## 6. CİLD

### ABDÜLVÂHİD BİN MUHAMMED EL-ÂMİDÎ:

Fıkıh âlimi. Künyesi Ebü’l-Feth olup, ismi, Abdülvâhid bin Muhammed el-Mahfûz bin Abdülvâhid et-Temîmî el-Âmidî'dir. Lakabı ise Tâc-üd-dîn'dir. Abdülvâhid el-Âmidî, 550 (m. 1155) yılında vefât etti. Hayâtı hakkında fazla bilgi bulunmayan Abdülvâhid el-Âmidî, babası Kadı Ebû Nasr Muhammed, Şeyh Ahmed Gazalî ve başka birçok âlimden ilim öğrendi. Çeşitli yerlerde kadılık yaptı.

Abdülvâhid bin Muhammed'in "Gurer-ül-Hıkem ve Durer-ül-kelîmi min Kelâmi Ali bin Ebî Tâlib" ve "Cevâhir-ül-kelâm fî şerh-il-hükmi vel-ahkâm min kıssati Seyyid-il-En'âm aleyh-is-salâtü vesselam" isimli eserleri vardır.

Gurer-ül-Hıkem ve Durer-ül-kelîmi min kelâmi Ali bin Ebî Tâlib adlı eserinde, Hz. Ali'nin buyurdukları vecîz sözleri toplamıştır. Bu eserden ba'zı bölümler:

Hz. Ali buyuruyor ki: "Doğruluk vesiledir, affetmek fazîlettir. Cömertlik iyi huydur, şeref meziyettir. Kararlı olmak metâ'dır (Sâhib olunan maldır), kararsız olmak ise zayi olmaktır. Vefakârlık fazîlet, sevgi rahmettir, ismet, ni'met; ihsân ise fazîlettir. Akıl zînet, ahmaklık çirkindir. Doğruluk emânet, yalancılık hıyanettir, insâf rahatlık, şer küstahlıktır. Cömertlik riyaset, mülk siyâsettir. Emânet îmândandır, güleryüzlülük ihsândır. Fikir gerçeği gösterir. Doğruluk kurtarır, yalan felâkete sürükler. Kanâat insanı zengin yapar, zenginlik azdırır.

Fakirlik unutturur. Dünyâ aldatır, şehvet kandırır. Lezzet oyalar, nefsin arzuları alçaktır. Hased yıpratır, nefret çökertir."

"Yakîn ibâdet, iyilik efendilik, şükür ziyâdelik, fikir ibâdet, aza kanâat zühd sahibi olmak, işler tecrübe ile olur. İlim anlamakla, anlamak zekâ ile, fetânet basiretle, düşünce rey ile (görüşle), görüş fikirle, muvaffakiyet azimkârlıkla, azimkârlık tecrübe ile, fazîlet güçlüklerle, sevâb meşakkat ile olur."

"Kendini beğenmek helak olmak, riyakârlık şirk koşmak, cehalet ölüm, tenbellik ziyandır. Şehvetler âfet, lezzetler ifsattır."

"Akıllı kimse, günahlarını tövbe ile örtendir. Cömert, kötülük yapana iyilikle karşılık verendir."

"İlim; güzel bir mîrâs, umûmî bir ni’mettir, insaf, ihtilâfı giderir, ülfeti getirir."

"Adalet; îmânın başıdır, ihsânın birleştiği noktadır ve îmânın en yüksek mertebesidir."

"Âlim; sözü, işine uygun olandır. Âlim ilme doymaz."

"Takva sahibi kimse, nefsi nezîh, ahlâkı yüce olandır. Zühd sahibi olmak, takva sahibi olan kişilerin zînetidir, gece ibâdeti yapanların tabiatıdır. Takva sahibi olmak ise, dînin meyvesi, yakînen inanmanın alâmetidir."

"Hikmet; akılların bahçesi, ermişlerin mesîresidir (gezinti yeridir)."

"Akıllı; şehvetten uzaklaşan, âhıreti dünyâ ile değişmeyendir. Akıllı, yalnız ihtiyâcı kadar ve hüccetle konuşur, sâdece âhıretinin ıslâhı için çalışır. Akıllı,

günahlardan sakınır, ayıplardan uzak durur. Cömertlik günahları siler, kalblere sevgi eker."

"Câhil; dayakla uslanmaz, nasihatlerden payını almaz."

"İlim; insanı akla götürür, kim ilim öğrenirse akıllanır, ilim; nefsi, ruhu ihya eder (diriltir). Aklı aydınlatır, cehaleti öldürür."

"Zulüm; ayakların kaymasına, ni’metin zevaline, milletlerin helakine sebep olur."

"Allahü teâlâdan başka her şeyden uzaklaşmak, ermişlerin ibâdetidir."

"Mü'minin gerçek sevgisi, buğzu, birşeyi alması, yapması ve terki, Allah için olur."

"Kâmil mü'min gizli şükür eder, belâya karşı sabır eder, ümîd hâlinde iken bile korkar."

"Güzellik sevâb güzelliğidir, elbise güzelliği değil."

"Akıllı kimse, Rabbine ibâdetle, nefsin arzusuna karşı gelendir. Câhil kimse, mâsiyet (günah) işleyerek nefsin arzusuna uyandır."

"Allaha vuslat (erişmek), insanlardan uzak durmakla olur."

"İlim, hikmet semeresidir (meyvesidir).

"İhtiraslı kimse, bütünüyle dünyâya mâlik olsa dahi fakirdir."

"Doğruluk, İslâmın direği, îmânın desteğidir."

"Allah için cömertlik, mukarrebînin (ermişlerin) ibâdetidir."

"Allahın azabından korkmak, müttekîlerin nişanıdır."

"Günahlardan sakınmak, tövbekarların ibâdetidir."

"Dînin esâsı, emâneti yerine vermek, sözünde durmaktır."

"Hased eden dâima hastadır, cimri insan, dâima fakirdir."

"Cennet en hayırlı mal, Cehennem ise en kötü barınaktır."

"Fazla başa kakma, nefret ateşini körükler."

"Kanaatkar olmak, boyun eğme zilletinden daha hayırlıdır."

"İyilik, zincirden bir bağ olup, onu ancak teşekkür veya mükâfatlar çözebilir."

"Mü'min, ni'metle hatâ arasında olup, ni'mete yalnız şükür ve istiğfarla erişilir."

"Öfke anındaki yumuşaklık (hilm), zâlimlerin gazabından korur."

"Olgunluk üç şeyde gereklidir: Musibetlere sabır, isteklerde iktisâd ve istiyene yermektir."

"Yumuşaklık, durulmayı çabuk sağlar ve zor olan şeyleri kolaylaştırır."

"Âlim, câhili hemen tanır, çünkü daha önce o da câhildi. Câhil âlimi tanımaz, çünkü daha önce âlim değildi."

"Muvaffakiyet ve başarısızlık, nefs ile mücâdele etmektedirler. Hangisi gâlib gelirse, ona hâkim olur (te'siri altına alır)."

"Mü'min, dâima günahlardan kaçınır, belâdan korkar ve Rabbinin rahmetini taleb eder."

"Akıl ve ilim, biribirinden ayrılmayan ve zıd olmayan iki kardeş gibidir."

"Îmân ve haya, diğerinden kopmayan bir bütündür."

“Îmân ve ilim, ikiz kardeş ve birbirinden ayrılmayan arkadaş gibidir."

"Îmân bir ağaç gibi olup, kökü yakîn, dalı takva, nuru haya, meyvesi cömertliktir."

"Öfke, tutuşturulmuş bir ateş gibidir. Her kim ki öfkesine hâkim olursa, onu söndürür ve her kim onu salıverirse, ilk yanan kendisi olur."

"Arif, kendini bilen, nefsini Allahtan uzaklaştıracak herşeyden temizliyendir."

"Şehvet, bukağılı sağlam demir zincirdir, bunun en iyi ilâcı sabırlı olmaktır."

"Ahmaklık, dermanı bulunmayan bir dert, şifâsı olmayan bir hastalıktır."

"Allah için kardeş olanların sevgisi, sebebi dâim olduğu için devam eder. Dünyâ için kardeş olanların sevgisi, sebebi devam etmediği için kısa sürer, bir ân gelir son bulur."

"Akıllı kimse; bugünü, dünkü gününden hayırlı olandır. Şakî; hâline aldanan, emellerinin aldatmasına kanandır. Leîm (alçak); değerinin üzerine çıkınca, eski hâlini inkâr edendir."

"Allaha yaklaşmak, O'ndan istemekle, âhırete yaklaşmak dünyâyı terk etmekle, dünyânın fânî olduğunu, sen onunla kalsan bile, onun sana kalmıyacağını bilmekle olur."

"Dünyâ, itaat göstermeye değmiyecek kadar küçük ve hakirdir."

"Doğruluk, sevimli olanlarda zînet, üzüntülü

olanlarda metâ'dır."

"Büyük ihsân, dostunun hatâsını doğruya çevirir, düşmanın doğruluğunu da hatâya çevirir."

"Câhil kusurunu anlamaz, yapılan nasihati kabul etmez."

"Mahrum ettikten sonra vermek, verdikten sonra mahrum etmekten daha güzeldir."

"Zaman, bedenleri yıpratır, emelleri yeniler, eceli yakınlaştırır, dilekleri uzaklaştırır."

"Akıllı, sustuğu vakit tefekkür, konuştuğu vakit zikir eder, baktığı vakit de ibret alır.

"Kendisi amel etmeksizin Allah yoluna çağıran kişi, oksuz yaya benzer."

"Mürüvvet; insanın, kendisini lekeleyecek şeylerden kaçınması ve güzellik kazandıracak şeylere yaklaşmasıdır."

"Zenginliklerin en hayırlısı, Allahü teâlâ ile iktifa etmektir. Allahtan başkasıyle yetinmek, en büyük fakirlik ve şakiliktir."

"İlmin sonu yoktur. Her ilimden, güzel olanını alınız."

"Cömertlik ve cesaret, şerefli maksatlar olup, Allahü teâlâ hazretleri bunları sevdiği ve denediği kişilere ihsân eder."

"Sıkıntıya karşı sabır etmek, bolluk anındaki afiyetten daha efdaldir."

"Akıl, ni'metlerin en büyüğü, dünyâ ve âhırette şereflerin en yücesidir."

"Şerefli insan, azarlandığı vakit kızar, yumuşak davranıldığı vakit yumuşar. Şerefsiz insan ise yumuşak

davranışa sert çıkar ve sert davranana karşı da yumuşar." "Sükût, sana vekar kazandırır ve seni özür dileme zahmetinden kurtarır."

"İhtiras, gafillerin kalbinde şeytanların sultânıdır.

"Hikmet, her mü'minin kaybettiğidir, onu münafıkların ağzında olsa dahi alınız."

"İnsandaki cahillik, vücûdu yiyen haşereden daha tehlikelidir (zararlıdır)."

"Said kimse, azapdan korkarak inanır ve sevâb niyaz eder."

"Hasedcilerin en ehveni, haset ettiği kişinin elindeki ni'metlerin yok olmasını ister."

"İlim, insanı Allahın emrettiği şeylere götürür, zühd ise o şeylere erişilmesini kolaylaştırır."

"Mal, dünyâda sahibine ikramda bulunan bir dost gibi olsa da, Allah huzurunda ona ihanet eder."

"Korkaklık, ihtiras ve cimrilik, Allaha karşı kötü zannın bir araya getirdiği kötü arkadaşlardır."

"Mal, harcandığı kadar sahibine ikramda bulunur. Kişinin yaptığı cimrilik kadar ona ihanet eder."

"Fakîh öyle biridir ki, insanları Allahın rahmetinden ümitsizliğe düşürmez ve onları Allahın rahmetinden yüz çevirtmez."

"Âlim, öyle biridir ki, insanları Allahın rahmetinden dolayı ümit kapısından men etmez ve Allahın mekrinden emîn olmamalarını sağlar."

"Mal ve çocuklar, dünyâ hayâtının zînetidirler. Salih amel de, dünyâdan âhırete götürülen mahsûldür."

"Cömertlik, güzel medhiyeyi, mal sevgisi üzerine

tercih etmektir"

"Allah için seven bir kardeş, en yakından daha yakın, anne ve babalardan daha merhametlidir."

"Amel eden câhil kişi, yoldan başka yerde yürüyen gibidir. Bu yürüyüşü ona, ihtiyâcından uzaklaşmaktan başka birşey kazandırmaz."

"İnsan, sözü ile tartılır veya işi ile değerlendirilir. Seni zînet yönünden ağır getirecek şeyi söyle ve kıymetini artıracak şeyi yap."

"Yalancı, sözünde suçludur, isterse delili kuvvetli ve ağzı lâf yapan biri olsun."

"İnsanlar dünyânın çocuklarıdır, çocukta, yaratılış i'tibârı ile ana sevgisi vardır."

"Mü'min; yakındır, hazırdır, yakîn ve takva sahibidir. Münafık ise; küstahtır, yaltaktır, aptaldır ve şakidir."

"Kötü iki arkadaş arasındaki konuşma, ya çoktur veya azdır. Çoğu, zaman öldürücü azı ise yorucudur."

"İstişare sana rahatlık, başkasına yorgunluktur."

"Zikr; aklın yoldaşı, kalbin kandili, rahmetin inmesine vesiledir."

"Halim olanın ilk mükâfatı, bütün insanların ona düşmanına karşı yardımcı olmalarıdır."

"Dünyâ mü'minin hapishanesi, ölüm hediyesi, Cennet de varacağı yerdir."

"Dünyâ kâfirin Cenneti, ölüm korkulu rü'yâsı, Cehennem de varacağı son duraktır."

"Allaha tâatla uğraşmak en kârlı iş, doğru konuşan dil ise, en güzelidir."

"Gaddarlık, herkes için kötü bir şeydir. Şan, şeref

sahibi ve büyük zâtlar için daha çirkindir."

"Vefakârlık, emânetin ikiz kardeşidir ve kardeşliğin süsüdür."

"Takva, dîni ıslâh, nefsi muhafaza eder ve mürüvveti süsler."

Akıllı; alçak dünyâdan el çeken, Cenneti a'lâya göz dikendir."

"Sabır en güzel huy, ilim en şerefli süs eşyâsıdır."

"Kalblerin gafletine, gözlerin uyanık olması fayda vermez."

"Müttekî, günahlardan uzak durandır."

"Sıkıntıya düşmeden önce emniyet tedbirini alan kimse, ayağını sağlam yere basmış olur."

"İtaat halkın Cenneti, adalet devletin Cenneti."

"Sabır, insanın başına gelene katlanması demektir. Onu kızdırana karşı da kendisini hâkim olmaktır."

"Korku kaderi değiştirmez, yalnız sevabın yok olmasına sebeb olur."

"İhtiras, rızkı artırmaz."

"Kârlı olan, dünyâyı âhıretle değiştirendir."

"İnsanlar, bir sayfadaki resimler gibidir, her katlamada biri ortaya çıkar."

"Cimri, dünyâda kendi nefsine cömert davranmaz, bütün malını mirasçılara vermeye razı olur."

"Mal, sahibini dünyâda yükseltir, âhırette alçaltır."

"Şehvet (nefsin istekleri), öldürücü âfettir, bunun en iyi ilâcı, sabırlı olmaktır."

"Hased, bir dert ve hastalık olup, hased eden veya olunan helak olmadıkça çâresi bulunmaz."

"Günahlar birer dert olup, devası istiğfardır."

"Hadîs-i şerifte de buyurulduğu üzere ateşin odunu yiyip tükettiği gibi, hased de iyilikleri yok eder."

"Sabır iki kısımdır: Sevmediğin şeye sabretmek ve sevdiğin şeye sabretmek."

“Sabır, en güzel îmân kisvesi ve insanların en şerefli ahlâkıdır."

"Şek (şüphe), yakîni bozar, îmânı yok eder."

"Akıllı, iyiliklerini canlandıran, kötülüklerini öldürendir."

"Tûl-i emel, serap gibidir, bunu gören aldanır."

"İyiliği tamamlamak, yeniden başlamaktan daha hayırlıdır."

"Kendi nefsinden razı olan, aldanmıştır. Ona güvenen, mağrur ve yolunu şaşırmıştır."

"Gerçek dost, ayıbını görüp nasihat eden, gıyabında seni koruyan ve seni kendisine tercih edendir."

"Ahmaklık; herşeyi fuzûliymiş gibi hiçe saymak ve câhil insanlarla arkadaşlık kurmaktır."

"Allah için dost olan, kişiye doğru yolu gösteren, fesattan uzaklaştıran ve ibâdetlerinde yardımcı olandır."

"İlim, maldan daha hayırlıdır. İlim seni, sen de malı korursun."

"Fazîlet; çok mal ve büyük işlerle değil, güzel kemâliyet ve hayırlı işlerle olur."

"Takva sahibi kişilerin nefsleri tok, şehvetleri ölü olup, güler yüzlü, hazin kalblidirler."

"İslâmiyet, teslimiyettir. Teslimiyet, yakîndir. Yakîn, tasdiktir. Tasdik, ikrardır. İkrar, edadır (yerine

getirmektir). Edâ ise ameldir."

"Fazîlet, en iyi maldır. Cömertlik, en güzel mücevherdir. Akıl, en güzel zînettir. İlim, en şerefli meziyettir."

"Adalet, halkın dirliği ve düzeni, idarecilerin süsü ve güzelliğidir."

"Akıllı kimse; dilini kötü söz ve gıybetten koruyan, mü'min; kalbini şek ve şüpheden temizleyendir."

"İyilikle emretmek, insanların en fazîletli amelleridir."

"İffet; nefsin koruyucusu ve kinlerden paklayıcıdır."

"Zikir; akılların nuru, nefslerin hayâtı, kalblerin kurtuluşudur."

"Sabır iki kısımdır; belâya sabır iyi ve güzeldir. Bundan daha güzeli, haramlara karşı sabırdır."

"Haramlardan çekinmek, akıllıların sânı, şereflilerin tabiatındandır."

"Allah korkusundan dolayı gözyaşı dökmek, kalbi nurlandırırır. Tekrar günah işlemekten insanı korur."

"Yaptığı günah bir işle öğünmek, o günahı yapmaktan daha kötüdür."

"Arifin, yüzü nur ve tebessüm, kalbi korku ve hüzün doludur."

"Dünyâ; güzel, aldatıcı ve geçici bir serap, çabuk yıkılan bir dayanaktır."

"Sevgi, kalblerin birbirine yakınlaşması ve ruhların ünsiyetidir."

"Yumuşaklık, öfke ateşini söndürür. Hiddet ise öfke ateşini körükler."

"Mü'min, baktığında ibret alır. Bir şey verilirse, şükür eder. Musibet ve belâya uğrayacak olursa, sabır eder. Konuşacak olursa, Allahü teâlâyı hatırlatır."

"Câhil, suyu fışkırmayan kaya, dalı yeşermeyen ağaç, ot bitmeyen yer gibidir."

"Emânet ve vefakarlık; işlerin doğruluğu, yalan ve iftira da; sözlerin cinayetidir."

"Akıl, mü'minin dostu; ilim, veziri, sabır, askerlerinin komutanı ve amel ise silâhıdır."

"Îmân ile amel, ikiz kardeş olup, birbirinden ayrılmazlar."

"Hased edenin sevgisi sözlerinde görülür. Kinini işlerinde gizler. Adı dost, fiili düşmancadır."

"Yumuşak başlı olanlar; en sabırlı, derhal affedici ve en güzel huylu olan kimselerdir."

"Allahü teâlâdan haya etmek, insanı Cehennem azabından korur."

"Gaflet, insana gurur getirir, helâka yaklaştırır."

"Mü'min, dünyâya ibret gözü ile bakar. İhtiyâcı için karnını doyurur. Ondan konuşulduğu vakit, nefret ve tenkid kulağı ile dinler."

"Hâlis bir ibâdet; insanın Rabbinden başkasını istememesi, günahından başka şeyden korkmamasıdır."

"Fazîlet, gücü yettiğinde affetmektir."

"Haya ve cömertlik, ahlâkların en efdalidir."

"Kötü insan, hiç kimseye iyi zan beslemez. Çünkü o, herkesi kendisi gibi görür."

"Kâmil olan kimse, aklı arzu ve isteklerine gâlib gelendir."

"Söz ilâç gibidir. Azı faydalı, çoğu zararlıdır."

1)*Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 213*
2)*Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 635*
3)*Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 616 cild-2, sh. 1200*
4)*Îzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 414*
5)*Gurer-ül-hıkem ve dürer-ül-kelîm min kelâmi Ali bin Ebi Tâlib, Süleymâniye Kütüphanesi Bağdatlı Vehbi kısmı No: 1685*

**ABDÜLVEHHÂB BİN ABDÜLKÂDİR GEYLÂNÎ:**

Hanbeli mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Abdülvehhâb bin Abdülkâdir bin Ebî Salih el-Geylânî el-Bağdâdî olup, künyesi, Ebû Muhammed ve Ebû Abdullah'dır. Lakabı; Seyfüddîn, İbn-ül-Kıdve ve Zâhid'dir. Ehli sünnet âlimlerinin en büyüklerinden olan seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin en büyük oğlu ve aynı zamanda talebelerinin önde gelenlerindendir. 522 (m. 1128) senesi Şa'bân ayının 2. günü Bağdad'da doğdu. 593 (m. 1197) senesi Şevval ayının 15. Çarşamba gecesi orada vefât etti. Ertesi günü babasının medresesinde cenaze namazı kılınıp, Celbe kabristanında defn olundu.

Ebû Muhammed Abdülvehhâb (r.a.), küçük yaşta ilim tahsiline başladı. Babasından Kur'ân-ı kerîm, fıkıh ve diğer ilimleri öğrenip, kısa zamanda yüksek ilimlere sâhib oldu. Ayrıca İbn-ül-Husayn, İbn-üz-Zâgûnî, Ebû Gâlib bin el-Bennâ ve başka âlimlerden ilim öğrendi. Kendisinden ise, Muhammed bin Ya'kûb icazet aldı.

Ayrıca İbn-ül-Katî'î, İbn-üd-Debîsî, Abdurrahmân bin Gazzâl, İbn-ül-Halîl ve başka birçok zât da ilim öğrenip rivayetlerde bulundular. Abdülvehhâb bin Abdülkâdir hazretleri, kardeşleri arasında fıkıh ve diğer ilimleri en fazla bilen olup, onların en âlimi idi. Bilhassa fıkıh ilminde çok yükselip, babasının hayâtında onun medresesinde ders vermeye başladı. Yirmi seneden fazla böyle devam etti. Babasının vefâtından sonra, artık orada müstakil olarak ders vermeye başladı.

İbn-ül-Kâdisî diyor ki, "Abdülvehhâb bin Abdülkâdir (r.a.), çok iyi bir fakîh (fıkıh âlimi) idi. Zühd sahibi idi. Haramlardan, şüphelilerden, hattâ şüpheli olmak korkusu ile mubahların çoğundan sakınırdı. Bunun için va'zı çok te'sirli olup, herkes sözlerinden istifâde ederlerdi. Herkes tarafından sevilir, sayılır, hürmet edilirdi. Herkesten hüsn-i kabul görürdü. Aklının ve ilminin fevkalâde çok olmasından başka, zekâsı, anlayışı ve hafızası da pek fazla idi. Latife sahibi, gayet güzel, zarif bir zât idi. İhtilaflı olan mes'eleleri gayet güzel hallederdi. Va'zında ve diğer konuşmalarında çok fasîh, pek tatlı konuşurdu. Mürüvvet sahibi ve cömertti. Fetvâlarında gayet isabetli idi. Hakkı söylemekte kimseden çekinmezdi. Halîfe Nasır, bunu, mazlumların haklarını koruyacak ve ihtiyaç sahiblerinin ihtiyaçlarına cevap verecek makama ta'yin etmişti. İhtiyâcı olanlar, kendisine müracaat ederlerdi." İbn-ül-Kâdisî'nin sözü tamâm oldu.

Derslerine ve va'zlarına devam eden yüzlerce insan, ilimde yükselmişler, çokları icazet almakla

şereflenmişlerdir.

Ömrü boyunca, İslâmiyet bilgilerini doğru olarak anlatmakla meşgul olup, ders ve va'z verdi. Çeşitli vazifelerde bulundu. Yüzlerce velî yetiştirdi. Hadîs-i şerif de rivayet etti.

*1)Zeylü Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 388*
*2)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 314*
*3)Kalâid-ül-cevâhir sh. 42*

**ABDÜLVEHHÂB BİN ABDÜLVÂHİD (Abdülvehhâb İbn-il-Hanbelî):**

Hanbelî âlimlerinden. İsmi, Abdülvehhâb bin Abdülvâhid bin Muhammed bin Ali eş-Şîrâzî ed-Dımeşkî'dir. Künyesi Ebü'l-Kâsım olup, lakabı "Şeref-ül-İslâm"dır. İbn-i Hanbelî diye meşhur oldu. Önce "Şîrâzî" ve sonra da "Dımeşkî", nisbetleriyle anıldı. Doğum târihi belli değildir. Babası Abdülvâhid de büyük âlimdir. Fakîh, vâ'iz ve müfessir idi. Babasının vefâtından sonra, Şam'daki Hanbelî âlimlerinin şeyhi kabul edilip, onların reîsi oldu. Bâb-ı Ferâdîs'in içindeki Medreset-ül-Hanâbile'nin bânîsi, kurucusudur. Fıkıh, usûl ve tefsir ilimlerine dâir eserler yazdı. 536 (m. 1142) senesinde Şam'da vefât etti. Bâb-ı Sagîr kabristanındaki şehîdler kısmında, babasının yanına defnedildi.

Abdülvehhâb İbn-il-Hanbelî, küçük yaşta iken babasını kaybetti. Kendi kendine ilimle meşgul oldu. Fıkıh ilminde, emsalleri arasında çok yükseldi. Âlimlerin reîsi seçildi. Münazara ve fetva işlerinde en önde

tutulurdu. Fıkıh ve tefsir dersi okutur, va'z ve nasihat ederdi. Dımeşk Câmii'nde va'zını dinlemek için hergün yüzlerce insan toplanırlardı. Uzak şehirlerden gelen birçok kimseler, onun ilminden istifâde ettiler. Herkesin hürmet gösterdiği, önder ve örnek kabul ettiği bir âlimdi. Yüzü gayet güzel olup, ayrıca celâdet ve heybet sahibiydi.

Şeref-ül-İslâm Abdülvehhâb, Bağdad'da ve Dımeşk'de (Şam'da) babasından hadîsi şerif rivayet etti. Kendisinden de; Bağdad'da Ebû Bekr bin Kâmil hadîsi şerif dinledi. O, Bağdad'da bütün fakîhlerle beraber hılâfiyyât mes'elelerinde münazaralarda bulundu. Hakkı, doğruyu şaşıranlara deliller ile izah etti. İnsaf sahiplerini ikna ederek, onların yanlış yoldan dönmesine sebep oldu.

Şeref-ül-İslâm Abdülvehhâb'ın, fıkıh ve usûl-i fıkıh ilimlerine dâir kıymetli eserleri vardır. Bunlardan başlıcaları şunlardır:

1-El-Müntehâb: Fıkıh ilmine dâir olup, iki cild halindedir, 2-El-Müfredât, 3-E1-Burhân fî usûl-id-dîn.

*1)Zeylü Tabakâtı Hanâbile cild-1, sh. 198-201*
*2)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 113*
*3)Mu'cem ül-müellilîn cild-6, sh. 224*
*4)Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 638*

**ABDÜLVEHHÂB BİN MÜBAREK EL-ENMÂTÎ:**

Bağdad'da yetişen hadîs âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Abdülvehhâb bin Mübarek bin Ahmed el-Enmâtî

el-Bağdâdî olup, künyesi Ebü'l-Berekât'tır. Hanbelî mezhebi âlimlerinden idi. 462 (m. 1070) senesi Receb ayında doğdu. 538 (m. 1143) senesi Muharrem ayının 11. Perşembe günü Bağdad'da vefât etti. Ertesi gün (Cum'a günü) Seyyid-üt-tâife Ebü'l-Kâsım Cüneyd-i Bağdadî hazretlerinin de medfûn bulunduğu Şûniziyye kabristanına defn olundu. Nafakasını te'min etmek için, Enmât diye bilinen bir çeşit örtüyü satmasına nisbetle, kendisine Enmâtî; Bağdad'da yetişmiş olduğu için de Bağdadî denilmiştir.

Daha çok Ebü'l-Berekât künyesiyle tanınmış olan Abdülvâhid el-Enmâtî hazretleri, Ebû Muhammed es-Sarîfinî, Ebü'l-Hüseyn bin Nakûr, Ebü'l-Kâsım Abdülazîz el-Enmâtî, İbn-ül-Büsrî, Ebû Nasr ez-Zeynebî ve başka birçok âlimden ilim öğrendi. Hadîs-i şerif rivayet etti. Kendisinden de; İbn-i Asâkir, Ebü'l-Ferec İbn-ül-Cevzî, İbn-ün-Nâsır, Ebû Tâhir Silefî, Ebû Mûsâ Ali İbn-ül-Medînî, Ebû Sa'd es-Sem'ânî ve başka büyük ve meşhur âlimler ilim öğrenip rivayetlerde bulunmuşlardır.

Ebü'l-Berekât el-Enmâtî hazretleri, zamanında Bağdad'da bulunan âlimlerin en yükseklerinden idi. Ebû Sa'd es-Sem'ânî (r.a.) diyor ki; "Enmâtî (r.a.), çok âlimden ilim öğrendi. Çok hadîsi şerif dinleyip ezberledi ve hadîs ilminde hafız oldu. Çok sağlam, sika (güvenilir) bir âlim idi. Dâima güleryüzlü idi. Herkesle iyi geçinirdi. Allahü teâlâyı her an hatırlar, Ona olan muhabbetinden devamlı göz yaşı dökerdi.

Enmâtî (r.a.), birçok zâttan ilim dinledi. Kendi eliyle birçok kitap yazdı. Ali İbn-üt-Tüyûrî'nin (r.a.) yanında

onun rivayet ettiği bütün hadîs-i şerifleri okudu.

Ebû Mûsâ el-Medînî (r.a.) divor ki; "O, Bağdad'da, asrında bulunan hadîs âlimlerinin hafızı idi."

Silefi (r.a.) diyor ki; "Abdülvehhâb (r.a.) çok rakîk (ince kalbli), hafız (hadîs âlimi) ve sika (güvenilir) bir zât idi. Onda bizim öğrenmediğimiz başka bilgiler de vardı."

Ebü'l-Ferec Abdurrahmân el-Cevzî hazretleri, eserlerinin birçoğunda, kendilerinden ilim öğrendiği hocalarını anlatırken, Ebü'l-Berekât el-Enmâtî'yi (r.a.) zikredip, kendisini çok övmekte ve şöyle demektedir: "Çok sağlam, güvenilir dînin emirlerine son derece bağlı vera' sahibi (şüpheli olan şeylerden sakınan) bir zât idi. Ben, onun yanında hadîs-i şerif okurdum. O devamlı ağlardı. Ben, daha ziyâde onun rivayetinden değil, ağlamasından istifâde ettim. Ondan başkasından göremediğim birçok faydayı ondan gördüm. O, Selef-i sâlihînin (Eshâb-ı kirâm, Tabiîn ve Tebe-i tabiîn hazerâtının) yoluna sımsıkı bağlı idi. Maraz-ı mevtinde (ölüm hastalığında) kendisini ziyaret ettim. Gayet zayıf ve halsiz olmuştu. Sanki eti gitmiş, bir deri bir kemik kalmıştı. Ben bu zayıf ve bitkin hâline çok hayret ettim. Bana, "Şüphesiz ki, azîz ve celîl olan Allahü teâlâ hükmünü yerine getirmekten âciz değildir. Benim bu hâlde olmamı dilediği için bu hâldeyim" buyurdu."

Yine Ebü'l-Ferec Abdurrahmân el-Cevzî (r.a.) şöyle anlatıyor: "Biz, hadîs âlimleri arasında ondan daha çok hadîs-i şerif dinleyen, öğrenen, bildiği hadîs-i şerifleri kendi eliyle yazan ve hadîsi şerif okutmakta ondan

daha sabırlı olan bir kimse görmedik. Yine, gözyaşları durmadan akan, onun kadar çok ağlıyan bir kimse de görmedik. Bununla beraber, insanlarla konuşup, sohbet edip müşkillerini hallettiğinde, hiç hâlini belli etmezdi. Gayet güler-yüzlü hüsn-i iltifat sahibi, gayet neş'eli görünürdü.

Biz Cum'a günleri Mensur Câmii'nde kendisini beklerdik. Normal olarak, Bâb-ı Basra denilen yerdeki köprüden gelmesi icâb ederken, oradan gelmezdi de eski köprüden gelirdi. Bu hâli merak edip kendisine suâl ettim. Cevâbında şöyle anlattı: "Bu köprünün ucunda Kadı İbn-i Ma'rûf un bir evi vardı. Sultan bu zâta kızdı ve o evi ondan aldı. O evi yıktırdı. Oraya bir köprü yaptırdı. Köprünün bir ayağı, yıkılan evin bulunduğu yere geldi. Bunun için ben, o köprüden geçmeyi uygun bulmuyorum ve ihtiyaten diğer köprüden geçiyorum."

Ebü'l-Berekât el-Enmâtî hazretleri, İslâmiyetin emirlerine tam uyardı ve bu hususta hiçbir zaman gevşeklik göstermezdi. Kimseyi gıybet etmez, yanında da kimsenin gıybeti edilmezdi, ilim öğretmekte çok sabırlı olup, ilim taleb edenler için gün boyunca oturur, onlarla meşgul olurdu. İlim öğretmek karşılığında hiçbir ücret kabul etmezdi. Ücretle ilim öğretenleri ayıblar, "İlmi sana meccânen (ücretsiz olarak) öğrettikleri gibi, sen de başkalarına meccânen öğret" buyururdu. Kendisine bir işi düşenlere, kendisinden emânet olarak bir şey isteyenlere çok kolaylık gösterirdi. Bu cömertlikte, el ve gönül açıklığında hiçbir zaman gevşeklik olmamıştır.

Enmâtî hazretlerinin yazdığı kıymetli eserlerden ba'zıları şunlardır: "Tehârîcün fil-hadîs", "Fevâidün fil-hadîs", "Kitâbün fil-icâzet".

*1)Zeylü Tabakatı Hanâbile cild-1, sh. 201*
*2)Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 227*
*3)Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1282*
*4)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 116*
*5)Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 638*
*6)Tabakât-ül-huffâz sh. 464*

**ABDÜSSELÂM BİN BERRECÂN:**

Endülüs'de yetişen hadîs âlimlerinden. İsmi, Abdüsselâm bin Abdurrahmân bin Muhammed bin Abdurrahmân el-Lahmî el-İşbîlî'dir. İbn-i Berrecân adıyla meşhur oldu. İbn-i Berrecân müfessir, sûfî, kıraat âlimi, muhaddis olup, hesap ve hendesede de üstün derece ilim sahibi bir zât idi. 536 (m. 1141) senesinde Merrâkeş'de vefât etti.

Kabri, İbn-ül-Ârif ve Dımeşk Camii imâmı Ebû Muhammed Hibetullah bin Tâvûs el-Bağdâdî'nin kabri sırasındadır.

İbn-i Berrecân hazretleri, Muhammed bin Ahmed bin Manzûr ve birçok âlimden hadîs-i şerif dinleyip ilim öğrendi. Kendisinden ise; Ebü'l-Kâsım el-Kantârî, Ebû Muhammed Abdülhak el-İşbîlî, Muhammed bin Halîl el-Kaysî ve birçok âlim hadîs-i şerif dinleyip ilim öğrendi.

El-Bülga adlı eserde, onun hakkında; "İbn-i Berrecân, nahiv ve lügat ilminde imâm idi"

yazmaktadır. Ba'zı âlimler de onun için, "İbn-i Berrecân Arab lügat ilmini İbn-i Melekûn'dan öğrendi ve onun derslerine uzun süre devam etti. İbn-i Berrecân zamanının lügat bilgisi çok olan, sadûk ve güvenilir bir zât idi" demektedir. İbn-ül-Ebâr ise; "İbn-i Berrecân, hadîs-i şerif ve kıraat ilmini iyi bilen bir zât idi. Tasavvuf ve kelâm ilminin ince ve derin bilgilerine sahip olup, zâhid ve âbid bir zât idi" demektedir.

*1)Mu'ecm-ül-müellifîn cild-5, sh. 226*
*2)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 113*
*3)Tabakât-ül-müfessirîn (Davudi) cild-1, sh. 300*
*4)Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûti) sh. 20*
*5)Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 57*
*6)Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 323*
*7)Fevât-ül-vefeyât cild-2, sh. 323*
*8)Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 69, 70, cild-2, sh. 1039*
*9)Zeylü Tezkiret-ül-huffâz sh. 73*
*10)Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 232*

**ADİYY BİN MÜSÂFİR:**

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi Ebû Fadl olup, ismi, Adiyy bin Müsâfir bin İsmail bin Mûsâ bin Mervân el-Emevî bin Hasen bin Mervan bin İbrâhim bin Velîd bin Abdülmelik bin Mervan bin Hakem bin Ebi'l-Âs bin Osman bin Affân'dır. Adiyy bin Müsâlir hazretleri Ba'lebek civarında Beytü Kar denilen yerde 467 (m. 1074) senesinde doğdu. 555 (m. 1160) senesinde Hekkariyye'deki tekkesinde vefât etti ve oraya defn

olundu.

Adiyy bin Müsâfir hazretleri, zamanın meşhur âlimleriyle görüştü ve arkadaşlık yaptı. Bu âlimlerden ba'zıları; Akil el-Menbecî, Hammâd ed-Debbas, Ebû Necîb Abdülkâhir es-Sühreverdî, Abdülkâdir el-Ceylî, Ebü'l-Vefâ el-Hulvânî ve Ebû Muhammed eş-Şenbekî'dir.

Adiyy bin Müsâfir önceleri dağlarda, ovalarda, sahralarda dolaşır, nefsini ıslâha çalışırdı. Uzun seneler, böyle yaşamaya devam etti. Öyle hâl sahibi oldu ki, vahşî ve yırtıcı hayvanlar ona birşey yapmazdı. Daha sonra Musul civarında, Hekkariyye Dağı denilen bir yerde, büyük bir dergâh yaptırdı. Çeşitli yerlerden insanlar akın akın oraya gelip, ilim ve edeb tahsil ettiler. Evliyâdan çok kimse onun talebesi oldu. Bu dergâhın, zamanında bir benzeri olmadığı söylendi.

Adiyy bin Müsâfir hazretleri, zamanın bereketi, hâller ve kerametler sahibi bir zât idi. İbn-ül Ehdel: "Onun çok kerametleri görüldü. Kükremiş bir arslanın yanında onun ismi söylense aslan durur, onun duâsı sebebiyle deniz dalgaları, Allahü teâlânın izniyle sükûnet bulurdu" demektedir.

Ebû Muhammed el-Mukrî, onun kerametler sahibi olduğunu şu şiir tercümesi ile anlatır: "Bu Adiyy bin Müsâfir'dir ki, onun şânı, mertebesi çok yüksektir. Onun ismini söylemekle, denizin kabaran dalgaları sükûnet bulur. Sen onun mübarek ismini kükremiş bir arslana söylemiş olsan, o bir adım atmaz. Hattâ bulunduğu yerden bir karış bile ilerlemez. Olduğu yerde çakılmış

gibi kalır."

Ebü'l-Berekât İbn-ül-Müstevfî, Târihi İrbil isimli eserinde; "Şeyh Adiyy bin Müsâfir'i gördüğümde, ben daha çocuktum. O mübarek zât, orta boylu, esmer renkli ve çok fazîletli idi. Onun üstünlüğü ve güzel ahlâkı cildler yazılsa anlatılamaz" demektedir.

İbn-i Şühbe ise bir eserinde; "O, âlim, fakîh bir zât idi. Mücâhede yolunun büyüklerinden biri olup, sabrı çoktu. Başkaları bu mertebeye ulaşamadı. Şeyh Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri kendisini çok medhü senâ etti ve evliyâullahın ileri gelenlerinden olduğunu söyledi" diye anlatmaktadır.

Ömer bin Muhammed şöyle anlatır: "Adiyy bin Müsâfir hazretlerine yedi sene hizmet ettim. Çok harikulade hâllerini müşahede ettim. Onlardan biri şudur: Birgün, mübarek ellerine su döküyordum. Bana, "Bir arzu ve isteğin var mı?" buyurdu. Ben de, "Kur'ân-ı kerîmi doğru okumayı çok arzu ediyorum. Fatiha ve birkaç sûreden de başkası ezberimde değil" deyince, mübarek eliyle göğsüme vurdu. O anda bütün Kur'ân-ı kerîmi ezberimde buldum. Onun huzurundan çıktığımda Kur’ân-ı kerîmi hakkıyla okuyordum. Birgün bana, "Sen şimdi denizin içinde olan şu altıncı adaya git. Orada bir mescid göreceksin. O mescide gir. Orada bir ihtiyar var. Ona, "Beni Adiyy gönderdi, i'tirâzı bıraksın. Nefsinden yana çıkmasın de!" buyurdu. Ben de, "Peki efendim" dedim. Fakat nasıl gideceğim diye kalbimden geçirirken, beni omuzlarımdan tuttu. Bir anda, kendimi o adada buldum. Mescidi gördüm. Oraya girdim,

heybetli ve tefekküre dalmış bir ihtiyar gördüm. Kendisine, bana buyurulanın aynısını söyledim. Çok ağladı, duâ ve istiğfar etti. Sonra bana, "Şu anda yedi seçilmiş kimseden biri vefât halindedir. Onun yerinde ben olmayı kalbimden geçirdim ki, sen geldin" dedi. Sonra bir anda kendimi Adiyy bin Müsâfir hazretlerinin huzurunda buldum. Bana "O, on seçilmiş kullardan biridir" buyurdu.

Ebû İsmâil Ya'kûb bin Abdülmuktedir şöyle anlatır: "Ben, devamlı gezen bir kişi idim. Birgün Adiyy bin Müsâfir hazretleri ile görüşmek istedim. Bir seyahatim esnâsmda bir yerde, Hemedan'a gitmekte olan Adiyy bin Müsâfir ile karşılaştım. Bana, "Sen bir yerden geçerken vahşî hayvanlar görüp korkarsan, onlara "Size, Adiyy gitsinler dedi" dersin. Denizde yolculuk yaparken fırtına çıkıp büyük dalgalar olursa, dalgalara "Adiyy bin Müsâfir dursun dedi" dersin" buyurdu. Oradan ayrıldıktan sonra bir yere giderken, yolda karşıma vahşî hayvanlar çıktı. Onlara "Adiyy bin Müsâfir gitsinler dedi" deyince, yerlerinde durdular ve sonra başlarını önlerine eğerek bana hiç zarar vermeden gittiler. Yine birgün deniz yolculuğu yapıyordum, öyle bir fırtına çıktı ki, gemi neredeyse batacaktı. Dalgalar gemiyi bir o tarafa bir bu tarafa yatırıyordu. O anda, Adiyy bin Müsâfir hazretlerinin bana söylediği sözler aklıma geldi. Hemen "Adiyy bin Müsâfir hazretleri, sizin durmanızı söyledi" dedim. Bunu söyler söylemez, aniden rüzgâr kesildi ve dalgalar durdu. Deniz sâkinleşince, ben de normal seyahatime devam ettim."

Şeyh Ebû Hafs Ömer şöyle anlatır: "Birgün Adiyy hazretlerinin yanında idim. Adiyy hazretlerine, "Bana gâiblerden birşey göster" dedim. Bunun üzerine bana bir mendil verip, "Bunu gözlerinin üzerine koy ve gözlerini kapat" dedi. Ben de dediği gibi yaptım. Bir süre sonra "Gözlerini aç" buyurdular. Ben de gözlerimi açtım. O andan i'tibâren omuzlarımdaki iki kirâmen kâtibin meleklerini ve amellerimi satır satır gördüm. Bu hâl üzere üçgün kaldım. Sonra Adiyy hazretlerine, beni bu hâlden kurtarması için yalvardım. Aynı şekilde yüzümü örtüp, tekrar açtılar. Böylece bendeki bu hâl kayboldu ve eski hâlime döndüm."

"Yine birgün Adiyy hazretleri bana, namaz vakitlerinde Arş'ın altında öten horozun vasıflarını anlattı. Bunun üzerine ben de, "Yâ Üstâd! Bana bu horozun sesini işittirin" dedim. Adiyy hazretleri öğle namazı yaklaştığı vakit beni yanma çağırdı ve "Kulağını benim kulağımın yanına koy" dedi. Ben de denileni yaparak kulağımı kulağının yanına koydum. Ben, o anda Arş'ın horuzunun sesini duydum ve kendimden geçtim. Bir saat sonra kendime gelebildim."

Ebû İsrâil bin Abdülmuktedir şöyle anlatır: "Ben, bir dağda üç sene tek başıma yaşadım. Bu sırada kitabımın ikinci cildini yazıyordum. Ben kitabımı yazarken, yanıma kurtlar gelir, beni koklarlar ve yalarlardı. Sonra, bana hiç zarar vermeden yanımdan giderlerdi. Bu duruma ben çok şaşırırdım. Kendi kendime, "Eğer bu kurtların böyle olmasmı sağlıyan bir velî varsa, o muhakkak Adiyy hazretleridir. Belki şimdi yanımdadır

ve bana selâm da verir" diye düşündüm. O anda selâmının sesi geldi ve gördüm ki, Adiyy hazretleri yanımda duruyor. Ben, bütün olanları ona anlattım. Bunun üzerine ayağa kalktı ve mübarek ayağını yere vurdu. Yerden çok güzel bir su fışkırdı. Sonra ikinci defa ayağını yere vurdu. Oradan da bir nar ağacı yetişti. Sonra bana dönerek, "Ben Adiyy'im. Lâkin bunların hepsi, Allahü teâlânın izni ile oldu. Yâ İsrail, buraya gel ve bu ağacın meyvesinden ye ve bu pınarın suyundan da iç!" buyurduktan sonra oradan ayrıldı. Ben, orada iki sene daha kaldım."

Şeyh Ömer şöyle anlatır: "Ben birgün Adiyy bin Müsâfir hazretlerinin yanında idim. O sırada bir kısım insanlar onu ziyaret için geldiler. Aralarında Hatîb Hüseyn isimli bir zât vardı. Adiyy hazretleri bu zâta dönerek "Yâ Hatîb Hüseyn! Sen ve yanındakiler falan yere gidin, bir miktar taş çıkarın ve bahçenin yanına getirin, onunla bahçenin duvarlarını yapacağız" buyurdu. Hatîb Hüseyn hiç i'tirâz etmeden yanındakileri alarak, söylenilen yere taş çıkarmaya gittiler. Adiyy hazretleri de o yerdeki dağın eteğine gitti. Onlar taşları çıkararak aşağıya yuvarlıyorlardı. Bir ara yuvarlanan taş bir kişiye isabet etti. O kişi hemen öldü. Bunun üzerine Hatîb Hüseyn bağırarak, "Falancaya taş çarptı ve Allahü teâlânın rahmetine kavuştu" dedi. Hatîb Hüseyn'in sesini Adiyy hazretleri işitti. Onların yanına gelerek, ölen kimsenin yanında durdu. Ellerini kaldırıp duâ etti. Duâ bitince o şahıs hemen ayağa kalktı. Kendisine hiç taş değmemiş gibi sapasağlamdı.

Yine birgün Adiyy hazretlerinin yanma gittim. Adiyy bin Müsâfir evliyânın hâllerinden ve menkıbelerinden anlatıyordu. Bir ara Adiyy hazretleri, "Falan yerde bir kimse vardır. O anasından doğma kördür. Aynı zamanda baras hastası ve hâl sahibi bir zâttır" dedi. Ben içimden, "Adiyy hazretleri himmet etseler, o kimse o durumdan kurtulsa" dedim. Daha sonra onun yanından ayrıldım. Başka birgün yine Adiyy bin Müsâfir'i ziyarete gittim. Adiyy hazretleri bana, "Yâ Ömer! İhtiyaç hârici hiç konuşmamak şartıyla, bana bir seferde arkadaş olur musun?" dedi. Ben de "Evet" dedim. Bulunduğumuz yerden çıkarak yola koyulduk. Ben Adiyy hazretlerini ta'kib ediyordum. Beriyet denilen yere geldiğimizde, açlıktan yürüyemez hâle geldim ve Adiyy hazretlerinden geride kaldım. Geri dönerek bana, "Yâ Ömer! Yürüyemiyor musun?" dedi. Ben de "Yâ Üstâd! Çok acıktım ondan yürüyemiyorum" dedim. Bunun üzerine biraz ilerde duran bir ağacın meyvalarını toplıyarak bana verdiler. Ben de onları yedim ve ayaklarıma kuvvet geldi. Sonra yürümeye devam ederek bir köye vardık. O köyün içinde bir çeşme vardı. Çeşmenin yanındaki ağacın altında, gözleri kör ve baras hastası bir genç oturuyordu. O genci görünce, Adiyy hazretlerinin birkaç gün önceki konuşmaları aklıma geldi. Kendi kendime, "Adiyy hazretleri herhalde bu gence duâ etmeye geldiler. Bu duânın bereketiyle bu genç bu hâlden kurtulur" diye düşündüm. O anda Adiyy hazretleri bana dönerek, "Senin kalbinde ne vardır?" dedi. Ben de "Allahü teâlânın hürmetine duâ , buyur da,

bu genç şifâ bulsun" dedim. O zaman, "Yâ Ömer! Benim sırlarımı açığa çıkarma" deyince, ben de onun sırlarını açıklamıyacağıma dâir yemin ettim. Adiyy bin Müsâfir, çeşmenin başına gidip abdest aldı. Sonra gelip iki rek'at namaz kıldı. Sonra o gencin yanına gelip mübarek eli ile onu mesh etti ve "Bi iznillahi, Allahü teâlânın izni ile kalk" dedi. O genç de hemen ayağa kalktı. Sanki hiç kör ve baraslı değilmiş gibi sapasağlam oldu. Daha sonra o köyün halkı gelip, Adiyy hazretlerinin yanına oturdular. Adiyy bin Müsâfir onlarla bir süre hikmetlerden konuştu. Sonra dergâhımıza gitmek için yola çıktık. Kısa bir zaman yürüdükten sonra gördüm ki dergâha gelmişiz."

Muhammed Reşâ da şöyle anlatır: "Birgün bir yere gidiyordum. Geçtiğim yol çok acâib dikenlerle kaplı idi. Ben kendi kendime, "Birçok insan buradan atlarla geçerler. Biz de ayakkabı ile geçmemize rağmen bu dikenler bizi rahatsız ediyorlar, Adiyy hazretleri ise buralardan yalın ayak geçer. Şimdi o ne yapar?" diye düşündüm ve ağladım. O anda Allahü teâlâ benim kalb gözümü açtı. Adiyy hazretlerinin nurdan birşeyin üzerinde yürüdüğünü, yerden yedi zrâ' kadar yüksekte olduğunu ve dikenlerin ona zarar vermediğini gördüm."

Şöyle anlatılır: "Birgün bir grub halk, Adiyy hazretlerinin yanına geldiler ve "Bize kerametlerinden ba'zılarını göster" dediler. Adiyy hazretleri, "Ey kardeşlerim, öyle insanlar vardır ki, şimdi bu ağaçlara secde edin dese, hepsi secde ederler" buyurdu. Sonra ağaçlara doğru işaret etti, işaret ettiği ağaçların hepsi

secde ettiler."

Recâ'î el-Barestekî şöyle anlatır: "Birgün Adiyy hazretleri dergâhından çıktı. Bir müddet yürüdükten sonra, beni yanına çağırdılar ve "Yâ Recâ'î, sen işitiyor musun? Bu kabrin sahibi nasıl bana yalvarıyor ve benden yardım istiyor" dedi ve eliyle bir kabre doğru işaret etti. Ben o kabre baktığımda, kabirden çok acâib bir siyah dumanın çıktığını gördüm. Sonra Adiyy hazretleri o kabrin başına giderek, Allahü teâlâya onun affedilmesi için duâ etti. Sonra o mezarın üzerinden çıkan siyah dumanın kaybolduğunu gördüm. Adiyy hazretleri beni yanlarına çağırarak, "Yâ Recâ'î, Allahü teâlâ bunu affetti ve bundan azabını kaldırdı" dedi. Sonra kabirde bulunan zâta "Yâ Hüseyn, senin hâlin iyi midir?" diye sordular. O kabirdeki zât da, "Evet, benim hâlim iyidir. Allahü teâlâ benden azabını kaldırdı" dedi. Sonra Adiyy hazretleriyle dergâha döndük."

Şöyle anlatılır: "Emîr İbrâhim Mihrânî zamanında, Cerâhiyyet kalesinde bir grub sûfî cemâat vardı. Emîr İbrâhim, Adiyy hazretlerini o kadar çok severdi ki, o sûfîler bunu kıskanırlardı. Hiçbiri Adiyy bin Müsâfir'in derecesine ulaşamamışlardı. Emîr İbrâhim'in yanına geldiklerinde, emîr onlara Adiyy hazretlerinin menkıbelerinden anlatırdı. Birgün emîr İbrâhim'e, "Eğer biz onun yanına gidebilseydik ona altından kalkamıyacağı sorular sorarak onu mahcûb ederdik" dediler. Bunun üzerine emîr İbrâhim onları Adiyy hazretlerinin dergâhına gönderdi. Onlar Adiyy bin Müsâfir'in huzuruna gelip oturdular. Birisi Adiyy

hazretlerine birşeyler sordu. Fakat Adiyy hazretleri onunla konuşmayıp sükût etti. O konuşan kimse, Adiyy hazretlerinin sorduğu suâllerin cevâbını bilemediğini sandı. Adiyy bin Müsâfir onun düşüncesini anladı ve oradakilere, "Allahü teâlânın öyle kulları vardır ki; şu iki dağa birleşin dese, hemen birleşirler" buyurdu. O gelen sûfiler, karşıdaki bir dağ ile diğer bir dağın birleştiğini gördüler. Bu duruma çok şaşırdılar. Sonra Adiyy hazretleri o dağa işaret etti. Dağ tekrar eski hâline geldi. Sûfilerin hepsi, hemen Adiyy hazretlerinden özür dileyerek, tövbe ettiler. Bir müddet daha dergâhda kaldılar. Daha sonra memleketlerine döndüler."

Adiyy bin Müsâfir hazretleri buyurdu ki: "İnsanlara doğru yolu gösteren âlim şu kimsedir ki; kendi huzurunda iken senin kalbini derleyip toparlayan, yokluğunda seni her türlü kötülüklerden (haram, günah ve çirkin şeylerden) koruyan, sahip olduğu en güzel ahlâk ile seni terbiye eden ve o ahlâkla ahlâklanmayı sağlayan, kendine mahsus terbiye usulleriyle terbiye eden, kendi îmân nurunun parlaklığıyla talebesinin kalbini parlatan ve kalbini kötülüklerden temizleyendir. Talebe ise; Allahü teâlânın sevdikleri ile beraber olduğu zaman edebi gözetip, güzel ahlâk sahibi ve her işte tevazu üzere olan, âlimlerin huzurunda onları can kulağı ile dinleyen kimsedir."

"Allahü teâlânın evliyâsı, yemek, içmek ve uyku ile, başkasının hakkında konuşmakla, birisine vurmakla bu makama kavuşmadı. Ancak mücâhede ve riyazet çekmekle kavuştu."

Edebini, edeb öğreten hocadan almayan, kendisine uyanları yanlış yola götürür."

"En küçük bid'atten bile kaçınmayandan, zararı dokunmasın diye siz ondan kaçın."

"İlimden yalnız konuşma ile yetinen ve hakikati ile sıfatlanmayan helak olur. İbâdet yaparken, fıkhın gereğini yerine getirmeyen ibâdet yapmış sayılmaz. Fıkıh bilgisi öğrenirken vera' sahibi olmıyan aldanır. Kendisine lâzım olan işleri yapan ise kurtulur."

"Elinden hârikalar zuhur eden birini görürseniz, hemen o hâline aldanmayın. Hak teâlânın emirlerini yapıp, yasaklarından kaçınmasını görünceye kadar dikkatli olun."

"İyi ahlâk; herkese sevdiği şeye göre muamele etmektir. Konuşurken, otururken hiç kimseye yabancılık çektirmemektir. Âlimlerle otururken, dinleyenin makamı anlatılandan yüksek olsa da, onları gönül açıklığı ile dinlemektir. Ma'rifet ehli ile otururken, huzur içinde bulunmaktır. Gaye bu zâtlardan istifâde ise, bundan başka yolu yoktur."

Adiyy bin Müsâfir hazretlerinin yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır: 1. İ'tikâdü Ehl-üs-sünnet vel-cemâat, 2. Vasâya.

İ'tikâdü Ehl-üs-sünnet vel-cemâat adlı eserinde Ehl-i sünnet i'tikâdını şöyle anlatmaktadır:

Allahü teâlânın kullarına verdiği ilk ve en büyük ni'meti, onların kalblerini îmâna açması ve kalblerine îmânı yerleştirmesidir. Allahü teâlâ Kur'ânı kerîmde meâlen; ***"Ey mü'minler! Biliniz ki, aranızda Allahın***

***Resûlü var. Eğer o birçok işlerde size uysaydı, siz muhakkak darlığa düşerdiniz. Fakat Allahü teâlâ size îmânı sevdirdi ve kalblerinizde onu güzelleştirdi. Küfrü, nifakı ve isyanı ise, size iğrenç kıldı. İşte bu vasıfta olanlar, hidâyete erenlerdir"*** buyuruyor (Hucurât-7).

Bu ni'metten sonra, Allahü teâlâyı bilmek en büyük ni'mettir. Allahü teâlâyı bilmek dînen vâcibdir. Aklen vâcib değildir. Zîrâ Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; ***"Kim doğru yolda giderse, ancak kendisi için doğru yolda bulunur. Kim de sapıklık ederse, yalnız kendi aleyhine sapıklık yapar. Hiçbir günahkâr da başkasının günâhını taşımaz. Bir de biz, bir peygamber göndermedikçe azâb etmeyiz"*** buyuruyor. (İsrâ-15). Allahü teâlâyı bilmek aklen vâcib olsaydı, âyet-i kerîmede, "Biz peygamber göndermedikçe" yerine, "Onlara akıl rızkını vermeden azâb etmeyiz" denirdi. Bunun ikinci delîli, Peygamber efendimizin buyurduğu şu hadîsi şeriftir: ***"İlim öğreniniz. Zîrâ ilim öğretmekte Allahü teâlâdan korkmak vardır. İlmi taleb etmek ibâdettir, müzâkeresi teşbihtir. İlmi araştırmak cihaddır. Bilmeyene öğretmek sadakadır. Allahü teâlâ ilimle bilinir ve O'na ilimle kulluk edilir. Allahü teâlâya ilimle tevhîd edilir. İlim, amelin önünde gelir, amel ona tâbi olur. Allahü teâlâ, ilimle birçok kavimleri yüceltir ve onları hayra vesile, kendilerine uyulan imamlar ve fikirlerine müracaat edilen son mercilerden kılar."*** Üçüncü

delîl olarak deriz ki, Eğer Allahü teâlâyı akılla bilmek gerekseydi, her akıllı arif (Allahü teâlâyı bilen) olurdu. Halbuki kâfirlerden birçok akıllı zannedilen insanlar çıkıyor ama, Allahü teâlâyı tanımıyorlar. Bu da göstermektedir ki, ma'rifetullah akılla ele geçmemektedir. Ba'zı fıkıh âlimleri, "Allahü teâlâ hidâyet nuru ile bilinir" dediler. Ba'zıları da, "Allahü teâlâ bize kendisini tanıttı. Böylece biz de onu tanıdık" dediler. Her iki söz de aslında birdir.

Allahü teâlâyı bildikten sonra, O'nun kazasına, kaderine, hayrına, şerrine, azına, çoğuna, acısına, tatlısına, mahbûbuna (sevgili gelene) ve mekruhuna (kötü gelene) rızâ gösterip, hepsinin Allahü teâlâdan olduğuna inanmak ve teslîm olmak büyük ni'mettir. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; ***"Allah, kime hidâyet etmeği dilerse, İslama onun göğsünü açar, gönlüne genişlik verir. Her kimi de sapıklıkta bırakmak isterse, onun kalbini öyle daraltır sıkıştırır ki, îmân teklifi karşısında göğe çıkacakmış gibi olur. Allah, îmân etmiyenler üzerine, böyle azâb bırakır"*** buyuruyor (En'âm-125). Peygamber efendimiz (s.a.v.) birgün buyurdu ki; ***"Ümmetimden bir kavim gelecek, Allahü teâlâyı inkâr edecek, fakat bunu hissetmeyeceklerdir*** (farkında olmayacaklardır)." Eshâb-ı kirâm bunun üzerine, "Yâ Resûlallah! Onlar nasıl diyecekler?" diye sordular. Peygamber efendimiz (s.a.v): ***"Onlar hayrı Allahtan, şerri ise, İblîs'ten ve nefslerimizdendir diyecekler ve sonra buna Kur'ân-ı kerîmi şâhid***

***gösterecekler, böylece Allahü teâlâyı ve Kur'ân-ı kerîmi inkâr edeceklerdir"*** buyurdu. Şayet şer, Allahü teâlânın irâdesi ile olmasaydı, o zaman Allahü teâlâ âciz olurdu. Âcizin de ilâh olması caiz değildir. Zîrâ İlâhın mülkünde, O'nun dilediği olur, dilemediği olmaz. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîsi şerîfte; ***"Şayet Allahü teâlâ küfrü dilemeseydi, İblîs'i yaratmazdı"*** buyurdu.

Îmân; söz, amel ve niyettir. İbâdetle parlar, günahla kararır. Bunun delîli Peygamber efendimizin (s.a.v.) Cibril hadîs-i şerîfindeki şu sözüdür: Cebrail aleyhisselâm îmân nedir? diye sorunca, Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Îmân; Allahü teâlâya, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inanmak; namaz kılmak, zekât vermek, Ramazan ayında oruç tutmak ve gücü yetenin hacca gitmesidir."***

Bundan sonra, Kur'ân-ı kerîmin Allahü teâlânın kelâmı, olduğuna, mahlûk olmadığına inanmaktır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte: ***"Allahü teâlâya kullarının kelâmından en sevgili geleni, kendi kelâmıdır*** (Kulun Kur'ânı kerim okumasıdır). ***Yine O'na, kendi kelâmından daha üstün kelâm yoktur"*** buyurdu.

Yine inanmalıdır ki, Allahü teâlâ âhırette bilinmeyen ve anlaşılmayan şekilde görülecektir. Kâfirler ise, görmekten mahrum olacaklardır. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde; ***"Nice yüzler vardır ki, o gün*** (kıyâmette) ***güzelliği ile parıldar. O yüzler Rablerine bakarlar***

buyurdu (Kıyâmet-22, 23). Yine Kur'ân-ı kerîmde meâlen buyuruluyor ki: ***"Muhakkak ki, onlar*** (kâfirler) ***o kıyamet günü Rablerinin rahmetinden menedilmişlerdir"*** (Mutaffifîn-15). Peygamber efendimiz (s.a.v.) birgün Eshâb-ı kirâma: ***"Önünde bulut olmayan ayı görmekte şüphe eder misiniz?"*** diye sorunca, Eshâb-ı kirâm "Hayır, vâ Resûlallah!" dediler. Yine Peygamber efendimiz (s.a.v.): ***"Önünde bulut olmayan güneşi görmekte şüphe eder misiniz?"*** diye sorunca, Eshâb-ı kirâm yine, "Hayır, yâ Resûlallah!" dediler. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bunun üzerine: ***"İşte böylece Rabbimizi göreceğinizde de şüphe etmeyiniz"*** buyurdu.

Allahü teâlânın sıfatlarına da inanmalıdır. Kur'ân-ı kerîmde, âyet-i kerîmelerde meâlen şöyle buyuruldu: ***"Yer yüzünde olan her canlı fânidir. Fakat azamet ve ikram sahibi olan Rabbinin zâtı bakîdir"*** (Kamer-26, 27), ***"Mazluma Allahın yardım edişi şundandır: Çünkü Allah*** (dilediğine kadirdir) ***geceyi gündüzün içine sokar, gündüzü de gecenin içine sokar. Gerçekten Allahü azimüşşân Semî'dir*** (herşeyi işitir), ***Basîr'dir*** (herşeyi görür)***"*** (Hac-61).

Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerifte; ***"Allahü teâlânm her gece rahmeti dünyâ semâsına iner ve Allahü teâlâ buyurur ki: Benden isteyen yok mu? Ona istediğini vereyim. Mağfiret dileyen yok mu? Onu bağışlayayım. Tövbe eden yok mu? Onun tövbesini kabul edeyim."*** buyurdu. (Müellifîn burada, bu hadîsi şerifin birkaç değişik

rivayetini kaydeder ve bu hadîs-i şerifi onsekiz Sahâbînin bildirdiğini, lâfızların değişik, ma'nânın bir olduğunu bildirir.)

Yine inanmalıdır ki; Allahü teâlâ, cihetten, nasıllıktan, benzerlikten ve ortaklıktan münezzehtir. Yine inanmak lâzımdır ki: Bu ümmetin Peygamber efendimizden sonra en hayırlısı; Hz. Ebû Bekr, sonra Hz. Ömer, sonra Hz. Osman, sonra da Hz. Ali'dir. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerifte buyurdu ki: ***"Benden sonra insanların en hayırlısı; Ebû Bekr, sonra Ömer, sonra Osman, sonra Ali'dir."*** Hz. Ali, birgün Küfe minberinde hutbe okurken buyurdu ki: "Ey insanlar! Resûlullahtan işittim, buyuruyordu ki: ***"Allahü teâlâ bana Ebû Bekr'i baba*** (kayınpeder), ***Ömer'i müşavir, Osman'ı sened, Ali'yi de yardımcı edinmemi emretti. Bu dördü, benim halîfelerim, ümmetime hüccetimdir*** (delilimdir). ***Bunları, mü'minler ve müttekîler sever, münafık ve şakiler ise buğz ederler."*** Bunların üstünlüğü hilâfet sırasına göredir. Şayet üstünlük akrabalıkla olsa idi, Abbâs'ın ve Hamza'nın (r.anhüm) daha üstün olmaları gerekirdi. Zîrâ amca, amca oğlundan daha yakındır. Hz. Mu'âviye hakkında kötü söz söylememelidir. Ona dil uzatan sapık olur. Çünkü Hz. Mu'âviye mü'minlerin dayısıdır. Çünkü, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) kayınbiraderidir. Aynı zamanda vahiy kâtibi idi. Resûlullah onu Cennetle müjdeledi. Peygamber efendimiz (s.a.v.), ondan razı olarak vefât etti.

Eshâb-ı kirâm arasında geçen olaylar hakında konuşmamalıdır. Zîrâ Allahü teâlâ onları peygamberlerine bağışladı. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerifte buyurdu ki: ***"Eshâbım arasında ba'zı sürtüşmeler olacaktır. Fakat Allahü teâlâ o sürtüşmeleri, onların benim zamanımda yaşamaları sebebiyle affedecektir."***

Yine inanmalıdır ki, ölüm haktır, öldükten sonra dirilmek haktır. Münker ve Nekir'in suâl sormaları haktır. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerimde meâlen; ***"Allah, îmân edenleri hem dünyâda, hem âhırette*** (kabirde), ***sabit söz olan şehâdet kelimesi ile tesbit eder. Tevhide bağlı kılar. Allah, zâlimleri*** (kâfirleri) ***şaşırtır ve Allah dilediğini yapar"*** buyuruyor (İbrâhim-27).

Yine inanmalıdır ki, kabir sıkması, kabir azabı ve ni'meti haktır. Hesâb haktır, Mîzân haktır. Mîzân'm iki kefesi vardır. Burada kulların iyilikleri ve kötülükleri tartılır. İyilikleri ağır gelen Cehennemden kurtulur. İyilikleri hafif gelen Cehenneme gider. Muhammed aleyhisselâmın ümmetinden mü'min olanlarına şefaati haktır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîsi şerifte; ***"Ben şefaatimi, ümmetimden büyük günâhı olanlar için sonraya bıraktım"*** **buyurdu.**

Yine inanmalıdır ki, Sırat haktır. Dînimizde bildirildiği üzere haktır. Kıldan ince, ateşten daha sıcak, kılıçtan keskin, uzunluğu dünyâ senesiyle otuzaltı senedir. Üzerinden sâlih mü'minler şimşek gibi geçecek, fâcirler altındaki Cehenneme düşeceklerdir. Peygamber

efendimize ikram olunan havz haktır. Cennet ve Cehennem haktır. Cennet, iyilere ve Allahü teâlânın dostlarınadır ve ebedîdir. Cehennem ise, fâcir ve günahkârlaradır ve ebedîdir. Cennetle Cehennem arasında, Allah tarafından bir münâdî şöyle seslenir: "Ey Cennet ehli Cennette, ey Cehennem ehli Cehennemde ölümsüz olarak kalınız."

Kâfir olan Cehennem ehli, Cehennemde ebedî olarak kalıcıdır. Allahü teâlâ hepimizi bundan muhafaza buyursun. Âmin.

Buraya kadar anlatılan i'tikâd, Ehl-i sünnet ve cemâat i'tikâdıdır. Bu i'tikâdı, Cebrail (a.s.) Hak teâlâdan Peygamber efendimize (s.a.v), Eshâb-ı kirâm, Peygamber efendimizden Ehl-i sünnet âlimleri vasıtasıyla bize, bizden de kıyamete kadar nakledilecektir. Kim bu âlimlerin bildirdiği i'tikâda zerre miktarı muhalefet ederse, Allahü teâlânın ve Resûlünün yoluna muhalefet etmiş ve bid'at sahibi olur. Allahü teâlâ, onun farzını ve nafile ibâdetlerini kabul etmez. Nitekim Allahü teâlâ Kur'ânı kerimde meâlen; ***"Her kim de, kendisine doğru yol apaçık belli olduktan sonra, Peygambere aykırı harekette bulunur ve mü'minlerin yolundan başkasına uyar giderse, onu döndüğü sapıklıkta bırakırız. Âhırette de kendisini Cehenneme koyarız ki, o ne kötü bir dönüş yeridir"*** **buyuruyor** (Nisâ-115). Peygamber efendimiz de (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Benî-İsrâil, yetmişbir fırkaya ayrılmıştı. Bunlardan yetmişi Cehenneme gidip, ancak bir fırkası kurtulmuştur.***

***Hıristiyanlar da, yetmişiki fırkaya ayrılmıştı. Yetmiş biri Cehenneme gitmiştir. Bir zaman sonra, benim ümmetim de yetmişüç kısma ayrılır. Bunlardan yetmişikisi Cehenneme gidip, yalnız bir fırkası kurtulur."*** Eshâb-ı kirâm, bu bir fırkanın kimler olduğunu sordukta; ***"Cehennemden kurtulan fırka, benim ve Eshâbımın gittiği yolda gidenlerdir"*** buyurdu.

*1)Kalâid-ül-cevâhir sh. 85*
*2)Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 137*
*3)Câmi'u kerâmât-il evliyâ cild-2, sh. 147*
*4)Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 275*
*5)El-A'lâm cild-4, sh. 221*
*6)Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 254*
*7)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 179*
*8)İ'tikâdü Ehl-is-sünneti vel-cemâa, Süleymâniye kütübhânesi Şehid Ali kısmı No:2763/5*

**AHMED BİN ABDURRAHMAN BATRÛCÎ:**

Hadîs, târih ve Mâliki mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Ca'fer olup, ismi, Ahmed bin Abdurrahmân bin Muhammed bin Abdülbânî'dir. Endülüs (İspanya) âlimlerinden olduğu için Endülüsî, muhtemelen doğduğu yere nisbetle Batrûcî denildi. Doğum târihi bilinmeyen Batrûcî 542 (m. 1147) yılında Kurtuba'da vefât etti. İbn-i Abbâs Kabristanı'na defnedildi. Astronomi âlimi Batrûcî daha sonra yaşamıştır.

Bütün İslâm âlimleri gibi, ilim öğrenme çağına

geldikten sonra, ilim ehli âlimleri arayan Batrûcî, birçok ilim merkezini dolaştı. Gittiği yerlerin âlimlerinden istifâdede son derece hırslı olan Ebû Ca'fer Batrûcî; Ebû Ali Gassânî, Muhammed bin Ferec, Ebü'l-Hasen Kaysî, Hâzim bin Muhammed, Halef bin İbrâhim Mukrî, İbn-i Nehhâs ve daha birçok âlimden ilim öğrenip hadîs-i şerif rivayet etti. Fıkıh ve hadîs ilimlerinde, eskilerin târihlerinden haber vermekte ve rivayet ehli âlimlerin hayat ve ilimleri hakkında geniş bilgi sahibi oldu. Doğuda ve batıda yetişen âlimlerin hayat ve hâllerinden bahsederdi. Yüzbin hadîs-i şerifi râvîleriyle birlikte ezberleyerek hadîs ilminde hafız oldu. Öğrenmiş olduğu ilmi, edinmiş olduğu iyi huy ve güzel ahlâkı ile insanlara örnek oldu. Allahü teâlânın dînini öğrenmek ve öğretmek için çok çalıştı. Çok ibâdet eder, Allahü teâlânın kullarını, Cehennem azabından kurtarmaya gayret ederdi. İnsanlara sıksık nasihatlerde bulunur, doğruyu bilmeyenin, yanlışın peşine düşmekten kurtulamayacağını anlatırdı. Yanlışın peşinden gidenin, sapıtmaktan kurtulamayacağını, sapık bir kimsenin de ebedî saâdete kavuşamayacağını bildirdi.

Talebelerinden İbn-i Başkûl; "O, hadîsde fıkıhda, ilmî şahsiyetlerin biyografisinde ve târih ilminde, zamanının en ileri gelen hâfızlarmdandı" diyerek, onun ilimdeki derecesini ifâde etmektedir.

Allahü teâlânın rızâsına kavuşabilmek için, O'nun dinini ehil kimselere öğretmeye gayret eden Ebû Ca'fer Batrûcî'den; Halef bin Başkûl, Ebû Muhammed bin Ubeydullah Hacerî, Ebü'l-Hasen Muhammed bin

Abdülazîz Şakûrî, Muhammed bin İbrâhim ibni Fehhâs, Yahya bin Muhammed Fahrî ve daha birçok âlim ilim öğrenip rivayette bulundu. Talebeleri de, hocaları gibi Allahü teâlânın dînini yaymak için gayret sarfettiler. Hocalarından öğrendikleri güzel ilimleri insanlara öğreterek, onların dünyâ ve âhırette huzura kavuşmalarına vesîle oldular.

Pekçok eser yazdığı bildirilen Ebû Ca'fer Batrûcî'nin, kitablarının neler olduğu bilinmemektedir.

*1)Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1293*
*2)Kitâb-üs-sıla cild-1, sh. 84*
*3)Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 268*

**AHMED BİN ABDURRAHMAN EL-HAZRECÎ:**

Endülüs'te yetişen Mâliki mezhebi âlimlerinden. Künyesi Ebü'l-Abbâs'tır. İsmi, Ahmed bin Abdurrahmân bin Muhammed el-Ensârî el-Hazrecî el-Endülüsî'dir. 492 (m. 1099) senesi Rabî'ül-âhır ayında Meriyye şehrinde doğdu. 559 (m. 1164) senesi Cemâzil-evvel ayında Merrâküş'te vefât etti.

Ahmed el-Hazrecî hazretleri, fıkıh, hadîs, kelâm, kıraat, târih ve diğer ilimlerde âlim olup, aynı zamanda şâir idi. Çok güzel yazı yazardı. İlim öğrenmek için çok beldeler dolaştı. Sebte, Fas, Endülüs ve başka yerlere gidip ilim öğrendi. Sonra Merrâküş'te yerleşti ve vefâtına kadar orada kaldı. Ebû İshâk el-Yahsebî, Ebû Bekr Gâlib bin Atıyye, İbn-i Agleb ve başka âlimlerden ilim öğrendi ve rivayetlerde bulundu. Kendilerinden ilim

öğrendiği âlimlerin sayısı pekçoktur. Kendisinden ise, oğlu Ebû Abdullah, Ebû Muhammed bin Muhammed ve başka birçok kimse ilim öğrendi.

Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Abdurrahmân el-Hazrecî hazretleri hadîs ilminde çok güvenilir, bir zât olup, fıkıh ilminde çok bilgi sahibi idi. Mezhebin usûl bilgilerinde mahir idi. Kıraat ilmindeki vukûfiyyeti gayet fazla idi. Kelâm ilmi âlimlerinin önde gelenlerindendir. Güzel yazı yazmakta, beliğ şiir söylemekte, zamanında bulunanların ençok beğenileni idi. İlim öğrenmekteki arzu ve gayreti fevkalâde idi. İlmi çok idi. Bununla beraber tevazu sahibi idi. Alçak gönüllü idi. Kendisini tanıyanlardan çok ikram ve i'tibar görürdü. Herkes ilminden istifâde için can atardı. Dînî konularda suâlleri olanlar ona müracaat eder, anlıyacakları şekilde cevaplar alırlardı. Halka ilim öğretmesinden rahatsız olanlar kendine gelerek, bin dinar vermeyi ve ilim öğretmekten vazgeçmesini teklif etmişler ise de, kabul etmeyip, "Allahü teâlâya yemîn ederim ki, yeryüzü dolusu altın verseniz, yine de dine hizmetten, halka doğruyu anlatmaktan, âlimler ile görüşmekten ve onların yolunda bulunmaktan vaz geçmem" demiştir. Hakkı ve hakikati öğretmesini istemeyenler, Ahmed bin Abdurrahmân el-Hazrecî'nin ilme olan düşkünlüğü ve bağlılığına hayran oldular. Hâllerinden utanıp tövbe ettiler. Bu büyük âlimin hayranları arasına girip, kendisinden istifâde ettiler.

Ahmed el-Hazrecî hazretleri, Gırnata kadılığında, daha sonra Merrâküş kadılığında bulundu. Camide,

imamlık da yapardı. Bir ara Belensiye kadılığında bulundu, daha sonra hazîne ile alâkalı yüksek bir göreve getirildi.

*1)Mu'cemül-müellifîn cild-1, sh. 268*
*2)İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 137*
*3)Ed-Dibâc-ül-müzehheb sh. 48*

**AHMED BİN ALİ (İbn-i Berhân):**

Şafiî âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Ali bin Muhammed bin Berhân'dır. Künyesi Ebü'l-Feth'dir. "İbn-i Berhân" diye meşhur oldu. 479 (m. 1087) senesinin Şevval ayında, Bağdad'da doğdu. Geniş bir ilme sahiptir. Fıkıh ve usûl ilimlerinde derin bir âlimdir. Nizamiye Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Kıymetli kitapları vardır. 520 (m. 1126) senesinin Cemâzil-evvel ayında vefât etti.

İbn-i Berhân, Şafiî mezhebinin fıkıh ve usûl bilgilerinde derin bir âlimdir. Fıkıh ilmini; İmâm-ı Gazâlî, Ebû Bekr eş-Şâşî, İlkiyâ Ebü'l-Hasen el-Herrâsî gibi büyük âlimlerden öğrendi. Mezhebinin âlimleri arasında derecesi yüksek oldu. Şeyh ve İmâm lakabları ile anılırdı. Keskin bir zekâya ve yüksek bir hafızaya sahipti. Dinlediği birşeyi hemen ezberlerdi. İlimle meşguliyeti o derecede idi ki, onun bu hâli insanlar arasında darb-ı mesel oldu. Zamanının bir tanesiydi. Çeşitli yerlerden gelip, istifâde ederlerdi. Çok talebesi vardı. Her ilimde mahir oldu.

Mübarek bin Kâmil diyor ki; "O, fevkalâde yüksek bir

zekâ sahibiydi. Dinlediği birşeyi hemen ezberlerdi, ilim talebinde ve tahkikinde, onun derecesine kimse ulaşamadı. Her müşkil mes'eleyi hallederdi. Onun fıkıh ve usûl ilimlerindeki bu yüksekliği, dilden dile anlatılırdı. Herkes onu konuşur ve birbirine örnek gösterirdi. Her taraftan gelip ders okuyan talebeler o kadar çoktu ki, gündüzün tamâmında gecenin de bir kısmında ders vermekle meşgul olurdu.

Şöyle anlatılır: Bir grup kimse gelip, kendilerine, İmâm-ı Gazâlî'nin "İhya" kitabından ders okutmasını istediler. Onlara, "Sizin için bir vakit bulamıyorum" dedi. Fakat gelenler, kendilerine uygun olan bir vakti ta'yin edip bildirdiler. O da: "Sizin söylediğiniz bu vakitte, ben falan dersi okutuyorum" diyor ve onların ta'yin ettiği her bir vakitte, ders okuttuğunu söylüyordu. Onlarla, ancak gece yarısından sonra "İhyâ"dan ders okutabileceğini kararlaştırdı.

İbn-i Berhân; Ebû Hattâb bin Betır'dan, Ebû Abdullah Hüseyn bin Ahmed bin Muhammed bin Talhâ'dan ve başkalarından hadîs-i şerîf dinledi. Ebû Tâlib ez-Zeynebî'nin huzurunda, Sahîh-i Buhârî'yi okudu.

Eserleri çoktur. Usûl-i fıkıh ilmine dâir yazdığı eserleri çok kıymetlidir. Başlıcaları şunlardır: 1. El-Basît, 2. El-Evsât, 3. El-Vecîz, 4. El-Vusûl ilel-usûl.

*1)Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-6, sh. 30, 31*
*2)Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 22*
*3)Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 99*

*4)El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 196*
*5)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 61, 62*
*6)Keşf-üz-zünûn sh. 201, 2001, 2014*

**AHMED BİN ALİ EL-ALESÎ:**

Bağdad'da yetişen evliyâdan. İsmi, Ahmed bin Ali bin Ahmed el-Alesî el-Hanbelî olup, künyesi, Ebû Bekr ez-Zâhid'dir. Kadı Ebû Ya'lâ'dan fıkh ve hadîs ilimlerini okudu. Kendisinden; İbn-i Nasır ve es-Silefî hadîs-i şerîf rivayet ettiler. 503 (m. 1109) senesinde vefât etti.

Ahmed bin Ali'nin (r.a.) mesleği sıvacılık ve badanacılık idi. Önceleri bu işle meşgul olup, geçimini sağlardı. Bir defasında, san'atkârlar ile sultânın sarayını badana için gittiler. Odanın birinde alçıdan yapılmış büyük bir tablo vardı. Sıva ve badana için etrafı boşaltılınca, tablo birden düştü ve parçalandı. Etraftakiler buna çok üzüldüler. Bu hâdise sultanın kulağına kadar ulaştı. Oradakiler sultâna; "Efendim! Bu tablonun kırılmasına sebeb olan zât, dînine çok bağlı bir kimsedir, İbn-i Ferrâ'nın arkadaşlarındandır" dediler. Bunun üzerine sultan, Ahmed bin Ali'ye (r.a.) birşey söylemedi. Onu üzecek bir harekette bulunmadı. Fakat Ahmed bin Ali, bu hâdiseden sonra sıvacılığı ve badanacılığı bıraktı. Kendini tamamen ibâdete verdi. Mescidde Kur'ân-ı kerîm okur, namaz kılardı. Çok oruç tutardı. Kanâat sahibi bir kimse olup, kendisi için hiç kimseden birşey istemezdi. Babasından mîrâs kalan mallarını azar azar satar, onunla geçimini sağlardı. İhtiyâcı olanlara derhal yardım eder, sıkıntılarını

giderirdi. Herkese ikramlarda bulunur, cömertliği ile tanınırdı. Her gece Dicle nehrine gider, bir testi su alıp onunla iftar ederdi.

Ahmed bin Ali'nin (r.a.) çok kerametleri görüldü. Boynu ve dizleri çok ağrıyan bir çocuk vardı Annesi ve babası, hastalıktan çocuğa bir zarar gelecek diye çok korktular. Çocuğu Ahmed bin Ali'ye getirdiler. 0 da, çocuğa Kur'ân-ı kerîmden âyet-i kerîmeler okudu. Sonra duâ etti. Çocuk birden iyileşti, sıhhat buldu.

Hac vazifesini yapmak için gittiğinde, Mekke'deki Eshâb-ı kirâmın (aleyhimürrıdvân) Tabiînin, evliyânın ve âlimlerin kabirlerini ziyaret etti. Fudayl bin Iyâd'ın (r.a.) kabrinin başına geldiğinde, kabrinin yanına âsâsı ile bir çizgi çizip, "Yâ Rabbî! Burası, burası!" dedi. Bu sözden hiç kimse birşey anlamadı. 503 (m. 1109) senesinde tekrar hacca gitmek için yola çıktı. Yolda iki defa deveden düştü. Bütün ağrı ve sızılarına rağmen geri dönmeyip, yoluna devam etti. İhramlı olarak Arafat'a geldi. O gün akşam ile yatsı arasında "Lâ ilâhe illallah, Muhammedün Resûlullah" Kelime-i tayyibesini söyleyerek son nefesini verdi. Sabahleyin mübarek cenazesi, Kâ'be-i muazzama etrafında yedi defa dolaştırılıp tavaf ettirildikten sonra, Fudayl bin Iyad'ın (r.a.) kabri yanına, daha önce çizmiş olduğu çizginin bulunduğu yere kabrini kazıp, oraya defn ettiler.

Vefât haberi Bağdad'a ulaştığında, gâibden bir ses "Ahmed bin Ali'nin cenaze namazını gaybî olarak kılınız" diyordu. Bunu işiten Bağdadlılar, halîfe Mustazhir billah ve devlet erkânı büyük camide toplandılar, gıyabında

cenaze namazını kıldılar. Ebü'l-Hüseyn dedi ki: "özrüm olduğundan, cenaze namazı için büyük camiye gidemedim. Kendi mescidimde cemâatimle kıldım." (Şafiî ve Hanbelî mezheblerinde cenaze hazır olmadığı hâlde gıyabî namaz kılmak caizdir.)

*1)Tabakât-ı Hanâbile (Zeyli) cild-1, sh. 105*
*2)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 6*

**AHMED BİN ALİ EL-BEYHEKÎ:**

Nişâbûr'da yetişen tefsîr âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Ali bin Ebî Ca'fer Muhammed bin Salih el-Beyhekî'dir. "Ebû Ca'ferî" veya "Bû Ca'ferek" künyesi ile meşhur oldu. 470 (m. 1077) senesi civarında doğmuş ve Nişâbûr'a yerleşmiştir. 544 (m. 1150) senesinde Ramazan ayı sonunda vefât etti.

Nahiv, lügat, kıraat ve tefsîr ilimlerinde büyük bir âlim olan Ahmed el-Beyhekî, Ahmed bin Sa'îd ile Ali bin Hasen bin Abbâs es-Sandalî'den ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf dinleyip rivayet etti. Çok kıymetli ve faydalı kitaplar yazdı. Onlardan ilim öğrenenler arasında büyük âlimler yetişti. Bir çok yerlerden ilim öğrenmek için yanına gelenler, ondan öğrendiklerini her yere yaydılar. Namaz vakitlerinin dışında evinden çıkmazdı. İnsanlar kendisini evinde ziyaret edip istifâde ederlerdi.

İbn-i Sem'ânî onun hakkında diyor ki; "O, nahiv, lügat, kıraat ve tefsir ilimlerinde zamanının en büyük âlimi idi."

Eserleri meşhurdur. Başlıcaları şunlardır:

1. Tâc-ül-masâdır fil-luga: Bir cildlik bir eserdir. 2. El-Muhît bi-lugât-il-kırâat, 3. Yenâbî'ul-luga.

*1)Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 4*
*2)Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 54*
*3)Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 4*
*4)Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 346*
*5)Keşf-üz-zünûn sh. 269, 1619, 2052*

**AHMED BİN BAHTİYÂR EL-VÂSITÎ:**

Fıkıh âlimi. Lügat, nahiv, edebiyat ve târih ilimlerinde de söz sahibi idi. İsmi, Ahmed bin Bahtiyar bin Ali bin Muhammed olup, künyesi Ebü'l-Abbâs'dır. Aslen Vâsıtlı olup, 476 (m. 1083) de doğdu. Fıkıh ilminde çok çalışıp, fazîletli bir âlim oldu. Bağdad'a gidip, orada hadîs-i şerif öğrenmekle meşgul oldu. Öğrendiği ilimler ile ilgili eserler yazan Ahmed bin Bahtiyar, 552 (m. 1157) senesinde Bağdad'da vefât etti.

Ebü'l-Kâsım bin Beyân, Ebû Ali bin Beyân ve daha birçok âlimden ilim öğrenmiş ve hadîs-i şerif dinlemiştir.

Bir müddet Vâsıt ve Küfe kadılığı da yapan Ahmed bin Bahtiyar, Ebü'l Feth el-Mendebânî'nin babasıdır. Bu zât da babası gibi âlimdir.

Onun hakkında, Ebü'l Ferec bin el-Cevzî; "O, bizimle beraber Ali bin Fadl bin Nasır'dan ilim öğrenip ve hadîs-i şerif işitmişti" demektedir.

Daha çok resmî vesikaların kayıtlarını yapardı.

Nazarî ilimlere dâir çalışmalar yapan Ahmed bin Bahtiyar, "Kitâb-ül-kudât" ve "Kitâbü târih-il-Betâih" adında iki eser yazmıştır.

*1)Mu'cem-ül-udebâ, cild-2, sh. 231, 232*
*2)Tabakât-üş-Şâfiîyye (Subkî), cild-6, sh. 14*
*3)Bugyet-ül-vuât, cild-1, sh. 297*
*4)El-bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 236*
*5)El-Muntazam, cild-10, sh. 178, 179*
*6)Keşf-üz-zünûn, sh. 291, 300*

**AHMED BİN EBÎ GÂLİB BAĞDÂDÎ:**

Hanbelî fıkıh âlimlerinden, âbid (çok ibâdet eden) bir zât. İsmi, İbn-i Tullâye Ahmed bin Ebî Gâlib bin Ahmed el-Bağdâdî el-Hanbelî'dir. Künyesi, Ebü'l-Abbâs olup, 460 (m. 1068) de doğdu. Abdülazîz el-Enmâtî ve başka âlimlerden ilim öğrendi. Çok ibâdet ederdi. Yetmiş sene, Cum'a hâriç diğer günler evinden dışarı çıkmadı. Zarurî ihtiyaçları kadar dünyalık işlerle meşgul olurdu. Gece-gündüz, bıkmadan usanmadan ibâdet ederdi. Onun gibi çok ibâdet eden yok gibiydi. İbâdetinin çokluğundan iki büklüm olmuştu. Oturduğu zaman, başı dizlerine yakın bir hâlde olurdu. Sultan Mes'ûd, Ahmed bin Ebî Gâlib'i ziyarete gitti. Sultâna; "Yâ Mes'ûd! Âdil ol ve Allahü teâlâya benim için duâ et" buyurdu, başka birşey söylemedi. Tekbîr alıp namaza durdu. Bundan sonra sultan, lüzumsuz olan şeyleri bırakıp tövbe etti.

Ahmed bin Ebî Gâlib (r.a.), Ebû Hüreyre (r.a.) yoluyla rivayet ettiği bir hadîs-i şerifte, Peygamber

efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Kim, bir müslümanın bir ayıbını, kusurunu örterse, Allahü teâlâ da dünyâ ve âhır ette onun ayıplarını örter."***

Ahmed bin Ebî Gâlib, 548 (m. 1153) yılında vefât etti.

*1)Tabakât-ı Hanâbile (Zeyli) cild-1, sh. 224*
*2)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 145*

**AHMED BİN EBÜ'L-HAYR:**

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi Ebü'l-Abbâs olup, ismi, Ahmed bin Ebü'l-Hayr es-Sayyâd'dır. Keramet sahibi olan Ebü'l-Abbâs hazretleri, tasavvuf yolunun edebini Fakîh İbrâhim el-Feşelî'den öğrendi. Talebelerinden Şeyh İbrâhim bin Beşşâr, Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Ebü'l-Hayr hazretlerinin kerametlerini anlatan müstakil bir eser yazmıştır. Ebü'l-Abbâs hazretleri, 579 (m. 1183) senesinde Zebîd şehrinde vefât etti ve oraya defnedildi. Kabrini ziyaret edenler istifâde etmekte, hastalar şifâ bulmaktadır.

Doğru yolu bulması şöyle anlatılır: "Gençliğinde, herkes gibi gününü gün ederdi. "Bir gece uykuda iken rü'yâsmda birisi geldi ve "Ey Sayyâd kalk namaz kıl" dedi. Fakat o, abdestin nasıl alınacağını ve namazın nasıl kılınacağını bilmiyordu. Hemen kalktı ve sorarak abdestin alınışını, namazın kılınışını öğrendi ve kılmaya başladı. O zamanlar yirmi yaşlarında idi."

Kendisi anlatır: "Bir gece uyurken yine rü'yâda o kişi geldi ve "Ey Sayyâd kalk" dedi. Ben de kalktım. Ne

göreyim, o şahıs karşımda duruyor. "Beni ta'kib et" deyip, beni Zebîd şehri camisine götürdü. Orada saflar hâlinde durmuş namaz kılan çok kimse vardı. Hepsi bembeyaz elbiseler giymişlerdi. Herbirinin alınları pırıl pırıl parlıyordu. O kişi bana, "Haydi abdest al, onlarla beraber namaz kıl" dedi. Ben de abdest alıp, onlarla birlikte namaz kıldım. Namazımız güneş doğuncaya kadar sürdü. Sonra hepsi kayboldu. Nereye gittiklerini bilmiyorum. Uzun bir süre o camide kalarak ibâdet ettim. Bu arada, o kişi ba'zan bana yiyecek, içecek ve tatlılar getirir, "Buyur ye!" derdi. Ben de, "Birşey istemem" deyince kaybolurdu. Evime, çoluk-çocuğumun yanına geldiğimde, evdekiler; "Bunları birisi getirdi" dediler."

Şöyle anlatılır: "Ebü'l-Abbâs hazretleri birgün kabristanda uyudu. Bir ara kuvvetli bir ses ile uyandı. Aklı başından gitti. Bir süre kimseyi tanımadı. Ba'zan alnını secdeye koyar, saatlerce böyle kalırdı. Ancak zarurî ihtiyaçlarını karşılamak için başını secdeden kaldırırdı. Daha sonra eski hâline döndü. Fakat bir gözü perdelenmişti. Ba'zıları bunun sebebini sordular. Durumu onlara anlatınca, "Sen, bu sözlerinde acizlik gösteriyorsun, ey zayıf insan" dediler. Ahmed Sayyâd hazretleri, eliyle gözünü mesh etti. O esnada eskisinden daha iyi görmeye başladı. Oradakiler, özür diliyerek tövbe ettiler."

Velî zâtlardan biri anlatır: "Birgün kalabalık bir cemâat olarak "El-Fâze" mescidine gittik. Orada Ahmed Sayyâd hazretlerini gördük. Yanında bir genç vardı.

Ona, "Bu sizin talebeniz midir?" diye sorunca, bize cevap vermedi. O zaman gence, "Bu zât sizin hocanız mıdır?" diye sorduk. Genç "Evet" dedi. Biz de, "Ey Ahmed Sayyâd! Bu genç size talebe oldu" dedik. O zaman, "Evet, talebemdir" buyurdu. Biz de, "Eğer bu sizin talebeniz ise, ona emredin denizin üzerinde yürüyüp, o dağdan bir taş getirsin" dedik. Sonra deniz kenarına gitti ve gence hitaben, "Yavrum, su üzerinde yürüyerek git ve dediklerimi getir" buyurdu. Genç, yerde gider gibi denizin üzerinde gitti ve istediğimizi getirdi. Oradaki cemâat olan biz, Allahü teâlânın sevgili bir kulundan böyle bir istekte bulunduğumuz için çok pişman olduk ve ondan özür diledik. O da, bizim özrümüzü kabul buyurdu ve bize duâ etti."

İbrâhim bin Beşşâr anlatır: "Birgün cemâat hâlinde Ahmed Sayyâd hazretlerinin huzurunda idik. İçeriye, kadı Ebû Bekr bin Ebî Ikâme girdi. Ahmed Sayyâd hazretleriyle bir süre sohbet etti. Sonra kalkıp cemâate, "Beni biraz dinleyiniz. Size ba'zı şeyler söyliyeceğim. Ahmed Sayyâd hazretleri, birgün benim içinde bulunduğum bir topluluğun yanına geldi. O esnada herkes ayağa kalktı. Ben de orada olanlara uyarak ayağa kalktım. Sonradan cemâate dedim ki; "Niçin ayağa kalkıyorsunuz? O âlim değil. Ümmî birisidir" Oradakiler, bana onun büyüklüğü hakkında ba'zı şeyler anlattılar. Ben de, "Ona İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin kitabından birşey sorulsa bilemez" dedim. Bir saat sonra Ahmed Sayyâd hazretleri geri döndü. Herkes yine ayağa kalktı. Ben de onlara uyup kalktım. Bana dönüp

buyurdu ki: "Kadı efendi, ba'zı kimseler benim hakkımda, bu zât için niçin ayağa kalkıyorsunuz. O âlim değil, ümmî birisidir. Kendisine İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin el-Vasît, el-Basît kitaplarından birşey sorulsa anlıyamaz bile diyorlar. Şimdi o mes'eleler, şöyle şöyle şöyledir" diyerek sonuna kadar izah buyurdu. Sonra ben, kendisinden özür dileyerek tövbe ettim. Ey cemâat işte bu zâtın kıymetini bilelim" dedi."

Ahmed Sayyâd hazretleri, birgün kalabalık bir toplulukta sohbet ediyordu. İçlerinden biri şöyle düşündü: "Ba'zı evliyâ çok keramet gösteriyor. Bu zâtın kerametini göremiyoruz. Birçok evliyâ, uçarak hacca gidiyor, arslanlar onlara hizmet ediyor. Bunda böyle hâllerin görünmemesinin sebebi nedir ki?" Ahmed Sayyâd hazretleri sohbetlerinde şöyle buyurdular: "Keramet göstermek şart değildir. İstesek Allahü teâlâ bize de birçok kerametler ihsân eder. Fakat biz böyle kalmağı daha çok istiyoruz."

Ahmed Sayyâd hazretlerine birçok hasta kimseler getirilir, duâ etmesi istenirdi. Duâ ettiği kimseler, Allahü teâlânın izniyle iyileşip giderlerdi.

*1)Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 294*

## AHMED BİN İSMÂİL-İ KAZVÎNÎ (Bkz. KAZVÎNÎ)

## AHMED BİN MEVDÛD ÇEŞTÎ:

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Mevdûd bin Yûsuf el-Çeştî'dir. Hâce Mevdûd Çeştî hazretlerinin

oğul, talebe ve halîfelerinin en yükseklerindendir. Mübarek babasının teveccüh ve himmetleri ile yetişip, evliyâlık yolunda çok üstün derecelere yükseldi. Babasının vefâtından sonra, onun halîfesi oldu. Babasının makamında, talebeleri yetiştirmekle vakitlerini geçirdi. Herkese karşı şefkatli ve merhametli idi. İstisnasız bütün insanlara karşı iyilik etmek, onlara İslâmiyeti tanıtmak, doğru olarak anlatmak için çırpınırdı. Herkesin makbulü idi. Herkes tarafından sevilir, kendisine hürmet edilirdi.

Hâce Ahmed bin Mevdûd el-Çeştî hazretleri, 507 (m. 1113) senesinde Çeşt beldesinde doğdu. 577 (m. 1181) senesinde orada vefât etti. Kabri doğduğu yerdedir.

Rivayet edilir ki; bir sene hac mevsimi yaklaşırken, Ahmed-i Çeştî hazretleri, bir gece rü'yâsında Fahr-i kâinat (s.a.v.) efendimizi gördü. Kendisine; "Ey Ahmed! Biz sana müştakız, âşıkız" buyurdu. Sabah olunca, Ahmed bin Mevdûd hazretleri, kendisine en yakın üç kıymetli dostu ile yola çıkıp, Mekke-i mükerremeye vardı. Haccın şartlarını edâ ettikten (yerine getirdikten sonra) Peygamber efendimizin mübarek Ravda-i mütahhara'sını (kabr-i şeriflerini ziyaret için Medîne-i münevvereye gitti. Peygamber efendimize olan aşkından dolayı, oradan ayrılamadı. Devamlı ibâdet, tâat ile, Allahü teâlâyı zikretmek ve Resûlullah efendimize (s.a.v.) salevât-ı şerife getirmekle meşgul oldu. Altı ay orada kaldı. Ahmed bin Mevdûd hazretlerinin hâlini anhyamıyan ba'zı kimseler, onu Ravda-i mutahhara etrafından uzaklaştırmak istediler.

Bu sırada Ravda-i mütahharadan şöyle bir ses duyuldu ki, "Sakın bu kimseyi incitmeyiniz! O, bize müştak (âşık) olanlardandır. Biz de ona müştakız" diyordu. Orada bulunanların hepsi bu sözü duydular. Hâce Ahmed bin Mevdûd hazretleri, daha sonra Resûlullah (s.a.v.) efendimizin ma'nevî müsâade ve işaretleri ile Bağdad'a dönüp, evliyânın büyüklerinden Şihâbüddîn-i Sühreverdî hazretlerinin hânegâhına geldi. Şihâbüddîn hazretleri buna çok izzet ve ikramda bulunup, çok hürmet etti. Orada Bağdad halîfesi ile görüştü. Halîfe kendisini da'vet etti. Kendisine çok iltifat edip, ikramlarda bulundu. O da, halîfeye çok güzel öğütler hoşa giden nasihatler Allahü teâlânın emirlerini yerine getirmenin fazîletini, insanlara hizmet etmenin kıymetini anlattı. Bütün nasihat ve tavsiyeleri kabul edildi. Gideceği zaman, halîfe kendisine çok hediyeler arzetti ise de, onun hatırı için az bir miktarını kabul etti. Bunları da şehrin dışına çıkınca fakirlere verdi. Kendisi de Horasan'a gidip, orada insanlara îslâmiyeti, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını anlattı.

1)*Nefehât-ül-üns trc. sh. 368*
2)*Hadîkat-ül-evliyâ 2. kısım. sh. 152*

**AHMED BİN MUHAMMED ED-DİNEVERÎ (Ebû Bekr bin Ebü'l-Feth):**

Bağdad'da yetişen Hanbelî âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Ahmed ed-Dîneverî el-Bağdâdî'dir. Künyesi, Ebû Bekr'dir. Babasının künyesi

de Ebü'l-Feth idi. Hanbelî fakîhlerinin büyüklerinden ve meşhûrlarındandır. Hadîs ilmini Ebû Muhammed et-Teymî'den, Ca'fer es-Sirâc'dan ve başka âlimlerden aldı. Fıkıh ilmini Ebü'l-Hattâb'dan öğrendi. Fıkıhta daha çok yükseldi. Zamanının fakîhleri arasında en büyüğü oldu. Âlimler ile yaptığı münazaralarda hep üstün gelirdi. Onun bu üstünlüğünü, Şâfiî âlimlerinin büyüğü Es'âd-ı Mîhenî de kabul ettiğini bildirmektedir. 532 (m. 1138) senesinde vefât etti.

Hanbelî âlimlerinin en büyüklerinden olan Ahmed Dîneverî mezhebini bildiren çok kitap yazdı. Bunlardan "Et-Tahkîk fî mesâil-üt-ta'lîk" kitabı çok kıymetlidir. Kendisinden birçok büyük âlimler ders okuyup icazet aldılar. Ebü'l-Feth bin Münî ve Vezîr İbn-i Hübeyre bunlardandır. İbn-i Cevzî diyor ki, "Ben de, hocamız İbn-i Zâgûnî vefât ettikten sonra, dört sene kadar onun dersinde bulundum."

Kendisi şöyle anlatıyor: Hocamız Ebû Hattâb'dan fıkıh öğreniyordum. Derse başladığım ilk sıralarda, ilim halkasının sonunda oturuyordum. Orada diğer insanlar, ilimdeki derecelerine göre oturuyorlardı. Hocamla aramızda iki-üç kişi vardı. Hocamın önünde bulunan birisiyle bir aralık ba'zı mes'eleleri konuştuk, ikinci gün, ben yine âdetim üzere meclisteki halkanın sonuna oturdum. Bu kişi de yanıma gelip oturdu. Hocamız da ona: "Yerini niçin terk ettin" deyince, oda, "Bununlaberaber oturmak için terk ettim" diye cevap verdi. Yemîn ederim ki, kısa bir zaman sonra, fıkıh ilminde yükseldim. Bu konudaki ilmim, onunla daha çok

kuvvetlendi. Artık ben de, onunla beraber hocamın yanında oturmaya başladım."

İbn-i Cevz! şöyle anlatıyor: "Onun yanında sâlih kimselerden bahsedildiği zaman, kalbi yumuşar, ağlar ve: "Allahü teâlânın yanında, âlimlerin kadrü kıymeti çoktur. Rabbimin, beni de onlardan yapmasını niyaz ederim" derdi.

Ebü'l-Bekâ' bin Taberzed diyor ki, "Onun vefât ettiği gün, Kadı Ebû Bekr bin Abdülbâkî'nin yanında idim. Hemen bize haber verildi. Bunun üzerine o da: "Lâ ilâhe illallah!.. Akranlarımızın ölümü, direklerin yıkılması gibidir" dedi.

*1)Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 68*
*2)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 98*
*3)Tabakâtı Hanâbile (Zeyli) cild-1, sh. 190*

**AHMED BİN MUHAMMED EL-ERCÂNÎ:**

Fıkıh âlimi ve şâir. Künyesi Ebû Bekr olup, ismi, Ahmed bin Muhammed bin Hüseyn el-Ercânî'dir. Lakabı Nâsihuddîn idi. Ahmed bin Muhammed, aslen Şîrâzlıdır. 460 (m. 1068) senesinde doğdu. Kadılık yaptığı Tüster'de 544 (m. 1149) senesi Rabi'ül-evvel ayında vefât etti.

Ebû Bekr el-Ercânî, İsfehan'da Ebû Bekr Muhammed bin Ahmed bin Hasen bin Mâce ile beraber hadîs-i şerif dinledi. Ayrıca Kirman'da, şerîf Ebî Ya'lâ bin el-Hebbâriyye'den hadîs-i şerif dinledi. Kendisinden de; Ebû Bekr Muhammed bin Kasım bin Muzaffer bin Eş-

Şehrezûrî, Abdurrahîm bin Ahmed bin El-Uhve, İbn-ül-Haşşab en-Nahvî ve birçok âlim hadîs-i şerîf dinleyip, ilim öğrendi.

Ebû Bekr el-Ercânî'nin, Hz. Ebû Bekr'den rivayet ettiği hadîs-i şerifte; Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir işe başlarken buyururlardı ki: ***"Yâ Rabbî işimi hayırlı kıl ve benim için en iyi olanını seç."***

Ebû Bekr el-Ercânî hazretlerinin, son derece güzel şiirleri vardır. El-Hasîde, yazdığı bir kitabında şöyle der: "El-Ercânî'nin ömrü, İsfehan'daki Nizâmiyye Medresesi'nde geçti. Çok şiirleri vardır. Onun gibisi görülmedi. Çok kıymetli bir âlimdi."

Ebû Bekr el-Ercânî'nin yazdığı eserlerden biri olan, "Dîvânü şi'r-il-kebîr"i meşhurdur.

Yazdığı bir şiirde şöyle demektedir: "Yaşadığım şu zamanda, fukahânın en şâiri oldum. Bana denk olan birisi çıkmadı. Veya şöyle de söyleyebilirim: Şâirler içerisinde, fıkıh ilminde en önde gelen oldum. Şiir söylediğimde herkes onu ezberliyor, yazıyor, tabediyor. Fakat müşkil ve zor bir işle karşılaştığımda meşveret ehline mutlaka sorarım. Zîrâ insanın kendi gözü, işin iç yüzünü göremez. Başkasına danışmakla, insan, hâdiseler karşısındaki hareket tarzını daha iyi öğrenir."


*1)Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 94*
*2)Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-6, sh. 52*
*3)Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 151*
*4)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 137*
*5)El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 226*

*6)Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1306*

**AHMED BİN MUHAMMED EL-GAZNEVÎ:**

Hanefi fıkıh ve usûl âlimi, îsmi, Ahmed bin Muhammed bin Mahmûd bin Sa'îd el-Gaznevî el-Kâşânî el Hanefî'dir. Muhammed bin Yûsuf el-Hüseynî, Alâüddîn-i Kâşânî ve başka âlimlerden fıkıh ilmini tahsil etti. Hanefî mezhebinin önde gelen âlimlerinden oldu. 593 (m. 1197) senesinde Haleb'de vefât etti.

İnsanların faydalanması için yazdığı eserlerinden "Mukaddimet-ül-Gazneviyye", ismindeki kitabında; farzlar, vâcibler, sünnet ve edebler, ferâiz, ilim öğrenmek, îmânın esasları, sular ve çeşitleri, istibrâ ve istincânın fazîleti, abdest ve fazîleti, misvak kullanmak, namaz, zekât, Ramazânı şerifin fazîleti, İmâm-ı a'zamın büyüklüğü, fazîleti ve menkıbeleri anlatılmaktadır. Bu kitab, hacmi küçük, fakat çok faydalıdır. Bu kitabı el-İmâm Ebü'l-Bekâ Muhammed bin Ahmed bin Ziya şerh ederek "Diyâ-ul-ma'neviyye alel-mukaddimet-il-Gazneviyye" ismini verdi.

Ahmed bin Muhammed el-Gaznevî'nin (r.a.) diğer eserleri; "Kitâbü Ravdât-il-ihtilâf-il-ulemâ", "Usûl-i fikh", "Kitâbü Ravdât-il-mütekellimîn" ve bunun muhtasarı "Kitâb-ül-müntekâ min Ravdât-il-mütekellimîn" ve "El-Hâvî"dir. Ahmed bin Muhammed el-Gaznevî hazretleri, Mukaddimet-ül-Gazneviyye fî fürû'il-Hanefiyye isimli çok kıymetli kitabının mukaddimesinde buyuruyor ki: "İnsanların, ilim öğrenme hususunda gevşek davrandıklarmı, vakitlerini

mâlâya'nî ile uğraşarak geçirdiklerini ve kendilerini yoktan var eden yaratıcıya kavuşturacak şeylerden yüz çevirdiklerini görünce kısa ve öz olarak, ibâdet konularını anlatan, hacmi küçük, içindeki bilgiler büyük olan bu kitabı hazırladım. Dînin emirlerini yerine getirmekle mükellef olan herkese, lâzım olan bilgileri zikrettim, Onların, Allahü teâlânın rızâsına ve rahmetine kavuşturacak amellerine yardımcı olmak istedim. Allahü teâlâ niyyetimizi hâlis eyleyip, kusurlarımızı affetsin. Rahmetine kavuştursun. Âmin."

Ahmed bin Muhammed el-Gaznevî, ilim öğrenmenin fazîleti babında buyuruyor ki: "Îmân bilgilerinden sonra ilimlerin en güzeli ve en üstünü, fıkıh ilmidir. Allahü teâlâ Bekara sûresi 269. âyet-i kerimesinde meâlen buyuruyor ki; ***"Hak teâlâ dilediği kimseye faydalı ilim*** (hikmet) ***ihsân eder. Kime hikmet verilmişse muhakkak ona çok hayır verilmiştir. Bu âyet ve öğütleri, ancak kâmil akıl sahipleri anlar."*** Kelbî (r.a.), buradaki hikmetin fıkıh ilmi olduğunu bildirmiştir. Neml sûresi 15. âyet-i kerîmesinde meâlen buyurdu ki, ***"Biz, Dâvûd ve Süleymân'a*** (hüküm ve kaza) ***ilmi verdik. Onlarda, "Allahü teâlâya hamdolsun ki,*** (nübüvvet, kitap ve şâir ilimler ve hikmetle) ***bizi*** (kendilerine bu hasletlerin verilmediği) ***mü'minlerin çoğu üzerine üstün kıldı." dediler."*** (Tıbyân tefsirinde bildirildiğine göre, bu âyeti kerime; ilmin şerefinin diğer, bir çok ni'metlerden üstün olduğuna işarettir. Kendilerine ilim verilenler, diğer mü'minlerin çoğundan fazîletli olurlar.) Mücâdele sûresi 11. âyetinin

sonunda meâlen buyuruluyor ki, "...Allahü teâlâ kendilerine ilim verilen (ilimleriyle âmil olan) ***âlimlerin derecelerini yükseltir..."*** Allahü teâlâ Zümer sûresi 9. âyetinde meâlen buyurdu ki:

***"Bilen ile bilmiyen, hiç bir olur mu? Bilen, elbette kıymetlidir."*** Îlmin fazîletine dâir, daha birçok âyet-i kerîme vardır.

Hadîs-i şeriflerde de buyuruldu ki: ***"Allahü teâlâ bir kuluna hayır murâd ederse, onu dinde fakîh kılar ve onu doğruya*** (irşâd eder.)

***"Her kim Allahü teâlânın dîninde fakîh olursa, Allahü teâlâ ona, din ve dünyâ sıkıntılarında kâfidir."***

***"Allahü teâlâ, ilim öğrenmek için yola çıkan kimseye, Cennet yollarından bir yolu kolaylaştırır. Melekler, ilim talebesinin yaptığı şeyden razı olarak, kanatlarını onun üzerine gererler. Semâda ve yeryüzünde bulunanlar ve denizlerdeki balıklar onun için istiğfarda bulunurlar."***

***"Alimin, âlim olmayan âbide üstünlüğü, dolunayın diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir."***

***"İlimsiz zühd, kirişsiz yaya benzer."***

***"Âlimler, peygamberlerin vârisleridir. Peygamberler, dirhem ve dînâr mîrâs bırakmadılar. Onlar, ancak ilmi miras bıraktılar. Kim ilim alırsa bol nasibe kavuşmuştur."***

***"Allahü teâlânın Cehennemden azâd ettiği kimseleri görmek istiyenler, ilim taleb edenlere baksın. Muhammed'in*** (aleyhisselâm) ***nefsi, yed-i***

***kudretinde olan Allahü teâlâya yemin ederim ki, âlimin kapısına gidip gelen talebenin her adımına, Allahü teâlâ bir senelik ibâdet*** (sevabı) ***yazar ve her adımı için Cennette bir şehir bina ettirir. Yeryüzünde yürüdüğünde, yeryüzü, onun için istiğfarda bulunur. Akşam ve sabah mağfiret olunur."***

***"Allah rızâsı için ilim öğrenen kimse, gündüzleri sâim*** (oruçlu), ***geceleri kâim*** (gece namazı kılan kimse) ***gibidir. Kişinin ilimden bir bâb*** (bir mes'ele) ***öğrenmesi, o kimsenin Ebû Kubeys dağı kadar altını olup, onu Allah yolunda harcamasından daha hayırlıdır."***

Hasen-i Basrî hazretleri buyurdu ki; "Kıyamet gününde şehidlerin kanı, âlimlerin mürekkebi ile tartılacak. Şehidler diyecekler ki, "Âlimler, zamanlarının ışık kaynağıdır. Her âlim zamanının lâmbasıdır. İnsanlar âlimin vâsıtası ile aydınlanırlar."

Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki; ***"Kıyamet günü Allahü teâlâ âbidlere*** (çok ibâdet edenlere), ***mücâhidlere*** (cihad edenlere), ***"Cennete giriniz" buyurur. Âlimler derler ki, "Yâ Rabbî! Bizim ilmimizle onlar ibâdet ve cihâd ettiler." Bunun üzerine Allahü teâlâ onlara buyurur ki:. "Benim indimde siz, melekler gibisiniz. Şefaat ediniz." Onlar da şefaat edecekler, sonra Cennete gireceklerdir."***

Başka bir hadîs-i şerifte buyuruldu ki: ***"Dinde, Allahü teâlâya ibâdet yönünden fıkıhdan daha***

***efdal bir şey olmadı. Bir fakîh*** (fıkıh âlimi)***, şeytana karşı bin âbidden daha kuvvetlidir."***

Başka bir hadîs-i şerifte de buyuruldu ki: ***"Herşeyin bir direği vardır. Dînin direği de fıkıhtır."***

***"Âlim ve ilim öğrenen, sevâbda birdir. İnsanlar ya âlimdir. Ya da müteallimdir*** (ilim öğrenendir). ***Bunlardan başkasında hayır yoktur."***

Bir hadîs-i şerifte buyuruldu ki: ***"İnsanlar, öldüğü hâl üzere dirilecektir. Âlim, âlim olarak, câhil, câhil olarak dirilecektir."***

Peygamber efendimiz (s.a.v.), Hz. Ali'ye buyurdu ki: ***"Yâ Ali! Ya âlim ol! Ya ilim talebesi ol! Ya da âlimi dinleyen ol! Dördüncüsü olma, helak olursun."*** Hz. Ali! "Yâ Resûlallah! Dördüncüsü kimlerdir?" diye suâl edince; ***"Bilmeyenler, öğrenmeyenler, din ve dünyâ işlerini âlimlere sormayanlardır. Onlar muhakkak helak olacaklardır"*** buyurdular. (Resûlullah (s.a.v.), bu sözü üç defa tekrar ettiler.)

Allahü teâlânın rahmetine muhtâc bu fakir (ya'nî bu kitabın müellifi olan Ahmed bin Muhammed) der ki: "İlmin üstünlüğü, âlimin derecesi böyle yüksek olduğuna göre, her akıllı kimsenin ilmin fazîletine kavuşmak, âlimlerin bu mertebesine ulaşmak için ilim ve fıkıh öğrenmesi gerekir. Peygamber efendimiz (s.a.v.) ilim öğrenmeyi emredip; ***"İlim, Çin'de de olsa onu alınız. Zîrâ ilim öğrenmek*** (ilmihâlini öğrenmek), ***kadın erkek her müslümana farzdır"*** buyurmuştur.

Muâz bin Cebel (r.a.) buyuruyor ki; "İlim öğreniniz.

Zîrâ ilim öğretmek hasenedir. İlim talebi ibâdettir, ilim müzâkeresi teşbihtir, ilim öğrenmek için çalışmak, gayret etmek cihâddır. İlmi bilmeyene öğretmek sadakadır, ilmi ehline vermek kurbettir, ibâdettir, ilim, Cennet ehlinin meş'alesidir. Yalnızlıkta en iyi arkadaş, gurbette en iyi dost, halvette (yalnızlıkta) en iyi konuşucu, sırlarda en iyi yol gösterici, zorlukta en iyi yardımcı, dostlara zînet, düşmana karşı silâh, ölüm ânında doğruyu gösteren yardımcı, kabirde arkadaş, kıyamette şefaatçi, Cennete götürücüdür. Allahü teâlâ ba'zılarını ilim ile yüceltir (yükseltir). Onları hayırlara vesîle eder, dinde kendilerine ve eserlerine i'timâd edilen imamlar ve işlerinde kendilerine uyulan kimselerden yapar.

Kerem sahibi olan Allahü teâlâdan dileriz ki, ilim ve anlayış ile bizi rızıklandırsın, bizi ebrârın menziline ulaştırsın ve âlimler ile beraber haşretsin. Onların şefaati ile Cennete girmemizi nasîb eylesin.

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyuruyor ki; ***"Âlimler, sultanlarla görüşmedikçe, dünyâya dalmadıkça, Allahü teâlânın kulları üzerinde eminidirler. Eğer sultanlarla görüşüp ve dünyâya dalarlarsa, Resûlullaha* (s.a.v.) *ihanet etmiş olurlar. Bunlardan uzaklaşınız ve onları sakındırınız!"***

Peygamber efendimiz (s.a.v.) yine bir defasında; ***"Bilmiyen kimselere veyl*** (yazıklar) ***olsun"*** buyurdular. Bundan sonra da yedi defa; ***"Bildiği ile amel etmeyenlere de yazıklar olsun"*** diye tekrar

ettiler.

Ebüdderdâ hazretleri buyuruyor ki; "Kıyamet gününde, "Yâ Üveymir (Ebüdderdâ) ne öğrendin?" diye sorulmasından korkmam. Ancak ben, kıyamet günü, "Yâ Üveymir! Bildiğinle ne amel ettin?" diye sorulmasından korkuyorum."

Îsâ aleyhisselâm buyurdu ki; "öğrenen, amel eden ve başkalarına öğreten kimse, semâvat âleminde büyüklerden olarak çağrılır."

Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu **ki:** ***"Ağaçların çoğu meyva vermez. Meyvelerin hepsi tayyîb*** (tatlı, temiz, yenebilir) ***değildir. Âlimlerin de hepsi mürşid*** (yol gösterici), ***ilimlerin hepsi fâideli değildir."***

Hz. Ömer bin Hattâb, Hz. Abdullah bin Selâm'a "İlim erbabı kimdir?" diye sordu. O da "Bildiği ile amel edendir" dedi. Hz. Ömer (r.a.), "Âlimlerin gönlünden ilmi yok eden nedir?" diye sorunca, o da, "Tamâ'dır (Dünyâ lezzetlerini haram yollardan aramaktır.)" dedi.

Sehl bin Abdullah (r.a.) buyurdu ki; "Âlimler hâriç, insanların hepsi ölüdür. İlmi ile âmil olanlar hâriç, âlimlerin hepsi sarhoştur. Muhlisler hâriç, ilmi ile âmil olanların hepsi mağrurdur. Muhlisler de, (ihlâslarını kaybetme hususunda) büyük tehlike üzeredirler."

Hz. Ali (r.a.) buyurdu ki; "Âlim, ilmi ile amel etmezse, câhil, ondan ilim öğrenmekten geri durur."

Hadîs-i şeriflerde buyuruldu ki: ***"Câhil yetmiş defa mağfiret olunur. Âlim bir defa bile mağfiret olunmaz*** (Çünkü âlim, bildiği hâlde günah işlemiştir)."

***"Kıyamet günü insanlardan azabı en şiddetli olanı, Allahü teâlânın ilmi ile ona fayda vermediği kimsedir."***

***"Âlim, ilmi ile âmil olmadıkça âlim olamaz."***

***"Âhır zamanda, câhil âbidler, fâsık âlimler bulunacaktır."***

***"İlmi arttığı hâlde zühdü artmayan kimsenin, Allahü teâlâdan uzaklığı artmıştır."***

Hasen-i Basri hazretleri buyurdu ki; "Âlimlerin cezası, kalbinin ölmesidir. Kalbin ölmesi de, dünyâyı istemesidir."

Mâlik bin Dînâr (r.a.) buyurdu ki; "Bunu kitaplarda okudum. Allahü teâlâ buyuruyor ki: (Âlim dünyâyı sevdiği zaman, ona yapacağım şeylerin en ehveni; kalbinden, bana münâcaatın tatlılığını çıkarmaktır.)"

Îsâ aleyhisselâm buyurdu ki; "İlim öğrenip de ilmiyle amel etmeyen kimse, gizlice zina eden, hamileliği ortaya çıkınca da, insanlara rezîl, kepaze olan kadın gibidir. Allahü teâlâ, kıyamet gününde böyle kimseleri gözler önünde rezîl eder."

Hadîsi şerifte buyuruldu ki: ***"Her kim kendinde bulunan ilmi gizlerse, Allahü teâlâ ona Cehennem gemlerinden bir gem takar."***

Hasen-i Basrî (r.a.) buyurdu ki; "Fakîh, dünyâdan uzaklaşmış, âhıreti isteyen, dininde basiret sahibi, Rabbine ibâdete devam eden kimsedir."

Denilmiştir ki; "Âlimler helâlinden mal toplarsa, avam şüpheli şeyleri yer. Âlim şüpheli şeyi yerse, avam haram yer. Âlim haram yerse, avam kâfir olur."

Peygamber efendimize (s.a.v.) insanların en kötüsünün kim olduğu suâl edildiğinde: ***"Bozuldukları zaman âlimlerdir. Eğer âlimler bozuk olursa, âlem de onların bozukluğu ile bozulur"*** buyurdu.

Müellif der ki: Madem ki, ilimden maksat, ilmi ile amel etmektir. O hâlde, âlim olan kimsenin ilmi ile amel etmesi, sonra insanlara öğretmesi gerekir. Böylece ondan, başkaları da istifâde ederler. Âlim, dâima Allahü teâlâdan korkmalı, emirlerine itaat etmeli, nehiylerinden (yasaklarından) kaçınmalı, kazasına rızâ göstermeli, dîn-i İslâmı kuvvetlendirmeli, ilmi yaymaya devam etmeli, sultanlarla görüşmekten, onların dünyâsından uzaklaşmalı, Allahü teâlânın verdiği rızka kanâat ederek, vakıf malından kaçınmalı, Allahü teâlânın verdiğinden fazlasını istememeli, insanların elinde olana göz dikmemeli, o, mal için alçalmamalı, kendi ilmi ile ucba kapılmamalı, hâllerini murakabe ve a'zâlarını muhafaza etmeli, sözünde sâdık, işinde dürüst, hükmünde âdil olmalı, doğru söze kulak vermeli, yumuşaklıkla ve insaf ile cevap vermeli, bir sınıfa meyl ederek diğer sınıfı terk etmemeli, insanlara nasihat etmeli, onları Allahü teâlâya itaate da’vet etmeli, onlara iyiliği emredip, kötülükten sakındırmalı, aralarında doğru olarak hüküm vermeli, mazluma yardım etmelidir. Rüşvet almamalı, ba'zılarından menfaat bekliyerek, yanlış birşeye doğru dememeli ve ba'zılarından da korkarak, doğru birşeyi söylemekten çekinmemelidir. Ba'zıları, yanlış birşeyi söylemesi için kendisini zorlasalar bile, doğruyu söylemekten

sakınmamalıdır. Kuvvetli ile zayıf arasında bir hüküm vermesi gerektiğinde, kuvvetlinin tarafına meyletmekten çok sakınıp, adalet ile hükmetmelidir. Sultâna ve herhangi bir kimseye, fakire ve zengine hüküm verirken eşit davranmalıdır. Zengine ve mevki sahibine bu hâllerinden dolayı boyun eğmemeli, Allahü teâlânm emrine boyun eğmelidir. İnsanlara, dünyalık, mevki ve makamlarına göre değil, o kimsenin Allah indindeki üstünlüğüne göre kıymet vermelidir. Hayır sahiplerini sevmeli, onları daha çok hayırlara teşvik etmelidir. Kendilerinden kötülük meydana gelen kimselerin bu kötülüklerine buğz etmeli, onlara doğru yolu, saâdet yolunu göstermelidir. Fitne çıkarmadan, zulme mâni olmaya çalışmalıdır. Kapısını herkese açmalı, kimseyi red etmemelidir, ilim talebesine nasihat vermeli, onlara karşı tevazu göstermelidir. Onlara ilim öğretirken, sabır ve tahammül göstermeli, onları ilme teşvik etmelidir. Kendilerine şefkatle muamelede bulunarak, imkânları nisbetinde kendilerine ihsânda bulunmalıdır. İnsanlara ilim öğretmesi, sırf Allah rızâsı için olmalı şöhret için, mevki ve makam ele geçirmek için çalışmamalıdır. İlmin yayılması, âlimlerin çoğalması, câhillerin azalması, İslâmın kuvvet bulması, Resûlullahın (s.a.v.) sünnetinin yerine getirilmesi, helâl ve haram olan şeylerin ayrılarak belli olması için gayret etmelidir.

Allahü teâlâ, ilimleri ile âmil olan âlimlere, âhırette çok savap vereceğini va'd etti. Fakîh Ebü'l-Leys-i Semerkandî (r.a.) buyurdu ki; "Hakîki ilim sahiplerinde

şu on haslet bulunur. Haşyet (Allah korkusu), nasihat, şefkat, tahammül, sabır, hilm, tevazu, insanların malından uzak olmak (insanların malında gözü olmamak), Allahü teâlânın kitabını çok okumak ve az hicab (bu da kapısının herkese açık olması demektir). Allahü teâlâ bizi, ilmi ile hâlis amel işleyip, sabır ve tevekkül edenlerden eylesin. Âmin."

Biliniz ki, mükellef olan kimseye ilk ve birinci lâzım olan şey; Allahü teâlâya inanmaktır, bilmektir. Zîrâ yaratan, şekil ve rızık veren O'dur. Nitekim Allahü teâlâ, Mü'min sûresi altmışdördüncü âyeti kerîmesinde meâlen buyurdu ki; ***"Allahü teâlâ sizi tasvir etti*** (şekillendirdi) ***ve şekillerinizi güzel kıldı. Sizi, helâl, leziz ve temiz yiyeceklerle rızıklandırdı. İşte*** (şekil veren ve rızkı yaratan) ***Rabbiniz Allahü teâlâdır."*** Allahü teâlâyı, kendisini tavsif ettiği, bildirdiği gibi bilmek lâzımdır. Allahü teâlâ, İhlâs sûresinde meâlen buyuruyor ki, "(Yâ Muhammed (a.s.)! Sana Allahü teâlâdan suâl edenlere; ***de ki, Allahü teâlâ birdir.*** (Şeriki ve nazîri yoktur.) ***Allahü teâlâ Samed'dir.*** (Herşey O'na muhtaçtır. O, hiçbir şeye muhtaç değildir. Büyüklük O'nda nihayet bulmuştur. Bütün sıfatlarında kâmildir. Dâim ve bakîdir. Her ayıbdan münezzehdir.; ***O, doğurmadı ve doğrulmadı.*** (Ana ve baba olmadı. Kimseden doğmadı.) ***Hiçbir şey O'na yakın ve denk olmadı."***

Nisa sûresi 171. âyet-i kerimesinde meâlen buyuruldu ki, ***"Allahü teâlâ ancak bizzat ilâh ve ehaddir*** (Birdir). ***Çocuğu olmaktan münezzehtir."***

Şûra sûresinin 11. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruldu ki; *"... **O'nun benzeri*** (misli dengi) ***yoktur..."***

Mükellef olan kimse Allahü teâlâya îmândan sonra, Allahü teâlânın meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhıret gününe, kadere, hayrın ve şerrin Allahü teâlâdan geldiğine inanmalı, peygamberler arasında fark gözetmemeli, hepsinin Allahü teâlânın peygamberi olduğunu kabul edip inanmalıdır. Mükellef olan kimse bunları yaparsa, onun müslüman olduğuna hükmedilir. Bundan sonra lâzım oldukça, sırası geldikçe, ibâdet bilgilerini öğrenmek ve yapmak gelir. îmân bilgilerini öğrendikten sonra, kendisine lâzım olan ibâdet bilgilerini öğrenmek ve bunlara uygun amel etmek elbette lâzımdır. Allahü teâlâ, Zâriyât sûresi 56. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruyor ki: ***"Ben, insanları ve cinleri, ancak bana ibâdet etsinler*** (ve beni bilsinler) ***diye yarattım."***

Cebrail aleyhisselâm, Resûlullaha (s.a.v.), "İslâm nedir?" diye suâl ettiğinde, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki; ***"İslâm, Allahü teâlâdan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in* (s.a.v.) *Allahü teâlânın Resûlü olduğuna şehâdet etmen,*** (kat'î olarak, görmüş gibi inanman, günde beş defa) ***vakti gelince namaz kılman, malının zekâtını vermen, Ramazân-ı şerif ayında*** (her gün) *oruç* ***tutman ve gücün yetiyorsa, ömründe bir kere hac etmendir*** (Kâ'be-i muazzamayı ziyaret ve tavaf etmendir )."

Allahü teâlâya îmândan sonra, dîn-i islâm da en

mühim emir, birinci vazife; namaz kılmaktır. Bir hadîsi şerifte buyuruldu ki: ***"Namaz dînin direğidir. Kim namazı kılarsa, dinini ikâme etmiş olur. Kim namazı kılmazsa, dînini yıkmış olur."***

Misvak bahsinde buyuruyor ki; "Misvak hususunda, Resûlullah efendimizden birçok hadîs-i şerifler nakledilmiştir. Hadîs-i şeriflerde meâlen buyuruldu ki: ***"Misvak ağız için temizliktir. Ve Allahü teâlânın rızâsına kavuşmağa sebebtir."***

***"Oruçluya helâl olan şeylerin en hayırlısı, misvaktır."***

***"Şayet ümmetime zor gelmiyeceğini bilseydim, her namaz için misvak kullanmalarını emrederdim."***

***"Kur'ânın yollarını misvak ile temizleyiniz."***

***"Abdest îmânın, misvak da abdestin yarısıdır."***

***"Kişinin misvak ile kıldığı iki rek'at namaz, misvâksız kıldığı yetmiş rek'at namazdan daha efdaldir."***

***"Misvak kullanınız. Zîrâ misvak kullanmakta on fâide vardır. Ağız kokusunu ve kirini temizler. Rabbin rızâsına kavuşturur. Melekleri ferahlandırır. Gözleri cilâlandırır. Dişleri parlatır. Diş etlerini kuvvetlendirir. Yemeği hazmettirir. Balgamı söker. Namazın sevabını katkat arttırır. Kur'ânın yolu olan ağzı temizleyip, ağız kokusunu güzelleştirir."***

Peygamber efendimiz (s.a.v.), Hz. Ali'ye; ***"Yâ Ali! Misvak kullan! Zîrâ misvakta, din ve beden için***

***yirmidört fâide vardır"*** buyurdu.

Kul, Allah rızâsı için misvak kullanmalı, Peygamber efendimizin (s.a.v.) sünnetini yerine getirmelidir. Bu işe riya, gösteriş, menfaat karıştırmamalıdır. Ağzını misvak ile zahiren temizlediği gibi, gıybet, yalan, dedikodu, söğmek, yalan yere yemin etmek, iftira, haram yemek, yalancı şahitlik yapmak, fazla konuşmak gibi durumlardan koruyarak, ma'nevî bakımdan da temizlenmelidir. Misvak kullanmak, dünyâda birçok fâideye sebeb olduğu gibi, âhırette de yüksek derecelere kavuşmaya vesiledir. Allahü teâlâdan yardım ister, dünyâ ve âhırette selâmet üzere bulundurmasını niyaz ederiz."

Abdestin fazîleti hakkında buyuruyor ki; "Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu **ki;** ***"Müslüman abdest alınca, günahları; kulağından, gözünden, elinden ve ayağından çıkar. Oturunca mağfiret olunmuş olarak oturur."***

***"Sizden birisi abdest almaya başlayıp, ağza ve burna su verdiğinde, su çıktığı zaman, su ile beraber hatâları da*** (günahları da) ***ağzından ve burnundan dökülür. Yüzünü, Allahü teâlânın emrettiği şekilde yıkadığı zaman, hatâları su ile beraber yüzünden dökülür. Kollarını, dirseklerle beraber Allahü teâlânın emrettiği şekilde yıkadığı zaman, su ile beraber günahları da elinden ve parmaklarının etrafından dökülür. Sonra Allahü teâlâya hamdü senâda bulunup, kalkar iki rek'at namaz kılarsa, günahlarının hepsi çıkar ve sanki***

***anasından doğduğu gibi tertemiz olur."***

Abdestin böyle fazîletleri olduğuna göre kulun, ta'zim, hürmet ve ihlâs ile abdest alması ve devamlı olarak abdestli bulunması gerekir. Bu abdestle, sâdece, Rabbine ibâdet etmeyi, O'nun huzurunda abdestli olarak O'na münâcaatta bulunmayı niyet etmelidir. En iyi şekilde tahâretlenmeli, bütün edeblerine riâyet ederek, yasaklardan kaçınarak, mekruh ve bid'atlerden sakınarak abdest almalı ve hep abdestli bulunmalıdır. Kul devamlı abdestli olursa, namaza karşı tembellikte bulunmaz. Namaz için camiye gidip, cemâatle namazını kılar. Allahü teâlânm hıfzında, korunmasında olur. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki; ***"Abdest mü'minin silâhıdır. Abdest ile bedeni temizlediği gibi, tövbe ile de içini temizlemelidir. Zira Allahü teâlâ, abdesti, bedenin zahiri için, tövbeyi de bâtın için temizleyici kıldı."*** İnsan, abdest almayı emreden, Mâide sûresinin 6. âyet-i kerîmesiyle zahirini temizlemeye me'mur olduğu gibi, Tahrîm sûresi 8. âyet-i kerîmesinde bildirilen, ***"Allahü teâlâya tövbe-i nasûh ile tövbe ediniz!"*** mealindeki emri ile de bâtınmı temizlemeye me'murdur."

Namazın fazîleti bahsinde buyuruyor ki; "Resûlullah (s.a.v.), ***"Birinin evi önünde nehir olsa, hergün beş kerre bu nehirde yıkansa, üzerinde kir kalır mı?"*** diye sordu. "Hayır, yâ Resûlallah" dediler. ***"İşte beş vakit namazı kılanların da böyle küçük günahları affolur"*** buyurdu. Diğer bir hadîs-i şerifte de buyurdu ki; ***"Mü'min olan kul, namazını edâ ederken, o***

***namazın rükû' ve secdelerini ve diğer rüknlerini iyi ve tamam eylese, o namaz nurlu olur. Melekler o namazı göğe çıkarırlar. O namaz da sahibine hayır duâ edip der ki; "Sen beni muhafaza ettiğin gibi, Allahü teâlâ da seni muhafaza etsin." Namazı güzel ve tamam kılmazsa, o namaz karanlık olur. Melekler beğenmeyip, o namazı göğe iletmezler. Namaz da, kendini kılana bedduâ edip, "Beni zayi ettiğin gibi Allahü teâlâda seni zayi eylesin" der."***

***"Bir kimse kırk gün cemâatle namaz kılar ve bir rek'at bile kaçırmazsa, onun için iki berât yazılır. Birincisi, nifaktan kurtuluş*** (berâtı), ***ikincisi de, Cehennemden kurtuluş berâtıdır."***

***"Her kim beş vakit namazı cemâatle kılmaya devam ederse, Allahü teâlâ ona beş haslet verir. Ondan geçim darlığını kaldırır. Kabir azabını ondan kaldırır. Amel defteri sağından verilir. Sırattan şimşek gibi geçer ve Cennete hesapsız girer."***

***"Amellerin en efdali, vaktinde kılınan namazdır."***

Namazın fazîletleri bu kadar çok olduğuna göre, kul onu vaktinde (Gevşeklik ve tembellik göstermeden, seve seve) kılmalı, rükû'una, secdesine, kıraatine, tesbihlerine, tekbîrlerine, teşehhüdüne ve bütün şartlarına riâyet ederek kılmalı, mekruhlarından sakınmalıdır. Hz. Huzeyfe, namaz kılan bir kimseyi gördü. O kimse, rükû' ve secdeleri tam yapmıyordu.

Ona buyurdu ki, "Şayet bu hâl üzere ölürsen, İslâm fıtratı üzerine ölmüş olmazsın "buyurdu. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) birgün; ***"En büyük hırsız, kendi namazından çalan kimsedir"*** buyurdu. "Yâ Resûlallah! Bir kimse kendi namazından nasıl çalar?" diye suâl ettiler. ***"Namazın rükû'unu ve secdelerini tamam yapmamakla"*** buyurdu.

Namaz kılan kimse, bütün günahlarına tövbe etmeli, kalbini hıkddan, ya'nî kendine nasihat edenleri aşağı görerek nefret etmekten ve ona düşmanlık beslemekten, hasedden, kibirden, hileden, yalan ve iftiradan, gıybetten, dedikodudan, husûmetten (düşmanlıktan) korumalıdır. Gözlerini harama bakmaktan, mi'desini haram lokmadan, vücûdunu haram giymekten ve ayaklarını Allahü teâlânın razı olmadığı yerlere gitmekten korumalıdır. Namaz kılarken, zahiren ve bâtınen Allahü teâlânın huzurunda ihlâs ile durmalı, kıldığı namazı, en son namazını kılıyormuş gibi düşünerek, en güzel bir şekilde edâ etmelidir. Allahü teâlâ Bekara sûresi, 238. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruyor ki; ***"Namazı Allahü teâlâya itaatle*** (O'na itaat edici olduğunuz hâlde) ***kılınız."*** Allahü teâlâ, namazda huşu' gösterenleri, namazlarını huşu' ile kılanları övüyor ve Mü'minûn sûresi 2. âyet-i kerîmesinde meâlen; ***"Onlar, namazlarında, Allahü teâladan korkarak ve O'na tevazu ederek namazlarını kılarlar"*** buyuruyor. Namaz kılan kimse, Allahü teâlânın huzurunda durduğunu, O'nun gizli ve açık herşeyi bildiğini, O'na

hiçbir şeyin gizli olamıyacağım, doğruluğu, nifakı, hakikati, mecazı bildiğini düşünmeli, O'ndan gafil olmamalıdır.

Hasen bin Ali (r.a.), namaz için abdest almaya hazırlandığı zaman, rengi değişirdi. Sebebi sorulduğunda, "Allahü teâlânın huzurunda (namaza) duracağım. Onun için böyle oluyorum" buyururdu. Mescidin kapısına geldiğinde de başını kaldınr ve "İlâhî! Ben senin kulunum. Senin kapma geldim. Ey ihsân sahibi! Günahkâr olarak geldim. Sen ihsân sahibi, ben ise günahkârım. Sen bizim iyi olanlarımıza, kötü olanlarımızın kabahatlerini hoş görmesini ve düzeltmesini emrettin. Sen ihsân sahibisin. Ben ise günahkâr. Ey kerîm olan Rabbim! Senin indinde güzel olanların hürmetine kabahatlerimi affet!" diye münâcaatta bulunurdu. Bundan sonra mescide girerdi.

Hz. Ali, namaza duracağı zaman sararır, rengi değişirdi. Sebebi sorulduğunda şöyle anlatırdı; "Allahü teâlâ, Ahzâb sûresi 72. âyeti kerîmesinde meâlen; ***"Biz emâneti; göklere, yere ve dağlara arzettik. Onlar o emâneti yerine getiremiyecekleri korkusuyla onu yüklenmekten kaçınarak, kendilerine bu ağır yükün verilmemesini rica ettiler. O emâneti, insan yüklendi..."*** buyuruyor. Ben yüklendiğim bu emâneti hakkıyla ifâ edebilecek miyim, edemiyecek miyim bilemiyorum. Bu sebeble yüzüm değişiyor."

Büyüklerimizin namazdaki huşû'ları çok fazla idi. Bu büyüklerden Râbi'a-i Adviyye hazretleri namaz kılarken, üzerinde secde ettiği hasırdan bir parça gözüne

batmıştı. Fakat o, namaz bitinceye kadar gözüne saplanan parçayı hissetmedi.

Zühd sahibi olan Hâtim-i Tâî hazretleri, birgün Isâm bin Yûsuf un yanına vardı. İsâm; "Yâ Hâtim ! Güzel bir namazı nasıl kılıyorsun?" diye suâl etti. Hâtim (r.a.) cevâbında şöyle anlattı: "Namaz vakti yaklaşınca, güzel bir abdest alınm. Sonra namaz kılacağım yerde, tam bir sükûnet ve itminan ile otururum. Kâ'be-i muazzamayı iki kaşım arasına ve makâm-ı İbrâhim'i göğsüm hizasına getiririm. Allahü teâlânın kalblerdekini bildiğini düşünürüm. Yine düşünürüm ki, ayağımın altında sırat köprüsü, sağımda Cennet, solumda Cehennem ve arkamda can alıcı melek Azrail aleyhisselâm duruyor ve ben, en son namazımı kılıyorum. Namaz vakti girince, kalkıp niyet ederim. Güzel bir tekbîr alıp, tefekkür ile, kıraat ederim. Tevazu ile rükû', tazarru' (yalvarma ve yakarma hâli ile) secde ederim. Son olarak oturup, Allahü teâlânın rahmetini düşünerek teşehhüd okurum. İhlas ile ve sünnete uygun olarak selâm veririm. Namazım kabul oldu mu, olmadı mı diye ümit ve korku arasında kalkarım." Bunun üzerine Isâm bin Yûsuf (r.a.), otuz senedir namaz kılıyorum, bir defa senin kıldığın huşu' ve ihlâs ile namaz kılamadım" dedi ve çok ağladı."

Zekât vermenin fazîleti hakkında buyuruyor ki; "Mü'minûn sûresi, 4. âyeti kerîmesinde meâlen buyuruldu ki: ***"Onlar*** (gerçek mü'minler) ***mallarından üzerlerine farz olan zekâtı edâ ederler."*** Aynı sûrenin 11. âyet-i kerîmesinde de meâlen buyuruldu ki:

***"Onlar Firdevs Cennetine vâris olurlar ve orada ebedî kalırlar."*** Me'âric sûresi 35. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruldu ki: ***"Bunlar, Cennetlerde*** (hesapsız) ***ni'metler ile ikram olunmuşlardır."***

Bekara sûresi 261. âyeti kerîmesinde buyuruldu ki: ***"Mallarını Allah yolunda infâk edenlerin*** (harcayanların) ***hâli, her başağa yüz dâneli yedi başak bitiren bir tohumun hâli gibidir. Allahü teâlâ, dilediği kimseye daha kat kat verir*** (ki miktarını O'ndan başka kimse bilmez). ***Allahü teâlânın fadlı ve ihsânı çok geniştir. O, herşeyi bilicidir."***

Yine Bekara sûresi 274. âyeti kerîmesinde meâlen buyuruldu ki: ***"Allahü teâlânın yolunda gece ve gündüz, gizli ve aşikâr mallarını infâk ederler*** (sarfederler). ***Onların ecirleri*** (mükâfatları), ***Rableri katında hazırdır. Onlar için gelecekte bir korku yoktur ve onlar, geçmişte ve gelecekte mahzun olmazlar."***

Yine Bekara sûresi 276. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruldu ki: ***"Allahü teâlâ, faiz ile elde edilenleri yok eder. İzlerini bile bırakmaz. Zekâtları verilen malları arttırır."***

Sebe sûresi 39. âyeti kerîmesinde meâlen buyuruldu ki: ***"Her neyi hayra harcarsanız, Allah onun arkasından*** (dünyâ ve âhırette) ***karşılığını verir..."***

Hadîsi şeriflerde de buyuruldu ki: ***"Her gün iki melek, Allahü teâlâya nida ederek; "Yâ Rabbî! Malını infâk edenin, infâk ettiği malının yerine yenisini koy*** (daha fazlasını ihsân eyle). (Malını infâk

etmeyip, sımsıkı) ***tutanların ise, malını telef eyle!" derler."***

***"Sadaka, Rabbin gadabını söndürür."***

***"Bir hurma parçası ile de olsa,*** (sadaka vererek) ***Cehennemden korununuz."***

***"Gece ve gündüz sadaka veren kimseyi, Allahü teâlâ, yılan sokması sebebiyle ölmekten veya evin yıkılması sebebiyle ansızın ölmekten muhafaza eder."***

Sadakanın, sahibini 70 çeşit kötülükten koruyacağı bildirilmiştir.

Zekât ve sadakanın fazîletleri bu kadar çok olduğuna göre, kul, gücü yettiği kadar, az olsun, çok olsun, farz olsun, nafile olsun sadaka vermelidir. Zekât ve sadakayı verirken, en lâyık olana vermeye gayret etmelidir. Allahü teâlâ, Tevbe sûresi 34. âyet-i kerîmesinde meâlen; ***"Malı, parayı biriktirip, zekâtını müslüman fakirlerine vermeyenlere çok acı azâb müjdele!"*** buyuruyor. Bu azabı, bundan sonraki âyet-i kerime şöyle bildiriyor ***"Zekâtı verilmiyen mallar, paralar, Cehennem ateşinde kızdırılıp, sahiblerinin alınlarına, böğürlerine, sırtlarına mühür basar gibi basdırılacaktır."***

Âli İmrân sûresi 180. âyeti kerimesinde meâlen buyuruluyor ki: ***"Allahü teâlânın fadl ve kereminden verdiği şeyi, Allah yolunda emrolunan şekilde infâk etmeyip cimrilik edenler, zannetmesinler ki, o cimrilik kendilerine hayırlıdır. Bilakis onlar için serdir. O cimrilik***

***ettikleri mal, kıyamet günü boyunlarına ateşten halka olur."***

Hadîs-i şeriflerde buyuruldu ki: ***"Allahü teâlâ, bir kimseye mal verir de, o da zekâtını edâ etmezse, kıyamet günü malı kendisi için, çok zehirli bir yılan suretine dönecektir. Bu yılanın iki gözü üstünde, iki siyah nokta vardır. O kimsenin boynuna dolanarak onu her iki çene kemiğinden yakalayacaktır. Sonra, "Ben senin malınım, ben senin hazînenim" diyecektir."***

***"Malının zekâtını vermiyen kimse, bütün malını helak etmiş olur."***

Eski âlimler yazmış ki, beş şeyi yapmıyan, beş şeyden mahrum olur:

1. Malının zekâtını vermeyen, malının hayrını görmez.

2. Uşrunu vermeyenin, tarlasında, kazancında bereket kalmaz.

3. Sadaka vermeyenin, vücûdunda sıhhat kalmaz.

4. Duâ etmeyen, arzusuna kavuşamaz.

5. Namaz vakti gelince, kılmak istemeyen, son nefeste Kelime-i şehâdet getiremez.

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, kul, sadaka vermeye rağbet etmelidir. Zîrâ sadaka, malı temizler. Onu çoğaltır ve korur. Sadaka vermede, ni'meti verene şükür, rızıkta genişlik, ömürde bereket, akrabaya iyilik, şeytana muhalefet vardır. Sadaka, Allahü teâlânın rızâsını, meleklerin muhabbetini kazandırır. İnsanların gönüllerine sevinci yerleştirir. Bedeninden hastalık ve

belâları, malından âfeti giderir. Günahları ve malı temizler. Allahü teâlâ Tevbe sûresi 103. âyet-i kerîmesinde meâlen buyurdu ki: ***"Onların mallarından bir zekât al ki, onunla onları,*** (günahlardan, mala muhabbetten) ***temize çıkarmış olasın ve onunla mallarına bereket vermiş olasın..."***

Resûlullah efendimiz bir hadîs-i şerifte buyurdu ki; ***"Suyun ateşi söndürdüğü gibi, sadaka da hatâları söndürür."***

Sadaka, Allah rızâsı için ve başa kakmadan olmalıdır. Böyle olan sadaka sevaba ulaştırır ve fayda verir. Bekara sûresi 264. âyeti kerîmesinde meâlen buyuruldu ki: ***"Sadakalarınızı, başa kakmak ve eziyet etmek suretiyle ibtâl etmeyin*** (boşa çıkarmayın)."

Sadaka, helâl maldan olmalıdır. Zulüm, gasb, hırsızlık, hainlik ve rüşvet gibi yollardan ele geçen mallardan sadaka olmaz. Bekara sûresi 267. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruldu ki: ***"Ey îmân edenler! Kazancınızın tayyîb ve helâl olanından infakta bulunun*** (sadaka ve zekât verin)." Allahü teâlâ, maldan infâk edenlerden eylesin. Âmin!"

Ramazân-ı şerifin fazîletini anlatırken buyuruyor ki; "Bir hadîs-i kudsîde meâlen buyuruldu ki; ***"Âdem oğlunun yapmış olduğu haseneye*** (iyiliğe), ***on mislinden yediyüz misline kadar karşılık veririm. Ancak oruç bundan müstesnadır. Oruç benim içindir. Onun karşılığını ben veririm. Zîrâ kulum,***

***benim için yemesini ve içmesini terk etmiştir. Oruç kalkandır. Oruçlu için iki ferahlık vardır. Birisi iftar ettiğinde, diğeri de kıyamet günü Rabbine kavuştuğu andadır."***

Hadîs-i şeriflerde buyuruldu ki: ***"Bir kimse, Ramazan ayında oruç tutmayı farz bilir, vazife bilir ve orucun sevabını Allahü teâlâdan beklerse, geçmiş günahları affolur."***

***"Cennetin, Reyyan adında bir kapısı vardır. Buradan ancak oruç tutanlar girecektir."***

***"Cennet, seneden seneye Ramazân-ı şerifin gelmesi ile süslenir. Ramazanın ilk gecesi olunca, Arş'ın altından Mesire isminde bir rüzgâr eser. Cennet ağaçlarının yapraklarını bir birine vurur. Cennet kapısının halkalarını sallar. Bunlardan hiçbir zaman, hiçbir kimsenin duymadığı çok güzel sesler duyulur. Cennet hurileri köşklere çıkarlar. Burçlar arasında dururlar. Sonra, "Allahü teâlâdan, bizi istiyecek kimse yok mudur?" derler. Sonra*** (Cennet meleklerinin reîsi olan Rıdvan'a) ***"Ey Rıdvan! Bu hangi gecedir!" derler. Rıdvan, "Evet, bu gece Ramazân-ı şerifin ilk gecesidir ki, Allahü teâlâMuhammed aleyhisselâmın ümmetinden oruç tutanlar için Cennet kapılarını bu gece açar" der. Allahü teâlâ da, "Ey Rıdvan! Cennet kapılarını aç! Ey Mâlik!*** (Cehennem meleklerinin reîsi) ***Cehennem kapılarını, Muhammed aleyhisselâmın ümmetinden oruç tutanlara kapa! Ey Cebrail! Yeryüzüne in! Şeytanları bağla, zincire vur,***

***denizlere sür. Habîbimin ümmetinin oruçlarını bozmasınlar" buyurur ve bir münâdînin, Ramazân-ı şerifin her gecesinde; "İsteyen yok mudur? Vereyim. Mağfiret dileyen yok mu? Mağfiret edeyim. Tövbe eden yok mu? Tövbesini kabul edeyim" diye nida etmesini emir buyurur."***

***"Her kim Ramazan orucunu tutar. Haramdan ve iftiradan kaçınırsa, Allahü teâlâ ondan razı olur ve ona Cennetleri vâcib kılar."***

Oruç için böyle fazîletler ve oruçlular için böyle yüksek mertebeler bildirildiğine göre; kul, Ramazân-ı şerifin gelmesi ile ferahlanmalı ve onu ganimet bilmelidir. Bu aya ta'zim ve hürmette bulunmalıdır. Ramazan ayını oruçla, sadaka ile günahlara tövbe ile, amellerde ihlâs ile geçirmelidir. Kullara zulmetmekten kaçınmalı, yalandan, gıybetten, dedikodudan, iftiradan, harama bakmaktan, şarkı, türkü dinlemekten uzaklaşmalıdır. Mi'desini, haram ve şüpheli yemekten, kalbini hasedden, hıkddan, kin ve düşmanlıktan, sâir uzuvlarını hatâlardan korumalı, bütün a'zâları ile oruç tutmalıdır. Tâat ve hasenata devam etmeli, hayırlı işler yapmaya koşmalıdır. Kişi bunlara riâyet ederek orucunu tutunca, ***"Oruç tutan çok kimse vardır ki, onların orucu, yalnız açlık ve susuzluk çekmek olur"*** hadîsi şerifinde bildirilen kimselerden olmaz.

Oruç tutan kimse, aile efradına nafakasını bol bol verir. Emri altındakilere yumuşak davranır. Helâlden kazanır. Alış-verişte insanların haklarını gözetir, ölçüsünü, tartısını doğru tartar, insanların arasını bulur.

Dargınları barıştırır. Borcu olanlara borçlarını öder. Gücü yetiyorsa, mescidleri ma'mur eder. Çok namaz kılar, sadaka verir. Çok hayır ve hasenatta bulunur. Malında, Allahü teâlânın başkaları için hak kılmış olduğu şeyleri, hak sahiplerine verir. Akrabasına ziyarette bulunur. Bu ayda yapılan iyiliklere kat kat sevap verildiğini (ve bu ayda ibâdet ve iyi iş yapabilenlere, bütün sene bu işleri yapmak nasîb olacağını) bildiği için, daha çok ibâdet ve tâat yapmaya ve daha çok iyilik ve ihsânda bulunmaya bilhassa gayret eder. Resûlullah efendimiz bir hadîs-i şeriflerinde buyurdu ki; ***"Ramazan ayında verilen bir sadaka, başka aylarda verilen bin sadakadan daha hayırlıdır."***

Oruç tutan kimse, lâyık-ı veçhile oruç tutamadığını ve dolayısıyle orucunun kabul edilmeyeceğinden korkmalı, fakat, Allahü teâlânın lütfü ile merhameti ile kabul edeceğini de ümîd etmelidir. Huşu' ile, Allahü teâlânın rızâsı için, âhıret ni'metlerine kavuşmak için amel etmeli, helâlinden kazandığı temiz rızık ile iftar etmelidir. Yukarıda bildirilen şekilde oruç tutarsa, işte o zaman Peygamber efendimizin (s.a.v.) haber verdiği kimselerden olur. Resûlullah efendimiz bir hadîs-i şerifte buyurdu ki: ***"Kim Ramazân-ı şerife yetişir, hürmetini bilir, gündüzünde oruçlu, gecesinde kâim*** (geceleri ibâdet yapan) ***olur, malının zekâtını verirse, Ramazan çıktığında, o kimsenin üzerinde, Allahü teâlânın onu hesaba çekeceği hiçbir günah kalmaz. Allahü teâlâ onu elbette, elbette, elbette mağfiret eder."***

Ramazan ayının hukukuna hakkıyla riâyet etmekte bizi muvaffak kılmasını, Allahü teâlâdan niyaz ederiz."

*1)Mu'cem-ül-müellifîn cild 2, sh. 156*
*2)Keşf-üz-zünûn sh. 932, 1802, 1838*
*3)Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 284*
*4)El-Fevâid-ül-behiyye sh. 40*
*5)El-Cevâhir-ül-mudiyye cild-1, sh. 120*
*6)Mukaddimet-ül-Gazneviyye*

**AHMED BİN SALİH EL-CÎLÎ (Ebü'l-Fadl bin Ebi'l-Meâlî):**

Hanbelî âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Salih bin Şafiî bin Salih bin Hâtim bin Ebî Abdullah el-Cîlî'dir. Künyesi, Ebü'l-Fadl bin Ebi'l-Meâlî bin Ebî Muhammed'dir. 520 (m. 1126) senesi Zilka'de ayının onsekizinde doğdu. Hadîs ve târih âlimlerindendir. Kur'ân-ı kerîmin kıraatine âit bütün rivayetleri, Ebû Muhammed Sıbt-ül-Hayyât ve başkasından okuyup öğrendi. Babası ile birlikte hadîs-i şerif dinlemeye gittiler. İlim öğrenmekte çok gayretliydi. Yüzbinden çok hadîs-i şerifi ezberlediği için "Hafız'' unvanına sahip oldu. İlimde hüccet, senet olan büyük bir âlimdir. Dînine çok bağlı olup, sünnet-i seniyyeye uygun yaşardı. Dünyâ malına ve rütbesine hiç düşkün olmayıp, tam vera'ya kavuşmuştu. Selef-i sâlihînin yolunda idi. Târih ilmine dâir yazdığı eserleri kıymetlidir. Bunlardan en önemlisi "Târih-i İbn-i Şafiî" adı ile meşhur olandır. Vefâtından önce altı gün hasta yattı. 565 (m. 1170) senesinin Şa'bân ayının üçünde

vefât etti. Birçok kimse namazını kıldı. Dekke'de bulunan "Kabr-ül-İslâm" mezarlığına, babasının yanına defnedildi.

Babası da hadîs âlimlerindendir. Ebû Gâlib İbn-il-Benâ, Ebü'l-Hüseyn bin Ferrâ', Kadı Ebû Bekr el-Ensârî, Ebü'l-Kâsım el-Harirî, Ebü'l-Bedr el-Kerhî, Ebü'l-Hasen ibni Abdüsselâm, babası Salih bin Şafiî ve daha pekçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi.

İlim öğrenmekteki gayreti çoktu. Hafız Ebü'l-Fadl bin Nasır ile beraber kaldı. Onun sahip olduğu ilimlerin pekçoğunu ondan okuyup öğrendi. Onun izinden ayrılmadı ve onun mesleğine girdi. Sonra İbn-ül-Batr'ın, Tarrad'ın ve bu ikisinin tabakasından olanların eshâbından da çok ilim öğrendi. İlim öğrenmek arzusu çoğalınca, İbn-i Beyân'in, İbn-i Nebhân'ın eshâbından ve sonra da İbn-ül-Hüseyn'in ve İbn-i Kâdiş'ın eshâbından da hadîsi şerîf dinledi. Ölünceye kadar ilim öğrenmek ve hadîs-i şerîf dinlemekle meşgul oldu. Eliyle çok kitap yazdı. Çok ilim tahsil etti. Fakat kendisinden çok az şey rivayet edildi. Çünkü, daha rivayete başlamadan önce vefât etmişti.

İbn-i Neccâr diyor ki; "O, hafız idi. Sağlam bir râvî, öğrendiğini iyi zabt eden bir muhakkik, kıraati güzel, nakilleri sahîh, ilimde hüccet (senet), zühd ve vera'sı çok, dindar ve takva sahibi olup, Selefi sâlihînin yolunda, sünnet-i seniyyeye şuurlu bağlı olan bir zât idi. Senelere göre bir târih kitabı yazmıştır. Bu kitabının içinde, Hatîb-i Bağdâdî'nin vefât ettiği 463 (m. 1070) senesinden, 560 (m. 1165) senesi sonlarına kadar olan

hâdiseleri ve bu târihlerde vefât eden kimseleri ve onların hâllerini bildirmektedir. Bu kitap, "Târihi Bağdâd" üzerine yapılan bir zeyl, ilâvedir.

İbn-i Nakate, "Kitâb-ül-istidrâk"ında diyor ki, "Onun hadîs-i şerifleri okuması çok güzeldi. Salih bir kimse olup, sağlam güvenilir bir râvî idi."

*1)Zeylü Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 311*
*2)Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 251*
*3)Keşf-üz-zünûn sh. 279*

**AHMED GAZÂLÎ:**

Evliyânın büyüklerinden ve fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Feth olup, ismi Ahmed bin Muhammed bin Muhammed bin Ahmed et-Tûsî el-Gazâlî'dir. Büyük âlim İmâmı Gazâlî'nin kardeşidir. Ahmed Gazâlî, birçok memleketler dolaştı. Tasavvuf erbabını ziyaret edip, onların hizmetlerinde bulundu. Devamlı tefekkür ve ibâdetle meşgul oldu. Derslerinin hâricinde, insanlarla zaruret hâlinde görüştü. 520 (m. 1126) senesinde, Kazvîn'de vefât etti.

Ahmed Gazâlî hazretleri, zamanındaki âlimlerin birçoğu ile görüştü ve onların sohbetlerinde bulundu, ilim ve fazîlette üstün derecelere yükseldi. Irak'a gittiği zaman, insanlar, ilmi ve fazîleti sebebiyle ona âşık oldular ve sohbetine koştular. Daha sonra, Bağdad'da va'z meclisi kurdu, insanlar, dersini dinlemek hususunda izdiham meydana getirdiler. Sa'd bin Fâris el-Lebbâ'nın, onun ders vermesi için düzenlediği bu

meclislerin sayısı seksenüçü buldu.

Ahmed Gazâlî'nin va'zları gönülleri alıcı ve te'sirliydi. Kerametler sahibi, güler yüzlü bir zât idi. Fıkıh ilmi ile meşgul olmasına rağmen, daha ziyâde insanlara va'zü nasîhatleriyle meşhur oldu. İmâm-ı Gazâlî hazretlerine vekâleten de, bir süre Nizâmiyye Medresesi'nde ders okuttu.

Hafız es-Silefî, onun için; "Hemedan'da onun va'z meclisinde bulundum. Aramızda dostluk ve muhabbet vardı. O, zamanındaki insanların en zekîsi, en güzel ve metodlu konuşanı idi. Fıkıh ve diğer ilimlerde söz sahibiydi" demektedir.

Sa'd bin es-Sem'ânî ise: "Ahmed Gazâlî, sözü tatlı, va'zı hoş, keramet sahibi bir zât idi. Uzleti seçti. Tasavvuf ehline hizmette bulundu. Irak'a gitti. Va'zü nasihatte bulundu, ilim meclisinde çok âlim bulunurdu" demektedir.

Ahmed Gazâlî hakkında ayrıca, İbn-i Hallikân; "O, vâ'iz olup, va'zı hoş, görüşü güzel, kerametler sahibi bir zât idi." İbn-üs-Salâh ise; "Onun meclislerindeki va'zlarından meydana gelmiş, dört cild hâlinde hazırlanmış eserini gördüm" demektedir.

Ahmed Gazâlî, birgün kardeşi Hüccet-ül-İslâm İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin bir sözü hakkında buyurdu ki: "Kardeşim İmâm-ı Gazâlî'den işittim: "Meyyit (ölü), tabuta konduğu zamandan i'tibâren kırk yerde durdurulur ve Allahü teâlâ kendisine suâl sorar. Bir de Allahü teâlâdan, kalbimizi İslâm dîni üzerinde sabit kılmasını, fadl ve ihsânı ile hayır üzere selâmetle son

nefesimizi vermemizi isteriz.

Ahmed Gazâlî hazretleri bir müşküle karşılaştığı zaman, rü'yâsmda Resûlullah efendimizi (s.a.v.) görür, zor olan mes'eleyi arz eder, bu şekilde işin doğrusunu anlardı.

Ahmed Gazâlî buyurdu ki: "Va'z ve nasihat hususunda kendimi ehil görmüyorum. Va'z, âlimlerin ilim nisabının zekâtıdır. Nisabı olmayan, nasıl ve nereden zekât verir? Eğri ağacın gölgesi hiç düzgün olur mu?"

**Ahmed Gazâli'nin Lübâb-ül-ihyâ adlı eserinden ba'zı bölümler:**

Ahmed Gazâlî, Allahü teâlâya hamdü senâ ve Resûlullaha (s.a.v.), Âline ve Eshâbına (r.anhüm) salâtü selâmdan sonra şöyle der: Îhyâ-i Ulûmiddîn kitabı Arabca bir kitaptır. Tasnifi ve tanzimi pek güzeldir. Çok ince ve derin hakikatleri ve sırları ihtiva eder. Anlattığı mevzûlarla alâkalı haberleri, eserleri ve hikâyeleri içine alır. Peygamberlerin, sıddîkların ve Selef-i sâlihînin yoluna götürür. İhyanın hacmi büyük olduğu için, insanların onunla meşgul olmayı, onu okumayı terk ettiklerini görünce, Allahü teâlânın yardım ve tevfiki ile; onu, maksatlarını ve fâidelerini içerisine alacak şekilde kısalttım. Allahü teâlâdan, onunla amel etmekte beni muvaffak kılmasını dilerim.

Îhyâ dört kısımdır. Birinci kısım ibâdetlerle alâkalı, ikinci kısım âdetler, üçüncü kısım mühlikât (helâka götüren şeyler), dördüncü kısmı ise, münciyâttır (insanı helak olmaktan kurtaran şeylerdir). Bu dört kısım da,

kendi aralarında birçok bölümlere ayrılırlar.

İbâdet kısmının ilk bölümü, ilmin fazîletidir. Allahü teâlâ ilmi şerefli kıldı. Onu başka şeylere üstün kıldı, ilim sahiplerini övdü ve onların derecelerini yükseltti. Bunun böyle olduğuna dâir naklî ve aklî delilller şöyledir:

Naklî delilller: ***"Allahü teâlâ, kendinden başka ilâh olmadığını, adaleti yerine getirerek*** (delillerle) ***beyân eyledi. Melekler ve âlimler de buna îmân ettiler."*** (Âl-i İmrân-18) mealindeki âyet-i kerîmesinde, Allahü teâlâ, önce yüce zâtıyla başladığı şehâdette, ikinci derecede melekleri, üçüncü derecede olarak da ilim ehlini zikretmiştir. ***"Allah, içinizden îmân edenleri yüceltir. Bunlardan kendilerine ilim verilenler için ise,*** (Cennette) ***dereceler vardır."*** (Mücâdele-11) mealindeki âyet-i kerîmenin tefsirinde İbn-i Abbâs (r.a.) buyuruyor ki: "Âlimler ile câhiller arasında, yediyüz derece fark vardır. Her derecenin arası da, beşyüz senelik yol kadardır." Hz. Hasen, ***"Yâ Rabbî! Dünyâda ve âhirette bize iyilikler ver, bizi nârın*** (ateşin) ***azabından koru."*** (Bekara-201) mealindeki âyet-i kerîmesinin tefsîrinde: "Dünyâdaki hasene (iyilik) ilim ve ibâdet, âhıretteki ise Cennettir" buyurdu. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; ***"De ki, hiç bilenlerle bilmiyenler bir olur mu?"*** (Zümer-9), ***"Kulları arasında, Allahü teâlâdan ençok korkanlar âlimlerdir"*** buyurdu (Fâtır-28).

Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerifte: ***"Âlimler, peygamberlerin vârisleridir"*** buyuruyor.

Peygamberlikten üstün rütbe olamıyacağına göre, bu mîrâsa sâhib olmaktan büyük şeref tasavvur edilemez. Diğer bir hadîs-i şerifte ise; ***"Yer ve gök ehli, âlim için Allahü teâlâdan mağfiret diler"*** buyuruluyor. Hangi makam, âlimlerin bu makamından daha yüksektir? Göklerde ve yerde bulunan melekler, O'nun için istiğfar ediyorlar. Başka bir hadîsi şerifte ise; ***"İlim, şerefli olanın şerefini arttırır. Köleyi, meliklerin, sultanların makamlarına yükseltir"*** buyuruldu. Resûl-i ekrem (s.a.v.) bu mübarek sözü ile, ilmin dünyâdaki meyvesinin ne kadar çok olduğunu beyân buyurmuşlardır. Âhıret, ebedî ve daha hayırlı olduğuna göre, ilmin oradaki faydasının daha üstün olacağı açıktır.

Server-i âlem (s.a.v.) bir hadîsi şerifte; ***"Kıyamet gününde üç sınıf insan şefaat eder. Bunlardan; önce peygamberler, sonra âlimler, sonra şehîdler şefaat ederler"*** buyuruyor. Şehîdliğin fazîleti çok olmakla beraber, hadîs-i şerifte, âlimlerin rütbesi, Peygamberlerden sonra, şehîdlerden önce getirildi.

Diğer hadîs-i şeriflerde şöyle buyuruluyor: ***"Kıyamet gününde, âlimlerin mürekkebi, şehîdlerin kanı ile beraber tartılır." "Beş şeye bakmak ibâdettir. Ana-babaya, Kur'ân-ı kerime, Kâ'be-i muazzamaya, zemzeme ve âlime." "Yeryüzünde en üstün ve kıymetli ev beş tanedir. Kâ'be-i muazzama, benim mescidim*** (Mescid-i Nebî), ***Mescid-i Aksa, diğer mescidler ve âlimin kaldığı ev."***

**İlim hakkında İslâm büyüklerinin sözleri:** Hz. Ali bin Ebî Tâlib; "İlim, maldan hayırlıdır. Çünkü malı sen koruyacaksın, fakat ilim seni korur. Mal sarfetmekle azalır, ilim sarfetmekle çoğalır" buyurdu.

Yine Hz. Ali; "Âlim; gündüzleri oruçlu olduğu hâlde harb eden, geceleri de ibâdetle geçiren mücâhid âbidden daha üstündür. Bir âlimin ölümü ile, İslâm âleminde bir gedik açılır. Açılan bu boşluğu, onun gibi yetişecek bir âlimden başkası dolduramaz" buyurdu.

Ebü'l-Esved (r.a.) buyurdu ki: "Hiçbir şey ilimden üstün değildir. Çünkü sultanlar, insanlara hükmeder. Âlimler ise, sultanlara hükmeder."

İbn-i Abbâs (r.a.) da buyurdu ki: "Süleymân aleyhisselâm, ilim ile mal arasında serbest bırakıldı. Süleymân aleyhisselâm ilmi seçti. Kendisine ilim ile beraber, mal ve mülk de verildi."

Abdullah ibni Mübârek'e; "Gerçek insanlar kimlerdir?" diye sorulunca, "Âlimlerdir" cevâbını verdi. "Hakikatte sultanlar kimlerdir?" diye sorulunca, "Zâhidlerdir" dedi. "Sefil kimseler kimlerdir?" diye sorulunca, "Din kisvesi altında, dünyâ menfaati sağlıyanlardır" diye cevap vererek, âlimlerden başkasını insandan bile saymamaktadır. Çünkü insanları hayvanlardan ayıran en büyük hususiyet, akıl ve ilimdir. İnsan, insanlık şerefinin kendisiyle kazanıldığı hususiyetlerle, gerçek insanlığını kazanabilir. Yoksa insan, kuvvetli olduğu için insan değildir. Eğer böyle olsaydı, deve ondan daha kuvvetlidir. Büyük olmakla da, insan, insan değildir. Çünkü fil ondan daha

büyüktür. İnsanlık, kahramanlık ve cesaret ile de olmaz. Çünkü arslan daha cesurdur. Çok yemek ile de olmaz, çünkü öküzün karnı daha büyük ve daha oburdur. Bilakis insan, ilim için, Allahü teâlâyı bilmek için yaratılmıştır. Ahmed bin Kays, "İlim ile desteklenmeyen her izzetin sonu zillettir" buyuruyor.

Büyüklerden bir zât oğluna; "İlme sarıl. Çünkü sen muhtaç olursan, ilim senin için mal ve sermâye olur. Kimseye muhtaç olmazsan, ilim senin süsün olur" diye vasiyet etti.

Aklî deliller: İlmin başka şeylere üstünlüğü, iki şey sebebiyledir. Birincisi, ilmin bizzat kendisi tatlı ve lezzetlidir. İkincisi ve en önemlisi de; ilim, insanı âhıret saâdetine götürür ve Allahü teâlâya yaklaştırır. İnsanlar için en önemli ve en kıymetli şey, âhırette ebedî saâdete kavuşabilmektir. En fazîletli şey ise, âhırette ebedî saâdete ulaştıran şeydir. İlim, insanı âhırette saâdete ulaştırdığı için, en hayırlı amel olmaktadır.

**İlim öğrenmenin fazîleti ve bunun, nakli ve aklî delilleri:** Allahü teâlâ Kur'ânı kerîmde meâlen; ***"Eğer bilmiyorsanız, zikr ehlinden*** (âlimlerden) ***sorunuz"*** buyuruyor (Nahl-43). Peygamber efendimiz (s.a.v.), hadîs-i şeriflerde şöyle buyuruyor: ***"İlim öğrenmek, her müslümana farzdır", "Bir saat ilim öğrenmek, yüz rek'at nafile namaz kılmaktan hayırlıdır."***

Allahü teâlâ, bilmeyenin, bilenden sormasını emretti. Âlime de, câhile güzel bir şekilde cevap vermesini emretti ve şöyle buyurdu: ***"İsteyeni de azarlama"*** (Duhâ-10). Resûl-i ekrem bir hadîsi şerifte; ***"Allahü***

***teâlâ kıyamet günü, bildiği hâlde sustuğu için, âlime azâb eder. Câhile de, câhil olduğu hâlde sorarak cehlini gidermediği, sorup öğrenmediği için azâb eder"*** buyuruyor. Ebû Zer'in rivayet ettiği hadîs-i şerifte, Peygamber efendimiz (s.a.v.); ***"İlim meclisine gelmek, bin rek'at nafile namaz kılmaktan, bin hastayı ziyaret etmekten, bin cenazede bulunmaktan daha hayırlıdır"*** buyurunca, Eshâb-ı kirâm "Yâ Resûlallah! Kur'ân-ı kerîm okumaktan da mı daha hayırlıdır?" diye sordular. Bunun üzerine Resûl-i ekrem (s.a.v.); ***"Kur'ân-ı kerim, ancak ilim ile fayda verir"*** buyurdu.

Feth-el-Mûsulî: "Hasta bir kimse, yemekten, içmekten ve ilâçtan men edildiği zaman ölür, değil mi?" diye sorunca, yanındakiler "Evet" dediler. Bunun üzerine o şöyle dedi: "Kalb, üç gün ilim ve hikmetten alıkonulunca ölür." Kalbin gıdası ilim ve hikmet iledir. Kalb bunlarla canlı kalır, ilimden nasibini almayan kalb hasta olur. Fakat insan bunun farkına varamaz. Çünkü, o dünyâyı sevdiği ve onunla meşgul olduğu için, ilimden nasibini almayı düşünecek fırsatı bile bulamaz. Nitekim, harb zamanında fazla heyecan, korku ve endişeden dolayı, yaranın acısı duyulamaz. İnsanlar, ölüm gelince herşeyi anlıyacaklar, pişman olacaklar. Fakat bu pişmanlık fayda vermiyecektir. İnsanlar uykudadırlar, öldükleri zaman uyanırlar. Ebüdderdâ (r.a.): "Ya âlim ol, ya talebe, yahut dinleyici ol! Bunların hâricinde olma. Yoksa helak olursun" buyurmuştur.

Hz. Ömer buyurdu ki: "Gecelerini ibâdetle,

gündüzlerini oruçla geçiren bin âbidin ölümü, bir âlimin ölümünden daha hafif kalır."

İmâmı Şafiî ise; "İlim taleb etmek, nafile namazdan daha üstündür" buyurmuştur.

**Farz-ı kifâye olan ilimler:** Bunlar, esas i'tibâriyle dînî ilimler ve dînî olmayan ilimler diye ikiye ayrılır. Dînî ilimler, yalnız Peygamberlerden öğrenilen ilimlerdir. Dînî ilimler; usûl, fürû', mukaddimât ve mütemmimât olmak üzere dörde ayrılır. Usûl; Edille-i Şer'iyye (Dört dînî delil, kaynak), Fürû' ise, bu asıllardan çıkarılan ilimlerdir. Bu, iki kısımdır. Birisi, dünyâ işlerinin tanzimi ile alâkalı ilimlerdir. Fıkıh ilmi bunları anlatır. Bu ilimle uğraşanlara "Fakîh" denir. Diğeri, âhıret işlerinin tanzimi ile alâkalı ilimlerdir. Bunlarda kalbin, iyi ahlâk, kötü ahlâk ve Allahü teâlâ katında sevilen ve sevilmeyen hâllerini bildiren ilimlerdir. Mukaddimât ise, ilimleri elde etmeye yarayan âlet kabilindendir. Lügat ve nahiv ilmi gibi ilimlerdir. Bunlar, Kur'ân-ı kerîmi ve sünnet-i seniyyeyi bilmeye vesiledir. Mütemmimât da bu saydığımız üç kısmı tamamlıyan ilimlerdir. Mütemmimât da üçe ayrılır. İlki, Kur’ân-ı kerîmin okuma şeklini, harflerin okunuş ve çıkış yerlerini bildiren ilimdir. "İkincisi, Kur'ân-ı kerîmin ma'nâsını anlamakla alâkalı ilimlerdir, tefsir gibi. Üçüncüsü, Kur'ân-ı kerîmin ahkâmıyla alâkalı ilimlerdir. Nâsih, mensûh, hâss, nass, zahir gibi hususlar ve bunların ba'zıları ile amel edip, ba'zıları ile amel etmemek keyfiyyeti beyânında olan ilimlerdir. Bunları anlatan ilme Usûl-i fıkh denir. Bunların hepsi övülmüş olan

ilimlerdir.

**Kötülenmiş ilimler:** İlim, ilim olması bakımından köttilenmemiştir. Ba'zı sebeblerle, insanlar hakkında zem edilmiştir. Sihir, tılsımât, şu'beze (gözbağcılık) v.s. gibi.

**Mubah olan ilimler:** Şiir, târih, tıb, hesab, hendese, astronomi gibi ilimlerdir. Fakat bu ilimlerle uğraşanların bir kısmı doğru yoldan ayrılıp, ilmin emretmediği şeylerle uğraşıp dalâlete düştüler. Küçük çocuk, nehre düşmesinden korkulduğu için nasıl nehir kenarında korunuyorsa, zayıf kimse de bu ilimlerle uğraşırken dalâlete düşmekten korunmalıdır.

**Farz-ı ayn olan ilimler:** Peygamber efendimiz (s.a.v.), bir hadîs-i şerifte bu ilimlere şöyle işaret buyurmuşlardır: ***"İlim öğrenmek, her müslümana farzdır."*** "Âlimler, buradaki ilimde ihtilâf ettiler. Kelâm âlimlerine göre, bilinmesi lâzım olan ilim kelâm ilmidir. Çünkü tevhide onunla ulaşılır. Allahü teâlânın zâtı ve sıfatları onun ile bilinir. Fakîhler; ibâdetler, helâl ve haram olan şeyler, fıkıh ilmi olduğunu söylediler. Müfessirler ve hadîs âlimleri ise, Kur'ân-ı kerîm ve hadîsi şerifleri bilmektir, çünkü bütün ilimlere onlarla ulaşılır, dediler. Kısaca, her ilim dalındaki âlim, buradaki ilmin, kendi meşgul oldukları ilim olduğunu söylediler. Fakat biz, buradaki ilimden maksadın âhıret ilmi olduğunu deriz. Bu ilim iki çeşittir. Biri muamele ilmi, diğeri mukâşefe ilmidir. Muamele ilmi: İbâdetler, âdetler, muhlikât (insanı helake ve felâkete götüren şeyler) ve münciyât (insanın kurtuluşuna sebeb olan

şeylerin) ilmidir. Diğeri mukâşefe ilmidir. Bu ilim, kalbe doğan öyle bir nurdur ki, kalb kötü sıfatlardan temizlendiği zaman meydana gelir. Peygamberler, insanlara muamele ilminden bahsederler ve bu ilmi tebliğ ederler. Âlimler de bu hususta Peygamberlerin (a.s.) vârisleridir. Muamele ilmini meydana getiren ibâdet, âdet, muhlikât ve münciyâtm hakîkatlarını, semeresini ve neticesini bilmek, işte bu âhıret ilmidir. Kim bunlardan yüz çevirirse, âhırette helak olur.

**Talebenin riâyet etmesi gereken âdâb:** Bunlar yedi tanedir. İlki; nefsi, kötü ahlâk ve huylardan temizlemekdir. Çünkü ilim öğrenmek, kalbi i'mâr etmekle olur. Â'zâların vazifesi olan namaz, nasıl necasetten temiz olmadan olmuyorsa, bâtınî ibâdet ve kalbin ilim ile tamiri de, ancak kalbi her türlü kötü sıfat ve vasıflardan, fena huylardan temizledikten sonra olur. Bu temizlik, hem zahirî hem de bâtınî temizliği içine almaktadır. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; ***"Müşrikler pistir"*** buyurdu (Tevbe-28). Demek ki, pislik ve temizlik, yalnız dışa bağlı değil, kalb ile de alâkalıdır. Çünkü müşrikler, yeni hamamdan çıkmış ve temiz elbise giymiş olması bakımından temiz olabilir. Fakat onların cevherleri, ya'nî kalbleri şirk pisliği ile kirlenmiştir. Necaset, nefret edilen ve kendisinden uzaklaşılan birşey olduğuna göre, şirk pisliklerinden kaçmak daha mühimdir. Çünkü bâtın pisliği, âhırette insanı helâka götürür.

İkincisi: Dünyâ meşguliyetlerinden alâkayı kesmektir. Çünkü dünyâ meşguliyetleri, insanı ilimden

alıkoyar. İnsan, bir anda iki şeyle meşgul olamaz. Çünkü Allahü teâlâ, onda iki kalb yaratmamıştır. Düşünce dağılınca, hakikatleri idrâk etmek zorlaşır.

Üçüncüsü: Hocaya karşı kibirli olmamak ve ona ukelâlık etmemektir. Bilhassa hastanın tabibe teslim olduğu gibi, hocaya teslim olmak lâzımdır. Sonra talebe hocasının yanında sükût ve teslimiyet üzere olmalıdır. Kısacası kendi görüşüne i'tibâr etmeyip, hocasının görüşüne bağlı kalmalıdır. Eğer bilinmeyen, anlaşılmayan birşey sorulacaksa, hocanın izni ile sormalıdır. Fakat anlıyamayacağı, kavrıyamayacağı şeyleri sormamalıdır. Çünkü hoca, talebesinin durumunu ve anlatılacak şeyin zamanını daha iyi bilir.

Dördüncüs: Daha ilmin başında, ister dünyevî ister uhrevî olsun, âlimlerin ihtilâflarına kulak asmamalıdır. Çünkü bu, zihni zorlar. Doğru düşünceden uzaklaştırır. Mes'eleleri idrâk edemez. Bunun için ilk iş, hocasının kabul ettiği doğru yolu iyice anlamak ve ondan sonra, diğer mezheb ve şüpheli şeyleri araştırmaktır. Eğer hocası Ehl-i sünnet bir mezhebe bağlı olmayıp, gelişi-güzel her mezhebden ve aralarındaki ayrılıklardan bahsederse, ondan vaz geçsin. Çünkü onun sapıtması, doğru yolu göstermesinden çok olur.

Beşincisi: Herşeyin en iyisini almalıdır. Bütün kuvvetini âhıret ilmine harcamalıdır. Önce muamele ilmini (zahirî ilimleri) öğrenmeli. Muamele ilmi, mukâşefe ilmini elde etmeğe vesile olur. Mukâşefe ilmi muamele ilminin neticesi ve meyvesidir. Mukâşefe ilmi de ma'rifetullaha (Allahü teâlâyı tanımaya) kavuşturur.

Altıncısı: Okumaktan gayesinin, bu anda kalbini kötü huylardan temizleyip, fazîletlerle süslemek, gelecekte ise Allahü teâlâya yakın olmak ve O'nun yakınlarından olma mertebesine kavuşmaktır. Bilgisiyle, riyaset, servet, makam, düşük adamlarla mücâdele ve akranlarına üstünlük gayesi göstermemelidir. Gayesi Allah rızâsı olunca, buna en elverişli olan ilmi aramalıdır. Bu da âhıret ilmidir. Bunun yanında, farzı kifâyeden sayılan lügat, nahiv ve benzeri ilimleri de küçümsememelidir.

Yedincisi: İlimlerin, gaye olan nisbetlerini öğrenip, ona göre okuyacağını seçmektir. Bütün kuvvetini, mühim olanın tahsiline sarf etmelidir. Mühimin ma'nâsı, dünyâ va âhıretini alâkadar edendir. Dünyâ ve âhıretin ikisini bir arada toplamak mümkün olmayınca, âhıret ilmi tercih edilir. O zaman; dünyâ bir konak, beden bir binek, ilimler maksada ulaştıran bir vâsıta, maksad ise Allahü teâlâya kavuşmaktır. Çünkü, Allahü teâlâya nzâsı kazanılarak kavuşulursa, Cennet ve ebedî ni'metler elde edilir.

Hocanın da riâyet etmesi gereken yedi vazife vardır ve şunlardır:

1. Talebelere şefkatli olmak, onları evlâdı gibi kabul etmektir. Çünkü Resûl-i ekrem (s.a.v.) bir hadîs-i şerifte; ***"Ben, sizin için, çocuğa karşı bit*** *baba gibiyim"* buyurdu. Anne ve babanın çocuğunu dünyâ ateşinden koruduğu gibi, Peygamber efendimiz de, ümmetini âhıret ateşinden korur. Onun için, hocanın hakkı, ana-baba hakkından daha büyüktür. Ana-baba,

geçici olan şu fânî hayatın sebebidir. Hoca ise ebedî saâdetin teminine vesîledir. Hoca olmasaydı, babasından elde ettiği, sâdece ona dünyâda faydalı olurdu. Âhirette, ebedî hayâtı kazandıracak olan ancak hocadır.

2. Talebelere ders verirken Resûl-i ekremin (s.a.v.) sünneti seniyesine uymaktır, öğrettiği ilim için, hiçbir karşılık, mükâfat ve teşekkür beklememelidir, öğrettiğini, ancak Allah için öğretmeli ve gayesi Allahü teâlâya ulaşmak olmalıdır.

3. Hocalığın ince hususiyetlerden biri sayılan bu vazifesi de, doğrudan doğruya ve tahkir mahiyetinde olmayıp, îmâ ve şefkat yoluyla öğrenciyi kötü huylardan vazgeçirmektir. Çünkü kusuru açıkça söylemek, talebenin haya perdesini yırtar. Hocaya karşı hücum etme cüretini meydana getirir. O işte devam etmesine sebeb olur. Talebeyi açıktan değil de dolaylı ifâdelerle ikaz etmek, özellikle zekî olanları sözden ma'nâ çıkarmaya sevk eder. Bu, sözlerin ma'nâsını anlayan talebe de, ma'nâyı anlamaktan doğan bir sevinç ve ferahlık meydana getirir. O söz, talebenin doğru hareket etmesini sağlar.

4.Bir tek ilim üzerinde ders veren hoca, talebeye diğer ilimlerin lüzumsuzluğunu söylememelidir. Bilakis, fâideli olan her ilmi öğrenmesini talebelere tavsiye etmelidir. Birden fazla ilim öğreten muallimin, talebelere bu bilgileri sırayla ve talebelerin seviyesine göre vermesi gerekir.

5.Hocanın, talebenin anlayış ve kabiliyetine göre

ders vermesi lâzımdır. Onun anhyamıyacağı, seviyesinin üstünde olan şeyleri öğretmemelidir. Yoksa talebeyi dersten soğutur. Onlara, kavrayışlarına göre konuşmalıdır. Bu konuda Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerifte; ***"Biz peygamberler topluluğu, insanların akıllarına göre konuşuruz"*** buyurdu. Talebe söyleneni anlıyabilse, fakat ondan istifâde edecek durumda olmasa, hocanın ona böyle şeyleri söylemesi uygun değildir. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde Nisa sûresi 5, âyeti kerîmede meâlen; ***"Aklı olmayanlara malınızı vermeyin"*** buyurarak, ilmi, kendisine zararlı olabilecek, kimselerden muhafaza etmenin evlâ olduğuna işaret buyurdu. İlmi lâyık olana vermemek ne kadar zulüm ise, lâyık olmayana vermek de en az onun kadar zulümdür.

6.Anlayışı az ve zekî olmıyan talebeye, onun seviyesine uygun, açık ve net olarak anlaşılabilen şeyleri anlatmak gerekir. Ona, burada senin anlıyamıyacağın daha nice mes'eleler var demekten sakınmak gerekir. Çünkü bu hâl, onun anlıyabileceği şeylerde hevesini kırar ve zihnini kurcalar. Hocasının, kendisine karşı ilim öğretirken cimrilik yaptığını zanneder. O, herkesin her ince ve derin bilgileri anlıyabileceğini zanneder.

7. Hocanın, bildiği ve öğrettiği ilmiyle amel etmesi lâzımdır. İşi, sözüne uygun olmalıdır. Hareketleri, sözlerini yalanlamamahdır. İşi ile sözü birbirinden farklı olursa, kendisine güven kaybolur. Kendisinin yediği bir şeyi, "öldürücü zehirdir" diye insanlara kötüler ve onları

bundan menetmek isterse, insanların o şeye istekleri artarak, "Eğer bu, iyi ve tatlı bir şey olmasaydı, kendisi bunu yemezdi" derler.

Denmiştir ki: "Sakın, kendin yaptığın işten başkasını menetme! Böyle yapmakla büyük hatâ işlemiş olursun." Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; ***"Kendinizi unutur da, başkalarına mı iyiliği emredersiniz?"*** (Bekara-44) buyurarak bu durumu kötülemiştir.

**Âhıret âlimlerinin ve kötü âlimlerin alâmetleri:** Âhıret âlimleri ile dünyâ âlimleri arasındaki ayırıcı farkı bilmek pek mühimdir. Dünyâ âlimleri ile, kötü âlimleri kast ediyoruz. Onların ilim elde etmekteki gayeleri, dünyâ ni'metlerine ve dünyâ ehli arasında makam ve mevkiye kavuşmaktır. Âhıret âlimleri ile dünyâ âlimlerini, Peygamber efendimiz (s.a.v.) şu hadis-i şerîfleriyle birbirinden ayırmaktadır: ***"Kıyamet gününde en ağır azabı görecek olan, Allahü teâlânın ilminden kendisini faydalandırmadığı âlimlerdir."***

***"Kişi, ilmi ile âmil olmadığı müddetçe âlim olamaz."***

***"Âhır zamanda, câhil âbidler ile fâsık âlimler geleceklerdir."***

***"Âdi kimselerle mücâdele, âlimlere karşı üstünlük taslamak ve bu suretle yalnız insanların teveccühüne mazhâr olmak için okumayın! Kim böyle yaparsa, o Cehennemdedir."***

***"İlmini artırıp da, ahlâkını düzeltmeyen kimse, Allahü teâlâdan uzaklığını arttırmış olur."***

Hasen-i Basrî buyurdu ki: "Âlimlerin ilmini, hukemânın yollarını kendisinde toplamış, fakat amel bakımından sözü işine uymayan sefih kimseler gibi olma." Ebüdderdâ (r.a.) "Bilmeyen kimseye bir defa yazıklar olsun. Bilip de amel etmeyene ise, yedi defa yazıklar olsun" buyurdu. Âlimlerin azabının, bilmiyeninkinden daha fazla olması, iki sebebtendir: "İlki onlar, kendilerine uyulan, rehber durumundadırlar. Hz. Ömer buyurdu ki; "Âlim hatâ edince, hâkim de hatâ eder." İkincisi ise; onlar, ma'siyeti (günahları) bilerek yapmaktadırlar. Kötü âlimlerin pek aşağı hâlleri olduğu gibi, âhırette onlara yapılan azap, câhillerinkinden daha fazla olacaktır. Âhıreti kazanarak, azabdan kurtulacak ve Allahü teâlâya yakın olacak âlimler, âhıret âlimleridir. Âhıret âlimlerinin alâmetlerinden ba'zıları şunlardır:

1. Onlar, ilimlerinin karşılığında dünyalık istemezler. Âhıret âlimlerinin ilk derecesi, dünyânın önemsizliğini, alçaklığını, geçiciliğini, âhıretin ise kıymetli ve devamlı olduğunu idrâk etmesi, dünyâ ve âhıretin birbirine zıt olduğunu, ikisinin birer kuma gibi olduğunu, birisini razı edince diğerinin kızacağını, yine bu ikisinin terazinin iki kefesi gibi olduğunu, birisi tercih edilince, diğerinin hafif kalacağını ve sonra dünyâ ile âhıretin doğu ile batı gibi olduğunu, hangisine yaklaşılırsa diğerinden uzaklaşılacağını bilmektir. Kim dünyânın hakikatini, mihnet ve meşakkatini, lezzetlerinin elemleriyle içice olduğunu, boş olduğunu, iyiliklerinin geçici olduğunu bilmezse, onun aklının selim olmadığı, bozuk olduğu

anlaşılır. Bu söylenilenlere, müşahede (gözlem) ve tecrübe şâhiddir. Bunları böyle bilmeyen ve idrâk edemeyen, âhıret âlimi değildir. Onlar, peygamberlerin Allahü teâlâdan getirmiş oldukları dîni bilmeyenlerdir. Böyle kimseler, nasıl âlim sayılabilir. Bütün bunları bilip de, buna rağmen âhıreti dünyâya tercih etmiyenler, şeytanın esirleri olurlar. Onları, nefslerinin arzu ve istekleri helak etmiş, şekâvetleri onlara galip gelmiştir. Bunlar, Kur'ân-ı kerimde ve hadîsi şeriflerde övülen, dereceleri yüksek âlimlerden sayılamaz.

Mâlik bin Dînâr buyuruyor ki: "Bir kitapda okudum. Allahü teâlâ: "Dünyâyı sevdiği vakit âlime vereceğim en küçük ceza, kalbinden bana yalvarırken duyduğu tadı çıkarmamdır" buyuruyor."

Şöyle hikâye olunur: Şeytan, Fir'avn'ın sarayına girmişti. Fir'avn'ı istirahat ettiği yerde buldu. Kapıyı çaldı. Fir'avn, "Sen kimsin?" dedi. Şeytan, "Sen, bir de rablık da'vâsına kalkıyorsun. Hiç rab olan, kapının arkasındaki kimseyi bilmez mi?" dedi. Fir'avn şeytana, "En şerlimiz kim?" diye sordu. Şeytan, "Sensin" deyince, Fir'avn "Neden?" diye sordu. Şeytan, "Çünkü ben, bir anda doğu ve batıyı dolaşıyorum da, sana kul olmuyorum. Sen ise, kusurlar ve eksiklerle dolu olduğun hâlde, "Ben sizin en büyük rabbinizim" diyorsun. Sen böyle iken, ben senden daha kötü nasıl olurum?" dedi. Şeytan, bu konuşmalar ile Fir'avn'ın tutmuş olduğu yanlış yolu bırakıp, aklını başına toplamasından korkup, sözüne şöyle devam etti: "Bilmiyor musun bizden daha kötüsü kimdir?" deyince,

Fir'avn "Hayır" cevâbını verdi. Bunun üzerine şeytan, "Dünyalık elde etmek için, âhıret amelleri yapan kimsedir" dedi.

2. Âhıret âlimlerinin alâmetlerinden birisi de, işinin sözüne uygun olmasıdır. Hareketleri ile sözleri birbirine uygun olmalıdır. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; ***"Yapmıyacağınız şeyi söylemeniz, Allahü teâlânın indinde buğz ve hışım, bakımından çok büyüktür"*** buyuruyor (Saff-3).

Allahü teâlâ Îsâ aleyhisselâma, "Ey Meryem'in oğlu, önce kendine nasîhat et. Eğer kendin nasîhat kabul ediyorsan, insanlara da nasîhat et. Eğer kendin söylediğini yapmıyorsan, kendi nasihatini kendin yerine getirmiyorsan, benden utan" buyurmuştur.

Resûl-i ekrem (s.a.v.) bir hadîs-i şerifte: ***"Mi'râc gecesinde bir kavine uğradım, dudakları ateşten makaslarla kesiliyordu. "Siz kimsiniz?" diye sorunca onlar, "Biz hayrı emreder, fakat kendimiz yapmazdık, fenalıktan men eder, halbuki kendimiz yapardık" diye cevap verdiler"*** buyurdu.

Hâtim -i Esam (r.a.) buyurdu ki: "Kıyamet günü, insanlara ilim öğretip, insanlar onunla amel ettiği hâlde, kendisi ilmiyle amel etmeyen kimseden başka, pişmanlığı daha şiddetli kimse yoktur."

İbn-i Semmâk dedi ki: "Nice Allahü teâlâyı anan kimse vardır ki, Allahü teâlâdan gafildir. Nice Allahü teâlâdan korkan kimse vardır ki, Allahü teâlâya cür'ette bulunur. Nice Allahü teâlâya yakın görünen kimse vardır ki, Allahü teâlâdan uzaktır. Nice Allahü teâlânın

rızâsına, O'nun emirlerine uyup, yasaklarından sakınmaya da'vet eden kimse vardır ki, Allahü teâlânın rızâsına kavuşmaktan kaçar."

İbrâhim bin Edhem şöyle anlattı: Bir taşın yanından geçiyordum. Taşın üzerinde, "Bana gel, ibret alırsın" yazılı idi. Yanına gittim. Onu çevirdim. Şöyle bir yazı vardı: "Sen, bildiğin ile amel etmiyorsun. Amel etmeyeceğin şeyi bilmeyi niçin istiyorsun?"

3. Âhıret âlimlerinin alâmetlerinden biri de, tâatları yapmak için istenen, âhırete faydalı olan ilmi elde etmektir. Faydasız, mücâdelesi çok olan ilimlerden sakınmaktır. Lâzım olan amellerin bilgisini öğrenmeyi bırakıp da, mücâdele ve münazara ile meşgul olan kimsenin hâli şöyle anlatılabilir: Kendisinde birçok hastalıklar bulunan bir adam var. Bu sırada, kısa bir süre için mütehassıs bir tabibe tesadüf ediyor. Ona tıbbın ince mes'elelerinden sormakla meşgul oluyor ve bu kısa zamanı kendisi ile alâkası olmayan şeylerle geçiriyor. En mühim olanı, kendi hastalığını tedavi ettirme fırsatını kaçınyor. Böyle bir hareket, tam bir düşüncesizliktir. Bu bakımdan insanın, önce kendisine lâzım olan, âhırette hesaba çekileceği amellerin ilmini öğrenmesi gerekir. Yoksa, boş şeyle uğraşır. Hayâtı boşuna geçmiş olur.

4. Yemek, içmek, giymek, ve ev ihtiyaçlarında israfa meyil etmemek, bunlarda orta yolu (iktisâd); tercih etmektir. Bu hususta Selef-i sâlihîne benzemek gerekir. Onlar, kendilerini zorlamadan, bulduklarını yer ve giyerlerdi. Onlar, örtülmesi farz olan yerlerini örtecek,

sıcak ve soğuğa karşı koruyacak olan şeyi bulduklarında bunu kâfi görürlerdi.

Büyük zâtlardan birisi: "Giyeceğin en iyisi, bana hizmet edendir. En kötüsü ise, benim kendisine hizmet ettiğimdir" buyurdu.

5.Sultanlardan uzak olmaktır. Onların huzurlarına girmemeli yanına gitmekten ve onların arasında konuşmaktan sakınmalıdır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîsi şerifte: ***"Âlimlerin en kötüsü ümerâya*** (emir sahipleri) ***gidenlerdir. Ümerânın en iyileri, âlimlere gidenlerdir"*** buyurdu.

6.Âhıreti düşünen âlimler, bir konu hakkında fetva vermek için acele etmezler. Fetva vermekten kurtulma imkânı varsa beklerler. Fetva vermekten sakınırlar. Eğer, Kur'ân-ı kerimin âyeti kerimeleri ile, hadîs-i şeriflerin metni ile, icmâ' ve açık kıyâs ile, o mes'elenin hükmünü açıkça biliyor ise fetva verir. Eğer şüphe ettiği birşey sorulursa, bilmiyorum derler. Kendilerini böyle birşey için fetva vermekten korurlar. Başkasma havale eder, böylece işi sağlama bağlamış olurlar."

İbn-i Mes'ûd (r.a.), "Her istenen fetvayı veren kimse mecnûndur" buyurdu.

Büyüklerden birisi şöyle dedi: "İlim çok olunca, kelâm az olur."

7.Murakabe ve mücâhede suretiyle, mükâşefe ve muamele ilmini elde etmeye çalışır. Çünkü nefsle mücâdele, kalb ilminin ince mes'eleleri hakkında müşahedeye götürür. Böylece kalbde hikmet pınarları fışkırır. Bunlar, kitap okumakla elde edilemez.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîsi şerifte; ***"Kim bildiği ile amel ederse, Allahü teâlâ ona bilmediklerini öğretir"*** buyurdu.

8.Onlar, yakîni kuvvetlendirmek için çok gayret gösterirler. Çünkü yakîn, dînin sermayesidir. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerifte; ***"Yakîni, öğreniniz"*** buyuruyor. Bunun ma'nâsı, yakîn sahipleriyle buluşun, onlardan yakîn ilmini dinleyiniz. Onlara uymaya devam ediniz. Onların yakînleri gibi, onlara uyanlarda yakîn kuvvetli olur. Yakînin azı, çok amelden iyidir.

Resûl-i ekreme (s.a.v.), "Biri var, yakîni güzel, fakat günahı çok, diğeri ibâdette pek gayretli, fakat yakîni az" diye anlatılınca, Resûlullah efendimiz (s.a.v.); ***"Âdemoğlunun günâhı bulunur. Fakat onun tabiatı akıl, seciyyesi yakîn olursa, günahları ona zarar vermez. Çünkü o, ne zaman günah işlese tövbe ve istiğfar eder. İşlediği günâhına pişmanlık duyar. Allahü teâlâ onun fadlını devam ettirir ve bununla Cennete girer"*** buyurdu.

9. Dâima mahzun, başı önüne eğik ve sükût hâlinde bulunurlar. Allahü teâlâdan korktuğunu; kıyafetinde, ahlâkında, işinde, duruşunda, konuşmasında ve sükûtunda belli ederler. Kim ona bakarsa, Allahü teâlâyı hatırlar, görünüşleri ilimlerine şehâdet eder. Âhıret âlimleri; vakur olmalarıyla, alçak gönüllükleriyle, insanlara güleryüzlü muamele etmeleriyle, simalarından bilinirler.

Hz. Ömer buyurdu ki: "Allahü teâlâ ilim verdiği

kuluna bununla beraber; hilm, tevazu, güzel ahlâk ve rıfk da verir, işte bu, fâideli ilimdir."

Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîsi şerifte; ***"Ümmetimin iyilerinden bir cemâat var ki, ilâhî rahmetin genişliğinden açıkta gülerler, azabının korkusundan da gizli yerlerde ağlarlar. Bedenleri yerde, gönülleri göklerdedir. Ruhları dünyâda, akılları ise âhırettedir. Yürümeleri vekar iledir"*** buyurdu.

10. Onlar, amelleri bozan, kalbin huzurunu kaçıran, vesveseyi hazırlayan ve fenalığı harekete getiren şeylerden korunmak için, ilim öğrenmeye teşvik ederler. Dinde asıl, şerden korunmaktır. Onun için denildi ki: "Fenalığı, fenalık yapmak için değil, fenalıktan korunmak için öğrendim. Fenalığı bilmeyenlerin çoğu, bilmiyerek kendisini fenalığa kaptırır."

Sözü v o yaşayışı ile Eshâb-ı kirâma çok benzeyen Hasen-i Basri'nin en çok anlattığı ve üzerinde durduğu; kalbe gelen hâtıralar, amellerin bozukluğu, nefsin vesvesesi ve nefsânî isteklerin gizli ve kapalı tarafları idi. Hasen-i Basrî'ye "Yâ Ebâ Sa'îd! Sen başkasından duymadığımız şeyler söylüyorsun. Bunları nereden öğrendin?" diye sorduklarında, "Huzeyfet-ül-Yemânî'den" dedi. Huzeyfe'ye de aynı şekilde, "Sahabenin hiç birinden duymadıklarımızı senden dinliyoruz. Bunları nereden öğrendin?" diye sorduklarında Huzeyfe (r.a.), "Resûlullahtan öğrendim. Resûlullah bunları yalnız bana öğretti" diyerek şöyle

devam ederdi: "Herkes, Resûlullahtan (s.a.v), hayırdan ve en fazîletli amelin hangisi olduğunu soruyorlardı. Ben ise, şerden, amellerin âfetinden ve amelleri bozan şeylerden soruyordum. Çünkü bilirim ki, fenalığı bilmeyen, iyiliği de bilmez. Bunun için Resûl-i ekrem de bunları bana öğretti. Hz. Ömer, Huzeyfe'ye (r.a.) kendisinin durumunu sorunca, "Sende nifaktan eser yok" dedi. Hz. Ömer bir cenazeye çağırıldığı zaman, eğer orada Huzeyfe (r.a.) varsa, o cenazenin namazını kılardı. Yoksa orayı terk ederdi. Huzeyfe (r.a.) için, sır sahibi derlerdi.

Kalbin hâllerine ve makamlarına ehemmiyet vermek, âhıret âlimlerinin âdetidir. Çünkü, Allahü teâlâya yakınlığa kavuşan kalbtir. Âhıret âlimlerinin bu on alameti, Selefi salibinden olan âlimlerin bütün güzel huylarını içine alır. Öyleyse, kendini ya bu sıfatlarla vasıflandır veya onları kabul etmekle beraber acziyetini i'tirâf et. Bir üçüncüsü olma.

**Akâid:** Genel bir akâid bilgisini, çocuğa ilk yetişme çağında iyi bir şekilde ezberletmek lâzımdır. Sonra büyüdükçe, kısım kısım bu ezberlediklerine şuurlu olarak vâkıf olurlar. Zaman zaman, gerek çocukların ve gerekse halkın akâid bilgisini kuvvetlendirmek lâzımdır ki, i’tikâdları, inançları sarsılmasın. Fakat onların akidelerini kuvvetlendirmede ta’kib edilecek yol, onlara kelâm ve cedel ilmini öğretmek değildir. Bilakis onlara Kur'ân-ı kerimi, dînî bilgileri, ibâdetlerle meşgul olmayı, Salih kimselerle beraber olmayı öğretmekle ve onlardaki Allah korkusunu ve onun huzurunda boyun

eğmelerini ve yalvarmalarını anlatmak ve göstermek gerekir.

Münazara, cedel ve kelâm ilminden çok sakınmak lâzımdır. Münazaranın bozduğu, yaptığından ve düzelttiğinden daha çoktur.

**Taharetin fazîleti;** Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; ***"Orada*** (Küba mescidinde), ***günahlardan ve pisliklerden temizlenmeyi seven kişiler vardır. Allah da böyle çok temizlenenleri*** *sever"* buyuruyor (Tevbe-108).

Resûl-i ekrem (s.a.v.) bir hadîs-i şerifte; ***"Temizlik îmânın yarısıdır"*** buyurdu. Bu âyet-i kerîme ve hadîs-i şerife dikkatle bakanlar, en önemli işin iç temizliği olduğunu anlar. Yoksa, bâtın ma'nevî kirlerle dolu olduğu hâlde, zahiri su ile temizlemek, îmânın yarısı olmaz.

Hz. Osman şöyle anlattı: Resûl-i ekrem (s.a.v.) ile beraber idim. Huzurunda abdest alan birisi var idi. Bu sırada Resûlullah (s.a.v.) güldüler. Bunun üzerine "Niçin güldünüz, yâ Resûlallah?" dedim. Resûl-i. ekrem **(s.a.v),** ***"Allahü teâlânın, abdest alan kuluna olan ikramına güldüm. Abdest alıp a'zâlarını yıkayan her kul, ne zaman bir uzvunu yıkarsa, o uzuvdan su ile beraber günahlar dökülür"*** buyurdu.

Taharetin dört mertebesi vardır. Birincisi; a'zâları haramlardan ve günahlardan temizlemek. İkincisi; kalbi, kötülenen ve sevilmeyen sıfatlardan temizlemek. Üçüncüsü; kalbini, Allahü teâlâdan başkasının sevgisinden temizlemek. Dördüncüsü.; bedeni, zahirî

pislikten temizlemek, ya'nî abdest ve gusül abdesti almak.

Zahiri temizliğin, kalbdeki nurun parlamasında büyük te'siri vardır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerifte; ***"Abdest üzerine abdest almak, nur üzerine nurdur"*** buyurdu. Kalbin ma'rifetlerinin te'sirleri, a'zâlar üzerine aktığı gibi, zahirî temizliğin de, bâtın üzerinde te'siri büyüktür.

**Namazın fazîleti:** Allahü teâlâ, Kur'ânı kerimde meâlen; ***"Muhakkak namaz mü'minler üzerine, vakitleri belirli olarak farz olmuştur"*** buyuruyor **(**Nisâ**-**103).

Peygamber efendimiz de (s.a.v.), hadîsi şeriflerde buyuruyor ki; ***"Allahü teâlâ, beş vakit namazı kullarına farz kıldı. Eksiksiz olarak, erkân ve âdabına riâyetle o namazları kılan kimseyi, Allahü teâlânın Cennete koyacağına va'di vardır. O namazları istenildiği gibi kılmayan kimseye, Allahü teâlânın bir va'di yoktur. Allahü teâlâ dilerse ona azâb eder, dilerse onu Cennetine koyar."***

***"Siz birini mescide girerken gördüğünüz zaman, onun imanlı olduğuna şehâdet ediniz."***

Resûlullaha (s.a.v.), en fazîletli amel sorulunca; ***"Farzları edâ etmek, haramlardan sakınmak"*** buyurdu.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) birgün Ebû Hüreyre'ye (r.a.); ***"Kalemin senin hakkında günah yazmamasını ister misin?"*** diye sordular. O da,

"Evet, yâ Resûlallah" dedi. Bunun üzerine Resûl-i ekrem **(s.a.v.);** ***"Allahü teâlânın farz kıldığı şeyleri yap, haram kıldıklarından sakın, sana fâidesi olmayan sözü terk et, konuşma"*** buyurdu.

Peygamber efendimiz (s.a.v.), namazın fazîleti ile ilgili olarak hadîs-i şeriflerde buyurdu ki:

***"Su, pisliği giderdiği gibi, beş vakit namaz da, günahları giderir."***

***"Namaz, Cennetin anahtarıdır." "Kıyamet gününde, kulun önce namazına bakılacaktır. Eğer namazı tamam ise, diğer amelleri kabul olunur. Eğer namazı eksik ise, diğer amelleri kendisine çevrilir."***

***"Allahü teâlâ buyurdu ki: Kulum, farzları edâ etmekle benim azabımdan kurtulur. Nafilelerle ise bana yaklaşır."***

Resûlullah (s.a.v.) Ebû Hüreyre'ye (r.a.) şöyle buyurdu: ***"Ailene namazı emret. Allahü teâlâ sana ummadığın yerden rızık gönderir."***

**Cemâatin fazîleti:** Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki; ***"Cemâatle kılınan namaz, yalnız kılınan namazdan yirmiyedi derece daha üstündür."***

***"Bizim ile münafıklar arasındaki fark, yatsı ve sabah namazlarında bulunmaktır. Onlar bu iki namazda bulunmazlar."***

Sa'îd bin Müseyyib buyurdu ki: "Yirmi senedir, ben ezanı mescidde dinledim."

Hâtim-i Esam (r.a.) dedi ki: "Cemâati kaçırınca,

sâdece Ebû İshâk Buhârî beni ta'ziye ederdi. Halbuki benim bir oğlum vefât etseydi, şehrin bütün insanları beni ta'ziye ederdi. Görülüyor ki, dînen günah olan birşey, insanların yanında, dünyâya âit üzüntülerden daha hafif kalmaktadır." Şöyle rivayet edilir: "Selefi sâlihîn, cemâatle tekbîri kaçırdıkları zaman, birbirlerine üç gün ta'ziyede bulunurlardı. Cemâati kaçırdıkları zaman ise, yedi gün ta'ziyede bulunurlardı."

Ka'b-ül-Ahbâr (r.a.) buyurdu ki: "Dört kimse için ma'zeret yoktur. Birincisi, Mekke-i mükerremeye gidecek kadar imkânı olup da hacca gitmeyen. İkincisi, önüne konulmuş yemek olduğu hâlde, kapıda duran fakiri eli boş olarak geri çeviren. Üçüncüsü, emr-i ma'rûf ve nehy-i münkere (iyiliği yapıp, kötülükten men etmeye) gücü yettiği hâlde bunu terk eden. Dördüncüsü, ezanı duyup da ona icabet etmiyen kimse."

Ebû Sa'îd-i Hudri (r.a.) şöyle anlattı: "Biz, yedi kişi bir yerde bulunuyorduk. Yanımıza Resûl-i ekrem (s.a.v.) geldi ve ***"Rabbiniz ne buyuruyor biliyor musunuz?"*** dedi. Biz, "Allah ve Resûlü bilir" dedik. Bunun üzerine Server-i âlem **(s.a.v.);** ***"Rabbiniz buyuruyor ki; kim evinde abdest alır, sonra ibâdet etmek için camiye gelirse, onun için benim katımda, kendisine azâb etmiyeceğime dâir bir ahd olur"*** buyurdu.

Resûl-i ekrem (s.a.v.) bir hadîsi şerifte; ***"Kırk gün, iftitah tekbîrini kaçırmamak şartıyla, beş vakit namazı cemâat ile kılan kimseye; Allahü teâlâ,***

***biri nifaktan, diğeri de Cehennemden azâd olmak üzere iki berât yazar"*** buyurdu.

Denildi ki: "Kıyamet günü bir kavim, yüzleri parlak yıldızlar gibi olduğu hâlde haşr olunacaktır. Melekler: "Siz ne amel işlediniz ki, yüzünüz böyle parlak?" diye sorarlar. Onlar: "Ezanı duyunca başka hiçbir şeye bakmaz, hemen abdest alır, cemaata giderdik" derler. Sonra başka bir topluluk getirilir. Bunların yüzleri ise ay gibi parlamaktadır. Melekler onlara da amellerini sorunca, onlar da; "Biz dünyâda iken, vakit girmeden abdest alırdık" derler. Daha sonra başka bir topluluk getirirler. Onların ise yüzleri güneş gibi parlamaktadır. Onlara da amelleri sorulunca, "Biz ezanı mescidde dinlerdik" derler."

**Secdenin fazîleti:** Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen **"...*Secde eserinden*** (çok namaz kılmaları yüzünden meydana gelen) ***nişanları yüzlerindedir."*** buyurdu (Fetih-29).

Denildi ki: Secde eseri; huşu' nurudur, bâtından zahire, kalblerinden yüzlerine vurur ve parlar.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîsi şerifte; ***"Kulun Allaha en yakın olduğu an, secde hâlidir"*** buyuruyor. Bu hadîsi şerif, ***"Secde et de*** (Rabbinin rahmetine) ***yaklaş"*** (Alâk-19) âyet-i kerîmesinin açıklamasıdır.

Rivayet edilir ki: "İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe, vefâtı kendisine ma'lûm olunca, secdeye vardı. Secde vaziyetinde iken ruhunu teslim etti."

İsmail bin Ahmed emîr idi. Hastalandı, ölümüne

yakın, üzerinde kilit bulunan bir sandık çıkardı. Herkes, onun içinde mücevher ve kıymetli şeyler var zannetti. Onu açtıklarında, içerisinde toprak bulunan bir kese gördüler. "Bu toprak nedir?" diye sordular. O şöyle cevap verdi. "Secde ettiğim yerlerin toprağıdır. Ne zaman Allah için secde etsem, o yerin toprağını toplardım, öldüğüm zaman, bu topraktan bir kerpiç yapıp, onu kabrimde, yanağımın altına koyun. Belki Allahü teâlâ, bana merhamet eder de, benden kabir azabını kaldırır" diye vasiyyette bulundu. Vefâtından sonra onun dediği gibi yaptılar. Bir gece onu rü'yâda gördüler. Hâlinin nasıl olduğunu sorduklarında; "Rabbim beni, üzerine secde ettiğim toprağın hürmetine affetti ve kabir azabını üzerimden kaldırdı" dedi.

**Huşû'un fazîleti:** Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerimde meâlen; ***"Muhakkak mü'minler felah buldular*** (ya'nî, Cennette ebedî kalmakla saâdete kavuştular.) ***Onlar namazlarında Allahü teâlâ dan korkarlar*** (O'na tezellül ve tevazu gösterirler, öyle ki, sağlarında ve sollarında olan kimseleri bilmezler)" buyuruyor. (Mü'minûn-1) 2). Allahü teâlâ bu âyet-i kerimede, mü'minleri îmânlarından sonra, huşu' ile kıldıkları namazlan sebebi ile medh buyurdu. Sonra kurtulanların vasıflarını saydıktan sonra meâlen; ***"Onlar ki, namazlarını gereği üzere devamlı kılarlar"*** buyurdu (Mü'minûn-9). Sonra bu sıfatların semeresi hakkında da meâlen; ***"İşte bu vasıfları toplayanlar, vâris olanlardır ki, onlar, Firdevs Cennetine vâris***

***olacaklardır"*** (Mü'minûn-10, 11) buyurup, âyet-i kerîmenin evvelinde, onları felaha, sonunda ise Firdevs Cennetine vâris olmakla vasfetti. Âyet-i kerimedeki medhe kavuşabilmek için, namazı, Resûl-i ekremin (s.a.v.) işaret buyurdukları gibi kılmak lâzımdır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerifte: ***"Namaz kıldığın zaman*** (nefsine, hevâsına ve ömrüne) ***veda eden*** (ve mevlâsına teveccüh eden) ***gibi namaz kıl"*** buyurmuştur.

Yine Resûl-i ekrem (s.a.v.) hadîs-i şeriflerde buyurdu ki: ***"Sahibini fenalıktan alıkoymıyan namaz, Allahtan uzak olmaktan başka birşeyi arttırmaz."***

***"Allahü teâlâ, bedeni ile beraber kalbi hazır olmayan kimsenin namazına bakmaz*** (değer vermez)."

Namazda kalbi hazır etmenin ilâcı, hatıra gelen düşünceleri atmaktır. Birşeyi def ve yok etmek için, önce sebebini yek etmek lâzımdır. Bunun içinde sebebi iyi tesbit etmek lâzımdır. Hatıra gelen düşüncelerin geliş sebebi, ya insanın dışındaki bir sebepten dolayıdır. Veya namaz kılanın içindeki bir sebepten dolayıdır. Haricî sebebler şöyle söylenebilir: Kulağa gelen sesler ve gürültüler, göze çarpan şekiller. Bunlar namaz kılan kimseye sür'atle te'sir ederek, insanı meşgul etmeye başlar. Sonra zihin onlar vasıtasıyla başka düşüncelere dalar. Böylece, düşünceler zincirleme olarak birbirini ta'kib eder. Gözler ve kulaklar, çeşitli düşüncelere sebeb olur. Fakat, derecesi ve himmeti yüksek olan

kimselerin, duyu organlarına gelenler, onları namazlarından alıkoymaz. Onlara te'sir edemez. Onlar huşu' ve kaîb huzuru ile namazlarına devam ederler.

Şöyle anlatılır: "Müslim bin Yesâr birgün mescidde namaz kılıyordu. O esnâdâ, mescidin direklerinden biri düştü. Camide bulunan herkes dışarı kaçtığı hâlde, onun olaydan haberi yoktu. Çünkü o, namazda hiçbir şey düşünmediği ve duymadığı için, birşeyden haberi olmadı."

Himmeti ve kuvveti zayıf olan kimsenin, düşüncesi namazda çeşitli mes'elelere takılarak darmadağın olur. İşte bunun ilâcı, bunun sebeplerini bilip, onlardan kurtulmaktır. Bu ilâçlardan ba'zısı şunlardır: Namaz kılan kimse, önünde zihnini meşgul edecek birşey bırakmamalı. Namazı duvara yakın kılmalı ki, gözün mesafesi daralsın. Çünkü gözün görüş mesafesi genişledikçe, zihni de dağılır. Nakışlı ve boyalı yaygılar üzerinde namaz kılmamak. Bunlar göz vasıtasıyla kalbi meşgul eder. İbn-i Ömer (r.a.), namaz kılacağı yerde; kılıç, kitap, kalem gibi hiçbirşey bırakmazdı. Hepsini ortadan kaldırırdı. (Çünkü bunlar, namaz kılanın önünde göz vasıtasıyla düşüncesini meşgul etmektedirler.)

Himmetleri kuvvetli olanlar namazın kemâlini, sağlarında ve sollarında olanlan tanımamakta görürler.

Büyüklerden bir zât buyurdu ki: "Namaz, âhıret işlerindendir. Namaza girince, dünyâdan çıkmış olursun."

Hâtim-i Esam'a nasıl namaz kıldığı sorulunca, şöyle

cevap verdi: "Namaz vakti gelince, temiz bir kalb ile niyet ederek abdest alırım. Abdest uzuvlarımı yıkar, kalben de tövbe ederim. Sonra camiye giderim. Bütün a'zâlarım, namaz için hazır hâle gelinceye kadar beklerim. Namaza başlayacağım zaman Mescid-i Harâm-ı gözümün önüne getirir, Makâm-ı İbrâhim'i iki kaşım arasında tutar, Cenneti sağımda, Cehennemi solumda, Sıratı ayaklanmın altında, can alıcı meleği arkamda düşünür, kalbimi Allahü teâlâya teslim eder, sonra ta'zimle Allahü ekber der, hürmetle kıyam, heybetle kıraat, tevâzuyla rükû', tazarrû (kendini alçaltma, yalvarma) ile secde, hilm ile cülus (tehıyyattaki oturuş), şükürle selâmı yerine getiririm. Benim namazım böyledir."

Bâtınî sebeblere gelince, bunlar zahirî sebeplerden daha kuvvetli ve çetindir. Çünkü dünyâ işleri hakkmda düşüncesi iyice dağılmış olan bir kimse, kalbini birşey üzerine veremez. Devamlı bir daldan diğerine konar. Kalbine gelen düşünceler onu meşgul etmek için kâfidir. Bunun ilâcı ise, âhırete âit işleri düşünmektir. Kendisini Allahü teâlânın huzurunda duruyor kabul eder. Eğer zihnini kurcalayan ve meşgul eden şeyler bununla gitmezse, kalbinin huşû'una mâni olan şeyleri terk etmekten başka çâresi yoktur. Şüphesiz kalbini meşgul eden bu şeyler, kendisince mühim olan şeylerdir. Bunların kendisi için mühim olması, nefsinin arzu ve istekleri sebebiyledir. Onun için, nefsini bu şehvetlerinden (arzu ve isteklerinden; sıyırarak onu cezalandırır. Nefsini bu bağlarından kopanr. Bu şöyle

açıklanabilir: Birisi başını dinlemek için bir ağacm altında oturduğunda ağaçtaki kuşların sesi onun kalbini karıştırır. O kimse, kuşlara bir dal parçası atarak kovalar, kendi hâlinde oturmaya devam eder. Fakat kuşlar yine bağırıp çağırmaktadır. Bu sefer, küçük odun parçalarıyla onları kovalar. Bu sırada ona bir ses, "Eğer onlardan kurtulmak istiyorsan, bu ağacı sök oradan çıkar" der. Şehvet ağacı da böyledir. Kalbe gelen bu hâtıraların ve şehvetlerin tek sebebi vardır. O da dünyâ sevgisidir. Dünyâ sevgisi her hatânın başıdır. Bu bakımdan dünyâ sevgisini kalbden çıkarmalıdır.

Namazı kılarken, kalbde huzurun hâsıl olması için gerekli şeylerin beyânı: Eğer âhıreti isteyenlerden isen, namazı ta'dili erkâna uyarak, huşu' içerisinde, kulluğun ve acziyetinin idrâkinde olarak kıl. Müezzinin sesini işittiğin zaman, kalbinde, kıyamet günündeki çağrılmanın korkusunu hazır et. Müezzinin ezanını işittiğinde, içinde sevinç ve neş'e duyuyorsan, bil ki, kıyamet gününde sen müjde ve kurtuluşunla çağırılacaksın. Selef-i sâlihin ezanı duyunca, her işini bırakır, namaz kılmak için cemâate koşarlardı.

Abdest ile namaz kılacağın yere geldiğin zaman, kalbindekilerden gafil olma. Kalbini tövbe ve istiğfarla temizle. Çünkü kalb, Rabbinin nazargâhıdır. Sen avret mahallini örttüğün zaman, bunun ma’nâsını şöyle bil: Sen bedenini insanların gözlerinden sakladın, örttün. Çünkü senin avret mahallini insanlar görmekteydi. Fakat senin içindeki gizli kusurlarını göremiyorlar. Bunu ancak Rabbin bilir, öyleyse, içindeki bu kusurlarını ve

ayıplarını, namaz kılacağın yere girmeden dışarıda bırak. Şunu iyi bil ki, Allahü teâlâ herşeyi görür. Ondan hiçbir şey gizli kalmaz, içteki bu ayıpları, sâdece pişmanlık, haya ve Allah korkusu temizler. Bunları kalbe getirmekle, havf (Allah korkusu) ve haya ordularını harekete geçirerek nefsini öldürürsün. O zaman, Allahü teâlânın huzurunda günahlarından dolayı pişmanlık duymuş, sonra Rabbinin huzuruna, korku ve hayadan başı eğik olarak dönen suçlu bir kulun duruşu gibi durursun. Kıbleye yöneldiğin zaman şöyle düşün: Gerçek bir kıbleye dönüş, senin sâdece Kâ'be-i muazzamaya dönüşündür, işte bunun gibi, kalbin Allahü teâlâya yalvarması, kalbin Allahü teâlâdan başkasının sevgisini kendisinden uzaklaştırması ile olur. Ayakta iken; kıyamet gününde Allahü teâlânın huzurunda bulunduğunu hatırla. Allahü ekber diye tekbîr almca, kalbinin dilini yalanlamaması lâzımdır. Allahü teâlâ senin yalancı olduğunu bilir. Nitekim Allahü teâlâ, münafıkların içlerinden tasdik etmedikleri hâlde dilleriyle "Muhammed (s.a.v.) Allahın Resûlüdür" sözlerinin de yalan olduğunu bilmektedir. Eğer hevân, (arzu ve isteklerin; sana Allahü teâlânın emrinden daha galip ise, sen hevâna, Allahü teâlâdan daha çok itaat ediyorsun demektir.

E'ûzü'yü okuyunca, şeytanın senin düşmanın olduğunu, senin, Allahü teâlâya yalvarıp yakarmanı, Allahü teâlâya secde etmeni, hasedinden dolayı kalbini Allahü teâlâdan çevirmek için fırsat kolladığını, kibrinden dolayı Âdem'e (a.s.) secde etmemesi

yüzünden la'nete uğradığını bil. Şeytana itaat etmekten çok sakın. Çünkü şeytana itaat büyük günahtır. Kıraatleri (Fatiha ve zamm-ı sûreyi) okuyunca, okuduklarının ma'nâsını bil. Allahü teâlânın o okuduklarında sana olan emrini ve yasaklarını bil. Rükû' yaptığın zaman, Rabbinin azamet ve kibriyâsını çok yüce, kendi nefsini ise hor ve hakîr olarak gör. Allahü teâlâ her büyükten daha büyüktür. Bu ma’nâyı kalbine ve diline yerleştirmek için, Rabbini tesbîh; tekrarla. (Ya'nî "Sübhâne Rabbiyel-azîm" de!)

Secde ettiğin zaman, en şerefli a'zân olan yüzünü, ayak altında çiğnenen toprak üzerine koy. Çünkü sen, topraktan yaratıldın ve yine oraya döneceksin. Bu anda Allahü teâlânm büyüklüğünü hatırlayarak, "Sübhâne Rabbiyel-a'lâ" de ve bunu tekrar ile bu inancını kuvvetlendir. Teşehhüdde otururken, Allahü teâlânın huzurunda olduğunu düşünerek edebli bir şekilde otur ve "Ettehıyyâtü" duâsını, ma’nâsını bilerek oku. Selâm verdiğin zaman, hazırda bulunanlara ve meleklere selâm vermeyi ve namazın sona erdiğini niyet etmelisin. Allahü teâlânın fadlı ve keremi ile bu ibadeti yapmaya muvaffak olduğunu bilerek O'na şükretmeyi ve bu namazı, son namazın olduğunu ve belki gelecek namaz vaktine kavuşamayacağını hatırlayarak, gizli ve aşikâr kusurlarından dolayı Allahü teâlâdan kork ve haya et. Bununla beraber, namazını Allahü teâlânın fadlı ve keremiyle kabul edeceğini ümit et.

Huşu', ta'zim ve haya gibi Bâtınî şartlara riâyet ederek, yalnız Allahü teâlânm rızâsı için kılınan

namazlar, mükâşefe ilminin kapısı demek olan ilâhî nurların kalbde parlamasını temin eder. Yer ve gök inceliklerini, rubûbiyyetin sırlarını keşfeden Allahü teâlânın velî kulları, bu mertebeye ancak namazda ve özellikle secdede yükselebilirler. Zîrâ kulun Rabbine en yakın olduğu an secde hâlidir.

**Sadakanın fazîleti:** Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; ***"Mallarını Allah yolunda harcayanların hâli, her başağa yüz dâneli yedi başak bitiren bir tohumun hâli gibidir. Allah dilediği kimseye daha kat kat verir. Allahın ihsânı çok geniştir, herşeyi hakkıyla bilendir"*** buyuruyor (Bekara-261).

Peygamber efendimiz (s.a.v.), sadakanın fazîleti hakkında buyuruyor ki: ***"Bir hurma da olsa sadaka verin. Çünkü o bir hurma açlığı giderir, suyun ateşi söndürdüğü gibi hatâları da söndürür, yok eder."***

***"Bir hurmanın yarısıyla bile olsa, Cehennem ateşinden sakının. Onu da bulamazsanız, tatlı ve güzel söz ile Cehennem ateşinden sakının."***

***"Sadaka, yetmiş kötülüğün kapısını kapatır.".***

***"Gizli sadaka, Allahü teâlânın gazabını söndürür."***

Hz.Îsâ (a.s.); "Kim birşey isteyeni eli boş çevirirse, onun evine melekler bir hafta uğramaz" buyurdu.

Lokman Hakîm oğluna dedi ki: "Bir günah işlediğin zaman, bir sadaka ver."

Abdullah bin Ömer (r.a.), sadaka olarak şeker dağıtır ve Kur'ân-ı kerîmden meâlen; ***"Sevdiğiniz***

***şeylerden sadaka vermedikçe, siz, Cennete kavuşamazsınız"*** (Âl-i İmrân-92) âyetini okur: "Allahü teâlâ bilir ki, benim en çok sevdiğim şey şekerdir" derdi.

Ubeydullah bin Ömer buyurdu ki: "İnsanlar kıyamet günü çok aç, susuz ve çıplak olarak haşr olacaklar, ancak Allahü teâlâ için yedireni, Allahü teâlâ doyuracak, Allahü teâlâ için içireni, Allahü teâlâ içirecek ve Allahü teâlâ için giydireni yine Allahü teâlâ giydirecektir."

Sırrî-yi Sekatî buyuruyor ki: "Sadakada dört haslet vardır. Birincisi, sadaka senin yanında iken azdır. Onu verdiğin zaman çok olur. İkincisi, o seninle beraber olunca yok olur. Onu verince bakî olur. Üçüncüsü, senin yanında olunca, senin olmaz. Verdiğin zaman senin olur. Dördüncüsü, seninle olunca, sen onu korursun. Onu verdiğin zaman, o seni korur. Resûl-i ekrem (s.a.v.); ***"Sadaka, sahibinden yetmiş belâyı def eder"*** buyurdu."

İhlâs sahiplerinden bir kısmı, sadakanın gizli verilmesinin, bir kısmı da, açıktan verilmesinin daha fazîletli olduğunu söylediler.

**Zekât ve sadakayı gizli vermenin sırları:** Birincisi, sadaka alanın gizli kalmasına sebeb olur. Böylece alanın şeref ve haysiyeti kırılmamış olur.

İkincisi, sadakayı gizli vermek, alanı ve vereni insanların diline düşmekten ve sû-i zanlarına kapılmaktan kurtarır. Çünkü, insanlar birbirlerini kıskanırlar. Sadaka alan için, zengin olduğu hâlde aldı veya hakkından fazla aldı deyip, aleyhinde dedikodu

yaparlar. Haset, sû-i zan ve gıybet büyük günahlardandır. Bunun için sadakayı gizli verip, insanları böyle günahlardan korumalıdır.

Üçüncüsü, gizli vermek, verenin amellerini gizlemesine yardımcı olur. Çünkü gizli vermek, açıktan vermekten daha üstündür. Bir şahıs ariflerden birine, herkesin gözü önünde birşey verdi. O zât, bunu kabul etmedi. Bunun üzerine o şahıs, "Allahü teâlânın sana gönderdiğini neden reddediyorsun?" diye sordu. Arif olan o zât da, "Sen herkesin görmesini isteyerek bunu bana verdin. Sâdece Allahü teâlânın görmesine kanâat etmedin. Ben de sana riyanı, ya'nî Allahü teâlânın rızâsı için değil de, herkes görsün diye verdiğin şeyi, sana geri iade ettim" dedi.

Dördüncüsü, aşikâre sadaka almakta, zelîl ve hakîr olmak vardır. Halbuki, müslümana zillet yakışmaz.

Beşincisi, sadakayı gizli almakta ortaklık şüphesinden sakınmak vardır. Peygamber efendimiz (s.a.v.), bir hadîs-i şerifte; ***"Kime, yanında başkaları da olduğu hâlde bir hediye verilirse, yanındakiler, de ona bu hediyede ortaktırlar"*** buyurdu.

**Zekât ve sadakayı aşikâre vermenin sırları:** Birincisi, sadakayı açıktan vermek, kişinin doğruluk ve ihlâsına delildir.

İkincisi, arif olan kimse, sâdece Allahü teâlânın rızâsını gözetir. Arif kimse için, gizlide ve açıkta vermek arasında hiçbir fark yoktur. O, her ikisinde de Allahü teâlânın rızâsı için verir. Zâten, açıkta ve gizlide verirken, niyette bir değişiklik olursa, riya olur.

Üçüncüsü, sadakayı açıktan vermekte, ni'mete şükür sünnetini yerine getirmek ma'nâsı da vardır. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerimde meâlen; ***"Rabbinin ni'metini*** (ya'nî, Kur'ân-ı kerimde bildirilenleri insanlara) ***anlat*** (ki, bu, ni'metin şükrüdür)" buyuruyor (Duhâ-11). Ni'meti gizlemek, ni'meti verene nankörlük olur. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; ***"Onlar cimrilik ederler, insanlara da cimriliği tavsiye ederler. Allahın kendilerine fadlından verdiği şeyleri saklarlar. Biz de böyle ni'metleri gizleyen nankörlere hor ve rüsvay edici bir azap hazırladık"*** buyurdu (Nisâ-37).

Bütün bunlara göre, kesin olarak gizli vermenin veya açıktan vermenin mi daha üstün olduğunu söyliyemeyiz. Durum şahıslara, niyetlere göre değişir. Fakat her ikisinde de önemli olan, ihlâs sahibi kimsenin nefsini murakabe altına alması lâzımdır ki, nefsinin ve şeytanın hîle ve oyununa gelmesin. Verirken sâdece Allahü teâlânm rızâsını gözeterek verebilsin. (Âlimlerin ekserisi, sadakayı açıkta vermenin şartlarını yeririe getirmek güç olduğundan, gizli verilmesini tavsiye etmişlerdir.)

**Zekât vermenin âdabı:** Bunlar yedidir. Birincisi: Zekâtın farz oluşunun hikmetini anlamaktır. Zekâtın farz oluşunun hikmeti üçtür. 1) İmtihandır. Çünkü Kelime-i şehâdeti söylemek, tevhidi kabul etmek ve ibâdete lâyık olanın sâdece Allahü teâlâ olduğuna şehâdet etmektir. Şehâdetin hakkıyla yerine gelebilmesinin şartı, muvahhid (Allahü teâlânın birliğini

kabul eden) için, Allahü teâlâdan başka sevdiği ve rızâsını gözettiği birisi daha olmamalıdır. Çünkü Allahü teâlâyı gerçek sevmek ve rızâsını gözetmek, O'ndan başkasının bu sevgide ortak olmasını kabul etmez, işte bu sevginin derecesi, kulu sevdiği şeylerden ayırmak suretiyle tecrübe edilir. Mal da kulun sevdiği bir şeydir. Çünkü mal, kulun dünyâ lezzet ve zevklerinden faydalanmasına vesîle olur. Bu sebeble, kulun îmânında ne derece kuvvetli ve samimî olduğu tecrübe edilmek için, o çok sevdiği malından Allahü teâlânm rızâsı ve emrini yerine getirmek için harcaması istenir. Ancak Allahü teâlâ zekâtın miktarını ta'yin etti. Çünkü insanların çoğunun mala olan sevgisi çoktur. Onlardan, mallarından verecekleri miktar hafifletildi. Mallarının çokluğuna göre, verilmesi gereken zekât miktarını verince, Allahü teâlâya karşı, o hususlaki kulluk vazifesini yapmış sayılmaktadırlar. Fakat, insanlar arasında yüksek derecelere erişmiş öyle kimseler vardır ki, onlar hiçbir zaman dînâr ve dirhem biriktirmezler. Hattâ onlardan birisine ikiyüz dirheme ne kadar zekât düşer diye sorulduğunda, o şöyle cevap verdi: "Sıradan bir müslüman için, fıkıh kitaplarının hükmüne göre (dînin emri) beş dirhem vermesi gerekir. Fakat bizim gibilere gelince, bütün malımızı vermemiz gerekir." Bu sebebledir ki, Hz. Ebû Bekr Sıddîk, bütün malını, Hz. Ömer, malının yarısını getirdi. Resûl-i ekrem (s.a.v.); ***"Çoluk çocuğuna ne bıraktın? Yâ Ömer!"*** buyuranca Hz. Ömer "Getirdiğim kadar da onlara bıraktım" cevâbını verdi. Server-i âlem (s.a.v.) aynı soruyu Hz.

Ebû Bekr'e sorunca, "Allah ve Resûlünü bıraktım" diye cevap verdi. Bunun üzerine Peygamber efendimiz (s.a.v.); ***"İkinizin arasındaki fark, sözlerinizin arasındaki fark gibidir"*** buyurdu. 2) Mü'mini cimrilik sıfatından temizlemektir. Çünkü cimrilik, helâka sebep olan şeylerdendir, insan cimrilikten, ancak malını vermeye alışmakla kurtulabilir. Bir şeyin sevgisinin kaybolması, ancak o şeyden aynlmak için nefsi zorlamakla olur. Sonunda nefs buna alışır. Bu ma'nâda zekât, zekât sahibini cimrilik kirinden temizler. Kişinin cimrilikten temizlenmesi, malından harcamasına göre değişir. Allah için sarfettiği malın ve bu sebeple içinde duyduğu ferahlık ve sevincin derecesine göre cimrilikten kurtulabilir. 3) Verilen ni'metlere şükretmektir. Allahü teâlânın, kullarının bedenlerinde ve mallarında olmak üzere iki ni'meti vardır. Bedenî ibâdetler, beden ni'metinin şükrünü, mâlî ibâdetler ise, mal ni'metinin şükrünü yapmak içindir.

İkincisi: Zekâtı vaktinde vermektir. Zekât vermek kendisine farz olan kimse, zekâtın geciktirilmesindeki âfet ve günâhı, fakiri sevindirmenin ehemmiyetini düşünerek, bir an önce bu borcunu ödemelidir.

Üçüncüsü: Riya ve gösterişten korunmak için gizli vermektir. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; ***"Eğer sadakaları gizler de, onları gizli olarak fakirlere verirseniz, bu sizin için daha hayırlıdır ve günahlarınızdan bir kısmını örter"*** buyuruyor (Bekara-271). Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîsi şerifte; ***"Üç şey iyilik hazînelerindendir. Bunlardan***

***birisi de, verdiği sadakayı gizlemektir"*** buyurdu. Peygamber efendimiz (s.a.v.), bu konuda meşhur olan hadîs-i şerifte buyuruyor ki: ***"Allahü teâlânın rahmet gölgesinden başka bir gölgenin bulunmadığı kıyamet gününde, yedi kimseyi Allahü teâlâ rahmetinde gölgelendirecektir. Bunlardan birisi de sağ eli ile verdiği sadakayı, sol elinin haberi olmıyacak şekilde gizliliğe dikkat edendir."*** Büyüklerimiz sadakayı gizli vermekte o kadar titiz ve dikkatli hareket ettiler ki, ba'zısı bir a'mânın avcuna koydu, ba'zısı da fakirin eline başkası vasıtasıyla ulaştırdı. Böylece, kendilerinin bilinmemesini istiyorlardı. Bütün bunlar, Allahü teâlânın gazabını söndürmek, riya ve şöhretten uzak kalabilmek içindi. Fakat açıktan vermek, başkasının da kendisine uyarak vermesine sebep olacaksa veya istiyen kimse herkesin yanında isterse, o zaman açıktan verilebilir. Çünkü Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; ***"Gerçekten Allahın kitabını okuyanlar, namazı gereği üzere kılanlar, kendilerine rızk olarak verdiğimiz şeylerden gizli ve aşikâr harcıyanlar, aslâ ziyan etmiyecek bir ticâret*** (sevap) ***umabilirler"*** buyurdu (Fâtır-29).

Dördüncüsü: Kişi verdiği sadakayı, verdiği kimsenin başına kakarak ve ona eziyet ederek, sadakasını ifsâd etmemesi lâzımdır. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; ***"Ey îmân edenler, sadakalarınızı, insanlara gösteriş için malını harcayan, Allaha ve âhıret gününe inanmayan kimse gibi, başa***

***kakmak ve eziyet etmek suretiyle boşa çıkarmayın..."*** buyuruyor (Bekara-264). Peygamber efendimiz (s.a.v.) ise, bir hadîs-i şerifte; ***"Başa kakanın sadakasını Allah kabul etmez"*** buyurdu.

Beşincisi: Vermiş olduğu şeyi az görmektir. Denilir ki, iyilik üç şeyle tamam olur. Birincisi, verdiğini az ve küçük görmek, ikincisi, vermekte acele etmek, üçüncüsü, gizli vermektir. Yapılan tâat küçük görülürse, Allahü teâlânın katında büyük ve çok olur.

Altıncısı: Malından en sevdiğini, en iyisini, en helâlini ve en temizini vermektir.

Yedincisi: Vereceği kimseleri iyi seçmelidir, önce, dünyâya önem vermiyen takva sahibi kimseleri aramalıdır. Takva sahibi kimse, aldığı zekâtı ve sadakayı, takvasına yardımcı olacak şekilde kullanır. Böylece o sadakayı veren kimse de, onun yapmış olduğu tâata ortak olur. Sonra, ilim sahiblerini aramalıdır. Onlara zekât veya sadaka vermekle, onun ilmî çalışmasına yardım edilmiş olur. Niyet düzgün olduğu zaman, ilim ibâdetlerin en şereflisidir. Sonra dindar kimseleri araştırarak, zekât ve sadakaları onlara vermelidir. İyiliğin bunlara yapılması, isteyenlere vermekten kat kat daha sevaptır. Zekât ve sadaka verilecek kimsenin, hastalık veya başka bir sebeple, geçimini te'mine gücünün yetmemesi lâzımdır. Akrabalar yardımda öne alınmalıdır. Böylece, onlara hem yardım edilmiş ve hem de sıla-i rahm vazifesi yerine getirilmiş olur. İyi kimseler de, tanıdık kimselerden öne alınır. Bu şartlar yerine getirilebilirse

büyük ni'mettir.

**Orucun fazîleti:** Peygamber efendimiz **(s.a.v.);** ***"Oruç sabrın yarısıdır", "Sabır îmânın yarısıdır"*** buyurduğuna göre, oruç îmânın dörttebiridir. Sonra oruç, diğer rüknler arasmda, Allahü teâlâya has olmakla seçkin bir yeri vardır. Hadîs-i kudsîde Allahü teâlâ buyuruyor ki: ***"Her iyiliğin mükâfatı, on mislinden yediyüz katına kadardır. Yalnız oruç bana mahsustur, onun mükâfatını da ancak ben veririm."*** Allahü teâlâ, Zümer sûresinin onuncu âyet-i kerîmesinde meâlen; "(Allah yolunda) ***sabredenlere, mükâfatları hesâbsız verilecektir"*** buyuruyor. Orucun sevabı, takdir ve hesap sınırını aşmıştır. Sâdece onun fazîletini bilmek yeterlidir. Peygamber efendimiz (s.a.v.), bir hadîsi şerifte; ***"Nefsim elinde*** (kudretinde) ***olan Allahü teâlâya yemin ederim ki, oruçlunun ağız kokusu, Allah katında misk kokusundan daha hoştur. Allahü teâlâ, oruçlu kimseye orucunun mükâfatını vereceğini ve duâsını kabul edeceğini va'd etmiştir"*** buyurdu.

Peygamber efendimiz (s.a.v.), hadîs-i şeriflerde orucun fazîletini şöyle belirtiyor: ***"Oruçlu iken iki sevinç vardır. Birisi iftar zamanındaki sevinç, diğeri Allahü teâlâya kavuştuğu zamanki sevincidir."***

***"Herşeyin bir kapısı vardır. İbâdetin kapısı da oruçtur."***

***"Oruçlunun uykusu ibâdettir."***

***"Cennet, dört kimseyi iştiyakla ister. Kur'ân-ı***

***kerîmi okuyanı, açları doyuranı, dilini muhafaza edeni, Ramazân-ı şerifte oruç tutanı."***

Enes bin Mâlik'in (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerifte: ***"Eğer Allahü teâlâ, göklerin ve yerin konuşmalarına izin vermiş olsaydı, muhakkak onlar, Ramazân-ı şerîf orucunu tutan kimseyi Cennetle müjdelerlerdi "*** buyuruldu.

İbn-i Mes'ûd'un (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerifte: ***"Eğer kullar, Ramazân-ı şerifte olanları bilmiş olsaydılar, bütün senenin Ramazan olmasını temenni ederlerdi"*** buyuruldu.

Oruç, şeytanı kahr ve perişan eder. Çünkü şeytanın aldatma vâsıtası şehvetlerdir. Şehvetler, yeme ve içme ile kuvvet bulur. Bu sebeple, Resûl-i ekrem (s.a.v.) bir hadîs-i şerifte; ***"Şeytan kanın damarda dolaştığı gibi, insanoğlunun içinde dolaşır. Oruç ile onun yolunu daraltınız"*** buyurdu.

Yine Resûlullah efendimiz (s.a.v.), Âişe validemize (r.anhâ); ***"Yâ Âişe! Cennetin kapısını çalmaya devam et"*** buyurdu. Âişe validemiz (r.anhâ), "O ne ile ve nasıl olur yâ Resûlallah?" diye sorunca, Resûl-i ekrem (s.a.v.), ***"Oruçla"*** diye cevap verdi.

Oruç, şeytanı kahrederek ümidini keser, kapılarını kapatır ve yollarını daraltır. Böylece oruçla şeytana karşı çıkan, Allahü teâlânın düşmanını kahretmekle, Allahü teâlânın dînine yardım etmiş olur. Allahın dînine yardım eden de, Allahü teâlânın yardımına kavuşur. Allahü teâlâ, Muhammed sûresinin yedinci âyet-i kerîmesinde meâlen; ***"Ey îmân edenler! Eğer Allahın***

***dînine yardım ederseniz. O, size zafer verir ve ayaklarınızı*** (savaşta) kaydırmaz" buyuruyor.

Allahü teâlâ orucun kendisine âit olduğunu bildirdi. Çünkü her amelin bir karşılığı vardır. Orucun karşılığı ise, Allahü teâlâya kavuşmaktır. Kıyamet gününde kul, hasımları (kendisinden alacağı olanlar) olduğu hâlde gelir. Birisi onun namazının sevabını, birisi zekâtmın sevabını, birisi haccının sevabını alır. Bu kimse üzerinde daha borç kalır. Hasımları, onun orucunun sevabından ister. Bunun üzerine Allahü teâlâ, "Onun orucu bana aittir. Onu almanız için size izin yoktur" buyurur. Orucun, bu derece pek yüksek fazîleti vardır.

**Orucun bâtınî şartları:** Bilinmelidir ki, orucun miktarına göre üç derecesi vardır. Bunun en azı, Ramazân-ı şerîf orucu ile yetinmek. Çünkü bu, her müslümana farzdır. Bundan sonra nafile oruçlar içerisinde en iyi oruç tutma şekli, Dâvûd aleyhisselâmın orucudur. Dâvûd aleyhisselâm, bir gün oruç tutar, bir gün tutmazdı. Bu şekildeki oruç, farz ve vâcib oruçların dışında en fazîletli oruçtur. Devamlı oruç tutmaktan daha fazîletlidir. Abdullah bin Ömer, oruç için Peygamber efendimize (s.a.v.) sorunca; ***"Bir gün tut, bir gün tutma"*** buyurmalarının sırrı budur. Abdullah bin Ömer (r.a.), "Bundan daha fazîletlisini istiyorum" deyince, Resûl-i ekrem (s.a.v.) ***"Daha fazîletlisi yoktur"*** buyurdu. Bir gün tutup, bir gün tutmamak, insanda daha te'sirli olmaktadır. Devamlı tutmak ise, bu te'siri azaltmaktadır.

Fazîletli günlerde de oruç tutmak müstehabtır.

Ramazân-ı şeriften sonraki kıymetli ve fazîletli günler; Arefe günü, Aşure günü, Zilhicce'nin ilk on günü, Muharrem'in ilk on günüdür.

Oruç tutmanın, orta şekli, senenin üçte birini oruçla geçirmektir. Her haftadan Pazartesi ve Perşembe günleri oruç tutulur ve Ramazân-ı şerif de buna ilâve edilirse senenin dört ayından birkaç gün fazlası oruçla geçirilmiş olur. Bu miktar, üçte birinden fazladır. Böyle oruç tutmak, nefse hafif gelir ve sevabı da boldur.

Oruç altı şey ile tamâm olur:

Birincisi: Bütün kötülenen ve mekruh olan şeylerden gözü sakındırmaktır.

İkincisi: Dili; gıybet, yalan, koğuculuk, ağız bozukluğu, kaba söz ve mücâdeleden korumak, zikir, tesbîh ve Kur'ân-ı kerim okumakla meşgul etmektir. Dilin orucu budur.

Üçüncüsü: Kulağı, dînen dinlenmesi haram olan herşeyden muhafaza etmektir. Konuşulması yasak olan herşeyin, dinlenmesi de haramdır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerifte; ***"Gıybet eden ve dinleyen, günahta ortaktırlar"*** buyurdu.

Dördüncüsü: El ve ayak gibi diğer uzuvlarını, günah ve kötü şeylerden, mi'desini iftar vakti şüpheli şeyleri yemekten korumaktır. Yoksa, günah olan şeylerden sakınmadıktan sonra, orucun hiçbir sevabı kalmaz. Çünkü oruç, zâten helâl olan şeylerden belirli bir müddet içerisinde sakınmaktır. Oruçlu iken, helâl olan şeylerden bile sakındıktan sonra, oruçlu bir kimsenin haram olanlarla meşgul olması ne demektir? Bunun

ma'nâsı gayet açıktır. Bu, bir saray yapıp, sonra bir şehri yıkan kimseye benzer.

Beşincisi: îftâr vakti, karnını şişirinceye kadar yememelidir. Çünkü, orucun ruhu ye onun sırrı, kötülüklere düşmekte şeytanın yardımcısı olan kuvveti zayıflatmaktır. Bu ise, ancak yemeği azaltmakla mümkündür. Yemeği azaltınca, kalb saf ve parlak olur.

Altıncısı: İftardan sonra, kalbinin ümid ile korku arasında olmasıdır. Çünkü oruçlu, orucu kabul edilip, Allahü teâlânın yakın kullarından mı, yqksa orucu kabul edilmeyip, Allahü teâlânm sevmediği ve razı olmadığı kullarından mı oldu, bilemez. Fakat bu ikisinden birisinin doğru olduğu muhakkaktır.

Bilinmelidir ki, fıkıh âlimleri, orucun sahîh olması için bir takım zahiri şartlar bildirmişlerdir. Âhıret âlimleri ise, orucun sahîh olması ile, orucun fıkıh kitaplarında bildirilen zahirî şartları yanında orucun Allahü teâlânm indinde kabul olmasını, orucun kabul olması ile de maksûda erişmeyi kasdediyorlar. Bu ise, şehvetlerden sakınmakla meleklere benzemektir. Çünkü melekler, şehvetlerden münezzehtirler. İnsanın mertebesi, hayvanların mertebesinden yüksektir. Çünkü insanlar akıl nuru ile şehvetlerini kırmak gücüne sahiptirler. Fakat insanlar, meleklerin mertebesinden aşağıdadır. Çünkü insanlarda şehvet vardır, insanlar, şehvetleriyle mücâdele etme durumundadırlar. Şehvetlerine düşkün oldukları zaman, esfel-i sâfilîne (en aşağı derecelere) düşerler, hayvanlar sınıfına dâhil olurlar. Şehvetlerini kırdıkları zaman, a'lâ-i illiyyîne (en yüksek derecelere)

çıkarlar. Meleklerin ufkuna katılırlar. Melekler, Allahü teâlâya yakın varlıklardır. Allahü teâlâya kullukta, O'nu zikir ve tesbihte meleklere uyan, ahlâkını, meleklerin ahlâkına benzetenler, onlar gibi Allahü teâlâya yakın olurlar. Burada Allahü teâlâya yakınlık, mekân bakımından değildir. Sıfatlar iledir. İşte bu, kalb sahiblerine göre orucun sırrıdır.

**Haccın fazîleti:** Allahü teâlâ, Kur'ân-ı ***kerîmde meâlen; "...Azık ve binek bakımından yoluna gücü yeten her kimsenin, o Beyti haccetmesi, insanlar üzerine Allahın hakkıdır, farzdır..."*** buyurdu (Âl-i İmrân-97). Peygamber efendimiz de (s.a.v.), bir hadîs-i şerifte; ***"Evinden hac veya umre yapmak niyetiyle çıkan kimse, eğer*** (yolda) ***ölürse, kıyamete kadar hac ve umre sevabı ona verilir"*** buyurdu.

Ehli Beyt'in rivayet ettiği hadîsi şerifte, Resûl-i ekrem (s.a.v.); ***"İnsanların günahı en büyük olanı, Arafat'ta vakfe yapıp, Allahü teâlânın kendisini af ve mağfiret etmiyeceğini zanneden kimsedir"*** buyurdu.

Yine Resûlullah efendimiz (s.a.v.); ***"Hacılar ve umre yapan kimseler, Allahü teâlâya gelen topluluklardır ve O'nun ziyaretçileridir. Onlar eğer Allahü teâlâdan birşey isterlerse, Allahü teâlâ istediklerini onlara verir. Eğer kendilerinin af ve mağfiret olunmasını isterlerse, onları af ve mağfiret eder. Duâ ederlerse, duâlarını kabul eder. Şefaat olunmalarını isterlerse, şefaat olunurlar"*** buyurdu.

Resûlullah efendimiz (s.a.v.), şöyle duâ buyururlardı: ***"Allahım! Hac edeni ve onun af ve mağfiret olunmasını istediği kimseyi af ve mağfiret eyle."***

Hz. Ali buyurdu ki: "Dört kimse amele (günahsız olarak) baştan başlar: Hasta olan iyileştiği zaman. Müşrik (Allahü teâlâya ortak koşan), tövbe edip müslüman olunca. Cum'aya ve hacca giden kimse döndükleri zaman."

Mücâhid (r.a.) şöyle buyurdu: "Hac için gelen kimse Mekke-i mükerremeye ayak bastığı zaman, onu melekler karşılar ve deveye binmiş olarak gelenlere selâm verirler, merkebe binmiş olarak gelenlerle müsâfeha ederler. Yürüyerek gelenlere sarılırlar."

Ali bin Muveffak şöyle anlattı: "Bir sene hacca gitmiştim. Arefe gecesi olunca, Minâ'da Hîf mescidinde uyudum. Rü'yâmda; semâdan, üzerlerinde yeşil elbiseler bulunan iki meleğin indiğini gördüm. Birisi diğerine, "Bu sene, Kâ'be-i muazzamayı kaç kişinin ziyaret ettiğini biliyor musun?" diye sordu. Diğeri "Bilmiyorum" dedi. Soran melek, "Altıyüzbin kişi ziyarette bulundu" dedi. Yine "Kaç kişinin haccı kabul oldu, biliyor musun?" diye sordu. Diğeri yine bilmediğini söyleyince, soruyu soran melek; "Altı kişinin haccı kabul oldu" dedi. Sonra, her iki melek havaya doğru yükselip, kayboldular. Ben korku ile uyanıp çok üzüldüm. Altı kişinin haccı kabul olunca, benim bu altı kişi arasında olmam pek zor, diye düşündüm. Arafat'tan ayrılıp Meş'ar-i harama geldim, Geceyi orada geçirdim.

İnsanların çok olmasına rağmen, pek azınm haccının kabul olmasının üzerinde düşünmeye başladım. Bu düşünce ile uyuya kaldım, önceki gördüğüm iki melek, yine aynı suretleri üzere geldiler. Biri diğerine, "Bu gece Allahü teâlânın nasıl ve ne ile hükmettiğini biliyor musun?" dedi. Diğeri, "Bilmiyorum" dedi. Bunun üzerine soruyu soran, "Allahü teâlâ altı kişiden herbirine, yüzbin kişi verdi. Onların haccını, bu altı kişinin yüzüsuyu hürmetine kabul etti" dedi. O sırada ben sevinçle uyandım."

Bil ki, hacdan sonra Mekke-i mükerremede ikâmet etmek, üç sebepten iyi görülmemiştir. Birincisi; Kâ'be-i muazzamaya devamlı yakın olmaktan ve orayı devamlı görmekten dolayı kendisinde bıkkınlık ve usanma meydana gelmesi, bu sebeble gerekli edeb ve hürmeti gösterememe korkusudur.

İkincisi; İnsan, Mekke-i mükerremeden ayrılınca, içinde tekrar oraya kavuşma isteği ve oranın hasreti doğar, orayı yeniden ziyaret etme iştiyakı ile dolup taşar.

Üçüncüsü; bu muhterem beldede hatâya düşmek, günah işlemek korkusudur.

Denildi ki: "Mekke-i mükerremede, iyiliklerin mükâfatı kat kat verildiği gibi, fenalıkların cezası da kat kat verilir."

**Haccın zahirî edebleri:**

1.Hacca gidecek olan kimsenin önce tövbe etmesi, zulüm ile almış olduğu şeyleri sahiplerine geri vermesi, borçlarını ödemesi, nafaka ve ihtiyaçlarını görmekle

mükellef olduğu kimselerin, hacdan dönünceye kadarki ihtiyaçlarını hazırlaması gerekir. Yanında bulunan emânetleri sahiplerine teslim eder. Yanına, gidip gelinceye kadar kendisine rahatça yetecek, helâlinden azık alır. Yola çıkmadan önce sadaka verir.

2.Kendisine, hayır hususunda yardımcı olacak, unuttuğu herhangi bir husus olursa hatırlatacak, sâlih bir arkadaş arar. Memleketinden ayrılırken, dost ve akrabalarına veda ederek, duâlarını ister. Çünkü Allahü teâlâ, onların duâlarını bereketlendirir.

Peygamber efendimiz (s.a.v.), yolculuğa çıkmak isteyene şu duâyı yapardı: ***"Allahü teâlâ seni, rahmet ve himayesine alsın, takvayı sana azık etsin, günahlarını bağışlasın ve nerede olursan ol, yönünü hayra çevirsin."***

3.Yola çıkacağı zaman, iki rek'at namaz kılar. Birinci rek'atta Fâtiha'dan sonra Kâfirûn sûresini, ikinci rek'atta Fâtiha'dan sonra İhlâs sûresini okur. Namazdan sonra şu duâyı yapar: "Allahım! Bizi ve aile efradımızı, dost ve akrabalarımızı rızâna ulaştır, ni'metlerinden mahrum etme. Sıhhat ve selâmetler ihsân eyle."

4.Evinden çıktığı zaman; ***"Bismillâhirrahmânirrahîm. Tevekkeltü alellah ve lâ-havle ve lâ-kuvvete illâ billâh"*** duâsını okur.

5. Birbirlerini korumakta ihtiyatlı olmaktır. Biri uyuduğu zaman, diğeri uyumamalı ve arkadaşını korumalıdır. Bu sünnettir. Ona bir düşman veya bir yırtıcı hayvan gelirse, Âyet-el-kürsî, Şehidellahü ennehü Lâ ilâhe illâhü, İhlâs ve Mu'avvizeteynleri okur.

6. Mekke-i mükerremeye girince, mümkün ise gusül abdesti alır. Kâ'be-i muazzamayı görünce, gerekli duâları okur.

7. Mescid-i harama girdiği zaman, Hacer-ül-esved'in olduğu yere gider, sağ eli ile ona dokunur ve onu öper.

8.Tavâf-ı kudüm yapar. Bu, Hacer-ül-esved'e dokunup öptükten sonra, hiçbir şeye bakmadan yapılan tavaftır. Tavaf yaparken abdestli olmalıdır. Tavafta konuşmak caizdir. Tavafa Hacer-ül-esved'den başlar. Kâ'be-i muazzama ile kendisi arasında üç adım miktarı bir mesafe bırakmalıdır.

9.Tavafı yediye tamamlayınca, Mültezem denilen yere gelir. Burası, Hacer-ül-esved ile Kâ'be-i muazzamanın kapısı arasındaki kısım olup, yapılan duâların kabul edileceği, bir yerdir. Sağ yanağını duvara değdirerek burada şöyle duâ eder: "Ey şu mukaddes mabedin Rabbi olan Allahım! Beni Cehennem ateşinden azâd eyle, şeytanın şerrinden ve her türlü kötülükten koru. Taksimatına kanâat edenlerden eyle. Bana verdiğini, benim için mübarek eyle. Allahım! Bu beyt senin beytin, bu kul senin kulun, bu makam, sana Cehenneminden sığınanların makamıdır. Allahım! Beni senin rızâna mazhâr olan cemâatinden eyle."

10. Tavafı bitirince, Safa ile Merve arasını yedi kere sa'y eder (gider, gelir).

Hac ile ilgili diğer vazîfeleri de bitirince, Medîne-i rriünevvereyi ziyarete gider. Şehre girmeden önce gusül abdesti alır. Medîne-i münevvereye girince gerekli

duâyı okur. Sonra Mescid-i Nebevî'ye gelir. Minberin yanında iki rek'at namaz kılar. Sonra Peygamber efendimizin (s.a.v.) kabr-i şeriflerine gelir. Uzakta durur. Duvarlara dokunmaz. Duvarı öpmez. Resûlullah efendimize selâm verip, gerekli duâları yapar. Sonra, Resûlullah efendimize (s.a.v.) ve onun iki sahabesine (Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer'e) (r.anhüm) selâm verir.

Perşembe günü Uhud'a gitmek müstehabdır. Burada, Uhud şehidlerinin kabrini ziyaret eder. Hergün Bakî' kabristanına giderek, Hz. Osman, Hasen bin Ali, Hz. Fâtıma, Resûl-i ekremin (s.a.v.) oğlu İbrâhim'in ve diğer Ehli beytin kabirlerini ziyaret eder. Sonra Mescid-i Nebevî'ye gelir. Orada namaz kılar. Mescid-i Nebevî'nin yanında bulunan kuyudan su içer ve oradan abdest alır. Sonra, Peygamber efendimizin (s.a.v.) abdest aldığı diğer kuyulardan abdest alır. Bundan kasdı, şifâ ve teberrüktür. Bu kuyular yedi tanedir.

Bunları bitirip Medîhe-i münevvereden ayrılmaya niyet edince, Resûlullah efendimize (s.a.v.) veda etmek için kabr-i şeriflerine gelir. Allahü teâlâdan, tekrar buralara gelmeyi kendisine nasîb etmesini, yolculukta her türlü kazadan ve belâdan muhafaza etmesini diler. Sonra iki rek'at namaz kılar. Zikredilen bu edeblere riâyet etmek lâzımdır. Memleketine varınca, önce mescide giderek iki rek'at namaz kılar. Evine yerleşince, Allahü teâlânın Kâ'be-i muazzamayı, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) kabri şeriflerini ziyaret gibi, kendisine bahşettiği büyük ni'metleri hatırından 'çıkarıp, isyana dalarak gaflete düşmemelidir. Kabul

olmuş haccın alâmeti; dünyâya kıymet vermeyip (ya'nî dünyâda Allahü teâlânın haram kıldığı şeylerden ve şüphelilerden sakınıp, mubahlara fazla dalmayıp), âhırete ve âhırette saâdetine vesîle olacak işlere kıymet vermektir.

**Haccın bâtınî edebleri:**

Bu edebler çok olup, ba'zıları şunlardır: 1. Yanına, helâl yoldan kazandığı azık almalıdır. Ticâret düşüncesi ile hacca gitmemelidir. Ticâret düşüncesi, hem kalbi meşgul eder, hem de düşünce çok ve zihin dağınık olur. Kendisini tamamen Allahü teâlânın zikrine ve emirlerini hakkıyla yerine getirmeye vermelidir. Ehli beyt yoluyla gelen hadîs-i şerifte, Resûl-i ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: ***"Âhır zamanda insanlar dört sınıf olarak hacca gider. Birincisi, sultanlar ve idareciler olup, bunlar seyahat için hacca giderler. İkinci sınıf zenginlerdir. Bunlar, ticâret için hacca giderler. Üçüncü sınıf fakirler olup, dilenmek için hacca giderler. Dördüncü sınıf ise, Kur'ân-ı kerîm, okuyucularıdır ki, bunlar da gösteriş ve şöhret için giderler."*** Bunların hiçbirisi haccın fazîletine kavuşamazlar.

2. Yanına bol azık alıp, cimrilik ve israf etmeden, gönül rızâsı ile muhtaçlara vermektir.

3.Refes, fusûk ve cidali terketmektir. Refes; her türlü boş ve kötü söze denir. Fusûk; Allahü teâlâya itâattan çıkmak demektir. Cidal; güzel ahlâka yakışmayan tavır ve hareketlerdir.

4.Eğer mümkün ise, yürüyerek hacca gitmektir. En

fazîletlisi budur. Yoksa, bir-şeye binerek gitmelidir.

5.Mütevâzi bir hâlde olmaktır. Zayıflar ve miskinler cemâatinden aynhp, mütekebbirler defterine kayıt olmamak için, süs ve zînetten kaçınmalıdır.

6.Yanına binek almak ve ona fazla yük yüklememektir. Bineğe hafiflik olmak için, sabah ve akşam vakitlerinde binmemek müstehabdır.

7.Kendisine vâcib olmasa da, Allahü teâlâya yakınlık için kurban keserek kan akıtmaktır. Fakat keseceği kurban, besili ve iyi olmalıdır.

8.Durumu iyi olduğu zaman da, kendisine bir musibet isabet ettiği zamanda da, iyilik ve sükûn hâlini muhafaza etmelidir. Bu, haccın kabul olduğunun alâmetidir.

9.Kendisine sâlih bir arkadaş edinmesi lâzımdır. Denilir ki, haccın kabul olmasının alâmeti; günahları terk etmek, kötü arkadaşları bırakıp, sâlih kimselerle beraber olmak, gaflet, oyun ve eğlence meclislerini bırakıp, Allahü teâlânın rızâsının gözetildiği yerleri seçmektir.

Bunlardan başka haccın diğer edebleri:

1- Niyetini düzelterek, ihlâs üzere olmaktır. Niyetin hâlis olması, riya ve gösterişten sakınmakla olur.

2- Zulüm ile almış olduğu şeyleri hak sahiplerine vermek ve günahlardan tövbe etmektir.

3- Azıktır. Hac yolculuğuna çıkarken fazla azık ve harçlık alma ihtiyâcını kendisinde hissediyorsa, âhıret yolculuğunun daha uzun olduğunu ve bu yolculukta daha fazla azığa ihtiyâcı olduğunu hatırlamalıdır. Âhıret

yolculuğunun azığı ise takvadır.

4- Bineği te'min ettiği zaman, Allahü teâlânın bu bineği kendisinin emrine verdiğini düşünmeli ve bundan dolayıda yürüme zahmetinden kendisini kurtardığı için O'na şükretmelidir. Öldüğü zaman konacağı tabutu hatırlamalıdır.

5- Evinden çıkarken, dünyâdan çıkıp âhırete gitmeyi hatırlamalıdır.

6- Hacca giderken çöllerde karşılaştığı eziyet, sıkıntı ve yorgunluk sırasında, kıyamet günündeki yorgunluğu hatırlamalıdır.

7- İhramı giydiği zaman, kefene sarılmayı hatırlamalıdır. Çünkü ölünce, aynı onlar gibi bezlere sarılacak ve hattâ bu yolda ölürse, onlara sarılacaktır.

8- Kâ'be-i muazzamaya baktığı zaman, Allahü teâlânın azametini hatırlamalı ve adetâ beyti değil de, beytin Rabbini görüyor gibi kendine çeki düzen vermelidir.

9- Kâ'be-i muazzamayı tavaf ederken, bu tavafı ile, kendisini Arş'ın etrafında dönen meleklere benzetmelidir. Tavaftan maksad, kalbinin Allahü teâlâyı anarak tavaf etmesidir.

10- Kâ'be-i muazzamanın avlusunda, Safa ile Merve arasındaki sa'y, bir kölenin efendisinin avlusunda gelip giderek, hizmetteki samimîliğini ifâde ve efendisinin merhamet nazarına kavuşmayı ummaya benzer.

11- Arafat'ta vakfe yaptığı ve insanların kendi lisanlarına göre konuştuklarını ve seslerini işittiği zaman, kıyamet gününde ümmetlerin peygamberleriyle

birlikte toplanmalarını hatırlar.

Bu onbir âdâb, hac farizasını yerine getirirken, kalbin vazifeleridir.

**Kur'ân-ı kerîm okumanın ve Kur’ân-ı kerîm ehlinin fazîleti:**

Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerifte; ***"Sizin en hayırlınız, Kur'ân-ı kerîmi öğrenen ve öğreteninizdir"*** buyurdu.

Birgün Resül-i ekrem: ***"Demir paslandığı gibi, kalbler de paslanır"*** buyurdu. Eshâb-ı kirâm, "Kalbin pası ne ile giderilir yâ Resûlallah?" diye sorunca, Peygamber efendimiz (s.a.v.); ***"Kur'ân-ı kerîm okumak ve ölümü hatırlamakla"*** buyurdu.

İbn-i Mes'ûd (r.a.) buyurdu ki:"'Kur'ân-ı kerîm okuyunuz. Çünkü siz, Kur'ân-ı kerîm okumanıza karşılık ecir sahibi olursunuz. Onun her harfine karşılık on sevap verilir."

Ebû Hüreyre (r.a.) buyurdu ki: "Hangi evde Kur'ân-ı kerîm okunursa, orada bolluk ve bereket çoğalır. O evden şeytanlar” çıkar, oraya melekler gelir. Hangi evde Kur'ân-ı kerîm okunmazsa, o evde darlık, sıkıntı ve huzursuzluk olur. O evden melekler çıkar, şeytanlar girer."

Süfyân-ı Sevrî buyurdu ki: "Kişi Kur'ân-ı kerîm okuduğu zaman, bir melek onun iki gözünün arasından öper."

Gafletle Kur'ân-ı kerîm okuyanları, islâm âlimleri zem etmişler ve şöyle demişlerdir:

İbn-i Ömer (r.a.) buyurdu ki "Biz öyle bir zamanda

yaşadık ki, ba'zılarımız Kur’ân-ı kerîm tamamen nazil olmadan îmân etti. Peygamber efendimiz (s.a.v.) her sûre nazil olunca, helâl ve haramını, emir ve yasaklarını öğretir, hepsini tatbik ederdi. Şimdi bir takım insanlar var ki, Kur'ân-ı kerîm nazil olduktan sonra îmân ettiler. Bunlar, şimdi îmândan önce Kur'ân-ı kerîmi öğretiyorlar ve sonuna kadar okudukları hâlde, içinde bildirilen emir ve yasaklardan habersizdirler."

İbn-i Mes'ûd (r.a.) buyurdu ki: "Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmi, onunla amel edilsin diye indirdi."

Büyüklerden birisi de buyurdu ki: "Kul, Kur'ân-ı kerîmden bir sûreyi açıp, okuyup bitirinceye kadar, melekler ona rahmet okur. Yine bir kimse vardır. Kur'ân-ı kerîmden bir sûre açar. Okuyup bitirinceye kadar, melekler ona la'net eder." "Niçin böyle olur?" diye soranlara da, "Helâlini helâl ve haramını haram tanırsa, melekler ona rahmet okur. Böyle olmazsa ya'nî helâli helâl ve haramı haram tanımazsa, melekler ona la'net eder" diye cevap verdi.

**Kur'ân-ı kerîm okuma âdabı:**

1. Kur'ân-ı kerîm okuyan kimse abdestli olmalı, kıbleye karşı yönelmeli, bağdaş kurarak oturmamalı, biryere yaslanmamalı, kibirli bulunmamalı, başı öne eğmeli, namazda oturuyormuş gibi oturmalıdır. En fazîletli olan Kur'ân-ı kerîm okunması, namazda ve mescidde okunan Kur'ân-ı kerîmdir.

Hz. Ali (r.a.) buyurdu ki: "Kim Kur'ân-ı kerîmi namazda ayakta olarak okursa, her harfine elli sevap verilir. Kim namazın dışında abdestli olarak okursa,

yirmibeş sevap, kim de ezbere fakat abdestsiz okursa, on sevap verilir."

2. Kur'ân-ı kerîmi hatim ederken riâyet edilecek en güzel düstûr, Peygamber efendimizin (s.a.v.) düstûrudur. Resûl-i Ekrem (s.a.v.) bir hadîs-i şerifte; ***"Kim Kur'ân-ı kerîmi üç günden daha az zamanda okursa, o, Kur'ân-ı kerîmi anlamaz"*** buyurdu. Çünkü üç günden evvel hatim yapılırsa, Kur'ân-ı kerîmin tertîli (tecvîd üzere okunması) kaybolur.

Bu sebeble, Eshâb-ı kirâmın bir kısmı, Kur'ân-ı kerîmi bir haftada hatmederlerdi. Hz. Osman, Zeyd bin Sabit. İbn-i Mes'ûd, Übey bin Ka'b bu Sahâbilerdendir. Bunlar, Kur'ân-ı kerîmi yedi bölüme ayırmışlardır. Birinci bölüm; Bekara'dan En'âm'a kadar; ikinci bölüm; En'âm'dan Yûsuf süresine kadar, üçüncü bölüm; Yûsuf sûresinden Tâhâ sûresine kadar, dördüncü bölüm; Tâhâ sûresinden Ankebût sûresine kadar, beşinci bölüm; Ankebût'dan Zümer sûresine kadar, altıncı bölüm; Zümer'den Vakıa sûresine kadar, yedinci bölüm de, Vâkıa'dan Kur'ân-ı kerîmin sonuna kadar idi. Onlar, Kur'ân-ı kerîme Cuma gecesi başlar, Perşembe gecesi bitirirlerdi.

3. Kur'ân-ı kerîmi tertîl ile yavaş ve güzel, (tecvide uygun) okumalıdır. Bu, tefekküre vesîle olur. Tefekkür ise, ta'zim ve hürmete vesîle olur.

İbn-i Abbâs (r.a.) buyurdu ki: "Bekara ve Âl-i İmrân sûrelerini, tertîl ile ve düşünerek okumam, tertîle riâyet etmeden bütün Kur'ân-ı kerîmi okumamdan daha hayırlıdır."

4. Kur'ân-ı kerîmi ağlıyarak okumalıdır. Böyle okumak müstehabtır. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerifte; ***"Kur'ân-ı kerîmi okuyunuz ve ağlayınız. Eğer ağlıyamazsanız, ağlamaya çalışınız"*** buyurdu.

Salih el-Mürrî şöyle anlattı: "Bir gece rü'yâmda, Resûlullahın (s.a.v.) huzurunda Kur'ân-ı kerîmi hatim ettim. Resûlullah (s.a.v.) bana, "Ey Salih! Kur'ân-ı kerîmi okudun, fakat gözyaşın hani?" buyurdular.

İbn-i Abbâs (r.a.) buyurdu ki, "Sübhânellezi'nin secde âyetini okuduğunuz zaman ağlamadıkça, secdede acele etmeyin. Eğer gözünüz ağlıyamıyorsa, kalbiniz ağlasın. Kalbin ağlaması mahzun olmaktır."

5. Okunan âyet-i kerîmenin hakkına riâyet etmektir. Secde âyeti okunduğu zaman hemen secdeye kapanmalı, başkasından secde âyetini duyduğu zaman, onunla beraber secde etmeli, abdestsiz secde etmemelidir.

6. Okumaya başlarken E'ûzü besmele çekmektir. Bitirince de duâ eder ve Allahü teâlâdan istediği şeyleri niyaz eder.

Müslim-i Sigar, babasının şöyle anlattığını nakletti: "Birgün denizde idik. Bu sırada deniz şiddetli dalgalanmaya başladı. Dalgalar gemimize vuruyordu. Hepimiz korktuk. Bu sırada birisi Kur'ân-ı kerîmi eline alıp, "Yâ Rabbî! Kelâmın (Kur'ân-ı kerîmi bizimle beraber iken, bizi denizde boğacak mısın)" diye yalvarınca, Allahü teâlânın kudreti ile deniz sâkinleşti."

7. Okuyan, kendi işiteceği kadar sesli okumalıdır.

Duânın fazîleti: Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde şu âyet-i kerîmelerde meâlen buyuruyor ki: *"**Bana duâ edin, ben de size karşılığını vereyim..."*** (Mü'min-60).

"(Ey Resûlüm!) ***Kullarım, sana benden sorarlarsa, muhakkak ki ben çok yakınımdır. Bana duâ edince, duâ edenin duâsını kabul ederim. O hâlde, onlar da benim da'vetime koşsunlar ve bana hakkıyla îmân etsinler ki, doğru yola ulaşmış olsunlar"*** (Bekara-186).

Nu'man bin Beşir'in rivayet ettiği hadîs-i şerifte, Resûl-i ekrem (s.a.v.) ***"Duâ, ibâdetin ta kendisidir"*** buyurdu.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) duânın fazîleti hakkında buyurdu ki: ***"Duâ ibâdetin özüdür."***

***"Allahü teâlânın fadlından isteyin. Allah kendisinden istenmesini sever."***

***"Kul, duâsında üç şeyden birine kavuşur. Ya duâ sayesinde günahı bağışlanır, ya peşin bir mükâfat alır veya âhırette karşılığını bulur."***

Ebû Bekr'in (r.a.) rivayet ettiği hadîs-i şerifte de, Peygamber efendimiz (s.a.v.) ***"Bir kul günah işler, sonra güzelce abdest alır. Sonra da iki rek'at namaz kılar. Allahü teâlâdan affını dilerse, Allahü teâlâ onu af ve mağfiret eder"*** buyurdu.

Âhıreti kazanmak istiyen kimsenin, sabah ve akşam namazlarının sonunda, okunması bildirilen duâlarla meşgul olması gerekir. Akşam ve sabah ezanını işitince okunacak duâlar vardır. Bir meclisten ayrılırken,

günahlara keffâret olacak duâlar vardır. Yeni elbiseler giyildiği zaman da okunacak duâlar vardır. Şunu iyi bilmelidir ki, her işi yaparken, önceden okunması gereken duâlar vardır.

**Duânın âdabı:** Duânın edebleri on tanedir. 1. Duâ için şerefli ve kıymetli vakitleri seçmelidir. Sene içerisinde Arefe günü, aylardan Ramazân-ı şerif ayı, hafta içerisinde Cum'a günü, saatler içerisinde seher vakti, duâ için kıymetli vakitlerdir.

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerifte buyurdu ki: ***"Gecenin üçte biri kalınca Allahü teâlâ birinci kat semâya tecellî ederek: "Yok mu istiğfar eden, onu mağfiret edeyim. Yok mu isteyen, dilediğini vereyim. Yok mu duâ eden, duâsını kabul edeyim"*** buyurur."

2. Duâ için, kıymetli vakitleri ganimet ve fırsat bilmelidir. Düşmana hücum edeceği vakit, beş vakit namazın akabinde, ezan ile ikâmet arasında, yağmur yağarken ve iftar vaktinde duâyı fırsat bilmelidir.

Ebû Hüreyre (r.a.) buyurdu ki: "Îslâm ordusu ile küffâr ordusunun karşılaştığı, yağmurun yağdığı ve farz namazlarının kılındığı zaman semâ kapıları açılır. Bu vakitlerde duâyı fırsat biliniz."

Peygamber efendimiz (s.a.v.) .hadîs-i şeriflerde buyurdu ki: ***"Namazlar, en hayırlı vakitlere kondu. Onun için, namazların arkasından duâ ediniz."***

***"Ezan ile ikâmet arasında yapılan duâ red olunmaz."***

***"Oruçlu kimsenin duâsı red olunmaz."***

Vakitlerin şerefi, hâllerin şerefli olmasından dolayıdır. Çünkü seher vakti, kalblerin saf ve kalbleri karıştıran şeylerin bulunmadığı bir vakittir. Arefe, iki bayram ve Cum'a günleri de Allahın rahmetine hazırlanma vaktidir. Vakitlerin şerefli olma sebeblerinde nice esrar vardır ki, beşer onu anlayamaz.

3. Kıbleye dönüp ellerini kaldırarak duâ etmektir. Resûl-i ekrem (s.a.v.) bir hadîsi şerifte: ***"Muhakak ki, Rabbiniz Hayy*** (diri) ***ve Kerîmdir. Kulu ellerini kaldırıp kendisinden bir şey istediği zaman, onu boş çevirmekten haya eder"*** buyurdu.

Duâ ederken, gözler semâya doğru kaldırılmaz. Parmağı ile işaret edilmez. Duâsını bitirdiği zaman, ellerini yüzüne sürer.

4. Sesini, gizli ile sesli arasında olacak şekilde alçaltmaktır. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; ***" Rabbinize yalvararak ve gizlice duâ edin..."*** buyurdu **(**A**'**raf-55).

5. Duâda yapmacık sözlerden sakınmaktır. Duâ edenin hâli, yalvaran bir kimsenin hâli gibi olmalıdır. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerifte; ***"Duâda secî'den, yapmacık sözlerden kaçının"*** buyurdu. Secî'den maksad, sözü söylemede, zorlanmaktır. Bu ise yalvarmaya uygun değildir. Resûlullahtan (s.a.v.) nakledilen duâlar, güzel, ölçülü ve fasihtir. Fakat bu duâlarda zorlama yoktur.

6. Duâ ederken huşu' içinde Allahü teâlâdan korkarak ve kabulünü umarak, istediği şeyde ısrarla durmaktır. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen;

***"Bütün bu Peygamberler, hayırlara*** (ibâdetlere) ***koşarlar,*** (rahmetimizi) ***umarak ve*** (azabımızdan) ***korkarak bize duâ ederlerdi. Onlar bize karşı çok itaatkârdılar"*** buyurdu (Enbiyâ-10).

Resûl-i ekrem (s.a.v.) bir hadîs-i şerifte; ***"Allahü teâlâ bir kulunu sevdiği zaman, yalvarışını duymak için, ona ba'zı belâ ve musibet verir"*** buyurdu.

7. Şartlarına uygun yaptığı duânın, kabul edileceğine inanmaktır. Bu hususa samimî olarak ümit bağlamalıdır. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerifte buyurdu ki: ***"Allahü teâlâya, kabul edeceğine inanarak duâ ediniz."***

Süfyân bin Uyeyne (r.a.) buyurdu ki: "Kişinin kusurları, onu duâ etmekten alıkoymasın. Çünkü Allahü teâlâ, mahlûkâtın en kötüsü olan İblis'in bile, "Yâ Rabbî! Bana kıyamet gününe kadar mühlet ver" şeklindeki duâsını bile kabul etti."

8. Duâda ısrarlı olmak ve dileğini devamlı tekrarlamaktır. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) duâ ettiği zaman, üç defa tekrar ederdi. İstedikleri zaman, üç defa isterlerdi.

Büyüklerden bir zât buyurdu ki: "Yirmi seneden beri Allahü teâlâdan istiyorum, henüz dilediğime kavuşamadım. Fakat yine de, duâmın kabul olacağından ümidliyim."

9. Duâya, Allahü teâlâyı anarak başlamalıdır. Hamd ve senâdan önce, doğrudan istekleri ile duâya başlamamalıdır. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu

ki:

***"Senâdan önce duâya başlayan kimse, duâsının kabul olunmamasını hak etmiştir."***

Duâdan önce ve sonra Resûlullah efendimize (s.a.v.) salât-ü selâm getirmelidir. Hadîsi şerîfte buyuruldu ki: ***"Allahü teâlâdan birşey dileyeceğiniz zaman, salevât-ı şerife ile başlayın"*** buyurdu.

Önce Allahü teâlâya hamdü senâ, sonra Resûlullaha salât-ü selâm getirilip, sonra dilekler yapılır. Duâyı bitirirken de, Resûlullah efendimize (s.a.v.) salât-ü selâm getirilir.

10. Duânın kabul olmasında asıl olan, bâtınî edebdir. O da tövbe etmek, helâlleşmek ve bütün varlığı ile Allaha bağlanmaktır. Bu husus, duânın kabul olunmasında önemli bir sebeptir.

Ka'b-ül-Ahbâr (r.a.) şöyle anlattı: Mûsâ aleyhisselâm zamanında, insanlara şiddetli bir kıtlık isabet etti. Mûsâ aleyhisselâm onlarla beraber yağmur duâsı için çıktı. Fakat üç defa duâyı tekrarlamalarına rağmen yağmur yağmadı. Bunun üzerine Allahü teâlâ Mûsâ'ya (a.s.), "Ben sizin duânızı kabul etmiyeceğim. Çünkü aranızda, koğuculuk yapan kimse var" diye vahyetti. Mûsâ aleyhisselâm, "Yâ Rabbî! Onu bize bildir de, aramızdan çıkaralım" dedi. Allahü teâlâ, "Yâ Mûsâ! Sizi koğuculuktan nehyediyorum. Eğer onu size bildirirsem, ben koğuculuk yapmış olurum" diye vahyetti. Hz. Mûsâ (a.s.) İsrail oğullarına, "Hepiniz, koğuculuktan tövbe ediniz" dedi. Onlar da tövbe ettiler. Bunun üzerine Allahü teâlâ onların duâsını kabul ederek onlara yağmur

gönderdi.

Eğer, duânın kazaya ne fâidesi olacak. Ezelde takdir edilen şey mutlaka olacaktır. Duâ onu değiştiremez, denirse; cevâb olarak şöyle denilir: "Duânın belâyı, def edip, Allahü teâlânın rahmetini istemek de kazadandır. Ya'nî Allahü teâlâ ezelî ilmi ile, kulun duâ edeceğini bildiğinden, ona gelecek olan belâyı defeder, böylece takdîr eder. Duâ kalkan gibidir. Gelen oku geri çevirir.

**Geceyi ihya etmenin fazîleti:** Şunu iyi bil ki, insanlar, bu âlemde yolculuk halindedirler. Onların ilk konakları beşik, sonuncusu ise kabirdir. Hakîkî vatan, ya Cennet veya Cehennemdir. İnsanın ömrü, sefer mesâfesini teşkil eder. Yıllar konak yerleri, aylar fersahlar, günler kilometreler, nefesler metrelerdir. Yapmış olduğu iyilik, tâat ve ibâdetler azığıdır. Ömrünün en kıymetli sermâyesi vakitleridir. Şehveti ve şehevî arzuları, yolunu kesen eşkıyadır. Kazancı ve kârı; Cenneti ve oradaki ebedî ni'metleri elde etmek, Allahü teâlânın rızâsına ve cemâline mazhâr olmaktır. Zarar ise; Cehennemde çeşitli azablara ma'ruz kalmak, Allahü teâlânın rahmet ve cemâlinden uzaklaşmaktır.

Kim hesapsız Cennete girmek isterse, vakitlerini Allahü teâlânın beğendiği şeylerle geçirsin. Kim âhırette, hasenat kefesinin ağır gelmesini isterse, vakitlerinin çoğunu ibâdet ve tâatla geçirsin. Kim sâlih bir amel işler, sonra da günah işlerse, onun durumu tehlikelidir. Fakat ümit kesilmiş de değildir. Af, Allahü teâlânın keremindendir. Umulur ki, Allahü teâlâ onu affeder.

Sen zannetme ki, güneşin ve ayın seyrinden maksad, sıralı ve düzenli bir hesaptır. Gölgenin, nurun ve yıldızların yaratılmasından maksad, sâdece insanların dünyâ işlerinde yardımcı olmak içindir. Bilakis insanların, vakitlerini ve zamanlarını onlar vasıtasıyla bilip, âhıret ticâreti ve tâatlerle meşgul olmaları içindir. Allahü teâlâ Furkan sûresi altmışikinci âyet-i kerîmesinde meâlen; ***"Düşünüp ibret almak veya şükretmek isteyen kimseler için, gece ile gündüzü birbiri ardınca geçiren yine O'dur"*** buyuruyor.

Yûsuf bin Mihrân şöyle nakletti: Büyüklerimden şöyle duydum: Arşın altında horoz suretinde, bir melek vardır. Gecenin ilk üçte biri geçince, iki kanadını vurarak "Geceyi ibâdetle geçirenler kalksın" der. Gecenin yarısı geçince, yine iki kanadını vurur ve "Teheccüd namazı kılanlar, kalksın" der. Gecenin üçte ikisi geçince, "Namaz kılanlar kalksın" der. Fecir doğunca, "Gafiller kalksın" der.

**Gece ibâdetine kalkmayı kolaylaştıran zahirî sebepler:**

1.Çok yemek yememektir. Çok yemek ve içmekle uyku basar. Geceyi ibâdetle geçirmek insana ağır gelir. Büyük zâtlardan ba'zısı, sofranın başında durur ve talebelerine, "Çok yemeyin, çok içmeyin, uykunuz gelir, ölüm zamanında çok pişmanlık duyarsınız" derdi. Bu husus çok önemlidir. Mi'deyi fazla yiyecek ve içecekle doldurmamahdır.

2.Gündüz kendisini fazla yormamalıdır. Yorgunluk sebebiyle, sinirler de zayıflar. Bu ise uyku getirir.

3.öğleden önce biraz uyumahdır. Buna kaylûle denir.. Bu sünnettir. Aynı zamanda, geceyi ibâdetle geçirmeye yardımcı olur.

4.Gündüz günah işlememelidir. Günah işlemek kalbi karartır. Günahlar, kişiye rahmet kapılarının kapanmasına sebep olur. Birisi Hasen-i Basrî'ye (r.a.) "Ben geceyi ibâdetle geçirmek istiyorum. Fakat bir türlü kalkamıyorum" deyince, "Günahların seni bağlıyor" cevâbını vermiştir. Çünkü hayırlı işler, başka hayırlı işlere vesile olur. Kötülükler de, kötülüğe sebep olur. Hayrın da şerrin de azı, kendi cinsinden olan şeylerin çoğunu çeker. Bunun için âlimlerden birisi, "Oruç tuttuğun zaman, kimin yanında ve nasıl bir lokma ile, iftar ettiğini düşün. Çünkü insanın yediği bir lokma ile, kalbi değişir. Bütün günahlar da kalbde kasavet meydana getirerek, geceyi ibâdetle geçirmesine mâni olur. Haram yemek, kalbe menfî yönde te'sir eder. Alınan helâl lokma, kalbe öyle bir te'sir eder ki, kalbi cilalandırır ve iyiliğe, ibâdete çeker."

**Gece ibâdetine kalkmayı kolaylaştıran bâtınî sebepler:**

1. Kalbin, müslümanlara kin beslemekten, bid'atlerden ve fuzûli dünyâ meşgalelerinden kurtulmasıdır. Dünyâ düşüncelerine dalmış kimsenin, geceyi ihya etmesi kolay olmaz. Gece ibâdet için kalksa bile, ibâdet ederken, sâdece kendisince mühim dünyâ işleri hakkında düşünür ve ibâdeti hep vesvese ile geçer. Böylelerinin durumu hakkında denilir ki: "Sen, uyandığın zaman da yine uykudasın." Bu gibilerin

uyanıklığı da gafletle geçtiği için, uyku ile uyanıklıkları arasında bir fark yoktur.

2. Devamlı Allah korkusu ve âhırette hâlinin ne olacağı korkusudur. Kul, âhıretin güçlüklerini ve Cehennemin derekelerini düşündüğü zaman uykusu kaçar ve korkusu artar. Bu sayede de, gece ibâdetine devam eder. Nitekim büyük âlim Tâvûs (r.a.) buyurdu ki: "Cehennemi düşünmek, ariflerin uykusunu kaçırır."

Şöyle anlatılır: Basra'da Suheyb adında, bütün geceyi ibâdetle geçiren bir köle vardı. Efendisi ona, "Senin bu gece ibâdetin, gündüz iş yapmana mâni oluyor" deyince, o da, "Cehennemi hatırladığım zaman, gözlerime uyku gelmiyor" dedi. Yine başka bir hizmetçi vardı. O da bütün gecesini ibâdetle geçirirdi. Ona, "Biraz da kendine acı, bütün geceyi ibâdetle geçiriyor, gündüz de çalışıyorsun" denildi. O zaman hizmetçi şöyle cevap verdi: "Cehennemi hatırladıkça korkum artıyor, Cenneti hatırladıkça şevkim artıyor. Onun için gözüme uyku girmiyor. Geceleri devamlı ibâdet ve tâatle meşgul oluyorum."

3. Gece ibâdetinin fazîletini, bu hususta ki âyet-i kerîme, hadis-i şerîf ve büyüklerin sözlerinden öğrenmektir. Böylece, insanın içinde onun sevabını kazanmak için bir şevk ve istek hâsıl olur. Bu şevk onda, daha fazla sevap kazanma ve Cennetin yüksek derecelerine kavuşma arzusunu arttırır.

Şöyle anlatılır: "Salih zâtlardan birisi, bir gazadan dönmüştü. Çoluk-çocuğu onu evde bekliyorlardı. O zât, eve gitmeden doğru mescide gidip, sabaha kadar

ibâdetle meşgul oldu. Sabahleyin evine gittiğinde hanımı, "Seni bekledik. Fakat gelmedin" dedi. O zât bunun üzerine şöyle dedi: "Ben gazadan dönünce, mescidde sabaha kadar namaz kıldım. Bütün gece, Allahü teâlânın, Cennette mü'minlere vereceği ni'metleri düşündüm."

4. Geceyi ihya etmek, Allahü teâlâya olan sevginin en şerefli yollarındandır. Kişi Allahü teâlâyı sevince şüphesiz Allahü teâlâyı yalnız iken anmaktan, bütün gece ona yalvarıp yakarmaktan tad alır. Bu lezzetlerden uzak kalmak istemez.

**Geceyi ihya etmenin miktarının keyfiyeti:**

1. Bütün geceyi ihya etmek: Bu, kendilerini Allahü teâlâya ibâdete adamış ve ona münâcaattan tad alanların mertebesidir. Bu, onlar için gıda, kalbleri için hayattır. Bu, Tabiînden olan Selefi sâlihînden bir cemâatin yoludur. Ebû Hanîfe, Sa'îd bin Cübeyr, Fudayl bin Iyâd, Ebû Süleymân Dârânî, Mâlik bin Dînâr, Rebî bin Haysem ve başkaları bunlardandır (r.aleyhim). Bunlar, yatsı abdesti ile sabah namazını kılarlardı.

2.Gecenin yansını ihya etmek: Bu şekilde ibâdet yapanlar pek çoktur. Bunun en güzeli, evvelâ gecenin üçte birini yatıp uyuduktan sonra ibâdet için kalkarak, sonradan altıda birini uyumaktır. Bu suretle gecenin ortasını ibâdetle geçirmiş olur. Bu, en fazîletli mertebedir.

3.Gecenin üçte birini ihya etmek: Bunun en güzeli, gecenin yarısını uyuduktan sonra kalkıp namaz kılmak, sonradan altıda birini uyumaktır. Abdullah bin Ömer'in

rivayet ettiği hadîs-i şerifte, Peygamber efendimiz (s.a.v.) ***"Allahü teâlâya en sevimli namaz, Davud'un*** (as.) ***namazıdır. O, gece yarısı uyur, üçte birinde kalkar, namaz kılar ve sonra altıda birini uyurdu"*** buyurdu, öyleyse gecenin birinci yarısında ve son altıda birinde uyumak gerekir. Aradaki zamanı da ibâdetle geçirmelidir. Gecenin sonunda uyumak müstehabdır.

4.Vakit ta'yin etmemek: Aynı zamanda bu yol Abdullah ibni Ömer'in (r.a.), Sahâbe-i kirâmdan azimet sahiplerinin ve Tabiînden bir cemâatin yoludur. Onlar, gecenin evvelini uyku bastırıncaya kadar ihya ederlerdi. Uyku gelince uyurlar, uyanınca tekrar ibâdet ve tâatla meşgul olurlardı. Uykulan gelince tekrar uyurlardı.

5.Miktarı en az olan mertebedir. Dört rek'at veya iki rek'at namaz kılmaktır.

**Yemek yeme âdabı:** Akıl ve basiret sahiplerinin gayeleri, Allahü teâlâya ve mükâfat yeri olan Cennete kavuşmaktır. Bu da, ancak ilim ve amel ile mümkündür, **i**lim ve amele devam edebilmek, ancak bedenin haramlardan ve şüphelilerden korunması ile olur. Bu bakımdan ba'zı âlimler, yiyip içmeği de dînin icâblarından saymışlardır. Allahü teâlâ Mü'minûn sûresi ellibirinci âyet-i kerîmesinde meâlen;

***"....Helâl şeylerden yiyiniz ve sâlih amel işleyiniz. Çünkü ben, ne yaparsanız bilirim"*** buyuruyor. İlim öğrenip amel etmek ve takvaya ermek isteyen kimse, yemeği bir intizâm içinde yemelidir. Çünkü din uğruna yapılan herşeyde, dînin nûrları

parlamalıdır. Bu nurlar ise, insanın dizginlerini toplayacak olan sünnet ve edeblerdir. Bunlara dikkat ederek yemek yenilirse, haram lokma yemekten korunulmuş, ecir ve sevaba kavuşulmuş olur.

**Yemeği yemeden önceki âdâb:** Yiyeceğin helâl olması lâzımdır. Allahü teâlâ helâl yenmesini emrediyor. Elleri yıkamalıdır. Hadîsi şerifte; ***"Yemekten önce elleri yıkamak, yoksulluğu, yemekten sonra yıkamak ise, günahları giderir"*** buyuruldu. Yemek, yere serilen yaygı üzerine konulmalıdır. Çünkü bu, tevazu hâline daha yakındır. Peygamber efendimiz (s.a.v.), yemeği yaygı üzerinde yerdi. Sofraya edebli bir şekilde oturmalıdır. Sağ ayağı dikip, sol ayak üzerine oturmak sünnettir.

Yemeği ibâdet ve tâatlara kuvvet bulmak niyetiyle yemelidir. Yoksa yemek, lezzet almak, keyiflenmek için yenmez. Yemeği fazla yememeli, az yemelidir. Yemeği ibâdete kuvvet kazanmak niyetiyle yemenin doğruluğu, doymadan önce yemeği bırakmakla anlaşılır. Çünkü doymak, ibâdete mâni olur. Doymadan sofradan kalkmak, ibâdete yardımcı olur. Acıkmadan yemek yememeli, doymadan önce kalkmalıdır. Böyle yapan kimsenin tabibe ihtiyâcı olmaz. Yemeği yalnız yememelidir. Hadîsi şerifte: ***"İnsanların en şerlisi, yalnız yiyen, başkasına vermiyen, yardım etmiyen ve kölesini dövendir"*** buyuruldu.

**Sofra başındaki âdâb:** Yemeğin evvelinde Besmele çekmek, sonunda Elhamdülillah demek. Bunlar seslice söylenir ki, başkalarının da hatırlayıp söylemesine

sebep olur. Sağ el ile ve önünden yemektir. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir keresinde, ***"önünden ye"*** buyurdu. Fakat meyva bundan müstesnadır. Çeşitli meyvalar bulunan tabağın ortasından almak caizdir. Yemeğe tuzla başlayıp, tuzla bitirmelidir. Çünkü bunda şifâ vardır. Böyle yapmak sünnettir. Lokmayı küçük almalı ve iyice çiğnemelidir. Ağzındaki lokmayı yutmadıkça, diğer lokmayı almamalıdır. Ağzında lokma varken, diğer lokmayı alırsa, yemekte acele etmek olur. Tabağın ve ekmeğin ortasından yememelidir. Her ikisinin de bir kenarından başlayıp, öylece yemeğe devam etmelidir. Hiçbir yemeği kötülememeli, yemek hoşuna giderse yemeli, hoşuna gitmezse yememelidir. Sıcak yemeğe üflememelidir. Yenilebilecek derecede soğuyuncaya kadar beklemelidir. Doymadan evvel sofradan kalkmalıdır. Yemek yerken fazla su içmemelidir. Lokma boğazında kaldığı veya susadığı zaman su içmelidir. Susadığı zaman içmesi, tıbbî yönden faydalıdır. Su içerken bardağı sağ eliyle alıp, Besmele çekerek, üç nefesde içmelidir. Ayakta ve yatarak su içmemelidir. üzerine su damlamaması için, bardağın altına dikkat edilmelidir. İçmeden önce, bardağın içinde birşey olup olmadığını kontrol etmek için bakmalıdır. Suyu içtikten sonra Elhamdülillah demelidir.

Yemekten sonra müstehab olan şeyler altı tanedir:

İlki: Elleri yıkamaktır. İkincisi: Sofra kaldırılmadan kalkmamalıdır. Üçüncüsü: Sofradaki yemek ve ekmek kırıntılarını toplamaktır. Resûl-i ekrem (s.a.v.) bir

hadîs-i şerifte; ***"Düşen ekmek ufaklarını yiyen darlık görmez. Çocuğu da ahmak olmaz"*** buyurdu. Dördüncüsü: Yemekten sonra dişlerinin arasını kürdan ile temizlemektir. Dişler arasından çıkarılan parçaları yutmamalıdır. Beşincisi: Dişlerini kürdanla temizledikten sonra, su ile çalkalamaktır. Altıncısı: Yediği yemeğe karşılık Allahü teâlâya hamd etmelidir. Helâl olan kazancından yedikten sonra, şöyle duâ etmelidir "Allahım, bizi helâl rızık ile doyur. Bize hayırlı ve sâlih işler yapmak nasîb eyle. Bu yemeğin bize, sana ibâdet etmekte yardımcı olmasını nasîb eyle. Bu yemekten kazandığımız kuvveti, günah işlerde harcamaktan sana sığınırız."

**Cemâat hâlinde yemek yerken riâyet edilecek âdâb:**

Bunlar altı tanedir. İlki: Yemeğe önce ev sahibi, sonra yaş ve fazîlet bakımından yüksek olanlar başlar. Şayet kendisi bu mevkide ise, diğerlerini bekletmemek için hemen başlamalıdır.

İkincisi: Yemek yerken susmamalıdır. Yemek yerken sâlihlerin hikâyelerinden ve daha başka güzel şeylerden bahsetmelidir.

Üçüncüsü: Yemekte arkadaşından fazla yememeğe gayret etmektir. Meselâ, iki arkadaş birlikte (ortak olarak) yemek yerler. Biri diğerinin fazla yemesinden rahatsız olur ve buna rızâ göstermez ise, fazla yiyenin, yediği o fazlalık diğerinin hakkı olur. Bu yüzden birisi ile beraber yemek yerken, onu kendisine tercih ederek yemelidir.

Dördüncüsü: Arkadaşını kendisine, "Buyur ye" demeye mecbur bırakacak kadar az yememelidir. Çünkü bu yapmacık bir harekettir, özellikle birisi ile yemek yerken, her zamanki âdeti üzere yemelidir. Ancak, kişi yalnız iken edeble yemelidir ki, bir toplulukta yemek yerken, edebe riâyet ederek yesin ve yapmacık bir iş yapmaya ihtiyaç duymasın. Bir kimsenin, arkadaşlarını kendisine tercih ettiğinden dolayı az yemesi güzeldir. Abdullah bin Mübarek hazretlerine hurma takdim edildiği zaman, onları arkadaşlarına bırakır ve "Kim fazla yerse, her çekirdeğe karşılık, ona bir dirhem vereceğim" derdi. Sonra çekirdekleri sayar, kimde fazla çekirdek olursa, çekirdeklerinin sayısınca ona dirhem verirdi. Bunu, yiyenlerin utanıp da çekinmelerini gidermek için yapardı.

Beşincisi: Ev sahibi, arkadaşları yemek yerken onların yediklerine bakmamalıdır. Bu sebeple, arkadaşları belki utanırlar. Hattâ onlarla ilgilenmiyormuş ve kendisi ile meşgul olmuyormuş gibi yapmalıdır. Misafirden önce yemekten el çekmemeli, doyduysa bile yer görünmelidir.

Altıncısı: Arkadaşlarının tiksinmesine sebep olacak hareketlerde bulunmamalıdır. Elini tabağa doğru daldırmamalı, ağzını yemeğe doğru eğmemeli, ağzından birşey çıkaracağı zaman sofraya arkasını dönmeli ve sol eli ile almalıdır. Yemekte tiksinti verecek iğrenç sözlerden konuşmamalıdır.

**Ziyarete gelen kardeşlerine yemek vermenin**

**fazîleti ve âdabı:**

Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîsi şerifte; ***"Üç şey vardır ki, kul onlar için hesaba çekilmez. Sahur yemeği, iftar yemeği ve dostları ile yediği şeyler"*** buyurdu.

Büyük zâtlardan bir kısmı, dostlarıyla beraber yemek yerken fazla, yalnız iken az yerlerdi. Peygamber efendimiz (s.a.v.) yine bir hadîs-i şerîfte; ***"Kim kardeşini doyuncaya kadar yedirir ve kandırıncaya kadar su içirirse, Allahü teâlâ onu Cehennemden uzaklaştırır"*** buyurdu.

**Yemeği hazırlama âdabı:**

Bunlar beş tanedir. İlki: Yemeği hazırlamada acele etmektir. Yemek için misafiri fazla bekletmemelidir. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; ***"Acele şeytandandır. Fakat şu beş şeyde acele etmek müstesnadır. Bunlar; misafiri yedirmek, cenazeyi defn etmek, bekârı evlendirmek, borcunu ödemek, günaha tövbe etmektir"*** buyurdu.

İkincisi: Yemekleri sıra ile takdim etmelidir. Et yemeğini önce getirmek, misafire iyi bir ikramdır.

Üçüncüsü: Sofrada bakla bulundurmalıdır. Peygamber efendimiz (s.a.v.): ***"Melekler bakla bulunan sofraya gelirler"*** buyurdu.

Dördüncüsü: Ev sahibi, misafirden önce elini yemekten çekmemelidir. Onlardan sonra sofradan kalkmalıdır. Büyük zâtlardan ba'zısı, yemeğe da'vet ettiği kimseleri yemekle başbaşa bırakıp, yemeği bitirmelerine yakın onların yanına gelir, sofraya oturur

ve Besmele ile yemeğe başlardı. Misafirlerine "Haydi siz de bana yardım edin" derdi. Böylece onların doymalarına yardım ederdi.

Beşincisi: Yemeği, yetecek miktarda ikram etmelidir. Yemeği az getirmek, mürüvvetin noksanlığını, fazla getirmek ise, işin yapmacık olduğunu gösterir. Fakat, ev halkının da hakkını ayırmak lâzımdır. Çünkü misafirden birşey artmayabilir. Bundan dolayı da evdekileri zor duruma sokmamalıdır.

**Kazanç ve geçim âdabı:**

Allahü teâlâ âhıreti, dünyâda yapılan amellere, sevabın ve mükâfatın verildiği yer yaptı. Dünyâyı da kazanç ve geçim uğrunda sıkıntı, mihnet, meşakkat ve imtihan yeri yaptı, insanlar kazanç hususunda üç kısımdır. Birincisi; dünyâ geçimi kendisini âhıretinden alıkoyan kimsedir ki, helâka uğrayanlardandır, ikincisi; âhıreti kendisini dünyâ geçiminden alıkoyan kimsedir. Bu kimse, âhırette kurtuluşa erenlerdendir. Üçüncüsü ise; âhıreti kazanmak için dünyâ ile meşgul olanlardır. Bu kimsenin durumu, i'tidâle en yakın ve orta bir yoldur. Maişeti te'min ederken doğru yola yapışılmazsa, iktisâd ve i'tidâl rütbesine kavuşulamaz. İktisâd mertebesinde olan kimse, dünyâyı gaye değil, sâdece âhıreti elde etmek için bir yâsıta görür.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) hadîs-i şeriflerde kazanç hakkında şöyle buyurmuştur:

***"Günahlardan bir kısmına, maişet talebi uğrunda çekilen mihnetler keffâret olur."***

***"Doğru ve dürüst olan tacir, kıyamet gününde***

***sıddîklar ve şehîdlerle beraber haşr olunur."***

***"Dilencilikten korunmak, âile efradına bolluk göstermek ve etrafındakilere yardımda bulunabilmek maksadıyla, helâlinden ve meşru şekilde dünyalık taleb eden kimse, yüzü, ondördüncü gecesindeki ay gibi parlak olduğu hâlde Allahü teâlâya kavuşur."***

***"Allahü teâlâ, san'atkâr olan kulunu sever."***

***"Ticârete sarılınız. Çünkü rızkın onda dokuzu ticârettedir."***

Lokman Hakîm oğluna; "Ey Oğul! Helâl kazanç ile yoksulluktan korun. Yoksul düşen kimse üç musibetle karşılaşır: Birincisi, din zayıflığıdır. Çünkü fakirlik, insanı kötülüğe sürükler, ikincisi, akıl zayıflığıdır. Çünkü ihtiyaç düşüncesi, insanı şaşırtır. Üçüncüsü, mürüvveti ve insanlığı kaybolur" diye nasîhat etti.

Hz. Ömer buyurdu ki: "Sizden biriniz, oturduğu yerde, "Allahım rızkımı ver" demesin. Biliyorsunuz ki, gökten ne altın yağar, ne de gümüş."

Ebû Kılâbe bir zâta; "Seni geçimi te'min ederken görmem, hiç çalışmayıp sâdece cami köşesinde görmemden daha sevimlidir" dedi.

Evzâî, birgün İbrâhim bin Edhem ile karşılaştı, İbrâhim bin Edhem omuzunda bir miktar odun taşıyordu. Bu hâli gören Evzâî ona, "Yâ İbrâhim! Bu yaptığın nedir? Dostların senin ihtiyâcını te'min ederler" deyince, İbrâhim bin Edhem; "Yâ Ebâ Amr! Böyle söyleme. Zîrâ, helâl kazanç uğrunda zorluklara katlanan kimseye Cennet vâcib olur, diye duyduğum

için, kendi nefakamı kendim te'mine çalışırım" dedi.

Ticâret, ya yetecek miktarı te'min için yapılır veya servet ve mal yığmak için yapılır. Şayet, hayır ve hasenat düşünmeden, sâdece mal ve mülkünü çoğaltmak, servet yığmak için yapılan ticâret kötülenmiştir. Kendi geçimini te'min etmek için ticâretle uğraşmak pek fazîletlidir.

**Ticârette adalet ve zulüm:**

Ticâret yapan kimsenin, ticârette zulmü bırakması, adaletle muamele etmesi lâzımdır. Ticârette zulüm yapılınca, bundan başkası zarar görür. Ticâretteki zulüm birkaç kısma ayrılır. Birisi, zararı umûmî olan zulüm ki, bu da iki kısma ayrılır. Birincisi karaborsacılıktır. Herkesin ihtiyâcı olan yiyeceklerde olur. Satıcı elindeki yiyecekleri satmak için fiyatların yükselmesini bekler. Bu umûmu ilgilendiren bir zulümdür. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerifte; ***"Bir kimse yiyecek maddesini kırk gün hapsettikten sonra onu tasadduk etse*** (sadaka olarak verse) ***yine de ihtikârının*** (karaborsacılığının) ***günâhına keffâret olmaz"*** buyurdu.

Tabiînden bir zât, birisine şöyle nasîhatta bulundu: "Oğlunu iki ticarete ve iki san'ata verme. İki ticâretten birisi, yiyecek maddeleri satmaktır. Çünkü bu ticâretle uğraşan, yiyecek maddelerinin pahalılaşmasını ister. İkincisi, kefen satmaktır. Bunu satan kimse de insanların ölmesini arzu eder. San'atlara gelince, birisi kasaplıktır. Bu san'at, kalbin katılığına ve merhametsizliğine sebep olur. Diğeri ise

kuyumculuktur. Bu da, dünyâyı altın ve gümüşle süslemeye çalışır."

İkincisi; piyasaya sahte para sürmektir. Paranın sahte para olduğunu bilmeyerek alan zulme uğramış olur. Kendisine sahte para verilen kimse, derhal o parayı imha etmelidir. Ticâretle uğraşan kimseler, sahte parayı tanımalıdır.

Üçüncü kısım; zararı yalnız muamele ettiği kimseye dokunandır. Alış-veriş ettiği herkesin, kendisinden zarar gördüğü kimse zâlimdir. Adalet ise, müslüman kardeşine zarar vermemekle olur. Satıcı, övmek sureti ile ve yemin ile malını satmamalıdır. Malında bir kusur varsa, alıcıya onu söylemelidir.

Şakîk-i Belhî şöyle anlattı: Ebû Hanîfe'nin (r.a.) bir ticâret ortağı vardı. İsmi Bişr idi. İmâm-ı a'zam ona yetmiş elbise gönderdi. Ayrıca bir mektup yazarak, bu elbiselerin içerisinde kusurlu elbise vardır. Kusurları şunlar şunlar, diye ona bildirdi ve onu satarken müşteriye kusurunu da bildirmesini istedi. Ancak Bişr, onu kusurunu söylemeden sattı. Ebû Hanîfe hazretleri geri dönen Bişr'e, "O elbiseyi dediğim gibi sattın mı?" diye sordu. Ortağı da, "Söylemeyi unuttum" dedi. Bunun üzerine İmâm-ı a’zam, kendisine verilen paranın hepsini sadaka olarak dağıttı. "Madem ki ona şüphe karıştı, benim öyle paraya ihtiyâcım yoktur" dedi. O elbiselerden İmâm-ı a'zam hazretlerinin eline, otuzbin dirhem geçmişti.

Tüccarı, dünyâ meşguliyetleri, âhıretinden alıkoymaması lâzımdır. Yoksa ömrü zayi olur. Ticârete

başlarken niyeti düzeltmelidir. Kazancı ile dîne yardımcı olmaya, çoluk-çocuğuna yetecek kadar maişet kazanmaya niyet etmelidir. Bunu yapabilirse, o tüccar Allahü teâlâ yolunda gaza yapanlardan olur.

Birgün Resûlullah efendimiz (s.a.v.) Eshâb-ı ile birlikte oturuyordu. Gücü kuvveti yerinde bir genç 'yanlarından geçti. Eshâb-ı kirâm "Yazık şu gence, keşke gençliğini ve kuvvetini Allah yolunda çalışırken harcasa idi" dediler. Bunun üzerine Resûlullah efendimiz (s.a.v.) ***"Böyle demeyiniz. Eğer, o kendisini dilenmekten men etmek için çalışıyorsa, o da Allah yolundadır. Eğer ana-babasına yardımcı olup, onları da dilenmekten men etmek için çalışıyorsa, yine Allah yolundadır. Eğer mal çokluğu ile övünmek için çalışıyorsa, şeytanın yolundadır"*** buyurdu.

Ahmed Gazâlî'nin Kelime-i tevhîd hakkında yazdığı El-Hısn-ül-hâsîn adlı eserinden ba'zı bölümler:

Peygamber efendimizin (s.a.v.) bildirdiği bir hadîs-i kudsîde Allahü teâlâ şöyle buyurdu: ***"Lâ ilâhe illallah, benim kal'amdur. Kim benim kal'ama girerse, azabımdan emîn olur."***

"Lâ ilâhe illallah" sözü, en büyük kal'adır. Allahü teâlânın birliğini bildiren yüce bir sözdür. Kim onu kendisine kal'a edinirse, ebedî saâdeti ve ni'metleri elde eder. Kim de bu mübarek kelimeyi kendisine kal'a edinmezse, ebedî azaba düçâr olur.

Bu kelime, kalb dâiresini kuşatan bir kal'a olmazsa, bu kelimenin ruhu ve ma'nâsı kalbe tam sinmezse,

kalbe hâkim olup nefsin, hevânın ve şeytanın buraya girmesine mâni olan bir muhafız olmazsa, insan bu kafanın dışında kalır. Bu kelimeden nasîbin dil ile olmasın. Bu kelimeden nasîbin, onun ruhu ve ma'nâsı olsun. Bu kelimeyi ruhuna sindir. Çünkü Resûlullah (s.a.v.) ve diğer peygamberler böyle yapmıştır. Kelime-i tevhîdden nasîbin böyle olursa, dünyâ ve âhıretin sermâyesini, iki dünyânın saâdetini kazanmış, Allahü teâlânın velî kullarının zümresine katılmış olursun. Eğer bu sözden nasîbin dil ile söylemekten ibaret kalırsa, bu, münafıkların başı Abdullah bin Ubey ve diğer binlerce kalbinden îmân etmiyen münafıkların nasîbidir. Eğer Kelime-i tevhîdden nasîbin böyle olursa, dünyâ ve âhırette hüsrana uğrarsın. Bu ise apaçık bir zarardır. Böyle olunca, düşman zümresine katılırsın. Münafıklar Cehennemin en alt derekesindedirler.

Lâ ilâhe illallah sağlam bir kal’adır. Fakat onun üzerine tekzîb mancınığı diktiler, tahrip taşları ile taşladılar, muhalefet ve nifak çekiçleri ile onun yıkılmasına yardımcı oldular. Sonra insanların kalblerine düşman girdi. İnsanlar, Lâ ilâhe illallah kelimesinin ma'nâsından uzaklaştılar. Onlarda sâdece dilin Kelime-i tevhîdi söylemesi kaldı. Böyle insanlar, sâdece kal'ayı söylemiş oldular. Nasıl ki ateşin ismini söylemek, insanı yakmadığı, suyun ismi insanı boğmadığı, ekmeğin ismi insanı doyurmadığı, kılıcın ismi insanı kesmediği gibi, kal’anın ismi de insanı düşmandan korumaz. Bunlar gibi, Kelime-i tevhidin sâdece lafzını söyleyip, ma'nâsından haberdâr olmamak da, insanı âhıret

azabından korumaz.

Bu hadîs-i kudsî, pek derin ma'nâlar taşımaktadır. Bir kimsenin dili, ateş kelimesini söylemekle yanmaz. Yine bir kimse, bin dînâr sözünü söylemekle zengin olmaz. Bu bakımdan, söz bir kabuktur, ma'nâsı ise özünü teşkil eder. Söz sedef ise, ma'nâ incidir. Öyleyse, öz kaybedilirse, kabuk ne işe yarar. Cevher inci kaybedilirse, sedefin ne kıymeti var. İşte, Lâ ilâhe illallah kelimesi de, ma'nâsı ile birlikte, aynen ruh ile cesed gibidir. Ruhsuz cesed fâide vermediği gibi, bu kelimenin de ma'nâsından haberdâr olunmadığı ve cân-ı gönülden kabul ederek söylenmediği zaman fâide vermez.

Îmânı kâmil olanlar, bu kelimenin hem suretine, hem de ma'nâsına sarıldılar. Onlar, onu dilleriyle söylemek suretiyle zahirlerini, ma'nâsı ile de bâtınlarını süslediler. Bunlar gibi olmıyanlar ise, bu kelimenin lafzına yapıştılar, ma'nâsını bıraktılar. Böylece bâtınları îmândan nasîb alamadı. Onların kalbleri kapkaranlıktır. Bu sözü söylemek suretiyle, dünyalık olan maksadlarına erdiler.

Görülmüyor mu, insanlar Lâ ilâhe illallah diyor, fakat nefsinin arzu ve isteklerine, paraya ve dünyâya tapıyor. Yarın, kıyamet gününde Allahü teâlâ, "Ey kulum! Olmıyan şeyi niçin söylüyorsun?" buyurup, "Yalan söyledin" deyince ne cevap vereceksin. Halbuki sen, dünyâ malına ve paraya kulluk ediyorsun. Ey insanoğlu! Niçin Allahü teâlâdan başkasıyla lezzet alıyorsun? Halbuki bütün herşey O'nun elindedir. O, bütün bu

mülklerin sahibidir. Mülkünde istediği gibi tasarruf eder. Âlemde, ancak O'nun dilediği ve O'nun irâde ettiği şey olur. Onun için, O'ndan başkasıyla lezzet alma. Rahmetinden ümid kesme. Çünkü O'nun rahmetinden, ancak kâfirler ümid keserler.

Lâ ilâhe illallah dendiği zaman, onun meskeni, mekânı insanda sâdece dil olursa, onun kalbde hiçbir meyvesi olmaz. O zaman insan münafık olur. Eğer bu kelimenin insandaki yeri kalb olursa, o insan mü'min demektir. Eğer bu kelimenin insandaki yeri ruh olursa, Allahü teâlâya âşık demektir. Onun için, sen dilin ile mü'min olmaktan sakın. Kalbinle mü'min ol. Bu kelime, kıyamet günü Arasat'ta, "Yâ Rabbî, bununla şu kadar sene beraber oldum. Benim hakkımı tanımadı, hürmetimi gözetmedi" diye senin hakkında da'vâcı olur. Bu kelime, kıyamet günü lehinde veya aleyhinde şahitlik eder.

Kelime-i tevhidin ma'nâsının yerleştiği kalbi, hiçbir şey köle ve kul edinemez. Çünkü onun, sâdece Allahü teâlâ ile ünsiyeti vardır. Sâdece O'nun zikri ile mutmain olur. Böyle olunca, kalb başkalarının köleliğinden kurtulmuş olur. Bu bakımdan hürdür. Hür ise, satılamaz ve satın alınamaz. Fakat nefs, şehvetlerine ve dünyâ lezzetlerine meyl edince, her lezzet ve şehvet, onu kendisine köle edinir. O zaman nefs köle durumundadır. Böyle insanlar, Kelime-i tevhidin ma'nâsmı kalblerine yerleştirmeyenlerdir.

Saâdet ağacı "Lâ ilâhe illallah" ağacıdır. Kim onu tasdik dikişi ile diker, ihlâs suyu ile sular, sâlih amel ile

gözetirse, onun kökleri sağlam ve sabit olur. Hiçbir şey onu sarsamaz. Yaprakları yeşerir, meyveleri bol ve kat kat olur. Rabbinin izni ile, her zaman meyve verir. Bu ağacın meyvesi; gafletten uyanıklık, tövbe, zühd, vera', tevekkül, teslimiyet ve bâtını güzel sıfatların hepsidir. Bu ağacı, tekzîb ederek diktiğin, riya suyu ile suladığın, kötü ameller ve çirkin işlerle, ahdi bozmak ve emâneti gözetmemek suretiyle onu zayi ettiğin zaman, onun kökleri sağlam ve sabit olmaz. Yaprakları yeşermez ve meyve vermez. Kökleri parçalanır.

Kim bu ağaca sığınırsa, zafere erişir. Böyle yapmayan, hüsrana uğrar. Kim bu ağaca bağlanırsa, iki dünyâda mes'ûd ve bahtiyar olur. Kim de buna bağlanmazsa, iki cihanda bedbaht olur. Bu ağacın dallarından bir dala yapışan kimseyi, bu dal, yüksek derecelere kavuşturur. Lâ ilâhe illallah öyle bir kelimedir ki, kendisine yapışan kurtulur. Peygamber efendimiz (s.a.v.); ***"Lâ ilâhe illallah deyinceye kadar insanlarla muharebe etmeye emrolundum"*** buyurdu.

Lâ ilâhe illallah öyle bir kelimedir ki, Allahü teâlânın vahdaniyetini tanımayı sağlar. Onun meyvesi, Allahü teâlânın bir olduğunu ikrardır. "Ey insanoğlu! Allahü teâlâ seni, tevhidini bilmen için yarattı. Âlemdeki bütün herşeyi de, senin için yarattı." Ve bunlar arasındaki hayvanları, bitkileri sana hizmetçi kıldı. Yer senin ikâmet etmeni sağlar. Melekler seni muhafaza eder. Güneş sana ışık verir. Hepsi senin için yaratılmıştır. Sen, sâdece Allahü teâlâyı bir bilip, O'na kulluk için

yaratıldın. Öyleyse bütün mahlûkât, Allahü teâlânın vahdaniyetini ve bir olduğunu kabul edip, bunu ikrar için yaratılmıştır. Ey insanoğlu! Allahü teâlâ bütün eşyayı senin için yarattı. Seni de kendisi için yarattı. Sen ise, Allahü teâlânın senin için yarattığı şey ile meşgul oldun, ni'metin sahibini unuttun. Sana gelen bağış ve lütuflarından faydalandın. Vereni hatırlamadın. Böylece ni’metin şükrünü edâ etmedin. Sana verdiği ihsân ve lütuflarının hürmetine riâyet etmedin. Ni'met sahibine şükür, O'nun verdiği ni'mete teşekkür etmektir. Bu da, kendisine verdiği ni'metten dolayı O'na senâda bulunmakla olur.

Ey insanoğlu! Sâdece Allahü teâlâ verir, öyleyse, sâdece O'nunla meşgul ol ve O'na yönel, Bu hâsıl olursa, senin için bütün ni'metler hâsıl olur.

Ey insanoğlu! Allahü teâlâdan başkasına yöneldiğin, onlara iltifat ettiğin müddetçe, "Lâ ilâhe illallah" kelimesini söylemeye devam et. Çünkü o, sendeki iyi olmayan şeyleri yok eder. Sana övülen iyi hasletleri getirir.

*1)Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 147*
*2)Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 97*
*3)Tabakât-üş Şâfiîyye cild-6, sh. 60*
*4)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 60*
*5)El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 196*
*6)Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 83*
*7)Mizân-ül-i'tidâl cild-1, sh. 150*
*8)Lisân-ül-mîzân cild-1, sh. 293*

9)*Câmi'ü Kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 293*
10)*Tabakât-ül-evliyâ sh. 102*
11)*Keşf-üz-zünûn*

**AHMED-İ NÂMIKÎ CÂMÎ:**

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Ali Nâmıkî Câmî olup, künyesi Abü'l-Hasen'dir. Eshâb-ı kirâmdan (r.anhüm) Cerîr bin Abdullah'ın (r.a.) soyundandır. Horasan'da yetişen evliyânın en büyüklerinden idi. Horasan'da bulunan Câm kasabasındandır. 441 (m. 1049) senesinde doğdu. 536 (m. 1142) senesi Receb ayında vefât etti. Kabri Meşhed ile Herat arasındaki yolun tam ortasında Türbe-i Câmî bahçesindedir.

Ahmed Câmî hazretleri ümmî idi. Ya'nî okula gitmemişti. Yirmiiki yaşında iken tövbe etmek nasîb oldu. Tövbesini Sîrâc-üs-sâirîn kitabında şöyle anlatır:

"Yirmiiki yaşında idim, Allahü teâlâ bana tövbe etmeyi nasîb etti. Arkadaşlarla yiyip içerdik. Birgün içki getirmek sırası bende idi. Kırk küp içkimiz vardı. Gittim hiçbirinde şarap yoktu. Şaşırdım kaldım. Sonra merkebi alıp şarap bulunan bağ tarafına gittim. Oradaki şarapları merkebe yükledim. Merkep yürümekte inat ediyordu. Yürümesi için şiddetle dövüyordum ki, aniden bir ses işittim. "Ahmed niçin bu hayvanı incitirsin? Onu biz yürütmüyoruz. Arkadaşların özrünü kabul etmezse, biz kabul ederiz" diyordu. Hemen yere kapandım ve "Yâ Rabbim, tövbe ettim. Bundan sonra asla şarap içmeyeceğim. Emreyle merkep yürüsün. O insanlara mahcûb olmayayım" dedim. Merkeb yürümeye başladı.

Arkadaşların yanına varıp şarabı önlerine koyduğumda, bana sen de iç dediler. Ben tövbe ettim, dedim. Yine de bana içirmek için ısrar ettiler. Aniden kulağıma yine bir ses geldi. "Yâ Ahmed! Ellerinden al, iç ve içtiğin bardaktan onlara da içir" diyordu. Hemen alıp içtim şarap bal şerbeti olmuştu. Allahü teâlânın kudreti ile şarap şerbete çevrilmişti. Orada bulunanlara tattırdım, hepsi tövbe ettiler ve dağıldılar. Dağa çıktım, uzun müddet insanlardan uzak durdum. İbâdet ve nefs terbiyesi ile meşgul oldum. Nice seneler sonra birgün kalbime "Ahmed! Hak yoluna böyle mi giderler? Kavminden senin üzerinde hakları olan birçok insanı bıraktın" düşüncesi geldi. İnsanların arasına döndüm ve elime bir odun alıp, evvelki şarap küplerini kırmaya başladım. Köyün muhtarına beni şikâyet edip, "Ahmed delirdi. Şarap küplerini parçalıyor" demişler. Muhtar bir adam gönderip beni evden çıkardı ve atların bulunduğu ahırda hapseyledi. Ben de ahırın bir köşesine oturup ellerimi başıma koydum ve:

"Katır, şarap küpüyle dâima döner durur.

Ey gönül! Allah için sen de gel bir defa dön " beytini okudum. Bu sözlerimi işiten ahırdaki atlar, önlerindeki otları yemeyi bırakıp, başlarını duvarlara vurmaya başladılar. Gözlerinden yaşlar akıttılar. Ahırın bakıcıları bu hâli görüp muhtara haber verdiler. Muhtar da gelip beni serbest bıraktı ve özür diledi.

Ben yine dağa dönüp gittim. Nice yıllar orada kalıp, ibâdet ve tâat ile meşgul oldum. Bir taraftan da düşünüyordum. Ba’zı kimselerin üzerimde hakları vardı.

Acaba onları nasıl ödeyecektim. Bu düşünceler içindeyken, kalbime şöyle bir nida geldi. "Ahmed! Sen, insanı Allahü teâlâya kavuşturan yolda iyi gidiyorsun. Allahü teâlânın lütfuna ve keremine olan tevekkülün sebebiyle, O, senden alacaklı olanların borcunu, nihayetsiz hazînesinden fazlasıyla ihsân eder. Gerçekte rızıkların hakîkî sahibi de odur..." Bundan sonra Allahü teâlâ, nihayetsiz ihsân hazînesinden benim üzerimde hakları olanların ve bize muhabbeti olanların her birine, hergün bir batman (7692) gr. buğday verirdi. Şöyle ki, alacaklılar her sabah o bir batman buğdayı kilerlerinde bulurlardı. Bu buğday, o gün evdekilerin hepsine yeterdi. Hattâ misafirleri gelse, onlara da yeter artardı. Bir zaman sonra, bana verilen ma'nevî bir işaret üzerine tekrar insanlar arasına döndüm ve onlara doğru yolu göstermeye başladım. Sirâc-üs-sâirin kitabını yazdığım âna kadar 80 bin kişi elimde tövbe etti."

Ahmed Câmî'nin (r.a.) oğullarından Zâhirüddîn Îsâ, babasının elinde 600 bin kişinin tövbe ederek doğru yolu bulduklarını bildirmiştir.

Kendisine sordular ki, "Biz geçmiş velîlerin kitaplarını, kerametlerini okuyor ve âlimlerden dinliyoruz. Ama sizde meydana gelen hâller çok azında meydana gelmiştir. Bunun sebebi hikmeti nedir?" Buyurdu ki: "Velilerin çektiği bütün sıkıntıları çektik. Allahü teâlâ onlara ayrı ayrı verdiği kerametleri, ihsân ederek, Ahmed'e hepsini verdi. Her dörtyüz yılda, bir Ahmed'e böyle ihsânlarda bulunur ve bu ihsânları da herkes görür."

Nitekim Ahmed Câmî'den dörtyüz sene sonra gelen İmâmı Rabbânî Müceddid-i Elf-i Sânî Ahmed Fârûkî hazretlerine de Allahü teâlâ böyle ikramlar, hattâ daha büyük makamlar ihsân eylemiştir. Bu, Allahü teâlânın husûsî bir ihsânıdır, dilediğine nasîb eder. O'nun ihsânı boldur.

Huzurunda okunan Kur'ân-ı kerîm âyetlerini, üç-dört derece tefsîr ederdi.

Ebû Sa'îd Ebü'l-Hayr hazretlerinin, ibâdet ederken giydiği bir hırkası vardı. Hattâ, bu hırkanın Hz. Ebû Bekr'e âit olduğu, elden ele, ona kadar gelmiş olduğu da söylenirdi. Ahmed Nâmıkî hazretlerine hırkayı ulaştırması için, Ebû Sa'îd'e (r.a.) ma'nevî bir işaret gelmişti. Ebû Sa'îd'in (r.a.) oğlu Ebû Tâhir hazretleri, babasında bulunan bu mübarek hırkayı taşımak selâhiyyetinin kendisine verilmesini arzu ediyordu. Ebû Sa'îd (r.a.), keşf yoluyla oğlunun bu düşüncesini anlayıp, sizin istediğiniz bu selâhiyyeti başkasına verdiler" buyurdu. Orada bulunanlar bu sözlerle ne demek istediğini anlıyamadılar. Sonra oğlu Ebû Tâhir'e vasıyyet edip buyurdu ki: "Benim vefâtımdan çok yıllar sonra, uzun boylu, şöyle şöyle şekilde, adı Ahmed olan bir genç hânekâhın kapısından girip gelir. Sen de o zaman, talebelerin içerisinde benim yerimde oturmuş olursun. Bu hırkayı muhakkak ona teslim eyle!"

Ebû Sa'îd (r.a.) vefât edip aradan uzun yıllar geçince, Ebû Tâhir (r.a.) bir gece rü'yasında, babası Ebû Sa'îd'in (r.a.) dostlarıyla birlikte, acele olarak bir yere gittiklerini gördü. Böyle acele ile nereye gittiklerini

sordu. Ebû Sa'îd "Sen de gel! Evliyânın kutbu geliyor" buyurdu. O da acele etmek istedi. Fakat o anda uyanıverdi. Ertesi gün Ebû Tâhir (r.a.), talebelerin içerisinde babasının yerinde oturmuş idi. Babasının ta'rif ettiği şekilde bir genç içeri girdi. Ebû Tâhir (r.a.) geleni hemen tanıdı. Ona çok izzet ve ikramlarda bulundu. Çok hürmet gösterdi. Babasının emânet ettiği hırkayı çok seviyor, bunu başkasına teslim etmenin kendisine çok zor geleceğini düşünüyordu. Bu sırada, gelen genç (Ahmed Câmî), "Ey efendim! Emânete riâyet lâzımdır" deyince, Ebû Tâhir (r.a.) buna sevinip kalktı, Ebû Sa'îd'in kendi elleriyle astığı yerden hırkayı alıp, gelen gencin sırtına giydirdi. Ahmed Câmî hazretlerine gelinceye kadar, evliyâdan 22 kişinin bu hırkayı giydikleri bildirilmiştir.

Ahmed-i Nâmıkî Câmî hazretleri uzun riyazetler ve mücâhedelerden (nefsin isteklerini yapmamak ve nefsin istemediklerini yapmaktan) sonra, insanlar arasına dönüp, bir taraftan onlara İslâmiyeti anlatırken, diğer taraftan yüzlerce eser yazmıştır. Âlimlerin herbirisi bu kitapları çok beğenmiştir. Çok yüksek velî idi. Bütün mahlûkâta karşı çok merhametli idi. Çok cömert idi. Herkese maddî ve ma'nevî iyilik ederdi. Sıkıntısı olanlar kendisine müracaat ederlerdi.

Büyüklerden Hâce Ebü'l-Kâsım isminde biri vardı. Malı, çok, hayrı da çok idi. Dâima âlimlerin ve velîlerin hizmetlerinde bulunurdu. Geçmiş evliyânın kabirlerini ziyaret eder, mübarek rûhâniyetlerinden feyz alırdı. Hikmet-i ilâhî başına öyle bir hâl geldi ki, bütün malı

elinden çıktı. Çok muhtaç bir hâle geldi. Kime gideceğini bilemiyor, kimseden birşey istiyemiyordu. Yaşlı ve zayıf olduğu için, çalışıp kazanması da mümkün değildi. Birgün sıkıntılı olarak camide oturuyordu. Yaşlı bir zât içeri girip iki rek'at namaz kıldı. Sonra bir köşede sıkıntılı ve üzüntülü bir hâlde oturan Ebü'l-Kâsım'ın yanına gelip selâm verdi. Bu nûr yüzlü ve çok heybetli bir zât idi. Heybeti Ebü'l-Kâsım'ı kaplamıştı. Ebü'l Kasım, selâma cevap verdi. Gelen zât, "Niçin sıkıntılı oturuyor sunuz?" dedi. O da, içinde bulunduğu durumu anlattı. Gelen zât, "Ahmed bin Ali'yi (Ahmed Câmî'yi) tanır mısın?" dedi. Ebü'l-Kâsım, "Evet. Eski dostumdur" dedi. O zât, "Onun yanma git. O, keramet sahibi bir kimsedir. Senin derdine derman olur" dedi. Ebü'l-Kâsım, ertesi gün Ahmed Câmî hazretlerinin yanma gitti. Selâm verdi. Ahmed Câmî (r.a.), selâmını alıp, "Ne hâldesin?" buyurdu. O da hâlini anlattı. Ahmed Câmî (r.a.) buyurdu ki: "Kaç gündür seni düşünüyordum. Başına bir iş gelmiş olabileceğini tahmin etmiştim. Fakat sen hiç üzülme. İnşâallah, Allahü teâlâ işini kolaylaştırır. Bir çâresi bulunur. Biz de duâ edelim." Ahmed Câmî hazretlerinin bu güzel sözleri, Hâce Ebü'l-Kâsım'ı rahatlatmıştı. Ertesi gün tekrar Ahmed Câmî'nin (r.a.) huzuruna geldi. Ahmed Câmî (r.a.) onu görür görmez: "Allahü teâlâ senin işini kolaylaştırdı. Senin bir günlük ihtiyâcın ne kadardır?" diye sordu. O da, bir günlük ihtiyâcına yetecek altın miktarını söyledi. Ahmed Câmî hazretleri, "Senin ihtiyâcını şu taşa havale eylediler. Hergün gelir ihtiyâcın

kadar altını oradan alırsın" buyurdu. Hâce Ebü'l-Kâsım "Peki efendim" deyip teşekkür etti ve o taşın yanına gitti. Taşın altında bir miktar altın vardı. Onu aldı. Tekrar Ahmed Câmî'nin (r.a.) huzuruna gidip, "Efendim. Ma'lûmunuz olduğu gibi ben ihtiyarım. Çocuklarım da var. Ben öldükten sonra onların hâlleri nice olur?" dedi. Bunun üzerine, "Hıyanet etmemek şartı ile, oğullarından hangisi gelirse, o altını alır" buyurdu.

Hâce Ebü'l-Kâsım, hergün gider ihtiyâcı kadar altını alırdı. Bu hâl, vefâtına kadar devam etti. Vefât ettikten sonra uzun yıllar oğulları gelip oradan altın aldılar. İçlerinden biri hıyanet edinceye kadar böyle devam etti. Biri hıyanet edince bir daha o taşın altında altın bulamadılar.

Bir zamanlar, Ahmed Câmî hazretleri Herat'a gitmek istedi. Bu haber tellâllar vasıtasıyla Herat ve civarında yayıldı. Genç-ihtiyar bütün halk sokaklara döküldü. Herkes, kendisini görmekle şereflenmek, mübarek sözlerini duyabilmek arzusuyla yanıyordu. Bir taht yaptırarak onun üstünde oturmasını ve tahtı da omuzlarında taşımak istediklerini bildirdiler. Kabul etmedi ise de, çok ısrar etmeleri üzerine çaresizlikten kabul etti. O zamanda bulunan en büyük velîlerden dört kişi, tahtın kollarından tuttular. Böylece bir saat kadar gittiler. "Tahtı yere koyunuz. Size ba'zı söyleyeceklerim var" buyurdu. İndirdiler. "İrâde nedir, bilir misiniz?" diye sordu. "Siz buyurunuz" dediler. "İrâde, söz dinlemektir"[1] buyurdu. "Böyledir" dediler. "O halde siz

atlarınıza bininiz, tahtı da diğerleri taşısınlar. Biz de sizinle aynı hizada bulunmuş oluruz" buyurdu. Onlar da kabul edip, tahtı başkalarına verdiler. Herkes bereketlenmek için tahtı birkaç adım taşırlar, sonra şurayla diğerleri alırdı. Fakat, o kadar insan toplanmıştı ki, çoğuna bu sıra gelmedi. Şehre geldikleri zaman, Şeyh-ül-İslâm Abdullah-i Esârî hazretlerinin konağına indiler.

Herat şehrinde Abdullah Zâhid isminde bir zât vardı. Senenin oruç tutması caiz olmayan beş günü hâriç, otuz senedir bütün sene boyunca oruç tutardı. Herkes tarafından tanınır, sözleri kıymetli ve dinlenir idi. Ahmed-i Nâmıkî Câmî hazretlerinin Herat'a geldiğini haber alıp, hanımına: "Elbisemi getir. Üstâd Ahmed hazretlerinin büyük velî olduğunu söylüyorlar. O gelmiş. Bakalım hâli nasıldır?" dedi. Hanımı dedi ki; "Eğer onu denemek, imtihan etmek için gidiyorsan sakın gitme ki, o senin zannettiğin gibi değildir. Eğer sohbetinde bulunmak, sözlerinden istifâde etmek niyetin var ise, git ve ne derse riâyet eyle. Eğer söylediklerine uymazsan ziyan edersin." Zâhid, "Haydi elbisemi getir! Sen böyle şeyleri bilmezsin" dedi. Elbisesini giyip, Ahmed Câmî'nin (r.a.) huzuruna gelip, selâm verdi. Ahmed Câmî (r.a.) selâmını aldı ve "Bize selâm vermeye niyet ettiğin zaman, hanımının sana ne söylediğini hatırlıyor muydun? Söz dinler misin?" buyurdu. Zâhid, "Söylenilen söz doğru olduktan sonra niçin tutmayayım, niçin söz dinlemiyeyim" dedi. Bunun üzerine buyurdu ki; "Geri dön. Falan mahalleye git.

Muhammed Kassâb-ı Mervezî'nin dükkânında, kenarda çengelde asılı olan kuzu etini satın al. Bakkaldan da biraz pekmez ve yağ al. Kendi elinle evine götür. Çünkü hadîsi şerifte; ***"Bir kimse kendi ihtiyâcını kendi taşırsa, kibirden uzak olur"*** buyuruldu. Eti pişir, tatlıyı da yanına alıp, hanımınla beraber ye. Sonra gusül eyle. Sonra, bir zamana kadar isteyip de elde edemediğin birşey varsa, gel Ahmed Câmî'ye talebe ol. Onun sözünden hiç çıkma!" buyurdu. Zahid, bana yapamayacağım şeyleri söylüyor. Ben otuz senedir gündüz birşey yemiyorum ki, diye düşündü. Bunun üzerine Ahmed Câmî hazretleri, "Zâhid, neler düşünüyorsun? Haydi! Bunlar kolaydır. Korkma! Eğer bunları yapmak sana çok zor geliyorsa Hâce Ahmed'den (Kendisinden) yardım iste!" buyurdu. Zâhid kalktı ve Ahmed Câmî hazretlerinin söylediklerini yerine getirdi. Eti pişirdiler. Tatlı yaptılar ve yediler. Sonra hamama gidip gusledince, şehrin dört duvarı arasında bulunan şeyler kendisine keşf olunmaya, onları görmeye başladı. Sonra Ahmed Câmî'nin (r.a.) yanına geldi. Ahmed Câmî (r.a.) kendisine buyurdu ki; "Ahmed'in bunda kabahati yoktur. Eğer şehrin dört duvarı içinde olan şeylerin keşfini değil de, dünyânın dört bucağı arasında bulunan şeylerin keşfini isteseydin, elbette o da verilirdi."

Ahmed-i Nâmıkî Câmî hazretleri, Herat'ta bulunduğu sırada, birgün Abdullah-i Ensârî'nin (r.a.) konağına da'vet ettiler. Ahmed Câmî'nin hizmetçisi, yola çıkmaları için ayakkabılarını önüne koydu. Ahmed Câmî

hazretleri, "Bir saat beklememiz îcâb ediyor. Bir iş var" buyurdu. Beklediler. Bir saat sonra, bir Türkmen, hanımı ve yanlarında 12 yaşlarında bulunan oğulları ile geldiler. Bu çocuğun babası dedi ki, "Efendim! Allahü teâlâ bize çok mal verdi. Bundan başka çocuğumuz yoktur. Bu da a'mâ olup gözleri görmemektedir. Her tarafı gezdirdik. Gitmediğimiz doktor kalmadı. Fakat hiç birisi bir çâre bulamadı. Biz biliyoruz ki, siz Allahü teâlâya her ne duâ ederseniz cenâb-ı Hak lütfedip kabul eder. Eğer, çocuğumuzun göz nuruna kavuşması için duâ ederseniz çok bahtiyar oluruz. Tek gözleri açılsın, îcâb ederse bütün malımızı feda etmeye hazırız. İhsân ederseniz, lütfederseniz çok seviniriz. Eğer bu arzumuz yerine gelmezse, üzüntümüzden mahvoluruz." Ahmed Câmî hazretleri bu sözleri dinledikten sonra, "Nasıl olur? ölüleri diriltmek, cild hastasını iyi etmek Îsâ aleyhisselâmın mu'cizesi idi. Bu hâlde Ahmed kim olur ki, bu hastalığın tedavisini benden istiyorsunuz?" buyurdu. Sonra ayağa kalkıp yürümeye başladı. Biraz sonra, "Biz ederiz biz" dedi. Orada bulunan herkes bu sözü işittiler. Fakat birşey anlayamadılar. Bundan sonra hemen geri dönüp bir yere oturdu ve "O çocukcağızı bana getirin" buyurdu. Getirdiler. îki mübarek başparmağını çocuğun iki gözüne sürüp, "Azîz ve celîl olan Allahü teâlânın izni ile açılın" buyurdu. O anda çocuğun gözleri açıldı. Parlak ve görür oldu. Bundan sonra orada bulunan ileri gelenler dediler ki; "Efendim, birinci defa "ölüleri diriltmek ve cild hastalarını iyi etmek mu'cizesi Îsâ aleyhisselâma aittir. Kendiniz için,

bu yolda Ahmed kim olur ki?" dediniz. Daha sonra da "Biz ederiz biz" dediniz. Bu iki sözünüz arasındaki irtibatı anlıyamadık. İzah buyurur musunuz?" Bunun üzerine Ahmed Câmî hazretleri şöyle anlattı: "Evvelki söz kendime âit idi. Bundan başkasını diyemezdim. Ama sonradan bana şöyle ilham ettiler: "Ey Ahmed! ölüleri, Îsâ aleyhisselâm mı diriltti? Dilsizleri ve cild hastalarını o mu iyi etti? Biz ederiz biz. Geri dön. O çocuğun gözlerinin açılması için seni sebeb kıldık." Bu söz kalbime öyle ilham olundu ki, ağzımdan da çıkıverdi. O söz ve fiillerin hepsi Allahü teâlâdan idi. Ahmed'i (Beni) sadece vâsıta kıldı."

Birgün Herat'ta bulunan ba'zı âlimler, Ahmed Câmî hazretlerine geldiler. Aralarında sohbet ederlerken, söz ma'rifet ve tevhîd konusuna gelince Ahmed Câmî (r.a.), "Siz ma'rifet ve tevhîd hakkındaki sözleri taklid ile söylüyorsunuz" buyurdu. Onlar, "Nasıl olur. Bizim her birimizin zihninde, Allahü teâlânın varlığına binlerce delîl vardır. Siz ise bizim bunları taklid ile söylediğimizi söylüyorsunuz" dediler. Onlara, "Eğer her biriniz onbin delîl hıfzetse, yine mukallidsiniz" buyurdu. "Bize bu sözünüzün doğru olduğunu isbât edebilir misiniz?" dediler. O da, hizmetçiye bir leğen ve üç tane inci getirmesini emretti. Ahmed Câmî (r.a.) incileri leğendeki suyun içine bıraktı ve "Her kim sözünde sâdık ise, leğenin yanına gelip Bismillâhirrahmânirrahîm dese, bu üç inci tanesi bir tane olur" buyurdu. Onlar, "Bu şaşılacak bir şeydir" dediler. Ahmed Câmî "Siz deyiniz! Sıra bana gelince ben de söyleyeceğim"

buyurdu. Onlar, sıra ile dediler. İnciler de herhangi bir değişiklik olmadı. Sıra kendisine gelince, leğen üzerine gelerek "Bismillâhirrahmânirrahîm" dedi. O üç tane inci leğen üzerinde yuvarlanmaya başladı. "Allahü teâlânın izni ile durunuz!" deyince inciler durdu. Birbirine karıştı ve deliksiz bir tane inci oldu. Hepsi hayret ettiler.

Ahmed Câmî hazretleri şöyle anlatıyor: Bir zaman nefsim benden zerdali istedi. "Bir yıl oruç tutarsan zerdali veririm" dedim. Nefsim bunu kabul etti. Bir yıl oruç tuttum. Bir yıl, tamam olunca nefsim bana seslenip, "Ben hizmetimi bitirdim. Sen de verdiğin sözü yerine getir!" diyordu. Babamdan miras kalan bir bağım vardı. Oraya gittim. Bağda bir hayvan öldürülmüş ve karnı deşilmişti. Mi'desinde çiğnenmeden yutulan zerdaliler vardı. Onlardan bir tane alıp temizledim. Nefsim feryâd edip, "Senin bana vermeyi söz verdiğin zerdali böyle hayvan mi'desinden çıkarılan zerdali değil idi" dedi. Ben "Bu da zerdalidir. Eğer i'tirâz edersen, bunu da vermem" dedim. Nefsim kabul etmedi. "Tek bana bunu verme! Başka birşeyde istemem dedi. Sonra birkaç tane daldan koparark elime aldım. Dostum Ebû Tâhir'in (r.a.) yanma vardım. Getirdiğim zerdalileri önüne koydum. Bana "Ahmed! Bize vakıf zerdalisi mi getirdin?" dedi. "Vakıf değildir. Kendi ağacımdan, kendi elimle toplayıp getirdim" dedim. "Vakıf zerdalisi getiriyorsun, sahibiyim diye bize veriyorsun, bizi görmüyor sanıyorsun" dedi. Ben edebsizlik olmasın diye susuyordum. İçimden de Allahü teâlâya münâcaat edip, "Yâ Rabbî! Sen de biliyorsun ki, bu zerdalileri,

babamdan bana mîrâs kalan bağdaki kendi ağacımdan toplayıp getirdim. O ise vakıf zerdalisi olduğunu söylüyor. Bu işin doğrusunu onun kalbine ilham eyle!" dedim. Biraz sonra Ebû Tâhir oğlunu çağırıp, "Git, kendi süründen bir koyun getirip kes. Açlık Ahmed'in başına ve beynine vurmuş, ne söylediğini bilmiyor. Vakıf zerdalisini, kendi malı sanıyor. Çorba ve et pişirsinler" dedi. Bunlar olurken ben oturuyordum. Çorba ve eti pişirip getirdiler. Benim gönlüme, bu etten ve çorbadan yememek geldi. Çünkü helâl değildi. Sâdece kuru ekmekten yedim. Ebû Tâhir "Niçin yemiyorsun?" dedi. "Böyle hoşuma gidiyor" dedim. Israr etti. Gönlüme gelen ilhamı anlattım. Oğlunu çağırıp, koyunu nereden getirdiğini sordu. Oğlu, "Sürü uzak gitmişti. Siz acele istediğiniz için, eti falan kasabtan aldım" dedi. Kasabı çağırdılar. Kasab dedi ki, "Bu koyunu bekçi haksız olarak bir yerden almış. Bana getirdi. Ben de kestim. Yarısını bekçi alıp gitti. Diğer yarısını da, oğlunuz gelince ona sattım" dedi. Bu hâl anlaşılınca, Ebû Tâhir başını önüne eğdi. Ben de kalkıp yakında bulunan mağaraya gittim. Orada bana bir ağlama hâli geldi. "Yâ Rabbî! O etin durumunu ona gösterdin. Zerdalinin de durumunu ona ihsân eyle" diye münâcaatta bulundum. Bu sırada Ebû Tâhir mağaraya geldi. Arkasından Hızır (a.s.) geldi ve "Ey Ebû Tâhir! Ahmed'in malına vakıf dersin. Şüpheli ete helâl dersin. Bunu kimden öğrendin? Ahmed'in mertebesi çok yüksektir" buyurdu. Ebû Tâhir o zaman mes'eleyi anlamış oldu.

Ahmed-i Nâmıkî Câmî hazretleri, Miftâh-ün-necât

isimli kıymetli eserinde buyuruyor ki, "Ehl-i sünnet ve cemâatten olmanın şartları hakkında çok mes'eleler vardır. Bu mes'eleleri bilmek, namazı, orucu, haccı bilmek gibi farzdır. Bunlar öyle farzdır ki, i'tikâd doğru olup da, namazda, oruçta ve diğer ibâdetlerde bir noksanlık olursa ve bu noksanlık kasden olmazsa affedilebilir. (Eğer affolunmazsa, insan Cehenneme girse bile, sonunda yine kurtulur.) Fakat, Ehl-i sünnet ve cemâat i'tikâdında bir sarsıntı olursa, bid'at sahibi olunmuş olur. Ve bid'at sahibini de Allahü teâlâ affetmez, İ'tikâdda bid'at sahibi olan bir kimseye azâb vâcib olur. Ehl-i sünnet ve cemâat i'tikâdına çok sarılmak ve bid'atten çok sakınmak lâzımdır. Bu sözlerimizin senedlerini de bildirelim ki, söylediklerimiz boş söz zannedilmesin. Resûlullah (s.a.v.) efendimiz buyurdu ki:

***"Allahü teâlâ, halîfelerime rahmet etsin."***

Denildi ki, "Yâ Resûlallah, sizin halîfeleriniz kimlerdir?" ***"Sünnetimi ihyâ edenler ve onu Allahü teâlânm kullarına öğretenlerdir"*** buyurdu. Yine buyurdu ki: ***"Yâ Ebâ Hüreyre! Sen insanlara benim sünnetimi öğret ki, kıyamet gününde senin için parlak bir nûr olsun, önce ve sonra gelenler sana gıbta etsin."*** Yine buyurdu ki: ***"Ben insanlarla, onlar "Lâ ilâhe illallah" diyene kadar savaşmakla emrolundum. İnsanlar bunu*** (Kelime-i tevhidi) ***söyleyince, benden kanlarını ve mallarını korumuş olurlar. Ancak İslâmiyetten doğan haklar bundan müstesnadır. Onların hesapları ise***

(kalblerindekini bilen) ***Allahü teâlâya aittir."*** Yine buyurdu ki: ***"Ümmetim yetmişüç fırkaya ayrılacaktır. Bunların yalnız biri Cennete girecek, ötekilerin hepsi Cehenneme gidecektir."*** Yine buyurdu ki: ***"Şefaatim, Kelime-i şehâdeti ihlâs ile söyleyen, dili kalbini, kalbi de dilini tasdik eden kimse*** *içindir."* Bu tür haberler çoktur. Daha fazlasını söylersek söz uzar. Allahü teâlâya ve Resûlüne îmân etmiş olan mü'min ve i'tikâdı düzgün bir kimseye bu anlattıklarımız yeter. Eğer buna îmânı yoksa, onun sünnet ve cemâat ile zâten alâkası yoktur. Biliniz ki, Ehli sünnet ve cemâatin mes'eleleri (alâmetleri) çoktur. Ama onun esâsı ve kaidesi on mes'eleye dayanır. Bu on mes'eleyi mutlaka bilmek lâzımdır.

Ebü'l-Hasen bin Ali'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerifte, Resûlullah (s.a.v.); ***"Sünnet ve cemâat üzere olana, Allahü teâlâ her bir gün için, bin nebi sevabı yazar ve her bir gün için, ona Cennette bir şehir bina eder. Kaldırdığı ve koyduğu her adım için ona on iyilik yazar. Cemâat ile namaz kılana, her bir rek'ati için bir şehid ecri*** (sevabı) ***yazar."*** Eshâb-ı kirâm, (aleyhimürndvân) dediler ki, "Yâ Resûlallah! Bir kişinin sünnet ve cemâat, üzere olduğu ne zaman (ne ile) bilinir?" buyurdular ki; ***"Şu on haslet kendisinde mevcut ise*** (o kişinin Ehli sünnet ve cemâat üzere olduğu) ***bilinir. 1) Cemâati terk etmez, 2) Esbabımı söz ile kötülemez, sövmez. 3) Bu ümmete*** (Müslüman ümmete) ***kılıçla karşı çıkmaz. Kılıç çekmez. 4) Kaderi tekzib etmez*** (kadere inanır),

***(imânda şüphe etmez) 6) Allahü teâlânın dininde münazaa*** (i'tirâz, münâkaşa) ***etmez,*** *7)* ***Ehl-i kıble olarak ölen kimsenin cenaze namazını kılmayı terk etmez, 8) Tevhîd ehli bir kimseye günahı sebebi ile*** (büyük bir günah işlese bile) ***kâfir demez, 9) Seferde ve hazerde*** (mukim iken ve yolcu iken) ***mest üzerine meshi terk etmez, 10) İyi veya günahkâr olan imâmın arkasında namaz kılar ve cemâati terk etmez. Bu hasletlerden birisini terkeden, sünnet ve cemâati terketmiş olur."***
Gerek hadîs-i şerifler ile bildirilen, gerek din imamlarımız tarafından Ehl-i sünnet şiarı olarak, Selef-i sâlihînden bize ulaşan bu on haslete sahip kimsenin, Ehl-i sünnet ve cemâatten olduğu anlaşılır. "Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah" diyen kimsenin, erkek olsun kadın olsun, iyi olsun kötü olsun, mü’min olduğu kabul edilir. Ona kız verilir ve onunla evlenilir. Ona mü'minlerden mîrâs düşer. Onun mîrâsı da mü'minlere düşer. Ona mü'minlere âit hükümler tatbik edilir. Vefât ettiği zaman cenaze namazı kılınır. Mü'minlerin kabristanına defn olunur. Eğer Kelime-i şehâdeti kalbi ile de tasdik ederek gönülden söyleyip ve bu hâl üzere Allahü teâlâya kavuşmuş ise, onun yeri Cennettir. Eğer kalbten söylememiş ise, münafık olur. Zahire göre şehâdet söylediği için, onu mü'minlerin ahkâmına tâbi tutarlar. Eğer nifak üzere Allahü teâlânın huzuruna varırsa, onun yeri derk-i esfel (Cehennemin en aşağı derecesi) olur. Şöyle ki, Nisa sûresinin 145. âyet-i kerimesinde meâlen; ***"Muhakkak ki münafıklar,***

***Cehennemin en aşağı tabakasındadırlar*** (Cehennemin dibindedirler)..." buyuruldu.

Kelime-i şehâdeti söyleyen bir kimseye, töhmet (zan) ve taassub (husûmet) ile, "Mü'min değildir" demek için kimseye müsâade verilmemiştir. Nitekim Nisa suresinin 94. âyet-i kerimesinde meâlen; ***"....Size İslâm selâmı veren kimseye. Dünyâ hayatının geçici ni'met ve menfaatine göz dikerek sen mü'min değilsin demeyin..."*** buyuruldu. Öyle ki, Kelime-i şehâdet söyleyenlerin hepsini mü'min kabul etmelidir. Büyük günâhları varsa, bu sebeple kendilerine küfür ve nifak damgasını vurmamalıdır. Kendi îmânında ve onların imânında şüphe etmemelidir. Çünkü Allahü teâlâ, günahkârları mü'min olarak isimlendirdi ve Nûr sûresi 31. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"..... *Ey mü'minler! Hepiniz Allahü teâlâya tövbe ediniz ki, dünyâ ve âhıret saâdatine kavuşasınız"*** buyurdu. Âsîlere tövbeyi emreden (olanların îmânını kabul eden) Allahü teâlâya muhalefet etmek uygun değildir. Allahü teâlânın bu emrinde şüphe etmek ve bunu red etmek de asla caiz değildir. Mü'minlerin sözünü ve şehâdetini red etmek ve onları yalancı zannetmek de hiç uygun değildir. Çünkü ateşperest, putperest, yahudi gibi küfür, şirk ve dalâlet ehli bir kimseden bu Kelime-i şehâdeti işiten bir mü'min bunu işittiğine dâir şâhidlik ederse, bütün İslâm kadıları, o kimsenin müslüman olduğuna hükmederler." Yine Miftâh-ün-necât isimli kitabında yazılı bir hadîs-i şerifte, Peygamber efendimiz (s.a.v,) Hz. Ali'ye

buyurdu ki: ***"Yâ Ali! Altıyüzbin koyun mu istersin, yahut altıyüzbin altın mı veyahut altıyüzbin nasihat mı istersin?"*** Hz. Ali dedi ki, "Altıyüzbin nasihat isterim." Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Şu altı nasîhata uyarsan, altıyüzbin nasîhata uymuş olursun. 1) Herkes nafilelerle meşgul olurken, sen farzları îfâ et. Ya'ni farzlardaki rüknleri, vâcibleri, sünnetleri müstehabları îfâ et. 2) Herkes dünyâ ile meşgul olurken, sen Allahü teâlâyı hatırla, ya'ni din ile meşgul ol, dine uygun yaşa, dine uygun kazan, dine uygun harca. 3) Herkes birbirinin ayıbını araştırırken, sen kendi ayıplarını ara. Kendi ayıplarınla meşgul ol. 4) Herkes dünyâyı i'mâr ederken, sen dinini i'mâr et, zînetlendir. 5) Herkes halka yaklaşmak için vâsıta ararken, halkın rızâsını gözetirken, sen Hakkın rızâsını gözet. Allahü teâlâya yaklaştırıcı sebep ve vâsıtaları ara. 6) Herkes çok amel işlerken, sen amelinin çok olmasına değil, ihlâslı olmasına dikkat et."***

Ahmed Câmî hazretlerinin yazmış olduğu kıymetli eserlerden ba'zıları şunlardır:

Enîs-üt-Tâbiîn, Sirâc-üs-sâirîn, Ravdat-ül-müznibîn ve Cennet-ül-müştakîn, Bihâr-ül-hakîka, es-Sırr-ül-mektûm, Misbâh-ül-ervâh, Miftâh-ün-necât (Bu kitâb Farsçadır ve İhlâs Vakfı tarafından neşredilmiştir), Dîvân.

Ahmed-i Nâmıkî Câmî, Miftâh-ün-necât kitabında buyuruyor ki: Tövbe, müs-lüman olsun olmasm, her

akıllı kimsenin ihtiyâcı olan bir şeydir. Bir iş yapan ve onun kötü olduğunu gören herkesin pişman olup tövbe etmesi vâcib olur. Tövbe etmezse, kendine zulüm etmiş olur. Allahü teâlâ Hucurât sûresi 11. âyet-i kerîmede meâlen buyuruyor ki; ***"Ey imân edenler! Bir kavim, diğer bir kavimle alay etmesin. Olur ki, alay edilenler Allah indinde alay edenlerden daha hayırlıdır. Kadınlar da, diğer kadınlarla alay etmesinler! Olur ki, alay edilen, eğlenceye alınan kadınlar, kendilerinden daha hayırlıdırlar. Birbirinizi ayıplamayınız ve birbirinizi kötü lakablarla çağırmayınız. Bir kimse îmân ettikten sonra, fâsıklık ne çirkin bir addır. Kim ki bu menâhiden*** (yasak edilen şeylerden) ***tövbe etmezse, işte onlar zâlimlerdir."*** İnsanlar ya zâlim, veya tâib (tövbe edici) olur denildi. Tövbe etmiyen zâlimdir. Tövbe etmiyen insanlar, kendilerini zulme ve fitneye attılar. Cenâb-ı Hak ile anlaşmaya sâdık kalmadılar ve ahde vefa etmediler. Bu sebeple, insanların çoğu zâlim oldular. Tevbe sûresi 111 ve 112. âyet-i kerimelerinde meâlen buyuruluyor ki: ***"Muhakkak ki Allahü teâlâ mü'minlerden nefslerini cihâda, mallarını sadaka ve infâka sarfedenlere, karşılığında Cenneti vermekle,*** (bunları onlardan) ***satın aldı ki, onlar Allah yolunda cihâd ederler, öldürürler, öldürülürler. Onlara va'd olunan Cennet haktır ki, Tevrat, İncîl ve Kur'ân'da sâbitdir. Kim ki, Allahü teâlâdan sevâb taleb ederek cihâdda ahdine vefa ederse, niyetinde ihlâs üzere olup, riya ve***

***şöhretten kaçınırsa, Allahü teâlânm va'd-i kerîmiyle olan mübâyeaya* (alış-verişe) *mesrur olur. Sevinin ki, bu alış-veriş sizin için büyük bir saâdettir."*** "Şirk, nifak ve ma'siyetlerden günâhlardan) ***tövbe edenler, Allahü teâlâya itaat edip, ihlâs ile ibâdet edenler, genişlikte de darlıkta da Allahü teâlânın ni'metlerine hamd edenler, oruç tutanlar,*** (ve Allah yolunda cihad edenler, ilim öğrenenler), ***rükû' ve secde edenler*** (beş vakit namazı şartlarına uygun olarak kılanlar), ***iyiliği*** (Allahü teâlâya îmân, tâat ve Resûlullahın (s.a.v.) sünnetine tâbi olmayı; ***emredenler, kötülükten*** (küfür ve ma'siyetlerden) ***nehyedenler, Allahü teâlânın ahkâmının, emirlerinin hududunu koruyan ve riâyet edenler var ya, işte bu güzel sıfatlarla vasıflanmış olan mü'minleri Cennet ile müjdele."***

Tövbenin, belirli bir vakit ve şarta ihtiyâcı yoktur. Bütün insanların ise tövbeye ihtiyâcı vardır. İnsanların en iyisi enbiyâdır (nebîler ve Resûllerdir). Onlardan biri de Yahyâ (a.s.) idi ki, onun hakkında âyeti **kerimede meâlen;** ***"O, kavminin efendisi ve nefsini şehvetten hapsedicidir."*** buyuruldu (Âl-i İmrân-39). Bununla beraber yine, onlara da istiğfar vâcib olmuştur. İnsanların en üstünü olan peygamberler tövbeye ihtiyaç duyarsa, kimin haddine düşer ki, tövbeye ihtiyâcı olmadığını söylesin. İnsanların en iyisi olan Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Kalbimde*** (envâr-ı ilâhiyyenin gelmesine engel olan) ***perde hâsıl oluyor.***

***Bunun için hergün, 70 kerre istiğfar ediyorum."*** Ve yine buyurdu: ***"Allahü teâlâya hergün yüz kerre istiğfar ediyorum.*** " A'râf sûresi 23.âyeki kerimede Allahü teâlâ meâlen buyuruyor ki; ***"Âdem*** (aleyhisselâm) ***ile Havva dediler ki, "Yâ Rabbl! Biz kendimize zulmettik. Eğer nen bizi mağfiret ve bize merhamet etmezsen, biz ziyan edenlerden oluruz."*** Allahü teâlâ, Ahkâf sûresi 15. âyet-i kerîmede meâlen buyuruyor ki; ***"İnsan kırk yaşına girdiği zaman şöyle demiştir: Yâ Rabbî! Senin razı olmadığın her şeyden tövbe edip sana yöneldim. Dînimi senin için hâlis edenlerdenim ve senin emrine Muti'lerdenim*** (itaat edenlerdenim)." Yûsuf sûresi 97. âyeti kerîmede meâlen bildirildiğine göre, oğulları Ya'kûb aleyhisselâma, ***"Ey bizim, babamız! Allahü teâlâdan bizim için günahlarımızın mağfiretini iste. Gerçekten biz günahkârlardan olduk dediler"*** buyuruldu.

Allahü teâlâ, Tahrîm sûresi 8. âyet-i kerîmede bütün mü'minlere hitaben meâlen buyuruyor ki; ***"Ey îmân edenler!İşlediğiniz günahlara, ölünceye kadar bir daha işlememek üzere nefsine nasihat eden tâibler*** (tövbe edenler) ***gibi Allahü teâlâya tövbe edin!..." Tâiblerin*** (tövbe edenlerin) ***makamı, bütün makamların en fazîletlisi ve üstünüdür. Hakikî tâib, cenâb-ı Hak katında*** (indinde) ***bütün halkın en azizi, en kıymetlisi ve en sevgilisidir."***

Allahü teâlâ onlar hakkında, Bekara sûresinin 222. âyet-i kerîmesinde meâlen şöyle buyuruyor: ***"Allahü***

***teâlâ,*** (günahlarına) ***tövbe edenleri ve fevahişden*** (pisliklerinden) ***temizlenenleri sever."*** Tövbe, bütün mü'minlere farzdır. Nûr sûresi 31. âyet-i kerîmede meâlen; ***"Ey mü'minler! Hepiniz, Allahü teâlâya tövbe ediniz! Tövbe etmekle kurtulabilirsiniz"*** buyuruluyor. Yûnus sûresi 63. âyet-i kerîmede meâlen; "(Evliyâ) ***onlardır ki, Allahü teâlâya îmân edip, O'na muhalefet etmekten sakınırlar"*** buyuruldu. Felah ve kurtuluşların hepsi tövbededir. Her farzın belli bir vakti vardır. Namaz, oruç, abdest, gusül, zekât, hac ve benzeri ibâdetlerin hepsinin vakitleri ve şartları vardır. O vakit gelmezse, o farz ilgili kimseye farz olmaz. Halbuki, zahiren ve bâtinen her verdiğin nefes için tövbe ve istiğfar sana vâcib olur. İnsanların en büyüğü (iyisi, kıymetlisi) olan Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Ey insanlar! Allahü teâlâya tövbe ve istiğfar ediniz. Zîrâ ben, günde yüz kerre Allahü teâlâya tövbe ediyorum."*** Ekseriya insanın her verdiği nefeste bir günah bulunur. Bilhassa dünyâya rağbet edenler için bu böyledir. Bunlar dünyâyı severler. Dünyâyı sevenler, her günahın başındadırlar. Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Dünyâya düşkün olmak, günahların başıdır."*** Gerçekten bil ki, bir gündüz ve gece 24 saattir. İnsan, her saatte ortalama bin nefes verir. 24 saatte insandan 24000 nefes çıkar. Bu nefesleri dünyâya rağbet ve dünyâ sevgisi için verince, hepsi ma'siyet (günah) olur. Hergün onun hesabına 24000 günah yazılır. O, bunu bilmez, farketmez. Hâl böyle olunca bak ki, istiğfar

(tövbe) yapmak lâzım mı, değil mi? insan tövbe edince ve tövbenin şartını yerine getirince, onun bütün nefesleri tâat (ibâdet ve sevap) olur. Şimdi bu sermâye, eğer bu zahmete değerse, tövbenin şartını yerine getirirsin. Dinle ki, tövbenin şartı nedir? Tövbenin şartı üç şeydir: Pişmanlık, dil ile özür dilemek (istiğfar) ve beden ile günahtan kaçınmak (terk). Tövbenin aslı (kökü) bu üç şeyin hakîkatindedir. İhlâs ve doğrulukla bunları yerine getiren kimse cenâb-ı Hakkın evliyâsmdan bir velî olur. Sıddîklardan bir sıddîk ve ebdâllerden bir ebdâl olur. Çünkü herşeyin anahtarı tövbedir. Bütün dostlukların başı tövbedir. Nitekim hadîs-i şerifte buyuruldu ki: ***"Cenâb-ı Hakka, tâib*** (tövbe sahibi) ***gençten daha sevgilisi yoktur."*** O genç, kendi nefsî arzusunu kontrol altına alır, cenâb-ı Hakkın rızâsını kendi hevesine tercih eder. İşte onun kavuştuğu iyi saâdet ve iyi talih budur. Hem cenâb-ı Hak indinde ve hem bütün mahlûkat nazarında onun sahip olduğu üstün (izzetli) huy budur. Gökte melekler, havada kuşlar, denizde balıklar, çöllerde, sahralarda ve denizlerde vahşî hayvanlar, aşağıda ve yukarıda bulunan bütün yaratıklar hepsi onu sever ve ona yakın olmak isterler. Onun dileğini cenâb-ı Hak yaratır, ihsân eder.

Hikâye: Fudayl bin Iyâd (r.a.), yol kesici iken tövbe etti. Malları sahiplerine geri verdi. Bir yahudi geriye kaldı, fakat Fudayl'ın ona verecek birşeyi yoktu. Yahudiye dedi ki, "Hiç malım kalmadı ki seni hoşnut edeyim, bana hakkını helâl et." Yahudi dedi ki, "Ben,

bana mal vermediğin müddetçe helâl etmemeğe yemîn ettim." Fudayl, "Eğer benim verecek birşeyim olsaydı, seninle böyle konuşmazdım" dedi. Yahudi "Elini şu elbisenin altına sok, orada bir kese altın vardır. Onu çıkar bana ver ki, yeminim yerine gelsin de, hakkımı sana helâl edeyim" deyince, Fudayl (r.a.) elini o elbisenin altına soktu ve bir avuç altın çıkardı ve ona verdi. Yahudi dedi ki, "Bana İslâmı arzet (bildir)". Ben Tevrat'ta okudum ki, ümmet-i Muhammed'den doğru ve ihlâs ile tövbe edenin elinde toprak altın olur. Ben senin bu söylediğinde doğru olup olmadığını bilmek istedim. Bu elbisenin altında hiç altın yoktu. Bildim ki Muhammed'in (a.s.) dîni hakdır ve senin tövben haktır (gerçektir)." Bunu söyledi ve onun elinde müslüman oldu. Bunun gibi vak'a (olay) çoktur. Tövbe, öyle herkesin değerini bileceği bir sermâye değildir. Tövbe, insanların kurtuluşudur. Gönlün hayâtı ve canın besinidir (gıdasıdır). Âhıretin meyvasıdır. Mü'minin sürûrudur. Günahlar demetinin şifâsıdır. Hastaların yarasının merhemidir. Düşenlerin yapışacağı iptir. Yolunu kaybetmişlerin rehberidir. Söz dinleyicilerin işitme anahtarıdır. Konuşanların sözünün sıdkıdır. Müştekim olanların istikametinin (doğruluğunun) adımıdır. Sâlihlerin basiret nurudur. Allahü teâlânın azabından korkanların korkusunun istirahatıdır. Reca' sahiplerinin ümidinin müjdecisidir. Nitekim cenâb-ı Hak, Yûnus sûresi 63. âyet-i kerimede meâlen; "(Evliyâ) ***Onlardır ki, Allahü teâlâya îmân edip, O'na muhalefet etmekten sakınırlar"*** buyurdu. Yine

Yûnus sûresi 64. âyet-i kerimede meâlen şöyle buyurulmaktadır: ***"Onlar için dünyâ hayâtında*** (Kur'ân-ı kerim ile), ***âhırette*** (ihsân ile) ***müjdeler vardır. Allahü teâlânın kelimelerinde*** (sözlerinde, va'dlerinde) ***hiçbir değişme yoktur. İşte bu müjde, en büyük kurtuluştur."*** Şimdi sözün başına dönelim: Tövbenin şartı nedir? Tâib (tövbe edici) nasıl yaşamalıdır ki, tövbe makamı doğru olsun? Ve, bu sözü geçen makamlara ulaşsın. Bunları anlatalım: Tâibin önce cenâb-ı Hakkın emrini gözetip, Tövbeyi cenâb-ı Hakkın kitabında bildirdiği gibi yapması gerekir. Allahü teâlâ, Tahrim sûresi sekizinci âyet-i kerimede meâlen; ***"Ey îmân edenler! Günahlarınızdan, Allahü teâlâya tövbe-i nasûh ile*** (ölünceye kadar bir daha günah işlememek üzere, nefsine nasihat veren tövbe ediciler gibi) ***tövbe edin!..."*** buyurmaktadır. Rivayet edildi ki, âyeti kerimede bildirilen tövbe-i nasûh, kulun geçmişte işlediği günaha pişman olması ve bundan sonra da o günaha dönmemeye kat'î olarak karar vermesidir. Yine bildirildi ki, tövbe-i nasûh dört şeyi kendinde toplar. 1) Lisan (dil) ile istiğfar, 2) Günahı işleyen a'zâ ile günahı terketmek (pişman olmak), 3) Bu günahı bir daha hiç işlemeyeceğine kat'î olarak karar vermek, 4) İnsanı günah işlemeye sevkeden kötü arkadaşlardan uzaklaşmaktır. Kalb pişman olmalı, dil duâ etmeli, yalvarmalı, a'zâ da günahdan çekilmelidir. Nâsûh'un yaptığı tövbe gibi tövbe etmelidir. Üstâd imâm Ebû Bekr Surbânî'nin (r.a.) tefsirinde yazıyor ki, "Bu Nasûh, yol kesicilikten tövbe etmiş bir kimse idi.

Tövbe edip herkesin hakkını geri verdi. Herbirini hoşnut etti. Hiç malı kalmadı. Biri gelip hakkını istedi. Üzerindeki peştemalı çıkardı. Orada bir akarsu vardı. O akarsuyun içine oturdu. Peştemalı o kimseye verdi. Allahü teâlâ bize bildirdi ki; "Tövbeyi, Nâsûh'un yaptığı gibi yapınız. Ve her alacaklınızı mümkün olduğu kadar hoşnut ediniz. Geriye kalanı, ben kendi hazînelerimden hoşnut ederim." Her makama, göre ayrı ayrı tövbe etmek lüzumunu çok iyi bilmelidir. Âsi olanın işlediği günaha tövbe etmesi lâzımdır. İtaat edenin, bu hâlini üstün (iyi) görmekten tövbe etmesi gerekir. Aynca, Kur'ân-ı kerim okuyanların ucubdan (kendini beğenmekten), âlimin hasedden, doğru yolda olanın, bu hâlini kendinden bilmekten ve bütün insanların her hususta benlik his ve düşüncelerinden tövbe etmesi lüzumu hiç unutulmamalıdır. A'zâları ile günah işleyip, sonra tövbe etmek, gözü, kulağı, dili muhafaza etmek zor değildir. Fakat böyle olmakla beraber, tâiblerin derecesine kavuşmak da kolay olmamaktadır. Zîrâ tövbe edenin, hiçbir nefesini zayi etmemesi gerekir. Kendi gönül kıblesini, kötü işlerine bakmaya yöneltip "Ne yaptım? Söylediğim ne oldu?" gibi düşüncelerle ve insaf gözüyle hareket etmelidir. "Efendisine hizmette kusurlu olana mükâfat verilir mi? Azabı ve cezası nasıl olur?" diye düşünüp, Cehennem azabına düşmekten korkması gerekir. Bunları düşündükçe, nedamet ateşi gönlünde yükselip, gönlü yana ve gözleri yaşlar döke ve dili feryâd ede... Vücûdu eriye, gözünü gerekmeyeni görmekten, kulağını gerekmeyeni işitmekten, dilini

söylememesi gerekeni söylemekten muhafaza ede. Kötü arkadaşı terk ede. Gidilmemesi gereken yerlere gitmekten, alınmaması gerekeni almaktan sakına. Bütün a'zâlarını, kulluk bağı ile bağlı kıla. Hoşnut edebileceği her hasmını hoşnud ede. Tam hasret ve nedametle ve kalbinde tam bir korku ile devamlı, acaba benim bu hatâ ve zulümlerim affolur mu, yoksa affolmaz mı? Bana ne muamele yaparlar? Af mı ederler, yoksa azâb mı ederler? diye düşüne. Bir nefesini korkuyla, diğer nefesini ümidle geçire. Gece-gündüz Allahü teâlânın işiyle meşgul ola. Her vakitte dilini Allahü teâlânın zikri ile ıslata. Bilhassa ba'zı zamanlarda yapılacak ibâdetlerin hususiyeti vardır. Nitekim Allahü teâlâ Tâhâ sûresi yüzotuzuncu âyet-i kertmede meâlen; **"... *Rabbinin*** (celle şânüh) ***tevfîk ve hidâyetine hamd edici olduğun hâlde, güneşin doğmasından önce*** (sabah namazını), ***güneş batmazdan önce*** (ikindi namazını), ***gecenin bir kısım saatlerinde*** (akşam ve yatsı) ***namazlarını ve gündüzün etrafında da*** (öğle) ***namazını kıl ki, Allahü teâlâ senden razı ola"*** buyurmaktadır. Yine Nûr sûresi otuzaltıncı âyet-i kerimede meâlen buyuruldu ki; "... (O mescidlerde), ***sabah ve akşam Allahü teâlâyı teşbih ve farz namazlar edâ olunur."*** Yine Bekara sûresinin 238. âyeti kerimesinde meâlen buyuruluyor ki; ***"Farz namazları, vakitlerine, şartlarına ve erkânına riâyetle edâ etmeye devam ve muhafaza edin. Hâsseten salât-ı vüstâya dikkat edin."*** Salât-ı vüstâ, beş vakit namazdan birisidir ki, hangisi olduğu

hakkında çeşitli rivayetler vardır. Ba'zı âlimler dediler ki, salât-ı vustâ, beş vakit namazın içinden, hangisi olduğu bildirilmeyen birisidir ki, kadir gecesinin, Ramazânı şerif ayında ve duâların red olunmadığı icabet saatinin, Cum'a gününde gizlendiği gibi, namazın hangisi olduğu da bildirilmemiştir.

İblis aleyhillâne, nafileler vasıtasıyla tâibin farzlarını kusurlu hâle getirir. Ey insanlar kendi ahvâlinizi gözetiniz. İblis aleyhillâne, birçok kimseleri yoldan çıkarmağa çalışmaktadır. Tâib, her vakit için yeni abdest almalıdır ki, şeytan ondan kaçsın ve onun ibâdete meyli artsın. Böylece Peygamber efendimizin (s.a.v.) sözü ile amel etmiş olur. Nitekim ***"Abdestini tazeleyen kimse için, Allahü teâlâ mağfiretini yeniler"*** buyuruldu. İnsan öyle olmalıdır ki, Cemâatle namazı hiç terketmesin. Cum'a'da hiç kusur etmesin. 12 kilometre bile gitmek gerekse gitmeli, ekseri hâlde evi mescid olmalı, oturunca yüzü kıbleye karşı oturmalıdır. Bakmak mecburiyeti olan anne-baba, çocuk, hanım gibi kimseleri yoksa, sabaha kadar mescidde olmalıdır. Güneş doğup işrak vakti gelince, kalkıp 12 rek'at namaz kılmalı ki, bu Duhâ namazıdır. Eğer fevt olmuş, ya'nî kazaya kalmış bir farz namazı varsa, bu namazı kaza niyeti ile kılmalı, ondan sonra helâl rızık kesbi (kazana) ile meşgul olmalıdır. Başkasının nasibi (beslenmesi) için çalışırsa, bu kesb daha iyi olur. Dünyâ niyeti varsa kazandığmı dünyalığa harceder. Dünyâ niyeti yoksa, kesbi helâldir. Hesabını vereceğini ve cenâb-ı Hakkın, "Niçin yaptın? Ne

yaptın?" gibi sorularına cevap vereceğini bilmelidir. Topladığı malı cenâb-ı Hakkın razı olduğu işlere harcamalıdır. Gönlünü (kalbini) dağıtmayıp, toplamalıdır. Cömert olmalıdır. Cimriliği terk etmelidir. Namaz vakti gelince, vaktin evvelinde kalkıp namaza hazırlanmalıdır. Vaktin evvelinde mescide gelmelidir. Geçmiş namazını kaza etmelidir. Cemâat toplanınca, cemâatle namazı kılmalıdır. Mühim bir işi olmazsa, mescidde kalıp cenâb-ı Hakkı zikretmelidir, ilim sahibi değilse, bir âlimin yakınında oturup, ilim dinleyip, öğrenmelidir. Âlimlerle çok oturup kalkmalı, çok lüzumlu olmadıkça onlardan ayrılmamalıdır.

Üzerine farz olan ilimden bir mes'eleyi öğrenmesi, ona, bütün dünyâdaki kesblerin hepsinden yapacağı ve ele geçireceği altın ve gümüşlerinden daha iyi ve üstündür. Tâib ve tâib olmıyan herkese, ilim öğrenmekten daha iyi hiçbir şey yoktur. İşlerin hepsi, ilim ile doğru olur ve ilimsiz hiçbir iş yapılmaz. Nitekim Resûl aleyhisselâmdan, "İşlerin hangisi üstündür" diye üç kerre suâl olundu. Her seferinde ***"İlimdir"*** diye buyurdu. Dediler ki; "Yâ Resûlallah! (s.a.v.) Biz size işten soruyoruz, siz bize ilimdir, buyuruyorsunuz. Hikmeti nedir?" Buyurdu ki: ***"Çünkü hiçbir iş, ilimsiz doğru olmaz ve onsuz hiç kıymeti olmaz."*** Öyle ise, tâib eziyet çekip çalışmalıdır ki, yaptığı ziyan olmasın. İlim ile meşgul olmak gerekir. İlmin ve ibâdetin aslı iki şeyle olur. Gönül diğer şeylerden tamamen kurtulmalı ve mi'de de boş (aç) olmalıdır. İhlas ile ibâdet de, bu ikisi ile olur. Kimin dünyâya arzu ve isteği olursa, ondan

hiçbir şekilde ihlâslı bir iş zuhur etmez. Kimin mi'desi dolu (tok) olursa ve dünyâ işi yaparsa, asla nefsânî arzuları yok olmaz. Onun cenâb-ı Hakkın dergâhında haysiyeti olmaz. Nefsin arzuları, ancak, dünyâdaki mubahların fazlasından diğer insanların haramdan sakındığı gibi sakınmakla ve nefse rahatlık veren her şeyden uzak olmakla ve kötü iş, kötü yer ve kötü yârı terk etmekle ve kötü düşünce, fesatlık, buğz, hased, kin, ucub, buhl (cimrilik) gibi hususları kalbden çıkarmakla yok olur. Her işin bir aslı vardır. Bir insanın itaatli kul olmasının aslı dört şeyledir. Birincisi, uzun emelli olmamak, ikincisi, cenâb-ı Hakkın va'dinden emin olmak, Üçüncüsü, cenâb-ı Hakkın taksimine, verdiğine (rızıklara) razı olmak. Dördüncüsü, mi'deyi haramdan korumaktır. Kim bu dört şeyi muhafaza ederse ve yerine getirirse, bütün mücâhedeleri yerine getirmiş olur. Nefsini itaat altına almış olur. Nefsin hassaları işe yarar hâle gelir. Tâib bir vücut, yeni eğerlenmiş at gibidir. Eğer atın eğeri ve gemi, gerektiği gibi doğru yapılmışsa, harb yerinde her bakımdan işe yarar. Hem keşf işinde, hem ganimette, koşmak için ve hem hezimette kaçmak için işe yarar. Eğer at, riyazet (terbiye) ve gem görmemişse, işe yarayacağı yerde serkeşlik (huysuzluk) eder. Hem kendi kanının dökülmesine, hem de bütün süvarilerin kanının dökülmesine sebep olur. Nitekim Fir'avn'ın atı böyle yapıp, Fir'avn ile beraber suda boğularak helak oldu. İnsan, riyazetle adam olur ve riyazet, nefsin arzularının kahrolmasıdır. Allahü teâlâ bize nefsin arzularını

kahretmeyi emretti. Nâziât sûresinin 40 ve 41. âyet-i kerîmelerinde meâlen buyuruldu ki; ***"Nefsini hevâ ve şehevâttan nehyeden kimsenin, menzil ve karargâhı Cennettir."*** Nefsinin istekleri peşinde olan kişinin vücûdu köpek misâli gibidir. Hadîsi şerifte buyuruldu ki; ***"İnsanlar, ya âlim veya müteallimdir*** (talebedir). ***Bu ikisinden olmayanda hayır yoktur."*** ilmi olduğu hâlde onunla amel etmiyen, nefsinin arzuları ile iş gören kimse hakkında, A'râf sûresi 176. âyet-i kerîmede meâlen buyuruldu ki: **"...*Bu kimsenin hâli; koğsan da, kendi hâline bıraksan da, dilini çıkartıp soluyan köpek gibidir...*"** Öyleyse akıllı şu kimsedir ki, bu ikisinden biri ya'nî âlim veya talebe olur. İlim bilmeyen, ilim öğrensin ve bunun sıkıntısını çeksin. Böylece, Besûlullahın buyurduğu hayırsız olmasın. Nefsin hâkim olduğu vücut, köpekten daha fenadır. Mücâhedeler ve riyazetler, nefsi terbiye etmekte çok te'sirlidir. Köpek terbiyecileri, azgın köpeği terbiye ederler. Köpek de, birkaç gün içinde onun emrine uyar. Av ve gösteri zamanında sahibinden ayrılmaz ve sahibine tam itaat eder. Köpek itaat eder hâle gelince, koştuğu zaman onun öldürdüğünü canlı olarak kabul ederler. Onun yanlışını doğru olarak kabul ederler. Avı bulamazsa, özrünü kabul ederler. Avı bulur ve tutarsa, iltifata mazhâr olur. Yaşadığı müddetçe, bakıcıları ona hizmet eder. Birkaç gün eziyet çeken ve biraz hüner sahibi olan köpeğin hâli böyle olursa, ilim sahibi olan müslümanların hâlini düşünmelidir. İnsan, tövbe ederek nefsin arzularını yok edip, ilim ve ibâdet

mücâhedesi yapınca, Allahü teâlâ da onu kendi lütuf ve kerem deryasından nasîbsiz bırakmaz. Affedilen tâib (tövbe edici), Allahü teâlânm seçtiği ve beğendiği kimsedir. Onun gönlü, cenâb-ı Hakkın nazargâhıdır. İlim öğrenip, riyazet çekip, kendi nefsinin hevâsını terk edip, Allahü teâlânın rızâsını istemiştir, iki cihanın sahibi cenâb-ı Hakkın rahmet ve ihsânı, yarattığı bir kulundan az olmaz. Cenâb-ı Hak söz veriyor ve Şûra sûresinin 25. âyet-i kerîmesinde meâlen şöyle buyuruyor: ***"Allahü teâlâ kullarını, işledikleri günahlara pişmanlıkla yaptıkları tövbelerini kabul eder ve dilediği kimsenin*** (büyük ve küçük) ***seyyiâtını*** (kötülüklerini, günahlarını) ***affeder."*** Yine Allahü teâlâ, Furkân sûresi 70. âyet-i kerîmede meâlen; "(Günahına) ***tövbe eden, Allahü teâlâya ve Resûlüne îmân eden,*** (İslâmın erkânı üzerine) ***sâlih amel işliyen kimselerin günahlarını, Allahü teâlâ sevâba tebdil eder*** (çevirir) buyuruyor. Cenâb-ı Hak, tâiblere (hakîkî tövbe edenlere) bu müjdeyi vermiştir. Biz de, tövbe işinde ve cenâb-ı Hakkın razı olduğu işlerde tembel olmayalım. Tövbe etmek seâdet alâmetidir. Tövbe eden, tövbenin şartlarını yerine getiren, yukarıda anlattığımız vasıfları ele geçiren kimsenin geçtiği topraklar, diğer topraklara karşı övünür. O kimsenin oturduğu yer, diğer yerlere karşı övünür. Tâib, bir dereden, nehirden veya denizden geçerse, ihlâs, tövbe, safavet ve gönül sıdkı ile Besmele çekse, o sular, kıyamete kadar onun için sevabı ona âit olmak üzere tesbîh ve tehlîl ederler ve cenâb-ı Haktan onun için af

talep ederler. Onu aydınlatan güneş, ay ve yıldızlar da, onun için istiğfar ederler. Cenâb-ı Hak, onu halkın gönlünde tatlı (sevimli) kılar. Göklerdeki melekler, onun için istiğfar ederler. Onu, seçilmiş kimselerin gönlüne sevgili kılarlar, ölürken beşaret bulur (müjdelenir). Kabir ona Cennet bahçelerinden bir bahçe olur. Kıyamette yüzü ak olarak haşr olur. Sırat'tan kolay geçer. Hesabı ihsân ile kolay geçer. Cennette yüksek derece bulur. Tövbe cevheri, herkesin ele geçireceği birşey değildir. O öyle bulunmaz bir incidir ki, herkes onun değerini bilemez. Tövbesi sebebiyle yüzbinlerce günahkârı affederler.

Bir kimse tövbekarların makamına ulaşamazsa, tövbeden ümidini kesmemelidir. Tâibleri kendine dost edinmelidir. Onlarla oturup kalkmalıdır ki, cenâb-ı Hakkın rızâsına muvafık (uygun) hâle gelsin. Nitekim cenâb-ı Hak, Bekara sûresi 222. âyeti kerîmede meâlen; ***"Allahü teâlâ*** (günahlarına) ***tövbe edenleri sever ve fevâhişden*** (pisliklerden) ***temizlenenleri de sever"*** buyuruyor. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"İbâdetlerin başı hubb-i fillah*** (sevdiğini Allah için sevmek) ***ve Allahü teâlânın bütün dostlarını sevmektir,"*** Tâiblere ve bütün mü'minlere iyilik dilemelidir. Onlara duâ etmelidir. Şundan dolayı ki, Resûlullah (s.a.v.) buyuruyor ki: ***"Bir kimse erkek ve kadın mü'minler için günde 25 kerre istiğfarda bulunursa, Allahü teâlâ, onun kalbinden gıll*** (kin) ***ve hasedi giderir. Bu günde onu, ebdâllerden yazar. Kıyamet günü, o kimse için, bütün mü'min***

***ve mü'minelerin hepsi, "Yâ Rabbî! O bizim için istiğfarda bulunurdu. Sen de onu mağfiret et" derler ve böyle söylemiyen bir kimse kalmaz."*** Yine Resûlullah (s.a.v.) buyuruyor ki: ***"Abdestli olarak uyu! Eğer ölürsen, şehîd olarak ölürsün, küçük büyük herkese hürmet göster!"*** Sen saâdet hangisinde olduğunu bilmezsin. Tövbe ile kabre giren, annesinden yeni doğmuş gibidir. Nitekim Resûlullah efendimiz buyuruyor ki: ***"Tövbe eden, günah işlememiş gibi olur."*** Müslihlerin (ıslâhı nefs etmişlerin) ve tâiblerin arasında olursan ve başka hiçbir iyilik olmasa bile, sonunda sende bir nedamet peyda olur. Kendini tekdîr edersin. Emir-ül-mü'minîn Ali (r.a.) buyurur: "Pişmanlık tövbedir."

İnsanlar, yaptıkları hatalı işlere pişman olurlar ve âhıret işlerine rağbet ederlerse, dünyâ işlerinden kalbleri soğur. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Bir kimse dünyâdan kaçırdığı birşeye esef ederse*** (üzülürse), ***Cehenneme bin yıllık yol yaklaşmış olur. Âhıretten kaçırdığı birşey için esef ederse, Cennete bin yıllık yol yaklaşmış olur."*** Bunun ma'nâsını iyi anlamalı. Aklı başa toplamalı, insaf etmeli, cenâb-ı Hakka kimse hile yapamaz. Binlerce ilim meclisini kaçırdık. Binlerce hayırlı işi "kaçırdık. Biliniz, boş ve gıybet dolu sözleri kulağımız dinliyor. Hiçbirine pişmanlık duymuyoruz. Eğer bir parça ekmek bizden bir dervişe geçse veya birkaç kuruş paramız ziyan olsa, rüzgâr ağaçlarımızdan birkaç meyva düşürse veya su götürse, o kadar hasret ve nedamet çekiyoruz ki, onun

üzüntüsü günlerce sürüyor. Hâlimiz ve yolumuz böyle iken, bir de kalkmış, biz salah ehliyiz diyoruz. Dünyâ (hâşâ) ma'bûdumuz olmuş. Şu hadîs-i şerifi hiç unatma ki, böylece kalbini dünyâya yöneltmekten vazgeçip, cenâb-ı Hakka çeviresin. Peygamber efendimiz (s.a.v.) "Yâ Rabbî, bana rızık ver!" diye duâ eden bir köylüye rastladı. Buyurdu ki: ***"Ey köylü! Allahü teâlânın ezelde senin için takdir etmiş olduğu rızkı mı istiyorsun?"*** (o kimse) "Evet" dedi. Bunun üzerine Resûlullah, (s.a,v.): ***"Kim Allahü teâlânın kendisi için takdir etmiş olduğu rızkı*** (endişe ederek) ***isterse, Allahü teâlâyı itham etmiş olur. Kim de Allahü teâlâyı itham ederse, kâfir olur. Sen Allahü teâlânın ihsânından iste!"*** buyurdu. Ama biz işi kolaya aldık ve ne söyliyeceğimizi düşünmüyoruz. Gaflet ve sefâhet atına dizgin takmışız. Bizi hep kötü arkadaşa götürmektedir. Birisi kalkıp diğer birine yardım ve hizmet etse, ona teşekkür ederler ve o kimse, ona ve evlâtlarına yardım eder. Eğer bir kimse insanların kapısından cenâb-ı Hakkın dergâhına dönerse ve tövbe ederse, binlerce insan ve cin şeytanları ortaya çıkıp onu aldatmağa çalışır. Ey temiz kalbli kimse! Ne oldu da kendini sıkıntıya atıyorsun? Bizim kayyûm olan Rabbimiz vardır ve bütün halkın rızkını vericidir. Bu dünyânın ötesinde, âhıret vardır. Bütün dost ve düşman orada hazır olacaklardır. Orada mahcûb olma. Asıl mahcubluk kıyamet gününde olacaktır. Esas ihsân oradaki, mahrum kalma da oradakidir. Allah ve hesâb zorluğu korkusundan dolayı gözden çıkan bir damla

yaş, dünyâ ve içindeki herşeyden daha iyidir. Nitekim Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Gözleri Allah korkusundan ağlıyan kimseye, Allahü teâlâ Cehennemi haram kılar ve onu Cennete sokar. Cennette onun için iki bostan vardır"*** buyurdu ve ***"Kıyamet gününde hesap için Allahü teâlânın huzurunda duracağından korkarak, O'na muhalefeti terkeden ve O'na itaate yönelen kimse için, iki Cennet vardır."*** (Rahmân-46) mealindeki âyet-i kerîmeyi okudu. Onu Cennetin kısımlarından olan Adn Cennetine indirirler, onun Cennette iki bahçesi olur, biri dünyâdan daha iyidir. Şu âyet-i kerîmede meâlen; ***"Kıyamet gününde hesap için Allahü teâlânın huzurunda duracağından korkarak, O'na muhalefeti terkeden ve O'na itaate yönelen kimse için iki Cennet vardır"*** buyuruldu (Rahmân-46). Nebî (a.s.) buyurdu ki: "Allahü teâlâ Mûsâ aleyhisselâma yüzbinkırk kelime (söz) söyledi. (Bu sözlerin üstünlüğü, kıymeti yanında) insanların sözlerini işitince onlara hiddetlendi. Mûsâ aleyhisselâmın Allahü teâlâ ile mükâlemesinde (konuşmasında) Allahü teâlâ ona buyurdu ki, "Yâ Mûsâ! Dünyâda iş yapanlar (amel işleyenler) içinde en çok sevdiğim kimse, zâhid olanlardır. Bana en çok yaklaşan kimse, haram kıldıklarımdan kaçınan kimsedir. Bana en çok sevgili olan âbid, bana ibâdet ederken benim korkumdan ağlıyan kimsedir." Mûsâ aleyhisselâm dedi ki; "Yâ Rabbî! Sen onlar için ne hazırladın? Onlara karşılık, mükâfat olarak ne vereceksin?)” Allahü teâlâ buyurdu

ki, "Zâhidlere Cenneti mübâh kılarım. Orada nereyi isterlerse oraya inerler (Diledikleri yerlere girerler, otururlar). Haramlardan sakınanlara (vera' sahiplerine) gelince, onları hesaba çekmekten haya ederim ve onlan hesapsız olarak Cennete sokarım, ibâdetlerinde benim korkumdan ağlıyanlara gelince; onlar için, hiç kimsenin kendileriyle beraber olamıyacağı (başkalarına nasîb olmayan Refîk-ül-a'lâ (en iyidostluk, en üstünlük) mertebesi vardır. Zîrâ, Resûl aleyhisselâm diğer bir hadîs-i şeriflerinde buyuruyor ki; ***"Ey insanlar! Allahü teâlâya tövbe ve istiğfar ediniz! Zira ben, günde yüz kerre Allahü teâlâya tövbe ediyorum."***

Ahmed-i Nâmıkî Câmî hazretleri, Miftâh-ün-necât isimli kıymetli kitabının son faslında buyuruyor ki; "İyi bir arkadaş, iki cihan için de büyük saâdettir. Maksada çabuk ulaşmayı sağlar. İnsanlar birlikte yaşarlar ve arkadaşsız olamazlar. Babamız olan Âdem aleyhisselâm, en güzel yer olan Cennette bulunduğu hâlde, kendisine insan olarak bir arkadaş gerektiğini hissetti ve bunu istedi. Onun sol kaburga kemiğinden Hz. Havva validemiz yaratıldı.

İyi arkadaşa sahip olunca, çok hamd etmeli ve hep iyi kimselerle beraber bulunmalıdır ki, kıyamette pişmanlık çekilmesin. Kur'ân-ı kerîmde bu hâl bildirilmektedir, insana ulaşan her felâket, kötü arkadaş sebebiyle gelir. Ondan çok uzak durmalıdır. Arkadaşın iyiliği veya kötülüğü, mutlaka, asıl, neseb, akrabalık gibi sebeblere bağlı değildir. Eshâb-ı Kehf'e vakın olup, onlardan ayrılmayan Kıtmîr isimli köpek, Kur'ân-ı

kerîmde onlarla beraber zikrolundu.

İyi arkadaş, insanı derekelerden (aşağılıklardan) derecelere (yükseklikliere) ulaştırır. Kötü arkadaş ise, bunun tersini yapar.

Herkes ile arkadaş olma! Konuştuğun kimselerin akıl ve anlayışlarına uygun konuş. Tekebbür etme! Sırrını kimseye söyleme! Herkesin sözüne aldanma! insanların sözlerine değil, işlerine bak! Kendi kendisine faydası olmayan kimseden çok sakınmalıdır. Nerede kaldı ki, onun başkasına fâidesi olsun. Kötü bir kimse ile arkadaş olan iyi bir kimse, eğer onu kendisine çevirip iyi yapabilirse ne a'lâ, eğer bunu yapamaz, kendisi de ona benzer ve onun gibi olursa, o zaman çok fenadır.

Tasavvuf büyükleri, öyle zâtlardır ki, günahkâr, serseri, hırsız, bid'at sahibi, yolunu şaşırmış v.s. kimseleri kendilerine benzetir, düzeltirler. Bu Allah adamlarının, kendilerine has güzel koku ve renkleri olur. O kokuyu ve rengi tadan, onlara benzer.

Kendi zan ve kafasına göre davranarak, başkalarını düzeltmeye çalışmak, çoğu zaman fayda yerine zarar hâsıl edebilir. Bunun için çok dikkatli ve uyanık olmalı, bir kimsenin saâdetine vesile olayım derken, o kimsenin hattâ kendinin bile felâketine sebep olmamalıdır.

Tanıştığınız, görüştüğünüz, beraber olduğunuz kimsenin iyi arkadaş mı, kötü arkadaş mı olduğunu anlamakta dikkat edilecek husus ve ölçü şöyledir: Gördüğünüz, görüştüğünüz, beraber olduğunuz, birlikte oturup kalktığınız kimse, sizin Allahü teâlâyı hatırlamanızı ve unutmamanızı, O’nu dil ve gönül ile

anmanızı sağlıyor, bunu tazeliyor ve kalbinizi uyanık tutuyorsa, işte o iyi arkadaştır. Ama beraber olduğunuz kimse, Allah korusun cenâb-ı Hakkı ve O'nun zikrini size unutturuyorsa, gerçekten bil ki, o kimse kötü arkadaştır. Ondan sakınmak elbette çok lâzımdır. (Ondan, yırtıcı arslandan kaçar gibi hattâ daha çok kaçmalıdır. Çünkü arslanın yapacağı, olsa olsa canını almaktır. Arslan insanın canını alabilir, onu öldürebilir. Fakat îmânına zarar veremez. Kötü arkadaş ise, insanın hem îmânının ve hem de canının gitmesine, onun ebedî felâketine sebeb olur."

*1)Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 321*
*2)Kâmûs-ül-a'lâm cild-1, sh. 797*
*3)Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 189*
*4)Nefehât-ül-üns trc. sh. 392*
*5)Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 980*
*6)Rehber Ansiklopedisi cild-1, sh. 122*

**AHMED RIFÂÎ:**

Evliyânın büyüklerinden. "Vilâyet-i Uzmâ" sahibi, dörtler diye isimlendirilen kutublardan biridir. Peygamber efendimizin (s.a.v.) soyundan olup, seyyiddir. İsmi, Ahmed bin Sultân Ali bin Yahya bin Sabit bin Ebü'l-Fevârîs Hazım Ali bin Ahmed Murtezâ bin Ali İşbilî bin Rüfâe Hasen bin Mehdî bin Muhammed bin Hasen bin Ahmed Salih bin Mûsâ bin İbrâhim Murtezâ bin Mûsâ Kâzım bin Ca'fer-i Sâdık bin Muhammed Bakır bin Ali Zeynel Âbidîn bin Hüseyn bin

Ali bin Ebî Tâlib'dir (r.anhüm). Ahmed Rıfâî hazretleri, Benî-Rufâe kabilesine mensup olduğu için, kendisine Rıfâî denilmiştir. Anne tarafından da nesebi, Hz. Hâlid bin Zeyd Ebû Eyyûb-el-Ensârî'ye (r.a.) dayanır. Bunun için kendisine, "Ebü'l-Alemeyn (iki sancak sahibi)" künyesi verilmiştir. Ebü'l-Abbâs da denir. Bu künyenin kendisine verilmesi, nesebinin, Hz. Fâtıma validemiz sebebiyle Peygamber efendimize (s.a.v.) ve "Mihmandâr-ı Resûlullah" olan Hz. Hâlid bin Zeyd'e dayanması sebebiyledir.

Ahmed Rıfâî hazretlerinin dayısı, büyük âlim Mensur (r.a.) şöyle anlattı: "Birgün ma'nevî âlemde Peygamber efendimizi gördüm. Bana, "Ey Mensur! Kız kardeşin, kırk gün sonra Ahmed isminde bir çocuk dünyâya getirecek. Bu çocuğu, Aliyyül Kârî Vâsıtî'nin terbiyesine teslim et. Bu zât, Allah indinde azîzdir, sakın ihmâl etmeyiniz" buyurdular. Tam kırk gün sonra Ahmed dünyâya teşrif etti." Doğumu 512 (m. 1118) senesinin Receb ayının ilk yarısının bir Perşembesine rastladı. Yine burada 578 (m. 1182) senesi, Cemâzil-evvel ayının 22. Perşembe günü, ikindi vaktinde, altmışaltı yaşında iken vefât etti.

Ahmed Rıfâî (r.a.) yedi yaşında iken babası vefât etti. Onu, dayısı Mensur Betâ-ihî, husûsî bir ihtimam ile büyüttü, ilim öğretti, önce Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Kur'ân-ı kerîm hocası Abdülmelik Harnutî'dir (r.a.). Ahmed Rıfâî (r.a.) anlattı: "Ben henüz yedi yaşında idim. Allahü teâlânın zâtına ve sıfatlarına âit bilgilerde ma'rifet sahibi olan hocam Abdülmelik Harnutî'yi

ziyarete gittim. Bana vasiyetinde bildirdi ki, "Yâ Ahmed! Sana şu diyeceğim şeyleri hafızanda tut, ezberle ve hiç unutma!" Ben de, "Peki efendim" dedim. Buyurdu ki: "Başkalarına iltifat edip gezen, hedefine varamaz ve hakikate kavuşamaz. Şüpheden kurtulamıyanın, dünyevî düşünenin, nefsî arzularının peşinde olanın; felaha, hidâyete kavuşması düşünülemez. Bir kimse, kendi kusurunu, noksanını bilmiyorsa, onun bütün zamanı da noksan geçer." Bu kıymetli sözleri hemen ezberledim. Bir yıl bu sözlere göre amel ettim. Bir yıl sonunda kendisinden yine nasihat istediğimde buyurdu ki: "Hakîkî âlimleri, evliyâyı tanıyamamak çok kötüdür. Tabibin hasta olması ne fena, akıllı kimsenin câhil kalması ne kötüdür."

Ahmed Rıfâî (r.a.), çocukken bir grub evliyânın yanından geçiyordu. Hepsi kendisine bakıyorlardı. Birisi; "Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah, bu mübarek ağaç (çocuk) büyümeye başladı" dedi. İkincisi; "Biraz sonra dallanır", üçüncüsü; "Kısa zamanda gölgesi etrafı doldurur", dördüncüsü; "Çok geçmeden meyve verir ve ay gibi etrafa ışıklarını salar", beşincisi; "Yakında, insanlar onun kerametlerini, fevkalâde hâllerini görürler. O, insanların hacetlerini (ihtiyaçlarını) istediği kimse olur", altıncısı; "Pek kısa zamanda şânı pek yücelir", yedincisi; "Onun talebeleri pek fazla olur" dediler.

Ahmed Rıfâî'yi (r.a.), dayısı, bir müddet sonra Vâsıt şehrine, büyük âlimlerden ilim öğrenmek üzere gönderdi. Vâsıt'a göndermesinin sebebi, rü'yâda

Peygamberimizin (s.a.v.) emr-i şerifleri olmuştur. İslâm âlimleri umumiyetle Vâsıt'a gelir, talebelere ders verirlerdi. Büyük âlim Aliyyül Kârî Vâsıtî hazretleri ve yine dayısı Ebû Bekr el-Ensârî el-Vâsıtî hazretleri de Vâsıt'ta bulunuyordu. Bu büyük âlimler, Ahmed Rıfâî'yi (r.a.) öyle yetiştirdiler ki, o, tasavvufta zamanının bir tanesi oldu. Aliyyül Kârî 578 (m. 1182) de vefât etti. 1016 (m. 1607) de vefât eden Aliyyül Kârî başkadır ki, bu, hakîkî Ehl-i sünnet âlimlerine dil uzatmıştır. Ahmed Rıfâî, Aliyyül Kâri ve İshâk Şîrâzî hazretlerinden bütün ilimleri öğrendi. Büyük bir fıkıh, hadîs, tefsir âlimi oldu. Tasavvufta emsaline az rastlanacak büyük vilâyet derecelerine kavuştu. Allahü teâlânın emirlerini harfiyyen yapar, yasaklarından büyük bir titizlikle kaçardı. Bildikleriyle amel eder ve başkalarına da tavsiye ederdi. Birgün birisi gelip duâ istedi. "Benim şimdi bir günlük nafakam var, onun için duâm kabul olmaz. Onu bitirdiğim zaman gel, sana duâ edeyim" buyurdu ve öyle yaptı.

Ahmed Rıfâî hazretlerinin, namaz kılarken benzi sararır, kendinden geçerdi. Gönlünde hissettiklerini, zahirinden ta'kib etmek mümkündü. Fakat heybetinden kimse cesaret edip soramazdı. Birgün kendisi, "Namaza kalktığım zaman sanki Allahü teâlâ bana Kahhâr sıfatıyla tecellî edecek diye korkuyorum" buyurdu.

Seyyid Ahmed Rıfâî (r.a.); orta boylu, nûr yüzlü, buğday benizli idi. Saçları siyah, sakalı seyrek, alnı açık ve geniş idi. Gözlerine sürme çeker, devamlı tebessüm eder hâlde bulunurdu. Öyle güzel konuşurdu ki, kalbleri

harekete getirir, sohbetine doyum olmazdı. Kürsüde oturarak konuşurdu. Konuşmaya başlayınca, sesini, uzaktakiler de yakındakiler gibi işitirlerdi. Çevre köydeki kimseler de, aynı şekilde duyarlardı. İnsanlar evlerinin üzerine çıkar, Seyyid Ahmed Rıfâî (r.a.) yanlarındaymış gibi dinlerlerdi. Öyle ki, bütün kelimeleri eksiksiz anlaşılırdı. Hattâ sağırlar, yarım işitenler, onun sohbetine katıldıkları zaman, Allahü teâlânın ihsâniyle kulakları açılır, söylenilenleri işitirler ve anlarlar idi. Beyaz gömlek giyer, pirinç unundan ekmek yaptırıp yerdi. Misafirler için verdiği yemek hâricinde başka birşey yemezdi. Yemeği soğutarak yer, misâfirsiz iftar yemeği yemezdi. Kendisine âit olan misafir konağı, hergün dolup taşar, günde iki öğün yemek çıkardı. Yolda her rastladığı kimseye, hattâ çocuklara bile selâm verirdi. Hastaların sıhhatlerini sormak için uzak yollara gitmekten üşenmez, onları ziyaretten zevk alırlardı. İhtiyarlara, a'mâlara, sıkıntıda olanlara yardımcı olurdu. Peygamber efendimizin (s.a.v.); ***"Kim, saçı sakalı ağarmış müslüman bir kimseye ikram ederse, Allah da ona ihtiyarladığında hürmet ve ikramda bulunacak kimseleri vazifelendirir, ona ikram ederler"*** hadîsi şeriflerinde bildirildiği gibi hareket etmeyi düstur edinmişti.

O kadar mütevâzi idiki, hiç bir mecliste baş köşeye geçmez ve seccade üzerinde oturmazdı. Dâima az konuşur ve "Sükûtla emr olundum" buyururdu. Birçok defa azameti ilâhiyye tecellisine mazhâr olup, güneşin karşısında buzun eridiği gibi kendisi de bir avuç su gibi

kalıncaya kadar erir, sonra ilâhî rahmet yetişerek eski hâlini bulurdu. Daha sonra da cemâatine hitaben; "Cenâb-ı Hakkın lütfü olmasa, yanınıza dönemezdim" derdi. Ezâ ve cefâya tahammülü bir darb-ı mesel olmuştur.

Ahmed Rıfâî hazretlerinin talebelerine bağlılığı çok fazlaydı. Onların arasında bulunmanın, onlarla sohbet etmenin, büyük sevaplar hâsıl eden ibâdet olduğunu buyurur ve talebelerine de kendi talebelerine böyle yapmalarını tavsiye ederdi. Allah adamlarıyla beraber olmayı sever, onların duâlarını almaya çalışırdı. Düşkünleri çok sever, her zaman onları himaye etmeye çalışırdı. Eli, ayağı olmayan veya cüzzam gibi ağır hasta olan kimseleri yanına alır, onları bizzat kendi elleriyle yıkar, temizler ve elbiselerindeki yırtıkları yamardı. Bunlardan haz duyduğunu bildirir, talebelerini de teşvik ederdi. Acıkmış bir fakiri görse, gider kendi eliyle yiyecek hazırlar, beraberce yerlerdi. Buyururdu ki, "Bütün evliyâlık yollarından geçirildim. Fakat fakirlik, başkaları gözünde hakîr olmak ve hastalık gibi Allahü teâlâya yakın ve daha uygun yol göremedim." Bir yere gidip de dönerken, yanında hazır bulundurduğu ipine, topladığı odunları bağlardı. Bunları getirir, şehirde bulunan dul, yetim, fakir, hasta olanlara dağıtırdı. Dünyâ malına hiç kıymet vermez, onları dîne hizmette kullanırdı. Kendisi için, dünyalık nâmına hiçbir şey alıkoymazdı. Bütün malını fakir müslümanlara dağıtırdı.

Ahmed Rıfâî hazretleri hacca gitmişti. Hac dönüşü Medîne-i münevverede Resûl-i ekremin (s.a.v.)

mübarek türbesini ziyareti esnâsında şu mealdeki manzumeyi söyledi:

"Uzaktık, toprağını öpmek için efendim,
Kendim gelemez, vekîl ruhumu gönderirdim.
Şimdi seni ziyaret ni'meti oldu nasîb,
Ver mübarek elini, dudağım öpsün Habîb!"

Şiir bitince, Peygamberimizin (s.a.v.) kabrinden mübarek elleri göründü. Seyyid Ahmed Rıfâî de, son derece ta'zim ve hürmetle eli öptü. Orada bulunan herkes hayretle hâdiseyi gördü. Peygamber efendimizin (s.a.v.) mübarek ellerini öptükten sonra, Ravda-i mutahharanın kapılarının eşiklerine yattı. Ağlayarak, oradaki cemâatin cümlesine, "Üzerime basarak geçiniz" diye yalvardı. Âlimler başka kapılardan çıkmağa mecbur oldu. Diğer kimseler üzerine basarak kapıdan çıktılar. Bu keramet pek meşhur olup, dilden dile günümüze kadar gelmiştir.

Büyüklerden biri, Ahmed Rıfâî'ye (r.a.) duâ etmesi için bir hasta getirdi. Hasta birkaç gün kaldığı hâlde, Ahmed Rıfâî (r.a.) hiçbir şey söylemedi. Bunun üzerine hizmetçisi Ya'kûb, "Efendim! Acaba niçin bu hasta için duâ etmiyorsunuz?" dedi. Buyurdu ki: "Ey Ya'kûb! Cenâb-ı Hakkın izzetine yemîn olsun ki, Allah katında, benim kabul olunacağı va'd olunan yüz hacetim vardır. Şimdiye kadar hiçbirini dilemedim." Ya'kûb, "Bir tanesi bu biçâre hastaya sarf edilse nasıl olur?" deyince, Ahmed Rıfâî hazretleri, "Sen benim edebe aykırı

hareket eden bir kimse olmamı mı istiyorsun" buyurup, A'râf sûresi ellidördüncü: ***"Dikkat ediniz, halk ve emir Ona mahsûstur. Âlemlerin Rabbi Allah çok yücedir"*** mealindeki âyeti kerîmeyi okudu, sonra: "Ey Ya'kûb, aslında fakîr olan bir kişi, bir hacet istirham edip, kabule mazhâr olduğu zaman, eski vekar ve şerefinden de bir kademe kaybeder" buyurdu. Hizmetçisi Ya'kûb: "Efendim, namazlardan sonra her zaman duâ ettiğinizi görüyorum" deyince de, Ahmed Rıfâî (r.a.): "O başka, bu başkadır. Namazlardan sonra yapılan, ilâhî emre uymak için yapılan kulluk duâsıdır. Bu ise hacet duâsıdır ve husûsî şartları vardır" buyurdu. Bu konuşmadan iki gün sonra o hasta şifâ buldu.

Ahmed Hanâzirî hazretleri anlatır: Bir gece Ahmed Rıfâî hazretlerinin türbesinde kalmıştım. Türbedâr, burada vâkı' heybetten uyuyamıyacağımı söyledi ise de, Allahü teâlâya tevekkül ederek yattım. Yatsı namazı vakti türbenin kapısı büyük bir gürültüyle açıldı. Biraz sonra birisinin yanıma gelip oturduğunu hissettim. Bana: "Bu gece, mübarek bir gecedir. Kur'ân-ı kerîm okumaz mısın? Beraber okuyalım" dedi. Ben de, "Peki" diyerek, Nahl sûresinden, Necm sûresine kadar beraber okuduk. Sabahleyin o zât, iki ekmek ile, iki kab getirdi. Kabların birinde süt, öbüründe bal vardı. Doyuncaya kadar yedim. O zât bir anda kayboldu. Sonra türbedâr geldi ve; gece hep seni düşündüm, aklım sende kaldı; çünkü burada kimse uyuyamaz" dedi. Başımdan geçeni anlattım. Türbedâr: "Seninle birlikte Kur'ân-ı kerîm okuyan ve sana yemek getiren, büyük mürşidimiz

Seyyid Ahmed Rıfâî hazretleridir" dedi.

Sirâc, Tâc-ül-Ârifîn Ebü'l-Vefâ'dan (r.a.) naklederek şöyle bildirdi: Ebü'l-Vefâ hazretlerinin yanına genç bir kimse geldi. Gelen kimseye "Tövbe et" buyurdular. O da tövbe ve istiğfar edip, "Efendim! Siz alınlarda yazılı olanları okur musunuz?" dedi. Ebü'l-Vefâ (r.a.), o gence dikkatlice nazar edip teveccüh buyurdular. O anda genç kendinden geçti. Orada bulunanlar, Ebü'l-Vefâ'ya (r.a.) "Bu kimdir?" diye sordular. O da, "Bu kimsenin alnında, Seyyid Ahmed Rıfâî hazretlerinin talebesi olacağı yazılıdır. Seyyid Ahmed Rıfâî ki, yakında zuhur eder, hakikatlerin toplandığı bir yol, duyulmamış gizli bilgilerin sahibidir. İnsanlar onun hâline onun zamanına kadar yaşar mı?" dediler. O da, "Evet" buyurdu. Dedikleri gibi oldu.

Hz. Seyyidin kız kardeşinin oğlu Ebü'l-Hasen Ali demiştir ki, "Birgün Seyyidin husûsî odasının kapısında oturmuştum. Önünde bir kimsenin sesini duydum. Dikkatle bakınca, yanında birisini gördüm. Asla görmediğim bir surette idi. Bir saat kadar konuştular. Sonra, o şahıs husûsî odanın duvarındaki pencereden, parlak şimşek gibi havadan geçip gitti. Seyyid Ahmed Rıfâî hazretlerinin huzuruna varıp, "Bu şahıs kim idi?" diyi sordum. "Sen onu gördün mü?" buyurdular. "Gördüm" dedim. Buyurdu ki, "O, öyle bir kimsedir ki, Allahü teâlâ, Atlas Okyanusu'nu onunla hıfzeder. Dört kutubdan biridir. Üç gündür mahcur olmuştur, uzaklaştırılmıştır. Kendisinin haberi yoktur." "Efendim! Mahcûrluğuna (vazifesinden uzaklaştırılmasına) sebep

nedir?" dedim. Buyurdu ki, "O, Atlas Okyanusu'ndaki adalardan birinde oturur. Orada üç gün üç gece yağmur yağdı. Hatırından geçti ki, keşke bu yağmur şehirlere, köylere yağaydı. Böyle düşündüğüne hemen istiğfar etti. Fakat bu i'tirâzın kalbine gelmesi sebebiyle mahcur olmuş, uzaklaştırılmıştır." Ben de, "Efendim, ona bu hâlini bildirdiniz mi?" dedim. "Sen bildirir misin?" buyurdular. "Evet" dedim. "Başını önüne eğ" buyurdular. Eğdim, kulağıma bir ses geldi: "Yâ Ali, başını kaldır. Başımı kaldırdım. Kendimi Atlas Okyanusu'ndaki adalardan birinde gördüm. Kendi kendime şaştım. Biraz yürüdüm. O zâtı gördüm. Ona selâm verip, hâdiseyi anlattım. Bana and verdi ve dedi ki; "Sana her ne dersem tut." "Peki" dedim. "Hırkamı boğazıma tak ve beni yerde sürükleyerek götür ve Allahü teâlâya, i'tirâz edenin cezası budur deyip bağır" dedi. Hırkasını boğazına geçirdim ve sürüklemek istedim. Bir ses duydum, "Ey Ali. Onu bırak. Zîrâ gökteki melekler onun için ağlıyorlar, inliyorlar. Allahü teâlâ ondan hoşnut oldu." Bu sesi duyunca, kendimden geçtim. Kendime gelince, kendimi dayımın yanında buldum. Yemîn ederim ki, nasıl gidip geldiğimi bilemedim "

Ahmed Rıfâî'nin (r.a.) talebelerinden iki tanesi birbirlerini çok severlerdi. Birbirlerine olan bu yakınlık ve duydukları ma’nevî hazdan kendilerinden geçerlerdi. Birgün böyle bir anda, bir tanesi ellerini kaldırıp, "Yâ Rabbî! Cehennemden azâd olduğuma dâir bu âciz kuluna bir belge gönder" deyiverdi, öbürü, "Hak

teâlânın keremi çoktur, fadl ve ihsânı hududsuzdur" dedi. Böyle konuşurlarken, aniden gökyüzünden beyaz bir kâğıt indi. Kâğıdı aldılar, içinde bir yazı göremediler. Seyyid Ahmed'in (r.a.) önüne geldiler. Hâllerini anlatmayıp, o kâğıdı ona verdiler. Kâğıda bakınca, Allahü teâlâya secde etti. Secdeden başını kaldırınca: "Allahü teâlâya hamd olsun ki, eshâbımın Cehennemden azâd olduğunu, âhıretten önce, dünyâda bana gösterdi" buyurdu. "Efendim, bu kâğıt beyazdır" dediler. Buyurdu ki: "Kudret eli siyah ile yazmaz. Bu, nûr ile yazılmıştır."

Seyyid Hasen (r.a.) anlattı: Birgün Hocam Seyyid Ahmed Rıfâî'nin (r.a.) huzuruna bir kimse gelip, "Efendim! Abdest almak için kuyudan su çıkarıyordum. Bir arslan gelip öküzüme saldırdı, parçaladı ve yedi. Ben şimdi ne yapayım?" dedi. Hocam, "O arslanı bana çağırınız. Korkmayınız, ondan size zarar gelmez" buyurdu. Ben de, "Peki efendim" dedim. Arslanı arayıp buldum. Hocam Seyyid Ahmed Rıfâî hazretlerinin çağırdığını söyledim. Arslan geldi. Hocamın huzurunda yüzünü yere koydu. Hocam arslana, "Ey Arslan! Bu fakirin hizmetini gören öküzü niçin yedin?" buyurdu. Arslan, Allahü teâlânın izniyle dile gelip, "Ey efendim! Ceddin Muhammed aleyhisselâmın hatırı için bana gadap edip, bedduâ etmeyiniz. Zîrâ bir haftadır birşey yemedim, çok açtım. Çaresiz kaldım, affedeceğinizi ümid ederim" dedi. Hocam, arslanm özrünü kabul etti ve "Suçunu bir şartla affediyorum. O da; yediğin öküzün yerine bu fakire hizmet edeceksin" buyurdular.

Arslan kabul edip, o kimsenin hizmetinde bulundu."

Bir köpek cüzzam hastalığına yakalanmıştı. Hiç kimse köpeği bu iğrenç hâlinden dolayı kapısına koymadı. Köpek, bu şekilde kapılardan kovula kovula, Seyyid Ahmed Rıfâî'nin (r.a.) kapısına geldi. Dermansız, yara bere içinde idi. Köpeğin bu hâlini gören Ahmed Rıfâî (r.a.), onu alıp, şehirden dışarı bir yerde ona bir gölgelik yaptı. Köpeği orada tedaviye başladı. Temizledi, yarasına merhem sürüp karnını doyurdu. Kırk gün bu şekilde tedavi gören köpek sıhhate kavuştu. Cüzzamdan eser bile kalmadı. Sonra köpeği güzelce yıkayıp şehre getirdi. Kendisine, "Efendim! Bu köpeğe çok ilgi gösterdiniz. Acaba hikmeti nedir?" diye sordular. Onlara "Kıyamet günü Rabbim bana, "Bu köpeğe niçin acımadın? Onu uğrattığım bu belâdan niçin kurtarmadın? Aynı belâya seni de düşürmem ihtimâlini niçin düşünmedin?" diye sormasından korktum. Ey insanlar! Kalblerinizi Allahü teâlânın yarattıklarına karşı merhamet hissiyle doldurunuz. Cenâb-ı Hakkın sizi de aynı derde müptelâ kılmasından korkunuz" buyurdular.

Birgün Ahmed Rıfâî'nin (r.a.) paltosunun eteğinde, evin kedisi gelip uyudu. Namaz vakti geldiğinde kediyi uyandırmağa kıyamadı. Bir müddet onu şefkatle seyretti: Uyanmıyacağını anlayınca kedinin yattığı yeri kesti. O haliyle kalkıp namaza gitti. Geldiğinde kedi uyanıp oradan gitmişti. Kesik parçayı paltosuna tekrar dikti, öyle ki, kesildiği yer hiç belli değildi.

Seyyid Ahmed Rıfâî (r.a.) birgün, abdest alırken elini

uzatmış bir hâlde bir müddet bekledi. Bu sırada, talebelerinden hizmetini gören Ya'kûb oraya geldi. Hocasının elini uzatmış hâlde bekler görünce, tutup o elini öptü. O zaman Ya'kûb'a, "Ey Ya'kûb! Zavallı hayvanı niçin rahatsız ettin" buyurdu. Bu sözden birşey anlamıyan Ya'kûb, "Efendim, anlayamadım, acaba zavallı hayvandan neyi kastediyorsunuz?" diye sorunca, "Rızkını elimden yemekte olan sineği kaçırdın" buyurarak, hayvanlara olan merhametini izah etmek istediler.

Ahmed Rıfâî hazretleri, birgün etrafına toplanmış olan yakınlarına, "İçinizde, benim bir ayıbımı, kusurumu görüp de söylemeyen var mıdır? Varsa lütfen söyleyiniz" buyurdular. Orada bulunanlardan bir tanesi dedi ki, "Efendim, ben sizde bir kusur görüyorum." Bunu işiten Seyyid hazretleri hiç üzülmedi, söyleyeni kınamadı ve "Ey kardeşim! Lütfen kusurumu söyleyiniz" buyurdu. O kimse, "Bizim gibi, size lâyık olmayan kimseleri huzurunuza kabul buyurmanızdır" deyince, başta Ahmed Rıfâî (r.a.) olmak üzere oradakiler ağlamaya başladılar. Bir ara Ahmed Rıfâî, "Hepinizden daha aşağı olduğumu biliyorum ve sizlerin hizmetçinizim" buyurarak onları tesellî edip, tevazu gösterdiler.

İbrâhim Bestî isminde bir kimse, Ahmed Rıfâî hazretlerini hiç sevmezdi. Hakkında uygun olmayan çirkin şeyler söylerdi. Birgün hakaret dolu bir mektup yazıp, birisiyle gönderdi. Ahmed Rıfâî (r.a.) gelen kimseye, mektubu sesli olarak okumasını söyledi. O

kimse, her türlü iftiranın bulunduğu bu mektubu okuyunca, Seyyid hazretleri, sükûnetle dinlediler ve doğru söylemiş. Eğer Allahü teâlânın indinde şüpheli bir durumum yoksa, insanların bana ettiği iftiralara hiç aldırış etmem" buyurdular ve mektubuna cevap olarak şunları yazdırdılar: "Muhterem İbrâhim Bestî hazretleri, Allahü teâlâ beni dilediği gibi ve istediği yerde yarattı. Sizin doğruluğunuza güveniyorum. Hayır duâlarınızdan beni mahrum bırakmamanızı ve haklarınızı helâl etmenizi yüksek zâtınızdan istirham ediyorum." Bu tevazu dolu mektubu alan İbrâhim Bestî çok şaşırdı. Yüzünü yerlere sürüp dışarı çıktı gitti. Nereye gittiği ve nerede olduğu bilinemedi.

Bir kimse Ahmed Rıfâî hazretlerini çekemez, onu hep kötüler, aleyhinde konuşurdu. Onun yüksek hâllerini inkâr eder, hiçbirini kabul etmezdi. Ahmed Rıfâî hazretlerinin talebelerinden kimi görse, önceden hazırladığı mektubu eline verip, hocasına götürmesini tenbih ederdi. Ahmed Rıfâî hazretleri de mektubu açınca, "Ey Mülhid, ey bid'atçı, ey zındık... gibi çok çirkin şeylerin yazılı olduğunu görürdü. Mektubu getiren talebesine bir miktar para verip, o kimseye götürmesini ve "Sen benim sevap kazanmama vesîle oluyorsun, cenâb-ı Hak sana hayırlar ihsân etsin" diye söylediğimi bildiriniz" der idi. Bu kimse, uzun müddet bu şekilde kötü hakaretlerine ve iftiralarına devam etti. Sonunda âciz kaldı. Ahmed Rıfâî'nin (r.a.) verdiği bu cevaplardan çok utanmaya başladı. Yaptığı hareketlerden pişman olup, tövbe etti. Özrünü beyân etmek üzere, af dilemek

için, Ahmed Rıfâî'nin (r.a.) huzuruna doğru hareket etti. Bulunduğu şehre yaklaşınca başını açtı, üzerinden örtüsünü çıkardı, boynuna da bir yular taktı. Bir kimseye de bu yuları tutup, çeke çeke Seyyid hazretlerinin huzuruna götürmesini rica etti. Ahmed Rıfâî onu bu hâlde görünce, "Ey kardeşim! Seni bu hâle getiren nedir?" diye sordular. O da, "Yaptıklarım" dedi. Seyyid Ahmed (r.a.), "Ey kardeşim! Yaptığınız sâdece birer hayırdır" buyurdular. O kimse yaptıklarına pişman olduğunu bildirerek özür diledi, özrü kabul edilince, Ahmed Rıfâî'nin (r.a.) sâdık talebelerinden oldu.

Seyyid Ahmed Rıfâî hazretlerine, sıkıntılı, dertli, ihtiyâcı olanlar gelirler, ondan duâ isterlerdi. Ayrıca ihtiyaçlarının karşılanması için kendisine gelenlere, mürekkep kullanmadan, parmağıyla kâğıda ba'zı şeyler yazıp verirdi. Allahü teâlânın izniyle hacetleri hâsıl olurdu. Bir kimse Seyyid hazretlerine hacetinin hâsıl olması için geldi. O da parmağıyla yazdığı bir kâğıdı ona verdi. Aradan bir hayli zaman geçtikten sonra o kimse, tecrübe için aynı kâğıdı tekrar getirip, Seyyid hazretlerine hacetini anlatıp, "Efendim! Bu kâğıda bir duâ yazarmısmız? dedi. O da, "Bu kâğıda daha önce bir kerre yazı yazılmış. Bir daha yazarsak, yazılar birbirine karışır, okunmaz hâl alır" buyurdular.

Fıkıh âlimlerinden Yûsuf Ebû Zekeriyâ (r.a.), Ahmed Rıfâî hazretlerini ziyaret için Ümmü Ubeyde kasabasına gitti. Gördüklerini şöyle anlattı: Seyyid Rıfâî hazretleri, binlerce kişiye camide va'z-ü nasîhat veriyordu. Nasihat ederken, cemâat arasındaki âlimler, kendisine pekçok

suâller sordular. Sorulan suâller pek zor, anlaşılması ve cevaplarını vermek güç idi. Seyyid hazretleri her sorunun cevâbını ânında en ince teferruatına kadar açıklıyordu. Ne kadar sorulduysa, hepsine cevap verdi. Dayanamadım, suâl soranlara, "Yeter artık. Ne kadar sorarsanız sorunuz, hepsine cevap verileceğini anladınız" dedim. Bu sözüm üzerine Seyyid Ahmed Rıfâî (r.a.) tebessüm edip, "Ey Ebû Zekeriyyâ! Dünyâ fânîdir. Bırakınız ben hayatta iken sorsunlar" buyurdular. "Bu dünyâ fânîdir" buyurduğunda, binlerce cemâat fevkalâde heyecana kapıldı, içlerinden beş kişi orada vefât etti. Orada hazır bulunanlar içinden, ibâdetlerini tam yapmıyan binlerce kimse tövbe edip doğru yola geldi.

Haddâdiye köyünde, çocukları doğduktan sonra ölen bir kadın vardı. O kadın, "Eğer doğacak olan çocuğum yaşarsa, onu Seyyid Ahmed Rıfâî hazretlerinin hizmetine vereceğim" diye va'd etti. Aradan zaman geçti, bir kız çocuğu oldu. Fakat doğan çocuk hem kambur, hem de topal idi. Çocuk büyüdüğünde, diğer çocukların alaylarına mâruz kalıyordu. Seyyid Ahmed Rıfâî (r.a.), birgün bu çocuğun köyüne gitti. Halk, kendisini köyün dışında karşıladılar. Bunlar arasında, sakat olan çocuk da vardı. Ahmed Rıfâî (r.a.) yaklaşınca, çocuk birden ileri fırlayıp ellerini öptü ve "Efendim! Siz, annemin de üstadısınız. Beni ne olur şu istihzalardan, alaylardan kurtarınız!" diye yalvardı. Onun bu yalvarışı Ahmed Rıfâî'ye (r.a.) çok te'sir etti ve mübarek gözyaşlarını tutamadı. Çocuğun başını ve

sırtını okşayıp duâ ettiler. Çocuk derhal şifâya kavuştu. Kamburluğu ve topallığı kalmadı. Bunu gören halk, Ahmed Rıfâî hazretlerine "Şeyh-ül-azca (topal kızın hocası)” lakabını verdiler.

Seyyid Ahmed Rıfâî hazretleri, herkese iyilik eder, kimsenin kalbini kırmaz ve kin tutmaz idi. Hiçbir zaman büyüklük taslamaz, çok mütevâzi idi. Birgün yoldan geçen kendini bilmez bir grup, Ahmed Rıfâî'ye hakaret etmeye başladılar. Uygun olmayan sözler sarfettiler. Ahmed Rıfâî (r.a.), onların bu hakaretleri karşısında başını açtı, yerlere yüzünü sürdü, toprağı öptü. Onlara, "Benim hatâlarımı ikaz eden büyüklerim, efendilerim! Bu kölenizi bağışlayın" buyurdu. Sonra o kimselerin ayaklarına kapandı, ellerini öptü ve "Ne olur, benden razı olunuz. Sizler çok yumuşak huylu kimselersiniz. Şüphesiz sizin bu yumuşaklığınız beni bu hâle getirdi" buyurdu. Onun bu hâli, o kimseleri âciz bıraktı, ezildiler. Ne yapacaklarını şaşırdılar. Nihayet, "Senin gibi hakîr bir kimse görmedik. Bu kadar hakaret ettiğimiz hâlde, senin rengin bile değişmedi, tahammül ettin ve yine tevazu gösterdin" dediler. Ahmed Rıfâî hazretleri de, "Bendeki bu hâl, sizin bereketiniz ve himmetinizin sayesinde olmuştur efendim" buyurdu.

Birgün hizmetçisi Ya'kûb'a buyurdular ki: "Ey Ya'kûb, şuradaki hurma ağacına bak! Başını dik tuttuğu için bütün yükü Allahü teâlâ ona taşıttırıyor. Halbuki şu gördüğün kabak fidesi, dallanıp yapraklanınca hemen yanağını toprağa koyup tevazu gösteriyor. Onun da yükünü, ağırlığını, Allahü teâlâ başkalarına yüklüyor."

Ahmed Rıfâî hazretleri, birgün nasihat ederken buyurdular ki; "Allahü teâlâ, bir kimseyi evliyâlık makamlarına çıkarmak dilerse, önce ona kendi nefsini terbiye etme vazifesini verir. Eğer nefsini terbiye etmeyi başarır, doğru yola kavuşursa, ona başka bir vazife verir. Bu defa çoluk çocuğunu doğru yola getirme, terbiye etme vazifesini verir. O da, onlara iyilik eder, iyi geçinirse, bu sefer de komşularını ve o mahallede bulunanları doğru olan hak yola getirme vazifesini verir. Şayet onlara da iyilik eder, yardımcı olur, iyi geçinirse, vazifesi yine değiştirilir. Bulunduğu bölgenin idaresi kendisine verilir. Onlarla da iyi geçinirse, bu defa memleketinin idaresi kendisine verilir. Bunu da başarır, kendisi dînin emirlerini yapar, yasaklarından şiddetle kaçınır, Allahü teâlâyı unutmaz ise, mevkii biraz daha yükseltilir. Bu defa, yer ile semâ arasındakilerin idaresi kendisine verilir. Buradaki varlıkların sayısını ancak Allahü teâlâ bilir. Bütün bunlar, birer imtihandır. Hepsinde başarı kazanırsa, yükselmeye başlar. Çok yüksek makamlara kavuşup "Gavs"Iık makamı kendisine verilir. [Resûlullah (s.a.v.) efendimize tam uyan bir kimse, ona uymakla nübüvvet derecelerini bitirince, mansab makam ehlinden ise, "İmâmet makamı" verilir. Vilâyeti kübrâ derecelerini bitirene, "Hilâfet makamı" verilir. Zil derecelerinde İmamet makamına uygun olan, "Kutb-i irşâd makâmı"dır. Hilâfet makamına uygun olan da, "Kutb-i medar makamı" dır. Aşağıda bulunan bu iki makam, sanki, yukarıda olan o iki makamın zilli gibidirler.

"Gavs", kutb-i medardan başkadır (daha üstündür). Kutb, işlerinin bir çoğunda Gavs'dan yardım ister. Ebdâlin makamlarına getirilmesinde Gavs'ın da te'siri vardır. Bu, Allahü teâlânın öyle bir ihsânıdır ki, dilediğine verir. Allahü teâlânın ihsânları pek çokdur.] Bundan sonra insanlık sıfatları silinir. Allahü teâlânın sıfatlarından biri olur. Allahü teâlânın gizli sırlarına vâkıf olmaya başlar. O hâle gelir ki, onun nazarı olmadan ne bir bitki biter, ne de bir yaprak yeşerir. Sonra Allahü teâlâ ile, insanların anlayamıyacağı bir kelâm ile konuşur. O kelâmın mahiyetini insanlar anlıyamaz. Çünkü o, uçsuz bucaksız bir deryadır. Bu deryada pekçok âlimler ve evliyâ boğuldular. Bu deryanın sahilinde bile Ehl-i sünnet i'tikâdını kaybettiler. Ehil olmayanlar şöyle dursun."

Hayâtı hep dîne hizmet ile geçti. Bid'at sahiplerine nasihat eder, onların gittiği yolun bozuk olduğunu bildirir, kurtuluşlarına vesîle olurdu. İnsanların hidâyete kavuşmaları için pekçok eser yazmıştır. Bunlardan; el-Burhân-ül-müeyyed, Şerh-üt-tenbih, el-Hikem-ür-Rıfâîye, en-Nizâm-ül-hasl li Ehl-il-ihtisas, el-Akâid-ür-Rıfâîye gibi...

Vefât etmeden önce Kelime-i şehâdet getirdi ve "Dünyâda âhıret için çalışıp yorulan, pişman olmaz, rahata kavuşur. Her hayr işleyenin ameli kendisine sunulacaktır. Her şer, kötü iş yapanın da ameli, kıyamet gününde önüne çıkacaktır..." buyurdu.

Hizmetini gören Ya'kûb anlattı: Ahmed Rıfâî (r.a,) ishalâ yakalanmıştı. İç organları erir, def-i hacet yoluyla

dışarı çıkardı. Bu hastalık bir ay kadar devam etti. Kendisine, "Efendim. Hiç birşey yemediğiniz hâlde, bu gelenler neredendir?" diye sordular. Onlara, "Bu gelen ettir. Dışan çıkıyor. Bu artık eridi kalmadı. Şimdi, kemiklerimin içinde bulunan ilik kaldı. O da bugün çıkar, biter. Yarın da Allahü teâlâya gitme günüdür" buyurdular. İyice ağırlaştığı zaman kendisine, "Efendim! Kavuşmak vakti yaklaştı herhalde!" dedim. Buyurdu ki, "Evet, öyle görünüyor. Hastalığımın şu son zamanında ba'zı hâdiseler cereyan etti. İnsanların üzerine büyük bir belâ gelmekte idi. Bu belâlara karşı kendi vücûdumu feda edip, bu belânm giderilmesi için Allahü teâlâya yalvardım. Allahü teâlâ da kabul buyurdu." Bundan sonra mübarek yüzünü toprağa sürmeye başladı. Yüzü gözü toz toprağa bulanmış bir hâlde ağlıyarak "Yâ Rabbî! Affet!" diye yalvardı. Sonra, "Yâ Rabbî! İnsanların üzerine gelecek olan dert ve belâlar için beni tavan yap ki, belâlar benim üzerime olsun" diye münâcaatta bulundu.

Vefâtında o kadar insan toplandı ki, mahşerî bir kalabalık meydanları dolduruyordu. Binlerce insan mübarek cenazesini taşımak için gayret gösterdiler. Defalarca cenaze namazı kılındı. Dedesinin türbesine defn edildi. Mübarek kabr-i şerifleri, her zaman ziyaretçilerle dolup taşmakta, ziyaret edenler rûhâniyetinden istifâde etmektedirler. Ahmed Rıfâî hazretlerinin tefsir ettiği kırk adet hadîs-i şerîf bir kitap hâline getirilmiş, "Hâletü Ehl-il-Hakîkât" ismi verilmiştir. Bu eserde, Ahmed Rıfâî hazretleri, hadîs-i şerifleri

menkıbelerle izah etmiştir. Bu eserde, Allahü teâlâya olan muhabbetin herşeyden üstün olduğunu şu misâl ile izah etti:

"Hz. Îsâ aleyhisselâm yolda giderken, ba'zı insanlara rastladı. O kimselerin vücutları zayıflamış, yüzlerinin rengi değişmişti. Bu hâli gören Hz. Îsâ aleyhisselâm, "Nedir bu hâliniz? Siz, bu hâle düşmenizin hikmetini söyleyiniz" buyurdu. Onlar da, "Cehennem ateşinin korkusu bizi bu hâle getirdi" dediler. Bunu işiten Hz. Îsâ (a.s.), "Allahü teâlâ korkanları, selâmete erdireceğini va'd etmiştir ve bunu zât-ı ilâhisi için bir hak saymıştır" buyurdu ve yoluna devam etti. İkinci bir grup insana rastladı. Onları da diğerlerinden daha çok zayıflamış, renkleri değişmiş bir hâlde buldu. Bunlara da, "Bu hâle gelmenizin hikmeti nedir?" diye sordu. Onlar da, "Biz Cennete âşıkız, onun hasretiyle bu hâle geldik" dediler. Hz. Îsâ (a.s.) onlara, "Allahü teâlâ sizin gibilerin arzu ve isteklerini vermeyi zâtı ilâhisi için hak kabul etmiştir" buyurdu ve yoluna devam etti. Bu defa daha da zayıflamış ve renkleri değişmiş bir gruba rastladı. Onlara, "Sizlerin bu hâle gelmenizin hikmeti nedir?" diye sordu. Onlar da, "Bizler Allahü teâlânın aşkından bu hâle geldik" deyince, Hz. Îsâ (a.s.), "Siz Allahü teâlâya yakın olan kimselersiniz" buyurdular, bu sözlerini üç defa tekrar ettiler."

Nefsî arzuları bırakıp, Allahü teâlâya tam bağlanmanın ve sâdık kul olmanın üstünlüğünü anlattıktan sonra şu misâlleri verdi:

İbrâhim bin Edhem hazretleri anlattı:Birgün kırda

giderken bir çobana rastladım. Ona, "Yanınızda içmek için süt veya su gibi birşey var mıdır?" diye sordum. Çoban, "Acaba hangisini daha çok seversiniz?" diye sordu. Ben de, "Su" dedim. Bunun üzerine çoban elindeki âsâsıyla orada bulunan bir kayaya vurdu. Taştan su akmaya başladı. İçtim. Kar gibi soğuk, baldan daha tatlı idi. Hiç sesimi çıkarmadan, çobana hayretle bakmaya başladım. Benim bu hâlimi gören çoban, "Niçin hayret ediyorsun? Kul, gönülden Allahü teâlâya bağlanırsa, herşey onun emrine verilir. Bunda hayret edilecek bir durum yoktur" dedi.

Eshâb-ı kirâmdan Selmân-ı Fârisî (r.a.), bir misâfiriyle şehir dışma çıktı. Yürürlerken önlerinde bir geyik koşarak gidiyordu. Bir takım kuşlar da gökyüzünde uçuyorlardı. Selmân-ı Fârisî (r.a.), "Misafirime bir geyik ile, etli bir kuş gelsin" buyurdu. O anda bir geyik ile bir kuş orada hazır oldular. Bu durumu gören misafir hayret ederek, "Yeryüzündeki hayvanları ve gökyüzündeki kuşları emrine hazır kılan Allahü teâlâ kemâl sıfatlara sâhib, noksan sıfatlardan uzaktır" dedi. Misafirinin hayretini gören Selmân-ı Fârisî (r.a.) "Niçin şaşıyorsunuz? Allahü teâlâya itaat edene âsî olanı hiç gördünüz mü?" buyurdu.

Abdülvâhid bin Zeyd anlattı: "Eyyûb-i Sahtiyanı (r.a.) ile beraber Şam yolunda yürürken önümüze, sırtında odun yüklü bir kimse çıktı. Ona, "Rabbin kimdir?" diye bir suâl sorduk. Bu sözümüze üzüldü ve "Bize de böyle sorulur mu?" deyip ellerini semâya doğru açıp, "Yâ Rabbî! Şu odunları altına çevir" diye duâ etti.

Odun hemen altın oldu. Sonra tekrar, "Yâ Rabbi! Bu altınları odun eyle!" dedi. Altınlar odun olmuştu. Bize dönerek, "Gördünüz değil mi?... Ariflerin hikmetli işleri bitmez. Fakat kimseye de belli etmek istemezler. Beni mecbur ettiniz" dedi. Bu mübarek zâta böyle bir suâl sorduğumuza pişman olduk ve oldukça mahcûb olduk. Dedim ki, "Efendim! Acaba yanınızda yiyecek birşeyler var mıdır?" Bize yanında taşıdığı bir kavanozu gösterdi. İçinde bal vardı. Rengi kardan beyaz ve kokusu miskten güzel idi. O balı bize vererek, "Allahü teâlâdan başka ilâh yoktur. O'na yemîn ederek söylüyorum ki, bu balı arı yapmamıştır" dedi. Balı yemeğe başladık. Öyle tatlı idi ki, hayâtımızda böyle bir bal yememiştik. Bizim hayretimizi görünce, "Allahü teâlâyı bilen bir kimse için şaşılacak bir durum yoktur. O'na kulluk eden, O'nun işine hayret etmez. Bunun gibi harikulade şeyleri görmek için de Allahü teâlâya ibâdet edilmez. Böyle yapanlar câhildirler. Çünkü bu gibi şeylerle oyalananlar, hedefe varamazlar" buyurdu. Bu zâtı ikimiz de tanıyamamıştık. O günden sonra bir daha da hiç görmedik."

Hirem bin Hayyân anlattı: "Birgün Dicle nehri kenarında yürüyordum. Bana doğru bir kimse geliyordu. Yaklaşınca selâm verdi. Yüzünde insanı hürmet etmeye sevkeden bir heybet, bir nûr vardı. Hatırını suâl ettim. Bana, "Ey Hayyân oğlu Hirem! Bu suâllerden vazgeç! Rabbimiz Sübhân'dır, O'nun her dediği olur. Sen, sana lâzım olan işleri yapmaya bak" buyurdu. Ona, "Allahü teâlânın rahmeti, bereketi senin

üzerine olsun, benim ve babamın ismini nereden biliyorsunuz? Halbuki, bu zamana kadar sizi hiç görmedim" dedim. Bana, "Arifler ma'rifet nuruyla bakarlar. Onlara gizli birşeyin olmadığını öğrenmedin mi?" buyurdu."

Dedelerinden Ârif-ül-Vâsıtî (r.a.) anlattı: "Çölde gidiyordum. Oturan bir kimse ile karşılaştım. Selâm verdim, cevâbını verdi, önce konuşmak istemedi. Biraz sonra, "Allahü teâlânın zikri ile meşgul olmak lâzım. Çünkü, O'nu hatırlamak kalblerin şifâsıdır. Ne yazık ki, insanoğlu bundan gafildir. Halbuki ölüm ona çok yakındır. Allahü teâlâ her an onu görmektedir" dedi ve ağlamaya başladı. Ben de ağladım. Bir müddet sonra ona, "Efendim! Sizin, bu çöl ortasında tek başınıza kalmanızın hikmeti nedir?" dedim. Bana, "Yalnız değilim, Allahü teâlâ benimledir. Bunun için hiç yalnızlık hissetmiyorum" dedi. Kalkıp hızlı hızlı yürümeye başladı. Bir taraftan da "Ey benim Allahım! İnsanların çoğu seni bırakmış, başkalarıyla meşguller. Halbuki sen, bütün yaratılmışların yaratanısın. Ey kimsesiz kalanların sığınağı! Ey herşeyin sahibi olan Allahım!" diyordu. Ben de peşinden ta'kib etmeye başladım. Bir ara bana dönerek, "Rabbim, sana afiyetler ihsân eylesin. Bana değil, benden daha hayırlı olana koş. Beni en hayırlı olanla başbaşa bırak, beni meşgul etme. Geriye dön!" dedi ve gözden kayboldu. Bir daha da onu hiç görmedim."

Zünnûn-i Mısrî hazretleri anlattı: "Hep üzüntülü olduğum zamanlar, kimselerin olmadığı yerlere

giderdim. Birgün böyle gezerken, bir kimse ile karşılaştım. Kuru otları üzerine örtmüş yatıyordu. Onu böyle gören, ölmüş sanırdı. Selâm verdim. Cevâbını verdi. Bana, "Ey genç! Nereden geliyorsun?" diye sordu. "Mısır'dan geliyorum" dedim. "Nereye gidiyorsun?" diye sordu. "Beni yaratan Allahü teâlâya!" dedim. Bunun üzerine, "İstediğini bulabilmen için dünyâyı ve âhıreti bırakmalısın. Ancak o zaman O'na kavuşabilirsin" dedi. Ben de, "Doğru söylüyorsunuz. Fakat bende yakın hâsıl olması için bunu izah etmenizi istirham ederim" dedim. "Sözümü yanlış anlamayınız. Allahü teâlânın bize ihsân ederek verdiği şeyler, söylediklerimizden daha büyüktür. Biz, Rabbimizin ihsânı olarak verdiği ma’rifet ile herşeyi ölçer, ona göre konuşuruz" dedi. Ben de, "Efendim! Sözlerinizi yanlış anlamıyorum. Nûr üstüne nûr sahibi olabilmek için ve yakîn hâsıl olması için nasîhatlarınızı istirham ediyorum" dedim. Bunun üzerine, "öyle ise başınızı yukarı kaldırıp bakınız!" buyurdu. Başımı semâya doğru kaldırdığımda yerle gök arasını altın olmuş gördüm. Pırıl pırıl parlıyordu. "Gözlerini kapa, sonra aç!" buyurdu. Dediğini yaptığımda, herşeyi eski halinde gördüm ve "Bu âleme hangi yoldan gidilir?" diye sordum. "Allahü teâlâ ile ol. Eğer O'nun kulu isen ve arzu ettiğine kavuşmak istiyorsan böyle yaparsın" buyurdu.

Dünyâya aldanan, âhıreti unutan kimseleri anlattıktan sonra şu misâlleri verdi:

Hz. Mûsâ (a.s.) ile Hızır'ın (a.s.) kıssası Kur'ân-ı kerîmde buyurulmaktadır. Yıkılmak üzere olan bir

duvarın içinde bir hazînenin olduğu haber verilince, Hızır aleyhisselâm o duvarı tamir etti. Eshâb-ı kirâmdan Enes bin Mâlik (r.a.) o hazînede şu yazıların bulunduğunu haber verdi. "Rahman ve Rahîm olan Allahü teâlânın ismi ile. Ölüme inanan kimseye şaşıyorum ki, nasıl neş'eleniyor? Kadere bütün kalbiyle inanmış kimseye şaşıyorum ki, niçin mahzun oluyor? Cehennemin varlığına inanmış kimseye hayret ediyorum ki, nasıl gülebiliyor? Dünyânın birgün yıkılacağını bilen kimseye hayret ediyorum ki, ona nasıl bağlanıp, sarılıyor? Allahü teâlâ vardır, birdir ve Muhammed aleyhisselâm onun kulu ve Resûlüdür."

Hanis bin Abdullah (r.a.y bir nasîhatında buyurdu ki: "Hayret ettiğim bir kimse vardır. Geceleri, sabahlara kadar ibâdet eder, gündüzleri oruç tutar ve hiç günâha girmez. Böyle olduğu hâlde, bu kimseyi devamlı gözyaşları içinde ağlar görürsün. Bir kimse de vardır ki, geceleri sabahlara kadar yatar, güneş hep üzerine doğar ve gündüzleri de boş işlerle oyunla, eğlence ile geçirir. Her türlü günâhı işlemekten çekinmez. Durumu böyle olduğu hâlde, o kimseyi hep güler bulursun."

İnsanın kendi kusur ve hatâlarını görmesinin üstünlüğünü anlatırken buyurdu ki;

İbrâhim bin Edhem (r.a.), "Yedi yıl insanların arasında bulundum. Hiç kimsenin kendi hatâsını, başkasmın hatâsına tercih etmediklerini gördüm. "Müslüman bir kimse şöyle bir hatâ işledi" dedikleri zaman, "Keşke kamçı ile bana vursalardı da bu sözleri duymamış olsaydım" diyeni görmedim."

Hac mevsimi idi, Mekke'de her taraf çok kalabalıktı. Fadıl isminde bir kimse, Arafat'a çıktı. Kalabalığa bakarak, "Bu insanlar ne kadar temiz. Bunların safiyetini günahkâr hâlimle ben kirletiyorum. Keşke bu kimselerin arasında olmasaydım" diyerek hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı. Bir zaman sonra başını kaldırıp, sakalını tuttu ve "Vah benim kusur ve kabahatlerime... Hatâlarımdan dolayı bana yazıklar olsun. Başkasının beni övmesine ne kadar da aldanmışım... Eyvah!..." diyerek kendi kusurlarını sayıp dökmeğe başladı.

İki âlim zât karşılaştı. Aralarında şöyle bir konuşma geçti. Biri, "Kardeşim, sana olan muhabbetim çok fazladır" dedi. Diğeri ise, "Ey kardeşim! Eğer sen benim nefsimin ne kadar kötü olduğunu bir bilseydin, benden nefret eder, hiç sevmezdin. Bana buğz eder, beni bırakıp kaçar idin" dedi.

Abdullah Müzenî'nin oğlu ile Mütrif bin Abdullah, Kâ'be-i muazzamada karşılaştılar. Mütrif bin Abdullah, "Yâ Rabbî! Benim günahlarım pekçok, bu günahlarım sebebiyle, Hac için gelmiş olan bu kadar insanların haccını red etme" diyor idi. Onun bu sözlerini duyan arkadaşı Bekr bin Abdullah Müzenî, "Bu sözleri söyleyenin makamı, derecesi kimbilir ne kadar yüksektir. Keşke burada bulunmasaydım. Bu güzel yer, benimle kirlenmektedir. Yâ Rabbî! Benim hatâ ve günahlarım sebebiyle hac için gelmiş bu kimseleri mahrum bırakma" diye yalvarmaya başladı.

Atâ Selemi ismindeki bir şahıs da, nereden bir kuvvetli rüzgâr esmeye başlarsa, sızlanarak, "Yâ Rabbî!

Bu benim yüzümden oluyor! Eğer insanlar, aralarına Atâ Selemî'yi almasalardı rahat ederlerdi" der, kendi nefsini kötülerdi. Ba'zan da, "Ey Atâ Selemi! Belki de Cehenneme atılacak ilk insan sen olacaksın. Bunu nasıl hatırından çıkarabiliyorsun" derdi.

Kibirli olmanın ve başkalarından birşey istemenin kötülüğünü anlatırken buyurdu ki:

İmâmı Zeynelâbidîn anlattı: Büyüklerden birinin yanında oturuyordum. Oradaki kitaplardan birini açıp okumaya başladım. Okurken yazıda bir hatâ gördüm. Yazıyı düzeltmek için, o zâtın elindeki bıçağı almak istedim, "O bıçağı verirseniz, şu yanlışı kazıyarak düzeltebilirim" dedim. Elindeki bıçağı verdi. Hatâyı kazıdım, geri iade ettim. Bana dönerek dedi ki, "Bir daha böyle şey yapmayınız. Başkalarından birşey istemeyiniz. Benden bıçağı istemekle dilenci durumuna düştün. Peygamber efendimiz (s.a.v.), Sevban'a (r.a.) ***"Hiç kimseden birşey isteme"*** buyurdu. Bundan sonra Hz. Sevban hiçbir şey istemedi. Yolculuk yaparken elinden kamçısı düşse, binek üzerinde bile olsa, iner kendisi alırdı. "Şu kamçımı verir misiniz?" demezdi."

Dünyâya meyl etmemenin üstünlüğünü anlatırken buyurdu ki:

Büyüklerden biri anlattı: "Birgün Mescid-i harama gitmiştim. Bir genç gördüm ki, iyice zayıflamış ve rengi açlıktan sararmıştı. Onun o hâli beni çok duygulandırdı, gence acıdım. Cebimdeki kesede, yüz altın kadar vardı. Keseyi çıkarıp gence uzattım. "Kardeşim şu keseyi al,

ihtiyaçlarına sarfet" dedim. Bana bakmadı bile. Çok ısrar ettim. Israrımı birkaç defa tekrarladım. Nihayet başını kaldırdı ve "Ey efendi, benim şu anda içinde bulunduğum hâli, Cennete bile değişmem. Senin verdiğin şu âdi dünyalığa mı değişeyim" dedi.

Hz. Ali birgün Hz. Ebû Bekr'in yanına ziyarete gittiğinde sordu: "Yâ Ebâ Bekr! Resûlullahın (s.a.v.) halîfesi olmakla şereflendin. Sen hepimizden de üstünsün. Bu dereceye nasıl vardın? Anlatır mısın?" Hz. Ebû Bekr de; "Şu beş şey ile: 1) İnsanları iki gruba ayrılmış gördüm. Bir kısmı dünyâ, bir kısmı âhıreti istiyorlardı. Ben âhıreti, ya'nî Allahü teâlâyı istedim. 2) İslâmiyetle şereflendikten sonra, bir gün bile mi'demi yiyeceklerle tam olarak doldurmadım. 3) Ağzıma hiç içki koymadım. 4) önüme, biri dünyâya âit, diğeri de âhırete âit olan iki iş çıkınca, âhıreti dünyâya tercih ettim. 5) Peygamber efendimizle arkadaş olmakla şereflendim. Bu arkadaşlığımı, elimden geldiğince iyi yapmaya gayret gösterdim." Bunları dinleyen Hz. Ali, "Mübarek olsun yâ Ebâ Bekr" dedi.

Sırri-yi Sekatî (r.a.) anlattı: "Otuz yıllık bir arkadaşım var idi. Onu aramak için yola çıktım. Çok aradım. Fakat bulamadım. Belki dağlardadır diye dağları dolaşmaya başladım. Sonunda onu, bir taşın üzerinde oturuyor buldum. Yanına geldim, çok dalgındı. Elbisesinden çektim, kafasını kaldırmadan; "Ey Sırrî! Beni bırakıp git! Allahü teâlâ gayyûrdur (çok gayretlidir). Seni başkası ile meşgul bulmasın. Dön, O’nunla beraber ol" dedi."

İnsanların kendini beğenmesi ile ilgili olarak buyurdu ki:

"İlminin fazla, amelinin çok olması ile gurura kapılan bir kimse, ma'rifet sahibi değildir. Çünkü şeytan da pek fazla bilgiye sahip idi. Mantık yürütmek suretiyle, ateşin topraktan daha hayırlı olduğunu iddia etti. Halbuki meleklere hocalık yapıyordu. Sonunda kendi nefsinin üstün olduğunu söyleyip kibirlendi. Böylece Allahü teâlânın gadabına uğradı ve la'nete müstehak oldu. Ebedî olarak rahmet dergâhından kovuldu. Ey oğlum! Sakın! Çok sakın! İyi ibâdetlerine, yüksek ilmine aldanma. Çünkü Belâmı Baûrâ ve Bersisa, en çok ibâdet edenlerden idiler. Fakat sonunda, nefs ve şeytana uyarak dünyâya bağlandılar. Âhıretlerini ziyan ettiler. Rezîl rüsvâ oldular.

Ey oğlum! Kalbinde ufak bir leke görürsen, oruç tut. Gitmezse, az konuşmaya bak. Gitmezse, günahlardan şiddetle kaç. Yine gitmezse, her hâli iyi bilen Allahü teâlâya yalvarmaya, sızlanmaya başla.

Bilgisizlik ölümdür. Allahü teâlâ ilim verdikçe canlanma başlar. Her bilgi bir vebaldir. Bu vebalden amel etmekle kurtulmak mümkün olur. Her amel fayda vermez. Fayda vermesi Allahü teâlâ için yapılmaya bağlıdır. İhlâs elde edilmedikçe, kurtuluşa erilmez."

Salih müslüman ve iyi bir kul olmanın şartlarını şöyle izah buyurdu:

"Salih müslümanlar, Allahü teâlânm hükmüne boyun eğerler, gelen şiddet ve belâlara sabrederler, aza kanâat ederler. Allahü teâlâdan başkasından

korkmazlar ve kimseden birşey beklemezler. Ancak Allahü teâlâdan isterler. İnsana, yüksek makamları veren, azîz eden, aşağı düşüren, zelîl edenin Allahü teâlâ olduğunu bilirler. Salih müslümanlar, Peygamber efendimizin (s.a.v.) sünnet-i şeriflerine tam uyarlar. Onların korkusu, son nefes içindir. Onlar, az konuşurlar, öfkelerini tutarlar, şehvetlerini yenerler. Nefslerinin arzularını yapmazlar. Allahü teâlâyı unutturacak bütün engelleri ortadan kaldırarak, hep O'nunla beraber olmaya bakarlar. Böylece nefslerini alçaltıp, ruhlarını yükseltirler.

Nefse, Allahü teâlânın kaza ve kaderine rızâ göstermek kadar zor gelen birşey yoktur. Çünkü, kadere razı olmak, Allahü teâlânın hükmüne boyun eğmek, nefsin isteklerine zıttır. Nefs bunları istemez. Saâdete kavuşmak, nefsin rızâsını terk edip, Allahü teâlânın rızâsına koşmakla mümkündür. Saâdete kavuşanlara müjdeler olsun."

Allahü teâlânın hükmüne razı olmayı anlatırken buyurdu ki:

"Hz. Mûsâ (a.s.) Allahü teâlâya münâcaatmda; "Yâ Rabbî! Beni "Kelîmullah" olmakla şereflendirdin, benimle konuştun. Daha önce kimseyle konuşmadığın hâlde ne için beni seçtin? Acaba yaptığım hangi amel sebebiyle bana bu ihsânı yaptın?" diye suâl eyledi. Verilen cevapta; "Yâ Mûsâ! Senden razıyım. Razı olmama sebep, hükümlerime razı olman oldu" buyuruldu."

Ebû Süleymân-ı Dârânî (r.a.) anlattı: "Rızâ

bakımından az birşeye sahip olsaydım, beni Cehenneme atsalar da yine razı olurdum. "Başa gelen herşeye râzı olmak" hâline kavuşanlar, irfan sahipleri, ariflerdir, önce gelen Peygamberlere (aleyhimüsselâm) Allahü teâlâ vahy etti ki: "Cebrail aleyhisselâm yeryüzüne indiğinde, ibâdet ile meşgul olan bir kimse gördü. Hoşuna gittiği için, "Yâ Rabbî! Bu kimse ne iyi" dedi. Cenâb-ı Hak da, "Yâ Cibril; Levh-il-mahfûz'a bak!" buyurdu. Cebrail aleyhisselâm Levh-il-mahfûz'da o kimsenin Cehennemlikler arasında yazılı olduğunu gördü. Allahü teâlâya, "Yâ Rabbî! Bu işin hikmeti nedir?" diye sordu. Cenâb-ı Hak, "Ben yaptığım işten sorumlu değilim. Hiç kimse kullarım hakkındaki ilmime akıl erdiremez" buyurdu. Cebrail aleyhisselâm "Yâ Rabbî! İzin verirsen o kimseye gidip durumu bildireyim" dedi. İzin verilince, o kimsenin yanına gitti ve "Senin yaptığın ibâdetleri Allahü teâlâ kabul etmedi. Levh-il-mahfûz'da senin Cehennem ehli arasında olduğunu gördüm" deyince, o kimse düşüp bayıldı. Cebrail aleyhisselâm onun ayılmasını bekledi. O zât ayılınca şöyle mırıldanıyordu. "Ey benim Allahım! Sana hamd ederim. Bütün hamd eden kulların sana nasıl hamd ediyorsa, ben de öyle hamd ederim." Sonra Cebrail aleyhisselâma dönerek, "O bizim Rabbimizdir. Bütün ilmi, kudretinin kemâli, rahmeti ve şefkati ile benim hakkımda öyle uygun görmüş. O'na yine hamd ederim. O beni benden daha iyi bilir" dedi ve secdeye kapandı. Secdede cenâb-ı Hakkı tesbîh etmeye başladı. Bu durumu Cebrail aleyhisselâm Allahü teâlâya arz edip, o

şahıs hakkında üzüldüğünü bildirdi. Allahü teâlâdan yeni bir emir geldi. Cebrail aleyhisselâm tekrar Levh-il-mahfûz'a bakması bildirildi. Bu defa Levh-il-mahfûz'da, o kimsenin Cennetlik olduğu yazdı idi Cebrail aleyhisselâm, cenâb-ı Haktan hikmetini suâl ettiğinde, "Kullarım, işlerime akıl erdiremezler" buyurdu. Cebrail aleyhisselâm, bu durumu da o kimseye bildirmeyi arzu edince, izin verildi. O zâtın yanına gidip, "Müjdeler olsun sana! Yerin Cennet oldu" dedi. O kimse bu sözlere hiç şaşmadı ve eski hâlini hiç bozmadı. Eskisi gibi yine hamd etmeye, cenâb-ı Hakkı tesbîh etmeye devam etti."

Allahü teâlânın hükmü ve kazası dört kısımdır: 1) Ni'met: Allahü teâlâ, bir kimseye ni'met verince, o kimsenin, gelen ni’metlere şükür etmesi ve hakkına razı olması lâzımdır. 2) Dert ve belâ: Bir derde, belâya ve sıkıntıya uğrayan kimsenin, sabırla karşılık vermesi, buna da razı olması lâzımdır. 3) İbâdet: Bir kimsenin, ölünceye kadar emirleri yapması, yasaklardan kaçınması ve bunları kendisine ihsân eden Allahü teâlâya hamd etmesi lâzımdır. 4) Günahlar: Başkalarına zulüm ederek kul haklarına düçâr olan ve Allahü teâlânın emirlerini yapmayıp, yasaklarından kaçınmayarak günah işlemiş olan, hemen tövbe etmelidir. Allahü teâlânın razı olduğu yolları aramalıdır.

Abdülvâhid bin Zeyd'e (r.a.) sordular; "Bir kimse, Allahü teâlâya daha çok kulluk etmek için yaşamak istiyor. Bir başkası da, Allahü teâlâya bir an önce kavuşmak için ölmek istiyor. Bunların hangisi daha

hayırlı ve kıymetlidir?" Cevâbında buyurdu ki; "Bunların ikisi de yanılmaktadır. Kıymetli olan odur ki, bütün işlerini Allahü teâlâya bırakır. Yaşatırsa hakkında hayırlı, öldürürse yine hakkında hayırlıdır. Kulluğuna doğru olarak devam etmelidir, işte kulluk böyle olur. Razı olmak budur. Arif olanlar, sahibinin işinden zevk alırlar. Asıl ma'rifet de bunu anlamak ve buna göre hareket etmektir."

Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadis-i şerifte buyurdu ki: ***"Allahü teâlâ, Levh-il-mahfûz'a önce şunları yazdı: Allahü teâlâdan başka ilâh yoktur. Muhammed O'nun kulu ve Resûlüdür. Verdiğim hükme razı olan, belâlara sabreden, ni'metlere şükreden kimseyi doğrular arasına yazdım. O kimse, kıyamet günü onların arasında dirilir. Hükmüm dışında birşey bekleyen, belâlara karşı sabırlı olmayan, ni'metlere şükür yolunu tutmayan da benden başka ilâh arasın."***

Bütün işleri Allahü teâlâya havale etmeyi anlatırken buyurdu ki:

"Allahü teâlâ, bir hadîs-i kudsîde buyurdu ki: ***"Hangi kul olursa olsun, belâ geldiği zaman, kullara koşar da, onlardan yardım dilerse, bütün yüce sebebler onun elinden çıkar. Bundan sonra, o nefsinin elinde perişan olur. Bir kimse, belâya duçar oldukta, halkı atar da, bana koşarsa, o istememiş olsa bile, her arzusunu yerine getiririm. Bana duâ etmeye kalkmadan, her ihtiyâcını bilir veririm."***

Bir rivayete göre, Allahü teâlâ, Hz. Davud'a (a.s.) vahyetti ki; "Ey Dâvûd! Kullarımdan herhangi biri, yaratmış olduklarımı bir yana atıp bana sığınırsa, bu hâlinden dolayı, yedi kat semâ ve içindekiler, yedi kat yer ile içindekiler o kimseye düşman olsalar, yine de onun için bir kurtuluş yolu açarım. İzzetime ve celâlime yemin ederim ki, bu böyledir. Yine İzzetime, celâlime ve azametime yemin ederim ki, bir kimse beni bırakır da, mahlûkâtımdan herhangi birine gönül bağlarsa, bütün sebeb yollarını keserim. Kalbini, hırs ve içinden çıkılmaz meşguliyetlerle doldururum, ömrü, dünyânın ömrü kadar da olsa, bitirip tüketemiyeceği ümitlerle doldururum."

"Ey Dâvûd! O kimdir ki, bana duâ eder de duâsını kabul etmem? Kapımın, çalana açılmadığını kim gördü? Mahlûkatımın arzu ettiklerini ben veririm. Onların her istediği, bende mevcuttur. Bütün ümitlerin yeri benim. Bana âşık olanların kalblerini, yeryüzünde nazargâhım kıldım. O kalbleri, bana daha da yanaşsın ve fazla iştiyak duysunlar diye, her yandan boşalttım. Sâdece kendi sevgimi doldurdum. Dostlarıma müjdele ki, onlara her an ni'metlerimi saçıyorum. Bana şükrettikleri ve beni unutup başkalarına meyil etmedikleri için bunu yapıyorum. Onlara hadsiz, hudutsuz bana kavuşma arzusu veriyorum ki, bir an bile beni unutmasınlar. Onlara ünsiyet (yakınlık) kapılarımı açtım. Bana duâ etmeden isteklerini yerine getirdim. İzzetime, celâlime yemin ederim ki, onları Firdevs Cennetine koyup cemâlimi göstereceğim. Ben onlardan, onlar da benden

razı oluncaya kadar iyiliklerimi onlara yağdıracağım. Yeryüzünde olanlara haber gönder. Beni sevenlerin sevgilisiyim. Benimle olmak isteyenlerle beraberim. Bana yakın olmak isteyenlerin can yoldaşıyım. Emirlerime itaat edenlere, mûti sıfatımla tecellî ederim. Beni, başkalarına tercih edenleri seçerim.

Yâ Dâvûd! Sevdiğinden birşey saklayan sevgili hiç görülmüş müdür? İyi kimselerin, bana muhabbeti artar. Benim de onlara her an artmaktadır. Beni arayan bulur. Benden başkasını arayan, beni kaybeder. Kulumun en büyük işi benim muhabbetim olursa, onu kendi zikrimle rahatlatırım. Onu sever, aramızdaki mesafeyi kaldırır ve perdeyi aralarım. Herkes gaflet içinde beni unutmuş iken, o ayık olur. İşte bunlar, hakikat ehlidirler. Sevgimi, kalbi ve dili ile beni zikredene verdim. Kalbine muhabbetimi yerleştirdim. Benden razı olursan, ben de senden razı olurum. Verdiklerime şükredersen, iki cihanda aziz ederim. Gönderdiğim belâlara sabır etmeyenler, bizden bir talepte bulunmasınlar. Ben bir kulumu sevince, onun kalbini korkumla doldururum. Bana kavuşmak için onu şevk sahibi yaparım. Bundan sonra o kul, tâatıma cân-ı gönülden koşar. Dostlarımı, kubbelerimin altında gizlerim. Onları, ancak sevdiklerime tanıtırım. Onlara müjdeler, saâdetler olsun. Beni unutanı bile unutmam, dâima beni zikredeni hiç unutur muyum? Ben, cimrilere bile ihsânlarımı bolca yağdırırken, nasıl olur da cömertlere cimrilik ederim. Dileği olan kullarıma müjdele! Ben merhametliyim, kullarıma acırım. Bana severek kulluk yapanı,

Cennetime koyarım. Bana kulluk etmiyeni de, Cehenneme hiç acımadan atarım. İzzetime, celâlime yemin ederim ki, ancak beni arzu edenler, bana yakın olurlar. Beni seveni (imtihan için veya derecelerini yükseltmek için) belâlara düçâr ederim. Benden kaçmak isteyeni de yakarım. Günahkâr olanlara benim gafur (mağfiret edici, bağışlayıcı) olduğumu bildir. Korkarak bana gelenlere azâb etmem. Beni severek geleni, ayrılık üzüntüsüne sokmam. Utanarak bana yöneleni, kıyamet günü utandırmam. Cennetim, rahmetimden ümidini kesmeyenleredir. Yaptığı hatâyı, benim affımdan daha büyük bilenlere gadab ederim. Bir kimsenin cezasını hemen vermek istesem, önce rahmetimden ümidini kesenleri cezalandırırım. Fakat, acele etmek benim şânımdan değildir. Geceleri sevdiklerimin kalbine tecellî ederim. Onlar, benimle huzur içinde kelâm ederler. Benim sevdiğim, hayra ehil olan kullara saâdetler olsun. Onların yeri ne kadar güzeldir."

Allahü teâlâya olan sevgiyi anlatırken buyurdu ki:

Abdullah bin Zeyd anlattı: "Bir kış günü, karlar arasında yatan bir kimse gördüm. Uyuyordu ve yüzünde ter damlacıkları vardı. Uyandırarak sordum, "Ey Âdemoğlu! Soğuk sana te'sir etmiyor mu?" Cevâbında, "Allahü teâlânın muhabbetiyle olana soğuk te'sir etmez" dedi. "Muhabbet nasıl olmalıdır?" dedim. "Kişinin kendi yaptığı az hatâyı çok görmek. Allahü teâlâdan gelen küçük bir ihsânı büyük görmek" diye cevap verdi. "Bana nasihat eder misiniz?" diye sordum.

Cevâbında, "Bütün işlerini Allahü teâlânın rızâsı için yap ki, Allahü teâlâ da senden razı olsun."

Allahü teâlâ, şükreden kullarına ni’metlerini artıracağını va'd etti. Belâlara sabr eden için, Zümer sûresi onuncu âyetinde meâlen; ***"Ancak sabırlı olanların mükâfatı, bolca ve hesapsız verilir"*** buyurdu. Feth-i Mûsulî'yi (r.a.) birgün sıtma nöbeti tuttu. Bu derdin kendisine geldiğine şükredip, bin rek'at namaz kıldı. Buyurdu ki, "Ben O'nu nasıl hatırlayabilirdim ki, Rabbim, yaptığım günahları affetmek için sıtma hastalığını ihsân etti."

Eshâb-ı kirâmdan Ebû Hüreyre (r.a.), yolda arkadaşlarına rastladı. Nereye gittiklerini sorunca, "Pazardan evin ihtiyaçlarını almaya gidiyoruz" diye cevap verdiler. Bunları dinleyen Hz. Ebû Hüreyre, "Eğer mümkün olsa da, bana da ölüm alsanız. Allahü teâlâya kavuşma arzum pek ziyâdeleşti. Çok susadığımda, su içmeye olan ihtiyâcımdan çok, ölüme hasretim, ölüp, Allahü teâlâya kavuşmak bana çok tatlı gelmektedir" buyurdu ve ağlamaya başladı. Hem ağlıyor, hem de, "Ey benim Allahım! Sen beni gördüğün hâlde, ben seni göremiyorum..." diyordu, öyle çok ağladı ki biraz sonra düştü, bayıldı.

Ey Oğlum! Allahü teâlânın, kalbi îmân ve muhabbetle dolu nice kulları vardır. Onlar, her an ölümü beklerler. Bu bekleyiş, çok sevdiği Rabbine kavuşmak içindir. Onlara, bu dünyâda fazla kalmak çok ağır gelmektedir. Bu alçak dünyâ, onlara zindandır. Hakîkî âleme, âhırete göç edinceye kadar

rahatlıyamazlar. Onlara ölüm vakti geldiği zaman, Azrail aleyhisselâm yetmiş bin melekle gelir. Bu durumu cenâb-ı Hak, Nahl sûresinin otuzikinci âyetinde meâlen; *"**Onların canlarını melekler, hoş ve rahat oldukları hâlde alırlar"*** buyurarak bildirdi. Bu âyet-i kerîmede bildirildiği gibi îmân sahiplerine Azrail aleyhisselâm güzel bir koku ile gelir. En güzel kıyafetlere ve şekillere bürünür. Salih müslüman onu görünce, "Ey Melek-ül-mevt! Merhaba; Emâneti almak için mi geldin?" diye sorar. O da, "Ruhunu almaya geldim. Hangi şekilde dilersen, o şekilde alırım" buyurur. Bunun üzerine sâlih kimse, "Müsâade et, secdeye kapanayım da o zaman al" diye arzusunu bildirir. Melek-ül-mevt de öylece ruhunu alır. Sonra o kimsenin Hafaza melekleri gelip birbirlerine; "Bizim muhafaza edip koruduğumuz sâlih bir arkadaşımız vardı. Artık ondan ayrılma vaktimiz geldi. O çok iyi bir arkadaş idi" derler. Vefât eden sâlih müslümana dönüp, "Ey îmânlı, sâlih müslüman! Sen dünyâda iken hep hayırlı, iyi işler yaparak âhıreti kazandın. Yolculuğun mübarek olsun" diyerek onu uğurlarlar. Sonra ***"Ey itaatkâr nefs! Rabbin senden, sen de ondan razı olarak Rabbine dön.***" (Fecr-27, 28, 29) mealindeki âyet-i kerîmeyi okurlar. Bundan sonra derler ki; "Allahü teâlâ sana hayır ihsân eylesin. Sen dünyâda iken hep hayrı severdin. Artık ona kavuştun. Şerden ve şerli kimselerden nefret ederdin. Allahü teâlâ, şimdi seni bütün arzularına kavuşturdu."

Dâvûd-i Aclî (r.a.) vefât ettiğinde, cenazesini kabre

doğru götürüyorlardı. Kabre yaklaşınca, kabrinden etrafa çok güzel koku yayılmaya başladı. Herkes hayret etti. Definden sonra yetmiş gün bu güzel koku etrafa saçılmaya devam etti. Zamanın sultanına hâdiseyi anlattılar. O, kabre bir başkasını daha defnettirdi. O zaman kabrin etrafa koku saçması kesildi.

İbn-i Havârî, bir kimseyi rü'yâda gördü. Allahü teâlâ ona öyle makamlar, dereceler ihsân etmişti ki, nuru etrafı güneş gibi aydınlatıyordu. O kimseye, "Allahü teâlâ sana nasıl muamele eyledi?" diye sordu. O da, "Bizi affetti, ikram ve ihsânlarda bulundu. Allahü teâlâ gafûr-ur-rahîmdir (En büyük affedici, bağışlayıcı, merhamet sahibidir)" diye cevap verdi. Bir tavsiyesini istediğinde, "Allahü teâlâyı çok zikreden kimselerin arasında bulun. Çünkü onlar, burada yüksek derecelere, makamlara kavuşmaktadırlar" buyurdu.

Seyyid Ahmed Rıfâî hazretleri, "Burhân-ül-müeyyed" isimli kitabında, Eshâb-ı kirâmı anlatırken buyuruyor ki: Peygamber efendimizin (s.a.v.) mübarek sohbetleriyle şereflenen Eshâb-ı kirâmın (r.anhüm) en fazîletlisi Sıddîk-ı ekber, Hz. Ebû Bekr'dir. Sonra Fârûk-ı a'zam, Hz. Ömer'dir. Sonra Hz. Osman ve Hz. Ali'dir (r.anhüm). Eshâb-ı kirâmın hepsi hidâyet üzeredirler. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şeriflerinde; ***"Benim eshâbım, gökteki yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız hidâyet üzere olursunuz"*** buyurdu. Eshâb-ı kirâmı çok sevmeli, onlara karşı dili muhafaza etmeli, şanlarına uymayan sözleri asla söylememelidir. Onları, lâyık oldukları şekilde

medhetmeli, yüksek ahlâkları ile ahlâklanmalıdır.

Peygamber efendimizin (s.a.v.) Ehl-i beytinin (mübârek hanımları), Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasen, Hz. Hüseyn (r.anhüm) ve onların çocukları, torunları; sevgisiyle kalbi doldurmalı, nurlandırmalıdır. Onları sevmek, îmânla ölmeye sebebdir. Allahü teâlâyı sevenler, Habîbini de severler. Peygamber efendimize muhabbet edenlerin, O'nun Ehl-i beytini de sevmeleri lâzımdır. Çünkü, ***"Kişi, sevdiği ile beraberdir"*** hadîs-i şerifine göre, Ehl-i beyt, Peygamberimizle beraber olacaklardır. Onlan sevenler, onları, kendi nefsine tercih etmelidir. Onların önüne geçmemelidir. Böyle muamele etmekte, kişiye, hayır ve menfaat hâsıl olur.

Evliyâya hürmeti anlatırken buyurdu ki: "Allahü teâlânın evliyâ kullarının üstünlüğünü kabul etmeli ve onlara çok hürmet göstermelidir. Çünkü onlara, kıyamet gününde korku ve hüzün yoktur. Velî olan kimse, cenâb-ı Hakka pek fazla muhabbet besler, îmânları kemâl mertebesindedir ve takva üzeredirler. Allahü teâlâ, evliyâsına zorluk göstermez. Ba'zı semavî kitablarda, "Benim evliyâ kullarımdan birine eziyet eden, bana harp ilân etmiş olur" buyurulmaktadır. Cenâb-ı Hak, evliyâ kullarını korur, onlara eziyet edenlerden intikam alır. Onlan sevenleri ise muhafaza eder, korur. Evliyâ ile beraber olmalı, onlan sevmelidir. Onlar hakkında kötü olan sözleri hiçbir zaman sarfetmemeli, sû-i zan etmeyip, hüsn-i zan içinde bulunmalıdır.

Allahü teâlânın sevgili kulları olan evliyâyı vesîle

ederek, cenâb-ı Haktan birşeyler istenebilir. Onları vesîle ederek ba'zı ihsânlara kavuşulursa, bu yardımları ve ihsânları evliyâdan bilmemek lâzımdır. İhsânı yapan Allahü teâlâdır. Çünkü velîler, kendiliklerinden birşey yapmazlar. Allahü teâlâ onları çok sevdiği için, onların duâ ve hatırı ile yaratır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şeriflerinde buyurdu ki; ***"Saçları dağınık, kapılardan kovulan öyle kimseler vardır ki, birşey için yemin etseler, Allahü teâlâ onları doğrulamak için o şeyi yaratır."*** Allehü teâlâ, sevdiği kullarını yalancı çıkarmamak için, yemin ettikleri şeyleri bile yaratınca, duâlarını elbette kabul buyurur. Allahü teâlâ Mü'min sûresinin altıncı âyetinde meâlen; ***"Bana duâ ediniz; duânızı kabul ederim"*** buyurdu. Duâların kabul olması için şartlar vardır. Bu şartları taşıyan duâ, elbet kabul olur. Herkes bu şartları bir araya getiremediği için, duâlar kabul olmuyor. Bu şartları yerine getiren velîlerin, âlimlerin duâ etmeleri için, onlara yalvarmak, şirk olmaz. Allahü teâlâ, söylenilenleri, sevdiklerinin ruhlarına işittirir. 'Onların hatırı için istenileni yaratır. Evliyânın ruhlarından yardım istenir. Çünkü, Allahü teâlânın sevdiği kullarının ruhları, diri iken de, öldükten sonra da, Allahü teâlânın verdiği kuvvetle ve izin ile, dirilere yardım ederler. Böyle inanarak evliyâdan yardım istemek, Allahü teâlâdan başkasına tapınmak olmaz. Allahü teâlâya tapınmak, O'na inanmak, O'ndan istemek olur. Aklı olan, bunu pek iyi anlar.

Hz. Îsâ (a.s.), çamurdan kuş yaptı. Allahü teâlâya

duâ edip, kuşun canlanmasına ve ölen kimselere tekrar can verilmesine sebep oldu. Peygamber efendimizin (s.a.v.) ayrılığına dayanamıyan Hannane ismindeki hurma kütüğünün inlemesi meşhurdur. Peygamber efendimizin geçtiği yollarda, taşların, ağaçların selâm verdiğini, dost, düşman herkes söylemektedir. Bütün Peygamberlerde meydana gelen mu'cizelerden daha çok mu'cize Resûlullah efendimizde zuhur etmiştir. Evliyâda meydana gelen kerametler, Peygamber efendimizin mu'cizelerinden bir cüz'dür.

Allahü teâlânın sevdiği kulları olan velîler, yalnız iken de, herkesin yanında iken de, dînin emirlerinden kıl ucu kadar dahi ayrılmazlar. Allahü teâlâyı hiç hatırlarından çıkarmazlar. Her işlerinde, Allahü teâlânın rızâsını tahsil etmek için uğraşırlar. Gece namazlarına devam ederler. Bütün amellerinde riyadan şiddetle kaçınırlar. Geçmiş günahları için ağlarlar. Allahü teâlâya affı için yalvarırlar."

Ahmed Rıfâî hazretleri buyurdu ki:

"Herkes bilir ki, dünyâ hayâldir ve dünyâda ne varsa hepsi yok olmağa mahkûmdur. Şeytanın vesveselerine aldanmamalı, kötü kimselerin dostluğundan şiddetle kaçınmalı, onlarla sohbet etmemelidir. Yoksa sonu dünyâda pişmanlık, âhırette ise üzüntü ve hasrettir. O hâlde bu kötü akıbetten sakınmalıdır. Çünkü orada pişman olmak ve mazeret, behâne kabul edilmez.

İnsan kabrinde amelleriyle başbaşa kalır. Onun için dünyâda, hayırlı işler, âhırette fayda sağlayacak ameller yapmalıdır. Günahlardan sakınmalı, dînin

yayılması için gayret etmelidir. Bütün işlerini iyi niyetlerle yapmalıdır. Helâl rızık kazanmalıdır. Fakirlere yardımcı olmalı, akrabaların ihtiyaçlarını karşılamahdır. Yumuşak sözlü olmalı, herkesin anlayacağı şekilde konuşmalıdır. İnsanlarla güzel geçinip, kimsenin kalbini kırmamalıdır, öksüzlerin işlerine yardım etmeli, çaresiz kalanlara, dul kadınlara, yaşlı kimselere hizmet edip, duâlarını almalıdır. Merhamet eden merhamet bulur."

Âlimlere karşı hürmetli olmalı, onların huzurunda edebi muhafaza etmeli ve az konuşmalıdır. Onların hizmetiyle şereflenmeyi büyük bir kazanç bilmelidir."

"Bizim hâlimizden anlamayan, istifâde etmeyen, kavlimizden (sözümüzden) hiç anlayıp istifâde edemez."

"Hayırdan birşey öğrenirseniz, onu insanlara öğretiniz. Böylece bu hayrın meyvelerinden istifâde edersiniz."

Oğlu Salih'e "Eğer benim ilmimle amel etmezsen, ben sana baba, sen de bana evlâd değilsin."

"Kalb temiz olursa, dilden güzel sözler meydana çıkar. Çünkü, kalbin mahsûlü, dilin sermayesidir."

"Dünyâ öyle bir topraktır ki, üzerindekini kendi besler, büyütür ve yine onları kendisi yer. İbret ile bakıldığında, yerde halı gibi serili olan bu toprakta, bizden önce gelip yaşayanların hep uzvlarının olduğu görülür. Aslında bastığımız, toprak değil, önce yaşayanların yüzleri, yanakları ve diğer a'zâlarıdır. İşte dünyânın aslı budur. Bunu bilip, ona göre hareket etmek lâzımdır."

"Hikmetin başı Allah korkusudur."

"Bir kimsede benlikden eser bulunduğu müddetçe, kemâl (olgunluk) mertebesine çıkamaz."

"Kendisinden daha fazla ilmi olan bir kimseyi görüp de, ondan, kibir ve gururundan dolayı istifâdeye çalışmayan kimse, en büyük câhildir."

"Eserlerin en makbulü, aklen yüksek, naklen sahîh (doğru), halkın din ve dünyâsına faydalı olanıdır."

"Az bir edebe sahip olmak, edebe aykırı olmayan ilim ve amelden efdaldir. Kendi nefsini iyi idare edebilen akıllıdır. Nefsini idare edemiyen ve insanlara güzel muameleden gafil olan câhildir."

"Yolumuz üç şey üzerine bina edilmiştir. Bunlar; istememek, geri çevirmemek ve yığmamaktır (elde malı biriktirmemektir)."

"Biriniz, hayır ile ilgili birşey öğrenirse, onu insanlara öğretmeli ki, faydasına kavuşulsun, öğretme çoğaldıkça, kişiye faydası daha da fazlalaşır."

"Bir kardeş ki dünyâda faydalı olamıyorsa, âhırette hiç faydalı olamaz."

Evlenmek isteyen birisine buyurdu ki: "Bir kimse, Allahü teâlânın rızâsı için evlenirse, bu kendisine yeter ve kötülüklerden korunmuş olur."

"Her gece semâdan çeşitli ihsânlar yağar. Fakat bu ihsânlar, uyanık ve ayık olanlara dağıtılır."

"Rızkın ne ise, ona kavuşursun, hiç üzülme. Hırsa da kapılma. Çünkü hırslı olan kimse aradığını kolay kolay bulamaz. Kul, kanâat sahibi olduğu zaman hürdür. İhtirasa kapıldığında köle sayılır. Kalbinden tamâ'ı çıkar

ki, ayaklarındaki zincir çözülsün."

"Kıyamet gününe hazırlan, çünkü gidişin Allahü teâlâyadır."

"Dünyâ ya'nî Allahü teâlâ için olmıyan şeyler alçaktır. Onu sevmek hatâdır. Bir anlık olan dünyâda ibâdet etmeye bak. Dünyâyı isteyen aldanır, âhıreti isteyen mesrur olur. Dünyâ hatâların kaynağıdır. Âhıret ise, Allahü teâlânın mükâfatları dağıtma yeridir. Dünyâ cefâ yeri, âhıret sefa âlemidir. Takvanın temeli, dünyâyı bırakmaktır."

"Evlâdım! Kulluk esâsının birincisi, nefsi tanımaktır. Halbuki onu tanıyan çok azdır. Onu tanımak şöyle dursun, varlığını kabul edenler dahi kıymetli kimseler olarak kabul edilir. Allahü teâlâ, nefsten daha ahmak, daha çirkin ve ondan daha pis kokulu birşey yaratmadı. İrfan sahipleri için, ondan daha dar bir zindan düşünülemez. Nefsini tanıyabilen, her tarafı emin olan, tehlikelerden korunmuş bir kal'aya sığınmış olur. Tanıyamıyan, hattâ anlamak istemiyen için tehlike büyüktür. Onu anlamadıkça, şerrinden kurtulmak mümkün değildir. Onu anladıktan sonra, ma’rifet sahibi olunmaz."

Seyyid Ahmed Rıfâî hazretleri, "Âyât-ı Hırz" ismindeki risalesinde buyurdu ki:

"Eshâb-ı kirâmdan Ubeyy bin Ka'b (r.a.) diyor ki: "Resûlullahın (s.a.v.) yanında oturuyordum. Bir köylü geldi. Kardeşinin ağır hasta olduğunu söyledi. Peygamber efendimiz ***"Hastalığı nedir?"*** buyurdu. O köylü "Cin çarpması" dedi. Peygamberimiz (s.a.v.)

***"Kardeşini buraya getir"*** buyurdu. Kardeşi gelip oturdu. Resûlullah (s.a.v.) efendimiz, hastaya şu âyetleri okudu. Hasta hemen iyi olup, kalktı." Hastaya okunan âyetler şunlardır: 1) Fatiha sûresi, 2) Bekara sûresi başından dört âyet, ayrıca 163. ve 164. âyetleri, Âyet-el-kürsî, yine bu sûrenin son üç âyeti (284, 285, 286), 3) Âl-i îmrân sûresinin 18. âyeti, 4) A'râf sûresinin 54. âyeti. 5) Mü'minûn sûresinin 116. âyeti, 6) Cin sûresinin 3. âyeti, 7) Saffât sûresinin başından on âyet. 8) Haşr sûresinin sonundaki üç âyet, 9, İhlâs sûresi, 10) Felâk sûresi, 11) Nâs süresidir."

Ahmed Rıfâî hazretleri, yine bu risalesinde buyurdu ki:

"Kur'ân-ı kerimden şifâ âyetlerini ve eserde bildirilen duâları (Hadîs-i şeriflerde ve Eshâb-ı kirâmın duâlarında geçenleri, usûl ve şartlarına uyarak sırasıyla sar'a hastalarına, eli, ayağı tutmayan felçlilere, üç veya yedi gün okudum. Bi-iznillâhi teâlâ hepsi, sıhhat ve afiyet buldu, şifâya kavuştular. Bir kâğıda yazıp, sihire müptelâ olanların boyunlarına iyice katlayıp, astım. Hepsi sihirden kurtuldular ve bir daha sihire yakalanmadılar. Her kim, Âyât-ı Hırz'ı, duâları ile beraber hergün okursa, ona sihir te'sir etmez, insan ve cin şeytanlarının şerrinden emin olur. Kim onu yazıp birşeye sarılmış olarak yanında taşırsa, çeşitli hastalıklardan, sihirden, kerih olan (istenmeyen) hertürlü şeyden emin olur. Her kim duâları ile beraber okursa, duâsı müstecab olur ve arzu ettiği herşeye kavuşur. Âyât-ı Hırz, muhkem kale, sağlam bir burçtur.

Kim bu kaleye girerse, korunmuş olur. Hülâsa her ne niyetle okursa, o niyetine kavuşur. (Âyât-ı Hırz, "Teshîl-ül-menâfi" isimli Arabî tedâvî kitabının sonunda vardır.) Ahmed Rıfâî buyurdu ki: "Âyât-ı Hırz'ın bütün hususiyetlerini yazmak bu küçük risâleye sığmaz. Onun için bu kadarı ile iktifa edildi. Âyât-ı Hırz'ı ve duâlarını okumanın ba'zı şartları vardır. Abdest alıp yedi istiğfar ve onbir salevât okuyup, hastanın sıhhatine niyet ederek, güneş doğduktan ve ikindi namazından sonra, günde iki defa hasta üzerine okumalı, şifâ buluncaya kadar (kırk gün) devam etmelidir.

Seyyid Ahmed Rıfâî hazretlerinin, mü'minlerin îmânlarının kemâle ermesi için gösterdiği yola Rıfâîlik adı verildi. Kendisine tamamen bağlı olan, yolunu bozmıyan, ya'nî her işinde, her sözünde dînimizin emir ve yasaklarına tâbi olanlara da "Rıfâî" denildi. Fakat, zamanla diğer tarikatlar gibi bu yol da bozuldu. Dünyâya düşkün olanlar, dîni dünyalık arzularına âlet edenler, Ahmed Rıfâî hazretlerinin isminden istifâdeye çalıştılar. Şeyh ve tarikatçı olarak ortaya çıkıp, ağızlarına ateş koymak, ağızlarından alevler çıkarmak, bir yanağına bıçak, şiş sokup öteki yanağından çıkarmak, sokak ortasında yatarak üzerinden kamyon geçirtmek gibi işleri yaparak, keramet sahibi olduğunu iddia edenler görüldü. Halbuki bunların keramet ile hiçbir alâkası yoktur. Allahü teâlâ, Mûsâ aleyhisselâm zamanında sihirbazların bulunduğunu haber veriyor ve sihir olduğunu beyân buyuruyor. Bu ve benzeri işleri sihirbazlar da yapmaktadırlar.

Allahü teâlâ herşeyi bir sebep ile yaratıyor. Bir iş yapmak, birşey elde etmek için, bu işin sebeplerine yapışmak lâzımdır. Meselâ buğday hâsıl olması için, tarlayı sürmek, tohumu saçmak, ekini biçmek lâzımdır. İnsanların bütün hareketleri, işleri Allahü teâlânın bu âdeti içinde meydana gelmektedir. Allahü teâlâ, sevdiği insanlara, iyilik, ikram olmak için ve azılı düşmanlarını aldatmak için, bunlara âdetini bozarak sebepsiz şeyler yaratıyor. Peygamberlerden (aleyhimüsselâm), Allahü teâlânın âdeti dışında, kudret-i ilâhiyye içinde meydana gelen şeylere "Mu'cize" denir. Peygamberlerin mu'cize göstermesi lâzımdır. Evliyâda, âdet dışı meydana gelen şeylere "Kerâmet" denir. Evliyânm kerâmet göstermesi lâzım değildir. Bunlar, kerâmet göstermek istemez. Allahü teâlâdan utanırlar. Velî olmıyanlardan meydana gelen âdet dışı şeylere "Firâset" denir. Fâsıklardan, günâhı çok olanlardan zuhur ederse, "İstidrâc" denir ki, derece derece kıymetini indirmek demektir. Kâfirlerden zuhur edenlere ise "Sihir" ya'nî büyü denir.

Yaklaşık olarak son yüz seneden beri tarikat adı altında birçok şeyler uyduruldu. Hakiki İslâm âlimlerinin, Peygamber efendimizden ve Eshâb-ı kirâmdan alıp, bildirdikleri doğru yol unutuldu. Dinde câhil olanlar, hattâ İslâmiyetin emirlerine açıkça uymayanlar, şeyh ve tarikatçı ünvânı alarak, zikir ve ibâdet adı altında, dînimizin yasak ettiği birçok bid'atler ortaya çıkardılar. Peygamber efendimiz buyuruyor ki: ***"Bir kimsenin havada uçtuğunu ve deniz üzerinde yürüdüğünü, yahut ağzına ateş koyup yuttuğunu***

***görseniz, fakat İslâmiyete uymayan bir iş yapsa, keramet sahibiyim dese de, onu büyücü, yalancı, sapık ve insanları doğru yoldan saptırıcı biliniz!"***


*1)Mir'ât-ül-haremeyn cild-3, sh. 144*
*2)Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 295*
*3)Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 140*
*4)Tabakât-üş-Şâfiîyye cild-6, sh. 23*
*5)El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 312*
*6)Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1341*
*7)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 259*
*8)Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 171*
*9)Tuhfet-ur-râgıb sh. 40*
*10)El-A'lâm cild-1, sh. 174*
*11)Burhân-ül-müeyyed sh. 96, 106*
*12)Tam İlmihâl Seâdet-i Ebediyye sh. 982*
*13)Rehber Ansiklopedisi cild-1, sh. 132*


**AHMED YESEVÎ:**

Türkistan'da yetişen büyük velîlerden. İsmi, Ahmed bin İbrâhim bin İlyâs Yesevî olup, Pîr-i Türkistan, Hazret-i Türkistan, Hazret-i Sultân, Hâce Ahmed, Kul Hâce Ahmed diye tanınır. Babası Hâce İbrâhim'in nesebi Hz. Ali'nin oğlu Muhammed bin Hanefiyye'ye ulaşır. Soyu, Hz. Fâtıma validemize dayanmadığı için seyyid değildir. Annesi evliyâdan Mûsâ isimli bir zâtın kerîmesi olup, sâliha, müttekî ve afîf bir hâtûn idi. Ahmed Yesevî (r.a.) daha yedi yaşında iken babası vefât etti. Yetim olarak büyüdü. Doğum târihi kesin

olarak bilinememektedir. 562 (m. 1166) senesinde Yesi'de vefât etti. Kabri oradadır. Timur Hân, onun için muhteşem bir türbe yaptırmıştır.

Ahmed Yesevî (r.a.), daha çocuk iken kendisinde garib hâller, yaşından beklenilmeyen fevkalâdelikler meydana geliyordu. Hızır aleyhisselâm ile görüşüp sohbet ediyordu. Çok küçükken annesinin, yedi yaşında iken de babasının vefâtı ile, Gevher Şehnaz adındaki ablasının yanında yetişti.

Bu sırada meydana gelen bir hâdise, Hâce Ahmed'in şöhretinin bütün Türkistan'a yayılmasına vesile olur. Menkıbeye göre, o sırada Türkistan'da Yesevî adında bir hükümdar hüküm sürmekte idi. İdaresi altındaki topraklarda yaşayan bütün velîleri toplatıp, onların duâlarının bereketi ile önemli bir mes'eleyi halletmeyi düşünmüş. Toplanan velîlerin duâ ve niyazları neticesiz kalınca, acaba katılmayan velî var mı, diye tahkik ettirmiş. Tahkik neticesinde Hâce İbrâhim'in oğlu Ahmed'in, henüz çocuk denecek yaşta olduğu için çağırılmadığı anlaşılmış. Bunun üzerine, haberci gönderilip gelmesi istenmiş. Çocuk bu durumu ablasına danışınca ablası, "Babamızın vasiyeti var, senin tanınma zamanının gelip gelmediğini, babamızın türbesi içinde bulunan ekmek sofrası ta'yin edecektir. Eğer o sofrayı açabilirsen, tanınma zamanm geldi demektir, var git!" demiş. Türbeye giden Hâce Ahmed, sofrayı bulup açmış, oradan hükümdarın istediği yere gelmiş. Velîler kendisini orada hazır beklemekte imişler. Hâce Ahmed sofrada bulunan bir parça ekmeği, duâ etmeleri

için gösterince, velîler Fatiha okumuşlar. O da ekmeği hazır bulunanlara taksim etmiş, hepsine kâfi gelmiş. O toplantıda velîlerden, maiyet ve ordu erkânından dokuz bin kişi bulunmakta imiş. Bu kerameti görenler, Hâce Ahmed'in büyüklüğünü ve mertebesinin yüksekliğini anlamışlar. Hâce Ahmed ise, sırtındaki babasından kalma hırkaya bürünerek, duâsınm neticesini beklemekte imiş. Birdenbire gök yüzünden seller boşanarak, her yer suya garkolmuş, velîlerin seccadeleri su üstünde yüzmeye başlamış. Ahmed hırkasından başını çıkarınca, seller durmuş, güneş çıkmış. Hazır bulunanlar baktıklarında, Karaçuk dağının ortadan kalktığını görmüşler. Bu keramete şâhid olan hükümdar, Hâce Ahmed'den, kendi adının kıyamete kadar bakî kalması için niyazda bulunmasını dilemiş. Hâce Ahmed hazretleri de, "Âlemde her kim bizi severse, senin adınla bizi yâd eylesin" demiş. Bundan dolayı o günden beri ikisinin ismi birlikte, "Ahmed Yesevî" şeklinde anılır olmuş.

Hâce Ahmed, Yesi'li olduğundan, Yesevî diye meşhur olduğu kabul edilmektedir.

Ahmed Yesevî (r.a.), Bâbâ Arslan hazretlerinin talebesidir. Onun kalblere hayat ve huzur veren sohbetlerine ve teveccühlerine kavuşmakla, kısa zamanda çok yüksek makam ve derecelere kavuştu. Bâbâ Arslan hazretlerinin vefâtından sonra, onun ma'nevî işareti ile, Buhârâ'ya gitti. Orada Ehl-i sünnet âlimlerinin en büyüklerinden Yûsuf-i Hemedânî'den ma'nevî ilimleri tahsil etti. İnsanlara ilim öğretmek,

doğru yolu göstermek için ondan icazet (diploma) aldı. O büyük zâtın halîfelerinden oldu. Onun vefâtından sonra bir miktar Buhârâ'da kaldı. Talebeleri yetiştirmeye başladı. Bir zaman sonra bu talebelerin terbiye ve yetiştirilmesini, Yûsuf-i Hemedânî'nin en büyük talebesi olan Abdülhâlık Goncdüvânî hazretlerine havale edip, kendisi tekrar Yesi'ye döndü. Burada talebe yetiştirmeğe başladı. Talebeleri her geçen gün çoğalıyordu. Büyüklüğü ve şöhreti kısa zamanda, Türkistan, Mâverâünnehr, Horasan ve Harezm'e yayıldı. Kendisinde daha çocuk yaşta iken başlıyan evliyâlık hâlleri ve dereceleri her geçen gün artıyordu. Zamanında bulunan âlimlerin ve evliyânın en büyüklerinden, en üstünlerinden oldu. Hanefi mezhebinde idi. Zahirî ve bâtınî bütün ilimlerde derin âlim idi. Yüksek babası ve diğer velîler gibi, o da devamlı olarak Hızır aleyhisselâm ile görüşür, sohbet ederdi. Büyüklüğü ve kerametleri herkes tarafından bilinirdi. Dîvân-ı hikmet isimli eserinde, yedi yaşından elli yaşına kadar geçen zaman içinde kavuştuğu ilâhî tecellîler ve çok yüksek dereceleri gayet edib bir lisân ile çok güzel anlatmıştır.

Ahmed Yesevî hazretleri vakitlerinin bir çoğunu Allahü teâlâya ibâdet ve tâat etmekle, talebelerine zahirî ve bâtınî ilimleri öğretmekle geçirirdi. Çok kısa bir zaman ayırarak, kaşık ve kepçe yapardı. Bir öküzü vardı. Bu öküzün sırtına bir heybe asar, içine de yaptığı kaşık ve kepçeleri koyardı. Bu öküz pazara çıkar, istiyenler kaşık veya kepçe alırlar, ücretlerini yine

heybeye koyarlardı. Ücretini vermeyen olursa, öküz o kimsenin peşini bırakmaz, nereye gitse peşinden o da giderdi. Aldığı şeyin ücretini heybeye koymadıkça, o kimsenin yanından ayrılıp başka yere gitmezdi, öküz, akşam olunca Hâce Ahmed hazretlerinin evine gelirdi. Hâce hazretleri heybedeki paraları talebelerinin ihtiyaçları için sarfederdi.

Ahmed Yesevî hazretlerinin şöhreti, kerametleri her tarafa yayılıp, talebelerinin sayısı yüz bine yaklaşmca, kendisini çekemeyenler, Allahü teâlânm evliyâsına düşman olanlar, bu zâta iftira edip, sohbet meclislerinde örtüsüz kadınlar da geliyor, erkeklerle birlikte oturuyorlar dediler ve bunu kendilerine ma'rifet sayarak etrafa yaydılar. Bu şâyi'ayı duyan makam sahipleri, ba'zı müfettişler vazifelendirerek bu durumu araştırmalarını emrettiler. Bu müfettişler, Ahmed Yesevî hazretlerinin ders verdiği meclise gelip, gizlice araştırmalar yaptılar. Her şeyin, herkese açık olduğu bu yerde, insanlardan ve kanunlardan saklı uygunsuz bir şeyin bulunmadığını gördüler. Söylenilenlerin tamamen asılsız olduğunu, bu zâta iftira etmek için uydurulduğunu bildirdiler.

Hâce Ahmed Yesevî (r.a.), kendisine iftira edenlere bir ders vermek istedi. Bunların bulunduğu bir meclise geldi. Elinde ağzı mühürlü bir kutu vardı. Orada bulunanlara hitaben: "Bâlig olduğu günden bu âna kadar, sağ elini avret mahalline hiç uzatmamış bir velî zât istiyorum. Kim vardır? Bu mühim kutuyu ona teslim edeceğim" buyurdu. Hiç kimse çıkamadı. O sırada,

Ahmed Yesevî'nin (r.a.) talebelerinden, Hâce Atâ isimli zât oraya geldi. Hâce Ahmed hazretleri kutuyu bu talebeye verip, bu kutuyu Horasan ve Mâverâünnehr memleketlerine götürmesini emretti. Talebe kutuyu alıp, bildirilen yere vardı. Her tarafa haber salınıp, âlimler ve Hâce hazretlerine iftira edenler geldiler. Herkes, bu kutunun içinde ne olduğunu merak ediyordu. O talebe, toplananlara, bu kutuyu hocası Ahmed Yesevî hazretlerinin gönderdiğini söyleyip kutuyu açtı. Kutu açılınca, herkes gördükleri manzara karşısında donakaldılar. Kutunun içinde bir miktar ateş ve bir miktar da pamuk vardı. Ateş kıpkırmızı olarak duruyor, pamuğa birşey olmuyordu. Bu hâli gören herkes hayretler içinde kaldılar. Hâce hazretlerinin bu kerameti karşısında, onu sevenlerin muhabbeti daha da arttı. Kendisine muarız olanlar da hatâlarını anlayıp tövbe ettiler. Hz. Hâceye hediyeler gönderip kendisinden özür dilediler. Bunların çoğu Hâce hazretlerinin talebesi oldular.

Merv şehrinde Mervezî nâmında bir müderris var idi ki, Ahmed Yesevî hakkında söylenilen uygunsuz ve uydurma sözler ona kadar gitmişti. Bu yalanlara aldanıp, kendisini (güya) imtihan etmek, şüphesini gidermek niyetiyle, ma'iyyetine dörtyüz müşavir ve kırk tane de müftü alarak yola çıktı. Her tarafta talebeleri olduğunu, her zaman sohbetinde binlerce kişinin hazır bulunduğunu öğrenmişti. "Ben üçbin mes'ele ezberledim. Hepsine ayrı ayrı suâl sorar, onları imtihan ederim" diye düşündü. Bu sırada Ahmed Yesevî

hazretleri hânekâhında bulunuyordu. Talebesi Muhammed Dânişmend'e "Bakar mısın, bize kimler geliyor?" buyurdu. Mervezî'nin ma'iyyetiyle birlikte hafızasında üç bin mes'ele ile geldiğini bildirdi. Hâce hazretlerinin emri ile Muhammed Dânişmend, o üçbin mes'eleden binini, Mervezî'nin hafızasından sildi. Sonra talebelerinden Süleymân Hakim Atâ'ya aynı şekilde emretti. O da öyle yaptı. Mervezî, hafızasında sâdece bin mes'ele kalmış olarek Yesi'ye geldi. Hâce hazretlerinin yanına gelip, "Allahın kullarını doğru yoldan ayıran sen misin?" dedi. Hz. Hâce, hiç kızmadı. Karşılık da vermedi. Şimdilik üç gün misafirimiz ol! Ondan sonra görüşürüz" buyurdu. Üç gün sonra bir kürsü kuruldu. Mervezî kürsüye çıktı. Hâce Ahmed hazretleri, Muhammed Hakîm Atâ'ya tekrar emredip, o bin mes'eleyi Mervezî'nin hafızasından silmesini emretti. Hakim Atâ da öyle yaptı. Mervezî, kürsü üstünde birşeyler konuşmak istedi. Fakat hafızasında hiçbir mes'elenin bulunmadığını anladı. Nihayet, defterini açıp oradan okumak istedi. Fakat defterinin sahifelerindeki yazıların da silinmiş olduğunu gördü. Sahifeler bomboş idi. Bu hâli gören Mervezî, kusurunu anlayıp hemen orada tövbe etti. Bütün ma'iyyetiyle beş sene kaldı. Çok mertebelere, yüksek derecelere kavuştu. Ahmed Yesevî (r.a.) bunu, yanında beş kişi ile beraber, insanlara Allahü teâlânın dînini doğru olarak anlatmak vazifesiyle Horasan'a gönderdi. Bunlar; Muhammed, Seyfeddîn, Sa'deddîn, Behâüddîn ve Kemâl isimlerindeki talebeleri idi. Oraya gidip halkı irşâd ettiler

(r.aleyhim).

Horasan'da bulunan evliyâ, Ahmed Yesevî hazretlerinin büyüklüğünü, üstünlüğünü bildikleri ve ona olan muhabbet ve bağlılıklarının daha da artması için, kendisiyle görüşmek, sohbetinde bulunmak istediler. Büyük bir toplantı tertib ettiler. Hâce hazretlerini de bu toplantıya da'vet etmek için, evliyâdan birini Yesi'ye gönderdiler. Allahü teâlâ, evliyâsını çok sevdiği için, onlara diğer insanların yapmaktan âciz olduklan birçok şeyleri kolay kılmıştır. Meselâ, bir anda bir yerde, biraz sonra oraya çok uzak olan başka bir yerde bulunabilirler. Veya aynı anda başka başka yerlerde görülebilirler. Bu, Allahü teâlânın bir ihsânıdır. İşte, Ahmed Yesevî hazretlerini toplantıya da'vet etmek üzere yola çıkan velî, Allahü teâlânın iznî ile turna misâli uçarak Yesi'ye doğru geliyordu. Hâce hazretleri bu hâli keşfederek, yanına talebelerinden ba'zılarını aldı. Bunlar da turna şeklinde uçmaya başladılar. Nihayet, Semerkand yakınlarında bir nehir üzerinde karşılaştılar. Bu sırada aşağıda büyük bir tüccar, nehirden geçerken akıntıya kapılıp, malı ve hayvanlan suya gitti. Bu tüccar, su içinde boğulmamak için gayret ederken, bu sudan selâmetle kurtulması hâlinde, kalan malının yarısını Allah rızâsı için vereceğini nezretti (adadı). Hâce Ahmed Yesevî (r.a.), Allahü teâlânın izni ile tüccarın sıkışık ve zor durumunu keşfederek aşağıya indi. Boğulmak üzere olan tüccan çekip sahile çıkardı. Sonra turna şeklinden, normal hâline döndü. Bu duruma çok teaccüb edep tüccar,

kendisini kurtaran bu zâtın ellerine sarılıp çok teşekkür etti ve malının yarısını bu zâta verdi. Hâce hazretleri istenilen yere geldi. Bir zaman oradakilerle sohbet edip, sonra memleketine döndü. Nehirden kurtardığı tüccarın verdiği parayı da, talebelerinin ihtiyaçlarına sarfetti.

Ahmed Yesevî (r.a.), daha çocukluğundan itibaren, Resûlullah efendimizin sünnetine tam tâbi olmakta hiç gevşeklik göstermemişti. 63 yaşına geldiği zaman, Resûlullah efendimiz o sene âhırete teşrif ettiklerinden, 63 yaşından sonra yeryüzünde bulunmayı kendisine münâsip görmeyip yer altında kendisine mahsus bir hücre yaptırdı. Oraya merdiven ile inilirdi. Mezar misâli olan o yerde, vefât edinceye kadar, devamlı surette, ibâdet ve tâat ile ve Allahü teâlâyı düşünmekle meşgul oldu. Talebelerine ilim öğretmeye de orada devam etti. Kendisini vefât etmiş, kabre konmuş şekilde hissederek, bambaşka bir huşu' ile ibâdetlerini yaptı. Burada evliyâlık yolundaki makam ve dereceleri kat kat arttı. 63 yaşından, vefât ettiği 125 veya 133 yaşlarına kadar, orada ibâdet etti.

Zamanın hükümdarı Kazan Hân, Ahmed Yesevî hazretlerinin Cum'a namazını nerede kıldığını merak edip, Hâce'nin talebelerinin en ileri gelenlerinden Muhammed Dânişmend'i ona gönderip sordu. Bu sırada müezzinler Cum'a namazı için ezan okuyorlardı. Talebe, Hâce'nin huzuruna vardığında henüz bir şey söylemeden, "Gel elimden tut! Cum'a namazına, bugün seninle beraber gidelim" buyurdu. Talebe "Peki efendim" deyip hocasının elinden tuttu. O anda

kendilerini, büyük bir cami içinde saflar arasında oturuyor gördü. Talebe, namazdan sonra hocasmı ne kadar aradıysa da bulamadı. Caminin kayyımı, talebenin bu telâşlı hâlini görünce ona "Ey derviş! Burası Mısır'dır ve bu cami Câmi-i Ezher'dir. Senin hocan, nice zamandır Cum'a namazlarını burada kılar" dedi. Talebe bir hafta orada kaldı. Ertesi Cum'a namazında hocası ile buluşup, namazdan sonra bir anda Yesi'ye geldiler. Hâce hazretleri, talebesine gördüklerini gidip Kazan Hân'a anlatmasını söyledi. Talebe, Kazan Hân'ın yanma gelip başından geçenleri bir bir anlattı. Halbuki Kazan Hân'ın kendisini Hâce hazretlerine gönderdiği sırada başlıyan ezan, henüz bitmemişti. Kazan Hân ve orada bulunanlar, Hâce hazretlerinin bu kerameti karşısında birşey diyemediler. Onun büyüklüğünü, üstünlüğünü daha iyi anladılar.

Yesi şehrine yakın bir yerde, Sabran (Savran, Şûrî) diye bir kasaba vardı. Bura ahalisinin çoğu hıristiyan olup, müslüman Yesi halkına ve bilhassa Ahmed Yesevî hazretlerine çok düşmandı. Ahmed Yesevî hazretlerinin büyüklüğü, kerametleri etrafa yayıldıkça ve ona bağlı olanların sayılan her geçen gün arttıkça, Sarbanlılar daha çok rahatsız oluyorlar Hâce hazretlerine olan düşmanlıkları daha da artıyordu.

Birgün Hz. Hâce'ye iftira etmek istediler. Bir yere toplandılar. İçlerinden birinin öküzünü getirip mezbahada kestiler. Sâdece ayaklarını bıraktılar. Ertesi gün de kadıya gidip şikâyet ettiler, öküzlerinin çalındığını, mezbahada kesildiğini, kanları akarak acele

ile götürüldüğünü, kan izlerini ta'kib ettiklerini, öküzlerinin Ahmed Yesevî'nin (r.a.) tekkesine girdiğini anladıklarını bildirdiler. Kadı izin verip, Hâce'nin tekkesine girip, öküzlerini arayabileceklerini bildirmesi üzerine, gelip durumu bildirdiler. Hz. Hâce, kalb gözleri ile ve yüksek firâseti ile, iftiracıların hazırladıkları çirkin tertibi görmüş ve anlamıştı. Talebeler bundan habersiz olduklarından, çok şaşırdılar. Nihayet içeri girmelerine izin verildi, iftiracılar, doğruca gece bıraktıkları öküzün yanına vardılar. Tam maksatlarına kavuşmuş olduklarını zannediyorlardı ki, Hâce hazretlerinin kerameti tecellî edip, iftiracıların hepsi bir anda köpek oldular. O öküz etine hücum edip hemen bitirdiler. Böylece esas hâlleri anlamış oldu.

Yine birgün aralarında anlaşıp, Hâce'yi hırsızlıkla itham etmeye karar verdiler. Bir sığırı kesip parçaladılar ve gece gizlice Hâce'nin hânekâhının bir yerine bıraktılar. Hz. Hâceden başka hiç kimse de, bunların yaptıklarını farketmediler. Ertesi gün bu sığırı aramak behânesi ile, o kasaba halkından bir çok kimse tekkenin önünde toplandılar. Sığırlarını aramak için içeri girmek istediklerini söylediler. Hâce hazretleri çok müteessir olup, bu ahmakların yaptıklarına çok üzüldü ve "Girin köpekler! Girin itler!" diye söyledi. Gelenler, hep birden içeri girdiler. Hâce hazretlerini üzmenin dünyâdaki çok ufak bir cezası olarak, hepsi birer köpek şekline girip, parçalanmış sığır etine hücum ettiler. O eti yiyip bitirdiler. Bu hâle düştüklerine çok üzülüp, mahcûb ve pişman olduklarını bildirdiler. Hâce hazretleri merhamet

edip, bunları eski hâline çevirdi. Fakat bu hainliklerine bir alâmet olmak üzere, vücûdlarında bir belirti kaldı. Hattâ bu belirti hâli, onlardan çocuklarına dahi intikâl etti.

Emîr Timur Hân, Buhârâ'ya gitmek üzere yola çıktığında Türkistan'a uğradı. Hızır aleyhisselâm da beraberlerinde idi. Timur Hân, orada rü'yâsında Ahmed Yesevî'yi (r.a.) gördü. Kendisine; "Ey yiğit! Buhârâ'ya çabuk git! înşâallah orada sana fetih nasîb olur. Senin başından çok hâdiseler geçse gerek. Zâten oradaki insanlar da senin gelmeni bekliyorlar" buyurdu. Timur Hân uyanınca, bu müjdeye çok sevinip, Allahü teâlâya şükretti. Ertesi gün Türkistan hâkimine çok para verip, Ahmed Yesevî (r.a.) türbesi üzerine çok mükemmel bir türbe yaptırması için emir verdi. O da, hakîkaten çok güzel bir türbe yaptırdı. Bugün hâlâ bu türbe bütün haşmetiyle durmaktadır.

İngiliz müsteşriki Dr. Eugene Schuyler'in yazdığı Türkistan seyahatnamesi isimli eserinde, Hâce Ahmed Yesevî'nin (r.a.) camii ve Timur Hân tarafından kabri üzerine yaptırılan muhteşem türbesi hakkında özetle diyor ki: "Bu büyük caminin arka kısmında türbeli ikinci bir mescid daha ilâve edilmiş durumda olup, caminin dış avlu kapısı fevkalâde büyük ve kemerlidir. Kapınm yanında penceresiz olarak, üstü çentikli olarak yükselen iki tane yuvarlak kule yükseliyor. Kapınm, büyük bir san'at eseri olarak işlenmiş iki katlı, tahta kapısı üzerinde bir pencere vardır. Duvarlar işlenirken, iyi pişmiş dört köşeli tuğlalar kullanılmıştır. Kûfi yazılarla

süslenmiş olan kubbe, binayı daha da güzelleştirmektedir. Zelzeleler ve sâir sebeblerle çoğu yerlerinin dökülmüş, harabe hâline gelmiş olduğu bu muazzam bina, ilk hâlinde kimbilir ne kadar daha güzeldi?

Caminin avlusunda çok güzel bir medrese var. Arka kısmında bir kubbe, içinde Arslan Bâbâ'nın, Ahmed Yesevî'nin ve hanım efendisinin bulunduğu türbe var. Burada başka kimselerin bulunduğu da söylenilmektedir."

Türkistan'ın her tarafından akın akın gelerek Hâce hazretlerinin türbesi ziyaret edilmekte, Câmi-i hazret isimli bu camide namaz kılınmaktadır.

Ahmed Yesevî (r.a.) halîfelerinden Seyyid Mensur Atâ (r.a.), Hâce hazretlerinin yer altında bulunan ve "Çilehâne" denilen hücresini görünce ilk defa çok üzüldü. Bu dar yerde, çok sıkıntılı bir hâldedir herhalde diye düşündü. Böyle düşünce içinde iken birdenbire gördü ki, o daracık zannettiği yerin bir ucu doğuda, diğer ucu ise batıda. Bu hâl karşısında kalbinden geçirdiklerinin yersiz olduğunu anlayıp, kendi kendine dedi ki; "Allahü teâlâ, evliyâsına sıkıntı çektirmez. Diğer insanların onlarda sıkıntı görmeleri, çok acı çekiyor zannetmeleri, hakikatte onlar için bir ni'mettir. Bu saâdet sahibleri, görünüşte çok acı zannedilen o sıkıntılardan öyle zevk ve tad alırlar ki, iyiliklerinde o tadı duymazlar. Allahü teâlâ, bu mübarek velî kulu için, daracık bir hücreyi çok geniş yapar. Ma'nevî bakımdan öyle lezzetler, tadlar ihsân eder ki, zahir olarak çektiği

sıkıntılar, o lezzetler yanında hiç kalır. Onun ruhu, zevk ve neş’eden uçmaktadır. Vücûdunu bin parçaya bölseler ne gam..."

Hâce Ahmed Yesevî'nin (r.a.) yetiştirdiği talebelerin her biri bir memlekete giderek, İslâmiyeti doğru olarak öğretip yayıyorlardı. Hâce hazretlerinin talebelerinden bu şekilde olanlar ve Moğolların katliâmından kaçıp kurtulmak suretiyle Anadoluya gelenler çok olmuş, onun yolu Anadolu'da da tanınmış ve yayılmıştır.

Hâce hazretleri, herkese iyilik eder, kendisinden hiç kimseye rahatsızlık gelmezdi. Bütün insanların saâdeti, rahatları için gayret ederdi. Dergâhı fakir ve yoksullar, yetim ve çaresizler için sığınak yeriydi.

Anadolu'nun, Türklere yurt olması için büyük gayretler gösterdi. Telkinleri ile, adetâ Alparslan'ın Malazgirt zaferini, Anadolu'nun Müslüman Türklere yurt olmasını daha önceden hazırlamış oldu.

Tasavvuf yolunda Ahmed Yesevî hazretlerine bağlananların ba'zı bariz hususiyetleri vardır. Yeseviyye yolunda bulunan bir müridin, riâyet etmeleri mecburi lâzım olan belli başlı edebler şunlardır: 1) Kendisinden dînini öğrendiği üstadının, talebelerin hepsinden efdal olduğunu bilmek ve ona tam tâbi ve teslim olmak. Ona uyarak, onun huzurunda hergün çeşit çeşit yemekler yemek, geceleri uyumak, ona uymaksızın kendi anlayış ve görüşüne uyarak, geceleri nafile namaz kılmaktan ve gündüzleri nafile oruç tutmaktan farksız hattâ daha fâideilidir. Çünkü birincisinde, tâbiiyyet ve teslimiyyet var. İkincisinde ise, kendi bildiğine göre hareket etmek

vardır. 2) Mürid gayet uyanık, zekî ve dikkatli olmalı ki, hocasının sözlerinden, rumuzlarından ve işaretlerinden hemen anlıyabilsin. 3) Hocasının bütün sözlerinden ve işlerinden razı ve ona itaatkâr olmalıdır. 4) Hocasının husûsî hizmetinde veya bildirdiği, emrettiği bir hizmeti yaparken gayet atik, dikkatli, ağırbaşlı olmalı, fakat ağır canlı olmamalıdır, isteksizlik, gevşeklik hâli, hocasının rızâsızlığına sebeb olabilir. Onun rızâsızlığı ise, silsile yoluyla Peygamber efendimize, dolayısıyla Allahü teâlâya gider. 5) Sözünde sağlam, güvenilir ve va'dinde sâdık olmalıdır. Hocasının büyüklüğü hususunda hiçbir zaman şek ve şüpheye düşmemeli ki, Allah korusun, bu hâl hüsrana sebeb olur. 6) Ahde vefa ve hocasına olan tâbiiyyet ve teslimiyyetinde çok sağlam olmalıdır. 7) Hocasının ufak bir işareti ile bütün mal ve mülkünü onun emrettiği yere feda etmeye hazır olmalı, bunda en ufak bir tereddüt hâli bulunmamalıdır. 8) Hocasına âit husûsî hâl ve sırları tutmasını bilmeli, bunları uygun olmayan şekilde ifşa etmekten çok sakınmalıdır. 9) Hocasının bütün hareketlerini, sözlerini ve nasihatlerini dikkatle ta'kib etmeli, bunda ve bunlara uymakta kaçamak ve gevşeklik yapmamalıdır. Bunları yapmakta ihmalkâr davranmanın zararlarını düşünmelidir. 10) Allahü teâlâya kavuşmak yolunda, kendisini vesile, vâsıta yaptığı hocası için, her fedâkârlığı yapmağa hazır olmalıdır. Onu sevenlere dost olmalıdır. Onu sevmeyenlere, onun sevmediklerine ve istemedikleri şeylere meyl ve muhabbet etmeyi öldürücü zehir bilmelidir.

Ahmed Yesevî hazretlerinin en mühim eseri, "Dîvân-ı hikmet'tir. Bu eserde, o zamanda kullanılan ve herkesin anlıyabileceği sâde bir lisân ile söylenmiş manzumeler vardır. Bu manzumelerin konuları umumiyetle şunlardır: İnsanları müslüman olmaya teşvik edici, Muhammed aleyhisselâmı öven, O'na tâbi olmakla çok yüksek derecelere kavuşmuş olan velîlerin hâllerinin anlatıldığı kısımlardır. Eserde, Muhammed aleyhisselâma ümmet olmanın büyük saâdet olduğu, insanı saâdet-i ebediyyeye kavuşturan İslâmiyet yolunda bulunmanın kıymeti, Allahü teâlâyı ve O'nun dostlarını herşeyden çok sevmenin lüzumu, âhırete, Cennet ve Cehenneme inanmanın ve onlara hazırlanmanın ehemmiyeti, dünyânın geçici olduğu, buradaki lezzetlere, zevklere, mal, mevki, görünüş ve gösterişlere aldananların zavallılıkları çok güzel dile getirilmiştir. Herkes tarafından anlaşılması gayet kolay olan bu şiirler çok rağbet görmüş, kısa zamanda çok uzaklara kadar yayılmıştı. Ahmed Yesevî hazretleri, bu şiirleri ile îslâmiyete çok hizmet etmiş, binlerce insanın müslüman olup saâdete kavuşmasına vesile olmuştur.

Ahmed Yesevî (r.a.) buyurdu ki:

"Ey Dostlar! Sakın ola ki, câhil olanlarla dostluk kurmayınız."

"Akıllı ve uyanık kimse isen, dünyâya hiçbir zaman gönül bağlama. Şeytan seni kandırıp, dünyâya meyletmeni temin ederse, artık seni idaresi altına almış demektir. Bundan sonra seni felâketlerden felâketlere sürükler de haberin bile olmaz."

"Himmet kuşağını çok kuvvetli bir şekilde beline sarmayan insan, dünyâya olan meyl ve muhabbetten kurtulamaz. Allah yolunda göz yaşları dökerek ağlamadıkça, Allahü teâlâya âit ince sırlara kavuşamaz ve bu yolda hiç ilerleyemez."

"İslâmiyetin emir ve yasaklarına uymakta gevşek davranan kimse, insanı Allahü teâlâya kavuşturan yolda ilerleyemez. Gönlü ve kalbi ile dünyâ düşüncelerinden sıyrılıp, yalnız Allahü teâlâya yönelmedikçe, hakikat meydanında bulunmak mümkün değildir. Bunlar hakkı idrâk etmekten uzaktırlar."

"Ey dostlar! Bir kimse, Allahü teâlânın aşkı ile yanıp yoğrularak, bu deryanın çok mahir bir dalgıcı olmadıkça, bundan çok daha derin olan vahdaniyet denizine giremez. Zîrâ ki, ona girmek için çok usta bir dalgıç olmak lâzımdır."

"Gönlünde Allahü teâlânın aşkını taşıyanlar, dünyâ ile tamamen alâkalarını kesmişlerdir. Halk içinde Hak ile olurlar. Bir an Allahü teâlâyı unutmazlar."

"Ahkâm-ı İslâmiyyeyi tam bilmeyen, tatbik etmeyen bir kimse, evliyâlık yolunda bulunmağa kalkarsa, bunun îmânını şeytan çalar. Emir ve yasaklara uymakta gevşek olanlar, sonra da evliyâlık yolunda bulunduğunu, ilerlediğini, hattâ kendisinde ba'zı hâllerin meydana çıktığını zanneden kimseler bu noktada çok yanılırlar. Bu hâllerinin rahmânî olduğunu zannederler. Halbuki bilmezler ki, abdestte, namazda, alış-verişte öyle noksanları vardır ki, yediği içtiği haramdır. Kendisinde var zannettiği o hâller, şeytanın oyunudur.

Şeytan onu idaresine almış, istediği gibi hareket ettirmekte, o ise velî olduğunu zannetmektedir. Bunlar ne kadar zavallı ve bedbahttırlar."

"Çeşitli günahlar sebebiyle, paslanmış bir hâl alan gönüller için çâre şudur ki, Allahü teâlâya çok tövbe, istiğfar etmeli. Her zaman Allahü teâlâyı düşünmeli, O'nun razı olduğu, beğendiği işleri yapmalı, hiçbir zaman O'ndan gafil olmamalıdır."

"Malının çokluğu dillere destan olan Kârûn bile, malının hayrını, fâidesini göremedi. Nihayet toprak altında yok olup gitti."

"Kâfir bile olsa, hiç kimsenin kalbini kırma. Kalb kırmak, Allahü teâlâyı incitmek demektir."

"Nefse uymak yolunda bulunan kimse rüsvâ olmuştur. Artık, yatarken, kalkarken onun yoldaşı şeytandır."

"Gariblere merhamet etmek, Resûlullahın (s.a.v.) sünnetidir. Nerede bir garib görsen, ona olan merhametinden dolayı gözyaşların akmalıdır."

"Gönlü kırık, zavallı ve garib birini görsen, yarasına merhem ol. Onun yoldaşı ve yardımcısı sen ol."

*1)Reşehât sh. 14*
*2)Cevâhir-ül-ebrâr sh. 74*
*3)Dîvân-ı Hikmet*
*4)Künh-ül-ahbâr cild-5, sh. 54*
*5)Nefehât-ül-üns sh. 487*
*6)Rehber Ansiklopedisi cild-1, sh. 133*

## AKÎL (UKAYL) EL-MÜNBİCÎ:

Şam'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Derviş olmak için Ömeriyye'ye giden Ukayl el-Münbicî, orada derviş değil, mürşid oldu. Sohbetlerinde birçok âlim ve velî yetişti. Adiy bin Müsâfir bunlardandır. Ukayl hazretlerinin doğum ve vefât târihleri hakkında kesin bir bilgi yoktur. Görüştüğü âlimler ve yetiştirdiği talebelerden, onun altıncı asırda vefât ettiği anlaşılmaktadır. Ukayl el-Münbicî kırkdokuz sene ömür sürdü, Münbic'de vefât etti. Kabri meşhur olup, ziyaret mahallidir.

Büyük âlim Ukayl'ın davranış ve konuşmaları hikmetli idi. Birgün, Şeyh Mesleme hazretlerinin talebelerinden birkaçı ile birlikte Fırat nehri kenarına geldiler. Herbiri seccadesini su üzerine serip üstüne binerek karşıya geçtiler. Ukayl el-Münbicî de seccadesini serdi. Üzerine oturmasıyla suya battı ve bir müddet sonra karşı kıyıdan çıktı. Fakat üzerinde en küçük bir yaşlık görülmedi. Talebeler, bu durumu gidip hocaları Şeyh Mesleme hazretlerine arzedince, buyurdu ki: "O, rahmet deryasına dalanlardan biridir." Bu sebeple ona Gavvâs dendi.

Ukayl el-Münbicî, şarktaki köylerden birinde iken, başka bir yere gitmek istedi. Kaldığı köyün minaresine çıktı ve halka seslenip oraya çağırdı. Halk oraya toplanınca, minarenin şerefesinden kendisini hava boşluğuna bıraktı ve derhal uçmaya başladı. Peşinden gidenler onu Münbic denilen köyde buldular. Bu sebeple de kendisine Tayyar (havada uçan) denildi.

Birgün Münbic'de bir dağ kenarında idi. Yanında da sâlih, temiz kimselerden müteşekkil bir topluluk vardı. Bunlardan biri, "Sâdık bir kul olmanın alâmeti nedir?" diye sordu. Ukayl el-Münbicî de, "Sâdık bir kul, bu dağa hareket et dese, hareket eder" buyurdu. O esnada dağ sallanmaya başladı. Yine oradakilerden biri, "Tasarruf sahibi olmanın alâmeti nedir?" diye sorunca, "Karadaki hayvanlar, denizdeki balıklar toplansınlar dese, derhal toplanırlar" buyurdu. Daha sözünü bitirmeden dağdan hayvanlar inmeğe başladı. Balıkçılar da, Fırat'ın çeşit çeşit balıkla dolduğunu haber verdiler. Onlardan biri tekrar, "Zamanın en üstünü olmanın alâmeti nedir?" diye sordu. Ukayl hazretleri buna da, "Ayağını şu kayaya vursa, pınarlar fışkırır" der demez, oradaki kayadan sular fışkırdı ve sonra tekrar eski hâline döndü.

Şeyh Osman bin Merzûk şöyle anlatır: "Ukayl el-Münbicî hazretleri, Şeyh Mesleme hazretlerinin talebelerinden hâl sahibi onyedi kişi ile beraber bir mağarada oturdular. Herbiri asasını (baston) orada bir yere koydu. O esnada ba'zı kimseler gelip, bu asaları yerlerinden alıp kaldırdılar ve Ukayl el-Münbicî'nin asasını almak istediklerinde onu kaldırmaya muvaffak olamadılar. Bu durumu gören bu sâlih kişiler, hocalarının yanına dönüp durumu arz ettiklerinde, Mesleme hazretleri, "Âsâyı kaldıranlar bu zamandaki Allahü teâlânın velî kullarıdır. Kaldırdıkları her âsâ, sahibinin derecesi kadardı. Fakat Ukayl'ın asasını kaldıramadılar, çünkü onun derecesi çok yüksek idi"

buyurdu.

Ukayl el-Münbicî, birgün sefer hazırlığını yapıp evinden çıktığında, kendisini uğurlamak için bekleyen büyük bir topluluğu ve talebelerini gördü ve "Bak senin için ayakta bekliyorlar" diye içinden geçirdi. Sonra da ağlamaya başlayarak şu mealdeki şiiri söyledi: "Sizi sevmekte ben haddimi aştım, inandım ki, sizin sebebinizle ben merhamet olunurum. Büyükleri sevmek, seven kerîm olmasa bile, onları sevmek sebebi ile ikrama kavuşur."

Ukayl hazretleri buyurdu ki: "Ma'rifet odur ki, ona kavuşmakla Allahü teâlâ her şeyden üstün tutulur."

"Allahü teâlâdan korkmak, her işin başıdır. Fakat bu herkesde başkadır."

"Yol ikidir: Ciddiyet, sıkıntıya tahammül. Bir de haddi aşmamak ve beklemektir."

"Bir kimse kendisi için üstünlük iddia eder veya söz söylemekde ileri giderse, o ma'rifet sahibi olamaz ve Allahü teâlâyı tanıyamaz."

"İnsanların iyi taraflarını görmeli, günahlarını araştırmamahdır."

"İddiacı, herşeyde kendini ileri sürer ve gösterir. Böyle kişilerden sakınmak lâzımdır."

"Nefsinin arzu ve istekleriyle mücâdele eden kimse, Allahü teâlâya karşı irfan sahibi olur. Kalben, halktan kurtulursan, Allahü teâlâyı tevhîd etmiş olursun."

*1)Kalâid-ül-cevâhir sh. 94*

*2)Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 136*

*3)Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 153*

**ALÂÜDDÎN-İ SEMERKANDÎ (Muhammed bin Ahmed):**

Hanefî fıkıh âlimlerinden. "Tuhfet-ül-fukahâ" kitabının sahibidir. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Ebî Ahmed es-Semerkandî'dir. Künyesi, Ebû Bekr veya Ebû Mensûr'dur. Türkistan'ın Semerkand şehrindendir. "Alâüddîn-i Semerkandî" lakabı ile meşhur oldu. Bir ara Haleb'de kaldı. Sonra Buhârâ'ya yerleşti. Doğum târihi hakkında kaynak eserlerde hiçbir târihe rastlanmamıştır. Hanefî mezhebindeki büyük fıkıh âlimlerinden Sadr-ül-islâm Ebü'l-Yüsr el-Pezdevîden ve Ebü'l-Mu'în Mey-mûn el-Mekhûlî'den fıkıh ilmini öğrendi "Tuhfet-ül-fukahâ" ismindeki meşhur fıkıh kitabını yazdı. Kızı Fâtıma-i fakîhe de, büyük bir fıkıh âlimi idi. Onu, talebelerinin büyüklerinden ve "Bedâyı' ve Sanayi'" kitabının sahibi Ebû Bekr el-Kâşânî ile evlendirdi. 539 (m. 1144) yılında Buhârâ'da vefât etti.

Alâüddîn-i Semerkandî'nin birinci hocası Sadr-ül-islâm Pezdevî, İsmail bin Abdüssâdık'tan, o da Ebû Muhammed Abdülkerîm bin Mûsâ bin Îsâ el-Pezdevî’den, o da İmâmı Ebû Mensûr-ı Mâtürîdî’den, o da Ahmed bin İshâk Ebû Bekr el-Cürcânî'den, o da İmâmı Muhammed Şeybânî'den ve o da İmâmı a'zam Ebû Hanîfe'den olmak üzere nakil ile gelen fıkıh ilmini tahsil etti.O, ayrıca İmâm-ı Ebû Yûsuf yolu ile gelen fıkıh ilmini de tahsil etmiştir. Onun ikincisi hocası Ebü'l-Mu'în Meymûn el-Mekhûlî de, babası Mekhûl'den, o da

kendi babası Ebü’l-Mutî' Mekhûl'den, o da Ebû Bekr el-Cürcânî'den, o da Ebû Süleymân'dan, o da İmâm-ı Muhammed bin Hasen eş-Şeybânî'den gelen ilimleri tahsil etmişti. Böylece iki yoldan da Hanefî fıkhını tahsil etmek imkânını bulmuştur.

Alâüddîn-i Semerkandî'nin yetiştirdiği en büyük talebelerinden birisi, kendi kızı Fâtıma idi. O, "Fâtıma-i fakîhe" diye meşhur olmuştu. Babasından fıkıh ilmini tahsil etmiş ve büyük bir fakîhe olarak yetişmişti. Babasının yazdığı "Tuhfet-ül-fukahâ" kitabını ezberlemişti. Bu hanım fıkıh âlimi, o dereceye yükselmişti ki babasının verdiği fetvalarda imzası görülürdü. Fâtıma'nın kocası Ebû Bekr el-Kâşânî de, Alâüddîn-i Semerkandî'nin en büyük talebelerindendir. Kâşânî, fıkıh ilmini tahsil ettikten sonra, hocasının "Tuhfet-ül-fukahâ" kitabını şerh ederek, "Bedâyı'-üs-sanâyı' fî tertîb-iş-şerâyı'" ismini vermiştir. Hocası Alâüddîn-i Semerkandî tarafından çok beğenilen bu kitabına mükâfat olarak, kızı Fâtıma-i fakîhe ile evlendirildi. Böylece hocasının dâmâdı oldu. Hanefî mezhebinin kıymetli fıkıh kitaplarından birisi olan "El-Hidâye"nin sahibi Burhânüddîn-i Mergınânî'ye 545 (m. 1150) yılında bütün mesmû'âtı (diğer âlimlerden öğrendikleri) için de icazet veren Muhammed bin Hüseyn bin Nasr bin Abdülazîz el-Bendânîcî de, Alâüddîn-i Semerkandî'nin talebesidir.

Sem'ânî, onun hakkında diyor ki, "O, Buhârâ'ya yerleşmiş olup, fetva, münazara, usûl ve kelâm ilimlerinde üstün bir âlimdir. Bana icazet vermiştir."

Alâüddîn-i Semerkandî'nin çok kıymetli eserleri vardır. Bunlardan ba'zıları, bugüne kadar intikâl etmiş olan fıkıh ve usûl ilimlerine dâir olan eserlerdir. Ba’zıları da, kaynaklardan sırf isimleri öğrenilebilen fıkıh kitaplarıdır. Başlıcaları şunlardır:

1.Mîzân-ül-usûl fî nectâic-il-ukûl: Fıkıh usûlüne dâir bir eserdir. Bugüne kadar intikâl eden eserlerindendir.

2.Tuhfet-ül-fukahâ: Hanefî fıkhını, ne çok geniş ve ne de çok kısa olmadan, kolay anlaşılır ve tertipli bir şekilde anlatan, hem ilmî ve hem de pratik bir eserdir. Bu kitap, talebesi ve dâmâdı olan Ebû Bekr el-Kâşânî tarafından "Bedâyı'-üs-sanâyı' " eseriyle şerh edilmiştir. Bu eser, Ebü'l-Hüseyn el-Kudûrî'nin işlemediği konuları ele almak, delillerini vermek ve bunları bir sistem içinde izah etmek için yazılmıştır ki, bu husus eserin başında açıkça gösterilmektedir. Bu kitap, Muhammed Zekî Abdülberr tarafından yeniden tab edilerek neşredilmiştir. Beyrut'ta basılmıştır.

Ayrıca onun, "El-Lübâb fî usûl-il-fıkh", "El-Mebsût", "Şerh-üt-Tahâvî", "Ez-Ziyâdât", "Şerh-ül-Câmi'-il-kebîr", "Şerh-i manzûmât-in-Nesefi" ve daha başka değişik konularda eserleri bulunduğunu kaynak eserleri zikretmektedir.

*1)El-Fevâid-ül-behiyye (Lüknevî) sh. 158*
*2)Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 228*
*3)El-A'lâm cild-5, sh. 317*
*4)Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 273, 274*
*5)Tabakât-ül-fukahâ (Tapköprü-zâde) sh. 95*

*6)Tâc-üt-terâcim varak-175 a*
*7)Cevâhir-ül-mudıyye varak-114 a*

**ALİ BİN ABDULLAH EL-CÜZÂMİ (Ebü'l-Hasen el-Endülüsî):**

Endülüs'te yetişen tefsir, hadîs ve kelâm âlimlerinden. İsmi, Ali bin Abdullah bin Muhammed Sa’îd bin Mevhûb el-Cüzâmî'dir. Künyesi, Ebü'l-Hasen'dir. Meriyye şehrinden olup, 440 (m. 1048) senesinde doğdu. Endülüs'te Mâlikî âlimi olan ve Lizbon kadılığında da bulunan Ebû Ömer bin Abdülberr'in icazet verdiği büyük âlimlerdendir. Tefsir, hadîs ve usûl-i din (kelâm) ilimlerinde kıymetli eserler yazdı. 532 (m. 1137) senesi Cemâzil-evvel ayının onaltıncı günü vefât etti.

Mâlikî âlimlerinin büyüklerinden olan Ebü'l-Hasen el-Cüzâmî, ömrünü ilim öğrenmek ve öğretmekle geçirdi. Hafızası ve anlayışı son derece kuvvetli olan bir âlimdi. Ebü'l-Abbâs ibni Dilhâs el-Uzrî'den çok hadîsi şerîf rivayet etti. Başkasından rivayette bulunmadı. Kadı Ebû İshâk bin Verdûn ve Kadı Ebû Bekr ibni Sâhib el-Ahbâs ve başkalarından hadîsi şerif dinledi. Ebû Ömer bin Abdilberr ve Ebü'l-Velîd el-Bâcî, ona icazet verdiler. O, yüksek ilim ve ma'rifet sâhiplerindendir. Beytüllâhı (Kâ'be-i şerifi) ziyaret edip hac vazifesini yapmak için gittiğinde, ondan çok kimseler ilim aldılar, istifâde ettiler.

Tefsire dâir yazdığı çok faydalı, güzel bir eseri vardır. Ayrıca onun usûl-i din (kelâm) ilmi hakkında

yazdığı "Kitâb-ül-usûl" adındaki eseri de kıymetlidir.

*1)Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh. 409*
*2)Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûti) sh. 34*
*3)Kitâb-üs-sıla cild-2, sh. 405*
*4)Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 140*
*5)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 99, 100*

**ALİ BİN ABDULLAH EL-ENDÜLÜSÎ (Ebü'l-Hasen ibni Ni'me):**

Endülüs'te yetişen tefsir, kıraat, hadîs ve fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ali bin Abdullah bin Halef bin Muhammed bin Abdurrahmân bin Abdülmelik el-Belensî el-Endülüsî'dir. Künyesi Ebü'l-Hasen olup, İbn-i Ni'me diye meşhur oldu. 490 (m. 1097) senesinden sonra Endülüs'ün Meriyye şehrinde doğdu. Daha küçük yaşta ilim öğrenmeye başladı. İlim tahsili için Kurtuba'ya gitti. Sonra Belensiye'ye yerleşti. 567 (m. 1172) senesi Ramazan ayında orada vefât etti.

Mâlikî mezhebi âlimlerinden olan Ali bin Abdullah'ın, fıkıh ve tefsir ilimlerinde yüksek bir yeri vardı. Bu ilimleri çok iyi bilirdi. Arab dili ve edebiyatı ilimlerine dâir daha önce yazılmış eserlerin ma'nâlarını da ezberlemişti. Gayet fasîh (açık) bir lisanla konuşurdu. Âlimlerin ve halkın yanında fazîlet sahibi olan, hürmet ve saygı gösterilen bir zât idi. Vera'sı çoktu. Haramlardan ve şüphelilerden çok sakınırdı. Haram işlemek korkusundan mubahların çoğunu terk ederdi.

Ali bin Abdullah el-Endülüsî, önce Ebü'l-Hasen bin

Şefi, Mûsâ bin Hamîs el-Mukrî ed-Darîr ve İbn-ı Bâşse'den ilim alıp Kur’ânı kerîmin kıraatini öğrendi. Arab dili ve edebiyatını Ebû Muhammed el-Batalyûsî’den, fıkıh ilmini de; Ebü'l-Velîd bin Rüşd’den ve Ebû Abdullah bin el-Hâc'dan tahsil etti. Ebû Muhammed bin Inâb'dan, İbn-i Mugîs'ten, Ebû Ali bin Sekkere'den ve daha birçok âlimden hadîs-i şerif dinledi. Böylece çeşitli ilimlerde yüksek derecelere ulaştı. O, Şarkî Endülüs'te yetişen âlimlerin sonuncusu oldu. Kıraat ve fetva reisliği onunla sona erdi. İnsanlar kendisinden çok istifâde etti. Başka memleketlerden birçok kimse gelip, kendisinden ilim öğrendi. Ebû Ca'fer bin Avnillâh el-Hassâr, kendisinden Kur'ân-ı kerîmin çeşitli kırâatlarını öğrenenlerdendir. İmâm-ı Zehebî, "Tabakât-ül-kurrâ'" isimli eserinde ondan bahsetmektedir. "Tabakât-ün-nühât" adındaki eserde de zikredilmektedir.

İbn-ül-Ebbâr diyor ki, "O, kuvvetli bir ilme sahip olup, fıkıh ve tefsîr ilimleri ile Resûlullahtan gelen haberleri ve yolları ezberlemişti. Lisan ilminde en önde bulunuyordu. Fasîh konuşmada mahirdi. Vera' ve zühd sahibiydi. Alimler ve câhiller yanında ta'zim görürdü. Belensiye hatîbliğine ta'yîn edilmişti. Kıraat ve fetva işleri reisliği onunla sona erdi. Birçok kimse kendisine gelip, ilminden istifâde ettiler."

Kıymetli eserler bıraktı. Tefsîr ilmine dâir yazdığı "Reyy-üz-zam'ân fî tefsîr-il-Kur'ân" adındaki eseri, birçok büyük cildler halindedir. Ayrıca "El-îm'ân fî şerh-i Sünen-in-Nesâî" adında, hadîs ilmine dâir kıymetli bir

eseri daha vardır.

*1)Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 134*
*2)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 223*
*3)Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 171*
*4)Tabakât-ül-müfessirîn (Davûdîi) cild-1, sh. 407*
*5)Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 23*

**ALİ BİN AHMED EL-YEZDÎ:**

Fıkıh, hadîs ve kıraat âlimi. İsmi, Ali bin Ahmed bin Hüseyn bin Ahmed bin Hüseyn bin Hamaveyh olup, künyesi Ebü'l-Hasen'dir. Yezd kabilesine mensup olduğu için el-Yezdi de denilen Ali bin Ahmed, 473 (m. 1080) de doğdu. Çok fakir idi. İlim öğrenmek için Bağdad, İsfehan, Küfe ve Mekke'ye gitti. Zamanının en büyük âlimlerinden ders alarak Şafiî mezhebi fıkıh âlimi oldu.

Ali bin Ahmed, hadîs ve kıraat ilmini Ebû Bekr Muhammed bin Mahmûd es-Sekafi, Ebü'l-Mekârim Muhammed bin Ali bin Hasen el-Fûnî el-Ma'rûfi, Ebû Ali Hasen bin Ahmed el-Haddâd, Muhammed bin Abdülkerîm bin Haşiş, Ebü'l-Hasen Ali bin Muhammed bin Allâf, Ebû Ali bin Nebhân, Ebû Sa'd Muttarriz ve İbn-i Murdeveyh'den öğrendi. Ayrıca Bağdad'da Ebü'l-Kâsım er-Rebeî, Ebü'l-Hüseyn bin et-Tüyûrî'den hadîs-i şerîf işitti. Fahr-ül-islâm eş-Şâşî ve Ebû Ali el-Fârûkî'den de fıkıh öğrendi. 551 (m. 1156) de vefât etti.

Ali bin Ahmed, zühd ve vera'da çok dikkatliydi.

Haramlardan kaçar, şüpheli korkusuyla mubahların çoğunu terkeder, dünyâya hiç meyletmezdi. Nitekim, onun kardeşiyle ortaklaşa kullandığı bir sarığı ile bir elbisesi olduğu ve herhangi bir ziyaretçi geldiğinde, biri o ziyaretçiyi karşılamaya çıksa, diğeri üryan olduğundan misafire çıkamazdı.

Birgün Ali bin Ahmed rü'yâsında, Peygamber efendimizi (s.a.v.) gördü. Peygamber efendimiz kendisine, "Ey Ali, Receb ayının orucunu bizimle birlikte tut!" buyurdu. Hakîkaten Ali bin Ahmed Receb ayının bir gecesinde vefât etti. Bu da, ma'nevî derecesinin yüksekliğini göstermektedir.

Ali bin Ahmed, fıkıh ve zühde dâir eserler yazdı.

*1)Tabakât-üş-Şâfiîyye (Subkî) cild-4, sh. 271*
*2)El-İber, cild-4, sh. 143, 144*
*3)Sezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 159*
*4)En-Nücûm-üz-zâhire cild-5, sh. 324*
*5)Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 14*
*6)Tabakât-üs-Şâfiîyye (Esnevî) varak, 183 b.*

**ALİ BİN AHMED EZ-ZEYDÎ:**

Fıkıh ve hadîs âlimlerinden. İsmi, Ali bin Ahmed bin Muhammed bin Ömer bin Salim ez-Zeydî'dir. Şafiî mezhebine mensup idi. 529 (m. 1134) senesinde doğdu. Küçük yaşta ilim öğrenmeye başladı. Kısa zamanda fıkıh ilminde yüksek derecelere kavuştu. Ali bin Ahmed; İbn-i Nasır, İbn-üz-Zâgûnî, Nasr bin Nasr el-Ukberî, Muhammed bin Abdullah er-Raddî, Ebü'l-Vakt

es-Seczî'den ve pekçok âlimden hadîs-i şerif öğrendi. İbn-ül-Hüseyn ve Kadı Ebû Bekr'den hadîs-i şerif yazdı. Kendisinden de; İbrâhim bin Şiar, Ebü'l-Hattâb el-Âlimî, Ömer bin Ahmed Bekrün ve Dâvûd bin Ali bin Müslime hadîs-i şerîf rivayet ettiler. Ali bin Ahmed ez-Zeydî'nin (r.a.) rivayet ettiği bir hadîs-i şerif: "Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir yere gidiyorlardı. Eshâbına rastladı. O kimse, yanındaki kardeşine hayâ ile ilgili nasihat ediyordu. Bunu işiten sevgili Peygamberimiz (s.a.v.), ***"Hayâ îmândandır"*** buyurdu."

Ali bin Ahmed (r.a.) zühd sahibi idi. Haramlardan şiddetle kaçar, şüpheli olmak korkusu ile mubahların çoğunu terk eder ve dünyâ malına karşı en küçük bir muhabbet beslemezdi. Vezir Adûdeddîn bin Mesleme, nezrettiği bin dînârı Ali bin Ahmed'e (r.a.) verdi. Bunu işiten halîfe el-Mustadın da bin dînâr hediye gönderdi. Halîfenin annesi Benefşâ hâtûn dahi bin dînâr hediye gönderdi. Bu üç bin dînârı alan Ali bin Ahmed, hiç kendisine harcamayıp, bu para ile bir mescid yaptırdı. Pekçok kitap alıp, onları da vakfetti.

Ali bin Ahmed, günlerini talebelerine ders vermekle ve ibâdet etmekle geçirirdi. Allahü teâlâ, bu zâtın muhabbetini bütün halkın ve âlimlerin kalbine yerleştirmişti. Uzaktan ve yakından herkes ziyaretlerine gelir, onun kalblere şifâ veren sözlerini işitmekle şereflenirlerdi. Ali bin Ahmed, çok mütevâzî, güleryüzlü, güzel huylu ve pek cömert bir zât-ı muhterem idi.

Abdülvâhid bin Mes'ud anlattı: "Ali bin Ahmed'den işittim, "Sünnetleri farz gibi bil. Günahı küfür gibi,

şehveti zehir gibi, insanlarla alâkadar olmayı ateş gibi, yiyecekleri de hastalık gibi bil" derdi."

Kerametler, fazîletler sahibi Ali bin Ahmed, 575 (m. 1180) senesi Şevval ayı, onaltıncı Salı günü tâ'ûn hastalığına yakalanarak vefât etti. Vakfettiği caminin çevresine defnedildi.

*1)Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 27*
*2)Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1361*
*3)Tabakât-üş-Şafiîyye cild-7, sh. 212*
*4)Tabakât-ül-huffâz sh. 481*

**ALİ BİN AKİL EL-BAĞDÂDÎ:**

Bağdad'da yetişen fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. Kıraat ve usûl ilimlerinde de âlim idi. İsmi, Ali bin Akîl bin Muhammed bin Akîl'dir. Künyesi, Ebü'l-Vefa olup, 431 (m. 1040) târihinde Bağdad'da doğdu. Ali bin Akîl, başta el-Cevheri olmak üzere, Ebû Bekr bin Nişvân, Ebû Ya'lâ bin Ferrâ, Rızkullah et-Temîmî, Ebü't-Tayyib et-Taberî, İbn-i Sabbâg ve Dâmigânî'den fıkıh, hadîs, kıraat ve usûl dersleri aldı.

Kendisinden ise; Ebü'l-Ma'mer el-Ensârî, Ebü'l-Muzaffer es-Subtî, Ebü'l-Kâsım en-Nâsihî ve daha pekçok âlim ilim öğrenmiş ve rivayetlerde bulunmuştur. Bu arada İbn-üs-Sem'ânî, Ali bin Akîl'in kendisine icazet (diploma) verdiğini de zikretmektedir. Ali bin Akîl, dâima ilim ve halka hakkı tavsiye etmek, Allahü teâlânın emirlerini bildirmek, yasaklarından men etmekle ömrünü geçirdi. Hanbelî mezhebinin fıkıh ilmini

öğrenen Ali bin Akîl (r.a.), münazara ilmini çok iyi bilirdi. Bozuk fırkalar ile pekçok münazara edip, Ehl-i sünneti müdâfaa etti. Onlara herzaman kuvvetli delillerle susturdu. Yollarının bozukluğunu anlattı. 513 (m. 1119) senesinde Bağdad'da vefât etti.

Ali bin Akîl'in eserlerinin çokluğu dikkati çekmektedir. Nitekim, bir rivayete göre 400, diğer bir rivayete göre de 600 eseri vardır. Bunlardan Kitâb-ül-fünûn, el-Fusûl **fî** fürû'il-fıkh el-Hanbelî (10 cild), el-İntisâr li Ehl-il-hadîs, el-Vâdıh fî usûl-il-fıkh (3 cild), Tafsil-ül-ibâdât alâ naim-il-Cennât isimli eserleri meşhurdur.

"Nebzetün min Füsûl-il-âdâb ve mekârim-ül-ahlâk" isimli eserinde Ali bin Akîl buyuruyor ki:

Selâmda öncelik; yürüyenden oturana, binek üzerindekinden yaya yürüyene ve oturana selâm vermesidir. Selâm veren bir kimseye, yayaya, süvariye cemâatten birisinin selâmına karşılık vermesi, oturmak isteyen birine, cemâatten birisinin otur demesi kâfidir. Selâm, "Selâmün aleyküm" diye verilir ve "Aleyküm selâm" şeklinde alınır. "Ve rahmetullahi ve berakatüh" ilâve etmek ise müstehabdır. Bundan fazla ziyâde etmek müstehab değildir.

Yabancı kadınlara selâm vermek mekruhtur. Zîrâ onlara selâm verilince cevap vermeleri icâb etmekte, böylece sesleri duyulmakta, fitne çıkması mümkün olmaktadır. Acuze kimselere (ihtiyar kadınlara) selâm vermekte bir beis yoktur. Zîrâ ortada fitne korkusu yoktur. Çocuklara selâm vermek caizdir. Böylece onlara

selâm öğretilmiş olur. Onlara güzel ahlâk sevdirilmiş ve alıştırılmış olur. Girerken olduğu gibi, ayrılırken de selâm vermek müstehabdır. Girerken selâm vermek daha kuvvetli müstehabdır. Müslümanların, birbiri ile karşılaştığı zaman müsâfeha etmeleri sünnettir.

Din ve ilim sahibi, yaşlı müslümanların elini öpmekte bir beis yoktur. Âdil imâm, anne ve baba ve dindar, müttekî, ilim ve kerem sahiblerine ve seyyidlere karşı ayağa kalkmak müstehabdır. Bunlardan başkaları için ayağa kalkılmaz.

"Yürürken böbürlenmek ve kibirlenmek mekruhtur. Ancak orta hâlli yürümelidir. Zîrâ, kibirli yürüyenlere Allahü teâlâ buğz eder."

"İnsanların, farkında olmadan ortaya çıkan kusurlarını görmemelidir."

"On şey fıtrattandır. Beşi başta, beşi bedendedir. Başta olanlar, mazmaza, istinşak, dişleri misvaklamak, bıyıkları kısaltmak ve sakalların kenarlarını düzeltmek. Bedende olanlar ise; etek temizliği, koltuk altı temizliği, tırnakları kesmek, istincâ ve sünnet olma."

"İhtiyarlayıp da (saçda ve sakalda) beyazlaşan kılları yolmak mekruhdur. Hadîs-i şerifte, bu kılların Allahü teâlânın nuru olduğu ve yine ölümü hatırlatan, tûl-i emelleri yok edici, güzel amele teşvik edici olduğu bildirilmiştir."

"Yemeğe Besmele ile başlanır, Elhamdülillah diyerek bitirilir. Sağ eliyle önünden yemeli, yemeğin ortasından yememeli, kenarlarından yemelidir, ölçü budur. Zîrâ böyle yapmak, yemeğe bereket getirir. Sünen

kitablarında bildirilen hadîs-i şerifte Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Sıcak yemeğe ve soğuk yemeğe üflenmez."*** Bir yere dayanarak yemek mekruhtur. Yemekte yanlarında bulunanların ağzına lokmayı vermekte mahzur yoktur. Zîrâ Resûlullah efendimiz de (s.a.v.) böyle yaparlardı."

"Uyumak isteyen kimse kapısını kapatır. Su kaplarının ağzını bağlar, yemeklerin üstünü örter, lâmbasını söndürür. Bunların, Peygamber efendimizin sünnetlerinden olduğu bildirilmiştir."

"Mescide namaz veya i'tikâf için giden kimsenin, soğan, sarımsak gibi kötü koku yapan şeyleri yememesi gerekir. Peygamber efendimiz böyle şeyleri yiyenleri mescide gelmekten men etmiştir. Düğün velimesine icabet sünnettir. Sünnet velimesine icabet sünnet değildir. Zîrâ sonradan ortaya çıkmıştır. Da'vete icabet edip, birşey yemese de icabet etmiş olur. Da'vete icabet edilen yerde, münker (haram olan şeyler) varsa, oraya gitmek haram olur. Eğer orada mekruh olan bir iş varsa, oraya gitmesi mekruh olur. Âlimlerin, İslâmiyete uymayan şeylere göz yuman kimsenin da'vetine gitmeleri mekruhtur. Zîrâ halkın gönlünde i'tibârlarını kaybederler. Müslümanların hasta kardeşlerini ziyaret etmesi, cenazesinde hazır bulunması, ölen kimsenin ailesine ta'ziye etmesi müstehabdır. Zimmi hastaları da ziyarette bir beis yoktur. Zîrâ, Resûlullah efendimiz de bir yahudiyi ziyaret etti."

"Büyük günahları ve kabahatleri bilinmeyen kimseyi gıybet etmek haramdır. Âyet-i kerîmede meâlen

buyuruldu ki: ***"Ey îmân edenler! Zannın bir çoğundan sakınınız. Çünkü zannın bir kısmı günahtır.*** (Müslümanların ayıp ve kusurlarını) ***araştırmayın; bir kısmınız bir kısmınızı*** (arkasından hoşlanmıyacağı sözle) ***çekiştirmesin. Hiç sizden biriniz, ölü kardeşinizin etini yemek ister mi? Bundan tiksindiniz*** (değil mi?) ***O hâlde*** (gıybet etmekte) ***Allahtan korkun. Muhakkak ki Allah, tövbeleri kabul edendir ve çok merhametlidir."*** (Hucurât-12). Fâsıkı kötülüğünden sakındırmak için, evlenecek kimselere, evleneceği kimsenin kusurunu söylemek haram değildir. Böyle yapanlara nasihat sevabı verilir. Hadîs-i şerifte buyuruldu ki: ***(Fâsıkta olan şeyi*** (kötülüğü) ***söyleyerek insanları ondan sakındırınız.)"***

"Gıybet; müslüman kardeşini, arkasından yüzüne söyleyemeyeceğin bir ayıb, bir noksanlık ile zikretmendir."

"Dili tutmak, mâlâya'nî (boş ve lüzumsuz şeyleri) konuşmaktan uzaklaşmak müstehabdır. En iyisi susmaktır. Konuşulacaksa, başkasına ve kendisine faydalı olacak şeyi konuşmalıdır. Meselâ, Kur'ân-ı kerîm okumak, ilim öğretmek, Allahü teâlâyı zikretmek, emr-i ma'rûf ve nehy-i münkerde bulunmak, insanların arasını bulmak gibi. İpek giymek erkeklere haram, kadınlara mubahtır. Altını zînet olarak takınmak da böyledir. Elbise üzerine canlı hayvan resmi yapmak caiz değildir. Zîrâ hadisi şerifte buyuruldu ki: ***(Canlı suret bulunan eve melekler girmez.)"***

"Mescidde tırnak kesmek, koltuk altlarını temizlemek, bıyıkları kısaltmak gibi temizlik hareketlerinin yapılması mekruhtur."

Anne ve babaya iyilik vâcibdir. Ahmed bin Hanbel'e "Anne ve babaya iyilik farz mıdır?" diye sorulunca buyurdu ki: "Farz diyemem, ancak o vâcibdir. Onlar küfre teşvik ederlerse, haram işlemeyi isterlerse itaat edilmez."

*1)Lisân-ül-mîzân cild-4, sh. 243, 244*
*2)Mir'ât-ül-cinân cild-3, sh. 204*
*3)El-Kâmil fit-târih cild-1, sh. 198*
*4)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 35, 40*
*5)Keşf-üz-zünûn, sh. 71, 1447, 1955*
*6)İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 85, 130, 312, 342, 254, 299, 338*
*7)Esmâ-ül-ârifîn cild-1, sh. 695*
*8)Brockelmann, Gal: 7 cild-1, sh. 398, 687*

**ALİ BİN FA'ÛS EL-BAĞDADÎ:**

Bağdadlı hadîs âlimlerinden. Takva, vera' ve zühdü ile meşhurdur. İsmi, Ali bin Mübarek bin Ali bin Fâ'ûs el-Bağdâdî el-lskâf el-Mukri olup, künyesi Ebü'l-Hasen'dir. Haramlardan çok sakmırdı. Hattâ şüpheli korkusuyla mübahların çoğunu terk eder ve dünyâya kat'iyyen meyletmez, gönül vermezdi. İnsanların, dîne olan bağlılığından dolayı kendisine hayran kaldığı kimselerdendi. Kadı Ebû Ya'lâ, Ebû Mensur Abdülbâkî bin Muhammed ve başka âlimlerden ilim öğrendi ve

hadîs-i şerif dinledi. Kendisinden de; Ebû Muammer el-Ensârî ve Ebü'l-Kâsım bin Asâkir hadîs-i şerîf öğrendiler.

Cum'a günleri, Cum'a namazından sonra talebelerine hadîsi şerîf okurdu. Günlerini hep oruçlu geçirdiği hâlde, Cum'a günü oruçlu olmadığını talebelerinin görmesi için su içerdi.

İbn-i Fâ'ûs, 521 (m. 1127) senesi Şevval ayının 19. Cumartesi günü vefât etti. Ertesi gün Kasr Câmii'nde cenaze namazı kılınıp, Ahmed bin Hanbel'in (r.a.) kabri yanma defnedildi.

*1)Zeyli Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 173*
*2)Şezerût-üz-zeheb cild-4, sh. 64*

**ALİ BİN HEYTÎ:**

Irak'ta yaşayan evliyânın en büyüklerinden. Heyt, Fırat nehrinin yukarı kıyısında, Enbâr'ın yakınlarında bir beldedir. Kadsiye'ye 50 km. kadar uzaklıktadır. Abdullah bin Mübârek'in kabri buradadır. Petrol kuyularının bulunduğu bir yerdir. Reziran denilen beldede ikâmet ederdi. Daha küçük yaşta Allahü teâlânın ihsânlarına kavuşmuş, yedi yaşında iken kalb gözü açılmış idi. Kendisinin çok kerametleri görüldü. Gayb âleminden haberler verirdi. 564 (m. 1168) senesinde, yüzyirmi yaşlarında Reziran'da vefât etti. Kabri bilinmekte ve ziyaret edilmektedir.

Ali bin Heytî (r.a.), Tâc-ül-ârifîn Ebü'l-Vefâ hazretlerinin talebesidir. Hocasından en çok istifâde

edenlerdendi. Hocası, onu diğer talebelerinden önde tutar, onun üstünlüğünü bizzat kendisi söyler ve çok överdi.

Ali bin Heytî de (r.a.) pekçok talebe yetiştirdi. Yetiştirdiği talebeler, zamanın en büyük âlimleri oldular. Ali bin İdrîs el-Ya'kûbî bunlardan biridir. Yüksek hâl sahibi kimseler huzuruna gelir, ona talebe olmakla şereflenir, pek büyük makamlara kavuşurlardı. Bütün âlimler ve tasavvuf büyükleri, onun üstünlüğünde ittifak ettiler.

Ali bin Heytî, Allahü teâlânın insanlara izhâr edip bildirdiği kullarından biriydi. Allahü teâlâ, insanların gönüllerine onun heybetini (sevgiden doğan korkusunu), kalbelerine sevgisini yerleştirdi, insanlara rehber eyledi.

Dînin emirlerini yapmak ve yasaklarından kaçmakta çok titiz olup, mütevâzi idi. Âlimler onun büyüklüğünü kabul ederler, ona hürmet gösterirlerdi. Zamanının kutublarından olup, "Kutbiyyet-i uzmâ" künyesi ile meşhur oldu. Kutubluk, evliyâlığın en yüksek derecesidir, (İki çeşit kutub vardır. Birisi, "Kutb-i irşâd"dır ki, herkese rüşd ve îmân bunun vâsıtası ile gelir, İslâ-miyeti korur, Dîn-i İslâm başı boş kalmaz. Din düşmanları, pervasızca dîni yıkmağa, değiştirmeğe saldıramaz. Diğeri de "Kutb-i Medâr"dır. Buna "Kutb-ül-akdâb" ve "Kutb-i ebdâl" de denir. Kutb-i ebdâl, âlemde her zaman bulunur. Dünyâda her şeyin var olması ve varlıkta durabilmesi için fey'z gelmesine vâsıta olur. Kutb-i irşâd ise, âlemin irşadı ve hidâyeti için feyzlerin

gelmesine vâsıta olur. Herşeyin yaratılması, rızıkların gönderilmesi, dertlerin, belâların giderilmesi, hastaların iyi olması, bedenlerin afiyette olması, Kutb-i ebdâl'in feyzleri ile olur. îmân sahibi olmak, hidâyete kavuşmak, ibâdet yapabilmek, günahlara tövbe etmek ise, Kutb-i irşâd'ın feyzleri ile olur. Her zamanda, her asırda Kutb-i ebdâl'in bulunması lâzımdır. Hiç bir zaman bunsuz olamaz. Çünkü, âlem bununla nizâm bulmaktadır. Bunlardan biri ölünce, bunun yerine başkası ta'yin edilir. Fakat, Kutb-i irşâd'ın her zaman bulunması lâzım değildir, öyle zamanlar olur ki, âlem îmândan ve hidâyetten büsbütün mahrum kalır. Resûlullah (s.a.v.) efendimiz o zamanın Kutb-i irşadı idi. O zamanın Kutb-i ebdâli de, Hz. Ömer ve Hz. Veysel Karânî idi. Kutb-i irşâd ile, bütün insanlara îmân ve hidâyet gelmektedir. Kalbi bozuk olanlara gelen feyzler, dalâlet, kötülük hâline döner. Şeker hastasına verilen kıymetli gıdaların, onun kanında zehir hâline dönmesine benzer. Yahut safrası bozuk olana tatlının acı gelmesine benzer.]

Ali bin Heytî'ye (r.a.), birgün gâibden bir hitâb geldi. Buyuruyordu ki: "Ey benim kulum Ali! Sana mülkümde istediğin gibi tasarruf etme yetkisi verdim."

Ali bin Heytî buyurdu ki: "Gece karanlığında, küçük bir karıncanın bir kaya üzerinde yürüdüğünü dahi Rabbim bana bildirir, ondan bile haberim olurdu. Bildirmemiş olsa, bir hatâ işledim de onun için bildirmedi diye düşünür, korkudan ödüm patlardı."

Ali bin Heytî hazretleri, Allahü teâlânın izniyle a'mâyı gördüren, baras hastalarını iyileştiren, ölüyü dirilten

evliyâdan idi. Bir kimsenin, konuşamıyan bir çocuğu vardı. Bu zâtı vesîle ederek Allahü teâlâya yalvardı. Allahü teâlâ bu zâtın hürmetine çocuğun dilini açtı.

Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri, Ali bin Heytî'yi çok sever, över, hürmet eder ve yüksekliğini anlatırdı. Ali bin Heytî de (r.a.) ona çok hürmet ve saygı gösterirdi. Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerini ziyarete gitmeden önce gusl abdesti alır, talebelerine de aldınr ve derdi ki: "Kalblerinizi temizleyiniz, zikirlerinizi (kötü şeylerden) koruyunuz. Çünkü sultânın huzuruna gidiyoruz." Oraya varınca elbisesine çeki düzen verip, kapıda beklerdi. İçeriden Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri, "Ey kardeşim, buyurunuz" deyince huzuruna varır, yanında titreyerek otururdu. Titrediğini görünce, "Niçin titriyorsun, sen Irak'ın âsâyiş me'murusun!" buyurdu. O da, "Ey efendim! Siz sultansınız. Beni korkunuzdan rahata erdirir misiniz? Eğer korkunuzdan bana güven verirseniz ancak emîn olurum" der, Abdülkâdir Geylânî hazretleri de, "Ey kardeşim, sana korku yok" buyururlardı.

Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri buyururdu ki; "Bütün evliyâlar bizim ziyâfetimizdeler (sohbetimizle bereketlenir, bu ziyafetten istifâde ederler). Biz de Ali bin Heytî'nin ziyâfetindeyiz (feyz ve bereketlerinden istifâde ediyoruz). Ali bin Heytî'nin (r.a.) yanında iki önemli giyeceği (biri takke, biri de elbise) vardı. Bunlar elden ele dolaşarak kendisine kadar gelmişti. Ebû Bekr bin Hevvâr (r.a.), bir gece rü'yâsında Hz. Ebû Bekr efendimizi gördü. Hz. Ebû Bekr, kullandığı hırkasını,

Ebû Bekr bin Hevvâr'a hediye etti ve giymesini emretti. İbn-i Hevvâr, emri yerine getirip, hırkayı giydi. Sabah uyandığında, gece rü'yâda giydiği hırkayı üzerinde buldu. O hırkayı ölmeden önce Şembekî'ye emânet etti. O da Tâc-ül-ârifîn Ebü'l-Vefâ'ya, o da Ali bin Heytî'ye emânet etti. Ali bin Heytî de Ali bin İdrîs'e verdi. Bu zâtta hırka kayboldu, nerede olduğu bulunamadı.

Ali bin Heytî (r.a.) anlattı: "Tâc-ül-ârifîn Seyyid Ebü'l-Vefâ hazretleri, kendilerine "Ricâl-i gayb" ismi verilen evliyâdan on kimse ile görüşüp konuştu. Hepimizin makamı birdi. Bir müşkilimiz olsa, Ebü'l-Vefâ hazretelrine gider müşkilimizi hallederdik. Birgün toplanıp geldik. Tâc-ül-ârifîn Ebü'l-Vefâ'yı uyuyor bulduk. Fakat bütün a'zâları tesbîh ediyor, Sübhânallah diyordu. Oturduk, bir müddet onu seyredip tesbihini dinledik. Sanki bütün a'zâları diyordu ki, "Suâllerinizi sorunuz, derdinize çâre bulunur." Biz de, müşkilimizi suâl ettik. Hz. Seyyid, müşkilimizi, uyuduğu hâlde halletti. Maksadımız hâsıl olunca oradan ayrıldık."

Ali bin Heytî hazretleri bir tarafa gidiyordu. Yol üzerinde iki topluluk, ellerinde kılıçları ile çarpışıyorlardı. Ortada bir ölü vardı. Her iki grup da birbirlerini, bu kimseyi öldürmekle suçluyorlardı. Bunlar kavgaya devam ederken, Ali bin Heytî (r.a.) hâdise yerine gelip, öldürülen şahsın yanına oturdu. Elini ölünün alnına koyup, "Ey Allahü teâlânın kulu! Seni kim öldürdü?" diye sordu. Bu söz üzerine, ölü olarak yerde yatan kimse gözlerini açıp, Ali bin Heytî'yi (r.a.) başucunda görünce kalktı diz üstü oturdu. Gözlerini

kavga yapanların üzerinde gezdirip, "Beni öldüren kimse filancadır" diyerek ismini ve babasının ismini söyledi, tekrar düşüp öldü.

Ali bin Heytî (r.a.), Irak'ın Nehr-ül-mülk beldesinin bir köyüne gidip sahibini hiç tanımadığı bir evin kapısını çaldı. Misafir olarak kabul edilmesini rica etti. Ev sahibi de tanımadığı bu yabancı misafiri kabul etti. Misafir olan Ali bin Heytî hazretleri, ev sahibine kapının önünde dolaşmakta olan tavuğu işaret ederek, "Bu tavuğu tutun ve benim yanımda kesin" buyurdu. Ev sahibi i'tirâz etmeyip, tavuğu kesti. Bu sefer misafir, "Tavuğun karnını yarınız" deyince, ev sahibi yine "Peki" deyip karnını yardı. Bir de ne görsün, altın boncuklardan yapılmış bir gerdanlık. Meğer, ev sahibi, kız kardeşine altın boncuklardan bir gerdanlık hediye etmiş, kız kardeşi de gerdanlığı iki gün önce kaybetmiş. Kızın beyi de, "Bu gerdanlığı bul, yoksa seni öldürürüm!" demiş. Gerdanlık bulunmayınca, o gece öldürmek üzere kararını verdiğinden, herkes üzüntü içinde bekliyorlarmış. Gerdanlık bulununca, kadının suçsuz olduğu anlaşıldı. Ali bin Heytî hazretleri, Reziran'dan kalkıp buraya kadar gelmesinin sebebini izah edip, "Kız kardeşinin temizliği, beyinin kötü niyeti ve tavuğun karnındaki altınları bildiğim için, Rabbimden, bu durumu açıklamak ve sizi helak olmaktan kurtarmak için izin isteyerek geldim" buyurdu.

Bir kısım âlimler ve büyük bir grup cemâat, Ali bin Heytî hazretlerini ziyarete gittiler. Ali bin Heytî, onlara uzun bir sohbette ve nasîhatta bulundu. Herkes çok

memnun ve mesrur oldular. Sâdece içlerinde, âlim görünüşlü birkaç kimse kalblerinden i'tirâzda bulundular. Ali bin Heytî, kimlerin i'tirâz ettiğini anladı ve herkes evine dağıldıktan sonra, i'tirâz eden âlimlerin evlerine teker teker ziyarete gitti. Herbirinin yanına geldiğinde, yüzlerine dikkatlice bakarak ayrıldı. Ali bin Heytî'nin (r.a.) âlimlere o bakışı ile, onlarda bildikleri ne kadar ilim varsa hepsi gitti. Bütün ilimlerini unuttular. Hattâ Kur'ân-ı kerîmi dahi ezberden okuyamaz oldular. Bir ay kadar bu hâl devam ettikten sonra, yaptıkları hatâyı anladılar. Toplanıp Ali bin Heytî hazretlerinden özür dilemeye geldiler. Tövbe ve istiğfar edip, elini öptüler, affedilmeleri için yalvardılar. Bunun üzerine Ali bin Heytî (r.a.) özürlerini kabul edip, onları affetti. Bir sofra kurdurup onlan da'vet etti. Yemeğe başladılar. Daha birinci lokmada, unuttukları bütün ilimler kendilerine iade edildi.

Ali bin Heytî'nin (r.a.) zamanında, Acem padişahı Bağdad'da oturan halîfe ile savaş etmek üzere askerini gönderdi. Halîfenin askeri az olduğu için, Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinden yardım talebinde bulundu. O sırada Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri, Ali bin Heytî hazretleri ile beraber sohbet ediyorlardı. Abdülkâdir-i Geylânî (r.a.), Ali bin Heytî'ye bakarak, "Gidiniz, Acem askerlerinin Bağdad'a girmelerine mâni olunuz" buyurdu. Ali bin Heytî de, "Peki, başüstüne efendim" diyerek izin alıp evine gitti. Hizmetçisine, "Acem askerlerinin geldiği tarafa git. Acem ordusunun kumandanlarından üç kimseyi, falanca bölgede

ağaçların altına oturmuş bulacaksın. Onlar, gölge yapsın diye büyük bir bezi ağaçtan ağaca çadır gibi bağlamışlardır, işte onlara, "Ali bin Heytî, buradan derhal gitmenizi istiyor" de! Şayet, "Biz emirsiz gitmeyiz" derlerse, "İşte ben, o emir üzerine geliyorum, dersin" buyurdu. Hizmetçi "Peki efendim" diyerek hemen yola çıktı. Ali bin Heytî hazretlerinin tarif ettiği şekilde onları gördü. Yanlarına varıp, "Ali bin Heytî'nin emri var. Derhal toparlanıp gitmenizi istiyor" dedi. Hiç i'tirâz etmeden kalktılar. Çadırlarını, eşyâlarını toparladılar. Askerlerine emir verip geri döndüler.

Ebû Hasen Çevşekî anlattı: "Bir yere gidiyordum. Yolda bir hurma ağacının altında Ali bin Heytî'yi (r.a.) oturuyor gördüm. Yanında ve etrafta kimse yoktu ve beni görmemişdi. Hurma mevsimi olmadığı hâlde, ağacın dalları yeşildi ve üzerinde hurmalar görünüyordu. Bir ara bir hurma dalı kendiliğinden uzandı, Ali bin Heytî hazretlerinin elinin hizasına geldi. O da hurmayı koparıp yedi. Ben merakla bekliyordum. Bir müddet sonra ağacın altından kalkıp gitti. Hemen ağacın yanına vardım, yerde taze bir hurma kalmıştı. Onu aldım ve yedim. Hayâtımda öyle tatlı bir hurma yememiştim ve misk gibi kokuyordu."

Ebû Muhammed Mes'ûd anlattı: Ali bin Heytî'nin (r.a.) Reyhâne isminde sâliha bir hizmetçisi vardı. Lakabı da Sitül Behâ idi. Reyhâne birgün hastalandı. Hastalığı ağırlaştı. Sekerât-ül-mevtinden önce, canının taze hurma istediğini bildirdi. O zaman Reziran beldesinde taze hurma mevsimi değildi. Ali bin Heytî

hazretlerinin, Ketfân taraflarında Abdüsselâm isminde sâlih bir arkadaşı vardı. Orada, o mevsimde taze hurma bulunurdu. Ali bin Heytî (r.a.), Ketfân beldesi tarafına dönüp, "Yâ Abdüsselâm! Kendi taze hurmalarından bir miktar acele buraya getir" diye buyurdu. Allahü teâlânın izniyle bu sesi, kilometrelerce uzakta olan Abdüsselâm işitti. Hemen taze hurma toplayıp, yine Allahü teâlânın yardımı ile bir anda Reziran'a, Ali bin Heytî'nin yanına geldi. Taze hurmaları Reyhâne'ye verdi. Hurmaları yiyen Reyhâne'ye Abdüsselâm dedi ki: "Yâ Reyhâne! Şu sekerâtınız ânında, niçin dünyâya meyledip hurma istediniz? Sabır etseydiniz, pekçok sevaplara kavuşurdunuz." Reyhâne de: "Ben Ali bin Heytî hazretlerinin yıllarca hizmetiyle şereflendim. Son anda böyle ufak bir istekte bulunmamı çok mu görüyorsun? öyle görüyorum ki, dünyâya asıl sen meyl edecek ve hıristiyan olacaksın" dedi. Biraz sonra vefât etti. Sonra Abdüsselâm Bağdad'a gitti. Yolda birkaç tane hıristiyan kadını görüp onlardan birine gönlü meyletti. O kadına evlenme teklifinde bulundu. O kadın da, hıristiyan olursan kabul ederim dedi. Abdüsselâm nefsine mağlub olup hıristiyan oldu ve onların memleketinde bir müddet kaldı. Bir çocukları oldu. Bir zaman sonra Abdüsselâm hastalandı. Bir kimse, Abdüsselâmın durumunu Ali bin Heytî'ye (r.a.) bildirdi. Ali bin Heytî, "Reyhâne'nin gadap ettiği bir kimseye, ben de gadap ederim. Lâkin Abdüsselâm'ın hıristiyanlarla haşr olmasına dayanamam" dedi. Talebelerinden Ömer Bezzâz'a, "Şu su testisini al!

Abdüsselâmın yanına gidip üzerine, bu suyu boşalt!" buyurdu. Ömer Bezzaz da, "Peki efendim" deyip, tarif edilen Hıristiyan beldesine geldi, Abdüsselâm'ı buldu ve üzerine o suyu döktü. Su üzerine değer değmez, Abdüsselâm, hasta yatağından ayağa fırladı ve Kelime-i şehâdet getirip müslüman oldu. Bu hâdiseyi gören hanımı, çocuğu ve evde bulunan diğer akrabaları hayret ettiler. Onlar da Kelime-i şehâdet getirip müslüman oldular. Abdüsselâm, Ali bin Heytî hazretlerinin bereketi ile îmâna, eski sıhhatine ve ilmine tekrar kavuştu.

Ali bin Heytî'nin sîmâsı çok güzel, yakışıklı idi. Çok zarif ve kibar olup pek mütevâzi idi. Güzel ahlâk sahibiydi. Herkese iyilik ederdi. Çok zekî ve akıllı olup, îsâr sahibiydi. Ya'nî kendisine lâzım olanı, ihtiyâcı olanlara verirdi. Diğer müslümanların rahatını, kendi rahatına tercih ederdi. Onun talebeleri de, onun yolunda yürüdüler, izinden ayrılmadılar. Ali bin Heytî hazretlerinin, ince bilgiler üzerinde pek kıymetli sözleri vardır. Buyurdu ki:

"Şeriat, teklif yolu ile gelmiştir. Hakikat ise, tarifle ya'nî irfan yolu ile elde edilir. (İslâmiyet iki kısma ayrılır. Birincisi; teklif, ya'nî emir ve yasakları bildiren kısmıdır ki, buna şeriat denir. İkincisi de; bu emirleri zevk alarak yapmak, yasaklardan nefret ederek kaçmak hâlidir ki, buna hakikat, ya'nî tasavvuf denir. Dînin emirlerini yapmak ve hakikatin hâllerine kavuşmak, hep nefsin tezkiyesi, ya'nî temizlenmesi ve kalbin tasfiyesi, ya'nî parlatılması içindir. Nefs temizlenmedikçe ve kalb selâmet bulmadıkça, hakîkî îmân hâsıl olmaz.

Felâketlerden, azâblardan kurtulmak için hakîkî îmâna kavuşmak lâzımdır. îmânın tadını alan, İslâmiyetten ayrılmak istemez. Müslümanların birinci vazifesi: i'tikâdı düzeltmek, Ehli sünnet vel-cemâat âlimlerinin bildirdiklerine uygun olarak inanmaktır. Çünkü, Cehennemden kurtulacağı bildirilmiş olan bir fırka bunlardır. İkinci olarak lâzım olan şey; fıkıh bilgilerini öğrenmek ve herşeyi bu bilgiye göre yapmaktır. İki kanat gibi olan bu i'tikâd ve amel elde edildikten sonra, mukaddes âleme uçmalıdır.)'

*1)Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 160*
*2)Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 165*
*3)Kalâid-ül-cevâhir sh. 90*

**ALİ BİN İBRÂHİM ED-DIMEŞKÎ (İbn-i Neciyye):**

Hanbelî âlimlerinden. İsmi, Ali bin İbrâhim bin Necâ bin Ganâim el-Ensârî ed-Dımeşkî'dir. Lakabı "Zeynüddîn" idi. Künyesi Ebü'l-Hasen olup, "İbn-i Neciyye" diye meşhur oldu. 508 (m. 1114) senesinde Şam'da doğdu. Sonra Mısır'a gidip yerleşti. O, Hanbelî âlimlerinden Şeyh Ebül-Ferec eş-Şîrâzî'nin torunudur. Tefsir ve fıkıh âlimlerinden olup, vâ'izlik de yapardı. 600 (m. 1203) senesinde Mısır'da vefât etti. İzzüddîn ibni Hâle'nin kabrinin yakınındaki Sâriye türbesine defnedildi. Cenazesinde çok kimse bulundu.

İbn-i Neciyye Dımşek'te (Şam'da; iken, Ebü'l-Hasen Ali bin Ahmed bin Kays'tan hadîs-i şerîf dinledi. O,

dayısı Şeref-ül-Îslâm Abdülvehhâb'ın derslerini de ta'kib edip, ondan tefsir ilmini öğrendi. Ondan çok istifâde edip, âlim oldu. Va'z ve nasihati çok severdi. Devamlı insanlara va'z ve nasîhatta bulunurdu.

Şeyh Ebü'l-Hasen bin Necâ, Bağdad, Şam, Mısır, İskenderiyye ve daha başka yerleri dolaşarak hadîs-i şerîf öğrenip rivayet etti. Ondan da, birçok kimseler hadîs-i şerîf dinlediler. Hafız es-Silefî, "Mu'cem-i Şüyûh-i Bağdad" adındaki eserinde ondan bahsetmektedir. Kendisinden; İbn-i Halîl, Ziyâ-ül-Makdisî, Ebû Süleymân bin Hafız Abdülganî, Abdülganî bin Süleymân, Hatîb-i Merdâ ve daha bir çokları hadîs-i şerîf rivayet ettiler. O, el-Münzerî, Ahmed bin Ebü'l-Hayr Selâme ve Muhammed bin Ebi'd-Debiyye için de icazet (diploma) vermiştir.

Nâsıhuddîn anlatıyor: "İbn-i Neciyye bana dedi ki: Dayım Abdülvehhâb, evinde benim için bir va'z meclisi kurdurup bir kürsî hazırladı. O zaman, on yaşlarında idim. Kendi cemâatini bana gönderir ve: "Şimdi bunlara anlat" derdi. Ben de gelenlere va'z ve nasihat ederdim. Dayım da ağlardı. Bu mecliste, doksan yaşlarında ve henüz unutkanlığı bulunmayan bir ihtiyar da bulunuyordu. O, "Esmâ-ül-füsûl" adında bir cildlik eseri ezberlemişti. O, bu mecliste hitabette bulunmaz ve va'z etmezdi. Fakat kurrâ'nın peşini ta'kib eder, sonra bir mukrî (okuyucu) Kur'ân-ı kerîmden âyet-i kerîmeler okuduğu zaman, o da bunları tefsir eder, onlar hakkında geniş bilgi verirdi. Daha sonra, kendisinin seçtiği çeşitli konular hakkında geniş açıklamalarda

bulunurdu."

Sultan Nûreddîn Mahmûd bin Zengî, 564 (m. 1168) senesinde onu Bağdad'a elçi olarak gönderdi. Orada, Sa'd-ül-hayr bin Muhammed el-Ensârî'den çok hadîs-i şerîf dinledi. Bu büyük hadîs âlimi, kızını da onunla evlendirdi. İbn-i Neciyye, daha sonra hanımını alıp Mısır'a döndü. Gelişinde, hem hocası ve hem de kayınbabası olan Sa'd-ül-hayr'ın bütün kitaplarını da yanında götürdü. Böylece Sa'd-ül-hayr'ın kitapları Mısır'a nakledilmiş oldu. O, ayrıca Abdussabûr bin Abdüsselâm el-Hirevî'den, Abdülhâlık bin Yûsuf ve daha başka âlimlerden de hadîs-i şerîf dinledi. Bağdad'da iken, Şeyh Abdülkâdir-i Geylânî ve daha başka evliyâ ile sık sık bir araya gelirlerdi. Câmi-i Mensûr'da va'z ve nasihat ederdi.

Nâsıhuddîn diyor ki; "O, isabetli bir görüş sahibiydi. Büyük devlet adamı ve İslâm mücâhidi olan Selâhüddîn-i Eyyûbî, her zaman ona danışır, fikrini alır, onun bildirdiği şekilde hareket ederdi."

Ebû Şâme diyor ki; "Selâhüddîn-i Eyyûbî, onunla her zaman mektuplaşırdı.” Aynı yerde bulunduklarında, kendisi ve çocukları, onun meclisinde hazır bulunurdu. Onun yanında büyük bir mertebesi vardı. Ona çok hürmet ve saygı gösterirdi."

Yine Nâsıhuddîn diyor ki; "Bir zamanlar Mısır'da devleti, Eshâb-ı kirâma dil uzatan ve sapık bir inancı yayan kimseler ele geçirmişlerdi. Bunlar Resûlullahın ve Eshâbının bildirdiği yolda olan Ehl-i sünnet i'tikâdındaki müslümanlara çok eziyet ediyorlardı. Devlet

adamlarından bu i'tikâdda olanları Mısır'dan çıkarıyorlardı. Fakat İbn-i Neciyye, Mısır'a gelip onlar arasına yerleşerek, onlara nasihat edip doğru îmânı anlatmaya başladıktan sonra, artık Ehl-i sünneti Mısır'dan çıkarmamaya başladılar. Melik Azîz Osman bin Selâhüddîn, ona dedi ki: "Herhangi birşey hakkında maslahatı, iyi olan tarafı gördüğün zaman, hemen onu bana yaz. Ben ancak senin re'yinle amel edeceğim" dedi.

Sultan Selâhüddîn, 580 (m. 1184) senesinde Şam'da iken, Şeyh İbn-i Neciyye ona bir mektup yazarak, Mısır'a gelmesini teşvik edip, orasının güzelliklerini anlattı. Sultan da ona, kâtibi Ammâd'ın el yazısı ile, Şam'ın Mısır'dan daha fazîletli yer olduğunu bildiren bir mektup yazdı. Sonunda da, "Biz senin gibi vatanımıza cefâ etmeyiz. Çünkü vatan sevgisi îmândandır" . yazılıydı.

Selâhüddîn-i Eyyûbî, Kudüs'ü fethettiği zaman, o da berâberindeydi. Orada, bir va'z kürsüsünün üzerinde ayağa kalkarak, cemâate ilk defa o konuştu. O gün herkes buna şâhid olmuştu.

Zeynüddîn İbn-i Neciyye, çok cömert bir kimseydi. Onun sofrasında çeşit çeşit yemekler bulunur, çoluk-çocuğunun nafakasını çok bol tutardı. İbn-ül-Cevzî'nin torunu İbn-ül-Muzaffer diyor ki; "İbn-i Neciyye çok miktarda mal kazanmıştı. Bolluklar içinde rahat yaşadı. Fakat dünyâ malına hiç i'tibâr etmezdi. Evinde yirmi kadar cariyesi, hizmetçileri vardı. Onun evinde, meliklerin evlerinde yapılmayan yemekler yapılır,

bunlar fakirlere dağıtılırdı. Ayrıca sultanlar ve halîfeler, ona çok miktarda mallar verirdi. Bununla beraber, fakir olarak öldü. Elindekilerin hepsini, evindekilere nafaka olarak harcadıktan sonra, diğerlerini fakirlere dağıttı. Kefenini, arkadaşlarının birinden te'min ettiler."

Nâsıhuddîn bin el-Hanbelî diyor ki; İbn-i Necâ'nın, ömrünün sonuna doğru borçlarının çokluğundan dolayı başı sıkıntıya girdi. Sultan Azîz Osman, bu durumu öğrenince, ona 4.000 (dörtbin) Mısır dinarının üzerinde ihsânda bulundu. O, bana dedi ki: "ömrümde iki defa böyle muhtaç durumda kaldım."

Yine Nâsıhuddîn şöyle anlatıyor: İbn-i Neciye bana dedi ki: "Ben, annemin duâsı sebebiyle mes'ûd bir hayat yaşadım. O, sâliha bir hanım olup, Kur'ân-ı kerîmi ezberlemişti. Ayrıca dînî ilimleri de çok iyi bilirdi."

*1)Zeyl-i Tabakâtı Hanâbile cild-1, sh. 436*

**ALİ BİN MUHAMMED EL-FEZÂRÎ:**

Endülüs'te yetişen âlimlerden. Künyesi Ebü'l-Hasen'dir. İsmi, Ali bin Muhammed bin İbrâhim bin Abdurrahmân bin Dahhâk el-Fezârî olup, İbn-ül-Mukrî diye tanınmıştır. Doğum târihi kat'î olarak bilinmemekte olup, 557 (m. 1162) senesinde Gırnâta'da vefât etti. 552 veya 553 senelerinde vefât ettiği de rivayet edilmiştir. Fıkıh, hadîs, kelâm ve başka birçok ilimde derin âlim idi.

Ebü'l-Kâsım bin Verd, Ebû Muhammed bin Semmâk,

Ebû Muhammed bin Adiyye, Ebû Mervân bin Merre ve başka âlimlerden ilim öğrendi. O yüksek âlimlerden öğrendiği ilimden, insanların istifâde etmesi için büyük gayret gösterdi. Bu hususta birçok kıymetli kitap yazarak insanlara fâideli olmaya çalıştı.

Ebü'l-Kâsım Gâfikî (r.a.) diyor ki; "Ali bin Muhammed el-Fezârî (r.a.) fakîh (fıkıh âlimi) muhaddis (hadis âlimi) idi. Gırnata'da bir müşkili bulunanlar kendisine danışır, istişare ederlerdi. Rivayeti sağlam bir zât idi. Kelâm ilminde de çok yüksek idi. Din düşmanlarına, İslâmiyete saldıranlara kuvvetli ve te'sirli cevaplar vererek onları sustururdu."

Daha çok kitap yazmak suretiyle, kalemle İslâmiyete hizmet eden bu âlim, çeşitli ilimlere âit birçok eser yazmıştır. Bu kıymetli eserlerinden ba'zılarının isimleri şunlardır: Es-Sedâd fî şer-ir-reşâd, Medârik-ül-hakâik, Netâic-ül-efkâr, Tenbih-ül-müteallimîn, Kitâb-ül-îsâr, Şerh-ül-mübhemât, Şemâil-ün-Nebî (s.a.v.).

*1)Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 177*
*2)Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1059*
*3)Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 210*

**ALİ BİN MUHAMMED EZ-ZEYTÛNÎ:**

Hanbelî mezhebindeki fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ali bin Muhammed bin Ali bin Zeytûnî el-Hanbelî el-Bağdâdî olup, künyesi Ebü'I-Hasen'dir. Berânedesî diye de tanınır. Berânedes, Bağdad'ın bir köyüdür. 498 (m. 1104) de doğdu. İbn-i Katî'î der ki; "Ali bin

Muhammed'e doğumunu sordum. Bana "Bilmiyorum, fakat 508 (m. 1114) senesinde Kur'ân-ı kerîmi hatmettim" diye cevap verdi."

Ali bin Muhammed hazretleri; İbn-ül-Hüseyn, İsmail bin es-Semerkandî, Ebû Gâlib bin el-Bennâ ve daha pekçok âlimlerden hadîs-i şerif öğrendi.

Vezir İbn-i Hübeyre, Basra'da bir medrese yaptırdığında, oranın eğitim, öğretim işini Ali bin Muhammed'e verdi. O da, medresedeki talebelere fıkıh ve hadîs-i şerif ilimlerini öğretti. Güvenilir, sâlih bir zât idi. 586 (m. 1190) senesinde vefât etti. İmâm-ı Ahmed bin Hanbel'in (r.a.) kabrinin yanma defnedildi.

*1)Zeyli Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 3*66
*2)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 286*

**ALİ BİN MÜSLİM ES-SÜHREVERDÎ:**

Şam'da yetişen Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebü'l-Hasen olup, ismi, Ali bin Müslim bin Muhammed bin Ali es-Sülemî es-Sühreverdî'dir. Lakabı Cemâl-ül-Îslâm'dır. Ali bin Müslim hazretleri, fıkıh ilminin yanında, fen ilimlerinde de söz sahibi idi. 533 (m. 1139) senesi Zilka'de ayında, bir sabah namazını kılarken, secdede iken Şam'da vefât etti. Sahâbe-i kirâmdan (r.anhüıri) ba'zılarının bulunduğu Bâb-üs-sagir denilen kabristana defnedildi.

Cemâl-ül-îslâm; Ebû Nasr bin Tallâb, Ebü'l-Hasen bin Ebi'l-Hadîd, Abdü'azîz el-Kettânî, Ganim bin Ahmed bin Ali bin Muhammed el-Missîsî, Fakîh Nasr-ül-Makdisî

ve birçok âlimden hadîs-i şerif öğrendi. Fıkıh ilmini ilk önce Kadı Ebi'l-Muzaffer Abdülcelîl bin Abdülcebbâr el-Mervezî'den öğrendi. Daha sonra Şam'da, Fakîh Nasr-ül-Makdisî'nin ve Gazâlî'nin derslerine devam etti. Gazâlî, fıkıh âlimi Nasr-ül-Makdisî'nin vefâtından sonra, onun ders makamına geçmesini Ali bin Müslim hazretlerine emretti. Çünkü Ali bin Müslim'in anlayışını ve ilmini hep överdi. Cemâl-ül-Îslâm, fıkıh âlimi Nasr-ül-Makdisî'nin yanında ders müzakerecisi olup, ilim öğrenenlere ders tekrarı yapardı.

Kendisinden ise; Hafız Ebü'l-Kâsım bin Asâkir ve onun oğlu el-Kâsım, Es-Silefî, İsmail el-Cenzevî, Berekât-el-Huşûî ve birçok âlim ilim öğrenip, hadîs-i şerif rivayet etti.

Gazâlî hazretleri Şam'dan ayrılırken buyurdu ki: "Buradan ayrılırken arkamda öyle bir genç bıraktım ki, yaşarsa hizmeti çok büyük olur. O da, Cemâl-ül-Îslâm'dır." Gerçekten Gazâlî hazretlerinin buyurduğu gibi oldu ve Ali bin Müslim, ilmi, ihlâsı ve firâseti ile dînimize hizmet etti. Cemâl-ül-Îslâm hazretleri, bir müddet Şam'da Gazâliyye dergâhında müderrislik yaptı. Mezhebinin inceliklerini bilen ve ferâiz, tefsir, usûl ilimlerinde imâm idi.

Tebyin adlı eserde onun hakkında;"Ali bin Müslim, Ebî Hâtem el-Kazvînî'nin "Tecrîd-üt-tecrîd" kitabını ezbere bilirdi. Güzel yazısı vardı. Fetvaları çok sağlam olup, Şam ahâlisi ona göre amel ederdi. Cemâl-ül-Îslâm hazretleri, hastaları ziyaret eder, cenazelerde bulunurdu. Derslerine muntazaman devam ederdi.

Güzel ahlâk sahibi idi. Tefsir ve fıkıh ilmine dâir eserler yazdı. O, ilim meclisleri kurdu ve bu meclislerde kaybolan sünnetleri anlatır, onları ortaya çıkarıp yayardı. Sünnete muhalif olan kimselere de cevap verdi. Kendisinden sonra yerini dolduracak kimse olmadı. O, fıkıh, tefsir, usûl, ferâiz, hesâb ilminde söz sahibi idi. Rü'yâları da ta'bir ederdi." yazmaktadır.

İbn-i Asâkir de; "O, usûl, fıkıh, tefsir, va'z, ferâiz, hesâb ilminde âlim idi. Rü'yaları ta'bir ederdi" demektedir.

Ali bin Müslim'in yazmış olduğu eserlerden biri de, "Kitâbü Ahkâm-il-hunsâ" dır.

*1)Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 241*
*2)Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-7, sh. 235*
*3)Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 435*
*4)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 102*
*5)Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 26*

**ALİ BİN ÖMER HARRÂNÎ:**

Hanbeli mezhebi âlimlerinden. İsmi, Ali bin Ömer bin Ahmed bin Ammâr bin Ahmed bin Ali el-Harrânî olup, künyesi Ebü'l-Hasen'dir. 510 (m. 1116) senesinde Harran'da doğdu. Bağdad'da Hafız Ebü'l-Fadl bin Nasır ve daha pekçok âlimden ilim öğrendi. Kendisinden de; Ebü'l-Muhâsin Ömer bin Ali el-Kureşî ed-Dımeşkî, Ebü'l-Feth Nasrullah bin Abdülazîz ilim tahsil ettiler. 559 (m. 1164) senesinde Arefe gecesi vefât etti.

Ali bin Ömer; takva, vera' ve zühd sahibi bir kimse

idi. Haramlardan şiddetle kaçar, şüpheli korkusuyla mubahların çoğunu terkeder, dünyâya meyletmez, muhabbet etmezdi. Herkese emr-i ma'rûf ve nehy-i münker ederdi. Allahü teâlânın emirlerini bildirir, yasaklarından kaçınmayı tavsiye ederdi. Va'z ve nasîhatlarında muamelât konularma ağırlık verirdi. Alış-veriş, kira, şirketler, faiz, mîrâs gibi konuları izah eder, bunların nasıl yapılacağını uzun uzun anlatırdı, insanların saâdete kavuşması için hazırladığı eserlerden "Tefsîr-i Kebîr"i meşhurdur. "El-Müzehheb fil-mezheb", "El-Bedîa", "El-Mebsûtât-ül-Vesîa" isimli eseri de vardır.

*1)Tabakât-ül-müfessirîn cild-1, sh. 418*
*2)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 183*
*3)Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 241*

**ALİ BİN VEHB-İ SİNCÂRÎ:**

Irak'da yaşayan evliyânın büyüklerinden. Hayâtı Sincâr'ın Bazâr kasabasında geçti. Kendisi şöyle anlatır: "Küçük yaşta ilim tahsiline başladım. Yedi yaşında Kur'ân-ı kerîmi ezberledim. Onüç yaşında Bağdad'a gittim. Orada büyük âlimlerden fıkıh, tefsir, kelâm, hadîs ve tasavvuf ilimlerini öğrendim. Vaktim, hocalarımdan ders görmekle ve mescidde ibâdet ederek geçiyordu. Bir gece uyumuştum, rü'yâmda Ebû Bekr-i Sıddîk-ı (r.a.) gördüm. Bana "Ey Ali bin Vehb! Sana bu takkeyi giydirmek bana emredildi" buyurdu. Koynundan çıkardığı bir takkeyi başıma giydirdi. Uyandığımda takkeyi başımda gördüm. Birkaç gün sonra, rü'yâmda

Hızır aleyhisselâmı gördüm. Bana, "Yâ Ali! İnsanların arasına karış. Onlara dînin emir ve yasaklarını anlat ki, senden istifâde etsinler" buyurdu. Ondan sonraki günlerde, üç defa Peygamber efendimizi (s.a.v.) rü'yâmda gördüm. Bana, "İnsanlar arasına karış, senden istifâde edecekler" buyurdular. Artık insanların arasına karışmaya başladım. Ertesi gün rü'yâmda gâibden bir ses bana, "Ey kulum! Yarattığım bu yerde seni seçtiğim kullarımdan eyledim. Bütün işlerinde sana yardım ettim. Seni, kullarıma rahmet olarak yarattım. Onların arasına karış. Kur'ân-ı kerîmde bildirdiğim emir ve yasaklarımı kullanma anlat, âyetlerimi onlara açıkla" buyurdu. Bu günden sonra, insanlar bana akın akın gelmeye başladılar. Onlara hocalarımdan öğrendiklerimi anlatmaya başladım."

Ali bin Vehb-i Sincârî (r.a.) âlim, velî, güzel huylar ve fazîletler sahibi idi. Çok güzel konuşurdu. İnsanlar, onun tatlı ve kalblere şifâ olan sözlerini işitmek için etrafına toplanırlardı. Evliyânın büyükleri dahi onun sohbetlerini kaçırmazlar talebesi olmakla şereflenirlerdi. Bunlar, Süveyd-i Sincârî, Ebû Bekri Gârî, Sa'd-i Senabihî gibi büyükler idi. Altıncı asrın sonlarında, seksen yaşlarında Sincâr'da vefât etti. Allahü teâlânın ismini söyleyerek hiç yemin etmedi. Allahü teâlâya olan hayâsından, başını yerden kaldırmazdı. Keşif, keramet sahibi bir kimse idi. Vefât ettiğinde, talebeleri arasında kırk tanesi, büyük mertebeler, yüksek dereceler sahibi idi.

Ali bin Vehb (r.a.) birgün talebeleriyle otururken,

Magribli Abdurrahmân isminde bir kimse geldi. Torbasından çıkardığı bir gümüş külçeyi Ali bin Vehb'in önüne koyup, "Efendim! Bu gümüşü, fakirlere dağıtmanız için size getirdim. Uygun gördüğünüz kimselere verebilirsiniz" dedi. Ali bin Vehb de, "Fakir olan kim varsa, birer bakır tabak alıp buraya gelsin" diye o kasabada oturanlara haber gönderdi. Herkesin yanlarında getirdiği tabakları, gümüş külçenin etrafına koydurdu. Sonra kendisi ayağa kalkıp yürüyünce, gelen kapların bir kısmı altın, bir kısmı gümüş ile doldu. îki kaba ise hiçbir şey dolmadı. Gelen gümüş külçeden hiç eksilme olmadı. Herkes tabağını alıp götürünce, Magribli Abdurrahmân bu işin hikmetini sordu. Ali bin Vehb (r.a.), "Kabı altın ile dolanlar günâhı az olup, Allahü teâlânın sevdiği evliyâya muhabbeti olan kimselerdi. Tabağı gümüş ile dolanlar, günahları diğerlerine göre biraz daha çok olanlardır. Tabağına hiçbir şey dolmayanlar da, âlimlere, evliyâya muhabbet beslemiyen ve onları sevmiyen kimselerdi. Ey Abdurrahmân! Görüyorsun, bizim altına, gümüşe ihtiyâcımız yok. Allahü teâlâ bunların hepsini bize ihsân etti. Fakat biz, âhıreti dünyâya tercih ettik. Getirdiğini geri al" buyurdu.

Ali bin Vehb (r.a.) zirâat ile de uğraşır, tarlasını eker, çıkan mahsûlün onda birini uşr zekâtı olarak ayırır, müslüman fakirlere dağıtırdı. Birgün çift sürerken öküzün biri öldü. Öküzün boynuzundan tutup, "Yâ Rabbî! Bunu bize dirilt" diye duâ etti. Allahü teâlâ, haram yemiyen, günah işlemiyen bu sevdiği kulunun

hatırını kırmadı, duâsını kabul edip öküzü diriltti. Ali bin Vehb sabanla toprağı sürerken sabanın kulpuna dokunmazdı. Tohumu toprağa atar atmaz, hemen çimlenerek boy vermeye başlardı.

Vefât ettiğinde, talebeleri kabrinin etrafında toplandılar, üzüntü içinde birbirlerini ta'ziye ediyorlardı. Üzüntülerinden, oradaki ba'zı bitkilerin yapraklarını koparıp koklamaya başladılar. O anda, Allahü teâlânın izni ile, Ali bin Vehb'in (r.a.) mezarının etrafındaki yaprakların herbiri, ayrı ayrı renklerde çiçekler açtı, etrafa misk gibi kokular dağıldı.

Sağlığında, bir grup fakir kimse gelip, kendisinden yiyecek bir tatlı istediler. O da içeri girip su dolu bir tencereye narın yenecek kısımlarmı doldurdu. Bu tencereyi fakirlerin önlerine koydu. Fakirler onu yediklerinde, hayatlarında böyle güzel ve hoş kokulu bir tatlı yemediklerini belirttiler.

Ali bin Vehb'in (r.a.) oğlu anlatır: "Babamın zamanında Hemedan halkından Muhammed bin Ahmed isminde bir zât vardı. Onun basîreti ya'nî kalb gözü açık idi. Arş'a kadar bütün melekût âlemini görürdü. Bir ara bu hâlini kaybetti. Çok tövbe ve istiğfar etti. Büyük bir velînin kendisine teveccüh ve duâ etmesi ile buna kavuşabileceğini anladı. Eski hâline yeniden kavuşabilmek için, diyar diyar dolaştı. Sincâr'da babamın medhini duyup, huzuruna geldi. Babam ona izzet, ikramda bulunduktan sonra, "Ey Muhammed Hemedânî üzülme! Allahü teâlânın izniyle eski hâlinden daha ziyâdesine kavuşacaksın" deyip gözlerini

yummasını emretti. Gözlerini yuman Muhammed Hemedânî, melekût âlemini Arş'a kadar seyretti. Sonra gözlerini açtırıp buyurdu ki; "Bu gördüğün eski hâlin idi. Şimdi de yeni hâlini göreceksin." Yine gözlerini yumdurdu. Bu defa hiç görmediği yerleri görüp, yedi kat yerin altından, Arşı a'lâya kadar seyretti. Tekrar buyurdu ki; "Cenâb-ı Hak sana öyle bir keramet ihsân edecek ki, bir anda ufuklara ulaşacaksın." Bu söz üzerine Muhammed Hemedânî, bir adımda Sincâr'dan memleketi olan Hemedan'a vardı."

Ali bin Vehb, bir bahçede talebelerine ders verirken, zamanın âlimlerinden Mûsâ Zûlî ile Adî bin Müsâfir huzuruna geldi. Kendisine, "Yâ Ali bin Vehb! Tevhîd ne demektir?" diye sordular. O da, "İşte bu demektir" buyururken, orada bulunan koca bir kayayı gösterdi. Kaya bir anda ikiye bölünmüştü. Orada bulunanlar hayret ettiler. Bunu işitenler gelip kayayı ziyaret ettiler ve duâlarının kabulü için Ali bin Vehb'i Allahü teâlâya vesîle yaptılar.

Ali bin Vehb'in (r.a.), hasta kalblere şifâ olan pek güzel sözleri vardır. Buyurdu ki:

"Allahü teâlâ, sevdiği kulunun kalbine, kendini arzu etme isteğini yerleştirir."

"Talebe iki kısımdır. Mürîd olanlar severler, kalblerine kendilerine âit olan bir isteği, arzuyu getirmezler. Gayretleriyle tasavvuf derecelerine yükselmeye başlarlar. Murâd olanları ise sevilirler, da’vetlidirler, çekilirler ve yükseltilirler. Onun için murâdlar çok kıymetlidirler. Murâd

olunanların başı ve sevilenlerin önderi Muhammed aleyhisselâmdır. Başkaları ona tufeyl olarak, yanısıra kabul olunmaktadırlar. Onlara aradığını bulduruurlar ve gideceği yolu tamamlarlar. Artık onların nazarında kâinatın hiçbir kıymeti yoktur. Hep Allahü teâlâyı düşünürler. Bu yolda fena makamına kavuşurlar."

"Zühd, üç kısımdır. Farz olan, fazîlet olan ve Hakka yakınlığa sebeb olan zühddür. Haramlardan kaçmakla yapılan, farz olan zühddür. Şüpheli olanlardan kaçmak da fazîlet olan zühddür. Mubahların fazlasından sakınmak da, Hakka yakınlığı sağlayan zühddür."

"İhlâs, bütün işleri, insanların rızâsı için değil, Allahü teâlânın rızâsı için yapmaktır."

"Ebedî olarak yaşamak istiyorsanız, Allahü teâlânın emirlerini yapınız, yasaklarından kaçınınız ve cenâb-ı Hakkı devamlı hatırlayınız. Ondan gelenlere razı olunuz. O zaman, âhıretinizi kazanır, Cennette ebedî, sonsuz olarak yaşarsınız."

*1)Kalâid-ül-cevâhir sh. 95*
*2)Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 162*
*3)Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 138*

**ÂMİR BİN MUHAMMED EL-ENSÂRÎ:**

Fıkıh âlimlerinden. Adı, Âmir bin Muhammed bin Âmir bin Half el-Ensârî'dir. 484 (m. 1091) senesinde doğdu. 569 (m. 1174) de vefât etti. Fakîh (fıkıh âlimi) olup, fıkıh mes'elelerini ezbere bilirdi. Aklının ve anlayışının kuvveti, fetvâlarındaki basireti, görüşünün

kuvvetliliği bakımından kendi şehrinde, Belensiye ve diğer çevre memleketlerde tanınıp, meşhur oldu. Muhammed bin Sehnûn'dan sonra bir müddet kadılık yaptı. Zamanının hadîs âlimi idi. Yaşadığı asırda memleketinde bulunan âlimlerin içinde benzeri yoktu. Kıraat ilmini, Alî bin Zerve el-Murâdî'den öğrendi. Ebü'l-Kâsım bin Nahhâs ile görüşüp sohbet etti. Ebü'l-Velîd bin Rüşd ve Ebû Abdullah el-Havlânî'den icazet aldı. Ayrıca, Ebû Bahr el-Esedî, Ebû Bekr bin Arabî, Ebü'l-Hüseyn bin Vâcib, Ebû Ali es-Sadefî ve başka birçok büyük âlimden ilim öğrendi ve hadîsi şerîf rivayet etti. Zamanında bulunan büyük zâtlardan pekçoğu ile görüştü. Kendisinden de, Menûr bin Tâhir, Ebü'l-Kâsım bin el-Berrâk, Abdülmun'îm bin el-Fers ve başka birçok kimseler rivayetlerde bulundular.

Âmir bin Muhammed el-Ensârî hazretleri, birçok eser te'lif etmiş olup, Câmi'ül-besît ve Bugyet-üt-tâlib-ün-neşît bunlardandır.

*1)Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 55*
*2)Ed-Dibâc-ül-müzehheb sh. 216*

**ATTÂBÎ (Ahmed bin Muhammed):**

Tefsir ve Hanefi mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi, Ebû Nasr olup, ismi, Ahmed bin Muhammed bin Ömer'dir. Buhârâ'da Attâbiyye mahallesinde doğduğu için Attâbî ve Buhârî nisbet edildi. İmâm ve Zeynüddîn lakabları verildi. 586 (m. 1190) yılında Buhârâ'da vefât etti. Kelâbâd'daki "Yedi kadı kabristanı"na defnedildi.

Temel din bilgilerini ve din bilgilerine yardımcı olan âlet ilimlerini öğrenen Ebû Nasr Attâbî, Arabî ilimler, tefsir ve fıkıh ilminde birçok âlimden ders aldı. Dört mezhebin inceliklerine vâkıf oldu. Hanefî mezhebinin usûl ve fürû' bilgilerinde çok yükseldi. Muhammed Şeybânî hazretlerinin kitaplarına şerhler ve açıklamalar yaptı. Dünyâ malına kıymet vermezdi. Çok cömert olup, güzel ahlâklıydı. Allahü teâlânın dînine hizmet için çalışır, taliplerine din bilgilerini öğretirdi. Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğretmekten bir an geri durmaz, insanlara nasihatlerde bulunurdu. Pekçok talebe yetiştirdi. Hanefî mezhebi fukahâsının meşhurlarından Şems-ül-eimme Kerderî ve Hâfız-üd-Dîn gibi âlimler onun talebeleri arasındaydı, İmâm-ı a'zam hazretlerinin talebelerinden İmâmı Muhammed Şeybânî hazretlerinin eserlerini şerhetti. "Şerh-i Câmi'-il-kebîr", "Şerh-i Ziyâdât", "Muhtasâr-ül-câmi' ", "Şerh-i câmi'-is-sagîr", "Câmi'-i cevâmî" (veya "Fetâvâ-i Attâbî") ve 'Tefsîr-i Attâbî" adlı kitaplar onun eserleri arasındadır, İmâm-ı Muhammed Şeybânî'nin "Ziyâdât"ını şerhederken, "Vasıyye" kısmında matematikle ilgili bilgiler de vermektedir, İmâm-ı Zeynüddîn Ebû Nasr Attâbî'nin, yukarıda saydığımız kitaplarından "Şerh-ül-câmi'-is-sagîr" den başka kitapları kütüphanelerde mevcuttur.

*1)Fevâid-ül-behiyye sh. 36*
*2)Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 83*
*3)Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 6*
*4)Tabakât-ül-fukahâ sh. 100*

*5)Cevâhir-ül-mudiyye cild-1, sh. 114*

*6)Keşf-üz-zünûn, sh. 453, 563, 567, 568, 611, 693, 969*

*7)Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 140*

*8)El-A'lâm cild-1, sh. 216*

**AYN-ÜL-KUDÂT HEMEDÂNÎ (Abdullah bin Muhammed):**

Fıkıh âlimlerinden. İsmi, Abdullah bin Muhammed bin Ali bin Hasen bin Ali el-Meyancî es-Sühreverdî el-Hemedânî'dir. Künyesi Ebü'l-Me'âlî'dir. Kadıların gözbebeği anlamına gelen "Ayn-ül-Kudât" lakabiyle tanınır. Ahmed Gazâlî, Muhammed bin Hamevî'den ilim öğrendi. Sem'ânî, "Abdullah, asrının fazîlet sahibi zâtlarından idi. Zekâ, ve üstün hâlleri, güzel ahlâkı darb-ı mesel hâline gelmişti. Fakîh, fâdıl, şiirde mehâretli ve ince üsluplu olup, Allahü teâlânın ihsânlarına kavuşan, kerametler sahibi bir kimse idi. Tasavvuf yolunda dil ile ifâdesi mümkün olmayan şeyleri çok güzel izah eden eserler yazdı" demektedir. 525 (m. 1131) târihinde vefât etti.

Ayn-ül-Kudât Hemedânî (r.a.) halk arasında çok sevilen, i'tibâr edilen bir zât idi. Bu sebepten kendisini çekemiyenler, hased edenler çıktı. Vezir Ebü'l-Kâsım, bunlardan biriydi. Fakat sultanın sevdiği, devletin ileri gelenlerinden olan Azîz ise, Abdullah Ayn-ül-Kudât'a çok hürmet eder, muhabbetini izhâr ederdi. Bir ara Azîz, bir musibete düçâr olup, bulunduğu mevkiden ayrılınca, vezir Ebü'l-Kâsım, Abdullah Ayn-ül-Kudât

imzasıyla, dînin emir ve yasaklarına aykırı olan bir yazı hazırladı. Devrin âlimlerini toplayıp, bu yazıyı okuttu ve "Böyle söyleyen bir kimsenin dînimizdeki yeri nedir?" diye sordu. Âlimler de, "öldürülmesi lâzımdır" diye cevap verdiler. Böyle bir iftiraya düçâr olan Abdullah Ayn-ül-Kudât, Hemedan'da idam edilerek şehîd oldu. Ahmed er-Rûyânî anlattı: "Abdullah Ayn-ül-Kudât'ın öldürülme zamanı yaklaşıp, asılmak için darağacına getirildiğinde, Şuarâ sûresinin son âyetini, meâlen; ***"Zâlimler yakında nereye rücû edeceklerini*** (döneceklerini) ***bilecekler"*** okudu."

Abdullah Ayn-ül-Kudât'ın hazırladığı eserler: "Zübdet-ül-hakâik" (Bu eserinde, tasavvuf ehlinin sözleri yer alır.), "Medâr-ül-uyûb fit-tasavvuf", "Er-Risâlet-ül-yemîniyye"dir.

Abdullah Ayn-ül-Kudât, "Zübdet-ül-hakâik" isimli kitabında buyuruyor ki: İmâ'm-ı Muhammed Gazâlî'nin (r.a.) eserlerini mütâlaaya başladım. Tam dört yıl okudum ve inceledim. Öyle hoşuma gitti ki, maksadıma kavuştuğumu anladım. Ve kendi kendime, "Ey gönül! Artık Allahü teâlâya kavuşturan yolu buldun. Bundan sonra senin dünyâya meyletmenin sebebi nedir?" dedim. Hüccet-ül-İslâm İmâmı Gazâlî'nin (r.a.) eserlerini okumasaydım, şimdiye kadar öğrendiğim ilimlerle yetinmeye karar verecektim. Bu sırada memleketim olan Hemedan'a, İmâmı Gazâlî hazretlerinin kardeşi, büyük velîlerden Ahmed bin Muhammed Gazâlî (r.a.) geldi. Onun sohbetine yirmi gün kadar devâm etmekle şereflendim. Bu yirmi gün

içinde, daha önce bende bulunmayan tasavvuf dereceleri, keşifler hâsıl olmaya başladı, öyle bir aşk hâli hâsıl oldu ki, bir an önce bu fânî âlemden çıkıp, Allahü teâlâya kavuşmak istiyordum. Nuh aleyhisselâmın ömrü kadar yaşasam, yine ölmiyecek miyim? Bu dünyâda kim ebedî kalıp, âhırete göç etmedi? Bundan sonra aldığım her nefeste âhırete olan iştiyakım (arzu ve isteğim) artıyordu.

Birgün Hemedan'ın ileri gelen âlimleri ile sohbet ediliyordu. Bir ara babam vecde gelip, keşflerini, ma'nevî âlemde gördüklerini anlatmaya başladı. Bunun yanısıra, orada bulunmıyan Ahmed Gazâlî'yi (r.a.) gördüğünü, elbisesinin rengini, hattâ o anda orada sohbeti dinlemekte olduğunu ve kendisini kimsenin görmediğini söyledi. Orada bulunanlardan birisi aşka gelip, "Benim, ölüme olan arzum çok fazlalaştı" dedi. Ben de, "Madem ki ölümü çok istiyorsun, öyleyse öl!" dedim. O kimse birden tuhaflaştı. Orada ölüverdi. O sohbette zamanın müftüsü de vardı. Bana dönerek, "Diriyi öldürdüğün gibi, ölüyü de diriltebilir misin?" dedi. Ben de, "Ölen kimdir?" diye sordum. Dediler ki, "Fakîh Mahmûd'dur." Ellerimi açıp, "Yâ Rabbî! Bu fakîh Mahmûd kuluna can ver!" deyince, Allahü teâlânın izniyle derhal dirildi.

Aynı eserde buyuruldu ki: Biliniz ki, ilim üç kısımdır. Birincisi, Âdemoğlunun ilmidir. İkincisi, meleklerin ilmidir. Üçüncüsü ise, mahlûkâtın ve mevcudatın ilmidir. Bu kısımlardan başka dördüncü kısım vardır ki, bu da Allahü teâlânın ilmidir. Bu ilme, ilm-i meknûn (sır

ilmi) de denir. Bu ilmi, Allahü teâlâdan başka kimse bilmez.

Hadîs-i şerifte buyuruldu ki, ***"İlim Çin'de de olsa alınız."*** Başka bir hadîs-i şerifte de buyuruldu ki: ***"Ümmetimin âlimleri, İsrâiloğullarının peygamberleri gibidir."***

Bu kitap, muhibler (Allahü teâlânın dostlarını sevenler) nasîblensin diye hazırlandı. Kitaptan, herkes anlıyabildiği kadarını anhyacaktır.

Kur'ân-ı kerîmin her harfi, her kelimesi, belki bir köye, belki de bir âlemedir. Belki de her bir kelime, bir talibin maksûdudur. Zeyd'e denilen, Amr'a denilmez. Hâlid'de gördüğünü Bekr'de göremezsin. Sen zanneder misin ki, "Elhamdülillâhi Rabb-il-âlemîn" (Âlemlerin Rabbine hamd olsun) den Ebû Cehl nasîb aldı? Hayır. O, ancak "Kul yâ eyyühel kâfirûn" (Ey Resûlüm de ki: Ey kâfirler...) âyetini işitti. Zîrâ onun nasîbi küfür idi ve kâfirlere olan hitabı işitti. Ancak "Elhamdülillah" Kur'ân-ı kerîmin hepsi, Resûlullah efendimizin nasîbi idi. Onu tam olarak anlamak yine onun nasîbi oldu.

Abdullah ibni Abbâs (r.a.) şöyle anlattı: "Bir gece Emîr-el-mü'minîn Ali bin Ebî Tâlib'in (r.a.) hizmetinde idim. Sabaha kadar, ***"Bismillahillezî..."*** ile başlayan âyet-i kerîmeleri tefsîr etti. Kendimi onun yanında, deryaya karşı bir bardak suya benzettim."' Her deryanın bir haddi bir sınırı vardır. Ancak Allahü teâlânın kelâmının bir haddi, sınırı yoktur. Ondan ne kadar kabiliyetin varsa, ona göre bir şeyler alabilirsin.

Kalbinin ürperdiği işi yapma! Nefsine uyma! Şüphe

ettiğin işlerde kalbine danış! Hadîs-i şerifte buyuruldu ki: ***"Nefse sükûnet ve kalbe ferahlık veren iş, iyi iştir. Nefsi azdıran, kalbe heyecan veren iş günahtır."*** Yine hadîsi şerifte; ***"Helâl olan şeyler bellidir. Haramlar da bildirilmiştir. Şüpheli olanlardan kaçınız. Şüphesiz bildiklerinizi yapınız!"*** buyuruldu. Bu hadîs-i şerif gösteriyor ki, şüphe edilen ve kalbi sıkan şeyi yapmamalıdır. Şüphe edilmeyeni yapmak caiz olur. Şüpheli birşeyle karşılaşınca, eli kalb üzerine koymalı. Kalb çarpması artmazsa, o şeyi yapmalı. Eğer fazla çarparsa, yapmamalıdır. Hadîs-i şerifte buyuruldu ki: ***"Elini göğsüne koy! Helâl şeyde kalb sakin olur. Haram şeyde çarpıntı olur. Şüpheye düşersen yapma! Din adamları fetva verseler de yapma!"*** Îmânı olan kimse, büyük günâha düşmemek için, küçük günahtan kaçar.

"Her beldeye tabîb-i hazık olan bir âlim lâzımdır. Bu âlim sebebiyle insanlar tedavi olur, dertlerine derman bulur. Bu âlimi terk edenler, ilâcı terk etmişler demektir. Böyle kimselere lâyık olan, hastalık içinde bulunmaktır. Enfâl sûresi 23. âyet-i kerimesinde meâlen buyuruldu ki: ***"Eğer Allahü teâlâ, ezeli ilminde onlarda hayr ve saâdet takdir etmiş olsaydı, onlara hakkı işittirirdi."*** Ya'nî Allahü teâlâ onları hayırlı eyleseydi, onlara hayrı işittirirdi.

İnsanların söz taşımalarını dinleme. Zîrâ hadîs-i şerifte; ***"Nemmam*** (koğucu, söz taşıyan) ***Cennete giremez"*** buyuruldu. İnsanların ayıplarını görme.

Hadîs-i şerifte; ***"İnsanların ayıplarını araştırmayınız"*** buyuruldu. Sonra müşkil bir mes'ele olursa, ehlini buluncaya kadar sabret. Nefsine uyarak sabrı elden bırakma! Zîrâ nefsin senin en büyük düşmanın olup, sabretmene mâni olmaya çalışır. Sen her halükârda sabrı terketme! Mûsâ aleyhisselâm ile Hızır aleyhisselâmın kıssasını unutma! O kıssa hadîs-i şerifte şöyle anlatılır:

***"Mûsâ*** (aleyhisselâm) ***Benî-İsrâil'in arasında hutbe okumak için ayağa kalktığında, kendisine insanların hangisi en âlimdir diye soruldu. Mûsâ*** (a.s.) ***"En âlim benim" dedi. Allahü teâlâ ona: "İki denizin kavuştuğu yerde benim kullarımdan bir kul var, o senden daha âlimdir" diye vahy indirdi. Mûsâ*** (a.s.) ***"Ey Rabbim! Benim için onunla buluşmanın yolu nedir?" diye sordu. Kendisine: "Azık olarak bir zenbilin içine tuzlu bir balık koyarak sırtına al. Bu balığı nerede kaybedersen, o zât oradadır" denildi. Mûsâ*** (a.s.) ***yola revân oldu. Onunla birlikte hizmetçisi de yola çıktı. Bu zât Yûşâ bin Nûn idi. Mûsâ*** (a.s.) ***bir zenbilde bir balık taşıyordu. Hizmetçisi ile birlikte yürüyerek gittiler. Nihayet bir kayaya vardılar. Orada gerek Mûsâ*** (a.s.) ***gerekse hizmetçisi bir miktar istirahat ettiler. Derken zenbildeki balık harekete gelerek zenbilden çıktı ve denize düştü. Allahü teâlâ o ânda suyun akıntısını kesti. Hattâ*** (su) ***kemer gibi oldu. Balık için bir kanal meydana gelmişti. Mûsâ*** **(a.s.)** ***ile hizmetçisi için şaşacak bir şey olmuştu.***

***Mûsâ*** (a.s.) ***uyumuş olduğu için bu hâli görmedi. Mûsâ'nın*** (a.s.) ***hizmetçisi bu hâli gördü ama ona söylemeyi unuttu*** (unutturuldu). ***Günlerinin kalan kısmı ile o geceyi de yürüdüler. Mûsâ*** **(a.s.)** ***sabahleyin hizmetçisine: "Sabah kahvaltımızı getir. Gerçekten bu yolculuğumuzda müşkilâtla karşılaştık" dedi. Hizmetçi: "Gördünmü, kayaya geldiğimizde gerçekten ben balığı unuttum. Ama onu hatırlamayı bana ancak şeytan unutturdu ve balık denizde şaşılacak bir şekilde yolunu tuttu" dedi. Mûsâ*** (a.s.): ***"İşte bizim istediğimiz buydu" dedi. Hemen izlerini ta'kib ederek geriye döndüler. Kendi izlerini ta'kib ediyorlardı. Nihayet kayaya geldiler. Orada örtünmüş bir adam gördüler. Üzerinde bir elbise vardı. Mûsâ*** (a.s.) ***ona selâm verdi. Hızır*** (aleyhisselâm) ***O'na: "Ve aleykümselam sen kimsin?" dedi. "Ben Mûsâ'yım!" deyince, Hızır*** (a.s.) ***"Benî-İsrâil'in Mûsâ'sı mı?" diye sordu. Mûsâ*** (a.s.) ***"Evet" dedi: Hızır*** (a.s.), ***"Sen, Allahü teâlânın ilminden bir ilmi bilmektesin ki, Allah onu sana öğretmiştir. Onu ben bilmem. Ben de Allahın ilminden bir ilim üzereyim ki, onu bana öğretmiştir. Sen bilemezsin" dedi. Mûsâ*** (a.s.) ***ona; "Sana öğretilenden, hakkı bana öğretmek şartıyla sana tâbi olabilir miyim?" diye sordu. Hızır*** (a.s.), ***"Sen benimle beraber sabıra takat getiremezsin, iyice bilmediğin bir şeye nasıl sabredebilirsin ki? Birşey yok ki, ben onu yapmağa me'mur olurum. Sen***

***onu görürsen sabredemezsin" dedi. Mûsâ*** (a.s.): ***"Beni inşâallah sabırlı bulacaksın. Sana hiç bir hususta karşı gelmem" dedi. Hızır*** (a.s.) ***ona: "O hâlde bana tâbi olursan, bana hiçbir şey sorma. Tâ ki kendim sana ondan birşey anlatıncaya kadar!" dedi. Mûsâ*** (a.s.), ***"Pekâlâ!" cevâbını verdi. Sonra Hızır'la Mûsâ*** (a.s.) ***deniz sahilinden yürüyerek yola devam ettiler. Derken yanlarına bir gemi uğradı. Bunlar kendilerini gemiye almaları hususunda gemicilerle konuştular. Gemiciler Hızrr'ı derhal tanıdılar. İkisini de ücretsiz olarak gemiye bindirdiler. O sırada bir serçe gelerek, geminin kenarına konup, denizden bir yudum su aldı. Hızır*** (a.s.), ***"Yâ Mûsâ! Benim ilmim ile senin ilmin, Allahü teâlânın ilmi yanında, serçenin denizden azalttığı su kadar bile değildir" dedi. Sonra Hızır*** (a.s.) ***geminin tahtalarından birine vurarak onu çıkardı. Bunun üzerine Mûsâ*** (a.s.) ***ona: "Bir cemâat bizi parasız gemilerine bindirdiler. Sen onların gemisine kastederek içindekileri batırmak için mi deliyorsun? Gerçekten çok büyük bir iş yaptın" dedi. Hızır*** (a.s.), ***"Ben sana, benimle beraber sabıra güç getiremezsin demedim mi!" dedi. Mûsâ*** (aleyhisselâmı) ***"Unuttuğumdan dolayı beni kınama. Bu işte benim başıma güçlük de çıkarma" dedi. Bundan sonra gemiden çıktılar. Sahilde yürürlerken bir de baktılar ki, bir çocuk diğer çocuklarla oynuyor. Hızır*** (a.s.) ***hemen onun***

***kafasından tutarak eliyle başını kopardı ve çocuğu öldürdü. Bunun üzerine Mûsâ*** (a.s.), ***"Ma'sûm birisini, kısas hakkın olmaksızın öldürdün! Gerçekten yadırganacak birşey yaptın" dedi. Hızır*** (a.s.), ***"Ben, sana benimle beraber sabıra güç getiremezsin demedim nü?" dedi. Mûsâ*** (a.s.), ***"Bundan sonra birşey sorarsam, bir daha benimle arkadaşlık etme. Benim tarafımdan özür derecesine vardın" dedi. Yine yürüdüler, nihayet bir köye vararak, köylülerden yiyecek istediler. Onlar, kendilerini misafir kabul etmekten çekindiler. Bu sefer o köyde yıkılmak üzere olan bir duvar buldular. Hızır*** (a.s.) ***onu doğrulttu. Mûsâ*** (a.s.) ***ona, "Bir kavim ki, kendilerine geldik de bizi ne misafir aldılar, ne de doyurdular. Dilesen bunun için ücret alabilirdin" dedi. Hızır*** (a.s.), ***"Artık bu seninle benim aramızın ayrılmasıdır. Sabredemediğin şeyin te'vîlini sana haber vereceğim" dedi ve şöyle izah etti. "Birincisi; gemi, denizde çalışan bir takım fakirlerin idi. Onun için ben gemiyi kusurlu yapmak istedim ki, arkalarında, her sağlam gemiyi zorla almakta olan bir hükümdar vardı.Gemiyi zoptedecek hükümdar geldiği vakit, gemiyi delinmiş bulacak ve bırakıp gidecek. Fakirler de onu tahta ile tamir edeceklerdi. İkincisi; oğlan büyüseydi, kendisi kâfir olacağı gibi, anne ve babasını da küfre sevkedecekti. Bu sebeble biz, onun yerine annesiyle babasına,***

***ondan daha faydalı ve daha merhametli bir evlât vermesini Allahü teâlâdan diledik. Üçüncüsü; bu duvar, şehirde iki yetim çocuğa âit idi. Altında onlara âit bir define vardı. Babaları da sâlih bir kimse idi. Allahü teâlâ diledi ki, ikisi de rüştlerine ersinler*** (âkil ve bâlig) olup evlenecek çağa gelsinler, ***definelerini çıkarsınlar. Bu, Allahü teâlânın bir merhametidir. Ben bunları kendi isteğimle yapmadım. İşte senin, üzerinde sabredemediğin şeylerin içyüzü budur."***

Tâlib, maksûdunun (sevdiğinin) yolunda, olmalıdır. Onlar ihlâslı olurlar. Zîrâ ihlâs, bu yolun kesin şartlarındandır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki; ***"Kim ihlâs üzere olursa, onun kalbine hikmet menba'ları*** (nurları) ***akar."***

Kalb Allahü teâlânın evidir. Dâvûd aleyhisselâm, "Yâ Rabbî! Seni nerede arayayım" deyince, cevâb olarak; "Ben, benim için kalbleri kırılmış, benim için kalbleri harâb olmuşların (evliyânın) yanındayım" buyuruldu. Yine bu ma'nâdaki hadîsi kudsîde buyuruldu ki: ***"Yere ve göğe sığmam, ancak mü'min kulumun kalbine sığarım."***

Hakîkî îmâna kavuşan kimseler, Allahü teâlânın himayesinde olurlar. Hakikate vâsıl olmuşlardır. Bunlar hakkında hadîs-i kudsîde buyuruldu ki: ***"Evliyâm kubbem*** (örtüm) ***altındadır. Onları benden başkası tanımaz. Bunların hâlleri, halkın anlayışlarına sığmaz. Halkın bunlar hakkında bildikleri, benzetme ve temsilden öteye geçmez. Bunlar öyle***

***bir kafiledir ki, Allahü teâlâya verdikleri ahde vefa gösterirler.***" Hadîsi şerifte buyuruldu ki; ***"Allahü teâlânın öyle kulları vardır ki, kalbleri güneşten daha parlak, fiilleri*** (amelleri) ***peygamberlerin amelleri gibidir*** (ya'nî kerametleri vardır). ***Onlar, Allah katında şehîdler mertebesindedirler."***

Başka bir hadîsi şerifte buyuruldu ki: ***"Size bir kavim bildiriyorum ki, onların Allah katında mertebeleri benim gibidir. Ancak onlar, peygamberler şehîdler değildir. Enbiyâ ve şühedâ onlara gıbta ederler. Onlar birbirine, Allah rızâsı için muhabbet ederler."***

Başka bir hadîs-i şerifte buyuruldu ki: ***"İnsanlar üç kısımdır. Birinci kısım, hayvanlara benzer. İkinci kısım, meleklere benzer. Üçüncü kısım, Peygamberlere benzer."*** Birinci kısımda olanların maksadı, hayvanlar gibi yiyip içmektir. Bunlar hakkında A'râf sûresinin 179. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruldu ki; ***"Onlar dört ayaklı hayvanlar gibidir. Belki daha da aşağıdırlar."*** İkinci kısımdakilerin maksadı, melekler gibi teşbih, namaz, oruç gibi ibâdetlerdir. Üçüncü kısım insanların hizmeti, maksadı, aşk-ı ilâhi, rızâyı Bârî, muhabbetullah ve Allahü teâlâya teslim olmaktır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîsi şerifte buyurdu ki: ***"İlim taleb etmek, kadın-erkek her müslümana farzdır."***

*1)Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 132*
*2)Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-7, sh. 128*

*3)Keşf-üz-zünûn sh. 901*
*4)Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 455*
*5)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 75*
*6)Nefehât-ül-üns sh. 471*

**AZZÂZ BİN MÜSTEVDİ EL-BETÂİHÎ:**

Irak'da yetişen büyük evliyâdan. Azzâz bin Müstevdi, Betâih'de senelerce talebe yetiştirmek ile meşgul oldu. Talebeleri terbiye etmekte büyük bir mehâret sahibi idi. Birçok âlim ve sâlihler, Azzâz bin Müstevdi hazretlerinin sohbetinde bulunup, kendisinden ders aldılar ve tasavvuf yolunda yükseldiler. Doğum târihi kesin olarak bilinmeyen Azzâz el-Betâihî, altıncı asırda vefât eden Mensur el-Betâihî'nin vefâtından az önce vefât etti.

Azzâz el-Betâihî hazretleri, çok keramet sahibi bir zât idi. Bir kerameti şöyle anlatılır: "Birgün Azzâz el-Betâihî dağ yolunda giderken, azgın bir arslanın gencin birisine saldırıp, onu parçalamak üzere olduğunu gördü. Hemen oraya koştu ve yerden küçük çakıl taşlarından alıp o arslana attı. Arslan cansız yere düştü. Gencin yanına gittiğinde, onun kırık bacağını gördü ve kırık yerlerini elleriyle sıvazlayınca, genç, hiçbir şey olmamış gibi derhal ayağa kalktı. Koşarak köyüne döndü."

Şeyh Abdüllatîf şöyle anlatır: "Azzâz el-Betâihî hazretleri hurmalıktan geçiyordu. Canı hurma istedi. O esnada hurma dalı eğildi ve bir hurma salkımı önüne geldi. Ondan yediler. Dal tekrar doğrulup eski hâline geldi."

Kendisi şöyle anlatıyor: "Önceleri beni bir hâl kapladı. Bu hâl kırk gün kadar sürdü. Bu süre zarfında ne yedim ne içtim, ne de herhangi bir şeyle uğraşacak hâlde idim. Daha sonra eski hâlime döndüm. Bir ara canım sıcak buğday ekmeği, balık ve menba' suyu istedi. Bir nehir kenarına gittim. Dalgalar arasında karaltılar gördüm. Bana doğru yaklaştılar. Daha sonra bunların üç tane balık olduğunu gördüm. Onların, birinin sırtında iki ekmek, diğerinin sırtında kabın içinde kızarmış balık, üçüncüsünün sırtında ise içinde su olan bir kap vardı. Her biri sırtında olan şeyleri benim önüme bıraktılar. Bana, bir insanın diğerine hizmet etmesi gibi hizmetleri oldu. Sonra geldikleri yere döndüler. Ekmekler, tam arzu ettiğim gibi sıcak buğday ekmeği idi. Ekmekleri, kızarmış balığı yiyip, pırıl pırıl kabtan da menba' suyunu içip karnımı doyurdum. Fakat yediklerimden hiçbir şey eksilmemişti. Sofrayı olduğu gibi bıraktım ve duâ edip ayrıldım."

Şöyle anlatılır: Halîfe el-Muktedi biem-rillâh, Azzâz el-Betâihî hazretlerinin Bağdad'a gelmesini rica etti ve kendisiyle sohbet etmek istedi. Bağdad'da halîfenin huzuruna geldiğinde, etrafına bir nazar etti. O anda oradaki bütün perdeler paramparça oldu. O zaman halîfeye buyurdu ki: Şu an bir acem ordusu senin üzerine gelmektedir. Fakat senin ordun galip gelecektir. Azzâz el-Betâihî hazretlerinin buyurduğu gibi oldu. Halîfe zafer sebebiyle çok sevindi. Fakir fukaraya çok ihsânlarda bulundu.

*1)Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 133*
*2)Kalâid-ül-cevâhir sh. 82*
*3)Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 151*

**BATALYÛSÎ (Abdullah bin Muhammed):**

Endülüs'te yetişen Mâlikî âlimlerinden. İsmi, Abdullah bin Muhammed bin es-Siyyüd el-Batalyûsî'dir. Endülüs'ün Batalyûs (veya Batalyevs) şehrinde doğup büyüdüğü için "Batalyûsî" diye meşhur oldu. Künyesi Ebû Muhammed'dir. "Siyyüd-ül-Batalyûsî" diye de tanınmaktadır. 444 (m. 1052) senesinde doğdu. Sonra Belensiye şehrine yerleşti. Birçok ilimlerde ve bilhassa Arab dili ve edebiyatında büyük bir âlim olarak yetişti. Çok kitabı vardır. Birçok kıymetli eserlere şerhler, açıklamalar yaptı. 521 (m. 1127) senesi Receb ayının ortalarında Belensiye'de vefât etti.

Batalyûsî; kardeşi Ali bin Muhammed, Ebû Bekr Âsim bin Eyyûb, Ebû Sa'îd el-Verrâk, Ebû Ali el-Gassânî ve daha birçok hadîs âliminden hadîs-i şerif rivayet etti. O, edebiyat ve lügat ilimlerinde bir derya idi. Yaşadığı devirde, bu iki ilmi ondan daha çok bilen ve bunlarda onun önüne geçen birisi olmadı. Bütün insanlar onun yanında toplanıyorlar, daha önce öğrendiklerini ona okuyorlar ve ondan yeni bilgiler iktibas ediyorlardı. Derslerini ta'lim etmesi, öğretmesi o kadar güzeldi ki, herkesin anlıyacağı şekilde telkin ediyordu. Çok güzel kitaplar te'lif etti. Nahiv ilminde daha önce yazılanların hepsine vâkıftı. Kurtuba valisi İbn-ül-Hac kendisine büyük bir saygı gösterirdi. Çok güzel şiirleri vardır.

Yazdığı eserlerinin başlıcaları şunlardır:

1. El-îktidâb fî şerh-i edeb-il-küttâb, 2. Şerh-i Sıkt-iz-zend, 3. El-Müselles: Lügat ilmine dâirdir. 4. Şerh-ül-muvatta' li-İmâm-ı Mâlik. 5. Et-Tenbîh alel-eshâb il-mûcibe li-ihtilâf-il-ümme. 6. Şerh-i dîvân-il-mütenebbî: Endülüs'ten başka yere çıkmamış bir eserdir. 7. Islâh-ül-hulel-il-vâki'. 8. El-Hulel fî şerh-i ebyât-il-cümel. 9. El-Mesâil-ül-mensûre, 10. Sebeb-i ihtilâf-il-fukahâ.

İlim hakkında söylediği bir beytin açıklaması şöyledir:

"İlimle meşgul olup, ona kardeş olan, ölümünden sonra bile diridir. Halbuki onun cesedi, toprağın altında çürümüştür."

"Cehalet sahibi, toprağın üstünde yürüyor olsa bile ölmüştür. Dirilerden zan ediliyor. Halbuki o, yok olmuştur."

*1)Vefeyât-üla'yân cild-3, sh. 96*
*2)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 64*
*3)Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 140, 141*
*4)Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 55*
*5)Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 121*
*6)Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 454*

**BEGAVÎ:**

Horasan'da yetişen hadîs âlimlerinin en büyüklerinden. İsmi, Hüseyn bin Mes'ûd bin Muhammed olup, künyesi Ebû Muhammed'dir. Lakabı Muhyissünne ve Rüknüddîn'dir. Kürk yapıp satardı.

Buna nisbetle el-Ferrâ diye tanınır. Babasının bu işi yaptığı, bunun için İbn-ül-Ferrâ diye tanındığı da rivayet edilmiştir. Şafiî mezhebi âlimlerindendir. 436 (m. 1044) senesinde Horasan'da Herat ile Merv şehirleri arasında bulunan Bâg köyünde doğdu. 516 (m. 1117) Şevval ayında Merv'de vefât etti. Hocası Kadı Hüseyn'in yanına defn olundu.

İmâm-ı Begavî (r.a.), fıkıh, hadîs, tefsir, edebiyat ve diğer ilimlerde meşhur olup, zamanının bir tanesi idi. Fıkıh ilmini Kadı Hüseyn bin Muhammed'den öğrendi ve onun en yüksek talebesi oldu. Ayrıca, Ebû Bekr es-Sayrafi, Ebü'l-Fadl el-Hanefi, Ebü'l-Hasen eş-Şîrâzî ve başka birçok âlimler ile görüşüp kendilerinden ilim öğrendi ve hadîs-i şerif rivayet etti. Ebû Mensur el-Attârî, Ebü'n-Necîb-i Sühreverdî, Ebü'l-Mekârim Fadlullah en-Nûkânî (veya Nevkânî) ve başka birçok zâtlar kendisinden ilim öğrenip icazet (diploma) aldılar.

İmâm-ı Begavî hazretleri, zamanında bulunan âlimlerin önderi, Müslümanların müftîsi, tefsîr sahiblerinin büyüğü, hadîs ehlinin imâmı idi. Kıraat ilminde de büyük ihtisası vardı.

Allahü teâlânın emir ve yasaklarına riâyet etmekte çok dikkatli idi. Çok ibâdet ederdi. Zühd, vera' ve takva sahibi olup, haram ve şüphelilerden uzak dururdu. Hattâ, şüpheli olmak korkusuyla mubahların çoğunu dahi terkederdi. Bütün hareketleri salâh, doğruluk üzere idi. Kanâat ve tevekkül sahibi idi. Sâde bir hayâtı vardı. Fakirlik hâlinde yaşardı. İlk zamanlarda, yemek olarak kuru bir ekmekle iktifa ederdi. Dostları, sâdece

kuru ekmek yemenin, hastalığa sebep olabileceğini söyleyip, başka şeyler de yemesi için ısrar etmelerinden sonra, ekmeğin yanında, bir parça zeytinyağı, kuru incir veya üzüm yemeye başladı, ilmi ile amel eder, Selefi sâlihînin ve daha önce yaşamış büyüklerin yolundan kıl kadar ayrılmazdı.

Talebelere ders okuturken, temizlik üzerinde çok dururdu. Çok kitap tasnif etmiştir. Fıkıhda, Kitâb-üt-tehzîb, hadîsde; Şerh-üs-sünne, Mesâbih, tefsirde; Meâlim-üt-tenzîl, Kitâb-ül-cem'ı beyn-es sahîhayn ve Fetâvâ-i Begavî fetva kitabı, yazdığı eserlerin en önemlileridir.

(Şerh-üs-sünne) kitabını te'lif ettiği zaman, Peygamber efendimizi (s.a.v.) Rü'yâ da gördü. Kendisine: "Sünnetimi ihya ettiğin, yaşattığın gibi, Allahü teâlâ da seni yaşatsın" buyurmuştu.

(Mesâbih) kitabı, konusunda te'lif edilmiş olan hadîs kitablarının, ya'ni amel, i'tikâd ve îmân bakımından en şümûllüsüdür. İmâm-ı Begavî bu kitabı, îslâm âleminde, hattâ dünyâca isim yapmış en büyük, en sağlam hadîs kitablarından derlemiş, her hadîsi hangi kitaptan aldığını bildirmişdir. Bu kitapta 4719 hadîs-i şerif vardır.

Büyük âlim İmâm-ı Begavî buyuruyor ki:

"Kaza, kader bilgisi, Allahü teâlânın kullarından sakladığı sırlardan biridir. Bu bilgiyi, en yakın meleklere ve şeriat sahibi olan Peygamberlerine "aleyhimüsselâm" bile açmadı. Bu bilgi, büyük bir deryadır. Kimsenin, bu denize dalması, kaderden konuşması caiz değildir. Şu

kadar bilelim ki, Allahü teâlâ, insanları yaratıyor. Bir kısmı şakidir. Cehennemde kalacaktır. Bir kısmı da sa'îddir. Cennete gidecektir. Bir kimse, hazret-i Ali'den (r.a.) kaderi sordukda, "Karanlık bir yoldur. Bu yolda yürüme!" buyurdu. Tekrar sorunca: "Derin bir denizdir" buyurdu. Tekrar sordu. Bu defa: "Kader, Allahü teâlânın sırrıdır. Bu bilgiyi senden sakladı" buyurdu."

İmâm-ı Begavî, Ebû Hüreyre'den (r.a.) haber veriyor ki, Resûlullah (s.a.v.) efendimize biri gelip, bir altınım var ne yapayım dedi. ***"Bununla kendi ihtiyaçlarım al"*** buyurdu. Bir altınım daha var dedi. ***"Onunla da çocuğuna lâzım olanları al"*** buyurdu. Bir daha var dedi. ***"Onu da, ailenin ihtiyaçlarına sarf et"*** buyurdu. Bir altınım daha var dedi. ***"Hizmetçinin ihtiyaçlarına kullan"*** buyurdu. Bir daha var deyince, ***"Onu kullanacağın yeri sen daha iyi bilirsin"*** buyurdu.

İmâm-ı Begavî (Mesâbîh) kitabında bildiriyor ki, gasîl-ül-melâike adı ile şereflenmiş olan Hanzala'nm oğlu Abdullah (r.a.) dedi ki, Resûlullah (s.av.) buyurdu ki: ***"Bile bile bir dirhem gümüş değerinde faiz yemek, otuz zinadan daha çok günahtır."***

Yine Mesâbîh kitabında, İmrân bin Hasîn'in bildirdiği hadîs-i şerîfte; ***"Ümmetimin en hayırlı ve en üstünleri, zamanımda bulunanlardır. Onlardan sonra en hayırlıları} onlardan sonra gelenlerdir. Onlardan sonra öyle insanlar gelir ki, istenmeden şahitlik ederler ve emin olmazlar. Hâin olurlar. Adaklarını yerine getirmezler, keyflerine,***

***şehvetlerine düşkün olurlar"*** buyuruldu.

Yine bu kitapta, Câbir bin Abdullah'ın bildirdiği hadîs-i şerifte; ***"Beni gören ve beni görenleri gören müslümanların hiçbiri Cehenneme girmez"*** buyuruldu.

İmâm-ı Begavî'nin rivayet ettiği diğer hadîsti şeriflerde buyuruldu ki:

***"Âlimin yanılmasından sakının ve onunla münâsebeti kesmeyin, düzelmesini bekleyin."***

***"Mecliste olanlar yerlerini alıp oturdukları zaman, birisi bir kardeşini da'vet ederek yer verirse; o, bir ikramdır, onu kabul etsin. Şayet yer göstermezse, müsait olan bir yer bulsun ve oraya otursun."***

***"Kimin emrine me'mûr verilir ve kendisi âmir olur da onlara gerekli nasîhatta bulunmazsa, Allah, Cenneti ona haram eder."***

Hz. Râfi bin Ebû Râfi şöyle anlatıyor; "Hz. Ebû Bekr'in hilâfet makamına seçildiğini haber alınca, hemen Medîne-i münevvereye geldim. Kendisiyle görüşüp, "Ey Resûlullahın (s.a.v.) halîfesi! Siz, iki kişiye dahî başkan olmamayı tavsiye ederdiniz. Nasıl oldu da, bu vazifeyi kabul ettiniz" dedim. Bana buyurdu ki, "Resûlullah (s.a.v.), Allahü teâlâya kavuştu. Bu insanlar ise, daha yeni küfürden dönüp îslâma girmişlerdi. Şimdi, O'nun vefâtı ile, dinlerinden dönerler, ihtilâfa düşüp birbirlerine girerler diye korktum. İstemiyerek de olsa bu vazifeyi kabul ettim." Bunun üzerine ben birşey demedim."

Eshâb-ı kirâmdan Hz. Berâ bin Mâlik, Yemâme cengindeki hâllerini şöyle anlatıyor: "O gün Müseylemet-ül-Kezzâb'ın üzerine yürüdüğümüzde, karşımıza iri kıyım birisi çıktı. "Yemâme ayısı" diye bilinen bu kimsenin elinde beyaz bir kılıç vardı. Hemen hücum edip, bir kılıç darbesiyle ayaklarını kestim. Sırtüstü yere düştü. Kendi kılıcımı kınına koydum ve onun elindeki meşhur kılıcı aldım. Bununla boynuna vurduktan sonra, parçalanıncaya kadar o kılıç ile cihâd ettim."

"Hz. Ömer halifeliği zamanında, birgün üzüntülü bir şekilde yolda giderken Hz. Ebû Zer ile karşılaştı. Ebû Zer (r.a.), "Sizi üzüntülü, kederli görüyorum. Bir şeyiniz mi var?" diye sordu. Hz. Ömer, "Beşir bin Asım (r.a.) biraz önce, Resûlullah efendimizin şu sözünü nakletti; ***"Kim müslümanların bir işinin başına geçerse, o hesap günü Cehennemin üzerindeki bir köprüye getirilerek orada durdurulur. Şayet dürüst hareket etmişse kurtulur. Eğer düzgün hareket etmemişse, köprünün üzerine bastığı yeri delinir. Yetmiş yıllık mesafeden aşağı düşer."*** Hz. Ömer, hadîs-i şerifi okuyup bitirince, Hz. Ebû Zer, "Siz, bunu Resûlullahtan (s.a.v.) duymadmız mı?" dedi. Hz. Ömer "Hayır" deyince, Hz. Ebû Zer şöyle dedi: "Ben de Resûlullahtan (s.a.v.) şunu işittim. Buyurdu ki; ***"Müslümanlardan birisini bir me'muriyete ta'yin eden, hesap günü Cehennemin üzerindeki bir köprüye getirilerek durdurulur. Eğer me'muriyete ta'yin edilen dürüst bir kimse ise, o kurtulur.***

***Dürüst bir kimse değilse, köprü delinir. Oradan, zifiri bir karanlıkta, yetmiş yıllık mesafeden aşağı düşer."*** Bu hadîs-i şeriflerin hangisi size daha çok te'sir etti?" diye sordu. Hz. Ömer "Her ikisi de bana te'sir etti. Buna göre, bu kadar ağır mes'ûliyetiyle bu hilâfeti kim üzerine alır?" buyurdu. Hz. Ebû Zer, "Allahü teâlâ bu işi, kim dürüst ve mütevâzî ise ona verir. Biz sizin hakkınızda iyilikten başka birşey bilmiyoruz. Şayet âdil olmayan birini bir me'muriyete ta'yin etmiş iseniz, onun da vebalinden kurtulamazsınız" buyurdu.

"Avf bin Mâlik (r.a.) anlattı: Bir gece Peygamberimiz (s.a.v), bize bir yerde durup dinlenmemizi emr buyurdular. Herkes devesini çöktürdü. Gece bir müddet sonra dikkat ettiğim hâlde, Resûlullahı (s.a.v.) göremeyince telâşlandım. Aramaya başladım. Sağa sola bakarak gidiyordum. Muâz bin Cebel ve Ebû Mûsâ'nın da aynı telâşa kapıldıklarını gördüm. Bu şekilde baka baka dolaşırken, vadinin üst taraflarından, değirmen uğultusuna benzer bir ses geldiğini işittik. Daha sonra Peygamberimizi görüp telâşımızı anlatınca, buyurdular ki: ***"Geceleyin Rabbimin katından gelen bir melek, ümmetime şefaat etmekle, onların yarısının Cennete girmesini kabul etmek arasında beni muhayyer bıraktı. Ben de şefaat etmeyi tercih ettim."*** Resûlullah (s.a.v.) efendimiz böyle buyurunca ben, "Yâ Resûlallah! Acaba bize de şefaat edecek misiniz?" diye sordum. Peygamber efendimiz (s.a.v.) ***"Elbette, sizler de şefaat edeceğim kimselerdensiniz "*** buyurdular. Daha sonra,

Peygamber efendimizle (s.a.v.) birlikte kervanın yanına geldik. Onlar da Peygamber efendimizin kaybolmasından endişeye kapılmışlardı. Resûlullah (s.a.v.): ***"Bana Rabbimden bir melek geldi. Ümmetimin yarısını Cennete sokmakla, onlara şefaat etmem arasında beni muhayyer bıraktı. Ben de ümmetime şefaat etmeyi tercih ettim "*** buyurdu. Onlar da Peygamber efendimize (s.a.v.), "Yâ Resûlallah! Acaba biz de şefaat edeceklerinin arasında var mıyız?" diye sordular. Resûlullah (s.a.v.), Eshâbının etrafına toplanmalarını beklediler ve buyurdular ki: ***"Şefaatim, ümmetimden Allaha hiçbir şeyi ortak koşmadan ölenleredir. Sizler de şahit olunuz!"***

"Ka'b bin Adiy (r.a.) anlattı: Hire hey'eti ile beraber Resûlullaha (s.a.v.) gelmiştik. Bize İslâmiyeti anlattı. Müslüman olduk ve memleketimize döndük. Çok geçmeden Peygamber efendimizin (s.a.v.) vefât haberi geldi. Bu haber arkadaşlarımı şüpheye düşürdü. "Eğer o, Peygamber olsaydı, ölmezdi" dediler. Ben, onların yanlış düşündüklerini anlatıp, "Ondan önce gelen peygamberler de ölmüştür" diyerek, îslâmiyetten ayrılmadım. Daha sonra Medine'ye gitmeye karar verdim. Hz. Ebû Bekr'in yanma gelerek hâdiseyi anlattım. Beni, Mısır kralı Mukavkıs'a elçi olarak gönderdi. Mısır'a gittim ve geldim. Hz. Ebû Bekr'in vefâtından sonra, Hz. Ömer de beni Mukavkıs'a elçi olarak gönderdi. O sırada, Rumlar ile yaptığımız Yermük savaşı devam ediyordu. Neticeyi bilmiyordum. Götürdüğüm mektubu Mukavkıs'a teslim ettim.

Mukavkıs, "Rumların, Arabları öldürüp hezimete uğrattığını biliyor musun?" dedi. Ben, "Hayır" deyince, "Niçin?" dedi. Ben de, "Çünkü, Rabbimiz, sevgili Peygamberimize (s.a.v.) İslâmiyeti bütün dinlere hâkim kılacağını va'd etti. O, va'dinden dönmez" dedim. O zaman Mukavkıs, "Hakîkaten Arablar Rumları, Âd kavmi gibi kılıçtan geçirdiler. Peygamberiniz doğru söylemiş..." dedi. Bundan sonra Mukavkıs bana, Eshâb-ı kirâmın (r.a.) ileri gelenlerini sordu. Onlar için hediyeler verdi. Resûlullahın (s.a.v.) amcası Abbâs'a (r.a.) da hediyeler gönderdi. Hz. Ömer'e durumu bildirdikten sonra, onun emrine girdim. Hz. Ömer, devlet me'murlarına maaşlarını ta'yin ederken, benim maaşımı da Adiy bin Ka'b oğullarının arasına yazdı."

"Hz. Âişe validemiz (r.anhâ) anlattı: Eshâb-ı kirâm bir mes'ele hakkmda ihtilâfa düştükleri zaman, babam imdada yetişirdi. Onlara kesin hükmü bildirir, ihtilâftan kurtarırdı. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) vefât edince, Eshâb-ı kirâm "Peygamber efendimizi (s.a.v.) nereye defnedelim" diye ihtilâfa düştüler. Hiçkimse bu hususta bir şey bilmiyordu. Babam, "Ben, Resûlullah (s.a.v.) efendimizden duydum, ***"Her Peygamber, vefât ettiği döşeğin altına defnedilir"*** buyurdu" dedi. Eshâb-ı kirâm (r.a.), Resûlullahın (s.a.v.) mîrâsı ile ilgili olarak ihtilâfa düştüklerinde, babam Ebû Bekr, "Ben Resûlullahtan ***"Biz Peygamberler mîrâs bırakmayız. Bizim bıraktıklarımız sadaka olur"*** buyurduğunu işittim" dedi ve onları ihtilâftan kurtardı."

"Muhammed bin İbrâhim et-Teymî (r.a.) anlattı:

Abdullah (r.a.) Müzeyneliydi. Abdullah, küçük yaşta yetim kalmıştı. Amcası onu kucağında büyüttü. Ona her zaman çok iyi davranırdı. Abdullah'ın (r.a.) müslüman olduğunu işitince, ona çok kızdı. Üzerinden elbisesini bile soydu. Bunun üzerine Abdullah, annesinin yanına gitti. Durumu anlatınca, annesi kendi çizgili entarisini bozarak oğluna iki parçadan meydana gelen bir elbise dikip giydirdi. Ertesi gün, Peygamber efendimiz (s.a.v.) Abdullah'a (r.a.), ***"Sen Zülbicâdeyn*** (iki parçalı elbisesi olan) ***Abdullah, kapımdan ayrılma"*** buyurdular. O da Resûlullah (s.a.v.) efendimizin kapısından hiç ayrılmadı. Abdullah (r.a.) birgün kapıda yüksek ses ile Allahü teâlâyı zikr ediyordu. Hz. Ömer bunu görünce, "Abdullah acaba yüksek sesle zikr yaparak gösteriş mi yapıyor?" diye sorunca, Peygamber efendimiz (s.a.v.), ***"Hayır, samîmi olarak yalvarıp yakaranlardan birisi"*** buyurdular."

İbn-i Mes'ûd da (r.a.) şöyle anlattı: "Tebük savaşında idik. Bir gece kalktım. Karargâhın bir yerinde ateş yakılmıştı. Hemen o tarafa yürüdüm. Baktım ki, Peygamber efendimiz (s.a.v.), Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer de orada idiler. Zülbicâdeyn Abdullah vefât etmiş, ona bir mezar kazmışlar. Resûlullah (s.a.v.) kabre indiler, Abdullah'ı lahdin içine yerleştirdiler. Üstüne toprak attıktan sonra, Resûlullah (s.a.v.); ***"Yâ Rabbî! Ben bu akşama kadar ondan memnundum. Sen de ondan hoşnut ol"*** diye duâ buyurdular."

İmâm-ı Begavî hazretlerinin Mesâbîh-i şerif isimli kitabından alınan ba'zı hadîsi şerifler:

Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki:

***"Eşyadan bir çift şeyi Allah yolunda sadaka eden kimse, Cennet kapılarından da'vet olunur. Cennette çeşitli kapılar vardır. Çok namaz kılanlar, namaz kapısından da'vet olunur. Cihâd edenler, cihâd kapısından, sadaka verenler, sadaka kapısından, oruç tutanlar, Reyyân kapısından da'vet olunur."***

Hz. Ebû Bekr, bu hadîs-i şerifi işitince, "Yâ Resûlallah! Bu kapıların yalnız birinden çağırılmakta zorluk yoktur. Acaba bu kapıların hepsinden çağrılan kimse var mıdır?" diye sorunca, Peygamber efendimiz **(s.a.v.)** ***"Evet vardır, ümit ediyorum ki, sen o kimselerdensin"*** buyurdular.

"Ebû Hüreyre'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerifte, Resûlullah (s.a.v.)*;* ***"Bize, her ikram edene, iyilik edene mükâfatını verdik. Fakat Ebû Bekr'in iyiliğinin, ikramının karşılığını veremedik. Ona Hak teâlâ hazretleri kıyamette ikramda bulunacak, mükâfatını verecektir. Bana, Ebû Bekr'in malının verdiği fayda gibi, hiç kimsenin malının faydası olmadı. Eğer dost edinseydim, Ebû Bekr'i dost edinirdim. Fakat ben Hak teâlâ hazretlerinin dostuyum"*** buyurdular. Hz. Ömer, "Hz. Ebû Bekr, bizim seyyidimiz, hayırlımızdır, Resûl-i ekreme hepimizden çok sevgilidir" buyurdu."

Hz. Âişe validemiz anlattı: "Fahr-i Kâinat (s.a.v.) son hastalığında bana; ***"Yâ Âişe! Bana, baban Ebû Bekr'i ve kardeşin Abdurrahmân'ı çağır. Bir vasiyetimi***

***yazdırayım. Çünkü benden sonra birisinin çıkıp, ben halîfe olmak istiyorum, diye söyliyeceğinden korkuyorum. Hâlbuki Hak teâlâ ve mü'minler Ebû Bekr'den başkasının halîfe olmasını istemezler"*** buyurdu.

Hz. Ömer rivayet etti: "Peygamber efendimiz (s.a.v.); ***"Allahü teâlâ hakkı, Ömer'in dili ve kalbi üzerine koymuştur"*** buyurdular. Bu hadîsi şerifte" hemen sonra ***"Biz Ömer'in söylediğinin hak olduğunu, kalblerin onun sözüyle sükûn bulduğunu uzak görmezdik"*** hadîsi şerifini Hz. Ali haber vermiştir.

Câbir bin Abdullah (r.a.) rivayet etti: "Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekr'e; "Ey Allahın Resûlünden sonra insanların en hayırlısı" diye hitap etti. Hz. Ebû Bekr, "Yâ Ömer! Sen bana böyle söylüyorsun, fakat Resûl-i ekremden duydum, ***"Ömer'den hayırlı bir kimse üzerine gün doğmamıştır"*** buyurdular. Ukbe bin Âmir'in (r.a.) haber verdiği bir hadîs-i şerifte, Resûlullah (s.a.v.); ***"Ben, peygamberlerin sonuncusuyum. Benden sonra peygamber gelmiyecektir. Eğer, benden sonra peygamber gelseydi, Ömer peygamber olurdu"*** buyurdu,

Hz. Âişe validemiz rivayet etti: "Resûlullah efendimiz (s.a.v.) ile beraberdik. Bir ara dışarıda bir gürültü ve çocuk sesleri duyduk. Resûl-i ekrem (s.a.v.) dışarı baktılar, Habeşlilerin oynadığını, çocukların da seyr ettiğini gördüler. Bana, ***"Yâ Âişe! Gel seyret"*** buyurdular. Ben de gidip, çenemi Peygamberimizin

(s.a.v.) mübarek omuzuna dayayıp seyretmeğe başladım. Bir müddet sonra bana, ***"Doymadın mı?"*** buyurdular. ***"Hayır, doymadım"*** dedim. Maksadım, O'nun yanında ne derece kıymetimin olduğunu anlamaktı. O sırada Hz. Ömer göründü. Hemen halk Habeşlilerin etrafından dağıldı."

Ebû Sa'îd-il Hudrî (r.a.) rivayet etti: "Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Sizin gök yüzündeki ışıklı yıldızlara baktığınız gibi, Cennet halkı da illiyyîn ehline bakar. Ebû Bekr ve Ömer onlardandır. Fakat onlar, bu mertebeden de yükseğe çıkıp Naîm Cennetine girerler."*** (îlliyyîn, Cennetlerin en şerefli mertebeleridir.)"

Hz. Enes rivayet etti: "Peygamber efendimiz (s.a.v.); ***"Ebû Bekr ve Ömer, Cennetteki erkeklerin, Peygamberlerden*** (aleyhimüsselâm) ***sonra seyyididir"*** buyurdu. Peygamber efendimiz (s.a.v.) mescide girdiği zaman, Hz. Ebû Bekr ve Ömer'den başka hiç kimse başını yukarı kaldırmazdı. İkisi sanki, Peygamberimize (s.a.v.) tebessüm ederlerdi. Resûlullah efendimiz de onlara bakar tebessüm ederdi." İbn-i Ömer (r.a.) anlattı: "Resûlullah (s.a.v.) birgün mescide girdiler. Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer, birisi sağında birisi de solunda idi. Resûl-i ekrem efendimiz onların ellerinden tutmuştu. ***"Biz kıyamet gününde bu şekilde kalkarız"*** buyurdular."

Ebû Sa'îd-il-Hudrî (r.a.) rivayet etti: Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdular ki: ***"Her Peygamberin gökte ve yerde ikişer veziri vardır. Benim gök ehlinden***

***olan vezirlerim Cebrail ve Mikâil'dir*** (aleyhimesselâm). ***Yer halkından olan vezirlerim, Ebû Bekr ve Ömer'dir."***

İbn-i Abbâs (r.a.) anlattı: "Hz. Ömer, vefât etmişti. Mübarek vücûdu teneşir üzerine konmuştu. Halk toplanmış duâ ediyordu. Birisi arkamda dirseklerini omuzuma dayamış, "Allahü teâlâ sana rahmet eylesin yâ Ömer! Ümid ediyorum ki, Hak teâlâ seni iki sahibin ile beraber kılar. Çünkü çok defa Resûlullah efendimizden (s.a.v.) işittim; ***"Ben me'mûr oldum. Ebû Bekr ve Ömer de me'mûr oldu. Ben işledim, Ebû Bekr ve Ömer de işlediler. Ben çıkarıldım. Ebû Bekr ve Ömer de çıkarıldı"*** buyurdu. Arkama döndüm, arkamdaki Hz. Ali idi."

Hz. Âişe validemiz anlattı: "Resûlullah (s.a.v.) evinde yatıyordu. Mübarek baldırları, ya'nî mübarek topukları ve dizleri arası açık idi. Hz. Ebû Bekr, kapıya gelip izin istedi. Habîb-i ekrem izin verdiler. Hâllerini değiştirmediler. Sonra Hz. Ömer gelip izin istedi. Ona da izin verdiler. Mübarek baldırları açık olarak yattıkları vaziyette sohbet ediyorlardı. Hz. Osman gelip izin isteyince, Resûl-i ekrem oturdu ve örtündü. Hepsi gittikten sonra Server-î âleme, "Babam Hz. Ebû Bekr içeri girdi, hiç hareket etmediniz. Hz. Ömer içeri girince yine aynı vaziyette durdunuz. Hz. Osman içeri girince doğrulup oturdunuz ve elbisenizi düzelttiniz. Bunun hikmeti nedir?" diye sordum. Cevabında, ***"Osman çok haya sahibi bir kimsedir. Eğer o hâlde izin verseydim, içeri girip söyliyeceğini anlatmazdı"*** ve

devamla, ***"Meleklerin haya ettiği bir kimseden ben haya etmez miyim"*** buyurdular."

"Hz. Osman şehîd edildiği gün, kendisi evinin muhasara edildiğini anladı. Muhasara edenlere hitaben, "Hak teâlâya yemîn ediyorum ki, siz bilmiyorsunuz. Resûl-i ekrem (s.a.v.) Medine'ye teşrif etti. Rûme kuyusundan başka içilecek tatlı su yoktu. ***"Kim Rûme kuyusunu satın alır, kendi kovası ile müslümanların kovasını aynı tutarsa, ona Cennetteki kovası, Rûme kuyusundaki kovasından hayırlı olur"*** buyurdular. Kendi param ile o kuyuyu satın aldım. Siz, bugün beni o kuyunun suyunu içmeye bırakmıyorsunuz. Deniz suyu gibi tuzlu su içiyorum" buyurdu. Hepsi birden, "Evet öyledir" dediler.

Hz. Osman, "Allahü teâlâya yemîn ediyorum. Mescid, Eshâb-ı kirâma (r.a.) dar geliyordu. Resûlullah (s.a.v.), ***"Falanın yerini kim satın alıp mescide katarsa, Cennette o yerden daha iyisine kavuşur"*** buyurdu. O yeri kendi malım ile satın aldım, mescide kattım. Siz bugün beni bu mescidde iki rek'at namaz kılmağa bırakmıyorsunuz" dedi. Hepsi, "Evet" dediler.

Hz. Osman, "Allahü teâlâya yemîn ediyorum. Tebük gazasında İslâm ordusunu kendi malım ile teçhiz ettiğimi bilmiyor musunuz?" buyurdu. Hepsi birden "Evet" dediler. Hz. Osman, "Alahü teâlâya yemîn ederim ki, Resûl-i ekrem (s.a.v.) Mekke'de Sebir dağına çıkmıştı. Yanında Ebû Bekr, Ömer ve ben vardık. Dağ sallanmaya başladı. Hattâ taşları döküldü. Resûlullah (s.a.v.) mübarek ayağı ile dağa vurdu. ***"Yâ Sebir!***

***Sûkin ol. Üzerinde bir nebi, bir sıddîk ve iki şehîd vardır"*** buyurdular. Hepsi tasdik ettiler. Hz. Osman, "Allahü ekber, Kâ'benin Rabbine yemîn ederim ki, ben şehidim" diye üç kerre tekrarladı. Sonra, "Resûlullah efendimiz (s.a.v.) bana, muhasara edenlere mukabele etmeyip, sabır etmemi vasiyet buyurmuştu" dedi."

Abdullah ibni Ömer (r.a.) şöyle anlattı: "Resûl-i ekrem (s.a.v.) Eshâb-ı kirâmı birbirleri ile kardeş yapıyordu. Hz. Ali o sırada orada yoktu. Biraz sonra gelip, "Yâ Resûlallah! Eshâb-ı kirâmı birbirleri ile kardeş kıldın. Beni kimse ile kardeş yapmadın" diye arzedince, Resûl-i ekrem (s.a.v.), ***"Sen, benim dünyâda ve âhırette kardeşimsin"*** buyurdular."

Ebû Sa'îd-il-Hudrî'nin (r.a.) rivayet ettiği bir hadîs-i şerifte buyuruldu ki: ***"Eshâbımın hiçbirine dil uzatmayınız. Onların şanlarına yakışmayan şeyler söylemeyiniz! Nefsim yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, sizin biriniz Uhud dağı kadar altın sadaka verse, Eshâbımdan birinin bir müd arpası kadar sevâb alamaz."***

Hz. Ömer'in rivayet ettiği bir hadîsi şerifte buyuruldu ki:

***"Eshâbıma dil uzatmakta Allahü teâlâdan korkunuz! Benden sonra onları kötü niyetlerinize hedef tutmayınız! Nefsinize uyup, kin bağlamayınız! Onları sevenler, beni sevdikleri için severler. Onları sevmiyenler, beni sevmedikleri için sevmezler. Onlara el ile, dil ile eziyyet edenler, gücendirenler, Allahü teâlâya eziyyet***

***etmiş olurlar ki, bunun da muâhazesi, ibret cezası gecikmez, verilir."***

Abdullah bin Zübeyr'in (r.a.) babasından rivayetle bildirdiği hadîs-i şerifte buyuruldu ki:

***"Kıyamet günü Eshâbımdan her biri, kabirlerinden kalkarken, vefât ettiği memleketin bütün mü'minlerinin, önlerine düşerek ve onlara nûr ve ışık saçarak Arasat meydanına götürür."***

Havz ve şefaat babında bildirilen hadîsi şerifte buyuruldu ki: ***"Benim havzımın iki ucunun arası, Île ile Aden arasındaki mesafeden uzaktır. Suyu kardan beyaz, baldan tatlıdır. Bardakları yıldızların sayısından fazladır. Bir kimse kendi havzına başkalarının devesinin girmesine nasıl mâni olursa, ben de ümmetimden başkalarını havzımdan men ederim."*** (Île, Kızıldenizin kuzeyindedir. Aden ile arasındaki mesafe birbuçuk aylık yol olup, takriben 1620 km.dir.) Eshâb-ı kirâm, "Yâ Resûlallah! O gün bizi tanır mısınız?" diye sordular. ***"Evet tanırım. Çünkü, sizin abdest a'zâlarınız nurlu olacak, başka hiçbir ümmette bu alâmet olmayacaktır"*** buyurdu."

Hz. Enes'in rivayet ettiği bir hadîsi şerifte buyuruldu ki: ***"Kıyamet günü insanlar Arasat'ta toplanır. Bir kısmı diğerinin üzerine dalga vurur, birbirlerine karışırlar. Mahşer halkı hep birden, Âdem aleyhisselâma gelirler, "Rabbinden bizim için şefaat dile!" derler. Âdem*** (a.s.), ***"Ben şefaate izinli değilim, İbrâhim aleyhisselâma gidiniz. O***

***Allahü teâlânın Halîlidir" der. İnsanlar ona gelirler. O da: "Ben şefaate izinli değilim. Mûsâ aleyhisselâma gidiniz. O, Kelîmullahtır" der. Ona gelirler: "Ben de şefaat edemem. Îsâ aleyhisselâma gidiniz. O, Rûhullahtır" der. Ona giderler. O da: "Ben şefaate izinli değilim. Muhammed aleyhisselâma gidiniz" der. Mahşer halkı bana gelirler. Ben: "Şefaat ederim" derim. Şefaat etmek için Rabbimden izin isterim. İzin verilir. Hak teâlânın bana bildireceği hamdler ile hamd ederim. Şimdi o hamdler hafızamda yoktur. Sonra yere kapanır, secde ederim. Hak teâlâ bana: "Yâ Muhammed! Şefaat et, kabul olunur" buyurur.Ben: "Yâ Rabbî! Ümmetime rahmet et, onlara merhamet et" ma'nâsına gelen, "Ümmeti ümmeti" derim"*** (İki kere buyurması, te'kid için veya nida içindir ki, ümmeti kendisine yaklaşsınlar, ateşten korunsunlar. Zîrâ nûr-i şerifleri ateşi söndürür.) ***Sonra bana: "Yâ Muhammed! Var, kalbinde arpa ağırlığında îmânı olanı ateşten çıkar" buyurulur. Ben de gider, kimin kalbinde arpa ağırlığında îmânı varsa, ateşten çıkarır geriye dönerim. Yine o hamdler ile hamd ederim ve secde ederim. Yine bana, "Yâ Muhammed! Söyle, işitilir, tste, verilir. Şefaat et, kabul olunur " buyurulur. Ben: "Yâ Rabbî! Ümmetime rahmet et!" derim. O zaman, "Kalbinde zerre kadar veya hardal dânesi kadar imânı olanları ateşten çıkar" buyurulur. Giderim, kalbinde zerre kadar îmânı olanları ateşten***

***çıkarırım. Yine dönerim, secdeye varır, niyaz ederim. Ve kalbinde zerre kadar îmânı olanları ateşten çıkarırım. Yine döner, secdeye varır, niyaz ederim. "Git, kalbinde hardal dânesinden de çok az îmânı olanları da ateşten çıkar" buyurulur. Gider, böyle îmânı olanları da ateşten çıkarırım. Dördüncü defa da Rabbimden, Lâ ilâhe illallah diyenlere de şefaat etmemi isterim. Allahü teâlâ: "Onları ateşten çıkarmak senin üzerine değildir. Fakat, İzzetim, Celâlim, Kibriyâm hakkı için onları elbette ateşten çıkarırım" buyurur."***

Bilâl bin Hâris'in (r.a.) rivayet ettiği hadîs-i şerifte buyuruldu ki: ***"Benden sonra unutulmuş bir sünnetimi meydana çıkaran kimseye, bunu işliyenlerin sevabı kadar ecir verilir. Bunların sevabında azalma olmaz. Buna karşılık, bid'at ve sapıklık çıkaranlardan, Allahü teâlâ ve Resûlü razı olmaz. Bu bid'ati işliyenlerin günahları kadar, bid'ati çıkaranın üzerine yükletilir. Bid'at işliyenlerin günahlarında hiç bir azalma olmaz."***

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) bildirdiği hadîsi şerifte buyuruldu ki: ***"Siz öyle bir zamanda geldiniz ki, Allahü teâlânm emirlerinin ve yasaklarının onda birini yapmaz iseniz, helak olur, Cehenneme gidersiniz. Sizden sonra öyle müslümanlar gelecek ki, Allahü teâlânm emirlerinin ve yasaklarının onda birini yapabilseler, Cehennemden kurtulurlar."***

Yine Ebû Hüreyre'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerifte

buyuruldu ki: ***"Allahü teâlâ, bu ümmet için her yüz sene başında, bu dîni kuvvetlendiren bir müceddid meydana çıkarır."***

Kur'ân-ı kerîmin fazîletleri bölümünde bildirilen hadîs-i şerifte buyuruldu ki:

***"Allahü teâlâ, gökleri ve yeri yaratmadan bin yıl önce, Tâhâ ve Yâsîn sûrelerini meleklere okudu. Ya'nî ma'nâlarını ilham etti. Melekler Kur'ân-ı kerîmi duyunca, bu Kur'ân-ı azîmüşşânın indirildiği ümmete müjdeler olsun. Veya Tûbâ ağacı onlar için olsun. Bu Kur'ân-ı hakimi yüklenen kalblere ve okuyan dillere de müjdeler olsun, dediler."***

Tesbîh, tahmîd ve tehlîlin sevabı bölümünde bildirilen hadîs-i şerifte buyuruldu ki:

***"Mi'râc gecesi, İbrâhim aleyhisselâma rastladım. Bana: "Ümmetine selâm söyle. Cennetin toprağının temiz olduğunu, suyunun tatlı, zemininin düz ve ağaçsız olduğunu, orada dikilen fidanın, Sübhânallahi velhamdülillahi ve Lâ ilâhe illallahü vallahü ekber olduğunu haber ver" dedi."***

İmâm-ı Begavî hazretleri "Me'âlim-üt-tenzîl" isimli kitabında buyuruyor ki:

"İnsan (Hel etâ) sûresi sekizinci âyet-i kerîmenin nüzul (inme) sebebini, âlimler şöyle bildirirler: Bir zaman, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyn hasta olmuşlardı. Resûl-i ekrem (s.a.v), Eshâb-ı kirâm ile torunlarını ziyarete gitti. Hz. Ali ve Hz. Fâtıma'ya hitaben; ***"Bu iki***

***ciğer köşeleriniz için bir adak adayın"*** buyurdular. Onlar da, Fıdda ismindeki hizmetçileri ile beraber, çocukları sıhhate kavuşursa, Allahü teâlânın nzâsı için, üç gün oruç tutacaklarım nezr ettiler (adadılar). Hz. Hasen ve Hz. Hüseyn sıhhat bulunca, yiyecek birşeyleri olmadığı için, Hz. Ali, bir Yahudiden üç sa' (12,6 litre hacmindeki kab dolusu) arpa borç aldı. Üçü de nezrlerini yerine getirmek için oruç tutmaya başladılar. Arpanın üçte birini hizmetçileri öğütüp, beş tane ekmek pişirdi. Çünkü hepsi beş kişi idiler. İftar vakti Hz. Fâtıma (r.anhâı) ekmeklerin her birini hazreti Ali'nin, Hasen ve Hüseyn'in, hizmetçileri Fıdda'nın ve birini de kendisinin önüne koydu. Kapıya bir miskin geldi. (Miskin, bir günlük yiyeceği bile olmayan fakire denir.) "Ben müslüman fakirlerinden biriyim. Açım. Yemek istemeye geldim" dedi. Önlerindeki beş ekmeği de miskine verdiler. Kendileri su ile iftar edip, ertesi gün için oruca niyet ettiler. Ertesi gün hizmetçi, kalan unun yansını öğüttü. Bu undan beş tane ekmek pişirip iftara hazırladı. İftar vakti oldu. Tam ekmekleri yemeye başlayacaklardı ki, kapıya bir yetim gelip yemek istedi. Beşi de ekmeklerini o yetime vererek, yetimi sevindirdiler. Kendileri su ile iftar edip, ertesi gün oruca niyet ettiler. Üçüncü gün, hizmetçi, arpanın kalan kısmını öğütüp, beş tane ekmek yaptı. İftar vakti ekmekleri yiyecekleri sırada kapıya birisi gelip, esirlikten yeni kurtulduğunu, üç gündür birşey yemediğini söyleyince, ellerindeki ekmekleri buna verdiler. Resûlullah (s.a.v.) bunların hâllerini, açlıklarını

haber alınca çok üzüldüler. Sonra Cebrail aleyhisselâm geldi. "Yâ Resûlallah mübarek olsun. Hak teâlâ Ehl-i beytin hakkında âyet-i kerîme gönderdi" diyerek, İnsan (Hel etâ) sûresini okudu.

Hz. Ali, Medîne dışına çıktı. Bir kimsenin kuyudan su çekip, hayvanlarını sulamakta olduğunu gördü. Ona yaklaşıp, "Sana ücretle kuyudan su çekeyim mi?" buyurdu. O da, "İyi olur " dedi. Bir kova suyu, bir avuç hurma karşılığı ücretle çekmek üzere anlaştılar. Hz. Ali (r.a.), su çekmeye başladı. Son kovayı çekerken, ip koptu ve kova da kuyuya düştü. O kimse kovanın gittiğine üzülerek, Hz. Ali'nin mübarek yüzüne bir tokat vurdu. Sonra, Hz. Ali ile anlaştıklarına göre hurmaları verdi. Hz. Ali hiç karşılık vermedi. Mübarek elini kuyunun içine uzattı. Allahü teâlânın izni ile kovayı çıkarıp o kimseye verdi. Ve oradan ayrıldı. Evine gelip, hurmaları, Hz. Fâtıma'ya verdi. Birlikde yerken Hz. Fâtıma, Hz. Ali'nin yüzündeki tokat izini görüp, sordu. O ise, gizledi.

Diğer taraftan, Hz. Ali'ye tokat vuran kimse, onun elini uzatıp kuyudan kovayı çıkarmasına hayret etmişti. Derin derin düşünmeye başladı. Kalbinde bir değişiklik, yumuşaklık hissetti. Kendini çok suçlu ve mahcûb hissetti. "O şahıs, Muhammed aleyhisselâmın dînine tâbidir. Eğer o din hak olmasaydı, o zât, derin kuyuya elini uzatmakla kovayı çıkaramazdı. Ben ise, böyle bir zâtın yüzüne tokat vurdum. Bu küstahlığı yapan el bana lâzım değildir" deyip, tokat vurduğu elini kesti. Bu kesik eli, diğer eline alıp, huzuru ile şereflenmek ve

kendisinden özür dilemek niyetiyle Hz. Ali'nin yanma gelip kapıyı çaldı. Resûlullah efendimiz de içeride idi. Hz. Ali kapıyı açınca, elinin biri kesilmiş, kanlar akar hâlde diğer elinde duruyor görünce hayret etti. Gelen kimse bir taraftan ağlıyordu. Hz. Ali içeri girip, durumu haber verdi. Peygamberimiz (s.a.v.), ***"Sana hakaret eden kimsedir. Söyle içeri gelsin"*** buyurdular. O kimse içeri girdi. Resûlullah (s.a.v.), onu bu hâlde görünce üzüldü. ***"Niçin böyle hatâ işledin?"*** diye sordular. O kimse ağlıyarak yaptığı hatâyı anlatıp, özür diledi ve îmân etmekle şereflendi. Peygamber efendimiz (s.a.v.) kesik eli yerine koydu. Mübarek ağzının tükrüğünden bir miktar sürüp duâ buyurdu. Allahü teâlânın kudreti ile, o kimsenin eli, eskisinden daha sağlam oldu."


*1)El-A'lâm cild-2, sh. 259*
*2)Vefeyât-al-a'yân cild-2, sh. 136*
*3)Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 61*
*4)Tabakât-üş-Şâfiîyye cild-7, sh. 75*
*5)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 48*
*6)Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 12*
*7)Tabakât-ül-müfessirîn cild-1, sh. 157*
*8)Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1257*
*9)El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 193*
*10)Miftâh-üs-seâde cild-2, sh. 102*
*11)Tam İlmihâl Seâdet-i Ebediyye sh. 990*
*12)Eshâbı Kirâm sh. 315*

**BEKÂ BİN BATÛ:**

Irak'ta yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Beka bin Batû Irâkî'dir. Sıddîkûn denilen evliyânın önde gelenlerindendir. Nehr-ül-mülk köylerinden Nânbûs'ta yaşadı. Doğum târihi kat'î olarak bilinememektedir. 553 (m. 1158) senesi civarında, orada vefât etti. Kabri bilinmekte ve ziyaret edilmektedir.

Beka bin Batû (r.a.), şaşılacak kerametler ve üstünlükler sahibi, derecesi çok yüksek bir zât idi. Evliyânın sultânı Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî (r.a.) bu zâtı çok över, kendisinden hürmet ile bahsederdi.

Beka bin Batû hazretleri, birgün deniz sahilinde oturuyordu. Bulunduğu yere yakın, sahilden bir gemi geçiyordu. İçinde askerler ve halktan bir grup, bir yere gidiyorlardı. Gemide bulunan ba'zı kimseler içki içip eğleniyorlar, diğer yolcuları rahatsız 'ediyorlardı. Beka hazretleri karada idi. Fakat, keşf hâli ile onların yaptıklarını anlayıp üzülüyor, rahatsız oluyordu. Denizin kenarından geminin kaptanına seslendi. "Allahtan kork!" buyurdu ve ba'zı nasihatlerde bulundu. O azgın kimseler, buna iltifat etmediler. Buna daha çok üzülen Beka hazretleri, derhal suya emredip: "Ey üzerindeki gemiyi taşıyan deniz! O günahkârları içine al!" buyurdu. Derhal denizin suları yükseldi. Dalgalar çoğaldı. Gemi batmaya başladı. Gemidekiler feryâd ediyorlardı. Beka hazretleri, Allahü teâlânın izni ile su üzerinde yürüyerek, batmakta olan geminin yanına geldi. Gemidekiler, yaptıklarına pişman olduklarını, tövbe ettiklerini açıkladılar. Beka hazretleri su üzerinde

namaz kılıp, sonra Allahü teâlâya duâ etti. Daha duâsını bitirmeden su sâkinleşti, dalgalar durdu ve gemidekiler kurtuldu. Bu kimseler, bu hâdise ile Beka hazretlerinin büyüklüğünü anladılar. Kendisini sık sık ziyaret edip, sohbetlerinde bulundular.

Zamanında bulunan fıkıh âlimlerinden üçü, bir akşam Beka bin Batû hazretlerini ziyarete geldiler. Yatsı namazını onun arkasında kıldılar. Namazdaki kıraatini (okumasını), arzu ettikleri gibi bulmadılar. Bunun için sû-i zanda bulundular. O gece, Beka bin Batû hazretlerinin talebelerinin yanında misafir oldular. Üçü de o gece ihtilâm oldular. Yakında bulunan nehirde gusl etmek için, tekkenin kapısından çıktılar. Nehre indiler. Gusl ediyorlardı. Bir de baktılar ki, büyük bir arslan gelip bunların elbiselerinin üzerine yattı. Soğuğun da çok şiddetli olduğu bir geceydi. Donacaklarını iyice anlamışlardı ki, tam o sırada Beka hazretleri tekkeden çıktı. Arslan onu görünce hemen yanına koştu. Yüzünü ayaklarına sürmeye başladı. O kimseler bu hâli görünce kabahatlerini anlayıp, tövbe ve istiğfar ettiler. Beka hazretleri hakkında yanlış düşündüklerini anladılar. Onun bu kerametini görünce, ona olan sû-i zanlan muhabbete dönüştü. Bundan sonra kendisini çok sevdiler. Allahü teâlânın veli kullarından birisi hakkında sâdece kalbden yanlış düşünen kimseye, büyük bir arslan musallat olursa, evliyâya açıktan muhalefet ve düşmanlık edenlerin hâllerinin ne kadar tehlikeli olduğunu düşünmelidir.

Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri, Beka bin

Batû'yu (r.a.) çok sever, kendisinden medh ile bahseder ve "Diğer evliyâya verilen derecelerin, yükseklikleri hepsi ölçü ile verildi. Ama Beka bin Batû (r.a.) bundan müstesna. Ona verilenlerin hepsi sayısız, ölçüsüz verildi" buyururdu.

Baka bin Batû (r.a.) buyurdu ki: "Fakr hâli odur ki, kalbden Allahü teâlâdan başka herşey ile olan bağ koparılmalı, dünyâ sevgileri oraya girmemelidir. Böyle bir sevgisi varsa, silmeli, çünkü bu sevgi, birçok meşgûliyyetler çıkarır. Evliyâlık yolunda bulunmaya mâni olan sebebler meydana çıkarsa ve herhangidir kimsenin kalbi, o maddî ve geçici mülklere bağlanırsa, o kimse bu yolda bulunamaz. Kalbden, mülk sevgilerinin ayrılmış olduğunun alâmeti, hiçbir hâlde kulda bir değişiklik olmamalıdır. Ya'nî bir kalbde dünyâ muhabbetinin bulunup bulunmadığının alâmeti, bir şeyin olması ile olmaması arasında fark olmamasıdır. Bu şeylerin varlığı veya yokluğu onda değişiklik yapmamalıdır. Mülklerin varlığı onu şımartmamalı, yokluğu ise onu harekete geçirmemelidir. Hâl böyle olunca, hiçbir tehlikeli hâl ona te'sir etmez. Hattâ bunun hâli öyle olur ki, bir mülke sâhib ise, onun hâli, mülkü yok gibi olur. Şayet bir mülke sâhib değil ise, onun hâli, sanki dünyâya sahipmiş gibi olur. Görenler böyle hissederler. Böyle bir kimse, dünyâda ve âhırette kendisi için bir makam görmez. Hâline bakar ve kendini birşey görmeyen, bir talepte bulunmayan kimseye benzetir. Kulun Allahü teâlâya kavuşmak yolunda bulunması, yukarıda bildirilen bu sıfatların hakikatine

vardıktan sonra başlar, işte bu hâllerin sahibleri, yüksek derece ve makam sahibidirler."

"Kendisinden daha aşağı derecede olan birinin nasihatini kabullenmek, yüksek derecelerden birine sahip olmağa işarettir."

"Bir kalb, insanları kötülükten çekmek ve onlara fâideli olmak için çırpmmıyorsa, o kalb viranedir."

"Nefsine karşı Allahü teâlâdan yardım istemiyen kimse, nefsine yenilir, mağlûp olur."

"Bir kimse, evliyâlık yolunun bidayetinde (başlangıcında) bu yolda bulunanların edebleri ile edeblenmezse, bu kimsenin bu yolda nihayete varması nasıl düşünülebilir."

*1)Câmi'u kerûmât-il-evliyâ cild-1, sh. 367*
*2)Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 147*

**BEKR EZ-ZERENCERÎ:**

Mâverâünnehr'de yetişen Hanefî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Bekr bin Muhammed bin Ali el-Ensârî olup, künyesi Ebü'l-Fadl'dır. Buhârâ'nın Zerencer kasabasında, 427 (m. 1036) senesinde doğdu. Dedeleri, Eshâb-ı kirâmdan Câbir bin Abdullah Ensârl'ye (r.a.) dayanır.

Şems-ül-eimme Ebû Sehl es-Serahsl ve Şems-ül-eimme Abdülazîz bin Ahmed el-Hulvânî'den fıkıh ilmi tahsil etti. Ensâb ve târih ilmini de iyi bilirdi. Kendi beldesinde "Küçük Ebû Hanîfe" ismini vermişlerdi. Mes'eleleri hıfzetme (ezberleme) hususunda, zekâsı

darb-ı mesel hâline gelmişti.

Ortaya çıkan yeni mes'elelerde fetva için kendisine müracaat olunurdu. Uzun bir ömür yaşadı. Onun vâsıtasıyle ilim her yere yayıldı. Kendisinden çok rivayette bulunuldu. Abdülazîz bin Muhammed el-Hulvânî, Ebû Sehl Ahmed bin Ali, Ebû Hafs Ömer bin Mensur el-Hâfız, Ebû Mes’ûd Ahmed bin Muhammed bin Abdullah el-Becelî el-Hâfız, Ebü'l-Kâsım Meymûn bin Ali bin Meymûn, Ebû Abdullah İbrâhim bin Ak et-Taberî, Ebû Ya'kûb Yûsuf bin Mensur el-Hâfız, Ebû Amr Muhammed bin Abdülazîz el-Kantarî ve başka âlimlerden hadîsi şerîf öğrendi. Zamanında birçok âlimden rivayet etmekte benzeri yok idi.

Kendisinden; Belh'de Ebû Ca'fer Ahmed bin Muhammed bin Ahmed bin Ca'fer, Serahs'de Ebû Abdullah Muhammed bin Ya'kûb el-Kâsânî, Semerkand'da Ebü’l-Fadl Muhammed bin Ali, Buhârâ'da Ebû Muhammed Abdulhalim bin Muhammed hadîsi şerif rivayet ettiler. 512 (m. 1118) de Buhârâ'da vefât etti.

El-Emâlî ve Menâkıb-ı İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe isimli eserleri vardır. Menâkıb-ı İmâm-ı a'zam isimli eseri, Süleymâniye Kütüphanesi, Kasîdecizâde kısmı, 677 numarada mevcuttur.

Bekr ez-Zerencerî, "Menâkıb-ı İmâmı a'zam Ebû Hanîfe" isimli eserinde buyuruyor ki: İmâm-ı a'zamın ismi, önceki âlimler ve Resûlullah (s.a.v.) tarafından bildirilmiştir. Ebû Hüreyre'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerifte Resûlullah efendimiz buyurdular ki;

***"Ümmetimde Nu'mân isminde, Ebû Hanîfe***

***künyesinde bir zât vardır. O, ümmetimin ışığıdır."*** (Bunu üç kere tekrar ettiler.; Hz. Ali Kûfe'de buyurdu ki: "Size, şehrimiz olan Kûfe'den çıkacak, Kur'ân ilimlerinde yüksek, kalbi ilim ve hikmetle dolu, Ebû Hanîfe künyesinde bir zâtı bildiriyorum. Âhır zamanda bir kavim, Râfızîlerin Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer'e düşmanlıkları sebebiyle helak olmaları gibi, ona düşman olarak helak olurlar."

İbrâhim Nehâî, Hammâd bin Ebî Süleymân'a buyurdu ki: "Ebû Hanîfe'ye yetişirsen, benden ona selâm söyle." Bundan sonra da Ebû Hanîfe'yi meth etti.

İmâm-ı a'zam hazretleri, Eshâb-ı kirâmdan dört kişiyi gördüğü için Tâbiîndendir. Bunlar, Abdullah bin Ceza ez-Zebîdî, Enes bin Mâlik, Abdullah bin Ebî Evfâ ve Ebü't-Tufeyl Amir bin Vâsıle'dir (r.anhünı). İmâm-ı a'zam buyuruyor ki: "95 yılında hacca gittim. Orada Mescid-i haramda Resûlullahın Eshâbından Abdullah bin Ceza ez-Zebîdî (r.a.) ile karşılaştım. Buyurdu ki: Resûlullahtan işittim ki, ***"Kim Allahın dîninde fakîh olursa, Allahü teâlâ ona bütün işlerinde kâfidir. Ona ummadığı yerden rızık verir"*** buyurdu. Enes bin Mâlik'i (r.a.) ise, 95 senesinde Basra'da gördüm. Buyurdu ki; Resûlullahtan işittim ki, ***"İlim öğrenmek, her müslümana farzdır"*** ve ***"Hayra delâlet eden, hayrı yapan gibidir"*** buyurdu.

İmâm-ı a'zam hazretleri, Tabiînin büyüklerine de yetişmiş, onlarla görüşmüştür. Bunların en meşhurları; Alkame bin Mersed, Atâ bin Ebî Rebâh, Atâ bin Yesâr, Talhâ bin Mutarrif, Âmir bin Şerâhil eş-Şa’bî, Katâde bin

Diâme es-Sedûsî, Atıyye bin Sa'îd el-Avfi, Yezîd bin Süheyb, Amr bin Dînâr, Kays bin Ebî Bekr bin Ebî Mûsâ Eş'arî, Mekhûl eş-Şâmî, Yezîd bin Abdurrahmân, Muhammed Bakır, Muhammed bin Şihab ez-Zührî, Habîb bin Ebî Sabit, Müslim bin Abdullah, Nâfi' Mevlâ, İbn-i Ömer, Âsım-ül-Ahvâl, Amr bin Mürre, Muhammed bin Münkedir, Avn bin Abdullah, Adî bin Sabit, Sabit el-Benânî, Hişam bin Urve, Sa'îd bin Mesrûk, Tâvûs-ül-Yemânî, Mensur bin Mu'temir, Muhammed bin Sûka, Eyyûb-i Sahtiyânî gibi pekçok âlimlerdir. Bunların hepsinden hadîs-i şerif aldı ve rivayet etti. İmâm-ı a'zam, Alkame bin Mersed'den, o da Bureyde'den, o da babasından rivayet etti: "Birgün Resûlullah efendimizle oturuyorduk. Buyurdu ki, ***"Kalkın, Yahudi olan hasta komşumuzun ziyaretine gidelim."*** Evine vardık. Resûlullah efendimiz, nasıl olduğunu sorduktan sonra, Yahudiden Kelime-i şehâdet getirmesini istedi. Adam babasına baktı, o da sükût etti. Resûlullah (s.a.v.) tekrar Kelime-i şehâdet getirmesini istedi. O zaman babası "Kelime-i şehâdet getir" dedi ve Yahudi müslüman oldu. Resûlullah buyurdu ki: ***"Allaha hamd olsun ki, benimle Cehennemden bir kimseyi azâd etti."*** "İmâm-ı a'zamın, Ebû Sa'îd-il-Hudrî'den rivayet ettiği hadîs-i şerifte buyuruldu ki: ***"Kim benim söylemediğim bir sözü bana isnâd ederse, Cehennemde oturacağı yere hazırlansın."***

Ebû Sa'îd-il-Hudrî (r.a.) şöyle bildirdi: Peygamber efendimizden, İsrâ sûresinin 79. âyet-i kerimesinde bildirilen "Makâm-ı Mahmûd"u sordum. Buyurdu ki;

***"Makâm-ı Mahmud, Makâm-ı Şefaattir. Allahü teâlâ, îmân ehlinden bir kavme günahları sebebiyle azâb edecek, sonra onları Muhammed aleyhisselâmın şefaati ile Cehennemden çıkaracak, sonra onları Heyvân denilen nehre atacaktır. Onlar orada küçük günahlarından yıkandıktan sonra Cennete girerler. Bunlara, Cehennemden azâd olunmuşlar ismi verilir. Onlar bu ismin kaldırılmamsı Allahü teâlâdan ister*** *ve* ***bu isim onlardan kaldırılır."***

İmâm-ı a'zam hazretlerinin rivayetine göre, Resûlullah (s.a.v.), kaza ve kaderin değişmiyeceğini, her şeyin ezelde takdir edilmiş olduğunu anlatınca, Eshâb-ı kirâm da "Ezeldeki takdire güvenelim. İbâdet yapmıyalım" dediler. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) bunlara: ***"İbadet yapınız. Herkese ezelde takdir edilmiş olan şeyi yapmak kolay olur"*** buyurdu. Sonra Leyl sûresi 5, 6, 7, 8, 9, 10. âyet-i kerîmelerini okudu. Bu âyeti kerîmelerde meâlen buyuruldu ki:

***"Fakat kim*** (malından, hakkullahı) ***edâ eder*** (şirk ve isyandan) ***sakınır, sözün en güzelini*** (Kelime-i tevhidi veya Cenneti veyahut infâk ettiği malın karşılığı olan va'd-i ilâhiyi) ***tasdik ederse, biz onu*** (yolun) ***kolayına müyesser kılarız. Kim cimrilik ederse*** (infâk etmezse) ***ve Allahü teâlânm sevabına ihtiyaç göstermezse ve en güzel kelimeyi yalanlarsa, biz de ona, en güç akıbete götüren yolu kolaylaştırırız."***

İmâmı a'zamdan rivayette bulunan büyük âlimlerden

ba'zıları; Süfyân-ı Sevrî, Ebû Hamza Sekrî, Ebû Ca'fer Râzî, Ebû Avâne Vaddâh, Hammâd bin Zeyd,Yahya bin Zekeriyyâ, Mis'âr bin Kedâm, Ebû İsme Nuh bin Ebî Meryem, Veki' bin Cerrah, Abdullah bin Mübarek, Abdullah bin İdrîs el-Kûfî, Cerîr bin Hazım el-Basrî, Süfyân bin Uyeyne, Hafs bin Gıyâs, Huşeym Lin Beşîr, Abdurrezzâk bin Hemmâm, Hammâd bin Seleme ve daha bir çokları ondan ilim öğrenip rivayette bulundular. Bu fakîhlerin hepsi, İmâm-ı a'zamın üstünlüğünü önceleri anhyamamış, onu görüp dersinde bulunduktan sonra onun üstünlüğünü anlamış ve ikrar etmişlerdir. İmâmı A'meş'e bir mes'ele sorulduğu zaman, soran kimseyi İmâm-ı a'zama gönderirdi.

Yûsuf bin Halîl diyor ki; "Biz kendimizi fıkıh âlimi sanır ve meclis kurardık. Ne zaman ki İmâmı a'zamın meclisine uğradım, sanki gözümden perde kalktı da gerçek fıkıh âliminin kim olduğunu anladım."

Mis'âr bin Kedâm buyurdu ki: "İmâmı a'zamla beraber ilim taleb ettik.o bizi geçti. Onunla zühd taleb ettik yine bizi geçti. Onunla kelâm taleb ettik. Burada da bizi geçti."

Yahya bin Nadr diyor ki: "Ebû Hanîfe, bir kimse ile konuştuğu zaman hiç kızmazdı. Herkes ona hürmet ederdi. O da karşısındakine saygı gösterirdi. O insanlar içinde ahlâkı en güzel, en yumuşak, nefsine hâkim, çok cömert, gece çok namaz kılan ve dünyâya hiç düşkün olmayan mübarek bir zât idi."

Emîr-el-mü'minîn, İmâm-ı a'zama 80 dînâr ve cariyeler teklif ettiği hâlde, o ne bir câriye, ne de bir

dînâr kabul etmiştir. Sabahın erken saatlerinden akşama kadar, evinin yanında bulunan mescidde ders okutur, akşamdan sonra da arkadaşları ile sabaha kadar fıkıh müzâkere ederdi. İmâmı a'zam hazretleri âyet-i kerîmeleri kendi reyi ile tefsir etmez, mutlaka bu konudaki hadîs-i şerifleri veya Sahâbe-i kirâmın rivayetlerini arar, onlan bulduğu zaman onlarla âyet-i kerîmeden hüküm çıkarırdı.

Abdullah bin Mübarek, İmâmı a'zama dil uzatan birisine, "Otuz sene, yatsı ile sabah namazını aynı abdestle kılan kimseye dil uzatmaya utanmıyor musun?" dedi. Ahmed bin Yahya diyor ki, "Ebû Hanîfe, Ramazan ayı geldiğinde, biri gündüz, biri gece olmak üzere, günde iki, ayda altmış defa hatim yapardı."

Abdullah bin Mübarek buyuruyor ki: "İmâmı a'zam, kırkbeş sene beş vakit namazı bir abdestle kılmıştır. Gece kıldığı iki rek'atlik namazda Kur'ân-ı kerîmi hatm etmiştir."

İmâm-ı a'zamın menâkıbı ve üstünlüğü: Ebû Bekr-i Sıddîk, nasıl ki, Eshâb-ı kirâmın en üstünü, en fazîletlisi, en fakîhi, en âlimi, en vera' ve takva sahibi, en cömerdi ise, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe de Tabiînin en âlimi, en müttekîsi, en vera' sahibi, en fakîhi, en zahidi, en cömerdi idi. İmâmı a'zamın Kûfe'de bir dükkânı vardı ve burada kumaş satardı. Hz. Ebû Bekr'in de Mekke'de kumaş dükkânı vardı ve kumaş satardı. İmâm-ı a'zam, bu hususta da Hz. Ebû Bekr'e ittibâ etmek istemiştir. Kazanılan paranın dörtbin dirhemini ayırır, geri kalanını dağıtırdı ve Hz. Ali'nin rivayet ettiği

şu hadîs-i şerifi söylerdi: ***"Mü'minlere, başkasına muhtaç olmaması için dört bin dirhem kâfidir."*** İmâmı a'zamın dükkânında bir ortağı vardı. Adı Hafs bin Süleymân el-Bezzâz idi. "Birgün İmâm-ı a'zam dükkânında yok idi. Ortağı Hafs da orada oturuyordu. Dükkâna Medine'den biri gelip ipekli kumaş almak istedi. Hafs ipekli kumaşı çıkardı. Müşteri, "Bunu kaça satıyorsun?" diye sordu. "Bin dirhem" dedi. Halbuki kıymeti dörtyüz dirhem idi. Müşteri, parayı verip kumaşı aldı. İmâmı a'zam gelip durumu öğrenince, bin dirhemi kabul etmedi. Medine'ye giderek müşteriyi buldu. Parayı verip kumaşı geri aldı. Sonra müşteriye, "Bunu benden dörtyüz dirheme satın al" deyip, malı yeniden sattı. İşte İmâm-ı a'zamın vera'ı böyle fazla idi.

Birisi İmâmı a'zama bir miktar mal emânet bırakmış idi. Başkasına söylemeden bu zât vefât etti. Geride de ufak bir çocuk bırakmış idi. Çocuk büyüdüğü zaman, İmâmı a'zam onu çağırarak, babasının bırakmış olduğu emâneti ona verdi. Hâlbuki imâmdan başka kimsenin bu emânetten haberi yok idi.

İmâm-ı a'zam, dükkânında bir mal satarken, eğer malın bir kusuru varsa, satış esnasında söylerdi. Bir defasında ortağı olan Hafs bin Süleymân el-Bezzâz, bir malın aybını söylemeyi unuttu. Bunun üzerine İmâm-ı a'zam bütün bu malın parasını sadaka olarak verdi. İmâm-ı a'zam gece namazlarında gömlek, sarık ve cübbe giyerdi. Bütün bunların toplam kıymeti binbeşyüz dirhem idi. Her gece için husûsî giyinirdi. Buyururdu ki, "Allah için süslenmek, insanlar için süslenmekten daha

hayırlıdır."

İmâm-ı a'zam hazretleri oğlu Hammâd'la beraber teravih için Ömer bin Zerr'in mescidine giderlerdi. Bu gittikleri mesafe 3 mil idi. Bir defasında İmâm-ı a'zamın annesi, bir mes'eleyi öğrenmek istedi ve oğluna dedi ki. "Git bu mes'eleyi Ömer bin Zerr'e sor!" İmâm-ı a'zam hazretleri gidip bu mes'eleyi Ömer bin Zerr'e sordu. Ömer, "Sen bu mes'eleyi benden daha iyi bilirsin" deyince İmâm-ı a'zam, "Ben annemin emrine muhalefet etmem" dedi. Ömer bin Zerr, "Bu mes'elenin cevâbı nedir?" diye sordu. İmâm-ı a'zam mes'elenin cevâbını söyleyince, Ömer bin Zerr de, "öyle ise git, annene böyle söylediğimi bildir" dedi.

Mis'âr bin Kedâm diyor ki, "İmâm-ı a'zam birgün farkında olmadan bir çocuğa karşı ayağını uzatmıştı. Çocuk "Ey İmâm! Kıyamet günü kısastan korkmuyor musun?" dedi. Bunu duyan İmâm hemen bayıldı. Saatler sonra ayıldı ve buyurdu ki: "Korkuyorum. Çünkü o, Hz. Ebû Bekr'den rivayet edilen şu hâdiseye uygun konuştu. "Bir defasında Hz. Ebû Bekr, evinden mescide namaz kılmak için çıktı. Yolda, ayağı bir karıncaya basarak onu öldürdü. Hz. Ebû Bekr, karıncayı kaldırdı ve ağlamaya başladı. Allahü teâlâdan karıncanın diriltilmesini diledi. Allahü teâlânın izni ile karınca dirildi ve Hz. Ebû Bekr, karıncadan yetmiş defa özür diledi. Bu özür dileme, kıyamet günü kısas yapılması korkusundan idi.

Şakîk-i Belhî (r.a.), İmâm-ı a'zam hazretlerinin cömertliğini şöyle anlattı: "Küfe'de Ebû Hanîfe isminde

bir zâtın yetiştiğini duydum. Onu görmek için Belh'den Küfe'ye geldim. Kendisini gördüm. Anlattığı şeyler beni hayretten hayrete düşürüyordu. Birgün arkasından yürüyordum. Sokakta, Ebû Hanîfe hazretlerini gören bir kimsenin yolunu değiştirdiğini gördüm. İmâm hazretlerinin kendisini görmemesi için, başka bir sokağa girdi. Hz. İmâm, bu durumun kendisi ile alâkalı olduğunu anlayıp, hemen o sokağa girdi. Adama yaklaşıp, "Beni görünce niçin dönüp bu sokağa girdin?" diye sordu. Adam mahcûb bir şekilde, "Efendim, sizden onbin dirhem gümüş karşılığı veresiye bir kumaş satın almıştım. Vâde günü geçtiği hâlde borcumu ödeyemedim. Sizi görünce de, utancımdan bu sokağa girdim" dedi. Hz. İmâm, "Kardeşim o on bin dirhemi size hediyye ettim. Yeter ki, siz dünyâ malı için bizden utanmayasınız" buyurdu. Ben bu hâli görünce, Ebû Hanîfe hazretlerinin dünyâ için çalışmadığını, din için çalıştığını anladım ve bundan sonra da, o vefât edene kadar yanından (sohbetinden) ayrılmadım.

Ticâretten hâsıl olan gelirini ilim erbabına dağıtırdı. Sâdece Ebû Yûsuf hazretlerine hergün yüz dirhem verirdi. Birşey yese, birşey giyse, onun mislini, benzerini, ihtiyâcı olana sadaka olarak verirdi. Meselâ, bir elbise giyse, aynısından ihtiyâcı olanlara da hediye ederdi. Talebelerinden biri kendisine kıymetli, çok güzel bir elbise hediye ettiğinde, o da karşılık olarak, onun verdiğinden daha kıymetli, güzel bir elbiseyi talebesine hediye etti.

İhsanı o kadar çok idi ki, oğlu Hammâd mektebde

Fâtiha'yı öğrenince, bunu öğreten hocaya bin dirhem hediye etmiştir."

*1)Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 74*
*2)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 33. 34*
*3)Fevâid-ül-behiyye sh. 56*
*4)Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 273*
*5)Tabakât-ül-fukahâ sh. 77*
*6)Menâkıb-ı İmâmı a'zam Ebû Hanîfe (Süleymâniye Kütüphanesi Kasidecizâde kısmı No: 677).*

**BENÂ BİN MUHAMMED BİN MAHFÛZ:**

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebü'l-Beyân olup, ismi, Benâ bin Muhammed bin Mahfuz el-Kureşî'dir. İbn-ül-Havrânî de denir. Ebü'l-Beyân hazretleri, aynı zamanda şâir ve lügat âlimi idi. 551 (m. 1156) senesi Rabi'ül-evvel ayında Şam'da vefât etti. Bâb-üs-sagir denilen yere defnedildi.

Ebü'l-Beyân hazretleri, ilmiyle âmil ve Allahü teâlâdan çok korkan bir zât idi. Ömrünü, ilim öğrenmek ve öğretmekle geçirdi. Çok ibâdet ederdi. Sünneti seniyye üzere yaşayan, hâller ve makamlar sahibi idi. Ebü'l-Beyân; Ebü'l-Hasen bin Mevâzinî, Ebü'l-Hasen Ali bin Ahmed bin Kubeys el-Mâlikî ve birçok âlimden ilim öğrendi ve hadîs-i şerif dinledi. Kendisinden ise; Kadı Es'âd bin el-Müneccî, Yûsuf bin Abdülvâhid bin Vefa es-Sülemî, Ahmed el-Irâkî, Abdurrahmân bin Hüseyn bin Abedan ve birçok âlim ilim öğrendi ve hadîs-i şerif rivayet etti.

Subkî hazretleri, Tabakât'ında Onun için; "Ebü'l-Beyân, zâhid, vera' sahibi, lügat ve fıkıh alimi idi. Çok şiirleri ve eserleri vardır."

Celâlüddîn el-Basravî ise, Tuhfet-ül-enâm fî fadâil-iş-Şam adlı eserinde; "Ebü'l-Beyân, imâm, âlim, zâhid, âbid ve vera' sahibi idi. Nahiv, lügat ve fıkıh âlimi idi. Menkıbeleri çoktur. Fazîlet sahibi idi" demektedir.

Batâihî şöyle anlatır: "Birgün Şam'da bir camide, Ebü'l-Beyân hazretleri ile, Şeyh Reslân hazretlerini gördüm. Oradan ayrılıp, birlikte yüksek bir tepeye çıktılar. Orada oturup sohbete başladılar. Bende peşlerinden gittim. Az sonra yanlarında bir zât beliriverdi. Sanki havada duruyordu. Ebü'l-Beyân hazretleri ile Şeyh Reslâm hazretleri, o gelen zâtın huzurunda edeble durdular. Çeşitli şeylerden suâl ettiler. Bir ara o gelen zât Ebü'l-Beyân'ı işaret ederek, şu anda yeryüzündeki evliyânın büyüğü sizsiniz dedi. Ebü'l-Beyân hazretleri de ona, Ebü'l-Abbâs diye hitâb ediyordu. Daha sonra bu zâtın, Hızır aleyhisselâm olduğunu anladım."

Şöyle anlatılır: 'Ebü'l-Beyân hazretlerinin vefâtından sonra, talebeleri onun evinde bir araya geldiler. Melik Nûreddîn eş-Şehîd, kendilerine bir haberci gönderip dağılmalarını söyledi. İçlerinden Şeyh Nasır isminde bir zât, gelen haberciye hitaben; "Sen bizim bu mübarek yerden dağılmamızı bildiriyorsun. Şimdi geriye dön ve seni gönderen zâta bildir ki: Hâmile olan hanımın doğum yapacak. Allahü teâlânm sana erkek bir evlâd vermesi için duâ ve niyazda bulun. Ebü'l-Beyân

hazretlerinin yerindeki talebelerine dokunma" dedi. Haberci, geriye dönüp bunu arzettiğinde, Melik Nûreddîn "Vallahilazîm bunu hiç düşünmemiştim" deyip, oraya bin dirhem ve yüz çeki odun gönderdi. Sonra oraya bir tekke yaptırdı."

1)*Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 369*
2)*Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 160*
3)*Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 79*
4)*Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-7, sh. 318*
5)*El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 235*
6)*Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 312*

**BERK:**

Şam'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Altıncı asrın sonlarında vefât etti. Zamanında bulunan tasavvuf büyüklerinin önde gelenlerinden idi. Hâl ve hareketleri, güzel ahlâkı ile herkes tarafından sevilir, çok hürmet edilirdi. Kendi hâlinde yaşar, sıkıntıda olanların yardımına koşardı. Apaçık kerametleri herkes tarafından görülürdü.

Birgün, Şam kadısı hayvanına binmiş olarak bir yerden geçiyordu. Baktı ki, Berk hazretleri ileride bir yerde ayakta duruyor, önünde bir hırka ve elinde de kalın, büyük bir sopa var. Çok hiddetli bir şekilde elindeki sopayla o hırkaya hücum ediyor ve sopayla vuruyordu. Her vurduğunda da, o hırkadan kan fışkırıyor, çıkan kanlar etrafa yayılıyordu. Kendinden geçmiş bir hâlde, arada bir "Allah! diye haykırarak,

sanki harb meydanında imiş gibi o hırkayı dövüyordu. Bu hâli dikkatle ve hayretle seyreden kadı efendi, hayvanından indi. Yerde, bir miktar daha Berk hazretlerini seyretti. Allahü teâlânın izni ile basiret (kalb) gözü açıldı. Bu durumun, Berk hazretlerinin bir kerameti olduğunu anladı. Fakat teferruatını bilemiyordu. Bir zaman sonra Berk hazretleri o hâlden ayrılıp, normal (zahir) hâline gelince, "Efendim! Bu ne hâldir? Bu durumu izah eder misiniz?" dedi. Berk hazretleri cevâbında şöyle anlattı: "Şu anda Mensûre vak'ası meydana geldi. Müslümanlarla kâfirler harb ediyorlardı. Müslümanlara yardım ettim. Allahü teâlânın izni ile müslümanlar gâlib, kâfirler zelîl ve perişan oldular. Bu gördüğün kanlar, kâfirlerin kanlandır. Sen, şimdi bu günün târihini tut. Bir zaman sonra bu hâdisenin haberi gelir. Bu târih ile karşılaştırırsın. Aynı gün ve saatte olduğunu görünce, bu söylediklerime daha yakînen inanmış, iyice anlamış olursun." Berk hazretlerinin bu sözlerini hayretle dinleyen kadı efendi, bu hâdisenin târihini, saatini not edip ayrıldı. Aradan bir zaman geçtikten sonra, bu hâdisenin haberi geldi. Bu hâdisede bulunanlardan bir grup kadının huzuruna geldiler. Hâdiseyi şöyle anlattılar: "Harbin şiddetli ânında, havada bir kimse görüldü. Elinde büyük bir sopa vardı. O sopa ile düşmanların başlarına vuruyor, vurdukça da kan fışkırıyordu. O kimsenin sıfatları da şöyle idi." Kadı efendi bunları dinledikten sonra, hayreti ve Berk hazretlerine olan muhabbeti daha da arttı. Çünkü anlatılan hâdisenin târihi ve müslümanlara

yardım eden zâtın vasıfları, Berk hazretlerine aynen uyuyordu.

Berk hazretlerinin, buna benzer daha nice kerametleri zikredilmiştir.

*1)Cami'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 366*

**BERRÜVÎ (Muhammed bin Muhammed):**

Şafiî âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Ahmed bin İsmail bin Abdullah el-Berrüvî et-Tûsî'dir. Künyesi Ebû Mensûr'dur. 517 (m. 1123) senesinin Zilka'de ayında, Tûs şehrinde doğdu, İmâm-ı Gazâlî'nin talebelerinden Muhammed bin Yahya'dan Şafiî fıkhını öğrendi. Memleketi olan Tûs'tan Bağdad'a geldi. Bütün halk ve âlimler tarafından, üstün bir kabule mazhâr oldu. Nizâmiyye Medresesi yakınında bulunan Behâiyye Medresesi'nde ders okutması için ta'yini yapıldı. Nizâmiyye medresesi'nde de va'z ve nasihat ederdi. Kelâm, fıkıh, usûl, belagat ve münazara ilimlerinde yüksek bir âlimdir. Hılâf ve Cedel ilimlerine dâir yazdığı "Ta'lîka" kitabı meşhurdur. Bir ara Şam'a geldi. Sümeysâtıyye hânekâhına yerleşip, bir müddet orada kaldı. Emâlî'den ders okuttu. Sonra Bağdad'a döndü. 567 (m. 1171) senesi, Ramazan ayının onaltıncı Perşembe günü Bağdad'da vefât etti. Cenaze namazını Cum'a günü Câmi-i Kasr'da halîfe Müstedî biemrillah kıldırdı. Aynı gün, Bâb-ı İbriz kabristanına, Ebû İshâk-ı Şîrâzî'nin türbesine defnedildi.

Berrüvî, Tûs şehrinde yetişen büyük âlimlerdendir,

İmâm-ı Gazâlî'nin talebesi olan Muhammed bin Yahyâ'nm yetiştirdiği talebelerinin büyüklerindendir. Eş'arî mezhebi i'tikâdında olup, Şafiî fakîhlerinin en üstünlerindendir. Bağdad'a geldiğinde Behâiyye Medresesi'nde hergün ders vermeye başladı. Meclisinde çok kimse hazır olurdu. Câmi-i Kasr'da ilmî münazaralar yapar, bu iş için yanına birçok müderrisler ve meşhur kimseler gelirdi. Nizâmiye Medresesi'nde de va'z ve nasîhat ederdi. O sırada bu medresenin reîs-ül-müderrisi Ebû Nasr Ahmed bin Abdullah eş-Şâşî idi. Kendisine çok i'tibâr gösterirdi.

Berrüvî, Muhammed bin İsmâil el-Fârisî ve Abdülvehhâb bin Şâh eş-Şâzyâhî'den hadîs-i şerif dinleyip rivayet etti.

İbn-i Debîşî onun hakkında diyor ki; "Zamanının ileri gelen âlimlerinin bir tanesiydi. Fıkıh, kelâm, münazara, hüsn-i hat ve belagat ilimlerinde önde tutulurdu."

İbn-i Cevzî diyor ki; "Bağdad'da bizim yanımıza gelmişti. Va'z ve nasîhat etmek için bir meclis kurdu. Eş'arî mezhebinin i'tikâd bilgilerini yayarak, yeniden ortaya çıkardı. Birçok münazaralarda bulundu."

İki kıymetli eseri vardır. Birisi, Hılâf ilmine dâir olan "Ta'lîka"sı, diğeri de, Cedel ilmine dâir yazdığı, "El-Mukterih fil-mustalih" kitabıdır. İkinci eserin şerhini, Takıyüddîn Ebü'l-Feth Muzaffer bin Abdullah el-Mısrî yapmıştır.

*1)Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 279*
*2)Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-6, sh. 389*

*3)Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 225*|
*4)El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 269*
*5)Keşf-üz-zünûn sh. 424, 1793*
*6)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 224*

**BURHÂNEDDÎN-İ MERGINÂNÎ:**

Büyük fıkıh, hadîs ve tefsir âlimi. Künyesi, Ebü'l-Hasen olup, ismi, Ali bin Ebî Bekr bin Abdülcelîl er-Reşadânî el-Mergınânî'dir. Şeyh-ül-İslâm, el-İmâm ve Burhâneddîn lakabları olup, Burhâneddîn-i Mergınânî ismiyle meşhur olmuştur. Burhâneddîn-i Mergınânî, 511 (m. 1117) senesi Receb ayının sekizinci Pazartesi günü, ikindi namazından sonra doğdu. 593 (m. 1197) senesi Zilhicce ayı dördüncü Salı günü akşamı, Buhârâ'da Cengiz askerleri tarafından şehîd edildi.

Burhâneddîn-i Mergınânî hazretleri, Hz. Ebû Bekr soyundandır. Fakîh, imâm, muhaddis, müfessir ve muhakkik idi. Zühd ve vera' sahibi olup, fen ilimlerinde ve edebiyat bilgilerinde emsali yoktu. Zamanındaki insanlar, onun gibisini görmedi. Devrinin müctehidi idi.

Burhâneddîn-i Mergınânî; fıkıh ilmini zamanın meşhur âlimlerinden okumuştur. Bunlar arasında: Tevhîd ve kelâm ilmine dâir "El-Akâid-ün-Nesefiyye" sahibi Müftiyüs-sakaleyn Necmüddîn Ebû Hafs Ömer en-Nesefî, İmâm es-Sadr eş-Şehîd Hüsâmeddîn Ömer bin Abdülazîz, "Tuhfe" sahibi Alâüddîn es-Semerkandî'nin talebesi olan İmâm Ziyâüddîn Muhammed bin el-Hüseyn Bendenicî ve "Hulâsat-ül-beyân" sahibinin babası imâm Kıvamüd-dîn Ahmed bin

Abdürreşîd Buhârî yer almaktadır. Kendisinden ise; Şem-ül-eimme Abdüssettâr, Mahmûd bin Hüseyn el-Astrüşânî, Burhân-ül-İslâm Zernûcî ve birçok âlim hadîs-i şerîf dinleyip ilim öğrendi.

İmâm Fahrüddîn Kâdıhân, "El-Muhît-ül-burhânî" sahibi es-Sadr-ül-kebîr Bürhâ-nüddîn, "El-Fetâvây-üz-zâhiriyye" sahibi üstâd ve İmâm Zâhirüddîn Ahmed bin Muhammed el-Buhârî ve üstâd Zeynüddîn Ebû Nasır Ahmed bin Muhammed bin Ömer el-İtâbi ve zamanındaki büyük âlimler, Burhâneddîn-i Mergınânî'nin üstünlüğünü ve ilminin çokluğunu bildirmişlerdir.

Burhâneddîn-i Mergınânî hazretlerinin müctehidler arasındaki yerini, Kemâlpaşazâde Ahmed bin Süleymân efendi, "Vakfuniyyât" adlı eserinde şöyle açıklamıştır: Fıkıh âlimleri yedi tabakadır. Birincisi; İslâmiyette müctehid olan âlimlerdir. Bunlar, "Edille-i erbe'â"dan hüküm çıkarmak için, usûl ve kaideler koymuşlar ve koydukları esaslara göre, ahkâm çıkarmışlardır. Dört mezheb imâmı bunlardandır. İkincisi; mezhebde müctehidlerdir. Bunlar, mezheb reisinin koyduğu kaidelere uyarak, dört delilden ahkâm çıkaran İmâm-ı Ebû Yûsuf, İmâm-ı Muhammed ve benzerleridir. Üçüncüsü; mes'elelerde müctehid olanlardır. Bunlar, mezheb reisinin bildirmediği mes'eleler için, mezhebin usûl ve kaidelerine göre ahkâm çıkarırlarsa da, imâma uygun çıkarmaları şarttır. Tahâvî, Hassâf Ahmed bin Ömer, Abdullah bin-Hüseyn Kerhî, Şems-ül-eimme Halvânî, Şems-ül-eimme Serahsî, Fahr-ül-İslâm Ali bin

Muhammed Pezdevî, Kâdîhân Hasen bin Mensur Fergânî ve benzerleri bu tabakadandır. Dördüncüsü; Eshâb-ı tahric olup, ictihâd derecesinde olmayıp müctehidlerin çıkardığı, kısa, kapalı bir hükmü açıklayan âlimlerdir. Hüsâmeddîn-i Râzî bunlardandır. Beşincisi; Erbâb-ı tercih, müctehidlerden gelen birkaç rivayet arasından birini tercîh ederler. Ebü'l Hasen Kudûrî ve "Hidâye" sahibi Burhâneddîn Ali Mergınânî bu tabakadandır. Altıncısı; mukallidler olup, bir mes'ele hakkında gelen çeşitli haberleri, kuvvetlerine göre sıralayıp yazmışlardır. Kitablarında red edilen rivayetler yoktur. "Kenz-üd-dekâik" sahibi Ebü'l-Berekât Abdullah bin Ahmed Nesefî, "Muhtar' sahibi Abdullah bin Mahmûd Mûsulî, "Vikaye" sahibi Burhân-üş-şerî'a, Mahmûd bin Sadr-üş-şerî'a Ubeydullah ve "Mecma'ul-bahreyn" sahibi İbn-üs-sa'ati Ahmed bin Ali Bağdadî bunlardandır. Yedincisi: Za'îf haberleri, kuvvetlilerinden ayıramayan mukallidler. Bunlar, okuduklarını iyi anladıkları ve anlamıyan mukallidlere açıkladıkları için, fıkıh âlimlerinden sayılmışlardır.

Burhâneddîn-i Mergınânî hazretleri birçok eser yazmıştır. Bunlardan ba'zıları şunlardır:

1. Bidâyet-ül-mübtedî: Süleymâniye Kütüphanesi Turhan Valide Sultan kısmında, 101 numarada, 612 (m. 1215) tarihli bir yazması bulunan bu kitap, Eş-Şeybânî'nin "El-Câmi'-üs-sagîr" ve Kudûrî'nin "Muhtasar" adlı eserlerinin muhtevasını bir araya getirmiştir.

Kendisi Bidâyet-ül-mübtedî hakkında şöyle anlatır:

Önceleri, daha gençken arzu ederdim ki, hacmi küçük muhtevası büyük ve içinde mes'elelerin her çeşidi bulunan bir kitap bulunsun. Nihayet, Kudûrînin Muhtasarı'nı, benim arzuladığım şekilde bir kitap olarak buldum. Bu kitap kısa, hem de zengin muhtevalı ve güzel bir uslûb ile yazılmıştır. Ayrıca gördüm ki, bu zamandaki âlimler, büyük-küçük herkesi, el-Câmi'üs-sagîr'i ezberlemeye teşvik ediyorlar. Bunun üzerine bu iki kitabı birleştirip, bir kitap hâline getirmeye karar vererek bu işe koyuldum ve kitap bitince ona, "Bidâyet-ül-mübtedî" adını vedim.

Burhâneddîn-i Mergınânî hazretleri, bu kitapta bâbları, teberrüken el-Câmi'-üs-sagîr'in sıralanışına göre sıralanmıştır. Buyurdu ki: "Eğer bu kitabıma bir şerh yapmayı başarabilirsem, ona da (Kifâyet-ül-müntehî) diye ad vereceğim." Daha sonra bu işe başlamış ve şerh bittikten sonra da esere Kifâyet-ül-müntehî adını verdi.

2. Kifâyet-ül-müntehi: Bu eser Lüknevî'nin bildirdiğine göre seksen cildlik olup, benzeri olmayan bir kitaptır. Ancak çok uzun olduğundan, herkesin okuyup istifâde edememesi sebebiyle müellif, metni bir daha ihtisar ederek kısaltarak, kısa fakat gerekli bilgileri koyarak, ona da "Hidâye" adını vermiştir.

3. El-Hidâye: Mergınânî hazretlerinin 573 (m. 1178) yılı Zilka'de ayında, bir Çarşamba günü öğleden sonra kaleme almaya başladığı bir eserdir. Zamanla bu eseri, halk arasında büyük bir rağbet gören ve herkesçe sevilip beğenilen, ellerden hiç düşmeyen bir kitap oldu.

Bu kitap hakkında, Hidâye sahibi Şeyh-ül-İslâm'ın mahdumu İmâm İmâüddîn bir methiye yazdı. Orada; "Hidâye öyle bir kitaptır ki, kendisini okuyup anlıyanları hidâyete eriştirir ve körlüğü yok eder. Öyleyse ey akıllı kişi, ona yapış, onu elden bırakma. Kim ona yapışırsa, arzuların en üstününe kavuşmuş olur" dedi. Muhammed bin Abdülhay el-Lüknevî hazretleri der ki: "Bu sözleri kabul edebilmek için, Hidâye sahibinin, onu onüç yılda tamamladığını ve bu uzun süre içinde hep oruçlu olup, bir günü olsun (bayramlar hâriç) oruçsuz geçirmediğini, oruçlu olduğunu da gizliyerek, hiç kimseye sezdirmemeye çalıştığını hatırlamak yeter." Rivâyete göre, hizmetçisi ona yemek getirdiği zaman, "Bırak oraya git" buyurur ve hizmetçi gittikten sonra yemeği ya talebelerinden birine veya bir başkasına yedirir ve hizmetçi dönüp kabları boş görünce, kendisinin yediğini zannederdi.

Hidâye kitabını bizzat Mergmânî'den ilk okuyan kişi, Şems-ül-eimme el-Kerderî'dir. Âlimlerden büyük çoğunluğu, Hidâye'ye şerh ve haşiyeler yapmışlardır. Hidâye'nin sağlamlığını ve kıymetini isbât için de, birçok âlimler, ondaki hadîsleri tahrîc ederek sıhhatini ortaya koydular. Bunlardan biri, İmâm Muhyiddîn Abdülkâdir bin Muhammed el-Kureşî el-Mısrî'dir. Kitabının adı da "El-înâye bi ma'rifeti ahâdîs-il-Hidâye"dir. Diğeri Şeyh Alâüddîn'dir. Bunun da kitabının adı, "El-Kifâye fî ma'rifeti ahâdîs-il-Hidâye'dir. Şeyh Cemâlüd-dîn bin Abdullah bin Yûsuf ez-Zeylâî de, bu konuda "Nasbürrâye li ahâdîs-il-Hidâye" adında bir eser yazdı.

"Hidâye" kitabı, asırlardır Osmanlı medreselerinde fıkıhta okutulan temel bir kitap oldu. Hanefî fıkıh âlimlerinden İbn-i Hümâm'ın Hidâye şerhi olan "Feth-ül-kadir" kitabı çok kıymetlidir.

Hidâye'nin 1234'de Calcutta'da (iki cild hâlinde), 1888 de Kazan'da, 1279'da Bombay'da; 1876, 1881 ve 1302-1312'de Luckhinar; Cownpare'de 1289-1290'da; 1320, 1314'de Luckhnow'da tekrar Farsça tercümesiyle birlikte, Delhi'de 1306, 1328, 1331'de ve Kâhire'de 1282'de basılması, onun İslâm âleminin şark ve garbında ne derece hüsn-i kabul gördüğüne delâlet eder. Gulâm Yahya tarafından Farscaya yapılan tercümesinden, Hamilton tarafından İngilizceye tercümesi yapıldı ve 1791'de Tahore'de tekrar basıldı. Bu ingilizce tercümeden Rusçaya da tercümesi yapılmıştır.

4.Kitâb-üt-tecnîs vel-mezîd
5.Mecmû-ün-nevâzil
6.Kitâbün fil-ferâid
7.Kitâb-ül-müntekâ
8.Menâsik-ül-hac

Burhâneddîn-i Mergınânî hazretlerinin rivayet ettiği hadîsi şeriflerden ba'zıları:

Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Sizden biriniz uykudan kalktığında, elini yıkamadıkça, elini su dolu bir kaba sokmasın. Zîrâ o, elinin nasıl gecelediğini bilemez."***

***"Namazda iken kahkaha ile gülen, yeniden abdest alıp, namazını yeniden kılsın."***

***"Allahü teâlâ bir kuluna iyilik etmek isterse, onu dinde fakih yapar."***

Hz. Ebî Bükre'den şöyle rivayet edildi: "Resûlullahı (s.a.v.) abdest alırken gördüm. Ellerini üç defa yıkadı. Üç defa ağzına, üç defa da burnuna su verdi. Üç defa yüzünü yıkadı. Kollarını dirsekleriyle yıkayıp, başlarını mesh edip, iki ayağını yıkadılar."

Hidâye kitabından ba'zı bölümler:

"İlmin bayrak ve sancaklarını yükseklere dikip dalgalandıran İslâmiyetin hükümlerini belirleyip ortaya koyan, insanlığa doğru yolu göstermek için Peygamberler (aleyhimüsselâm) gönderen ve o Peygamberlerden sonra, onların gittiği yola insanlan da'vet etmek için âlimleri, o Peygamberlere halef ve vâris kılan Allahü teâlâya hamd ve senâ olsun.

İslâm âlimleri vazifelerini tam ma’nâsıyla yerine getirmişler ve hayâtın ne kadar ihtiyaçları (zor-kolay) varsa, hepsine ışık tutacak mes'eleleri açıklamışlar, dînî ve içtimaî hayatta rehberlik etmişlerdir."

"Resûlullah (s.a.v.) misvak kullanırlardı. Misvak olmadığında, mübarek parmaklarıyla dişlerini ovarlardı. Abdest almadan önce dişleri misvâklamak sünnet-i müekkededir. Misvağı kuvvetli sürmemelidir. Çünkü dişleri bozar. Hafif sürülünce, dişleri ve diş etlerini kuvvetlendirir. Misvak olmadığı zaman, sağ elin baş parmağını sağ yandaki dişler üzerine, ikinci küçük parmağını sol dişler üzerine üç kerre sürerek temizlemelidir."

"Guslün (boy abdestinin) farzı üçtür: Bunlar;

mazmaza (ağıza su vermek), istinşâk (burna su vermek) ve bütün bedeni yıkamaktır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerifte; ***"On şey sünnettir: Bıyığı kısaltmak, sakalı uzatmak, misvak kullanmak, mazmaza-istinşak, tırnak kesmek, ayak parmaklarını yıkamak, koltuk altını ve kasıkları temizlemek, su ile istincâ"*** buyurdu.

"Namaz kılanın bedeninde, elbisesinde ve namaz kıldığı yerde necaset (pislik) varsa, temizlemesi farzdır Allahü teâlâ Müddessir suresi dördüncü âyetinde meâlen: ***"Elbiseni de*** (dâima) ***temiz tut"*** buyurdu.

"Beş vakit namaz için ve Cum'a namazı için ezan okunması sünnettir. Sabah namazı için okunan ezanda "Hayye alel felâh"dan sonra, iki defa "Essalâtü hayrun minennevm (Namaz uykudan hayırlıdır)" okunur. İlk ezan okuyan Bilâl-i Habeşî'dir (r.a.). Bir sabah namazı vakti, Hz. Bilâl-i Habeşî Resûlullahın (s.a.v.) evine gelerek, "Essalâtü hayrun minennevm" diye seslenince, Resûlullah; ***"Bu ne güzeldir. Onu sabah ezanında oku"*** buyurdular. Böylece sünnet oldu. İkâmet de ezan gibidir. "Hayye alel felâh"dan sonra, "Kad kâmetissalâh" diye söylenir."

"Hasta bir kimse, ayakta namaz kılmaya gücü yetmezse oturur. Rükû'unu, secdesini yerde yapar. Peygamber efendimiz (s.a.v.), İmrân bin Husayn'e buyurdu ki: ***"Namazını ayakta kıl. Buna gücün yetmezse, oturarak kıl, buna da gücün yetmezse, imâ ile kıl."*** Peygamber efendimiz (s.a.v.), bir hastayı ziyaret etti. Bunun, eli ile yastık kaldırıp, üzerine secde

ettiğini görünce, yastığı aldı. Hasta, odun kaldırarak bunun üstüne secde etti. Odunu da aldı ve ***"Gücün yeterse, yere secde et! Yere eğilemezsen, yüzüne birşey kaldırıp, bunun üzerine secde etme! Îmâ ederek kıl ve secdede, rükû'dan daha çok eğil!"*** buyurdu.

"Ölüm alâmetleri görüldüğünde, hastaya Kelime-i tevhîd söylemesi için telkin yapılır. Söylemesi için sıkıştırılmaz. Okunup ona duyurulur, Resûlullah efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerifte; ***"Ölmek üzere olan hastalarınıza, Lâ ilâhe illallah söylemesini telkin ediniz"*** buyurdu.

"Cenaze yıkanacağı zaman, teneşir üzerine sırt üstü, kıbleye karşı konur. Cenazenin avret yerleri (göbek ile diz arası) örtülür. Ağzı ve burnu hâriç abdest aldırılır. Sonra üzerine su dökülür. (Çok sıcak ve çok soğuk olan su ile yıkanmaz.) Güzelce sabun ile de yıkandıktan sonra kefenlenir."

"Âkil ve bâlig bir müslüman, zulüm ile haksız olarak, vurucu veya kesici silâhlarla ve harpte din düşmanları ile Allah için cihâd ederken, düşman tarafından öldürülen kimselere şehid denir. Bunlar dünyâda yıkanmaz. Kefene sarılmaz. Üzerindeki elbise ile defnolunur. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerifte; ***"Şehidleri yaralarıyla, kanlarıyla birlikte gömünüz. Onları yıkamayınız"*** buyurdu.

"Üzüm şarabı, sözbirliği ile haramdır. Helâl diyen İslâmiyetten ayrılır. Sa'îd bin Müseyyib; "Geçmiş ümmetlerin hıyanet yapmalarına, kâfir olmalarına

sebep, şarap içmeleri idi" buyurdu. Emîr-ül-mü’minîn Osman (r.a.) hutbe okurken, "Ey insanlar! Şarap içmekten sakınınız. Biliniz ki, şarap içmek bütün kötülüklerin anasıdır" buyurdu. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîsi şerifte; ***"Şarabda deva, ilâç hassası yoktur. Hastalık yapar"*** buyurdu."

"Erkeklere ipek giymeye izin olmayıp, kadınlara helâldir. Resûlullah efendimiz (s.a.v.), erkeklerin ipek elbise giymelerini yasak etti. Eshâb-ı kirâmdan birçoğu tarafından rivayet edildiği üzere, Resûlullah efendimiz (s.a.v.) birgün bir elinde ipek, diğer elinde altın tutarak çıkageldi ve buyurdu ki: ***"Bu ikisi, ümmetimin erkeklerine haram, kadınlarına ise helâldir."*** Erkek çocukların da altın kullanmalarına ve ipek elbise giymelerine izin verilmemiştir.


*1)Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 45*
*2)Tabakât-ı fukahâ sh. 98*
*3)Fevâid-ül-behiyye sh. 141*
*4)El-Cevâhir-ül-mudiyye sh. 383*
*5)Keşf-üz-zünûn sh. 227, 228, 352, 569, 1250, 1251, 1622, 1660, 1830, 1852*
*6)Hediyyet-ül-ârifîn cild-1, sh. 702*
*7)El-A'lâm cild-4, sh. 266*
*8)Brockelmann Gal-1, sh. 466 Sup-1, sh. 644*
*9)Hidâye*
*10)Nasb-ur-râye*


**CÂKÎR EL-KÜRDÎ:**

Irak'ta yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Düşem (veya Düsem) olup lakabı Câkîr veya Câkbir el-Kürdî el-Geylânî'dir. Irak'ta Samerrâ'ya bir günlük mesafede bulunan Kontrat-ür-Rasâs yakınlarında bir sahrada yaşardı. Hanbelî mezhebi âlimlerinin büyüklerindendir. 550 (m. 1155) senesinde orada vefât etti. Vefâtı için başka târihler de rivayet edilmiştir. Kabri, orada bilinmekte ve ziyaret edilmekte olup, kendisini sevenler, mübarek ruhundan istifâde etmektedirler. İnsanlar vefâtından sonra ona yakın olmak, bereketinden istifâde etmek için, kabri etrafında bir köy i'mâr ettiler.

Tâc-ül-ârifîn Ebü'l-Vefâ hazretleri, Câkîr hazretlerini över, yüksekliğini anlatırdı. Câkîr'e (r.a.), Ali bin Hey tî (r.a.) ile bir takke gönderip, bunu kendisine yaklaşmak için başına koymasını emretti. Takkeyi vermek ve bu emrini bildirmek için huzuruna çağırmadı: Buyurdu ki: "Câkîr'in benim talebem olması için Allahü teâlâya duâ ettim. Allahü teâlâ duâmı kabul buyurdu. Onu bana verdi."

Irak'ta bulunan evliyâ, sözbirliği ile bildiriyorlar ki; "Câkîr (r.a.), yılanın derisinden soyunduğu gibi, nefsin bütün arzularından soyunmuştur."

Câkîr (r.a.), Irak'ta bulunan evliyânın büyüklerinden, ariflerin güzidelerinden, muhakkik (tahkik edici, araştırıcı) olan âlimlerin imâmlarından idi. Zamanında bulunan evliyâ içinde bir tane olup, onların temel direklerinden biri idi. Çok yüksek derecelerin, kerametlerin sahibi idi. Yetiştirdiği talebelerin hepsi,

çok kıymetli mübarek zâtlardır. "Bana talebe olmaya gelen herkesin ismini, nasıl olduğunu, Levh-il-mahfûz'da görmedikçe, hiç kimseyi talebeliğe almadım" buyurdu.

Ebû Muhammed el-Hamîdî (r.a.) buyurdu ki: "Üstadımız Câkîr'in(r.a.) nafakası gâibden idi. Ne yiyip-içtiğini, nafakasının nereden geldiğini kimse bilmezdi. Birgün yanında idim. Çobanları başında olduğu hâlde sığırlar oradan geçiyordu. İneklerden birisini göstererek. Bu hayvan, kırmızı bir buzağıya yüklüdür. Falan ay ve falan günde doğurur. Doğan o kırmızı buzağıyı, büyüyünce bana vermek için nezr ederler. Falan gün fakirler onu keserler. Falan ve falan kimseler de ondan yerler" buyurdu. Sonra başka bir ineği işaret ederek, "Bu inek dişi bir buzağıya yüklüdür. O buzağının vasıfları şöyle şöyledir. Bu inek falan zamanda doğum yapacaktır. Büyüyünce, onu da benim için nezrederler. Fakirlerden filan kişi onu keser. Falan ve falan kimseler de ondan yerler. O ette, kırmızı bir köpeğin de nasibi vardır" buyurdu. Râvî diyor ki, "Vallahi Câkîr'in vasfettiği şeylerin hepsinin aynen vâki olduğunu gördüm. Anlattıklarından hiçbiri noksan olmadı, ikinci anlattığı buzağı kesilip tekkeye getirildiği sırada, kırmızı bir köpek içeri girdi. O etten bir parça kapıp gitti."

"Birgün, Câkîr hazretlerine yiğit bir genç gelerek, "Bugün sizden, bana ceylân eti ikram etmenizi (yedirmenizi) istiyorum" dedi. O anda bir ceylân gelerek, Câkîr hazretlerinin huzurunda durdu. O da bu

ceylânın kesilmesini emretti. Bu emir üzerine ceylân kesilip, pişirildi. O yiğit de bu etten yedi." Râvî diyor ki, "Yedi sene hocam Câkîr'in (r.a.) hizmetinde bulundum. Bundan başka, bu yakınlarda hiç ceylân görmedim."

Rivayet edildiğine göre, Câkîr hazretlerinin huzuruna bir talebesi gelerek, "Efendim! Ticâret için deniz yolu ile Hindistan'a gitmek istiyorum. Uygunsa müsâdenizi duânızı istirham etmek için geldim" dedi. Câkîr (r.a.) o talebeye: "Bir sıkıntı durumu meydana gelirse, benim ismimi hatırla, Allahü teâlânın izni ile imdadına yetişirim" buyurdu. Talebe, "Peki efendim" deyip ayrıldı. Aradan altı ay geçti. Birgün Hz. Câkîr ayağa fırlayıp eliyle ba'zı işaretler yaptı ve ***"... Bunları bizim hizmetimize bağlıyan Allahü teâlânm şânı ne yücedir. O, bütün noksanlıklardan münezzehtir. Yoksa biz, bunlara güç yetiremezdik."*** (Zuhruf-13) mealindeki âyet-i kerimeyi okuyup, sağa sola birkaç adım yürüdü. Sonra oturdu. Orada bulunanlar bu hâlden birşey anlayamayıp sebebini sordular. "Filân kardeşiniz, denizde boğulmak üzere idi. Allahü teâlânm izni ile kurtuldu" buyurdu. Onlar, deniz yolculuğunda bulunan arkadaşlarını hatırlayıp rahatladılar. Bir ay sonra o talebe geldi. Hemen hocasının ayaklarına kapanıp, "Efendim, şayet siz olmasaydınız biz helak olacaktık" diyerek, ayaklarını öpmek istediyse de müsâade edilmedi. Daha sonra, yalnız kaldıklarında arkadaşları sordular. Şöyle anlattı: "Denizin ortasında gemimiz yol alırken, şimal tarafından bir fırtına çıktı. Dalgalar arasında, gemimiz battı. Herkes sulara

gömüldü. Helak olacağımı zannedip çok korktum. Dalgaların bizi tuttuğu, boğulmak üzere olduğumuz sırada, hocamın sözünü hatırladım. Irak tarafına dönerek "Yâ Hz. Câkîr! Hâlimizi görüp anla! Bizim imdadımıza yetiş!" dedim. Daha sözümü bitirmemiştim ki, hocamızı yanımızda gördüm. Bir gemide idi. Şimal tarafına işaret etti. Fırtına durdu. Sonra geminin direğine yaslanıp denize doğru, ***"...Bunları bizim hizmetimize bağlayan Allahü teâlânın şânı ne yücedir. O, bütün noksanlıklardan münezzehtir. Yoksa biz bunlara güç yetiremezdik."*** (Zuhruf-13) mealindeki âyet-i kerîmeyi okuyup, sağa sola birkaç adım attı. Cenuba (güneye) doğru eliyle işaret etti. O taraftan tatlı bir rüzgâr esti. Câkîr hazretleri su üzerinde yürüyerek gözden kayboldu. Cenûb tarafından çıkan o tatlı rüzgâr, bizi gitmek istediğimiz tarafa ulaştırdı. Böylece biz, onun bereketi ile kurtulmuş olduk." Arkadaşları yemin ederek, "Hocamız bir an gözümüzden ayrılmadı. Sen de oraya bizzat geldiğini, sizi kurtardığını söylüyorsun" dediler. Bu hâdise üzerine talebeleri anladılar ki: "Allahü teâlâ, evliyâsına pekçok kerametler ihsân etmiştir. Evliyânın, aynı anda başka başka yerlerde görülmesi de, onların kerametleri nev'îndendir. Hattâ bu büyük velînin, birisi şarkta, diğeri garbda olan iki talebesi olsa ve bu iki talebe aynı anda vefât edecek olsalar, son nefeste, şeytanın onların îmânlarını çalmamaları için, her ikisinin de imdâdlarına yetişir.

Câkîr hazretlerinin vefâtından sonra, yerine kardeşi

Ahmed, ondan sonra Ahmed'in oğlu Gars, ondan sonra bunun oğlu Muhammed geçip talebelere ders vermişlerdir. Rahmetullahi aleyhim.

Câkîr el-Kürdî hazretleri, ***"Şunlar ki, Rabbimiz Allahü teâlâdır deyip,*** (O'nun rubûbiyyetini ve vahdâniyyetini i'tirâf ve ikrardan; ***sonra*** (gizlide ve açıkta yalnız Allahü teâlâdan korkmak ve yalnız O'ndan ümidli olmakla, amellerinde ihlâs ve) ***istikâmet üzere oldular."*** (Fussilet-30) mealindeki âyeti kerîmeyi okuyup, burada geçen "İstikâmet üzere oldular" kelimesinin tefsirinde şöyle buyuruyor: "İstikâmet üzere olmak demek, müşâhede üzere bulunmak demektir. (Allahü teâlâdan başka hiçbir şeyin sevgisinin kalbde bulunmamasına müşâhede denir.) Çünkü Allahü teâlâyı tanıyan, O'ndan başka hiçbir şeyi bilmez. O'ndan başka herşeyi unutur. Kim birşeyi severse, O'ndan başka birşeye muttalî olmaz. Başka şeye itaat etmez, tâbi olmaz."

*1)Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 378*
*2)Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 145*
*3)Kalâid-ül-cevâhir sh. 112*
*4)Tabakât-ül-evliyâ sh. 425*
*5)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 305*

**CÜNEYD-İ GEYLÂNÎ (Cüneyd bin Ya'kûb):**

Usûl, hılâf, hadîs, edebiyat ve Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Kâsım olup, ismi, Cüneyd bin Ya'kûb bin Hasen bin Haccâc bin Yûsuftur. 451 (m.

1059) yılında Geylân köylerinden birinde doğdu. Doğum yerine nisbetle Geylânî denildi. Bağdad'da Bâb-ül-Ezc'de yerleşti. 546 (m. 1151) yılında vefât etti. Cenaze namazını Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri kıldırdı.

Zamanın ileri gelen âlimlerinden ilim öğrenen Ebü'l-Kâsım Cüneyd-i Geylânî, memleketindeki âlimlerden aldığı bilgileri, Bağdad'da tamamladı. Ebû Muhammed Temîmî, Kadı Ebü'l-Hasen, Ebü'l-Hasen Hakkâri, Ebü'l-Hasen bin Allâf, Talhâ bin Âkûlî ve daha birçok âlimden ilim öğrenip hadîs-i şerîf işitti. Ya'kûb Berzebînî'den fıkıh ilmi öğrendi. Ebû Mensur bin Cevâlikî'den edebiyat ilimlerini tahsil etti. Fıkıh usûlü, mezhebler arasındaki farklılıklar, hadîs-i şerîf ve Hanbelî mezhebi fıkıh bilgilerinde âlim oldu. Müslümanlara faydalı olmak ve Allahü teâlânın dînini yaymak için çok çalıştı. Kıble ve namaz vakitlerinin ta'yini hususunda kıymetli bilgileri ihtiva eden büyük bir eser yazdı. Fazîlette, dîne bağlılıkta, güzel ahlâkta örnek bir kimseydi. Haram ve şüphelilerden şiddetle kaçar, mubahların bir çoğunu terk ederdi. İnsanlara sık sık emri ma'rûfta bulunur, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğretirdi. Ebü'l-Abbâs bin Lübeyde'nin; "Hadîs ilminde doğru, güvenilir ve zâhid bir zât idi. Onun hakkında iyilikten başka birşey bilinmez" dediği, kitaplarda yazılıdır.

Cüneyd-i Geylânî hazretlerinden birçok âlim ilim öğrendi. İbn-i Asâkir ve Sem'ânî gibi büyük âlimler, ondan ilim Öğrenip hadîsi şerîf rivayet edenler arasındaydı.

*1)Tabakat-ı Hanâbile zeyli cild-1, sh. 216*
*2)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 142*
*3)Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 162*

**CÜNEYD-İ MÜTEAHHİR KÂYİNÎ (Cüneyd bin Muhammed):**

Hadîs, tasavvuf ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi, Ebü'l-Kâsım olup, ismi, Cüneyd bin Muhammed bin Ali'dir. Ebü'l-Kâsım bin Ebî Mensur da denildi. Babası Debbâg diye bilinirdi. 462 (m. 1069) yılında NiŞâbûr'la İsfehân arasında bir köy olan Kâyin'de doğdu. İsmi ve künyesi, meşhur Cüneyd-i Bağdadî hazretleriyle karıştırıldığı için, Cüneyd-i Müteahhir (sonraki Cüneyd) denildi. Doğum yerine nisbetle Kâyinî denildi. 547 (m. 1152) yılında Herat'ta vefât etti.

Küçük yaşta, babası Ebû Mensur Debbâg'ın verdiği derslerle ilim tahsiline başlayan Ebü'l-Kâsım Cüneyd Kâyinî, kendi memleketinde yüksek din ilimlerini tahsil edebilecek bir ilmî seviyeye erişti. Hadîsi şerîf ilimleri ile ilgili tahsiline de, babasının dersleriyle başladı. Tabes'te Ebü'l-Fadl Muhammed bin Ahmed Taberî'den hadisi şerif ilmi tahsil etti. Vezir nizâm-ül-mülk, fakîh Muhammed bin Abdurrezzâk Mâhuvânî, Ebü'l-Feth Mutahhar bin Muhammed bin Ca'fer Beyîve daha birçok kimseden ilim öğrendi. İsfehân, Nişâbûr, Merv ve Herat'a gitti. İmâm Ebü'l-Muzaffer Sem'ânî, Ebü'l-Ferec Zâz ve daha birçok âlimden fıkıh ilmi öğrendi. Hadîs ve fıkıh ilimlerinde âlim oldu. Tasavvuf âlimi Abdülazîz bin Abdullah Kâyinî'nin sohbet ve feyzlerinden istifâde etti.

O mübarek zâtın temiz gönlünden akan, ölü kalbleri dirilten nurlarla, kalbi canlanıp parladı. Onun rehberliğinde tasavvufta yüksek derecelere yükseldi. Eli, Allahü teâlânın rızâsı için uzanır, gözü Allahü teâlânın rızâsı için bakar, kulağı O'nun nzâsı için duyar, ayakları O'nun rızâsı için gider, kalbi O'nun rızâsı için çarpar oldu. insanlara devamlı iyilik eder, kimseyle münâkaşa etmez, kimseye kızmaz, Allahü Teâlânın emir ve yasaklarını yaymak ve O'nun dînini öğretmekten başka iş düşünmez oldu. Resûlullahın (s.a.v.) ahlakıyla ahlâklanıp, halleriyle hâllendi. Vakitlerini, yalnız Allahü teâlânın dînine hizmette kullandı, ilim öğrenmek ve öğretmekle uğraşır, arta kalan zamanda da ibâdetle vakit geçirirdi.

İran'da Firûzâbâd şehrinde yerleşti. Oradaki dergâhında, yıllarca ilim ve irfanı yayıp, birçok karanlık gönlü aydınlattı. Ömrünün sonuna doğru Herat'a gitti ve orada vefât etti. Pekçok talebe yetiştirdi. Onları hem ilimde ilerletti, hem de tasavvufta yüksek derecelere ulaştırdı. Onun talebeleri arasında; Hafız Ebû Sa'd Sem'ânî, Hafız Ebü'l-Kâsım bin Asâkir ve Hafız Ebü'l-Fadl bin Nasır ve daha birçok âlim vardı.

*1)Tabakât-üş-Şâfiiyye (Subkî) cild-7, sh. 54*
*2)Tabakât-üş-Şâfiîyye (Esnevî) cild-1, sh. 365*

**DEYLEMÎ:**

Hadîs ve târih âlimi. Künyesi Ebû Şücâ olup, ismi, Şireveyh bin Şehredâr bin Şireveyh ed-Deylemî el-

Hemedânî'dir. 445 (in. 1053) senesinde doğdu. 509 (m. 1115) senesinde vefât etti. Hadîs öğrenmek ve dinlemek için; Hemedan, Bağdad, Kaz-vin ve İsfehân'a gitti.

Deylemî; Ebü'l-Fadl Muhammed bin Osman el-Kümesânî, Yûsuf bin Muhammed bin Yûsuf el-Müstemlî, Ebü'l Ferec Ali bin Muhammed bin Ali el-Carîrî el-Becelî, Ahmed bin Îsâ bin Abbâd Dîneverî'den; Hemedan'da Ebû Mensur Abdülbâkî bin Ali el Attâr, Ebü'l-Kâsım bin el-Burî'den, İsfehân'da Ebû Amr bin Mende'den ve birçok âlimden ilim öğrenip hadîsi şerif dinledi.

Kendisinden ise; oğlu Şehredâr, Muhammed bin Fadl el-İsferâînî, Ebü'l-A'lâ Ahmed bin Muhammed bin Fadl el-Hâfız, Hafız Ebû Mûsâ el-Medînî, Hafız Ebü'l-A'lâ Ahmed bin Hasen bin Ahmed el-Attâr, Muhammed bin Ebi'l-Kâsım es-Sâvî, Ebü'l-Fütûh et-Tâî ve birçok âlim ilim öğrenip, hadîs-i şerîf rivayet ettiler.

İbni Salah, Ebû Şücâ Deylemî hakkında; "Deylemî muhaddisidi. Hadîs-i şerîf öğrenmek için birçok beldeleri dolaştı. Ahlâkı güzel bir zât idi. Zekî ve Resûlullah efendimizin (s.a.v.) sünnetini iyi bilirdi. Az konuşurdu" demektedir.

Deylemî'nin 558 (m. 1163) senesinde vefât eden oğlu Şehredâr da babası gibi hadîs âlimi idi. Şehredâr babasının yazmış olduğu Firdevs-ül-Ahyâr kitabının senetlerini tahrîc etti. Bu kitabı güzel bir şekilde tertîb ederek, el-Firdevs-ül-kebîr adını verdi.

Deylemi hazretleri birçok eser yazmıştır. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1. Târihi Hemedân, 2. Firdevs-ül-

Ahyâr: İçinde onbin hadîsi şerîf vardır. 3. Riyâd-ül-üns li ukalâ-il-üns fî ma'rifeti ahvâl-in-Nebi, 4. Târîh-ül-hulefâ, 5. Kitâb-ı Hilâyât-il-menâmât.

Firdevs-ül-Ahyâr adlı eserinde, rivayet ettiği hadîsi şeriflerden ba'zılarında, Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyuruyor ki:

***"Nefsini tanıyan Rabbini tanır."***

***"Öldükten sonra da, hayatda olduğum gibi bilirim."***

***"Ümmetimin müctehidleri arasındaki ayrılık, rahmet-i ilâhîdir. '***

***"Eshâbıma dil uzatanlardan başka, herkese şefaat edebilirim."***

***"Ümmetimden, günahları çok olanlara şefaat edeceğim."***

***"Diğer peygamberlere altı şeyle üstün kılındım. Bana cevâmi-ul-kilem*** (az sözle çok şey ifâde etmek) ***verildi.*** (Uzak bir mesafede olan düşmanlarımın kalbine) ***korku verilmekle yardım olundum. Bana ganimet malları helâl kılındı. Yeryüzü bana mescid ve temiz kılındı. Bütün insanlara gönderildim ve benimle peygamberlik son buldu."***

***"Meryem dünyâ kadınlarına üstün kılındığı gibi, Hadîce de peygamber hanımlarına üstün kılındı."***

***"Kur'ân-ı kerîmin başka sözlere üstünlüğü, Allahü teâlânın mahlûkata üstünlüğü gibidir."***

***"Dîninizde en hayırlı şey vera'dır."***

***"İlmin fazîleti, ibâdetin fazîletinden hayırlıdır."***

***"Âlimin âbide üstünlüğü yetmiş mislidir. Gizli***

***yapılan*** (nâfile) ***ibâdetin, aşikâra yapılan*** (nâfile) ***ibâdete üstünlüğü de yetmiş mislidir."***

***"Ramazan ayındaki Cum'a günlerinin fazîleti, Ramazan ayının diğer aylara üstünlüğü gibidir."***

***"Namazı ilk vaktinde kılmanın, namazı son vaktinde kılmaya üstünlüğü, âhıretin dünyâya üstünlüğü gibidir."***

***"Misvâkda on haslet vardır. Ağzı temizler. Rabbinin rızâsını kazanmana sebeb olur. Şeytanı üzer. Hafaza meleklerini sevindirir, diş etlerini kuvvetlendirir, ağzı tayyib eder*** (güzel kokutur). ***Balgamı keser, acılığı giderir, gözleri kuvvetlendirir, sünnete uyulur."***

***"Zinada altı âfet vardır. Bunun üçü dünyâda, üçü de âhırettedir. Dünyâda olanlar: Yüzünün nuru gider. Rızkı kesilir. Kötülüğe koşar. Âhırette olanlar ise: Allahü teâlâ gazab eder. Hesabı zor olur. Ebedî olan Cehenneme girer."***

***"Düğün yemeğinde, Cennet kokularından bir miskal vardır."***

***"Fâtıma benden bir parçadır. Kim ona buğz ederse, bana buğz etmiş demektir."***

***"Beş şey İslâmın fıtratındandır. Misvak kullanmak, sünnet olmak, tırnakları kesmek, bıyıkları kısaltmak, kasık traşı olmak. Zîrâ bu beş şey, mü'minlerin temizliğidir. Bunları yapana Allahü teâlâ, vücûdundan düşen her bir kıl için on sevap yazar."***

***"Cüzzam hastalığından kaçtığınız gibi,***

***dünyâdaki fuzûli işlerden kaçınınız. Leşten tiksindiğiniz gibi, nefslerinizi dünyâdan tiksindiriniz. Kalblerinizi, âhıreti tefekkür ile aydınlatınız. Fuzûli dünyâ işlerinizden ve günahlarınızdan Allaha tövbe ediniz ki, kıyamet gününün şiddetinden korunasınız."***

***"Tâ'ûndan*** (vebadan) ***kaçan kimse,*** (Allah yolunda) ***savaştan kaçan kimse gibidir. Tâ'ûna sabreden kimseye, şehid sevabı verilir."***

***"Lokman Hakim oğluna şöyle nasihat etti: Yavrucuğum, âlimlerin meclislerinde devamlı bulun. Hükemânın sözlerini dinle. Zira Allahü teâlâ, yağmur suyu ile ölü toprağı ihya ettiği gibi, hikmet nuruyla da ölü kalbi diriltir. Yavrucuğum, ilimden bilmediğini öğren. Bildiğini bilmeyenlere öğret. Allahü teâlâyı zikreden bir kavim gördüğünde, onlarla beraber otur. Olur ki, Allahü teâlânm rahmetine kavuşmuşlardır. Sen de onlar sebebiyle rahmete kavuşursun."***

***"İhlâs sûresi Kur'ân-ı kerîmin üçte birine muâdildir."***

***"Kur'ân-ı kerîm okumak balgamı keser."***

***"Ey Cebrail! Mikâil'e ne oldu da hiç gülmüyor? diye sorduğumda; "O, Cehennem yaratıldığından beri gülmüyor" dedi."***

***"Hikmet ona bölündü. Dokuzu bana, biri de insanlara verildi."***

***"Kabir, âhıretin ilk durağıdır." "Kabir, mü'minler için Cennet bahçelerinden bir bahçe,***

*kâfirler ve fâsıklar için ise, Cehennem çukurlarından bir çukurdur."*

*"Kabir, etleri ve yağları yer ama, îmân ve ma'rifeti yiyemez."*

*"Kanâat, bitmeyen bir mal ve tükenmeyen bir hazinedir."*

*"Allahü teâlâ, ni'metinin eserini, kulunun üzerinde görmeyi sever."*

*"Toplu olarak yemek yiyiniz. Ayrı ayrı yemeyiniz. Zîrâ toplulukta bereket vardır."*

*"Her iyilik bir sadakadır. Kardeşini güler yüzle karşılaman ve kendi kovandan onun kovasına su boşaltman bir sadakadır."*

*"Herşeyin bir menbaı vardır. Takvanın menbaı da, ariflerin kalbleridir."*

*"Herşeyin bir yolu vardır. Cennetin yolu da ilimdir."*

*"Herşeyin bir anahtarı vardır. Göklerin anahtarı da, Lâ ilâhe illallah sözüdür."*

*"Herşeyin bir zekâtı vardır. Bedenin zekâtı da oruçtur."*

*"Herşeyin bir şifâsı vardır. Kalbin şifâsı da Allahü teâlâyı zikretmektir."*

*"Herşeyin bir zekâtı vardır. Evin zekâtı da ziyafettir."*

*"Her ümmetin bir emini vardır. Bu ümmetin emini de Ebû Ubeyde bin Cerrâh'tır."*

*"Her peygamberin bir refiki* (arkadaşı) *vardır. Benim de Cennette refikim Ebû Bekr'dir."*

***"Peygamberlerin ümmetinde bir halîli*** (dostu) ***vardır. Benim de halilim Osman bin Affân'dır."***

***"Her ümmetin bir hâkimi vardır. Bu ünimetin hâkimi Ebû Hüreyre'dir."***

***"Her ümmetin bir fitnesi vardır. Ümmetimin fitnesi de maldır."***

***"Şayet ümmetim, Ramazan'da olan şeyi bilselerdi, bütün senenin Ramazan olmasını temenni ederlerdi."***

***"Eğer benim bildiğimi bilseydiniz, az güler, çok ağlardınız."***

***"Ümmetime zor gelmeyeceğini bilseydim, her namaz vakti misvak kullanmalarını emrederdim."***

***"Şayet Ebû Bekr'in imânı bir kefeye, bütün bu ümmetin îmânı öbür kefeye konsa, Ebû Bekr'in îmânı daha ağır gelirdi."***

***"Hiçbir gün yoktur ki, kabir ehline Cennetteki veya Cehennemdeki yeri gösterilmesin."***

***"Yanı başındaki komşusu aç yatarken, kendisi tok yatan mü'min değildir."***

***"İnsanlara galip gelen kuvvetli değildir. Esas kuvvetli, nefsine galip gelendir."***

***"Oruç, sâdece yemekten ve içmekten el çekmek değildir. Oruç, boş şeylerden ve kötü sözlerden el çekmektir."***

***"Kul ile küfür veya şirk arasında, ancak namazı terk etmek vardır."***

***"Büyüklerimize hürmet etmeyen, küçüklerimize merhamet etmeyen, âlimlerimizin***

***hakkını tanımayan bizden değildir."***

***"Mi'râc'da Rabbimden, benden sonra Ali bin Ebî Tâlib'i halîfe yapmasını istedim. Melekler dedi ki: Yâ Muhammed! Allahü teâlâ dilediğini yapar. Senden sonra halîfe Ebû Bekr'dir."***

***"Kavmi, Nuh'u bayılıncaya kadar dövüyorlardı. O ayılınca, "Allahım! Kavmime hidâyet ver*** (doğru yola ilet). ***Çünkü onlar bilmiyorlar" derdi."***

***"Ölmek üzere olan kimselere Kelime-i tevhidi telkin ediniz. Çünkü bu, dile söylemesi kolay gelir, fakat mizanda ağır gelir. Eğer Lâ ilâhe illallah bir kefeye, gökler ve yer diğer kefeye konsa idi; Lâ ilâhe illallah, gökler ve yerden ağır gelirdi."***

***"Bütün çocuklar, müslümanlığa uygun ve elverişli olarak dünyâya gelir. Bunları, sonra anaları, babaları, hıristiyân, yahudi ve dinsiz yapar."***

***"Cum'a günlerinde bir an vardır ki, mü'minin o anda ettiği duâ red olunmaz."***

***"Kim Cum'a günü Kehf sûresini okursa, onun için ayağını bastığı yerden göğe kadar bir nûr fışkırır. Bu nûr, kıyamet günü onun yolunu aydınlatır. O kişi, iki Cum'a arasında işlemiş olduğu günahlarından mağfiret olunur. Bu iki Cum'a arası Deccâl çıksa ona uymaz."***

***"Kim her gece Yâsîn-i şerif sûresini okursa, sanki Kur'ân-ı kerîmi yedi kere okumuş gibi olur."***

***"Kim Cum'a gecesi Yâsîn ve Saffât sûrelerini okuduktan sonra, Allahü teâlâdan bir dilekte***

***bulunursa, Allahü teâlâ onun dileğini verir."***

***"Kim A'râf sûresini okursa, Allahü teâlâ onun ile İblis arasına bir perde koyar. Kıyamet günü Âdem aleyhisselâm ona şefaatçi olur."***

***"Her kim abdest aldıktan sonra "İnnâ enzelnâhü" sûresini*** (Kadr sûresini) ***bir kere okursa, Hak teâlâ hazretleri, o kimseyi sıddîklardan yazar. İki kere okursa, şehîdlerden yazar. Üç kere okursa, Peygamberlerle haşr eder."***

***"Herşeyin dayandığı bir direk vardır. Dînin temel direği fıkıh bilgisidir."***

***"Kim sıkıntı zamanında Âyet-el-kürsî'yi ve Bekara sûresinin son âyetlerini okursa, Allahü teâlâ ona yardım eder."***

***"Kim farz namazlarının ardından Âyet-el-kürsî okursa, onun Cennete girmesine ölümden başka mâni yoktur."***

***"Kim Bismillâhirrahmânirrahîm'i okursa, Allahü teâlâ her harfine karşılık dörtbin iyilik yazar, dörtbin günahını siler ve onu dörtbin derece yükseltir."***

***"Kim her gece Vakıa sûresini okursa, ona asla fakirlik isabet etmez."***

***"Kim Ramazân-ı şerif ayında, Cum'a günü yüz kere İhlâs sûresini okursa, onun için kıyamet gününde bir nur mevcûd olur ki, o, o nurla Cennete koşar."***

***"Kim kabristana uğrar, onbir kere İhlâs sûresini okur, sonra sevabını orada yatan***

*mevtalara verirse, kendisine orada yatan ölülerin sayısınca sevâb verilir."*

*"Kim Allahü teâlânın kitabından bir âyet-i kerîme öğretirse, o âyet-i kerîme okunduğu müddetçe ona sevâb yazılır."*

*"Kim güzelce abdest alır, sonra üç defa "Eşhedü en Lâ ilâhe illallahü vahdehü lâ şerîkeleh ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve resûlühü" derse, Allahü teâlâ onun için Cennetin sekiz kapısını açar. O kimse istediğinden Cennete girer."*

*"Kim güzelce abdest alır, sonra namaz kılmaya kalkınca, onun kulağından gözünden, ellerinden ve ayaklarından günahları çıkar."*

*"Abdestli iken kim abdest alırsa, Allahü teâlâ onun için on hasenât yazar."*

*"Kim her Cum'a bana kırk salevât okursa, Allahü teâlâ onun kırk senelik günahını siler."*

*"Kim Ramazân-ı şerif orucunu tutar, peşinden de Şevval ayından altı gün oruç tutarsa, bütün seneyi oruçla geçirmiş gibi olur ve anasından doğduğu gibi günahlarından temizlenir."*

*"Vefâtımdan sonra hac, edip kabrimi ziyaret eden, hayatda iken beni ziyaret eden kimse gibidir."*

*"Kim çok yemeği ve içmeği âdet edinirse, kalbi katı olur."*

*"Kim Allah için tevazu gösterirse, Allahü teâlâ onu yükseltir. Kim kibirli olursa, Allahü teâlâ onu*

***alçaltır. Kim kanâat ederse, Allahü teâlâ onu zengin kılar. Kim Allahü teâlâyı çok zikrederse, Allahü teâlâ onu sever."***

***"Kim haram olan bir dirhemi bırakırsa, Allahü teâlâ ona karşılık Cenneti verir. Kim şüpheli olan bir dirhemi bırakırsa, Allahü teâlâ ona peygamberlerden bir peygamberin sevabını verir."***

***"Kim kesin olarak, Allahü teâlâyı kendisinin Rabbi, benim de O'nun nebisi olduğumu kalbinden sâdık olarak bilirse*** (ve inanırsa) ***Allahü teâlâ onun etini, Cehennem ateşine haram kılar."***

***"Kim az bir rızka razı olursa, Allahü teâlâ da onun az amelinden razı olur. Allahü teâlâdan ferahlık beklemek ibâdettir."***

***"Kim bir namazı unutur veya namaz vaktinde uyuyakalırsa, uyanınca ve o namazı hatırlayınca hemen kılsın."***

***"Kim bir kötülüğü duyar ve onu yayarsa, onu yapan gibidir. Kim de bir iyiliği işitir ve onu yayarsa, onu yapan gibidir.***

***"Komşusunun aç olduğunu bildiği hâlde kendisi tok olan kimse için, kıyamet gününde Allahü teâlâ, "Ona zakkumdan yediriniz..." buyurur."***

***"Kim müslüman kardeşine gıyabında yardım ederse, Allahü teâlâ da ona, dünyâda ve âhırette yardım eder."***

***"Kimin yanında bir Cemâat gelip otururbut, o onlardan izin almadan kalkmasın. Kim oturan iki***

***kişi görürse, izin almadıkça onların yanına oturmasın. Bir kimse izin almadıkça, iki kişinin arasına oturup, aralarını ayırmasın."***

***"Kim bir zayıfın sultâna arz edemediği ihtiyâcını sultâna arzederse, Allahü teâlâ, sıratı geçerken onun ayaklarını sabit kılar."***

***"Kim sâlih bir kul ile müsâfeha eder veya kucaklaşırsa, Allahü teâlâ ona Cenneti vâcib kılar. Kim bir âlimle müsâfeha ederse, sanki o, Arşın direkleri*** (rüknleri) ***ile müsâfeha yapmış gibidir. Kim onunla kucaklaşırsa, günahları af ve mağfiret olur ve hesâbsız Cennete girer."***

***"Allahü teâlâya ve âhıret gününe imân eden, komşusuna eziyet etmesin."***

***"Ümmetimden bir kardeşinin ihtiyâcını giderip onu sevindiren kimse, beni sevindirmiş olur. Kim beni sevindirir se, Allahü teâlâyı sevindirmiş olur. Kim Allahü teâlâyı sevindirirse, Allahü teâlâ onu Cennete koyar."***

***"Bir hastanın ihtiyâcını giderinceye kadar gayret sarfeden kimsenin, günahlarını Allahü teâlâ affeder. Anasından doğduğu gibi temiz olur."***

***"Kim Cennet için ağlarsa, Cennete girer. Kim dünyâ için ağlarsa, Cehenneme girer. İnsanlar onun âhıret için ağladığını sanırlar. Halbuki dünyâ için ağlamaktadır."***

***"Allahü teâlânın rızâsı için bir mescid yapan kimseye, Allahü teâlâ Cennette bir ev yaptırır."***

*"Allahü teâlânın kendisini ni'metle bürüdüğü kimse, Allahü teâlâya çok hamd etsin. Günahı çok olan, Allahü teâlâdan af ve mağfiret istesin. Rızkında yavaşlık, gecikme olan, "Lâ havle ve lâ-kuvvete illâ billah"ı çok söylesin. Bir topluluğun bulunduğu eve giren kimse, onların emrettiği yere otursun. Çünkü onlar, evlerinin durumunu daha iyi bilirler. Kim bir topluluğun yanında kalırsa, onların izni olmadan oruç tutmasın."*

*"Allahü teâlâyı çok zikreden kimse, nifaktan uzaktır."*

*"Kim mü'min kardeşine ikram ederse, Allahü teâlâ da ona ikram eder."*

*"Kim güzelce abdest alır, namazını kılar, malının zekâtını verirse, Allahü teâlânın gadabına mâni olur. Dilini hapseden, iyilikte bulunan, günahı için Allahü teâlâdan af ve mağfiret dileyen, aile efradına nasîhatta bulunan kimse, îmânının hakîkatlarını tamamlamış olur. Cennet kapıları ona açılır."*

*"Kişinin, mü'min kardeşinin artığından içmesi tevâzudandır. Bir kimse mü'min kardeşinin artığından içince, ona yetmiş sevâb yazılır. Ondan yetmiş günah silinir ve yetmiş derece yükseltilir."*

*"Arş'ın üzerinde; Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah, Ebû Bekr-is-Sıddîk, Ömer-ül-Fârûk, Osman-üş-şehîd ve Aliyy-ül-Mürtezâ yazılıdır."*

*"Namaz kılanın hâli, tacirin hâline benzer ki, tüccar sermâyesini elde etmedikçe kazancı onun*

*için hâlis olmaz. Aynı şekilde, namaz kılan kimse farzı edâ etmedikçe, nafile namazları kabul olmaz."*

*"Kendisinde Allahü teâlâ anılan ev ile anılmayan evin hâli, diri ile ölünün hâline benzer."*

*"Kişinin, misafiri ile birlikte evinin kapısına kadar çıkması sünnettir."*

*"Allahü teâlâ ipek giyene ve altın yüzük takan erkeklere la'net etsin."*

*"Zengine, malından dolayı tevazu eden fakire, Allahü teâlâ la'net eylesin. Fakirden kim bunu yaparsa, dininin üçte ikisi gider."*

*"Dünyâda rezîl olmak âhırette rezîl olmaktan daha ehvendir."*

*"Âhır zamanda, helâl bir dirhem ve i'timâd edilecek bir kardeş bulunmayacaktır."*

*"Mi'râc gecesinde bir kavme uğradım. Bunların bakırdan tırnakları olup, yüzlerini ve etlerini tırmalıyorlardı. "Ey Cebrail! Bunlar kimlerdir?" diye sordum. "Onlar, insanları gıybet edenler ve onların namuslarına ve ırzlarına düşman olanlardır" dedi."*

*"Allahü teâlâ, kıyamet günü olunca mahlûkâtını bir alana toplar. Sonra kullarından birisine: "Ey kulum! Benim kendisinin eliyle ni'met gönderdiğim falancaya teşekkür ettin mi?" buyurur. Kul "Hayır, yâ Rabbî! Ben, o ni'metin senin indinden* **(tarafından)** *olduğunu bildiğim*

***için, o ni'mete karşı sana şükürde bulundum"der. Bunun üzerine Allahü teâlâ: "Kendisi eliyle*** (vasıtasıyla) ***ni'met gönderdiğim kimseye teşekkür etmeyince, bana şükretmiş olmazsın" buyurur."***

Hadîs-i kudsîde buyuruluyor ki: ***"İnsanoğlunun, oruç müstesna her ameli kendisi içindir. Çünkü oruç, benim içindir. Onun mükâfatını*** (bizzat) ***ben vereceğim. Oruç bir kalkandır. Biriniz oruçlu olduğunuz zaman çirkin işler yapmasın, bağırıp çağırmasın. Biri ona söver veya tecâvüzde bulunursa şöyle desin: "Ben oruçlu bir kişiyim!"***

***"Muhammed'in nefsi yed-i kudretinde olana yemin ederim ki, oruçlunun Allah indindeki ağız kokusu, misk kokusundan daha güzeldir. Oruçlunun sevineceği iki hâli vardır. Biri, iftar ettiği zaman iftarı ile sevinir. Diğeri ise, Rabbine mülâki olduğu zaman, tuttuğu oruçtan dolayı memnunluk duyar."***

*1)Tabakât-üş-Şâfiîyye (Subkî) cild-7, sh. 111*
*2)Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1259*
*3)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 24*
*4)Mucem-ül-müellifîn cild-4, sh. 315*
*5)Tabakât-üş-Şâfiîyye (Esnevl) cild-2, sh. 104*
*6)Îzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 599*
*7)Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1254*
*8)Brockelmann Gal-2, sh. 344*
*9)Tabakât-ül-huffâz sh. 457*
*10)Tam İlmihâl Seâdet-i Ebediyye sh. 373, 404, 417,*

*428, 997*

*11)Vehhâbiye Nasîhat sh. 127*

**DÎBÂCÎ (Muhammed bin Ahmed Makdîsî):**

Kelâm, hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi, va'iz. Künyesi Ebû Abdullah olup, ismi, Muhammed bin Ahmed bin Yahya bin Huyeyy'dir. Baba tarafından, Muhammed bin Abdullah bin Amr (veya Ömer) bin Osman bin Affân'a (r.a.), anne tarafından ise; Fâtıma bint-i Hüseyn bin Ali bin Ebî Tâlib'e nisbet edilir. 462 (m. 1069) yılında Beyrut'ta doğdu. Hz. Osman soyundan olduğu için Osmânî, Filistin ahâlisinden olduğu için Makdîsî ve Nablûsî denildi. Yüzünün çok güzeı olmasından dolayı Dîbâcî lakabı verildi ve bu lakabıyla tanındı. Altmışbeş yaşında iken 527 (m. 1133) yılında Bağdad'da vefât etti.

Küçük yaşta, yüksek din bilgilerine temel olan bilgileri öğrenen Ebû Abdullah Dîbâcî Makdîsî, fıkıh ve hadîs ilimlerini Nasr-ül-Makdîsî'den ve Mekke'de Hüseyn bin Ali Taberî'den öğrendi. Mekkî bin Abdüsselâm Makdîsî ve daha birçok âlimden ilim tahsil etti. Birçok defa Mekke-i mükerremeye gidip hac etti. İslâm memleketlerinin çeşitli yerlerinden gelen âlimlerle görüştü. Onların ilimlerinden istifâde etti. Hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerinde âlim oldu. Eş'arî mezhebi kelâm bilgilerini çok iyi bilirdi. Bağdad'a gidip yerleşti. Câmi-ül-Halîfe'de va'zlar verip, Nizamiye Medresesi'nde ilim öğretti, ihtilaflı mes'eleleri çözer, Şafiî mezhebine göre fetva verirdi. Va'z ve nasihatlerinde insanlara, Ehli

sünnet i'tikâdını anlatır, Peygamberimizin (s.a.v.) ve Selef-i sâlihî-ıiin bildirdikleri şekilde dînini öğrenmeyenlerin, sapıtmaktan kurtulamayacaklarını izah ederdi. Güzel ahlâkı, ilmi, hitabeti, cömertliği ile insanları kendisine celbederdi. Birçok kimse onun meclisinde bulunmak için can atardı. Uzak beldelerden gelip va'zlarına iştirak ederlerdi. Vakitlerini, yalnız Allahü teâlânın rızâsı olan işler için harcar ve yalnız O'nun rızâsı için çalışırdı. Haram ve şüpheli şeylerden çok sakınır, mubahları da zaruret miktarı kullanırdı. Onun işi, ilim öğrenmek ve bildiklerini insanlara öğretmekti. İlimden artakalan zamanını ibâdetle geçirirdi. Herkesin işini görür, gelenleri boş çevirmezdi. Bir mü'mine âhırette menfaatine olacak birşeyi öğretmeye, binlerce altın para vererek dünyâsını ma'mûr etmekten daha çok kıymet verirdi. Bir mü'mine Allahü teâlânın dînine âit bir hüküm öğrettiği zaman, kendisini böyle hayırlı bir işe vesîle ettiği için Allahü teâlâya şükrederdi. Bu onun şevkini arttırır, Allahü teâlânın dînini daha çok kimseye öğretmek için çalışırdı. Pekçok talebe yetiştirdi. Yahya bin Sa'd bin Yûnus, İsmail bin Ebî Turâb Kattan, Ebü'l-Fadl bin Nasr ve daha birçok âlim kendisinden ilim öğrenip hadîs-i şerif rivayet etti.

Onun va'zlarından ve derslerinden istifâde etmiş olan İbn-i Cevzî, Dîbâcî'den aşağıda açıklaması yazılı beyitleri nakleder:

"Ey göz yaşlarım! Gel gözlerimden boşan. Ağlamak bana lâyıktır. Çünkü işlediğim günahlar bende sağlam

bir kalb bırakmadı. Günahlar vura vura kalbimi iyice eskitti. Bir de ihtiyarlığa açıkça karşı koyuyoruz. Her ne kadar kalbimin yarası iyileşti desem de, kalbim günahlarla yaralıdır. Yaralarından kurtulduğu bir gün yoktur. Âhırette kurtuluş ve ni’metler, ancak haşre îmânlı ve kalbi müsterih olarak gelenler içindir."

*1)Tabakât-üş-Şâfiîyye cild-6, sh. 88*
*2)Tabakât-üş-Şâfiîyye (Esnevî) cild-1, sh. 528*
*3)El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 205*
*4)Tebeyyîn Kizb-il-müfteri, sh. 321*

**EBÛ ABDULLAH EL-KUREŞÎ (Muhammed bin Ahmed):**

Mısır'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Künyesi Ebû Abdullah olup, ismi, Muhammed bin Ahmed bin İbrâhim el-Kureşî el-Hâşimî’dir. Hz. Hasen soyundandır. Ariflerin ileri, gelenlerinden ve açık kerametleri görünen bir zât idi. Yüksek makamlar, Rabbânî hakikatler ve ma'nevî ilimler sahibi idi. Ebû Abdullah Kureşî, 599 (m. 1202) senesinde Beyt-i Makdis'de vefât etti. Oraya defn edildi. Kabri hâlen ziyaret edilmektedir. Burada yapılan duâların kabul olduğu çok tecrübe edilmiştir.

Ebû Abdullah Kureşî, zarif, güzel, edebli, ilim sahiplerine son derece saygısı ve sevgisi bulunan bir zât idi. Velî ya'nî Allahü teâlânın sevgili bir kulu olduğu yüzünden belli olurdu. Halk arasında hikmetle konuşarak, insanların kalblerine şifâ akıttı, insanlar onun bu hikmetli sözleriyle ilim ve îmân sahibi oldular.

Keramet sahibi birçok âlim ondan ders aldı. Fıkıh âlimlerinden bir çoğu da sohbetlerinde bulundu. Kendisinden; Kâdı'l-kudât imâdüddîn bin es-Sükkerî, Allâme Şihâbüddîn Ebü'l-Hasen, Ebü'z-Zâhir Muhammed el-Ensârî, Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Ali el-Ensârî e!-Kastalânî ve birçok âlim ders aldı.

Münâvî onun hakkında; "Muhammed bin Ahmed el-Kureşî hazretleri aslen Endülüslüdür. Sonra Mısır'a geldi. Oradan da Beyt-ül-Makdis'e (Kudüs'e) yerleşti. Mısır ve Endülüs'de yetişen evliyânın büyüklerindendir. Dâima Allahü teâlânın kudretini düşünürdü" demektedir.

Ebû Abdullah Kureşî hazretleri, cüzzam hastalığına yakalandı. Namaz vakitlerinde bu hastalık tamamen yok olur, namazdan sonra tekrar bedeninde görülürdü. Ebû Abdullah Kureşî'nin birçok kerametleri ve menkıbeleri vardır.

Hanımı şöyle anlatır: "Birgün onun yanından çıkmıştım. Odada yalnız idi. Sonra bulunduğu odadan ba'zı sesler işittim. Birisiyle konuşuyordu. Konuşmaları bitinceye kadar bekledim. Sonra odaya girerek kiminle konuştuğunu sorduğumda, "O Hızır aleyhisselâm idi. Bana uzak bir yerden meyva getirmiş. Onu yememi istedi ve şifâ olacağını söyledi. Ben de, bu hâlimle daha iyi olduğumu belirterek ona teşekkür ettim ve o meyvaya ihtiyâcım olmadığını söyledim" buyurdu."

Kendisi anlatır: "Birgün sahilde yürürken, bir ot bana seslenerek, "Ey Ebû Abdullah, ben sendeki hastalığın şifâsıyım" dedi. Bunun üzerine ben, Allahü teâlâyı

unutturmayan bu hâlime şükrederek o çiçeği koparmadım."

Şöyle anlatılır: "Ebû Abdullah Kureşî, şehrin valisi ile beraber bir yerde yemek yerken, vali yemekten elini çekti. Ebû Abdullah, "Eğer elinizi çekmeniz, benim şu yaralı elim sebebi ile ise mes'ele yok" buyurdu ve eli gümüş gibi parlayan bir el, oldu. Onda hiçbir hastalık yoktu."

Yine şöyle anlatılır: Abdullah Kureşî'nin mürîdlerinden biri, birgün evinden işine giderken, hanımına bir arzusu olup olmadığını sordu. Hanımı, "Kızına sor" dedi. O zât kızına dönerek, "Ne arzu ediyorsan söyle" deyince kızı, "Benim isteğime senin gücün yetmez" dedi. Bunun üzerine o zât kızına, "Allahın izniyle dediğini yapmaya çalışırım, istersen bin altın olsa bile" deyince kızı, "O hâlde beni Abdullah Kureşî ile evlendir" dedi. O zât buna çok şaşırdı. Çünkü, Abdullah Kureşî cüzzamlı olduğu için, dış görünüşüne göre hiçbir kadın onunla evlenmeye razı olmazdı. Bunun üzerine, kızına söz verdiği için Abdullah Kureşî'nin yanına gitti ve durumu ona anlattı. Abdullah Kureşî o zâta, "Kadıyı çağır" dedi. Adam kadıyı çağırdı. Kadı geldi ve kızla onun nikâhını kıydı. Kızı, Abdullah Kureşî'nin yanına girmesi için hazırladılar. Bütün hazırlıklar bitince, herkes evden ayrıldı. Abdullah Kureşî ile kız evde yalnız kaldıklarında, Abdullah Kureşî hamama girdi. Hamamdan çıktığı zaman, uzun boylu ve yakışıklı bir suret almıştı. Üzerinde güzel bir elbise vardı. Abdullah Kureşî kızın yanına girince, kız onu

tanımıyarak hemen örtündü. Abdullah Kureşî "örtünme, ben Kureşî'yim. Yabancı değilim" deyince kız, "Sen Kureşî değilsin" dedi. Bunun üzerine Abdullah Kureşî "Allah adına yemîn ederim ki, ben Kureşî'yim" deyince, kız inandı ve "Bu ne hâldir?" diye sordu. Abdullah Kureşî, "Bundan sonra, seninle olduğum zaman böyle kalacağım. Ama başkaları ile beraber olunca, öbür şeklimle (ya'nî cüzamlı) olacağım. Fakat bu durumu, ben ölünceye kadar kimseye söyleme" dedi. Bunun üzerine gelin hanım "Kimseye söylemiyeceğime söz veriyorum, istersen benim yanımda dururken de cüzzamlı olarak kalabilirsin" dedi. Abdullah Kureşî, onun kendisiyle dış görünüşü için değil de, ilmi için evlendiğini anlıyarak "Allahü teâlâ sana bolca hayırlar ihsân etsin" diye duâ etti. Hanımı bu durumu, Abdullah Kureşî hazretleri ölünceye kadar kimseye anlatmadı.

Kendisi şöyle anlatır: "Bir kere Minâ'da iken çok susamıştım. Su bulamadım. Su alacak param da yoktu. Bir kuyunun yanına gittim. Kuyunun başında bir takım insanlar vardı. Su kabını uzatarak, biraz su vermelerini istedim. Onlar bana ezâ edip, su kabımı uzak bir yere fırlattılar. Kırık bir kalb ve üzgün olarak su kabımı almak için oraya gittiğimde, içi tatlı su dolu bir havuz gördüm. Kanıncaya kadar o sudan içtim ve kabımı doldurdum. Başka yerde olan arkadaşlanma haber verdim. Onlar da gelip o havuzdan içtiler. Sonra başımdan geçen hâdiseyi onlara anlattım. Daha sonra, önceden gittiğim kuyunun yanına hep beraber gittik. Orada sudan bir eser yoktu. O zaman anladım ki, bu

Allahü teâlânın bir imtihanı idi."

Yine kendisi anlatır: "Bir sefer Mekke-i mükerremeye giderken, Bedir mevkiine uğradık. Orada bir kişi, parasını Mekke'de almak üzere hacılara hurma satıyordu. Bu zât bana da hurma vererek, "Parasını Mekke'de ödersin, ölürsen helâl ederim" dedi. Daha sonra o kişi sefere çıkacağını söyliyerek, yanımıza gelip benden verdiği hurmaların parasını istedi. Ben de, "Ama, şu anda size borcumu ödiyecek param yok. Üstelik parayı Mekke'de verirsin demiştin" dedim. O ise ısrarla parasını istiyerek, bana eziyet ve sıkıntı verdi. Sıkıntı ve üzüntü içinde Bedir Mescidi'ne girdim. Orada ihlâs ile Allahü teâlâya duâ ve niyazda bulundum. Sonra mescidden çıktım. Yolda ihram elbiseleri içinde birisi karşıma çıktı ve bir miktar para verdi. Onları saydım, gördüm ki, borcum kadardı. Derhal borcum olan kişiye giderek borcumu ödedim. Borcumu ödeyince, o kişi bana daha çok eziyet etmeye başladı. "Paraları saklıyorlar, yalan söylüyorlar, bir de yemin ediyorlar. Dirhemler sizinle, siz dirhemlerle berabersiniz" dedi. Bunun üzerine bu Allahü teâlânın bir imtihanıdır diye düşünerek ona tek kelime söylemedim."

Kendisi şöyle anlatır: "Bir arkadaşımla beraber gemiyle bir yere gidiyorduk. Arkadaşım çok susadı. Su alacak paramız yoktu. Yalnız bende, kadifeden olan bir ihram vardı. Onun mukabilinde su satın almak istedik. Gemideki bulunanlardan kimse bize su satmadı. Arkadaşıma ihramı verip, "Bunu geminin kaptanına götür" dedim. Arkadaşım gitti. Daha sonra üzüntülü bir

hâlde geldi. Kaptanın kendisini yanından kovduğunu ve elindeki su testisini fırlattığını söyledi. O zaman "Allahü teâlâ bizlerin yardımcısıdır" dedim. Su kabını alıp, denize daldırıp çıkardım ve arkadaşıma verdim. Allahü teâlânın izniyle deniz suyu tatlı bir su olmuştu. Arkadaşım kanıncaya kadar içti. Sonra ben içtim. Sonra yanımızda suyu olmayan bir başkası da içti. İkinci sefer daldırdığımda, Allahü teâlânın ihsânıyla su kabı, un ve et ile dolu çıktı. Unu ve eti pişirerek yedik. Üçüncü defa kabı denize daldırdığımda, bildiğimiz tuzlu deniz suyu çıktı. Anladım ki, bizim ihtiyâcımız tamâm olmuştu."

Fıkıh âlimi Ebû Tâhir şöyle anlatır: "Birgün Kudüs'te bir medresenin önünden geçtim. Fıkıh âlimleri medresenin kapısında, üzerlerinde süslü elbiseler olduğu hâlde toplanmışlardı. Daha sonra, Ebû Abdullah Kureşî hazretlerinin yanına döndüm. O gece orada kaldım. Ertesi gün Abdullah Kureşî bana, "O medreseye git. Orada hoca ol!" dedi. Bu, büyük ve olması imkânsız bir işti. Oraya gidince, kapıcıların beni içeri almıyacaklarını zannettim. Fakat hiçbiri, içeri girmeme mâni olmadılar. İçeri girdim. Müderris bir yere oturmuş, etrafında da birçok zâtın dâire hâlinde ders halkası teşkil ettiklerini gördüm. Ben de onların arasına katılmak istedim. Onlar, beni hakîr görerek yer açmadılar. Bunun üzerine, ben onların arkalarına oturdum. Daha sonra medreseye bir zât geldi. Müderris onu görünce, yüzünün rengi değişti ve ona doğru giderek karşıladı. Oradakiler de peşi sıra gittiler. Ben, orada birisine gelenin kim olduğunu sordum. Ondan,

münâkaşa ve münazarası çok kuvvetli birisi olduğunu, o gelince kimsenin ona cevap yetiştiremediğini, herkesin ondan korkup çekindiğini öğrendim. O kişi baş köşeye oturup konuşmaya başlayınca, bende birşeyler olduğunu hissettim. Onun sorularına ben cevap vermeye başladım. Neticede, onun söyliyecek birşeyi kalmadı. Oradakiler ve müderris, benim böyle ona hiç zorlanmadan cevap vermeme çok şaşırdılar. Bu sebebten dolayı, bana hürmet ve saygı göstermeye başladılar. Münazara eden o kişi, müderrise dönerek benim kim olduğumu sordu. Müderris bilmediğini söyleyince, "Medreseler bu gibiler için inşâ edilmiştir" dedi. Müderris buna çok sevindi ve yanıma gelerek benim kim olduğumu sordu. Ben de söyleyince, "Sizi bu medreseye hoca kabûl ettik" dedi. Ben, Abdullah Kureşî'nin yanına gitmek üzere kalkınca, hepsi kalkarak bana, "Bizim âdetimiz medresemize hoca kabûl ettiğimiz kişiyi, evine kadar uğurlarız" dediler. Medreseden çıkınca, büyük bir kalabalık arkamdan yürümeye başladı. Ben gelmemelerini söyleyince, onlar kabûl ettiler ve geri döndüler. Daha sonra Abdullah Kureşî'nin huzuruna varınca, "Ey Tâhir! Niye onların gelmelerine mâni oldun? Âdetlerini yerine getirselerdi" buyurunca ben de, "Efendim, zâtı âlinizin hatırını düşünerek onlara mâni oldum" dedim. Bu olanlar onun kerametiydi. Abdullah Kureşî'nin vefâtına kadar o medresede hocalık yaptım."

Yine kendisi şöyle anlatır: "Mısır'da büyük bir kıtlık oldu. Duâ etmeye başladım. Rü'yâmda bana, "Bu

hususta sizin hiçbirinizin duâsı kabûl olmaz" denildi. Bunun üzerine, o memleketten ayrılıp Şam'a gittim. Orada İbrâhim aleyhisselâmın kabrini ziyaret ettim. Ziyaret sırasında, Hz. İbrâhim'in (a.s.) kabri şerîf-i yanında uyuyakaldım. Rü'yâmda İbrâhim aleyhisselâm beni karşıladı. Ona, "Ey Halîlullah! Mısır'da büyük bir kıtlık var. Duâ buyurunuz" diye arz ettiğimde, Hz. İbrâhim (a.s.) kıtlığın kalkması için duâ etti. Daha sonra uyandım. Bir süre sonra Mısır'da kıtlığın kalktığını öğrendim."

Kendisi anlatır: "Önceleri, çarşıdan un satın alıp eve gelirken, yolda benden isteyenlere verirdim. Eve geldiğimde, heybemdeki un torbasının hiç verilmemiş gibi olduğunu görürdüm. Birgün yine un alıp eve geliyordum. Yolda muhtaç birisine rastladım. Unu benden isteyince, her zamanki gibi hâline acıyıp verdim. Yolda, evdekilere ne diyeceğimi düşünerek yürürken, elimde birşey hissettim. Avcumda, fakire verdiğim unun değeri kadar para duruyordu. Hemen çarşıya gidip, o parayla un alıp evime götürdüm."

Şöyle anlatılır: "Bir kişinin, gece devamlı ağlayıp hiç kimseyi uyutmayan bir çocuğu vardı. Böyle her gece ağlaması, tam dört yıl devam etti. Bu hâle dayanamayan çocuğun annesi ve babası, Abdullah Kureşî hazretlerinin huzuruna gelerek durumu anlattılar. Bunun üzerine Abdullah Kureşî, çocuğun annesi ve babası ile evlerine gidince, çocuğa; "Ey Yûsuf! Bu gece ağlama" dedi. Çocuk o günden sonra hiç ağlamadı."

Ebû Abdullah bin Es'âd, Abdullah Kureşî'nin şöyle anlattığını .nakletti: Bana hocam Ebü'r-Rabî birgün şöyle dedi: "Sana bitmek tükenmek bilmeyen bir hazîne öğreteyim mi?" Ben de, "Evet" deyince, Ebü'r-Rabî bana, "Şu duâyı devamlı oku" dedi..

Okumamı istediği duâ şöyle idi: "Yâ Allah, yâ Vâhid, yâ Mûcid, yâ Cevâd, yâ Basit, yâ Kerîm, yâ Vehhâb, yâ ze't-Tavl, yâ Ganî, yâ Mugnî, yâ Fettâh, yâ Razzâk, yâ Alîm, yâ Hayy, yâ Kayyûm, yâ Rahman, yâ Rahîm, yâ bedîassemâvâti vel-ard, yâ ze'1-celâli vel ikram... Yâ Hannân, yâ Mennân infehni minke bi nafhati hayrin tugninî bihâ ammen sivâk... in testeftihü fekâd câekemü'l-feth... înnâ fetehnâleke fethan mübînâ... Nasrun minellahi ve fethun karîb... Allahümme yâ Ganî, yâ Hamîd, yâ Mubdî, yâ Muîd, yâ Vedûd, yâ ze'1-arşil Mecîd, yâ Fe'âlün limâ yürîd, ikfihi bihelâlike an harâmike ve agninî bi fadlike ammen sivâke vahfaznî bimâ hafizte bihizzikr... Vensurnî bimâ nasarte bihirrusül... İnneke alâ küllî şey'in kadîr..." Sonra bana şöyle dedi: "Her kim bu duâyı namazlardan sonra, özellikle Cum'a namazından sonra okursa, Allahü teâlâ onu hertürlü kötülükten muhafaza eder. Düşmanlarına karşı muzaffer kılar, ona ummadığı yerlerden rızıklar verir, geçimini kolaylaştırır. Borcu dağlar kadar büyük ve kabarık olsa dahi, Allahü teâlânın lütfü keremi ve inayeti ile öder."

Kendisi şöyle anlatır: "Birgün Abdullah el-Muâviri'ye gittim. Bana "Ey şerîf! Başın darda kaldığı zaman, yapacak olduğun bir duâ öğreteyim mi?" diye sordu.

Ben de "Evet" dedim. Bunun üzerine şu duâyı öğretti: "Yâ Vâhid, yâ Ehâd, yâ Vâcid, yâ Cevâd, İnfehnâ minke bi nefhati hayrin inneke alâ külli şey'in kadîr..." Abdullah el-Muâvirî bu duâyı bana öğretmek için okuduktan sonra başım hiç darda kalmadı, rızkım çoğaldı."

Şöyle anlatılır: "Abdullah Kureşî hazretleri bir gece rü'yâsında, "Mısır'da veba hastalığı olacak" diye bir ses duydu. O da, "Ben içlerinde iken de bu hastalık gelir mi?" diye sorunca o ses, "Onların arasından çık. Muhakkak bu hastalık onlara gelecektir" dedi. Bunun üzerine Abdullah Kureşî hazretleri Mısır'dan ayrılarak Şam'a gitti. Sonra o hastalık rü'yâsında söylendiği gibi Mısır'da görüldü."

Abdullah Kureşî hazretlerinin, vefâtına yakın gözleri kör oldu. Hanımının yanına girince cüzzam hastalığından kurtulduğu gibi, gözleri de açılıyordu. Birgün gözleri açılmış, vücûdu cüzzam hastalığından kurtulmuş bir hâlde, gümüş gibi bembeyaz bir tenle dostlarının yanına girdi. Onlar Abdullah Kureşî'nin bu hâline çok şaşırdılar ve "Bu hâl ne?" diye sormaktan kendilerini alamadılar. Bunun üzerine Abdullah Kureşî, "Allahü teâlâ bana önce afiyet elbisesini giydirdi. "Sonra beni imtihan etmek için hastalık elbisesini giydirdi. Şimdi de gördüğünüz gibi, yine afiyet elbisesini giymiş bulunuyorum" diye izah etti.

Abdullah Kureşî hazretleri buyurdu ki: "Evliyâya dil uzatan, onlara karşı edeb dışı harekette bulunan ve onları inkâr eden kimse, en kötü hâl üzere ölür."

"Allahü teâlânın velî kullarını hakir görmek, kötü işleri yapmaya bir vesiledir."

"Her kim Allahü teâlânın arif bir kulunu veya bir velîsini üzerse, onun kalbi mühürlenir. Onları üzmeye devam eden, i'tikâdı bozulmadıkça ölmez."

"Allahü teâlâya kullukta edebden ayrılma! O'na karşı haddini aşma! Seni isterse kendisine ulaştırır."

"Tevekkülde bir makamı olmayan, noksan bir insandır."

"Allahü teâlâya kavuşturan doğru yoldan ayrılmayınız. Çünkü O'na bu yoldan başka bir yolla kavuşulamaz."

*1)Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 159*
*2)Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 114*
*3)Kalâid-ül-cevâhir sh. 123*

**EBÛ ALİ EL-FÂRİKÎ:**

Fıkıh âlimlerinden, îsmi, Hasen bin İbrâhim bin Ali bin Berhûn el-Fârikî olup, künyesi Ebû Ali'dir. Şafiî mezhebi âlimlerindendir. Meyyâfârikîn şehrinden olduğundan oraya nisbetle Fârikî denilmiştir.

433 (m. 1041) senesi Rabî'ül-evvel ayının onuncu günü Diyâr-ı Bekr civarında bulunan ve bugün Silvan diye bilinen Meyyâfârikîn şehrinde doğdu. Doğumunun Rabî'ül-âhır ayında olduğu da rivayet edilmiştir. 528 (m. 1133) senesinde Muharrem ayının 22'sine rastlayan Çarşamba günü Vâsıt şehrinde, talebelerine ders okuttuğu medresesinde vefât etti.

Ebû Ali el-Fârikî hazretleri, ilim tahsiline doğum yeri olan Meyyâfârikîn şehrinde, Ebû Abdullah Muhammed el-Kâzerûnî'nin yanında başladı. O vefât edince, Bağdad'a gidip Ebû İshâk-ı Şîrâzî'den ve Ebû Nasr İbn-üs-Sabbâg'dan okudu. Ebû İshâk hazretlerinin el-Mühezzeb isimli eserini ve İbn-üs-Sabbâg hazretlerinin eş-Şemâil isimli eserini okuyup ezberledi. Ayrıca Ebû Ca'fer Muhammed bin Ahmed bin el-Müslime, Abdullah bin Muhammed es-Sarîfînî Ebü'l-Hüseyn İbn-ün-Nakûr ve başka birçok âlimden ilim öğrendi ve hadîs-i şerif dinledi. Kendisinden ise, İbn-i Asâkir, Ebû Sa'd bin Ebû Asrûn ve başka zâtlar ilim öğrenmişlerdir.

Ebû Ali el-Fârikî, büyük âlimlerin derslerinde bulunmak ve ilim öğrenmekteki arzusu, iştiyakı ve istidadı (ilim alma kâbiliyeti) fevkalâde olduğundan, kısa zamanda ilimde çok yüksek derecelere kavuştu. Zamanında bulunan âlimlerin en büyüklerinden oldu. Vera' ve zühd sahibi idi. Şüpheli olan şeylerden çok uzak dururdu. Dünyalık şeylere meyl ve i'tibâr etmezdi. Vâsıt şehrine kadı ve vali olarak ta'yîn edildi. Ve uzun müddet bu vazifede kaldı. Sonra bu vazifeden ayrılıp yine aynı şehirde fıkıh dersi okutmaya ve hadîs-i şerif rivayet etmeye başladı. Vefâtına kadar buna devam etti. Îslâmın şerefini, vekarını korumak için, gayet vakur ve heybetli bulunurdu. Hakkı, doğruyu söylemekten korkmaz ve çekinmezdi. Bu hususta hiçbir zaman gevşeklik göstermez, kınayanların kınamasına aldırmazdı. Hüküm sürdüğü (Vali ve kadı olduğu) sırada hiç kimseye boyun eğmedi, hatır için bir karar vermedi.

Ebû Tâhir es-Silefi (r.a.) şöyle anlatıyor: "Vâsıt şehrinde bulunan hadîs âlimlerinden Ebü'l-Kerem Humeys bin Ali bin Ahmed el-Hûzî'ye, Ebû Ali el-Fârikî'den suâl ettim, cevaben buyurdu ki: "O, fıkıh ilminde önde gelen âlimlerdendir. Ebû Tagleb'den sonra Vâsıt şehrine kadı oldu. Aklı, dirayeti, adaleti, davranışları ve güzel hâlleri ve diğer bakımlarda üstünlükleri, kendisi hakkında zan edilenlerden daha çoktu."

İbn-üs-Sem'ânî (r.a.) şöyle anlatıyor: "Ebû Ali el-Fârikî hazretleri, Mühezzeb ve Şâmil kitaplarını ezberlemişti. Biz ders için huzuruna vardığımızda, "Dün gece, Mühezzeb kitabının dörtte birini, filan kimseye tekrar ettim. Ondan bir önceki gece de, filan kimseye Şâmil kitabının dörtte birini tekrar ettim" buyururdu.

Ebü'l-Hasen el-Yezdî şöyle anlatıyor: "Ben Ebû Ali el-Fârikî'nin huzurunda Şâmil kitabını okurdum. O da beni dinlerdi. Kitabın benim okuduğum nüshasında yanlışlıkla bir mes'ele terkedilmiş yahut da aslından düşmüş olsa, ben de öyle yanlış okusam, ezberinden düzeltirdi. Birgün kendisine, "Efendim! Siz bu Şâmil kitabını ezbere biliyorsunuz (değil mi?)” dedim. "Sen bana ezbere biliyorsun diyorsun" buyurdu. Bundan başka sarahaten herhangi birşey söylemedi. Fakat bununla bana, "Evet, onu ezbere biliyorum" demek istedi.

Ebû Ali el-Fârikî hazretleri, yüz yaşlarına yaklaştığı hâlde, insanların en akıllısı, hafızası en kuvvetli, en zekî , en dikkatli ve uyanık olanı, idi. Hattâ işitme ve görme

gibi hassasiyetleri ile sanki yirmi yaşlarındaki bir kimse gibi idi.

Ebû Ali Hasen bin İbrâhim el-Fârikî'nin (r.a.) ba'zı eserleri vardır. El-Fevâid alel-mühezzeb fî fürû'-il-fıkh bunlardandır.

1)*El-A'lam cild-2, sh. 178*
2)*Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1302, 1913*
3)*El-bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 206*
4)*Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 85*
5)*Tabakât-üş-Şâfiîyye (Subkî) cild-7, sh. 57*
6)*Tabakât-üş-Şâfiîyye (Esnevî) cild-2, sh. 256*
7)*Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 77*
8)*Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 195*

**EBÛ BEKR BİN HÜVÂRÂ EL-BETÂİHÎ:**

Irak'ta yetişen evliyânın büyüklerinden. Ebû Bekr bin Hüvârâ el-Betâihî, Irak'ta Betâih'te yaşardı. Hicrî beşinci asrın sonları ile altıncı asrın başlarında yaşamıştır. Doğum ve vefât târihleri kesin olarak bilinmemektedir. Irak'ta bulunan Kürtlerin, Hüvârîn veya Hüvâriyyîn kabilesine mensuptur. O zamanda Irak'ta bulunan evliyâ arasında şânı yüce, kadri yüksek bir zât idi. Evliyâdan bir çoğu kendisine talebe olup ilim öğrenmiş, istifâde etmişlerdir.

Önceleri, Betâih beldesinde yol kesicilik yapardı. Bu yolda beraber oldukları arkadaşları vardı. Bu da onların reîsi idi. Bir gece tenhâda, bir kadının kocasına, "Çabuk buraya gel! Nerede ise İbn-i Hüvârâ ve arkadaşları

gelip bizi bulurlar, yakalarlar" dediğini duydu. Gizliden de bir ses duydu ki; "Allahü teâlâdan korkma zamanın gelmedi mi?" diyordu. Bunlar kendisine çok te'sir etti. Ağlamaya başladı. "İnsanlar benden korkuyorlar, ben ise Allahü teâlâdan korkmuyorum. Olacak iş değil" dedi. Eski hâline tövbe edip Allahü teâlâya yöneldi. Arkadaşları da tövbe edip, eşkıyalıktan vazgeçtiler, İbn-i Hüvârâ, bundan sonra tam bir dönüşle Allahü teâlâya yöneldi. Tam bir sıdk ve ihlâs ile ve kuvvetli bir irâde ile Allahü teâlâya giden yolda ilerlemeye, yükselmeye başladı. Allahü teâlânın lütfü, inayeti ve tevfiki ile kısa zamanda zamanının meşhur evliyâsından oldu.

İbn-i Hüvârâ (r.a.), Hz. Ebû Bekr'in Rü'yâ da kendisine hırka ve takke giydirdiği ilk zâttır. Şöyle ki; İbn-i Hüvârâ hazretleri, bir gece rü'yâsında Resûlullah efendimizi gördü. Yanlarında da Hz. Ebû Bekr vardı. İbn-i Hüvârâ, Peygamber efendimize, "Yâ Resûlallah! Bana bir hırka giydirir misiniz?" dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Ben senin Peygamberinim. (Hz. Ebû Bekr'i işaret ederek) Bu da senin üstadındır" buyurup, sonra Hz. Ebû Bekr'e döndü ve "Adaşın olan İbn-i Hüvârâ'yı giydir!" buyurdu. Hz. Ebû Bekr de ona, hırka ve takke giydirip, başını okşadı, alnını sıvazladı. Sonra da, "Allahü teâlâ, bunu sana mübarek eylesin" buyurdu. Resûlullah (s.a.v.) de İbn-i Hüvârâ'ya hitaben "Yâ Ebâ Bekr! Sen Irak'ta, ümmetimden tasavvuf ehli olanların, ölmüş olan yolunu yaşatacaksın. Allahü teâlânın dostlarından hakikat ehli olanların, yok olan yollarını canlandıracaksın. Bu yolda olanların öncüsü, ışığı, yol

göstericisi olacaksın. Bu yolun önderliği, kıyamete kadar sende kalacak. Senin ortaya çıkman ile, Allahü teâlânın rahmet rüzgârları esecek. Senin meydana çıkman ile, Allahü teâlânın yardım, lütuf ve ihsânı bol bol gönderilecek" buyurdu. İbn-i Hüvârâ (r.a.) uyandığında, kendisine rü'yâda giydirilen elbise ve takkeyi üzerinde buldu. O zaman Irak ufuklarında, herkesin rahatlıkla duyabileceği bir nida geldi ki, "Muhakkak ki İbn-i Hüvârâ, Allahü teâlâya vâsıl (olan evliyâdan) oldu" diyordu. Bundan sonra, her taraftan insanlar, onu görmek için akın akın yollara düştüler. Bu rü'yâdan hemen sonra, onda Allahü teâlâya yakın olmak alâmetleri görülmeye başladı.

Ebû Muhammed Şenbekî ve başka birçok velî, kendisinden ilim ve feyz almışlardır, insanlar akın akın gelip, bereketli sohbetlerinden istifâde ederlerdi. O zamandaki evliyâ ve âlimler, ona; saygı, hürmet ve ta'zimde ve sözlerine i'tibar etmekte ittifak hâlinde idiler. Bir ihtilâf meydana gelirse, son söz onun olurdu. Hâl ve hareketleri, sureti, ahlâkı çok güzel idi. Tam bir edeb ve tevazu sahibi idi. Dînin hükümlerine uymakta çok sabırlı ve gayretli idi. Bunda gevşeklik göstermezdi. Dîne bağlı olanlara, Ehl-i sünnet olanlara çok ikramda bulunurdu.

Azzâz bin Müstevdâ anlattı: "Ebû Bekr bin Hüvârâ'yı dinlemeye gelen ricâl-i gayb ismi verilen velîler, başlarını eğmiş olarak onun sohbetlerini dinlerken, yayılan nurlar, Betâih şehrini aydınlatırdı. O, duâsı kabul olan tasavvuf ehli, çok yüksek bir velî idi."

Ahmed bin Ebü'l-Hasen Ali er-Râfi'î (r.a.) şöyle anlattı: "Birgün kadının biri İbn-i Hüvârâ hazretlerine gelerek, "Oğlum nehir kenarında boğuldu. Kendisinden başka da kimsem yoktu. Azîz ve celîl olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, Allahü teâlâ sana öyle bir kuvvet ve izin vermiştir ki, oğlumu bana geri getirebilirsin. Eğer bunu yapamazsan, seni Allahü teâlâya ve Resûlüne şikâyet ederim ve derim ki; "Yâ Rabbî! içim yanarak büyük bir üzüntü ile ona gittim. O ise, üzüntümü gidermeye muktedir olduğu hâlde bunu yapmadı." İbn-i Hüvârâ hazretleri kadını dinledikten sonra, başını önüne eğip bir müddet murakabe etti ve "Oğlunun nerede boğulduğunu bana göster!" buyurdu. O kadın İbn-i Hüvârâ'yı oğlunun boğulduğu yere götürdü. Bir de baktılar ki, boğulan çocuğun cesedi, boğulduğu yerde su üzerinde duruyor. İbn-i Hüvârâ (r.a.), suda yüzerek çocuğun yanına vardı. Çocuğu omuzunda taşıyarak kıyıya çıkardı ve annesine teslim edip, "Onu al!" buyurdu. Kadıncağız oğlunun sağ olduğunu gördü. Kadın ile oğlu oradan ayrıldılar. Oğlu kendisi ile beraber yürüyor, elinden tutuyordu. Sanki hiçbir şey olmamış gibiydi. Bir defa, Vâsıt ile Behmût arasında zelzele oldu. Zelzele, yedi kat yerlere uğramıştı. Ya'nî her taraf bu zelzelenin te'siri ile sallanmıştı. İbn-i Hüvârâ hazretleri, zelzeleye hitaben, "Ey Allahın mahlûku, sakin ol!" buyurdu. Zelzele Allahü teâlânın izni ile dile gelip, yalnız sana itaat etmekle emrolundum" dedi ve sâkinleşti."

Ebû Muhammed Şenbekî hazretleri şöyle anlattı: Bir

defasında Ebû Bekr İbn-i Hüvârâ'nın yanına gitmiştim. Huzurunda büyük bir arslan vardı. Arslan, İbn-i Hüvârâ'nın huzurunda burnunu (yüzünü) toprağa sürüyordu. İbn-i Hüvârâ da sanki ba'zı suâllere cevap veriyormuş gibi arslana bir şeyler söylüyordu. Biraz sonra arslan oradan ayrılıp gitti. Ben İbn-i Hüvârâ'ya yaklaşıp, "Size hayvanlarla konuşup onlara faydalı olmak gibi ni’metleri sana ihsân eden Allahü teâlâ için bana söyler misiniz? O arslan size ne dedi? Siz ona ne söylediniz?" dedim. Buyurdu ki, "Yâ Şenbekî! Arslan bana dedi ki, "Üç gündür yiyecek olarak birşey tatmadım. Açlık beni çok rahatsız etti. Seher vakti Allahü teâlâya yalvardım. Bana, "Senin rızkın, Hemâmiyye köyündeki bir inektir. Onu parçalayıp yiyeceksin. Onu avlarken sana da bir zarar isabet edecek" denildi. Ben ise şimdi, bana geleceği bildirilen o zarardan korkuyorum. Ne yapayım?" Ben de arslanın anlattıklarını dinledikten sonra ona, "Sana isabet edecek olan zarar, sağ tarafında hafif bir yaradır. O yara sebebiyle bir hafta elem çekersin. Sonra yara iyi olur" dedim. Çünkü o köydeki bir ineğin bu arslanın rızkı olduğunu, o ineği avlarken o köyden onbir kişinin çıkıp buna hücum edeceklerini, adamlardan üçünün çarpışma sırasında ağır, arslanın da sağ tarafından yaralanacağını, yaralılardan birinin öleceğini, bir saat sonra ikincisinin ve yedi saat sonra üçüncüsünün öleceğini, arslanın da bir hafta sonra yarasının iyi olacağını Levh-i mahfûz'da görmüştüm" diye anlattı.

Şenbekî devamla, "Bu anlattıklarını hayretle

dinledikten sonra, hâdiseyi ta'kib etmek üzere Hemâmiyye köyüne doğru yola çıktım. Oraya vardığımda bir de ne göreyim? Arslan benden önce oraya varmıştı ve durum aynen İbn-i Hüvârâ'nın bildirdiği gibi olmuştu. Bir hafta sonra İbn-i Hüvârâ'nın yanına geldim. Baktım ki yine o arslan, İbn-i Hüvârâ'nın huzurunda duruyordu ve yarası da iyileşmiş idi."

İbn-i Hüvârâ hazretleri Betâih'te birgün, suyu çok aşağılarda olan bir kuyudan abdest almak istedi. O anda, Allahü teâlânın izni ile kuyunun suyu yükseldi. Su gayet tatlı ve hoş idi.

Ebû Bekr İbn-i Hüvârâ hazretleri bir defasında sohbet ederken, "Irak'ın en yüksek sekiz evliyâsı şunlardır. Ma'rûf-i Kerhî, Ahmed bin Hanbel, Bişr-i Hafi, Mensur bin Ammâr, Sırrî-yi Sekatî, Sehl bin Abdullah-i Tüsteri, Cüneyd-i Bağdadî ve Abdülkâdir-i Geylânî" buyurdu. O zaman Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri henüz tanınmamış olduğundan, dinliyenler suâl ettiler: "Efendim, saydığınız âlimlerden yedisini duyduk biliyoruz da, Abdülkâdir-i Geylânî'yi duymadık. O kimdir?" dediler. Buyurdu ki: "Iraklıdır. Çok şerefli bir zâttır. Bağdad'da yaşar. Çok yüksek bir zât olduğunun herkes tarafından bilinip tanınması çok yakındır. Sıddîklardan ve zamanının en büyük, en yüksek evliyâsından biridir." Dinliyenler, Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin henüz meydana çıkmadığını, İbn-i Hüvârâ'nın, onun geleceğini keramet olarak anlayıp müjdelediğini ve Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin tanınmasının çok yakın olduğunu anlayıp sevindiler.

Ebû Bekr el-Betâihi hazretleri buyurdu ki:

"Kırk Çarşamba kabrimi ziyaret edene, sonunda kendisine Cehennemden (kurtulduğuna dâir) berât verilir."

"Benim bu haremime (türbeme) giren bir cesedi ateşin yakmaması için Rabbimden ahid (söz) aldım." (Nakledilir ki, bu zâtın türbesine, herhangi bir şekilde balık ve başka bir et girmiş olsa, daha sonra o eti ateş yakmaz. O et kızartılamaz, yemek ve başka birşey yapılamaz.)

"Allahü teâlâya yakınlık; güzel edebe riâyet, devamlı korku ve ibâdete devam etmekle olur. Resûlullaha (s.a.v.) yakınlık; sünnetine tam tâbi olmak ve ilme canla başla sımsıkı sarılmakla olur."

"Ehli (aile efradı) ile sohbet, güzel ahlâk ile olur. Dostlarla sohbet, günaha sebep olmayacak şekilde, onlarla hoş olmak, şakalaşmakla olur. Câhiller ile sohbet, onlara devamlı duâ etmekle, onlara acımakla olur."

"Allahü teâlâ ile olmak, O'ndan başkasından uzaklaşmaktır. O'ndan başkasından uzaklaşmak da O'nunla olmak demektir."

"Havf (korku), seni Allahü teâlâya ulaştırır. Çünkü korku, nefeslerinin birinde Allahü teâlâya karşı bir saygısızlık bulunmayacağından emin olmamandır."

"İnsanları, hor, hakîr ve aşağı görmen, senin için tedavisi mümkün olmayan büyük bir hastalıktır."

*1)Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 255*

*2)Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 132*
*3)Kalâid-ül-cevâhir sh. 78*

**EBÛ BEKR HOCENDÎ (Muhammed bin Abdüllatîf):**

Hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi, vâ'iz. Künyesi Ebû Bekr olup, ismi, Muhammed bin Abdüllatîf bin Muhammed bin Sabit bin Hasen bin Ali bin Muhammed bin Ebî Sufra'dır. İsfehan'da tahsil görüp yetişti. Bulunduğu memleketlere nisbetle Ezdî, İsfeânî ve Hocendî denildi. Dedelerinden Muhalleb'e nisbetle de Muhallebî denildi. Dîn-i İslâm'a hizmetinden dolayı Sadrüddîn lakabı verildi.

İlim tahsiline İsfehan'da başlayan Ebû Bekr Hocendî, İsfehan'da: Ebû Ali Haddâd, Gazâim bin Ahmed Ebü'l-Kâsım İsmail bin Fadl bin Ahmed Serrâc ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Sultanların yakınlığını kazandı. Sultanlar kendisinden, yapacakları işlere dâir fikirler alırlar, onlara uygun olarak hareket ederlerdi. Bağdad'a gitti. Nizamiye Medresesi'ne müderris ta'yin edildi. Halîfenin sarayı bahçesindeki Kasr Câmii'nde va'zlar verdi. Din düşmanı, sapık kimselerle münazaraları oldu. Karşısında kimse tutunamazdı. Onunla münazara etmek için karşısına çıkanlar, susarak onu dinlemek mecburiyetinde kalırlardı. Karşısına çıkan, heybet ve haşmetinden korkardı. Ehli sünnet düşmanı bid'at fırkaları, ilmî delillerle karşısına çıkamayınca, kuvvet zoru ile susturmak için çeşitli faaliyetlerde bulundular. Sapıkların herhangi bir kötülük yapma ihtimâline karşı,

muhafaza için yanında silâhlı askerler bulunurdu. Va'z ederken askerler çevresinde nöbet beklerlerdi. Bağdad'da ulemânın reîsi durumunda idi. "Sadr-ül-Irak" olarak bilinir ve i'tibâr edilirdi, iyi niyetli olan herkes onu sever, canına kasteden düşmanları dahi onu takdir ederlerdi. Çok cömert olup, insanların ihtiyâcını görmek için, varını yoğunu seferber ederdi. Yaptığı iş ve söyledigi sözde yalnız Allahü teâlânın rızâsını düşünür, O'nun rızâsı için olmayan birşeye teşebbüs etmezdi. Haram ve şüphelileri terk eder, mubahları da ihtiyâcı kadar kullanır, daha fazlasına i'tibâr etmezdi. İnsanlara vermiş olduğu va'zlarında, Ehli sünnet i'tikâdını öğrenmenin ehemmiyetini anlatır, fıkıh bilgilerine vâkıf olmayanın günaha düşmekten kurtulamayacağını bildirirdi. Va'zlarında ve hutbelerinde ezberden hadîsi şerîf okur, insanlar da yazardı. Onu görüp, istifâde edenlerden İbn-i Sem'ânî, "O, fazîletli bir imâm, dilinden bal akan bir münâzaracı, çok üstün bir vâ'iz, nefs terbiyesi ve cömertlikte yüksek bir kimse idi" diyerek övmektedir.

Nizamiye Medresesi müderrisliği sırasında ve İsfehan'da pekçok talebe yetiştirdi. Va'zlarında insanlara Ehli sünnet i'tikâdını öğretirdi. Şafiî mezhebine göre fetva verirdi. Oğlu Abdüllatîf de talebeleri arasındaydı.

552 (m. 1157) yılında Bağdad'dan İsfehan'a giderken, Hemedan'la Kerec arasındaki bir köyde akşam vakti konakladı. Sabahleyin ölü bulundu. Ehli sünnet düşmanı sapıkların sû-i kastı neticesi

öldürüldüğü söylendi, ölüm haberi İsfehan'da duyulunca, büyük karışıklıklar çıktı. Cenazesi İsfehan'a götürülerek, orada defn edildi.

1)*Tabakât-üş-Şâfiîyye (Subkî) cild-6, sh. 133*
2)*El-Bidâye ven-nihâye cild-12 , sh. 237*
3)*Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 163*
4)*Tabakât-üş-Şâfiîyye (Esnevî ) cild-1, sh. 490*
5)*El-A'lâm cild-6, sh. 217*
6)*El-Kâmil fit-târîh cild-11, sh. 86*

**EBÛ BEKR İBN-İ ARABÎ:**

Hadîs, tefsir ve Mâliki mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebû Bekr olup ismi, Muhammed bin Abdullah bin Muhammed bin Abdullah, bin Ahmed bin el-Arabî'dir. Ebû Bekr bin el-Arabî Endülüs âlimlerinin sonuncusudur. Hadîs, tefsîr, fıkıh ilimleri yanısıra, kelâm, usûl-i fıkıh, târih ve edebiyat ilimlerinde de söz sahibi idi. Şarka (ya'nî Şam, Musul, Bağdad gibi şehirlere) giden âlimlerden hiçbiri, Ebû Bekr bin el-Arabî kadar ilim ile mücehhez bir hâlde Endülüs'e dönmemiştir.

Ebû Bekr bin el-Arabî, 468 (m. 1075) senesinde İşbiliyye'de doğdu. Babası Abdullah bin Muhammed ve dayısı Ebü'l-Kâsım el-Hasen bin Ebî Hafs el-Hevzenî âlim idiler. Ebû Bekr bin el-Arabî ilk tahsilini bu iki zâtdan aldı. Ayrıca Ebû Abdullah es-Serkastî'den de ders aldı. Bu üç zât, Ebû Bekr ibni Arabi'nin ahlâkının güzel, idrâkinin geniş, zekâsınm ve ilminin mümtaz olmasında yardımcı oldular. Kendisi, "Dokuz 'yaşında,

Kur'ân-ı kerîmi iyice ezberledim" demektedir. Onaltı yaşında kıraat, şiir ve lügat ilimlerini çok iyi öğrendi ve bu ilimlerde söz sahibi idi.

Onyedi yaşına geldiği 485 (m. 1092) senesinde, babası ile birlikte İşbiliyye'den ayrılarak Kuzey Afrika'ya geçtiler. Burada Becâye liman şehrinde bir müddet kaldılar. Bu beldenin Ebû Abdullah el-Külâî gibi meşhur ve büyük âlimlerinden ders aldı. Sonra doğuya doğru giderek, Mehdiyye limanına geldiler. Ebû Bekr ibni Arabi burada ise; Ebü'l-Hasen bin Ali bin Muhammed bin Sabit el-Haddâd el-Halânî ve Ebû Abdullah Muhammed bin Ali el-Mâzirî'den ders aldı. Burada ayrıca El-İşârât kitabının şerhlerini ve birçok kitap okudu.

Mısır'a doğru yola çıkdıklarında, denizde fırtınaya yakalandılar. Bu durumu Ebû Bekr ibni Arabî şöyle anlatır: "Biz, kabirden ölünün çıkması gibi, denizden Ka'b bin Süleym diyarına çıktık. Çok yorgun ve bitkin idik. Biz, Ka'b bin Süleym'in yanına sığındık. Ka'b bin Süleym bizi yedirdi, içirdi, bize giyecek verdi."

Ebû Bekr ibn-i Arabî ve babası, Ka'b bin Süleym'in yanında fazla kalmıyarak, Mısır'a doğru yola çıktılar. 485 (m. 1092) senesinin sonlarında Mısır'a geldiler. O zaman Mısır'da Ehl-i sünnet âlimi az idi. İbn-i Arabî, Mısır'da; Ebü'l-Hasen bin el-Hüseyn Muhammed el-Hal'î el-Mevsilî, Ebü'l-Hasen bin Şeref, Mehdî el-Verrâk ve Ebü'l-Hasen bin Dâvûd el-Fârisî'den ilim tahsil etti.

İbn-i Arabî, babasıyla Mısır'dan Kudüs'e gitti. O zaman Endülüs'ün Mâlikî mezhebi büyük âlimlerinden Ebû Bekr Muhammed bin Velîd Tartûşî de Kudüs'de idi.

İbn-i Arabî, Ebû Bekr Tartûşî ile görüşerek, ondan da ilim tahsil etti. Kudüs'ten Şam'a giden İbn-i Arabî, buradaki âlimlerden ilim tahsil etti. Burada ilim tahsil ettiği âlimlerden ba'zıları şunlardır: Şafiî mezhebi fıkıh âlimi Ebül-Feth Nasr bin İbrâhim el-Makdisî, Ebû Muhammed Hibetullah bin Ahmed el-Ensârî, Ebü'l-Fadl Ahmed bin Ali bin el-Furât.

Şam'dan Abbâsîlerin başşehri Bağdad'a giden İbn-i Arabî, burada da ilim tahsiline devam etti. Bağdad âlimlerinden, hadîs, akâid, usûl-i fıkıh, Arabî lisân ilimleri ve edebiyat ilimlerini tahsil etti. Bağdad'da Ebü'l-Hüseyn el-Mübârek bin Abdülcebbâr es-Sayrafi, Ebü'l-Hasen Ali bin el-Hüseyn bin Ali el-Bezzâz, Ebü'l-Meâlî Sabit bin Bendâr el-Bakkâl el-Mukrî, Kadı Ebü'l-Berekât Talhâ bin Ahmed el-Akûlî el-Hanbelî, Ebû Bekr Muhammed bin Ahmed bin Hüseyn bin Ömer eş-Şâşî, Ebû Âmir bin Sadûn el-Abderî, Ebü'l-Hüseyn Ahmed bin Abdülkâdir el-Yûsufi, Ebû Zekeriyyâ Yahya bin Ali et-Tebrîzî, Ebû Muhammed Ca'fer bin Ahmed es-Sirâc el-Hanbelî, Ebû Bekr Muhammed bin Tarhân et-Türkî eş-Şâfiî gibi birçok âlim-den ilim tahsil edip, hadîs-i şerif dinledi.

İbn-i Arabî, babasıyla birlikte daha sonra hac için Mekke-i mükerremeye gitti. Orada hadîs âlimi Ebû Abdullah el-Hüseyn bin Ali bin el-Hüseyn et-Taberî'den hadîsi şerif dinledi. Hac görevini yerine getirdikten sonra, tekrar Bağdad'a gitti. Bağdad'da İmâm-ı Gazâlî'nin sohbetlerine iki sene kadar devam etti. 492 (m. 1099) senesinde, babasının ihtiyarlaması sebebiyle

memleketlerine gitmek için yola çıktılar, İbn-i Arabî, yol üstündeki şehirlerde bulunan İslâm âlimlerinden ilim tahsiline devam etti. Sonra babası ile birlikte İskenderiyye'ye geldiler. İbn-i Arabî, babasının vefât ettiği 493 (m. 1100) senesinde İskenderiyye'den ayrılarak, memleketi olan İşbiliyye'ye döndü. İşbiliyye'ye döndüğü zaman âlimlerden ve halktan meydana gelen büyük bir kalabalık tarafından karşılandı. Birçok âlim İbn-i Arabî'den ilim öğrenmek için evine akın ettiler. Bunun üzerine İbn-i Arabî evini medreseye çevirdi. Medresede birçok ilimden ders vermeye başlayan İbn-i Arabî'den; Kadı Iyâd bin Mûsâ ve oğlu Muhammed bin Iyâd, Ebü'l-Kâsım Halef bin Abdülmelik, Ebû Abdullah Muhammed bin Mücâhid el-İşbilî, Ebû Cafer bin Bâzis, Ebû Abdullah Muhammed bin Abdurrahmân el-Hazrecî, Ebû Abdullah Muhammed bin Abdullah bin Halîl el-Kaysî, Ebü'l-Hasen bin en-Ni’me, Ebû Bekr Muhammed bin Hayr el-Emevî el-İşbilî, Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân bin Muhammed bin Ceyş, Şârih-üs-siyre Abdurrahmân bin Abdullah es-Süheylî, Ebü'l-Abbâs bin Abdurrahmân es-Sakar el-Ensârî, Ebü'l-Hasen Ali bin Atik el-Kurtubî ve daha birçok âlim ilim öğrendi ve hadîs-i şerif rivayet etti.

İbn-i Arabî hazretleri, kırk sene hocalık ve müftîlik yaptı. 543 (m. 1148) yılında doğduğu yer olan İşbiliyye'de vefât etti.

İbn-i Arabî hazretleri birçok eser yazmıştır. Yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır: 1. Envâr-ül-fecr fî tefsîr-il-Kur'ân: Bu eseri İbn-i Arabî yirmi senede

hazırlamıştır. Kitap 80.000 varak olup, yüzaltmış bin sahifedir. Çok muazzam bir tefsir olan bu eser, elden ele dolaşarak telef olmuş, maalesef günümüze ulaşmamıştır. 2. Ahkâm-ul-Kur'ân: Bu eserde, Kur'ân-ı kerîmin sâdece ahkâm âyetlerini tefsir eden İbn-i Arabî, âyet-i kerimelerin fıkhî hükümleri ve bu hükümlerle, ilgili mezheblerin ictihâdlarını beyân etmiştir. Bu eser (m. 1958) yılında Mısır'da, dört cild hâlinde basılmıştır. 3. Andât-ül-Ahvezî: Bu eser İmâm-ı Tirmizî'nin "Es-Sahîh"ine yazılan kıymetli bir şerhdir. Bu eser de Mısır'da, onüç cild hâlinde basılmıştır. İbn-i Arabi'nin ilk yazdığı eserdir. 4. Kânûn-üt-te'vîl tefsîr-il-Kur'ân, 5. En-Nâsih vel-Mensûh fil-Kur’ân, 6. Kitâb-ül-müşkileyn (Müşkil-ül-Kitâb ve Müşkil-üs-Sünne), 7. Kitâb-ün-nireyn fis-Sahihayn, 8. Tertîb-ül-mesâlik, 9. Et-Tefsir-üt-tafdîl beyn-et-tahmîd vet-tehlîl, 10. El-Insâf fî mesâil-il-hılâf: Yirmi cildlik bir eserdir. 11. Kitâbü Setr-il-Avret, 12. Sirâc-ül-mürîdîn, 13. El-Hılâfiyyât, 14.Tebyîn-üs-sahîh, 15. El-Mahsûl, 16. El-Avâsım minel-kavâsım: Çok kıymetli bir eserdir. İki defa basılmıştır. Eshâb-ı kirâmın büyüklüğü ve üstünlüğünün anlatıldığı bu eserde, Ehl-i sünnet düşmanlarının Eshâb-ı kirâmdan ba'zıları hakkındaki asılsız iddiaları çok kuvvetli bir şekilde çürütülmüş, Ehl-i sünnetin haklılığı, tereddüte mahal bırakmıyacak bir tarzda isbât edilmiştir.

El-Avâsım minel-Kavâsım adlı eserden ba'zı bölümler:

"Medîne halkı, Yezîd'i hilâfetten hal’etmek istedikleri

zaman, Abdullah ibni Ömer, yakınlarını ve çocuklarını toplayıp: "Buna, Allahın ve Resûlullahın halîfesi olarak bî'at ettik. Allahın ve Resûlullahın halîfesi ile harb etmekten daha büyük gadr olmaz" dedi. Abdullah bin Ömer, Yezîd'e bî'at ederken, "Bu bî'at hayırlı ise razı oluruz. Kötü olursa sabr ederiz" dedi. Hamid bin Abdurrahmân diyor ki; "Yezîd'e bî'at olunurken, bir Sahâbînin yanına gittim. Bana, "Yezîd bu ümmetin hayırlısı değildir. Ondan daha âlimler, ondan daha şerefli kimseler var diyorsunuz. Ben ise, bu ümmetin birlik olmasını, ayrılıklarından daha çok severim. Ümmet-i Muhammed'in girip rahat ettiği bir yere giren kişi, rahatsız olur mu? Elbette olmaz" dedi. Yezîd'in şarab içmesine gelince, buna inanmak için iki âdil şahidin, gördüm diyerek haber vermesi lâzımdır. Leys bin Sa'd, "Emîr-ül-müminîn Yezîd, altmışdört senesinde vefât etti" dedi. Bu sözü, Yezîd'in adaletini haber vermektedir. Onu âdil bilmeseydi, Emîr-ül-mü'minîn demezdi. İmâm-ı Ahmed bin Hanbel "Kitâb-üz-zühd"de diyor ki, Yezîd hutbe okurken, "Hasta olan kimse, en iyi amelini araştırıp, hep onu yapsm! En kötü amelini de araştırıp onu terk etsin" dedi. Bu yazısı, Yezîd'in sözünü hüccet kabul ettiğini gösteriyor. Ona şarap içmeyi, fâsık ve, fâcir olmayı iftira eden tarihçilerin utanmaları lâzımdır. Tarihçilerin çoğu din bilgilerinden câhildirler. Bid'at deryasına düşmüşlerdir. Çoğu Eshâb-ı kirâmı ve Selef-i sâlihîni kötüleyebilmek için hadîs uydurmaktan çekinmemişlerdir. Bunların maksadları din değil, dünyâ idi. İnsanların en zararlısı, zekî olan câhiller ve hîlekâr

olan bid'at sahipleridir. Mal satın almak için âdil olan tacir aranıyor da, Selef-i sâlihîn hakkında bilgi almak için dinden ve hele adaletten nasibi olmayanların sözleri, yazdıkları nasıl kabul olunur?"

Kur'ân-ı kerîmin toplanması, tertibi ve yazılması: Âlimler ittifakla Zeyd bin Sabit'in (r.a.) şöyle anlattığını bildirdiler: Yemâme savaşında yetmiş Kur'ân-ı kerîm hafızının şehîd olması üzerine, Hz. Ebû Bekr, birisi ile beni çağırttı. Huzuruna gittiğimde, Hz. Ömer de onun yanında idi. Hz. Ebû Bekr bana: "Ömer (r.a.) bana geldi. Yemâme muharebesinde yetmiş Kur'ân-ı kerîm hafızının şehîd olması pek tehlikeli bir hâdisedir. Diğer muharebelerde, Kur'ân ı kerîm hafızının şehîd düşmesiyle, Kur'ân-ı kerîmin çoğunun kaybolmasından endişe ediyorum. Bu bakımdan, Kur'ân-ı kerîmin toplanmasının isabetli olacağına inanıyorum" dedi. Ben de kendisine: "Resûl-i ekremin (s.a.y.) yapmadığı bir işi nasıl yapabilirim?" deyince, Hz. Ömer bana, "Vallahi bu iş hayırdır" dedi. Bana bu işi yapmam için ısrar ettiler. Nihayet Allahü teâlâ bu işin yapılması için gönlüme rahatlık verdi. Ben de bu işte Ömer'in (r.a.) gördüğü hayrı gördüm. Ebû Bekr (r.a.) da bana: "Sen, genç ve akıllı bir kimsesin. Sana bu hususta söyleyecek bir sözümüz de yok. Sen, Resûl-i ekreme (s.a.v.) gelen vahiyleri de yazıyordun. Sen, kimde Kur'ânı kerîmden birşey varsa, onları araştır ve topla" dedi. Ben de, nerede Kur'ân-ı kerîmden bir sahife veya birşey varsa onları topladım. Topladığım sahifeler, vefâtına kadar Hz. Ebû Bekr'in yanında, sonra da Hz. Ömer'in yanında

kaldı. Hz. Ömer'in vefâtından sonra, Resûl-i ekremin (s.a.v.) zevcesi ve Hz. Ömer'in kızı Hz. Hafsa'nın yanında kaldı. Nihayet Hz. Osman'ın halifeliği zamanında Ermenistan ve Azerbeycan'ın fethi için Şamlılar ve Iraklılardan müteşekkil bir ordu buralara gönderilmişti. Huzeyfe (r.a.) da onların arasında idi. Bu sırada Iraklılarla Şamlılar arasında ihtilâf meydana geldi. Her grup kıraatlerinin doğru olduğunu söylüyordu. Çünkü Kûfeliler Abdullah bin Mes'ûd'dan, Basralılar Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den, Şamlılar Ubey bin Ka'b'dan, Humuslular Mikdâd bin Esved'den Kur'ân-ı kerîm öğrenmişlerdi. Az kalsın aralarında fitne zuhur ediyordu. Huzeyfe (r.a.) sefer dönüşü Hz. Osman'a, Şamlılarla Iraklılar arasındaki bu kıraat ihtilâfını arz etti. Bu hususta ki endişesini belirterek, "Bu ümmet, böyle bir ayrılığa düşmeden onlara yetiş" dedi. Bunun üzerine Hz. Osman, Hz. Hafsa'daki Kur'ân-ı kerîmi çoğaltmak için getirtti. Hz. Osman; bana, Abdullah bin Zübeyr'e, Sa'îd bin Âs'a. Hanis bin Hişâm'a emir verip Kur'ân-ı kerîmi çoğalttırdı. Hz. Osman, Kureyşli olan heyete; "Eğer Zeyd bin Sabit ile Kur'ân-ı kerîmden herhangi bir şeyde aranızda ihtilâf olursa, Kureyş lisânı ile yazınız. Çünkü Kur'ân-ı kerîm Kureyş lisânı üzere indi" dedi. Onlar Hz. Osman'ın bu emrine uydular. Kur'ân-ı kerîmin sahifelerini mushaf hâline getirerek çoğalttılar. Hz. Osman, Hz. Hafsa validemizden aldığı sahifeleri tekrar kendisine iade etti. Bütün İslâm ülkelerine, çoğaltılan Kur'ân-ı kerîmden gönderildi. Kur'ân-ı kerîmin bu şekilde toplanıp çoğaltılması, Hz. Osman'ın en büyük

iyiliklerindendir.

Müslümanların icmâ' ettiği bir husus: "Resûlullah efendimiz (s.a.v.) kendisinden sonra yerine halîfe olacak kimseyi sarih (açık) bir şekilde bildirmemiştir. İbn-i Abbâs (r.a.) anlattı: "Hz. Ali, Resûlullah (s.a.v.) hasta iken huzurlarına girdi. Biraz kaldıktan sonra dışarı çıkınca, Abbâs bin Muttalib kendisine, "Ey Ebâ Hasen! Resûlullah (s.a.v.) nasıl sabahladı?" diye sorunca Hz. Ali (r.a.), "Hamd olsun iyileşti" dedi. Abbâs (r.a.) Hz. Ali'nin elini tutarak, "Vallahi! Bana Resûlullahın vefât edeceği geliyor. Çünkü ölüm zamanlarında Abdülmuttalib oğullarının yüzlerini iyi tanırım. Haydi bizi Resûlullaha götür vefâtlarından sonra bu işi kimin üzerine alacağını soralım. Eğer bu işi üzerine alacak aramızda ise onu biliriz. Eğer aramızda değilse, bize tavsiyede bulunur" dedi. Bunun üzerine Hz. Ali bunu sormaktan çekindi."

"Allahü teâlânın dînini insanlara anlatan, dînin muhafızları durumunda olan âlimler dört sınıftır. Birincisi: Resûlullah efendimizden (s.a.v.) gelen haberleri muhafaza eden âlimlerdir. Bunlar, insanların maddî varlıkları için lüzumlu olan ihtiyaçları koruyan bekçi durumundadırlar. İkincisi: Usûl âlimleridir. Allahü teâlânın dînini bid'at sahiplerinden korurlar. Bunlar, İslâmın kahramanlarıdır. Bunlar, İslâma bid'at karıştırılmasına mâni olur. Üçüncüsü: İbâdetin temellerini, muamelâtın kaide ve şartlarını zabtedip, helâl ile haramı birbirinden ayıran ve din bilgilerini ortaya koyan âlimlerdir. Dördüncüsü: Bunlar,

kendilerini Allahü teâlâya ibâdet ve tâat yapmaya vermişlerdir."

*1)Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1294*
*2)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 141*
*3)Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 296*
*4)El-Avâsım minel-Kavâsım mukaddimesi sh. 10*
*5)Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 242*
*6)El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 228*
*7)Ed-Dîbâc-ül-muzehheb sh. 281*
*8)Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh. 162*
*9)Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 34*
*10)Tabakât-ül-huffâz sh. 467*
*11)Kitâb-üs-sıla cild-2, sh. 590*
*12)Tam İlmihâl Seâdeti Ebediyye sh. 245, 348, 1047*
*13)Eshâb-ı Kirâm sh. 406*
*14)El-feth-ül-mübîn fî tabakât-il-usûliyyîn cild-2, sh. 28*

**EBÛ BEKR KAFFÂL EŞ-ŞÂŞÎ:**

Fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Hüseyn bin Ömer'dir. Künyesi Ebû Muhammed, lakabı Fahr-ül-İslâm'dır. Pekçok âlim yetişmiş olan Mâverâünnehr'e bağlı Şaş beldesinden olduğundan, buraya nisbetle "Şâşî" denilmiştir. 429 (m. 1037) senesinde Meyâfarkîn'de (Silvan'da) doğdu. 507 (m. 1113) de vefât etti. Hocası Ebû İshâk'ın kabri yanına defn edildi. Ebû Bekr Kaffâl eş-Şâşî, Şâfiî mezhebi fıkıh âlimi olarak yetişmiştir. Doğduğu yerde Ebû Abdullah

bin Bennân el-Kazrûnî'den, Kadı Ebû Mensur Tûsî'den fıkıh ilmini öğrendi. Sonra ilim öğrenmek için Tus'a ve Irak'a gitti. Bağdad'ta Şeyh Ebû Îshâk Şîrâzî'den ilim öğrendi. Bağdad'a gittiği sırada Bağdad hilâfet ve ilim merkezi idi. Her taraftan çok sayıda talebe ilim öğrenmek için, âlimler ise ilmî mütâlâalar yapmak ve kütüphanelerden istifâde etmek için Bağdad'a geliyordu. Bağdad'da bulunduğu sırada Ebû İshâk Şîrâzî'den, Ebû Nasr bin Sebbag'dan fıkıh ilmini öğrendi. Ebû Nasr Şîrâzî'nin "Eş-Şâmil" adlı fıkıh ilmine dâir eserini okudu. Daha sonra okuduğu bu kitaba 20 cildlik bir şerh yazdı. Yazdığı bu şerhe "Şâfî" ismini verdi. İlim öğrenme hususunda son derece gayretli olup, hadîs ilminde de şu zâtlardan rivâyette bulundu: Meyâfarkîn'de; Muhammed bin Bennân el-Kazrûnî, Bağdad'da; Ebû İshâk Şîrâzî, Ebû Ca'fer bin Muhammed bin Ahmed bin Mesleme, Ebû Bekr el-Hatîb, Ebü'l-Ganâim bin Me'mûn, Ebû Ya’lâ bin Ferrâ ve diğerleri, Mekke'de; Heyâc bin Muhammed Hatînî'dir.

İlimde iyi yetişmiş olup, fıkıh âlimlerinin ihtilâflarını bilirdi. Yazdığı "Hilye" kitabını Halîfe Mustazhar billah'a takdim ettiği için, "Sahibi Hilye" lakabıyla tanındı, önce kendi yaptırdığı medresede bir müddet ders verdi. Tâc-ül-mülk'ün yaptırdığı Nizamiye Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Ta'yin edildiği bu meşhur medresede, daha önce Ebû İshâk Şîrâzî ve İmâm-ı Gazâlî gibi âlimler ders vermişti. Medresede ilk dersini vereceği sırada, mendilini gözlerine tutup çok ağladı ve müderrislerin âdeti üzerine kürsîye çıkınca, ağlayarak

şu ma'nâda bir beyt söyledi. "Memleketlerde âlim kalmadığı için, biz âlim sayılıyoruz. Yoksa ilimde yüksek mertebelere ulaşmak kolay bir iş değildir..." Kendinden önce gelen kıymetli âlimlere olan hürmeti ve sevgisi sebebiyle söylediği bu beyti, zaman zaman söyler ve ağlardı. Ebû Kasım Zencânî şöyle demiştir: "Ebû Bekr Şâşî ile birlikte fıkıh ilmi öğreniyorduk. O, ilimde, vera'da ve zühddeki hâlinden dolayı Cüneyd-i Bağdadî diye isimlendirilmişti."

Ebû Bekr Şâşî'den ilim alıp rivayette bulunan âlimler şu zâtlardır: Ebû Ma'mer el-Ezcî, Ebû Bekr bin en-Nekûr, Ebû Tâhir Ahmed bin Ahmed, Ebû Tâhir Acemî ve diğerleri.

Eserleri: Fıkıh ilminde çok kitap yazmıştır. Tesbit edilen eserleri şunlardır: 1-Müstezhari, bu eserini halîfe Mustezhir billah için yazmıştır. Eserin asıl ismi "Hilyet-ül-ulemâ" dır. 2-El-Mu'temed, bu eseri Hilyet-ül-ulemâ adlı eserinin bir nev'î şerhidir. 3-Et-Tergîb fil-mezheb, 4-Eş-Şâfiî fî şerhi muhtasâr-ül-Müzenî, 5-El-Umdet, meşhur bir muhtasardır. 6-Eş-Şâfi şerh-iş-Şâmil li Ebî Nasr bin Sebbag.

Hilyet-ül-ulemâ adlı eserinde, fıkhî mes’eleleri dört mezhebe göre ayrı ayrı muhtasar olarak (kısaca) anlatmıştır. Bu eser, mezhebleri tanımak hususunda benzeri az bulunan bir eserdir.

Fıkıh âlimi olan Muhammed bin Abdullah-i Kurtubî şöyle anlatmıştır: "Ebû Bekr-i Şâşî hazretlerinin yanına gittim, ölüm hastalığında idi. Öyle hasta idi ki, kendinden geçmiş idi. Ne zaman ki kendine geldi, ona

içmesi için bir miktar su getirdiler. "Benim hiç suya ihtiyâcım yoktur. Melekler bana şimdi bir yudum içirdiler ve ben yemekten ve içmekten kesildim" dedi. Sonra vefât etti."

Vâ'iz Ebü'l-Izz de şöyle demiştir: "Ebû Bekr Şâşî hazretlerinin cenazesinin yıkanması ile şereflendim. Bana yardım edenlerden birisi onun cenazesine su döktüğü zaman, su onun üzerindeki örtüyü kaldırdı ve avret yeri açılırken baktım ki, elini avret yerinin üzerine koyup kapattı."

Bir şiirinin tercümesi şöyledir: "Ey Genç, sen taze bir fidan, çamurun yumuşak, tabiatın elverişli iken ilim öğren. İlim öğrendikten sonra, senin anlatıp başkalarının dinlemesi, şeref ve övünç olarak sana yeter."

*1)Hilyet-ül-ulemâ sh. 15*
*2)Tabakât-üş-Şâfiîyye cild-6, sh. 70*
*3)Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1241*
*4)El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 177*
*5)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 16*
*6)Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 219*
*7)Keşf-üz-zünûn sh. 401, 690, 1025, 1169, 1635, 1733*
*8)Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 253*
*9)Kâmûs-ul-a'lâm cild-5, sh. 3343*

**EBÛ FETH-İ VÂSITÎ:**

Mısır'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Ebü'l-Feth-i

Vâsıtî hazretleri, evliyânın önde gelenlerinden olup, Seyyid Ahmed er-Rıfâî hazretlerinin talebelerindendir. 580 (m. 1184) senesinde İskenderiyye'de vefât etti. Kabri orada tanmmakta ve ziyaret edilmektedir. Ahmed Rıfâî hazretleri kendisine, insanlara doğru yolu göstermesi için İskenderiyye şehrine gitmesini işaret etti. O da hemen yola çıkıp, İskenderiyye şehrine gitti. Sayısız kimseler ondan ilim ve edeb öğrendiler. Abdüsselâm el-Füleybî, Abdullah-i Beltâcî ve Behram ed-Demîrî (r.aleyhim) bunlardandır. Büyüklüğünü anlıyamayıp kendisine i'tirâz edenler, yüksekliğini inkâr edenler çıktı. Hattâ bunun için bir meclis topladılar. Kuvvetli ve kat'î delillerle kendisine i'tirâzda bulunanları susturdu. Onlar da bu zâtın büyüklüğünü takdir etmeye mecbur oldular. Kendisini inkâr edip i'tirâz da en aşırı gidenlerden birisi de İskenderiyye şehrinde bulunan Attârîn Câmii'nin hatibi olan zât idi. Bir Cum'a günü minbere çıktı. İç ezanı okunuyordu. Tam o sırada, gusletmesi icâb ettiğini, cünüb olduğunu hatırladı. Ebü’l-Feth-i Vâsıtî de o camide idi. Hatibin hâlini kalb gözüyle keşfedip, kolunu ona doğru uzattı. Hatîb, Ebü’l-Feth hazretlerinin cübbesinin kolunun uzun bir sokak olduğunu gördü. Hemen o sokağa girip devam etti. Sokağın içinde temiz bir su gördü. O suda gusletti. Geldi ve minbere çıkıp oturdu. Bu durumu cemâatten hiç kimse farketmemişti. Ebü’l-Feth hazretleri, hatibin bu hâlini cemâatin gözünden setretti, gizledi. Hatîb, Ebü'l-Feth'in (r.a.) ayrı ayrı birkaç kerametini bir arada görünce çok hayret etti. Şöyle ki, kendisinin cünüb

olduğunu anlamıştı. Ne yapacağım diye telâşa düştüğünü anlamıştı. Kolunu uzatmasıyle, elbisesinin yeni, Allahü teâlânın izni ile bir sokak gibi olmuştu. O sokağa doğru girip gidince su görmüştü. O suda guslederek geri gelip minbere çıkmıştı. Bütün bunlar Allahü teâlânın izni ile bir anda olmuştu ve cemâatten de hiçbir kimse bu durumu farketmemişti. Ya'nî bu durum başkalarının gözlerinden setredilmişti.

Bizzat kendisinin şâhid olduğu bu hâdise karşısında hatîb, Ebü'l-Feth hazretlerinin büyüklüğünü inkâr etmekten ve ona dil uzatmaktan vazgeçip, tövbe etti ve Ebü'l-Feth hazretlerinin ileri gelen talebelerinden oldu.

*1)Câmiu kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 285*
*2)Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 202*
*3)Tabakât-ül-evliyâ sh. 489*

**EBÛ HAFS ÖMER CENZÎ:**

Tefsir, nahiv ve edebiyat âlimi, şâir. Künyesi Ebû Hafs olup, ismi, Ömer bin Osman bin Hüseyn bin Şuayb'tır. 478 (m. 1085) yılında Azerbaycan ile Şirvan arasındaki Cenz şehrinde doğdu. Doğduğu yere nisbetle Cenzî denildi. 550 (m. 1155) yılında Merv'de vefât etti.

Küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberleyen Ebû Hafs Ömer bin Osman Cenzî, din ilimlerini ve yardımcı ilimlerden olan Arabçayı öğrenmek için ilim sahibi kimselerin derslerine devam etmeye başladı. Arabca ve Arab edebiyatı ilimlerinde zamanın en büyük âlimlerinden ilim öğrenip, devrinin Arabçayı en iyi bilen

âlimlerinden oldu. Bağdad'a gitti. Büyük âlimlerin sohbetlerinde bulunup derslerine devam etti. Ebü'l-Muzaffer Ebyurdî'den edebiyat öğrendi. Abdurrahmân Dûnî'den hadîs-i şerif ilimleri öğrenip, "Sünen-i Nesâî"yi okudu. Basra ve Huzistan taraflarına gitti. Gittiği yerlerdeki âlimlerin ilminden istifâde etti. İlimde çok yükseldi. Zamanının allâmesi, asrının bir tanesi oldu. Tefsir ilminde de yüksek ilim sahibi idi. Sem'ânî'nin bildirdiği gibi, eşsiz bir tefsir yazdı. Ancak, tefsirini tamamlamaya ömrü vefa etmedi. Bu kıymetli eser eksik kaldı. Vaktini, Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için harcar, O'nun emrine muhalif hiçbir iş işlemezdi. İnsanlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğretir, Selef-i sâlihînin güzel yaşayışını, Peygamber efendimizin (s.a.v.) güzel ahlâkını anlatırdı. Güzel ahlâkı, üstün ilmi ve keskin zekâsı ile insanların sevgi ve saygısını kazandı. Büyük küçük herkes, görüşlerinden istifâde için onunla istişare etmek isterdi. Haram ve şüpheli şeylerden çok sakınır, mubahların çoğunu da terk ederdi.

Pekçok talebe yetiştirdi. Kendisinden, oğlu Abdurrahmân ile zamanının büyük âlimlerinden olan Sem'ânî ve daha birçok âlim ilim öğrenip rivayette bulundu. Fahr-ül-mülk'ün çocuklarına Arabî ilimler ve edebiyat öğretir, din bilgileri ta'lim ettirirdi.

Yetiştirdiği yüksek ilim sahibi talebelerinin yanında, birçok kıymetli eser de yazan Ebû Hafs Ömer Cenzî'nin tamamlayamadığı "Tefsîr-ül-Kur'ân" adlı bir kitabı bilinmektedir. Ayrıca "El-Muktefâ fil-emr ven-nehy" adlı

bir eseri daha vardır.

1)*Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh. 4*
2)*Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 221*
3)*Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 783*
4)*Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 296*
5)*Mu'cem-ül-üdebâ cild-16, sh. 62*
6)*İnbâh-ur-ruvât cild-2, sh. 329*

**EBÜ'L-ABBÂS EL-İRBİLÎ (Hıdır bin Nasr bin Akîl):**

İslâm âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Hıdır bin Nasr bin Akîl bin Nasr el-Irbilî olup, künyesi Ebü'l-Abbâs'tır. 478 (m. 1085) senesinde İrbil şehrinde doğdu. 567 (m. 1172) senesi Cemâzil-âhır ayının 14. Cum'a günü orada vefât etti. Vefâtına dâir başka târihler de rivayet edilmiştir. Ders verdiği medresenin yanında defn olundu. Rûhâniyetinden istifâde edebilmek için, birçok kimse kabrini ziyaret etmektedir.

İlim öğrenmek için Bağdad'a geldi. Orada hep ilim öğrenmekle meşgul oldu. Kiyâ el-Herrâsî, Ebû Bekr eş-Şâşî ve başka birçok âlim ile görüşüp kendilerinden ilim öğrendi. İlimde epey yükselip, tahsilini tamamladıktan sonra İrbil'e döndü, İrbil emîri Ebû Mensur Şereftekîn bin Abdullah ez-Zeynî bu zât için İrbil'de Medreset-ül-Kal'a'yı yaptırdı. O zaman sene 532 idi. Ebü'l-Abbâs hazretleri bir zaman o medresede ders okuttu ve İrbil'de ilk ders okutan zât oldu. Kardeşinin oğlu, Ebü'l-Kâsım Nasr bin Akil, Sâhib-ül-istiksâ diye bilinen Ebû

Amr Osman bin Îsâ bin Derbâs el-Hizbânî ve başka birçok zât kendisinden istifâde etmişlerdir.

Zamanında bulunan Şafiî mezhebi âlimlerinin en büyüklerinden olan Ebü'l-Abbâs el-İrbilî, bilhassa tefsîr ve fıkıh olmak üzere, ferâiz, hılâf ve diğer ilimlerde derin âlim idi. Vefâtından sonra yerine kardeşinin oğlu ve en büyük talebesi olan Nasr bin Akîl geçip ders vermeye devam etti.

İbn-i Hilligân diyor ki; "Ebü'l-Abbâs Hıdır bin Akîl el-İrbilî, fıkıh âlimlerindendir. Mezhebinin inceliklerine vâkıf, fâdıl, fazîlet sahibi, çok kıymetli bir zât idi. Fıkıh, tefsîr ve bunlardan başka ilimlerde çok güzel eserler tasnif etmiştir. Kitaplarından birinde, Peygamber efendimizin (s.a.v.) hutbelerinden 26 adedini senedleriyle birlikte zikretmiştir. Ahâliden birçok kişi, bu zâttan ilim öğrenmekle meşgul oldular ve kendisinden çok istifâde ettiler. Devamlı ibâdetle meşgul olan sâlih bir zât idi. Zühd ve vera' sahibi idi. Haram ve şüphelilere kat'iyyen yaklaşmaz, dünyâya kıymet vermezdi. Kanâat sahibi idi. Az bir şeye razı olur, çoğa meyletmezdi. Sözleri te'sirli idi."

Hafız İbn-i Asâkir de, Târih-i Dımeşk isimli meşhur eserinde, Ebü'l-Abbâs el-İrbilî hazretlerinin Şam'a geldiğini, orada bir müddet kaldıktan sonra İrbil'e döndüğünü bildirmekte ve kendisini çok övmektedir.

*1)Tabakât-üş-Şâfiîyye (Subkî) cild-7, sh. 83*
*2)Tabakât-üş-Şâfiîyye (Esnevî) cild-1, sh. 118*
*3)Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 163*

*4)Tabakat-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 13*
*5)Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 237*
*6)Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 86*
*7)El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 287*
*8)Mu'cem-ül-müellifin cild-4, sh. 102*
*9)El-A'lâm cild-2, sh. 307*

**EBÜ'L-BEREKÂT EMEVÎ HAKKÂRÎ:**

Irak ve Doğu Anadolu evliyâsının büyüklerinden. Künyesi Ebü'l-Berekât olup, ismi, Sahr bin Sahr bin Misafir bin İsmail bin Mûsâ bin Mervân bin Hasen bin Mervân'dır. Hocası Adiy bin Misâfir'in kardeşinin oğludur. Emevî ve Hakkâri nisbet edildi. Aslen Lübnan'da Baalbek yakınlarında Beyt-i Fâr beldesinde doğdu. Altıncı asrın sonlarında Hakkâri'de vefât etti. Amcasının inşâ ettirdiği ve kendisinin medfûn olduğu zaviyeye defnedildi.

Her ferdi, Allah aşkıyla yanıp tutuşan bir ailenin evlâdı olan Ebü'l-Berekât Emevî hazretleri, küçük yaşta yüksek ilim sahibi âlimlerin meclislerine devam etti. Gençliğinin baharında ilimle doldu. Kalbi Allah aşkı ile yandı. Tasavvufta en üstün makamlar, ilimde yüksek dereceler sahibi, Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin halîfelerinden olan amcası Adiy bin Misafir, o sırada Hakkâri dağlarında, bıkıp usanmadan insanları Allah yoluna çağırmaktaydı. Ona olan sevgisi, Ebü'l-Berekât hazretlerinin ana ve babasını, akraba ve yakınlarını, yemyeşil verimli memleketleri bırakıp, Hakkâri gibi dağlık ve sert kış şartlarına sahip bir memlekete

gitmesine sebep oldu. O, orada amcasının elinde kısa zamanda yüksek makamlara ulaştı. Üstünlükleri dillere destan oldu. Sevgisi gönüllerde yeşermeye, Allah aşkı ile terennüm ettiği şiirler dillerde dolaşmaya başladı. Üstadı ve amcası Adiy bin Misafir hazretleri onun için; Ebü'l-Berekât gerçek bir velîdir" buyurup, Hakkâri dağlarındaki talebelerinin yetiştirilmesi ile vazifelendirdi.

Doğu evliyâsının birçokları ile görüştü. Yüce makamlara, üstün ahlâk ve davranışlara sahip oldu. Allahü teâlâya yakın olmaktan bahsedilince, sözü o alır, vilâyetin üstünlük ve hükümleri onun dilinden dinlenirdi. O, Allahü teâlânın ölü kalbleri diriltmek, karanlık gönülleri aydınlatmak, hikmetli sözleri söylemek, Allah adamlarını yetiştirmekle vazifelendirdiği bir mübarek kimseydi. O, zühd ve takvada eşsiz, dünyâya kıymet vermez, Allahü teâlânın rızâsına muhalif hiçbir söz ve harekette bulunmazdı. Tevazu ve kerametler sahibi, akıl ve zekâda üstün bir kimse idi. O, değil haram ve şüphelilerin yanından geçmek, helâlden kullandığı şeylerin hesabını nasıl vereceğini düşünürdü. Mubahları, yaşamak için zarurî olduğu miktarda kullanırdı.

Amcası Şerefüddîn Adiy bin Misâfir'in vefâtından sonra, ondan aldığı ilim ve feyzi insanlara yayan Ebü'l-Berekât Emevî hazretleri, birçok talebe yetiştirdi. Doğu evliyâ ve ulemâsının birçoğu onun ilim ve feyzlerinden istifâde etti. Sâlih kimseler, gelip onun meclisinde bulundular. Onun yetiştirdiği evliyâdan biri de, oğlu

Ebü'l-Mefâhir Adiy bin Ebi'l-Berekât hazretleriydi.

Dostlarından Ebü’l-Feth Nasr bin Rıdvan anlatır: "Bir ilkbahar günü Ebü'l-Berekât hazretleriyle birlikte, yanımızda birçok Allah dostu da olduğu hâlde, zaviyeden çıkıp dağa doğru tırmandık. İçlerinden biri, "Bugün canımız ne kadar da nar istiyor. Acı tatlı farketmez" dedi. Daha sözünü bitirmeye fırsat kalmadan, etraftaki meşe ağaçları narla doldu. Ebü'l-Berekât hazretleri, narları toplayıp yememizi söyledi. Toplayıp yiyerek karnımızı doyurduk. Daha sonra zaviyeye geri döndük. Bir saat sonra hocamızdan ayrılarak, biraz önce nar yediğimiz yere gittik. Ağaçlarda narın eseri bile yoktu."

Talebelerinden Nasrullah bin Ali Humeydî, birgün yüksekçe bir dağın tepesine yakın bir yerinde yürüyordu. Ebü'l-Berekât hazretleri de dağın eteğinde oturuyordu. Birden bir rüzgâr çıktı. Nasrullah bin Ali'yi rüzgâr önüne katıp, dengesini kaybettirdi. Yuvarlanmaya başladı. Ebü'l-Berekât hazretleri rüzgârın dinmesi için duâ etti. O anda rüzgâr dindi ve Nasrullah da bulunduğu vaziyette kıpırdayamadan durdu. Ebü'l-Berekât hazretleri rüzgâra emredip, Nasrullah'ı aldığı yere bırakmasını söyledi. Allahü teâlânın izni ile rüzgâr da onun emrini hemen yerine getirdi.

Ebü’l-Fadl Meali bin Temîmî Mûsulî anlatır: "Yedi sene Ebü'l-Berekât hazretlerine hizmet ettim. Birgün yemek yedikten sonra elini yıkıyor, ben de su döküyordum. Bana, “İstediğin birşey var mı?" diye suâl buyurunca, "Evet, duânız bereketiyle Kur’ân-ı kerîmi

ezberlemek isterim" dedim. O da, "Allahü teâlâ sana kolaylık versin, her uzağı yakın etsin. Kur'ân-ı kerîmi ezberlemekte yardımcın olsun" diye duâ etti.. Ondan sonra Kur'ân-ı kerîmi kısa zamanda hıfzettim. Allahü teâlâ onun duâsı bereketiyle, bana uzak olan yer yakın, güç olan şeyleri de kolay eyledi."

Oğlu Ebü'l-Mefâhir anlatır: "Babam birgün namaz kılan birinin elleri ile oynadığını gördü. Ona emr-i ma'rûf yaparak, namazda lüzumsuz hareketin namazı bozacağını anlattı. Adam inat edip, aynı hareketi yapmaya devam etti. Bunun üzerine babam hiddetlenip: "O oynadığın eller kefenin olsun" deyiverdi. O anda, adamın elleri hayatiyetini kaybedip, hareket edemez oldu. Adam buna inanmayıp çekip gitti. Birkaç gün sonra ağlayarak babamın huzuruna geldi. İyi olması için duâ istedi. Babam "Artık, onun çâresi yok, ben sana Allahü teâlânın rızâsı için öfkelendim, öfkenin oku da o ellere saplandı. Gayr-i ihtiyari o sözleri söyledim. Artık senin kurtuluşun zor" buyurdu. Adam çok geçmeden vefât etti."

Ariflerden Cârullah Ebû Hafs Ömer bin Muhammed Magribî anlatır: "Ebü'l-Berekât bin Sahr hazretlerinin tasarrufları açık, kerametleri çok, devamlı Allahü teâlâ ile beraber, halka karşı çok merhametli, insanları kırmayan bir hâli vardı. Bu hâller onun huyu olmuştu. Birgün Laliş köyündeki zaviyesinde, sohbetiyle şereflenmekteyim. Yufka içinde, kızarmış koyun eti yemek hatırımdan geçti. Çok geçmedi ki, bir arslan ağzında dürülmüş yufka ekmekle kapıdan girdi. Ebü'l-

Berekât hazretlerine doğru yürüdü. Ebü'l-Berekât hazretleri beni gösterdi. Arslan da getirip, benim önüme koyup gitti. Ekmeğin içinde kızarmış koyun eti vardı. O sırada yukarıdan bir adam indi. Onun inmesi ve ekmeği görmesiyle, benim biraz önceki et yeme arzum tamamen kayboldu. Ona ikram ettik. Hepsini yedi. Ebü'l-Berekât hazretleriyle bir müddet sohbet ettikten sonra, geldiği gibi gitti. Ebü'l-Berekât hazretleri bana, "Yâ Ömer! İstek dediğin bu adamın arzusu gibi olur. Onun isteği öyle şiddetlidir ki, başkalarının isteğini izâle eder ve arzu ettiği anda onu yapması gerekir. Şu anda o, tâ Çin'e gitti" buyurdu.

Kalblere şifâ olan mübarek sözlerinden ba'zıları:

"Muhabbet sarhoşluğu ile mest olan bir kimse, ancak mahbûbunu görmekle ayılabilir. Çünkü muhabbetin sarhoşluğu, sabahı müşahede olan bir gecedir. Meyvesi mücâhede olan doğruluk gibi."

"Muhabbetin esâsı üç şeydedir. Bunlar; vefa, edeb, mürüvvettir."

"Vefa; kalbin ezeliyetin nuru ile ünsiyet peyda edip, Allahtan başkasına muhabbeti bırakarak, O'na yakîninde ısrarlı olmasıdır."

"Edeb; kulun, Allahü teâlâya karşı vazifelerini, vakitlerini nasıl ayarlayacağını, kendini O'ndan uzaklaştıran şeylerden nasıl korunacağını bilmesidir."

"Mürüvvet ise; Allahü teâlâdan başka hiçbirşeyi hatırlamayan kalble zikre devam etmek, sözlerinde ve işlerinde Allahü teâlânın emrine uymak, içte ve dışta Allahtan başka herşeyden uzak durmak, kendisine bir

sermâye olan vaktini iyi değerlendirmekten ibarettir."

Bir kulda bu üç haslet (vefa edeb ve mürüvvet) bulunursa, Allahü teâlâya yakîn olmanın tadını tatmış olur. Onun gönlüne O'ndan ayrı kalmanın korkusundan bir kor düşmüş olur. Ona kavuşmak ateşiyle yanmaktan kurtulamaz.

*1)Kalâid-ül-cevâhir sh. 109*
*2)Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 253*

**EBÜ'L-FEREC İBNİ CEVZÎ:**

Tefsir, hadîs, târih ve Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi, Ebü'l-Ferec olup, ismi, Abdurrahmân bin Ali bin Muhammed bin Ali bin Ubeydullah bin Abdullah bin Kasım bin Nadar bin Kasım bin Muhammed bin Abdullah bin Abdurrahmân bin Kasım bin Muhammed bin Ebî Bekr Sıddîk'dır (r.anhüm). Ebü'l-Ferec, büyük dedesi Ca'fer-ül-Cevzî'ye âit "El-Cevzî" nisbetinden dolayı, "İbn-i Cevzî" diye meşhur oldu. El-Kuraşî, et-Teymî, el-Bekrî, el-Bağdâdî nisbeti de, kendisine isnâd olunan sıfatlardandır. İbn-i Cevzî, Hanbelî mezhebine mensup büyük bir müfessir, kudretli bir edîb, târih ve terâcim (biyografi) müellifidir.

İbn-i Cevzî'yi. İbn-i Teymiyye'nin talebesi olan İbn-i Kayyim el-Cevziyye ile kanştırmamalıdır. İbn-i Kayyim 691-751 (m. 1292-1350) târihleri arasında yaşamıştır. Aralarında birbuçuk asırlık bir zaman farkı vardır. Ayrıca i'tikâd ve fikrî bakımdan da çok farklı şahsiyetlerdir. Ebü'l-Ferec Ehli sünnet, diğeri ise aşırı görüşleri

dolayısıyla Ehl-i sünnetin başına ciddî gaileler açmış bid'at ehli birisidir.

İbn-i Cevzî hazretlerinin doğum târihi ihtilaflıdır. Kendisi bir yazısında şöyle demektedir: "Doğum târihimi araştırmadım. Ancak, babam 514 senesinde vefât etmişti. Annem, babamın vefâtında benim üç yaşlarında olduğumu söyledi." Bu açıklamayla İbn-i Cevzî'nin doğumu 511 (m. 1120) senesi olmaktadır. İbn-ül-Katî'î "İbn-i Cevzî'den doğum târihini sordum. O zaman, "Doğumumu kesin bilmiyorum. Ancak hocamız İbn-i Zâgûnî'nin vefât ettiği sene bulûğ çağına erdiğimi biliyorum" dedi" demektedir.

İbn-i Cevzî Bağdadin Habîb sokağında dünyâya geldi. Babası vefât ettiğinde, kendisi çok küçüktü. Ona annesi ve halası baktı. Büyüyünce, halası onu Ebü'l-Fadl bin Nasır mescidine götürdü. İbn-i Cevzî burada va'z dinlemeye başladı. Burada ilk va'z dinlemeye başladığı zaman beş yaşlarında idi. Küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberledi.

Kendisi şöyle anlatır: "Hocam İbn-i Nasır, beni küçüklüğümde birçok âlim zâtlara götürdü. Onlardan ilim dinletti. Dinlediğim âlimlerin hepsinden bana icazet (diploma) aldı. Hocalarımın büyüklüklerini bilen, onların hâllerine vâkıf olan arkadaşlarıma, hocalarımın herbirinden bir söz söyledim. Ders aldığım hocalarımın sayısı seksenyedi idi."

**Hocaları:** İbn-i Cevzî hazretleri, çok sayıda âlimden ders okudu. Kendisi, bu hocaların büyük ve tanınmış olanlarını bildirdi. Bunlar; İbn-ül-Husayn, Kadı Ebû Bekr

Ensârî, Ebû Bekr Mezrefî, Ebû Kasım Harîrî, Ali bin Abdülvâhid Dîneverî, Ebü'l-Seâdâd Mütevekkil, Ebû Gâlib İbn-ül-Bennâ, Ebû Abdullah el-Barî', Ebü'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Müvâhid, Ebû Gâlib el-Mâverdî, Ebü'l-Hasen bin er-Râgûnî, Ebû Mensur bin Hayrûn, Ebü'l-Kâsım es-Semerkandî, Abdülvehhâb el-Enmâtî, Abdülmelik el-Kerûhî, Ebü'l-Kâsım Abdullah bin Muhammed el-İsbehânî, Ebû Sa'îd ez-Zevzenî, Ebû Sa'îd el-Bağdâdî, Yahya bin et-Tarrâh, İsmail bin Ebî Salih el-Müezzin, Ebü'l-Kâsım Ali bin Muallâ, Ebû Mensur Kazzâz, Abdülcebbâr bin İbrâhim bin Abdülvehhâb bin Mende'dir.

İbn-i Cevzî, hocalarından; Müsned, Câmi'-i Tirmizî, Târih-ül-Hatîb gibi büyük kitapları dinledi. Sahîh-i Buhârî'yi Ebü'l-Vakit'den dinledi. Sahîh-i Müslim'i, diğer cüzleri eline geçmediği için Nüzul bahsine kadar okudu. Ayrıca Ebiddünyâ ve başka hadîs âlimlerinin tasniflerini dinledi. Kendisi ayrıca, Ebû Hâkim ve Ebû Ya'lâ bin Ferrâ'dan fıkıh öğrendi. Edebi, Ebû Mensur Cevâlîkî'den öğrendi.

Ebü'l-Ferec, Ebû Hâkim Nehrivânî'nin yanında yardımcı idi. İbn-üs-Senihal'in yaptırdığı medresede Ebû Hâkim, Ebü'l-Ferec'e fıkıh ve ferâiz okuttu. Bâb-ül-Özc'de Ebû Hâkim'in ders verdiği bir medrese vardı. Daha sonra Ebû Hâkim bu medresede ders vermeyi tamamen Ebü'l-Ferec'e bıraktı. Halîfe Müstadî, Ebü'l-Ferec'e çok hürmet ederdi. Ebü'l-Ferec halîfe için "El-Mesbah-ül-Mudî' fî devlet-il-Mustadî" adlı eseri yazdı. Ayrıca "En-Nasrü alâ Mısr" adlı eseri de halîfe için yazıp,

halîfeye arz etti. Bundan sonra halîfe ona, Bâb-ı Bedr'de kendi huzurunda va'z etmesi için, 568 (m. 1172) senesinde izin verdi. Ayrıca bununla birlikte birçok hediyeler de verdi.

Kendisi şöyle anlatır: "İkindiden sonra vereceğim va'z için insanlar duhâ vaktinden i'tibâren gelmeye başlarlardı. Bâb-ı Bedr'de bir hafta ben va'z verirdim. Bir hafta da Ebü'l-Hayr Kazvînî va'z verirdi. Benim va'zımı dinlemeye çok kalabalık bir insan grubu gelirdi. Onunkinde ise, çok az kimse olurdu. Ramazân-ı şerifin son günü va'z verme sırası bana gelmişti. Halk duhâ vaktinden i'tibâren hazır oldular. Hava çok sıcak idi ve insanlar oruçluydu. Bu sırada ben bir hâdiseye çok hayret ettim. Başında "Darbûne" isminde bir gölgelik taşıyan bir adam, öğleden ikindiye kadar on kişiyi gölgelendirdi. Ona beş kırat (o zamanın para birimi) verdiler. Halbuki bu paranın çok az miktarı ile çok sayıda yelpaze alınırdı. O sırada bir adam, "Bu kalabalıkda yüz dinarımı çaldılar" diye bağırınca, halîfe hemen onun yüz dinarını verdi. Yine aynı sene Âşûre günü Mensur Câmii'nde verdiğim va'zı dinlemek için binlerce kişi toplanmıştı.

Irak'a gittiğimde Harbiye halkı, kendilerine va'z etmemi istediler. Onlara, Rabî'ül-evvel ayının altısına gelen Cum'a gecesinde va'z verdim. Oradan ayrılırken, Harbiye halkı büyük bir kalabalık ile uğurladı. Oradan ayrıldıktan sonra, akşamdan sonra Basra'ya girdim. Oranın halkı beni çok sayıda mumla karşıladı. Orada da halka va'z verdim. Basra'dan çıkıp tekrar Harbiye'ye

geldiğim zaman, halk beni sayısız mumlarla karşıladı. Her taraf ışıklarla dolu olduğundan toprağı göremiyordum. Harbiye halkı, kadın-erkek, çoluk-çocuk evlerinden karşılamaya çıktıklarından, şehrin girişi sanki bir pazar yerini andırıyordu. Harbiye'ye girdiğim zaman, yolların da dolu olduğunu gördüm. Yine burada va'z vermem istendi. Va'z verdiğim zaman, Harbiye ile Basra arasında verdiğim va'zı dinlemek için gelen insanların sayısını saymak adetâ mümkün değildi.

Ebü'l-Ferec, daha sonra Darb'i Dinar'da bir medrese yaptırdı. Orada ilk dersi 570 (m. 1174) senesinde verdi. Medresenin açıldığı ilk gün, çeşitli ilimlerden ondört ders verdiği bildirildi. Aynı sene kürsüde Kur'ân-ı kerîmi tefsîr etmesi son buldu. "Binefşa" da bulunan medreseyi Ebû Ca'fer bin Sabbâg'dan teslim aldı. Vakıf defterine şöyle yazdı: "Burası "İmâm-ı Ahmed bin Hanbel'in talebeleri için vakf edilmişti. Şimdi bana teslim edildi." Medresede ders verdiği zaman, Kâdı'l-kudât, Hacîb-ül-bâb ve Bağdad fukahâsı hazır bulundu. Kendisine hilât giydirildi. Ebü'l-Ferec'in derslerini ta'kib etmek için gelen binlerce halk, medresenin kapısında birikti. O da, usûl ve fürû' hakkında birçok ders verdi. Anlatmasındaki güzellik, ikna etme ve senedleri ortaya koymadaki üstünlüğü, bid'at ehli ve bozuk i'tikâd ehli olanların kalblerine büyük bir üzüntü verdi.

Birara Eshâb-ı kirâm düşmanlığı çoğaldı. Mahzen sahibi (Hazîne bakanı) halîfeye mektup yazdı. Mektupta "Eğersen İbn-i Cevzî'den yardım istemezsen, Eshâb-ı kirâm düşmanı olanlarla mücâdele edemezsin" diye

bildirdi. Halîfe de İbn-i Cevzî hazretlerine yardım etmesi için mektup yazınca, o da va'z kürsüsünden insanlara şöyle hitâb etti. "Emîr-ül-mü'minîn'e Eshâb-ı kirâm düşmanlarının çoğaldığı haberi ulaşmış. Bid'at ehli olanları yok etmek için ferman çıkardı. Size söylüyorum. Halktan Sahabeye dil uzatanları duyarsanız bana haber verin. Onun evini başına yıkayım, ömür boyu hapse attırayım. Eğer vâ'izlerden birisi de Sahabeyi zemmederse, onlara da aynı şekilde zem etmeği yasaklıyorum." Bu va'zın te'siri büyük oldu. Halk, Eshâb-ı kirâm düşmanlarından uzaklaştı.

574 (m. 1178) senesi Âşûre günü, İbn-i Cevzî, halîfenin de hazır bulunduğu bir cemâate va'z verdi. Va'z esnasında halîfeye hitaben "Allahü teâlâ seni insanların başına âmir olarak vazifelendirdi. Birinin sana teşekkür eden olmasını istemez misin?" deyip, hapistekilerin durumunu îmâ edince, halîfe bütün tutukluları serbest bıraktı. Aynı sene Emîr-ül-mü'minîn, İmâm-ı Ahmed hazretlerinin kabir taşını yenilemek istedi. Bunun için İbn-i Cevzî'ye müracaat etti. İbn-i Cevzi hazretleri kendi eliyle mezar taşını yaptı ve üzerine şunları yazdı: "Emîr-ül-mü'minîn Müstadî billâh'in emriyle yapılmıştır. Bu kabir, Tâc-üs-sünne (Sünnetin tâcı), vâhid-ül-ümmet (ümmetin bir tanesi), âlil himmet (yüksek arzulu), âlim-ül-âbid (ilmiyle ibâdet ede), fakîh ve zâhid olan İmâm-ı Ahmed hazretlerinin kabridir." Daha sonra bu yazıya "Vera' sahibi, mücâhid, kitâbullah ve sünnet-i Resûlullah ile amel eden" sözleri ilâve edildi. Halîfenin böyle bir iş yapmasına halk çok

şaşırdı. Çünkü halîfelerin âdeti, halîfeden başkasına İmâm-ül-imâm demezlerdi, İmâm-ı Ahmed için kabir taşında; İmâm-ül-imâm Ebû Abdullah Ahmed bin Muhammed bin Hanbel Şeybânî yazıldı.

**Talebeleri:** İbn-i Cevzî hazretlerinden birçok âlim ve halk, hadîs ve diğer ilimleri dinlediler. Ondan birçok âlim hadîs-i şerif rivayetinde bulundu. Onlardan ba'zıları şunlardır: Oğlu Sâhîb Muhyiddîn, torunları Ebü'l-Muzaffer ve Şeyh Muvaffak-üd-dîn, Hafız Abdülganî, İbn-i Debîsî, İbn-i Katî'î, İbn-i Neccâr, İbn-i Halîl, İbn-i Abdüddâim, Necîb Abdüllatîf-il-Harrânî İbn-i Cevzî'den son icazet (diploma) almış olan âlim, el-Fahr Ali bin Buhârî'dir.

**Ebü'l Ferec ibni Cevzî'nin fazîleti:** Ebü'l-Ferec beş medresede ders verdi. Yüzbinden fazla kişi onun va'zları sebebiyle tövbe etti. Binlerce kişi Eshâb-ı kirâma düşmanlığı bıraktı. Va'zlarında o kadar insan toplanırdı ki, başka hiçbir âlimin va'zında bu kadar kalabalığa rastlanmazdı. Va'z meclislerinde halîfe, vezîr, sâhib-ül-mahzen (hazîne bakanı) ve büyük âlimler bulunurdu. Ebü'l-Ferec ibni Cevzî'nin va'z meclislerinin benzeri yoktu. Onun verdiği va'zlar büyük faydalar sağladı. Gafilleri uyandırdı. Câhiller onun sözlerinden çok şeyler öğrendiler. Günahkârlar onun meclisinde tövbe ettiler. Birçok müşrik, orada müslüman oldu.

Kitâb-ül-kısâs ve el-Müzekkirîn adlı eserlerinde şöyle yazmaktadır: "Ben insanlara devamlı va'z ettim. Onları tövbe etmeye ve takva sahibi olmaya teşvik ettim. Bu kitabı yazıp bitirdiğimde, benim yanımda yüzbin kişiden

fazla insan tövbe etmişti. Yirmibinden fazla kimse müslüman olmuştu. Yine o kadar kimsenin kalbine Allah korkusu yerleşmişti."

Torunu Ebü'l-Muzaffer şöyle anlatır: "Dedemin va'z meclisinde en az onbeşbin kişi olurdu. Çoğunlukla bu sayı çok daha fazla olurdu. Allahü teâlâ, onun meclisinde olanların kalblerine doğruluğu koyardı. Kendisi dünyâdan el çekmişti. Az bir dünyalıkla yetinirdi. Kendisini, ömrünün sonlarında minberde dinledim. Şöyle diyordu: "Bu iki parmağımla, ikibin cild kitap yazdım. Elimde yüzbin kişi tövbe etti. Yirmibinden fazla yahudi ve hıristiyan elimde müslüman oldu."

İbn-i Cevzî hazretleri, her yedi günde bir, Kur'ân-ı kerîmi hatim ederdi. Cum'a namazı ve va'z vermek hâriç, evinden hiç çıkmazdı. Asla kimse ile şaka yapmazdı. Helâl olduğu kesin olarak bilinmeyen şeyi yemezdi. Bu âdetini ömrünün sonuna kadar devam ettirdi.

İbn-ül-Katî'î onun hakkında; "İnsanlar İbn-i Cevzî'nin sözünden fâidelenirdi. Bir mecliste yüz kişi, ba'zan daha çok kimseler tövbe ederdi. Mensur Câmii'nde, senede bir veya iki gün va'z verirdi. Va'z verdiği yer tıklım tıklım olurdu. Onu dinlemeye binlerce insan gelirdi" demektedir.

İmâm Nâsıh-üd-dîn bin el-Hanbelî ise, Ebü'l-Ferec hakkın da: "Başkalarında bir arada olmayan ilimlerin hepsini kendisinde toplamıştı. Va'z meclisleri Bağdad'm seçilmiş kişilerini bir araya getirirdi. Orada kafiyeli güzel sözler söylenir, Kur’ân-ı kerim okunur ve Allahü

teâlânın rahmeti oraya yağardı. Dinleyenlere gelen feyz ve ihsânlarla, bütün güzellikler bir arada bulunurdu. O, on küsur yaşından vefâtına kadar va'z etti. Onu ilimden başka birşey meşgul etmedi. Mekke hâriç sefere çıkmadı. O, Bağdad halkı, bütün müslümanlar ve Hanbelî mezhebi için bir ni’mettir. Bâb-ı Bedr'deki va'z meclisine halîfe Müstadî de gelirdi. Derb-i Dinar Medresesi'nde, Bâb-ül-Ezc'de ve Dicle kenarında va'z meclisleri olurdu. Ben İmâm-ı Ahmed'in menkıbelerini ondan dinledim, Şam'dan onun için geldim" demektedir.

Hafız İbn-üd-Debîsî, "Zeylü Târih-i İbn-i Sem'ânî" adlı eserinde: "İbn-i Cevzî şu ilimlerde kitap tasnif etmişti: "Tefsîr, fıkıh, hadîs, va'z, rekâik, târih vb. Hadîs ilimlerini çok iyi bilirdi. Hadîs râvîlerinin hâl tercemelerini, cerh ve ta'dîlle ilgili tasnifleri vardır. Fıkıh ve ahkâm konularında delîl olunan bütün bilgiler ile ilgili ve delîl olarak kullanılmayan uydurma hadîsleri terk etme ve tanıma hususunda eserleri vardır. Va'zlarında ince ibareler, yüksek işaretler, derin ma'nâlar vardı. Söz söyleme bakımından, O zamandaki insanların en güzeli idi. Sözleri en iyi şekilde dizen, dili en tatlı olan, açıklamaları en fâideli olan o idi. Ömründe ve amelinde bereket vardı. İnsanlar ondan, kırk seneden fazla va'z dinlediler. Kitaplarını tekrar tekrar okudular. İbn-i Cevzî Vasıfta kendi nefsi için, bana şu şiiri söyledi:

Bekle ferah gününü, ey dünyâda sakin olan,
Yolculuğa azık hazırla, ayrılacak refakatçın,

Gözyaşlarıyla ağla günahlarına, orada susuz kalacaksın,
Razı mısın bakîyi yok etmeğe, ey zamanını kaybeden?"

Sonra benim için de şu şiiri söyledi:

"Az bir azığa razı olursan,
İnsanlar arasında sevilen olursun.
Nefsinin azığı senin huyun,
Yaradılışın benim için inci olursa,
Başka yakut ve inci için üzülme.

" Muvaffak Abdüllatîf de İbn-i Cevzî hakkında: "İbn-i Cevzî'nin sureti latif, görünüşü tatlı, sesi yumuşak, hareketleri ölçülü, latifeleri çok güzel idi. Meclisinde binlerce kimse olurdu. Zamanını boşa geçirmezdi. Bir günde dört forma yazardı. Bir senede elli veya altmış cild kitap ortaya çıkardı. Her ilimden bilgisi vardı. Fakat tefsirde a'yânda (büyüklerden), hadîsde hafızlardan, târihde geniş bilgisi olanlardan idi. Hanbelî ftkıh ilminde imâm idi. Va'zlarında çok güzel kâfiye yapması, kendisine has bir alışkanlığı idi. Kitaba bakmadan konuşursa çok güzel, rivayetle konuşursa çok edebli idi. Sıhhatini korumağı gözetirdi. Mizacı latif idi. Aklında kuvvet, zihninde keskinlik ifâdesi vardı. Daha çok piliç yerdi. Meyve yerini tutan içeceklerden içerdi. Kıymetli elbiseler giyerdi. Elbiseleri, beyaz yumuşak kumaştan ve güzel kokulu idi. Yetim olarak büyüdü. Hazır cevap

olan İbn-i Cevzî, tatlı espiriler yapardı" dedi.

İbn-ül-Bezûrî, yazdığı târih kitabında, İbn-i Cevzî için: "İbn-i Cevzî, Hanbelî mezhebinde kendisine başvurulan ve zamanında parmakla gösterilen imâm idi. Çeşitli medreselerde ders verdi. Derb-i dinâr'da kendisi için medrese yaptı. Yazdığı kitaplarını o medreseye vakf etti. Bütün ilimlerde derin âlim idi. Zamanındaki edîblerin en üstünü, fâdılların en yükseği idi. Çok sayıda kitap yazdı. Sayısı kendisine sorulduğunda, "Üçyüzkırkdan fazladır" dedi. Bunlardan ba'zısı yirmi cildlik bir kitap, ba'zısı bir kitap forması kadardı. Her alanda kitap yazdı. Zamanının bir tanesi idi. Onun gibisine bir daha rastlanacağını zannetmiyorum" diye uzun uzun yazmaktadır.

İbn-i Neccâr, İbn-i Cevzî'nin kitaplarından biraz bahsettikten sonra şöyle demektedir: "Bu kadar kitabın ve kitaplardaki bilgilerin ezberlenmesi, tam vâkıf olunması ve kitap miktarı düşünülürse, onun ilimdeki yeri anlaşılır. Münâcaatın tatlılığının zevkine varmıştı. Şüphesiz ki, onun va'zlardaki sözleri ve ma'rifetleri, zevkten uzak nakil yapan gibi değil, onun sözlerinde zevk, nakil ve kendi tercihi bir arada idi.

İbn-i Kadsî Târih kitabında şöyle yazmaktadır "Ebü'l-Ferec ibni Cevzî gece namaz kılar, gündüz oruç tutardı. Gece iyice karanlık olduktan sonra sâlihleri ziyarete giderdi." Muvaffak-üd-dîn el-Makdisî onun hakkında; "İbn-i Cevzî, zamanındaki halkın va'zda önderi idi. Çeşitli ilim dallarında güzel kitaplar yazdı. Herkes tarafından hüsn-i kabul görürdü. Fıkıh öğretir ve bu

konuda kitap yazardı. Hadîsde hafız idi. Bu dalda da kitap yazdı. İbn-i Cevzî bir kitap görse ve onu beğense, hemen onun gibisini yazardı. Her ne kadar daha önce bu konuda bir çalışması olmasa da fehminin kuvveti, zihninin keskinliği ile kitap yazardı. Hocası İbn-i Nasır onu çok meth ederdi. Ebü'l-Ferec "Telbîh" kitabını yazınca, hocası İbn-i Nâsır'a arz etti. Ebü'l-Ferec o zaman otuz yaşındaydı. Hocası kitabın üzerine şöyle yazdı: "Âlim, zâhid Ebü'l-Ferec, topladığı bu kitabı bana okudu. Kitabı çok güzel derlenmiş buldum. Bu konuda böyle bir başka kitap tasnif edilmemiştir." İbn-i Cevzî, çok kitaplar mütâlâa etti. Onlarda olan en güzel yakut ve incileri aldı. Târihlerden topladığı Sahâbe-i kirâmın isimlerini, künyelerini, ömürlerini tasnif etmiş, anlaşılır bir şekilde kısaltmıştır. Allahü teâlâ ilminden bizleri fâidelendirsin. Allahü teâlâ, müslümanların fâidelenmesi için, Ehl-i sünnete yardım etmesi için, bid'atleri ve hizibleri yok etmesi için, onun ilmiyle kendisini ve başkalarını fâidelendirsin ve ömrünü sonuna ulaştırsın" demektedir.

İmâm Ebü'l-Abbâs da İbn-i Cevzî hakkında: "Ebü'l-Ferec müftî idi. Tasnif ve te'lifleri çok idi. Çeşitli konularda eser yazdı. Saydım, binden fazla olduğunu gördüm. Daha sonra görmediğim eserlerini de gördüm" demektedir.

**Hapse girmesi:** İbn-i Cevzî'nin hayâtının sonlarına doğru uğradığı iftira ve hapse girmesi şöyle anlatılır: "Vezîr İbn-i Yûnus el-Habelî, vezîrliği sırasında Rükn Abdüsselâm bin Abdül-vehhâb bin Abdül-kâdir-i Geylânî

hakkında bir meclis toplamıştı. Bu mecliste onun sapıklığı delilleri ile anlatınca, vezir, Rükn Abdüsselâm'ın kitaplarını yaktırdı. Rükn Abdüsselâm. zındık, yıldıza tapan bir kişi idi. Vezîr İbn-i Yûnus, Abdüsselâm'ı dedesinin medresesinden çıkardı. Medreseyi İbn-i Cevzî'ye teslim etti. Vezirliği İbn-i Kassâb isminde bir Ehl-i sünnet düşmanı ve habîs biri ele geçirdiğinde, Rükn Abdüsselâm, İbn-i Yûnus'u tutuklatmaya çalıştı. İbn-i Yûnus'un arkadaşlarını araştırdı. Rükn Abdüsselâm, İbn-i Kassâb'ın yanına giderek: İbn-i Yûnus'un sevdiği bir kişi de Cevzî'dir. Ebû Bekr evlâdındandır. İbn-i Yûnus dedemin medresesini ona verdi. Onunla meşveret ederek İbn-i Yûnus benim kitaplarımı yaktırdı" dedi. Bunun üzerine İbn-i Kassâb, halîfe Nâsır'a yazdı. Halîfe de Ehl-i sünnet düşmanlarına meyyal idi. Ayrıca, İbn-i Cevzî va'zlarında seni kötülüyor diye halîfeye şikâyet ettiler. İbn-i Kassâb, İbn-i Cevzî'ye, medreseyi Rükn Abdüsselâm'a teslim etmesini emr etti ve İbn-i Cevzî'nin evine gelerek onu azarladı ve kaba davrandı. Evini ve kitaplarını mühürledi. Çoluk-çocuğunu dağıttı. Halîfenin emriyle onu tutukladı. Daha sonra, yanında sâdece düşmanı Rükn Abdüsselâm olduğu hâlde, ev kıyafetiyle bir gemiye bindirilerek Vasıt'a götürdüler. Rükn Abdüsselâm valiye, "Düşmanımı kuyuya atmak için izin ver" dedi. Vali ona mâni oldu ve "Ey zındık, senin sözünle mi onu kuyuya atacağım. Halîfenin yazısını getir. Benim mezhebimden olsaydın, sana canımı feda eder, malımı da hizmetine sunardım" dedi. Validen yüz

bulamıyan Rükn Abdüsselâm Bağdad'a geri döndü.

İbn-i Cevzî Vasıt'a getirildiğinde, büyük halk kalabalığı toplandı. İbn-i Abdülkâdir, "İbn-i Cevzî medresenin vakıf mallarında haksız tasarruf yaptı. Şu şu mallan aldı" diye büyük yalanlar söyledi. İbn-i Cevzî, halkın önünde bu iddialan kabul etmeyip, doğrusunu ve yaptığı iyi şeyleri anlattı. Fakat İbn-i Cevzî'ye inanmayan vali, halîfenin emri ile İbn-i Cevzî için Derb-i dinâr'da bir hücre ayırttırdı ve oraya haps ettirdi. İbn-i Cevzî, bu hücrede beş sene mahbus olarak kaldı. Ona inanan halktan bir kısmı hücresine gelir, ondan va'z dinlerlerdi. İbn-i Cevzî onlara ba'zı şeyleri yazdırırdı.

İbn-i Cevzî hapiste iken elbisesini kendisi yıkar, yemeğini kendisi pişirirdi. Suyu kuyudan kendisi çekerdi. Hamama gitmeğe veya başka birşey için yanında bekçi olduğu hâlde dışarı çıkmasına izin verilmezdi. Yaşı sekseni geçmişti. Hapiste zamanını Kur'ân-ı kerîm okuyarak ve Allahü teâlâya ibâdet ederek geçirirdi. Akşam ile yatsı arasında üç-dört cüz Kur’ân-ı kerîm okurdu.

İbn-i Cevzî'nin çok sevdiği oğlu Yûsuf, o hapiste iken büyüdü ve va'z vermeye başladı. Babası gibi çok güzel va'z veriyordu. Va'zlarının güzelliğini halîfe Nâsır'ın annesi de duydu. Kendinin de bulunacağı bir mecliste va'z vermesini, İbn-i Cevzî'nin oğlundan istedi. O da; "Babam, oğlunuz halîfe Nasır tarafından haps ettirildi. Eğer onu serbest bıraktınrsanız, biz de sizin isteğinizi yerine getiririz" diye halîfenin annesine haber gönderdi. Bunun üzerine halîfenin annesi, halîfe Nâsır'dan İbn-i

Cevzî'yi serbest bırakmasını istedi. O da İbn-i Cevzî'nin serbest bırakılmasını emretti. İbn-i Cevzî, hapisten kurtulunca Bağdad'a döndü. Bağdad halkı onu büyük. bir sevinç içinde karşıladılar. Cumartesi günü Ümmül Halîfe türbesinin yanında va'z vereceği halka duyuruldu. Halk Cum'a namazından sonra türbenin etrafında yer tutmaya başladı. O gece çok yağmur yağdı. Yollar su ile doldu. Halk, gece yağmur dinince hemen yerleri temizlediler. Kireç ve toprak serpip, yaygılar yaydılar. İbn-i Cevzî hazretleri, sabah erkenden va'z kürsüsüne çıktı. Medreselerde ders veren âlimler ve büyük evliyâ da orada hazır bulundular. İbn-i Cevzî'nin sesi Allahü teâlânın bir lutfu olarak kalabalığın en sonundakine kadar gidiyordu.

İbn-i Cevzî, vefâtına kadar ilim yaymağa, va'z vermeğe ve kitap yazmağa devam etti.

**Vefâtı:** İbn-i Cevzî, 597 (m. 1201) senesi Ramazân-ı şerif ayının yedisi Cumartesi günü, Ümmül Halîfe türbesinin yanında son va'zını verdi. Bu va'zdan sonra beş gün hasta yattı. Cum'a gecesi akşam ile yatsı arasında evinde vefât etti. İbn-i Cevzî'yi Ziyâeddîn bin Sekîne ve Ziyâeddîn bin el-Cübeyr seher vaktinde yıkadılar. Sabahleyin, bütün Bağdad halkı evin önüne toplandı. Dükkânların hepsi kapatıldı. Tabutu va'z verdiği yer olan Ümmül Halîfe türbesinin altına götürüldü. Oğlu İbn-i Kasım namazını kıldırdı. Sonra Mensur Câmii'ne götürüldü. Burada da cenaze namazı kılındı. Çok kalabalık vardı. Görülmemiş bir gündü. Ahmet ibni Hanbel'in kabrinin yanında kazılmış mezara,

ancak Cum'a namazı vakti ulaşıldı. O sene Ramazan ayı Temmuz'a rastladığı için çok sıcaktı. İbn-i Cevzî'nin vefâtına insanlar çok üzüldü ve ağladılar. Ramazan ayı boyunca kabri yanında hatimler okuyarak geceleyenler çok oldu.

Şöyle anlatılır: "Peygamber efendimizin (s.a.v.) hadîs-i şeriflerini yazdığı kalemleri açarken çıkan küçük yonga parçacıklarını topladı ve kendisi: "Ben ölünce, beni yıkayacağınız suyu bunlarla ısıtınız" diye vasiyet etti. İbn-i Cevzî hazretlerinin vasiyeti yerine getirildi. Yonga parçacıkları suyun ısınmasına yettiği gibi, bir miktar da arttı."

Ebü'l-Ferec ibni Cevzî hazretlerinin, İbn-i Abbâs'dan bildirdiği hadîsi şerif şöyledir: Abd-i Kays kabilesinin temsilcileri Resûlullah efendimizin (s.a.v.) yanına geldiler. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) onlara îmân etmelerini emretti ve buyurdu ki; ***"Allaha îmân nedir, bilir misiniz?"*** Onlar da, "Allah ve Resûlü bilir" dediler. Resûlullah efendimiz bunun üzerine ***"Allahü teâlâdan başka ilâh olmadığına, Muhammed aleyhisselâmın O'nun peygamberi olduğuna inanmak, namaz kılmak, zekât vermek, Ramazan orucunu tutmak ve ganimetlerin beşte birini*** (hak sahiplerine) ***vermektir"*** buyurdular.

İbn-i Cevzî buyurdu ki: "Kim kanâat ederse, geçimi iyi olur. Kim tama' ederse (dünyâ lezzetlerini haram yollardan ararsa), geçim sıkıntısı çeker."

"Hâin korkak, sâlih kimse cesur olur."

"İyi niyetle mal kazanmak, mal kazanmamaktan

iyidir."

"Dünyâ arzuları olmıyan kimsenin, sultanlarla görüşmesinde zarar yoktur."

"Dünyâ Allahü teâlânın evidir. Sahibinin izni olmadan bu evde tasarrufta bulunan hırsızdır."

Birgün münâcaatında buyurdu ki: "Yâ İlâhî! Senden haber veren dile azâb etme! Sana delâlet eden ilimlere bakan göze de azâb etme! Senin hizmetinde yürüyen ayağa, Resûlünün hadîslerini yazan ele de azâb etme! İzzetin hakkı için beni Cehenneme atma! Cehennem ehli de, dünyâ da biliyordu ki, ben senin dînini muhafaza etmeğe çalıştım.

Yâ Rabbî! Senin için dökülen göz yaşlarına rahmet et! Sana kavuşamadığı için yanan ciğere rahmet et! Sana karşı âcizim, yalvarırım."

Birgün birisi: "(Yâ Rabbî, seni tesbîh ederim) mi, efdaldir, yoksa (Yâ Rabbî, senden bağışlanmayı dilerim) mi efdaldir?" diye sorunca, İbn-i Cevzî hazretleri, "Kirli elbisenin sabuna ihtiyâcı vardır, kokuya değil" buyurdular. (Ya'nî önce istiğfar, sonra tesbîh etmelidir.)

Bağdad'da Ehl-i sünnet ile bid'at fırkaları arasında mücâdele çıktı. Hangi tarafın haklı olduğu hakkındaki konuşma uzadı. İki taraf da İbn-i Cevzî'nin cevâbına razı olup, hükmünü, geçmişi kapatacak bir belge olarak kabul edeceklerdi. İçlerinden birisi İbn-i Cevzî'ye, "Âlemlere rahmet olarak gönderilen Resûlullahtan (s.a.v.) sonra, insanların, ya'nî ümmetin en üstünü kimdir?" diye sordu. İbn-i Cevzî hiç düşünmeden, "Kızı, O'nun nikâhı altında bulunandır" dedi. İki taraf da bu

söze razı oldular. Çünkü Hz. Ebû Bekr'in kızı, Peygamber efendimizin nikâhı altında ve Resûlullah efendimizin (s.a.v.) kızı da Hz. Ali'nin nikâhı altında idi. Bu cevâbı her iki taraf da kendilerine çektiler.

**Eserleri:** İbn-i Cevzî'nin yazmış olduğu eserlerin sayısı çoktur. Kendisi, üçyüzkırkdan fazla olduğunu söylemektedir. Hadîs ve hadîsin bölümlerine dâir yazdığı kitaplar gibi kimse tasnif yapmamıştır. Bir eser yazarken, kitabın tertibini, bâblara ayrılmasını güzel yapardı. Toplama ve yazma konusunda çok kabiliyetli idi.

Kendisi "İlk tasnif ve te'lif ettiğim eser, onüç yaşında iken Kur'ân-ı kerîm ilimleri ve Kur'ân-ı kerim ilimleriyle ilgili tasniflerin tesbiti kitabıdır" demektedir.

Bilinen eserlerinin başlıcaları şunlardır:

1. Zâd-ül-mesir fî ilm-it-tefsîr: Dört cildlik bir eserdir. 2. Teysîr-ül-beyân fî tefsîr-il-Kur'ân, 3. Teysîr-ül-beyân fî tefsîr-il garîb, 4. Garîb-ül-garîb, 5. Nüzhet-ül-uyûn en-nevâzır fil-vücûhi ven-nezâir, 6. El-İşâretü ilel kırâat-il-muhtâre, 7. Tezkiret-ül-müntebihi fî uyûn-il-müstebeh, 8. Fünûn-ül-efnân fî uyûni ulûm-il-Kur'ân, 9. Vird-ül-egsân fî fünûn-il-efnân, 10. Umdet-ur-râsih fî ma'rifet-il-mensûh ven-nâsih, 11. El-Musaffâ bi ekfi ehl-ir-rüsûh min ilmin nâsih vel-mensûh, 12. Sebt-üt-tesânif fî usûl-id-dîn, 13. Muntekâd-ül-mu'temed, 14. Minhâc-ül-vüsûl ilâ ilm-il-usûl, 15. Beyân-ü gaflet-ül-kâil bi kademi efâlil ibâd, 16. Gavâmid-il-ilâhiyyât, 17. Meslek-ül-akl, 18. Minhâc-ü ehl-il-isâbe, 19. Es-Sirr-ül-masûn, 20. Defu Şibh-it-teşbih, 21. Er-Reddü alel

müteassıbil anîd, 22. Sebt-üt tesânif fî ilm-il-hadîs-i vez-zühdiyyât, 23. Câmi'-ül-mesânid bi elhas-il-esânid, 24. El-Hadâik, 25. Nefy-ün-nakl, 26. El-Müctebâ, 27. En-Nüzhe, 28. Mültekat-ül-hikâyât, 29. İrşâd-ül-müridîn fî hikâyât-is-Selef-i sâlihîn, 30. Ravdât-ün-nâkil, 31. Gurer-ül-eser, 32. Et-Tahkîk fî ehâdîs-it-ta'lik, 33. El-Medih, 34. El-Mevdû'ât minel ehâdîs-il-merfû'ât, 35. El-Ilel-ül-mütenâhiye fil-ehâdîs-il-vâhiye, 36. El-Keşfü lî müşkil-is-sahihayn, 37. Ed-Duâfâü vel-metrûkîn, 38. I'lâm-ül-âlimi ba'de rusûhihi bi hakâik-ı nâsih-il hadîsi ve mensûhihi, 40. İhbârü ehl-ir-rüsûhi fil-fıkhı vet-takdisü bi mukadder-il-mensûhi minel hadîs, 41. Es-Sehm-ül-musib, 42. Ehâyir-üz-zehâir, 43. El-Fevâidü an-iş-şüyûh, 44. Menâkıb-ü-Eshâb-il-hadîs, 45. Mevt-ül-hasâr, 46. Muhtasarât, 47. El-Meşihat, 48. El-Meselselât, 49. El-Muhteseb fin-neseb, 50. Tuhfet-üt-tullâb, 51. Tenvîr-u medellehüm-iş-şeref, 52. El-Elkâb, 53. Fedâil-i Ömer bin el-Hattâb 54. Fedâil-i Ömer bin Abdülazîz, 55. Fedâil-i Sa'îd bin el-Müseyyeb, 56. Fedâil-il Hasen-il-Basrî 57. Menâkıb-ül-Fudayl bin Iyâd, 58. Menâkıb-ü Bişr-i Hafi, 59. Uyûn-il-hikâyat, 60. Menâkıb-ı İbrâhim bin Edhem, 61. Menâkıb-ı Süfyân-i Sevrî, 62. Menâkıb-ı Ahmed bin Hanbel, 63. Menâkıb-ı Ma'rûf-i Kerhî, 64. Menâkıb-ı Râbi'a-i Adviyye, 65. Mesîr-ül-azm-is-sâkin ilâ eşref-il-emâkin, 66. Safvet-üs-sufuvve, 67. Minhâc-ül-kâsidîn, 68. El-Muhtâr min ahbâr-il-ahyâr, 69. El-Kâti'u lî muhal-il-huccâc bi muhâl-il-huccâc, 70. Ucâlet-ül-muhtazar lî şerhi hâl-il-hadar, 71. En-Nisâü ve mâyeteallahü bi

âdâbihinne, 72. İlm-ül-hadîs el-menkûl fî enne Ebâ Bekr ümmerresûl, 73. El-Cevher, 74. El-Muğlâk, 75. Sebtü mâyeteallahü bit-tevârîh, 76. Telkîhu fühûmu ehl-il-eser fî uyûn-it-tevârihi ves-siyer, 77. El-Muntazam fî târih-il-mülûki vel-ümem, 78. Şüzûr-ül-uhûd fî târih-il-ma'hûd, 79. Tarsîk-üz-zarâif fî târîh-is-sevâlif, 80. Menâkıb-ı Bağdad, 81. Sebt-ül-müsannefüt fil-fıkhı, 82. El-lnsâf fî mesâil-il-hılâf, 83. Cinnet-ün-nazar, 84. Muhtasar-ül-muhtasar fî mesâil-in-nazar, 85. İ'med-üd-delâil fî müştehez-il-mesâil, 86. El-Mezhebü fil-mezheb, 87. Mesbûk-üz-zeheb, 88. En-Nebze, 89. El-tbâdât-ül-hums, 90. Eshâb-ül-hidâye lî erbâb-il-bidâye, 91. Keşf-üz-zalameti anid-diyâ fî redd-i da'vâ, 92. Redd-ül-levmi ved-daymi fî savmi yevmil gayyim, 93. Sebt-ül-musannefât fî ulûm-il-va'z, 94. El-Yevâkît fîl-hutab, 95. El-Mütehab fin-nevb, 96. Mesannefatihi fil-va'z (yüz cildden fazla bir eser), 97. Nesîm-ür-riyâd, 98. El-Lü'li, 99. Kenz-ül-müzekker, 100. El-Ezc, 101. El-Letâif, 102. Künûz-ür-rûmûz, 103. El-Muktebîs, 104. Zeyn-ül-kasas, 105. Muvâfik-ül-merâfık, 106. Şâhid ve meşhûd, 107. Vâsılât-ül-uhûd min şâhid ve meşhûd, 108. El-Leheb, 109. El-Müdhiş, 110. Saba necd, 111. Muhaddeset-ül-akl, 112. Lukat-ül-cem'ân, 113. Meânî'-il-meânî', 114. Fütûh-ül-fütûh, 115. Et-Teâzî'-ül-mülûkiyye, 116. El-Ahd-ül-mukîm, 117. İkâz-ül-vesnân miner-rekâdât bi ahvâl-il-hayvan ven-nebât, 118. Mekes-ül-mecâlis-il-bedriyye, 119. Nüzhet-ül-edîb, 120. Münteh-il-müntehâ, 121. Tebsiret-ül-mübtedî', 122. El-Yâkûte, 123. Tuhfet-ül-

vu'âz, 124. Sebtü tesânif fî fünûni zemm-il-hevâ, 125. Sayd-ül-hâtır, 126. Ahkâm-ül-iş'ar bi ahkâm-il-iş'âr, 127. El-Kısâs vel-müzâkirîn, 128. Takvîm-ül-lisân, 129. El-Ezkiyâ', 130. El-Humkî, 131. Lukat-ül-menâfi' fit-tıb, 132. Eş-Şeybü vel-hudâb, 133. Âmâr-ül-a'yân, 134. Es-Sebât indel memat, 135. Temvîr-ül-gabeş fî fadl-is-sevâd vel-habeş, 136. El-Hıssü alâ hıfz-il-ilm ve zikrü kibâr-il-huffâz, 137. İşrâf-ül-mevâli, 138. İ'lâm-ül-ahyâ' bi aglât-il-ahyâ', 139. Tahrîm-ül-mahall-il-mekrûh, 140. El-Mısbâh-ül-mudî' lî da'vet-il-imâm-il-Müstadı', 141. Atf-ül-ulemâ alel-ümerâ, 142. En-Nasru alâ nısr, 143. El-Mecd-ül-adûdî, 144. El-Fecr-ün-nûrî, 145. Menâkıb-üs-setr-ir-refi', 146. Makultûhü minel eş'âr, 147. El-Makâmât, 148. Minresâilî, 149. Et-Tıbb-ur-rûhânî, 150. El-Uzlet, 151. Er-Riyâdat, 152. Beyân-ül hatâi ves-sevâb an-ehâdîs-iş-şîhâb, 153. El-Bâz-Ul-eşheb el-munkıdu alâ men halefel mezheb, 154. En-Nûr fî fedâ-il-il-eyyâmi veş-şükr, 155. Tahrib-üt-târih-il-eb'âd fî fedâil-i makbereti Ahmed, 156. Menâkıb-ül-imâm-iş-Şâfiî, 157. Fünûn-ül-elbâb, 158. Minhâc-ül-isâbe fî muhabbet-is Sahabe, 159. Ez-Zurafâ vel-mütehâbbin, 160. Takvîm-ül-lisân, 161. Menâkıb-ü Ebî Bekr, 162. Menakıb-ü Ali, 163. Fedâil-ül-Arab, 164. El-Menfeatü fil-mezâhib-il-erbe'a, 167. El-Muhtâr minel eş'âr, 168. Rüûs-ül-kavâir, 169. El-Mürtecel fil-va'z, 170. Nesîm-ur-riyâd, 171. Zahîret-ül-vâ'iz, 172. Es-Zecr-ül-muhavvef, 173. El-Üns vel-muhabbet, 174. El-Matrâb-ül-mel-heb, 175. Ez-Zind-ül-vera' fil-va'z-in-nâsır, 176. El-Fâhir fî eyyâm-ü-imâm-in-nâsır, 177. El-Mecd-üs-

salâhî, 178. Lugat-Ul-fikh, 179. Akd-ül-hanâsır fî zemm-il-hilâfet-in-nâsır, 180. Fî zemm-i Abdülkâdir, 181. Garîb-ül-hadîs, 182. Milh-ül-ehâdîs, 183. El-Füsûl-ül-va'ziyye alâ hurûf-ül-mü'cem, 184. Selvet-ül-ahzân, 185. El-Ma'şûk fil-va'z, 186. El-Mecâlis-ül-Yûsüfiyye fîl-va'z, 187. El-Va'z-ül-makberî, 188. Kıyâm-ül-leyl, 189. El-Muhâdese, 190. El-Münâcaat, 191. Zâhir-ül-cevâhir fîl-va'z, 192. Kenz-ül-müzekkir, 193. En-Nuhhat-ül-havâtim, 194. El-Murtekâ limen-ittekâ, 195. Kavâid-üt-tarîka fil-cem'-i beyn-eş-şerî'a vel-hakîka, 196. Merec-ül-bahreyn fil-cem'-i beyn-et-tarîkayn, 197. Dürret-ül-iklîl fit-târih, 198. El-Emsâl.

Bu eserlerin 80 tanesi cildli olup, diğerleri küçük kitapçıklar halindedir.

199. El-Mugnî: Seksenbir cildlik tefsir kitabıdır. Meşhur tefsir kitaplarındandır. Bu eserden ba'zı bölümler aşağıdadır.

"Büyüklerden biri şeytana, "Senin gibi mel'ûn olmak istiyorum ne yapayım?" dedi. İblîs sevinip, "Benim gibi olmak istersen, namaza ehemmiyet verme ve doğru-yalan, herşeye yemîn et, ya'nî çok yemîn et!" dedi. O kimse de, "Hiçbir namazı bırakmayacağım ve artık yemîn etmiyeceğim" dedi."

"Medine'de kuraklık oldu. Hz. Âişe'ye gelip, yalvardılar. O da, "Resûlullahın türbesinin tavanını deliniz" buyurdu, öyle yaptılar. Çok yağmur yağdı. Mübarek kabr-i şerifi ıslandı."

"Peygamber efendimizin (s.a.v.) mi’raca götürülmesinin hikmetlerinden biri de şudur ki; insanlar

ve cinler, Muhammed Mustafâ'nın (s.a.v.) şerefini yeryüzünde biliyorlardı. Zehirli yılanlar ve haşerât da mağarada şerefini öğrenmişlerdi. Allahü teâlâ göktekilerin de (meleklerin de; sevgili Peygamberinin şerefini yakînen bilmelerini diledi. Böylece âlemde, O'nun şeref ve yüksekliğini Allahü teâlânın sevgilisi olduğunu bilmeyen kalmasın istedi."

"Namazın kabul şartları onikidir: Altısı dışında, altısı içte, özdedir. Dışta olan altı şart; huşu', takva, haram yemeği terk, boş sözü, tenbelliği ve tehiri, geciktirmeyi terk etmektir, içte, özde olan altı şart ise; ihlâs, tefekkür, korku, ümid, kusurunu görmek ve müşahededir."

"Hz. Ebû Bekr'in rivayet ettiği hadîs-i şerifte, Peygamber efendimiz (s.a.v.); ***"Her namaz vakti geldikte, melekler nida ederler ve derler ki, ey Âdemoğulları kalkınız ve nefsleriniz için yakılmış olan ateşi namaz ile söndürünüz"*** buyurdu."

"Üç âyeti kerime, üç şeyle beraber inmiştir. Bunlardan herbiri, yanındaki olmadıkça kabul edilmez. Biri, meâlen; ***"Allahü teâlâya ve Resûlüne itaat ediniz"***dir. Allahü teâlânın emrine itaat, Resûlünün emrine itaatsiz kabul olmaz demektir. İkincisi, meâlen; ***"Allahü teâlâya ve ananıza, babanıza şükür ediniz"***dir. Allahü teâlâya şükür, ana-babaya şükürsüz olmaz. Üçüncüsü, meâlen; ***"Namazı kılın ve zekâtı verin"***dir. Malı nisâb miktarını geçip de zekâtını vermiyenin, namazı makbul olmaz."

"Resûlullah efendimiz (s.a.v.) birgün buyurdu ki:

***"Benî-İsrâil peygamberlerinden dördü, seksener sene Allahü teâlâya ibâdet ettiler, bir an âsî olmadılar. Bunlar; Eyyûb, Zekeriyyâ, Harkil ve Yüşâ'dır."*** Eshâb-ı kirâm bu hadîs-i şerifi duyunca hayret ettiler. Bunun üzerine Cebrail (a.s.) gelerek, "Ey Muhammed! Senin ümmetin, bu peygamberlerin bir an Allahü teâlâya âsî olmadan seksen senelik ibâdetlerine şaşarlar. Muhakkak ki, Allahü teâlâ sana ondan iyisini gönderdi" deyip; ***"Kadir gecesi, bin aydan daha hayırlıdır"*** mealindeki â yet-i kerîmeyi okudu (Kadir-3)".

"Emîr-ül-mü'minîn Ömer (r.a.), Muhacir ve Ensârı toplayarak onlardan Kadir gecesinin hangi gece olduğunu sordu. İbn-i Abbâs (r.a.); "Allahü teâlâ tektir, teki sever. Allahü teâlâ katında tek sayıların en sevgilisi yedidir" dedi. Hz. Ömer; "Bu nasıldır?" diye sorunca İbn-i Abbâs: "Allahü teâlâ, gökleri yedi kat yarattı. Yeri yedi kat eyledi. Günleri yedi yarattı. İnsanı yedi şeyden yarattı. Rızkını yedi şeyden yaptı" dedi. Hz. Ömer, "Bu kadarı bana yeter" buyurdu. Fakat âlimler bunlara daha eklemişlerdir ve demişlerdir ki: Büyük denizler yedidir, tavaf yedidir, sa'y yedidir, a'zâlar yedidir, secde yedi a'zâ iledir, neseben evlenmesi haram olanlar yedidir, sebeble olanlar yedidir, sütle olanlar yedidir, Eyyûb aleyhisselâmın belâsı yedidir, Kur'ân-ı kerim yedi harf üzere inmiştir, Lâ ilâhe illallah Muhammedün resûlullah yedi kelimedir. Eshâb-ı Kehf yedidir, Fatiha sûresi yedi âyettir, ülül-azm peygamberler yedidir, melekler yedi sınıftır."

"Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerifte; ***"Kadir gecesinde bir kere innâ enzelnâ sûresini okuyan, başka zamanda Kur'ân-ı kerîm hatim edenden daha sevgilidir. Kadir gecesinde bir tesbih, bir tehlîl, bir tahmîd söyliyen, benim yanımda, yediyüzbin tesbih, tahmîd ve tehlîlden kıymetlidir. Bu gece çobanın koyunu sağma müddeti kadar namaz kılan, ibâdet edeni, bir ay bütün geceleri sabaha kadar ibâdetle geçirenden daha çok severim"*** buyuruyor"

"Kâ'b-ül-Ahbâr'ın (r.a.) rivayet ettiği hadîs-i şerifte; Peygamber efendimiz (s.a.v.), ***"Kadir gecesi üç defa Lâ ilâhe illallah söyleyenin, birincisinde bütün günahları mağfiret olunur. İkincisinde, Cehennemden kurtulur. Üçüncüsünde, Cennete girer"*** buyurdu."

"İbrâhim aleyhisselâm Kâ'be binasını yapmayı bitirince, Cebrail (a.s.) gelip kendisine, "Allahü teâlâ bütün âleme seslenmeni ve insanları hacca çağırmanı buyuruyor" dedi. Nitekim Hac sûresi yirmiyedinci âyetinde meâlen; ***"Bütün insanlara haccı ilân et, gerek yaya olarak, gerek her uzak yoldan binek üzerinde, senin huzuruna gelsinler"*** buyuruldu. İbrâhim aleyhisselâm: "Ey Rabbim! Benim sesim her yere yetişmez" dedi. "Ey İbrâhim! Senden seslenmek, bizden ulaştırmak" cevâbını duydu. İbrâhim aleyhisselâm bir tepenin üzerine çıktı, parmağını kulağına koyup, yüzünü dört tarafa çevirerek "Ey insanlar! Size Kâ'beyi ziyaret farz kılındı. Rabbinizin

emrine uyun" dedi."

"İbn-i Abbâs'm (r.a.) rivayet ettiği hadîs-i şerifte, peygamber efendimiz (s.a.v.); ***"Allahü teâlâ hergün bu hâne*** (Kâ'be) ***üzerine yüzyirmi rahmet gönderir. Altmışı tavaf edenlere, kırkı namaz kılanlara ve yirmisi Kâ'beye bakanlaradır"*** buyurdu."

200. El-Vefa bi ahvâl-il-Mustafâ: Peygamber efendimizin (s.a.v.) hayâtını anlatan iki cildlik bir eseridir. El yazmalarının yanında Pakistan'da baskısı yapılmıştır. Bu eserden ba'zı bölümler:

İbrâhim aleyhisselâmın Resûlullah için duâsı: İbrâhim aleyhisselâm Kâ'beyi bina ettiğinde şöyle duâ etti: "Yâ Rabbî! Onlara içlerinden bir peygamber gönder." İbn-i Süddî: "O, Muhammed aleyhisselâmdır" dedi. Peygamber efendimiz de (s.a.v.) bir hadîsi şerifte; ***"Ben, annemin rü'yasında gördüğü, Îsâ aleyhisselâmın müjdelediği, ceddim İbrâhim aleyhisselâmın duâ buyurduğu peygamberim"*** buyurdu. Mu'âviye (r.a.) buyurdu ki: "Âmine hâtûn, Resûlullaha hâmile iken bir nûr gördü ki, o nurda Şam saraylarını gördü."

Resûlullah efendimizin (s.a.v.) baba ve dedeleri ve şerefi: Peygamber efendimiz (s.a.v.) hadîs-i şeriflerde buyurdu ki: ***"Allahü teâlâ, İsmail*** (a.s.) ***evlâdından, Kinâne ismindeki kimseyi ve onun sülâlesinden, Kureyş ismindeki zâtı beğendi, seçti. Kureyş evlâdından da, Hâşimoğullarını sevdi. Onlardan da beni süzüp seçti."***

***"Allahü teâlâ, insanları yarattı. Beni, insanların***

***en iyi kısmından vücûde getirdi. Sonra, bu kısımlarından en iyisini Arabistan'da yetiştirdi. Beni, bunlardan vücûde getirdi. Sonra evlerden, ailelerden en iyilerini seçip, beni bunlardan meydana getirdi. O hâlde, benim ruhum ve cesedim, mahlûkların en iyisidir. Benim silsilem, ecdadım, en iyi insanlardır."***

***"Allahü teâlâ, her şeyi yoktan var etti. Herşey içinde insanları sevdi, kıymetlendirdi. İnsanlar içinde de seçtiklerini Arabistan'a yerleştirdi. Arabistan'daki seçilmişler arasında da beni seçti. Beni, her zamandaki insanların seçilmişlerinde, en iyilerinde bulundurdu. O hâlde, Arabistan'da bana bağlı olanları sevenler, benim için severler. Onlara düşmanlık edenler, bana düşmanlık etmiş olurlar."***

Ağaçlar ve taşların Resûlullaha (s.a.v.. selâm vermesi: Câbir bin Semûra'nın rivayet ettiği hadîs-i şerifte, Peygamber efendimiz (s.a.v.): ***"Peygamberlik bildirilmeden önce Mekke'de, bana devamlı selâm veren bir taş vardı. Şimdi bile onu tanıyorum"*** buyurdu. Diğer bir hadîs-i şerifte buyuruldu ki: ***"Bana peygamberlik bildirildiğinde, bütün taş ve ağaçlar, "Esselâmü aleyke yâ Resûlallah"diyerek selâm verirlerdi."***

Resûlullahın insanları İslama da'veti: Resûlullah efendimiz (s.a.v.) Peygamberliğinin ilk zamanlarında, insanları gizlice İslama da'vet etti. Hz. Ebû Bekr bu zamanda ilk îmân eden erkek idi. Üç sene sonra İslama

da'vetini açıktan yapmaya başladı, İmâm-ı Zührî şöyle anlatır: "Resûlullah efendimiz (s.a.v.) İslâm dînini önceleri gizli, daha sonra açıkça söyledi. Allahü teâlâ dilediklerine îmân ni'metini ihsân etti. Tâ ki îmân edenler çoğaldı, önceleri Resûlullah efendimiz (s.a.v.) Mekkeli kâfirlerin topluluklarına uğradığında, onlar Resûl-i ekremi (s.a.v.) işaret ederek, "İşte Abdülmuttalib'in torunu yine semâdan kendisine gelen şeylerden konuşuyor" derlerdi. Ne zaman Peygamber efendimiz (s.a.v.) onların ibâdet ettikleri putları kötüleyip, kâfirlerin baba ve dedelerinin küfür üzere öldüğünü söyleyince, O'na eziyet sıkıntı vermeye ve düşmanlığa başladılar.

Resûlullahın (s.a.v.) Cennetteki derecesi: Peygamber efendimiz bir hadîs-i şerifte buyurdu ki: ***"Vesile, Allahü teâlânın indinde bir derecedir. Onun üzerine bir derece*** (makam) ***yoktur. Allahü teâlâdan, benim için vesileyi vermesini isteyiniz."*** Peygamber efendimiz (s.a.v.) ***"Üzerime salevât okuduğunuz zaman, Allahü teâlâdan benim için vesileyi isteyiniz"*** buyurunca, orada bulunan Eshâb-ı kirâm: "Yâ Resûlallah, vesîle nedir?" diye sordular. O zaman buyurdu ki: ***"O, Cennette en yüksek derecedir. Oraya kimse kavuşamaz. Ancak bir kişi kavuşur. O bir kişinin de ben olmasını ümid ederim."*** Yine bir hadîsi şerifte Peygamber efendimiz (s.a.v.): ***"Kim bana salevâtı şerife okuyup, "Yâ Rabbî! O'nu yakınında kıl derse, kıyamet gününde şefaatim ona helâl ohır"*** buyurdu.

201. Telbîsü İblis: Bu eserde; şeytanın insanları aldatma yollarını ve bu yollarla bid'at ve günaha düşmelerini, sünnetten ayrılmalarını anlatır. Bu eserin birçok el yazması, nüshalar hâlinde günümüze kadar gelmiştir. Ayrıca Kâhire'de 1347 (m. 1928) senesinde basılmıştır. İbn-i Cevzî, eserinin mukaddimesinde, kitabını hangi gaye ile yazdığını anlatmaktadır. Bu eserini onüç bölüme ayıran İbn-i Cevzî, sırasıyla şu konuları bölümler hâlinde izah etmiştir: 1. Sünnet ve cemaata sarılma, 2. Bid'atleri kınama, 3. Şeytanın fitnelerinden sakınma, 4. Aldatma ve gurur, 5. Şeytanın akîdelerdeki aldatmaları, 6. Şeytanın âlimleri aldatması, 7. Şeytanın devlet adamlarını aldatması, 8. Şeytanın âbidleri aldatması, 9. Şeytanın zâhidleri aldatması, 10. Şeytanın sûfileri aldatması, 11. Şeytanın dindarları aldatması, 12. Şeytanın avamı aldatması, 13. Şeytanın bütün insanları aldatması.

Bu eserin mukaddimesi ve ba'zı bölümleri:

"Akıl sahiplerinin ellerine adalet terazisini veren, peygamberlerini, mükâfat ile müjdeleyici, azâb ile korkutucu olarak gönderen ve kendilerine doğru ile eğriyi açık olarak gösteren, kitapları indiren ve kâmil din olarak îslâmiyeti seçen Allahü teâlâya hamdederim. O, sebepleri yaratandır. İhlas ile O'nun bir olduğuna şehâdet ederim. Muhammed aleyhisselâm O'nun kulu ve Peygamberidir. Allahü teâlâ O'nun hidâyet nuru ile, küfür ve şirk karanlıklarını ortadan kaldırdı. Muhammed aleyhisselâma, O'nun Âline ve Eshâb-ı kirâma. Tabiîn hazerâtına, kıyamete kadar sayısız salât, selâm ve

hayır duâlar olsun.

Bilmelidir ki; Allahü teâlânın insana verdiği ni'metlerin en büyüğü akıldır. Akıl, O'nu tanımaya yarıyan bir vâsıtadır, öyle bir vâsıtadır ki; peygamberleri tanıma ve kabul etmeğe yarar. Allahü teâlânın gönderdiği din olan İslâmiyet, ışık gibidir. Akıl göz misâlidir. Eğer göz açık ve sağlam olursa, güneşin varlığını görür. Akıl peygamberlerin sözlerini duyup mu'cizelerini görünce, onlan kabul eder ve bilemeyeceği, anlıyamayacağı şeylerde de artık onlara uyar.

Allahü teâlâ, insanoğlunun atası olan Âdem aleyhisselâma peygamberlik verdi ve akıl ni'metiyle insanları ni'metlendirdi. Âdem aleyhisselâm, vahy ile Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğrenip, evlâdına öğretti. Hak yol üzere oldular. Ne zaman ki; Kabil, nefsine uyup kardeşini öldürdü. Nefs ve arzuları insanları parçaladı ve dalâlet, sapıklık çöllerine saptırdı, öyle oldu ki, doğru i'tikâd ve ahlâkı bırakıp, fırkalara ayrıldılar. Peygamberlere ve akıl sahiplerine karşı geldiler. Kendi arzu ve isteklerini bayrak yapıp, putlara taptılar ve kendilerinden öncekilerin âdetlerini herşeyin üstünde tuttular. İblîs (şeytan) kendi arzusunu onlar üzerinde gerçekleştirince, onlar da ona uydular. Ancak, mü'min olabilenler bundan kurtulabildi."

**Sünnet ve cemaata sarılma:** Hz. Ömer Câbiye denilen yerde insanlara bir hutbe okudu ve Resûlullah efendimizin (s.a.v.) şu hadîs-i şerifini bildirdi: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki; ***"Kim Cennetin***

***ortasında olmak isterse, cemâatte bulunsun. Muhakkak şeytan, yalnız kalan kimseyle beraberdir. İki kişi olunca, o yaklaşamaz."*** Arfece'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerifte, Resûlullah efendimiz (s.a.v.); ***"Allahü teâlânın rahmeti cemâat üzeredir. Şeytan, cemâate katılmayıp, muhalefet eden kimse ile beraberdir"*** buyurdu.

Muâz bin Cebel'in (r.a.) rivayet ettiği hadîs-i şerifte, Peygamber efendimiz (s.a.v.); ***"Sürüden uzak kalan koyunu kapan kurt gibi, şeytan da insanın kurdudur. Parçaparça olmaktan sakının. Cemâat hâlinde olun. Mescidlere koşun*** " buyurdu.

Ebû Zer'in (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerifte, Resûlullah efendimiz (s.a.v.); ***"İki kişi, bir kişiden hayırlıdır. Üç kişi, iki kişiden, dört kişi de, üç kişiden daha hayırlıdır. Cemâate koşunuz. Muhakkak ki Allahü teâlâ, ümmetimi hayır üzere toplar"*** buyurdu.

İbn-i Ömer'in (r.a.) bildirdiği hadîsi şerifte ise, Resûl-i ekrem (s.a.v.); ***"Benî İsrûil, yetmişbir fırkaya ayrılmıştı. Bunlardan yetmişi Cehenneme gidip, ancak bir fırkası kurtulmuştur. Nasâra da, yetmişiki fırkaya ayrılmıştı. Yetmişbiri Cehenneme gitmiştir. Bir zaman sonra, benim ümmetim de yetmişüç kısma ayrılır. Bunlardan yetmişikisi Cehenneme gidip, yalnız bir fırkası kurtulur"*** buyurdular. Orada bulunan Eshâb-ı kirâm, bu fırkanın kimler olduğu sordukda: ***"Cehennemden kurtulan fırka, benim ve Esbabımın gittiği yolda gidenlerdir"*** buyurdu.

İbn-i Abbâs (r.a.): "Bid'atden alıkoyan, sünnete çağıran, Ehl-i sünnetten bir kimseye bakmak ibâdettir" buyurdu.

Evzâî şöyle demektedir: "Sünneti seniyyeye uymakta sabırlı ol. Ehl-i sünnet olanlarla birlikte ol. Onların dediğini söyle, onların el çektiği, vazgeçtiği şeylerden vazgeç. Selefi sâlihînin yolunda bulun. Onlara genişlik olan şey, senin için de genişlik olur."

Rü'yâmda bana, "Ey Abdurrahmân Cevzî, sen iyiliği emreder, kötülükten nehyedersin" dendi. Ben de, "Rabbimin bana ihsânıdır. Rabbimden İslâm üzere ölmeyi istiyorum" dedim. O zaman bana, "Sünneti seniyye üzerine ölmeyi istiyorum, de!" buyuruldu.

Süfyân-ı Sevrî: "Söz, ancak amel ile birlikte olursa makbul olur. Söz ve amel, ancak doğru niyetle; niyet, amel ve söz de, ancak sünnet-i seniyyeye uymakla doğru olur" buyurdu.

Abdurrahmân Cevzî (r.a.) oğluna: "Ey oğlum Yûsuf, tâ doğudaki bir kimsenin sünneti seniyyeye uyduğunu duyarsan, ona selâm gönder. Batıdaki bir kimsenin de sünnet-i seniyye üzere olduğunu haber alırsan, ona da selâm gönder. Zira Ehl-i sünnet ve cemâatden az kimse kaldı, insanın saâdeti; bir Ehl-i sünnet âlimini tanıması ve ona uymasına bağlıdır. Eyyûb-i Sahtiyânî: "Ehl-i sünnetten bir kimsenin ölüm haberini söylemen, bir uzvumu kaybetmek gibidir" buyuruyor."

Yûsuf bin Esbât şöyle demektedir: "Etrafım Ehl-i sünnet düşmanlarıyla dolu idi. Allahü teâlâ bana, evliyâsından olan Süfyân hazretlerini tanımağı ve onu

sevmeği nasîb ederek, o bataktan kurtardı."

Mu'temir bin Süleymân şöyle anlatır: Üzgün bir hâlde babamın yanına geldiğimde, bana üzüntümün sebebini sordu. Ben de arkadaşımın vefât ettiğini söyledim. Babam o zaman "O sünneti seniyyeye bağlı idi. Öyle vefât etti." dedi. Ben de onu tasdik ettim. Bunun üzerine, "Ona üzülmende haklısın" dedi.

Süfyân-ı Sevrî; "Sünnet-i seniyyeye uyanlar için hayır isteyiniz. Muhakkak ki onlar gariptirler" buyurdu.

Yûnus bin Abdül-A'lâ şöyle der: "İmâm-ı. Şafiî hazretlerinin şöyle dediğini işittim: Hadîs-i şerif âlimlerinden birini görsem, sanki Peygamber efendimizin (s.a.v.) Eshâbmdan birini görmüş gibi olurum."

Cüneyd bin Muhammed buyurdu ki: “İnsanlardan ancak, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) ve O'nun yolunda giden Ehl-i sünnet i’tikâdındaki kullar Allahü teâlâya kavuşturan yolu bulur. Başkaları bulamaz."

**Bid'at ve bid'at sahiplerinin kötülüğü:** Bid'at demek; dinde bulunmayan bir inanışı, bir işi, bir özü, bir sözü veya ahlâkı, sonradan ortaya çıkarmak veya dinde sonradan ortaya çıkmış böyle bir bozukluğu yaymak ve bundan sevap beklemek demektir. Bid'at sahibi demek ise; bir bid'ati meydana çıkaran veya çıkmış bir bid'ati yapan demektir. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîsi şerifte: ***"Bildirdiğim bu dinde bulunmıyan bir şey, sevap umarak meydana çıkarılırsa, bu şey red olunur"*** buyuruyor.

İbn-i Abdürrazzâk şöyle anlatır: "Tâvûs bin Keysân,

oğlu ile bir yerde oturuyorken, oraya bid'at ehlinden biri gelip ba'zı şeyler söyledi. Tâvûs hazretleri parmaklarını kulaklarına götürdü ve oğluna da, "Oğlum, bunun sözlerini işitmemen için kulaklarını tıka, çünkü bu kalb zayıftır, işitilenler ona zarar verir i'tikâdını bozar" buyurdu. O kişi de kalkıp gitti."

Selâm bin Ebî Muti'de şöyle anlatır: "Bid'at ehlinden biri gelip Eyyûb-i Sahtiyânî hazretlerine, "Size bir kelime söylemek istiyorum" deyince, o da, "Hayır! Yarım kelime olsa da senden dinlemek istemiyorum" buyurdu."

Süfyân-ı Sevrî buyurdu ki: "Şeytana, bid'at işlenmesi, günahtan daha sevgili gelir. Günahtan dönülür. Bid'at işlemekten dönmek çok zordur. Bid'at sahibi ile konuşup ondan birşey işiten kimseye, onun sözlerinden Allahü teâlâ bir fayda vermez. Onunla musâfeha eden, İslâmiyete olan bağını kesmiş olur."

Müemmil bin İsmail şöyle anlatır: "Abdülazîz bin Ebî Davud'un cenazesinde bulundum. Tâbutu, Safa kapısına kondu ve namazını kılmak için insanlar saf tuttular. O zaman Süfyân-ı Sevrî hazretleri geldi. Herkes onun geldiğini görünce, Süfyân hazretleri de geldi dediler. Fakat Süfyân-ı Sevrî hazretleri safları yarıp ilerledi ve cenazenin önünden geçip gitti. Namazını kılmadı. Çünkü, meyyitin bid'at ehli olduğu söyleniyordu."

Sa'îd-ül-Kerîrî de şöyle anlatır: Süleymân Teymî hastalandı ve o hâlde iken çok ağladı. Kendisine ağlamasının ölümden korkmak sebebiyle mi olduğunu sorduklarında, "Ağlamam, ölüm korkusuyla değildir.

Birgün ehl-i bid'at birisine selâm verdim. Bunun için âhırette Rabbime nasıl hesap vereceğimi düşünüp, ağlıyorum dedi."

Fudayl bin Iyâd buyurdu ki: "Bid'at sahibi ile oturan, onunla görüşen kimseden sakınınız."

Bid'at sahibini seven kimsenin ibâdetlerini, Allahü teâlâ yok eder ve kalbinden îmân nurunu çıkarır. Yolda bid'at sahibi ile karşılaştığın zaman, yolunu değiştir. Bid'at sahibinin ibâdeti, Allahü teâlâ katında kabul olmaz. Kim ona yardım ederse, İslâm dînini yıkmaya çalışmış olur. Ehl-i bid'at sahibine kız verilmez. Bid'at sahibi ile düşüp kalkan kimse hikmetli konuşamaz. Bid'at sahibini sevmiyen, ona buğzeden kimsenin günahlarını, Allahü teâlânın mağfiret etmesi umulur. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerifte; ***"Bid'at sahibini güleryüzle karşılayan veya ona iyilik eden, Allahü teâlânın Muhammed aleyhisselâma göndermiş olduğu îslâmiyeti beğenmemiş olur"*** buyurdu.

Nadr-ül-Hârisî buyurdu ki: "Bid'at sahibine kulak veren, onu dinliyen kimseden, doğruluk gider ve nefsine tâbi olur."

Leys bin Sa'îd: "Bid'at sahibi birinin su üzerinde yürüdüğünü görsem, yine ona i'tibâr etmem" buyurdu.

İmâm-ı Şafiî ise; "Bid'at sahibi birini havada uçarken görsem, yine ona i'tibâr etmem" buyurdu.

Bişr-i Hafi (r.a.) şöyle anlattı: "Birgün çarşıda iken, Müreysi adındaki bid'at sahibi birinin öldüğü haberini aldım. Orada secde edecek bir yer bularak, onun ölümü

sebebiyle secdeye vardım ve Allahü teâlâya hamd ettim."

Ehl-i sünnet ve Ehl-i bid'at: Ehl-i sünnet; Peygamber efendimizin (s.a.v.) ve onun Eshâb-ı kirâmına uyan, onların gösterdikleri yolda gidenlerdir. Ehl-i bid'at ise; dinde önceden olmayan birşeyi ortaya çıkarıp, ibâdet olarak yapanlardır. Kendilerinin bir dayanağı da (delîli de) yoktur. Ehl-i sünnetin ise, mezhebi belli ve sözleri, delilleri açıktır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki; ***"Yeryüzünde ümmetimden hak üzere olan bir topluluk kıyamete kadar bulunup, onlara kimse zarar veremez."***

**Şeytanın hileleri ve bunlardan korunmak:** İnsan, yaratılmasıyla birlikte, kendisine faydalı olan şeyleri elde etmesi için arzu ve şehvet ve kendisine zarar veren şeylerden korunması için de gadap verildi. Zarar ve faydayı ayırıp, adalet gösteren akıl ni'meti de ihsân edildi. Böyle olmakla birlikte, şeytan denilen, bir varlık da yaratıldı. O, insanı durmadan israfa, doğru yoldan ayrılmağa teşvik eder. Akıllı olanın, bu düşmandan sakınması lâzımdır. Onun düşmanlığı, Âdem aleyhisselâm zamanmdan beri devam etmektedir. Şeytan herşeyini, Âdemoğlunun dînini, imânım, ahlâkını çalmak için ortaya koymuştur.

Allahü teâlâ ondan sakınmayı, Kur'ân-ı kerîmde meâlen şu âyet-i kerimelerde bildirdi: ***"Ey insanlar, yeryüzündeki şeylerden, helâl ve temiz olmak şartıyle yiyin, şeytanın izini ta'kib etmeyin. Çünkü O, hakîkaten size apaçık bir düşmandır."*** (Bekara-

168). ***"Şeytan sizi, fakir olacaksınız diye korkutur. Size cimrilik ve sadaka vermemeği emreder. Allah ise*** (sadaka ve zekât vermekle) ***size mağfiret va'd ediyor. Allahın kudreti geniştir, herşeyi kemâliyle bilendir"*** (Bekara-268). ***"Muhakkak şeytan, şarabda ve kumarda aranıza kin ve düşmanlık düşürmek; sizi Allahı anmaktan ve namaz kılmaktan alıkoymak ister. Artık siz, bunlardan sakınmazmısınız?"*** (Mâide-91).

***"Ey insanlar! Muhakkak Allahın va'dı*** (öldükten sonra dirilmek, hesaba çekilmek) ***vuku bulacaktır. O hâlde, sakın dünyâ hayâtı sizi aldatmasın. Şeytan da sakın sizi Allahın dîninden aldatıp kaydırmasın. Hakîkaten şeytan*** (öteden beri) ***size düşmandır. Siz de onu düşman edinin. Çünkü o, etrafına toplanan avânesini, ancak Cehennemlik olsunlar diye çağırır"*** (Fâtır-5, 6). ***"Şeytana itaat etmeyin, o size açık bir düşmandır diyesize nasihat vermedim mi? Ey Âdemoğulları!..."*** (Yâsîn-60).

Şeytanın ilk i'tirâzı, Âdem aleyhisselâma secde etmemek oldu. Allahü teâlânın secde ediniz emrine karşı geldi. Kur'ân-ı kerîmde Sad sûresi yetmişaltıncı âyetinde meâlen buyurulduğu üzere; ***"İblîs şöyle dedi: Ben ondan daha hayırlıyım. Beni bir ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın."*** Kendi üstünlüğünü ileri sürdü, îsrâ suresi altmışikinci âyetinde meâlen; ***"İblîs; baksana şu üzerime mükerrem kıldığın kimseye! Eğer kıyamet gününe kadar beni geciktirirsen, yemin ederim ki, Âdem'in***

***zürriyetini*** (neslini) ***azı müstesna olmak üzere, muhakkak kandırıp kendini bağlarım, demişti"*** buyurulduğu gibi, şeytan kibrini ortaya koydu. Sad sûresi yetmişyedinci ve yetmişsekizinci âyetinde meâlen; "(Allah) ***buyurdu ki:Hemen çık oradan*** (Cennetten). ***Çünkü sen,*** (benim rahmetimden) ***koğulmuşsun ve muhakkak surette hesap gününe kadar la'netim senin üzerinedir"*** buyurulduğu üzere la'netlenmeye ve Cehenneme müstehak oldu.

Şeytan insanı kötü bir işe teşvik ettiği zaman, ondan şiddetle kaçınmalıdır ve o iş kötüdür demelidir. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde E'ûzü okumayı emretti. Nahl sûresi doksan sekizinci âyetinde meâlen, Peygamberine (s.a.v.); ***"Kur'ân-ı herim okuyacağın zaman E'ûzü... söyle"*** buyurmuştur. Ya'nî Allahın rahmetinden uzak olan ve gazabına uğrayarak dünyâda ve âhırette helak olan şeytandan, Allahü teâlâya sığınırım, korunurum, yardım beklerim. Ona haykırır, feryâd ederim. Gecenin sonunda da (seher vaktinde) Felâk sûresini okumayı emretti.

Hz. Âişe validemizin rivayet ettiği hadîsi şerîfte, Resûlullah efendimiz (s.a.v.); ***"Şeytan sizden birinize gelir ve der ki, "Seni kim yarattı?" O da, "Allahü teâlâ" der. Şeytan tekrar, "Peki Allahı kim yarattı?" der. Böyle deyince ona, "Âmentü billahi ve Rasûlihi" deyin. Ya'nî "Ben Allahü teâlâya ve O'nun Peygamberine inandım" demektir"*** buyurdu.

Âlim bir zât talebesine, "Şeytan seni kötülüğe düşürmek istediği zaman ne yaparsın?" diye sordu. O

da, "Onunla mücâdele eder, ona karşı dururum" dedi. Hocası tekrar, "Şeytan tekrar dönüp gelir, seni günaha sokmak isterse ne yaparsın?" diye sorunca talebe, "Ona karşı durur dediğini yapmamaya çalışırım" dedi. Hocası bir k'aç defa aynı soruyu tekrarlayınca, talebe hep mücâdele ederim, dedi. Bunun üzerine hocası "Senin bu işin çok uzun sürer. Sen bir koyun sürüsünün yanından geçerken, o sürünün köpeği sana havlasa veya oradan geçmene mâni olsa, bu durumda ne yaparsın?" diye sorunca talebe, "Onu taşlar ve kendi gayretimle def etmeye çalışırım" dedi. O zaman o zât buyurdu ki: "Bu işin uzun sürer. Lâkin sen o sürünün sahibine seslenip yardım istesen, o köpeğin zararından kolayca kurtulmuş olurdun." (Ya'nî, Allahü teâlâdan şeytana karşı yardım ister, O'na iltica edersen, onun aldatmasından korunursun.)

Şeytan insana durmadan vesvese verir. Namaza başlarken niyet etmede vesvese eden çoktur. Ağzıyla tekrar tekrar niyyet söyler. Bu olmaz. Namaza kalkan farzı edâ için kalkmıştır. Niyetin yeri kalbtir. Sözle söylemek niyet olmaz. Vesveseli kişi, sözü doğru söyleyeyim diye niyet etmiye çalışır. Böylece niyet olmaz. Niyeti kalb ile yapmalıdır.

**Şeytanın zenginleri aldatma yolları: İ**lki, malı kazanma yönündendir. Malı kazanırken, haramdan mı, helâlden mi, ehemmiyet vermezler. Alış-veriş bilgisinden habersiz olarak kazanırlar. Ebû Hüreyre'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerifte, Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Öyle bir zaman gelir ki, kişi***

***kazandığı malın helâlden mi, hahamdan mı olduğunu bilmez."***

İkincisi, o malda cimrilik etme yönündendir. Bu sebeple zekâtını vermezler veya bir kısmını verirler. Kötü malı, iyi gösterip satarlar. Şeytan kendilerini böyle yapmaları için aldatır. İbn-i Abbâs (r.a.) buyurdu ki: "İlk basılan parayı şeytan aldı. Onu öptü ve gözlerine, göbeğine süırdü. Sonra da, "Ben seninle insanları azdırır, seninle küfre sokarım. İnsanoğlunun paraya sevgisi ile bana ibâdet edişini çok severim" dedi."

İbn-i Şakîk ve İbn-i Abdullahı da buyurdular ki: "Şeytan, bütün arzu ve istekleriyle gelerek insanı aldatmaya çalışır. Yorulduğu zaman onun malının üzerine oturur ve onun malıyla hayır yapmasına mâni olur."

Üçüncüsü, çok zenginlik yüzünden olup, zengin şeytana uyarak kendini fakirlerden hayırlı görür. Bu ise câhilliktir. Fazîlet mal zenginliği ile değildir.

Dördüncüsü, malı dağıtma ve hayır yapma yönündendir. Şeytan, insanı kandırarak malını israf etmesi, hayır olmayan işlerde harcamasını sağlar. Ba'zan da sadaka vermesini hayır yapmasını isteyerek, onun böbürlenmesini ve büyüklenmesini sağlar. Bunun sonucu, insan kibir sahibi olur. Kibir, Allahü teâlânun kötülediği bir özelliktir.

**Şeytanın müslümanları aldatması:** Şeytan, insanı kandırmak için çok çalışır. Müslümanlardan ba'zıları, namazlarını âdet olarak kılarlar. Senelerce, insanlardan nasıl gördü ise öyle ibâdet eder. Fatiha'yı

doğru dürüst okuyamaz. Namazın doğru olması için gereken farz ve vâcibleri bilmez ve öğrenmez.

Öyle müslümanlar da vardır ki, cemâatle namaz kılarken imâmdan önce secdeye gider, imâmdan önce rük'ü'ya ve secdeye gitmenin emre muhalefet olduğunu bilmez. Namazına zarar geleceğini düşünmez. Abdest alırken uzuvlarını tam yıkamazlar. Abdest ve gusülde, parmağında yüzük olanlar onu oynatıp altını ıslatmazlar. Yüzüğün altına su ulaşmazsa, o abdest ve gusül olmaz. Müslümanlardan ba'zıları alış-veriş ilmini bilmezler. Bu sebeble akidleri fâsid ve bâtıl olur. Gıybet eden çok kimse vardır. Şeytan böyle olan kimseleri, doğruyu öğrenmemeleri için devamlı aldatmaktadır.

**Şeytanın herkesi aldatması:** Birçok yahudi ve hıristiyanın kalbine, zaman zaman İslâmiyete meyl (sevgi) gelir ve o esnada şeytan onu engeller ve "Acele etme, düşünme taşınma zamanın var" diyerek mâni olur. Nihayet o kişiler, îmân etmeden ölür giderler. Şeytan günahkâr kimselere de aynı hileyi yapar. Onlar bugün tövbe ederim, yarın tövbe ederim, derken günler gelip geçer. Böylelikle azaba sürüklenirler. Bunun yanında, insanları, işlerinde tembelliğe sürükliyerek işlerini sonraya bırakmalarını sağlar. Onların dünyâ ve âhıret sıkıntılarına düşmesine sebep olur.

**Şeytanın zâhidleri aldatması:** Ba'zı kimseler, Kur'ân-ı kerîm ve hadîs-i şeriflerde dünyânın kötülendiğini işitir ve kurtuluşun, onu terk etmekle olduğunu düşünür. Kötülenmiş olan dünyâ nedir? anlamaz. Şeytan onu, "Sen âhırette, ancak dünyâyı

terkle kurtulursun" diye aldatır. O kimse de, dağların yolunu tutar. Cemiyetten, cemâatten, ilimden uzaklaşır ve vahşî hayvan gibi olur. Ona, bunun hakîkî zühd olduğu tahayyül ettirilir. Fakat asla böyle değildir. O, falandan, onun, kafasına estiği yere gittiğini işitmiş, filandan, onun bir dağda ibâdet ettiğini duymuştur. Ekseriya onun bir ailesi olmuş, fakat kendilerinden uzaklaşması neticesinde yok olmuştur. Yahut bir annesi olmuş, ayrılışına ağlamıştır. O, umumiyetle namazın esaslarını, lâzım geldiği gibi tanımamıştır. Onun, içinden çıkamıyacağı davranışları çok olmuştur. Şeytan bu kimseyi, ancak ilminin azlığı dolayısıyla aldatabilir. O, hakikatleri anlayan bir İslâm âliminin sohbetinde bulunsa, o âlim ona dünyânın lezzetlerinin kötülenmediğini öğretir. Allahü teâlânın ihsân ettiği, insanlığın bekası için zarurî olan, ona ilim tahsili ve ibâdet hususunda yardımda bir sebeb olan yiyecek, içecek, giyecek ve içinde namaz kılacağı bir ev nasıl kötülenir. Kötülenen; ihsân edilen bu şeylerin, yerinden başka yerde kullanılması veya onur ihtiyaç miktan değil de israf üzere teminidir. Issız dağlara çıkmak yasaktır. Peygamber efendimiz (s.a.v.), kişinin tek başına gecelemesini bile yasak etti. Onun topluluk ve cemiyeti terk etmesi, kazanç olmayan bir hüsrandır. İlim ve âlimlerden uzaklaşma, cehaletin çokluğunu gösterir. Böyle yaparak ana-bâbadan uzaklaşma, itaatsizliktir. Bu ise, büyük suçlardandır. Ama bütün bunlara rağmen bir dağa çıktıkları duyulanların durumları, şu ihtimâlleri taşır: Onların çoluk-çocuğu, ana-babası yoktur. Topluca

ibâdet etmek için bir yere gitmişlerdir. Âlimlerden biri şöyle dedi: "İbâdet etmek için bir dağa çıktık. Süfyân-ı Sevrî hazretleri yanımıza gelerek bizi geri döndürdü."

Şeytanın zâhidleri aldatması, onları zühdle meşguliyet yüzünden ilimden alıkoyması ile ilgili olarak, Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; ***"Onlar, daha aşağı olanı, daha iyi olanla değiştirdiler"*** buyuruyor. (Bekara-61). Bunun açıklaması: Zahidin faydası, kapısının eşiğini aşamaz. Âlimin faydası ise, başkalarına ulaşır. Onun nice ibâdet edenlerden doğruya sevkettiği kimseler vardır. Onlara "Zühd, mübâh şeyleri terktir" fikrini aşılaması da şeytanın aldatması arasındadır. Bu düşünce yüzünden, onlar arasında arpa ekmeğinden fazla yemiyen vardır. Onlar arasında meyvayı tutmayanlar vardır. Yine onlar arasında, bedeni kuruyuncaya kadar yemeği azaltanlar, nefsine yün giymekle azap edenler, ona serin suyu men edenler vardır. Bu, Peygamber efendimizin (s.a.v.), Eshâb-ı kirâmın ve onlan ta'kib edenlerin yolu değildir. Allahü teâlânın Resûlü, et yer ve onu severdi. Tavuk yer ve helvayı severdi. Serin su ona lezzet verirdi. Dinlenmiş suyu tercih ederdi. Bir kişi, "Ben hurma yemiyeceğim, zîrâ onun şükrünü yapamıyorum" deyince Hasen-i Basrî hazretleri, "Bu ahmak adam, acaba içtiği suyun şükrünü yapabiliyor mu?" buyurdu. Süfyân-ı Sevrî sefere çıktığı zaman, yolluğu arasında kızartılmış et ve tatlı taşırdı. İnsan bilmeli ki; nefsi kendisinin bineğidir. Ona, maksadına ulaşabilmesi için yumuşaklıkla muamele etmesi gereklidir. Ona yetecek

kadar iyi gelen şeyleri alsın, aşın tokluğu, şehevi arzuları, taşkınlığı ve ona çok sıkıntı veren şeyleri terk etsin. Zîrâ bunlar, bedene ve dîne zarar verir.

Göçebe yaşıyan topluluklar, eğer yün giyerler ve süt içmekle yetinirlerse, onları kınamayınız. Zîrâ bedenlerinin bineği olan nefsleri bunu taşır. Şehir halkı da yün giyer ve salça yerlerse, aynı şekilde onları da kınamayın ve bunlar hakkında, "Nefslerinin isteklerini yerine getiren" demeyiniz. Çünkü bu topluluğun tabiî âdetidir. Beden, ni'metler içinde büyümüş ise, biz sahibini, ona ezâ verecek şeyi yüklemesinden men ederiz. Zâhidâne yaşar ve şehvetlerini terk etmeği tercih ederse, onun için ne iyidir. Fakat bunu yapmazsa, nefsi taşkınlık yapar. Bu da uyku ve tenbelliği arttırır. Bu kimse, terkinin zarar vereceği ve vermiyeceği şeyi bilmeğe muhtaçtır ki, nefsine ezâ etmeden uygun miktarda alsın. Bir topluluk, kuru ekmeğin beden ihtiyâcı için kâfi geldiğini zannetti. Fakat bu kâfi gelse bile bununla yetinme, bedenin a'zâlarının ekşi, tatlı, serin ve diğer şeylere ihtiyâcı olacağı cihetinden ezâ verir. Bünyeye, mülayime teveccüh eden bir temayül hassası konulmuştur. O, ba'zan tatlıya, ba'zan ekşiye meyleder. Bunun bir çok sebebleri vardır.

Zâhid görünenlerin, zühdün sâdece yiyecek ve giyeceğin azı ile kanâat etme olduğunu düşünmesi, şeytanın aldatması arasındadır. Onlar, kalbleri baş olma ve mevki peşinde oldukları hâlde, bundan memnundurlar. Fakirlere değil de, zenginlere ikramda

bulunurlar. İnsanların önünde, sanki Allahü teâlânın azametini müşahededen çıkmışlar gibi birbirlerine huşu' ederler. Ba'zan onlardan biri, kendisine zühd sahibi desinler diye verilen hediyeyi reddeder. Halbuki onlar, halkın kendilerine gidip gelmeleri ve ellerini öpmelerinden doğan imkânlar içinde, dünyâ dostluklarının en geniş kapısı içindedirler. Zîrâ dünyâdaki gayeleri baş olmaktır.

**Şeytanın kadınları aldatması: İ**blîs'in kadınları aldatması çoktur. Bunlardan birisi, öğle vakti hayızdan temizlenen kadının, ikindiden sonra gusül abdesti alıp, sâdece ikindiyi kılmasıdır. Halbuki ona öğle namazı da farz olmuş, fakat o bunu bilmemektedir. Kadınlar hamama girdiklerinde üzerlerine birşey örtmezler ve derler ki: "Bizi gören veya gözetleyen kimse yoktur. Burada bulunanlar, benim kızkardeşim, annem, cariyem bulunur. Onlar da benim gibi kadındırlar, öyleyse biz kimden dolayı örtüneceğiz?" "Halbuki başkasının yanında avret mahallini açmak haramdır. Kadının avret yerlerine, annesi veya kızı bile olsa bakması haramdır. Ancak kız çocuğu yedi yaşına gelmemiş ise, bu durumdan müstesnadır. Yedi yaşından sonra kız çocuğunun, bu yerlerini kadınlara karşı örtmesi lâzımdır.

Kadın, ayakta kılmaya muktedir olduğu hâlde namazını oturarak kılarsa, namazı bâtıl olur. Fakat kadınların birçoğu buna dikkat etmez. Çocuğun pisliği üzerine bulaşınca, çoğu zaman temizlemez. Bir yere gideceği zaman üstünü başını temizler. Namaza gelince

gevşek davranır. Namazın varitlerinden birşey bilmez veya sormaz. Namaz kılarken örtünmeye dikkat etmeyip açılır. Namazı bâtıl olur. Fakat buna aldırış etmez.

Kadının kocasına karşı kötü konuşması uygun değildir. Başkalarının yanında, bu çocuklarımın babası diye konuşması, kocasının izni olmadan evinden ayrılması caiz değildir. Ben günah için çıkmadım demesi değil, izinsiz çıkması günahtır. Onun izinsiz çıkması fitneye sebep olur. Aralarında, kabirlere devamlı gidip, matem tutan kadınlar da vardır. Ba'zı kadınlar da kocaları çağırdığı zaman itaat etmez ve bunu günah değil zanneder. Halbuki bundan nehyedilmişlerdir. Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivayet ettiği hadîs-i şerifte, Resûl-i ekrem (s.a.v.): ***"Bir kadın, kocası çağırdığında gelmez ve bu hâlde gecelerse, sabaha kadar melekler ona la'net ederler"*** buyurdu.

Kadın kocasının malından başkalarına verir. Halbuki kocasının izni olmadan ve onun râzı olacağını bilmeden, başkasına birşey vermesi caiz değildir. Fakat kadınlar, çakıl taşları ile yıldız falına bakanlara veya muhabbet muskası yazanlara para verirler. Bunların hepsi haramdır.

**Şeytanın erkekleri aldatması:** Erkekler ise, kendilerine haram olan giyeceği giyerler ve altını ziynet olarak kullanırlar. Ba'zıları da bunları sâdece Cum'a ve bayram günleri takınır ve giyerler. Erkekler, bir haramı gördükleri hâlde bunu düzeltmekte gevşek davranırlar. Hattâ bir kimse, kardeşini veya bir yakınını içki içerken

ve ipek elbise giyerken görse, bunu düzelteceği yerde, kendisi de onlara ortak olmaktadır. Yine ba'zıları, evinin önüne barikat yaparak insanların geçmesine mâni olmakta, toplanan yağmur suyunu da dağıtmıyarak günâha girmektedir. Zîrâ müslümanlara eziyet haramdır. Ba'zıları da, hamama peştemalsız girmektedir ve başkalarının avret yerlerine bakmaktadırlar.

Erkeklerin birçoğu, zevcelerinin haklarını gözetmemektedir. Onlan, mehirlerini kendisine hediye etmeye zorlamaktadır.

Aynca erkekler, para ile hâkimin lehlerine karar vereceğini zannederler. Ba'zıları da yanında çalışan kimselerin hakkını tam olarak vermezler.

Bu konularda fazla yazsak, cildleri doldurur. Az yazarak çok şeye delâlet ettik. Allahü teâlâ, hepimizi şeytana uymaktan muhafaza buyursun. Âmin.

*1)Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 157*
*2)Zeylü Tabakat-ı Hanâbile cild-1, sh. 399*
*3)Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1342*
*4)El-Bidâye ven-nihâye cild-13. sh. 28*
*5)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 329*
*6)Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 254*
*7)Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 52, 523*
*8)Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 140*
*9)Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 270*
*10)Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûti) sh. 17*
*11)Kâmûs-ül-a'lâm cild-1, sh. 749*

*12)Tabakât-ül-huffâz sh. 477*
*13)El-Vefâ hi ahvâl-il Mustafâ*
*14)El-Mugnî*
*15)Telbîsü İblis*
*16)Tam İlmihâl Seâdet-i Ebediyye sh. 184, 395, 408, 587, 978*

**EBÜ'L-HASEN BETÂİHÎ (Ali bin Asâkir):**

Kıraat, hadîs, Arabî ilimler ve Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Hasen olup, ismi, Ali bin Asâkir bin Merhâb bin Avâm'dır. 490 (m. 1097) yılında doğdu. Irak'ta Basra ile Vâsıt arasında bulunan, nehir kıyısındaki köylerden Betâih'de doğduğu için Betâihî nisbet edildi. Gözleri görmediği için Darîr ve kıraat âlimi olduğu için Mukrî denildi. 572 (m. 1177) yılında Bağdad'da vefât edip, İsmâil bin Cevâlikî'nin kıldırdığı cenaze namazından sonra, Bâb-ı Harb kabristanına defnedildi.

Gözleri görmeyen Ebü'l-Hasen Betâihî, küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Temel din bilgilerini ve âlet ilimlerini öğrendi. Arabî ilimlerde ilerledi. Hafızası ve zekâsı çok kuvvetli idi. Ezberlediğini hiç unutmazdı. Ezberlemesi için de bir defa duyması kâfi gelirdi. Bu vasıflara sahip olması, onun; kıraat, hadîs ve fıkıh ilminde ilerlemesine vesîle oldu. Zamanın meşhur kıraat âlimlerinden Ebü'l-Izz Kalânisî, Ebû Abdullah Debbâs Bari', Sıbt-ül-Hayyât, Ebû Bekr Mezrufî, Ebû Sa'd Tayûrî, Ebû Tâlib bin Yûsuf, Ebü'l-Hüseyn bin Ferrâ ve daha birçok âlimden kıraat ilmini öğrendi. Edebiyat

ilmini Ebü'l-Berekât Ömer bin İbrâhim Zeydî'den Küfe'de öğrendi, İbn-i Husayn, Ebü'l-Hüseyn bin Zagvânî, Ebû Bekr bin Abdülvâkî, Ebû Mensur Kazzâz Mezrufî, Ebü'l-Kâsım Semerkandî ve daha birçok âlimden hadîs-i şerif işitti. Kıraat ilminde, çeşitli okuyuş şekillerini, yanlış kıraatleri, kıraatlerin çeşitli âlimlerden geliş yollarını, kıraatin zabtı ve tecvîd ilimlerini çok güzel öğrendi. Zamanında Irak'ın kıraat ilminde imâmı oldu. Nahiv ve lügat ilminde mehâret sahibi, hadîs-i şerif ilminde âlim, doğru ve güvenilir idi. Fıkıh ilminde dört mezhebin hükümlerini bilir, Hanbelî mezhebine göre fetva verirdi. Bağdad'da Hilâfet sarayında Kasr Câmii'nde kıraat ve hadîs ilimleri öğretirdi. İlimdeki üstünlüğü, haramlardan sakınması, dünyâya değer vermemesi, güzel ahlâkı ve cömertliği ile insanlara örnek oldu. İnsanlara nasihatlerde bulunur, Ehl-i sünnet i'tikâdını doğru olarak öğrenip, öğrendiğine göre îmânını düzeltmeyen kimsenin, sapıkların tuzağına düşeceğini, fıkıh bilgilerini öğrenip uygun amel etmeyenin günahtan kurtulamayacağını anlatırdı. Yalnız Allahü teâlânın rızâsı için çalışır, O'nun kullarını Cehennem azabından kurtarmaya gayret ederdi.

Daha sonra Abbasî halîfesi olacak olan Nasır ve vezir İbn-i Hûbeyre başta olmak üzere, devlet büyüklerinden birçoğu ondan kıraat ilmi öğrenip icazet aldı. Abdülazîz bin Dülef, Ebü'l-Hasen İbn-ül-Cümrâ ve daha birçok âlim ondan kıraat ilmini öğrendi. Ondan hadîs-i şerif ilmini öğrenip rivayette bulunanlar arasında; Hafız İbn-i Ahdar, Abdülganî Makdisî, Abdülkâdir Ruhâvî, Ahmed

bin Bendericî, Şeyh Muvaffıkuddîn, Şihâb bin Râcih gibi âlimler vardı. Talebeleri de hocaları gibi, dîn-i İslâmın yayılması ve dînî ilimlerin öğrenilip öğretilmesi için gayret ettiler. Ebü'l-Hasen Betâihî, yetiştirmiş olduğu yüksek ilim sahibi talebeleri yanında, kıymetli eserler de yazdı. Bunlardan "Kitâb fil-kırâat" bilinen yegâne eseridir.

Ebü'l-Hasen Betâihî'nin hilâfet sarayına alınması, vezîr ve halîfeye kıraat ilmi öğretmesi hâdisesini talebesi Ahmed bin Bendericî şöyle anlatır:

Ebü'l-Hasen Betâihî'nin de bulunduğu bir mecliste, hilâfet sarayında namaz kıldırıp ders veren Mes'ûd bin Hüseyn de vardı. Ebü'l-Hasen, o zamana kadar kenarda kalıp, kendisini bildirmediği için, insanlar tarafından tanınmıyordu. O, mecliste de halkın arasında oturuyordu. Mes'ûd bin Hüseyn, kıraat ilmi üzerinde söz sahibi olduğunu iddia edip, kıraat âlimi İbn-i Süvâr'dan kıraat öğrendiğini söyledi. Ebü'l-Hasen, onun Bağdad'a İbn-i Süvâr'in ölümünden sonra geldiğini biliyordu. "Sen yalan söylüyorsun" dedi. Haber vezire ulaştığında, tahkikat yaptırdı. Mes'ûd bin Hüseyn, iddiasını isbât için, İbn-i Süvâr'ın yazısına benzer şekilde yazan Kâtib Ebû Rüveyh'in hattı ile icazet olduğunu söylediği bir vesika getirdi. Ebü'l-Hasen Betâihî, icazetnamenin sahte ve hattının İbn-i Süvâr'a değil, Kâtib Ebû Rüveysh'e âit olduğunu isbât etti. Vezir, Mes'ûd bin Hüseyn'i huzurundan kovdu. Mes'ûd, elde ettiği ilim ve makamla gururlanması ve yalan söylemesi sebebiyle, insanlar arasında hor ve hakîr oldu. Namaz kıldırması

men edildi. Betâihi'nin ilmini ve fazîletini takdir eden vezir İbn-i Hübeyre, Mes'ûd bin Hüseyn'in yerine namaz kıldırıp, saray mensuplarına din ve kıraat bilgileri öğretmek üzere hilâfet sarayındaki Kasr Câmii'nde ona vazife verdi. Vefâtına kadar bu vazifeyi ifâ etti. Vefâtından sonra kitaplarının, Bâb-ı Eze'deki Hanbelî medresesine, vakfedilmesini vasiyet etti. Kendi hattıyla yazdığı birçok kitap, vefâtından sonra medrese talebelerinin istifâdesine sunuldu.

*1)Tabakât-ı Hanâbile zeyli cild-1, sh. 335*
*2)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 242*
*3)Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 150*
*4)Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 172*

**EBÜ'L-HASEN CÛSUKİ:**

Irak velilerinin büyüklerinden. Ebü'l-Hasen künyesi olup, Dicle kenarında bir belde ve doğduğu yer olan Cûsuk'a nisbetle Cûsukî denildi. Abdülkâdir-i Geylâni hazretlerinin halîfelerinden, Ali bin Hîtî'nin talebesi idi. Hicrî altıncı asır sonlarında vefât etti. Doğum yeri olan Cûsuk köyüne defnedildi.

Allahü teâlânın dostlarının büyüklerinden, keramet, harikulade hâller ve insanları sapıklıktan kurtarmada yüksek dereceler sahibi olan Ebü'l-Hasen Cûsukî, temel din bilgilerini öğrendikten sonra, gençliğinin baharında Ali bin Hîtî'nin hizmetine girdi. Ali bin Hîtî hazretleri, Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin, "Bağdad'a gelen her velî bizim misafirimizdir. Biz de, Ali bin Hîtî'nin

misafiriyiz" buyurduğu ve sık sık karşılıklı ziyaretlerde bulundukları bir büyük zât idi. Nehr-ül-melik civarında Rezirân köyünde ikâmet ederdi. Allahü teâlânın izniyle ölüleri dirilttiği, hastalara şifâ dağıttığı, körlük ve sağırlık a'râzlarını giderdiği meşhur olan Ali bin Hîtî hazretlerinin hizmetinde yıllarca kalan Ebü'l-Hasen Cûsukî, onun ilim ve feyzlerinden çok istifâde etti. Evliyânın büyükleriyle sohbet etti. Ali bin Hîtî'nin yanında kemâle geldi. Maddî ve ma'nevî bütün ilimlerin inceliklerine kavuştu. Kalbi bütün kirlerden temizlendi. Gönlünde Allah aşkından başka bir sevgi, dilinde Allah adından başka bir söz bulunmaz oldu. Allahü teâlâya olan aşkını, şiirlerinde terennüm eyledi. İşi, sözü, düşüncesi, tefekkürü, herşeyi Allahü teâlânın razı olduğu şeylere yöneldi. Hücreleri, zerreleri de Allahü teâlâyı zikreder oldu. Kimsenin duymadığı, kimsenin haberdâr olmadığı hâllere kavuştu. Ali bin Hîtî hazretlerinin halîfesi oldu.

Pekçok talebe yetiştirdi. Feyz ve nurları her tarafa yayıldı. Çöller, Allah aşkıyla parladı, ölü kalbleri dirilttti. Zulmet dalgalarını, beldelerden, insanlardan kaldırdı. Pekçok insan onun feyziyle kemâle geldi. Birçok kimse doğruyu görüp îmân ile şereflendi. Beldeler, sâlih ve temiz insanlarla doldu. Allah aşkı gönüllerden çıkmaz, Rabbin adı dillerden düşmez oldu. İnsanlar, Ebü'l-Hasen Cûsukî hazretlerine duâlar ettiler. Vefâtında çok üzüldüler. Mezarını kendi köyüne yapıp, devamlı ziyaret ettiler, öldükten sonra da feyz ve bereketinden istifâde ettiler.

Ömer Bezzaz anlatır: Ali bin Hîtî hastalanmıştı. Kendisini, başta Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri olmak üzere, Beka bin Batû, Ebû Sa'îd Kaylevî, Ahmed Cûsukî Sarsarî gibi büyükler ziyaret ettiler. Ali bin Hîtî, hizmetinde bulunan Ebü'l-Hasen Cûsukî'ye sofrayı kurmasını emretti. Ebü'l-Hasen sofrayı kurdu. Ancak, ekmeği koymağa kimin önünden başlayacağında tereddüt etti. Bir miktar düşündükten sonra, ekmeğin hepsini birden sofranın ortasına koydu. Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri, "Ne güzel hizmetçin var? Sofrayı hemen hazırladı" buyurarak iltifat etti. Ali bin Hîtî de, "Ben de, hizmetimde bulunan bu kimse de senin emrindeyiz" diye karşılık verdi. Arkasından Ebü'l-Hasen'e dönüp; "Bundan sonra üstadın Abdülkâdir-i Geylânî hazretleridir. Artık ona hizmet edeceksin!" deyince, Ebü'l-Hasen ağlamaya başladı. Bunun üzerine, Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri "Hasen, emdiği memeden başka meme emmek istemiyor, bırak üstadından feyz almaya devam etsin" buyurdu.

Abdurrahmân bin Ebü'l-Hasen anlatır: Ümran Büreydî Dârânî ile birlikte Ebü'l-Hasen Cûsukî'yi ziyaret için yola çıktık. Cûsuk'un karşısından Dicle'yi geçtik. Yolun kenarında, görünüşü çirkin ve pis kokulu bir adamın zincirlerle bağlı olduğunu gördük. Bize, "Ne olur, Ebü'l-Hasen'e söyleyin de beni çözüversin. Beni bu hâle o koydu" diye yalvardı. Ebü'l-Hasen'in huzuruna vardık. Durumu arzetmeye kalmadan kendisi söze başladı: "Sizin yolda gördüğünüz şeytandı. Onu cezalandırdım. Çünkü o, ikide bir gelip îmân sahiplerini

saptırmak için çabalıyor, onlara vesvese veriyordu. Kaç defa gelmemesi için tenbîh ettim. Sözünde durmadı. Gelip, dostlarımı rahatsız etti. Bende Allahü teâlânın izniyle onu yakalayıp bağladım" buyurdu.

Yahya bin Mahfuz Debîkî anlatır: Bir vakit yolum Cûsuk'a düştü. Ebü'l-Hasen hazretleri, çölde perişan bir vaziyette dönüp duruyor ve şunları söylüyordu: "Ben, benden ayrıldım. Hasretimin verdiği sıkıntıdan çöllere düştüm. Mahbûbumu hatırladıkça da, hatırlamanın verdiği sevinçle mest olup her yerde O'nun adını çağırmaktayım." Sonra uzun zaman ağladı ve şu beyti söyledi: "Ruhum herşeyi ile sana yöneldi. Eğer senin uğrunda ölecekse, varsın ölsün. Bütün varlığı ile senin için ağlıyor. Ağlamaktan paramparça olup ölecek denilinceye kadar ağlasın." Bu beytten sonra öyle bir haykırışla haykırdı ki, peşinden düşüp bayıldı. "Sana olan aşkımı, sana şikâyet ediyorum. Parmaklarım yalnız seni işaret ediyor. Gözüm senden başkasına bakmıyor ve senden başka tarafa çevrilmiyor, hep sana doğru dönüyor" mealindeki beyitleri söyleyerek ayıldı. Sonra yüzüne tatlı bir tebessüm yayıldı ve: "Senin yüce ma'nâların tecellî edip gelince, beni benden alacak gibi oldu! Bana kendini tanıttın, seninle ne zaman halleştiysem, hep kendimden geçtim. Artık bir kerecik bile görmesem, bir defâcık unutsam bana yazık olur, helak olurum" beyitlerini terennüm eyledi. Onun bu hâlini seyreden meyvalı bir hurma ağacı! "Ne duruyorsun ey Üstâd! Gel meyvamdan ye!" diye nida etti. Ebü'l-Hasen gidip ondan bir miktar meyva yedi.

Yanındaki kuru hurma ağacı da: "Ne duruyorsun gel, önümdeki sudan abdest al!" dedi. O sırada, ağacın dibinden buz gibi bir su, gürül gürül akmaya başladı. Ebü'l-Hasen gidip o sudan abdest aldı. Bolca içti. Kupkuru ağaç yeşerip başı meyve ile doldu. Bir miktar da onun meyvasından yedi.

Ebü'l-Hasen Cûsukî hazretleri buyurdu ki:

"Âlimlerin bozulmasının alâmeti ikidir: Biri, bildiklerini yapmazlar, bilmedikleriyle amel ederler. İkincisi, yapmamaları emredilen şeyleri yaparlar."

"Fâidesiz söz söylemek ve herkesle haşir-neşir olmak, Allahtan yüz çevirmenin alâmetidir."

"Bir kimsenin Cehennemlik olduğu, üç şeyde açıkça görülür: Kendisine ilim verilir, amelden mahrum edilir. Amel verilir, ihlâstan mahrum edilir. Allah adamlarının sohbetleri ile şereflenir, onlara hürmet etmez."

"İlim yükseltir, cehalet alçaltır." "Doğruluk insana emniyet verir, akrabayı ziyaretin devamlı olması icâbeder. Akrabayı ziyarete gitmemek musibettir." Sabır şecaat, yalan acizlik, doğruluk kuvvettir."

"İslâmiyetin emir ve yasaklarını öğreterek, seni yanlış yollara düşmekten sakındıracağını bilmediğin kimselerle arkadaşlık etme!"

İki beytinde şöyle demektedir:

"Gözlerimin göremediğini gören kalbim seni arzuluyor,

Gönlüme ümid etme ve isteme arzusunu sen verdin.

Bana bu isteği verdiğin gibi, isteyeceğimi de bilmektesin.

Kalbim, yalnız seni istiyor ve ben, gönlümde senden başkasına yer ayırmadım."

Onun duâlarından biri şöyle idi:

"Ey gök ve yerdeki varlıkların, rüzgârların, uğultuların, kalblerdekilerin ve hatırlardakilerin, a'zâların hareketlerinin, gözlerin bir anlık parıldamalarının, varlığına ve birliğine şahit olduğu, âlemlerin Rabbi olduğunu i'tirâf ettiği, kuvvet ve kudretine hayran kaldığı yüce Allahım! Bütün yer ve göktekilerin hayret ettiği kudretin hakkı için Muhammed'e, (s.a.v.) Âline, Eshâb ve soyundan gelenlere rahmet et!" Bu duâyı okuyup arkasından haceti ile ilgili duâyı söyleyenin duâlarının kabul olduğu çok görülmüştür.

*1)Kalâid-ül-cevâhir sh. 102*

**EBÜ'L-LEYS AHMED BİN ÖMER:**

Hanefî fıkıh âlimi. İsmi, Ahmed bin Ömer bin Muhammed bin Ahmed bin ismail bin Ali bin Lokman bin Şeyh-ül-İslâm Ebû Hafş en-Nesefî olup, "Mecd" ismiyle tanınırdı. 507 (m. 1113) de doğan Ahmed bin Ömer, Semerkandlıdır. Dedesinden, babasından ve daha pekçok âlimden fıkıh ve hadîs-i şerîf öğrendi, ilim öğrenmeye karşı, babası gibi çok gayretli idi. 552 (m. 1157) de vefât etti.

Ebû Sa'd onun hakkında şöyle anlattı: "Ahmed bin Ömer, imamlar ve muhaddislerin evlâdındandır. Fakîh, fâdıl, vâ'iz, kemâl sahibi bir zât idi. Birbirimizi ziyaret

ederdik. 551 (m. 1156) yılında Buhârâ'ya, oradan da hacca gitmek niyetiyle Bağdad'a geldi. Bağdad'da iki ay kaldı. Bu sırada Emîr-el-mü'minîn Muktefî biemrillah ve Sultan Muhammed Şah arasında harp vardı, insanlar büyük bir sıkıntı içindeydiler. 552 (m. 1157) senesinin Safer ayında Bağdad'dan hacca doğru yola çıktı. Bistam'ı geçip Kümis'e ulaştıklarında, Bâtınî bozuk fırkasından olan bir grup eşkıya yolu kestiler. Âlimlerden ve hacca giden diğer kafileden, yetmişden fazla insan öldürdüler, öldürülenler arasında Ahmed bin Ömer (r.a.) de vardı. İkisi boynunda biri başında olmak üzere, üç yerinden yara almıştı. Bistamlılar, Ahmed bin Ömer'i (r.a.) Bistam'a nakletmek istediler. Güneşin te'siri ve sıcağın fazlalığından götüremediler, oraya defnettiler.

*1)Mu'cem-ül-müellilîn cild-2, sh. 32*
*2)Tabakât-üs-seniyye cild-1, sh. 481*
*3)Cevâhir-ül-mudiyye cild-1, sh. 86*
*4)Fevâid-ül-behiyye sh. 29*
*5)Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1922*
*6)İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 616*

**EBÛ MİDYEN MAGRİBÎ:**

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Şu'ayb bin Hasen (veya Hüseyn veya Sinan) olup, künyesi Ebû Midyen Magribî'dir. Aslen Endülüs'teki Bicâye şehrindendir. Bir müddet Fas'ta ikâmet etti. Endülüs şehirlerinden Tilmisan'da 594 (m. 1197) senesinde vefât etti. Vefâtı

için 580, 590 ve başka târihler de bildirilmiştir. Vefât ettiğinde seksen yaşlarındaydı. Kabri orada tanınmakta ve ziyaret edilmektedir. Kabrini ziyaret edip, kendisini vesîle ederek yapılan duânın kabul edildiği çok tecrübe edilmiştir. Muhammed el-Hevârî (r.a.), bu hususta Tenbih isimli bir kitap yazmıştır.

Ebû Midyen hazretleri, ilim öğrenmeye başladığı ilk zamanlarında başından geçen hâdiseleri şöyle anlatmıştır: "Talebeliğimin ilk günlerinde, Fas hâricinde rahatça ibâdet edebileceğim boş bir yer bulmak için ayrıldım, tbâdet için boş bir yer buldum. Orada yerleştim. Bir ceylân gelip bana sığındı. Onunla yakınlık kurdum. Ayrıca, Fas'a bitişik bir köyün köpekleri de etrafımda dolaşıp beni korurlardı. Ben, artık orada ikâmet ediyordum. Birgün Fas'ta, Endülüs'ten tanıdığım bir kimse ile karşılaştım. Onun yardıma ihtiyâcı vardı. İmdadına yetişmek icâb ettiğini düşünerek, elbisemi on dirheme sattım. Parayı o kimseye vermek üzere gittim. Fakat kendisini bulamadım. Yolumun üzerinde bulunan köyden geçerken, her zaman etrafımda dolanıp beni korumak isteyen köpekler, bu defa bana saldırdılar. Geçmeme izin vermiyorlardı. Zorlukla kurtulup, yalnız kaldığım yere ulaştım. Ceylân geldi, eskisi gibi bana yaklaşıp beni koklamadı. Kendisine yaklaşmak istediğimde benden ayrıldı. Uzaklaştı. Beni hoş görmedi. Huysuzlaşıyor, yerinde duramıyordu. Ben, bu ceylânın ve köpeklerin bana niçin böyle davrandıklarını düşünmeye başladım. Nihayet cebimdeki on dirhemden olduğunu anladım. Sonra Fas'a geri giderek, tanıdığım

Endülüslüyü bulup on dirhemi ona verdim. Aynı köyden geçerken, köyün köpekleri bu sefer çıkıp etrafımda dolaşmaya, bana yaklaşmaya başladılar. Yalnız kaldığım yere gelince, ceylan gelip o da yakınlık gösterdi, önümde hareket ediyor, sanki seviniyor gibi hareketler yapıyordu. Epey müddet orada kaldım. Bir zaman sonra büyük âlim Ebû Ya'zî hazretlerinin haberleri, sözleri, kerametleri, dilden dile nakledilerek bana kadar gelince, kalbim ona karşı muhabbetle doldu. Ba'zı kimseler ile beraber kendisine gittik. Bizi karşıladı. Yanında ders okumaya başladık. Kendisinden çok istifâde ettik. Bir müddet sonra hac için kendisinden izin istedim. Bana, "Yolunun üzerinde bir arslan ile karşılaşırsan ondan korkma! Şayet korkacak olursan ona, (Ehl-i beyt-i Resûl hürmetine yolumdan çekil!) de!" buyurdu. Ben de "Peki" deyip ayrıldım. Yolda aynen dediği gibi oldu. Ben de bildirdiği şekilde hareket ettim."

Hocası Ebû Ya'zî hazretleri, Ebû Midyen Magribî'yi çok sever, fazlası ile yakınlık gösterir, çok överdi. Diğer talebeleri arasında buna ayrıca husûsen çok iltifat gösterip, diğerlerinden üstün tutardı. Hocasından tefsîr ve hadîs öğrendi.

Ebû Midyen hazretleri hac yolculuğu sırasında, birçok yerlere uğrayıp âlimler ile görüştü. Harem-i şerîfte Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri ile karşılaştı. Onun sohbetlerinde bulundu. Kendisinden çok hadîs-i şerîf dinledi. Abdülkâdir-i Geylânî (r.a.) kendisine sûfîlik hırkası giydirdi. Onun yanında çok

nûrlara ve sırlara kavuştu. Ebû Midyen (r.a.), Abdülkâdir-i Geylânî'nin sohbetinde bulunmakla iftihar eder ve onu, kendilerinden ilim öğrendiği hocalarının en büyüklerinden sayardı.

Ebû Midyen Magribî, Mâlikî mezhebi, fıkıh âlimlerinin büyüklerinden, evliyâlık yolunun önde gelenlerindendir. Kendisinden de, Muhyiddîn-i Arabî ve başka birçok büyük zâtlar ilim öğrenmişlerdir. Fıkıhda ve diğer ilimlerde de derin âlim, sâlih, kerametler sahibi bir zât idi. Haram ve şüphelilerden çok sakınırdı. Büyüklüğü herkes tarafından bilinir, her taraftan insanlar akın akın sohbetine gelirlerdi. Herkes kendisine talebe olmak isterdi. Bütün evliyâ onun şerefini ve yüksek mertebesini kabul etmişlerdi. Yanına gelenler, huzurunda edeble durur, konuşmasını dinlerlerdi. İnce, kibar ve zarif bir zâttı. Mütevâzi, zâhid ve vera' sahibi idi. Şüpheli şeylere yaklaşmayan, hakîkat ehli idi.

O, sözleri kalblere te'sir eden fazîlet sahibi, hakîkî âlimlerin büyüklerindendir. Allahü teâlâyı tanıyan evliyânın efendisi diye tanınır, Onların imâmı ve üstünü olmakla bilinir. Herkes onun keramet sahibi bir velî olduğunu bilir ve ona göre kendisine hürmet ederlerdi. Evliyâdan bir zât, rü'yâsında bir kimse gördü. O kimse evliyâdan olan bu zâta dedi ki, "Ebû Midyen'e şöyle söyle: İlmi yay! Yarın yüksek kimselerle birlikte bulun, kimseye aldırma! Sen zihniyetlerin babası olan Âdem aleyhisselfâmın durumundasın." Bu zât, ertesi gün rü'yâsını Ebû Midyen hazretlerine anlattı. Rü'yâyı dinledikten sonra, buyurdu ki: "Ben buralardan ayrılıp,

tenhâda yalnız kalmak, kendi başıma bulunmak istiyordum. Her şeyden uzaklaşmak niyetinde idim. Senin bu rü'yân ise, benim bu niyetime mâni oluyor. Meclis kurup, insanlara ilim öğretmemi emrediyor. "Yarın yüksek kimselerle beraber bulunacaksın" sözü, "Allahü teâlâyı zikredenlerin, O'nun hatırlandığı, emirlerinin anlatıldığı yerin Cennet bahçelerine benzetildiği" hadîs-i şerife işarettir. "Yüksek kimseler", Cennet ehlinin "İlliyyîn" denilen yüksek tabakasına işarettir. "Zürriyyetlerinin babası olan Âdem aleyhisselâmın durumundasın" sözü şuna işarettir ki, Âdem aleyhisselâma, nikâh (izdivac) verildi ve nikâh yapması emrolundu. Fakat bu nikâhdan meydana gelecek zürriyetin hepsinin mü'min ve itaatkâr olması kuvveti ona verilmedi." İnsanları hidâyete kavuşturmak kuvveti yalnız Allahü teâlâya mahsustur. İşte bunun gibi, bize de ilim verildi ve onu yaymak, öğretmek emredildi. Fakat, bu ilim öğrettiklerimizin hepsinin muvaffak olmaları, hepsinin bize tâbi olmaları kudreti bize verilmedi."

İmâm-ı Yâfi'î diyor ki; "Meşrıkta (doğuda) bulunan evliyânın reîsi Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî ve Magribde (batıda) bulunan evliyânın reîsi de Ebû Midyen Magribî'dir (r.aleyhim)."

Muhyiddîn-i Arabî hazretleri, Fütühât-ı Mekkiyye isimli kıymetli eserinde şöyle anlatıyor: İnsanlardan bir çoğu, bereketlenmek için Ebû Midyen hazretlerine ellerini sürerlerdi ve ellerini öperlerdi. Kendisine suâl edildi ki, "Efendim! Bu hâl karşısında hiç nefsinize bir

düşünce gelir mi?" Cevâbında buyurdu ki: "Hacer-ül-esved'e bu zamana kadar, nebiler, resûller ve velîler el sürüp, onu öptüler. Ona, onu taş olmaktan çıkaracak bir düşünce gelir mi? Gelmez, işte ben de bu hükümdeyim. Bana da öyle bir düşünce gelmez."

İbn-i Sa'd et-Tilmisânî, Necm-üs-sâkıb isimli eserinde diyor ki, "Ebû Midyen Magribî (r.a.), evliyânın en büyüklerinden, en yükseklerinden bir büyük velî idi. Allahü teâlâ, onu hem zahirî ve hem de bâtını ilimlerde yüksek kıldı. Allah için hidâyete da'vet edici idi. Etraftaki beldelerden akın akın ziyaretine gelinirdi. Herkes tarafından evliyânın büyüğü olarak tanınırdı."

Tâlidî ve başkalan, Ebû Midyen hazretlerinin huzûrunda, keramet sahibi binlerce velî zâtın yetiştiğini bildirmişlerdir.

O zamanda bulunan âlimlerden Ebû Bekr-i kebîr şöyle anlatır: "Ebû Midyen (r.a.) Allahü teâlâyı tanıyan evliyânın büyüklerinden, zühd ve fazîlet sahibi, kerametler ve hârikalar deryasının dalgıcı, ma'rifet ve sırlardan çok şeylere kavuşmuş olan bir velî idi. Tevekkülün (Allahü teâlâya i'timâd etmenin) son derecesinde idi."

Ebû Midyen hazretlerinin kalbi, her an Allahü teâlâ ile meşgul idi. Hayâtının son kelimesi "Allah" olmuştur. Âlimlerin bildirdiklerine göre, Ebû Midyen (r.a.), o zamanda bulunan âlimlerin en yükseği idi. Hadîs ilminde de çok yüksek olup, daha ziyâde, İmâm-ı Tirmizî hazretlerinin Cami'isimli meşhur eserindeki hadîsi şerifleri, râvîler ile beraber rivayet ederdi. İmâm-

ı Gazâlî hazretlerinin İhyâ isimli eserini de çok okurdu. Mâlikî mezhebi fıkıh bilgilerinde çok derin olup, çok mes'ele ezberlemişti. Kendisinden bir mes'elede fetva istense, ânında cevap verirdi. Bir va'z meclisi vardı. Orada insanlara İslâmiyetin doğru bilgilerini anlatırdı. İnsanlar etrafına toplanırdı. Va'z edeceği zaman, kuşlar üzerinde uçuşmaya başlardı. Va'z başlayınca, kuşlar da durup dinlerlerdi. Söylediği çok güzel sözlerin te'siri ile, bu kuşların ba'zısı düşüp ölürdü.

Ebû Midyen hazretlerine birgün Allahü teâlâya muhabbet ve O'ndan haya etmek hususunda suâl edildi. Cevâbında buyurdu ki: "Onun evveli, Allahü teâlâyı devamlı olarak zikretmek, her an O'nu hatırlamak, ortası, zikredilene yakınlık ve sonu ise O'ndan başka birşeyi görmemek, her görünen şeyde, o şeyi yaratan Allahü teâlânın büyüklüğünü düşünmektir."

Yine birgün kendisine, "Allahü teâlânın emirlerine tam teslim olmanın alâmeti nedir?" diye suâl edildi. Cevâbında buyurdu ki, "Nefsi, Allahü teâlânın hükümlerinin ifâ edildiği meydana göndermek, ona devamlı olarak Rabbimizin razı olduğu şeyleri yaptırmak, bu hususta çekeceği elem ve sıkıntılarda ona şefkat göstermemektir."

Kerâmet ve menkıbeleri çoktur. Her haliyle cenâb-ı Hakkın seçtiği kullarından idi. Kabrinin yanında yapılan duâların kabul olduğu, birçokları tarafından tecrübe edilmiştir.

Ebû Midyen Magribî, birgün deniz sahilinde

yürüyordu. Düşmanlar esir alıp sahildeki gemiye koydular. Gemide çok sayıda müslüman esir vardı. Yakalıyan kimseler, gemiyi hemen hareket ettirmek istediler. Fakat bütün uğraşmalarına rağmen buna muvaffak olamadılar. Müslüman esirler "Son olarak getirdiğiniz o şahıs, Allahü teâlânın seygili bir kuludur. O gemide olduğu müddetçe bu gemiyi hareket ettiremezsiniz" dediler. Bunun üzerine Ebû Midyen hazretlerini serbest bıraktılar. Fakat o, "Gemideki bütün müslüman esirler serbest bırakılmadıkça, dışarı çıkmam" dedi. Düşmanlar baktılar başka çâre yok, bütün esirleri bıraktılar. Gemi de normal şekilde hareket edip yoluna devam etti.

Abdürrezzâk hazretleri anlatır: "580 (m. 1184) yılında, Hızır aleyhisselâmla buluştum. Ona Ebû Midyen hazretlerini sor.dum. Şöyle cevap verdi: "Bu zamanda o sıddîkların imamıdır. Onun sırrı, ilâhi irâdeden doğar. Allahü teâlâ ona, kudsiyet perdelerini açabilmesi için, saklı sırdan bir anahtar vermiştir. Şu anda, peygamberlerin sırlarını kendinde toplayan onun gibi başka bir kimse yoktur."

Bir defasında evine kapandı. Bir yıl dışarı çıkmadı. Yalnız Cum'a namazlarına çıktı. Halk onun ayrılığına dayanamayıp, kapısı önüne yığıldı. Evden çıkıp, kendilerine nasihatte bulunmasını istediler. Sonunda ikna ettiler, dışarı çıktı. Evinin bahçesinde bir ağaç vardı. Üzerine serçe kuşları konmuştu. Kendisini görünce kaçtılar. Bu hâle çok üzüldü, hemen içeri girip buyurdu ki: "Eğer sizlere ders için faydalı olsaydım, bu

kuşlar benden kaçmazdı."

Bir yıl daha evinde kaldı. Sonra halk yine toplandılar ve sohbetini tekrar istediler. Dışarı çıktı. Bu sefer kuşların kendilerinden kaçmadıklarını gördü. Ve onlarla konuşmaya başladı, öyle konuşmalar yapardı ki, kuşlar gelip önünde kanat çırparlar, sevinç gösterisi yaparlardı. Hattâ bir kısmı da düşüp can verirdi. O konuşmaları dinliyen cemâatten ba'zıları, kendinden geçerek düşüp bayılırdı.

Birgün, bir sözüne i'tirâz için biri huzuruna geldi. Ebû Midyen Şuayb bin Hüseyn hazretleri onu görünce sordu: "Niçin geldin?" "Sizden istifâdeye geldim," "Koynunda ne var?" "Kur'ân-ı kerîm var, efendim." "Kur'ân-ı kerîmi çıkar ve herhangi bir sahifesini aç! Kendi düşünceni oradan oku!" buyurdu. O şahıs, Kur'ân-ı kerîmden bir sahife açtı ve Şu'ayb aleyhisselâmın kıssasında geçen, ***"Şu'ayb'ı yalanlıyanlar, ziyan etmişlerdir."*** (A’râf-92) mealindeki âyeti kerîmeyi okudu. Ebû Midyen hazretlerinin adı da Şu'ayb idi. O kimseye hitaben "Bu sana yetişir mi?" buyurdu. Gelen şahıs, suçunu i'tirâf edip tövbe etti ve hâlini düzeltti.

Magrib'de, müslümanlarla frenkler arasında harp çıkmıştı. Frenkler galin gelmek üzere iken, Ebû Midyen kılıcını alıp, talebelerinden biri ile sahraya çıktı. Bir kum tepesi üzerine oturdu. Uzaktan sahrayı dolduran domuzlar görüldü. Yakına gelinceye kadar bekledi. Sonra kılıcını kaldırıp, başlarına vurmaya başladı. Bir çoklarını öldürdü. Nihayet, istikâmetlerini çevirip dönüp

kaçtılar. "Bunlar nedir?" diyenlere, "Frenklerdir, Allahü teâlâ onları mağlûb ve perişan etti" buyurdu. Bir zaman sonra, düşmanın kırıldığı haberi geldi. Askerler gelip dediler ki: "Eğer siz ön safta olmasaydınız, mağlûb olmuştuk." Hâlbuki, Ebû Midyen hazretlerinin bulunduğu yer ile harbin olduğu yer arasında bir aylıktan çok mesafe vardı.

Birgün yakınları ile otururken başını önüne eğmiş vaziyette duruyordu. Bu esnada: "Allahım, ben de onlardanım. Sen ve meleklerin şahidim olun, duydum ve kabul ettim" dedi. Bu konuşmayla neyi kastettiği sorulduğunda, buyurdu ki: "Şu anda Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri Bağdad'da (Benim iki ayağım bütün evliyânın boyunları üzerindedir.) buyurdu, onu kabullendim" dedi.

Kendisi Cezayir'de idi. Târihini tuttular, gerçekten aynı gün ve aynı saatte, Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin bu sözü söylediği tesbit edildi.

Ebû Midyen hazretlerinin derslerine devam eden talebelerden birisi, bir gece hanımına çok hiddetlendi. Onu boşamaya kat'î olarak karar verdi. Sabahleyin, ders için hocasının meclisine geldiği zaman, Ebû Midyen hazretleri bu talebeye hitaben, ***"Zevceni nikâhında tut!*** (Onu boşama; ***Allahtan kork!"*** (Ahzâb-37) mealindeki âyet-i kerîmeyi okudu. Talebe, "Vallahi ben bu durumu hiç kimseye anlatmadım" dedi. Ebû Midyen hazretleri buyurdu kir "Mescide girdiğim zaman, sırtında bulunan hırkanın üzerinde bu âyet-i kerîmenin yazılı olduğunu gördüm. Aranızdaki mes'eleyi ve senin

niyetini böylece anlamış oldum."

Birgün deniz kenarında abdest alıyordu. Yüzüğü denize düştü. "Yâ Rabbî! Yüzüğümü bir sebeb ile göndermeni istiyorum" dedi. O anda denizden bir balık çıktı. Ağzında Ebû Midyen hazretlerinin yüzüğü vardı. Yüzüğünü balığın ağzından alıp, Allahü teâlâya şükretti.

Yine birgün, içine yiyecek bir şeyler koyarak, azığını alıp yola çıktı. Yolda giderken azığı düştü. İçindeki yiyecekler parça parça olup, dağıldı. Bu hâli görünce çok mahzun olup, "Yâ Rabbî! Azığımı eski hâline döndür. Sen herşeye kadirsin" dedi. Allahü teâlânın izni ile azığı bir anda eskisi gibi oldu. Öyle ki, içindekiler sanki hiç yere düşmemiş gibiydi.

Allahü teâlâ, bütün vahşî hayvanları onun emrine vermişti. Ravd kitabında, Ebû Midyen hazretlerinin en büyük talebelerinden olan Ebû Muhammed Abdürrezzâk'dan, naklederek diyor ki: Bir defasında bir merkeb gördü. Bir arslan saldırmış, onu yiyordu; yarısını bitirmişti. Sahibi de uzaktan bakıyor, yanına yaklaşamıyordu. Bu hâli biraz seyretti. Sonra merkeb sahibinin yanına gitti. "Benimle gel" dedi. Birlikte arslanın yanına gittiler. Sonra merkebin sahibine baktı ve üzülmüş görünce: "Tut şu arslanın kulağından al götür, merkebin yerine kullan" dedi. Adam "Efendim! Ben ondan korkarım" dedi. "Korkma sana birşey yapamaz" buyurdu. Adam arslanın kulağından tuttu, üzerine bindi, gitti. Bu hâli gören insanlar hayretle onlara bakıyorlardı.

Bir zaman sonra o adam, arslan ile birlikte Ebû

Midyen hazretlerinin huzuruna gelerek, "Efendim! Bu arslan ben nereye gidersem oraya gidiyor. Bana çok itaat ediyor, yanımdan ayrılmıyor. Fakat ben, alışkın olmadığım için kendisinden çok korkuyorum. Onunla birlikte olmaya takat getiremiyorum" dedi. Ebû Midyen (r.a.) arslana, "Şimdi git! Bir daha dönme! Ne zaman Âdemoğluna eziyyet verirseniz, onlar da size musallat olurlar" buyurdu.

Muhyiddîn-i Arabî (r.a.), Fütûhât-ı Mekkiyye kitabında şöyle anlatıyor: "Büyük zâtlardan biri ile uzak bir dağa gittik. Orada önümüze keskin bakışlı bir yılan çıktı. Arkadaşım bana: "Ona selâm ver, selâmına mukabele edecektir" dedi. Selâm verdik. Selâmımıza cevap verdi. Sonra bize, "Neredensiniz?" dedi. "Bicâyedeniz" dedik. "Ora halkı ile Ebû Midyen'in arası nasıl?" dedi. Hakkında uygun olmayan şeyler söyleyenler çıkıyor" dedik. Bu cevâbımıza şaştı ve: "Allaha yemîn olsun ki, bu Âdemoğullarına şaşıyorum. Yine Allaha yemîn ederek diyorum ki, Allahü teâlâ, kullarından birine velayet tacını giydirsin de, sonra onu kötü gören olsun. Böyle birşey olacağını hiç sanmıyordum" dedi. "Ebû Midyen'i sana kim tanıttı?" dedim. "Yâ, şaştınız mı? Sübhânallah... Acaba yeryüzünde onu tanımıyan bir hayvan varmıdır? Allaha yemîn ederim ki, Allahü teâlâ bir kimseyi velî yaparsa, kullarının kalbine de onun sevgisini verir. Bundan sonra onu kim sevmezse, ya kâfirdir veya münâfikdır" dedi.

Bicâye'deki ilim talebeleri, ***"Mü'min ölünce, Cennetin yarısı ona verilir"*** hadîs-i şerifinde ihtilâf

edip, hadîs-i şerifin görünüş ma'nâsına göre, iki mü'min ölünce, Cennetin bütünü onların olur. Bu ise mümkün değildir. En iyisi gidelim, bu hadîsi şerifin ma'nâsını Ebû Midyen hazretlerinden suâl edelim, dediler. Nihayet Ebû Midyen hazretlerine geldiler. Ebû Midyen (r.a.) o sırada talebelerine ders veriyordu. Risâle-i Kuşeyrî'den anlatıyordu. Gelir gelmez, ne için geldiklerini anlayıp: "Bundan murâd, kendi Cennetinin yarısı ona verilir, kabrinde onunla ni'metlenmek ve sevinmek için, ona Cennetle arasındaki perde açılır. Diğer yarısı da kıyamette verilir" buyurdu. Talebeler, Ebû Midyen hazretlerinin bu kerametini görünce, ona olan muhabbet ve bağlılıkları dana da artarak döndüler.

Vaktinin evliyâsı çeşitli yerlerden gelip, vâki mes'eleleri kendisine suâl ederler, tatmin edici ve geniş cevap alarak dönerlerdi.

Muhyiddîn-i Arabî hazretleri anlatıyor: "Ebû Midyen'in hatırından gizlice birşey geçse, cevâbını, üzerindeki elbisede yazılı bulurdu. Birgün hanımını boşamayı hatırından geçirdi. Birden elbisesinde, "Hanımını boşama" yazısını gördü."

Bir defa namazda, ***"Cennette kendilerine zencefil karıştırılmış Cennet şerbetinden dolu bir bardak da içirilir."*** (İnsan Sûresi:17) mealindeki âyet-i kerîmeyi okumuştu. Namazdan sonra dudaklarını yalamaya başladı. Sebebini soranlara, "O şerbetten bir bardak içtim. Onun tadından dudaklarımı yalıyorum" buyurdu.

Yine bir defasında namazda, ***"Muhakkak ki iyiler,***

***Na'îm Cennetindedirler. Fâcirler ise,'Cehennemdedirler."*** (İnfitâr-13, 14) mealindeki âyeti kerîmeleri okudu. Namazdan sonra, "Her iki kısımda olanların yerleri, Cennet ve Cehennem bana gösterildi" buyurdu.

Evliyâdan birisi Şeytana, "Ebû Midyen ile aran nasıldır?" diye sordu. Şeytan dedi ki: "Onun kalbine bir vesvese getiremem. Benim hâlim, okyanusa bevletmek gibidir. Koskoca okyanus bununla kirlenmez, olduğu gibi temiz durur. Ne zaman kalbine bir vesvese verecek olsam, benim vesvesem yok olup, te'sirsiz hâle geliyor."

Ebû Midyen hazretleri devlet ve siyâset işlerine karışmaz, kendi hâlinde yaşardı. Fitne ve fesat durumu olursa, hiç bulaşmamak icâb ettiğini bildirir, böyle bir durum ile karşılaşılması hâlinde nasıl davranılacağına işaretle, "Ne tanın, ne de tanı" buyururdu.

Bicâye'de dururdu. Vaktin sultânı kendisini Tilmisan'a istedi. Hattâ biraz da mecbur tuttu. Teberrüken Tilmisan'da bulunmasını istiyor, kendisinden feyz alıp, istifâde etmek niyetini besliyordu. Tilmisan'a gelir gelmez, birden değişti ve: "Bizim sultanla işimiz yok, bu gece mü'minleri ziyaret etmek isteriz" dedi. Bineğinden indi. Kıbleye döndü, Kelime-i şehâdet getirdi. "İşte geldim, işte geldim" dedi. Sonra da: ***"Rabbim, sana acele geldim, tâ ki razı olasın."*** (Tâhâ-84) mealindeki âyetri kerimeyi okudu. Sonra "Allah" deyip ruhunu teslim etti.

Ebû Midyen Magribî (r.a.) buyurdu ki:

"İlim ganimettir. Sükût kurtuluştur. Halktan birşey ummamak rahatlıktır. Zühd afiyettir. Bir göz açıp kapayacak kadar Allahü teâlâyı unutmak, O'nun verdiği emânete hıyanettir."

"Almayı, vermekten daha tatlı gören, hâl sahibi olamaz."

"Fakirliğin kendine has bir nuru vardır ki, onu gizlediği müddetçe durur. Açığa vurdu mu nur gider."

"Veli olduğu söylenen kimse, dînin emir ve yasaklarına aykırı hareket ederse, ondan sakınmak lâzımdır."

"Bir kimse halkı doğru yola da'vet ettiği hâlde, kendisi bu yolda değilse, halkı fitneye düşürür."

"Ebdâl, ma'rifet sahibinin (îrşâd kutbunun) hükmü altındadır. Çünkü ebdâlin mülkü, yerle gök arasındadır. Ama irşâd kutbunun mülküne, Arş'dan yerin dibine kadar herşey dâhildir."

"Çok az da olsa nefsine uyan kimse, hür değildir. Hürriyetin tadını alamaz."

"Hâlis olarak evliyâlık yolunda bulunmanın alâmeti, fakr hâli, ya'nî varlığını Allah yolunda harcamaktır."

"Nefs, ihlâs sahibini doğru yoldan kaydıramaz."

"Allahü teâlâ bana; talebelerimin hepsine ve beni sevenlere çok hayırlar vereceğini va'detti."

"Allahü teâlânın emirlerini yapıp yasaklarından sakınmakla huzur bulmak, Cennettir. Bu hâlden yüz çevirmek, ateştir.

Allahü teâlâya yakınlık, lezzettir. O'ndan ayrılmak, O'na karşı yabancılık, ölümdür."

"Kalb, birçok tarafa yönelebilir. Onu hangi tarafa yönlendirirsen, başka her tarafa kapanır. Bir kimse hem dünyâya ve hem de ârırete yönelemez. Bunlardan biri diğerine mâni olur." .

"Yaratılmış olan birşeye, şehvet arzusu ile bakan kimse, o şeyden ibret alamaz ve o şeyden fâidelenemez."

"Bütün evliyânın kerametleri, efendimiz Muhammed aleyhisselâmın mu'cizeîerinin neticeleridir. Bizim bu yolumuz da, O'nun (s.a.v.) yoludur. Biz bu yolumuzu, senedle, icazetle, Ebû Ya'zî'den aldık. O da aynı şekilde, Cüneyd-i Bağdadî'den, o, Sırrî-yi Sekatî'den,o, Habîb-i Acemî'den, o, Hasen-i Basrî'den, o, Hz. Ali'den aldı (r.anhüm). O da Resûlullahtan (s.a.v.), O da Cebrail'den (a.s.) ve O da, âlemlerin Rabbi olan Allahü teâlâdan aldı."

"Benim makamım ubûdiyyettir (Allahü teâlâya teveccüh ve ikbâl, ya'nî O'na yönelmektir). İçim ve dışım O'nun ilmi ile doldu. Her tarafım O'nun nuru ile aydınlandı."

"Mukarreb odur ki, kendisine kalb-i selîm (küfür, dalâlet, günahlar ve sâir âfetlerden salim, ihlâs ile dolu olan kalb) verilen kimsedir. Öyle ki, Allahü teâlâdan başka herşeyden kurtulmuşdur. O kalb, Allahü teâlânın rızâsından başka birşey bulunmayan bir kaptır. İşte bu ve bunun gibi güzel hasletlere 'sâhib olan zâta mukarreb denir."

"İnsanlarla birlikte bulunmakta güzel ahlâk, onlarla iyi geçinmektir. Âlimler ile beraber olmakta güzel ahlâk,

onlara ihtiyâcı olduğunu bilmek ve onları edebe uygun olarak dinlemekle olur. Ma'rifet ehli ile bulunmakta güzel ahlâk, sükûn üzere, ümitli ve sabırlı olarak beklemekle olur. Yüksek evliyâ ile beraber olmakta güzel ahlâk, kırıklık hâlinde bulunmakla olur."

"Allahü teâlâ, vicdanlardaki gizli sırlara, insanın her nefeste ve her hâldeki hâline muttali'dir, hepsini bilir. Hangi kalbi kendisine yönelmiş görürse, onu felâketlerden, sıkıntılardan sapıklıklardan ve fitnelerden muhafaza eder.

"Kim dünyâyı (insanı Allahü teâlâdan uzaklaştıran şeyleri) istemekle meşgul olursa, Allahü teâlâ onu zillete mübtelâ kılar."

"Kalbinde, kendisini kötülükten koruyan bir kuvvet bulunmayan kimse, harâb olmuştur."

"Normal insanların bozulmasının alâmeti, âmirlerinin kendilerine zulmetmesiyle meydana çıkar. Büyük zâtların, ileri gelen âlimlerin bozulmasının alâmeti de, dinde çeşitli karışıklıkların ve fitnelerin ortaya çıkmasıdır."

"Nefsini tanıyan kimse, insanların övmelerine aldırmaz."

"Sâlihlerin hizmetinde bulunan kimse yükselir. Allahü teâlânın, kendisini, sâlihlere hürmet etmekten mahrum ettiği kimse, insanlardan gelen sıkıntılara mübtelâ olur."

"İhlasın alâmeti, her an Allahü teâlâyı müşahede etmek, O'ndan başkasını hatırına bile getirmemektir."

"Hatâsı olan kimsenin, bu hatâsına üzülerek,

kalbinin kırık, boynunun bükük olması, itaatkâr olan kimsenin, itâatına güvenerek kendini kıymetli sanmasından, kırıcı hareket etmesinden hayırlıdır."

"Hakîkî âlim; yol gösterici zât, güzel ahlâkı ile sana doğru yolu gösteren, gidişatı ile seni kuvvetlendiren, nurları ile senin bâtınını aydınlatan zâttır."

Ebû Midyen Magribî (r.a.) vefâtından sonra rü'yâda görülüp, "Allahü teâlâ sana ne muamele eyledi?" diye soruldu. Cevâbında buyurdu ki: "Allahü teâlâ beni huzurunda durdurup "Yâ Şu'ayb! Sağındakiler nedir?" buyurdu. "Yâ Rabbî! Senin ihsânındır" dedim "Solundakiler nedir?" buyurdu. "Yâ Rabbî! Bunlar senin takdirindir ve benim hatâlarımdır. Affını dilerim" dedim, "İyiliklerini çok arttırdım, hatâlarını da mağfiret ettim, sana ve seni sevenlere müjdeler olsun" buyurdu.


*1)Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 39*
*2)Kâmûs-ul-a'lâm cild-1, sh. 759*
*3)El-A'lâm cild-3, sh. 166*
*4)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 303*
*5)Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 127*
*6)Kalâid-ül-cevâhir sh. 108*
*7)Tabakât-ül-evliyâ sh. 437*
*8)Nefehât-ül-üns trc. sh. 605*
*9)Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 417*
*10)Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 203*
*11)Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 154*
*12)El-Bustân fî zikr-il-evliyâ vel-ulemâ bi Tilemsân sh. 108*

**EBÛ MUHAMMED EL-BASRÎ (Kâsım bin Abdullah):**

Basra'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Kasım bin Abdullah el-Basrî olup, künyesi Ebû Muhammed'dir. Doğum târihi kat'î olarak bilinememektedir. 580 (m. 1184) senesinde Basra'da vefât etti. Herkesçe bilinen bir yere defn olundu. Kabri tanınmakta ve ziyaret edilmektedir.

Zamanında Irak'ta bulunan evliyânın gözbebeği, ariflerin; Allahü teâlâya yakın olanların üstünü idi. Mâliki mezhebi âlimlerinden idi. Bu mezheb hükümlerine göre fetva verirdi. Sohbetlerinde fıkıh ilmini ve tasavvufî hakikatler anlatırdı. İnsanlar, onun yüksek ma'nâlı, kalblere te'sir eden kıymetli sözlerini dinleyip istifâde edebilmek için, sohbetlerine koşarlardı. Her biri pekçok ma'nâları ifâde eden veciz sözleri, insanlar arasında dilden dile dolaşırdı.

Haram ve şüpheli olan şeylere hiç yanaşmaz, dünyâya meyil ve i'tibâr etmezdi. Devamlı olarak ibâdet ve tâatle, Allahü teâlânın razı olduğu, beğendiği işleri yapmakla meşgul olurdu. Kendi hâlinde yaşardı. Kimseye karışmazdı, ne yiyip ne içtiğini, nafakasının nereden geldiğini kimse bilmezdi. Çok defa Hızır aleyhisselâm ile görüşüp sohbet ederlerdi. Kerametleri pek çoktur.

Ebû Abdullah-i Belhî (r.a.) şöyle anlatıyor: "Birgün Mekke-i mükerremede, Mescid-i haram içinde bulunan Makâm-ı İbrâhim denilen yerde oturuyordum. Duhâ

vakti idi. Birden Ebû Muhammed el-Basrî hazretlerini gördüm. Yanında dört kişi daha vardı. Kâ'be-i muazzamayı yedi defa tavaf edip namaz kıldılar. Sonra Benî-Şeybe kapısından çıktılar. Ben de onlara tâbi olup, arkalarından gittim. İçlerinden birisi beni geri çevirmek istedi. Fakat Ebû Muhammed hazretleri mâni olup, "Onu bırak, mâni olma!" buyurdu. Sonra herbirini, diğerinin önüne gelecek şekilde bir Hizaya getirdi. En sonlarında ise ben vardım. Sonra onlardan herbirinin, adım atarken bir öndekinin ayak izine basmasını, başka yere basmamasını emretti, önümüzden yürümeye başladı. Biz de arkasından emrettiği şekilde yürüyorduk. Altımızda yer katlanıyor, çok mesafe kat ediyorduk. Az bir zaman sonra Resûlullah efendimizin (s.a.v.) bulunduğu Medîne-i münevvereye ulaştık. Duhâ vakti ile öğle namazı vakti arasmdaki az bir zamanda, Mekke'den Medine'ye gelmiştik. Hâlbuki, bu mesafe takriben oniki günlük yol idi. Öğle namazını Mescid-i Nebî'de kıldık. Namazdan sonra aynen evvelki gibi yola çıktık. Az bir zaman sonra kendimizi Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'da bulduk. İkindi namazını orada kıldık. Sonra yine aynı şekilde yola çıktık. Akşam namazını bir sed üzerinde kılıp, aynı şekilde yola devam ettik. Yine az bir zaman içinde büyük bir dağın başına vardık. Namaz vakti gelince yatsı namazını kıldık. Ebû Muhammed hazretleri dağın en yüksek yerinde oturdu. Biz de etrafında idik. Dağın her tarafından, ona ba'zı kimseler gelmeye başladı. Her birisi heybetli kimselerdi. Ebû Muhammed hazretlerinden, güneş misâli nûr

yayılıyordu. Ve gelenlerin her biri ise, ay gibi parlıyordu. Her biri gelip selâm veriyor ve Ebû Muhammed hazretlerinin huzurunda oturuyordu. Sonra diğer ba'zı kimseler, havadan inip yanına geldiler. Bunlar da havada yürüyorlar, şimşek çakması gibi parlıyorlardı. Bazıları Ebû Muhammed hazretlerine birşeyler soruyorlar, o da cevap veriyor, onlarla konuşuyordu, öyle tatlı sohbet ediyor ve öyle güzel konuşuyordu ki, bu hâl karşısında o heybetli kimselerden ba'zıları düşüp bayılıyor, ba'zıları ayakta titreyerek zor duruyorlardı. Ba'zıları göz yaşlarını sel gibi akıtıyorlardı. Ba'zıları feryâd ediyorlar ve ba'zıları da havada döne döne gidiyorlar, gözden kayboluyorlardı. Öyle bir hâl idi ki, sabah namazı vakti olup, orada bulunanlar ile beraber sabah namazını kılıncaya kadar, sanki dağın altımızda sallandığını hissediyorduk. Sonra dağın arka tarafına indi. Biz de peşinden indik. Bir de ne görelim, önümüzde sonu görülmeyen, bembeyaz, çok nurlu ve tatlı bir yer vardı. Miskden daha tatlı olan kokusu her tarafa yayılıyordu. Biz orada ba'zı kimseler gördük. Çeşitli tesbihler söyliyerek, Allahü teâlâyı zikrediyorlardı, öyle ki, zikri onların benzeri bir şekilde yapan işitilmemiştir. Onların nurları gözleri, kamaştırıyordu. Şayet insanların eceli muayyen bir zamana kadar yaşaması şeklinde takdir edilmiş olmasaydı, onları gören ve Allahü teâlâyı zikrettikleri tesbihleri işitenler, o anda vefât ederlerdi. Ebû Muhammed hazretleri de, Allahü teâlânın zikri ile kendinden geçmiş bir hâlde, sağa, sola sallanıyordu.

Ayakta zor duruyordu. Allahü teâlâya şöyle niyazda bulunuyordu: "Yâ Rabbî! Sana olan şevk beni sarsıyor. Senden ayrı olmak beni perişan ediyor. Azâbından çok korkuyor isem de, rahmetinden ümitsiz değilim. Bana gazab etmenden korkuyorum ve bu hâl beni mahvediyor Senin muhabbetin ile şaşkın hâldeyim. Senin yakınlığın, beni derleyip toparlıyor ve sevindiriyor. Seninle beraber olmak, benim en büyük sürûrumdur." Bu hâl duhâ vaktine kadar devam etti. Sonra geldiğimiz yere döndük. Orası, dünkü gördüğümüz gibi değildi. Kimseler yoktu. Sonra yürüdü. Biz hep kendisini ta'kib ediyorduk. Altın ve gümüşlerle süslü olan bir şehre geldik. Orada, dalları birbirine girmiş çok güzel ağaçlar, tatlı suların aktığı nehirler, dallarda dizilmiş ve olgunlaşmış çok meyveler vardı. Biz o şehre girdik. Olgun meyvelerden yiyip, tatlı sulardan içtik. Ebû Muhammed hazretleri, bizlere birer tane elma almamızı emretti. Emir icâbı hepimiz birer elma aldık, yalnız Mekke-i mükerremede benim onlarla birlikte gitmemi istemeyip, beni reddeden kimse elma alamadı. Ebû Muhammed hazretleri ona, "Bu, senin edebte kusur etmen ve bu kimsenin hatırını kırman sebebiyledir" buyurup, beni işaret etti. Sonra bana, "Bunun için Allahü teâlâdan mağfiret iste! Bu yol, edebi muhafaza ve edebin hükümlerine riâyet etmek üzerine kurulmuştur." Ben, o şahıs için cenâb-ı Haktan mağfiret diledim. O kimse de, mahcûb bir şekilde çok tövbe ve istiğfar etti. Bundan sonra Ebû Muhammed (r.a.), "Şimdi sen de arkadaşların gibi bir elma al!" buyurdu. O

talebe de elini uzattı ve elmayı aldı. Ebû Muhammed (r.a.), "Burası evliyâ şehridir. Buraya velî olmayan giremez. Sen velî olduğun için buraya girdin. Fakat bir defa edebe riayetsizlik etmen sebebiyle, o ni'metten mahrum olmuş idin. Fakat tövbe ve istiğfardan sonra tekrar o elmadan alabildin" buyurdu. Sonra yürüdük, ba'zı yerlerden geçtik. Araziye isabet eden bir felâket sebebiyle kurumuş olan bir ağaç gördük. Onun için duâ ettiler, hemen ağaç yeşillendi, yaprak açtı. Bir de baktım ki, Mekke-i mükerremeye gelmişiz, öğle namazı vakti idi. Namazı kıldık. Sonra, kendisi hayatta olduğu müddetçe bu durumdan hiç kimseye birşey konuşmamam için benden söz aldı. Sonra kayboldular. Onları hiç göremedim. Bir zaman sonra, Ebû Muhammed hazretlerini görmek arzusu bende dayanılmaz olunca Basra'ya gittim. Yanında günlerce kaldım. Birgün Basra'nın dışına çıktı. Ben de yanında idim. Eshâb-ı kirâmdan (r.anhüm) Talhâ bin Ubeydullah'ın türbesine geldik. Kabri görünce geriye döndü. Sonra dönüp kabri ziyaret etti. Başı öne eğik, çok saygılı ve çok edebli olarak, mahzun bir hâlde idi. Sonra ben ziyaret ederken, dönüp tekrar gitmesinin hikmetini suâl ettim. "Birinci defa gittiğimde, Talhâ (r.a.) oturuyordu. Üzerinde çok kıymetli yeşil bir elbise, başında inci ve mücevherlerle süslü çok güzel bir tâc vardı. Yanında ise, iki tane hûrî vardı. O durumda gidip ziyaret etmekten haya ettim. O huriler gittikten sonra ziyaret ettim" buyurdu. O hayatta olduğu müddetçe ben bu hâli hiç kimseye anlatmadım."

Menâvî (r.a.) buyurdu ki, "Ebû Muhammed-i Basrî (r.a.) Mâlikî mezhebi âlimlerindendir. Hızır aleyhisselâm ile sık sık bir araya gelir sohbet ederlerdi. Kerametleri pekçoktur. Kendisini sevenlerden birisi şöyle anlatıyor: Ebû Muhammed-i Basrî hazretlerini ziyaret için Basra'ya gelmiştim. Geçtiğim yerlerde hayvan sürüleri, araziler, hurmalıklar gördüm. Bunların kime âit olduğunu sordum. Hep, Ebû Muhammed hazretlerine âit olduğunu söylediler. Hatırıma geldi ki, bunlar hükümdarların işidir. Acaba Allah adamlarından birisi, kalbini böyle şeylerle niye meşgul ediyor? Bu düşüncelerle yoluma devam ettim. Kur'ân-ı kerimden En'âm sûresini okuyordum. Kalbimden Öyle niyet ettim ki, o zâtın kapısına vardığım zaman hangi âyet-i kerimeyi okuyor olursam, o âyet benim hâlimi bildirsin. Bu niyetlerle ve En'âm sûresini okuyarak, o zâtın dergâhının eşiğine ayağımı koyduğumda, En'âm sûresinin ***"Onlar ki, Allahü teâlânın kendilerini hidâyetine eriştirdiği kimselerdir. Sen de onların gittiği yoldan yürü..."*** mealindeki 90. âyetini okuyordum. Ben henüz içeri girmek için izin istemeden, hizmetçi acele ile çıkıp beni karşıladı ve beni Ebû Muhammed hazretlerinin yanına götürdü. Ben bu hâle çok hayret ettim. Ebû Muhammed (r.a.), bana ismim ile hitâb ederek: "Yâ Ömer! Benim malım diye yeryüzünde gördüğün şeylerin hepsi emânettir. Onlara âit en ufak bir muhabbet, bu kulun kalbinde yoktur. Allah adamları bunları, Allahü teâlânın dînine hizmet ve O'nun kullarına yardım için ellerinde bulundurur. Ama zerre

kadar bunlara muhabbet etmez ve bunlarla kalbini hiç meşgul etmez. Zâten, kalbinde zerre kadar dünyâ düşüncesi bulunan kimseye, Allahü teâlâyı tanımak nasîb olmaz. Nerede kaldı ki, bunlara gönül vermiş olsunlar." Bu hâli görünce, benim hayretim ve Ebû Muhammed hazretlerine olan muhabbet ve bağlılığım daha da arttı.

*1)Câmi'u kerâmât-il evliyâ cild-2, sh. 235*

**EBÛ NASR RÛYÂNÎ (Şüreyh bin Abdülkerîm):**

Şafiî mezhebi usûl ve fürû' âlimi ve kadı. Künyesi Ebû Nasr olup ismi, Şüreyh bin Abdülkerîm bin Şeyh Ebü'l-Abbâs Ahmed'dir. Taberistan'da Rûyân şehri halkından olduğu için Rûyânî nisbet edildi. Baba ve dedeleri de aynı nisbetle anıldı. Dedesi, "Cürcâniyyât" kitabının yazarı olan Şeyh Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Muhammed bin Ahmed Rûyânî Taberî idi. Ba'zı kimseler, onu yanlışlıkla, "Bahr" kitabının yazarı olan Abdülvâhid bin İsmail'in torunu olarak göstermektedirler. Hâlbuki Fahr-ül-îslâm Abdülvâhid bin İsmâil, Ebû Nasr Rûyânî'nin amcasının oğlu idi. Rûyân şehrinde doğan Ebû Nasr Rûyânî, 505 (m. 1117) yılında vefât etti.

Taberistan'daki ilim merkezlerinden biri olan Rûyân'da doğup, dedesi Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Muhammed ve babası Kadı Ebû Muammer Abdülkerîm bin Ahmed gibi, zamanının en ileri gelen âlimlerinin huzurunda ilim tahsiline başlayan Ebû Nasr Rûyânî,

küçük yaşta temel din ve âlet (yardımcı) ilimlerini öğrendi. Başkalarının yüksek din ilimlerini öğrenmeye başladığı yaşlarda, o, ders verecek hâle geldi. Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerini ve mezheb içindeki değişik ictihâd ve fetvaları, diğer mezheblerle olan farkları çok iyi bilirdi. Taberistan'da Âmil şehrine kadı ta'yin edildi. Uzun yıllar orada kadılık yaptı, insanlar üzerinde hüküm vermek ve onların mes'elelerini halletmek hususunda engin tecrübe ve bilgi sahibi oldu. Bu tecrübe ve bilgilerinden istifâde ile "Edeb-ül-kâdı" ve "Ravdât-ül-hukkâm ve zînet-ül-ahkâm" kitaplarını yazdı. Edeb-ül-kâdı adlı kıymetli eseri, sonra gelen kadıların müracaat kitaplarından biri ve İmâm-ı Süyûtî hazretlerinin mehdine mazhâr oldu.

Pekçok talebe yetiştirdi. Kadılığı esnasında vermiş olduğu âdil hükümlerle, insanların huzur içinde yaşamalarına vesîle oldu. Vaktini, yalnız Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için harcardı. Haram ve şüphelilerden şiddetle kaçar, mubahların birçoğunu terkederdi. Kazancından kendine yetecek kadar ayırır, fazlasını fakirlere dağıtırdı. İnsanlara bir din mes'elesini öğretmekten çok hoşlanır, sık sık Allahü teâlânın dînini öğrenmek ve öğretmenin ehemmiyetinden bahsederdi. Bir hutbesinde, kendisiyle ilgili bir suâle şöyle cevap verdi: "Din bilgilerinin esâsı ve dalları, mezheblerin ayrılıkları ve ittifakları hakkında pekçok kitap yazdım. Bunlara, gençliğimin başlangıcından, olgunluk günlerimin sonuna kadar olan zamanımı harcadım. Böylece altmış yaşına geldim.

Kadılık edeblerini gördüm. Kadılıkta ve hüküm vermede ehil oldum, ömrüm kadılık ve hüküm vermekle geçti. Kadılık yaparken ve kitap tasnif ederken, benden önce gelenlerin bilgilerine tâbi olup, insanlara ilimde önder olmuş kimseleri örnek aldım. Bu iş, bize dedelerimizden kaldı. Kuyuyu temizleyerek, insanları suya kandırmak bizim boynumuza borçtur. Nitekim, Sinan bin Fahl-Tâî bir beytinde bunu ne güzel anlatır:

Elbette bu su, baba ve dedemin suyudur.
Kazarak temizlediğim kuyu, benim kuyumdur."

*1)Tabakât-üş-Şâfiîyye (Süyûtî) cild-7, sh. 102*
*2)Tabakât-üş-Şâfiîyye (Esnevî) cild-1, sh. 569*
*3)Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 298*
*4)El-A'lâm cild-3, sh. 161*

**EBÜ'N-NECÂ EL-FEVÎ EL-MAGRİBÎ:**

Evliyânın meşhurlarından. 532 (m. 1137) senesinde vefât etmiştir. Talebelerinin en meşhurlarından ve en yakını olan Şeyh Atik şöyle anlatmıştır: "Biz onunla birlikte Musul'a gitmiştik. Yanında kırk kişi idik. Ayrıca Musul'a kadar birçok şehirden ileri gelenler bize katılmıştı. Musul'a varınca, Ebü'n-Necâ'nın yanımızdan ayrıldığı bir sırada, yanımıza meşhur velî Kadîbülbân geldi. Ebü'n-Necâ'nın nerede olduğunu sorunca, Ebü'n-Necâ gitti dediler. Bunun üzerine Kadîbülbân, bu gidişin Ebü'n-Necâ için hayırlı olmadığına dâir ba'zı şeyler

söyledi. Bu sözler orada bulunanların hoşuna gitmedi. Hatta Kadîbülbân'a kızdılar. Bu sırada Ebü'n Necâ çıkageldi. Sanki peşinden koştuğu birşeye yetişmiş gibi bir hâli vardı. Size kim geldi dedi. Onlar da Kadîbülbân'ın geldiğini söylediler. Ebü'n Necâ, Kadîbülbân doğru söylemiş Musul'un meşhur âlimi ile aramızda ba'zı tatsız durumlar oldu dedi. Sonra Kadîbülbân'la görüştüler. Ebü'n-Necâ'ya dedi ki: "Bana, memleketinden buraya kadar gördüğün meşhur kimseleri söyle, sana onların ne durumda olduklarını söyliyeyim" dedi. Ebü'n-Necâ kimi söylemişse, onun ne durumda ve derecede bir kimse olduğunu söylüyordu. Bu, çeyrek insan eder. Bu, yarım insan mertebesindedir. Bu, tartıya gelir bir adamdır, şu ise kâmil birisidir, şeklinde söylüyordu. Sonra Ebü'n-Necâ'ya şöyle dedi: "Şark ile garb arasında, nice iyi tanınmış ve meşhur kimseler vardır ki, Allahü teâlânın katında sivrisinek kanadı kadar değeri yoktur dedi. (Kadîbülbân: Hasen isminde mübarek bir zâttı. Çok kerametleri anlatılırdı. Ebü'n-Necâ ile görüşmüş, Abdülkâdir-i Geylânî (r.a.) ile muasırdır. Abdülkâdir-i Geylânî'nin (k.s.), onun hakkındaki kanâati iyi idi. Allahü teâlâya yakîn sahibi bir velîdir. Musul'da vefât etti.

Ebü'n-Necâ hazretleri görülmemiş derecede ibâdet ve tâat yapardı. Meleklerin zikirlerini, tesbihlerini işitirdi. Bunu bizzat kendisi söylemiş ve "Zikir ile gıdâlanıyor ve yemekle doyar gibi doyuyorum" demiştir.

Yine kendisi şöyle anlatmıştır: "Bir defasında Şam'da Rebve dağı üzerinde idim. "Yâ Rabbî havada uçan nasıl uçar?" dedim. Bu sözü söyler söylemez, bir kuvvet beni alıp havaya kaldırdı. Semâda o kadar yükseltti ki, Şam şehri gözüme küçük bir para gibi gözüküyordu. Dedim ki: "Yâ Rabbî! Ben şehâdet ederim ki, sen herşeye kadirsin." Sonra tekrar yerime indirildim."

*1)Tabakât ül-evliyâ (İbni Mulakkin) sh. 435*
*2)Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 391*

**EBÛ ÖMER BİN AYYÂD ENDÜLÜSÎ (Yûsuf bin Abdullah):**

Kıraat, hadîs, ve Mâliki mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Ömer olup, ismi, Yûsuf bin Abdullah bin Sa'îd bin Ebî Zeyd bin Ayyâd'dır. 505 (m. 1111) yılında, Endülüs'te bir beldede doğdu. Belensiye'de yerleşti. Memleketine nisbetle, Reyi ve Endülüsî denildi. 575 (m. 1180) yılında yetmiş yaşlarında iken bir bayram günü şehîd edildi.

Memleketinde ilim tahsiline başlayan İbn-i Ayyâd, Ebû Abdullah bin Ebî İshâk'tan kıraat dersleri aldı. 528 (m. 1133) yılında Belensiye'ye geldi. Bu sırada Büyük âlimlerin ilimlerinden istifâde edebilecek temel bilgilere sahip olmuştu. Belensiye'de, kıraat ilminin en meşhur üstâdları olan Ebû Mervân bin Sakîl, Ebü'l Hasen bin Hüzeyl, Ebü'l-Hasen bin Ni'me'den kıraat ilmini öğrendi. Ebü'l-Velîd Debbag, Târik bin Nefis ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf öğrendi. Ebü'l-Kâsım bin Verdân

ve Ebû Muhammed bin Atıyye’den ilim öğrenip icazet aldı. Kıraat, hadîs ve fıkıh ilimlerinde âlim oldu. Yüzbin hadîs-i şerifi râvîleriyle birlikte ezberden bilirdi. Mâliki mezhebi fıkıh bilgilerinin inceliklerine vâkıftı. Vaktinin bir ânını boşa geçirmez, ilim öğrenmek veya öğretmekle meşgul olurdu. İlimle uğraşmaktan arta kalan zamanlarda ibâdet ederdi. Allahü teâlânın dînine hizmet etmek ve O’nun kullarını Cehennem azabından kurtarmak için çalışırdı. Haram ve şüphelilerden sakınır, mubahların birçoğunu terk ederdi. Tevazu, hayır ve iyilikte derecesi çok yüksekti. Yüzü, en sıkıntılı ânında bile gülerdi. İnsanlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğretir, nasihatlerinde Selefi sâlihînin yolunu öğrenip, inanç, hâl ve hareketlerini onlara uydurmalarını bildirirdi.

Pekçok talebe yetiştirdi. Kendisinden; oğlu Ebû Muhammed, Ebü'l-Haccâc bin Abde, Ebû Muhammed bin Galebûn ve daha birçok âlim ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivayet etti. İlim öğrettiği talebeleri yanında, birçok kıymetli eser de yazdı. Hadîs âlimlerinin haberlerini, hayat hikâyelerini yazdı. Onların güzel halleriyle kitaplarını süsledi. Bu eserlerinden ba’zıları şunlardır: "El-Erbeûn fil-hasır", "El-Kifâye fî merâtıb-ir rivâye", "El-Mezhec-ür-râik fil-vesâik", "Ez-Zeyl alâ Sılat-i İbn-i Beşküvâl", "Tabakât-ül-fukahâ" (İbn-i Abdilberr'den kendi zamanına kadar), "Kitâb-ül-mürtedâ fî şerh-il-müntekâ".

1)*Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1366*

*2)Tabakât-ül-huffâz sh. 484*
*3)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 254*
*4)Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 552*
*5)Mu'cem-ül-müellifîn cild 13. sh. 313*

**EBÛ SA'ÎD KAYLAVÎ:**

Evliyânın ve bütün ilimlerde söz sahibi olan imâmların büyüklerinden. Hüseyn bin Ali bin Ebû Tâlib (r.anhüm) evlâdından olduğu için seyyiddir. Irak'ın Nehr-ül-melik kasabalarından biri olan Kaylaviye'de yaşadı. Yine orada 557 (m. 1162) senesinde vefât etti. Kabri orada olup, ziyaret edilmektedir.

Allahü teâlânın sıfatlarında bilgi sahibi, kerametleri görülen bir zât idi. Kaylaviye ve çevresindeki insanlar huzuruna gelip bilmediklerini sorarlar, ondan fetva alırlardı. O kadar çok gelen olurdu ki, yüksek bir kürsî yaptırmak mecburiyetinde kaldı. Kürsî üzerinde, insanların dertlerine çâre olur. Nasihatleri ile pekçok kimselerin doğru yola gelmesine sebep olurdu. Talebelerinden Ebü'l-Hasen el-Kureşi, Ebû Abdullah Muhammed bin Ahmed el-Medînî, Halîfe bin Mûsâ, Mübarek bin Âli ei-Ceylî, Muhammed bin Ali el-Keydî meşhurdur.

Ebû Sa'îd Kaylavî, Hızır aleyhisselâm ile görüşürdü. Abdülkâdir-i Geylânî (r.a.) ile sohbet ederlerdi. Gavs-ı a'zam Abdülkâdir Geylânî'ye çok hürmet eder, edebli davranırdı. Birgün Abdülkâdir-i Geylânî, Ali bin Heytî ve Ebû Sa'îd Kaylavî (r.aleyhim) ve pekçok kimseler bir yerde toplandılar. Gavs-ı a'zam (insanlara ve cinlere

nasihat eden) Abdülkâdir-i Geylânî, Ali bin Heytî'ye "Konuşunuz" buyurdu. O da, "Efendim! Huzurunuzda nasıl konuşabilirim?""dedi. Bunun üzerine Ebû Sa'îd'e "Siz konuşunuz" buyurdular. O da az birşey konuştuktan sonra, "Efendim! Emrinize uymak için konuştum, size olan hürmetimden dolayı da sustum" dedi. Konuşmasını, tasavvufun yüksek dereceleri üzerine yapmıştı. Orada bulunanlar, onun konuşmasını tam olarak anlıyamadılar ve i'tirazlarda bulundular. Ebû Sa'îd (r.a.) izin isteyip bir şiir okudu. Bu şiiri dinleyen Abdülkâdir-i Geylânî (r.a.), oturduğu yerde birden vecde gelip, Allahü teâlânın izniyle havada uçmaya başladı. Orada oturanlar hayretler içinde kaldılar ve arkasından, talebelerin okuduğu medreseye gittiler. Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî'yi (r.a.) orada buldular.

Ebû Sa'îd Kaylavî (r.a.), abdest alacaktı. Talebelerinden Ebü'l-Hasen Ali el-Kureşî kendisine ibrik götürüyordu. İbrik birden elinden düşüp parçalandı. Talebe çok telâşlandı. Ebû Sa'îd talebesine şefkatle bakarak, yerdeki ibriğin bir parçasını eline alır almaz, diğer parçaları ona yapışmış gördüler. Hattâ içi su ile dolu idi.

Yine bir defasında kıra gitti. Öğle vakti olduğunda, kıbleye dönerek ezan okumaya başladı. "Allahü ekber" dediğinde, tekbîrin heybetinden yer sarsıldı, ba'zı yerler çatladı.

Birgün, Ebû Sa'îd'in huzuruna iki sandık getirdiler. O sırada talebelerine ders veriyordu. Sözünü yarıda kesip gelenlere, "Sizler, Eshâb-ı kirâma dil uzatan, haklarında

kötü sözler söyleyen kimselersiniz. Bu sandığın içindekilerle beni imtihan etmek için geldiniz" dedi. Kürsüden inip sandıkların yanına geldi. Birinin kapağını açtığında, içinde bir çocuğun oturmakta olduğu görüldü. Çocuğun elinden tutup, "Kalk!" deyince, çocuk, içinden fırlayıp dışarıda koşmaya başladı. Diğer sepetin ağzını açtığında, onun da içinde bir çocuğun olduğu görüldü. O çocuğun alnına parmağını dokundurup, "Topal ol!" dedi. Çocuk dışarı çıktığında topallayarak yürüdüğü görüldü. Çocuğu getirenler hayretten dona kaldılar. Çünkü önceki sepete topal bir çocuk, diğerine de sağlam bir çocuk koymuşlardı. Topal olan çocuk sağlam, sağlam olan da topal olmuştu. Onlar bu hâli görünce derhal tövbe ettiler ve dediler ki, "Yemîn ederiz ki, bu çocukların durumlarını Allahü teâlâdan başka kimse bilmiyordu." Ebû Sa'îd'in (r.a.) duâlarını cenâb-ı Hak kabul eylerdi. Çok hasta olan bir kimseyi ziyaret etse, hasta sıhhate kavuşur, iyileşirdi. Bir kimseye şefkatle baksa, o şahıs kötü ahlâklı bile olsa, sâlih bir müslüman olurdu. Her kim onu üzerse, o da helâ olurdu.

Vefâtı ânında oğlu Sa'îd, "Babacığım, bana vasiyet eder misin?" dedi. O da oğluna, "Evlâdım! Abdülkâdir-i Geylânî'ye karşı çok hürmetli ol!" buyurdu. Orada bulunan âlimlerden Muhammed el-Medînî, "Ey efendim! Abdülkâdir-i Geylânî'nin hâlinden bize anlatır mısınız?" dedi. O da, "O bu zamandaki evliyânın çiçeğidir. Yeryüzündeki insanların, Allahü teâlâya en yakın ve O'na en sevimli olanıdır" buyurdu.

Ebû Sa'îd Kaylavî buyurdu ki: "Velînin kalbinde

dünyâ malına karşı hiçbir muhabbet olmamalı, kalbi, bütün kötü huylardan temizlenmelidir. Hiç kimse ile münâkaşa etmemeli, herkesle hoş geçinmelidir. Elinde olanları muhtaçlara verip, onlara hizmeti ganimet bilmelidir."

*1)Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 276*
*2)Kalâid-ül-cevâhir sh. 106*
*3)Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 147*

**EBÛ ŞÜCA' EL-FARADÎ (İbn-i Dehhân):**

Bağdad'da yetişen âlimlerden. İsmi Muhammed bin Ali bin Şuayb'dır. Künyesi ibn-i Dehhân olup, bu isimle tanınmıştır. Lakabı Fahreddîn el-Bağdâdî, el-Faradî'dir. Doğum târihi bilinmemekte olup, 590 (m. 1194) senesinde vefât etti. Fıkıh, riyaziyat (matematik), felek (astronomi), târih, edebiyat, nahiv, lügat ve ferâiz (mîrâs) ilimlerinde âlimdir. Musul'a gidip Vezîr Cemâleddîn İsfehânî ile tanışıp arkadaş oldu. Sonra Sultan Selahaddîn'in, Meyafarkin (Silvan) dîvânının yönetim vazifesine ta'yin edildi. Bundan sonra Dımeşk'a (Şam'a), bir müddet sonra da oradan Mısır'a gitti. Mısır'dan tekrar Dımeşk'a dönüp, orada yerleşti. "Târih-i Erbil" adlı eserin müellifi Ebü'l-Berekât İbn-ül-Mustevfî onun için; "Fazîletli ve geniş kültüre sâhib, güzel şiirler yazmış olar bir âlimdir" demiştir. Yıldızlarla ilgili bilgilerde (Astronomide) ve ferâiz ilminde derin âlim idi. Ferâiz ilmi ile ilgili geniş cedveller ve tasnifler yapmıştır. "Garîb-ül-hadîs" adlı onaltı cildlik, güzel ve tertibli bir

eseri vardır. Dımeşk'tan hacca gidip dönerken, Irak yolunda "Halle" denilen yere vardığında, yolda devesinin ayağı tökezlenip devrildi. Bu sırada devesinin semerinden bir ağaç yüzüne çarptı ve bu sebeble vefât etti. "Garîb-ül-hadîs" adlı eserinden başka, "Takvîm-ün-nazar fî mesâil-ül-hılâf", "Et-Târîh", "El-Mâidetü vel-fâidetü fin-nevâdir vel-ferâiz" adlı eserleri olup, ferâiz ilminde mîrâs taksimini cedvel hâlinde ilk gösteren âlimlerdendir.

*1)Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 15*
*2)Vefeyât-ül-a'yân cild-5, sh. 12*
*3)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 304*
*4)Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 180*
*5)Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 103*
*6)El-Âlâm cild-6, sh. 279*
*7)Zeylü Ravdateyn sh. 9*

**EBÛ TÂLÎB EL-İSFEHÂNÎ (Mahmûd bin Ali):**

İsfehan'da yetişen fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Mahmûd bin Ali bin Ebû Tâlib bin Abdullah bin Ebü'r-Recâ et-Temîmî el-İsfeânî olup, künyesi Ebû Tâlib'dir. Kadıyy-ül-İsfeânî diye ma’ruftur. 585 (m. 1189) senesi Şevval ayında İsfehan'da vefât etti.

Ebû Tâlib el-İsfehânî hazretleri, Şafiî mezhebi âlimlerindendir. Fıkıh ilmini şehîd Muhammed bin Yahya'dan öğrendi. Başka âlimler ile de görüşüp, kendilerinden istifâde etti. Birçok ilimlerde, bilhassa hılâf ilminde çok yükseldi. Bir müddet ders okuttu.

İsfehan'da birçok kimse bu zâttan fıkıh ve diğer ilimleri öğrendiler ve yüksek derecelere kavuştular. Çoğu meşhur âlimlerden oldu. Ebû Tâlib el-İsfeânî (r.a.) vâ'iz idi. İnsanlara va'z ve nasihat ederdi. Va'z vermekte zamanındaki âlimlerin dayanağı, önderi idi. Hılâf ilmine âit, Ta'lîka ve Tarîka isimli eserleri vardır.


1)*Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 284*
2)*Vefeyât-ül-a'yân cild-5, sh. 174*
3)*Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 182*
4)*Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-7, sh. 286*
5)*Tabakât-üş-Şâfiîyye (Esnevî) cild-2, sh. 175*
6)*Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 404*
7)*Îzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 299*


**EBÜ VEFÂ (Bkz. Tâc-ül-Ârifîn) :**

**EBÛ YA'ZÎ MAĞRİBÎ:**

Magrib (Fas) evliyâsının büyüklerinden. Ebû Ya'zî künyesi ve Magribî nisbetiyle tanınır. Magrib'de yetişen birçok evliyâ ondan feyz aldı. Magribliler ona, kendi aralarında büyük baba ma'nâsına gelen dede lakabını verdiler. Hicrî altıncı asrın son yarısında vefât edip, Fas'ta Bâît kasabasında defnedildi. Kabri ziyaret edilmektedir.

Ebû Ya'zî Magribî, kerametleri herkes tarafından görülüp bilinen, ilim sahibi bir velî idi. Abdülkâdır-i Geylânî hazretlerinin Magrib'deki halîfelerinden olması, onun şarktan aldığı ilim ve feyzi, garbta yaymakla

meşgul olduğunu göstermektedir. Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin yolu, Magrib'te onun vasıtasıyla yayıldı. Magrib evliyâsının büyükleri ondan feyz aldılar. Şarktan birçok kimseler gelip, onun ilim ve feyzinden istifâde için adetâ birbirleriyle yarıştılar. Magrib ve Meşrık'a nâmı yayıldı. Darda kalan her Magribli ondan yardım isterdi. Yağmur yağmadığı zaman Allahü teâlâya duâ eder, yağmur yağardı.

Hayvanlar ve kuşlarla sohbet eder, onlarla yaşardı. Bilhassa ilk zamanlarında, onbeş sene hiç şehre inmeden ormanda yaşadı. Yalnız ot tohumlan ile gıdasını te'min etti. Elde ettiği ilim ve feyzi Magrib'de yaydı.

Tâlibleri, Magrib ve Meşrik'ten gelip onu buldular. Meclisinde bulunmakla şereflendiler. Magrib'de şanları duyulan evliyâ onun elinde yetişti. Mâliki mezhebi âlimlerinin meşhurlarından ve Magrib evliyâsının büyüklerinden Şeyh Ebû Medyen künyesi ile bilinen Şuayb bin Hasen Endülüsî, talebelerinin büyüklerindendir. Ebû Ya'zî Magribî hakkındaki bilgileri, Ebû Medyen hazretleri vermektedir.

Ebû Ya'zî Magribî'nin yanma arslanlar ve kuşlar gelir, o da onlarla sohbet ederdi. Arslanlar yaramazlık yapıp hayvanlara ve insanlara saldırdıkları vakit, onları yanına çağırır, kulaklarını çekerek azarlardı. Hattâ ba'zan: "Haydi! Ey Allahın köpekleri! Buralardan gidin, rızkınızı başka yerde arayın. Sizi bir daha burada görmeyeceğim" buyururdu. Arslanlar da uslu uslu çeker giderlerdi.

Talebelerinden Muhammed Afrikî anlatır: Dağa odun için gidenleri, arslanlar rahatsız edince, gelip Ebû Ya'zî hazretlerine şikâyet ettiler. "Arslanlar bize saldırıyor, odun toplayamıyoruz. Lütfedip bir çâresine bakıverseniz" dediler. O da, hizmetinde bulunanlardan birine: "Git, sesin çıktığı kadar şöyle bağır: (Ey Arslanlar, Ebû Ya'zî Magribî sizin buradan göçmenizi ve buralarda görünmemenizi emrediyor)" buyurdu. Hizmetçi ormana gidip, avazı çıktığı kadar bağırıp, emredilen sözleri söyledi. Bütün arslanlar, yavrularını yanlarına alarak, başka diyarlara çekilip gittiler. Bir tek arslan bile kalmadı.

Ebû Medyen Şuayb bin Hasen Endülüsî anlatır: "Magrib'de kıtlık oldu. Her canlı, açlık ve sıkıntı çekiyordu. Birgün Ebû Ya’zî Magribî hazretlerinin yanına gittim. Bir meydanda oturuyordu. Çevresini çepeçevre arslan ve kaplan gibi yırtıcı hayvanlar ve kuşlar kuşatmışlardı. Hepsi sessizce durmaktaydılar. Hiçbiri diğerine saldırmıyor, tam bir teslimiyet içerisinde bulunuyorlardı. Yanlarına yaklaşınca, üstadımın onlarla sohbet ettiğini gördüm. O sırada büyükçe bir kuş geldi ve açlıktan şikâyet etti. Ebû Ya'zî hazretleri de: "Falan yere git, senin rızkın oradadır" buyurdu. Kuş da uçup gitti. Diğer hayvanlara da çeşitli yerler ta'rif etti. Onlar da dağılıp gittiler. Daha sonra bana dönüp: "İşte görüyorsun, böyle, günde binlerce kuş ve vahşî hayvan gelip açlıktan yakınırlar, ben de onlara rızıklarının nerede olduğunu söylerim. Gidip oradan yerler. Bu hayvanlar benim yanımda durmaktan hoşlandılar. Açlık

pahasına benim yanımda kaldılar. Benim için, uzun zaman açlık çektiler. Bu bana Allahü teâlânın bir lütfudur. Benimle beraber kalmayı arzu ederseniz kalabilirsiniz" buyurdu.

Ebû Medyen'in dostlarından biri Ebû Ya'zî hazretlerine gelerek kuraklıktan şikâyet edip: "Efendim, bu yıl çok sıkıntıdayım. Havalar kurak gidiyor. Tarlam çoraklaştı. Hiçbir şey vermez oldu. Siz duâ buyurun da, çocuklarımızın rızkını te'min edelim" dedi. Ebû Ya'zî hazretleri, o şahsın tarlasına doğru gitti. Onun tarladan geçmesiyle, yağmurun başlaması bir oldu. Tarla yemyeşil oldu, bol mahsûl verdi. O yıl Magrib'de o kadar kuraklık oldu ki, o tarladan başka hiçbir yer ekilemedi."

Buyurdular ki:

"Hâller, ruhen olgunlaşmamış olan, yolun başlangıcındakileri etki altına alır, istedikleri gibi yönlendirirler. Fakat ruhen tekâmül etmiş olanlar, hâlleri etki altına alırlar ve onları istedikleri gibi kullanırlar."

"Te'siri, kulun işinde ve hâlinde görülmeyen hakikat, hakikat değildir."

"Hak'tan fazîleti taleb eden, ona vâsıl olur."

"Kimseye faydası olmayan, kimseden faydalanamaz."

"Tek olmayan, tek olanla beraber olamaz."

"Sözün hası odur ki, ya O'na işaret etmeli, ya da O'ndan haber vermelidir."

*1)Kalâid-ül-cevâhir sh. 92*
*2)Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 136*
*3)Bustân fî zikril-evliyâ vel-ulemâ bi-Tilimsân sh. 108*

**ES'AD BİN EBÎ NASR EL-MİHENÎ:**

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Feth olup, ismi, Es'ad bin Fadl el-Mihenî'dir. Es'ad el-Mihenî 461 (m. 1069) senesinde doğdu. 527 (m. 1133) senesinde Hemedan'da vefât etti. Es'ad el-Mihenî fıkıh ve hılâf ilminde üstün derecelere sâhib idi. El-Gazzi kendisini çok medhetti.

Es'ad el-Mihenî, fıkıh ilmini İmâm Ebü'l-Muzaffer Mensur bin Muhammed es-Sem'ânî'den ve Merv şehrinde el-Muvaffak el-Hirevî'den öğrendi.

Ebû Sa'd bin Sem'ânî onun hakkında: "El-Mihenî fıkıh ilminde mütehassıs olup, emsallerinden çok üstün idi. Merv'deki Nizamiye Medresesi'nde ders verdi ve pekçok kimse kendisinden fıkıh öğrendi. Daha sonra oradan Gazne'ye gitti. Orada çok izzet ve ikrâm gördü. Oradan Hindistan'ın meşhur şehri Lâhor'a gitti. Orada da insanlara ilim ve fazîleti yaydı. El-Mihenî, çok olan malını ve mülkünü, Allahü teâlânın yolunda sarf etti. Lâhor'dan sonra Irak'a gitti ve oradaki Nizamiye Medresesi'nde ders vermeye bağladı. Şânı orada da yayılınca, ilim öğrenmek için yüzlerce kişi onun derslerine koştu" demektedir.

Ebû Bekr Muhammed bin Ali el-Hatîb, Es'ad el-Mihenî hazretlerine ömrünün sonlarına doğru hizmet

etmiş, Kazvinli bir fıkıh âliminden şöyle nakletti: "Vefâtı yaklaştığı zaman, ben Es'ad el-Mihenî hazretlerinin odasında idim. Bize "Beni yalnız bırakınız, dışarı çıkınız!" dedi. Biz de onun bu isteğini yerine getirmek için dışan çıktık. Fakat ben kapıda durup içerisini dinledim. Es'ad el-Mihenî hazretleri, "Allahü teâlânın katında makbul olup da, dünyâda kaçırdığım şeylere" diyerek dövünüyor ve ağlıyordu. Vefât edinceye kadar bu sözü söyledi ve ağladı."

Hafız Ebû Sa'd es-Sem'ânî yine onun hakkında; "Es'ad el-Mihenî, Selçuklu Sultânı Mahmûd tarafından Merv'e elçi ta'yin edildi. Oradan Hemedan'a gitti ve vefâtına kadar orada kaldı" demektedir.

Birçok eser yazan Es'ad el-Mihenî'nin en meşhur eseri, Ta'lîkatün fil-fıkhı vel-hılâftır.

*1)Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 250*
*2)Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-7, sh. 42*
*3)El-Bidâye ven-nihâye cild-2, sh. 42*
*4)Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1288*
*5)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 80*
*6)Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 207*

**FÂTIMA BİNTİ ALÂÜDDÎN-İ SEMERKANDÎ (Bkz. Kâşânî)**

**FAHRÜZZAMÂN EL-BEYHEKÎ (Mes'ûd bin Ali bin Ahmed):**

Tefsir ve usûl âlimlerinden. İsmi, Mes'ûd bin Ali bin

Ahmed bin Abbâs es-Savânî el-Beyhekî olup, künyesi Ebü'l-Mehâsin ve lakabı Fahrüzzamân'dır. 544 (m. 1149) senesi Muharrem ayının 23. günü vefât etti.

Tefsir, fıkıh ve usûl gibi naklî ilimlerden başka, edebiyat ve şiir gibi edebî sahada da çok derin idi. Herkes tarafından tanınmıştı. Akranı arasında bir tane idi.

Çeşitli ilimlere dâir tasnif ettiği kıymetli kitaplardan ba'zıları şunlardır: Tefsîr-ül-Kur'ân, Tezkire, Tevabi' ve Levâmi', Şerh-ül-hamâse, Sıyâk-ül-elbâb, İ'lâk-ül-mülevvibîn ve ahlâk-ül-ehavîn, Ten-kîh, Dîvâni Şi'r.

*1)Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 227*
*2)Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 284*
*3)Tabakât-ül-müfessirîn cild-2, sh. 318*
*4)El-A'lâm cild-7, sh. 219*
*5)Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 428*
*6)Keşf-üz-zünûn sh. 125, 384, 444, 481, 503, 692, 1084, 1955*

## GAZÂLÎ (Bkz. İMÂM-I GAZÂLÎ)

## HÂMİD BİN EL-HACER:

Fıkıh âlimlerinden. İsmi, Hâmid bin Mahmûd bin Hâmid bin Muhammed bin Ebî Amr el-Harrânî olup, künyesi Ebü'l Fadl'dır. 513 (m. 1119) de Harran'da doğdu. El-Hatîb, el-Fakîh, ez-Zâhid, Ebü'l-Fadl, Takıyyüddîn gibi nisbet-lerle tanınır. Harran'da hatîblik, müftîlik, müderrislik yaptı.

Bağdad'da el-Hâfız Abdülvehhâb el-Enmâtî, Yahya bin Hubeyş el-Fârûkî, Amr bin Abdullah bin Ali el-Harbî ve başka âlimlerden hadîs-i şerîf öğrendi, fıkıh tahsil edip, derin âlim oldu. Bağdad'a geldiğinde, Seyyid Abdülkâdir hazretlerinin medresesine gitti. Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin derslerine devam etti, onun eshâbından oldu. Harran ahâlisinden birçok kimse kendisinden ilim öğrendiler. El-Hatîb Fahrüddîn, Ebü'l-Feth Nasrullah bin Abdûs ve başka âlimler bunlardandır. Yine Harran'da Ebü'l-Mehâsin Ömer bin Ali el-Kureşî ed-Dimeşkî, Ebü'l-Hasen bin el-Katî'î gibi hadîs toplayan zâtlar kendisinden hadîs-i şerîf öğrendiler.

Oğlu İlyâs'dan nakledilir ki, "Babam, Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretleriyle bir yere ziyarete gitti. Beraberinde bir cemâat de vardı. Babam, topluluktan ayrılıp bir kenara çekildi. Elbisesini başının üzerine kaldırdı. Şeyh Abdülkâdir, "Bu kimdir?" diye sordu. Bu fakîh Hâmid el-Harrânî'dir dediler. Seyyid Abdülkâdir-i Geylâni (r.a.), "Onun meliklerle (sultanlarla) alâkası olacak" buyurdu, hakîkaten de öyle oldu. Nâsıhuddîn bin Hanbelî anlatır: "Vali Nûreddîn Muhammed, Harran'da Hâmid bin el-Hacer için bir medrese yaptırdı. Hâmid, bu medresede ders verirdi."

Hâmid bin el-Hacer, haramlardan şiddetle kaçar, şüpheli korkusuyla mubahların fazlasını terkeder, dünyâ malına karşı en küçük bir muhabbet beslemezdi. Zühd ve vera'da, Harran'da meşhur idi: 570 (m. 1175) senesinde Harran'da vefât etti.

*1)Tabakat-ı Hanâbile (zeyli) cild-1, sh. 332*
*2)Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 181*

**HAMMÂD BİN HİBETULLAH HARRÂNÎ:**

Hadîs, târih ve Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebü's-Senâ olup, ismi, Hammâd bin Hibetullah bin Hammâd bin Fadl bin Fadlî'dir. 511 (m. 1117) yılında Harran'da doğdu. Doğum yerine nisbetle Harrânî denildi. Tüccar ve Saffâr lakabları verildi. 598 (m. 1202) yılında Harrân'da vefât etti.

Küçük yaşta Harrân'daki âlimlerin ilminden istifâde edip, temel din bilgilerini ve âlet ilimlerini öğrendi. Daha sonra çeşitli ilim merkezlerine seyahatlerde bulundu. Bağdad'da Ebü'l-Kâsım Semerkandî, Ebû Bekr bin Zagûnî, Sa'îd bin Bennâ; "Herat'ta Mes'ûd bin Muhammed bin Ganim, Abdüsselâm bin Ahmed, Mısır'da İbn-i Rifâa Sa'di, İskenderiyye'de Hafız Ebû Tâhir Silefî ve daha birçok âlimden hadîs-i şerif öğrenip ilim tahsil etti. Gittiği yerlerdeki âlimlerin kitaplarını, seyahat ettiği diğer şehirlerde yaydı.

Allahü teâlânın dînine hizmet etmek için öğrendiği hadîs-i şerifleri ezberledi. Alimlerin hayatlarını, hadîs-i şerif rivayet edenlerin üstünlüklerini öğrendi. Onların güzel ahlâklarını, örnek hayatlarını, ibretli sözlerini kitaplarında yazdı. Vakitlerini, ilim öğrenmek, öğretmek ve ibâdet etmekle geçirirdi. Çok sabırlı ve cömert idi. Güler yüzü, tatlı dili ile insanlara emr-i ma'rûf yapar, doğru yolu gösterirdi. Allahü teâlânın dînine hizmet

etmenin ehemmiyetinden sık sık bahseder, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bilmeyenlere öğretmeyenlerin mes'ûliyetten kurtulamayacaklarını anlatırdı.

Pekçok talebe yetiştirdi. Yetiştirmiş olduğu âlimler, kendisinden aldıkları ilmi insanlara yaydılar. Muvaffakuddîn, Abdülkâdir Revhâvî, Hafız Ziya, İbn-i Abdiddâim, Necîb Harrânî, Sehâvî Mukrî ve daha birçok âlim ondan ilim öğrenenler arasındaydı.

Güzel şiirler ve kıymetli kitaplar yazan Ebü's-Senâ Hammâd bin Hibetullah, kendi memleketinin âlimleri ve târihi hakkında "Târih-i Harran" adlı bir eser yazdı. Bu kitabının birinci cildini yalnız "Ahmed" ismindeki zâtlara ayırdı. Diğer eserlerinin isimleri bilinmemektedir.

*1)Tabakât-ı Hanâbile (zeyli) cild-1, sh. 434*
*2)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 335*
*3)Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 73*

**HAMMÂD BİN MÜSLİM DEBBAS:**

Bağdad'da yaşayan evliyânın büyüklerinden. Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî'nin (r.a.), tasavvuf ilmini öğrendiği hocalarındandır. Aslen Şamlıdır. Fakat hayâtı Bağdad'da geçti. Doğum târihi bilinmemekte olup, 525 (m. 1131) senesinde vefât etti. Kabri Şinûzî kabristanındadır. Şam'da Bâb-ı Musul kabristanında olduğu söyleniyorsa da, doğru olan Bağdad'da olduğudur.

Hammâd bin Müslim Debbas (r.a.), talebelerini en güzel terbiye eden, yetiştiren âlimlerden biri idi. Keşf ve

keramet sahibi evliyânın başta gelenlerindendir. Zamanında yaşayan evliyâ ve âlimler kendisine bağlıydılar. Abdülkâdir-i Geylânî (r.a.) gibi, evliyânın baş tacı olan bir zâtın hocası idi. Abdülkâdir-i Geylânî, hocası Hammâd'ı (r.a.) çok över, kerâmetlerini anlatırdı. Yine evliyânın büyüklerinden Tâc-ül-ârifîn Ebü'l-Vefâ (r.a.) Bağdad'a geldiğinde onun evinde kalır ve çok hürmet ederdi. Ebû Necîb Sühreverdî buyurdu ki: "Hammâd bin Müslim, benim karşılaştığım Bağdad evliyâsının en büyüklerinden idi. Onun büyüklüğünü, talebesi Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî'ye (r.a.) bakarak anlamak mümkündür. Abdülkâdir-i Geylânî, hocasının büyüklüğünü anlatan en büyük delildir."

Hammâd bin Müslim (r.a.), yapılması haram olan birşeyle karşılaşsa veya başkaları tarafından yapılan bir haram işi görse, hatâyı kendisinde bulur, tövbe ve istiğfar ederdi. Birgün yolda giderken, bir evden çalgı ve şarkı söyleyen bir kadının sesini işitti. Hemen tövbe ve istiğfar ederek evine gelip evdekilere, "Biz hangi günahı işledik de, bugün yolda bir günah ile karşılaştım?" diye sordu. Ailesi de, "Akşam eve, içinde canlı resmi olan bir tabak getirmişlerdi" dedi. Tabağı getirip kırdılar. "Bir daha da böyle birşey kabul etmeyiniz" buyurdu.

Ebû Necîb Sühreverdî anlattı: "Halîfe Müsterşid'in hizmetçilerinden birisi, Hammâd bin Müslim'i ziyaret etti. Hammâd bin Müslim o kimseye, "Sen, yüksek derecelere kavuşacak kabiliyette bir kimsesin. Dünyâya gönül bağlama, âhırete yönel ki, sonunda pişman

olmayasın" buyurdu. Hizmetçi bu sözü kabul etmedi. Çünkü kendisinin, halîfe Müsterşid'in yanında büyük bir yeri vardı. Başka birgün, o hizmetçi Hammâd bin Müslim'i (r.a.) ziyaret etti. Hizmetçiye, aynı sözleri yine buyurdu. Hizmetçi, bu doğru sözü dinlemekten kaçınınca, "Allahü teâlâ, seni, Rabbimizin indinde daha yüksek derecelere çıkarmak için, dilediğim şekilde hareketi bana bildirdi. Şayet kabul etmezsen, seni baras hastalığına uğratmakla emrolundum" buyurdu. Ebû Necîb der ki, "Vallahi, Hammâd Debbas'ın sözü daha tamam olmamıştı ki, hizmetçinin vücûdunu baras hastalığı kapladı. Hizmetçi kalktı, halîfenin huzuruna gitti. Halîfe doktorları çağırdı. Onu tedâvî için toplandılar. Fakat bir türlü tedâvî edemediler. Halîfe, hizmetçinin saraydan çıkarılmasını emretti. Hizmetçi saraydan çıkarılınca, doğru Hammâd bin Müslim'e geldi. Ne emrederse yapacağını ve sâdık bir talebe olacağına söz verdi. Bunun üzerine hizmetçinin gömleğini çıkarttırıp, "Ey baras! Bu vücuttan çıkıp, dilediğin yere git!" buyurunca, hizmetçinin vücûdu bir ânda eski hâline geldi, sıhhate kavuştu. Hizmetçi, ölünceye kadar Hammâd bin Müslim'in talebesi olmakla şereflendi. Dünyâyı bırakıp, âhıretini kazandı.

Hammâd bin Müslim'in tasavvufa âit pek kıymetli sözleri vardır. Buyurdu ki:

"Allahü teâlâya kavuşmanın en yakın yolu, onun sevgisidir. Sevginin saf hâli, nefsi mutmain etmekle mümkündür. Nefs mutmainne olmadıkça, hakîkî Allah sevgisi tadılamaz."

"Fena makamına kavuşmak (Allahü teâlâda fânî olmak) isteyen, O'ndan gelen herşeye, dert ve belâlara razı olmalıdır."

*1)Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 135*
*2)Kalâid-ül-cevâhir sh. 81*
*3)Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 409*

**HASEN BİN AHMED ATTÂR (Ebü'l-âla Hemedânî):**

Kıraat ve hadîs âlimlerinden. Edîb ve evliyâ bir zâttır. Künyesi Ebü'l-Alâ'dır. Hemedanlı olduğu için de "Hemedânî" denilmiştir. Kıraat ilmini İsfehan'da; Ebû Ali Haddâd ve diğer âlimlerden, Vâsıfta; Ebü'l-Izz Kalânisî'den, Bağdad'da; Bari' ed-Debbâs'dan. Ebû Bekr el-MUzrefî'den ve diğer âlimlerden öğrendi. Hadîs ilmini ise, önce Abdurrahmân ed-Devnî'den ve sonra İsfehan'da Ebû Ali Haddâd'dan öğrendi. Daha çok bu hocasının yanında kalıp, uzun müddet ondan ilim öğrendi. Horasan'da da Ebû Abdullah Ferâvî'den ve diğer âlimlerden hadîs-i şerif işitip, rivayet çtti. Daha sonra Bağdad'a gidip Ebü'l-Kâsım bin Beyân'dan, Ebû Ali bin Nebhan'dan, Ebû Ali bin Mehdî'den, Ebû Tâlib Yûsufi'den, İbn-i Hasin'den ve daha pekçok âlimden hadîs-i şerîf işitip, ilim aldı. Bundan başka, Bağdad'a ayrıca iki defa daha gidip, ilmî incelemeler yaptı. Ders verdi, İbn-i Sekîne ve diğerleri ondan kıraat ilmini öğrendiler. Bağdad'a ilim için yaptığı dört seferden sonra Hemedan'a döndü. Hemedan'da bir kütüphane

yaptırıp, kitaplarını bu kütüphaneye vakfetti, bağışladı. Bu kütüphanede, büyük âlimlerin gayet güzel hatla yazılmış eserleri bulunuyordu.

Hasen bin Ahmed, ömrünün son zamanlarında kıraat ve hadîs dersleri vermeyi bırakıp, daha çok işittiği hadîsi şerifleri rivayet etti. Ondan hadîs-i şerif işitip, ilim alan zâtlardan bir kısmı şunlardır: İbn-i Asâkir, Muhammed el-Hamâmî el-Vâ'iz, Ebü'l-Mevâhib bin Sasrî, Abdülkâdir er-Rehâvî, Yûsuf bin Ahmed eş-Şîrâzî ve daha pekçok âlim ondan hadîs-i şerîf işitip ilim almıştır. Kendisinden icazetli olarak en son rivayette bulunan âlim İbn-i Mukayreverî'dir.

İbn-i Sem'ânî onun hakkında: "Hafız, mutkîn (sağlamı, mukrî, fâzıl, hüsn-i sîret ve doğru istikâmet sahibi, cömert, gariblere yardım eden bir zât idi" demiştir. İbn-i Cevzî ise, Tabakâtında onun hakkında şöyle demiştir: "Hâfız (yüzbin hadîs-i şerifi senetleriyle bilen), mutkîn (hadîs ilminde sağlam güvenilir bir âlim), istikâmet sahibi ve cömert idi. Kıraat ve hadîs rivayeti kendisinde son bulan âlimlerdendir." Diğer bir eserinde ise, "Kıraat ve hadîs ilminde zamanının en meşhur âlimidir" demiştir.

Talebesi Abdülkâdir Rehâvî de şöyle demiştir: "O, çok hadîs-i şerif işitmesiyle, usûl ilmindeki üstünlüğü ile, elinde bulunan nüshalar bakımından ve kendi hattı ile yazdığı hadîs-i şeriflerin rivâyetindeki güvenilirliği bakımından, ilimde zamanındaki âlimleri aşmıştır. Neseb, târih, isimler ve künyeler, kıssalar ve siyer hususundaki hıfzı, ezberi bakımmdan çok ileri derecede

ilim sahibi idi. Birgün biz, onun dersinde bulunuyor idik. Hz. Osman ile ilgili bir mes’ele soruldu. Kâğıdı alıp, ezberinden yazmaya başladı. Biz de oturuyorduk. Uzunca bir fetva yazdı. Bu fetvasında Hz. Osman'ın nesebini, doğum ve vefât târihini, çocuklarının isimlerini, Hz. Osman hakkında söylenen şiirlerden bir kısmını ve onunla ilgili pekçok hususu yazmıştı."

Kıraat ilminde de o kadar meşhur olmuştu ki, kıraat âlimlerinin ismi geçtiği zaman, onların doğum ve vefât târihlerini, kimden ilim aldıklarını, isnadlarını birer birer sayardı. Nahiv ve lügat ilminde de âlim idi. Lügat ilminde, "Cemhere" adlı kitabı ezberlemişti. Hemedan'da ondan ders almak suretiyle, çok nahiv ve lügat âlimi yetişmiştir.

Dünyâ malına karşı düşkünlük göstermez idi. Bağdad ve İsfehan'a defalarca yaya ve kitapları omuzunda olduğu hâlde gidip gelmiştir. Kendisi şöyle demiştir: "Bağdad'da bir mescidde kalıyordum ve mısır ekmeği yiyordum." Edîb Ebü'l-Fâzıl bin Nebbân şöyle anlatmıştır: "Hafız Ebû Alâ'yı (Hasen bin Ahmed) Bağdad'ın bir mescidinde gördüm. Ayakta olduğu hâlde bir şeyler yazıyordu. Çünkü lâmba çok yüksekte idi. Sonra Allahü teâlâ onun şânını herkesin yanında yükseltti. O, memleketi Hemedan'a vardığında, onu görüp de hürmet için ayağa kalkmayan kalmamıştır. Hattâ çocuklar ve yahudiler bile ona hürmeten ayağa kalkarlardı. Çok defa Mişkan'a Cum'a namazı kılmaya giderdi. Şehir halkı onu şehir dışında karşılardı. Çocuklar ve müslüman olmayanlar da onu karşılayıp

da'vet ederlerdi. Kendisine bir deve veya birşey hediye edilse, talebelerine verirdi. Şüpheli şeyleri yemezdi. Ayrı bir medrese ve kendine mahsus bir yer istemez, kendi evinde ders verirdi. Günün yarısını hadîs-i şerîf dersi vererek, yarısını da kıraat dersi ve diğer dersleri vererek geçirirdi. Meclisine herkes gelip ondan istifâde eder, onu severdi. Mütevâzi giyinir, edeblere son derece riâyet ederdi. Birisi meclisine sol ayakla girse, çıkıp sağ ayakla girmesini isterdi. Hürmeten kıbleye karşı birşey koymazdı. Bir günde otuz fersah (180 km.) yol yürüyebilirdi. Bu hâl, onun nâdir hâllerinden (kerametlerinden) idi. Talhâ bin Muzaffer Alesî şöyle anlatmıştır: "Bağdad'da İbn-i Cevâlikî'nin kitapları satılıyordu. Hasen bin Ahmed de orada bulunuyordu. Kitaplarından bir bölümüne altmış dînâr istendi. Hasen bin Ahmed, parasını öbür Perşembeye vermek üzere satın aldı. Memleketi Hemedan'a gidip evini altmış dinara sattı. Parayı, söylediği gün getirip teslim etti. Bu hâlini kimse bilmiyordu. Daha sonra duyuldu."

İbn-i Cevzî şöyle anlatmıştır: "İşittim ki, vefâtından sonra rü'yâda şöyle görülmüştür. Kendisi duvarları kitapla örülmüş bir şehirde, etrafında da pekçok kitap bulunduğu hâlde görülmüş. "Bu ne hâlidir?" diye sorulunca, "Allahü teâlâdan dünyâda meşgul olduğum gibi meşgul olmayı istedim. Bunu bana ihsân etti" buyurmuştur."

Hasen bin Ahmed hazretlerinin eserlerinden bir kısmı şunlardır: El-Hâdî ilâ ma’rifet-il-mekâtı' vel-mebâdî fî resm-il-mushaf, Kitâb-ül-edeb fî hisân-ül-

hadîs, Gâyet-ül-ihtisâr fî kırâat-il-aşer lieimmet-il-emsâr, Zâd-ül-müsâfir (50 cild), Müfredât-ül-kurrâ.


1)*Tabakât-ı Hanâbile (zeyli) cild-1, sh. 324*
2)*Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 197*
3)*Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1324*
4)*Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 97*
5)*Tabakât-ül-huffâz sh. 473*
6)*Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 231*
7)*Tabakât-ül-müfessirîn cild-1, sh. 128*
8)*Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 494*


**HASEN BİN HATÎR EN-NU'MÂNÎ:**

Tefsîr, fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. Lügat, nahiv, kıraat, kelâm, mantık, astronomi, edebiyat, târih ve tıb ilimlerinde mütehassıs idi. Hîre hükümdarı Nu'mân bin Münzir'in soyundan geldiği için en-Nu’manî, Şîrâz'a gidip orada tahsil yaptığı için el-Fârisî denmiştir. 547 (m. 1152) de Nu’maniye'de doğan Hasen bin Hatîr'in künyesi Ebû Ali'dir. Ez-Zâhir ismiyle tanınır. Her türlü ilimdeki üstünlüğünü gören Sultan Osman bin Selâhaddin, onu, Kudüs’ten Kâhire'ye da'vet etti. Hasen bin Hatir (r.a.) Kâhire'ye gidip, oranın âlimlerine kelâm ilmine dâir ders verdi. Orada çok kıymetli eserler yazıp, 598 (m. 1202) senesinde vefât etti.

Kahire halkının çok sevdiği ve saygı gösterdiği Hasen bin Hatîr, tefsir ilminde Tâc-ül-kurrâ'nın "Kitâbu lübâb-it-tefsîr'ini; fıkıhta İmâm-ı Gazâlî'nin "Kitâb-ül-veciz" ini ve Muhammed bin Hasen eş-Şeybânî’nin

"Kitâbu câmi-üs-sagîr"ini; kelâm ilminde Şihristânî'nin "Kitâbu nihâyet-il-ikdâm"ını; lügatta İbn-i Dureyd'in "Kitâb-ül-cemhere"sini Ebû Ali'nin "Kitâb-ül-îzâh"ını ve Sâhîb bin Abbâd'ın "Arûz"unu ezberledi. Talebelerinden Ebû Ca'fer Muhammed bin Abdülazîz el-İdrisî ve el-Hasenî es-Sa'îdî meşhurdur.

İbn-i Neccâr onun hakkında şöyle demektedir: "Hasen bin Hatîr, tefsir, kıraat, meânî, fıkıh, usûl, kelâm, mantık, hesab, heyet (astronomi) ve tıp ilminde âlimdir. Ayrıca lügat, nahiv, aruz, ahbâr ve arab şâirlerini iyi bilirdi."

Hasen bin Hatîr, Kur'ân-ı kerîm tefsiri de hazırlamıştır. Bu eserden başka, "Kitâb fî şerh-is-sâhihayn (Kitâb-ül-huccet)", "Kitâb fî ihtilâf-is-Sahâbe vet-Tâbiîn ve fukahâ-il-Ensâr", "Telhîs-ül-if-sâh an-şerhi meânis sahîh"i vardır. Hutbeleri, va'z evrakları da bunlara eklenebilir.

*1)Mu'cem-ül-üdebâ, cild-8, sh. 100, 108*
*2)Cevâhir-ül-mudiyye, varak, 58 a*
*3)Bugyet-ül-vuât, sh. 219*
*4)Keşf-üz-zünûn, sh. 33, 122, 460, 486, 600*
*5)Ravdât-ül-Cennât, sh. 223*

**HASEN BİN MÜSLİM (Zâhid Ebû Ali Fârisî):**

Tasavvuf ve Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi, zâhid. Künyesi, Ebû Ali olup, ismi, Hasen bin Müslim bin Hasen'dir. 504 (m. 1110) yılında Bağdad civarında Hûrâ köyünde doğdu. Daha sonra Fârisiyye denilen bir köye

gitti ve oraya yerleşti. Doğduğu ve yerleştiği yerlerden dolayı, Hûrî ve Fârisî nisbet edildi. Zâhid-i Irak lakabı verildi. 594 (m. 1198) yılında Fârisiyye'de veya Kâdisiyye'de vefât etti.

Küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberleyen Zâhid Ebû Ali Fârisî, zamanın ileri gelen âlimlerinden kıraat, hadîs ve fıkıh dersleri aldı. Ebü'l-Bedr Kerhî'den, hadîs ve fıkıh ilmini öğrendi. Bağdad'da birçok âlimin sohbetinde bulunup, ilimlerinden istifâde etti. Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin ölü kalbleri dirilten sohbetlerinde bulundu. Kalbi, günahların kirlerinden kurtuldu. Resûlullahın (s.a.v.) güzel ahlakıyla ahlâklandı. Bütün hâl ve hareketlerini Resûlullahın (s.a.v.) ve Selef-i sâlihînin hâl ve hareketlerine uydurmak için gayret etti. Hep Allahü teâlânın varlığını ve ni'metlerini düşünür, lüzumsuz konuşmazdı.

Kimsenin işine karışmaz, kimse ile münâkaşa etmezdi. Mümkün olduğu kadar az konuşur, dâima Allahü teâlânm ismini zikretmekle meşgul olurdu. Her işinde Selef-i sâlihînin bildirdiği bilgilere uyar, dînin bütün hükümlerine tâbi olarak çalışır ve ilimden arta kalan zamanda ibâdetle meşgul olurdu. Gündüzleri hep oruçlu olup, geceleri namaz kılardı. Devamlı Kur'ân-ı kerîm okurdu. Allah aşkı ile kalbi yanar, gözlerinden hiç yaş eksik olmazdı. Yaptığı her işi Allahü teâlânın rızâsı için yapardı. O'nun rızâsı olmayan her işi terk ederdi. Hanbelî mezhebihe göre fetva verirdi. Halîfe, devlet adamları ve halktan kimselerin yanında, yırtıcı hayvanlarda kendisini ziyaret ederlerdi. Ziyaretine

gelen insanlara nasihatlerinde, Resûlullahın (s.a.v.) hadîs-i şeriflerinden, Selef-i sâlihînin îslâmiyete hizmetlerinden, güzel sözlerinden ve örnek hayatlarından bahseder, Allahü teâlânın emirlerine uyup yasaklarından sakınmayanların, Cehennem ateşinden kurtulamayacağını anlatırdı.

Pekçok talebe yetiştirdi. Bulunduğu beldeler feyzleriyle nurlandı. Gönüller, Allah aşkı ile yandı. Talebeleri, kimsenin kavuşamayacakları üstünlüklere eriştiler. Hocalarının kerametlerini gördüler, Allahü teâlâya şükrettiler. Ondan aldıkları ilim ve feyzi, insanlara yaymak için gayret ettiler. Kerametlerinden biri şöyledir: Talebelerinden biri, hocasının yanında kaldığı birgün ihtilâm olmuştu. Gusl abdesti almak için nehre gitti. Ağaçların arasında elbiselerini çıkardı. Peştemalını çekip gusl abdesti almak için nehre girdi. O, gusl abdesti alırken, yırtıcı bir hayvan gelerek elbisesinin üstüne yatıp uyudu. Talebe, nehirden çıkınca ne yapacağını şaşırdı. Hem korkuyor, hem üşüyordu. O sırada Ebû Ali Fârisî hazretleri geldi. Cübbesinin yeni ile hayvana dokunup, "Ey mübarek hayvan! Biz sana misâfirlerimizi rahatsız etme demedik mi?" buyurdu. Hayvan kalkıp sessizce uzaklaştı. Talebede elbisesini alıp giydi.

*1)Tabakât-ı Hanâbile (zeyli) cild-1, sh. 395*
*2)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 316*

**HASEN BİN SAFÎ EL-BAĞDÂDÎ: (Melik-ün-**

**Nuhât):**

Şâfiî âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Hasen bin Safî bin Abdullah bin Nizâr bin Ebü'l-Hasen el-Bağdâdî, künyesi Ebû Nizâr, meşhur lakabı ise Melik-ün-Nuhât'dır. 489 (m. 1096) senesinde Bağdad'da Dâr-ür-rakîk sokağında dünyâya geldi.

Genç yaşında ilme yöneldi. Zemânının en meşhur âlimlerinden ilim öğrendi. Fıkıh, kelâm, usûl-i fıkıh, edebiyat ve nahiv ilimlerinde meşhur oldu. Bilhassa nahiv ilminde öyle bir dereceye ulaşdı ki, "Melik-ün-nuhât" (nahivcilerin sultânı) lakabını aldı ve bu isimle zikredildi.

520 (m. 1126) de Bağdad'dan ayrıldı. Bir müddet Vâsıt şehrinde kaldı ve orada ilim öğretti. Horasan, Kirman ve Gazne gibi belli başlı ilim merkezlerini dolaştı. En son Dımeşk'a geldi ve buraya yerleşti. 568 (m. 1173) senesi Şevval ayının sekizine rastlayan Salı günü Dımeşk'de vefât etti. Bâb-üs-sagîr kabristanına defn olundu.

Ebû Nizâr (r.a.), Şerif Ebû Tâlib ez-Zeynebî'den hadîs ilmini, Ahmed el-Unsuhî'den Şafiî fıkhını, Ebü'l-Feth Burhân'dan usûl-i fıkıh, Es'ad el-Mihenî'den dört mezhebin mukayeseli fıkhını, Ebû Abdullah el-Kayrevânî'den kelâm ilmini, Ebü'l-Hasen Ali bin Zeyd el-Fasîhî'den de nahiv ilmini öğrendi.

Mu'cem-i Yâkut'da diyor ki: "Ebû Nizâr, doğru i'tikâdlı (Ehl-i sünnet i'tikâdında), kerîm, hâlleri güzel olan bir zât idi."

Nahiv ilminde el-Hâvî (iki cild), el-Umd, el-

Müntehâb, Şafiî fıkhında el-Hâkim, usûl-i fıkıhda Muhtasâr-ı usûl-i fıkh, kelâmda Muhtasar fî usûl-üd-dîn, on cildlik uslûb-ül-hak fî ta'lîl-il-kırâat ve Dîvânı vardır. Dîvânında Peygamberimizi (s.a.v.) medh eden çok kıymetli şiirleri vardır.

Vefâtından sonra rü'yâda görülüp, Allahü teâlânın kendisine nasıl muamele ettiği sorulunca; bir şiiri sebebiyle Allahü teâlânın kendisini affettiğini haber verdi.

*1)Tabakât-üş-Şâfıiyye cild-7, sh. 63*
*2)Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 504*
*3)Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 230*
*4)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 227*
*5)Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 92*
*6)Keşf-üz-zünûn sh. 391, 624, 628, 815*

**HATÎB HASKEFÎ (Yahya bin Selâma):**

Edebiyat ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi, şâir ve hatîb. Künyesi Ebû Fadl olup, ismi, Yahya bin Selâme bin Hüseyn'dir. 459 (m. 1067) yılında, Diyârbekr civarında Tanza köyünde doğdu. Dîni İslama hizmetlerinden dolayı Muinüddîn lakabı verildi. Hısn Keyfâ'da tahsil görüp, Meyyâfârikîn'e hatîb ta'yin edilmesinden dolayı Hatîb-i Haskefî denildi. 551 (m. 1156) yılında Meyyâfârikîn'de vefât etti.

İbrâhim bin Abdullah bin İbrâhim Tanzî gibi hadîs ve fıkıh âlimlerinin yetiştiği, Diyârbekr civarında bir köy olan Tanza'da doğan Hatîb Haskefî, ilk tahsilini orada

yaptı. Din ve âlet ilimlerinde temel olan bilgileri öğrendi. Yine aynı bölgedeki ilim merkezlerinden olan Hısn Keyfâ'ya (Bugün Mardin'in Gercüş ilçesine bağlı Hasankeyf'e) gitti. Orada ilim tahsili yaptıktan sonra Bağdad'a gitti. Bağdad'da Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden fıkıh, Ebû Zekeriyyâ Hatîb Tebrizî'den fıkıh ve edebiyat ilimlerini öğrendi. Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerinde âlim, Arabî ilimlerde mütehassıs oldu. Edebiyat ilimlerinde ve şiir yazmada derecesi çok yükseldi. Memleketine döndü. Meyyâfârikîn'e hatîb ve fetva reîsi ta'yin edildi. İnsanlar etrafına toplanır, ona fetva sorarlardı. Hitabet ve belagatı çok üstündü. Allahü teâlânın dînini insanlara öğretmek için va'z ve nasihatlerde bulunurdu. İnsanların ihtiyaçlarını görür, onların yanlış hareketlerine sabreder ve Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğrenmeleri için çalışırdı.

Birçok talebe yetiştirdi. Kıymetli kitaplar yazdı. "Dîvâni şiir", "Ümdet-ül-iktisâd fin-nahv" ve "Dîvân-i resâil" adlı kitaplar onun eserleri arasındadır.


1)*Vefeyât-ül-a'yân cild-6, sh. 205*
2)*Tabakât-üş-Şâfiîyye cild-7, sh. 330*
3)*Tabakât-üş-Şâfiîyye (Esnevî) cild-1, sh. 438*
4)*Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 168*
5)*El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 238*
6)*Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 201*


**HAYÂT BİN KAYS EL-HARRÂNÎ:**

Harran'da yetişen evliyânın büyüklerinden, ariflerin

ileri gelenlerinden. İsmi, Hayât bin Kays bin Rahhâl bin Sultan el-Ensârî el-Harrânî'dir. Irak'a bağlı Harran şehrinde doğup yetiştiği için "Harrânî" nisbeti ve "Şeyh-ül-Kıdve" lakabı ile meşhur oldu. Doğum târihi hakkında, kaynaklarda bir bilgiye rastlanamamıştır. Ömrünün 50 senesine yakınını Harran'da geçirmiş büyük bir velîdir. İnsanlar ve ba'zı sultanlar, onu ziyaret edip duâsını alırlar, onunla beraber olmakla bereketlenirlerdi. Yüksek hâllerin ve kerametlerin sahibi olup, ehliyeti, ihlâsı, iffeti ve dînine çok bağlı olan bir zât idi. Cömertliğiyle meşhurdu. 581 (m. 1185) yılında orada vefât etti. Harran'ın dışına defnedildi. Kabri, ziyaretçilere açık bulundurulmaktadır.

Büyük bir velî olan Hayât bin Kays hazretlerinin çok kerametleri görülmüş, akılları durduracak hayret verici hâlleri müşahede edilmiştir. Büyük himmet sahibi olup, yüksek makamlara kavuşmuştu. Keşf ve kerametleri, açık ve meydanda olan bir zât idi. Allahü teâlâya yakınlık derecesi bakımından yüksek bir mevkide bulunuyordu. Hakikat ilimlerinde derin bilgisi vardı. Sayısız kerametleri yanında, hikmetlerle dolu, yüksek hakikatleri açıklayan sözleri de çoktur. İlimde ve tarikatta o kadar yükselmişti ki, himmet ve tasarrufları "Yed-i Beyzâ"ya benzetilirdi. Yed-i Beyzâ, Mûsâ aleyhisselâmın mu'cize olarak gösterdiği beyaz ve parlak olan sağ eli olup, istediği vakit yakasına sokup çıkardıkça, güneş gibi bir ilâhî nur parlamağa başlardı. Düşmanları bu nûr-i ilâhîyi gördüklerinde, hemen kaçıp dağılırlardı. Bu ta'bir, mecaz olarak, keramet ve

harikulade hâller ve meziyetler hakkında da kullanılırdı. O, her yönden ilim ve hâl sahiplerine ışık tutmuş ve kendisine ilim, hâl ve zühd yönünden reislik verilmiştir. Bu hususlarda, birçok evliyâ kendi talebelerinin terbiyesini ona havale etmişler ve onun sayesinde çok kimseler makam ve hâl sahibi olmuşlardır. Ondan sayısız kimseler, ders ve feyz almışlardır. Yetiştirip me'zun ettiği talebelerinin sayısı da hayli kalabalıktır. Yetiştirmiş olduğu talebeler, karanlık bir gecede parlayan yıldızlar misâlî, seçilmiş ve keramet ehli zâtlardır.

Evliyânın büyüklerinden birçoğu, onun hâllerini beğenip, söylediklerini tekrar etmişler ve birçok âlim de, onun büyüklüğünü her vesîle ile dile getirmişlerdir. Âlim ve câhil, herkes ondan istifâde etmiş, Harran halkının başı sıkıştığında doğruca ona koşmuştur. Meselâ Harran ovasında, ba'zan günlerce suyun damlası bulunmaz olurdu. Halk, bunun çâresini bulmuştu. Hemen Hayât bin Kays hazretlerine koşar, onun duâsını alır, duâsının himmet ve bereketiyle yağmur yağar, halk susuzluktan kurtulurdu. Bu hususta onun yardımları saymakla bitirilemez. Sultan Nûreddîn Zengî onu ziyaret edip, hıristiyanlara karşı yaptığı cihâdda azim ve gayretini kuvvetlendirirdi. O da, onun muvaffak olması için duâ ederdi. Sultan Selâhaddîn-i Eyyûbî de ziyaret eder, ondan duâ isterdi. Duâsını alarak yaptığı harbi kazanırdı.

Hayât bin Kays el-Harrânî hazretlerinin kerametleri meşhurdur. Oğlu Ebû Hafs Ömer şöyle anlatır: Şeyh

Zagîb er-Rahâbî, babamın ziyaretine gelmişti. Babam ise, sabah namazından sonra evinin kapısında oturmuş, kendi işi ile meşgul oluyordu. Zagîb er-Rahâbî gelip kapının diğer tarafına oturdu. Babam, onunla hiç konuşmadı. Şeyh Zagîb, buna alındı ve içinden: "Tâ Rahâbe'den geldim de, bana hiç iltifat edip konuşmadı. Hiç böyle olur mu?" diye düşündü. Babam ona hemen şöyle seslendi: Benim hakkımda kalbinden geçirdiğin şu i'tirâzından dolayı, sana bir zarar geleceğinden korkuyorum. Bunun dış a'zâlarında mı, yoksa iç a'zâlarında mı meydana gelmesini istersin?" O da: "Dış a'zâlarımda olsun!" deyince, babam elini uzattı, o ânda gözlerinden bir tanesinin şekli ve yeri değişip rahatsızlandı. Adam kalkıp hürmet gösterdi ve oradan ayrıldı ve memleketi olan Rahâbe'ye döndü. Birkaç sene sonra, kendisine bir yerde tesadüf ettiğimde, gözünün iyileşmiş olduğunu gördüm. Sebebini sorunca: "Bir zikir halkasına iştirak ettim. Orada babanızın talebelerinden biri ile görüştüm. Ellerini hasta gözüme koyunca, hemen iyileşip eski hâline döndü" diye cevap verdi. O gün, baban benim gözüme parmağı ile işaret ettiği zaman kalb gözüm açılmış, onun feyzi ile birçok garîb şeyler görmüştüm."

Abdüllatîf bin Ebi'l-Ferec anlatır: "Harran'da bir cami yapılıp, sıra mihraba gelince, kıble hususunda Hayât bin Kays hazretleri ile camiyi yapan zât arasında ihtilâf çıktı. Sonunda Hayât bin Kays ustaya: "önüne bak, kıbleyi göreceksin!" buyurdu. O zât da, önüne baktığında bir de ne görsün, Kâ'be önünde duruyordu!

Bunu gören o zât, düşüp bayıldı."

Necîbüddîn Abdü'l-Mün'îm el-Harrânî anlatır: "Birgün, Hayât bin Kays hazretleri ile beraberindekiler, yolculuğa çıkmışlardı. Yorulunca, bir yerde dinlenmek istediler. Ümm-i Gâylân denilen bir ağacın altında istirahate çekildiler. Bir aralık hizmetçisi, Hayât bin Kays'a: "Ben, hurma yemek istiyorum!" dedi. O da, ona: "Şu ağacı salla, hurma düşer ve yersin!" deyince, hizmetçi: "Bu ağaç Ümm-i Gâylân denilen bir ağaçtır, hurma ağacı değildir" dedi. Hayât bin Kays hazretleri, "Ben sana o ağacı salla diyorum" deyince, hizmetçi ağacı sallamak zorunda kaldı. Ağacı sallayınca, misk gibi yaş hurma dökülüverdi. Dökülen hurmaları yediler, doydular ve sonra orasını terk ettiler."

Salih bin Ganim bin Ya'lâ anlatır: "Güzel bir günde, Yemen'den Hind Denizine bir sefere çıkmıştık. Denizin ortasına ulaştığımız zaman, şiddetli esen fırtına ve dalgalara tutulmuştuk. Gemimiz hasara uğrayıp delindi. Ben, bir tahta parçasına tutunarak, kimsenin yaşamadığı bomboş bir adaya ulaştım. Çok gezdiğim hâlde hiç kimseyi göremedim. Orada bir mescid görüp, içeriye girdim. Mescidde bulunan dört kişi, kıbleye yönelmiş, tâat ve zikir ile meşgul oluyorlardı. Selâmlaştıktan sonra hâlimi hatırımı sordular. Ben de, onların hâllerini müşahede etmeye devam ettim. Yatsı namazı vakti olunca, Hayât bin Kays hazretleri içeriye girdi. Onların yanına yaklaşıp selâm verdi. Namaz kılmak için öne doğru geçti. Onu imâm yapıp, yatsıyı cemâatle kıldılar. Sabaha kadar, ibâdet, tâat ve zikir ile

meşgul oldular. Sabah namazı da kılındı. Namazdan sonra, Hayât bin Kays hazretlerinin: "Ey tövbe edenlerin sevgilisi! Ey ariflerin neş'e, sevinç kaynağı! Ey âbidlerin gözbebeği! Ey yalnızların dostu! Ey sığınanların sığınağı ve ey ümidini kesenlerin dayanağı! Ey sıddîkların kalblerinin kendisine meylettiği ve sevgililerinin kalblerinin kendisiyle dost olduğu ve korkanların himmetinin kendisine bağlandığı yüce Rabbim!" dîye münâcaatta bulunduğunu, yalvardığını işittim. Sonra ağladı. O sırada etrafı, aydınlatan nurlar gördüm. Onlar sebebiyle, ayın ondördündeki parlaklık gibi her taraf aydınlanmıştı. Sonra o mescidden: "Sevenin, sevgiliye gitmesi, büyük 'bir iştir. Çünkü, kalbte korkulardan meydana gelen dehşetli üzüntü vardır. Ey sevgili! Ben ıssız çölleri yürüyerek katediyorum. Karşılaştığım bütün ovalar ve dağlar, beni hep sana gönderiyor" ma'nâsındaki beyitleri söyleyerek çıkıp gitti. Orada bulunanlar, bana: "Bu zâta tâbi ol!" dediler. Ben de, onun peşine takıldım. Yer ve gök, denizler ve dağlar, sahralar, onun ayağı altında duruluyordu. O, her adımını atışında, "Yâ Rabbî! Hayât'a hayat ver!" diyordu. Az zaman sonra, bir anda yeryüzü bizim için katlanıp, hemen Harran'a geldik. Oradakiler henüz sabah namazını kılıyorlardı."

Ebû Abdullah el-Kureşî diyor ki: "Vefâtlarından sonra kabirde, hayatlarındaki gibi kerametleri ve tasarrufları devam eden dört evliyâ gördüm. Bunlar: Ma'rûf-i Kerhî, Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî, Ukayl-i Münbecî ve Hayât bin Kays el-Harrânî hazretleridir."

Hikmetlerle dolu, kalblere te'sir eden sözlerinden ba'zıları şunlardır:

"Vefanın hakikati, gaflet uykularından uyanmaktır ve bütün gayelerin, her türlü dünyâ arzularından kurtulup, uzaklaşmasıdır. Hakka yönelip, ezelde verilen ahde sadâkat göstermektir."

"Kalbinde, Allah korkusu bulundurmak ve sıddîklerin hâlleri ile hallenmek isteyen kimse, her işinde sünnet-i'seniyyeye yapışmalı, onu mutlaka yerine getirmeli ve helâl lokma yemelidir. İnsanın meleklik sıfatından mahrum olması, haram yemesi ve Allahü teâlânın yarattıklarına eziyet etmesi sebebiyledir."

"Kalb yumuşaklığını, Allah adamı olan evliyânın sohbetlerine devam etmekte aramalıdır. Kalb nurunu da, sohbete olan gayreti devam ettirmede aramalıdır."

"Sâdık talebenin alâmeti şudur ki; bir ân dahi olsun, Rabbini zikretmekten, O'nu hatırlamaktan ayrılmamalı ve O'nun hakkını gözeterek, farzlara ve sünnetlere devam etmeli, dünyânın geçici zevklerinin sevgisini kalbe sokmayıp atmalı ve kalbinde dâima cenâb-ı Hakkın sevgisini bulundurmalıdır."

"Vera' ve zühdden ayrılma. Zühde, ibâdet etmek niyetiyle sarılmalı, yoksa kendisinin zühd sahibi olduğunu gösterip, dünyalıklara kavuşmak için onu vesile etmemelidir."

"Muhabbet, ya'nî Allahü teâlâyı sevmek, ma'rifetin (ya'nî O'nu tanımanın) ve Hakka giden yolun en büyük nişanıdır. Bakî (ya'nî sonsuz var) olan sevgiliye, muhabbet ile kavuşulur."

*1)Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 153*
*2)Kalâid-ül-cevâhir sh. 115*
*3)Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 410*
*4)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 269*
*5)Tabakât-ül-evliyâ sh. 430*
*6)Nefehât-ül-üns sh. 612*

**HİBETULLAH BİN MÜBÂREK ES-SEKATÎ:**

Hanbelî âlimlerinden. İsmi, Hibetullah bin Mübarek bin Mûsâ bin Ali bin Yûsuf es-Sekatî'dir. Künyesi Ebü'l-Berekât'tır. 445 (m. 1053) senesinde Bağdad'da doğdu. Hadîs-i şerîf öğrenmek için çok seyahatler yaptı. Birçok âlimden hadîsi şerif dinleyip yazdı. Kadı Ebû Ya'lâ'dan fıkıh ilmini öğrendi. Arab dili ve edebiyatında da pek mahirdi. Çok güzel şiirleri vardır. 509 (m. 1115) senesi Rabî'ül-evvel ayının yirmiüçüncü günü Bağdad'da vefât etti. Cenaze namazını, Ebü'l-Hattâb Câmii'nde, büyük fıkıh âlimi el-Kelûzânî kıldırdı. Sonra Bâb-ı harb mezarlığına götürülüp, Mensur bin Ammâr'ın kabri yanına defnedildi.

Hadîs ilmine karşı büyük arzusu bulunan Hibetullah bin Mübarek, önce memleketi olan Bağdad'da, sonra da Vâsıt, Basra, Küfe, Musul, İsfehan, Cibâl ve daha başka yerleri dolaşarak birçok hadîs âlimlerinden hadîsi şerif dinledi. Hadîs-i şerif toplayıp yazmada büyük gayretler gösterdi. Hadîsi şerifleri ve Arab dilini iyi bilirdi. Fazîleti, üstünlüğü çok olan bir zât idi. Büyük hadîs âlimi Dâre Kutnî'nin eshâbından, arkadaşlarından ve

talebelerinden, İbn-i Şâhîn'den, İbn-i Habbâbe'den, el-Muhlis'ten, el-Harbî'den ve onların derecesindeki âlimlerden ve diğerlerinden hadîs-i şerifler yazdı. Kendi akranı olan âlimlerden de hadîsi şerifler bildirdi. Bu hususta o derece ileri gitti ki, birçok hadîs âlimlerinin rivayet ettiği hadîsleri topladı ve onların yazdıklarını tahric etti, hangi hadîs kitaplarında olduğunu bildirdi. Bu hususta sekiz büyük cild hâlinde "Mu'cem-üş-Şüyûh" isminde bir eser yazdı. Ayrıca onun "Târîh-i Bağdâd" kitabına yaptığı zeyli, ilâvesi de kıymetli bir târih eseridir.

O, güvenilir bir hadîs âlimidir. Büyük hadîs âlimi es-Silefî onu övmekte ve kendilerine yetiştiği hadîs hafızlarının en büyüklerinden saymaktadır.

Onun "El-Ikd-ül-ferîd fî ittisâl-il-esânîd" isminde kıymetli bir eseri daha vardır.

*1)Mucem-ül-müellifîn cild-13, sh. 114*
*2)Tabakâtı Hanâbile (zeyli) cild-1, sh. 114*
*3)El-A'lâm cild-8, sh. 75*
*4)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 26*
*5)Keşf-üz-zünûn sh. 1735*

**HUBÛŞÂNÎ (Necmüddîn Muhammed bin Muvaffak):**

Hadîs, tasavvuf, kelâm ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Berekât olup, ismi, Muhammed bin Muvaffak bin Sa'îd bin Ali bin Hasen bin Abdullah'tır. 510 (m. 1116) yılında Nişâbûr yakınlarında" Hubûşân

köyünde doğdu. Doğduğu yere nisbetle Hubûşânî denildi. Allahü teâlânın dînine olan büyük hizmetinden dolayı Necmüddîn lakabı verildi. 587 (m. 1191) yılında Kâhire'de vefât etti. İmâm-ı Şafiî hazretlerinin türbesinde İmâm'ın ayak ucuna defnedildi.

Memleketinde temel din bilgilerini ve yardımcı ilimleri öğrendikten sonra Nişâbûr'a giden Necmüddîn Ebü'l-Berekât Hubûşânî, İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin talebesi ve oradaki Nizamiye Medresesi müderrisi Muhammed bin Yahya Nişâbûrî'ye talebe oldu. Hadîs, fıkıh ve kelâm ilimlerinde kendini yetiştirdi. Çeşitli ilim merkezlerini ziyaret edip, âlimlerin ilminden istifâde etti. 565 (m. 1169) yılında Mısır'a gitti. Kâhire'de bir mescidde ikâmet etti. Ebü'l-Es'ad Hibetürrahmân bin Kuşeyrî'den hadîs ilmi öğrendi. Daha sonra İmâm-ı Şafii hazretleri için bir türbe yaptırdı. Yine türbenin yanına Selâhaddîn-i Eyyûbî tarafından yaptırılan medreseye 575 (m. 1180) yılında müderris ve mütevelli ta'yin edildi. O sırada Selâhaddîn-i Eyyûbî, Fatımî halîfesi Adîd'in veziri idi. Selâhaddîn-i Eyyûbî, Ehl-i sünnet ulemâsını Mısır'a çekerek medreseler açıyor, çoğunluğu sağlayarak Eshâb-ı kirâm düşmanlarını bertaraf etmek istiyordu. Selâhaddîn-i Eyyûbî, Hubûşânî'yi çok sever, izzet ve ikramda kusur etmezdi. Onun her istediğini yapar, Ehl-i sünnet i'tikadını ve güzel ilimleri yayması için elinden gelen imkânı seferber ederdi. Allahü teâlânın sevgili kullarından olan Hubûşânî de, Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin zafer kazanması için duâ ederdi. Emr-i ma'rûf yapar, doğru yolu öğrenmeleri ve

Ehli sünnet ve cemâat yolunun kılıcı Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin etrafında toplanmaları için insanlara nasihatlerde bulunurdu. Mısır Fatımî halîfesi uzun bir rahatsızlıktan 567 (m. 1171) yılında ölünce, hâkimiyeti zâten elinde tutmaya kararlı olan Selâhaddîn-i Eyyûbî, hemen ilk Cum'a günü hutbelerde Abbasî halîfesi adına hutbe okutmaya karar verdi. Ancak, Fatımî ordusu içinde hâlâ bozuk i'tikâdlılar, Ermeni okçular ve yabancı askerler büyük yekûn tutmaktaydı. Sudan ve yukarı Mısırlıların ne yapacağı anlaşılamıyordu. Bu yüzden Selâhaddîn-i Eyyûbî, herhangi bir fitne zuhurundan endişeliydi. Halk tarafından çok sevilen, sözünde ve işinde doğruluğu ve dîninde sağlamlığı ile tanınan, dînin yıldızı Ebü'l-Berekât Hubûşânî, fitne zuhurunu önlemek için camide hazır bulundu. Hatîb hutbeye çıkınca, minberin önünde oturan Hubûşânî, elinde âsâsı ayağa kalktı. Hatîbden, hutbede Abbasî halîfesinin ismini zikretmesini istedi. Böyle mübarek bir zâtın emri ile okunan hutbeyi, halk sükût içinde dinledi. Hiçbir hâdise çıkmadı. Haber Bağdad'a ulaşınca, büyük memnuniyet uyandırdı. Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin üstün gayretleri ve Ehl-i sünnet ulemâsının duâ ve desteğiyle, fiilen ortadan kalkmış olan Eshâb-ı kirâm düşmanı olan Fatımî halifeliği, ikiyüzyetmişi iki senelik ömrünü tamamlayarak, resmen ilga edilmiş oldu. "Selâhaddînsi Eyyûbî, Emîr Nûreddîn Zengî'nin emrînde fetihlere ve dîn-i îslâmın yayılması işine devam etti. Önceden başlattığı ilim ve irfan hareketini daha da geliştirdi. Nûreddîn Zengi'yi örnek alarak, çeşitli îslâm

memleketlerindeki âlimleri topladı. Hanefi, Hanbeli, Mâliki ve Şafiî mezhebi âlimleri için medreseler yaptırdı. Ehl-i sünnet i'tikâdına uymayan sapık inanışlı kimselerin halk üzerinde bıraktığı kötü izleri ve zulmeti gidermek için çalıştı. Emir Nûreddîn Zengî'nin vefâtından sonra 570 (m. 1175) yılında Bağdad'daki Abbasî halîfesi el-Mtistedî'nin gönderdiği temliknâme ile bağımsızlığı tasdik edildi. Bağımsızlığını kazandıktan sonra, kahraman İslâm askerlerinden güçlü ordular kurdu. Âdil idaresi ile halkına kendisini sevdirdi. Müslümanları katlederek Kudüs'e yerleşen zâlim haçlı askerlerinin tasallutundan mübarek beldeleri kurtardı. Çıktığı seferlere Ebü'l-Berekât Hubûşânî hazretlerinin duâsını almadan çıkmazdı.

Sultan Selâhaddîn-i Eyyûbî, zâlim haçlı askerlerine karşı Remle tarafına sefere çıkmadan önce Hubûşânî hazretlerine geldi. Ona veda edip duâsını almak istedi. Ebü'l-Berekât Hubûşânî, halkın üzerinden vergi yükünü hafifletmesini istedi. O bunu yapamayacağını söyledi. Hubûşânî, bu hâle incindi. "Allah sana yardım etmesin" sözü, gayr-i ihtiyârî ağzından çıktı. Âsâsıyla Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin başlığına dokundu. Selâhaddîn-i Eyyûbî, oradan ayrılıp savaşa gitti. Savaş neticesinde haçlı askerlerine karşı muzaffer olamadı. Ordusu dağıldı. Haçlılardan çok, Sina çölünün sıcağı askerlerini kırdı. Selâhaddîn-i Eyyûbî, çıktığı bütün seferlerde Hubûşânî hazretlerinin duâsını alırdı. Bu seferinde muvaffak olamamasının sebebinin, duâ yerine bedduâ alması olduğunu düşündü. Seferden döner dönmez, Hubûşânî

hazretlerinin elini öpüp duâsını aldı. Bu hâdiseden sonra, Hubûşânî hazretlerine karşı sevgisi arttı. Kalbini incitmek tehlikesinden dolayı korku içinde bulundu.

Birgün Hubûşânî, İmâmı Şafiî hazretlerinin türbesinin yanında ders vermekteydi. Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin vezîri Kadı Fadıl, İmâm-ı Şafiî hazretlerini ziyaret için türbeye girdi. Hubûşânî'nin ders vermekte olduğunu görünce, onun tarafına oturdu. Sırtını İmâm-ı Şafiî'nin türbesine dönmüştü. Hubûşânî, ikaz etti. "Kalk, kalk! Yönünü İmâm'a dön!" buyurdu. Kadı Fadıl, "Her ne kadar ona sırtımı dönmüş isem de, gönlüm ondan ayrı değildir" diye cevap verdi. Ebü'l-Berekât Hubûşânî bu sözü beğenmedi. O yüce İmâmın karşısında kendisine hürmet için İmâm-ı Şafiî hazretlerine karşı edebsizlik yapılmasına tahammül edemeyip onu azarladı. Sonra, "Biz böyle yapmayız. Hem kalıbımızla hem kalbimizle ona yöneliriz" dedi.

Birgün Melik-ül-Azîz Osman, merkebe binerek Hubûşânî hazretlerini ziyarete geldi. Hubûşânî, melikle müsâfeha ettikten sonra su isteyip elini yıkadı ve şöyle ilâve etti. "Ey Oğlum! Siz merkebin yularını tutarsınız, hizmetçileriniz de dikkat göstermezler, elinize merkebin teri bulaşabilir. O yüzden elimi yıkadım" buyurdu. Melik Azîz de, "öyleyse, yüzünüzü de yıkamanız icâb edecek. Çünkü, müsâfehadan sonra elinizi yüzünüze sürdünüz" dedi. Necmüd-dîn Hubûşânî de, "Evet, haklısınız" buyurup yüzünü yıkadı.

Necmüddîn Ebü'l-Berekât Hubûşânî hazretleri, İmâm-ı Şafiî hazretlerine büyük hürmet gösterirdi.

Onun türbesini Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin yardımıyla yeniden tamir ve tanzim ettirdi. Yanına, onun mezhebinin öğretileceği bir medrese yaptırdı. İmâmı Şafiî hazretlerinin yanına defnedilmiş olan, Allahü teâlâyı yaratıklarına benzeterek, Ehl-i sünnet ve cemâat âlimlerinin yolundan ayrılan mücessime sapıklarından İbn-i Kîzânî ve diğerlerinin kabirlerini, başka taraflara naklettirdi. Bu işleri yaparken Hubûşânî, "Sıddîk ile zındık bir arada bulunmaz ya'nî, Resûlullahın (s.a.v.) bildirdiklerine seksiz şüphesiz inanan bir kimse ile, onun dînine inandığını sanıp, müslümanları, uydurduğu bozuk yoluna çekmeye çalışan sapık bir kimsenin, aynı yere defnedilmesi uygun değildir" buyururdu. Mücessime sapıklarının bu işlere tepkileri, Hubûşânî hazretlerinin, azimet, celâliyet ve haşyeti karşısında eriyip gitti. Ebü'l-Berekât Hubûşânî hazretleri, dünyâ malına hiç ehemmiyet vermezdi.

Başkalarının ehemmiyet verdiği mal, makam, mevki ve rütbe onu hiç ilgilendirmezdi. Mal varlığı olarak bir kilimi vardı. Kilim dirliğinde cepkeni (örtüsü), vefâtında kefeni oldu. Kilimi satıp, parasıyla kefen aldılar. Mütevellisi olduğu medreseden bir lokma yemedi. Meliklerden çok yakınlık görmesine rağmen, onlara hiç iltifat etmedi. Bir dirhem paralarını almadı.

Hemşehrisi bir tacir onun nafakasını temin ederdi. Sahip olduğu kilimi Mısır'a, doğduğu yer olan Hubûşân'dan gelirken getirmişti. İlim, vera' ve takvada onun gibisi görülmemişti, ömrünü, sâdece Allahü teâlânın nzâsını kazanmak için harcadı. Onun rızâsına

muhalif bir söz söylememeye, bir iş yapmamaya gayret eder, insanlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildirmekle meşgul olurdu.

Pekçok talebe yetiştirdi. Birçok kıymetli eser yazdı. Bunlardan, Şâfiî mezhebi fıkıh mes'elelerini ihtiva eden onaltı cildlik "Tahkîk-ül-muhît" kitabı meşhurdur. "Muhît", hocası Muhammed bin Yahya Nişâbûrî'nin eseridir.

*1)Tabakât-üş-Şâfiiyye (Subkî) cild-7, sh. 14*
*2)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 288*
*3)Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 210*
*4)Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 239*
*5)Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 406*
*6)El-A'lâm cild-7, sh. 342*
*7)Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 493*
*8)Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 68*

**HÜSAMEDDÎN-İ RÂZÎ (Ali bin Ahmed):**

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi bilinmeyen Hüsâmeddîn-i Râzî'nin ismi, Ali bin Ahmed bin Bekr Mekkî'dir. Rey'de doğdu. Bir süre sonra Şam'a geldi, İslâmın düşmanlarına karşı verdiği cevapların keskin bir kılıç gibi olmasından dolayı Hüsâmeddîn lakabı verildi. Dedesine nisbetle İbn-i Mekkî, doğum yerine nisbetle Râzî denildi. 598 (m. 1201) yılında Şam'da vefât etti.

Doğduğu bölgedeki belli başlı ilim merkezlerinde, yüksek ilim sahibi âlimlerden ilim öğrenen Hüsâmeddîn-i Râzî, Sultan Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin, âlimlerin ilmine

hürmet edip, onlar için medreseler açması neticesi, ehli ilim için çok cazip bir hâle gelen Şam'a gitti. Şam'daki âlimlerin de ilminden istifâde edip, dînimizin ana ilimlerinde yüksek bilgiler kazandı. Dört mezhebin fıkıh ve usûl bilgilerine, Hanefî mezhebi fıkıh bilgilerinin inceliklerine vâkıf oldu. Mezhebler arasındaki ictihâd farklılıklarını çok iyi bilirdi. Şam'da Sâdiriyye Medresesi'ne müderris ta'yin edildi. Burada birçok talebe yetiştirdi. Allahü teâlânın dînini, O'nun kullarına yaymak için çalıştı. Güzel ahlâkı, tatlı dili ve güleryüzü, cömertliği ve ihsânları ile insanların sevgisini kazandı. Onlara emri ma'rûf yapıp, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğretti. Haram ve şüpheli şeylerden çok sakınır, mubahların birçoğunu da terk ederdi. Allahü teâlâdan korkusundan yüzü sararır, devamlı göz yaşı dökerdi. Bir müslümana, kaşları çatık olarak baktığı hiç görülmedi. Vaktini, ilim öğrenmek, öğretmek ve ibâdetle geçirirdi.

Bir taraftan talebelerine Hanefî mezhebi fıkıh bilgilerini öğretirken, bir taraftan da bu güzel bilgileri kitaplara geçirdi. "Muhtasâr-ı Kudûrî"yi şerhedip, "Hülâsât-üd-delâil fî tenkîh-il-mesâil" adını verdi. Bir çocuğunun ölümü üzerine "Selvet-ül-humûm" adlı eserini yazdı. Fetvaları, "Fetâvâ-yı Hüsâm" diye bilinen fetva kitabında toplandı.

*1)Miftâh-üs-se'ade cild-2, sh. 283, 603*
*2)Cevâhir-ül-mudiyye cild-1, sh. 353*
*3)Fevâid-ül-behiyye sh. 118*

*4)Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 703*
*5)Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 30*
*6)Tam İlmihâl Seâdet-i Ebediyye sh. 1015*

**İBN-I ARÎF (Ahmed bin Muhammed Sanhâcî):**

Endülüs evliyâsının büyüklerinden, kıraat ve Mâliki mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Abbâs olup ismi Ahmed bin Muhammed bin Mûsâ bin Atâullah'tır. Magrib'den gelip Endülüs'te yerleşen Berberîlerden Sanhâce kabilesine mensup olduğu için Sanhâcî, Endülüs'deki Meriyye şehrinde yerleştiği için Meriyyî ve Endülüsî nisbet edildi. 481 (m. 1088) yılında doğdu. 536 (m. 1142) yılında Merâkeş'te vefât etti.

Küçük yaşta Kur'ân ilimlerini öğrenmeye başlayan İbn-i Arif; Mevlâ-i Mu’tasım Ebû Hâlid Yezîd, Ebû Bekr Ömer bin Ahmed bin Rızk, Ebû Muhammed bin Abdülkâdir bin Muhammed Karvî, Eb'ü'l-Kâsım Halef bin Muhammed bin Arabî, Kadı Iyâd ve daha birçok âlimin ilminden istifâde etti. Kadı Iyâd ve İbn-i Beşküvâl'le mektuplaştı. Değişik ilimlerde söz sahibi oldu. Bilhassa kıraat ilmine karşı ayrı bir arzu ve isteği vardı. Yedi kıraat imamının kıraatlerini, rivayet ve tarîklerini, aralarındaki farklılıkları ve okunuş şekillerini çok iyi bilirdi. Kıraat râvîlerinin bütün hususiyetlerine vâkıftı. Mâlikî mezhebi fıkıh bilgilerinde, târih ve tasavvufta âlim idi. Birçok kerametleri görüldü.

İnsanlar, sohbetinden çok hoşlanır, meclisinde bulunmaya can atarlardı. Sohbetlerinde Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildirirdi, İbn-i Hazım gibi doğru

yoldan sapmış olan kimselerin sapık fikirlerini, kuvvetli delillerle çürüttü. Onun keskin zekâsı, kuvvetli delilleri ve engin bilgisi karşısında tutunamayan sapık kimseler, halkın İbn-ül-Arîfin etrafında toplanmasına haset ettiler. Onu sultan Ali bin Yûsuf bin Tâşfîn'e şikâyet ettiler. "Etrafına halkı toplayıp, senin saltanatına göz dikiyor" dediler. Sultan, adamlarını gönderip onu gemiyle Merrâkeş'e getirtti. Yolda veya Merrâkeş'e ulaştığı günün akşamı vefât etti. Sultan, İbn-ül-Arîfin böyle birşeyle ilgisi olmadığını anlayıp, kendisinin aldatıldığını öğrenince, yaptıklarına pişman oldu. İftiracıların elebaşısı olan Meriyye şehri ileri gelenlerinden Ebü'l-Esved'i cezalandırdı. İbn-ül-Arîf, sultânın da katıldığı kalabalık bir cemâat tarafından kılınan cenaze namazından sonra Merrâkeş'te toprağa verildi. Sevenleri, yıllarca kabrini ziyaret edip bereketlendiler. Kabri başında yaptıkları duâlarla arzularına kavuştular.

İlimde çok yüksek, ibâdette gayretliydi. Dünyâ malına hiç kıymet vermez, eline geçenleri fakirlere sadaka olarak dağıtırdı. Birşeye başkasının ihtiyâcı varken, kendi ihtiyâcına harcetmezdi. Haram ve şüpheli şeylerden kaçar, günaha düşerim korkusuyla mubahları da zaruret miktarı kullanırdı. Vaktini, namaz kılmak, Kur'ân-ı kerîm okumak, ilim öğrenmek ve insanlara emr-i ma'rûf yapmakla geçirirdi. Yalnız Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için gayret eder, O'nun dîninin yayılması için çalışırdı.

Pekçok talebe yetiştirdi. Sohbetleriyle, insanlara ilim ve feyz saçtı. Muhyiddîn-i Arabî, Ebû Abdullah Gazâlî,

Ebû Rebi' Kefîf-i Mâlikî gibi büyükler onun talebeleri arasındaydı. Çok güzel şiirler söyledi, kıymetli kitaplar yazdı. "Metâli-ül-envâr ve Menâbi-ül-esrâr" ve "Mehâsin-ül-mecâlis" adlı eserler onun yazdığı kitaplar arasındadır. "Mehâsin-ül-mecâlis" basılmıştır.

Talebesi Ebû Abdullah Gazâlî anlatır: "Birgün hocam İbn-i Arifin huzurundan dışarı çıktım. Boş bir arazide yürümeye başladım. Gördüğüm her ağaç, yaklaştığım her ot dile gelip bana: "Beni kopar! Ben filan hastalığa iyi gelirim. Filanca hastalığın şifâsı bendedir " demekteydi. Ben bu hâle hayret ettim. Geri dönüp durumu hocama anlattım. Bana: "Biz seni böyle diyesin diye mi terbiye ettik. Allahü teâlâ takdîr etmedikçe, hiçbir şey sana fayda ve zarar veremez. Sana fayda veririz diyen otların ve ağaçların sana bir faydası oldu mu" buyurdu. "Efendim! Tövbe ettim" dedim. Devam ederek buyurdu ki: "Hak teâlâ seni imtihan etmiştir. Ben sana Allahü teâlânın yolunu gösterdim. Seni O'ndan başkasına ısmarlamadım. Eğer gerçekten tövbe ettiysen, geri dön, o ağaç ve otlar sana söz söylemezler." Geri dönüp, ot ve ağaçların yanından geçtim. Hiç bir kelime işitmedim. Allahü teâlâya şükredip, hocamın huzuruna gelerek durumu arzettim. "Allahü teâlâya hamd ve şükürler olsun ki, sana kendi yolunda bulunmayı nasib etti. Seni, bir kısım insanlar gibi yanlış yollara saptırmadı" buyurdu.

Muhyiddîn-i Arabî hazretleri Fütuhat'ında anlatır: "Birgün İşbiliyye'de hocam Ebü'l-Abbâs İbni Arifin meclisinde bulunmakla şereflenirken, içimizden biri, bir

kimseye sadaka olarak birşeyler vermek istedi. Bir diğeri, "Sadakayı akrabana vermek daha evlâdır" dedi. Bu hâli gören Ebü'l-Abbâs İbni Arîf, "Sadakayı Allahü teâlâya karîb (yakın) olanlara vermek daha evlâdır" buyurdu."

*1)Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 58*
*2)Kıtâb-üs-sile cild-1, sh. 385*
*3)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 112*
*4)Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 168*
*5)Îzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 497*
*6)Keşf-üz-zünûn sh. 1609*
*7)Nefehât-ül-üns sh. 607*

**İBN-İ ASÂKİR (Ali bin Hasen):**

Hadîs ve fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Kâsım olup, ismi, Ali bin Hasen bin Hibetullah bin Abdullah bin Hüseyn ed-Dimeşkî eş-Şâfiî'dir. İbn-i Asâkir lakabı ile meşhur oldu. Bu lakabı ailesinde ilk alan odur. Ancak bu lakabı almasının sebebi bilinmemektedir. Ayrıca Sadr-ül-huffâz, Nâsır-üs-sünne, Cemâl-üs-sünne, el-Hâfız lakabları da vardır, İbn-i Asâkir 499 (m. 1105) senesinde Şam'da doğdu. 571 (m. 1175) senesinde, doğduğu yerde vefât etti. Cenazesinde zamanın sultânı Selâhaddîn-i Eyyûbî de hazır bulundu. Bâb-üs-sagîr kabristanına defn edildi.

**İbn-i Asâkir'in yetiştiği çevre:** İbn-i Asâkir'in yetişmiş olduğu çevrenin, dünyâya geldiği evin, ilime yönelmesinde ve yetişmesinde büyük rolü oldu. O,

hadîs ve fıkıh ilminin meşhur olduğu bir evde yetişti. Bu evde, Şam'ın en büyük âlim ve kadıları yetişti, İbn-i Asâkir, doğduğu günden i'tibâren âlimden başka kimse görmedi ve ilimden başka birşey işitmedi. Annesine bir rü'yâsında, "Hâmile olduğunda, şânı ve şerefi üstün birisini dünyâya getireceksin" denildi. Babasına rü'yâsında ise, "Senin bir oğlun olacak. Onunla sünneti seniyye ihya edilecektir" denildi.

Babası Hasen bin Hibetullah, vefâtı: 519 (m. 1125) sâlih ve âdil bir zât idi. Fıkıh âlimi Nasr-ül-Makdisî ile beraber bulundu ve ondan Sahîh-i Buhârî'yi dinledi. Ebü'l-Fadl bin Hayrûn'dan icazet aldı. Altıncı asırda, ilmî şöhreti bulunan, imâm, muhaddis ve ulemâ ile dolu bir evin reîsi idi.

Büyük ağabeyi Hibetullah bin Hasen, vefâtı: 563 (m. 1167) fıkıh âlimi idi. Asrının ileri gelen ulemâsından hadîs dinledi. Şam'da Ebi'l-Hasen bin el-Müslim ve Nasrullah bin Muhammed'den fıkıh ilmini öğrendi. Hılâf ilmini Es'ad Mihenî'den öğrendi. El-Gazâliyye Medresesi'nde de ders okuttu. Diğer ağabeyi Muhammed bin Hasen hakkında fazla bilgi olmamakla beraber, Şam'da kadılık yaptı.

Annesi, el-Kureşî hânesindendi. Bu hâne, ilim ve irfanla tanınmıştır. Nesebi Benî-Ümeyye kabilesine dayanmaktadır. Şam kadıları uzun süre bu aileden çıkmıştır. Anne tarafından dedesi Yahya bin Ali bin Abdülaziz, vefâtı: 534 (m. 1139) fıkıh ilmini Nasr-ül-Makdisî'den dinledi. Hadîs ilmini el-Kettânî'den öğrendi. Hatîb-i Bağdadî ile görüştü. Yahya bin Ali, fıkıh ve hadîs

ilmi yanısıra, nahiv ve aruz ilmini de iyi biliyordu. Şam'da bir süre kadılık yaptı.

İbn-i Asâkir'in iki tane dayısı vardı. Bunlar da Şam kadılığı yapmış büyük âlimler idi. Birisi, Ebü'l-Meâlî Muhammed bin Yahya'dır vefâtı: 537 (m. 1142.. Nasr-ül-Makdisî'den fıkıh ilmini öğrendi. Bağdad'a giderek hadîs dinledi. Hadîs dinlemek için ayrıca Mısır'a gitti. Tekrar Şam'a döndüğünde kadılık yaptı. Diğeri, Ebü'l-Mekârim Sultan bin Yahya vefâtı: 530 (m. 1135) olup, ilim öğrenmek için Irak'a gitti ve orada va'z ve nasîhatta bulundu. Şam'a döndüğünde, kadılık görevinde babasına vekillik yaptı. Orada da va'z ve nasîhat etti. Sultan bin Yahya güzel sesli ve iyi bir hatîb idi.

İbn-i Asâkir'in kızkardeşi, Muhammed bin Ali bin Muhammed bin el-Feth es-Sülemî'nin nikâhı altında idi. Sülemî'nin evi de ilim ve fazîlet yuvası idi.

**Hocaları:** İbn-i Asâkir, 505 (m. 1111) yılında daha altı yaşında iken babası ve kardeşinin teşvikiyle ilme başladı, ilim öğrendiği hocaların sayısı binüçyüze ulaştı. Hadîs ilmini Şam'da; Ebü'l-Kâsım en-Nesib, Kıvam bin Zeyd, Sebî' ibni Kırât, Ebü'l-Hasen Sülemî, Ebû Tâhir el-Hanâî, Ebü'l-Hasen ibni Mevâzînî'den, Bağdad'da; Ebü'l-Kâsım bin Hasîn, Ebü'l-Hasen Dîneverî, Ebü'l-Izz ibni Kâdîş, Ebû Gâlib ibni Bennâ, Ebû Abdullah el-Bârî', Kadı el-Maristân ve başkalarından, Mekke'de; Abdullah bin Muhammed el-Gazzâl, Ali bin Hasen Belhî ve Ömer bin İbrâhim Zeydî'den, Kûfe'de; Ebû Abdullah el-Ferârî, Hibetullah bin Zebîdî ve Abdülmün'îm bin Kuşeyrî'den,

Nişâbûr’da; Sa'îd bin Ebî Recâ, Hüseyn bin Abdülmelik el-Hallâl'dan, İsfehân'da; Yûsuf bin Eyyûb Hemedânî'den, Merv'de; Temîm ibni Ebî Sa'îd el-Cürcânî'den dinledi. Fıkıh ilmini, Şam'da Ebü'l-Hasen Sülemî'den ve Bağdad'da Ebî Sa'd Kirmânî'den öğrendi. Diğer hocalarının isimleri, Târih-i Dımeşk adlı eserin, neşredilen kısmının sonunda mevcuttur.

**Talebeleri:** İbn-i Asâkir, 533 (m. 1138) senesi ile 571 (m. 1175) senesi arasında aralıksız ders verdi. Bu esnada eserlerini tasnif ve te'lif etti. İbn-i Asâkir talebe yetiştirirken bile, hadîs dinlemek için hiçbir fırsatı kaçırmadı. Emr-i ma'rûf ve nehy-i münkerden bir ân bile geri kalmadı. Ders okutması o kadar meşhur oldu ki, nasıl kendisi ilim öğrenmek için uzak yerlere gittiyse, başkaları da ilim tahsil etmek için uzak yerlerden onun yanına geldiler. Sultanlar dahî ilim meclisine gelir sohbetini dinlerlerdi. Hakkı söylemekten hiçbir zaman çekinmedi. Yetiştirdiği talebelerden ba'zıları şunlardır: "Ma'mer bin Fakir, Ebü'l-Alâ el-Hemedânî, Ebû Sa'd Sem'ânî, oğlu Kasım Nâsır-us-sünne, Ebû Ca'fer Kurtubî, Zeyn-ül-emnâ Ebü'l-Berekât bin Asâkir, kardeşi Fahrüddîn, yeğeni İzzeddîn en-Nesâbe, Abdülkâdir Ruhâvî, Ebü'l-Kâsım bin Sasrî, Yûnus bin Muhammed el-Fârûkî, Ebû Nasır eş-Şîrâzî, Muhammed bin ibni Ahî el-Beyân, Ebû İshâk İbrâhim ibni Huşûî, Yûnus bin Mensur Sekbânî, Muhammed bin Rûmî, Muhammed bin Gassân el-Hımsî, Müslim bin Ahmed el-Mâzinî, Abdurrahmân bin Râşîd Sevâî, Ömer bin Abdülvehhâb Berâziî, Atik Selmânî, Behâuddîn Ali

ibni Cümeyzî, Reşidüddîn bin Mesleme, Sedidüddîn Mekkî bin Âlân ve daha yüzlerce kişi ondan ilim öğrenip rivayette bulundular.

**İlmî üstünlüğü:** İbn-i Asâkir; fıkıh, hadîs, kıraat, hılâf ve nahiv gibi birçok ilimlerde söz sahibi idi. Fakat hadîs ilmindeki üstünlüğü, diğer ilimlere göre daha fazla idi. Hadîs ilminde imâm idi. Hafız Ebû Muhammed Abdülazîm bin Abdullah el-Münzirî: "Hocam Hafız Ebü'l-Hasen Ali bin Mufaddal el-Makdisî'ye, altıncı asırda yaşıyan hadîs âlimlerinden hangisinin üstün olduğunu sorduğum zaman buyurdu ki: İbn-i Asâkir'dir" demektedir. Hocası Ebü'l-Hasen bin Kubeys, İbn-i Asâkir'e; "Allahü teâlânın seninle dînini kuvvetlendirmesini ümid ediyorum" dedi. Gerçekten hocasının dediği ortaya çıktı. İbn-i Asâkir büyük bir âlim oldu.

Yine diğer hocası Ebü'l-Feth el-Muhtar bin Abdülhamîd onun için: "Biz İbn-i Asâkir'in bir benzerini görmedik" dedi.

İbn-i Hallikân onun hakkında: "İbn-i Asâkir, çok faydalı eserler yazdı. Dâima ilim ve ibâdetle meşgul oldu. Her ân kendini hesaba çekerdi. Dünyâya rağbet etmezdi. Dînî makamlardan imamlık, hatiblik v.s. kendisine teklif edildiğinde hiçbirini kabul etmedi. Âdil hükümdar Nureddîn Mahmûd bin Zengî, İbn-i Asâkir'e hadîs-i şerif ilmi öğretmesi için bir medrese inşâ etti. Vefâtına kadar orada ders verdi. Başka birşeyle meşgul olmadı. Dünyânın süsüne, zînetine hiç düşkün olmadı" demektedir.

Hâfız es-Sem'ânî ise: "İbn-i Asâkir; ilmi çok, fazîleti yüksek, hıfzı kuvvetli, vekar sahibi bir zât idi" demektedir.

**İlmî seyahatleri:** İbn-i Asâkir, Şam'da 507 (m. 1113) senesinde Sebi' bin Kırat'in derslerine, 508 (m. 1114) senesinde Ebi'l-Kâsım Nesib'in, 509 (m. 1115) senesinde Ebi'l-Ferec Sûrî'nin ve Kıvam ibni Ziyâd'ın, 510 (m. 1116) senesinde Ebî Tâhir el-Hanâî'nin derslerine devam etti. Bir yandan da dedesinin sohbetlerinde bulundu. Dedesinden; nahiv, Arabca ve diğer ilimleri öğrendi. Oniki yaşına geldiğinde, hocası Kıvam ibni Ziyâd vefât etti. İbn-i Asâkir, hocasının cenazesinde ve defninde bulundu Yine âkil baliğ olmadan, 505 (m. 1111) senesinde Bağdad'ın hadîs âlimi Muhammed Ebnüsî, 507 (m. 1113) senesinde Ebû Gâlib Zehlî, 510 (m. 1116) senesinde Horasan'ın âlimi Ebû Bekr-i Sîrevî, 511 (m. 1117) senesinde Ebû Zekeriyyâ ibni Mende ile mektuplaştı. Bu esnada Şam'da, Câmi-i Emevî ilim merkezi idi. İbn-i Asâkir buraya da devam etti. 514 (m. 1120) senesinde Emînidevle Gümüştekin, Şam'da Medrese-i Emîniyye'yi bina ettirdi. Bu medrese Şam'da Şâfiîlerin ilk medresesi idi. Bu medresede Ebü'l-Hasen Sülemî ders vermeye başladı. Bunun üzerine İbn-i Asâkir onun derslerine devam ederek, ondan hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh bilgisini öğrendi. O medresede ayrıca Sâin Hibetullah ve Nasr-ül-Makdisî'nin de derslerine devam etti. Bu durum babasının vefâtına kadar devam etti. İbn-i Asâkir babasının vefâtından sonra Şam'da fazla kalmadı. 520

(m. 1126) senesinde hadîs ilmi öğrenmek için yola çıktı, ilk olarak Bağdad'a gitti. Orada bir sene kalan İbn-i Asâkir tekrar Şam'a döndü. Hacca gidene kadar orada kaldı. 521 (m. 1127) senesinin hac mevsiminde Hacca gitti. Burada Ali bin Hasen Belhî ile karşılaşarak ondan ilim okudu. Ayrıca Mekke ve Medine'de bulunan diğer âlimlerden de ilim öğrendi. Bir müddet daha Mekke'de kaldıktan sonra Irak'a döndü. Orada beş sene kaldı. Bağdad Nizamiye Medresesi'nde bulunan meşhur âlimlerden ders aldı. Sonra sırasıyla Irak'ın diğer şehirleri olan Küfe, Musul, Rahbe, Cizre ve Mardin'i dolaştı. Buralardaki meşhur âlimlerden hadîs-i şerif dinledi. İbn-i Asâkir Bağdad'da o kadar tanındı ki, Bağdadlılar ona, "Şu'let-ün-nâr (Ateş alevi)” adını vermişlerdi. İbn-i Asâkir, buralarda öğrendiği hadîs-i şerifleri, sâdece öğrenmekle kalmıyor, aynı zamanda naklediyordu. 525 (m. 1131) senesinde, başka âlimlerden ilim almak için geri döndü. 529 (m. 1135) senesine kadar Şam'da kaldı.

İbn-i Sem'ânî şöyle anlatır "529 (m. 1135) yılında Nişâbûr'da İbn-i Asâkir'e rastladım. O benden bir ay önce Nişâbûr'a gelmişti. O, aslında Horasan'a gitmek istiyordu. Fakat oraya gidememişti. Hocası niçin gitmediğini sorduğunda, annesinin izin vermediğini söyledi, İbn-i Asâkir bu şehre ancak annesinin vefâtından sonra gitti. Horasan'da Muhammed Ferâvî'den ders okudu. Oradan Hirat'a gitti."

Hocası Muhammed Ferâvî'nin vefâtından sonra, İbn-i Asâkir, bugün Afganistan ve İran topraklarında bulunan

Horasan vilâyetinin şehirlerini dolaştı. Buralardaki meşhur âlimlerden ilim aldı. Aynı zamanda bu seyahatlerde kendisine arkadaşlık eden İbn-i Sem'ânî de birçok âlimlerden icazet almıştır.

İbn-i Asâkir'in gittiği şehirler şunlardır: "Ebher, Ebyurd, Ercîş, Esedâbâd, İsfeân, Bistâm, Beyhek, Tebriz, Tûn, Cey, Hulvân Harbârkân, Hüsrevcûnd, Hûy, Damgan, Rey, Zencân, Zurderaverd, Semnân, Taberân, Tûs, Gışt, Mürgâb, Mürned, Mışkân, Merşahcân, Müheynet, Nevşene, Nevkân, Nişâbûr, Hirât, Hemedân ve Yakûdiyye. İbn-i Asâkir'in bu şehirlerde ne kadar kaldığı hakkında kesin bir bilgi yoktur. Ancak bu seyahatlerin dört sene devam ettiği ve 533 (m. 1138) senesinde sona erdiği bilinmektedir.

İbn-i Asâkir, 533 (m. 1138) senesinde Bağdad'a geri döndü. Bağdad'dan da Şam'a geldiğinde 34 yaşında idi. Dedesinin hastalanıp ders veremiyecek hâle gelmesi üzerine, hocalarının izni ile ders vermeye ve hadîsi şerif rivayetinde bulunmaya başladı.

**Asrının özelliği:** İbn-i Asâkir zamanında, Şam'da dört mezhebin de fıkıh âlimleri bulunuyordu. Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden Kâşânî de o esnada Şam'da bulunuyordu. Burada ilmî toplantılar çok miktarda yapılıyordu. Bağdad siyâsî hâkimiyetini kaybetmesine rağmen, fıkıh, hadîs ve diğer ilimlerde hâkimiyetini devam ettiriyordu. Çünkü bu merkezlerde ilme duyulan arzu ve istek çok olup, buralarda ilmî kitaplar da bol idi. Buralarda hadîs rivayetine, vera' ve takvaya çok dikkat gösteriliyordu. O sıralarda Mısır taraflarına pek rağbet

edilmiyordu. Âlimler, o tarafa ilim için gitmeyi vakit kaybı olarak görüyorlardı. Nişâbûr ise âlimler harmanı olup, "Birini kaybetsen diğerini bulursun" deniliyordu. Horasan tarafları da, bilhassa hadîs toplayan için mühim merkez olarak biliniyordu.

İbn-i Asâkir, iki âdil hükümdarı gördü. Bunlar; Nureddîn Mahmûd bin Zengî ve Selâhaddîn Yûsuf bin Eyyûb'dür. Bu hükümdarlar, kendisinden hadîs-i şerif dinlediler ve fıkıh öğrendiler. İbn-i Asâkir vefât ettiği zaman, Sultan Selâhaddîn-i Eyyûbî cenazeyle ilgilendi ve cenaze namazında bulundu.

Eserleri: İbn-i Asâkir, hadîs ve fıkıh ilmine dâir çok sayıda eserler yazdı. Yazdığı eserlerin ba’zıları şunlardır: 1. Kitâb-ül-muvâfakât aleş şüyûh-il-eimmet-is-sikât (Yetmişiki cüz), 2. Kitâbü Avâlî Mâlik (Otuz cüz), 3. Et-Tâlî li hadîs-i Mâlik (Ondokuz cüz), 4. Kitâbü Mecmû-ir-Regâib mimma vakaa min ehâdis-i Mâlik minel Garâib (On cüz), 5. Kitâb-ül-mu'cem (On cüz), 6. Kitâbü men semia minhü minen nisvân (Bir cüz), 7. Kitâbü Mu'cemi esmâ-il-kurâ vel-emsâr (Bir cüz), 8. Kitâbü menâkıb-iş-şübbân (Onbeş cüz), 9. Kitâbü Fadl Eshâb-il-hadîs (Onbir cüz), 10. Kitâbü Tebyîni kizb-il-müfterî alâ Ebi'l-Hasen-il-Eş'ari (On cüz), 11. Kitâb-ül-muselselât (On cüz), 12. Kitâbü teşrîf-i yevm-il-Cum'a'ti (Yedi cüz), 13. Kitâbü Tecrîd-is-sibâiyyeti (Dört cüz), 14. Kitâb-üs-südâsiyyât (Bir cüz), 15. Kitâb-ül-humâsiyyât ve Ahbâru ibni Ebiddünyâ (Bir cüz), 16. Kitâbü takviyet-il-meniyye alâ inşâi Dâr-is-sünneti (Bir cüz), 17. Kitâb-ül-Ahâdis el-Mütehayyirâti

fî fedâil-il-aşarati (İki cüz), 18. Kitâbü men vâfahât künyetühû, künyetü zevcetihî (Dört cüz), 19. Kitâb-ül-erbaîn et-Tivâl (Üç cüz), 20. Kitâbü erbeîne hadisen an erbeîne şeyhan min erbeîne Medine (îki cüz), 21. Kitâb-ül-cevâhir vel-leâlî fil-ebdâl-il-avâlî (Üç cüz), 22. Kitâbü fadl Aşûrâ (Üç cüz), 23. Kitâb-ül-i'tizâz bil Cevhereti (Bir cüz), 24. Kitâb-ül-makâlet-il Fâdihati lir-risâlet-il-vâ'dıhati (Kalın bir kitap), 25. Kitâbü Ref-it-tahlit (Bir cüz), 26) Kitâb-ül-cevâb-il-Mebsût limen enkera hadîs-il-hubût (Bir cüz), 27. Kitâb-ül-kavî fî eimmet-il-esânîd fî hadîs-il-müeyyed (Üç cüz), 28. Kitâbü Turukî hadîs-i Abdullah bin Ömer (Bir cüz), 29. Kitâbü men lâ yekûnu mü'teminen lâ yekûnu müezzinen (Bir cüz), 30. Kitâbü Zikr-il-beyânî an fadl-i Kitâbet-il-Kur'ân, 31. Kitâbü Ref-it-tesrib alâ men Fessere ma'nât tesvîb (Bir cüz), 32. Kitâbü fadl-il-kirâm alâ ehl-il-harami, 33. Kitâb-ül-iktidâi bis Sâdıkı fî hafr-il-hanâdikı (Tek cüz), 34. Kitâb-ül-inzâr bi hudûs-il-zilzâl, 35. Kitâbü sevâb-is-sabrı ale'l-musâbi bil veledi (İki cüz), 36. Kitâbü ma'nâ kavli Osman (Bir cüz), 37. Kitâbü tertib-is-Sahâbeti ellezîne fî müsnedi Âhmed (Bir cüz), 38. Kitâbü müselsel-il-Iydeynî (Bir cüz), 39. Kitâbü Hulûl-il-mihneti (Bir cüz), 40. Kitâbü tertîb-is-Sahâbeti ellezîne fî müsnedi Ebi Ya'lâ (Bir cüz), 41. Kitâbü Mu'cem-iş-şuyûhin Nebli (Bir cüz), 42. Kitâbü Abbâr-il-Evzâî ve fada-ilihî (Bir cüz), 43. Kitâbü mâ vakaa mine) Avali lil Evzâî (Bir cüz), 44. Kitâbü Ahbâri Ebî Muhammed Sa'îd bin Abdülazîz ve avâlihî (Bir cüz), 45. Kitâbü Avali Süfyan-es-Sevri ve haberuhû (Dört cüz), 46. Kitâbü icâbet-is-suâl fî ahâdisi

şu'beti (Bir cüz), 47. Kitâbü Rivâyâti Sakin! Dâriyâ (Altı cüz), 48. Kitâbü men nezele mezzete ve haddese bihâ (Bir cüz), 49. Kitâbü ehâdîsi cemâati men kefera susiyye (Bir cüz), 50. Kitâbü ehâdisî Suneâ-iş-Şam (iki cüz), 51. Kitâbü ehâdisi Ebi'l Eş'as es-Su'nâni (Üçcüz), 52. Kitâbü ehâdisî Huneş vel-mat'am ve Hafas-as-San'aniyyin (Bir cüz), 53. Kitâbü Fadl-ir-Rebveti ven-Niyrabi ve men had ese bihâ (Bir cüz), 54. Kitâbü hadîsi ehli karyet-il-Hımyeriyyîn ve Kayniyyeti (Bir cüz), 55. Kitâbü hadîs-i ehli fezâyâ ve beyti Hânis ve beyti Kufâ (Bir cüz), 56. Kitâbü hadîsi ehli Kanyet-il-Balât (Bir cüz), 57, Kitâbü hadîsi Selmete bin Ali el-Hüseynî el-Balâtî (İki cüz), 58. Fadâilü Makam) İbrâhim, 59. Kitâb-ül-Ebdâl, 60. Kitâbü Fadl-il-cihâd, 61. Müsnedü Mekhûl ve Ebû Hanîfe, 62. Kitâbü Fadli Mekke, 63. Kitâbü Fadl-il-Medîneti, 64. Kitâbü Fadâil-il-Beyt-il-Makdis, 65. Kitâbü Fadli Kureyş ve Ehl-il-Beyt vel-E'nsâr vel-Eş'arîyyîn ve zemmir Rafidati, 66. Kitâbü Kebir fis sıfatı vel-Eşrafi alâ ma'rifetil Etraf (Kırksekiz cüz), 67. El-Müstefid fil-Ehâdis-is-Sibâiyyet-il-Esânid, 68. Târihi Medînet-i Dımeşk (Kısaca Târih-i Dımeşk diye tanınır.). İbn-i Asâkir'in en meşhur eseridir. Bu eseri yazmakla hadîs ilminde ve muhaddisler arasında önemli bir mevki işgal etmiştir. Zira ondan başka hiç kimseye seksen cild Şam târihi yazmak nasib olmamıştır. Bu târihi İslâm âleminde şehir târihleri içinde en geniş ve en büyük olanı idi. Târih-i Dımeşk şehir târihleri içinde yazılan ilk kitap değildir. Bundan önce İmâm-ı Kuşeyrî, Rakka târihi, Hâkim Nişâbûrî, Nişâbûr târihi, Ebû

Nuaym, İsfehan târihi, Hatîb-i Bağdadî ise, Bağdad târihi yazmışlardır. Târih-i Dımeşk'tan önce Şam ve civarı hakkında yazılan eserler vardı. Ebû Zür'a'nın târihi, Kalânisî'nin târihi ve İbn-i Mihne'nin te'lifleri bu kabilden eserlerdir. Ancak İbn-i Asâkir'in eseri bütün bu kitapları ihtiva ettiği gibi, bunlarda bulunmayan bilgileri de ihtiva etmektedir. Kendisinden önce böyle geniş muhtevalı bir eser yazılmadığı gibi, kendisinden sonra da şehirler hakkında böyle bir eser yazılmamıştır. Arab târihi bakımından bir benzeri bulunmayan bir eserdir. Tabakât kitaplarında, İbn'i Asâkir'in bu eseri ne zaman yazmaya başladığına dâir bir kayıt yoktur. Ancak böyle geniş bir eseri yazmaya çok önceden başlanılması icâb etmektedir. İbn-i Sem'ânî, "Onu 533 (m. 1138) senesinde Nişâbûr'da gördüğümde, Târihi Dımeşk adlı eserine başlamış idi" demektedir. Bu sözden anlaşıldığına göre İbn-i Asâkir bu eserini, seyahatlerine başlamadan önce yazmaya başlamıştır. Sultan Nureddîn , Zengî'nin 549 (m. 1154) senesinde Şam'a girdiğinde bu eseri bitirdiği kabul edilecek olursa, yirmi seneye yakın zamanda ilk bölümü bitirmiştir. Bu zamanda, 175 cüz hâline gelmişti. Bundan sonra İbn-i Asâkir eserine yeni yeni ilâveler yapmaya başlamış ve eserini, nihayet seksen cildde tamamlamıştır.

İbn-i Asâkir eserinin birinci cildinde, Şam'm târihini, fethini, mescidlerini, kiliselerini, şehir giriş ve çıkışlarını, nehirlerini anlatmış, ondan sonra şehre gelen veya şehre bağlı bölgelere uğrayan ve icazet alanların hâl tercümelerini anlatmıştır. İbn-i Asâkir bu hâl

tercümelerinde sâdece Şam şehri ve civarını değil, aynı zamanda eyâlete ya'nî, Sayda, Haleb, Ba'lebek, Remle v.b. şehirlere uğrayanları da kitabına almıştır. Kitabı harf sırasına göre tertib etmiş, önce Ahmed isminde olanları almış, sonra İbrâhimlerle devam etmiştir. Kitabında önce senetleri, ondan sonra da rivayetleri bildirmiştir. Muhaddislerin vefâtlarını umumiyetle sonda ve ortada vermiştir. O kadar çok hadîsi şerîf kaydetmiştir ki, Târihi Dımeşk, bu bakımdan hadîs kitabı olarak da kabul edilmektedir, İbn-i Asâkir, hâl tercümelerini anlatırken, âlimlerin ilim aldıkları zâtları şehir şehir ayırarak tertibe koymuştur.

İbn-i Hallikân, Târih-i Dımeşk'ı, Târih-i Bağdad'a benzetmekte ise de, bu, birçok bakımdan mümkün değildir. İbn-i Asâkir eserinde, Şam'ın topografyasını v.b. şeylerini de belirtmiştir. Ancak, Hatîb-i Bağdadî bunları zikretmemiştir. Bu bakımdan Hatîb-i Bağdâdî'nin târihine benzetmek mümkün değildir.

Târih-i Dımeşk'a birçok zeyller yazılmıştır. Kasım İbn-i Musannet, Sadrüddîn Bekri, Ömer bin Hacib, Kasım bin Muhammed el-Bezâlî Târih-ı Dımeşk'a zeyl yazan âlimlerdendir. Aynı zamanda, bu kitabı kısaltan birçok âlim de olmuştur. Bunlardan ba'zıları şunlardır: Kasım bin Ali bin Asâkir, Ebû Sâine, Ahmed bin Abdüddâim Makdisî İbn-i Mensur, İbn-i Şühbe, İmâm-ı Süyûtî, Abdülkâdir Bedrân (Bu zâtın Tehzîb-i İbn-i Asâkir adlı kısaltması yedi cild hâlinde basılmıştır.)

Târih-i Dımeşk 1953 yılında Şam'da, Selâhaddîn Müneccid başkanlığında bir hey'et tarafından

yayınlanmaya başlamıştır.

Târih-i Dımeşk'dan ba'zı bölümler:

Tebük Seferi: Hıristiyan Arablar, Herakliüs'e, "Şu peygamberlik da'vası ile ortaya çıkmış bulunan kişi vefât etti! Müslümanlar şimdi kıtlık ve yokluk içindeler. Eğer, onları dînine katmayı istiyorsan, şimdi tam sırasıdır!" diye mektup yazdılar. Bu mektup üzerine Herakliüs, kırkbin kişilik bir orduyu, Kubad'ın kumandasında müslümanlarla savaşmak için yola çıkardı.

Bu durumu haber alan Peygamber efendimiz (s.a.v.) müslümanları savaşa çağırıyor, savaşa teşvik ediyor ve mâlî yardımda bulunmalarını emrediyordu. Resûl-i ekremin bu da'vet ve emrine uyarak, müslümanlar pekçok yardımda bulundular. İlk yardımı Peygamber efendimizin (s.a.v.) mağara arkadaşı Ebû Bekr (r.a.) getirdi. Resûl-i ekrem (s.a.v.) ona, ***"Aile efradına ne bıraktın, yâ Ebû Bekr?"*** diye suâl edince o, "Onlara, Allahü teâlâyı ve Resûlünü bıraktım" dedi. Hz. Ebû Bekr'in hemen arkasından, Hz. Ömer malının yarısını yardım olarak getirdi. Peygamber efendimiz (s.a.v.) ona da, ***"Ailene ne bıraktın, yâ Ömer?"*** diye suâl edince o, "Onlara, getirdiklerim kadar bıraktım" dedi. Bunun üzerine Peygamber efendimiz (s.a.v.), ***"İkinizin arasındaki fark, sözleriniz arasındaki. fark gibidir"*** buyurdu.

Eshâb-ı kirâm, gücü yettiği kadar yardım etmeğe çalışıyordu. Fakat münafıklar, siz gösteriş için veriyorsunuz diye Eshâb-ı kirâm ile alay ediyorlardı.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) ***"Kim bugün, bir sadaka verirse, sadakası kıyamet günü Allah katında onun lehinde şâhidlik yapacaktır"*** buyurdu. Peygamber efendimizin (s.a.v.) bu mübarek sözleri üzerine, mü'minler daha fazla yardım etmeye başladılar. Fakat münafıklar, yine onlarla alay ediyorlardı. Hz. Osman bin Affân ordunun üçte birini teçhiz etti. Böylece Hz. Osman müslümanların en fazla yardım edeni oldu. Hz. Osman, ordunun üçte birinin ihtiyaçlarını öyle iyi karşılamıştı ki, su tulumlarını tamir ederken kullanacakları çuvaldızı bile teçhizatın içine koymuştu. Hz. Osman'ın bu yardımı üzerine, Resûl-i ekrem (s.a.v.), ***"Bundan sonra, yapacağı işlerden dolayı Osmân'a sorumluluk yok"*** buyurdu. Müslüman erkekler, ellerinden geldiği kadar yardıma çalışırken, kadınlar da ellerinden gelen her türlü yardımı yapmaya çalışıyorlardı. Eslem kabilesinden Ümmü Sinan gördüklerini şöyle anlatır: Hz. Âişe validemizin evinde bulunan Resûl-i ekremin, önünde bir yaygı vardı. Yaygının üzerinde küpeler, fildişi eşyalar, yüzükler ve mü'minlere savaşta faydalı olacak, kadınların gönderdiği pek-çok eşyalar vardı. Tebük seferine hazırlandıkları zaman, müslümanlar çok sıkıntılı bir zamanda idiler.

Ordu hazırlıklarını tamamlayınca, Peygamber efendimiz (s.a.v.), orduyu Seniyyet-ül-Vedâ'da topladı. Münafıkların dışında, gazaya katılmayan yok denecek kadar azdı. Resûl-i ekrem (s.a.v.) orduyu toplayıp harekete karar verince, Muhammed bin Mesleme'yi

Medine'de kendi yerine bıraktı. Sefere başlıyacağı sırada Peygamber efendimiz (s.a.v.) ***"Yanınıza fazla ayakkabı alınız. Yedek ayakkabınız bulunduğu müddetçe sıkıntı çekmezsiniz"*** buyurdu. Ordu hareket ettiği zaman, Abdullah bin Ubeyy müslümanları korkutmak için olmayacak sözler söyledi.

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) Seniyyet-ül-Vedâ'dan Tebük'e hareket edeceği zaman, ordunun bayraklarını ve sancaklarını açtırdı. En büyük sancağı Hz. Ebû Bekr'e, en büyük bayrağı da Zübeyr bin Avvâm'a verdi. Evs kabilesinin bayrağını Üseyd bin Hudayr'a, Hazrec kabilesinin sancağını Ebû Dücâne'ye, bir rivayete göre Hubab bin Münzir'e verdi. Peygamber efendimizin (s.a.v.) kumandasındaki İslâm ordusu, onbini süvari olmak üzere, otuzbin kişi idi. Resûlullah efendimiz (s.a.v.), Ensâr'dan her boya: Bayrak ve sancağı olan her kabileye sancak ve bayraklarını almalarını emretti.

Îslâm ordusu Tebük'e vardığı zaman, Rumlarla, Amile, Lahm ve Cüzam gibi hıristiyanlaştırılmış Arab kabilelerinden müteşekkil olan Rum ordular birliği dağılmıştı. İslâm ordusunun onlarla çarpışması mümkün olmadı. Rum orduları, Peygamberimiz (s.a.v.) ve ordusuyla savaşmaktan korktular.

Üsâme bin Zeyd'in ordu komutanı ta'yin edilmesi: Urve (r.a.) şöyle anlatır: Resûl-i ekrem (s.a.v.), Hz. Üsâme'ye, sekizbin kişilik bir kuvvetle Şam tarafına gitmesini emir buyurduktan sonra ona: ***"Haydi, Allahü teâlânın emriyle yürü"*** buyurdu. Ordugâh bugün Sikâyet-i Süleymân denilen Cürf mevkiinde kuruldu.

İşlerini ve savaş hazırlığını bitiren bütün müslümanlar, Üsâme'nin (r.a.) karargâhına koşuyordu. İlk Muhacirlerin hepsi, bu orduya çağırılmışlardı. Münafıklardan ba’zısı, Hz. Üsâme'nin komutanlığı hakkında iyi olmayan sözler söylediler. Hz. Ömer bu hususta konuşanlara kızarak, derhal durumu Resûl-i ekreme (s.a.v.) bildirdi. Bu durumu öğrenen Peygamber efendimiz (s.a.v.) hasta haliyle ve başı sargılı olarak hemen minbere çıktı ve onlara şöyle dedi: ***"Ey İnsanlar! Üsâme'yi kumandan ta’yin ettiğim için ba'zılarınızın ileri geri konuştuğunu duydum. Allahü teâlâya yemin ederim ki, Üsâme'yi kumandan ta'yin etmemi kınıyorsunuz. Daha önce Üsâme'nin babasını kumandan yapmamı da kınamıştınız. Yemin ederim ki, nasıl babası kumandanlığa lâyık olduğunu göstermiş ise, Üsâme de, babasından sonra kumandanlığa lâyık kimsedir. Babası nasıl en sevdiklerimden idiyse, Üsâme de sevdiğim kimselerdendir. Üsâme de, babası da, her türlü hayrı yapacak yaratılışta kimselerdir. Onlardan hayırlı işler bekleyiniz. Şüphe yok ki, Üsâme sizin en hayırlılarınızdandır."*** Sonra minberden inerek, mübarek hanelerine gittiler.

Hz. Üsâme ile birlikte gazaya gidecek müslümanlar, aralarında Hz. Ömer olduğu hâlde Peygamberimiz ile vedalaşmaya geldiler. Peygamber efendimiz (s.a.v.) onlara, ***"Üsâme'yi gazaya göndermeyi ihmâl etmeyin! Üsâme mutlaka gazaya gitsin"*** buyurdu.

Bu sırada Ümmü Eymen (r.anhâ) içeri girdi ve Resûl-i ekreme: "Yâ Resûlallah! Ordusu biraz daha kuvvetleninceye kadar Üsâme'yi ordugâhında bıraksaydın. Zîrâ, Üsâme bu durumuyla savaşa katılırsa ondan başarı beklenemez" deyince, Resûl-i ekrem (s.a.v.); ***"Üsâme mutlaka savaşa çıksın"*** buyurdu. Mü'minler Resûl-i ekremle (s.a.v.) vedâlaştıktan sonra ordugâha döndüler.

Ertesi gün, Üsâme (r.a.) Resûlullah efendimizi (s.a.v.) ziyaret için tekrar geldi. Resûl-i ekrem çok ağır hasta ve baygın vaziyette yatıyordu. Üsâme (r.a.), gözlerinden yaşlar boşanarak Peygamber efendimizin (s.a.v.) huzuruna girdi. Resûlullah (s.a.v.) konuşmuyordu. Yalnız ellerini gökyüzüne doğru kaldırıyor ve Üsâme'nin üzerine döker gibi yapıyordu. Üsâme (r.a.), O'nun kendisine duâ etmekte olduğunu anladı. Bu ziyaretten sonra, Üsâme (r.a.) tekrar karargâha döndü. Ertesi gün, Üsâme (r.a.) tekrar sıhhate kavuşmuş olan Resûl-i ekremin huzuruna geldi. Peygamber efendimiz (s.a.v.) ona, ***"Haydi Allah yardımcın olsun!"*** buyurdu. Daha sonra Üsâme (r.a.) Peygamberimize veda etti. Resûlullahın (s.a.v.) durumu çok iyiydi. Üsâme (r.a.) karargâha varınca hareket emrini verdi. Ordunun Cürf'den ayrılacağı sırada, Üsâme'nin (r.a.) annesinin gönderdiği bir kişi gelerek, Resûl-i ekremin (s.a.v.) ölüm döşeğinde olduğunu haber verdi. Ordugâhtaki müslümanların ileri gelenleri, acele olarak Resûlullah efendimizin yanına geldiler. Resûl-i ekrem (s.a.v.) Rabi'ül-evvel ayının onikisinde,

Pazartesi günü güneş batarken, Allahü teâlânın rahmetine kavuştu. Bunun üzerine bütün müslümanlar, Cürf mevkiinden Medine'ye döndüler. Büreyde bin Husayb da (r.a.), Üsâme'nin (r.a.) sancağını ordugâhtan getirerek, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) kapısının önüne dikti.

Hz.Ebû Bekr halîfe olarak seçildiği zaman, Büreyde'ye (r.a.) sancağı Üsâme'nin evine götürmesini ve Üsâme'nin (r.a.) müslümanlarla savaşa çıkmadıkça sancağı kat'iyyen açmamasını söyledi. Büreyde (r.a.) şöyle anlatır: "Emîr-ül-mü'mininin emri üzerine, sancağı Resûl-i ekremin (s.a.v.) evi önünden çıkarıp Üsâme'nin evine götürdüm. Daha sonra, o sancağı Üsâme'nin ordusuyla birlikte Şam'a kadar taşıdım. Sefer dönüşü sancağı tekrar Üsâme'nin evine getirdim. Sancak, Üsâme ölünceye kadar onun evinde dürülü olarak kaldı."

Peygamber efendimizin (s.a.v.) defninden sonra, Hz. Ebû Bekr Üsâme'ye (r.a.): "Resûlullahın sana gitmeni emrettiği tarafa yürü!" dedi. Müslümanlar yeniden Cürf'deki karargâhlarında toplanmaya başladılar. Büreyde (r.a.) da sancağı çıkararak ordugâha getirdi. Bu savaş hazırlığı Eshâb-ı kirâmın ileri gelenlerinin hoşuna gitmemişti. Bir grup Eshâb-ı kirâm Hz. Ebû Bekr'in huzuruna gelip: "Ey Allahü teâlânın Resûlünün halîfesi! Bu büyük orduyu bölmeyelim. Yahudi, hıristiyan, mürted ve münafıklar dîne saldırıyorlar. Bu kadar kuvveti kendimizden uzak tutmayalım. Rumlarla savaşı ileri bir târihe erteleyelim" dediler. Hz. Ebû Bekr

onlara, "Başka söyleyeceğiniz birşey var mı?" diye sorunca onlar, "Hayır! Söyliyeceklerimiz duyduklarından ibarettir" dediler. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekr, "Kuvvetimiz olmadığını, her tarafın boş olduğunu görerek, kurtlar gelip çoluk çocuğumuzu çekip götürmeye kalkışsalar, yine bayrağını Resûl-i ekremin (s.a.v.) mübarek eliyle verdiği Üsâme'nin ordusunu Şam'a göndereceğim. Yalnız Üsâme'den, Ömer'i burada bırakmasını isteyeceğim. Allaha yemîn ederim ki! Şayet Üsâme, Ömer'i burada bırakmayı kabul etmezse, onu bırakması için zorlayacağım" dedi. Eshâb-ı kirâm bu sözlerden sonra, Hz. Ebû Bekr'in Üsâme'yi ordunun başında göndermekte kararlı olduğunu anladılar. Bu konuşmadan sonra Hz. Ebû Bekr, Üsâme'nin (r.a.) yanına gitti ve ondan Hz. Ömer'in Medîne'de yardımcı olarak kalmasını istedi. Hz. Üsâme bunu kabul etti. Hz. Ebû Bekr, Üsâme'ye (r.a.), "Ömer'in kalmasına gönül rızasıyla izin veriyor musun?" diye tekrar sordu. Üsâme de (r.a.), "Evet" cevâbını verince, Hz. Ebû Bekr onun yanından memnun olarak ayrıldı. Münâdîlere (tellâllara), müslümanlara şu çağırıyı yapmalarını emretti? "Kararım şudur ki, Resûl-i ekremin (s.a.v.) hayatında Üsâme ile beraber savaşa gitmek üzere ayrılanların hepsi savaşa gidecektir. Üsâme ordusuyla savaşa çıkmayanları, yaya olarak ordunun arkasından göndereceğim."

Bir süre sonra Hz. Ebû Bekr ordunun ma'neviyatını yükseltmek ve orduyu uğurlamak için karargâha gitti. Ordu yola çıktığında, Hz. Üsâme at üzerinde, Hz. Ebû

Bekr ise yaya olarak yürüyordu. Bu hâl üzere bir saat kadar yürüdüler. Bir ara Üsâme (r.a.), "Ey Resûlullahın (s.av.) halîfesi! Ya sen de hayvanına bin, veya ben ineyim" deyince Hz. Ebû Bekr, "Allahü teâlâya yemîn ederim ki, sen inmeyeceksin, ben de binmeyeceğim. Allah yolunda bir saat olsun ayaklarımı tozlatsam ne olur? Hiç şüphesiz ki, gazilere, attıkları her adım başına yediyüz sevap yazılır, derecesi yediyüz defa yükseltilir ve yediyüz günâhı affedilir. Savaş bitinceye kadar bu şekilde devam eder" diye cevap verdi.

Üsâme'nin (r.a.) ordusu, yolda İslâmiyetten dönmek isteyen kabilelere uğradıkça onlar: "Eğer müslümanlar kuvvetli olmasalardı, böyle bir ordu çıkaramazlardı" diyorlardı. Üsâme (r.a.), ordusuyla Rumları yenilgiye uğrattı. Sağ salim olarak geri döndü. İslâm ordusunun bu zaferi, îslâmiyeti terk etmek isteyen kabilelerin, İslama bağlılıklarını kuvvetlendirdi.

Hz. Ebû Bekr'in, zekât vermeyenler ve dinden ayrılanlar hakkında okuduğu hutbe:

Salih bin Kaysan (r.a.) şöyle anlattı: Ba’zıları İslâm dîninden çıkınca, Hz. Ebû Bekr minbere çıkarak şu hutbeyi okudu:

"Size doğru yolu açık olarak gösteren, mallar vererek zengin eden Allahü teâlâya hamd olsun. Hiç şüphesiz, Allahü teâlâ Muhammed aleyhisselâmı tek başına, İslâmı da garip olarak gönderdi. Daha önceki Peygamberlere gelen kitaplara inananlar, mukaddes kitaplarını tahrib ederek, aslında olmayan şeyleri bu mukaddes kitaplara eklediler. Ümmî Arabların ise,

Allahü teâlâ hakkında hiç bilgileri yok idi. Ne Allahü teâlâya kulluk, ne de O'na ibâdet ediyorlardı. Toprağı sert bir arazide, bâtıl bir dîne inanarak, güç şartlar altında yaşıyorlardı. Fakat Allahü teâlâ onları Peygamberi Muhammed aleyhisselâm vasıtasıyla biraraya toplıyarak, herşeyi ile şerefli bir millet hâline getirdi. Hak teâlâ onları birbirlerine yardımcı kıldı, düşmanlarına karşı da onlara yardım etti. Resûl-i ekrem (s.a.v.) vefât edinceye kadar durumları iyiydi. Fakat Peygamberimizin vefâtından sonra, şeytan kendilerine musallat olarak, onları tekrar dalâlete düşürdü.

Allahü teâlâ Âl-i tmrân sûresi yüzkırkdördüncü âyet-i kerîmesinde meâlen; ***"Muhammed ancak Resûldür. Ondan evvel daha nice peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi O, ölür veya öldürülürse, ökçeleriniz üstünde gerisin geriye mi döneceksiniz*** (ya'nî Muhammed aleyhisselâmın vefâtı ile İslâmiyeti inkâr ederek, küfür olan eski dîninize mi döneceksiniz). ***Kim*** (böyle) ***iki ökçesi üzerinde*** (ardına) ***dönerse*** (ya'nî dinden dönerse, dinden dönmesiyle) ***elbette Allahü teâlâya hiçbir zarar yapmış olmaz*** (bilâkis zararı kendisinedir) ***Allahü teâlâ*** (ni'metine) ***şükr edenlere*** (ve İslâm da sebat edenler) ***bol ni'metler verecektir"*** buyuruyor.

Bugün birçok müslümanlar, hayvanlarının zekâtlarını vermediler ve dinlerine fazla bağlı olmadıkları için dinlerinden döndüler. Siz de, Resûl-i ekrem (s.a.v.) zamanındaki ba'zı hasletlerinizi kaybettiğiniz için, o günkü gibi kuvvetli değilsiniz. Resûlullah (s.a.v.) sizleri,

doğru yolu gösteren, yoksul bularak zenginleştiren Allahü teâlâya emânet etmiştir. Bir ateş çukurunun kenarında iken, sizi ateşe düşmekten koruyan Allahü teâlâya teslim etmiştir. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, Allahü teâlânın sözünü ve va'dini yerine getirinceye kadar, İslâm dîni uğruna savaşmaktan geri durmayacağım. Bizim saflarımızda savaşarak ölenler, şehîd olarak Cennet ehli arasına karışacak, sağ kalanlar ise yeryüzünde hükümran olacaklardır. Allahü teâlâ Nûr sûresi ellibeşinci âyet-i kerîmesinde meâlen; ***"Allah içinizden îmân edip de güzel amelde*** (ve harekette) ***bulunanlara yemîn ile va'd etti ki, kendilerinden evvel gelenleri*** (İsrâiloğullarını) ***nasıl*** (kâfirlerin) ***yerine getirdi*** (hâkim kıldı) ***ise, onları da yeryüzünde muhakkak*** (müşriklerin) ***yerine geçirecek*** (hükümran edecek), ***onlara, kendileri için beğendiği dîni*** (İslâmı) ***her hâlde payidar kılacak, onları korkularından*** (üzerlerinden korkularını kaldırdıktan sonra hâllerini**) *kât'î bir eminliğe çevirecektir.*** (Tâ ki) ***onlar*** (bu güvenlik içinde) ***bana ibâdet etsinler, bana hiçbir şeyi ortak tutmasınlar. Kim bundan sonra nankörlük ederse, artık onlar fâsıkların ta kendileridir"*** buyuruyor."

"Birgün Ebüdderdâ (r.a.), Şam taraflarına gitmek için halîfe Hz. Ömer'den izin istedi. Hz. Ömer, "Sana ancak, oraya vali olarak gidersen izin veririm" deyince Ebüdderdâ, "Valilik yapmayı kabul etmem" dedi. Hz. Ömer, "Ben de senin oraya gitmene izin vermem" dedi. Bunun üzerine Ebüdderdâ: "Ben oraya gidersem, halka

Resûlullah efendimizin sünnetini öğretir, onlara namaz kıldırırım" deyince, Hz. Ömer onun Şam'a gitmesine izin verdi. Bir süre sonra yanında Yerfe ile birlikte Şam'a giden Hz. Ömer, akşam olup hava iyice kararınca ba'zı Eshâb-ı kirâmın evlerine gitti. Onların evlerinde, yerlerin ganimet mallarından ipek ve atlas halılarla kaplı ve kapılarının kilitli olduğunu gördü. Daha sonra Hz. Ömer, Yerfe'ye "Şimdi seninle kardeşime gidelim, onun evinde hiçbirşey yoktur. Aydınlanmak için kandil bile asık değildir. Kapısı kilitli değildir. O yerde oturur, atının eğerine yaslanır. Üzerinde, kendisini soğuktan dahi korumayan ince bir elbise vardır. Selâm verirsin, selâmını alır. Yanına girmek için izin istediğin zaman seni tanımaya lüzum görmeden içeri girmene müsâade eder" dedi Ebüdderdâ'nın kapısına vardıklarında Hz. Ömer, Ebüdderdâ'ya selâm verdi. O da selâmı aldı. Hz. Ömer içeri girmek için izin isteyince, Ebüdderdâ "Girin" dedi. Hz. Ömer kapıyı ittiğinde kapının kilitli olmadığını gördü. İçeri girdiklerinde oda karanlıktı. Hz. Ömer etrafı yoklamaya başladı. Yastık olarak atının eğerini kullanıyordu. Ebüd-derdâ 'nın altında yatak diye birşey yoktu. Yerde yatıyordu. Sırtında ise ince bir kaftandan başka birşey yoktu. Ebüdderdâ (r.a.), "Bu kim? Mü'minlerin emîri mi?" diye sorunca Hz. Ömer, "Evet" dedi. Bunun üzerine Ebüdderdâ (r.a.) "Bir seneden beri gözlerim yolda. Senin gelmeni bekliyordum" dedi. Hz. Ömer de, "Sana Allahü teâlâ merhamet etsin. Rahat yaşaman için sana izin vermedim mi?" deyince Ebüdderdâ (r.a.) "Resûl-i ekremin (s.a.v.) bize

söylediğini hatırlıyor musun yâ Ömer?" dedi. Hz. Ömer, "Hangi hadîs-i şerifi yâ Ebüdderdâ?" diye sorduğunda Ebüdderdâ (r.a.) "Resûlullah (s.a.v.), ***"Siz, yolcu gibi, kendinize yetecek kadar dünyâ malıyla yetininiz"*** buyurdu" dedi. Hz. Ömer, "Evet, hatırladım" dedi. Ebüdderdâ (r.a.), "Böyle bir emirden sonra ne yapabiliriz yâ Ömer?" deyince, her ikisi sabaha kadar ağladılar."

"Eshâb-ı kirâmdan Sa'îd bin Âmir el-Cemhî, Hz. Ömer'e: "Yâ Ömer! Ben sana ba'zı tavsiyelerde bulunmak istiyorum" deyince Hz. Ömer, "Buyur söyle! Dinliyorum" dedi. Sa'îd bin Âmir (r.a.), "Sana, halkın işlerini yaparken, Allahü teâlâdan korkmanı tavsiye ederim. Allahü teâlânın emirlerini yerine getirirken insanlardan korkma. Sözün başka, fiilin başka olmasın. İnsanın kendi yaptığı ve yerine getirdiği nasîhatları başkalarına söylemesi güzeldir. Bir mes'ele hakkında iki ayrı hüküm verme. İşlerin karışır, doğru yoldan sapmış olursun. Delili olan iddianın lehine karar ver ki, kararın isabetli olsun. Allahü teâlâ sana yardım etsin, mü'minleri de senin vâsıtanla mes'ûd yaşatsın. Allahü teâlânın işlerinin başına seni geçirdiği, uzak ve yakında olan müslümanlarla ilgilen ve onların müşkillerini çöz. Kendin ve ailen için sevdiklerini, mü'min kardeşlerin için de sev. Kendin ve ailen için beğenmediklerini, mü'min kardeşlerin için de beğenme. Hak uğrunda mücâdeleye devam et. Allahü teâlânın emirlerini yerine getirirken, hiçbir dedikodudan ve kınamadan korkma" dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer, "Bu söylediklerine kimin gücü

yetebilir?" deyince, Sa'îd bin Âmir: "Senin gibi birisinin. Allahü teâlânın Ümmeti Muhammed'in başına geçirdiği kimsenin. Onunla Allahü teâlânın arasına kimse giremez" dedi."

Umeyr bin Sa'd kendisi şöyle anlatır: "Hz. Ömer, beni Humus'a vali olarak gönderdi. Aradan bir sene geçtiği hâlde, benden haber alamayınca Hz. Ömer bana, "Bu mektubu alınca gel. Bu ânâ kadar elinde biriken vergiyi de getir" diye bir mektup yazdı. Ben de içine azığımı koyduğum heybemi ve çanağımı aldım. Mataramı belime takdım. Sopamı da yanıma aldım. Humus'tan Medîne'ye kadar yürüyerek geldim. Medine'ye vardığımda, saçım sakalım uzamış, üstüm başım toz içinde ve rengim değişmiş idi. Bu hâl ile selâm vererek Hz. Ömer'in huzuruna girdim. Hz. Ömer hemen, "Bu hâlin ne?" dedi. Ben de ona, "Hâlimde ne var? Sıhhatli ve canlı değil miyim?" dedim. Hz. Ömer tekrar "Yanında ne var?" diye sordu. Ben, "Yanımda azığımı koyduğum heybem, içinde yemek yediğim çanağım, içmek ve abdest almak için su taşıdığım mataram, dayanağım ve düşman saldırısına karşı silâh olarak kullandığım sopadan başka birşeyim yok. Vallahi bu dünyâ benim eşyalarımdan değerli değil" dedim. Hz. Ömer "Yürüyerek mi geldin?" diye sorunca, "Evet" dedim. Hz. Ömer, "Sana, binebileceğin bir hayvan verecek bir müslüman yok muydu?" diye sordu. Ben de, "Onlar, kendiliklerinden birşey vermediler. Ben de istemedim" dedim. Hz. Ömer, "Seni nereye göndermiştim? Neler yaptın?" diye sorunca ben:

"Söyleyeceklerimle seni üzmek istemediğimden anlatmayı arzu etmiyorum. Sen beni vali olarak gönderdin. Ben de gönderdiğin yere giderek, oranın halkından iyi insanları topladım. Onları vergi me'mûru ta'yin ettim. Toplanan vergileri, verilmesi gereken yerlere dağıttım. Eğer o vergilerden birşey artmış olsaydı, onu da sana getirirdim" dedim. Bunun üzerine Hz. Ömer, "Ey Umeyr, yeniden vali ta'yin edildin" deyince ben hemen, "Ben, ne senin adına, ne de senden sonra başka birisi adına valilik yapmak istemiyorum. Günahtan kurtulmadım, belki de kurtulmıyacağım yâ Ömer! " dedim ve izin istiyerek evime döndüm. Medine ile evim arası çok uzaktı. Ben yola çıkınca, Hz. Ömer arkamdan Hâris admdaki bir zâtı gönderdi. Hâris yanıma geldiğinde, ben duvarın yanında oturmuş gömleğimi temizliyordum. Bana selâm verdi. Ben de selâmını aldım. Hâris'e, "Nereden geliyorsun?" diye sorduğumda, "Medine'den geliyorum" dedi. Haris, evimizde üçgün misafir kaldı. Bizim, arpadan başka yiyecek hiçbir şeyimiz yoktu. Onu Hâris'e yediriyor, kendimiz de aç kalıyorduk.. Haris giderken, bana çıkarıp yüz dinar verdi ve "Bunları mü'minlerin emîri gönderdi. Bununla ihtiyaçlarını gör" dedi. Ben "Bunlara ihtiyâcım yok" diyerek geri verdiğimde hanımım, “İhtiyâcın varsa sen kullan, yoksa ihtiyaç sahiblerine ver" dedi. Dinarları koyacak birşeyimiz yok idi. Hanımım, elbisesinden bir parça yırtarak verdi. Ben de dinarları onun içine koydum. Sonra bunları sehidlerin ve fakirlerin çocuklarına dağıttım. Sonra Hâris'e,

"Medîne'ye varınca, Hz. Ömer'e selâm söyle" dedim. Haris Medine'ye dönünce, durumu Hz. Ömer'e anlatmış! Sonra Hz. Ömer tekrar bana, derhal Medine'ye gelmem için bir mektup yazdı. Hz. Ömer'in yanına gittim. Bana, "Paraları ne yaptın" dedi. Ben de "Kendim için harcadım" dedim. Bana bir miktar yiyecek ve iki elbise verilmesini emretti. Ben, "Yiyeceğe ihtiyâcım yok. Evde bir miktar yiyecek var. Onları bitirinceye kadar, Allahü teâlâ yenisini verir" diyerek yiyecekleri kabul etmedim. Elbiseleri de başka birisine vermek üzere aldım ve evime geri döndüm."

Antere (r.a.) şöyle anlatmaktadır: Bu olaydan bir süre sonra, Umeyr vefât etti. Hz. Ömer onun ölümünü duyunca çok üzüldü. Yanındakilerle beraber Garkad mezarlığına yürüyerek geldi. Arkadaşlarına, "Herbiriniz, yapmak istediğiniz hayırları söyleyiniz" dedi. Birisi: "Ey Emîr-ül-mü'minîn! Allah rızâsı için bir köle alarak azâd etmeyi arzuluyorum" dedi. Diğeri, "Ey mü'minlerm emîrü Ben de malımı Allah yolunda harcamak istiyorum" dedi. Bir başkası da, "Benim gücüm kuvvetim yerinde olduğu için Kâ'be'ye gelen hacılara, kova ile zemzem suyu çekip dağıtmak istiyorum" dedi. Hz. Ömer bin Hattâb ise: "Ben, Umeyr bin Sa'd gibi adamlarımın olmasını ve onları müslümanların başına idareci ta'yin etmek istiyorum" dedi.

Esba' bin Nübâte şöyle anlatır: "Bir kimse Hz. Ali'nin yanına gelerek: "Yâ Emîr-al-mü'minîn! Benim bir ihtiyâcım var. Önce Allahü teâlâya arzettim. Şimdi ise sana söylüyorum. Şayet ihtiyâcımı giderirsen Allahü

teâlâya hamd eder, sana da teşekkür ederim. Eğer ihtiyâcımı gidermezsen, yine Allahü teâlâya hamd eder, seni de mazur görürüm" dedi. Bunun üzerine Hz." Ali ona, "İhtiyacın neyse, toprağın üzerine yaz. Çünkü ben, senin yüzünde birşey istemenin verdiği ezikliği ve üzüntüyü görmek istemiyorum" deyince, o kişi toprağın üzerine, "Ben muhtacım" diye yazdı. Hz. Ali: "Bana bir elbise getirin" dedi. Hemen elbiseyi getirdiler. Hz. Ali elbiseyi adama verince, adam elbiseyi alıp giyerek şöyle dedi? "Sen bana, güzelliği kaybolacak ve eskiyecek bir elbise giydirdin. Ben ise, seni medhedeceğim. Övgü, damlaları, dağları ve ovalan dirilten yağmur gibidir. Yaşadığın sürece, yapacağın bir iyiliği yapmaktan çekinme, çünkü her kul yaptığından sorulacaktır" dedi. Bunun üzerine Hz. Ali: "Bana bir miktar para getirin" dedi. Yüz dînâr getirildi. Hz. Ali, o paraları da o kişiye verdi. Ben dayanamayarak, "Yâ Emîr-al-mü'minîn! Elbise verdin. Bir de yüz dînâr veriyorsun, niye?" deyince, o, "Evet! Resûlullah efendimizin (s.a.v.) ***"Herkese bulunduğu yere göre muamele edin"*** buyurduğunu işittim. Bu adama bu lâyıktır" dedi."

Abdullah bin Ziyâd şöyle anlatır: "Ömer bin Hattâb (r.a.), Sa'îd bin Âmir'e bin dînâr verdi. Sa'îd bin Âmir, "Benim ihtiyâcım yok, benden daha çok ihtiyâcı olanlara veriniz" dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer: "Acele etme. Sana Resûl-i ekremin (s.a.v.) bir sözünü nakledeyim. O zaman bunları ister al, ister alma. Birgün Resûlullah (s.a.v.) bana birşey verdi. Bende almak istemedim. O zaman Resûl-i ekrem (s.a.v.) ***"Kime, istemeksizin,***

***arzu etmeksizin birşey verilse, o, Allahü teâlânm rızkıdır, onu alsın, geri çevirmesin"*** buyurdu" dedi. Sa'îd bin Âmir, "Sen gerçekten bunu, Resûlullahtan (s.a.v.) duydun mu?" diye sorduğunda Hz. Ömer, "Evet" dedi. Bunun üzerine Sa'îd bin Âmir verilen bin dînârı kabul etti."

"Hz. Ömer, Irak'a İslâm ordusunu gönderince onlar, kısa zamanda Allahü teâlânın yardımıyla zafer kazandılar. Kiliseleri cami ve puthâneleri mescid yaptılar. Sağ salim ve ganimetlerle döndüler. Hz. Ömer'in huzuruna vardıklarında, halîfe ordusuna hiç bakmadı. Ne yaptınız? diye suâl bile etmedi. Halîfenin bu muamelesi Eshâb-ı kirâma çok ağır geldi Hz. Ömer'in oğlu Abdullah'ı mescidde görüp, halîfenin onlara karşı alâkasızlığından şikâyet ettiler. Hz. Abdullah: "Babamın huzuruna bu elbiselerinizle mi çıktınız?" dedi. Onlar, "Evet" dediler.

Meğer İslâm ordusu, İran'ın süslü elbiselerinden giymişlerdi. Eshâb-ı kirâm, Hz. Abdullah'ın işaretiyle gidip elbiselerini değiştirip, eski elbiseleriyle Hz. Ömer'in yanına gittiler. Bu sefer Hz. Ömer bunları iyi karşılayıp, her birinin ayrı ayrı hâlini, hatırını sordu. Eshâb-ı güzînden birisi cesaretle, "Yâ Emîr-al-mü'minîn! İlk görüşmemizde bize hiç iltifat etmediniz. İkinci görüşmemizde çok iyi karşıladınız. Bunun sebebi nedir?" diye sordu. Hz. Ömer: "Sizi, elbiselerinizi değiştirmiş görünce kendi kendime: "Eshâb-ı güzîn benim hayâtımda elbiselerini değiştirdiler. Birkaç gün sonra, Allah korusun kalblerini değiştirirler. Dünyâyı

sevmeleri artar. Yarın kıyamet gününde Resûlullaha (s.a.v.) kavuşunca, "Yâ Ömer! Senin halifeliğin zamanında benim Eshâbım elbiselerini değiştirdiler, sonra kalbleri değişti. Niçin mâni olmadın?" diye hitâb eder, azarlar diye korktum. Onun için, İran'ın süslü elbiselerini giydiğiniz zaman her biriniz gözüme bir belâ dikeni gibi göründünüz. Fakat elhamdülillah elbiselerinizi değiştirince, endişe ettiğim tehlike ortadan kalktı. Size iyi muamelede bulundum" buyurdular.

Sonra ele geçirdikleri ganimetleri Hz. Ömer'e verdiler. Hz. Ömer ganimetleri gaziler arasında eşit bir şekilde dağıttı. Bir süre sonra Hz. Ömer oradan ayrılınca, Eshâb-ı kirâm, Hz. Ömer'in daha iyi giyinmesi hakkmda konuştular. İyi ve süslü elbiseler giymeli ki, gelen elçilere heybetli gözüksün dediler. Bu durumu ancak Ali bin Ebî Tâlib söyleyebilir dediler. Durumu Hz. Ali'ye anlattıklarında, "Ben böyle birşeyi Hz. Ömer'e söyliyemem. Siz Resûlullahın zevcelerine gidin. Onlar mü'minlerin anneleridir. Ancak bunu Hz. Ömer'e onlar söyleyebilir" dedi. Bunun üzerine Eshâb-ı kirâm Hz. Âişe'nin yanına gittiler, durumu ona anlattılar. Hz. Âişe validemiz, bu durumu Hz. Ömer'e söylemeyi kabul etti. Hz. Âişe, Hz. Hafsa ile birlikte Hz. Ömer'in huzuruna gitti. Hz. Âişe, "Yâ Emîr-al-mü’minin! Sana birşey söylememe müsâade eder misin?" deyince Hz. Ömer, "Ey mü’minlerin annesi! Buyur söyle" dedi. Bunun Üzerine Hz. Âişe: "Resûl-i ekrem (s.a.v.) bir yol ta'kib ederek Cennete gitti. Ne dünyâya heves etti, ne de dünyâ ona heves etti. Ebû Bekr de Resûl-i ekremin

(s.a.v.) sünnetini ihya edip, yalancı peygamberlerle savaşarak yine onun izinde yürüdü. Bâtılı savunanların delillerini çürütürken, halk arasında adaletle hükmetti. Allahü teâlâyı hoşnut etti. Allahü teâlâ da onu Peygamberine kavuşturdu. O da, ne dünyâya heves etti, ne de dünyâ ona heves etti Allahü teâlâ sana kisra ve kayserin ülkelerinin fethini ve hazînelerini nasîb etti. Onların bütün mal ve mülkleri senin eline geçti. Allahü teâlâdan, İslâm dînini daha güçlendirmesini niyaz ederiz. Senin yanına birçok ülkelerden elçiler geliyor. Fakat senin elbisenin on iki yerinde yama var. Onu güzel bir elbiseyle değiştirsen daha iyi olur. Gelenlere karşı daha heybetli gözükürsün" deyince, Hz. Ömer ağlamaya başladı. Sonra şöyle dedi: "Allah aşkına söyle; Yâ mü'minlerin annesi! Resûl-i ekrem (s.a.v.) vefât edinceye kadar, hiç doyuncaya kadar buğday ekmeği veya bir günde iki defa yemek yedi mi?" Hz. Âişe: "Hayır yemedi" dedi. Hz. Ömer, "Hiç Resûl-i ekreme (s.a.v.) topraktan bir karış yükseklikte sofra kuruluyor muydu? Yemek istediğinde sofrayı yere koyduruyor ve yüksek sofra tahtasını kaldırtmıyor muydu?" diye sorunca onlar, "Evet" dediler. Hz. Ömer yine onlara: "Siz Peygamberin zevceleri ve bütün mü'minlerin annelerisiniz. Sizin, bütün mü'minlerde özellikle benim üzerimde hakkınız var. İyi biliyorum ki, Resûl-i ekrem (s.a.v.) kaba kumaştan elbise giyerdi ve kumaşın sertliği vücûduna zarar verirdi. Siz bunu biliyor muydunuz?" deyince onlar, "Evet" dediler. Hz. Ömer: "Yine biliyor musunuz, Resûl-i ekrem (s.a.v.) tek katlı

bir örtü üzerinde yatardı. Senin evinde hurma liflerinden sert bir yaygı yok, muydu, yâ Âişe? Bu gündüz yaygı, gece yatak olarak kullanılırdı. Resûl-i ekremin yanına geldiğimizde vücûdunda hasırın izlerini görürdük. Yâ Hafsa! Sen anlatmadın mı, bir gece Resûl-i ekrem rahat uyusun diye yatağı iki kat yapmıştın, O da rahat olarak uyumuş, ancak Bilâl'in ezan sesiyle uyanmıştı ve sana, ***"Yâ Hafsa, niçin böyle yaptın? Yatağı iki kat yapıp, benim sabah ezanına kadar uyumama, gece namazını kaçırmama sebep oldun. Dünyâ benim neyime? Niçin beni yumuşak yatakla meşgul ediyorsun?"*** buyurmuştu. Yâ Hafsa! Bilmiyor musun, Resûl-i ekremin gelmiş geçmiş bütün günahları affedilmişti? Öyle iken bile Resûl-i ekrem (s.a.v.) vefât edinceye kadar aç olarak geceler, Rabbine secde ederek sabahlar, gece gündüz dâima Rabbine niyazda bulunurdu. Ömer de iyi şeyler yemiyor ve yumuşak elbiseler giymiyor. Tuz ve yağ hâriç, iki katığı beraber yemiyor. Eti de, sâdece halktan birinin yediği kadar, ayda bir sefer yiyor" dedi. Bunun üzerine Hz. Âişe ve Hafsa, Ömer'in (r.a.) huzurundan ayrılarak Eshâb-ı kirâmın yanına gelip durumu anlattılar. Hz. Ömer ruhunu teslim edinceye kadar bu hâl üzere yaşadı."

Ubeydullah bin Umeyr şöyle anlatır: "Resûl-i ekrem (s.a.v.) vefât ettiği zaman, Mekke vâlisi Attâb bin Esîd idi. Mekke halkı, Resûlullahın vefât haberini duyunca çok ağladılar. Vali Attâb, Kâ'beden çıkıp sokakların birine girdi. Bu esnada Süheyl bin Amr yanına geldi ve

ona, "Haydi halkı teskin etmek için konuş" dedi. Attâb bin Esîd ise, "Resûl-i ekremin (s.a.v.) vefât ettiği bir zamanda nasıl konuşurum? Bende konuşacak hâl yok" dedi. Bunun üzerine Süheyl bin Amr: "Birlikte gidelim. Ben konuşurum" dedi. Birlikte Kâ'be'ye geldiler. Süheyl bin Amr minbere çıktı. Allahü teâlâya hamd ve senâdan sonra, Hz. Ebû Bekr'in söylediklerini aynen tekrarladı. Süheyl bin Amr, Bedr savaşında esirlerin arasındaydı. Hz. Ömer onun öldürülmesini istiyordu. Resûl-i ekrem (s.a.v.) Hz. Ömer'e: ***"Niçin onu öldürmek istiyorsun? Bırak, belki Allah onu, senin de beğeneceğin bir makama getirir"*** buyurmuştu. Peygamberimizin (s.a.v.) işaret buyurduğu gibi, Allahü teâlâ, Süheyl bin Amr'ı Attâb bin Esîd'in makamına getirdi."

Zeyd bin Eslem şöyle anlatır: Hz. Ömer, hilâfeti zamanında, bir gece etrafı kontrol etmek için dolaşıyordu. Bir evde ışık yandığını gördü. Eve yaklaştığında, yaşlı bir kadının yün eğirdiğini gördü. Bu işi yaparken şöyle söylüyordu: "Bütün iyi insanların salât ve selâmı Muhammed Mustafâ'nın üzerine olsun. Seçilmiş iyi kullar sana salevât getirsin. Geceyi ihya eder, seher vakitleri ağlardın. Ben de sana kavuşmak istiyorum. Ama ölmek elimde değil. Acaba âhıret, beni sevgilimle birleştirecek mi?" Hz. Ömer bu sözleri duyar duymaz ağlamaya başladı. Kapıyı çalınca kadın: "Kim o?" diye seslendi. Hz. Ömer de: "Ömer bin Hattâb" dedi. Bunun üzerine kadın: "Ömer bin Hattâb'la benim ne işim var? Bu saatte gelmenin sebebi nedir?" deyince

Hz. Ömer "Allah aşkına kapıyı aç. Sana birşey yapacak değilim" dedi. Kadın kapıyı açınca Hz. Ömer: "Ne olur biraz önce söylediğin sözleri bana tekrarla" dedi. Kadın, Hz. Ömer'in isteğini yerine getirdi. Hz. Ömer: "Aranıza beni de katmanızı istiyorum" dedi. Bunun üzerine kadın şöyle söyledi: "Beni, sevgilimi ve Ömer'i âhırette bir araya getir. Onu da mağfiret et, ey affı çok Allahım!" Kadın böyle söyleyince, Hz. Ömer oradan memnun olarak ayrıldı."

Sa'îd bin Süfyân şöyle anlatır: "Kardeşim vefât etmeden, Allahü teâlânın yolunda yüz dînâr sadaka verilmesini vasiyet etmişti. Onun vasiyetini yerine getirmek için, Hz. Osman'ın yanına gittim. Üzerimde, yakası ve kol ağızları ipek işlemeli bir hırka vardı. Hz. Osman'ın yanında oturan bir kişi beni görünce hemen ayağa kalkıp, yırtmak için hırkamı çekiştirdi. Bunun üzerine Hz. Osman: "Bırak onu" dedi. O kişi, "Acele ettiniz" diyerek beni bıraktı. Ben Hz. Osman'a: "Ey Emîr-ül-mü'minîn! Kardeşim, vefâtından önce yüz dînâr Allah yoluna sadaka vermemizi vasiyet etti. Ne yapmamı emredersiniz?" diye sorunca, "Bu mes'eleyi benden başkasına sordun mu?" dedi. Ben de, "Hayır" deyince, "Eğer benden önce birisine sormuş ve o da benim şu söylediklerimden başka birşey söylemişse, seni cezalandırırdım " dedi ve şunları söyledi: "Allahü teâlâ bizlere, İslâm dînine girmemizi emretti. Bizler de bunu kabul ettik. Allahü teâlâya şükür, hepimiz müslümanız. Sonra Allahü teâlâ bize hicret etmemizi emredince, bizler hicret edip Medine'ye geldik. Daha

sonra cihâd yapmamız emredilince, cihâd ettik. Şiz Şamlılar mücâhidsiniz. Bunun için bu parayı sen, kendine, ailene, komşu ve akrabalarından olan muhtaç olanlara harca. Çünkü bu paranın bir dirhemiyle gidip et alsan, ailenle beraber yesen, tam yediyüz dirhem sadaka vermiş gibi sevâb kazanırsın" dedi. Daha sonra dışarı çıkınca, Hz. Osman'ın yanındaki ve hırkamı, çekip yırtmak istiyenin kim olduğunu sorunca, Ali bin Ebî Tâlib (r.a.) olduğunu söylediler. Bunun üzerine Ali bin Ebî Tâlib'in (r.a.) evine gittim ve ona, "Benden ne kötülük gördün de öyle hırkamı yırtmaya çalıştın?" diye sorunca, o şöyle dedi: "Resûl-i ekremin (s.a.v.) şöyle buyurduğunu işittim: ***"Yakında ümmetim, kadınların ırzına tecâvüzü ve ipek elbiseler giymeyi helâl sayacak."*** İşte ben de müslümanlar içinde ilk defa sende ipek nakışlı elbise görünce öyle yaptım" dedi."

Kabîsa bin Züheyb anlatır: "Peygamber efendimizin (s.a.v.) Eshâbından biri, bozguna uğrayan düşmanları ta'kib edip, bir müşriki yakaladı. Kılıcını çekip tam öldüreceği sırada, o müşrik "Lâ ilâhe illallah" dedi. Fakat arkadan gelen bir mü’min, daha sözünü bitirmeden ya'nî "Muhammedün Resûlullah" diyemeden onu öldürdü. Ama yaptığı işten dolayı pişmanlık duydu. Gidip durumu Resûl-i ekreme (s.a.v.) anlattı ve "ölümden kurtulmak için Kelime-i tevhîd'i söyledi" deyince, Peygamber efendimiz (s.a.v.): ***"Kalbini yardın mı? Unutma ki, dil kalbin tercümanıdır"*** buyurdu. Bir süre sonra bu kişi öldü. Götürüp gömdüler. Fakat cesedi toprak üzerine çıktı. Bunun

üzerine ailesi gelip durumu Resûl-i ekreme anlattı. Peygamberimiz de, ***"Tekrar gömün"*** buyurdu. Fakat yine toprağın üstüne çıktı. Yine Resûl-i ekreme (s.a.v.) haber verdiklerinde ***"Toprak onu kabul etmedi. Götürüp bir mağaraya atınız"*** buyurdu."

Ebû Kilâbe'den rivayet edilir "Ebüd-derdâ (r.a.) birgün günah işlemiş bir kişiye rastladı. Oradakiler, bu kişi için hiç iyi olmayan sözler söylüyorlardı. Ebüdderdâ (r.a.) onlara: "Onu bir kuyuya düşmüş görseniz çıkarmıyacakmısınız" diye sorunca "Elbette çıkarırız" dediler. Bunun üzerine Ebüdderdâ (r.a.), "öyleyse kardeşiniz hakkında böyle söylemeyiniz. Size sıhhat ve afiyet veren Allahü teâlâya şükredin" deyince onlar, "Ona sen kızmıyor musun?" diye sordular. Ebüdderdâ (r.a.), "Ben onun yaptığı işe kızıyorum. Çünkü yaptığını terk edince, o yine benim kardeşimdir" dedi."

Enes bin Mâlik (r.a.) anlatıyor: "Resûl-i ekrem ile beraber oturuyorduk. ***"Şimdi buraya Cennetlik bir kişi gelecek"*** buyurdular. Bir süre sonra ayakkabıları elinde, abdest suyu sakalından damlayan Ensârdan bir zât girdi. Ertesi gün aynı şey yine tekrarlandı. Üçüncü gün Resûl-i ekrem (s.a.v.), ***"Yanınıza Cennet ehlinden olan bir kişi gelecek"*** buyurdular. Baktık ki, gelen kişi, iki gündür gelen zâttı. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) oradan ayrılınca, Abdullah bin Amr bin Âs, o zâtı ta'kib etti ve ona, "Babamla münâkaşa ederek, üç gün eve gitmemeye yemin ettim. Acabâ bu süre içinde sizde misafir kalabilir miyin.?" dedi. O zât da kabul etti. Abdullah bin Amr, adamın evinde kaldığı zaman

zarfında, kendisinden fazla bir ibâdet yaptığını görmemiş. Sâdece gece yatınca, sabah namazına kadar sağa sola dönerken Allahü teâlâyı zikr ediyormuş. Abdullah bin Amr bu üç günü şöyle anlatır: "Bu zaman za rfında nerdeyse adamın yaptıklarını küçük görecektim. Sonra dayanamıyarak, "Ey Allahü teâlânın kulu! Ben ne babamla kavga ettim, ne de üç gün eve gitmemek için yemin ettim. Resûl-i ekrem (s.a.v.) üç gün arka arkaya, ***"Yanınıza şimdi Cennetlik bir kişi gelecek"*** dedi. Üçünde de siz geldiniz. Sizin ne yapıpda bu mertebeye eriştiğinizi öğrenmek ve aynı şeyleri yapmak için bu plânı yapmıştım. Fakat seni, öyle fazla bir ibâdet yaparken görmedim. Seni bu dereceye ulaştıran nedir?" dedim. O zât, "Gördüklerinden başka birşey yapmıyorum" dedi. Sonra ben giderken, beni geri çağırıp: "Gördüklerinden başka birşey yapmıyorum ama, ben, hiç bir müslümanı aldatmayı düşünmem. Allahü teâlânın kendisine verdiği bir maldan dolayı kimseye haset etmem" dedi. Ben de, "Tamam, seni Cennet ehlinden yapan budur" dedim."

Hz. Âişe anlatır: "Resûl-i ekrem (s.a.v.) birgün Eshâb-ı kirâmı ile oturuyordu. Yanında Hz. Ebû Bekr ve Hz , Ömer vardı. Hz. Abbâs içeri girince, Hz. Ebû Bekr kalkarak yerini ona verdi. Hz. Abbâs, Resûl-i ekrem (s.a.v.) ile Hz. Ebû Bekr arasına oturdu. Bu hareketinden dolayı Resûl-i ekrem (s.a.v.): ***"Büyüklerin kadrini büyükler bilir"*** buyurdu. Sonra amcası Abbâs'a (r.a.) dönerek birşeyler anlatmaya başladı. Resûlullah (s.a.v.), Hz. Abbâs'la konuşurken

sesini o kadar alçalttı ki, Hz. E'bû Bekr ve Ömer'e "Resûlullahın sesine birşey oldu" düşüncesi geldi. Hz. Abbâs gidince hemen Hz. Ebû Piekr, "Yâ Resûlallah! Bir rahatsızlığınız mı var?" diye sordu. Resûl-i ekrem ***"Hayır"*** cevâbını verince, "Çok yavaş konuştunuz da, ondan sordum" dedi. Bunun üzerine Resûl-i ekrem (s.a.v.): ***"Cebrâil size, benim yanımda alçak sesle konuşmanız emrini getirdiği gibi, bana da amcam Abbâs'ın yanında alçak sesle konuşmam emrini getirdi"*** buyurdu."

Ammâr bin Ebî Ammâr anlatır: "Birgün Zeyd bin Sabit atına binmişti. Bunu gören İbn-i Abbâs (r.a.), derhal onun atının yularını tuttu. Zeyd bin Sabit: "Ey Resûlullahın amcasmın oğlu! Bineğimin yularını bırak " deyince İbn-i Abbâs, "Bize, büyüklerimize ve âlimlerinize böyle davranmamız emredildi" dedi. Bunun üzerine Zeyd bin Sabit, "Elini uzat," dedi. İbn-i Abbâs (r.a.) elini uzatınca, Zeyd bin Sabit hemen onun elini öptü ve "Bize de Peygamberimizin Ehl-i beytine böyle davranmamız emredildi" dedi."

Abdülvâhid bin Avn anlatıyor: "Tufeyl bin Amr, Resûl-i ekremin (s.a.v.) yanına gelerek müslüıman olmuştu. Peygamber efendimiz vefât edinceye kadar Medine'de kalmıştı. Arablar İslâmiyeti terk etmeye başlayınca, mü'minlerle birlikte Yemâme savaşına katılmıştı. Yanında oğlu Amr da vardı. Tufeyl bin Amr, o savaşta şehid düştü. Oğlu Amr da yaralandı ve bir eli kesildi. Birgün, Amr bin Tufeyl Hz. Ömer'in yanında iken yemek getirildi. Amr bin Tufeyl hemen kenara

çekildi. Bunun üzerine Hz. Ömer: "Yâ Amr! Kesik elin mi aklına geldi yoksa?" diye suâl edince, Amr bin Tufeyî,' "Evet" dedi. Hz. Ömer: "Vallahi sen yemeği elinle karıştırmadıkça, ben bu yemekten biır lokma yemem. Aramızda senden başka bir a'zâsı Cennette olan kimse yoktur" dedi."

Ebû Matar anlatır: "Birgün mescidden çıkmıştım. Arkamdan birisinin, "Eteğini kısalt. Elbisen kirlenmez ve ayrıca bu Allahü teâlâya bağlılığının ifadesidir. Şayet mü'min isen, saçlarını da kısalt" dediğini duyunca arkama döndüm. Bu sözü söyleyen zâtın Hz. Ali olduğunu gördüm. Hz. Ali, çarşıya hayvanların satıldığı yere vardığında: "Alış-veriş yapın fakat yemin etmeyin. Yemin, malın bereketini giderir ve değerini düşürür" dedi. Hurma satanların yanma vardığında ağlayan bir hizmetçi gördü ve niye ağladığını sordu, hizmetçi de satıcıyı göstererek, "Bu, bana bir dirhemlik hurma sattı. Fakat efendim hurmayı kabul etmiyor" deyince Hz. Ali, "Bu hurmaları al ve parasını ver. Bu hizmetçinin elinde olan birşey değil" dedi. Adam almak istemeyince hemen ben, "Bu zâtın kim olduğunu biliyor musun?" diye sorunca satıcı, "Hayır" cevâbını verdi. Ben de, "Bu zât, mü'minlerin emîri Hz. Ali'dir" deyince, satıcı hemen hurmaları aldı ve parayı hizmetçiye geri verdi. Sonra Hz. Ali oradaki satıcılara, "Yoksulları doyurun ki, kazancınız artsın" dedi. Sonra kumaşların satıldığı kısma geldi. Kendisine bir gömlek satın almak istedi. İlk gittiği satıcı kendisini tanıyınca, ondan gömleği almadı. Başka bir satıcının yanına gitti. O da tanıyınca, ondan

da gömlek almadı. Daha sonra bir çocuğun yanına gitti. Ondan üç dirheme bir gömlek satın aldı. Çocuğun babası gelince ona, "Senin oğlun, halîfeye üç dirheme bir gömlek sattı" dediler. Bunun üzerine o kimse, "Keşke iki dirheme satsaydın" deyip, Hz. Ali'nin yanına giderek bir dirhemi geri vermek istedi. Hz. Ali sebebini sorup öğrenince ona, "Benim rızâmla gömleği bana sattı. Onun rızasıyla ben de gömleği satın aldım" dedi."

Sa'îd bin Müseyyib anlatır: "Mekke feth edilince, Eshâb-ı kirâm, sabaha kadar Kâ'be'yi tekbîr ve Kelime-i tevhîd söyleyerek tavaf ettiler. Bu durumu gören Ebû Süf-yân, Hind'e: "Mekke'nin bu şekilde feth edilmesinin Allahü teâlâdan olduğuna inanıyor musun?" diye sorduğunda Hind, "Evet, bu Allahü teâlâdandır" dedi. Ertesi gün Ebû Süfyân hemen Resûl-i ekremin yanına gitti. Resûl-i ekrem (s.a, v.) onu görünce, "Sen Hind'e, Mekke'nin fethinin Allahü teâlâdan olduğuna inanıyor musun?" dedin. O da, "Evet bu gerçekten Allahü teâlâdandır" diye cevap verdi, değil mi?" buyurunca, Ebû Süfyân, " Gerçekten senin Allahü teâlânın kulu ve Resûlü olduğuna şehâdet ederim. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, benim bu sözümü Hind'den başka kimse işitmemişti" dedi."

Amr el-Leysî anlatır: "Birgün Vasile bin Eska'nın yanında idik, yanımıza bir fakir geldi. Vasile bin Eska bir ekmek aldı, yanına biraz para koyarak ona verdi. Bunun üzerine ben, "Yâ Vasile bin Eska! Ailende bu işi yapacak başka kimse yok mu?" diye sorunca o, "Var. Fakat bir kimse birşey alıp bir fakire götürüp verirse,

her adımına karşılık bir günahı silinir. Sadakayı fakirin avcuna koyup geri dönerken, her adıma karşılık on günah silinir" dedi."

Mücâhid (r.a.) anlatır: "Abdullah bin Abbâs'ın talebelerinden Atâ, Tavus ve İkrime ile birlikte otururken birisi geldi. O anda İbn-i Abbâs namaz kılıyordu. O kişi bize, "İçinizde fetva verecek var mı?" diye sorunca ben, "Suâlini söyle" dedim. O kişi, "Her zaman abdest bozduktan sonra menî geliyor" dedi. Biz "Gusül abdesti alman lâzım" dedik. İbn-i Abbâs namazını bitirince İkrime'ye, "O kişiyi bana çağır" dedi. O kimse geldikten ısonra İbn-i Abbâs, bize dönerek, "Bu zâta verdiğiniz fetva ile ilgili Kur'ân-ı kerimde bir hüküm var mı?" diye sordu. Biz, "Hayır" dedik. Bunun üzerine "Resûlullah efendimizin sünnetinde bunun ile ilgili hüküm var mı?" diye sorunca biz yine, "Hayır" dedik. İbn-i Abbâs yine, "Resûlullahın Eshâbının reylerinde bununla ilgili bir hüküm var mı?" diye sorunca biz yine, "Hayır" dedik. Bunun üzerine "Neye dayanarak fetva verdiniz?" diye sordu. Biz de, "Kendi ictihadımızla" dedik. İbn-i Abbâs: "Resûlullah (s.a.v.) bu mevzuda şöyle buyurmuştur: ***"Bir fakîh, şeytana bin âbidden daha iyi karşı durur"*** dedi. Sonra o kişiye dönerek, "O beyaz sıvı (menî) şehvetle mi geliyor?" diye sordu. O kişi, "Hayır" dedi. İbn-i Abbâs yine, "Vücûdunda bir bitkinlik hissediyor musun?" diye sorunca o kişi yine "Hayır" dedi. Bunun üzerine İbn-i Abbâs: "O hâlde sâdece abdest alman kâfi" dedi."

Hâris bin Umeyre anlatır: "Muâz bin Cebel ölüm

döşeğinde iken, yanındakiler ağlıyordu. Muâz bin Cebel onlara, "Niçin ağlıyorsunuz?" diye sorunca onlar, "Senin ölümünle kaybolacak ilme ağlıyoruz" dediler. Bunun üzerine Muâz bin Cebel, “İlim ve îmân, kıyamet gününe kadar kaybolmayacaktır. Arayan herkes onu bulur. Bunlar, kitap ve sünnettir. Allahü teâlânın kitabı Kur'ân-ı kerîm ve Peygamberimizin (s.a.v.) sünneti kıyamet gününe kadar korunacaktır. İlmi; Ömer, Osman ve Ali'den (r.anhüm) alın. Eğer onları kaybederseniz, o zaman şunlardan alın: Ebüdderdâ, İbn-i Mes'ûd, Selmân ve yahudi iken İslâmı kabul eden Abdullah bin Selâm. Ben, Resûl-i ekremden (s.a.v.), Abdullah bin Selâm için, ***"O, Cennetlik olanların onuncusudur"*** buyurduğunu işittim. Âlimin yanılmasından korkun. Gerçeği söyleyen kim olursa olsun kabul edin. Bâtıl olanı söyleyen kim olursa olsun reddedin" dedi."

Muhammed bin Ebî Kayle anlatır: "Bir kişi, Abdullah bin Ömer'e (r.a.) bir mektup göndererek, kendisine ilimle alâkalı ba'zı suâller sordu. İbn-i Ömer de ona, "Bana ilimle ilgili ba'zı suâller soruyorsun. O suâllerin cevâbını mektupta anlatmam mümkün değil. Sana şu kadarını söyliyeyim ki, müslümanların namuslarına el uzatmadan, kanlarını dökmeden, haksız yere mallarını yemeden ve cemâatlerinden ayrılmadan Allahü teâlâya kavuşabilirsen,bu senin için yeterli olur" diye cevap yazdı."

Hasen-i Basrî anlatır: Birgün bir kişi Hz. Ömer'e gelerek, "Ey Emîr-ül-mü'minîn! Ben çölde yaşıyorum ve çok işim var. Bana yapabileceğim ve benim Cennete

girmemi sağlayacak birşey tavsiye et" deyince Hz. Ömer, "Elini uzat ve iyi dinle! Allahü teâlâya ibâdet eder, namazını kılar, zekâtını verir, hacca gider ve âmirlere itaat edersin. Dâima doğruyu söyle. Gizli şeyleri yapmaktan sakın. Duyulduğunda ve yayıldığında seni utandırmıyacak şeyleri yap, seni utandıracak şeyleri yapma." Bunun üzerine o kimse, "Yâ Emîr-al-mü'minîn! Bu dediklerini yapacağım ve yarın kıyamet günü Allahü teâlânın huzuruna çıktığım zaman, bunları bana Ömer bin Hattâb söyledi diyeceğim" dedi. Hz. Ömer de: "Sen dediklerimi yap. Sonra Rabbine kavuştuğun zaman istediğini söyle" dedi.

Tufeyl bin Amr anlatır: Ubeyy bin Ka'b, bana Kur'ân-ı kerîm öğretmişti. Ben de ona bir yay hediye etmiştim. Birgün Ubeyy bin Ka'b, bu yay ile Resûl-i ekremin yanma gitmişti. Resûlullah (s.a.v.) kendisine: ***"Ubeyy, bu yayı sana kim verdi?"*** diye sorunca o, "Kendisine Kur'ân-ı kerîm öğrettiğim Tufeyl bin Amr verdi" diye cevap verdi. Resûl-i ekrem (s.a.v.), ***"Cehennemden alınan bir ateş parçasını omuzuna asmışsın"*** buyurdu. Ubeyy bin Ka'b, "Yâ Resûlallah! Onların yemeklerini de yiyoruz" dediğinde, Resûlullah (s.a.v.): ***"Başkası için hazırlanan yemeği yemende bir mahzur yoktur. Fakat sâdece senin için yapılan yemeği yersen, Kur'ân-ı kerîm öğretmenin sevabını dünyâda almış olursun"*** buyurdu.

Hz. Âişe anlatır: Eshâb-ı kirâm bir mes’ele hakkmda ihtilâfa düştüğü zaman, babam Ebû Bekr hemen imdada yetişir ve o mes'ele hakkında kesin hükmü

verirdi. Resûl-i ekrem (s.a.v.) vefât ettiği zaman, defin hususunda Eshâb ihtilâfa düştü. Bunun üzerine babam: "Ben, Resûl-i ekremin (s.a.v.) ***"Her peygamber vefât ettiği döşeğin altına defnedilir"*** buyurduğunu işittim" dedi. Eshâb-ı kirâm, Peygamberimizin mirası hususunda da ihtilâfa düştüklerinde, yine babam: "Ben, Resûl-i ekremin ***"Biz peygamberler mîrâs bırakmayız. Bizim bıraktıklarımız sadaka olur"*** buyurduğunu duydum" dedi.

Ukbe bin Âmir el-Cühenî anlatır: "Resûl-i ekremle (s.a.v.) karşılaştığım zaman bana, ***"Ey Ukbe! Seni ziyûret etmeyen akrabaları sen ziyaret et. Sana birşey vermeyene, sen ver. Sana zulm edeni, sen affet"*** buyurdu. Başka bir zaman karşılaştığımda, *"Ey Ukbe! Sana,* ***Allahü teâlânın Tevrat, Zebur, İncil ve Kur'ân-ı kerîmde bir benzerini indirmediği sûreleri öğreteyim mi? Her gece onları mutlaka oku. Bu sûreler İhlâs, Felâk ve Nâs sûreleridir"*** buyurdu. Resûl-i ekremin (s.a.v.) bu emrinden sonra, bu sûreleri hiçbir gece okumadan yatmadım."

İbn-i Mes'ûd (r.a.) anlatır: Resûl-i ekremin (s.a.v.) yanma bir kişi gelerek, "Yâ Resûlallah! Kendim, çoluğum-çocuğum ve malım için korkuyorum" dedi. Resûl-i ekrem (s.a.v.) ona: ***"Her sabah ve akşam, Allahü teâlânın adıyla başlıyarak; Allahım, dînimi, nefsimi, çocuğumu ve ailemi ve mallarımı koru, diye duâ et"*** buyurdu. O kimse öyle duâ etti. Bir ara tekrar Resûl-i ekremin (s.a.v.) yanına geldi. Resûlullah ona, ***"Korkun gitti mi?"*** diye sorunca "Seni hak din ile

gönderen Allahü teâlâya yemin ederim ki, bendeki o korku hâli gitti" diye cevap verdi.

Üseyd bin Hudeyr buyurdu ki: "Eğer şu üç durumdan birisinde bulunduğum gibi olabilseydim, muhakkak Cennetliklerden olur ve bu hususta hiç şüphem olmazdı. Kur'ân-ı kerim okurken veya dinlerken olduğum gibi olabilseydim. Resûlullahın (s.a.v.) hutbesini dinlediğim zamanki gibi olabilseydim. Bir cenazeye katıldığım zamanki gibi olabilseydim. İstisnasız, katıldığım bütün cenazelerde kendi kendime cenazenin akıbeti ne olacak diye düşünmüşümdür."

İbn-i Amr buyurdu ki: "Bir mü'min bir beldeyi veya o beldenin taşlarıyla yapılmış bir mescidi ziyaret eder ve orada namaz kılarsa, orası şöyle der: Burada Allahü teâlânın rızâsı için namaz kıldı. Allahü teâlâya kavuşacağı gün ona şâhidlik edeceğim."

İbn-i Mes'ûd buyurdu ki: "Eğer deve ile gidilebilecek bir yerde bir kimsenin İslâm dinini benden daha iyi bildiğini duyarsam, ilmime ilim katmak için, mutlaka onun yanına kadar giderim."

Hz. Ali buyurdu ki: "Size gerçek fıkıh âliminin kim olduğunu haber vereyim mi? İnsanlara, Allahü teâlânın rahmetinden ümid kesecek kadar dîni zorlaştırmayan, aynı zamanda, günah işlemelerine fırsat tanıyacak kadar da kolaylaştırmayan, Allahü teâlânın azabına düçâr olabileceklerine inandırabilen ve başka şeylere rağbet ederek Kur'ân-ı kerîmi terkettirmeyen kimsedir. Dînî bilgisi olmayan kimsenin ibâdetinde, anlayışı olmayanın dînî bilgisinde ve düşünmeden Kur'ân-ı

kerimi okumakta hayır yoktur."

Abdullah bin Mes'ûd (r.a.) buyurdu ki: "Allahü teâlâya âsî olmaktan sakının. Kur'ân-ı kerîm üzerinde ihtilâfa düşmekten kaçının. Kur'ân-ı kerîm üzerinde münâkaşa etmeyin. Kur'ân-ı kerîmdeki âyetler arasında tenakuz yoktur. Kur'ân-ı kerîm ebedîdir. Kur'ân-ı kerîmin vecihlerinden birini inkâr etmek, Kur'ân-ı kerimin hepsini inkâr etmek dermektir."

Muâz bin Cebel (r.a.) buyuruyor ki: "Öğrenmek istediğiniz', kadar ilim öğrenin. Fakat öğrendiğinizle amel etmedikçe, hiç bir ilmin faydasını göremezsiniz."

Huzeyfe (r.a.) buyurdu ki: "Ey Kur'ân-ı kerîm okuyanlar! Allahü teâlâya karşı gelmekten sakının. Sizden öncekilerin yolundan yürüyünüz. Vallahi eğer onları ta'kib ederseniz büyük bir yol kat etmiş olursunuz. Şayet onların yolundan ayrılırsanız, dalâlet ve bataklığa düşersiniz."

İbn-i Mes'ûd (r.a.) buyurdu ki: "Allahü teâlânın zikr edildiği meclisler, ilmin yaşatıldığı ve kalblerde huşû'nun meydana geldiği yerlerdir."

Hz. Osman (r.a.) buyurdu ki: "Hergün, gece ve gündüz en çok sevdiğim şey Kur'ân-ı kerîm okumaktır. Eğer kalbleriniz temiz olsaydı, Allahü teâlânın kelâmı olan Kur’ân-ı kerimi okumaya doymazdınız."

Abdullah bin Abbâs buyurdu ki: "Ömer bin Hattâb'ı (r.a.) çok çok anın, zîrâ Ömer anıldığı zaman adalet hatırlanmış olur. Adalet hatırlanınca da Allahü teâlâ zikr edilmiş olur."

Ebû Ümâme (r.a.) buyurdu ki: "Hoşunuza giden

veya gitmeyen şeylere sabredin. Doğrusu sabır, güzel bir huydur. Dünyâ sizi şaşkına çevirdi. Ezâ ve cefâları yavaş yavaş size içirdi. Zevk ve süsüyle sizleri kendisine çekti."

Ebüdderdâ (r.a.) buyurdu ki: "Konuşmayı öğrendiğiniz gibi, susmayı da öğrenin. Zîrâ susmak, büyük bir akıllılıktır. Konuşmaktan çok dinlemeye çalış. Seni ilgilendirmeyen hususlarda konuşma.

Hayretini mûcib olmayan şeylere gülme. İşin olmayan yere gitme."


*1)Kâmûs-ul-a'lâm cild-1, sh. 648*

*2)Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-7, sh. 215*

*3)El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 294*

*4)Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1328*

*5)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 239*

*6)Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 352*

*7)Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 309*

*8)El-A'lâm cild-4, sh. 273*

*9)Îzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 224*

*10)Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 701*

*11)Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 69*

*12)Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 54, 57, 103, 162, 294, 340, 342, 526, 574, 974 cild-2, sh. 1736, 1737, 1836*

*13)Târih-i Dımeşk Mukaddimesi*

*14)Tam İlmihâl Seâdeti Ebediyye sh. 464, 692, 932, 1017*

*15)Kıyamet ve Âhıret sh. 117*

**İBN-İ ATIYYE (Abdülhak bin Gâlib el-Endülüsî):**

Endülüs'te yetişen tefsir âlimlerinden. İsmi, Abdülhak bin Gâlib bin Abdürrahmân bin Abdurraûf bin Temmâm bin Atıyye bin Hâlid bin Atıyye bin Hâlid bin Hufâf bin Eşlem bin Mükrem el-Muhârikî'dir. Künyesi, Ebû Muhammed-i Gırnâtî'dir. "İbn-i Atıyye" diye meşhur oldu. Endülüs'e yerleşen Kays-ı Gaylân bin Mudır kabilesinden, Zeyd bin Muhârib bin Hasfe'nin evlâtlarındandır.

Endülüs (İspanya), müslüman Arablar tarafından fethedilince, İslâmiyet güneşi her yeri aydınlatmıştı. Çünkü çeşitli Arab kabilelerinden birçokları, oraya gruplar hâlinde gelerek yerleştiler ve yeni din olan İslâmiyeti neşretmeye, ona ait ilimleri her tarafa yaymaya ve böylece hakkın bayrağını yükseltmeye çalıştılar. Bu sırada Kays-ı Gaylân bin Mudur kabilesinden olan, Zeyd bin Muhârib'in evlâtlarından Atıyye bin Hâlid bin Eslem bin Ekrem de Endülüs'e gelmiş ve oraya yerleşmişti. O, bu yerde sağlam ve temiz bir ilim ailesinin filizini dikmiş oldu. Bu aileden şöhret ve fazîlet sahibi olan ve İslâm kültürünün yıldızları olup, heryeri aydınlatan büyük âlimler yetişti. Bunların meşhurlarından ba'zıları şunlardır: Bîre halkından olan Ebû Bekr Kasım bin Temmâm bin Atıyye el-Muhâribi, Gâlib bin Temmâm bin Atıyye, Abdurrahmân bin Gâlib bin Temmâm bin Atıyye, Gâlib bin Abdurrahmân bin Gâlib bin Temmâm'dır. Sonuncusu, "İbn-i Atıyye" künyesi ile meşhur olan

Abdülhak bin Gâlib'in babasıdır, İbn-i Atıyye, Gırnata halkından olup, 481 (m. 1088) yılında doğmuş ve 542 (m. 1148) senesi Ramazan ayının onbeşinde Lûraka denilen yerde vefât etti.

İbn-i Atıyye'nin babası da büyük bir âlim ve hadîs hafızıdır. Hadîs âlimlerinin büyüklerinden olan babası, 469 (m. 1076) senesinde şark memleketlerinde ilim öğrenmek için seyahatler yaptı. O, daha Meriyye'de iken Ebû Muhammed Abdülcebbâr bin Ali bin Selmân bin Ebî Kuhâfe ile karşılaşıp, ondan hadîs-i şerif yazarak rivayette bulundu. Mekke'de Ebû Abdullah Hüseyn bin Ali bin Hüseyn et-Taberf ile karşılaşıp ondan hadîs-i şerif dinledi. Bir müddet Mekke'de kalarak, orada birçok âlimden ilim tahsil edip hadîs-i şerif rivayet etti. Sonra 491 senesinde, hac ibâdetini yaptıktan sonra Endülüs'e döndü. Hafız Ebû Ali el-Ceyyânî el-Gassânî'den hadîs-i şerif rivayetinde bulundu. İbn-i Atıyye'nin babasının doğum târihi 441 (m. 1049) senesi olup, 518 (m. 1124) yılında vefât etmiştir.

İlim ve fazîlette her biri birer yıldız gibi olup, herkesi ve her yeri aydınlatan bir aileye mensup olan İbn-i Atıyye, tefsîr, fıkıh, hadîs, nahiv, lügat ve edebiyat ilimlerine hakkıyla vâkıf olan bir âlimdir. Bir süre Meriyye şehrinde kadılık (hâkimlik) yapmıştır. Hem nesir, hem de şiir ile yazdığı eserleri, âlimler arasında çok i'tibâr görmüş, ilim ve fazîleti övülmüştür. Hele tefsîre dâir yazdığı "El-Muharrar-ül-veciz fî tefsîr-il-azîz" ismindeki eseriyle "İmâm-ül-müfessirîn" (ya'nî tefsîr âlimlerinin üstadı, en büyüğü) unvanına lâyık

görülmüştür. Onun bu tefsiri, bütün İslâm âleminde büyük bir rağbete mazhâr olmuş ve her tarafa yayılmıştır. Bu tefsirin birinci ve son cildi, Süleymâniye Kütüphanesi Lâleli kısmında (116-120) numaraları ile kayıtlıdır.

İbn-i Atıyye; babası Hafız Ebû Bekr Galib, Ebû Ali el-Gassânî, es-Sadefî, et-Talâ'in azâdlısı Ebû Abdullah Muhammed bin Ferec, Ebü'l-Mutrif eş-Şa'bî, Ebü'l-Kâsım Mukri, Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Osman bin Mekhûl, Ebü'l-Kâsım bin Ömer el-Hûzenî (el-Hirevî), Ebû Bekr Abdülbâkî bin Muhammed el-Hicâzî, İbn-i Bürrâl, Ebi Muhammed Abdülvâhid bin Îsâ el-Hemedânî ve daha birçok büyük âlimden hadîs-i şerif rivayetinde bulunmuştur. Kendisinden ilim öğrenip rivayette bulunan âlimlerin sayısı da pekçoktur. Talebelerinden başlıcaları şunlardır: Oğlu Hamza, Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân bin Muhammed el-Ensârî el-Endülüsî (İbn-i Hubeyş künyesi ile meşhur olup, "İktidâb-ı Sılat-ı İbn-i Büşkevâl" isminde eseri vardır), Abdülmelik bin Muhammed el-Gâfikî, Abdülmün'îm bin Muhammed el-Hazrecî (İbn-ül-Fers künyesi ile meşhurdur), Ebû Ca'fer Ahmed bin Hasen el-Kadâ'i (Merrâkeş'te vefât etti), Ahmed bin Muadd et-Tecîbî (İbn-ül-Iklîşî künyesi ile meşhurdur), Ali bin Ahmed eş-Şekûrî, (İbn-i Atıyye'den en son rivayette bulunan kimsedir), Abdullah bin Muhammed el-Hacerî, Muhammed bin Ca'fer bin Hâmid el-Belensî, Muhammed bin Ahmed el-Musrî, Muhammed bin Abdülmelik el-Kaysî, Muhammed bin Ali el-Ensârî, Ebû Bekr Muhammed bin Hayr el-İşbîlî, Ahmed bin

Talhâ el-Muhâribî, Ahmed bin Abdurrahmân bin Mada' el-Lahmî, Ahmed bin Abdurrahmân bin Muhammed el-Ensârî el-Hazrecî, Ahmed bin Muhammed el-Ensârî el-Vâdî, Abdullah bin Gâlib el-Gırnatî, Ahmed bin Muhammed bin Abdullah el-Ensârî (İbn-ül-yetîm künyesi ile meşhurdur), Ebû Ali, Mensur bin Humeys el-Lahmî.

Tefsîr sahibi olan İbn-i Atıyye, ayrıca büyük bir fıkıh âlimidir. Kur'ân-ı kerîmin ve hadîs-i şeriflerin ahkâm (emir ve yasaklara âit hükümlerini) iyi bilen derin bir âlimdir. Arab dili ve edebiyatında, nesir ve şiirde üstün mehâreti vardı. Nesirleri seci' san'atı ile doludur. Zamanındaki devlet başkanlarından Abdullah bin Müzdelî'nin kardeşi Muhammed'in, Nebre'deki bir savaşta şehîd düşmesi sebebiyle gönderdiği ta'ziye (başsağlığı) mektuplarını, seci' üslûbu ile yazmıştır.

**Eserleri:** 1. El-Muharrar-ül-vecîz fî tefsiri kelâm-il-vecîz: Bu tefsîr kitabı, Ehl-i sünnet ve cemâat mezhebine uygun olarak yazılmış olup, içinde kıraat vecihlerini (kıraat âlimlerinin okuyuş tarzlarını), ba'zı fıkıh mes'elelerini (meselâ akrabaya, anne ve babaya olan vasiyetleri) ve kısas hakkındaki fıkıh âlimlerinin ictihâd farklılıklarını bildiren faydalı bilgiler vardır.

İbn-i Atıyye, tefsirinin mukaddimesinde diyor ki, "Ben bu tefsiri, Selef-i sâlihînin yoluna tâbi olarak yazdım. Bozuk inançları sebebiyle dinden aynlmış olan ilhad ehlinin sözlerinden kaçınıp, gereken yerlerde onların sözlerini red ettim. Kur'ân-ı kerîmin mübarek lafızlarınm açıklanması hususunda elimden gelen cehdi,

gayreti esirgemedim."

Ayrıca bu tefsirin mukaddimesinde, tefsîr ilmine, müfessirlerin mertebelerine (tabakalarına) ve Arab kabilelerinden hangilerinin lisanlarını muhafaza edip, hangilerinin muhafaza edememiş olduğuna dâir geniş bilgiler vardır.

Sonra Kur'ân-ı kerîmde Arabca olmayan lafızlar var mıdır, yok mudur? Mes'elesinde de, çeşitli müfessirlerin beyanlan zikredilerek bilgi verilmektedir.

İbn-i Haldûn ve "El-Bahr-ül-muhît" ismindeki tefsîr kitabının sahibi Ebû Hayyân, İbn-i Atıyye'nin bu tefsirini medhetmekte, takdir ile yâd etmektedirler. Hattâ Ebû Hayyân, onu meşhur tefsîr âlimi Zemahşerî ile mukayese ederek, bu tefsirin daha çok mes'eleleri içine almakta olduğunu, daha hâlis ve rivayet yoluna uygun bulunduğunu bildirmektedir.

Bütün tefsîr âlimleri, bu tefsire, daha önce yazılan tefsîr kitaplarından daha çok i'timâd edileceğini bildirmektedirler.

2. Fihrist-i İbn-i Atıyye: Kendisinden ilim öğrendiği ve rivayetlerde bulunduğu hocalarından otuz (30) kadarı hakkında kısa bilgiler vermektedir.

*1)Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 93*
*2)Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 73*
*3)Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 174, 175*
*4)Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 260*
*5)Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 16*
*6)Fihrist-i İbn-i Atıyye sh. 9*

*7)Keşf-üz-zünûn sh. 1613*

**İBN-İ ATTÂB KURTUBÎ (Abdurrahmân bin Muhammed):**

Kıraat, tefsîr, hadîs, lügat, tasavvuf ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi. Endülüs'te yetişen, her ilimde söz sahibi âlimler silsilesinin son halkalarından biridir. Künyesi Ebû Muhammed olup, ismi, Abdurrahmân bin Muhammed bin Attâb bin Muhsin'dir. Memleketine nisbetle Kurtubî ve Endülüsî denildi. İbn-i Attâb diye meşhur oldu. 433 (m. 1041) yılında Kurtuba'da doğdu. 520 (m. 1126) yılında aynı şehirde vefât etti. Kardeşinin oğlu ve talebesi Ebü'l-Kâsım Muhammed bin Abdülazîz bin Muhammed'in kıldırdığı cenaze namazından sonra, Kurtuba kabristanında Rebad mezarlığına defnedildi. Kabr-i şerifi, uzun yıllar müslümanların ziyaret yerlerinden biri oldu.

Zamanının âlimlerinden olan babası Muhammed bin Attâb'dan, temel din ve âlet (yardımcı) ilimleri öğrenen İbn-i Attâb, kısa zamanda Kur'ân-ı kerimi ezberledi. Arab dilinin inceliklerini, lügat ve nahiv ilimlerini öğrendi. Kıraat, tefsir ve dil ilimlerinde âlim oldu. Kıraat ilmini yedi vecih üzere Ebû Muhammed bin Abdurrahmân bin Muhammed bin Şuayb Mukri'den öğrendi. "Kitâb-ül-Furûr"u, yazan Said'in emriyle Müverrih Ebû Mervân bin Hayyân'dan okuyarak icazet aldı. Hadîs-i şerif öğrenmek için seyahatlerde bulundu. Hadîsde insanların dayanağı, fıkıhta danışılacak mercii oldu. Tefsirde eşi yoktu. Yedi kıraat âliminin kıraatlerini

çok iyi bilirdi. Hadîs-i şerif ilminde en çok rivayette bulunduğu, hocası Ebü'l-Kâsım Hatem bin Muhammed Trablusî idi. İbn-i Attâb'ın ilim öğrendiği âlimler, zamanının en önde gelen âlimleri idi. Onların herbiri, değişik ilimlerde söz sahibi idi. İbn-i Attâb'a ilim öğretip icazet veren âlimlerden ba'zıları şunlardır: Ebû Muhammed'Mekkî bin Ebî Tâlib Mukrî, Ebû Abdullah Muhammed bin Âbid, Ebû Muhammed Abdullah bin Sa'îd Şenteciyâlî, Ebû Amr Sefâkasî, Ebû Hafs Zehravî, Ebû Ömer bin Mugîs, Ebû Ömer bin Abdülberr, Ebû Ömer bin Huza', Kadı Ebû Abdullah bin Şemmâh Nâfikî, Ebû Zekeriyyâ Kuley'î... Bu mübarek zâtlardan ve bunlar gibi birçok âlimden ilim öğrenen İbn-i Attâb'ın ençok istifâde ettiği âlim, babası Muhammed bin Attâb'tır. Babasından öğrenmiş olduğu bilgiler o kadar çoktu ki, yalnız ondan öğrendiği ilimler ve ondan mîrâs kalan kitablarla, insanların fıkıhla ilgili mes'elelerini, hallederdi.

Önce gelen Endülüs âlimlerinin ilimlerini kendisinde toplayan İbn-i Attâb Kurtubî, talebelerini çok güzel yetiştirdi. İlmini tamamen onlara verdi. Ayrıca kitaplar da yazdı, ömrü boyunca, yalnız Allahü teâlânın rızâsını kazanmaya gayret eden İbn-i Attâb, haramlardan ve şüpheli şeylerden çok sakınır, onlara yaklaşma korkusundan mubahların birçoğunu da terk ederdi. Tevâzuda (alçak gönüllülükte), yumuşak huylulukta, fazîlet ve üstünlükte eşi yoktu. İlmi herkesten çok, Allahü teâlâdan korkusu herkesten fazla idi. İnsanlarla birlikte, oturmaktan hoşlanır, onların kendi ilminden

istifâdesini kolaylaştırırdı. İnsanlar, her türlü dünyâ ve âhıretle ilgili işlerinde ondan fetva alır, onunla istişare ederlerdi. Uzun ömründe, bir aileden, dede, baba ve oğuldan her üçüne de hocalık yaptı. Allahü teâlânın sevgili kullarının sohbetlerinde bulunarak, kalbinin dünyâ pisliklerinden temizlenmiş olması, söz ve işlerinde dünyâ menfeatına iltifat etmemesi ve yalnız Allahü teâlânın rızâsını düşünmesi, herkes tarafından sevilmesine vesile oldu. İnsanlar, onun nasihatlerini can kulağı ile dinlediler. Çok uzak yerlerden gelerek iştirak ettikleri sohbetlerinden, birçok şeyi öğrenmiş olarak ayrıldılar. Öğrendiklerini yaşamaya ve başkalarına öğretmeye gayret ettiler. Bu mübarek insanların saçmış oldukları ilim, feyz ve bereket sebebiyle, İslâmın kalblere ferahlık veren ılık rüzgârı Endülüs'te yeniden eserek insanları huzura boğdu. Daha sonra gelenlerin i'tikâdlarınm bozukluğu ve barbar Avrupalıların eşi görülmemiş zulmü, müslümanlara acılı günler yaşattı.

Nasihatleri ve sohbetleri ile bir çok kimsenin kalblerini temizlemeye gayret eden İbn-i Attâb, kıraat, tecvîd, tefsir, lügat, nahiv, hadîs ve Arabî ilimlerde pekçok talebe yetiştirdi. Talebeleri de hocaları gibi birçok ilimde söz sahibi olup, Allahü teâlânm dînini yaymak için çalıştılar.

Pekçok kıymetli eserin müellifi olan İbn-i Attâb'ın en meşhur eseri, "Şifâ-üs-sudûr" adlı zühd ve incelikleri hakkındaki kitabıdır.

Ebü'l-Kâsım bin Hayr, Kurtuba Câmii'nde gördüğü bir rü'yâyı şöyle anlatır: "Dün rü'yâmda Ebû

Muhammed bin Attâb'ı gördüm. Yüzü ay gibi parlıyordu. Ondan saçılan ışıkların aydınlığında, diğer insanların da yüzleri parlamaktaydı. Kendisine yaklaşıp, bu duruma nasıl kavuştuğunu sordum. İlmini müslümanların istifâdesine açık tutması ve onların sıkıntılarına sabretmesi sayesinde bu hâle kavuştuğunu söyledi."

*1)Tabakât-ül-müfessirîn cild-1, sh. 285*
*2)Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 150*
*3)Kitâb-üs-sile cild-1, sh. 285*
*4)Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 184*
*5)Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 518*
*6)El-A'lâm cild-3, sh. 327*

**İBN-İ BEŞKUVAL (Halef bin Abdülmelik):**

Hadîs âlimi. Künyesi Ebü'l-Kâsım olup, ismi, Halef bin Abdülmelik bin Mes'ûd bin Beşkuval bin Yûsuf bin Dâha İbn-i Dâke bin Nâsr bin Abdülkerîm bin Vâfıd el-Hazrecî el-Ensârî el-Kurtubî el-Endülüsî'dir. Hadîs ilminin yanında diğer ilimlerde de söz sahibi idi. İbn-i Beşkuval 494 (m. 1101) senesinde doğdu. 578 (m. 1182) senesi Ramazânı şerifin sekizinci günü Kurtuba'da vefât etti. İbn-i Abbâs kabristanına defn edildi. Kabri Yahya bin Yahya'nın kabrine yakındır.

İbn-i Beşkuval önce babasından, sonra Ebû Muhammed bin Itâb, Ebü'l-Velîd Rüşd, Ebû Bahr el-Esedî, Ebü'l-Velîd bin Tarîk, Ebü'l-Kâsım bin Bakıy ve kardeşi Ebü'l-Hasen Abdurrahmân, Ebü'l-Kâsım Savâb, Ebû Abdullah bin Mekkî, Ebü'l-Hasen bin Mugîs, Ebû

Abdullah bin el-Hâc, Ebü'l-Hasen bin Afîf, Ebû Abdülmelik el-Mevrûrî, Ebü'l-Hasen Abbâd bin Serhan, Ebû Abdullah bin Uhtî Ganim, Kadı Ebû Bekr el-Arabî ve birçok âlimden ilim öğrenip hadîsi şerif dinledi. Kendisine Ebû Ali bin Sükre es-Sadefî, Ebü'l-Kâsım bin Manzûr ve Bağdad'da Hibetullah ibni Ahmed eş-Şiblî ve birçok âlim icazet (diploma) verdiler.

Kendisinden ise; Hafız Ebû Bekr bin Hayr, Ebü'l-Kâsım el-Kantari, Ebû Bekr bin Semhûn, Ebü'l-Hasen ibnü Dahhâk, Ebü'l-Kâsım Ahmed bin Muhammed bin Muhammed bin Rüşd, Ahmed bin Abdülmecîd el-Mâlikî, Ahmed bin Muhammed bin Esla', Ebü'l-Kâsım Ahmed bin Yezîd ibni Bakıy, Ahmed bin Iyâş el-Mürsî, Ahmed Ebî Hüccet-ül-Kaysî, Sabit bin Muhammed el-Kilâî, Muhammed bin İbrâhim bin Siletân, Muhammed bin Abdullah es-Saffâr, Mûsâ bin Abdurrahmân el-Gırnâtî, Ebü'l-Hattâb bin Dihye, Ebû Amr, ve birçok âlim ilim öğrenip, hadîsi şerif rivayet ettiler. Ayrıca Ebü'l-Fadl el-Hemedânî ve Ebü'l-Kâsım icazet (diploma) aldı.

Ebû Abdullah el-Ebâr onun hakkında: "Rivayeti çok ve bu rivayetlerde çok titiz idi. Hafız olup, târihî haberleri topladı. Endülüs hakkında geniş bilgi verdi. Herkes kendisinden istifâde etti. İnsanlar ona gelip ilim öğrendiler. Birçok kimseler ondan hadîs-i şerif rivayet ettiler. Onu tanıyanlar, içinin ve dışının temiz, tevazu sahibi, doğru ve sabırlı bir zât olduğuna şâhidlik ettiler. Çeşitli ilimlerde elli kadar kitap tasnif etti. İşbîliyye'de kadılık yaptı. Kendisinden çok sayıda kişi ilim öğrenip hadîs-i şerif rivayetinde bulundu" demektedir.

İbni Beşkuval'ın bildirdiği, Enes bin Mâlik'den rivayet edilen bir hadîs-i şerifte Resûlullah efendimiz (s.a.v.), ***"Benim üzerime çok salevât-i şerife okuyunuz. Kim, bana bir salevât söylerse, Allahü teâlâ ona on salât*** (on rahmet) ***ihsân eder"*** buyurdu.

Diğer bir hadîsi şerifte ise; ***"Beni gören kimseye müjdeler olsun. Beni göreni görene de müjdeler olsun. Bunları görene de müjdeler olsun"*** buyurmuştur.

İbn-i Beşkuval'in yazmış olduğu eserlerin ba'zıları şunlardır: 1. Silet-ü Târihi İbn-ül-Faradî (İki cild), 2. Gavâmid-ül-esmâ-il-mübhemeti (On cüz), 3. Ma'rifet-ül-Ulemâ-il-efâdılı (İki cild), 4. Turuku hadîs-i Miğfer (Üç cüz), 5. Hikâyât-ül-müstagribeti (Bir cild), 6. El-Kurbetü ilâllahi bissalâti alâ Nebiyyihi sallallahü aleyhi ve sellem ve âlihi ve sellem, 7. Zikru men ravâl Muvatta' an Mâlik (İki cüz), 8. Ahbâr-ül-A'meş (Üç cüz), 9. Tercümet-ün-Nesâî, 10. Ahbâr-ül-Muhâsibî, 11. Ahbâru İsmail el-Kâdı, 12. Ahbâru İbn-i Vehb, 13. Ahbâru Ebi'l-Mutarrif el-Kanâzeî, 14. Kudâî Kurtuba (Üç cüz), 15. Müselsilât, 16. Hadîsü men kezzebe aleyye bi furûkihi, 17. Ahbâru İbn-i Mübarek (İki cüz), 18. Ahbâru İbn-i Uyeyne.

*1)Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 105*
*2)Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 240*
*3)Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1339*
*4)El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 312*
*5)Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 114*

*6)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 261*

*7)Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 285, 286 cild-2, sh. 1674, 1707*

*8)Tabakât-ül-huffâz sh. 477*

**İBN-İ CEVZÎ (Bkz. Ebü'l-Ferec ibni Cevzî)**

**İBN-İ DEBBÂG ENDÜLÜSÎ (Ebül-Velîd Yûsuf bin Abdülazîz):**

Hadîs, târih ve edebiyat âlimi. Künyesi Ebü'l-Velîd olup, ismi, Yûsuf bin Abdülazîz bin Yûsuf bin Ömer bin Fîre'dir. 481 (m. 1088) yılında Endülüs'te Belensiye köylerinden Onda'da doğdu. Lahmî, Ondî, Endülüsî nisbet edildi. Dâniyye'de kadı iken, 546 (m. 1151) yılında vefât etti. Mersiye'de defnedildi.

Endülüs'te yetişen büyük hadîs âlimlerinin sonuncularından olan Ebü'l-Velîd ibni Debbâg, temel din ilimlerini ve yardımcı ilimleri öğrendikten eonra Mersiye'de; Ebû Ali bin Şükre Sadî'den hadîs-i şerif ilmini Öğrendi. İbn-i Sükre'den; Sahihayn, Sünen-i Dâre Kutnî, Muvatta', Süneni Ebî Dâvûd, Ilel-i Dâre Kutnî, Müsned-i Ya'kûb' Sedvisî, Müsned-i Bezzâr, Câmi-i Tirmizî, Garibeyn-i Hirevî, Süneni Bâcî, Mu'cem-i İbn-i Kâhi' gibi hadîs-i şerif kitaplarını okudu. Osman bin Ahmed Kaştâlî, Ebû Îsâ bin Abdullah Leysî, İbn-i Attâb, Yûnus bin Mugîs, Ebû Abdullah Ahmed bin Muhammed Havlânî, Halef bin İbrâhim Nehhâs, Abdülkâdir bin Muhammed Sâdfî ve daha birçok âlimden çeşitli kitapları okuyup ilim tahsil etti. Çok

çalışıp, yüzbin hadîs-i şerifi râvîleriyle beraber ezberledi. Herkesin güvenip i'timâd ettiği bir âlim oldu. Nahiv ve lügat ilimlerinde mahir, şiir ve edebiyatta âlim oldu. Târihî bilgilerde de derin ilmi vardı, İstifâde ettiği her âlimin hayatı ve yaşayışı hakkında ma'lûmât sahibi idi.

Onların hayatlarını anlatan kitaplar yazdı. Dâniye şehrine kadı ta'yin edildi, ömrü boyunca ilim öğrenmek, öğretmek ve Allahü teâlâya ibâdet etmekle meşgul oldu.

Yaptığı işi Allahü teâlânın rızâsı için yapar, söylediği sözü Allahü teâlânın rızâsı için söylerdi. Bütün hâl ve hareketlerinde Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uyar, her işinde Kesûlullahın (s.a.v.) sünnetine tâbi olurdu, Çok cömert olup, insanların isteğini reddetmezdi. Müslümanların işlerini kolaylaştırmak için uğraşır, kendisine bir müslümanın işinin düşmesini fırsat bilip ona yardım eder, Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için çalışırdı. Haram ve şüpheli şeyleri, çok iyi bilir, haram ve şüpheli şeylerden çok sakınır, mubahların birçoğunu da terk ederdi.

'Pekçok talebesi vardı. Talebeleri arasından üstün ilim sahibi kimseler yetişti. Bunlar arasında, "Kitâb-üs-sılâ" yazarı İbn-i Beşkuval, Vezir Ebû Abdülmelik Mervân bin Abdülazîz Tecîbî Belensî, Ahmed bin Mutarref Belensî, Ahmed bin Seleme Levrakî, Muhammed bin Ebi'l-Hasen bin Hüzeyl ve daha birçok âlim vardı. Talebelerinden Ebû Ali Sadfî kendisinden ençok hadîs-i şerif rivayet eden âlimlerdendir. Yıllarca

hocasının yanında bulunmuştur.

Hadîs-i şerifler ve râvîleri üzerine birçok kitap yazmış olan Ebü'l-Velîd ibni Debbâg'ın eserlerinden biri, Muhammed bin Müslim Zühri'den başlayıp, Ebû Tâhir Silefi'ye kadar muhaddîs ve fakîhleri tabakalar hâlinde anlattığı "Tabakât-ül-muhaddisîn vel-fukahâ" adlı kitabıdır. Hocası Kadı Sadfî'nin hocalarının hayatlarını da "Mu'cem-şuyûh-ül-Kâdî es-Sadfi" adlı eserinde kaydetmiştir. "Kitâbu fî müştebeh-il-esmâ ve müştebeh-ün-nisbe" de diğer eserleri arasındadır.

*1)Tezkiret-üt-huffâz cild-4, sh. 1310*
*2)Şezerât-üz zeheb cild-4, sh. 142*
*3)Kitâb-üs-sılâ cild-2, sh. 644*
*4)Tabakât-ül-huffâz sh. 470*
*5)Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 552*
*6)Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 309*
*7)El-A'lâm cild-8, sh. 238*

**İBN-I DECÂCÎ (Sa'dullah bin Nasr):**

Kırâat, tasavvuf ve Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi, edîb ve vâ'iz. Künyesi Ebü'l-Hasen olup, ismi, Sa'dullah bin Nasr bin Sa'îd'dir. 482 (m. 1089) yılında Bağdad'da doğdu. Muhazzebüddîn lakabı verildi, İbn-i Decâcî ve İbn-i Hayevânî diye meşhur oldu. 564 (m. 1169) yılında Bağdad'da vefât etti. Anne ve babasının yanına Bâb-ı Harb mezarlığına defnedildi.

Küçük yaşta temel din bilgilerini ve Arabî ilimleri öğrenen Ebü'l-Hasen bin Decâcî, kıraat ilmini Ebü'l-

Hattâb bin Cerrah ve Ebû Mensur Hayyât'tan çeşitli rivayetlerle öğrendi. Bu âlimlerden hadîs ve fıkıh ilmini de tahsil etti. Ebü'l-Hattâb Kelüzânî, Ebü'l-Hasen bin Allâf, Ebü'l-Kâsım bin Beyân, İbn-i Tayyûrî, Ebü'l-Ganâim Nersî ve daha birçok âlimden hadîsi şerif öğrendi. Ebü'l-Hattâb'dan öğrendiği fıkıh bilgileriyle Hanbelî mezhebinin inceliklerine vâkıf oldu. Ondan yazdığı "Hidâye" kitabını rivayet etti. İbn-i Akîl'den "El-İntisâr li-Ehl-is-sünne vel-hadîs" kitabını rivayet etti. Ebû Bekr Dîneverî ile arkadaşlıkları oldu. Bağdad'da ders verdi. Tasavvuf âlimlerinin sohbetinde bulundu. Kalbi kirlerden temizlendi. A'zâları, Allahü teâlânın nzâsına muhalif bir iş yapmaz oldu. Allahü teâlânın büyüklüğünü, ni'metlerinin üstünlüğünü düşünmekten başka birşey aklına gelmezdi.

Allahü teâlânın kullarına O'nun dînini öğretir, insanlan Cehennem ateşinden kurtarmak için gayret ederdi. Resûlullahın (s.a.v.) ahlakıyla ahlâklandı ve halleriyle hâllendi. Selef-i sâlihînin hâl ve hayatlarını okudu, öğrendi. Va'z ve nasihatlerinde, o mübarek insanların hayatlarından örnekler verdi. Çok sayıda insan o mübarek kimselerin anılması bereketiyle onun va'zlarında tövbe etti. Pekçok kimse doğru yolu bulup, sapıklıktan kurtuldu. Nice kimseler, İbn-i Decâcî'nin okuduğu Kur'ân-ı kerîmi dinlemek ve va'zlarından istifâde etmek için uzak şehirlerden geldiler. Onun üstünlüğünü, zamanındaki âlimler şöyle ifâde etmektedirler:

İbn-i Decâcî hakkında İbn-i Haşşâb; "O, fakîh ve

va'izdir. İ'tikâdı çok sağlam bir âlimdir." İbn-i Cevzî; "O, fıkıh öğrendi, ders verdi, münazara yaptı ve va'z etti. Latif ve güzel sözlü idi. Vefât edinceye kadar ilim mütâlâası ile meşgul oldu." İbn-i Nuktâ! "O, fazîletli ve güvenilir bir âlim olup, birçok âlim ondan rivayette bulundu." İbn-i Hüseyn, "O, güzel ahlâklı ve güzel yaşayışlı bir âlimdi. Ebû Bekr Dîneveri'nin arkadaşlarındandı. Kur'ân-ı kerîm okur ve hadîs-i şerif öğretirdi." İbn-i Neccâr; "O, fakîhlerin ve fâdılların tanınmışlarındandır. Va'zı güzel, sözü yumuşak ve te'sirli, nazım ve nesirde çok başarılıydı, İbn-i Decâcî, sofilerle birlikte olmayı çok severdi" ve İbn-i Katiî; "İbn-i Decâcî, münâzaracı, vâ'iz, fazîletli, fetva ve tasnif ehlidir" demektedirler.

İbn-i Decâcî, haram ve şüphelileri terk eder, mubahların birçoğuna da i'tibâr etmezdi. Güler yüzlü, tatlı dilli, hoşsohbet bir zât-ı muhterem idi. Kendisini herkes severdi. O da insanlara karşı çok merhametliydi. Kimseyi incitmez, kimsenin kalbini kırmazdı. Herkese yardımcı olur, elinden gelen izzet ve ikramda bulunurdu. İnsanlara dünyalık vererek âhıretlerini kazandırmaya çalışırdı.

Pekçok talebe yetiştirdi. Birçok kimse ondan kıraat dersleri aldı. Ondan hadîs-i şerif rivayet edip fıkıh ilmi öğrenen âlimler pekçoktu. Ondan ilim öğrenenler arasında; oğlu Ebû Nasr Muhammed, İbn-ül-Ahdar, İbn-i Sekîne, Şeyh Muvaffakuddîn, İbn-i İmâd Harrânî, Enceb-ül-Hammâmî ve daha birçok âlim vardı.

Birçok kıymetli eserin yazarı olan Ebü'l-Hasen İbn-i

Decâcî'nin "Sıft-ül-milh" ve "Rûh-üt-terk" adındaki eserleri bilinmektedir.

1)*Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 302*
2)*Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 216*
3)*Îzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 17*

**İBN-İ DEHHÂN (Sa'îd bin Mübarak bin Ali):**

İslâm âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Sa'îd bin Mübarek bin Ali bin Abdullah bin Sa'îd bin Muhammed el-Ensâri el-Bağdâdî olup, künyesi Ebû Muhammed'dir. İbn-i Dehhân en-Nühâvî diye tanınmıştır. Lakabı Tâcüddîn ve Nâsıhuddîn'dir. O zamandaki ba'zı insanlar, bu zât için Zînet-üd-dehr (zamanının süsü) demişlerdir. Bilhassa tefsîr, hadîs, fıkıh ve diğer naklî ilimlerde ve ayrıca, lügat ve nahiv gibi edebî ilimlerde, zamanındaki âlimlerin en meşhurlarından idi. 494 (m. 1101) senesi Receb ayının 16'sına rastlayan Cum'a gecesi, Bağdad'da Nehr-i tâbık diye bilinen yerde doğdu. 569 (m. 1174) senesinde Fıtr bayramı gecesi vefât etti. Doğumu ve yetişmesi Bağdad'da olmuştur.

İbn-i Dehhân hazretleri, Ebü'l-Kâsım Hibetullah bin Muhammed bin Husayn, Ebû Gâlib Ahmed bin Bennâ ve başka zâtlardan ilim öğrendi. Hadîsi şerif dinledi. Rummânî gibi meşhur alimlerden de, lügat, nahiv ve diğer edebî ilimleri öğrendi. Kendisinden ise; Hatîb-i Tebrizî gibi meşhur büyük zâtlar ilim öğrenip rivayetlerde bulunmuşlardır.

İbn-i Dehhân Sa'îd bin Mübarek (r.a.), bir ara

Bağdad'dan Musul'a gitti. Vezîr Cemâleddîn-i İsfehânî kendisini çok güzel karşıladı ve iyilik ve ikramlarda bulundu. Onun himâyesi altında bir müddet orada ikâmet etti ve insanlara ders okutmakla meşgul oldu. İbn-i Dehhân'ın, Bağdad'da bulunduğu zamanda pekçok kitabı vardı. Musul'a giderken bunları götürmemişti. Fakat bir müddet sonra bunların yanında bulunması ve onlardan istifâdesinin gerekli olduğu kanâatına vardı. Kitaplarını getirmek için Musul'dan birini, Bağdad'a gönderdi. Bu kimse İbn-i Dehhân'm evine gittiğinde, kitapları harâb olmuş gördü. Evin arkasındaki tabakhaneden sızan sular ve bunların kokusu, kitapları perişan etmişti. Kitapları bu şekilde Musul'a götürdü. İbn-i Dehhân bu hâle çok üzüldü. Kendisine, bu kitapları buhur ile tütsülemesi hâlinde kokunun gidebileceğini bildirdiler. Böyle yapmaya başladı. 30 rıtldan (takriben 13 kg'dan) fazla buhur ile kitapları tütsüledi. Bu esnada gözlerine gelen duman sebebiyle gözleri a'mâ oldu. Bundan sonra bu işi yapmak için halk kendisine yardımcı oldu.

İbn-i Dehhân'm ilmi yanında, şairliği de çok kuvvetliydi. Güzel şiirleri vardır.

İmâdüddîn el-Kâtib, el-Haride isimli eserinde bu zâtı zikretmekte ve çok övmektedir.

İbn-i Dehhân (r.a.) birçok eserler tasnif etmiştir. Bunlardan ba'zıları şunlardır. Tefsîr-ül-Kur'ân, Tefsîr-ül-Fâtiha, Tefsîrü Sûret-ül-İhlâs, Şerh-ül-îzâh (40 cild), Ed-Dürûsü fin-nahv, er-Riyâdatü fin-nüktet-in-nahviyye, Dîvan (şiir), Resâil, ed-Dad vez-Zâ.

*1)Vefeyât-ül a'yân cild-2, sh. 382*
*2)Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 587*
*3)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 233*
*4)El-A'lâm cild-3, sh. 100*
*5)Mu'cem-ül-üdebâ cild-11, sh. 219*
*6)İnbah-ur-ruvât cild-2, sh. 47*
*7)İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 455, 471, cild-2, sh. 678*

**İBN-İ EBÎ ASRÛN (Abdullah bin Muhammed):**

Kelâm, ferâiz, kıraat ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Sa'd olup, ismi Abdullah bin Muhammed bin Hibetullah bin Mutahhar bin Ali bin Ebî Asrûn'dur. 493 (m. 1099) yılında Musul'da doğdu. Doğduğu yere nisbetle Mûsulî, yerleştiği yere nisbetle Dımeşkî, Temîmî ve Hadîsî denildi. Şerefüddîn lakabı verildi, İbn-i Ebî Serî ve İbn-i Ebû Asrûn diye meşhur oldu. 585 (m. 1189) yılında Şam'da vefât edip, kendi adıyla anılan medreseye defnedildi.

Küçük yaşta, yüksek din bilgilerine temel olan din ve âlet ilimlerini öğrendi. Musul'da, Kadı Mürtezâ ibni Şehrezûrî, Ebû Abdullah Hüseyn bin Hamîs Mûsulî, Müslim Surûcî'den fıkıh ilmi öğrendi. Doğum yeri olan Musul'dan ayrılıp, Bağdad'a geldi. Bağdad'da, meşhur yedi kıraat imamının kıraatlerini, Ebû Abdullah Hüseyn bin Muhammed Bârî'den öğrendi. Bu yedi kıraat imamının kıraati ile birlikte, diğer üç meşhur kıraat imamının kıraatini, Ebû Bekr Mezrukî, Devan bin Ali

Hammâd ve Sıbt-ü Ebû Mensur Hayyâd diye bilinen Abdullah bin Ali bin Ahmed'den öğrendi. Bağdad'dan Vâsıt şehrine geçip, Kadı Ebû Ali Fârîkî'den fıkıh öğrendi. Bağdad'da Es'ad Mihenî'ye talebe oldu. Usûl bilgilerini Ebü'l-Feth bin Burhân'dan tahsil etti. Ebü'l-Kâsım ibni Husayn ve Ebü'l-Hasen bin Tavk'den hadîsi şerif işitip ilim öğrendi. Bağdad'dan memleketi Musul'a dönerken, birçok ilimde asrının en âlimi idi. 523 (m. 1129) yılında Musul'da ders vermeye başladı. Sonra Sincar'a, bir müddet orada kaldıktan sonra, 545 (m. 1150) yılında Haleb'e gitti. Haleb'te Melik Nureddîn Zengî tarafından karşılanıp çok iltifat edildi. O asırda Melik Nureddîn Zengî, Ehli sünnet ulemâsı için medreseler tesis etmekteydi. Haleb'te inşâ ettirdiği medresede, İbn-i Ebû Asrûn'un ders vermesini rica etti. Orada 549 (m. 1154) yılına kadar ders verdi. Daha sonra Dımeşk'a gitti. Gazâliyye'de ders verdi. Evkaf nezâretine ta'yin edildi. Sonra Haleb'e gitti. Sincâr, Harran ve Diyâr-ı Rabî'a'da kadılık yaptı. Gittiği yerlerde, Melik Nureddîn Zengî tarafından kendisi için yaptırılan medreselerde dersler verdi. Nureddîn Zengî, onun için Hama, Humus ve Ba'lebek'de birer, Dımeşk ve Haleb'te ikişer tane medrese yaptırdı. Dımeşk'daki medrese, "Asrüniyye Medresesi" diye meşhur oldu.

570 (m. 1174) yılında tekrar Dımeşk'a döndü. 573 (m. 1177) yılında Kâdı'l-kudât ta'yin edildi. Oraya yerleşip bir daha dışarı gitmedi. Ömrünün sonuna doğru gözleri görmez oldu. Vefâtına kadar kadılığa devam etti. A'mânın kadılık yapmasının caiz olduğuna dâir de

bir kitap yazdı. Zamanının en âlimi, ahlâkı en güzel olanı, dîni en sağlam olanı idi. Usûl ve mezhebde imâm idi. Haram ve şüphelilerden çok şakınır, günaha düşmek korkusuyla mubahların bir çoğunu terkederdi. Müslümanlara emr-i ma'rûf, nehy-i münker yapardı. Din bilgilerinin doğru olarak öğrenilmesi ve öğretilmesi için gayret ederdi. Bilhassa ferâiz ilminin gençlere öğrenilmesini arzu eder, Resûlullahın (s.a.v): ***"Ferâiz ilmini öğrenmeye çalışınız! Bu ilmi gençlere öğretiniz! Ferâiz ilmi, din bilgisinin yarısı demekdir. Ümmetimin en önce unutacağı, bırakacağı şey, bu ilim olacaktır"*** buyurduğunu hatırlatırdı. Şeyh-ül-İslâm Fahreddîn ibni Asâkir ve daha birçok âlim İbn-i Ebî Asrûn'dan fıkıh ilmini öğrendi. Ebû'l-Kâsım Sasrî, Ebû l Nasr ibni Şîrâzî, Ebû Muhammed bin Kudâme ve daha birçok âlim ilim öğrenip hadîs-i şerif rivayet etti.

İbn-i Ebî Asrûn, yetiştirdiği birçok talebenin yanında, pekçok kitap da yazdı. Bu kıymetli eserlerinden ba'zıları şunlardır: "Safvet-ül-mezheb alâ nihâyet-il-matlab", "El-İntisâr", "Mürşid", "Ez-Zerî'a fî ma’rifet-iş-şeri'a", (Mezheblerdeki ayrılıklardân bahseder. "Et-Teysîr", "Mebâhis-ün-nazar", (Ferâiz hakkındadır.) "Muhtasar", "El-İrşâd", "Fevâid-ül-Mühezzeb", "Et-Tenbîh fî ma'rifet-il-ahkâm", "El-Muvâfık vel-muhâlif".

İbn-i Ebî Serî'nin (İbn-i Ebî Asrûn) eserleri, onun dînine bağlılığını ve vera'ını, ilminin büyüklüğünü göstermektedir.

*1)Tabakât-üş-Şafiîyye cild-7, sh. 132*
*2)El Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 333*
*3)Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 143*
*4)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 283*
*5)El-A'lâm cild-4, sh. 124*

**İBN-İ HÂC KINÂVÎ (Şîs bin İbrâhim Kıftî):**

Hadîs, nahiv, edebiyat, lügat, ve Mâliki mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Hasen olup, ismi, Şîs bin İbrâhim bin Muhammed bin Haydere bin Hâc'tır. 510 (m. 1116) yılında Mısır'da Kıft beldesinde doğdu. Doğum yerinden dolayı Kıftî, son yerleştiği Kına'dan dolayı da Kınâvi nisbet edildi. İslâmiyete olan hizmetinden dolayı Ziyâüddîn lakabı verildi. Dedesi Hâc'dan dolayı İbn-ül-Hâc diye meşhur oldu. Ömrünün sonuna doğru Kına'ya gitti. Orada 598 (m. 1202) yılında vefât etti.

Zekâ ve hafızasının kuvveti ve gayreti ile küçük yaşta dikkatleri üzerine çeken İbn-i Hâc Kınâvî Kıftî, temel din bilgilerini ve yardımcı ilimleri öğrendikten sonra, Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân bin Husayn bin Habbâb, Ebû Tâhir İsmail bin Avf, Ebü'l-Haccâc Yûsuf bin Ali Kadâî gibi zamanın en ileri gelen âlimlerinden ilim öğrenip, icazet aldı. İskenderiyye'de, hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden Ebû Tâhir Silefi'den hadîs ilmi tahsil edip, hadîsi şerîf öğrendi. Edebiyat, Arabî ilimler, hadîs ve Mâlikî mezhebi fıkıh bilgilerinde zamanın en ileri, gelen âlimlerinden oldu. Peygamberimizin (s.a.v.) yaşayışını, Selef-i sâlihînin hayâtını, hâl ve hareketlerini çok iyi bir şekilde öğrendi.

Vaktinin bir ânını boş geçirmedi. Hep ilim öğrenmek, öğretmek ve bu yolla Allahü teâlânın dînine hizmet ederek, O'nun rızâsını kazanmak için çalıştı. Onun tebessüm etmekten ziyâde güldüğünü kimse görmedi. Her zaman güleryüzlü idi. Kendisine âhırette fayda vermeyeceğini bildiği şeylere hiç iltifat etmezdi. Haram ve şüpheli şeylerden şiddetle kaçar ve mubahların birçoğunu terk ederdi. İlim öğrenmek ve öğretmekten arta kalan zamanını ibâdetle geçirirdi.

İbn-i Hâc Şîs bin İbrâhim Kınâvî Kıftî hazretlerine, Mısır sultanları çok iltifat ederlerdi. Hâlbuki o, onlardan hiç hoşlanmazdı. Çünkü o zaman Mısır'da idare, Eshâbı kirâma (r.anhüm) düşman olan Fâtimî halîfelerinin elindeydi. O, bir Ehl-i sünnet âlimi ve âdil bir idareci olan Vezîr Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin idareye hâkim olmasını arzu ediyor, i'tikâdı bozuk kimselerin işbaşından uzaklaştırılmasını istiyordu. Diğer Ehli sünnet âlimlerinin de işbirliği ve müslümanların desteği ile Fatımî halifeliği ortadan kaldırıldı. Vezîr Selâhaddîn-i Eyyûbî, Atabeğ Nûreddîn Zengî'ye tâbi olarak Mısır'ın tamâmına hâkim oldu. Müslümanlara pek faydalı hizmetler yapıp, zâlim haçlı askerlerinden, peygamberler şehri Küdüs-i şerifi kurtardı.

İbn-i Hâc Şis bin İbrâhim Kıftî Kınâvî, Mısır'da ve Kına'da birçok talebe yetiştirdi. İnsanlara hadîs-i şerif ve fıkıh bilgileri öğretti. Ehl-i sünnet âlimlerinden kendisine kadar ulaşan güzel bilgileri insanlara anlatırdı. Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğrenmeyenin, i'tikâd ve amelinin doğru olamayacağını,

yanlışlıklarla dolu i'tikâd ve amelin de, sahibini Cehenneme atılmaktan kurtaramayacağını söylerdi.

Pek kıymetli eserler de yazan İbn-i Hâc, değişik mevzularda yazdığı eserlerinden ba'zılarını Sultan Selâhaddîn-i Eyyûbî'ye takdim etti. O'nun eserlerinden bir kısmı şunlardır: "Kitâb-ül-işâret fî teşkîl-il-ibâre" "El-Mu'tesâr minel-muhtasar", "Tehzîb zihn-il-vâî fî ıslâh-ir-râyet ver-Râî" (Bu eseri, Selâhaddîn-i Eyyûbî için hazırlamıştır.), "Hazz-ül-galâsim ve ifhâm-ül-muhâsim", "Teâlik fil-fıkh alâ mezheb-il-İmâm Mâlik", "Lü'lüet-ül-meknûne ve Yetimet-ül-masûne (Kasideler mecmuasıdır.), "Letâif-ül-siyâse fî ahkâm-ir-riâse".

Yazmış olduğu güzel şiirleriyle de insanlara nasihat eden İbn-i Hâc bir şiirinde şöyle buyurmaktadır:

"Nefsine dikkat et, hırs insanı yorucudur.
Kalbi ve cismi îmân yükseltir.
Senin rızkın taksim edilmiştir ve onu bulacaksın.
Her insan rızkına kavuşur, o geri dönmez.
Sen Allahü teâlânın taksiminden şikâyetçi olursan,
Küfrün kapısını çalmış olursun."

*1)Fevâid-ül-vefeyât cild-2, sh. 108*
*2)Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 6*
*3)Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 128*
*4)Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 454*
*5)Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 311*
*6)El'A'lâm cild-3, sh. 181*

**İBN-İ HAKÎM (Muhammed bin Es'ad):**

Hadîs, tefsîr, lügat ve Hanefi mezhebi fıkıh âlimi, vâ'iz. Künyesi Ebü'l-Muzaffer olup, ismi, Muhammed bin Es'ad bin Muhammed bin Nasr'dır. 484 (m. 1091) yılında Bağdad'da doğdu. Bağdadî, Irâkî ve Hakîmî nisbet edildi. İbn-i Hakim diye tanındı. 567 (m. 1172) yılında Şam'da vefât etti. Bâb-ı Sagîr kabristanına defnedildi.

Zamanın belli başlı ilim merkezlerinden olan Bağdad'da doğması, İbn-i Hakîm'in Arab dilinin inceliklerini küçük yaşta öğrenmesine sebeb oldu. Tefsîr ve hadîs ilimlerinde ilerledi. Hanefi mezhebi fıkıh bilgilerini mütehassıs âlimlerden öğrendi. Bağdad'da Hüseyn bin Muhammed bin Ali Reis'ten fıkıh ve hadîs ilimlerini öğrendi. Nûr-ül-Hüdâ Zeynebi, Ebû Ali bin Nebhân ve daha birçok âlimden hadîs-i şerif ve hadîs ilimlerini öğrendi. "Makâmât" musannifi Harîrî'den Arabi ilimler ve edebiyat dersleri aldı. Hadîs, tefsîr ve fıkıh ilimlerinde Bağdad'daki tahsilini tamamladıktan sonra Şam'a gitti. Orada Tarhâniyye Medresesi'nde, daha sonra Muînüddevle Emir Vâsık'ın kendisi için yaptırdığı medresede ders verdi. Sadiriyye Medresesi'nin de müderrislerindendi. Bu arada kadılık da yaptı. Hanefi mezhebine göre fetva verirdi. Güzel şiirleri vardı. Hitabeti çok güzeldi. Peygamberin (s.a.v.) ve Selefi sâlihînin örnek hayatlarını ve hâllerini çok iyi ezberlemişti. Va'z ve nasihatlerinde Eshâb-ı kirâmın (r.anhüm) hayatlarından, onların Allahü teâlânm dînine yaptığı hizmetlerden ve Peygamberin (s.a.v.)

bildirdiklerine nasıl uyduklarından bahseder, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına tâbi olmanın ehemmiyetini anlatırdı.

Birçok talebe yetiştirdi. Ebû Muhammed bin Abdülhâlık bin Esed bin Sabit Hanefî, Ebü'l-Mevâhib bin Susrî, Ebû Nasr Şirâzî ve daha birçok âlim onun talebeleri arasındaydı.

Ebü'l-Muzaffer Hakîmî medreselerde ilim öğretip yetiştirdiği talebeleri ve camilerde va'z edip irşâd ettiği insanlar yanında, pek kıymetli eserler de yazdı. Daha sonra gelen insanların da ilminden istifâde edip kendisine duâ etmelerini, âmel defterinin kapanmamasını arzu etti. Bunlardan, tefsîr ilminde "Tefsîr-ül-Kur'ân" fıkıh ilminde "Nazmı Muhtâsâr-il-Kudûrî", hadîs ilminde, "Şerh-i Şihâb-il-ahbâr" ve lügat ilminde "Şerh-ül-makâmât li'l-Harîrî" adlı eserleri sayılabilir.

*1)Tabakât-ül-müfessirîn cild-2, sh. 87*
*2)Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 29*
*3)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 218*
*4)Mu'cemül-müellifîn cild-9, sh. 50*
*5)El-A'lâm cild-6, sh. 31*

**İBN-İ HAMÎS KA'BÎ (Hüseyn bin Nasr):**

Hadîs, tasavvuf, ferâiz ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi, kadı. Künyesi Ebû Abdullah olup, ismi, Hüseyn bin Nasr bin Muhammed bin Hüseyn bin Muhammed bin Hasen bin Kasım bin Hamîs bin Âmir'dir. Musul yakınlarındaki

Cüheyne köyünde, 466 (m. 1074) yılında doğdu. Bundan dolayı Mûsulî ve Cüheynî nisbet edildi.

Mensup olduğu Ka'b kabilesine nisbetle Ka'bî denildi. Dîni İslama olan hizmetleri ve Allahü teâlânın emirlerine uymak ve yasaklarından sakınmaktaki üstün gayretlerinden dolayı "Tâc-ül-islâm" ve "Mecd-üd-dîn" lakabları verildi. 552 (m. 1157) yılında Bağdad'da vefât etti.

Din ve âlet ilimlerine temel olan bilgileri, doğum yeri olan Musul'da öğrenen İbn-i Hamîs, yüksek din ilimlerini öğrenmek için Bağdad'a gitti. Bağdad'da İmâm-ı Gazâlî hazretlerinden fıkıh tahsil etti. Tırâd Zeynebî, İbn-i Bâtır ve daha birçok âlimden hadîs ilmi öğrendi. Fıkıh ilminin inceliklerine ve Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerine vâkıf oldu. Tasavvuf yolunda ilerledi. Tasavvuf yolunda yükselmiş olan büyüklerden feyz aldı. Diğer ilimlerde de söz sahibi oldu. Rahbe'ye kadı ta'yin edildi. Daha sonra Musul'a döndü. Musul'da kitab yazmak ve talebe yetiştirmekle meşgul oldu. Çok cömertti. İnsanların ihtiyâcını görmekten çok hoşlanırdı. Bir mü'minin âhıretlik bir işini görmeyi, dünyalık bir mes'elesini halletmeye tercih ederdi. Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğretir, insanlara nasihatlerde bulunurdu. Haram ve şüphelilerden şiddetle kaçınır, hesabını verememek korkusundan, mubahları da zaruret miktarı kullanırdı.

Musul'da pekçok talebe yetiştirdi. Kıymetli kitaplar yazdı. Yazmış olduğu eserlerden "Menâkıb-ül-ebrâr ve Mehâsin-ül-esrâr" adlı kitabında, sâlihlerin, evliyânın

büyüklerinin hâl ve kerametlerini, büyüklüklerini, o büyüklerin yollarını anlatmaktadır. "Tabakât-ül-evliyâ"sında, Allahü teâlânm sevgili kullarının hâllerini yazmaktadır. "Tahrîm-ül-gıybe vemâ fîhâ minel-ukûbe"sinde, gıybet ve âfetlerinden bahsetmektedir. "Minhec-ül-mürîd fit-tevhîd"inde, doğru yolu bulup, sırât-ı müstekim üzere gitmek isteyenlerin uyması gereken kaideler anlatılmaktadır. "El-Ferh-ül-muvaddah" adlı eserinde ise, Eshâb-ı kirâmdan (r.anhüm) Zeyd bin Sâbit'in (r.a.) ictihadlarına ve bildirdiği haberlere uygun olarak ferâiz (İslâm mîrâs hukuku) bilgilerini anlatmıştır. Ferâiz hususunda, imâmı Şafiî hazretleri de, Zeyd bin Sabit hazretlerinin bildirdiklerini esas almıştır. "Ahbâr-ül-menât" ve "Menâsik-ül-hâc" da eserleri arasındadır.

İbn-i Hamîs Ka'bî, "El-Muhtâr min Menâkıb-il-ebrâr ve mehâsin-il-esrâr" adlı eserinden ba'zı bölümler:

"Hadîs-i şerifte buyuruldu ki: ***"Bid'at sahibine hürmet eden kimse, İslâmiyetin yıkılmasına yardım etmiş olur."***

Yine hadîs-i şerifte buyuruldu ki.:***"Allahü teâlâ bid'at sahibinin orucunu, namazını, zekâtını, haccını, umresini, cihâdını farz ve nafile ibâdetlerini kabul etmez."***

Ebüdderdâ hazretleri buyurdu ki: “İyi arkadaşla arkadaşlık; yalnızlıktan, yalnızlık; kötü kimselerle arkadaş olmaktan hayırlıdır."

Yine buyurdu ki: "Bid'at ehli ile dostluk, kalbin nurlarını giderir. Bid'at sahiplerinin amelini güzel gören

Allahü teâlânın gazabını üstüne çeker."

Abdülvâhid bin Zeyd buyurdu ki: "Dindar kimselerle oturun! Çünkü onlar, söylediklerini yaparlar. Mürüvvet ehli ile oturun! Çünkü onların meclisinde boş şeyler, mâlâya'nî konuşulmaz."

Ebû Medyen buyurdu ki: "Dînini korumak isteyen, bid'at sâhibleriyle konuşmaktan sakınsın. Kalbini korumak isteyen, yabancı kadınlarla konuşmaktan sakınsın."

Ebû Medyen hazretleri yine buyurdu ki: "Bid'at sahipleri ile oturmak kalbi öldürür. Çok küçük bir bid'at işleyen kimseden bile sakınınız."

İmâm-ı Şafiî hazretleri buyurdu ki, "Vakit, düşmanının elindeki bir kılıç gibidir, sen onu kesmessen, o seni keser."

Fudayl bin Iyâd hazretleri buyurdu ki: "Bid'at sahibini seven kimsenin amellerini, Allahü teâlâ yok eder, kalbinden İslâmın nurunu çıkarır. Müslüman, müslümanın yüzüne bakınca kalbi parlar. Müslümanın bid'at ehlinin yüzüne bakması ise, kalbini karartır. Yolda bid'at sahibine rastlarsan, yolunu değiştir. Bid'at sahibine iltifat edip yükseltme. Bid'at sahibine yardım eden, İslâmın yıkılmasına yardım etmiş olur."

Bişr-i Hafi hazretleri buyurdu ki: "Düşmanın senden emin olmadıkça kâmil olamazsın, dostun emin olmazsa, sende nasıl hayır bulunabilir."

Yine buyurdu ki: "İtâat etmiyorsan bari âsî olma."

Fudayl bin Iyâd hazretleri buyurdu ki: "Dünyânın tamâmı altından olsaydı yine yok olurdu. Âhıret ise,

çanak çömlek gibi topraktan olsaydı yine bakî olurdu. Akıllı kimse, geçici olan dünyâyı, altın da olsa reddeder, bakî olan âhıreti, çanak çömlek gibi topraktan da olsa kabul eder. İşin aslı, âhıret bakî ve altın gibi kıymetlidir. Dünyâ ise, fâni ve çanak çömlek gibi kıymetsizdir."

İbrâhim bin Edhem (r.a.) Basra çarşısında dolaşırken etrafına toplanan kimseler sordular ki, "Allahü teâlâ, ***"Ey kullarım! Benden isteyiniz! Kabûl ederim, veririm"*** buyuruyor. Hâlbuki, istiyoruz, vermiyor?" Cevâbında buyurdu ki, "Allahü teâlâyı çağırırsınız, O'na itaat etmezsiniz. Peygamberini (s.a.v.) tanırsınız, O'na uymazsınız. Kur'ân-ı kerimi okursunuz, gösterdiği yolda gitmezsiniz. Cenâb-ı Hakkın ni'metlerinden fâidelenirsiniz, O'na şükr etmezsiniz. Cennetin, ibâdet edenler için olduğunu bilirsiniz, hazırlıkta bulunmazsınız. Cehennemi, âsîler için yarattığını bilirsiniz, ondan sakınmazsınız. Babalarınızın, dedelerinizin ne olduklarını görür, ibret almazsınız. Ayıbınıza bakmayıp, başkalarının ayıplarını araştırırsınız. Böyle olan kimseler, üzerlerine taş yağmadığına, yere batmadıklarına, gökten ateş yağmadığına şükr etsin! Daha ne isterler? Duâlarının neticesi, yalnız bu olursa, yetmez mi?"

İbrâhim bin Edhem, birisiyle uzun müddet arkadaşlık yaptı. Ayrılacakları zaman adam: "Bunca zamandır arkadaşız, bende bir ayıp gördüysen söyle de düzelteyim" dedi. İbrâhim bin Edhem hazretleri, "Ben sende hiçbir ayıp görmedim ve göremem de. Git, ayıbını başkasından öğren" buyurdu.

Sırri-yi Sekatî hazretleri buyurdu ki: "Kıyamet günü, diğer ümmetler peygamberlerinin isimleri ile, (Ey Mûsâ aleyhissalâmın ümmeti, ey Îsâ aleyhisselâmın ümmeti) diye çağrılacaktır. Muhammed aleyhisselâmın ümmetine ise, (Ey Allahü teâlânın dostları! Rabbinize geliniz) denilecek, Muhammed aleyhisselâmın ümmetini ferahlık ve sevinç kaplıyacaktır."

Yine Sırri-yi Sekatî hazretleri buyurdu ki: "Kişinin dîni, nefsin arzu ve isteklerine galip gelmedikçe mürüvveti kâmil olmaz. Nefsin arzu ve istekleri dînine gâlib gelmedikçe, kişi tehlikeye düşmez."

Şakîk-i Belhî buyurdu ki: "Allahü teâlâ tâat ehlinin ölülerini kabirde de diri kıldı. Günahkârları ve fâsıkları da, diri iken ölü kıldı."

Sehl-i Tüsterî hazretleri buyurdu ki: "İlim müstesna, dünyânın hepsi cehalettir. Kendisiyle amel olunanı hâriç, ilmin hepsi vebaldir. İhlâsla yapılanı hâriç amellerin hepsi boştur, hebadır."

Yahya bin Muâz-ı Râzî hazretleri buyurdu ki: "Üç kimseden kaçınız. Yanlarına yaklaşmayınız. Bunlar: Gafil, sapık din adamı ve zenginlere yaltakçılık eden hafız ve dinden haberi olmayan tarikatçılardır."

Yine buyurdu ki: "Âlimler, insanlara babalarından ve annelerinden daha fazla merhametlidirler. Zîrâ anne ve baba, çocuklarını dünyâ tehlikelerinden korurlar. Âlimler ise, insanları kıyametin şiddetinden ve dehşetinden korurlar."

Yine buyurdu ki: "Düşünmeden konuşan pişman olur. Düşünerek konuşan emin olur."

Yahya bin Muâz-ı Râzî hazretlerine dünyânın ne olduğu sorulduğunda buyurdu ki: "Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Dünyâ mel'ûndur ve dünyâda Allah için olanlardan başka herşey mel'ûndur."*** Mel'ûn olan birşeyi istiyen kimse, o şeyden daha mel'ûndur." (ölümden önce olan herşeye dünyâ denir. Bunlardan, ölümden sonra fâidesi olanlar, dünyâdan sayılmaz. Âhıretten sayılırlar. Çünkü dünyâ, âhıret için tarladır. Âhırete yaramıyan dünyalıklar, zararlıdır. Haramlar, günahlar ve mubahların fazlası böyledir. O hâlde, mel'ûn olan, kötü olan dünyâ, Allahü teâlânın razı olmadığı, âhıreti yıkıcı yerlerde kullanılan şeyler demektir.)

Vekî bin Cerrah hazretleri buyuruyor ki: "Bir bid'at sahibinden duyduğum sözün zulmeti, yirmi seneden beri kulağımdan çıkmadı."

Allahü teâlânm dostlarından ba'zıları buyurdular ki: "Kim gözünü haramdan korursa, Allahü teâlâ da kıyamet günü onu ateşten korur. Kim kalbini haramdan korursa, Allahü teâlâ onu kıyamet günü ateşten korur. Kim a'zâlarını haramdan korursa, Allahü teâlâ da onları kıyamette ateşten korur. Allahü teâlâ, onu insanların tâbi olduğu kimse yapar. Böyle olan kimseler Allahü teâlânın insanlara hüccetidir."

Hikmet sahipleri buyurdular ki: "Yedi sınıf insan ile oturan kimselerde yedi şey artar: Zenginlerle oturan kimsede, şükrün ve Allahü teâlânın ona takdir ettiği şeye kanâatin azlığı artar. Sultanlarla oturanlarda, kibir ve kalbin kasveti artar. Kadınlarla oturan kimselerde,

cehalet ve şehvet artar. Allahü teâlânın emir ve yasaklarına riâyet etmeyenlerle, ya'ni fâsıklarla oturan kimselerde, günah işleme cür'eti ve tövbeyi sonraya bırakma bedbahtlığı artar. Sâlihlerle oturan kimsenin, ibâdete iştiyâkı artar. Âlimlerle oturan kimsenin, ilmi ve vera'ı (şüpheli şeylerden sakınması) artar."

*1)Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-7, sh. 81*
*2)Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 139*
*3)Mu'cem-ül müellifîn cild-4, sh. 66*
*4)İzâh-ül-meknûn sh. 557*
*5)Keşf-üz-zünûn sh. 30, 359, 1653, 1835, 1881*
*6)Muhtâr min menâkib-il-ebrâr ve mehâsin-il-esrâr Süleymâniye Kütüphanesi Murâd Buhârî kısmı, No:332*

**İBN-I KURKÛL (İbrâhim bin Yûsuf Hamzî):**

Hadis ve Mâliki mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû İshâk olup, ismi, İbrâhim bin Yûsuf bin İbrâhim bin Abdullah bin Bâdîs bin Kâid'dir. 505 (m. 1111) yılında Endülüs'te Meriyye şehrinde doğdu. Mensup olduğu Bâciye'deki Hamze kabilesine nisbetle Hamzî ve Vehrânî denildi. İbn-i Kurkûl diye tanındı. 569 (m. 1174) yılında Kuzey Batı Afrika'da Fas şehrinde vefât etti.

Endülüs'teki âlimlerden temel dîn bilgilerini ve âlet ilimlerini öğrendikten sonra, hadîs, kıraat ve fıkıh ilimlerini tahsil etti. Daha önce Endülüs'ten Fas'a gitmiş olan Kadı Iyâd Yahsubî'nin yanına gitti. Onun ilminden istifâde etti. Her türlü ilimde bilgi sahibi oldu. Allahü teâlânın dînini öğrenmek ve öğretmek için Fas'ta

yerleşti. Vakitlerini ilim öğrenmek, öğretmek ve ibâdet etmekle geçirdi. Birçok talebe yetiştirdi. Hocası Kadı Iyâd Yahsubî'nin "Meşârik-ül-envâr alâ sıhâh-il-âsâr" adlı eserini kısaltarak, "Metâli-ül-envâr" adını verdi. Bu kıymetli eserinde İmâmı Mâlik'in "Muvatta"sında ve "Sahîhayn"da geçen ba'zı hadîs-i şerîflerdeki garip lafız ve lügatların açıklamalarını yaptı. Sonra gelen âlimler tarafından şerhler yapılıp istifâde edilen bu kıymetli eserin nüshalarından İstanbul'daki kütüphanelerde hâlen mevcuttur. Bu hususta bilgi sahibi olmak istiyenler, onlardan istifâde etmektedirler.

İlimde, ibâdet ve ihlâsta, fazîlette, sabırda, cömertlikte, tevâzuda, merhamette, Allahü teâlânın emirlerine uymada, haram ve şüphelilerden kaçınmada, emr-i ma'rûf yapmakta ve Allahü teâlânm dînini yaymakta üstün bir gayret sahibi olan Ebû İshâk ibni Kurkûl'un vefâtını, talebelerinden biri şöyle anlatır:

"Fas şehrinde Ebû İshâk ibni Kurkûl'un yanında idim. Şevvâl'in altıncı günü, Cum'a namazını birlikte kıldıktan sonra camiden çıkmadık. İkindi namazı vakti girmeden önceydi. İhlâs sûresini hızlı hızlı okumaya başladı. Sonra üç defa Kelime-i şehâdet getirdi. "Eşhedü enLâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve resûlüh" diyerek secdeye kapandı ve ruhunu teslim eyledi. Allahü teâlâ rahmet eylesin (Âmin)."

*1)Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 62*
*2)Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 329*
*3)Keşf-üz-zünûn sh. 1687, 1715*

4)*Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 9*
5)*Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 129*

**İBN-İ MERZÛK MISRÎ (Sa'd bin Osman):**

Hadis ve Hanbelî mezhebi fıkıh âilimi. Künyesi bilinmeyen İbn-i Merzûk'un ismi, Sa'd bin Osman bin Merzûk bin Humeyd bin Selâme'dir. Mısır evliyâ ve ulemâsının meşhurlarından Osman bin Merzûk Kurâşî'nin oğludur. Mısır'da doğduğu için Mısrî denildi. İbn-i Merzûk diye tanındı. 592 (m. 1196) yılında Bağdad'da vefât etti. Ma'rûf-i Kerhî'nin yakınına defnedildi.

Mısır'da yüksek din bilgilerine temel olan din ve âlet ilimlerini öğrenen İbn-i Merzûk, oradaki âlimlerin ilimlerinden istifâde ettikten sonra Bağdad'a gitti. Ebü'l-Feth bin Mûsâ'dan Hanbelî mezhebi fıkıh bilgilerini öğrendi. Ebû Muhammed bin Hassâb'dan hadîs-i şerif ilmini tahsil etti. O sırada Bağdad'da evliyâ sultânı, feyzler menbâı Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri sohbet ediyor, ölü kalbleri diriltiyordu. O mübarek zâtın sohbetlerine iştirak etti. Kalbi pisliklerden, günahların kirlerinden temizlendi. Peygamber efendimizin (s.a.v.) güzel ahlâkını, örnek hayâtını öğrendi. Bütün hâl ve hareketlerini Resûlullaha (s.a.v.) uydurmak için çalıştı. Allahü teâlânın nzâsmı kazanabilmek için ilim tahsil etti. Selef-i sâlihînin örnek yaşayışlarını ve güzel sözlerini öğrendi. Öğrendiklerini, yine Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için insanlara öğretmeye gayret etti. Başkasına muhtaç olandan hiçbir şey istemedi. İstek ve

hacetlerini, kimseye muhtaç olmayan Allahü teâlâdan talep ederdi. Emânet mala göz dikmedi, mülkün asıl sahibi olan Allahü teâlâyı düşündü. Onun kendisine lütfettiği bir nefeslik hayâtın bile şükrünü edâ etmeğe gücünün yetmeyeceğini düşünürdü. Ya hayır söyler veya sükût eylerdi. Haram ve şüpheli şeylerden kendisini korur, mubahların da bir çoğunu terk ederdi. Elindekini fakirlere verir, kendisi aç kalmayı tercih ederdi. Allah için ağlar, insanların yaptığı eziyetlere sabreder, eline geçene kanâat eder, herkese ikram ederdi. Çok merhametli idi. Kul hakkına çok dikkat eder, birinin bir gram hakkı kalmaması için i'tinâ gösterirdi. Hayâtının sonlarında, insanların fitnesinden kurtulmak için inzivaya çekildi. Evinden dışarı çıkmaz oldu. Sultanlardan, halktan ve devlet adamlarından bir kuruş kabul etmezdi. Birçok talebe yetiştirdi. Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin tekkesinde sohbet ederdi. Namaz kıldığı bir sırada, secde hâlinde iken vefât etti.

*1)Tabakât-ı Hanâbile (zeyli) cild-1, sh. 384*
*2)Kalâid-ül-cevâhir sh. 113*

**İBN-İ NÂDİR MAYORKÎ (Yûsuf bin Abdülazîz Lahmî):**

Hadîs, usûl, hılâf ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Haccâc olup, ismi, Yûsuf bin Abdülazîz bin Ali bin Nâdir'dir. İspanya'nın doğusundaki Mayorka adasında doğduğu için Mayorkî, kabilesine nisbetle

Lahmî denildi. Dedeleri Nâdir'den dolayı İbn-i Nâdir diye meşhur ve ma'rûf oldu. Mısır'a gidip İskenderiyye'de yerleşti. 523 (m. 1129) yılında vefât etti.

Yakın çevresinden, temel din bilgilerini ve âlet ilimlerini öğrenen Ebü'l-Haccâc ibni Nâdir, Bağdad'a giderek oradaki büyük âlimlerden ders aldı. Ali bin Süleymân'dan hadîsi şerif ilimlerini, Kiyâl Hirâsî'den Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerini öğrendi. 505 (m. 1111) yılında Şam'a gitti. Daha sonra Mekke'ye gitti, hac etti. İslâm ülkelerinin çeşitli yerlerinden gelerek Mekke-i mükerremede ilim öğretmek ve ibâdet etmekle meşgul olan âlimlerin ilminden istifâde etti. Orada Ebû Abdullah Taberî'nin ileri gelen talebelerinden oldu. Fıkıh usûlü ilminde, mezhebler arasındaki ictihâd farklılıklarını bilmede ve Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerinde âlim oldu. Mısır'a gidip İskenderiyye şehrine yerleşti. İskenderiyye şehrinde hadîs ilmini yeniden canlandırdı. Daha sonra başlı-başına bir hadîs mektebi olacak olan Ebû Tâhir Silefî'yi yetiştirdi. Ondan ders alıp ilim öğrenen âlimler arasında; Ahmed bin Müslim bin Recâ Tenûhî, Ebü'l-Kâsım bin Asâkir ve daha birçok âlim vardı.

İbn-i Nâdir Mayorkî, dünyâ malına kıymet vermez, Allahü teâlânın rızâsı için olmayan sözü söylemezdi. Her işini Resûlullahın (s.a.v.) sünnetine uygun yapmak için gayret sarfederdi. Selefi sâlihînin ilim ve dindeki gayreti kendisinde de mevcut idi. Durmadan çalışır, ilim öğrenmek ve öğretmek için gayret sarfederdi. Zühd ve takvada, Allahü teâlânın emirlerini yapıp yasaklarından sakınmakta çok ileri idi. Her işte ve herşeyde Allahü

teâlâya muhtaç olduğunu, hiç kimse ve hiçbir şeyin hiçbir şeyi yaratamayacağını, ancak Allahü teâlânın yaratmasına sebeb alabileceğini sık sık söylerdi. Her işinde dînin bütün hükümlerine uyarak çalışır, insanlara ve hayvanlara iyilik ve ihsânlarda bulunur, boş zamanlarında hep ibâdetle meşgul olurdu. Hep Allahü teâlânın büyüklüğünü ve ni'metlerini düşünür, lüzumsuz yere konuşmaz ve dâima cenâb-ı Hakkın ismini zikrederdi.

Yetiştirmiş olduğu yüksek ilim sahibi talebelerinin yanında, pekçok kıymetli eser de yazan İbn-i Nâdir Mayorkî; fıkıh, hadîs, usûl ve hılâf ilimlerinde kitaplar yazdı. Bunlardan hılâf ilmine dâir olan "Et-Ta'likât-ül-kübrâ" bilinmektedir.

*1)Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 423*
*2)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 67*
*3)Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 405*
*4)El-A'lâm cild-8, sh. 238*
*5)Keşf-üz-zünûn sh. 424*

**İBN-İ NÜCEYYE (Ali bin İbrâhim):**

Hadîs, tefsîr ve Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi, vâ'iz. Künyesi Ebû Tâhir olup, ismi, Ali bin İbrâhim bin Necâ bin Ganâyim-ül-Ensârî'dir. Zeynüddîn Ebü'l-Hasen bin Radıyeddîn de denilir. Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi Ebü'l-Ferec Şîrâzî'nin torunudur. Ebû Tâhir ve Ebü'l-Hasen künyeleri olup, Zeynüddîn ise lakabıdır. 510 (m. 1116) yılında Dımeşk'de doğdu. Oraya nisbetle Dımeşkî

denildi. 599 (m. 1202) yılında Kâhire'de vefât etti. Kalabalık bir cemâatin kıldığı cenaze namazından sonra Sariye türbesine defnedildi.

Baba ve dedeleri, annesi ve dayısı gibi en yakın çevresi ilim sahibi kimselerden teşekkül eden İbn-i Nüceyye, tahsile küçük yaşta başladı. İlk önce aile çevresinden, yüksek din bilgilerine temel olacak clan din ve âlet ilimlerini öğrendi. Keskin zekâsı, üstün hafızası ile kısa zamanda ilmini artırdı. Şam'da Ebü'l-Hasen Ali bin Ahmed bin Kays'tan ilim öğrendi. Dayısı Şeref-ül-Îslâm Abdülvehhâb'dan; tefsîr, hadîs ve fıkıh bilgüeri öğrendi. İlimde çok ilerledi. İlk va'zını dayısının kendi evinde kurduğu kürsüde verdi. Onun kürsüye çıkmasıyla, doksan yaşındaki dayısı ağlamaya başladı. Onun meşguliyeti, ondan sonra hep va'z üzerine oldu. İnsanlara devamh emr-i ma'rufta bulunur, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğretirdi. İlminin üstunllüğü ve dindeki sebâtından haberdâr olan Sultan Nûreddin Zengi, onu takdir ve taltif etti. İstikbalde daha iyi hizmetler yapması için, büyük alimlerin ikâmetgâhı olan Bağdad şehrindeki Abbâsî halîfesine elçi olarak gönderdi. Bağdad'da zamanın meşhur fıkıh ve hadî âlimlerinden Sa'dülhayr bin Muhammed Ensârî'den ilim öğrendi. Sa'dülhayr'ın kızı Fâtıma ile evlendi. Bağdad'a yerleşti. Abdüssabûr bin Abdüsselâm, Abdülhâlık bin Yûsuf'un derslerine devam etti. Abdülkâdir-i Geylani hazretleriyle sohbet etti. Cami-i Mensûr'da va'zlar verdi. Kaympederi Sa'dülhayr vefât edince kitapları kızı Fâtıma'ya kaldı. Fâtıma da ilim sahibi bir hanımdı.

Beraberce Mısır'a gittiler. İbn-i Nüceyye, Mısır'da Hanbeli mezhebi mensuplarının îmâmı oldu. Onlar, Mısır'a ulaştıklarında, Selahaddin-i Eyyûbî daha işbaşına gelmemişti. İkiyüzyetmiş senedir Mısır'da hakim olup, Ehl-i sünnet i'tikadındaki halis müslümanlara zulüm yapmakla mesgûl olan Fâtımî devleti içten ve dıştan yapılan baskılarla bir hayli yıpranmıştı. Fâtımî halîfesi, müslümanların baskısıyla sünnî vezir ta'yin etmeye başladı. Sonunda Selâhaddîn-i Eyyûbi'nin amcası Şirkûh vezir, Selâhaddin-i Eyyûbî de yardımcısı oldu. Şirkûh'un vefatı üzerine, Selâhaddîn-i Eyyûbî vezir oldu. Sultan Nûreddin Zengi'nin emir ve desteğiyle Mısır'da sünnî Müslümanları teşkilâlandırıp, dinlerini daha iyi öğrenmeleri için medreseler açtırdı. İbn-i Nüceyye ve Hubûşânî gibi büyük âlimler de İslâm âleminin çeşitli bölgelerinden gelerek, Mısır'daki medreselerin başına geçtiler. Müslümanlara va'zlar vererek Allahü teâlânın emri ve yasaklarını bildirdiler. Bunlardan İbn-i Nüceyye, Kâhire'de Kurâfe Camii'nde va'zlar verir, muslümanlara nasihatlerde bulunurdu. Selahâddîn-i Eyyûbi'nin Fâtımî halifesi Adid'in ölümünden sonra Abbâsî halîfesi adına hutbe okutturup Fatımî devletine resmen son vermesinde, Mısır'daki bütün Ehl-i sünnet âlimleri yardımcı oldular. İbn-i Nüceyye, Selahâddin-i Eyyûbî aleyhine Adid'in oğlunu halife yapmak için hazırlanan bir komployu ortaya çıkardı. Fitnecilerin ele-başılarından Ammarat-ül-Yemenî ve ileri gelenlerden ba'zıları asılarak idâm edildi. İbn-i Nüceyye, bundan sonra Selahâddîn-i Eyyûbi'nin herbiri bir destan olan

savaşlarına katıldı. Kudüs'ün fethinde de hazır bulundu. Îslâm askerini va'zlarıyla coşturarak haçlı kuvvetlerinin hezimeti ve Selahâddîn-i Eyyûbi emrindeki Îslâm askerinin muzafferiyetine destek oldu. Kudüs'ün fethinden sonra ilk Cum'a günü, orada insanlara va'z verdi. Selahaddîn-i Eyyûbi, Ibn-i Nüceyye'yi çok sever, onun görüşlerini isabetli bulur ve onunlu istişâre ederdi. Selahâddîn-i Eyyûbi, İbn-i Nüceyye'yi görüşlerindeki isabetinden dolayı Resûlullahın (s.a.v.) Eshâbı, Hz. Ömer'in valisi, Hz. Mu'âviye'nin müşâviri, Mısır'ın fâtihi, Arabistan'ın meşhûr dâhilerinden Amr ibni Âs'a (r.a.) benzetir ve onu "Amr ibni Âs" diye isimlendirirdi. Birçok mal ve mülkün sahibi olan İbn-i Nüceyye'nin elindeki varlık, sanki fakirlere sadaka vermek içindi. Sultan Selahâddin-i Eyyûbi ve ileri gelen devlet adamları, fakirler ve ilim tahsili icin gelen talebelere maaş bağlatıp, hastahane, hamam ve aşevleri yaptırırken, İbn-i Nüceyye de, fakirler için hergün yemek pişirtir, sadakalar verirdi. Çok zengin olmasına ve onun cömertliğini bilen devlet büyüklerinin çok yardım etmesine rağmen, zengin olarak olmemek için, elindeki bütün malını fakirlere dağıttı. Ömrünün sonunda çok fakir düştü. Öldüğünde kefen alacak parası kalmamıştı. Ömrünü, Allahü teâlânın dinini öğrenmek, öğretmek ve ibadet etmekle geçirdi. Allahü teâlâdan çok korkar, haram ve şüpheli şeylerden şiddetle kaçar, harama düşerim korkusundan mübahları da zarûret miktarı kullanırdı. Güzel ahlâkı ve güleryüzlü olması sebebiyle insanlar onu çok sever, nasîhatlarını can kulağıyla

dinlerlerdi. Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğretmekte çok gayretliydi. İ'tikadını Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdiklerine göre düzeltip, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymayanın, Cehennem azabından kurtulamayacağını anlatır, haram yiyenin yedi a'zasını günah işlemekten kurtulamayacağını bildirirdi.

İbn-i Nüceyye; Şam, Bağdad, Mısır, İskenderiyye ve baska şehirlerde pekçok talebe yetiştirdi. Bu talebelerinden bir kısmının isimlerini Hâfiz Silefî, "Mu'cem-üş-Şuyûh-i Bağdad" adlı eserinde bildirmektedir. İbn-i Nüceyye'den ilim öğrenip rivayet eden âlimler arasında, Hâfız Abdülganî, İbn-i Halîl, Ziyâ Makdisî, Ebû Süleymân İbn-ül-Hâfız Abdülgânî Abdülganî bin Süleymâ, Hatîb Merdâ gibi âlimler vardı. Münzeri, Ahmed bin Ebi'l-Hayr Selâme ve Muhammed bin Ebi'd-Debiyye gibi âlimler de ondan ilim öğrenip icâzet alanlar arasindaydı.

Kaynaklarda, kitap yazdığına dair bilgi verilmeyen İbn-i Nüceyye'nin eser te'lif edip etmediği bilinmemektedir.

İbn-i Nüceyye kendisi anlatır: "Annem, ilim sâhibi sâliha bir kadındı. Hadîs ve tefsîr ilminde çok bilgisi vardı. Bana çok duâ eder, ilim öğrenmemi teşvik ederdi. Dayımdan tefsîr ilmi ögrendim. Annem, hergün eve donünce ne öğrendiğimi sorar, kardeşinin âyet-i kerîmeleri nasıl tefsîr ettiğini kontrol ederdi. Birgün yine sordu. Ben de, şu sûreleri şöyle şöyle tefsîr etti dedim. Ondan başka şu ma'nâları da sana söyledi mi diye sordu. Söylemedi deyince, "Artık ona gitme" deyip,

kardeşinden ilim öğrenmemi men'etti. Babam da ilim sâhibi sâlih bir kimse idi. Otuz cildlik büyük bir eser olan "Cevahir" kitabını ezbere bilirdi. "Cevâhir"i bizim için ezberinden yazdı."

Yine kendisi anlatır: "Va'z için ilk defa Bağdad'da Mensûriye Camii'nde kürsüye çıkacaktım. Bir seher vakti idi. Kimseye farkettirmeden câmiye vardım. Orada bir sohbet meclisinin teşkil edilmiş olduğunu ve a'mâ bir zâtın da minberin basamaklarına oturarak konuştuğunu gördüm. Temimî ve İbn-i Âkil'in sözlerini nakletmekteydi. Hâlbuki ben de aynı şeyleri anlatmayı düşünüyordum. Onlar üzerinde bir hayli çalışıp yorulmuştum. Bu duruma çok üzüldüm. Şimdi ben neyi anlatacaktım. Değişik birşey hazırlamaya vaktim olmadığı için, Allahü teâlâya sığınıp kürsüye çıktım. Cemâate birçok şeyler anlattım.

Allahü teâlânın izniyle, hiç sıkıntı çekmedim. Va'zım, cemâat tarafından takdirle karşılandı."

Zeynüddîn ibni Nüceyye'nin, tahsiline büyük i'tinâ gösterdiği bir oğlu vardı. Bülûğ çağına girince, vaktini eğlence ve boş şeylere harcetmeye başladı. Babası da duâ edip, cenâb-ı Haktan, daha çok günah işlemeden oğlunun canını almasmı diledi.

Uzun sürmedi. Çok sevdiği evlâdı, ondokuz yaşında iken vefât etti. Cenaze namazında devlet adamları, ulemâ ve halktan pekçok kimse hazır bulundu. Tabut musalla taşına konulunca, namazdan önce İbn-i Nüceyye kürsüye çıktı. Kalabalığa dönüp ellerini açtı ve şöyle duâ etti: "Allahım” Bu oğlum ondokuz yaşında

vefât etti. Bulûğ çağına kadar günahları yazılmadı. Ancak onbeş yaşından sonraki günahları yazıldı. Onun günahları üç senedir yazılmaktadır. Bu üç senenin yarısı da uykuda geçti. Geriye birbuçuk sene kaldı. Bu birbuçuk senede bana ve sana âsî oldu. Bana olan hakkını ben helâl ettim. Sen de, sana karşı olan günahlarını affet" dedi. Hazır bulunan cemâat, göz yaşları içinde "Âmîn!" diyerek bu duâya iştirak etti. Daha sonra geçip cenaze namazını kıldırdı.

Sultan Selâhaddîn ile çok yakm münâsebetleri bulunan İbn-i Nüceyye'nin çocukları ve kendisi sultanm meclisinde hazır bulunurdu. Sultan Selâhaddîn Mısır'dan Şam'a gidince, sultânın oğlu Melîk-ül-Azîz Osman'ın meclisine devam etti. Melîk-ül-Azîz Osman ona, "Uygun gördüğün şeyi bana yaz ki, ben ona göre hareket edeyim" derdi. Babası gibi o da İbn-i Nüceyye'nin görüşlerini isabetli bulurdu. İbn-i Nüceyye ile Sultan Selâhaddîn arasındaki hasreti, Melîk-ül-Azîz'in bu samimiyeti ve güzel davranışları önliyemedi. İbn-i Nüceyye, Selâhaddîn-i Eyyûbî'ye Mısır'a gelmesini teşvik eden bir mektup yazdı. Bu mektubunda Mısır'ın üstünlük ve güzelliklerini edebî bir şekilde anlattı. Mektup sultana ulaşınca, kâtibi îmâdüddîn el-Kâtibe, Şam'ın Mısır'a olan üstünlüklerini anlatan bir mektup yazdırdı. Mektubun sonuna, "Biz senin gibi kendi vatanımıza eziyet etmeyiz. ***"Vatan sevgisi imândandır"*** hadîs-i şerifini unutmayasın" diye yazarak İbn-i Nüceyye'nin Şamlı olduğunu hatırlattı.

*1)Tabakât-ı Hanâbile (Zeyli) cild-1, sh. 436*
*2)Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 530*
*3)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 340*
*4)Tabakât-ül-müfessirîn cild-1, sh. 383*
*5)Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 551*
*6)Zeyl-i Ravdateyn sh. 34*

**İBN-I UKBERÎ (Muhammed bin Osman):**

Hadîs ve Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi, vâ'iz. Künyesi, Ebû Abdullah olup, ismi, Muhammed bin Osman bin Abdullah'tır. Aslen Ukberâlıdır. Bağdad'da Zaferiyye mahallesinde 538 (m. 1143) yılında doğdu. Doğum yerine nisbetle Zaferi ve Bağdadî denildi. İbn-i Ukberî diye tanındı. 599 (m. 1203) yılında Bağdad'da vefât etti. Cedîde kabristanına defnedildi.

Küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberleyip temel din bilgilerini öğrenen Ebû Abdullah bin Ukberî, kıraat ilmini rivâyetleriyle birlikte Ebû Bekr bin Bâkıllânî ve Abdullah bin Bekrân Dâhirî'den öğrendi. Ebü'l-Berekât Enbârî ve Ebû Muhammed bin Haşşâbî'den Arabî ilimleri öğrendi. Ebü'l-Ferec Abdurrahmân bin Cevzî'den Hanbelî mezhebi fıkıh bilgilerini ve yazmış olduğu eserlerin bir kısmını okudu. Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Muhammed, Abdülhak bin Abdülhâlık bin Yûsuf ve daha birçok âlimden hadîs-i şerif dinleyip ilim tahsil etti. Peygamber efendimizin (s.a.v.) ve Selef-i sâlihînin hâllerini ve sözlerini ezberledi. Onların örnek ahlakıyla ahlâklandı. Halleriyle hâllendi. Hadîs ilminde ve Hanbelî mezhebi fıkıh bilgilerinde âlim oldu. Önceleri Cum'a günleri uzun

müddet va'z ederdi. Daha sonra evine kapanıp sâdece namaz vakitlerinde dışarı çıkar oldu. Sık sık kabirleri ziyaret ederdi, insanlarla lüzumu kadar görüşür, yalnız kalmaktan hoşlanırdı. Vaktini, ilim öğrenmek ve öğretmekle geçirir, diğer zamanlarda da ibâdetle meşgul olurdu.

Pekçok talebe yetiştirdi. Birçok kıymetli eser yazdı. Bu eserlerinden, âlimlerin hayatları ve örnek yaşayışlarıyla ilgili "Mu'cem"i, bilinen yegâne kitabıdır.

*1)Tabakât-ı Hanâbile (zeyli) cild-1, sh. 435*
*2)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 343*
*3)Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 284*
*4)El-A'lâm cild-6, sh. 261*

**İBN-İ ZAGÛNÎ (Ali bin Abdullah):**

Kelâm, hadîs, kıraat, ferâiz, târih ve Hanbelî mezhebi, fıkıh âlimi, vâ'iz. Künyesi Ebü'l-Hasen olup, ismi, Ali bin Ubeydullah bin Nasr bin Ubeydullah bin Sehl bin Sırri'dir. Bağdadî nisbet edildi. "İbn-i Zâgûnî" diye meşhur oldu. 455 (m. 1063) yılında Bağdad yakınlarında Zâgûn köyünde doğdu. 527 (m. 1133) yılında Bağdad'da vefât etti. Câmi-i Mensur ve Câmi-i Kasr'da kılman cenaze namazından sonra, Bâb-ı Harb'de Ahmed bin Hanbel'in kabri yanına defnedildi.

Her müslüman çocuğu gibi, küçük yaşta Kur'ân-ı kerîm ve din bilgilerini öğrenmeye çok hevesli olan Ebü'l-Hasen ibni Zâgûnî, Allahü teâlânın kitabının kıraatini bütün rivayetlerine göre genç yaşta öğrendi.

Devrin ileri gelen âlimlerinin derslerine devam edip, temel din ilimlerini ve din ilimlerinin öğrenilmesine yardımcı olan âlet ilimleri tahsil etti. Arab dilinin inceliklerine vâkıf oldu. Mezheblerin usûl bilgilerini, mezhebler arasındaki ihtilâf ve ittifak edilen mes'eleleri öğrendi. Hanbelî mezhebine göre fetva verdi. Birçok âlimden hadîs-i şerif öğrendi. Târih ve kelâm ilimlerinde çok ilerledi. Hadîs ilmini; Ebü'l-Ganâim bin Me mûn, Ebû Ca'fer bin Mesleme, Ebû Muhammed Sarîfînî, Ebü'l-Hüseyn bin Nekûr, Ebü'l-Kâsım bin Yüsrâ, Ebû Muhammed bin Abdullah bin Atâ Hirevî ve daha birçok âlimden öğrendi. Kadı Ya'kûb Berzebînî'den fıkıh ilmini tahsil etti. Diğer ilimlerde de birçok hocası vardı. Zekâ ve hafızasının üstünlüğü, onun duyduklarını yazmasına mâni olmadı. Hattının da çok düzgün olması, birçok kitap yazmasına vesile oldu. Bir âlimin kitabını okumadan önce, hocasının tasdik ettiği bir nüshayı bulur ve ondan yazar, daha sonra hocasının huzurunda okuyarak tashîh ederdi. Bilhassa ferâiz (İslâm mîrâs hukuku) ilminde çok geniş bilgiye sâhib oldu. Bu ilmi gençlere öğretmeye gayret eder, Resûlullahın (s.a.v.) ***"Ferâiz ilmini öğrenmeye çalışınız! Bu ilmi gençlere öğretiniz! Ferâiz ilmi, din bilgisinin yarısı demektir. Ümmetimin en önce unutacağı, bırakacağı şey bu ilim olacaktır"*** emrini yerine getirmeğe çalışırdı. Bu hususta kitaplar yazar, ferâiz ilmini daha çok kimsenin öğrenmesine gayret ederdi. Keskin zekâsı ve engin ilmiyle, din düşmanı inançsızlara ve Ehl-i sünnet i'tikâdından ayrılmış olan sapıklara

güzel cevaplar verir, getirdiği kuvvetli delillerle onlan perişan ederdi. Arab diline vukûfiyeti, din ve târihte engin bilgisi, akıl ve anlayışının üstünlüğü ve insanları coşturan hitâbetiyle va'zlar verir, emr-i ma'rûf yapardı. İnsanlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildirir, Ehl-i sünnet i'tikâdına göre inanıp, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına riâyet etmeyenin Cehennem azabından kurtulamayacağını anlatırdı. Cum'a ve Cumartesi günleri Bağdad'da Mensûriye Câmii'nde kalabalık bir cemâate va'z ederdi. Her ilimde zamanının en önde gelen âlimi olan İbn-i Zâgûni, hadîs ilminde güvenilir, dinde sağlam, zühd, vera' ve takvada önde idi. Dünyâ malma kıymet vermezdi. Yaptığını, Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için yapardı. Vaktini boşa harcamaz, ilim öğrenmek, öğretmek, veya ibâdet etmekle geçirirdi.

Pekçok talebe yetiştirdi. Hadîs ilminde İbn-i Nasır Ebü'l-Muammer Ensârî, İbn-i Asâkir, İbn-ül-Cevzî, Ömer bin Taberzed ve daha birçok kimseye ilim öğretti. Fıkıh ilminde, Sadaka bin Hüseyn ve İbn-ül-Cevzî'yi yetiştirdi.

İbn-i Zâgûnî, bir taraftan zamanın en mümtaz insanlarına ilim öğretirken, bir taraftan da kendisinden sonra gelenlere ışık tutacak pek kıymetli eserler yazdı. Bunlardan fıkıh ilminde; "El-İknâ", "El-Vâdıh” "El-Hilâf-ül-kebir", "El-Müfredât" adlı eserleri yazdı. Ferâiz ilminde, "Et-Telhîs", "Avîs-ül-Mesâil-il-hisâbiyye" ve "Ed-Devr vel-vesâyâ" adlı kitapları vardır. "El-Îzâh fî usûl-id-dîn" kelâm ilmine dâirdir. "Gurer-ül-beyân fî

usûl-il-fıkh" adlı eseri ise fıkıh usûlü ile ilgilidir. Abbasî halîfesi Müsterşîd'in hilâfetinin başlangıcı olan 512 (m. 1118) yılından, kendi vefât târihine kadar geçen hâdiselerin târihini yazdı. Haccın Menâsiki, Kur'ân-ı kerîmle ilgili mes'eleler, fetvalar, hadîs ilmi, ölülerin kabirlerinde işittiklerine dâir kitaplar, onun eserleri arasındadır.

Ali ibni Zâgûnî hazretleri, hocaları yoluyla Câbir bin Abdullah'dan (r.a.) rivayetle şu hadîs-i şerifi nakletti.

"Resûlullah (s.a.v.) efendimiz, aile efradından yiyecek birşeyler hazırlamalarını arzu ettiler. Onlar da, "Yâ Resûlallah! Yanımızda sirkeden başka yiyecek katık yok" dediler. Onu getirtti. Yemeğe başladılar. Sonra iki defa, ***"Sirke ne güzel katıktır"*** buyurdular.

*1)Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 180*
*2)Şezerût-üz-zeheb cild-4, sh. 80*
*3)Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 114*
*4)El Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 205*
*5)Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 296*

**İBN-İ ZEKÎ (Muhammed bin Ali Kuraşî):**

Hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi, vâ'iz. Künyesi Ebü'l-Meâlî olup, ismi, Muhammed bin Ali bin Muhammed'dir. Kâdı'l-kudât (Başkadı) Zekîyüddîn'in oğludur. 550 (m. 1155) yılında Şam'da doğdu. Hz. Osman'ın soyundan geldiği için Osmânî, Kureyş kabilesine mensup olduğu için Kureşi, Şam ehlinden olduğu için Dımeşkî denildi. Dîn-i îslâm'a yaptığı

hizmetlerinden dolayı Muhyiddîn lakabı verildi. Babası Zekîyüddîn Ali bin Muhammed'e nisbetle İbn-i Zekî diye meşhur ve ma'rûf oldu. 598 (m. 1201) yılında Şam'da vefât etti.

Küçük yaşta babasından yüksek din ilimlerine temel olan din ve âlet ilimlerini öğrenen Muhyiddîn ibni Zekî, zamanın ilim merkezlerinden olan Şam'da, birçok âlimin derslerine devam etti. Ailesinin her ferdi de âlim idi. Evde ilimden, Allahü teâlânın dînine hizmet etmekten başka birşey konuşulmazdı. Onun en meşhur hocaları arasında; babası Zekîyüddîn Ali hin Muhammed, Abdurrahmân bin Ebi'l-Hasen Dârânî, Ziya bin Hibetullah bin Asâkir ve daha birçok âlim vardı. Bu âlimlerden hadîs-i şerif ve fıkıh ilimlerini öğrendi. Şafii mezhebi fıkıh bilgilerinde âlim oldu. Belagatı çok yüksekti. Gayet güzel yazı yazar, fasîh ve beliğ konuşurdu. Âlim ve fazîlet sahiplerine çok kıymet veren Kudüs fâtihi Selâhaddîn-i Eyyûbi ile yakınlıkları vardı. Çünkü Sultan Selâhaddin, Allahü teâlânın dinine hizmet eden herkesi sever, âlimlere hürmet ederdi. Kudüs fethedilip müslümanlar duruma hâkim olunca, ilk hutbeyi İbn-i Zekî okudu. İlk önce, zamanında Şafii mezhebi fıkıh âlimlerinin imâmı olan Şerâfüddîn Ebû Sa'd ibni Asrûn'un nâibliğinde bulundu. Sonra, Selâhaddin-i Eyyûbî'nin kardeşi Takıyüddin'in Şam'da inşâ ettirip, 574 (m. 1178) yılında öğretime açtığı Medreset-üt-Takaviyye'de ve diğer medreselerde dersler verdi. Birçok talebe yetiştirdi. Bunlardan İmâdüddîn İbni Huristânî ve Ebü'l-Abbâs Ahmed bin

Muad İklişî meşhur oldu. Sultan Selâhaddîn-i Eyyûbî, İbn-i Zekî'yi 588 (m. 1192) yılında Şam başkadılığına ta'yin etti. Haleb'i fethedince, oranın kadılığını da verdi. Camilerin vakıflarına da İbn-i Zekî bakardı. Onun hizmetlerine mâni olmak isteyen Eshâb-ı kirâm düşmanı İsmâiliye fırkası mensupları, İbn-i Zekî'nin peşine düştüler. Onun hayâtına kasdettilerse de bu arzularında hiçbir şekilde muvaffak olamadılar. Ömrünün son günlerinde başkadılıktan ayrıldı. Yerine Şemsüddîn ibni Taytî ta'yin edildi.

Muhyiddîn ibni Zekî hazretleri, yumuşak huylu, tatlı dilli, hoşsohbet bir zât idi. Keskin zekâsı ve üstün ilmi ile insanların işlerini kolayca halleder, herkesin duâsını alırdı. Her seviyeden insanlar, işlerinde onunla istişare ederler, görüşlerini alırlardı. Bid'at sahibi sapık kimseleri çok güzel cevaplarla susturur, Ehl-i sünnet i'tikâdının üstünlüğünü anlatırdı. Birçok kimsenin bozuk i'tikâdları bırakıp tövbe etmesine vesîle oldu. Felsefe adı altında, dehriliği ve sapıklığı yaymağa kalkışanlarla mücâdele etti. Onların bozuk kitaplarını yaktırdı. Hutbe ve va'zlarında çok beliğ ve fasîh konuşur, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildirirdi. Birçok kimseler kilometrelerce uzaklardan onun va'z ve hutbelerini dinlemek için gelirlerdi. Ömrü boyunca, ilim tahsil etmek, ilim öğretmek ve Allahü teâlânın dînini yaymak için çalıştı. Sultan Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin, Allahü teâlânın rızâsı, müslümanların dinlerinin, vatanlarının, ırz ve namuslarının muhafazası ve zâlim haçlı ordularının zulümlerinin bertaraf edilmesi için çıkmış

olduğu seferlere iştirak etti. Barbar haçlı askerlerine karşı İslâm askerlerini teşvik etti. Cihâdın üstünlüğü ve "İlâyı kelimetullah"ın yayılmasının ehemmiyeti ile ilgili va'zlar verip askerleri coşturdu. Bilhassa Kudüs'ün fethi günü Beyt-ül-Mukaddes'te (Mescid-i Aksâ'da) okuduğu hutbe dillere destan oldu. Bu hutbesinde, kahraman İslâm askerlerine şöyle buyurdu:

"Allahü teâlâya hamd olsun ki, yardımı ile İslâmı azîz kıldı. Kahrı ile şirki zelîl kıldı. Herşeye emri ile nizâm ve intizam verdi. Kendisine yapılan şükürler île ni’metleri devamlı kıldı. Kâfirleri mekr-i ilâhisi ile derece derece azaba yaklaştırdı. Fadlı ile ihsân ederek, en güzel akıbeti takva sahibi kullarına tahsis eyledi. Müttekî kullarını Arş'ının gölgesinde gölgelendirmeyi va'd eyledi. Dînini bütün dinlere üstün kıldı. O, öyle bir kudret sahibidir ki, kimse O'na karşı çıkamaz. O, bütün mahlukâtına karşı galip ve üstündür. O'nunla kimse yarışa kalkışamaz. Dilediğini emreder, kimse O'na i'tirâz edemez, Dilediği ile hükmeder, kimse O'na karşı çıkamaz.

Yine O'na hamdederim ki, Mescid-i Aksâ'yı şirk ve küfür kirlerinden temizledi. Ben şehâdet ederim ki, Allahü teâlâdan başka ibâdete hakkı olan ilâh yoktur. O’nun ortağı ve benzeri yoktur. O, tek ve Samed'dir, doğurmamıştır, doğurulmamıştır. Hiçbir şey O'nun dengi ve benzeri değildir. Bu, öyle bir şehâdettir ki, kalbleri şirk ve küfür kirlerinden temizler. Allahü teâlâ bu şehâdetten razı olur. Yine ben şehâdet ederim ki, Muhammed aleyhisselâm, Allahü teâlânın kulu ve

Resûlüdür. Muhammed aleyhisselâm, Allahü teâlânın birliği inancını, tevhid akidesini getirdi. Bu inancı zedeleyecek her türlü şek ve şüpheyi giderdi. Allahü teâlâya ortak koşmak olan şirki kökünden kazıdı. Allahü teâlâ, Peygamberimize (s.a.v.) isrâ mu'cizesini lütfetti. Bunun için Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya geldi. Semâları aşıp geçti. Sidret-ül-müntehâ'ya vardı ki, burada olanlar oldu.

Allahü teâlâ, O'na (Muhammed aleyhisselâma) ve O'nun halîfeleri; İlk önce îmân etmekle şereflenen Ebû Bekr-i Sıddîk'a, bu mübarek ve mukaddes yerden (Mescid-i Aksâ'dan) putları ilk önce ortadan kaldıran Emîr-ül-mü'minîn Ömer bin Hattâb'a, iki nûr sahibi olmakla ve Kur'ân-ı kerîmi toplamakla şereflenen mü'minlerin emîri Osman bin Affân'a, şirki kökünden kazıyıp, putları kıran mü'minlerin emîri, Ali bin Ebû Tâlib'e, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) Âline, Ehl-i beytine ve O'nun sevgili Eshâbına ve onlara tâbi olanlara salât etsin (rahmet eylesin). Âmin.

Ey Müslümanlar! Asıl gayeniz olan Allahü teâlânın rızâsına kavuştunuz. Bunun için ne kadar sevinseniz azdır. Çünkü Allahü teâlâ müslümanlar için büyük bir kayıp olan Mescid-i Aksâ'yı ve bu mübarek beldeyi küffârdan alıp fethetmeyi size nasîb ve müyesser kıldı. Yaklaşık yüz seneden beri ehl-i küfrün elinde bulunan bu mübarek beldeyi, hakîkî sahipleri olan müslümanlara teslim ettiniz. Yine müslümanların bu mukaddes beldede tekrar ezân-ı Muhammediyyeyi okumalarını, muzaffer olduklarını zannedip, yıllarca mü'minlere

zulmeden müşriklerin kökünün kazındığı günleri, Allahü teâlâ, biz müslümanlara görmeyi tekrar nasîb etti.

Tevhîd inancını galip kılarak, şirki ortadan kaldırdı. Çünkü İslâm dîni tevhîd akidesi ve ma'lûm olan emir ve yasaklar üzerine kurulmuştur. Bu beyt (Mescid-i Aksa), babamız İbrâhim'in (a.s.) vatanı, Resûlullahın (s.a.v.) mi'râcda uğradığı yer, İslâmiyetin ilk günlerinde namazlarımız için kıble, Peygamberlerin (a.s.) konağı, evliyânın durağı, Resûllerin karargâhı, vahyin indiği yerdir. Bu beyt, takva üzere kurulmuştur. Bu beyt, Allahü teâlânın kitabında bildirdiği topraklar üzerindedir. Burası öyle bir mesciddir ki, Resûlullah (s.a.v), mukarreb meleklere burada namaz kıldırdı. Burası öyle bir memlekettir ki, Allahü teâlâ, kulu ve Resûlü Îsâ aleyhisselâmı burada peygamberlik ile şereflendirdi. Fakat Allahü teâlâ, onu asla, kulluk rütbesinden çıkarmadı. Allahü teâlâ, Kur'ânı kerîmde meâlen: ***"Mesih*** (Hz. Îsâ) ***hiç bir zaman Allahın bir kulu olmaktan imtinâ etmez*** (çekinmez )" buyurdu. (Nisa-172).

Evet, bu Beyt-i mukaddes, müslümanların ilk kıblesi, iki mescidin ikincisi, (Birincisi, Mekke-i mükerremedeki Mescid-i Haram'dır.) haremlerin de üçüncüsüdür. Mescid-i Haram ve Mescid-i Nebevî'den sonra ziyaret için izin verilen sâdece Mescid-i Aksâ'dır. Siz Allahü teâlânın mümtaz kullarısınız. Allahü teâlâ böyle bir fazîleti yalnız size nasîb etti. Size ne mutlu ki, bu büyük fetih sizin elinizle gerçekleşti. Kadisiye, Yermük, Hayber günlerindeki ve Allahü teâlânın kılıcı, Seyfullah Hâlid bin

Velîd (r.a.) zamanındaki Îslâmın parlak zaferlerini bir defa daha tazelediniz. Allahü teâlâ sizleri mükâfatlandırsın. Düşmana karşı gösterdiğiniz gayretinizi ve bu yoldaki fedâkârlıklarınızı kabul eylesin. Size Cenneti ve cemâlini nasîb eylesin. O Cennet ki, saâdete erenlerin evidir. Allahü teâlânın bu şükrüne karşı vazifenizi yapınız. Siz öyle bir fetih yaptınız ki, onun sebebiyle semâ kapılan açıldı. Bu fethin nurları ile karanlıklar gitti. Mukarreb melekleri, nebileri ve Resûlleri memnun ettiniz. Kavuştuğunuz bu ni'met ne büyüktür ki, bu fetih sizi, âhır zamanda îmânın bayraktarlığını yapan bir ordu kıldı.

Bu Beyti Mukaddes, Allahü teâlânın Kur'ân-ı kerîmde İsrâ sûresi birinci âyet-i kerîmesinde meâlen; ***"Her ayıptan münezzeh olan Allahü azîmüşşân, kulu Muhammed'i*** (aleyhisselâmı) ***bir gecenin az vaktinde Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya götürdü ki, onun etrafındaki beldelere ve mekânlara, din ve dünyâ bereketleri verdik*** " diye buyurduğu bir yerdir. Bu Beyti Mukaddes, sultanların kıymet verdiği, Resûllerin (a.s.) övdüğü, içinde Allahü teâlâ tarafından indirilen dört mukaddes kitabın da okunduğu mübarek evdir.

Ey Cemâat! Melekler bile size teşekkür etmektedirler. Çünkü siz bu mübarek beldenin tekrar tevhîd inancına kavuşmasına vesîle oldunuz. Kudüs-i şerifin yollarından şirk ve küfür pisliklerini, haç kırıntılarını temizlediniz. Şimdi sizin için göklerdeki bütün melekler af ve mağfiret diliyor, size duâ

ediyorlar, öyleyse hakkınızdaki bu lütuf ve ihsânları iyi muhafaza ediniz. Bu ni'meti, takva ipine sarılmak suretiyle koruyunuz. Kim bu ipe sarılırsa, kurtulur ve korunur. Nefsinizin arzu ve isteklerine uymaktan sakınınız. Düşmandan korkmayınız. Fırsatları iyi değerlendiriniz. Allah yolunda hakkıyla cihâd ediniz. Ey Allahın kullan! Canlarınızı Allah yolunda satınız. Çünkü O, sizleri en hayırlı kullarından eyledi. Ey Allahın kulları! Şeytanın sizi zelil kılmasından ve azgınlıktan sakınınız. Eğer bunlardan sakınmazsanız; bu zaferi, kılıçlarınızın keskinliği ve asîl atlarınızın çevikliği ile kazandığınızı zannedersiniz. Vallahi öyle değil! Zafer ve yardım, ancak Allahü teâlâdandır. Çünkü Allahü teâlâ Azîz'dir, Hakîm'dir.

Ey cemâat! Allahü teâlâ size bu büyük fetih ni'metini ihsân eyledi. Siz de bundan sonra, Allahü teâlânın emirlerine uyup yasaklarından sakınınız. Yoksa, bağı çözülmüş demet gibi darma dağınık olursunuz. Kuvvetiniz gider, kendilerine Allahü teâlânın âyetleri geldiği hâlde, Allahü teâlânın emirlerine uymayıp îmândan çıkarak şeytana tâbi olan kimseler gibi olursunuz. Eğer Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymazsanız, doğru yoldan sapan kimselerden olursunuz. Cihada sımsıkı sarılınız. Çünkü cihad, en fazîletli ibâdetlerden ve en şerefli işlerdendir. Allahü teâlânın dînine yardım ederseniz, Allahü teâlâ da size yardım eder. Allahü teâlânın size yaptığı yardımlarını unutmazsanız, O size yardımını kesmez. Allahü teâlânın ni’metlerine şükrederseniz, size olan ni’metlerini

arttırır.

Ey Cemâat! Allahü teâlânın dînine yardım ediniz. Bu yoldaki hizmeti fırsat biliniz. Bütün gücünüzle bu fırsatın kıymetini biliniz. Şunu iyi biliniz ki, işler neticelerine göre kıymet kazanır. Kazançlar miktârlarıyle kıymetlidir. Allahü teâlâ sizi, bu bedbaht düşmana muzaffer kıldı. Hâlbuki, onlar da sizin kadar veya daha fazla idiler. Bunun sırrı büyüktür. Çünkü Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde Enfâl sûresi altmışbeşinci âyeti kerîmesinde meâlen; ***"Ey mü'minler! İçinizden sabr edici yirmi kişi bulunursa*** (düşmanlarınızdan) ***ikiyüz kişiye galebe edersiniz"*** buyurmaktadır.

Allahü teâlâ, emirlerine ve yasaklarına uyma hususunda bize ve size yardım eylesin. Allahü teâlâ size yardım ederse, sizi kim yenebilir. Eğer size yardım etmez, yalnız bırakırsa, size yardıma başka kimin gücü yetebilir?"

*1)Tabakât-üş-Şâfiîyye (Subkî) cild-6, sh. 157*
*2)Tabakât-üş-Şâfiîyye (Esnevî) cild-2, sh. 9*
*3)Ravdateyn cild-2, sh. 110*
*4)Zeyl-i Ravdateyn sh. 31*
*5)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 337*
*6)El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 32*
*7)En-Nücûm-üz-zâhire cild-6, sh. 181*

**İBRÂHİM BİN DÎNÂR NEHREVÂNÎ:**

Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebû Hakim, lakabı ez-Zâhid, el-Hakîm, el-Verâ'dır. İsmi,

İbrâhim bin Dînâr bin Ahmed bin Hüseyn bin Hâmid bin İbrâhim'dir. 480 (m. 1087) de doğdu. 556 (m. 1161) senesinde vefât etti. Fıkıh ilmini Ebû Sa'd bin Hamze'den öğrendi. Bu ilimde yetişip, meşhur bir âlim oldu. Aynca Ebû Hasen bin Alâf'dan, Ebû Osman bin Mille'den, Ebû Kasım ibni Beyan'dan, Ebü'l-Hattâb el-Kelvezânî'den, Ebû Ali bin Şihâb'dan, İbn-i Hasîn'den ve diğer âlimlerden hadîs-i şerif işitip rivayet etmiştir.

Bâb-ül-Ezc denilen yerde kendi yaptırdığı medresede ders verir ve orada ikâmet ederdi. Ayrıca ömrünün son zamanlarında İbn-i Şemhal'in yaptırdığı medresede de ders verdi. Pekçok talebe ondan ders alıp ilim öğrendi. İbn-i Cevzî şöyle demiştir: "O, ilmi ile amel eden bir âlim idi. Çok ibâdet eder, çok oruç tutardı. Son derece tevazu sahibi idi. Yumuşaklığı ve tevâzu'u ile darb-ı mesel hâline gelmiş, benzeri az bulunan örnek bir insan idi." İbn-i Katiî, İbn-i Çevzî'den naklen şöyle demiştir: "İbrâhim Nehrevânî, geceleri namaz kılarak, gündüzleri oruç tutarak geçirirdi. Fıkıh ilminde derin âlim ve çok vera' sahibi idi. Kendi elinin emeği ile geçinirdi. Terzilik yapardı.

Bir elbise dikip de ücreti verilince, o ücretten az bir miktarını alır, gerisini müşteriye hediye ederdi. Benim terziliğim bundan fazla değildir derdi. Kimseden birşey istemezdi."

Hanbelî mezhebi fıkıh bilgilerine dâir ve ferâiz ile ilgili pekçok kitap yazmıştır. Hidâye kitabına yazmaya başladığı şerh dokuz cilde ulaşmıştır. Bu şerhi tamamlayamadan vefât etti. Kendisinden; İbn-i Cevzî,

Ömer bin Ali Kureşî ve daha pekçok kimse hadîs-i şerif işitip, rivayet etmiştir.

İbn-i Cevzî şöyle rivayet eder: "Bir kitabının üzerine bizzat kendi eliyle yazdığı bir yazıyı gördüm, şöyle yazmıştı: (545) senesi Receb ayının onuncu günü, Cum'a gecesi rü'yâmda gördüm ki, evimin ortasında bir zât ayakta duruyordu. Sen kimsin? dedim. Ben Hızır'ım, insanların canını mutlaka almak için görevlendirilmiş olan meleğin (Azrail'in) geleceği güne hazırlan dedi. Sanki benden bu yakın mı dememi ister gibiydi. Sonra bana dedi ki, senin ömründen oniki sene kaldı. O sırada ben 65 yaşında idim." İbn-i Cevzî şöyle demiştir:

"Bunu okuduktan sonra, o seneyi beklemeye başladım. Vefât etmeden önce yirmiiki gün hasta yattı. 556 (m. 1161) senesinde vefât etti. Kitaba yazdığı nota göre daha bir sene vardı. Anladım ki, rü'yâyı gördüğü gün, senenin sonuna rastlamış ve o sene sayılmamış, işaret edilen senenin de başında vefât etti. Böylece bir sene eksik olmadı. Ya da Şemsî seneye göre işaret edilmiştir.

*1)Zeyl-i Tabakâtı Hanâbile cild-1, sh. 239*
*2)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 176*
*3)Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 31*

**İBRÂHİM BİN HASEN EL-HAMEVÎ:**

Şam'da yetişen Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Tâhir olup, ismi, İbrâhim bin Hasen bin Tâhir el-Hamevî'dir. Ebû Tâhir el-Hamevî 485 (m. 1092) senesi

Zilhicce ayında Hama'da doğdu. 561 (m. 1165) senesi Safer ayında Şam'da vefât etti.

Ebû Tâhir el-Hamevî Bağdad'da fıkıh tahsili yaptı. Ebû Ali bin Nekbân, Ebû Tâlib ez-Zeynebî, Ebû Tâhir el-Hınnâî, İbn-ül-Mevâzinî ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi ve rivayette bulundu.

Kendisinden ise, İbn-üs-Sem'ânî, İbn-i Asâkir ve oğlu Kasım bin Asâkir, Ebü'l-Kâsım bin Sasrâ, Ebû Nasr bin Eş-Şîrâzî ve daha birçok âlim hadîsi şerîf rivayet ettiler.

Ebû Tâhir el-Hamevî Şam'a geldiği zaman, âdil bir hükümdar olan Nûreddîn ile görüştü. Görüşme esnasında hükümdar kâtibine dönerek: "Maaratin Nu'man denilen yerdeki valimize, oranın halkının malının tamâmını alması için mektup yaz. Bana gelen habere göre, oranın halkının tamâmı, birbirlerini şâhid göstererek haksız mal mülk edindiler" dedi. Ebû Tâhir hükümdara; "Allahü teâlâdan korkunuz. Bir yer halkının tamâmı yalan yere şâhidlik ile itham edilemez" buyurdu. Sultan daha önceki kararının yazılmasında ısrar edince, kâtip fermanı yazıp sultâna arz etti. Tam bu sırada, o civardan geçmekte olan bir çocuğun şöyle dediği duyuldu: "Hükümdarlığınız devam ettiği müddetçe adalet ile hareket ediniz. Zarar ve faydayı yerine getirmede iyi idarede bulununuz, yoksa tehlikeli durumlarla karşılaşırsınız." Bunu işiten sultan, tövbe ve istiğfarda bulunarak yazdırdığı hükmü yırttı. Sonra Bekara sûresi ikiyüzyetmişbeşinci âyet-i kerîmesini okudu.

*1)Tabakât-üş-Şâfiîyye cild-7, sh. 32*
*2)En-Nücûm-üz-zâhire cild-5, sh. 372*

**İBRÂHİM BİN MENSÛR EL-MISRÎ (Ebû İshâk el-Irâkî):**

Mısır'da yetişen Şafiî fıkıh âlimlerinden. İsmi, İbrâhim bin Mensur bin Müsellem el-Mısrî'dir. Künyesi Ebû İshâk'tır. 510 (m. 1116) senesinde Mısır'da doğdu, önce Mısır'da Kadı Ebü'l-Meâlî Mücellâ bin Cümî'den fıkıh öğrendi. Sonra Bağdad'a giderek, çok ilim tahsil etti. Orada, Ebû İshâk-ı Şîrâzî'nin talebesi Ebû Bekr Muhammed bin Hüseyn el-Ürmevî'den ve Ebü'l-Hüseyn Muhammed bin Mübarek bin Halli el-Bağdâdî'den Şafiî mezhebinin fıkıh bilgilerini öğrendi. O, yüksek fazîletlere sahip bir fıkıh âlimi olarak yetişti. Uzun bir müddet Irak'ta kaldığı için, memleketine dönünce "Irâkî" nisbetiyle meşhur oldu. Hâlbuki Bağdad'da onu "Mısrî" nisbeti ile tanıyor ve anıyorlardı. Memleketine döndükten sonra, Câmi-i Atîk adı da verilen Mısır Câmii'nde imâmlık ve hatîblik vazifesi yaptı. Birçok kimse kendisine gelip fıkıh ilmi öğrendi. Ebû İshâk'ın "El-Mühezzeb" kitabını şerh etti. 596 (m. 1200) senesi Cemâzil-âhır ayında Mısır'da vefât etti. Sefh-ül-mukattam denilen yere defnedildi.

Büyük bir fıkıh âlimi olarak Mısır'a dönen İbrâhim Irâkî'den, Kahire hatibi Ebû Tâhir ve başkaları fıkıh dersi aldılar, İbn-i Kalyûbî, "Menâkıb-ül-fakîh Ebî Tâhir" kitabında şöyle anlatıyor: "Ben, babamdan işitmiştim.

İbrâhim Irâkî'nin ilimle meşgul olmasının sebebi şudur: Daha evlendiği günün sabahı idi. Komşularından birisi, ona: "Hayızdan istibrâ etmek nedir?" diye sorunca, O da: “İstibrâ nedir?" diye sordu. Suâli soran: "Hanımların hayız görüp temizlenmesidir" diye cevap verdi. O böylece, İslâmiyetin evlenenlere öğrenmeyi emrettiği hayız (âdet) bilgilerini bilmediğini anladı. Hemen ilim tahsil etmeğe karar verip Irak'a gitti. Burada kendisine yol gösterenlerle buluştu. Şafiî âlimlerinin büyüklerinden fıkıh ilmini öğrendi. Bir müddet orada kaldı. Büyük bir fıkıh âlimi olarak Mısır'a döndü."

İbrâhim Irâkî, vera' ve güzel hâl sahibi olan bir zât idi. Talebesi Ebû Tâhir şöyle anlatıyor: "Bir gece, canım kadayıf yemek istedi. Fakat benim yanımda onu alacak hiç param yoktu. Nefsimin ona olan arzusu, gittikçe arttı. İçimden, "Bakkal kadayıf yapıcısının komşusudur. O, sana ondan istediğin kadar alıverir ve âdeti veçhile, balını da kendisi verir" diyordum. Bu niyetle, ona böyle söylemek için evden çıktım. Ben bu hâlde iken, içimdeki şiddetli arzu, istemeye karşı teşvik ediyor, fakat bir yandan da bundan kaçınıyordum. Bu tereddütler içerisinde bulunurken Şeyh Ebû İshâk-ı Irâkî ile karşılaştım. Bana yazılı bir kâğıt vererek: "Burada yazılı olan latifeler, güzel sözler, kadayıf yemekten daha tatlıdır" buyurdu. Bunlardan, kendimin ihtiyâcı olan şeyleri çıkarıp, önceki kadayıf yemek isteğimden vazgeçtim."

Ebû İshâk İbrâhim Irâkî'nin, fazîleti ve kadr-ü

kıymeti yüksek olan bir oğlu vardı. İsmi, Ebû Muhammed Abdülhakem'di. Babasının vefâtından sonra, Mısır Camii'nin hatîbliğine ta'yin edildi. Onun güzel bir hitabeti ve latîf, tatlı şiirleri vardı.

Ebû İshâk-ı Irâkî'nin en kıymetli eseri, "El-Mühezzeb" kitabına yaptığı şerhidir. Bu eser, orta büyüklükte on cild halindedir. Ayrıca hutbelerini içine alan bir "Dîvân"ı da vardır.

*1)Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 33*
*2)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 323*
*3)Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 116*
*4)Tabakât-üş-Şâfiîyye cild-7, sh. 37*
*5)Keşf-üz-zünûn sh. 1912*

**İKLÎŞÎ (UKLÎŞÎ) (Ahmed bin Muad):**

Hadîs, nahiv, lügat, tasavvuf ve Mâliki mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi EbU'l-Abbâs olup, ismi, Ahmed bin Muad bin İsa bin Vekil'dir. Babası, Endülüs'te bir şehir olan Uklîş'ten Dâniye şehrine gelip yerleşti. Ebü'l-Abbâs Uklîşi orada doğdu. İklîşî (Uklîşî), Tecîbî ve Dânî nisbet edildi. Şihâbüddîn lakabı verildi. 550 (m. 1155) yılında veya daha önce Mısır'da (bir rivayete göre Mekke'de) vefât etti.

Ebü'l-Abbâs İklîşî'nin babası da zamanın ileri gelen âlimlerindendi. İlk derslerini babasından aldı. Küçük yaşta temel bilgilere vâkıf oldu. Yüksek ilimlerde de ilk dersini yine babasından aldı. Arab dilinin nahiv, lügat, şiir ve edebiyatında âlim oldu. Çeşitli şehirleri dolaşıp

birçok âlimden hadîs-i şerif dinledi. Fıkıh ilminde esas ve fürû' bilgilerini öğrendi. Mâliki mezhebi fıkıh bilgilerinde âlim oldu. Başta babası olmak üzere Kadı Ebû Bekr ibni Arabi, Ebü'l-Velîd ibni Debbâg, Kerûhî, Ebü'l-Hasen bin Târik, İbn-i Şükre Sadft, Gassâni, Ebû Muhammed Abdülhak bin Atiyye, Ebû Muhammed Batalyûsî ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Çeşitli ilim dallarında âlim oldu. Doğuya seyahat etti. Fas, Tunus, Mısır ve Mekke'ye gitti. Tasavvuf âlimlerinin büyüklerinden Ebü'l-Abbâs ibni Arif hazretlerinin meclislerinde bulunup, sohbetlerinden istifâde etti. Tasavvufta yüksek mertebelere kavuştu. Madde ve ma'nâ ilimlerinin üstün dereceleri kendisine ihsân edildi. Kalbi her türlü pisliklerden temizlendi. Peygamber efendimizin (s.a.v.) yalnız bildirdiklerine değil, her hâline ve ahlâkına uyardı. Her işte ve herşeyde Allahü teâlâya muhtaç olduğunu, hiç kimsenin ve hiçbir şeyin, hiçbirşeyi yaratamayacağını, ancak Allahü teâlânın yaratmasına sebeb olabileceğini iyi anlayanlardan (tasavvufta fakîr) oldu. Her işinde dînin bütün hükümlerine tamamen uyarak çalışır, çok iyilik yapar, diğer zamanlarını ibâdetle geçirirdi. Hep Allahü teâlânın varlığını, ni'metlerini düşünür, lüzumsuz yere konuşmaz ve dâima cenâb-ı Hakkın ismini zikrederdi. İnsanlara emr-i maruf yapar, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını anlatırdı. Hiç kimse ile münâkaşa ve münazara etmez, din bilgilerini yaymak için çalışırdı.

Birçok talebe yetiştirdi. Onun kalbinden akan feyzler, Magrib ehlinin gönüllerini yıllarca aydınlattı.

Anlatmış ve yazmış olduğu din bilgileri, senelerce dilden dile kitaptan kitaba, gönülden gönüle nakledildi. Allahü teâlânın dînini öğrenmek ve öğretmek için, onun ilminden istifâde edildi. Yazmış olduğu eserler İslâm âlimleri tarafından yazılarak çoğaltıldı. İmkânlar müsait olunca, matbaa yolu ile daha çok bastırıldı. Arzu edenin zahmetsizce bulabilmesine imkân hazırlandı. Bu kıymetli eserlerinden biri, "Kitâb-ün-necm min kelâm-i Seyyid-il-Arab vel-Acem" adlı kitabıdır. Bu eserde, Arâbların ve Arab olmayanların efendisi olan Muhammed aleyhisselâmın hadîs-i şerifleri toplanmıştır. "Kitâb-ü envâr-il-âsâr-il-muhtassa bi-fadl-is-salât alen Nebiyy-il-muhtâr" adlı eserinde, Peygamberimize (s.a.v.) salevât-ı şerîfe getirmenin ehemmiyeti ve salevât-ı şerîfeler anlatılmaktadır. "Ed-Dürr-ül-manzûm fîmâ yezîl-il-fehûm vel-hemûm", "Şifâ üz-zamân fî fadl-ül-Kur'ân", "Hill-ül-evliyâ fî iddet-i esfâr", "Şerh-ül-esmâ-il-hüsnâ" ve "Şerh-ül-bâkiyyât-is-sâlihât" adlı kitaplar da onun eserleri arasındadır.

"Kitâb-ün-necm min kelâm-i Seyyid-il-Arab vel-Acem?' adlı eserinin mukaddimesinde, kitabı te'lif sebebini bildiren Ebü'l-Abbâs İklîşî, daha önce yazmış olduğu "Gurer" kitabındaki hadîs-i şeriflerin ezberlenmesini daha kolay hâle getirmek için yazdığını söylemektedir. Bu kitaptaki hadîs-i şeriflerden ba'zılarında buyuruldu ki:

***"Lâ ilâhe illallah kelimesini bilen*** (inanan) ***kimse Cennete girer."***

***" Tevhid ehlinden biri Cehenneme girerse,***

***günahı kadar azâb görür*** (sonra çıkar)."

***"Güzel bir abdest alanın hatâları*** (küçük günahları), ***bedeninden, hattâ tırnaklarının altından dökülür."***

***"Abdest üzerine abdest alan kimseye on hasene yazılır."***

***"Namazı unutan kimse, hatırladığı ânda kılsın."***

***"Namazdan bir rek'ate yetişen kimse, namaza*** (cemâate) ***yetişmiştir."***

***"İkindi namazını kaçıran kimse, ailesini ve malını kaybetmiş gibidir."***

***"İkindi namazını terk eden kimsenin amelleri yok olur."***

***"Oniki rek'at olan kuşluk namazını kılana, Allahü teâlâ Cennette altından bir köşk bina ettirir."***

***"Fecirden önce oruca başlamayanın orucu yoktur."***

***"Bir kimse Ramazan orucunu tutar, sonra ona Şevvâl'den altı gün daha oruç ilâve ederse, bütün sene oruç tutmuş gibi olur."***

***"Bir kimse, Ramazan ayında oruç tutmayı farz bilir, vazife bilir ve orucun sevabını Allahü teâlâdan beklerse, geçmiş günahları affolur."***

***"Hac edip de beni ziyaret etmeyen kimse, beni incitmiş olur."***

***"Allah yolunda ayakları tozlanan kimseye, Allahü teâlâ Cehennemi haram kılar."***

***"Karşılığını Allahü teâlâdan beklediği hâlde,***

***Allah yolunda başı ağrıyan kimsenin bundan önceki günahları affolur."***

***"Allahü teâlânın ismi yücelsin diye savaşan kimse, Allah yolundadır."***

***"İlim talebi için çıkan kimse, dönünceye kadar Allah yolundadır."***

***"Kim Cennet bahçelerindeki ni'metlere kavuşmak isterse, Allahü teâlânın zikrini çok yapsın."***

***"Kehf sûresinin başından on âyet ezberleyen Deccâl'den korunur."***

***"Ödemek niyetiyle borç alan kimseye, Allahü teâlâ yardım eder."***

***"Cum'a günü veya gecesi ölen kimse, kabir azabından korunur."***

***"Can boğaza gelmeden tövbe edenin tövbesini Allahü teâlâ kabul eder."***

***"Allaha ve âhırete îmân eden kimse, annenin evladını sevdiği gibi Süheyb'i sevsin."***

***"Sünnetimden*** (Eshâb-ı kirâmın, Tabiîn ve Tebe-i tabiîn hazretlerinin gittiği yoldan) ***yüz çeviren benden değildir."***

***"Bir yılan öldüren kimse, bir kâfir öldürmüş gibidir."***

***"Kur'ân-ı kerîmi kendi görüşü ile tefsir eden kimse, isabet etmiş olsa dahi hatalıdır."***

***"Yanında tasadduk edecek malı olmayan kimse, kadın-erkek bütün mü'minlere istiğfarda bulunsun. Zîrâ istiğfarda bulunması da bir***

***sadakadır."***

***"Dünyâda ipek giyen, âhırette ondan mahrum olur."***

***"Tavla oynayan kimse, Allahü teâlâ ve Resûlüne isyan etmiştir."***

***"Beni rü'yâda gören, doğru görmüştür. Çünkü şeytan, benim şeklime giremez."***

***"Kabrimi ziyaret edene şefaatim vâcib oldu."***

***"Mü'min necs*** (pis) ***olmaz."***

***"Allahü teâlâ, kendi rızâsı için olmayan ameli kabul etmez."***

***"Allahü teâlâ birşeyi haram kıldığında, onun bedelini de haram kılar."***

***"Allahü teâlâ, suretlerinize ve servetlerinize bakmaz. Ancak kalblerinize ve amellerinize bakar."***

***"Allahü teâlâ dünyâyı, sevdiğine de, sevmediğine de verdi. Dîni ise, sâdece sevdiğine verdi."***

***"Allahü teâlâ, nimetinin eserini kulunun üzerinde görmek ister."***

***"Allahü teâlâ kalblere nazar etti ve Muhammed aleyhisselâmın kalbini, kulların en hayırlı kalbi buldu."***

***"Her peygamberin bir havarisi vardır. Benim de havarim Zübeyr'dir."***

***"Mü'minin amelinin en efdali*** (üstünü), ***Allah yolunda cihaddır."***

***"Kılıçlar, Cennetin anahtarlarıdır."***

***"Selâm, Allahü teâtânm Esmâ-i hüsnâsındandır. Aranızda selâmı yayınız."***

***"Sirke balı bozduğu gibi, kötü ahlâk da îmânı bozar."***

***"Canlı resmi bulunan eve melekler girmez."***

***"Melekler, ilim talebesine yaptığından râzı olarak kanatlarını gererler."***

***"Ölü, kabre konulduğunda, ayrılanların ayak seslerini işitir."***

***"Ölü, kendisini taşıyanları, yıkayanları ve kabre koyanları tanır."***

***"Ölünün kemiğini kırmak, günah bakımından sağ iken kırmak gibidir."***

***"Benim mescidimdeki namaz, Mescid-i Haram müstesna, diğer mescidlerde kılınan bin namazdan daha hayırlıdır."***

***"Kalbimde*** (Envâr-ı ilâhiyyenin gelmesine engel olan) ***perde hâsıl oluyor. Bunun için günde yüz kerre tövbe ediyorum."***

***"Kabirlere oturmayınız. Kabirlere karşı namaz kılmayınız."***

***"Biz Peygamberler mîrâs bırakmayız. Bizim bıraktığımız sadakadır."***

***"Bî'at-ı Rıdvan'da bulunanların hiçbiri Cehenneme girmez."***

***"İçinde köpek, suret*** (canlı resmi), ***cünüp bulunan eve melekler*** (rahmet melekleri) ***girmez."***

***"Küfürden hiçbir şey Cennete girmez."***

***"Beni gören ve beni göreni gören müslümanları***

***Cehennem yakmayacaktır."***

***"Mü'min Hz. Ali'ye buğzetmez, münafık Hz. Ali'yi sevmez."***

***"Ancak mü'min olanla arkadaşlık et. Ancak müttekî olanla yemek ye!"***

***"Üç defa izin isteyip de verilmeyen kimse*** (girmek istediği yerden) ***geri dönsün."***

***"Cebrail aleyhisselûm komşu hakkından o kadar çok bahsetti ki, komşuyu komşuya vâris kılacak zannettim."***

***"Allahü teâlâ, Lût kavminin yaptığı işi yapan topluluğa la'net etsin."***

***"Allahü teâlâ, baba ile çocukları arasını, iki kardeş arasını açan kimseye la'net etsin."***

***"Allahü teâlâ, bir mü'mine zarar veren veya ona mekr*** (hile) ***yapan kimseye la'net etsin."***

***"Cemâatle kılınan namaz, yalnız başına kılınan namazdan yirmiyedi derece daha üstündür."***

***"Ümmetim arasından bir dost edinseydim, Ebû Bekr'i*** (dost) ***edinirdim."***

***"Benden sonra bir peygamber gelecek osaydı, Ömer peygamber olurdu."***

***"Küba' mescidinde kılınan bir namaz, bir umre gibidir."***

***"Îmân, Süreyya yıldızına asılı olsaydı, ona, Fâris'ten birisi erişirdi."*** (Bu hadîs-i şerif, İmâm-ı a'zam hazretlerini müjdelemektedir.)

***"Hicret olmasaydı, Ensâr'dan bir kişi olurdum."***

***"En üstün zikir, Lâ ilâhe illallah söylemektir. En***

***üstün duâ, Elhamdülillahdır".***

***"En üstün amel, Allah için sevmek, Allah için buğzetmektir."***

***"En fazîletli amel, hacc-ı mebrûr'dur."***

***"Hamd ile başlanmayan her söz eksiktir."***

***"Hatâ edenlerin en hayırlısı, tövbe edenlerdir."***

***"Kişinin her yeri mahvolup çürür. Lâkin kuyruk sokumu kemiği çürümez. İnsan ondan çıkmıştı. Yine ondan iade olunur."***

***"Her sarhoş eden içki haramdır."***

***"Size Cehennemin haram olduğu kimseyi haber vereyim mi? O, cana yakın, geçimli, halim, iş bitiren kimsedir."***

***"Size en hayırlılarınızı haber vereyim mi? Onlar, ömürleri en uzun, amelleri en güzel olanınızdır."***

***"Size en şerlilerinizi*** (kötülerinizi) ***haber vereyim mi? O, ömrü uzun, ameli kötü olandır."***

***"Size Cennet hazînelerinden bir hazîneyi bildireyim mi? Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh'ı çok söyleyiniz."***

***"Allahü teâlâya en sevimli söz, Sübhâne Rabbî ve bihamdihidir."***

***"Ümmetimden ba'zısı, bir kişiye ve onun çoluk çocuğuna şefaat eder, o kimseyi şefaati ile Cennete sokar."***

***"Sâlih komşu ve geniş ev, kişinin saâdetindendir."***

***"İlle de istemen lâzım ise, sâlih kimselerden***

***iste."***

***"Kişinin, çocuğunu terbiye etmesi, bir sâ' sadaka vermesinden daha iyidir."***

***"Üç kişiye Cennet müştaktır*** (âşıktır) (Bunlar); ***Ali, Ammâr ve Selmân'dır*** (r.anhüm)."

***"Öğleden önce, zevâlden sonra*** (kılınan) ***dört rek'at namaz, seher namazına muâdildir."***

***"Aralarında selâm bulunmaksızın, öğleden önce kılınan dört rek'at namaz için, semâ kapıları açılır."***

***"İslâm yüksektir. Onun üstünde birşey yoktur."***

***"İslâm, alenîdir. İmân ise kalbtedir."***

***"Îmân kalb ile kesin bilmek*** (inanmak), ***dil ile söylemek, erkânı yapmaktır."*** "Amel îmândan bir parça değildir, fakat, sâlih ameller, kalbdeki îmânı parlatır.)

***"Îmân yetmiş küsur şu'bedir*** (bölümdür). ***Hayâ ise, îmândan bir bölümdür."***

***"Ensârı sevmek, îmânın alâmetidir. Ensâra buğzetmek, münafıklığın alâmetidir."***

***"Allahü teâlâdan Rab olarak, İslâmdan din olarak, Muhammed'den*** **(a.s.)** ***Resûl olarak razı olan kimse, îmânın tadını tatmıştır."***

***"Mü'min Allahü teâlânın garantisindedir."***

***"Mü'mine teaccüb edilir ki, ağzına kaldırdığı lokmaya kadar herşeyde*** (kendisine) ***ecir verilir."***

***"Dünyâda bana, zevcelerim ve güzel koku sevdirildi. Namaz benim için sürür ve sevinç***

***yapıldı."***

***"En çok ümmeti olan Peygamber benim. Cennetin kapısını önce ben çalacağım."***

***"Cebrail ile Mikâil'in, Allahü teâlânın indinde durumları ne ise, Ebû Bekr ile Ömer'in de benim yanımdaki durumları öyledir."***

***"Ömer bin Hattâb, Cennet ehlinin sirâcıdır*** (ışığıdır)."

***"Benden sonra, hak, Ömer'in olduğu yerdedir."***

***"Abbâs benden, ben Abbâs'tanım."***

***"Hasen ile Hüseyn, Cennet gençlerinin efendisidir."***

***"Her peygamberin bir refiki vardır. Benim Cennetteki refikim, Osman'dır*** (r.a)***"***

***"Talhâ ve Zübeyr*** (r.anhüm) ***Cennette benim komşularımdır."***

***"Ammâr'ın kanını ve etini Cehennemin tadması haramdır."***

***"Hâlid bin Velîd, Allahü teâlânın kılıçlarından bir kılıçtır."***

***"Âlimin âbide üstünlüğü, benim sizden derecesi en aşağı olana olan üstünlüğüm gibidir."***

***"Bir fakîh, şeytana, bin âbidden daha şiddetlidir."***

***"Allahü teâlânın rızâsı, babanın rızâsındadır. Allahü teâlânın sahtı*** (gadab); ***babanın kızmasındadır."***

***"Kargaşalık zamanında ibâdet, bana hicret gibidir."***

***"Sabah namazının iki rek'atı, dünyâ ve içindekilerden daha hayırlıdır."***

***'Misvak ağzın temizliği, Rabbin rızâsıdvr."***

***"Gizli olarak yapılan duâ, açıktan yapılan yetmiş duâdan hayırlıdır."***

***"Allah yolunda deniz sahilinde bir gece nöbet beklemek, bir kişinin, çoluk-çocuğu arasında bulunarak yaptığı bin senelik amelinden daha üstündür."***

***"Haram olan bir kuruşu*** (sahibine) ***geri vermek, Allahü teâlânın katında yetmiş kabul olmuş hacca eşittir."***

***"Gafiller arasında Allahü teâlâyı anan, gaziler arasında muharebe eden kimse gibidir."***

***"Oruçlu kimsenin ağzının kokusu, kıyamet gününde Allahü teâlânın katında, misk kokusundan daha hoştur."***

***"Oruçlu kimse orucunu açtığı zaman, melekler onu ziyaret ederler."***

***"Allahü teâlâ, kendisinden haya edilmeye insanlardan daha lâyıktır."***

***"Adaletli devlet reîsinin duâsı red olunmaz."***

***"Makâm-ı Mahmûd, şefaattir."***

***"Zemzem mübarektir, yemekliktir*** (doymak niyetiyle içen doyar) ***ve hastalıklara da şifâdır."***

***"Minberim, Cennet bahçelerinden bir bahçedir."***

***"Hastayı ziyaret eden, Cennet sokaklarından bir sokaktadır. Oturduğu zaman onu rahmet***

***kaplar."***

***"Fakirler, Cennete zenginlerden beşyüz sene önce gireceklerdir."***

***"Yarım günde, ümmetimden yetmişbin kişi hesâbsız Cennete girerler."***

***"Kıyamet gününde üç sınıf kimse şefaat eder. Peygamberler*** (a.s.), ***sonra âlimler, sonra şehidler."***

***"İnsanlar üzerine öyle bir zaman gelir ki, insanlar o zamanda iyiliği emredip, kötülükten alıkoymazlar."***

***"İnsanlar üzerine öyle bir zaman gelir ki, o zaman çok yağmur yağar, fakat yerden hiçbirşey bitmez."***

***"Her kul, nasıl öldü ise, o hâlde diriltilir."***

***"Ümmetimden iki sınıf vardır ki, onların İslâmdan nasibleri yoktur. Bunlar, kaderiyye ve mürciedir."***

***"Âhır zamanda râfızî denilen bir kavim gelecektir ki, onlar İslâmı terkederler."***

***"Mehdi, Fâtıma'nın soyundandır."***

***"Çocuklar, Cennet ehlinin hizmetçileridir"***

***"Kulun Allahü teâlâya en yakın olması, secde halindedir."***

***"Rü'yânın en doğru olanı, seher vaktinde görülenidir."***

***"Etin en iyisi, sırt etidir."***

***"İçkiye devam eden, puta tapan gibidir."***

***"Misâfirlik üç gündür. Bundan fazlası***

***sadakadır."***

***"İçerisinde Allahü teâlânın anılmadığı ev ile anıldığı evin durumu, ölü ile dirinin hâli gibidir."***

***"Kâfirin aklı, mü'minin aklının yarısulır."***

***"İpek elbiseler, ümmetimin erkeklerine haram kılındı. Kadınlara helâl kılındı."***

***"İki kişilik yemek üç kişiye, üç kişilik yemek dört kişiye kâfi gelir."***

***"Yemeğin bereketi, yemekten önce ve sonra elleri yıkamaktır."***

***"Sahifesinde*** (amel defterinde) ***çok istiğfâr bulunan kimseye ne mutlu."***

***"Müslüman ol kurtulursun."***

***"Bevlden sakınınız. Çünkü, kabir azabının çoğu, bevldendir*** (Üzerine idrar sıçratmak sebebiyledir)."

***"Oruçlu olmanın dışında, buruna su almakta mübalağa edilir*** (fazla su alınır.)**"**

***"Parmaklarınızın arasını hilâlleyiniz ki, Allahü teâlâ da onları kıyamet gününde ateşle hilâllemesin."***

***"Saflarınızı düz yapınız. Çünkü safları düzgün yapmak da namazın ikâmesindendir."***

***"Saflarınızı doğru yapınız, düz tutunuz. Çünkü ben, sizi geriden de görürüm."***

***"Akşam namazını, yıldızlar doğmadan önce kılmakta acele ediniz."***

***"Evlerinizde namaz kılınız. Evlerinizi kabir yapmayınız."***

***"Lâ ilâhe illallah diyenin*** (cenaze) ***namazını kılınız."***

***"Şirkten sakınınız. Şirk, karıncanın ayak sesinden daha gizlidir."***

***"Bana salât okuyunuz. Duâda gayret ediniz. " Allahüemme salli alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammed" deyiniz."***

***"Allahü teâlânın, peygamberlerine salât okuyunuz. Çünkü Allahü teâlâ, benim gibi onları da peygamber olarak gönderdi."***

***"Ölüm hâlinde olanların yanında "Lâ ilâhe illallah" deyiniz."***

***"Mevtalarınıza Yâsin-i şerif okuyunuz."***

***"Kalbleriniz i'tilâf*** (yumuşak) ***hâlinde bulunduğu müddetçe Kur'ân-ı kerîmi okuyunuz. Kalbleriniz ihtilâf hâlinde*** (dağınık olunca) ***okumayı bırakınız. Kalkınız."***

***"İnsanlara, sana yapılmasını istediğin şeyi yap."***

***"Oğullarınız arasında adaletli olunuz."***

***"Duâ etmeden önce, iyiliği emredip, kötülükten sakınınız. Yoksa duânız kabul olmaz."***

***"Sizin üzerinize, başı sanki siyah üzüm gibi olan Habeşli bir köle de görevlendirilse, onu dinleyin ve ona itaat edin."***

***"Allahü teâlâdan fâideli ilim isteyiniz. Fâidesiz ilimden Allahü teâlâya sığınınız."***

***"Allahü teâlâya tövbe ediniz. Çünkü ben günde yüz kerre tövbe ediyorum."***

***"Zeytin yiyiniz. Ondan yağ elde ediniz. Çünkü o mübarek bir ağaçtandır."***

Aynı kitapta rivayet edilen ba'zı hadîs-i kudsîlerde Allahü teâlâ buyurdu ki:

***"Salih kullarıma hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği, hiçbir beşerin kalbine gelmiyen şeyler hazırladım."***

Allahü tealâ kirâmen kâtibin meleklerine buyurdu ki: ***"Kulum bir günaha yöneldiği zaman, o günahı ona yazmazsınız. O günahı işlerse, onu bir günah olarak yazınız. Kulum bir iyiliği kasdettiği, fakat onu yapmadığı zaman onu bir iyilik olarak yazınız. Eğer o iyiliği yaparsa, ona on iyilik yazınız."***

***"Oruç bana âittir. Onun karşılığını ben veririm."***

***"Ben zulmü kendime ve kullarıma haram kıldım. Dikkat ediniz. Birbirinize zulm etmeyiniz."***

***"Ey Âdemoğlu! Kendini bana ibâdete*** (kulluğa) ***ver. Böyle yaparsan, gönlünü zenginlik ile doldurur, fakirliğini gideririm. Böyle yapmazsan, elini meşguliyetle doldurur, fakirliğini gidermem."***

***"Kim bir amel yapar da, onda bana başkasını ortak koşarsa*** (ya'nî hem benim için, hem onun için o işi yaparsa), ***onu o ortak koştuğu ile beraber bırakırım."***

Peygamber efendimizden rivayet edilen ba'zı duâlar:

***"Allanım! Benim içimi, dışımdan daha iyi kıl. Dışımı da sâlih*** (iyi) ***kıl."***

***"Allahım! Beni, iyilik yaptıkları zaman*** (sevinen),

***kötü bir iş yaptıklarında, senden af ve mağfiret dileyen kullarından eyle."***

***"Allahım! Doğru yola hidâyet ettiklerin*** (iletttiklerin) ***arasında bana da hidâyet eyle. Afiyet verdiklerin arasında bana da afiyet ver. Sevdiklerin arasında beni de sev. Verdiğin şeyleri benim için bereketli kıl."***

***"Allahım! Seni seven zelil olmaz, sana düşmanlık eden, aziz olmaz. Her zaman hamd sanadır. Cehennem ehlinin halinden sana sığınırım."***

***"Allahım! Bana öğrettiğin şeylerden beni fâidelendir. Bana fâideli olanları öğret, İlmimi arttır."***

***"Allahım! Sana şükredebilmemde, seni zikredebilmemde ve sana güzel kulluk edebilmemde bana yardımını lutfeyle."***

***"Allahım! Verdiğinle beni kanaatkar eyle. Bana onu bereketli eyle."***

***"Allahım! Doğu ile batıyı birbirinden uzak kıldığın gibi, benim ile günahlarım arasını da*** **(öylece)** ***uzak kıl."***

***"Allahım! Beyaz elbise, kirden temizlendiği gibi, beni de günahlarımdan temizle."***

***"Allahım! Şikâktan, nifaktan ve kötü ahlâktan sana sığınırım."***

***"Allahım! Ni'metinin benden gitmesinden, verdiğin afiyetin, benden ayrılmasından, intikamının ve bütün gazabının aniden***

***gelmesinden sana sığınırım."***

***"Allahım! Fakirlikten, zilletten sana sığınırm. Zulmetmekten ve zulme uğramaktan sana sığınırım."***

***"Allahım! Bildiğim ve bilmediğim şeylerin şerrinden sana sığınırım."***

***"Allahım! İşitmemin, görmemin, dilimin, kalbimin ve gözümün şerrinden sana sığınırım."***

***"Allahım! Bizi ni'metine şükredenlerden, onlar sebebiyle sana senâda bulunanlardan eyle. Ni'metlerini bize tamamla. Ey merhametlilerin en merhametlisi olan Allahım!"***

Ebü'l-Abbâs İklîşî "Kitâbü envâr-ül-âsâr-il-muhtassa bi fadl-is-salât alen-Nebiyy-il-muhtâr" adlı eserinde, Resûlullaha (s.a.v.) salât ve selâm getirmekle ilgili kırk hadîsi şerifi nakletmektedir. Bunlardan ba'zıları şöyledir:

***"Ümmetimden kim bana kalbinden ihlâsla salât-ü selâm getirirse, Allahü teâlâ da on salât*** (rahmet) ***eder."***

***"Her kim benden bir ilim yazar ve onunla beraber bana salât-ü selâm yazarsa, bu kitap okunduğu müddetçe ona sevap yazılır."***

***"Kim bana bir kitapta salât-ü selâm getirirse bu kitapta ismim bulunduğu müddetçe, melekler o zâta istiğfarda bulunurlar."***

***"Bir kimse bana bir salât-ü selâm okursa, Allahü teâlâ ona on rahmet verir, on hatâsını affeder."***

***"Cuma günleri kim bana çok salât-ü selâm okursa, Hak teâlâ onun yüz ihtiyâcını giderir. Bunların yetmişi âhırete, otuzu dünyâya aittir. Hak teâlâ bir melek gönderir. O salevâtı bana tabaklar içinde getirir. Bir de beyaz bir sayfa vardır. Bana o kimsenin ismini, falan oğlu falan diye söylerler ve o sayfaya yazarlar. Kıyâmete kadar yanımda durur."***

Ebü'l-Abbâs İklîşî hazretleri, eserini Peygamber efendimize (s.a.v.) salât-ü selâm getirmekle ilgili kırk hadîs-i şerif ile tezyin ettikten sonra, ba'zı menkıbe ve rü'yalardan bahsetmektedir. Bunlardan ba'zıları şöyledir:

Muhammed bin Ebî Süleymân anlatır: "Babamı vefâtından sonra rü'yâda gördüm. "Allahü teâlâ sana ne muamele etti?" diye sordum. Allahü teâlânın kendisini bağışladığını söyledi. Hangi amel sebebiyle bağışladığını sordum. "Yazılarımda Peygamber efendimize (s.a.v.) salât-ü selâm yazmam sebebiyle" diye cevap verdi."

Abdullah Fenârî anlatır: "Kâtiplik yapan bir komşum vardı. Vefâtından sonra rü'yâda görüldü. "Allahü teâlâ sana ne yaptı?" diye soruldu. "Allahü teâlâ, hadîsi şerif yazarken Resûlullahın (s.a.v.) ismi geçtiğinde, O'na salât-ü selâm yazdığım için beni mağfiret etti" dedi."

Abdullah bin Hakem anlatır: "İmâm-ı Şafiî hazretlerini rü'yâda gördüm. "Allahü teâlâ sana ne ile muamele etti?" diye sordum. "Allahü teâlâ bana merhamet edip mağfiret etti. Beni düğünde zifafa acele edildiği gibi derhal Cennete koydu. Bol bol ihsânlarda

bulundu" buyurdu. Bu derece ihsânlara nasıl kavuştuğunu sordum. "Risale adlı kitabımı yazarken, Resûlullaha (s.a.v.) salât-ü selâm yazmamdandır" buyurdu. "Salât-ü selâmı nasıl yazdınız?" diye sordum. "O'nun (s.a.v.) isminin geçtiği yerlerde (Sallallahü alâ Muhammedin adede mâ zekerah-üz-zâkirûn ve adedü mâ gafele anh-ül-gâfilûn) diye yazardım" buyurdu. Uyanınca kalktım, Risale kitabına baktım. Buyurduğu gibi salât-ü selâm yazılı olduğunu gördüm."

Resûlullahın (s.a.v.) mübarek ismi zikredildiğinde salât-ü selâm okumaktan gafil olmayınız. Zîrâ salât-ü selâmdan gafil olanlar, insanların en bahîlidirler (cimrisidirler). Nitekim Hz. Ali'nin bildirdiği hadîs-i şerifte; ***"Bahîl, ismim yanında zikredildiği hâlde, bana salevât getirmeyen kimsedir"*** buyurulmuştur.

Bir başka hadîs-i şerifte de buyuruldu ki: ***"Bana salât-ü selâm okumadan bir mecliste toplanıp ayrılanlar, leş kokusu koklayarak dağılmışlardır."***

*1)Bugyet-ül-vuût cild-1, sh. 392*

*2)Ed-Dibâc-ül-müzehheb sh. 74*

*3)Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 181*

*4)Kitâbü envâr-il-âsûr-il-muhtassa bi fadl-is-salât alen-Nebiyy-il-muhtâr, Süleymâniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa Numara: 509/2*

*5)Kitâb-ün-necmi min kelâm-i Seyyid-il-Arab vel-Acem*

## İMÂDÜDDÎN KÂTİB MUHAMMED EL-İSFEHÂNÎ:

İslâm âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed Safiyyüddîn el-İsfehânî olup, künyesi Ebû Abdullah'tır. Lakabı İmâdüddîn'dir. İbn-i Ehil-azîz ve Kâtib-ül-İsfehânî diye de bilinir. 519 (m. 1125) senesinde Cemâzil-âhır veya Şa'bân ayında İsfehan'da doğdu. 597 (m. 1201) senesi Ramazân-ı şerif ayının 10. günü Şam'da vefât etti. Bâb-ün-Nasr hâricinde bulunan Sûfiyye kabristanında defn olundu.

İmâdüddîn hazretleri, doğum yeri olan İsfehan'da yetişti. Bağdad'a gelip, Nizâmiyye Medresesi'nde fıkıh ve edebiyat öğrendi. Sonra İsfehan'a döndü. Bilâhare tekrar Bağdad'a gelip ilim tahsiline devam etti. Fıkıh ilmini Nizâmiyye Medresesi müderrislerinden olan Ebû Mensur Sa'îd bin Muhammed bin er-Rezzâz'dan öğrendi. Ebü'l-Kâsım, İbn-ül-Husayn ve Ebû Abdullah el-Fürâvî'aen icazet (diploma) aldı. Ayrıca Ebü'l-Hasen Ali bin Hibetullah bin Abdüsselâm, Ebû Mensur Muhammed bin Abdülmelik bin Cîrûn, Ebü'l-Mekârim el-Mübârek bin Ali es-Semerkandî, Mısır'da es-Silefî ve başka birçok âlimlerden ilim öğrendi ve hadîs-i şerif dinledi. Kendisinden de; İbn-i Halîl, Şihâb el-Kûsî, Abdülazîz bin Osman el-İrbilî, Muhammed bin İbrâhim bin Ali el-Ensârî, Tâc-ül-Kurtubî ve diğer başka zâtlar rivayetlerde bulundular.

Ebû Abdullah el-Kâtib (r.a.), Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinin ve edîblerinin büyüklerinden olup, bunlardan başka; ilm-i hılâf, şiir, beyân, kitabet, nazm, nesir ve târihte de çok fazla bilgi sahibiydi. İsmi her tarafa yayıldı. Bilhassa kitabette (güzel yazı yazmakta) ma'rûf

ve meşhur olmuş, hattâ Kâtib-ül-İsfehânî diye tanınmıştır. Bağdad'dan İsfehan'a döndükten sonra tekrar Bağdad'a gelince, kitabet (yazı yazmak san'atı) ile meşgul oldu. Orada aynı zamanda vezîr Avnüddîn bin Hebîre (Hübeyre) ile yakınlık kurdu. Vezîr onu, Vâsıt ve Basra nazırlığına ta'yin etti. Vezîr vefât edince, kendini koruyan kimse kalmadığından, sıkıntılı bir hâlde Şam'a gidip, orada hüküm sürmekte olan Nûreddîn Mahmûd bin İmâdüddîn Zengî'nin mütevâli-i umuru Kadı Kemâleddîn Ebü'l Fadl bin şehr-i Zûrî ile ve Emîr Kebîr Necmüddîn Eyyûb ile arkadaş oldu. Kadı Kemâlüddîn, onun ilim ve fazîletini takdir ettiği gibi, Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin babası olan Emîr-i Kebîr, İmâdüddîn Kâtib'in amcası Azîz'i tanımış olduğundan, bunların fevkalâde iltifat ve teveccühlerine kavuştu. Kadı Kemâleddîn'in tavsiye ve takdîmiyle İmâdüddîn Zengî'nin kâtibi oldu. Arabca ve Farscada kısa zamanda meşhur oldu.

Bu arada Selâhaddîn-i Eyyûbî ile aralarında büyük bir sevgi ve bağlılık meydana geldi. İmâdüddîn Zengî'nin yanında kıymeti günden güne artıp, sır mahremi ya'nî husûsî müşaviri oldu. Halîfe Müstencidin zamanında, husûsî sefaretle Bağdad'a gönderildi. Dönüşünde kendi ismine izafetle, Medrese-i İmâd'ın müderrisliği de kendisine verildi.

567 (m. l171) yılında Eşrâf-ı dîvân'a, ya'nî husûsî meclise girdi. İmâdüddîn Zengî'nin vefâtına kadar, bu durum devam etti. Melik Salih tahta geçince, ba'zı çekemeyenleri, melikin çocukluğundan istifâde ederek

yalana başvurdular. Araya girdiler. Bu sebeple İmâdüddîn oradan Bağdad'a gitmek için yola çıkdı ise de, Musul'a vardığında ağır ve uzun bir hastalığa yakalanarak bir müddet orada kaldı. Sonra Şam'a gitti ve orada vefât etti.

*1)Kâmûs-ul-a'lâm cild-5, sh. 3204*
*2)Miftâhüs-se'âde cild-1, sh. 214, 215*
*3)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 332*
*4)El-A'lâm cild-7, sh. 26*
*5)İzâl-ül-meknûn cild-2, sh. 92, 629*
*6)Vefeyât-ül-a'yân cild-5, sh. 147*
*7)Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 204*
*8)Tabakât-üş-Şâfiîyye (Subkî) cild-6, sh. 178*

**İMÂM-I GAZÂLÎ:**

İslâm âlimlerinin büyüklerinden ve en meşhurlarından. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Ahmed Tûsî, Gazâlî'dir. Künyesi, Ebû Hâmid, lakabı Hüccet-ül-İslâm ve Zeynüddîn Tûsî'dir. 450 (m. 1058) senesinde Tûs şehrinin Gazal kasabasında doğdu. 505 (m. 1111) de Tûs'da vefât etti. Taberan denilen yere defn edildi. Müctehid idi. İçtihadı Şafiî mezhebine yakın olduğu için Şafiî mezhebinde olduğu zannedilir.

İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin babası fakir ve sâlih bir zât idi. Âlimlerin sohbetlerinden hiç ayrılmazdı. Elinden geldiği kadar, onlara yardım ve iyilik eder, onların hizmetinde bulunurdu. Âlimlerin nasihatini dinleyince

ağlar ve Allahü teâlâdan kendisine âlim olacak bir evlât vermesini yalvararak isterdi. Yün eğirip, Tûs şehrinde bir dükkânda satardı. Vefâtının yaklaştığını anlayınca, oğlu Muhammed Gazâlî'yi ve diğer oğlu Ahmed Gazâlî'yi hayır sahibi ve zamanın sâlihlerinden olan bir arkadaşına bıraktı. Bir miktar mal vererek vasiyet etti ve ona dedi ki: "Ben kendim, âlim bir kimse olamadım. Bu yolla kemâle gelemedim. Maksadım, benim kaçırdığım kemâl mertebelerinin, bu oğullarımda hâsıl olması için yardımcı olmanızdır. Bıraktığım bütün para ve erzakı, onların tahsiline sarf edersin!" Arkadaşı vasiyeti aynen yerine getirdi. Babalarının bıraktığı para ve mal bitinceye kadar, onların yetişmesi ve olgunlaşmaları için çalıştı. Sonra onlara dedi ki: "Babanızın, sizin için bıraktığı parayı tahsil ve terbiyenize harcadım. Ben fakirim, param yoktur. Size yardım edemeyeceğim. Sizin için en iyi çâreyi, diğer ilim talebeleri gibi medreseye devam etmenizde görüyorum." Bunun üzerine iki kardeş doğru söze uyup, medreseye gittiler. Sonra ikisi de yüksek âlimlerden olmak saâdetine kavuştular (Bkz. Ahmed Gazâlî).

İmâmı Gazâlî, çocukluğunda fıkıhtan bir miktarını kendi memleketinde okudu. Sonra Gürcan'a gitti, İmâm Ebû Nasr İsmâili'den bir müddet ders aldı. Üç sene sonra Tûs'a döndü. Cürcan'dan Tûs'a dönerken başından geçen bir hâdiseyi şöyle anlatır: "Bir grup yol kesici karşımıza çıktı. Yanımızda olan her şeyimi alıp gittiler. Benim ders notlarımı da aldılar. Arkalarından gidip kendilerine yalvardım. Ne olur işinize yaramayan

ders notlarımı bana verin dedim. Reisleri, "Onlar nedir? Nasıl şeylerdir?" diye sorunca, "Onları öğrenmek için memleketimi terk ettim, gurbetlere gittim. Filân yerdeki birkaç tomar kâğıtlardır" dedim. Eşkıyaların reisi güldü: "Sen onları bildiğini nasıl iddia ediyorsun, biz onları senden alınca ilimsiz kalıyorsun" dedi ve onları bana geri verdi.

Sonra düşündüm, Allahü teâlâ yol kesiciyi beni ikaz için o şekilde söyletti dedim. Tûs'a gelince üç yıl bütün gayretimle çalışarak, Cürcan'da tuttuğum notların hepsini ezberledim. O hâle gelmiştim ki, yol kesici önüme çıksa, hepsini alsa, bana zaran dokunmazdı."

"Memleketinde geçirdiği bu üç seneden sonra, tahsilini devam ettirmek için o zamanın büyük bir ilim ve kültür merkezi olan Nişâbûr'a gitti. Zamanın büyük âlimlerinden olan İmâm-ül-Harameyn Ebü'l-Meâlî el-Cüveynî'nin telebesi oldu. Üstün zekâsını ve çalışkanlığını gören hocası ona yakın alâka gösterdi. Burada Usûl-i hadîs, Usûl-i fıkıh, kelâm, mantık, İslâm hukuku ve münazara ilimlerini öğrendi. Hocaları arasında Ebû Hâmid er-Razekânî, Ebü'l-Hüseyn el-Mervezî, Ebû Nasr el-İsmâilî, Ebû Sehl el-Mervezî, Ebû Yûsuf en-Nessâc gibi devrin büyük âlimleri vardır. Nişâbûr'da tahsilini tamamlayınca, büyük bir ilim ve edebiyat hâmisi olan Selçuklu vezîri üstün devlet adamı Nizâm-ül-mülk'ün da'veti üzerine Bağdad'a gitti. Nizâm-ül-mülk'ün topladığı ilim meclisinde bulunan zamanın âlimleri, İmâm-ı Gazâlî'nin ilminin derinliğine ve mes'eleleri izah etmekdeki üstün kabiliyetine hayran

kaldıklarını i'tirâf ettiler. Üstün vasıflarından dolayı hem âlimler, hem de halk tarafından çok sevildi. O zaman ortaya çıkan sapık fırkaların mensupları, onun yüksek ilmi ve en zor, en ince mevzûları en açık bir şekilde anlatması, hitabet ve izah etme kabiliyetinin yüksekliği, zekâsının parlaklığı karşısında perişan ve ma'lûb oldular. Bu sırada otuzdört yaşında bulunan İmâm-ı Gazâlî'nin İslâmiyete yaptığı büyük hizmetleri gören Selçuklu vezîri Nizâm-ül-mülk, onu Nizamiye Medresesi'nin (Üniversite) başmüderrisliğine, şimdiki ta'biriyle rektörlüğüne ta'yin etti. Bu medresenin başına geçen İmâm-ı Gazâlî, üçyüz seçkin talebeye, lüzumlu olan bütün ilimleri öğretti. Bunlardan başka, pekçok talebe yetiştirdi. Ebû Mensur Muhammed, Muhammed bin Es'ad et-Tûsî, Ebü'l-Hasen el-Belensî, Ebû Abdullah Cümert el-Hüseynî talebelerinin meşhûrlarındandır. Bir taraftan da kıymetli kitaplar yazan İmâm-ı Gazâlî, ilim ehli, devlet adamları ve halk tarafından büyük bir muhabbet ve hürmet gördü. Şöhreti gün geçtikçe arttı. Nizamiye Medresesi'nde bulunduğu yıllarda, Kitâb-ül-basit fil-fürû', Kitâb-ül-vasit, el-Veciz, Meâhiz-ül-hılâf adlı kitaplarını yazdı.

Ayrıca İsmâiliyye adındaki sapık fırkanın görüşlerini çürütmek için "Kitâbü fe'dâih-il-Bâtıniyye ve Fedâil-il-Müstehzeriyye" adlı eserini yazdı. Yine bu sırada Rumcayı öğrenerek felsefecilerin sapıklığını ortaya koymak için eski Yunan ve Latin filozoflarının kitaplarının aslı üzerinde üç sene titizlikle incelemeler yaptı. Bu incelemeleri esnasında ve neticesinde

felsefecilerin maksatlarını açıklayan "Mekâsid-ül-felâsife" kitabı ile felsefecilerin görüşlerini reddeden "Tehâfüt-ül-felâsife" kitabını yazdı. Avrupalı filozoflar, o asırda dünyânın tepsi gibi düz olduğunu iddia ederek, ilimlerini ve felsefelerini böyle yanlış bilgiler üstüne kurarken, İmâm-ı Gazâlî dünyânın yuvarlak olduğunu deliller ile isbât ediyor ve diğer fen ilimlerinde de Avrupalıların bilmedikleri doğru bilgileri kitaplarında yazıyordu.

İmâm-ı Gazâlî felsefecilerle ilgili bu çalışmalarını "El-Münkızü aniddalâl" kitabında şöyle anlatmaktadır:

"İşte şimdi filozofların ilimlerinin hikâyesini dinle: Onları birkaç smıf, ilimlerini de birkaç kısım hâlinde gördüm. Onlara, çokluklarına ve eskileri ile yenileri arasında doğruya yakınlık ve uzaklık farkına rağmen, küfür ve ilhad damgasını vurmak lâzımdır. Filozoflar fırkalarının çokluğuna ve çeşitliliğine rağmen, dehriyyûn, tabiîyyûn ve ilâhiyyûn olmak üzere üç kısma ayrılırlar. Dehriyyûn sınıfı eski filozoflardan bir zümredir. Yaratıcının varlığını inkâr etmişlerdir ki, bunlar zındıktır. Tabiîyyûn; bunlar da âhırete inanmadılar. Cenneti, Cehennemi, kıyameti ve hesabı inkâr ettiler. Bunlar da zındıktırlar. Üçüncü smıf olan ilâhiyyûn, daha sonra gelen filozoflardır. Bunlar ilk iki sınıfı red etmişlerse de, kendileri de bid'atten ve küfürden sıyrılamamışlardır." (Üçüncü kısımdan olan bu filozoflar, kendilerinden önce gelenlerin yanlışlarını açık seçik göstermek ve bir yaratıcının olduğunu söylemekle beraber peygamberlere inanmadıkları için küfürde

kalmışlardır. Çünkü küfürden kurtulmak için peygamberlere ve onların bildirdiklerine inanmak da şarttır."

İmâmı Gazâlî'nin, felsefecilerin görüşlerini çürütmek ve i'tikâdlarına, felsefe karıştıran sapık fırkalara cevap vermek için yaptığı bu çalışmasını işiten bir takım kimseler, onu felsefeci zannetmişlerdir. Bunun sebebi, felsefe ile tefekkür arasındaki mühim farkı bilmemek olabilir. Felsefeciler aklı rehber edinmişlerdir. Mütefekkirler ise, aklı kullanmakla beraber, akla da rehber olarak peygamberleri ve onların bildirdiği îmânı almışlardır. Göz için ışık ne ise, akıl için îmân da odur. Işık olmayınca göz göremediği gibi, îmân olmayınca akıl da doğru yolda yürüyemez.

İmâm-ı Gazâlî, filozof değil müctehiddir. Zâten İslâmiyette felsefe ve filozof olamaz, îslâm âlimi olur. İslâm dîninde, felsefenin üstünde İslâm ilimleri, filozofun üstünde de İslâm âlimleri vardır.

İmâm-ı Gazâlî, bu çalışmalarından sonra, yerine kardeşi Ahmed Gazâlî'yi vekil bırakarak Nizamiye Medresesi'ndeki vazifesine ara verdi ve Bağdad'dan ayrıldı. Çeşitli ilmî çalışmalar ve bu maksatla seyahatler yaptı. Bir müddet Şam'da kaldı bu sırada en kıymetli eseri "İhya-u. Ulûmiddîn"i yazdı. Daha sonra Kudüs'e gitti. Bu sırada Bâtınî denilen sapık fırkaya karşı "Mufassıl-ül-hılâf", "Cevâb-ül-mesâil" ve Allahü teâlânın isimlerini (Esmâ-i hüsnâyı) anlatan "Maksâd-ül-esmâ" adlı eserini yazdı. Kudüs'de de bir müddet kaldıktan sonra, oradan hacca gitti. Haccı müteakiben Bağdad'a

döndü. Nizamiye Medresesi'nde Şam'da yazdığı İhyâ'sını kalabalık bir talebe kitlesine ders olarak okuttu. Bu seferki tedris hayatı uzun sürmedi. Doğduğu yer olan Tûs'a gitti. Burada yine Bâtınîlere karşı "Ed-Dürc-ül-merkûm" kitabı ile "El-Kıstâs-ül-müstekîm", "Faysal-üt-tefrika", "Kimyâ-ı Seâdet", "Nasîhât-ül-mülk" ve "Et-Tibr-ül-mesbuk" adlı kıymetli eserlerini yazdı. On sene kadar süren bu hizmetlerinden sonra, Selçuklu vezîri Fahr-ül-mülk'ün ricası üzerine bir müddet daha Nizamiye Medresesi'nde ders verdi. Tasavvufu anlatan "Mişkât-ül-envâr" adlı eserini de bu sırada yazdı.

İmâm-ı Gazâlî hazretlerine "Bağdad'da pek çok ilim talebesi var iken, orada ilim neşretmekten, öğretmekten niçin vaz geçtiğinizi kimse bilemiyor ve bu kadar uzun zamandan sonra Nişâbûr'a dönmenizin sebebini kimse anlayamıyor" dediklerinde cevap verip izahlar yaptıktan sonra Nizamiye Medresesi'ndeki derslerine ara verip, Bağdad'dan ayrılış sebebini şöyle anlatmıştır: "Ben şer'î ve aklî ilimlere bu kadar alışkanlık peyda edip, her ikisinde de inceleme ve müdârese yaptım. O esnada bulunduğum yolda, bende; Allahü teâlâya, nübüvvete ve âhıret gününe yakînî bir îmân hâsıl oldu. îmânın bu üç aslı ile kalbim çok kuvvetlendi. Ayrıca iyice anlamıştım ki, takva sahibi olmak nefsin isteklerini bırakmak ve bütün dünyevî arzuları terk etmeden âhıret saâdetine kavuşmak imkânsızdır. Hepsinin başı dünyâ alâka ve bağlarını kalbten tamamen kesmek ve bu dâr-ı gururdan,

aldanma yeri olan dünyâdan uzaklaşıp, ona muhabbet köklerini, gönül bahçesinden söküp atmak ve âhırete dönmek ve azimet etmek ve cenâb-ı Hakka tam gayret ile dönüp tövbe eylemektir. Bu ise, emelleri kısmak, makamı, malı ve parayı terk etmek, meşgûliyyeti, tutulma ve insanlarla beraber bulunmayı bırakmadan ve kalbin içinde sekine ve karar hâsıl olmadan tamam olmaz.

Sonra ben hâllerimi düşündüm. Gördüm ki, çeşitli bağ ve tutulmalar içine batmışım. Her tarafımı kuşatmışlar. Amellerimi gözümün önüne getirdim. Gördüm ki, hepsinin üstünü ve güzeli ilim öğretmektir, öğretmek istediğim ilimlerin, bilgilerin çoğu, önemsiz olup, âhıret için faydasızdırlar. Sonra ilimdeki niyetimi düşündüm. Hâlis, Allah rızâsı için olmayıp, belki makam sevdası ve şöhretle beraber karışık buldum. İşte yakînen anladım ki, helak sâhilindeyim. Eğer hâllerimi düzeltmekle uğraşmazsam helak olur, kendime kötülük ve zarar etmiş olurum. Bir müddet böyle düşündüm durdum. Fakat henüz karar veremedim. Ba'zan Bağdad'dan ayrılmağa, içinde bulunduğum hâlleri bırakmağa karar verir, birgün azîmet yolunu seçer, ayağımı ileri atar, ba'zan biraz daha durayım deyip, adımımı geri alırdım. Bir sabah olmazdı ki, âhıreti istemede sıdk ve rağbet üzere bulunayım da, ona nefsin istekleri ve dünyâ arzusu askerleri saldırıp, akşam olunca beni uzaklaştırmasınlar. Düşüncemi değiştirmesinler. Bir hadde geldi ki, dünyâ arzuları beni, zincirden bağlar ile, kendilerine çeker ve bu

ma'nânın hâsıl olması için zorlarlardı, imân sözcüsü de seslenip: "Hadi, çabuk ol! ömründen çok az kaldı. Önünde ise, uzun bir yolculuk vardır. Kazandığın, elde ettiğin ilmin hepsi, riya ve aldatmadır. Eğer sen, şimdi âhıret için hazırlanmaz, o sonsuz âlem için azık bulundurmazsan, ne zaman yapacaksın? Şimdi alâkaları kesmez, engelleri kaldırmazsan ne zaman keseceksin ve kaldıracaksın?" derdi. O zaman kalbimde bir rağbet peyda olup, dünyâ ve ehlinden kaçmak, onlardan uzaklaşmak için kesin karar verirdim. Sonra şeytan, aldatma ve hîle yoluna başvurup: "Bu düşündüğün hâl, çabuk geçici bir şeydir. Sakın ona uymak yolunu seçme. Zîrâ sen bu görüşü kabul ve karar verip, bu büyük makamı terk edersen ve eziyetli olmıyan izzet ve şânı bırakıp gidersen, hasımlarla münazaradan hâsıl olan zevk ve safâdan geçersen, nefsin yine sana gâlib olur. Bu sefer ondan kurtulmaya uğraşırsın. Hâlbuki o zaman bir daha dönemezsin, bî çâre ve dermansız kalırsın" derdi.

İşte nefsin ve şeytanın bâtlı hak gösteren bu aldatma ve hileleri sebebi ile, ben de, dünyâ arzuları ve âhıret isteği arasında tereddüt ve hayret vadisinde altı ay kadar şaşkın inler ve ağlar hâlde kaldım. Bu zaman 486 (m. 1093) yılının Receb ayında son buldu. Nihayet aynı ayın sonunda işim ihtiyar ve irâdeden geçip, aniden Allahü teâlâ, dilime susmak kilidi vurup, mühürledi. Dilim söylemez, kalbim ise çok muzdarib oldu. Öyle oldu ki, kendimi zorladım, gayrete getirmeğe çalıştım. Huzurumda bulunan üçyüz ilim talebesinin

gönlünü almak, hatırlarını şen etmek, bu vesile ile birgün ders vermek için kendimi zorladım. Dilimde söyliyecek kuvvet, bir kelime telâffuz edecek güç bulamadım. Bu dil tutulması, kalbime öyle bir üzüntü ve elem verdi ki, arzu ve isteğim kalmadı. Hazmım kesildi. Ne ağzıma bir lokma alsam, onu çiğneyebilirdim, ne bir damla su içsem, yutabilirdim. Böyle devam edip, kuvvetten düştüm. Zayıfladım. Hattâ doktorlar hayâtımdan ümid kestiler. Bana ilâç vermekten imtina edip, bu böyle bir durumdur ki, kalbe indi. Ondan uzuvlara sirâyet edip, mizâcını bozdu. İlâç kabul etmez, iyileşmez. Ancak kalbini mühim işlerden rahata kavuşturur, herşeyden temizlerse, belki iyileşir dediler.

Bundan sonra, ben aczimi anladım ve gördüm. İhtiyarımın bütün sükûtunu, düşüşünü seyrettim. Yalvararak ve sızlıyarak Allahü teâlâya sığındım. Çaresi olmayan hasta gibi yanarak ve inliyerek duâ ettim. Nihayet Neml sûresi altmış ikinci âyetinde meâlen; ***"Muzdar olan*** (sıkıntıya düşen) ***kimse duâ ettiği zaman onun duâsını kabul edip fenalığı kaldıran..."*** buyurulduğu gibi, Allahü teâlâ duâmı kabul edip, kalbimi uyandırdı. İçimdeki mal ve makam arzusunu kaldırdı. Hepsinden yüz çevirip, çocuklarımdan, dostlarımdan, vatanımdan ve eshâbımdan ayrılmağı bana kolay eyledi. Derhal içimden Şam tarafına gitmek arzusu geldi. Ama görünüşte hacca gideceğim dedim. Halîfenin ve eshâbımın, maksadımın Şam'da kalmak ve bu sebeble

onlardan ayrılmak isteğimi bilmelerini istemedim. Sonra bir daha dönmemek niyeti ile Bağdad'dan çıktım. Fakat düşüncemi gizliyor, aksini bildiriyordum. Bunun için çeşit çeşit ifâde ve izah yollarına başvuruyordum. Onlar ise benimle alay ediyor, beni cevr-ü cefâ oklarına hedef tutuyorlardı. Sanki içlerinde, benim o tür safa ve zevkten yüz çevirmem ve dünyalıklardan kesilmek istememin bir din işi ve yakîn sebebi olduğunu uygun görecek bir kimse yok idi. Onlara göre, benim bulunduğum müderrislik rütbesi, yüksek bir din mevkii olup, ilimlerinin bütünü buraya kavuşabilmek için idi.

Sonra genel vaziyetten maksadın ne olduğunu ta'yin konusunda ihtilâf edip, Irak'tan uzak olanlar sandılar ki, vali ve hükümdarlardan birşey oldu ki, utandı ve orada duramadı dediler. Ama Irak'a ve oradaki devlet adamlarına yakm olanlar, devlet adamlarının bu bağlılıklarını, gitmemem için bana yalvarmalarını, beni zorlamalarını, iltifat ve alçak gönüllülüklerini ve benim onlardan yüz çevirmemi, sözlerine iltifat etmeyip, söyledikleri sözlere, okşayıcı ifâdeleri kabul etmediğimi bilirlerdi. Onlar, bu semavi bir iştir ki, âlimlere ve müslümanlara bir nazar değmesi sonucudur derlerdi.

Nihayet Bağdad'dan ayrıldım. Yanımda olan malı dağıtmaya başladım. Kendime yetecek ve küçük çocuklarıma kâfi gelecek kadar yanımda bulundurdum. Onda da şöyle bir ruhsat yolu buldum ki, Irak malı, müslümanların işlerini görmek için vakf olunmuştur. Bunun için dünyâda aile nafakası için, bundan almaktan daha sâlih ve temiz bir mal bulamadım. Şam kıt'asına

gidip, Şam şehrinde iki sene kadar kaldım. Orada bir meşgalem yok idi. Ancak uzlet, halvet, mücâhede, riyazet, nefsin tezkiyesi, ahlâkın mükemmelleşmesi ile meşgul oldum. Bütün bunları tasavvuf ehlinin ilminden öğrendiğim şekilde yaptığım gibi, Allah kelime-i celâlini zikr ile, kalbin tasfiyesi ve hâllere kavuşmakla uğraştım. Böylece yakînen bildim ki, o büyüklerin yolu, ilim ve amel olmadan tamam olmaz. Onların ilimlerinin hâsılı, nefsin geçitlerini ve tehlikelerini aşmak ve kötü ahlâktan temizlenip, kötü sıfatlarının kökünü sökmek ve atmaktır. Bununla kalbi Allahtan başkasına tutulmaktan korumak ve Allahü teâlânın zikri ile süsleyip O'na kavuşmaktır. O zaman bana ilim, amelden kolay geldi. O büyüklerin ilimlerini kitaplarından tahsil ve onları mütâlâa ile tamamlamağa koyuldum. Meselâ Ebû Tâlib-i Mekkî'nin (Kut-ül kulûb) kitabını ve Hâris-i Muhâsibî'nin kitaplarını, Cüneyd'i Bağdâdî'nin, Şiblî'nin, Bâyezîd-i Bistâmî'nin ve başka meşâyıhın (kuddise sirruhum) sözlerini ve onlardan rivayet edilen yazı ve haberleri mütâlâa eyledim. Herbirinin ilimlerinin maksadlarına muttali oldum. Onların yolundan öğrenerek ve dinliyerek, tahsili mümkün olanı tahsil ettim. Anladım ki, onların seçilmişlerinin seçilmişlerine mahsûs olan ilimlere kavuşmak, öğrenmek ve okumakla mümkün değil. Ancak sıfatların değişmesi ve hâlde zevk ile mümkündür.

Bir müddet Şam mescidinde i'tikâf eyledim. Uzun günlerde minaresine çıkıp, kapısını üstüme kapadım. Orada durdum. Sonra hac farizasını edâ için Beyt-ül-

harama gidip, Mekke ve Medine'nin bereketi ve Resûlullahın (s.a.v.) ziyareti ile O'ndan imdâd ve yardım istemek arzu ve şevkim harekete geldi. Gittikçe arttı. Hazreti Halîlürrahmân'ın (aleyhisselâm) ziyaretinden sonra, Hicaz'a doğru yola çıktım.

Sonra beni, ba'zı arzu ve insanlar ve çocukların ve ailemin istemesi vatanıma çekti. Ben de vatanıma döndüm. Tabiâtim bu dönüşten son derece uzak ve benim i'tikâdım üzere bu görüş gayet yanlış olduğu hâlde, vatanıma kavuştuktan sonra, orada da uzlete çekildim. Zikr ile kalbin tasfiyesine olan aşırı bağlılığımdan, hep uzlet istiyordum. Lâkin günlük olaylar ve çoluk-çocuğun geçim durumu ve hâl darlığı kalbimin safasına mâni olup, maksudun yüzü bulutlandı ve halvetin safâsı bulandı ve safa hâli verecek neticeler ele geçmez oldu. Ancak arasıra bir miktar safa hâsıl olup, yine örtülürdü. Lâkin böyle iken yine kesmeyi tama' etmeyip, ba'zan bir zuhurat engel, ba'zan o mertebelere dönmek vâki olurdu. O yıl bu hâlde geçti. O halvetler esnâsmda hâsıl olan hâlleri saymak mümkün değildir. Faydası olur ümidi ile bir iki şey bildirelim:

Ben ilm-i yakîn ile bildim ki, Allahü teâlâya kavuşanlar ve hidâyet yolunun yolcusu olanlar, bilhassa tasavvuf ehli olan büyüklerdir. En güzel sîret ve ahlâk, onların sîret ve ahlâkları, en doğru yol, onların yolu, en güzel ve en olgun ahlâk, onların ahlâk ve âdetleridir. Belki bütün akıllı insanların akılları, hikmet sahiblerinin hakîmâne buluşları ve İslâmiyetin esrârını bilen nikaha

ve ulemânın ilimleri toplanıp bir araya gelse, onların sîret ve ahlâkından birini tahvil edemez, değiştiremez, ondan, hayırlı ve üstün olana çevirmeyi düşünseler, çâre ve yol bulamazlar. Zira onların zahir ve bâtınında olan bütün hareket ve hareketsizlikler peygamberlik kandilinden alınmıştır. Yeryüzünde ise, peygamberlik nurunun ötesinde bir nûr yoktur ki, âleme ışık saçsın ve daha çok parlasın. Velhâsıl aklı olan kimse, tasavvuf hakkında ne söyliyebilir ki, tasavvuf ehlinin kalbi, Allahtan başka herşeyden temizlenmez ve başlangıcı, her an Allahü teâlânın zikrine dalmak, nihayeti ise, büsbütün fenâ fillah olmaktır. Bunun bile son olması, ihtiyarı altmda bulunan mertebeye nisbetledir. Keşf mertebesi ve onun evveliyâtındandır. Gerçekte ise bu fena makamı tasavvufun başlangıcıdır. (Nitekim İmâm-ı Rabbani de (kuddise sirruh): Fena fillah, bu yolda ilk adımdır buyuruyor.) Ondan önceki hâller, sâlik için sülük yolunda dehliz, aralık gibidir. Ya'nî vâsıtadırlar. Tasavvufun ilk hâlleri, keşif ve müşahedenin zuhura gelmesidir. Hattâ bu keşif ve müşahede sahibleri, uyanık iken, melekleri ve peygamberlerin ruhlarını müşahede ederler. Onların sesini duyarlar, fayda ve hakikat iktibas ederler. Sonra o hâl, suret ve misâllerin müşahedesinden, başka derecelere yükselir ki, o makam kelimeler ile anlatılamaz. Bahsedilirse, sarih hatâ görünür ve ondan sakınmak mümkün olmaz. Kısaca şöyle diyelim ki, sâlikin hâli, öyle bir kurb ve yakın mertebesine ulaşır ki, bir grup kimseler o makama hulul, bir başka grup ise vusul (kavuşma)

ta'bir ederler. Bütün bunlar hâşâ! büyük hatâdır. Bu sebeb ve izahını (Maksad-ül-aksâ) kitabımızda, en ince ve güzel şekilde bildirmişiz. Belki bu hâle kavuşan kimsenin, şu beytten fazla bir söz söylemesi uygun olmaz. Beyt:

"Olan oldu fakat ben anlatamam,
Hüsn-i zan et ve haber sorma ondan."

Bu bildirilen hâlleri zevk yolu ile tatmak saâdetine kavuşamayıp, şevk sahibi olmıyan, peygamberlik mertebesinin hakikatinin yalnız ismini anlar. Evliyânın kerameti, hakikatta enbiyânın başlangıcıdır (salevâtullahi ve selâmühü aleyhim)".

İmâm-ı Gazâlî hazretleri, elde etmek için uğraştığı mertebelere kavuşunca ve sülûk işini tamamlayınca Tasavvufta da yetişince, ba'zı gönül ve müşahede sahibleri, kendisine uzlet, halvet ve mücâhedeleri terk etmesine işaret ve zâviyeden çıkmasını söylediler. Çünkü bu hâller yalnız kendisi için faydalıdır, ilmin neşrine dönmek ise, umûma faydadır ve daha lüzumludur demek istediler. Bu ma'naya uygun ve sözlerinin doğruluğuna mutabık olarak, çok sâlihlerden ba'zı vak'alar zahir oldu. Bütün bunlar, bu hareket bir hayır ve rüşde başlangıçta diye şehâdet ve delil idiler ki, Allahü teâlâ onu, beşinci asrın müceddidi olarak seçmiştir. Bu da hadîs-i şerifte vâki olmuştur ki, Allahü teâlâ her yüz yıl başında bir âlim gönderir ki, ümmetin dînini tecdîd eder, yeniler ve kuvvetlendirir, işte bu şehâdet sebebi ile, İmâmın hüsn-i zannı gâlib olup, o büyük saâdeti ister oldu.

İmâm buyurdu ki: "O esnada bu mühim işi yerine getirmek için 499 (m. 1105) yılı Zilka'de ayında Nişâbûr'a hareket müyesser oldu. Bağdad'dan çıkış ise 488 (m. 1095) yılında oldu. Uzlet müddeti ise onbir seneye ulaşmış idi. Bu bildirilen hareket, Allahü teâlânın takdiriyledir. Uzlet müddetince, asla, o harekete kalbin meyil ve teveccühü yok idi. Nitekim Bağdad'dan çıkış ve o hâllerden ayrılık ve uzlet darlığına giriş, imkân mertebesinde olup, meydana geleceği hatıra bile gelmezdi. Kalbleri ve hâlleri değiştiren Allahü teâlâ: ***"Mü'minin kalbi, Rahmanın parmaklarından iki parmak arasındadır*** (kudretindedir)" hadîs-i şerifi gereğince, kulların kalbinden dilediği kadar değiştirmeğe kadir olduğuna yakîn ve itminan üzere olmak ile, kazaya razı olup, bu kadar zahmet ve meşakkatleri ihtiyar ve irâde vâki olmuştur.

Yine biliyorum ki, her ne kadar görünüşte ilim ve neşrine dönmüş isem de, yine hakîkatta dönmüş değilim. Zîrâ rücû' etmek, dönmek, ilk hâllere avdet etmektir. Hâlbuki ben o zaman bir ilim neşreder, yayardım ki, onunla makam ve devlet sahibi olmak, dünyalık ve başkanlık elde etmek isterdim. Ve bütün insanları söz ve hareketlerim ile ona çağırırdım. Ama şimdi, bir ilme da'vet ederim ki, onunla mevki, makam ve mal terk olunur. Sevab kazanılır. Haşmet ve makamın derecelerinin düşüklüğü bilinir. Hâlâ niyyetim ve kasdım budur. Allahü teâlâ benim bu niyetimi bilicidir. Ve dâima maksadım, nefsimi ve başkalarını ıslâh eylemektir. Lâkin o maksada kavuşacağımı

bilemem. Hele yakînî îmân ile inanmış ve kalbin müşahedesi ile iyice anlamışımdır ki, her ferdde olan hareket ve kuvvet, Allahü teâlânın ihsânı iledir. Benim her hareketim ve amelim O'ndandır. Allahü teâlâdan yalvararak isterim ki, önce beni ıslâh eylesin, sonra da benimle başkalarını ıslâh eylesin. Evvelâ bana hidâyet verip, sonra benimle başkalarına hidâyet versin. Bana hakkı, sûret-i hakta gösterip, tâbi olmak, uymak nasîb eylesin. Bâtılı, sûret-i bâtılda gösterip sakınmak müyesser eylesin. Âmin!".

İmâmı Gazâlî'nin tasavvufta hocası, silsile-i zeheb (altın silsile) denilen mürşidi kâmillerden olan Ebû Ali Fârmedî hazretleridir. Onun huzurunda kemâle geldi. Zâhir ilimlerinde eşsiz âlim olduğu gibi, tasavvuf ilimlerinde de mürşid oldu. Her iki ilme sahip olup, Peygamberimizin (s.a.v.) vârisi oldu. Kısa bir müddet daha Nizamiye Medresesi'nde ders verdikten sonra, doğduğu yer olan Tûs'a döndü. Elli beş sene gibi kısa bir ömür süren İmâm-ı Gazâlî, ömrünün son yıllarını Tûs'ta geçirdi. Burada evinin yakınına bir medrese ve bir de tekke yaptırdı. Günleri, insanları irşâd etmekle geçti. Elli yaşını aştığı bu sıralarda "El-Münkızü aniddalâl", fıkhın kaynaklarına (Usûl-i fıkha) dâir "El-Mustasfa" ve Selef-i sâlihîne (Ehl-i sünnet i'tikâdına) tâbi olmayı anlatan "İlcâm'ül-avâm an ilm-il-kelâm" adlı eserini yazdı.

İmâm-ı Gazâlî'nin yaşadığı devirde İslâm âleminde siyâsî ve fikrî bakımdan büyük bir kargaşalık hüküm sürüyordu. Bağdad'da Abbasî halîfelerinin hâkimiyeti

zayıflamaya yüz tutmuştu. Bunun yanında Büyük Selçuklu Devleti'nin sınırları genişliyor ve nüfuzu artıyordu, İmâm-ı Gazâlî bu devletin büyük hükümdarları Tuğrul Bey'in, Alparslan'ın ve Melikşah'ın devirlerini yaşadı. Melikşah'ın kıymetli veziri Nizâm-ül-mülk, hem savaş meydanlarında zaferler kazanıyor, hem de o zamanın dünyâda mevcut en parlak ilim ocakları olan İslâm üniversitelerini açıyordu, İmâm-ı Gazâlî yirmiüç yaşında iken, doğuda Hasen Sabbah ve adamları, sapık yollardan olan İsmâiliyye fırkasını yaymaya çalışıyorlardı. Mısır'da Eshâb-ı kirâm düşmanı Fatımî hanedanı çökmeye başlamış, Avrupa'da ise Endülüs İslâm Devleti gerilemeye yüz tutmuştu. Mukaddes toprakları müslümanlardan almak için haçlı seferleri başlamış, bunlardan ilki İmâm-ı Gazâlî zamanında yapılmıştı. Bunlardan birinci haçlı seferine katılan haçlılar, Anadolu Selçuklu hükümdarı Birinci Kılıçarslan'ın üstün gayret ve kahramanlıklarına rağmen 600 binden 40-50 bine düşmek pahasına da olsa, Anadolu'yu geçmiş, Torosları aşmış, Antakya'yı ve bir yıl sonra da Kudüs'ü ele geçirmişlerdi.

İslâm alemindeki bu siyâsî karışıklıkların yanında, bir de fikir ve düşünce ayrılıkları vardı. Bütün bunlar; müslümanların birliğini doğrudan doğruya askerî kuvvetle ve ilim yoluyla yıkamayan iç ve dış düşmanların, halk arasında bozuk ve sapık fikirleri yayabilmeleri için çok uygun bir zemin teşkil ediyordu. Müslümanlar arasında i'tikâd birliği sarsılmış, düşünce ve fikirlerde ayrılıklar meydana gelmişti. Bir taraftan

Eski Yunan felsefesini anlatan kitapları okuyarak, yazılanları İslâm inançlarına karıştıranlar, diğer taraftan Kur'ân-ı kerîmin âyetlerinin ma'nâsını değiştirerek ve kendi bozuk düşüncelerini katarak açıklamaya kalkışan Bâtınîler ve Mu'tezile ile diğer fırkalar İslâm i'tikâdını bozmaya çalışıyorlardı. Bunlara karşı Ehl-i sünnetin müdâfaasını üslenmiş olan İslâm âlimlerinin başında aklî ve naklî ilimlerde zamanın en büyük âlimi, müctehid ve asrın müceddidi olan İmâm-ı Gazâlî hazretleri geliyordu. O, bir taraftan kıymetli talebeler yetiştirdi, bir taraftan da sapık fırkaların bozuk inançlarını çürütmek ve müslümanlarm bunlara aldanmamaları için okuyacakları kıymetli kitaplar yazdı. Ehl-i sünnet i'tikâdını her tarafa yaydı.

**Eserleri:** İmâm-ı Gazâlî, ömrü boyunca gece gündüz devamlı yazmış büyük bir İslâm âlimidir. Eserlerinin sayısının 1000 (bin)e ulaştığı, Mevdû'ât-ül-ulûm kitabında bildirilmektedir. Bunlardan 400'ünün isimleri Şeyh Ehû İshâk Şîrâzî'nin "Hazâin" kitabında yazılıdır. Eserleri üstünde Avrupalılar geniş ve uzun süren incelemeler yapmışlardır. Bunlardan P.Bouyges adlı müsteşrik, "Essaie de chronologie des Ocuvres de al-Ghazâli" kitabında, İmâm-ı Gazâlî'nin 404 kitabının ismini yazmıştır. Meşhur müsteşrik Brockelman da "Geschichte Der Arabischen Literatür" adlı eserinde, İmâmı Gazâlî'nin eserlerinden 75 tanesinin listesini vermiştir. 1959'da, dört Alman ordinaryüs profesörü, İmâmı Gazâlî'nin kitaplarını okuyarak, İslâm dînine âşık olmuşlar ve İmâm'ın kitaplarını Almancaya çevirmişler

ve müsiüman olmuşlardır.

İmâmı Gazâlî'nin vefâtından sonra, İslâm dünyâsının mâruz kaldığı Moğol felâketi esnasında, yakıp yıkılan binlerce kütüphane içinde, İmâm-ı Gazâlî'nin birçok eseri de yok edilmiştir. Bu sebepten, bu güne kadar eserlerinin tam bir listesi ve tasnifi yapılamamış, ilim dünyâsı, bu hususta ki eksikliğini tamamlayamamıştır.

Eserlerinden bir kısmı şunlardır: 1. İhyâ-u ulûm-id-dîn, 2. Kimyâ-i Seâdet, 3. Vasît, 4. Basît, 5. Vecîz, 6. Hulâsa, 7. Erbeîn, 8. Esmâ-ül-hüsnâ. 9. Mustasfâ (Usûl-i fıkha dâirdir.), 10. El-Menhûl (Usûl-i fıkha dâirdir.), 11. Bidayet-ül-hidâye, 12. Tahsin-ül-meâhiz, 13. El-Münkızü aniddalâl, 14. El-Lübâb-ül-müntehâl, 15. Şifâ-ül-galil fî beyâni meslek-üt-ta'lil, 16. El-İktisâd fil-i'tikâd, 17. Mi'yâr-ün-nazar, 18. Mehakk-ün-nazar (Mahall-ün-nazar), 19. Beyân-ül kavleyn, 20. Mişkât-ül-envâr, 21. El-Müstazhirî (Bâtınîlere reddiyedir), 22. Tehafüt-ül-felâsife, 23. El-Makâsıd fî beyâni i'tikâd-ül-evâil (Makâsıd-ül-felâsife), 24. İlcâm-ül-avâm an ilm-il-kelâm, 25. El-Gâyet-ül-kusvâ, 26. Cevâhir-ül-Kur’ân, 27. Beyânü fedâih-il-imâmiyye, 28. Gavr-üd-devr (Gâyet-ül-gavr fî dirâyet-üt-devr.) 29. Keşfü ulûm-ül-âhıre, 30. Er-Risâ-let-ül-kudsiyye, 31. Fetâvâ, 32. Mîzân-ül-amel, 33, Kavâsım-ül-Bâtıniyye (Bâtınîlere reddiyedir.) 34. Hakîkât-ür-rûh, 35. Kitâbü esrarı muâme-lât-id-dîn, 36. Akîdet-ül-misbâh, 37. El-Minhâc-ül-a'lâ, 38. Ahlâk-ül-envâr, 39. El-Mi'râc, 40. Hüccet-ül-hak, 41. Tenbîh-ül-gâfilîn, 42. El-Meknûn (usûle dâirdir), 43. Risâlet-ül-aktâb, 44. Müsellem-üs-selâtîn,

45. El-Kanûn-ül-külliyyü, 46. El-Kurbetü ilellah, 47. Mi'yâr-ül-ilm (Mu'tâd-ül-ilm), 48. Mufassal-ül-hılâf fî usûl-il-kıyâs, 49. Esrâru ittiba-üs-sünne, 50. Telbîsü iblîs, 51 El-Mebâdî vel-gayât, 52. El-Ecvibetü, 53. Acâ-ibü sunillah, 54. Risâlet-üt-tayr, 55. Er-Reddü alâ men tagâ, 56. Kavâid-ül-akâid, 57. Kıstâs-ül-müstekîm, 58. Dürret-ül-fâhire (Kıyamet ve âhıret adıyla Türkçeye tercüme edilmiş olup, İhlâs A.Ş. tarafından yayınlanmıştır.), 59. Hülâsât-üt-tasnîf fit-tasavvuf, 60. Acâib-ül-mahlûkât (İlcâm-ül-avâm, el-Münkızü aniddalâl ve Kimyâ-i Seâdet kitapları İhlâs A.Ş. tarafından bastırılmıştır.), 61. El-İmlâ fir-reddi alel-ihyâ. Bu eseri, İhyâu ulûmid-dîn adlı eserini tenkid etmeye kalkışanlara cevap olarak yazmıştır.

"Eyyühelveled" kitabı Arabcadır. Farsça tercümesi, Bursa'da Orhan Camii Kütüphanesinde mevcuttur. Bu kitap, 1945'de kurulmuş olan Milletlerarası İlim Yayma Teşkilâtı (UNESCO) tarafından 1951'de Fransızca, İngilizce ve İspanyolca'ya tercüme edilerek hepsi basılmıştır. Tür-çesi Hak Sözün Vesikaları adlı kitabın içinde bir bölüm olarak İhlâs A.Ş. tarafından yayınlanmıştır.

İmâm-ı Gazâlî'nin Arabca olan beş cildlik "İhyâ-ül-ulûm" kitabı, 1968 senesinde Beyrut'ta Arabca ve 1974'de İstanbul'da Türkçe olarak basılmıştır. İhya kitabı dört kısımdır:

1. İbâdâd; ibâdetleri anlatan bölüm.

2. Mu'âmelât; alış-veriş, rehin, kira, havale, vekâlet gibi muameleleri anlatır.

3. Mahlikât; insanı felâkete sürükleyen şeyler ve bunlardan sakınmayı anlatan kısım.

4. Münciyât; kurtuluşa götüren şeyler. Bu dört kısımdan her biri kendi arasında on bölüme ve bu bölümler de kısımlara ayrılmıştır. İhyâ'nın Zübdet-ül-İhyâ adıyla ve Ahmed Gazâlî tarafından Lübâb-ül-İhyâ adı altında muhtasarı (özeti) yazılmıştır. Bir cild olan Farsça "Kimyâ-i Seâdet" kitabı da, 1955'de Tahran'da 1977'de İstanbul'da basılmıştır.

Büyük hadîs âlimi Hafız Zeynüddîn Ebü'l-Fadl Abdurrahmân el-Irâkî, 1353 yılında "İhyâ" daki hadîsleri birer birer ele almış, her birinin kaynak ve senetlerini araştırmış, bulmuş ve bu tahriçlerle basılan İhya kitabı beş cilde ulaşmıştır. Abdurrahmân Irâkî'nin bu gayretli çalışması, tam 40 yıl sürmüştür. Bu eserin ismi, "Tahrîcü-ehâdis-il-İhyâ"dır.

İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin en kıymetli eseri "İhyâ"sıdır. Osmanlı âlimlerinden Saffet Efendi, "Tasavvufun Zaferi" isimli eserinde, İmâm-ı Gazâlî'nin bu kitabı hakkında şunları yazmaktadır. "Hüccet-ül-Îslâm vel-müslimîn İmâm-ı Muhammed Gazâlî'nin "İhyâ-ül-ulûm" kitabı, öyle bir yüce kitap, öyle yüksek bir eserdir ki, Kur'ân-ı kerîmin ve Peygamber efendimizin hadîs-i şeriflerinin ma'nâlarını müslümanlara anlatmak ve Allahü teâlânın kullarını, doğru yola irşâd etmek, İslâm ahlâkını huzur ve seâdete kavuşturucu hükümlerini öğretmek için, din âlimleri olarak elimizde bundan başka hiçbir kitap bulunmasaydı, yalnız bu kitap kifayet ederdi.

"Hüccet-ül-İslâm" adıyla meşhur olan İmâm-ı Gazâlî, üçyüzbinden fazla hadîs-i şerifi râvîleriyle birlikte ezbere biliyordu, İslâmın yirmi temel ilmi ile, bunların yardımcıları olan müsbet ilimlerde de söz sahibi idi. Hadîs ve Usûl-i hadîs ilimlerinde ilim deryası olan bu zâtın kitaplarında mevdu hadîs var diyerek, İmâm-ı Gazâlî'de eksiklik aramak, ilmin hakikatini, İslâm âliminin derecesini bilmemektir. Zamanında yaşıyan ve sonra gelen âlimler, onun kitaplarını senet kabul etmişler ve netice olarak İmâm-ı Gazâlî'nin kitaplarını ancak mezhepleri kabul etmiyenlerin dinde reform yapmak için uğraşanların beğenmediklerini bildirmişlerdir.

İmâm-ı Gazâlî hazretleri asrının müceddididir. Vazifesi; din bilgilerinden unutulmuş olanlarını meydana çıkarmak, açıklamak ve herkese ögretmekdir.

Hocası İmâm-ül-Harameyn el-Cüveynî, "Gazâlî, ilimde büyük bir denizdir" demiştir. Talebesi, Muhammed bin Yahya, "İmâm-ı Gazâlî, ikinci İmâm-ı Şafiî'dir" demiştir.

Es'ad Mîhenî de; "Gazâlî'nin ilmi ve üstünlüğü, kolay kolay anlaşılmaz. Bunu ancak, onun derecesinde olanlar veya onun aklının kemâline yaklaşabilenler anlar," demiştir, İmâm-ı Subkî (r.a.) de şöyle der: "Bu söz gerçekten doğrudur. Çünkü, ilim bakımından kendisinden daha üstün olan kimsenin ilimdeki derecesini bilmek ve anlamak istiyen bir kimsenin sâlim bir akla ve iyi bir anlayışa sahip olması gerekir. Akıl, doğru ile yanlışı ayırır. Anlayış ile de, karar verir, işte

Gazâlî'nin ilmi zirvede olduğu için, onun ilimdeki derecesini bilmek isteyen kimsenin, aklı tam bir kimse olması lâzımdır. Ayrıca, aklı tam olmakla beraber, ilimde onun mertebesine ve seviyesine yakın olmak da gerekir. Bu bakımdan, İmâm-ı Gazâlî'den sonra gelen kimseler onu, ancak kendi bilgileri derecesinde anlıyabilmişlerdir. Fakat, Gazâlî'yi (r.a.), Gazâlî'nin kendisini bildiği gibi bilmek, bunun cevâbı sâdece "Hayır" demektir. Çünkü Gazâlî'den sonra, onun bir benzeri gelmemiştir. Yetişmemiştir. Sonra, bir kimse Gazâlî'nin derecesine yakın bile olsa, yine Gazâlî'yi Gazâlî kadar bilmesi mümkün değildir. O da Gazâlî'yi sâdece kendi ilminin derecesi kadar anlıyabilir." Yine İmâm-ı Cüveynî şöyle demiştir: "Bir âlimin ilimdeki kadrini, derecesini ve üstünlüğünü, ancak onun seviyesinde olan anlıyabilir."

Yine bir âlim şöyle demiştir: "Âlimi herkes ilimdeki derecesi kadar anlayabilir. İmâmı Şafiî'yi talebeleri arasında en iyi anlayan el-Müzenî idi. O da, hocasını ancak kendi derecesi kadar anlayabildi. Daha fazlasını idrâk edemedi. Resûlullahın (s.a.v.) kadrini, herkes kendi derecesi kadar anlayabildi. Resûlullahı en iyi anlayan Hz. Ebû Bekr idi. Çünkü bu ümmetin en fazîletlisi Hz. Ebû Bekr'dir. O da, ancak kendi derecesinin yüksekliği kadar anlayabildi."

İhyâ'da geçen hadîs-i şeriflerin kaynaklarını tesbit eden Zeyneddîn Irâkî şöyle demiştir: “İhyâ, helâli ve haramı (dîni) anlatan, bu hususta yazılmış kitapların en büyüklerindendir. İmâm-ı Gazâlî, bu eserde birçok ince

mes'eleyi izah etmiş, zahir ve bâtın ilmini en uygun bir tarzda kaynaştırmıştır. Mes'eleleri, gayet açık, anlaşılır bir şekilde ve güzel bir uslûbla yazmıştır..." İhyâ'yı şerheden Zebîdî' ise; nakledîciliği, izahı ve kaynaklara bağlılığı ve diğer üstün vasıflarıyla İhyâ gibi bir kitap görmediğini söyleyerek methetmiştir. İhyâ'yı adetâ ezberleyecek derecede okuyup, defalarca baştan sona bitiren Abdülkâdir Ayderus, "Ta'rif-ül-İhyâ bi fadâil-il-İhyâ" adlı eserinde; "Biliniz ki, İhyâ, bütün üstünlükleri kendinde toplamış olan ve kıymeti anlatmakla bitmeyen bir eserdir. İhyâ'yı uzun uzun inceledim. Her bölümü, her kelimesi üzerinde tekrar tekrar durup, düşünerek anlamaya çalıştım. Hergün onda daha önce farketmemiş olduğum yeni bilgiler, üstün sırlar ve tefekküre sevkeden izahlar buldum. Hiç kimse ondan daha güzel bir eser yazmamış ve hattâ ona yakın bir eser yazmamıştır" diyerek, okunmasını tavsiye etmiştir.

İbn-i Subkî, İhyâ için şöyle demiştir: “İhyâ, müslümanların önem vermesi ve yayması gereken bir eserdir. Böylece birçok kimsenin doğru yolu bulması, hidâyete kavuşması sağlanabilir. Çünkü bu eseri inceleyip, okuyup da te'sir altında kalmayan kimse yok gibidir." ,

Büyük âlim İbn-i Hacer-i Mekkî hazretleri, "El-A'lâm bi-kavâtı'ıl-İslâm" kitabında küfre sebep olan şeyleri anlatırken, İbn-i Subkî ve başka âlimlerin kitaplarından alarak buyuruyor ki; "İmâmı Gazâlî'nin yazılarında kusur bulan kimse, ya hased edip onu çekemiyendir, yahut da, zındıktır."

Hanefi mezhebi âlimlerinden İbn-i Âbidîn, "El-Ukûd-üd-düriyye" kitabının sonunda diyor ki, "İmâm-ı Gazâlî âlim değildi diyen kimse, câhillerin echeli ve fâsıkların en kötüsüdür. O, zamanının Hüccet-ül-İslâm ve âlimlerin en üstünü idi. Fıkıh ilminde çok kıymetli kitapları vardır.

Şafiî mezhebinin ba'zı hükümleri, onun kitapları üzerine kurulmuştur."

Batıda Ebü'l-Hasen ibni Harezhem adında bir imâm vardı. İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin İhyâ kitabını okuyunca beğenmeyip onu yakmayı emretti. Halkın elinde bulunanları da toplayıp bir Cum'a günü yakılmasını kararlaştırdılar. O Cum'a gecesinde Ebü'l-Hasen rü'yâsında gördü ki: Kendi ders okuttuğu caminin kapısından içeri girdi. Bir de ne görsün; caminin içinde Resûlullah (s.a.v.) ve yanında Ebû Bekr (r.a.) ve Ömer (r.a.) oturuyorlardı. İmâm-ı Gazâlî de orada ayakta duruyordu ve elinde İhyâ kitabını tutup: "Ey Allahın Resûlü! Şu kimse benim hasmımdır" deyip, sonra dizleri üzerine çöktü. İhyâ kitabını Resûlullaha verip: "Yâ Resûlallah, şu kitaba bakınız, eğer bu kimsenin dediği gibi bunda sünnete uymayan, esâsa muhalif olan bir yanlışlık var ise, ben Allahü teâlâya tövbe ettim. Eğer sizin bildirdiğiniz dîne uygun ise, bu adamdan hakkımı alıp beni sevindirin" dedi. Bunun üzerine Resûlullah, İhyâ kitabını baştan sona kadar inceledi ve "Vallahi bu elbette güzel bir kitaptır" buyurdu, sonra onu Hz. Ebû Bekr'e ve Hz. Ömer'e verdiler. Onlar da inceleyerek bu kitap elbette güzeldir

dediler. Bunun üzerine Resûlullah: "Adı geçen Ebü'l-Hasen'in elbisesini soyun, iftira edenlere vurulduğu gibi had vurun" buyurdu. Beşinci sopadan sonra Hz. Ebû Bekr, "Yâ Resûlallah böyle yapması yine senin sünnetini ta'zim için idi. Fakat yanıldı" dedi. İmâm-ı Gazâlî de affetti. Ebü'l-Hasen uyanınca gördüklerini talebelerine anlattı. Tövbe etti. Bir ay, rü'yâsında yediği sopaların acısından rahatsız oldu, canı yandı. Sonra geçti, fakat ölünceye kadar sopaların izi sırtında görüldü. Bu rü'yâsından sonra dâima İhyâ kitabını okur, ona hürmet ederdi.

Şeyh Ebû Zeyd Endülüsî şöyle anlatmıştır: "Birgün çarşıdan bir kitap satın almıştım. Eve gelip okumaya başladım. Fakat kitabda İmâm-ı Gazâlî hazretlerine dil uzatılıyordu. Kitaba bakarken gözlerim birden bire görmez oldu. Hemen tövbe edip, kitaba baktığıma pişman oldum. İstiğfar edip yalvardım. Sonra gözlerim görmeye başladı."

Ebû Zeyd Endülüsî yine şöyle anlatmıştır. "Bir defasında rü'yâmda gördüm ki, İmâm-ı Gazâlî, bir hınzırın (domuzun) boynuna zincir takmış çekip götürüyordu. "Bunu neden böyle gezdiriyorsun?" dedim. "Bu öyle betbaht bir kimsedir ki, zulmete dalmıştır. Bize dil uzatanların hâli ve cezası budur" buyurdu."

İmâmı Gazâlî hazretleri şöyle anlatmıştır: "Birgün bana bir taş lâzım oldu. Dışarı çıkıp almak için hangi taşa elimi uzatsam, taş altın veya cevher oluyordu. Baktım, elimi uzattığım her taş cevher oldu. Nihayet bir

taş bulamadan eve geri döndüm."

İmâm-ı Gazâlî hazretleri, Selçuklu sultânı Sultan Sencer'in padişahlığı sırasında Sultan Sencer ile görüşmüş, ona mektup yazmış ve bizzat nasîhatta bulunmuştur. Ayrıca, Sultan Sencer'e nasihat adlı bir risale yazmıştır.

Sultan Sencer; Ehli sünnet i'tikâdında, dînine bağlı ve bid'atleri reddeden bir pâdişâh idi. 60 sene kadar tahtta kalmış olup, ilme ve ulemâya karşı çok hürmet eder, kendisi de ilimle meşgul olurdu. O zamanın en meşhur âlimi olan İmâm-ı Gazâlî hazretlerine hased edenler, İmâm-ı a'zamın aleyhinde bulunuyor diye iftira ederek, Sultan Sencer'e şikâyet etmişlerdi. Bunun üzerine Sultan Sencer, İmâm-ı Gazâlî'yi yanına da’vet edip, görüşmek istediğini bildirdi. Durum İmâm-ı Gazâlî'ye iletilince ba'zı mazeretlerini bildirerek gitmedi. Sultan Sencer'e mazeretini bildirmek ve nasihat etmek üzere bir mektup gönderdi. Bu mektubun tercümesi şöyledir: "Allahü teâlâ pâdişâh-ı İslâmı, islâm beldesinde muvaffak eylesin, nasibdar kılsın. Âhırette ona, yanında yeryüzü padişahlığının hiç kalacağı mülk-i azîm ve âhıret sultanlığı ihsân etsin.

Dünyâ padişahlığı, nihayet bütün dünyâya hâkim olmaktan ibarettir. İnsanın ömrü ise, en çok yüz sene kadardır.

Cenâb-ı Hakkın, âhırette bir insana ihsân edeceği şeylerin yanında, bütün yeryüzü, bir kerpiç gibi kalır. Yer yüzünün bütün beldeleri, vilâyetleri, o kerpicin tozu toprağı gibidir. Kerpicin ve tozunun toprağının ne

kıymeti olur? Ebedî sultanlık ve saâdet yanında, yüz senelik ömrün ne kıymeti vardır ki, insan onunla sevinip, mağrur olsun? Yükseklikleri ara, Allahü teâlânın vereceği padişahlıktan başkasına aldanma.

Bu ebedî padişahlığa (saâdete) kavuşmak, herkes için güç birşey ise de, senin için kolaydır. Çünkü Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Bir gün adalet ile hükmetmek, altmış senelik ibâdetten efdaldir."*** Madem ki Allahü teâlâ sana, başkalarının altmış senede kazanacağı şeyi bir günde kazanma sebebini ihsân etmiştir, bundan daha çok muvaffakiyete fırsat olamaz! Zamanımızda ise iş o hâle gelmiştir ki, değil bir gün, bir saat adaletle iş yapmak, altmış yıl ibâdetten efdal olacak dereceye varmıştır.

Dünyânın kıymetsizliği, açık ve ortadadır. Büyükler buyurdular ki: "Dünyâ kırılmaz altın bir testi, âhıret de kırılan toprak bir testi olsa, akıllı kimse, geçici olan ve yok olacak olan altın testiyi bırakır, ebedî olan toprak testiyi alır. Kaldı ki dünyâ, geçici ve kırılacak toprak bir testi gibidir. Âhıret ise hiç kırılmayan ebediyyen bakî kalacak olan altın testi gibidir, öyleyse, buna rağmen dünyâya sarılan kimseye nasıl akıllı denilebilir? Bu misâli iyi düşününüz ve dâima göz önünde tutunuz.

Tûs ahâlisine merhamet et. Çok zulüm görmüşlerdir. Şimdi de sıkıntı içindedirler... Kadınlarıyla, çocuklarıyla, aç ve sefil olarak yaşıyorlar...

Beni yanınıza da'vet etmiş bulunuyorsunuz. Benim hâlim şudur: Elliüç senelik bir ömür yaşamış bulunuyorum. Bunun kırk senesi, ilim öğrenmek ve

öretmekle geçti. Yirmi senem, Sultan Şehîd'in (Melikşah'ın) saltanatı zamanında geçti. Sultan Melikşah'dan İsfehan'da ve Bağdad'da bulunduğum sıralarda pekçok iltifat ve ikram gördüm. Çok defa mühim işlerde, Emîr-ül-mü'minîn ile onun arasında elçilik vazifesi yaptım. Din ilimlerinde, yediyüz kitap yazmaya muvaffak oldum. Ya'nî dünyânın her türlü saâdetini gördüm. Fakat hepsini terkettim. Bir müddet Beyt-i Mukaddes'te (Kudüs'te) kaldım. Halîlullah İbrâhim aleyhisselâmın mübarek türbesinde ahdettim, bundan sonra hiçbir sultânın yanına gitmeyeceğim ve hiç bir sultândan en ufak birşey kabul etmeyeceğim. Münazarayı terk edeceğim dedim. Oniki seneden beri bu ahdimde durdum. Bu bakımdan, sultanlar beni bu hususta ma'zûr gördüler.

Şimdi beni huzurunuza çağırdığınıza dâir bir haber almış bulunuyorum. Emre itaat olsun diyerek, Mûsâ Rızâ hazretlerinin mübarek türbesine kadar geldim, İbrâhim aleyhisselâmın mübarek makamında yaptığım ahdi bozmamak için, ordugâha kadar da geldim. Bu türbede, kabrin başucunda diyorum ki: "Ey Resûlullahın torunu, sen şefaatçi ol ki, Allahü teâlâ pâdişâh-ı islâm'ı (Sultan Sencer'i), dünyâ sultanlığında babalarından daha ileriye gitmeye muvaffak etsin. Âhıret sultanlığında, saâdetinde ise, Süleymân aleyhisselâmın derecesine eriştirsin. Halîlullah İbrâhim aleyhisselâmın makamında yapılan ahde hürmet etmesi için muvaffakiyet versin. Gönlünü Hakka çevirip, halkı bırakan bir kimsenin (İmâm-ı Gazâlî'nin) kalbini perişan

eylemesin."

İnanıyorum ki, hakkınızda böyle duâ etmem, Hak teâlânın dergâhına yüz tutmam, resmî olarak yanınıza gelmemden daha faydalıdır. Eğer bunu kabul etmeyip, gelmem için bir fermanınız olursa, emre itaatin lâzım olduğunu bildiğim için, ahdimi bozarak, fermanınızı kabul etme yolunu seçerim.

Allahü teâlâ, dilinize ve gönlünüze öyle şeyler getirsin ki, bununla yarın âhırette utanmaktan muhafaza etsin... Vesselam."

Bu mektup Sultan Sencer'e ulaşınca, madem ki Meşhed'e gelmiş, ordugâhımıza az bir mesafe var. Oradan gelmek güç bir iş değildir diyerek, gelmesini istediğini bildirdi. Bunun üzerine İmâm-ı Gazâlî, Sultan Sencer'in yanına geldi. Huzuruna girince ayağa kalkıp, İmâm-ı Gazâlî'yi karşılayıp kucakladı. Sonra da kendi tahtına onu oturttu. Çok hürmet gösterdi. İmâm-ı Gazâlî oturduktan sonra, yanında bulunan bir talebesine, Kur'ân-ı kerimden bir miktar oku buyurdu. Talebesi de meâlen; ***"Allah kuluna kâfi değil mi?"*** buyurulan, Zümer sûresi 36. âyetini okuyunca, İmâm-ı Gazâlî "Evet" dedi. Daha sonra söze başladı. Sultâna karşı şöyle konuştu: "Bismillâhirrahmânirrahîm. Allahü teâlâya hamd olsun. Kurtuluş ancak müttekîler, takva sahibi olanlar içindir. Düşmanlık da ancak zâlimleredir. Mülk-i İslâm baki olsun, İslâm âlimlerinin âdeti şöyledir: İslâm meliklerinin huzuruna girdiklerinde; duâ, senâ, nasihat ve bir ihtiyâcın giderilmesi hususunda konuşma yaparlar.

Duâ hususunda evlâ olan, gece karanlıklarında Hak teâlâya gizlice münâcaat etmek, yalvarmaktır. Çünkü insanlar arasında yapılan duâlarda riya, gösteriş ihtimâli var. Hâlis olmayan böyle duâlar ise, Hak teâlâ indinde müstecâb değildir. Bu huzurda medh ve övgüde bulunmak da riyakârlıktan uzak değildir. Yükseklik ve ışık bakımından, güneşin parmakla gösterilip, övülmeye ihtiyâcı yoktur. Güzellik kemâle ulaşınca, övenlerin pazarını bozar, bunların eli boş kalır.

Medih ve senâdan maksad ise bir işi yükseltmektir...

Bu dört hususdan en mühim olan, nasihat ve ihtiyâcı gidermektir.

Nasihat öyle bir mertebedir ki, onun berâtı, izni, Risâlet kaynağından alınır. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Size iki vâ'iz*** (nasîhatçi) ***bıraktım, biri susar, biri konuşur. Susan nasîhatçi ölümdür. Konuşan ise Kur'ân'dır."*** Dikkat et, susan nasîhatçi ölüm, lisânı haliyle ne söylüyor ve konuşan nasîhatçi ne söylüyor? Susarak, haliyle nasihat eden ölüm diyor ki: Ben, her canlıyı pusuda beklemekteyim. Zamanı gelince aniden pusudan çıkıp yakalayıveririm. Eğer benim herkes için yapacağım muamelenin bir benzerini görmek isteyen varsa; pâdişâhlar, vefât etmiş olan pâdişâhlara, emirler de, vefât etmiş geçip gitmiş olan emirlere baksınlar. Melikşâh, Alparslan, Çağrıbey toprak altından halleriyle şöyle nida ediyorlar: "Ey Pâdişâh, ey gözümüzün nuru, sakın sakın unutma ki, biz nerelere sevkedildik ve ne korkunç işler gördük. Emrinde bulunanlardan biri aç iken, sen asla bir gece tok olarak uyuma! Biri çıplak

iken, sen istediğin gibi giyinme! Şöyle vasiyet ederler: Benden bir kelime kabul et ki, bu; ***"Lâ ilâhe illallah"***dır. Bunu dâima dilinde tut, yalnız kaldığın zaman bunu söylemeyi asla unutma. Asıl îmân, bunu söylemekle istikrara kavuşur. Buyuruldu ki: "îmân, suyunu tâatdan alır. Kökü adalet ile, devamı Hakkı zikretmek ile kâimdir." Bunların hepsini yapıp âhıret azabından kurtulursan da, kıyamette suâlden kurtulamazsın. Hadîsi şerifte; ***"Herbiriniz çobansınız ve herkes emri altında bulunanlardan mes'ûldür..."*** buyuruldu.

Ey Pâdişâh! Hak teâlânın hak ni'metini edâ eyle ki, ni'met; doğru îmân, doğru i'tikâd, güleryüz ve güzel ahlâktır ve iyi amellerdir. Bunlardan iyi amel işlemek senin elinde, diğerleri hediyye-i ilâhî'dir. Madem ki Allahü teâlâ bu ni'metleri sana ihsân etmiş, sen de dördüncüden, iyi amel etmekten kendini mahrum etme ki, küfrân-ı ni'met etmiş olmayasın ve ey ayakta duran emirler! (vezîrler, kumandanlar!) Eğer devletinizin mübarek ve dâimi olmasını istiyorsanız, ni'metin kadrini biliniz. Ni'meti, felâket ve bedbahlıktan ayırd ediniz. Biliniz ki; sizin bu Horasan melikinden başka, göklerin ve yerlerin mâliki olan başka bir pâdişâhınız vardır. Yarın kıyamette, herkesi hesaba çekecek ve benim ni’metimin hakkını nasıl elde eylediniz, nasıl yerine getirdiniz? buyuracak. Meliklerin kalbleri, Allahü teâlânın hazîneleridir. Rahmet, azâb ve cezaya dâir yeryüzünde her ne vuku bulsa, meliklerin gönülleri vasıtasıyla olur. Allahü teâlâ, kendi hazînemi size

emânet, ettim. Sizin dilinizi o hazînenin kilidi yaptım, korudunuz mu? Yoksa emânete ihanetini ettiniz? diye soracak. Hazîneye ihanette bulunan bir mazlumun hâlini pâdişâhtan gizliyendir.

Bir ihtiyâcın arzedilmesine gelince, benim bir umûmî, bir de husûsî olmak üzere iki hacetim vardır. Umûmî olan şudur: Tûs ahâlisi zulümden yanmış helak olmuştur. Soğuk ve susuzluktan mahsûller tamâmiyle mahvolmuştur. Onlara acı! Hak teâlâ da sana acısın. Açlık dert ve belasıyla mü'minlerin boynu ve belleri kırıldı...

Husûsî hacetim ise şudur: Ben, oniki seneden beri halktan uzaklaşmış, bir köşeye çekilmiştim. Sonra Fahr-ül-mülk, Nişâbûr Medrese'si müderrisliğini kabul etmem için ısrar etti. Ben ona, "Bu zaman, benim sözlerimi kaldıramaz. Bu zamanda bir hak söz söyleyenin, kapı ve duvar bile aleyhine geçer" demiştim. Bugün ise iş o raddeye gelmiş ki, işitmiş olduğum sözleri rü'yâda görseydim, karışık rü'yâdır derdim. Bunların aklî ilimler ile alâkalı olanlarında eğer bir kimsenin i'tirâzı varsa, buna şaşılmaz. Çünkü benim sözlerimde, herkesin anlayamayacağı gibi ma'nâlar çoktur. Bununla beraber ben, kime olursa olsun söylemiş olduğum herhangi bir sözümü açıklayıp isbât edebilirim. Böylece mes’eleyi açıklığa kavuştururum. Bu gayet kolaydır. Fakat, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe’nin aleyhinde bulunmuşum diye söz söylüyorlarmış. İşte buna asla tahammül edemem. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, ben, Ebû Hanîfe'nin ümmeti Muhammed arasında, fıkıh ilminin

inceliklerinde ve ma'nâsında en büyük âlim olduğunu kesin olarak kabul etmekteyim. Her kim ki, bu söylediğimin tersine bir sözüm olduğunu veya birşey yazmış olduğumu söylerse o yalancıdır.

Sizden şunu isterim ki; beni, Nişâbûr'da, Tûs'da ve diğer bütün şehirlerde ders verme işinden affediniz. Kendi hâlimde kalayım. Bu zaman, benim sözlerime tehammüllü değildir vesselam."

Sultan Sencer, İmâmı Gazâlî hazretlerini dikkatle dinledikten sonra şu cevâbı verdi: "Söylediğin bu sözleri duymak ve İmâmı a'zam hakkındaki güzel kanâatlerini, Irak ve Horasan âlimlerinin hepsinin duyması için, onları burada toplamamız lâzımdır. Büyük İslâm âlimleri hakkındaki kanâatinizi ve onlara olan hürmet ve sevginizi herkese duyurmak üzere, her tarafa dağıtmak için bu ifâdeleri yazmanızı istiyorum. Tedristen, ders verme işinden muaf tutulma arzuna gelince, bu mümkün değil. Fahr-ül-mülk, seni Nişâbûr müderrisliğine celb edebilmiştir. Biz, senin nâmına medreseler yaptıracağız. Bütün âlimler gelsinler, kendilerine kapalı kalan mes'eleleri öğrensinler, müşkil mes'elelerini halletsinler."

Ancak İmâm-ı Gazâlî hazretleri, ömrünün bundan sonraki son iki yılını, kendi memleketi Tûs'ta kitap yazmak, insanları irşâd etmek ve talebelere ders vermekle geçirdi. 55 yaşında iken vefât etti.

Seyyid Mustafâ Bekri anlatır: "Ben, Medîne-i münevverede mescid-i Nebevî'nin hizmetkârı, temizleyicisi idim. Her akşam Resûlullah efendimizi

rü'yâda görüyordum. Her gördüğümde de tebessüm buyururlardı. Ben de vazifemi iyi yapmışım diye sevinirdim. Bir akşam Resûlullah efendimizi ağlarken gördüm ve çok üzüldüm. Resûlullah efendimiz bana dönerek buyurdu ki: "Ey Mustafâ, sen üzülme! Hizmetinde bir kusur işlemedin. Benim ümmetimin âlimlerinden, benim ismimi taşıyan birisi vefât etti."

Sonra öğrendik ki, o gün İmâm-ı Gazâlî hazretleri vefât etmiş.

**Vefâtı:** İmâm-ı Gazâlî hazretleri, 505 (m. 1111) senesinde, Cemâzil-evvel ayının 14. Pazartesi günü, büyük kısmını zikir, tâat ve Kur'ân-ı kerîm okumakla geçirdiği gecenin sabah namazı vaktinde, abdest tazeleyip namazını kıldı, sonra yanındakilerden kefen istedi. Kefeni öpüp yüzüne sürdü, başına koydu: "Ey benim Rabbim, malikim! Emrin başım gözüm üzere olsun" dedi. Odasına girdi. İçeride, her zamankinden çok kaldı. Dışarı çıkmadı. Bunun üzerine orada bulunanlardan üç kişi içeri girdi. Gördüler ki, İmâm-ı Gazâlî hazretleri kefenini giyip, yüzünü kıbleye dönüp, ruhunu teslim etmişti. Başı ucunda şu beyitler yazılı idi:

Beni ölü gören ve ağlıyan dostlarıma,
Şöyle söyle, üzülen o din kardaşlanma:

Sanmayınız ki, sakın, ben ölmüşüm gerçekten.
Vallahi siz de kaçın, buna ölüm demekten.

Ben sadrın içindeyim, bu cesed ise bana,

Ev gibi, gömlek gibi örtü olmuştu, cana!

Ben bir inciyim, örtüm, hicabım bir sadeftir,
Sübhân ile ülfetim, beni berî etmiştir.

Ben bir serçeyim ve bu beden benim kafesim,
Ben uçtum o kafesten, rehin kaldı bedenim.

Beni tahlîs eyliyen Rabbime hamd ederim,
Bana yüksekte makam verene hamd ederim.

Bu sabah aranızda bir ölü gibi idim,
Ve bir müddet yaşadım ve sonra kefen giydim.

Levh'de durup, okurum yazılı olanları,
Ve bütün nidaları; görüp yaklaşmaları.

Anlayınız sırrımı onda bir haber vardır,
Ve bilin ki sözümün altındaki ma'nâdır.

İşte rihlet eyledim, arkada sizi bıraktım,
Dünyâdaki yurdumu, hayâlimden çıkardım.

Sakın sanmayınız ki, ölüm, dâim ölmektir,
Biliniz ki hayattır ve ne yüksek gayedir.

Sanmayın ölüm, azâb, şiddet, elem çekmektir,
O sâdece bir evden, başka eve geçmektir.

Azığınızı alın ve yola hazırlanın,
Eğer aklınız varsa, başka şeye kanmayın!

Ben kendim nasıl isem, sizi öyle bilirim,
İ'tikâdımca size, hep kendim gibi derim.

Aslında hepimizin unsuru birdir bizim,
Böyle toplandığını görürüz cismimizin.

Bana rahmet okuyun, rahmet olunasınız,
Biz gittik, biliniz ki, sırada siz varsınız.

Yalvarırım Allaha, kendime rahmet için,
Ve Rabbim dostlarıma çok merhamet eylesin.

Son sözüm olsun size "aleyküm selâm" dostlar!
Allah selâmet versin, diyecek başka ne var.

Vefâtı, Tûs'da ve duyulduğu İslâm ülkelerinde büyük bir acı uyandırdı, ilim, irfan ehli ve halk onu kaybettiklerine günlerce yandılar, ağladılar. Birçok edîb, âlim ve arifler, ölümüne mersiyeler yazdı. Çünkü öyle bir kimse vefât etmişti ki, yerinin doldurulması çok güçtü.

İmâm-ı Gazâlî hazretleri, kendisini mezarın içine Şeyh Ebû Bekr en-Nessâc'ın koymasını vasiyyet etmişti. Şeyh, bu vasiyyeti yerine getirip mezardan çıktığında, hâli değişmiş, yüzü kül gibi olmuş görüldü. Oradakiler, "Size ne oldu?... Niçin böyle sarardınız, soldunuz

efendim..." dediler. Cevap vermedi. Israr ettiler, gene cevap vermedi. Yemîn vererek tekrar ısrarla sorulunca, o da mecbur kalarak şunları anlattı:

"Ne zaman ki, imâmı Gazâlî hazretlerinin cenazesini (nâşını) mezarm içine koydum. Kıble tarafından nurlu bir sağ elin çıktığını gördüm. Hafiften bir ses bana şöyle seslendi. Muhammed Gazâlî'nin elini, Seyyid-ül-mürselin Muhammed Mustafâ'nın (sallallahü aleyhi ve sellem) eline koy. Ben denileni yaptım, işte, mezardan çıktığımda benzimin sararmış, solmuş olmasının sebebi budur. Allah ona rahmet eylesin."

İmâm-ı Gazâlî'nin (r.a.) buyurduğu güzel sözlerden ba'zıları:

"Allahü teâlânm verdiği ni'meti, O'nun sevdiği yerde harcamak şükür; sevmediği yerde kullanmak ise küfrân-ı ni'mettir (ni’meti inkâr etmektir)."

"Belâya şükretmek lâzımdır. Çünkü küfür ve günahlardan başka belâ yoktur ki, içinde senin bilmediğin bir iyilik olmasın! Allah, senin iyiliğini senden iyi bilir."

"Bir sözü söyleyeceğin zaman düşün! Eğer o sözü söylemediğin zaman mes'ûl olacaksan söyle. Yoksa sus!"

"Bil ki, kalb ile gıybet etmek, dil ile etmek gibi haramdır. Bir kimsenin noksanını, kusurunu başkasına söylemek doğru olmadığı gibi, kendi kendine söylemek de uygun değildir."

"Sabır, insana mahsustur. Hayvanlarda sabır yoktur. Çünkü çok noksandırlar. Meleklerin ise sabra ihtiyâcı

yoktur. Çünkü çok kâmildirler."

"Allahü teâlânın, her yaptığımızı, her düşündüğümüzü bildiğini unutmamalıyız, insanlar birbirinin dışını görür. Allahü teâlâ ise, hem dışını, hem içini görür. Bunu bilen bir kimsenin işleri ve düşünceleri edebli olur."

"Aklı olan kimse nefsine demelidir ki:Benim sermâyem, yalnız ömrüm dür. Başka birşeyim yoktur. Bu sermâye, o kadar kıymetlidir ki, her çıkan nefes hiçbir şeyle tekrar ele geçmez ve nefesler sayılıdır, azalmaktadır. O hâlde, bu günü elden kaçırmamak, bunu saâdete kavuşmak için kullanmamaktan daha büyük ziyan olur mu? Yarın ölecekmiş gibi, bütün a'zâlarını haramdan koru."

"Ey nefsim, sonra tövbe ederim ve iyi şeyler yaparım diyorsan, ölüm daha önce gelebilir, pişman olup kalırsın. Yarın tövbe etmeği, bugün tövbe etmekten kolay sanıyorsan, aldanıyorsun."

"Astronomi ve anatomi bilmiyen, Allahü teâlânın varlığını ve kudretini anlıyamaz."

"Üç kimse, Kur'ân-ı kerîmin ma'nâsını anlıyamaz: Birincisi, Arabîyi iyi bilmiyen ve tefsir okumamış olan câhil, ikincisi, büyük bir günâha devam eden fâsık. Üçüncüsü i'tikâd bilgilerinden birini yanlış anlayıp, anladığına uymadığı için, hak sözü kabul etmiyen bid'at sahibi de Kur'ân-ı kerîmi anlıyamaz. (Ehl-i sünnet i'tikâdından ayrılmak büyük günahtır. Bunun için, bid'at sahibi olan Kur'ân-ı kerîmin ma'nâsını anlıyamaz. Çünkü bid'atin zulmeti kalbi karartır."

**Eserlerinden seçmeler:** İmâm-ı Muhammed Gazâlî (r.a.), Kimyâ-i Se'âdet kitabında buyuruyor ki, müslüman olan bir kimseye ilk önce ***"Lâ ilâhe illallah, Muhammedün resûlullah"*** kelimesinin ma'nâsını bilmek ve inanmak farzdır. Bu kelimeye (Kelime-i tevhîd) denir. Her müslümanın, Kelime-i tevhidin ma'nâsına hiç şüphe etmeden, yalnız inanması yetişir. Bunları, delîl ile isbât etmesi ve akla uydurması farz değildir. Resûlullah (s.av.) Arablara, delîl ile bilmelerini ve bu delilleri de söylemelerini, şüphelerini araştınp, bunların çözülmesini emir buyurmadı. Yalnız inanmalarını, şüphe etmemelerini emir eyledi. Herkesin böyle kısaca îmân etmesi yetişir. Fakat, her şehirde birkaç din âliminin bulunması farz-ı kifâyedir. Bunların, delilleri bilmesi, şüpheleri gidermesi, suâlleri çözmeleri vâcibdir. Bunlar, mü'minlerin çobanı gibidir. Bir taraftan, onlara i'tikâd, ya'nî îmân bilgisi öğretir. İ'tikâdlarını korur. Bir taraftan da din düşmanlarının iftiralarına cevap verirler.

Kelime-i tevhidin ma'nâsını Kur'ân-ı kerîm bildirmekte ve Resûlullah da (s.a.v.) bu bildirilenleri açıklamaktadır. Eshâb-ı kirâmın hepsi, bu açıklamaları öğrendi ve kendilerinden sonra gelenlere bildirdiler. Eshâb-ı kirâmın bildirdiklerini hiç değiştirmeden, olduğu gibi kitaplara geçirerek bizlere ulaştıran yüksek din âlimlerine (Ehl-i sünnet) denir. Herkesin, Ehl-i sünnet i'tikâdını öğrenmesi, bu inançta birleşmeleri, sevişmeleri lâzımdır. Se'âdetin tohumu, bu i'tikâddadır.

Kelime-i tevhidin ma'nâsını, Ehl-i sünnet âlimleri

şöyle bildiriyor: insanlar yok idi. Sonradan yaratıldı. İnsanların bir yaratanı vardır. Her varlığı, O yaratmıştır. Bu yaratan birdir. Ortağı benzeri yoktur. Bir ikincisi yoktur. O, hep var idi. Varlığının başlangıcı yoktur. Hep vardır. Varlığının sonu olmaz. Yok olmaz. O'nun hep var olması lâzımdır. O, yok olamaz. Varlığı kendindendir. Hiçbir sebebe ihtiyâcı yoktur. O'na muhtâc olmıyan hiçbir şey yoktur. Herşeyi var eden, her varı her an varlıkta durduran O'dur. O, madde değildir, cisim değildir. Bir yerde değildir. Hiçbir maddede bulunmaz. Şekli yoktur, ölçülmez. Nasıldır diye sorulmaz. O deyince, akla hayâle gelen herşey, O değildir. O, bunlara benzemez. Bunlar, hep O'nun mahlûklarıdır. O, mahlûkları gibi değildir. Akla, vehme, hayâle gelen herşeyi, O yaratmaktadır. Yukarıda, aşağıda, yanda değildir. Yeri yoktur. Her varlık, Arş'ın altındadır. Arş ise, O'nun kudreti, kuvveti altındadır. O, Arş'ın üstündedir. Fakat bu, Arş O'nu taşıyor demek değildir. Arş, O'nun lütfü ve kudreti ile vardır. O, ezelde, sonsuz öncelerde nasıl ise, şimdi hep öyledir. Arş'ı yaratmadan önce nasıl idi ise, ebedî sonsuz geleceklerde de, hep öyledir. O'nda değişiklik olamaz. O'nun sıfatları vardır. **(Sıfât-ı sübûtiyye)**si sekizdir: **Hayât, İlm, Sem', Basar, Kudret, İrâde, Kelâm, Tekvin**dir. .Bu sıfatlarında da, hiç değişiklik olmaz. Değişiklik olmak, kusurdur. O'nda kusur, noksanlık yoktur.

Allahü teâlâ, kullarına, Peygamberler "aleyhimüsselâm" gönderdi. Bu büyük insanlar vâsıtası ile kullarına, saâdete ve felâkete sebep olan işleri

bildirdi. Peygamberlerin en yükseği, son Peygamberi olan (Muhammed) “aleyhisselâm" dır. Yeryüzündeki dinli dinsiz herkese, her yere, her millete Peygamber olarak gönderilmişdir. Bütün insanların, meleklerin ve cinnin Peygamberidir. Dünyânın her yerinde, herkesin, O yüce Peygambere tâbi olması, uyması lâzımdır.

İmâm-ı Gazâlî hazretleri (Kimyâ-i Se'âdet) kitabında, beşinci bâbda buyuruyor ki: Bir kimsenin dünyâ ticâreti, âhıret ticâretine mâni olursa, bu kimse bedbahttır, zavallıdır. Bir çömlek almak için, altın kupa verene ne denir? Dünyâ, saksı parçası gibidir. Hem kıymetsizdir, hem de çabuk kırılır. Âhıret ise, altından kupa gibidir ki, hem çok kıymetlidir, hem de dayanıklıdır, kırılmaz. Hattâ hiç tükenmez. Dünyâ ticâretinin âhırete yaraması için ve Cehenneme sürüklememesi için, çok uğraşmak lâzımdır, insanın sermâyesi, dîni ve âhıretidir. Bu sermâyeyi kapdırmamak için, çok uyanık olmak lâzımdır. Dînini kayırmak istiyenler yedi şeye dikkat etmelidir:

1- Her sabah şöyle niyet etmelidir ki, kendisinin ve evlâd ve ailesinin rızkını kazanmak, onları kimseye muhtâc bırakmamak, Allahü teâlâya rahat ve temiz ibâdet edebilmek, âhıret yolunda yürüyebilmek için, vazifeme gidiyorum demelidir. O gün müslümanlara iyilik, yardım ve nasihat, emr-i ma'rûf, nehy-i münker yapmağı, kalbinden geçirmelidir. Namazda kusur edenlere, günah işliyenlere, emr-i ma'rûf yapmalı, onlara göz yummamalıdır. Böyle niyet eden bir tüccar, bir me'mûr, bir öğretmen, bir hâkim ve bir subay,

vazifesini yaptığı kadar, hep sevap kazanır. Onun her işi, ibâdet olur. Dünyâda kazandığı şeyler de, caba olur.

2- En az, binlerce insan çalışmayacak olursa, kendisinin bir gün bile yaşıyamıyacağını düşünmelidir. Meselâ, çiftçi, fırına, dokumacı, demirci, iplikçi ve daha nice san'atkârlar, hep onun için çalışıyor. O hepsine muhtaçtır. Herkes onun için çalışıp, ona hazırlayıp da, onun boş oturması, kimseye fâideli olmaması doğru olur mu? Bu dünyâda herkes yolcudur. Geldik gidiyoruz. Yolcuların birbirlerine yardım etmesi, el ele vermeleri, kardeş gibi olmaları lâzımdır. Her müslüman böyle düşünmelidir. Vazifesine başlarken, Müslüman kardeşlerime yardım etmek, onları rahat ettirmek için çalışacağım. Din kardeşlerim benim işimi gördükleri gibi, ben de, onlara hizmet edeceğim demelidir. Her Müslüman iyi bilsin ki, bütün san'atler, farzı kifâyedir. Bunu düşünerek, bir san'ate yapışmak, ibâdet etmek olur. İster kitaplı kâfirler keşfetsin, ister kitapsız kâfirler bulsun, her san'atı öğrenmek ve hele, harb vâsıtalarını en modern, en ileri şekilde yapmağa çalışmak farzdır. Bu vâsıtaları yapabilmek için, gerekli ilimleri, dersleri mekteplerde, bu niyetle okutmak ve okumak hep ibâdet olur. Namaz kılan insanın bu niyetle, her işi ibâdet olur. Namaz kılmıyanların her hareketi de günah olur. O hâlde, her müslüman, namazını kılmalı, sonra farz olduğunu düşünerek, vazifesini yapmalıdır. îş görürken niyetin doğru olmasına alâmet, insanlara fâideli olan bir meslek, bir san'at seçmektir. Ya'nî, öyle bir iş görmeli ki, eğer o iş olmasa, müslümanlar sıkıntı

çekerdi. O hâlde, keyf, oyun ve benzerlerine, san'at dense de ve haram işleyenlere san'atkâr ismi verilse de, bunları yapmak ibâdet olmaz. Hattâ, haram olmıyan, mubah olan, fakat insanlara lüzumlu olmıyan san'atleri seçmemelidir. Hadîs-i şerifte buyuruldu ki; ***"En iyi ticâret, bezzazlıktır, kumaş satmaktır. En iyi san'at, terziliktir."***

3- Dünyâ işleri, âhıret için çalışmağa mâni olmamalıdır. Âhıret için ticâret yeri camilerdir. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde, Münâfikûn sûresi, dokuzuncu âyetinde meâlen buyuruyor ki: ***"Mallarınız ve çocuklarınız, Allahü teâlâyı hatırlamanıza mâni olmasın!"*** Halîfe Ömer (r.a.) buyurdu ki, "Ey tüccarlar! önce âhıret rızkını kazanın! Sonra dünyâ rızkına çalışın!" Ticâretle meşgul olan büyüklerimiz, sabah ve akşamlan âhıret için çalışır, Kur'ân-ı kerîm okur, ders dinler, tövbe ve duâ eder, ilim öğrenir ve gençlere öğretirlerdi. Kelle kebabı, sabah çorbası gibi şeyleri çocuklar ve zimmîler satardı. Çünkü, müslümanlar, sabah, akşam camilerde bulunurdu. İnsanların amellerini yazan ikişer melek, her sabah ve akşam değişmektedir. Bir hadîs-i şerifte buyuruldu ki; ***"Melekler insanların amel defterlerini götürdükleri zaman, başında ve sonunda iyi iş yazılı ise, gün ortasında yapılanları ona bağışlarlar."*** Yine buyurdu ki; ***"Gündüz ve gece melekleri, sabah ve akşam, gidip gelirken birbirleri ile karşılaşırlar. Hak teâlâ,*** (giden meleklere), ***kullarımı nasıl bıraktınız? buyurur. Yâ***

***Rabbî! Namazda bulduk ve namaz kılarken bıraktık, derler. Allahü teâlâ da, şâhid olun, onları affettim buyurur."*** Müslüman tüccarlar, san'at sahipleri, gündüzleri de, ezan sesini duyunca, işini hemen bırakıp, camiye koşmalıdır. Büyüklerimiz, ***"Ticâretleri, satışları, Allahü teâlâyı unutmalarına sebeb olmaz"*** (Nûr-27) âyeti kerimesine ma'nâ verirken diyor ki, demirciler vardı. Demir döğerken, ezan okununca, çekici kaldırmış iken', demire vurmaz, bırakıp namaza koşarlardı. Ve terziler vardı. İğneyi sokunca, ezan okunsaydı, o hâlde bırakıp, cemâate koşarlardı.

4- Çarşıda, işde Allahü teâlâyı zikr, tesbih etmeli, her ân O'nu hatırlamalıdır. Dili ve kalbi boş kalmamalıdır. İyi bilmelidir ki, o ânda kaçırdığını, bütün dünyâyı verse, bir daha eline geçiremez. Gafiller arasındaki zikrin sevabı çok olur. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki; ***"Gafiller arasında Allahü teâlâyı zikr eden kimse, kurumuş ağaçlar arasında bulunan yeşil fidan gibidir ve ölüler arasındaki canlı gibidir ve harbde kaçanlar arasında, arslan gibi döğüşenler gibidir"*** Bir kerre de buyurdu ki; ***"Çarşıya girerken, Lâ ilâhe illallah, vahdehü lâ şerike leh, le hül mülkü ve le hül hamdü, yuhyî ve yümît, ve hüve hayyün îâyemût, biyedi-hil-hayr, ve hüve alâ külli şey'in kadir diyen kimseye, iki milyon sevâb yazılır."*** Cüneyd-i Bağdadî "kuddise sirruh" buyurdu ki: "Pazarda çok kimse vardır ki, sofiler halkasında oturanlardan daha kıymetlidirler." Bir kerre

de buyurdu ki: "öyle kimse tanıyorum ki, pazarda hergün üçyüz rek'at namaz kılmakta ve otuz bin tesbîh okumaktadır." Ba'zısı demiştir ki, bu kimse, kendisidir. Hulâsa, dîne, ibâdetine yardım niyeti ile dünyâya çalışanlara, hep böyle sevap vardır. Yalnız para kazanıp, dünyâ malı toplamak için çalışanlar, sevaptan mahrum kalır. Hattâ bunlar, camide, namazda iken de, kalbleri dükkânın hesâbındadır. Fikirleri dağınıktır.

5- Dünyâ işlerine çok düşkün olmamalıdır. Sabah namazı kılmadan ve kitap okuyup birkaç şey öğrenmeden işe gitmemeği âdet edinmelidir. İhtiyâcı kadar dünyalık kazanınca, âhıreti kazanmakla meşgul olmalıdır. Çünkü, âhıret hayâtı sonsuzdur ve ona ihtiyaç daha çoktur ve âhıret ticâretinde iflâs etmek üzeredir. İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin hocası Hammâd, ticâret yapardı. Baş örtüsü satardı. Hergün, iki habbe kazanınca eşyayı toplar pazardan çıkardı. Büyüklerden ba'zısı dükkâna, haftada iki gün giderdi. Bir kısmı da, Cum'a'dan başka hergün gider, öğle namazında geri dönerdi. Bir kısmı nihayet ikindiye kadar alış-veriş ederdi. Hepsi ihtiyâcı kadar kazanınca camiye gider, ibâdetle, ilim öğrenmekle akşamı yapardı.

6- Şüpheli şeylerden kaçınmalıdır. Harama yaklaşan zâten, âsî, fâsık olur. Kalbine sıkıntı getiren şüpheliyi almamalıdır. Zâlimlerle, hîle, hıyanet edenlerle, yemîn ile satanlarla, dükkânında haram şey satanlarla alış-veriş etmemelidir. Zâlimlere, fâsıklara veresiye satmamalıdır. Çünkü, öldükleri zaman üzülür. Hâlbuki, zâlimler (ya'nî müslümanlara ve İslâmiyete eli ile, dili

ile, kalemi ile zarar yapanlar) ölünce üzülmek günahtır. Onlara yardım etmek caiz değildir. Velhâsıl, herkesle mu'âmele etmemelidir. Doğru insan aramalıdır. Bir zaman vardı ki, bir tacir, her istediği ile mu'âmele edebilirdi. Çünkü, herkes, alış-veriş ilmini biliyor ve bildiğine göre hareket ediyordu. Sonraları öyle zamanlar geldi ki, birkaç kişi ile mu'âmele edilemezdi. Daha sonraları ise, ancak birkaç kimse ile mu'âmele edilebilir oldu. Bir zaman gelmek korkusu vardır ki, alış-veriş edecek kimse bulunamıyacaktır. Bunu çok zaman önce, söylemişlerdir. Bizler, belki de, büyüklerimizin korktuğu o zamana kaldık. Kim ile olursa olsun, alışveriş edilmektedir...

7- Alış-veriş yaptığı kimse ile olan sözlerini, hareketlerini, aldığını, verdiğini iyi ve doğru hesâb etmelidir. Kıyamette, bunların hepsinden hesâb vereceğini bilmelidir. Büyüklerden biri, bir bakkalı rü'yâda görüp, Allahü teâlâ sana ne yaptı dedi. Önüme ellibin sahife koydular. Yâ Rabbî! Bu sahifeler kimlerindir dedim. Ellibin kişi ile alış-veriş yapmışsın. Her sahife, bunların birisi ile olan mu'âmeleni göstermektedir dediler. Baktım, her sahifede bir kimse ile olan mu'âmelemin inceden inceye yazılmış olduğunu gördüm, dedi. Bir kuruş hîle yapan, bir kuruş hak yiyen, cezasını çekecektir ve hiçbirşeyin yardımı olmıyacaktır."

Âhıretin dünyâdan daha iyi olduğuna inanan kimse, bunların hepsini de yapabilir. Bunların hepsini gözetmek, yapsa yapsa, insanı fakîr yapar. Sonsuz

saâdete, ebedî rahatlığa sebep olacak, birkaç senelik fakirliğe elbette katlanılır. Nitekim birçok kimse, birkaç şey kazanmak için, fırtınalı, karlı havalarda, sıkıntılı yolculuklara, bir rütbeye, dereceye yükselmek için de nice mahrumiyetlere katlanıyor. Hâlbuki, Ölüm gelince, bütün kazançları elden çıkmakta, boşuna didinmiş olmaktadırlar.

**Helâl kazanmak:** Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki; ***"Helâl kazanmak her müslümana farzdır".*** Helâl kazanabilmek için, önce helâli öğrenmek lâzımdır. Helâl ve haram meydandadır. İkisi arasında şüpheli olanları tanımak güçtür. Şüphelilerden sakınmıyan, harama düşer. Burada da, herkese çok lâzım olanları kısaca bildirelim. Hepsini dört bâb içinde sıralıyalım:

1- **Helâl kazanmanın üstünlüğü ve sevabı:** Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerimde Mü'minûn sûresi, elliikinci âyetinde meâlen buyuruyor ki; ***"Ey Peygamberlerimi*** (salevâtullahi aleyhim ecma'în) ***Helâl ve temiz yiyiniz ve bana lâyık ibâdetler yapınız!"*** îşte, Resûlullah (s.a.v.) bunun için, ***"Helâl kazanmak her müslümana farzdır"*** buyurdu. Ve buyurdu ki; ***"Bir kimse, hiç haram karıştırmadan, kırk gün helâl yerse, Allahü teâlâ, onun kalbini nûr ile doldurur. Kalbine, nehirler gibi hikmet akıtır. Dünyâ muhabbetini, kalbinden giderir."*** (Dünyalık kazanmak için çalışmak günah değildir. Dünyalık sevgisi, dünyâya gönül bağlamak günahtır.) Sa'd bin Ebi Vakkâs (r.a.) dedi ki, "Yâ Resûlallah! (s.a.v.) Duâ buyur da, Allahü teâlâ, benim her duâmı

kabul etsin!" Cevâbında buyurdular ki, ***"Duâ kabul olmak için, helâl lokma yiyiniz!"*** Bir hadis-i şerifte; ***"Çok kimse vardır ki, yedikleri ve giydikleri haramdır. Sonra ellerini kaldırıp duâ ederler. Böyle duâ, nasıl kabul olunur?"*** Bir kerre de buyurdu ki; ***"Haram yiyenlerin ne farzları, 'ne de sünnetleri kabul olmaz."*** (Ya'nî sevabına kavuşamazlar.) Yine buyurdu ki; ***"On liralık elbisenin, bir lirası haram olsa, o elbise ile kılınan namazlar kabul olmaz."*** Yine buyurdu ki; ***"Haram ile beslenen vücûdun ateşte yanması daha iyidir."*** Yine buyurdu ki; ***"Malın helâlden mi, haramdan mı geldiğini düşünmiyenler, Cehenneme, neresinden atılırsa atılsınlar, Allahü teâlâ, onlara acımıyacaktır."*** Yine buyurdu ki; ***"İbâdet on kısımdır, dokuz kısmı, helâl kazanmaktır."*** Bir defa da buyurdu ki; ***"Helâl kazanmak için yorulup, evine dönen kimse, günahsız olarak yatar. Allahü teâlânm sevdiği kimse olarak kalkar."*** Yine buyurdu ki; ***"Allahü teâlâ buyuruyor ki, haramdan kaçınanlara hesâb sormağa utanırım."*** Ve buyurdu ki; ***"Bir dirhem faiz*** (almak ve vermek), ***otuz zinadan daha günahtır."*** Ve buyurdu ki; ***"Haram maldan verilen sadaka kabul edilmez. Saklanırsa, Cehenneme gidinceye kadar, ona yolluk olur."***

Ebû Bekr (r.a.), hizmetçisinin getirdiği sütü içti. Sonra helâlden olmadığını anlayınca, parmağını boğazına sokarak kay etti (kustu). O kadar zahmetle çıkardı ki, ölüyor sandılar. Sonra, "Yâ Rabbî! Elimden

geleni yaptım. Mi'demde ve damarlarımda kalan zerrelerden sana sığınırım" diye yalvardı. Ömer (r.a.) da, Beyt-ül-mala âit zekât develerinin sütünden, yanlışlıkla verilip içtiği zaman, böyle yapmıştı. Abdullah bin Ömer (r.anhümâ) buyuruyor ki, "Kanbur oluncaya kadar namaz kılsanız ve kıl gibi oluncaya kadar oruç tutsanız, haramdan kaçınmadıkça, kabul edilmez, fâidesi olmaz." Süfyân-ı Sevrî buyuruyor ki, "Haram para ile sadaka veren, câmi yaptıran, hayrat yapan kimse, kirlenmiş elbiseyi idrar ile yıkıyan kimseye benzer ki, daha çok pislenir." Yahya biri Mu'âz buyuruyor ki; "Allahü teâlâya itaat etmek, bir hazineye benzer. Bu hazinenin anahtarı duâ, anahtarın dişleri de helâl lokmadır." Sehl bin Abdullah-i Tüsterî buyuruyor ki; "Hakiki imâna kavuşmak için, dört şey lâzımdır: Bütün farzları edeble yapmak, helâl yemek, görünen ve görünmeyen bütün haramlardan sakınmak ve bu üçüne, ölünceye kadar devam etmeğe sabretmek." Büyükler buyuruyor ki; "Kırk gün şüpheli lokma yiyenin kalbi kararır ve lekelenir." Abdullah ibni Mübarek buyuruyor ki; "Şüpheli olan bir kuruşu sahibine geri vermeği, bin lira sadaka vermekten daha çok severim." Sehl bin Abdullah Tüsterî buyuruyor ki, "Haram yiyenlerin yedi a'zâsı, istese de, istemese de günah işler. Helâl yiyenlerin a'zâsı, ibâdet eder. Hayır işlemesi kolay ve tatlı gelir." Helâl kazanmanın ehemmiyetini gösteren daha nice hadîs-i şerifler ve büyüklerin sözleri vardır. Bunun içindir ki, vera' sahibleri haramdan çok sakınmışlardır. Bunlardan biri Veheb ibni Verd idi ki,

nereden geldiğini anlamadan birşey yemezdi. Birgün annesi, buna bir bardak süt vermişti. Sütü nereden aldığını ve parasını nereden verdiğini ve kimden aldığını sordu. Hepsini anlayınca, bu koyun nerede otlamış dedi. Müslümanların hakkı bulunan bir yerde otlamıştı. Sütü içmedi. Annesi, oğlum! Allah sana rahmet etsin, iç! dedi. O'na günah işlemekle rahmetine kavuşmak istemem, dedi ve içmedi. Bişr-i Hafi'ye (kuddise sirruh), ne yiyip, nereden geçiniyorsun? dediklerinde, "Herkesin yediği yerden. Amma, yiyip de gülen ile yiyip de ağlıyan arasında çok fark vardır" buyurdu.

2- **Helâl ve haramda vera'ın** (Şüphelilerden sakınmanın) **dereceleri:** Helâlin ve haramın dereceleri vardır. Ba'zı şey helâldir, ba'zısı helâl ve güzeldir. Ba'zısı da daha güzeldir. Haramların da ba'zısı çok fenâ bir kısmı ise az fenâdır. Nitekim hastalığın dereceleri de çeşitlidir. İnsanların haramdan ve şüphelilerden kaçınmaları, beş derecedir:

Birinci derece: Bütün müslümanların vera'ıdır ki, İslâmiyetin haram dediği şeylerden kaçınmaktır. Bu en aşağı derecedir. Bu derece vera'dan da nasibi olmıyanların adaleti yoktur. Bunlara (Âsî) ve (Fâsık) denir. Bunların da dereceleri vardır...

İkinci derece: Sâlihlerin vera'ıdır ki, haramlarla beraber, şüphelilerden de kaçınmaktır. Şüpheliler de, üç kısımdır: Ba’zısından sakınmak vâcibdir. Ba'zısmdan, müstehabdır. Ba'zısından sakınmak ise, vesvesedir, kuruntudur ve fâidesizdir. Meselâ, belki birinin mülküdür diye av eti yememek (ve belki Besmelesiz

kesilmiştir veya kitapsız kâfir ve mürted tarafından kesilmiştir diyerek, kasabtan et almamak) ve belki sahibi ölüp vâris eline geçmiştir diye, ariyet ya'nî ödünç aldığı evden çıkmak, hep kuruntudur. Bu şüpheleri gösterecek bir nişan, alâmet olmadıkça, kuru düşünce, vesvese olup, hiç fâidesi yoktur.

Üçüncü derece: Müttekîlerin vera'ıdır ki, haram ve şüpheli olmayıp, helâl olup, fakat şüpheli veya harama sebeb olmak korkusu olan şeylerden sakınmaktır. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki; ***"Bir kimse, tehlikeli olan şeyin korkusundan dolayı, tehlikesiz şeyden sakınmadıkça, mütteki olamaz!"*** Ömer (r.a.) buyurdu ki; "Bizler harama düşmek korkusu ile, helâllerin onda dokuzundan kaçındık." Bunun içindir ki, yüz dirhem gümüş alacağı olan bir kimse, doksandokuz dirhem alırdı. Ağır gelmek korkusundan, tamâmını alamazdı. Ali bin Ma'bed diyor ki, bir evde kiracı idim. Birgün, birisine mektup yazmıştım. Mektubu duvarın tozu ile kurutmak hatırıma geldi. Sonra dedim ki, bu duvar, benim malım değildir, kurutmamalıyım. Fakat, yine dedim ki, bu kadarcık şeyin zararı olmaz. Duvardan toprak alıp mürekkebi kuruttum. O gece rü'yâda, birisi dedi ki, "Duvar toprağının zararı olmaz diyenler, yarın kıyamet gününde anlarlar." Bu derecede olanlar, en küçük şeyden sakınırlar. Belki, bu şey, büyük şeylere yol açar derler. Yahut, âhırette müttekilerin derecesinden düşmemek için sakınırlar. Bunun içindir ki, Hasen bin Ali (r.anhümâ) çocuk iken zekât malından ağzına bir hurma koymuştu. Resûlullah

(s.a.v.), ***"Pis pis onu at!"*** buyurmuştu. Halîfe Ömer bin Abdülazîz'in yanına ganîmet eşyasından misk getirdiler. Burnunu tıkadı. Bunun fâidesi kokusudur. Bu ise, müslümanların hakkıdır dedi. Büyüklerden biri, bir gece, bir hastanın başında bekliyordu. Hasta ölünce kandili söndürdü. Kandilin yağı, şimdi vârislerin hakkı oldu dedi Halîfe Ömer (r.a.) ganîmet malından bir parça miski evine bırakmıştı. Birgün eve gelince, ailesinin baş örtüsünde misk kokusu duydu ve sordu. Miski yerine koyuyordum, elim koktu. Elimi baş örtüme sürdüm deyince, Ömer (r.a.) baş örtüsünü alıp iyice yıkadı, kokusu kalmayınca geri verdi Bunun zararı yok idi. Lâkin Ömer (r.a.) âdet olmasını önlemek istedi. Haram korkusu ile helâli terk ederek, müttekîler sevabına kavuşmak istedi. Ahmed bin Hanbel'den sordular ki, hadîs-i şerif yazılı bir kâğıd bulan kimse, sahibine sormadan, bunun kopyasını alabilir mi? Hayır dedi.

İnsan, mübah olan dünyâ işlerine çok dalarsa, şüpheli olanları yapmağa başlar. Belki, helalden çok yiyen, müttekilerin derecesine eremez. Çünkü, mi'de helâl ile dolunca, şehvet harekete gelir. Caiz olmıyan şeyler yapılabilir. Kadınlara, kızlara bakmak tehlikesi baş gösterir. Zenginlere, mal, mülk, mevki sahiblerine imrenerek bakmak da, dünyâ hırsını arttırır. Onlar gibi olmak ister. Haram toplamağa başlar. Bunun içindir ki, Resûlullah (s.a.v.); ***"Dünyâya gönül bağlamak, günahların başıdır"*** buyurdu. Ya'nî mubah olan şeylere düşkün olmak, kalbi dünyâya çevirir. Çok mal toplamak ister. Bunu da, günah işlemeden yapamaz.

Mal toplamağı düşündükçe, Allahü teâlâyı unutmağa başlar. Bütün kötülüklerin başı, kalbin Allahü teâlâdan gafil olmasıdır. Süfyân-ı Sevrî, birisi ile birlikte evin kapısında duruyordu, önlerinden, süslenmiş bir adam geçti. Arkadaşı, bu adama bakarken, Süfyân mâni olup, eğer sizler bakmamış olsanız, böyle israf yapmaz idi. Bunun israf günâhına, siz de ortak oluyorsunuz buyurdu.

Dördüncü derece: Sıddîkların vera'ıdır. Sıddîklar, harama sebeb olmak korkusu bulunmıyan helâllerden de sakınır. Bunları meydana getiren sebeblerden birine haram karışmış olmasından çekinirler...

Beşinci derece: Mukarrebler ve muvahhidler vera'ı olup, Allahü teâlâ için olmıyan herşeyden, yemekten, içmekten, yatmaktan, söylemekten, sakınırlar. Yahya bin Mu'âz ilâç içmişti. Zevcesi, odada biraz dolaş dedi. Gezmeğe bir sebep göremiyorum. Otuz senedir hesâb ediyorum. Allah rızâsı için olmıyan bir harekette bulunmadım dedi. Bunlar, din için niyet etmedikçe hareket etmezler. Yemeleri, ibâdete lâzım olan aklı ve kuvveti bulmaları niyeti iledir. Her sözleri, Allah içindir. Başka niyetleri haram bilirler.

Bu dereceleri bildirmekten maksadımız, bunları okuyarak, duyarak, kendimizi anlıyalım. Birinci dereceden de ne kadar uzağız. Lâfa gelince, durmadan söyleriz. Meleklerden, göklerden, kıyametin nasıl olacağından, Allahü teâlânm sıfatlarından sorarız, konuşuruz. Helâle, harama İslâmiyetin emirlerine gelince, susarız. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki;

***"İnsanların en kötüsü, köşkler, çeşitli yemekler, renkli elbiseler içinde, boş oturup, herkese hoş gelen, lüzumsuz sözlerle vakit geçirenlerdir."***

3- **Helâl ve haramlar:** Çok kimseler, dünyâ malını, hep haram sanır. Ba'zısı da, dünyâdaki şeylerden çoğu haramdır der. Burada, insanlar üç türlüdür: Bir kısmı vera'da ileri gidip, yalnız meyve, balık, av eti gibi şüpheli olmıyan şeyleri yeriz der. Bir kısmı da, tenbel, miskin oturup, her istediğimizi yeriz, hiçbirşey ayırd etmeyiz der. Üçüncü kısım, herşey yemeli amma, lüzumu kadar, der. Bunların üçü de yanılmaktadır. Doğrusu şöyledir ki, ***"Helâl meydandadır. Haram meydandadır. Şüpheliler ikisi arasındadır. Kıyamete kadar böyledir."*** Nitekim, Resûlullah (s.a.v.) böyle buyurmuştur.

**Nefs muhasebesi:** Allahü teâlâ buyurdu ki; ***"Kıyamet günü terazi kuracağım. O gün, kimseye zulm edilmiyecektir. Herkesin, dünyâda yapmış olduğu zerre kadar iyilik ve kötülüklerini meydana çıkarıp, teraziye koyacağım. Herkesin hesabını yapmağa yetişirim."*** (Enbiyâ-47). Bunu haber verdi ki, herkes düyâdan ayrılmadan, kendi hesabına baksın. Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâm buyurdu ki: ***"Akıllı şu kimsedir ki, günü dörde ayırıp, biricisinde, yaptıklarım ve yapacaklarını hesâb eder. İkincisinde, Allahü teâlâya münâcaat eder, yalvarır. Üçüncüsünde, bir san'atda veya ticârette çalışıp, helâl para kazanır. Dördüncüsünde, istirahat eder ve mubah***

***olan şeylerle kendini eğlendirip haram şeyleri yapmaz ve onlara gitmez."*** İkinci halîfe, Ömer-ül Fârûk (r.a.) buyurdu ki, hesabınız görülmeden evvel, kendinizi hesaba çekiniz! Allahü teâlâ buyurdu ki: ***"Şehvetlerinizi,*** **(**ya'ni nefsin arzularını) ***haramlardan almamağa uğraşınız ve bu cihâdda sebat ediniz, dayanınız.***" (Al-i İmrân 200). Bunun içindir ki, aklı olanlar, din büyükleri, bu dünyânın bir pazar yeri gibi olduğunu ve burada, nefs ile alışverişte olduklarını anlamışlardır. Bu ticâretin kazancı Cennettir. Ziyanı da Cehennemdir. Ya'ni kârı, ebedi saâdet, ziyanı da, sonsuz felâkettir. Bunlar nefslerini, ticâretteki ortak yerine koymuşlardır. Ortak ile, önce şartname yapılır, sözleşilir. Sonra, işlerine, sözünde durup durmadığına dikkat edilir. Nihayet hesaplaşılıp, hıyanet yapmışsa mahkemeye verilir. Bunlar da, nefsleri ile, bir ortak gibi, sıra ile şu işleri yaparlar: Şirket kurmak, onu murakabe edip gözetmek, muhasebe, ya'ni hesaplaşmak, mu'âkabet ya'ni cezalandırmak, mücâhede ya'ni onunla uğraşmak ve muâtebet ya'ni onu azarlamaktır:

1- Birinci iş, şirket kurmaktır. Ticaret ortağı insanın para kazanmakta ortağı olduğu gibi, ba'zan da, hıyanet yapınca, düşmanı olur. Hâlbuki, dünyâda kazanılan şeyler, muvakkatdir (geçicidir). Aklı olan, buna kıymet vermez. Hattâ, ba'zıları, (Geçici olan hayır, sonsuz kalan şerden daha kıymetsizdir) dedi. İnsanın herbir nefesi, kıymetli bir cevher gibidir ki, bunlardan bir hazine yapılabilir. Asıl bunu hesâb etmek icâb eder. Aklı

olan kimse, hergün, sabah namazından sonra, hatırına hiçbirşey getirmeyip, ortağı olan nefsine demelidir ki: "Benim sermâyem, yalnız ömrümdür. Başka birşeyim yoktur. Bu sermâye, o kadar kıymetlidir ki, her çıkan nefes, hiçbir şeyle tekrar ele geçemez ve nefesler sayılıdır, azalmaktadır, ömür bitince, ticâret sona erer. Ticârete sarılalım ki, vaktimiz azdır ve âhıret uzun ise de; orada ticâret ve kâr olmaz. Bu dünyâ günleri, o kadar kıymetlidir ki, ecel gelince, bir gün izin istenir, fakat ele geçemez. Bugün, bu ni'met elimizdedir. Aman nefsim, çok dikkat et de, bu büyük sermâyeyi elden kaçırma! Sonra ağlamak, sızlamak, fâide vermez. Bugün, ecelin geldiğini, daha bir gün müsâade etmeleri için, yalvardığını, sızladığını ve sana, birgün bağışladıklarını ve şimdi, o günde bulunduğunu, farz et! O hâlde, bugünü elden kaçırmaktan, bununla, saâdete kavuşmamaktan daha büyük ziyan olur mu? Yarın ölecekmiş gibi, dilini gözlerini ve yedi a'zânı haramdan koru!

Cehennemin yedi kapısı var, demişlerdir. Bu kapılar senin yedi uzvundur. Bu uzuvları haramdan korumaz isen ve bugün ibâdet yapmaz isen, seni cezalandırırım! Nefs âsî, emirleri yapmak istemez ise de, nasihat dinler ve riyazet yapmak, istediklerini vermemek, ona te'sîr eder. İşte nefs muhasebesi böyle olur. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki; ***"Akıllı kimse, ölmeden önce hesabını gören, ölümden sonra kendisine yarıyacak şeyleri yapan kimsedir."*** Bir kerre de buyurdu ki; ***"Yapacağın her işi, önce düşün, Allahü***

***teâlânm razı olduğu, izin verdiği bir iş ise, onu yap! Böyle değilse, o işten kaç!"*** İşte hergün, nefs ile böyle şartlaşmalıdır.

2- ikinci iş, murakabedir. Ya'nî, nefsi kontrol etmek, ondan gafil olmamaktır. Ondan gafil olursan, kendi şehvetlerine ve tenbelliğine döner. Allahü teâlânın, her yaptığımızı, her düşündüğümüzü bildiğini unutmamalıyız. İnsanlar, birbirinin dışını görür. Allahü teâlâ ise, hem dışını, hem içini görür. Bunu bilen bir kimsenin, işleri ve düşünceleri edebli olur. Zâten buna inanmıyan îmansızdır, inanıp da, muhalefet etmek ise, büyük cesarettir. Allahü teâlâ buyuruyor ki:***"Ey insan! Seni her ân gördüğümü bilmiyor musun?"*** (Alâk-4). Bir Habeş, Resûlullah (s.a.v.) efendimizin huzuruna gelip, "Çok günah işledim. Tövbem kabul olur mu?" dedikte, ***"Evet, olur"*** buyurdu. "O günahları işlerken, O, görüyor mu idi?" dedi; ***"Evet"*** buyurunca, Habeş, bir âh! çekti ve yıkılıp can verdi. Îmân ve haya böyle olur. Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki; ***"Allahü teâlâyı görür gibi ibâdet ediniz! Siz, O'nu görmüyorsanız da, O sizi görüyor****."* O'nun gördüğüne inanan, O'nun beğenmediği birşeyi yapabilir mi? Büyüklerden biri, bir talebesini, başkalarından daha çok severdi, ötekiler, bu hâle üzülürdü. Her birine bir kuş verip, "Bunu, kimsenin görmediği bir yerde kesip getiriniz" dedi. Hepsi tenhâ bir yerde kesip getirdi. O talebe ise, kesmeden getirdi. "Niçin sözümü dinlemedin, canlı getirdin?" buyurdukta, "Kimsenin görmediği bir yer bulamadım. O, heryeri görüyor" dedi.

Diğerleri, bunun müşahede makamında olduğunu anladılar. Mısır mâliye nazırının zevcesi olan Zelîha, Yûsuf aleyhisselâmı, kendisine çağırınca, önce kalkıp büyük olduğunu sandığı, bir heykelin yüzünü örttü. "Bunu, niçin örttün?" buyurdukta, ondan utandığım için, dedi. "Sen, bir taş parçasından utanıyorsun da, ben yerleri ve yedi kat gökleri yaratan, Rabbimin görmesinden utanmaz mıyım?" buyurdu. Biri, Cüneyd-i Bağdâdî'den (r.a.) 'sorup, "Sokakta, kadınlara, kızlara bakmaktan kendimi men' edemiyorum. Bu günahtan kurtulmak için ne yapayım?" dedikte, "Allahü teâlânın seni, senin o kadını görmenden daha çok gördüğünü düşün!" buyurdu. Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Allahü teâlâ, Adn ismindeki Cenneti, şu kimseler için hazırladı ki, günah işliyecekleri zaman, O'nun büyüklüğünü düşünüp, O'ndan haya ederek, günahtan kaçınırlar."***

Abdullah ibni Dînâr diyor ki, Ömer (r.a.) ile Mekke-i mükerremeye gidiyorduk. Bir çoban, sürüsünü dağdan indiriyordu. Halîfe (r.a.) buyurdu ki, bu koyunlardan birini bana sat! Ben köleyim. Bunlar benim malım değil, dedi. Efendin ne bilecek, kurt kaptı dersin! O bilmezse, Allahü teâlâ biliyor ya, deyince Ömer (r.a.) ağladı ve efendisini bulup, bu köleyi satın aldı ve azâd etti ve "Bu sözün, seni bu dünyâda azâd ettiği gibi, âhırette de azâd eder" buyurdu.

3- Üçüncü iş, amellerden sonra yapılacak muhasebedir. Her gün yatarken, o gün yapdığı işler için nefsi hesaba çekmeli, sermâyeyi, kârdan ve zarardan

ayırmalıdır. Sermâye farzlardır. Kâr da, sünnetler ve nafilelerdir. Ziyan ise, günahlardır. İnsan, ortağına aldanmamak için, onunla hesaplaştığı gibi, nefse karşı daha uyanık davranmak lâzımdır. Çünkü nefs, çok hileci ve yalancıdır. Kendi arzularını, sana iyi, fâideli gösterir. Her mubahı bile sormalı, bunu niçin yaptın demelidir. Zararlı birşey yaptı ise, tazmin ettirmeli, ödetmelidir. İbn-i Samed, büyüklerden idi. Altmış hicri senelik hayâtının hesabını yaptı. Yirmibirbinbeşyüz gün idi. Âh! Her gün, en az, bir günah yapmış isem, yirmibirbinbeşyüz günahtan nasıl kurtulurum? Hâlbuki, öyle günlerim oldu ki, yüzlerce günah işlerdim, diye düşünerek, bir feryâd edip yıkıldı. Baktılar, ruhunu teslim etmişti.

Fakat, insanlar, kendilerini hesaba çekmiyorlar. Eğer her günah işledikte, odasına bir kum koysa, birkaç sene içinde oda kum ile dolar. Eğer, omuzlarımızdaki kâtib melekler, her günahı yazmak için, bir kuruş isteseydi, malımızın hepsini vermemiz lâzım gelirdi. Hâlbuki, gaflet ile, çeşitli düşünceler ile, birkaç sübhânallah desek, tesbîhi alır, sayar, yüz kerre söyledim deriz de, her gün boşuna, nice şeyler söyleriz, bunları saymayız. Saymış olsak, her gün, binleri aşar. Sonra da terazide sevâb kefesinin ağır basacağını umarız. Bu nasıl akıldır. İşte, Ömer (r.a.) bunun için buyurdu ki; "Amelleriniz tartılmadan evvel, kendiniz tartmız!" Ömer (r.a.) her akşam, kamçı ile ayaklarına vurup, bugün niçin böyle yaptın? derdi. İbn-i Selâm, odun yüklenmiş, taşıyordu. Sen hammal mısın? dediklerinde, nefsimi tecrübe

ediyorum, bakalım nasıl olacak, dedi. Enes (r.a.) diyor ki, Ömer'i gördüm, kendi kendine diyordu ki, "Yazıklar olsun sana ey nefsim ki, sana, emir-ül-mü'minîn diyorlar. Yâ Allahtan kork veya O'nun azabına hazırlan!"

4- Dördüncü iş, nefse ceza vermektir. Nefs ile hesâb yapıp, kusurlarını görüp, ceza verilmez ise, cesaret bulur, şımanr. Kendisi ile başa çıkılamaz. Şüpheli şey yemiş ise, aç bırakmalı, yabancı kadınlara bakmış ise, iyi mubahlara baktırmamalı. Her a'zâya böyle ceza vermelidir. Cüneyd-i Bağdâd! diyor ki, İbn-il-Kezîtî, bir gece cünüb oldu. Gusl etmeğe kalkarken, nefsi tenbellik etti ve hava soğuk, hasta olursun, sabr et, yarın hamama git dedi. Antâri ile gusl etmeğe yemîn eyledi, öyle yaptı ve Allahü teâlânın emrinde gevşeklik yapan nefsin cezası budur, dedi.

Birisi, bir kıza baktı, sonra pişman olup, ceza olarak serin su içmemeğe yemîn etti ve içmedi. Eshâb-ı kirâmdan olan Ebû Talhâ, bağında namaz kılıyordu. Güzel bir kuş, yanına kondu. Ona dalarak, kaç rek'at kıldığını şaşırdı. Nefsine ceza olarak, bağı fakirlere sadaka verdi. Mâlik bin Abdullah-il Hes'ami diyor ki, Rebâh-ül-Kaysî gelip babamı sordu. Uyuyor dedim. İkindiden sonra yatılır mı dedi ve gitti. Arkasından gittim. Kendi kendine: Ey boşboğaz! Senin nene lâzım ki, başkasının yatmasına karışırsın. Ahdim olsun ki, bir sene başını yastığa koymıyacaksm, diyordu. Eshâb-ı kirâmdan Temîm-i Dârî, bir defa uykuya dalıp, akşam namazını kaçırmıştı. Nefsine ceza olarak, bir sene uyumamağa ahd etti. Mecma', büyüklerden idi. Bir

pencereye bakarak, bir kız gördü. Bir daha yukarı bakmamağa ahd etti.

5- Beşinci iş, mücâhededir ki, ba'zı büyükler, nefsleri kabahat yapınca, ceza olarak çok ibâdet ederlerdi. Abdullah ibni Ömer (r.anhümâ) bir namazda, cemâate yetişmeseydi, bir gece uyumazdı. Ömer (r.a.), bir cemâati kaçırdığı için, ikiyüzbin dirhem gümüş kıymetindeki bir malı sadaka verdi. Abdullah ibni Ömer (r. anhümâ) bir akşam nemâzını geciktirmişti. Hava kararıp iki yıldız görünmüştü. Bu kadar geciktirdiği için, iki köle azâd eyledi. Böyle yapanlar çoktur. Nefsine ibâdetleri seve seve yaptıramıyan kimseye en iyi ilâç, sâlih bir zâtın yanında bulunmaktır. Onun, ibâdetleri zevk ile yaptığını görerek, kendi de alışır. Birisi diyor ki, ibâdet yapmak için, nefsimde tenbellik gördüğüm zaman, Muhammed bin Vâsî' ile sohbet ediyorum. Onunla birlikte bulunmakla, nefsimin bir hafta içinde, ibâdetleri seve seve yaptığını görüyorum. Din bilgisi, aklı ve ihlâsı olan bir Allah adamını bulamıyanlar, daha evvel yaşamış, sâlih insanların hayâtını okumalıdır. Ahmed bin Zerin, sabahtan akşama kadar, bir tarafa bakmazdı. Sebebini sordular. Allahü teâlâ, gözleri, dünyâdaki intizâma, zerreden, göklere kadar, her şeydeki inceliklere ve O'nun kudret ve azametine ibret ile bakmak için yarattı, ibret almadan, istifâde etmeden bakmak hatâdır dedi. Eshab-ı kirâmdan olan Ebüdderdâ diyor ki, dünyâda, üç şey için yaşamak isterim: Uzun gecelerde namaz kılmak için, uzun günlerde oruç tutmak için ve sözleri kalblere deva olan sâlih

kimselerin yanında oturmak için. Tabiinin büyüklerinden olan Alkama bin Kays, nefsi ile çok mücâhede ederdi. Nefsine neden bu kadar azâb ediyorsun? dediklerinde, onu çok sevdiğim için, onu Cehennemden korumak için derdi. Sana bu kadar sıkıntı emir olunmadı dediklerinde, yarın başımı dövüp, niçin yapmadım dememek için elimden geldiği kadar yapıyorum, cevâbını verirdi.

6- Altıncı iş, nefsi tekdir etmek, azarlamaktır.

Nefs yaratılışta iyi işlerden kaçıcı kötülüklere koşucudur ve hep tenbellik etmek ve şehvetlerine kavuşmak ister. Allahü teâlâ, bizlere, nefislerimizi, bu huyundan vaz geçirmeği, yanlış yoldan, doğru yola çevirmeği emir buyuruyor. Bu vazifemizi başarabilmek için, onu ba'zan okşamamız, ba'zan zorlamamız ve ba'zan söz ile, ba’zan da iş ile, idare etmemiz lâzımdır. Çünkü, nefs, öyle yaratılmıştır ki, kendine iyi gelen şeylere koşar ve buna kavuşmakta iken rastlıyacağı güçlüklere sabr eder. Nefsin, saâdete kavuşmasına mâni olan en büyük perdesi, gafleti ve cehaletidir. Gafletten uyandırılır, saâdetinin nelerde olduğu gösterilirse, kabul eder.

Bunun içindir ki, Allahü teâlâ, ***"Onlara nasihat et! Nasihat, mü'minlere elbette fâide verir"*** buyurdu. (Zâriyât-55). Senin nefsin de, herkesin nefsi gibidir. Nasihat ve tenbîh, ona te'sir eder. O hâlde, önce kendi nefsine nasihat et ve onu azarla! Hattâ, onu azarlamaktan hiç geri kalma! Ona de ki: Ey nefsim! Akıllı olduğunu iddia ediyorsun ve sana ahmak

diyenlere kızıyorsun. Hâlbuki, senden daha ahmak kim var ki, ömrünü boş şeylerle, gülüp eğlenmekle geçiliyorsun. Senin hâlin, şu katile benzer ki, polislerin, kendisini aradıklarını ve yakalayınca, i'dâm edeceklerini bildiği hâlde, zamanını eğlence ile geçiriyor. Bundan daha ahmak kimse olur mu? Ey nefsim! Ecel sana yaklaşmakta, Cennet ve Cehennemden biri, seni beklemektedir. Ecelinin, bugün gelmiyeceği ne ma'lûm? Bugün gelmezse, birgün elbette gelecek. Başına gelecek şeyi, geldi bil! Çünkü, ölüm kimseye vakit ta'yin etmemiş ve gece veya gündüz, çabuk veya geç, yazın veya kışın gelirim dememiştir. Herkese ansızın gelir ve hiç ummadığı zamanda gelir, işte ona hazırlanmadın ise, bundan daha çok ahmaklık olur mu? O hâlde, yazıklar olsun sana ey nefsim!

Günahlara dalmışsın. Allahü teâlâ, bu hâlini görmüyor sanıyorsan, imansızsın! Eğer gördüğüne inanıyorsan, çok cüretkâr ve hayâsızsın ki, O'nun görmesine ehemmiyet vermiyorsun! O hâlde, yazıklar olsun sana ey nefsim!

Hizmetçin sana itaat etmezse, ona nasıl kızarsın! O hâlde, Allahü teâlânın sana kızmıyacarından nasıl emîn oluyorsun! Eğer O'nun azabını hafif görüyorsan, parmağını aleve tut! Yahut, kızgın güneş altında bir saat otur! Yahut da, hamam halvetinde fazlaca kal da, zavallılığını, dayanamıyacağını anla! Yok eğer, dünyâda yaptıklarına ceza vermiyecek sanıyorsan, Kur'ân-ı kerîme ve yüzyirmidörtbin Peygambere "aleyhimüssalevâtü vetteslîmât" inanmamış oluyorsun

ve hepsini yalancı yapmış oluyorsun. Çünkü, Allahü teâlâ, Nisa sûresinin yüzyirmiikinci âyetinde meâlen; ***"Günah işliyen, cezasını çekecektir"*** buyuruyor. Kötülük eden, kötülük görür. O hâlde, yazıklar olsun sana ey nefsim!

Günah işleyince, O kerîmdir, rahîmdir, beni affeder diyorsan, dünyâda, yüzbinlerce kişiye niçin zahmet, açlık ve hastalık çektiriyor ve tarlasını ekmiyenlere mahsûlünü vermiyor! Şehvetlerine kavuşmak için, her hîleye baş vuruyorsun ve o vakit Allahü teâlâ kerîmdir, rahîmdir, istediklerimi zahmetsiz bana gönderir demiyorsun. O hâlde, yazıklar olsun sana ey nefsim!

Belki inandığını, fakat sıkıntıya gelemiyeceğini söyliyeceksin. Fazla sıkıntıya dayanamıyanların, az bir zahmet ile, bu sıkıntıyı önlemeleri lâzım olduğunu, Cehennem azabından kurtulmak için dünyâda zahmete katlanmanın farz olduğunu, demek ki bilmiyorsun. Bugün dünyânın bir miktar zahmetine dayanamazsan. yarın Cehennem azabına ve âhıretteki zillet ve alçaklığa ve tard olmağa, kovulmağa nasıl dayanacaksın? O hâlde, yazıklar olsun sana ey nefsim!

Para kazanmak için çok zahmet ve aşağılıklara katlanıyor ve hastalıktan kurtulmak için, bir yahudi doktorun sözü ile, bütün şehvetlerinden vaz geçiyorsun da, Cehennem azabının, hastalıktan ve fakirlikten daha acı olduğunu ve âhıretin dünyâdan çok uzun olduğunu bilmiyorsun. O hâlde, yazıklar olsun sana ey nefsim!

Sonra tövbe ederim ve iyi şeyler yaparım diyorsan, ölüm daha önce gelebilir, pişman olup kalırsın. Yarın

tövbe etmeği, bugün etmekten kolay sanıyorsan, aldanıyorsun. Çünkü tövbe, gecikdikçe zorlaşır ve ölüm yaklaşınca, hayvana yokuş önünde yem vermeğe benzer ki, fâidesi olmaz. Senin bu hâlin, şu talebeye benzer ki, dersine çalışmayıp, imtihan günü hepsini öğrenirim sanır ve ilim öğrenmek için, uzun zaman lâzım olduğunu bilemez. Bunun gibi, pis nefsi temizlemek için de, uzun zaman mücâhede etmek lâzımdır. Ömür, boşuna geçince, bir ânda, bunu nasıl yapabilirsin? İhtiyarlamadan önce gençliğin, hasta olmadan önce, sıhhatin ve sıkıntı çekmeden önce rahatlığın ve ölmeden önce hayatın kıymetini niçin bilmiyorsun? O halde yazıklar olsun sana ey nefsim!

Kışın muhtâç olacağın şeylerin hepsini, niçin yazdan hazırlayıp hiç geciktirmiyorsun ve bunları elde etmek için, Allahü teâlânın merhametine, ihsânına güvenmiyorsun? Hâlbuki Cehennemin zemherîri, kışın soğuğundan az değildir ye ateşinin sıcaklığı, Temmuz güneşinden aşağı değildir. Bunların hazırlığında, hiç kusur etmiyorsun da, ahıret işlerinde gevşek davranıyorsun. Bunun sebebi nedir? Yoksa âhıret ve kıyamet gününe inanmıyor musun ve kalbindeki bu küfrü, kendinden de mi saklıyorsun? Bu ise, ebedî felâketine sebeptir. O hâlde, yazıklar olsun sana ey nefsim!

Ma'rifet nurunun himayesine sığınmayıp da, öldükten sonra, şehvet ateşinin, canını yakmasından, Allahü teâlânın lütfü ve merhameti ile kurtulacağını sanan bir kimse, kalın elbisesinin himayesine girmeden,

kışın soğuğunun, Allahü teâlânın lütfu ile kendisini üştitmiyeceğini sanan kimseye benzer. Bu kimse, bilemiyor ki, Allahü teâlâ, birçok fâideleri sağlamak için, kışı yaratmış ise de, lütuf ve merhamet ederek, elbise yapılacak şeyleri de yaratmış ve insanlara elbise yapmak için akıl ve düşünce vermiştir. Ya'nî O'nun ihsânı, elbise teminini kolaylaştırmakta olup, elbisesiz üşümemek şeklinde değildir. O hâlde, yazıklar olsun sana ey nefsim!

Günahların Allahü teâlâyı kızdırdığı için azâb çekeceğini zan etme ve günahlarımın O'na ne zararı var ki, bana kızıyor deme! Zan ettiğin gibi değil. Seni yakacak olan Cehennem azabı, senin içinde ve şehvetlerinden meydana gelmektedir. Nitekim, insanın hastalığı, yediği zehirden ve içine giren zararlı şeylerden meydana gelmekte olup, tabibin sözlerini dinlemediği için, onun kızmasından hâsıl olmuyor. O hâlde, yazıklar olsun sana ey nefsim!

Ey nefsim! Anladım ki, dünyânın ni’metlerine ve lezzetlerine alışmışsın ve kendini onlara kaptırmışsın! Cennete ve Cehenneme inanmıyorsan, bari ölümü inkâr etme! Bu ni'met ve lezzetlerin hepsini senden alacaklar ve bunların ayrılık ateşi ile yanacaksın! Bunları istediğin kadar sev, istediğin kadar sıkı sarıl ki, ayrılık ateşi, sevgin kadar çok olur. O hâlde, yazıklar olsun sana ey nefsim!

Dünyâya niye sarılıyorsun? Bütün dünyâ senin olsa ve dünyâdaki insanların hepsi sana secde etse, az zaman sonra sen de, onlar da toprak olacaksınız!

İsimleriniz unutulacak, hatırlardan silinecek. Geçmiş pâdişâhları hatırlayan var mı? Hâlbuki sana dünyâdan az birşey vermişler. O da bozulmakta, değişmektedir. Bunlar için, sonsuz Cennet ni'metlerini feda ediyorsun. O hâlde, yazıklar olsun sana ey nefsim!

Bir kimse, kıymetli ve sonsuz dayanıklı bir mücevheri verip, bununla, kırık bir saksı satın alırsa, ona nasıl gülersin? İşte dünyâ, alınan saksı gibidir. Onu kırıldı bil ve ebedi cevheri, elinden çıktı bil ve sana pişmanlık ve azâb kaldı bil!

Bunlar ile ve bunlar gibi sözlerle, herkes nefsini azarlıyarak, kendi hakkını ödemeli ve nasihate, önce kendinden başlamalıdır! Allâhü teâlâ, doğru yolda gidenlere selâmet ihsân buyursun! Âmin.

**Dünyâyı tanımak:** Biliniz ki dünyâ, din ve âhıret yolunun konaklarından bir menzil. Yolcuları Allahü teâlâya götüren bir yol ve yolcuların azıklarını almaları için kurulmuş açık bir pazardır. Dünyâ ve âhıret iki hâlden ibârettir. Ölümden önce olup, ölüme çok yakın olana dünyâ, ölüm den sonra olana ise âhıret denir. Dünyâda bulunmaktan maksat arıirete hazırlanmak, azık toplamaktır. İnsana dünyâda iki şey lâzımdır: Biri; kalbi, öldüren şeylerden korumak ve kalbin gıdasını te'min etmektir. İkincisi; bedeni, helak edici şeylerden korumak ve gıdasını te'min etmektir. Kalbin gıdası ma'rifet, (Rabbini tanımak) ve muhabbettir. (Rabbini sevmektir). Herşeyin gıdası kendine (tabiatına) uygun olur. Kalbin helak olmasına sebep, Allahü teâlânın sevgisini bırakıp, başka şeylerin sevgisine dalmasıdır.

Bedeni, kalb için korumak lâzımdır. Beden fânidir, geçicidir. Kalb ise ölmez, kalıcıdır. Beden, kalb için hacıyı hacca götüren binek hayvanı, vâsıtası gibidir. Hacca gitmek için hacıya binek vâsıtası lâzım olduğu ve bu vâsıtaya ihtiyâcı olduğu kadar bakması, ilgilenmesi gerektiği gibi kalbi taşıyan bedenle de gerektiği kadar ilgilenmek, ona bakmak lâzımdır. Fakat insan bütün zamanı ona bakmaya ayırırsa, yolda binek hayvanının veya vâsıtasının bakımıyla oyalanıp, kafileden geri kalır ve helâk olur.

Kalbi taşıyan bedenin, beslenmek için yemeye, içmeye, giyinmeye, soğuk ve sıcaktan korunmak için barınacak bir yere, eve ihtiyâcı vardır. Böylece helak olmaktan kurtulur, işte dünyâda zaruri ihtiyaçları bunlardır. Hattâ dünyânın esâsı bunlardır. Kalbin gıdası ise ma'rifettir. Rabbini tanımasıdır.

Dünyâ üç şeyden ibarettir. Bunlar; bitki, mâden ve hayvan gibi yeryüzünde görülen şeylerdir. Toprak, mesken kurmak ve zirâat yaparak ondan, faydalanmak içindir. Mâdenler âlet yapmak için, hayvanlar ise binmek ve yemek içindir. Diğer ikisi de insanın bunlar ile kalbini ve bedenini meşgul etmesidir. Ya kalbi dünyâyı sevmek ve onu istemekle meşgul olur. Veya bedenini dünyâ işlerini yapmakla meşgul eder. Kalbin dünyâ işleriyle meşgul olması sebebiyle, kalbde helake sebep olan; hırs, bahillik, haset, adavet (düşmanlık) ve bunlar gibi kötü sıfatlar meydana gelir. Bedeni dünyâ ile meşgul eylemekten, kalbe de bir meşguliyet doğar, böylece aslını unutur ve tamamen dünyâya dalar.

Dünyânın aslı üç şeydir. Bunlar; yemek, giyinmek ve meskendir. İnsan için zaruri lâzım olan san’atlar da üç çeşittir. Bunlar zirâat, dokumacılık, marangozluktur. Bunların da kolları vardır. Ba'zı san'atlar bunlara hazırlık içindir. Ba'zısı da bunları tamamlar. Bu sebeple başka san'atlar da meydana gelmiştir. Böylece terzi, dokumacının, demircinin işini, demirci de onların diğer san'atlarda birbirlerinin işini yapmak için bir araya geldiler. Aralarındaki bu muamelelerde herbiri kendi hakkına razı olmadı. Diğerinin hakkına tecâvüz etmek istedi. Bu sebeble aralarında düşmanlık ortaya çıktı. Birbirlerine düşman olmaya başladılar.Bu durumda ise, üç şeye daha ihtiyaç hâsıl oldu. Bunlarda; saltanat, siyâset (îdâre) ve kadılık (hâkimlik) bir de fıkıh ilmidir.

İşte bu sebepler ile dünyâ meşgalesi çoğalıp, birbirine karıştı. İnsanlar bunlar arasında kendilerini kaybettiler. Bunların aslında yemek, giyinmek, mesken (barınmak) olmak üzere üç şeyden ibaret olduğunu anlayamadılar. Bu üç şey ise beden için lâzımdır. Beden de kalb için lâzımdır, kalbi taşımaktadır. Kalb, Allahü teâlâyı tanımak, bilmek için lâzımdır. O hâlde kendini ve Rabbini unutanlar, yolda oyalanıp kalarak, gideceği yeri unutan kimseye benzer.

Dünyâ ve hakikati bunlardır. Her kim dünyâda yolculuğa (âhırete) hazırlanmazsa, gözünü âhırete çevirmez ve dünyâ ile ihtiyâcından fazla meşgul olursa, dünyâyı tanımamış olur. Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Dünyâ, Hârût ve Mârut’tan daha büyük büyücüdür. Ondan sakınınız."*** Dünyâ insanı

çeşitli yönlerden aldatır. Bu hilelerinden bir kısmı şunlardır:

1. Dünyâ kendini sana devamlı kalacak gibi gösterir. Hâlbuki her gün yok olmaya yaklaşır. Fakat gayet yavaş ve derece derece hareket eder.

2. Dünyânın bir hilesi de, kendini sana veriyor göstermesi, seni kendine âşık etmesidir. Hâlbuki sonra sana aniden düşman kesilir.

3. Bir hîlesi de, dışını süsleyip, belâ ve mihnetleri örtmesidir. Dışına bakan câhilleri aldatmasıdır.

4. Bir kimse, ezel ile ebed arasındaki birkaç günlük kısa ömrünü düşünürse, dünyânın geçip gidilen bir yol olduğunu görür. Birinci konak beşik, son konağın mezar ve birinci konak ile son konak arasında kaç konak bulunduğunu anlar. Her yıl bir konak, her ay kısa bir mesafe, hergün bundan daha kısa bir mesafe ve her nefes bir adım gibidir. İnsan ise durmadan yürüyor. Ölüme kiminin çok, kiminin az zamanı kalmıştır. İnsan ise, dünyâda devamlı kalacakmış gibi gamsız ve düşüncesiz oturmaktadır.

5. Dünyâya lâzım olduğundan fazla dalanlar, lezzetlere dalıp âhırette sıkıntı çekerler, rezalete düşerler. Dünyalığı çok olanlar ölürken, dünyalığı az olanlardan daha çok ayrılık elemi çekerler. Bu elem, ölmekle de sona ermez.

6.İnsanın dünyâ işlerinden karşılaştığı şeyler kendine az gözükür. Bunlarla meşguliyetin uzun sürmeyeceğini zanneder. Hâlbuki yüz tane meşgaleden biri ortaya çıkar ve ömrü o işte geçer. Îsâ aleyhisselâm buyurdu

ki: "Dünyâyı isteyen, deniz suyunu içene benzer, içtikçe hararet basar daha çok susar, içe içe nihayet ölür. Fakat susuzluğu harâreti eksilmez."

7.Dünyâ bir misafirhane gibidir. Orada kendilerine ikram edilenler, ikram edilen şeyleri yer, eşyalara göz dikmez, misafirliği bitince de ayrılıp gider. Eşyalara göz dikip onlan alanlar ise, ayrılacakları sırada aldıkları eşyalar ellerinden geri alınınca üzülür, canı sıkılır ve feryâd ederler. İşte dünyâ da, böyle yolcuların azıklarını bedava alacakları, fakat içeride olan eşyâları tama'kârlık ederek almayacakları bir misafirhanedir.

8. Dünyâya düşkün olanlar, dünyâ işleri ile lâzım olduğundan fazla meşgul olup, âhıreti unutanlar; bir gemide bulunup, gemi bir adaya yanaşınca ihtiyaçlarını gidermek için karaya çıkanlar gibidir. Kaptan, hiç kimse fazla kalmasın, hemen ihtiyâcmı giderip gemiye binsin der. Akıllı olanlar ihtiyâcını giderip hemen gemiye biner. Gemide daha rahat yer tutarlar. Bir kısmı ise, adanın güzelliğine dalıp onu seyre dalarlar. Oradaki çiçeklere, tatlı tatlı öten kuşlara, bülbüllere, etrafın güzelliğine bakıp kalırlar. Geri dönünce gemide rahat bir yer bulamazlar, karanlık bir yerde otururlar. Orada sıkıntı çekerler. Başka bir grup ise, yalnız seyretmekle kalmayıp, çiçekleri, süslü ve güzel çakıl taşlarını toplarlar. Yanlarına alıp, gemiye götürürler, yer bulamayıp, dar bir yere sıkışırlar. Topladıklarını da omuzlarına alırlar Bir müddet sonra, topladıkları o güzel renkli çiçekler solar, kararıp, çürür. Onlardan kötü kokular yayılmaya başlar. Atacak yer bulamazlar.

Topladıklarına pişman olurlar. Onların yükünü ve sıkıntısını çekerler. Bir başka grup ise, indikleri adanın güzelliğine şaşar ve öyle dalarlarki, gemiyi unuturlar. Kaptanın sesini duymazlar. Gemiyi kaçırıp, adada kalırlar. Nihayet bir kısmı açlıktan ölür. Bir kısmını da yırtıcı hayvanlar öldürür. Bunlardan birinci grup takva sahibi mü'minlere benzer. İkinci ve üçüncü grup âsîler, isyankârlar gibidir. Îmânın aslını korudular, fakat dünyâdan el çekmediler. Bir kısmı fakirlikten pay aldı. Bir kısmı çok şey toplayıp, yükü ağır oldu. Son grup ise kâfirlere benzer. Çünkü kendilerini, Allahü teâlâyı ve âhıreti unuttular. Bütün varlıklarını dünyâya verdiler. Nahl sûresi 107. âyet-i kerimede meâlen; ***"Dünyâ hayâtını âhıret üzerine tercih edip sevmişlerdir"*** buyuruldu.

**Ölümü hatırlamak:** Bütün işlerin sonunun ölüm, duracağı yerin mezar, kendisine gelenlerin Münker ve Nekir, ebedî kalacağı yerin, Cennet veya Cehennemden biri olduğunu bilen bir kimse için, ölümü düşünmekten daha mühim, ölüm için azık toplama çâresinden daha yüksek bir tedbir olamaz. Bunu yapanlar ancak akıllı olanlardır. Nitekim Resûlullah (s.a.v.): ***"Akıllı şu kimsedir ki, nefsini emre uydurur ve ölümden sonrası için amel işler, hazırlık yapar"*** buyurdu, ölümü hatırlayan bir kimse, bunun için azık toplamakla elbette meşgul olur. Kabrini Cennet bahçelerinden bir bahçe bulur, ölümü unutup bütün maksadı dünyâ olan, âhıret azığını aklına bile getirmeyenin mezarı, Cehennem çukurlarından bir çukur olur. Bunun için

ölümü hatırlamak büyük fazîlettir. Peygamber efendimiz (s.a.v.): ***"Ey dünyâ lezzetlerine dalmış olanlar, bütün lezzetlerin yağma edildiği, yok edildiği zamanı düşünün"*** buyurdu. Ve yine buyurdu: ***"Ölüm hakkında sizin bildiklerinizi koyun ve sığırlar bilse idi, hiçbir zaman yağlı et yiyemezdiniz."*** Âişe (r.anhâ): "Yâ Resûlallah, bir kimse şehidler derecesinde olabilir mi?" diye sorunca: ***"Evet, günde yirmi defa ölümü hatırlayan kimse şehidler derecesinde olur"*** buyurdu. Peygamber efendimiz (s.a.v.) yüksek sesle gülen insanlar gördü. Buyurdu ki: ***"Bu toplantınızı bütün lezzetleri bozan ile karıştırınız."*** "O nedir?" dediklerinde: ***"Ölümdür"*** buyurdu. Enes (r.a.) anlattı: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Ölümü çok hatırla, seni dünyâda zâhid yapar, günâhlarına keffâret olur."*** Ve yine buyurdu: ***"İnsanlara nasihat için ölüm kâfidir."*** Eshâb-ı kirâm (aleyhimürrıdvân) bir kimseyi çok övdüler. Resûlullah (s.a.v.) ***"Kalbinde ölüm için ne vardır?"*** buyurdu. Ölümden bahsettiğini duymadık dediler. ***"O hâlde sandığınız gibi değildir"*** buyurdu. İbn-i Ömer (r.a.) anlattı: Resûlullah'ın (s.a.v.) yanında idim. Huzurunda on kişi daha vardı. Ensârdan biri, "İnsanların en akıllısı ve en kerîmi kimdir?" diye sordu. ***"Ölümü çok hatırlayan ve âhıret için azık toplamakta çok acele edenlerdir. Dünyânın şerefini, âhıretin keremini götüren akıllılar onlardır"*** buyurdu. İbrâhim-i Teymî buyurdu ki: Dünyâ rahatını kalbimden kaldıran iki şeydir: Ölümü

hatırlamak ve Allahü teâlânın huzurunda korkulu durmak. Ömer bin Abdülazîz her gece âlimleri etrafına toplar, ölümü ve kıyameti bildiren sözler konuşulurdu. O kadar ağlarlardı ki, sanki evlerinden cenaze çıkmış gibi olurlardı. Hasen-i Basrî oturur oturmaz ölümden, âhıretten ve Cehennemden konuşurdu. Bir kadın hazret-i Âişe'nin (r.anhâ) yanında kalbinin sertliğinden şikâyet etti. Ölümü çok hatırla, kalbin yumuşar buyurdu. Buyurduğu gibi yaptı, kalbindeki kasvet ve sertlik gitti. Gelip teşekkür eyledi. Rebi' bin Heysem evinde bir mezar kazmıştı. Kalbinde dâima ölümü tutmak için günde birkaç defa orada uyurdu. Bir saat ölümü unutsam kalbim kararıyor, derdi. Ömer bin Abdülazîz bir kimseye ölümü çok hatırla; sıkıntıda isen kalbin rahatlar, ni'mette isen ondan zevk almazsın, buyurdu. Ebû Süleymân Dârânî buyurdu ki: Ümm-i Harun'a, ölümü seviyor musun, dedim. Hayır dedi. Niçin? dedim. Eğer bir kimseye âsî olsam onu görmek istemem. Ya, bu kadar isyanım ve günâhım ile Allahü teâlâyı nasıl görmek isterim? dedi.

Ölümü hatırlamak üç şekilde olur. Birincisi, dünyâ ile meşgul olan gafilin hatırlamasıdır. Ölümü hatırlar, fakat kendisini dünyâ arzularından alacak diye onu sevmez. Bunun için ölümü kötüler ve bu kötü iş başımıza gelecek. Yazık ki bu dünyâ ve bu güzelliği böyle kalacaktır, der. Ölümü bu şekilde hatırlaması kendisini Allahü teâlâdan uzaklaştırır; fakat dünyâ kendisine sıkıntılı gelir ve dünyâdan nefret ederse faydasız değildir. İkincisi, tövbe edenlerin ölümü hatırlamasıdır.

Daha çok korkmak için ölümü hatırlar, tövbesini bozmaz ve geçmişte kaçırmış olduğu fırsatları telâfi eder, çok şükür etmeye gayret eder. Bunun sevabı büyüktür. Tövbe eden kimse, ölümü kötü görmez. Erken ölmeyi de sevmez. Çünkü ölüme hazırlık yapmadan gitmek istemez, ölümü böyle istememek zararlı değildir. Üçüncüsü, âriflerin ölümü hatırlamasıdır. Onların hatırlaması, öldükten sonra Allahü teâlâya kavuşmak içindir. Seven, sevdiğinin va'dini, sözünü unutmaz. Dâima O'nu gözetir. Hattâ seve seve ölmek ister. Nitekim Huzeyfe (r.a.) ölürken buyurdu ki: "Dost geldi ve tam zamanında geldi. Yâ Rabbî, fakirliği zenginlikten, hastalığı sıhhatten, ölümü yaşamaktan çok sevdiğimi biliyorsun, ölümümü kolay eyle ki, seni görmekle rahat edeyim." Bu derecelerin ötesinde, bundan daha büyük derece vardır. Ölümü istemez de, kötü görmez de, ne erken gelmesini, ne de geç gelmesini ister. O, Allahü teâlânın hükmünü hepsinden çok sever. Kendi tasarruf ve arzularına kıymet vermez. Rızâ ve teslim makamına ulaşmıştır. Bunun ele geçmesi, ölümü hatırlayıp çok zaman ölümü düşünmediği zamandır. Çünkü kendisi zâten bu dünyâda O'nun müşâhedesindedir. Kalbi her ân O'nu zikretmektedir. Ölüm ve hayat onun için birdir. Çünkü her nerede olursa olsun, Allahü teâlânın zikrine ve sevgisine dalmıştır.

Ölüm büyük bir iştir ve büyük bir tehlikedir. İnsanlar bunu bilmiyorlar. Hatırlasalar da kalblerine fazla te'sir etmiyor. Çünkü kalbleri dünyâ meşgalesine öyle

dalmıştır ki, kalblerinde başka bir şeye yer kalmamıştır. Bunun için zikir ve tesbihten de lezzet almazlar. Bundan kurtuluş çâresi, yalnız bir yere çekilmek ve bir saat kadar kalbini dünyâ meşgalelerinden uzak tutmaktır. Nitekim ıssız sahralarda dolaşan bir kimse, başkalarından kendisine bir yardım geleceğini düşünmez, başının çâresine bakar, önceden tedbir alır. İşte yalnız bir yerde oturup, kendi kendine demelidir ki: ölüm yaklaştı, belki bugün gelir. Eğer sana bilmediğin karanlık bir dehlize gir deseler, içerisinde kuyu var mı? Yoksa köpeğe rastlar mıyım veya ne var ne yok bilmiyorum? deyip dizlerinin bağı çözülür. Ölümden sonraki işin, mezardaki korkulu hâlinin bundan aşağı olmadığı, gün gibi meydandadır. Bunu düşünmemek ne biçim bir cesarettir. Bunun en güzel çâresi, ölen arkadaşlarına bakmak, onları düşünmektir. Onları hatırlayıp dünyâda her birinin mevkisini, işlerini, sıkıntılarını, neş'elerini dünyâda neye kavuştuklarını, ölümü nasıl unuttuklarını ve beklemedikleri bir zamanda, âhıret için ellerinde azık yokken ölümün gelip onları götürdüğünü düşün! Şimdi mezardaki şekillerin nasıl olduğunu, a'zâlarının birbirinden nasıl ayrıldığını, etlerini, derilerini, gözlerini ve dillerini böceklerin, kurtların nasıl yediğini, onlar bu hâlde iken, vârislerinin mallarını taksim edip rahat rahat nasıl yediğini, hanımının seni unutup başka koca aradığını, göz önüne getir! Sonra teker teker bütün arkadaşlarını düşün, seyretmekten, gülmekten, gafletten ve onların meşguliyetinden vazgeç! Onlar bu hâlde yirmi seneden

fazla kalmadılar ve bunlar için çok sıkıntılar çektiler. Kefeni dokunurken, yıkanırken haberleri yoktu, düşünmelidir. Sonra yine kendi kendine demelidir ki, sen de onlar gibisin, gafletin, hırsın, ahmaklığın, onların gafleti, hırsı, ahmaklığı gibidir. Halbuki sana, onların senden önce gitmesiyle ibret alıp kurtulmak saâdeti verildi. "Ne bahtiyardır o kimse ki, bir başkasını ona nasîhata gönderirler" buyuruldu.

Böylece elini, ayağını, parmaklarını, gözünü, dilini düşünmeli, birbirinden ayrılacaklarını, böceklere, kurtlara yem olacaklarını göz önüne getirmeli. Mezarda pis kokulu bir leş, çürümüş, birbirinden ayrılmış bir yığın olduğunu hatırlamalıdır. Bu ve bunun gibi sözleri her gün bir saat kendisine söylemelidir. Belki böylece kalbi ölüme karşı uyanık olur. Çünkü zahiren hatırlamak kalbe te'sir etmez. Nitekim insanoğlu her zaman cenazelerin götürüldüğünü görüyor, ölümü uzaktan seyrediyor ve dâima ölümü böyle seyredeceğini sanıyor. Bir defa kendini ölü görmedi ve görmüyor. Böyle görmek aklına bile gelmiyor. Bunun için Peygamber efendimiz (s.a.v.) Eshâbına hitâb edip: ***"Doğru söyleyin, bizim üzerimize bu ölümü yazmadılar mı? Doğru söyleyin, götürülen bu cenazeler çabuk dönen misafir midirler? Onları toprağa koyarız, miraslarını yeriz, kendimizin onlar gibi olacağımızı aklımua getirmeyiz"*** buyurdu. **Ö**lümü hatırlamamanın en büyük sebebi tûl-i emeldir (uzun emellere kapılmaktır). Bütün kötülüklerin başı budur.

Kalbinden çok yasayacağını, hayatta çok kalacağını düşünen kimse öleceğini düşünmez, öbür dünyâ için bir iş yapmaz. O kendi kendine der ki, önümüzde daha çok zaman var, istediğin zaman yaparsın. Şimdi rahatına bak. Ölümü yakın gören ise, her ân onun hazırlığı ile meşgul olur. Bu, bütün saâdetlerin başıdır. Resûlullah (s.a.v.) Abdullah bin Ömer'e (r.anhümâ) buyurdu ki: ***"Sabahleyin kalkınca kendine akşama kadar yaşayacağım deme. Sağ iken ölüm için hazırlık yap. Sağlam iken hastalık için hazırlık yap, çünkü yarın Allahü teâlânın katında isminin ne olacağını*** (Cennetlik mi, Cehennemlik mi olacağını) ***bilemezsin!"*** Yine buyurdu: ***"İki hasletten korktuğum kadar sizin için hiçbir şeyden korkmam: Arzularınıza uymanız ve uzun yaşamak ümidinde bulunmanız."*** Üsâme (r.a.) bir ay sonra vermek üzere birşey ödünç aldı. Resûlullah (s.a.v.) ***"Üsâme'ye şaşılır ki, bir ay sonra vermek üzere birşey satın aldı. Bu kadar uzun zaman yaşayacağı ümidindedir. Nefsim yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemin ederim ki, gözlerimi kapayacağım zaman, göz kapaklarımın birbirine gelmeden ve gözümü açacağım zaman, göz kapaklarımın birbirinden ayrılmadan öleceğimi sanıyorum. Ağzıma koyduğum bir lokmanın ölüm sebebiyle boğazımda kalmayacağını bir kere düşünmemiş değilim"*** buyurdu. Sonra buyurdu: ***"Ey insanlar! Aklınız varsa kendinizi ölü kabul ediniz. Nefsim yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemin ederim ki,***

***sizin için va'dolunan elbette gelecektir. Ondan kurtulamazsınız."*** Resûlullah (s.a.v.) küçük abdest bozunca arkasından hemen teyemmüm ederdi Su yakındır dediklerinde: ***"O zamana kadar yaşayacağımı bilmiyorum"*** buyurdu. Abdullah ibni Mes'ûd (r.a.) diyor ki: Resûlullah (s.a.v.) bir kare çizdi. İçerisinde doğru bir çizgi, her iki tarafında, balık sırtı gibi girintili çıkıntılı küçük çizgiler çizdi ve buyurdu ki: ***"Bu karenin içerisindeki bir insandır. Etrafında bulunan bu kare eceldir. Onu kuşatmıştır, ondan kurtulamaz. İki tarafındaki küçük çizgiler yolundaki âfet ve belâlardır. Birinden kurtulursa, diğerinden kurtulamaz. Sonra düşer, bu düşüş ölüm düşüşüdür. Karenin dış çizgisi onun emel ve ümitleridir. Dâima Allahü teâlanın ilminde, ölümünden sonra olacak işleri düşünür."*** Yine buyurdu: ***"İnsan her gün biraz daha ihtiyarlıyor, fakat iki şeyi gençleşiyor: Mal hırsı ve yaşamak arzusu."*** Rivayet edildi ki: Îsâ aleyhisselâm bir ihtiyar gördü, elinde sabanı, tarlada çalışıyordu. Yâ Rabbî, onun kalbinden emeli çıkar, diye duâ etti. Saban elinden düştü ve uyudu. Bir müddet geçince: Yâ Rabbî emelini ona ver, dedi. İhtiyar, kalkıp işine devam etti. İsâ aleyhisselâm, hayrola ne oldu, buyurdu. İhtiyar, kalbime geldi ki, niçin böyle çalışırsın? İhtiyarladın, bugün yarın öleceksin, sabanı bıraktım. Sonra yine kalbime geldi ki, ölünceye kadar yemek lâzımdır. Tekrar kalktım. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Cennete gitmek ister misiniz?"*** İsteriz dediler. ***"Kısa emelli***

***olun, ölümü dâima göz önüne getirin ve Allahü teâlâdan nasıl haya edilecek ise öyle haya ediniz."***
Rey şehrinden bir ihtiyar, bir kimseye mektup yazdı ve dedi ki: "Dünyâ Rü'yâ dır, âhıret uyanıklıktır. Arada ölüm vardır. Bizim içinde bulunduğumuz hâl, dağınık boş rü'yâlardır vesselam."

İnsanın kalbinden çok yaşamayı geçirmesi iki sebepledir. Biri cahillik, ikincisi dünyâ sevgisidir. Dünyâ sevgisi gâlib olunca, ölüm sevdiği şeyi ondan alır. Bunun için ölmeyi sevmez. Kendine uygun bulmaz. İnsan kendine uygun bulmadığı şeyi, kendinden uzaklaştırmak ister. Kendini yemeye, içmeye, eğlenmeye ve oyuna verir. Hepsi kendi kalbinde, kendi arzusuna uygun bir şekil alır. Böylece dâima yaşamak, para sahibi olmak, hanımını, çocuklarını ve dünyalık elde etme sebeplerini aklından geçirir. Hepsinin yerinde olmasını ister. Bu arzularına aykırı olan ölümü unutur. Hatırına gelse de, yarın yaparım der ve: Önümüzde çok zaman var, ölüm için hazırlık da yapılır, düşünür. Yaşı ilerledikçe biraz daha sabret, ihtiyarlayınca yaparsın der. İhtiyarlayınca şu binaları da yapayım, bu çocukların da ihtiyaçlarını te'min edeyim, onları kimseye muhtaç etmiyeyim. Kalbimin geçim sıkıntısından kurtulması için şu tarlalarımı da sulayayım. Ancak bundan sonra ibâdetten lezzet alırım, der. Bunun gibi dâima te'hir eder. Her meşguliyetten on meşguliyet doğar. O ahmak, dünyâdan asla kurtulamayacağını bilmez; boş vakit bulacağını sanır, böylece her gün te'hir eder. Nihayet ölüm gelir, hasret

ve üzüntüyle gider. Bunun içindir ki, Cehennemde bağıranların çoğu bu te'hir edenlerdir. Bunun esâsı dünyâ sevgisidir. Ve ölümü hatırlamamaktır. Nitekim Resûlullah (s.a.v.) buyurdu. ***"Kimi ve neyi seversen sev birgün ayrılacaksın."***

Cahillik şöyledir ki, gençliğine güvenir ve şunu bilmez ki, ihtiyarlayıp ölünceye kadar binlerce çocuk ve gençler ölüyor. Şehirde ihtiyarların sayısı pek az oluyor. Çünkü çoğu ihtiyârlamadan ölüyor. Diğer bir sebebi de vücûdu sağlam iken aniden gelen ölümü uzak görür. Aniden gelen ölümün, nâdir olduğunu bilse de, hastalığın aniden geldiğinin nâdir olmadığını bilmez. Çünkü bütün hastalıklar aniden gelir. Hastalık gelince hastalığa bağlı ölüm nâdir sayılmaz. O hâlde dâima ölümü güneş gibi göz önünde tutmak lâzımdır. Önüne bir bulut getirip dâima gölgede kalmamalıdır.

Tûl-i emelden (Zevk ve sefa sürmek için çok yaşamayı istemekten) kurtulmanın çâresi, sebeplerini gidermektir. Sebepleri anlaşıldı. O hâlde bunları gidermeye uğraşmalıdır. Dünyâ sevgisinden kurtulmanın çâresini, dünyâ sevgisi kısmında anlattık. Velhâsıl dünyâyı bilen, dünyâyı tanıyan onu sevmez. Çünkü lezzetlerinin birkaç günlük olduğunu, ölümle elden çıkacağını bilir. İçinde yaşadığı zamana bakınca, bulanık ve sıkıntılı olduğunu, hiç kimsenin bunlardan kurtulmadığını anlar. Âhıretin uzunluğunu, ömrünün kısalığını düşünen kimse, âhıreti verip dünyâyı satın almanın, rü'yâdaki bir gümüşü, uyanıklıktaki altından çok sevmesi gibidir. Çünkü dünyâ rü'yâ gibidir. Hadîs-i

şerifte: ***"İnsanlar uykudadır, ölünce uyanırlar"*** buyuruldu. Cahilliği gidermenin çâresi, temiz düşünmek ve hakîkî ma'rifetle olur. Bu da ölümün kendi elinde olmadığını bilmek, ne zaman geleceğini bilmediğini düşünmek, gençliğine ve diğer şeylere güvenmemekle elde edilir.

İnsanlar tûl-i emelde farklıdırlar. Ba'zısı devamlı dünyâda kalmak ister. Nitekim Allahü teâlâ meâlen; ***"Onlardan biri bin sene yaşasaydım ne olurdu der"*** buyurdu (Bekara-96). Ba'zısı ihtiyârlayıncaya kadar yaşamak ister, ba'zısı da bir seneden fazla yaşamayı düşünmez, bir sene sonrası için hazırlıkta bulunmaz. Ba'zısı da bir günden fazla yaşamayı ümîd etmez, ertesi günü aklına getirmez. Nitekim Îsâ aleyhisselâm buyurdu: "Yarınki gün için üzülmeyin. Yaşarsanız rızkınız da devam eder. Yaşamazsanız yarınki gün için niye üzülmüş olacaksınız.?" Ba'zısı da bir saatten, bir ândan fazlasını düşünmez. Nitekim Resûlullah (s.a.v.) küçük abdest bozunca, suyun yanına gidinceye kadar yaşayıp yaşamayacağına bilmem buyurup, teyemmüm eylerdi. Ba'zısı da ölümü dâima gözünün önünde bulundurur, hiç unutmaz. Nitekim Resûlulîah (s.a.v.) Muâz bin Cebel'e (r.a.) imânın hakikatini sorduğu zaman, bir adımımı atınca, diğerini atacağımı düşünemiyorum, dedi.

Velhâsıl insanlar tûl-i emelde farklıdırlar. Bir ay yaşamak isteyen, kırk gün yaşamak istiyenden daha fazîletlidir. Bunun te'siri işlerinde belli olur. Bir kimsenin uzakta iki kardeşi olsa, biri bir aya kadar, diğeri de bir

seneye kadar gelecek olsa, önce bir ay sonra gelecek olan kardeşi için hazırlık yapıp, diğerini te'hir eder. Herkes kendini kısa emelli sanır. Kısa emelli olmanın alâmeti, amel etmeye başlamak, bunun için çok acele etmek ve kendisine verilen bir nefeslik zamanın kıymetini bilmekle olur. Nitekim Resûlulîah (s.a.v.): ***"Beş şeyden evvel, beş şeyin kıymetini biliniz: İhtiyarlamadan önce gençliğin, hasta olmadan önce sıhhatin, fakir olmadan önce zenginliğin, meşguliyetten önce boş zamanın ve ölmeden önce hayâtın kıymetini biliniz"*** buyurdu. Yine buyurdu: ***"İki ni'met vardır ki, insanların çoğu bunda aldanmıştır: Sıhhat ve boş zaman."*** Peygamber efendimiz (s.av.) Eshâbında gaflet eseri görseydi, aralarında: ***"Ölüm geldi ve götürdü, kimini şakî, kimini sa'îd"*** diye söylettirirdi. Huzeyfe (r.a.) diyor ki: Hiç birgün yoktu ki, sabahleyin bir kimse yüksek sesle bağırıp: "Ey insanlar, göç için hazırlanın" dememiş olsun. Ebû Mûsâ el-Eş'ari, ömrünün sonunda çok mücâhede eyledi. Biraz daha az yapsanız ne olur? dediklerinde: Yarış atları bütün gayretlerini sahanın sonunda gösterirler. Bu zaman, benim ömür meydanımın sonudur. Çünkü ölüm yaklaştı. Bu gayret ve çalışmamdan kat'iyyen dönmem buyurdu.

**Can çekişme hâli:** Bir kimsenin önünde sekerât-ı mevtten ve can vermenin şiddetinden başka birşey olmasa, aklı varsa, onun korkusundan, dünyâda hiçbir şeyden lezzet almaması gerekirdi. Zîrâ, bir haydudun kapısından içeri gireceğini ve kendisini bir topuz ile

vurup öldüreceğini düşünse, bunun korkusundan yemek ve uyumaktan lezzet alamaz. Belki yemeye iştahı olmaz, uyumak istese uykusu gelmez. Melek-ül-mevtin (can alıcı meleğin) gelmesi ve canını alması yakındır. Bu ise haydudların topuzlarından daha korkunç ve müdhiştir. Fakat gelmeyince bunu anlamaz. Can verme acısı şöyledir ki, bütün büyükler söz birliğiyle buyuruyorlar: Bir kimseyi kılıçla parçalamaktan veya vücûdunu ortadan ikiye bölmekten daha zor ve şiddetlidir. Yaranın acımasının sebebi, yara olan yerden ruhun haberi olmasıdır. Kılıç darbelerinin yara yanında ruha ne derece ızdırap vereceği açıkça anlaşılmaktadır. Ateşin acısının çok olması, bütün parçalara sirayet etmesindendir. Canın çıkması öyle bir acıdır ki, ruhun kendinde meydana geliyor ve bütün varlığına işliyor. Can verenin o ânda susması, dayanamadığı, takati olmadığı içindir. Çünkü onun şiddetinden dil söylemez olur. Akıl kendini kaybeder, fakat bunu tadan bilir. Veyahut tatmadan önce peygamberlik nuru ile gören bilir. Nitekim Îsâ aleyhisselâm buyurdu ki: Ey havariler, duâ ediniz. Allahü teâlâ can vermemi kolaylaştırsın. Ölümden o kadar korkuyorum ki, korkumdan öleceğim. Peygamber efendimiz (s.a.v.) mübarek ruhunu teslim ederken: ***"Yâ Rabbî, can vermenin şiddetini Muhammed'e*** (aleyhisselâm) ***kolay eyle"*** diye duâ etti. Âişe (r.anhâ) buyuruyor ki: Can çıkmanın kolay olacağına ümidim yoktur. Çünkü Resûlullahın (s.a.v.) nasıl zor can verdiğini gördüm. O zaman buyurdu ki: ***"Bu can,***

***kemikler ve sinirlerimin arasından çekilip çıkıyor. Yâ Rabbî, bu elemi bana kolay eyle."***

Resûlullah (s.a.v.) ölüm acısını anlatırdı ve buyururdu ki: ***"Ölüm acısı, herbiri insanı öldüren üçyüz kılıç darbesi gibidir."*** Yine buyurdu: ***"Ölümlerin en kolayı, yünün içerisinden çekilen dikenler gibi olup, onun gibi kolaylıkla çıkmaz."*** Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hastanın yanma gitti. Hasta ölüm hâlinde idi: ***"Ne hâlde olduğunu ben bilirim. Bedeninde hiçbir damar yoktur ki, ayrı bir acı içerisinde olmasın"*** buyurdu. Ali (r.a.), "Düşmanlarla ölünceye kadar harbediniz. Bin kılıç darbesi, bana can çıkmaktan daha kolaydır" buyurdu. Benî-Îsrâil peygamberlerinden birkaçı bir kabristana gittiler, ölülerden birinin dirilmesi için Allahü teâlâya duâ eylediler. Birisi dirilip kalktı ve: Ey insanlar, benden ne istiyorsunuz! Öleli elli sene oldu, hâlâ can verme acısını unutmadım! dedi. Rivayet edildi ki, bir mü'minin kendi ameli ile kavuştuğu derecelerin üstünde kavuşmadığı dereceler vardır. Canının zor çıkması, bu derecelere kavuşmasına sebep olur. İyilik yapmış olan bir kâfirin, hiç bir alacağı kalmasın diye, canının alınması kolay olur. Haberde bildirildi ki: Mûsâ aleyhisselâm vefât ederken Allahü teâlâ, ölümü kendinde nasıl buluyorsun? dedi. Diri diri kebâb edilen bir kuş gibi, ne uçabilir, ne de ölebilir. Çok dikenli bir dalı bir kimsenin elbisesinin içerisine soksalar ve her bir diken bir damara takılsa ve kuvvetli bir kimse o dikeni çekse, ölürken can vermek buna benzer, dedi.

**Can verme acısı:** ölüm acısından önce üç korkunç musibet vardır. Birincisi, can alıcı meleği görmesidir. Hadîs-i şerifte buyuruldu ki: ***"İbrâhim aleyhisselâm can alıcı meleğe, günahkârların canını aldığın şekilde seni görmek isterim, deyince, melek: Dayanamazsın, dedi. Olsun istiyorum, dedi. Kendini o surette gösterdi: Siyah yüzlü, tüyleri diken diken, siyah elbiseler giymiş, burnundan ve ağzından ateşler çıkıyordu. İbrâhim aleyhisselâm kendinden geçip, düştü. Kendine gelince meleği kendi şeklinde gördü ve ey can alıcı melek, bir günahkâr senin bu şeklini gördükten sonra birşey görmese ona yeter! dedi."*** İyi amel işleyen, Allahü teâlâya itaat eden kullar için bu korku yoktur. O meleği, en güzel bir şekilde görürler. Onun güzel yüzüne bakmaktan başka rahatlık bilmezler.

Süleymân aleyhisselâm can alıcı meleğe, insanlar arasında neden aynı davranmıyorsun? Birini çabuk götürüyor, diğerini bekletiyorsun, deyince: Bu benim elimde değildir. Hepsi için elime ayrı, ayrı bir sahife veriliyor. Emrolunduğum gibi yapıyorum, dedi. Veheb bin Menbe diyor ki: Pâdişâhın biri birgün ata binmek istedi, elbise giyecekti. Yüz çeşit elbise getirdiler, hiç birini beğenmedi. İçlerinden en iyisini giydi. Birkaç at getirdiler, en güzeline bindi. Arkasında bir süvari birliği ile dışarı çıktı. Kibrinden, gururundan kimseye bakmıyordu. Can alıcı melek bir fakîr şeklinde, yırtık elbiselerle önüne çıktı, selâm verdi, selâmını almadı. Atının dizginlerini tuttu. Elini çek, ne yaptığını bilmez bir

deli misin? dedi. Benim bir işim var, dedi. Bekle attan ineyim, dedi. Hayır şu ânda, dedi. Peki söyle bakalım, dedi. Ağzını kulağına yaklaştırdı ve ben can alıcı meleğim. Şu ânda canını almak için geldim, dedi. Pâdişâhın rengi attı! Müsâade et eve gideyim; karıma, çocuklarıma veda edeyim dedi. Mühlet vermedi, hemen canını aldı. Pâdişâh attan düştü. Melek-ül-mevt (can alıcı melek) oradan gitti. Bir mü'min gördü, sana bir sözüm var, dedi. Nedir? diye sordu. Ben Melek-ül-mevt'im, dedi. Hoş geldin, geç mi kaldın? Senin yolunu gözlüyordum, bana gelenler içerisinde senden çok sevdiğim yoktur. Hemen canımı al, dedi. Önce işini bitir buyurdu. Benim Allahü teâlâya kavuşmaktan başka mühim hiçbir işim yoktur. Şimdi istediğin gibi canımı al, dedi. Amma bekle abdest alayım, namaza durayım, başım secdede iken canımı al, dedi. Melek de dediği gibi yaptı. Veheb bin Menbe buyurdu ki: Şân ve şöhret sahibi meşhur bir pâdişâh vardı. Melek-ül-mevt canını alıp, göğe çıkınca melekler kendisine: Can alırken kimseye acıdığın oldu mu? dediler. Dedi ki, çölde bir kadın hâmile idi. Çocuk doğurdu, bana annesinin canını almam emredildi. Annesinin canını aldım. Çocuğu öylece bıraktım. Annesinin garibliğine ve o çocuğun yalnız kalıp zayi olmasına acıdım. Bu pâdişâhı gördün mü, yeryüzünde onun gibi kimse yoktu, dediler. Gördüm, dedi. İşte o, sahrada bıraktığın çocuk idi, dediler. Her şeyden münezzeh olan Allahü teâlâ çok lutfedicidir, dilediğini yapar, dedi. Hadîsi şerifte bildirildi ki: ***"Şa'bân ayının onbeşinci gecesi*** (berât gecesi)

***Melek-ül-mevt'in eline bir defter verilir. O sene içerisinde öleceklerin isimleri orada yazılmıştır. Kimi ibâdet eder, kimi evlenir, kimi kavga eder; halbuki, isimleri ölüler defterine geçmiştir."*** A'meş diyor ki: Melek-ül-mevt, Süleymân aleyhisselâmın yanına geldi. Acele ile hizmetçilerinden birine baktı. Dışarı çıkınca o hizmetçi, bu adam kimdir ki dikkatli dikkatli bana baktı? diye sordu. Melek-ül-mevt'tir (can alıcı melektir), buyurdu. Belki de benim canımı alacak, rüzgâra emret, beni Hindistan'a götürsün. O buraya gelince beni bulamasın, dedi. Süleymân aleyhisselâm dediğini yaptı. Melek geri gelince, Süleymân aleyhisselâm benim o hizmetçime dikkatli dikkatli bakmanızın sebebi ne idi? diye sordu. Bana şu ânda onun canını Hindistan'da alacaksın, dediler. O burada duruyordu, dedi. Bir ânda Hindistan'a nasıl gidecek, dedim? Oraya gidince onu orada buldum. Hayret ettim. Bu hikâyeyi anlatmamızın sebebi, can alıcı meleği görmekten kurtuluş olmadığını bildirmektir.

İkincisi, herkese gösterilen iki meleği görmektir. Hadîsi şerifte geldi ki, ölümün sonunda iki melek de ona görünür. Eğer mutî ise ona: Allahü teâlâ sana iyi karşılıklar versin, bizim yanımızda çok iyi ameller işledin, bizi rahata kavuşturdun, derler. Eğer âsî ise: Allah, sana iyilik vermesin, bizim yanımızda çok kötülük ve günah işledin derler, bu ânda ölünün gözü göğe dikilir.

Üçüncüsü, Cennetteki veya Cehennemdeki yerini görür. Çünkü, can alıcı melek kendisine, ey Allahın

sevgili kulu, müjde sana, Cennetliksin, der. Âsîlere ise: Ey Allahın düşmanı, Cehennem sana müjde olsun, der. Bunun acısı can çıkma acısını bastırır. Bundan Allahü teâlâya sığınırız. Bunlar dünyâda gördüğü hâllerdir ve bunlar, mezarda ve ondan sonra göreceklerinin yanında çok az kalır.

**Mezarda ölünün hâli:** Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Ölüyü mezara koyduklarında mezar der ki: Yazıklar olsun sana ey insanoğlu, ben var iken neye gururlandın? Benim sıkıntı ve karanlık ve yalnız ve böceklerle, kurtlarla dolu bir yer olduğumu bilmiyor muydun? Üzerimden geçerken bir ayağın geride, bir ayağın ileride şaşkınca durduğun zaman neye aldanmıştın? Eğer o kimse sâlihlerden ise, bir ses der ki: Ey mezar! Neler söylüyorsun, o doğruluk üzere idi, emr-i ma'rûf, nehy-i münker yapardı. Ona elbette yeşil bahçeler hazırladım. Sonra bedeni nûra çevrilir, rûhu göğe çıkarılır.***" Rivayet edildi ki, ölüyü mezara koyarlar ve azâb ederler. Komşuları bağırıp, ey kötü kişi, sen bizden geç kaldın. Biz buraya daha önce geldik. Niçin bizden ibret almadın. Bizim gittiğimizi ve amellerimizin kesildiğini görmedin mi? Sen daha bir müddet yaşadın. Bizim kaçırdığımızı kendin için niye tedârik etmedin. Bunun gibi, yeryüzünün her köşesi feryâd edip der ki: Ey dünyâya aldananlar, niçin bizden önce gidenlerden ve sizin gibi dünyâya aldananlardan ibret almazsınız. Hadîsi şerifte buyuruldu ki: ***"İyi bir kul mezara konunca, iyi amelleri etrafını sarar,***

***onu muhafaza ederler. Azâb melekleri ayak tarafından gelince, namaz karşılarına çıkar ve Allah için çok kıyamda durmuştur, derler. Baş ucundan gelince, oruç karşılarına çıkar. Dünyâda çok susuzluk çekti, der. Bedeni tarafından gelince, hac ve Allah yolunda yaptığı cihâd karşılarına çıkar ve, hayır bu beden çok eziyet çekmiştir, derler. Eli tarafından gelince, verdiği sadakalar der ki, buna dokunmayın. Bu el ile çok sadakalar vermiştir. Melekler, çok güzel, mübarek olsun derler ve geri dönerler ve rahmet melekleri gelirler. Ona Cennetten bir yatak getirir ve yayarlar. Mezar ona gözünün görebildiği kadar geniş ve ferah olur. Cennetten bir kandil getirip, kıyamete kadar onun nuru altında durur."*** Abdullah bin Übeyd (r.a.) şöyle rivayet etmiştir: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Ölüyü kabre koyarlar, cenazesinin ardından gelenlerin ayak seslerini duyar. Mezardan başka onunla konuşan olmaz. Mezar der ki, benim nasıl olduğumdan ve bendeki korku ve sıkıntılardan sana söylenilenler azdır. Benim için ne hazırladın?"***

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Kul ölünce yanına iki siyah ve gök yüzlü melek gelir. Birine Münker, diğerine Nekîr denir. Peygamber hakkında ne dersin, derler. Eğer mü'min ise Allahü teâlânın kulu ve Resûlüdür, şehâdet ederim ki. Allahü teâlâ birdir. Muhammed aleyhisselam O'nun Resûlüdür, der. Mezarını enine boyuna yetmiş***

***arşın büyültürler. Nûr ile doldururlar. Bir gelin gibi neş'eli uyu, seni en çok sevdiğinden başka hiçbir şey uyandırmaz, derler. Münafık ise bu suâle, bilmiyorum, insanlardan işittim, bir şeyler söylediler, ben de söylerdim, der. Bunun üzerine toprağa, onu sıkıştır, denir. Kaburga kemikleri birbirine geçer, böylece azâb içinde kalır."*** Resûlullah (s.a.v.) hazret-i Ömer'e (r.a.) buyurdu ki: ***"Yâ Ömer, kendini nasıl görüyorsun? Ölünce sana eni bir arşın, boyu dört arşın bir mezar kazarlar, sonra seni yıkarlar, kefenlerler, mezara koyarlar, sonra doluncaya kadar toprak doldururlar ve dönüp giderler. Münker ve Nekîr gelir. Sesleri gök gürültüsü gibi, gözleri şimşek gibi, sakallarını yere sürerler, dişleriyle mezarını eşerler, seni hareket ettirirler."*** Hazret-i Ömer (r.a.); Yâ Resûlallah (s.a.v.), o zaman aklım başımda mı olur? diye sordu. ***"Evet"*** buyurdu. Öyleyse korkmam, onlara yeterim, dedi. Hadîs-i şerifte buyuruldu ki: ***"Kâfire mezarda iki azâb meleği musallat ederler. İkisi de kör ve sağır olup, her birinin de elinde demirden, develerin su içtiği kovalar gibi, topuzlar bulunur. Kıyamete kadar onu döverler. Gözleri yoktur ki, halini görüp acısınlar, kulakları duymaz ki, acı feryâdlarını işitsinler."*** Hazret-i Âişe (r.anhâ) diyor ki: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Kabir sıkması vardır, ölüyü sıkar. Ondan bir kişi kurtulsa idi Sa'id bin Muâz kurtulurdu."*** Enes (r.a.) buyurdu ki: Resûlullahın (s.a.v.) kızı Zeyneb (r.anhâ) vefât etti.

Onu mezara koydu, mübarek yüzü çok sarardı. Mezardan çıkınca yüzü tekrar eski hâline geldi. Yâ Resûlallah (s.a.v.), bu ne hâldir? dedim. ***"Kabir sıkmasını ve kabir azabını hatırladım, ona bunların çok az olacağını bana bildirdiler. Bu az kabir sıkması ile beraber, onun feryadını bütün âlem duydu"*** buyurdu. Yine buyurdu ki: ***"Kâfirin mezardaki azabı, doksan dokuz ejderha iledir. Ejderhanın ne olduğunu bilir misin? Her birinin doksan dokuz başı olan doksan dokuz yılandırlar. Onu sokarlar, emerler ve üflerler. Kıyamete kadar böyle devam eder."*** Yine buyurdu: ***"Mezar, âhıret yolculuğunun ilk konağıdır. Bu kolay olursa sonrakiler daha kolay olur. Zor olursa sonrakiler daha zor ve çetin olur."***

Bundan sonra olanların birincisi sûr'a üflendiği zamanki korkudur. Sonra kıyamet günü korkusu. Onun uzunluğu, sıcaklığı çok ve şiddetlidir. Sonra hesâb ve günahlardan sorulma korkusudur. Daha sonra amel defterlerinin sağdan veya soldan verilme korkusudur. Sonra amel defterlerinde görünen kabahat ve kötülüklerin korkusudur. Sonra terazinin sevâb kefesi mi, yoksa günah kefesi mi ağır gelecek korkusudur. Sonra hakları yenen mazlumların ve onlar için verilecek cevâb korkusudur. Sonra Sırat, sonra Cehennem, zebaniler, bukağılar, zincirler, zakkum, yılan, akrebler korkusudur.

**Kötü akıbet (sû-i hâteme):** Korkanların çoğu akıbetinin kötü olmasından korkmuşlardır. Çünkü

insanın kalbi değişebilir. Ölüm zamanı müdhiş bir zamandır. O vakitte kalbin neye karar kılacağı bilinemez. Hattâ âriflerden biri şöyle der: "Bir kimsenin elli sene îmân üzere olduğunu bilsem, yanımdan bir duvarın arkasına gitmek kadar uzaklaşsa, îmân üzere olduğuna şâhidlik edemem! Çünkü kalb hâli değişebilir ve neye döndüğünü bilemem." Bir başkası da demiştir ki: "Evin kapısında şehîd olmayı mı, yoksa odanın kapısında müslüman olarak ölmeyi mi seversin deseler, odanın kapısında ölmeyi isterim. Çünkü evin kapısına çıkıncaya kadar İslâm üzere kalacağımı bilemem." Ebüdderdâ (r.a.) yemîn ederek buyurdu ki: "Hiçkimse, îmânın ölüm zamanında geri alınmayacağına emin olamaz." Sehl-i Tüsteri buyurur ki, sıddîklar her nefeste sû-i hâtemeden korkarlar. Süfyân-ı Sevrî (r.a.) ölüm zamanında inledi ve ağladı. Allahü teâlânın affının senin günâhından büyük olduğunu bilmez misin? dediler. "Tevhîd üzere (îmânla) gideceğimi bilsem, dağlar kadar günâhım olsa yine korkmam" buyurdu. Büyüklerden biri vasiyet eyledi ve elinde olan şeyi bir kimseye verdi ve: Îmânla ölmenin nişanı şöyle şöyledir. O nişanları görünce, bu para ile, şeker ve badem içi satın al ve şehirdeki çocuklara dağıt ve bugün filânın sevinç günü, saâdete erdiği gündür de! Eğer bunu görmezsen, insanlara söyle namazımı kılmasınlar, benimle meşgul olmasınlar. Hiç olmazsa öldükten sonra mürâi olmayayım" dedi. Sehl-i Tüsteri buyurdu ki, mürîd, günâha düşmekten korkar, arif ise küfre düşmekten korkar. Îsâ aleyhisselam havarilerine: "Siz günahtan

korkarsınız; biz peygamberler küfürden korkarız" buyurdu. Peygamberlerden biri, açlık, susuzluk, elbisesizlik ve daha birçok sıkıntılara mübtelâ oldu. Bu hâl senelerce sürdü. Nihayet Allahü teâlâya inliyerek yalvardı. Allahü teâlâ: "Kalbini küfürden koruyorum, buna razı olmuyorsun da, hâlâ dünyâyı mı istiyorsun?" buyurdu. Yâ Rabbî, tövbe ettim, razı oldum, deyip dünyalık istediği için başına toprak saçtı. Sû-i hâtemenin işaretlerinden biri nifaktır. Bunun için Eshâb-ı kirâm kendileri için dâimâ nifaktan korkarlardı. Hasen-i Basrî (r.a.) buyurur: "Bende nifak olmadığını bilseydim, bunu yeryüzünde olan herşeyden daha çok severdim." Yine buyurdu: "İçin dışa, kalbin dile uymaması nifaktandır."

Herkesin korktuğu sû-i hâteme, ölüm zamanında îmânının alınması demektir. Ya'nî îmânsız gitmektir. Bunun çok sebepleri vardır. Bunun ilmi örtülüdür. Fakat bu kitapta söylenebilecek kadarı iki sebeptendir.
**Birincisi:** Bir kimsenin batıl bir bid’ate i'tikâd etmesi, inanması ve ömrünü bu i'tikâd üzere geçirmesidir. Bunun hatâ olabileceğini düşünmez, ölüm yaklaşınca, iş açığa vurulur. Hattâ hatâsı kendine gösterilir. Bu sebeple, sâhib olduğu diğer i'tikâdlarda da şübheye düşmüş olur. Çünkü i'tikâdına i'timâdı kalmaz ve şüphe üzere gider. Bu tehlike bid'at sahibi içindir. Vera' ve zühd sahihi olsa da, kelâm ve delil yolunu tutan da böyledir. Derin düşünmeyenler ve doğru yolda olup, Kur'ân-ı kerîmde ve hadîsi şeriflerde bildirildiği üzere zâhirde müslüman olanlar, bundan (son nefeste

îmânsız gitmekten) emindirler. Bunun için Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"İhtiyar kadınların dîni gibi, dîniniz olsun."*** Ve: ***"Cennettekilerin çoğu derin düşünmeyenlerdir"*** buyurdu. Din büyükleri bunun için, kelâmdan, bahis tutmadan ve işlerin hakikatini incelemekten men etmişlerdir. Çünkü herkesin buna gücü yetemeyeceğini ve bid'ate düşeceklerini bilmişlerdi. **İkinci sebep:** Aslında îmânın zayıf olması, dünyâ sevgisinin çok ve Allah sevgisinin az olmasıdır. Ölüm zamanında bütün arzu ve şehvetlerinin kendisinden alındığını, dünyâdan kahır ile çıkarıldığını ve istemediği yere götürüleceğini görür ve kendisine böyle yapıldığını görünce, kötü düşüncesi artar, o az sevgi de kalmaz. Tıbkı çocuğunu az seven bir babanın, çocuğundan çok sevdiği bir şeyi bu çocuğu alırsa, çocuğuna düşman olması gibi olup, eskiden olan o az sevgisi de kalmaz. Bunun için şehidlik mertebesi büyüktür. Çünkü o ânda dünyâ gözünden kalkmış, Allah sevgisi kalbini kaplamış, gönlü ölmeye hazırlanmıştır. Böyle bir zamanda gelen ölüm büyük bir kazançtır. Zîrâ böyle bir hâl çabuk değişir, kalb her zaman o güzel hâlde kalmaz. O hâlde kalbinde Allahü teâlânın sevgisi herşeyden kuvvetli olan kimseyi, bu sevgi, kendini bütün varlığı ile dünyâya vermekten men eder. O bu tehlikeden daha emîn olur. Ölüm zamanı gelince, sevgiliyi görmek zamanının geldiğini bilir, ölümü hakîr görmez. Allah sevgisi daha da artar, dünyâ sevgisi büsbütün yok olur. Bu hüsn-i hâtemenin, îmânla gitmenin alâmetidir. Bu tehlikeden uzak olmak istiyen,

bid'atten, uzak olmalıdır. Kur'ân-ı kerîmde ve hadîsi şeriflerde olanlara inanır, anladığını kabul eder, anlamadığı için doğrudur der ve hepsine inanır. Allah sevgisinin kendini kaplamasına, dünyâ sevgisinin azalmasına uğraşır. Bu da ancak, dînin hududunu gözetmekle olur. Böylece dünyâ kendisine aşağı gelir ve ondan kaçar. Buna mukabil, Allah sevgisi kalbinde kuvvetlenir. Dâima O'nu zikreder, O'ndan konuşur. Dünyâyı sevenlerle değil, O'nu sevenlerle sohbet ve arkadaşlık eder. Demek ki, dünyâ sevgisi gâlib olunca tehlike başlamış demektir. Nitekim Kur'ân-ı kerîmde meâlen; ***"Ey Muhammed, Hicreti terk edenlere de ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, kabileniz, elinize geçirdiğiniz mallar, kesaddan korka geldiğiniz bir ticâret ve hoşunuza gitmekte olan meskenler size Allahtan, O'nun Peygamberinden ve O'nun yolundaki bir cihâddan daha sevgili ise, artık Allahın emri gelinceye kadar bekleye durun. Allah fâsıklar güruhunu hidâyete erdirmez"*** buyuruldu (Tevbe-24).

Bil ki, din makamlarının birincisi yakîn ve ma'rifettir. Ma'rifetten korku; korkudan zühd, sabır, tövbe, sıdk, ihlâs, zikre ve fikre devam doğar. Bundan da üns ve muhabbet hâsıl olur. Muhabbet makamı, makamların sonudur. Rızâ, tevfîz (her işi Allaha bırakma) ve şevk zâten muhabbete bağlıdırlar. Demek ki, kendini ve Rabbini bilmek demek olan ma'rifet ve yakînden sonraki saâdetin sermâyesi, aslı havftır (korkudur). Ondan sonra olanlar, onsuz olmazlar. Bu havf (Allah

korkusu) üç yolla elde edilir:

1.Kendini ve Rabbini bilen havf (korku) üzere olur.

2.Havf (korku ) sahibi olan kimseler ile sohbet etmek. Gafil olanlardan uzak durmak.

3.Havf sahibi olanların hâllerini (menkıbelerini) dinlemek veya böyle olan zâtların yazdığı kitapları okumak.

**Tövbe etmek:** Tövbe; Allahü teâlâya sığınmak, Allahü teâlâya dönmektir. Hiç bir insan tövbenin dışında kalamaz. Çünkü yaratılmasından yok olmasına kadar günah işlememek meleklere mahsustur. Ya'nî melekler hiç günah işlemezler. Hep günah ve isyan içinde olmak, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymamak şeytana mahsustur, onun hâlidir. Günah işlemekten tövbe etmek ise insanlara mahsustur. Allahü teâlâ bütün insanlara tövbeyi emrediyor ve meâlen; ***''Ey mü'minler sizden meydana gelen kusurlardan Allaha tövbe ve rücû ediniz ki, felah bulup dünyâ ve âhıret saâdetine kavuşasınız"*** buyurdu (Nûr-31). Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Güneş batıdan doğmadan önce tövbe edenin tövbesi kabul olur."*** Yine hadîs-i şeriflerde buyuruldu ki: ***"Allahü teâlâ, can boğaza gelinceye kadar tövbeyi kabul eder", "Allahü teâlâ, gündüz günah işleyip, geceleyin tövbe edenin tövbesini kabul etmekte ve gece günah işleyip, gündüz tövbe edenin tövbesini kabul etmekte kerem sahibidir. Güneş batıdan doğuncaya kadar böyledir", "Günâhı olmayan hiçbir insan yoktur. Fakat günahkârların en iyisi***

***tövbe edenlerdir", "Günahtan tövbe eden, hiç günah işlememiş gibidir."***

Tövbenin başı ma'rifet ve îmân nurudur. Günahların öldürücü zehir olduğu bu nûr ile görülür. Kendi hâline bakıp bu öldürücü zehirden çok yuttuğunu ve ölmeye yaklaştığını gören kimse, muhakkak pişman olur ve içine bir korku düşer. Aynen zehir içip de, ister istemez pişman olan, üzülen ve korkan kimsenin hâli gibi olur. Bunun için içtiği zehiri kusmaya mi'desinden çıkarmaya çalışır. Bu korku sebebiyle ilâç ve tedavi ister. İşte, şehvetle (nefsin kötü isteklerine uyarak) yapılan işler, içinde zehir olan bal gibi görünür. Çünkü o ânda tatlıdır. Ne olduğu sonunda anlaşılır. Böyle olunca içine bir korku düşer, yaptığına pişman olur. Kendini ölüm tehlikesinde görür; bu korku ve pişmanlık ateşiyle şehvetlerine karşı meylinden ve günahlarından dolayı yanıp üzülür. Şehvet, hasret hâline döner. Hâlini düzeltmeye ve gelecekte bir daha yapmamaya azmeder. Cefâkârlığı bırakıp, vefakâr olur. Bu hareket ve duruşlarını kontrol eder. Önceden oyun ve neş'e ile gaflet içinde idi. Şimdi gözü yaşlı, üzüntülü ve korkuludur. Önceden gafil kimseleri severken, şimdi ma'rifet sahibi olan kimseleri sever. O hâlde tövbe, pişmanlıktır ve aslı (başı) ma'rifet ve îmân nurudur. Neticesi, hâllerini kontrol etmek ve düzeltmek, günahlardan, dîne uymayan şeyleri yapmaktan sakınmak, iyi işler ve itaat yapmaktır. Her zaman tövbeye ihtiyaç vardır. Bunun için Süleymân-ı Dârânî hazretleri buyurdu ki: "Kul, hiçbir şeye ağlamayıp,

sâdece bugüne kadar ömrünün boşa geçen zamanları için ağlasa, ölünceye kadar bu üzüntü ona yetişir." O hâlde, geleceğini de boş şeylerle harcayacak olan kimseye ne denilebilir? Evet, çok kıymetli bir mücevheri olan bunu kaybedince üzülür, ağlar. Bir de kaybettiği için eziyet veya ceza görecekse, daha çok ağlar, ömürden herbir nefes, ebedî saâdeti ele geçirten bir cevherdir. Bir kimse kendini helak eden bir günah ve hatâ işleyip, bunu anlayınca ne hâle düşer! Bu öyle bir musibettir ki, üzülmenin fayda vermediği zaman anlaşılır. Meâlen; ***"Sizden birinize ölüm gelip de, "Ey Rabbim, beni yakın bir zamana kadar geciktirsen de sadaka versem ve sâlihlerden olsam" demezden önce, size rızık olarak verdiğimiz şeylerden*** (Allah yolunda) ***harcayın."*** (Münâfıkûn-10) buyurulan âyet-i kerîmeyi âlimler şöyle tefsîr etmişlerdir. Kul ölürken can alıcı meleği görür ve ölümün geldiğini anlar. Kalbine derin ve bitmeyen bir üzüntü çöker ve der ki, "Ey Melek-ül-mevt, bana bir gün müddet ver tövbe edeyim, af dileyeyim."Ölüm meleği der ki, "Önünde nice günler vardı. Bugün ömrün bitti. Hiç kalmadı." Tövbe etmeden ümitsizlik şerbetini içerse, îmânının aslı sarsılmaya başlar. Eğer, Allah korusun ezelde şakiliğine hükmedilmişse, şüphesiz îmânı tehlikededir ve bedbaht olmuştur. Ezelde de saâdetine hükmedildiyse, îmânının aslı selâmette kalır. Allahü teâlâ meâlen buyurdu ki: ***"Ölüm ânına kadar kötü amel işleyenlere tövbe fayda vermez, ölümü görünce, şimdi Allaha sığınayım tövbe edeyim***

***der"*** (Nisâ-18). Denilmiştir ki, Allahü teâlânın her kul ile iki sırrı vardır. Biri doğduğu zamandır ki, Allahü teâlâ kuluna, "Seni temiz ve düzgün yarattım, emânet olarak sana bir ömür verdim, ölüm zamanına kadar çok dikkat et. Emâneti geri vereceksin" buyurdu. İkincisi ölüm zamanındadır ki, Allahü teâlâ buyurur ki, "Kulum, o emânetle neler yaptın. Koruduysan karşılığını bulursun. Zayi ettiysen, hazır ol ki, Cehennem bekliyor!"

Tövbe, şartlarına uygun yapılırsa kabûl edilir. Tövbe ettiğin zaman, kabul edilip edilmeyeceğinden şüphe etme. Tövbenin, şartlarına uygun olup olmadığından şüphe et. İnsanın kalbinin hakikatini, beden ile olan bağlılığını ve alâkasının ne olduğunu Allahü teâlâ ile ilgisinin ne yolda olduğunu bilen ve kendisini bundan alıkoyan sebeplerin neler olduğunu bilen, bu sebebin günah olduğunu ve Allahü teâlâ ile arasındaki perdeyi kaldırma yolunun makbul tövbe olduğunda şüphesi olmaz. Çünkü insanın kalbi, aslında melekler cevheri cinsinden bir cevherdir. Bir ayna gibidir. Bu âlemin dışına çıkınca ve bu dünyâdan kurtulunca pas tutmaz. İşlenen her bir günah ise, bu aynaya bir leke ve bir kararma yapar. Her iyi amel de, kalb aynasına bir nûr, bir parlaklık verir. Günah ve zulmet lekelerini siler, iyi amellerden hâsıl olan nurlar ve günahlardan hâsıl olan karartılar, kalb aynası üzerine birbiri arkasından gelir. Karartı çok olur ve tövbe ederse, iyi amellerin nurları o karanlığı bastırır, kalb kendi temizliği ve saflığında kalır. Fakat günahlara iyice dalıp, kalb cevheri pas tutar ve bu kir, içine işleyip kalbi temiz kalmazsa, kalb,

temizliğine saflığına dönemez. Paslar, aynanm derinliğine işlemiş, ayna gibi olmuştur. Böyle bir kalbden, dil ile tövbe ettim deyip, kalbin bundan habersiz kalmasından başka bir tövbe hâsıl olmaz. Böyle tövbe de kalbe te'sir etmez. Kirli elbise sabunla yıkanıp temizlendiği gibi, kalb de iyi amellerin nurlarıyla günah karanlığından temizlenir. Bu sebeple Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Her kötülükten sonra, bir iyilik yap. Onu mahveder"*** ve ***"Göke ulaşacak kadar çok günah işleaen de tövbe ile affolunur."*** Yine buyurdu ki: ***"Kul vardır ki, günahı sebebiyle, Cennete girer."*** "Nasıl olur?" denildikte, ***"Bir günah işler ve tövbe eder ve Cennete girinceye kadar o günâhı işlediğini unutmaz*** (pişman olur)' buyurdu. Yine buyurdu ki: ***"Şeytan, keşke onu günâha sokmaaaydım, der."*** Bir hadfs-i şerifte de: ***"Su, elbisenin kirini temizlediği gibi, sevâblar da günahları siler, süpürür."*** Yine buyurdu: ***"Şeytan mel'ûn olduğu zaman, Allahü teâlâya: (İzzetine yemîn ederim ki, canı bedeninde olduğu müddetçe insanın kalbinden dışarı çıkmam) dedi. Allahü teâlâ: (Canı bedeninde olduğu müddetçe tövbesini bağlamam)"*** buyurdu. Resûlullahın (s.a.v.) huzuruna bir Habeşli geldi ve: "Çok günahlar işledim, tövbem kabul olur mu?" dedi. ***"Kabul edilir"*** buyurdu. Giderken geri dönüp: "O günahları işlerken Allahü teâlâ beni görüyor muydu?" dedi. ***"Görüyordu"*** buyurdu. Habeşli, feryâd etti, düştü ve can verdi. Fudayl bin Iyâd (r.a.) buyurdu ki: "Allahü teâlâ peygamberlerden

(aleyhimüsselâm) birine buyurdu ki: Günahkârlara müjde ver, tövbe ederlerse tövbelerini kabul ederim. Sıddîklan korkut, eğer onlara adaletle iş yaparsam hepsine ceza veririm." Talk bin Habîb buyurur: "Allahü teâlânın hakkı, yapılabilenden üstündür (daha çoktur). Her sabah tövbe ile kalkınız ve gecede tövbe ile yatınız." Habîb bin Sabit (r.a.) buyurur "Günahları kula gösterilir. Bir günâha gelir ki, "Ah, dâima senden korkardım" der. Ondan korktuğu ve pişman olduğu için o günâhı affedilir." Benî-İsrâil'de birinin çok günâhı vardı. Tövbe etmek istedi. Kabul edilip edilmeyeceğini bilemedi. Zamanın en çok ibâdet edenini ona anlattılar, ya'nî gitmesini söylediler. Ona gidip: "Günâhım çoktur. Doksan dokuz kişi öldürdüm. Tövbem kabul olur mu!" diye sordu. Hayır, olmaz dedi. Onu da öldürüp yüze tamamladı. Sonra ona zamanın en âlimini haber verdiler. Gitti ondan sordu, ve: "Yüz adam öldürdüm, tövbem kabul olur mu?" dedi. "Olur, fakat bulunduğun yer fesat yeridir. Başka tarafa gitmelisin. Filân memlekete git, orası iyidir" dedi. Oraya giderken, yolda öldü. Azâb ve rahmet melekleri anlaşamayıp, her biri bize aittir, dediler. Allahü teâlâ, öldüğü yerin ölçülmesini buyurdu. İyi tarafa bir karış daha yakın bulundu. Rahmet melekleri ruhunu götürdüler. Bundan anlaşılıyor ki, günah kefesinde hiç günah bulunmamak şart değildir. Fakat az da olsa, iyilik ve sevâb kefesinin ağır olması lâzımdır ve bununla kurtulabilir.

Tövbenin esâsı, pişmanlık neticesi meydana gelen bir irâdedir. Pişmanlığın alâmeti dâima üzülmek, hasret

çekmek, keşke yapmasaydım demek, işi; ağlamak ve yalvarmak üzere olmaktır. Çünkü kendisini helak oluyor gören nasıl üzülmez, nasıl yanmaz? Eğer çocuğu hasta olsa, bir hıristiyan doktorunun, bu hastalık tehlikelidir ve öldürebilir dediği zaman, babanın kalbine bir ateş ve üzüntü düşeceği bilinmektedir. Hâlbuki kendini çocuğundan çok sevdiğini de bilir. Allahü teâlânın ve Resûlullahın (s.a.v.), hıristiyan doktorundan daha doğru sözlü olduğunu da bilir. Âhırette helak olmak, Cehenneme gitmek korkusu, ölüm hastalığından daha büyüktür.

Günah işletmeye sebep olmak, hastayı öldürmeye sebep olmaktan daha çok Allahü teâlânın gazabına sebep olur. Eğer bundan bir korku ve üzüntü doğmuyorsa, îmân, henüz günah âfetlerinden kurtulamamıştır. Bu korku ve üzüntü ateşi ne kadar kuvvetli olursa, günahların keffâretine te'siri de o kadar büyük olur. Çünkü günah sebebiyle kalbe yerleşen karartı ve paslar, üzüntü ve pişmanlık ateşinden başkasıyle temizlenmez. Bu yanma esnasında kalb, saflaşmaya ve incelmeye başlar. Hadîs-i şerifte: ***"Tövbe edenlerle oturunuz, onların kalbleri daha ince olur"*** buyuruldu. Kalb, ne kadar temiz ve saf olursa, günahtan o derece nefret eder ve günahların tatlılığı kalbe acı gelir. Benî-İsrâil'den birisinin tövbesinin kabulü ve affedilmesi için o zamanın peygamberi duâ etti. Vahiy geldi ki: "İzzetime yemîn ederim ki, bütün göklerde olanlar ona şefaat etseler, o günah onun kalbine tatlı geldiği müddetçe kabul

etmem."

Günah, her ne kadar yaratılış icâbı isteniyorsa da, tövbe eden için zehir katılmış bal gibidir. Bir defa ondan ağzına koyup, büyük sıkıntılar çeken, ikinci defa onu düşününce, ondan nefret etmesinden dolayı tüyleri diken diken olur. O tatlılığını istemek zararı, korkusuyla kalkar. İşte bu acılığı bütün günahlarda bulmak lâzımdır. Çünkü işlediği günâhın zehir olması, Allahü teâlânın o günahtan gadaplanmasıdır. Bütün günahlar da böyledir.

Ne için günâha devam ettiğini ve tövbe etmediğini bilmelidir. Bunun beş sebebi vardır ve herbirinin ayrı ayrı ilâcı vardır:

1 - Âhırete inanmıyor veya şüphe ediyor.

2 - Şehveti o kadar kuvvetlendirmiştir ki, arzularının terkini ona söylemeye dayanamaz. Lezzet ve zevki, kendini o kadar kaplamıştır ki, âhıret işinin tehlikesinden onu gafil tutuyor. İnsanların çoğunun perdesi şehvetleridir. Bunun için Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Allahü teâlâ Cehennemi yarattığı vakit, Cebrail aleyhisselâma: "Bak" buyurdu. Bakınca: "Yâ Rabbî, izzetine yemîn ederim ki bunun nasıl olduğunu duyan buna girmez" dedi. Sonra Allahü tealâ şehvetleri, arzuları Cehennemin etrafında yarattı ve "Bak" buyurdu. "Bakınca korktu ve Cehenneme girmeyen bir kişi kalmaz" dedi. Allahü teâlâ Cenneti yarattı ve: "Bak" buyurdu. "Bunu duyup da bir ân evvel buna kavuşmak istemeyen bir kişi olmaz" dedi. Sonra,***

***Cennet yolunda olan mekkâreleri*** (aldatıcıları) ***ve acı işleri, Cennetin etrafında yarattı ve: "Bak" buyurdu. Bakınca: "İzzetine yemîn ederim ki, yolundaki sıkıntıların çokluğundan kimse Cennete giremez" dedi."***

3 - Âhıret borç senedi gibidir. Dünyâ ise eldeki nakit para gibidir. İnsanın yaratılışı ise peşin paraya yakın olup, senet ve gözünden uzak olan, kalbinden de uzaktır.

4 - Mü'min olan, hergün tövbe etmek azmindedir, fakat yarına kadar te'hir eder. Önüne çıkan her arzusu için, bunu yapayım, bir daha yapmam der.

5 - Günâhın Cehenneme götüreceği muhakkak değildir. Belki af olunabilir. İnsan ise kendisi için hüsn-i zan sahibidir. Şehvet kendisini kaplayınca: Allahü teâlâ affeder deyip, rahmet ümîd eder.

Bu dünyâya sarılıp, gözden uzak olan âhıreti gönülden de uzak tutanın ilâcı, geleceği muhakkak olan şeyi gelmiş bilmektir. Şöyle ki, öleceğini gözünün önüne getirmelidir. Bu ise bugün belki şu ânda da olabilir. Eğer bütün lezzetlerini terk edemiyorsa, bir saat şehvet ve arzularına sabr edemediği hâlde Cehennem ateşine nasıl dayanabileceğini Cennet lezzetlerinden ayrılığa nasıl tahammül edebileceğini düşünmelidir. Hasta olursa ve soğuk sudan daha çok sevdiği şey olmasa, bir yahudi doktor kendisine bu su sana zarar verir dese, iyi olmak arzusuyla, o kadar istediği hâlde, suyu içmez. O hâlde, Allahü teâlânın ve Resûlünün (s.a.v.) buyurması ile, ebedî padişahlık

ümidi için şehvetleri terketmek daha iyidir. Tövbeyi yarına bırakana: Tövbeyi yarına bırakıyorsun, amma yarının gelmesi senin elinde değildir. Belki gelmez ve helak olursun! demelidir. Bunun için Hadis-i şerifte: ***"Cehennemdekilerin çoğunun feryadı tehir etmek sebebiyledir"*** buyuruldu. Yarın yaparım diyene: "Bugünkü tövbeyi, niçin yarına bırakıyorsun? Eğer bugün şehvetini terketmen sebebi ile sana zor geliyorsa, yarın da böyle olacaktır. Çünkü Allahü teâlâ, şehvetleri terketmek daha kolay olan bir gün yaratmadı. Sen, şu ağacı kökünden sök dedikleri kimsenin: "Bu ağaç kuvvetlidir, ben zayıfım durayım, seneye sökerim" diyen kimse gibisin. Ey ahmak, bir dahaki sene daha kuvvetli olur, sen ise daha çok kuvvetten düşersin, derler. Şehvet ve arzu ağacı hergün daha çok kuvvetlenmekte, kök salmaktadır. Onu nasıl sökersin? Sen ise yapmamak sebebiyle hergün daha çok kuvvetten düşersin. Ne kadar acele edersen o kadar kolay olur" demelidir.

"Ben mü'minim, Allahü teâlâ mü’minleri affeder" sözüne güvenene: Affetmeyebilir de, deriz, iyi ameller yapmayınca îmân da zayıflar ve ölüm zamanında, sekerât-ı mevtin fırtınasında temelinden yıkılır, gider. Çünkü îmân, suyunu iyi amellerden alan bir ağaç gibidir. Suyu kesilince, kurumak tehlikesiyle başbaşa kalır. İyi amelsiz ve birçok günahlar içerisindeki îmân, birçok hastalıkları olan hastaya benzer. Her ân helak olma korkusu vardır. Eğer îmân selâmeti ile ölürse, affedilmesi de, azâb olunması da mümkündür. O hâlde

bu ümidle oturmak ahmaklık olur. Böyle olan kimse, herşeyini kaybetmiş, çoluk çocuğunu aç bırakmış ve: "Belki bir harabeye giderler, bir hazîne bulurlar" diyen kimseye benzer. Yahut da, şehirde olan bir kimsenin, o şehri yağmaladıkları zaman kıymetli şeylerini gizlemeyip, evi öylece terkedip ve o zâlim benim evime geldiği zaman belki ölür, yahut eve girmez, yahut kör olur demesine benzer. Bunların hepsi olabilir. Affolunabilme de bunun gibidir. Fakat buna güvenmek ve tedbir almamak, tövbe etmemek ahmaklık olur.

**İhlâs:** Allahü teâlâ: ***"İnsanlar, Allaha ihlâsla ibâdetten başkasıyla emir olunmadı"*** (Beyyine-5), ***"Hâlis din, Allah için olandır"*** (Zümer-3) buyuruyor. Resûlullah (s.a.v.): ***"Allahü teâlâ buyuruyor ki, ihlâs benim sırlarımdan bir sırdır. Onu, sevdiğim kulun kalbine yerleştiririm"*** buyurdu. Mu'âz bin Cebel (r.a.) buyurdu ki: "İhlâs ile amel et, az da olsa yetişir." Riyayı (gösterişi) kötülemek hakkmda söylediklerimizin hepsi ihlâsla ilgilidir. Çünkü insanların görmesi, ihlâsı götüren sebeplerden biridir. Daha başka sebepler de vardır. Ma'rûf-i Kerhî (r.a.) kendini kamçı ile döver ve: "Ey nefsim! İhlâs üzere ol, kurtulursun" derdi. Ebû Süleymân diyor ki: "ömründe bir adım ihlâsla atmış olana müjdeler olsun. Çünkü onunla Allahü teâlâdan başkasını istememiştir." Ebû Eyyûb-i Sicistânî diyor ki: "Niyette ihlâs, niyetin aslından zordur." Büyüklerden birini rü'yâda gördüler. Allahü teâlâ sana ne yaptı? diye sordular. Buyurdu ki: "O'nun için yaptığım her şeyi sevâb kefesinde gördüm, hattâ yoldan kaldırdığım bir

nar tanesini bile. Yüz altın kıymetinde merkebim ölmüştü, onu sevâb kefesinde görmedim. Hâlbuki evimde ölen kediyi sevâb kefesinde görmüştüm. Allahü teâlâya: "Yâ Rabbî, kediyi sevâb kefesinde görüyorum da merkebi görmüyorum" dedim. O, gönderdiğin yerdedir diye bir ses geldi, ölünce, Allahın la'netine git, dedin. Allah yolunda, deseydin onu da bulurdun. Allahü teâlâ için bir sadaka vermiştim. Fakat insanlar görmüşlerdi. İnsanların görmesine sevinmiştim. Onu, ne lehimde, ne de aleyhimde gördüm."

Süfyân-ı Sevrî diyor ki: Yaptığı bir işin, aleyhine olmaması kendisi için büyük saâdettir. Birisi anlatır: Allah yolunda denizde harbe gitmiştim. Bir arkadaşım bir heybe satıyordu, alayım işime yarar, filân şehirde satıp biraz para kazanırım, dedim. O gece rü'yâmda gördüm ki: Gökten iki kişi indi. Biri diğerine, gazilerin isimlerini yaz ve yine yaz ki, filân kimse görmek için, filân kimse ticâret için, filân kimse de gösteriş için, desinler diye harbe gelmiştir. Sonra bana baktı ve filân kimse ticâret için gelmiştir yaz, dedi. Dedim ki, Allah Allah... Benim hâlime bir bakın; ticâret yapacak hiçbir şeyim yoktur. Ben Allah rızâsı için gelmişim. Ey şeyh! O heybeyi kâr için satın almadın mı? dedi. Bunu duyunca ağladım ve ben kat'iyyen tüccâr değilim, dedim. Diğer meleğe: "Allah yolunda harbe gelmiştir. Yolda kâr etmek için bir heybe satın almıştır yaz! Allahü teâlâ onun hakkında nasıl dilerse öyle hükmetsin" dedi. Bunun için demişlerdir ki, ihlâsla geçen bir saat, ebedi kurtuluştur. İhlâs çok azizdir. Demişlerdir ki, ilim

tohumdur, amel bitkidir, ihlâs ise onun suyudur.

Benî-Îsrâil'de bir âbid vardı, ona filân yerde ağaçtan yapılmış bir put vardır. Bir kısım insanlar ona Allah diye taparlar, dediler. Kızdı ve kalktı. Baltayı omuzuna alıp o putu kırmaya gitti. Şeytan bir ihtiyar şekline girip, onun karşısına çıktı ve nereye gidiyorsun? dedi. O putu kırıp insanları Allahü teâlâya taptırmaya gidiyorum, dedi. Şeytan: "Git ibâdetle meşgul ol, bu senin için daha iyidir" dedi. Hayır, bu putu kırmak daha mühimdir, diye cevap verdi. Şeytan, seni bırakmam deyip kavgaya tutuştular. O âbid, şeytâm yere vurdu ve göğsünün üzerine oturdu. Şeytan, müsâade et bir söz söyliyeyim dedi, müsâade etti. Dedi ki: Ey âbid, Allahın peygamberleri vardır. O putu kırmayı dilese onlara emir verirdi. Sen bununla emir olunmadın, bunu yapma. Hayır muhakkak yapacağım, dedi. Bırakmam dedi. Yine kavgaya başladılar. Âbid yine şeytanı yere vurdu. Müsâade et bir söz daha söyliyeyim dedi, beğenmezsen istediğini yap dedi. Peki söyle dedi. "Sen, fakir ve âbid (çok ibâdet eden) bir kimsesin, senin yükünü insanlar çekiyorlar, senin iş yapabilecek ve diğer âbidlere yiyecek ve giyecek verebilecek bir şeyin olsa, o putu kırmaktan daha iyidir. Çünkü onu kırarsan insanlar bir başkasını yontup yine yaparlar, onlara zarar vermiş olmazsın. Bundan vazgeç, hergün yastığının altma iki altın koyayım." Âbid: Doğru söylüyor, biri ile sadaka verip, diğeri ile işlerimi görmem bu putu kırmaktan daha iyidir, ben bununla emrolunmadım, ben ne peygamberim, ne de bunu kırmakla vazifeliyim, dedi.

Böylece geri döndü, ertesi gün yastığının altında iki altın gördü, altınları aldı. Ertesi gün yine gördü ve aldı. Kendi kendine, iyi ki o putu kırmadım, dedi. Üçüncü gün yastığının altında hiçbirşey görmedi, kızdı ve baltayı aldı. Şeytan karşısına çıktı ve nereye gidiyorsun dedi. O putu kırmaya gidiyorum, dedi. Yalan söylüyorsun, yemîn ederim ki, onu kıramazsın deyip kavgaya tutuştular. Âbidi yere vurdu. Şeytanın elinde, serçe gibi titriyordu. Geri dön, yoksa başını koyun gibi keserim, dedi. Peki döneyim; fakat o zaman iki defa ben seni yendim ve şimdi sen beni yendin, sebebi nedir? dedi. Şeytan: O zaman Allah için kızmıştın. Allah için iş yapana bizim gücümüz yetmez. Şimdi ise kendin için ve dünyâ için kızdın. Kendi arzularına uyan bizi yenemez dedi.

**Güzel ahlâk:** Allahü teâlâ Muhammed aleyhisselâma meâlen buyurdu ki: ***"Sen güzel huylu olarak*** (huluk-ı azim üzere) ***yaratıldın"*** (Kalem-4). (Huluk-ı azîm, ya'nî güzel huylar, Kur'ân-ı kerimde bildirilen ahlâktır. Huluk-ı azîm demek. Allahü teâlâ ile sır, gizli şeyleri bulunmak, insanlar ile de güzel huylu olmak demektir. Çok kimselerin İslâm dînine girmesine, Resûlullahın güzel ahlâkı sebeb oldu.) Peygamberimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerifinde buyurdu ki: ***"Ben, güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim."*** Bir hadîs-i şerifte de: ***"Kıyamet günü mizana konan şeylerin en ağırı güzel ahlâktır"*** buyurdu. Biri Resûlullahın (s.a.v.) huzuruna gelip, "Din nedir?" diye sordu. ***"Güzel ahlâktır"*** buyurdu. Soran kişi Resûlullahın

(s.a.v.) sağından gelip, aynı şekilde sordu aynı cevâbı aldı. Solundan gelip sordu aynı cevâbı aldı. Resûlullahın (s.a.v.) arkasından gelip, aynı şeyi sorunca ***"Anlamıyor musun? Kızmamaktır"*** buyurdu. "Amellerin en üstünü nedir?" diye sorulunca da, ***"Güzel ahlâktır"*** buyurdu. Bir kişi Resûlullaha (s.a.v.) gelip, "Bana nasihat et" deyince, ***"Nerede olursan ol, Allahü teâlâdan kork"*** buyurdu. "Biraz daha nasihat et" dedi. ***"Her kötülükten sonra bir iyilik yap ki, o Kötülüğü silsin"*** buyurdu. "Biraz daha nasihat et" deyince, ***"İnsanlarla güzel geçin, onlara karşı güzel huylu ol"*** buyurdu. Bir başka hadîs-i şerifte; ***"Allahü teâlâ kime güzel ahlâk ve güzel yüz nasîb ederse, Cehennem ateşi onu yakmaz"*** buyurdu.

Resûlullaha (s.a.v.) filân kadın gündüzleri oruç tutar, geceleri namaz kılar, fakat huyu (ahlâkı) kötüdür. Dili ile komşularını incitir dediklerinde, ***"Onun yeri Cehennemdir"*** buyurdu. Yine buyurdu ki: ***"Sirkenin balı bozduğu gibi, kötü ahlâk da ameli bozar."*** Resûlullah (s.a.v.) güzellik ve ahlâk bakımından ve her bakımdan insanların en üstünü idi. Duâ ederken, ***"Allahım, senden sıhhat, afiyet ve güzel ahlâk isterim"*** **ve** ***"Allahım, yaratılışımı güzel yaptığın gibi, ahlâkımı da güzel eyle"*** diye duâ etmiştir. Resûlullaha (s.a.v.), Allahü teâlânın kuluna verdiği en iyi şey nedir diye soruldukta, ***"Güzel ahlâktır"*** buyurdu. Yine buyurdu ki: ***"Güneşin buzu erittiği gibi, güzel ahlâk günahları yok eder."*** Abdurrahmân bin Semre şöyle rivayet eder: Resûlullah

(s.a.v), yanında bulunduğum bir sırada buyurdu ki: ***"Dün gece garib birşey gördüm. Ümmetimden bir erkek diz üstü düşmüştü. Kendisi ile Allahü teâlâ arasında bir perde vardı. Güzel ahlâkını getirdiler, aradaki perde kalktı ve Allahü teâlâya kavuştu."*** Yine buyurdu ki: ***"Kul, güzel ahlâkı sebebiyle, gündüz oruç tutmuş, geceleri namaz kılarak geçirmiş gibi derece kazanır. İbâdeti az da olsa yüksek derecelere kavuşur."***

Fudayl bin Iyâd hazretleri buyurdu ki: "Güzel huylu bir fâsıkla arkadaşlık etmeyi, kötü huylu hafızla arkadaşlık etmekten daha çok severim." Abdullah ibni Mübarek, kötü huylu bir kimse ile yolculuk yapmıştı. Onun her dediğini yapmaya çalışıp, eziyetlerine katlanmıştı. Ondan ayrılınca ağladı. Niçin ağlıyorsun? dediklerinde, "O zavallı kimse yanımdan ayrıldı. Kötü huyu da onunla birlikte gitti. Ondan ayrılmadı" dedi. Kettânî hazretleri buyurdu ki: "Tasavvuf ehli iyi huyludur. Kimin ahlâkı senin ahlâkından güzel ise, o senden daha çok tasavvuf ehlidir."

Hasen-i Basrî hazretleri: "Kötü huylu olan, kendine eziyet eder" buyurdu. Enes bin Mâlik buyurdu ki: "İnsan, güzel ahlâkı sebebiyle Cennetin yüksek derecelerine kavuşur. Çok ibâdet de etse, kötü ahlâklı ise, Cehennemin derinliklerine yuvarlanabilir." Hz. Ömer: "Güzel ahlâk ile insanların araşma karışınız. Fakat amelleriniz ile ayrılınız" buyurmuştur. Yahya bin Muâz buyurdu ki: "Kötü huy öyle bir günahtır ki, o kötü huyla işlenen çok iyilikler boşa gider, fayda vermez.

"İbn-i Abbâs (r.a.): "Her binanın bir temeli vardır. İslâm binasının temeli de güzel ahlâktır" buyurdu. Atâ bin Yesâr: "Yükselenler hep, güzel ahlâkları sayesinde yükselmişlerdir. Ahlâkın kemâl mertebesine, ancak Muhammed aleyhisselâm yükselmiştir" buyurdu. Allahü teâlâya en çok yaklaşanlar, güzel ahlâkta Resûlullaha (s.a.v.) en çok tâbi olanlardır.

Güzel ahlâkın çeşitli tarifleri ve izahları yapılmıştır: Hasen-i Basrî'ye, güzel ahlâk nedir? denilince, "Güzel ahlâk; güler yüz gösterip, tatlı söz söylemek, iyilik yapıp, kötülük etmemektir" buyurmuştur. Vâsıtî: "Kimseye düşmanlık etmemek ve kimsenin de düşmanlığına sebep olmamaktır. Bunu Allah için yapmaktır" diye tarif etmiştir. Şah Kirmâni şöyle demiştir: "Eziyet etmemek ve zorlukları kaldırmaktır." Vâsıtî'nin diğer bir tarifi de şöyledir: "Darlıkta ve genişlikte insanları memnun etmektir."

Sehl bin Tüsterî've güzel ahlâk nedir? diye sorulunca şöyle buyurmuştur: "En aşağı derecesi eziyete, sıkıntılara katlanmak, kötülüğe karşılık vermemek, zâlime merhamet edip, kurtulmasına çalışmak, ona şefkatle muamele etmektir." Bir defa da şöyle buyurdu: "Rızık hususunda endişeye düşmemek. Rızkına Allahü teâlânın kefil olduğuna emin olmak, O'na güvenip, sükûn ve huzur bulmaktır. Her hususta O’na itaat edip, isyandan sakınmaktır." Hz. Ali buyurdu ki: "Güzel ahlâk üç haslettedir: Haramdan sakınmak, helâli aramak ve aile efradına mümkün olduğu kadar genişlik göstermektir." Hallâc-ı Mensur hazretleri de güzel

ahlâkı şöyle tarif etmiştir:

"Allahü teâlâyı tanıyıp, halkın eziyetine aldırış etmemektir."

Ahlâk, nefste yerleşmiş bir şekil ve hâlden ibarettir. Düşünüp taşınmaya lüzum olmadan, bütün işler kolaylıkla bundan çıkar. Dînen ve aklen övülen ve beğenilen işler bu hey'etten, hâlden meydana gelirse, buna güzel ahlâk denir. Kötü işler meydana gelirse, buna da kötü ahlâk denir. Nefste yerleşmiş bir keyfiyet, hâl dememizin sebebi şöyle izah edilebilir Herhangi bir sebeple ba'zan malını ihtiyaç için sarfeden kimseye cömerttir denemez. Cömert olması için; malını infâk etmek, Allah için vermek düşüncesi ve hâli kendinde yerleşmiş, bir tabiat ve huy hâline gelmiş olması lâzımdır. Düşünmeden ve zorluk çekmeden, iyi işlerin kolaylıkla kendinden meydana gelmesini şart dememizin sebebi bundan dolayıdır. Çünkü zorlanarak mal veren kimseye cömert denmez veya kızdığı zaman kendim zor zapteden kimseye halim (yumuşak) bir insandır denemez. Bu hususta dört mes'ele vardır. Biri; iyi ve kötü işler, ikincisi; iyi işleri yapmağa, kötü işlerden sakınmağa güç yetirmek. Üçüncüsü; iyiyi, kötüyü, güzeli, çirkini, bilmek. Dördüncüsü; nefste yerleşen bir hâl (hey'et) ile güzele veya çirkine meyl edip, bunlardan birini yapmağı kolaylaştırmaktır. Ahlâk, sâdece işten ibaret değildir. Nice kimseler vardır ki, cömert oldukları hâlde fakirlik sebebiyle veya başka bir sebeple infâk edemezler. Nice cimriler de vardır ki, gösteriş için veya başka bir sebeple mal verirler. Ahlâk,

iş yapacak kuvvetten de ibaret değildir. Çünkü kuvvetle, cimrilik de, cömertlik de yapılabilir. Yaradılışta her insan vermeye ve vermemeye istidatlıdır. Bunun her ikisini de yapmaya kuvveti vardır. Bu kuvvet, cimrilik veya cömertlik ahlâkını gerektirmez. Ahlâk, bilmekten de ibaret değildir. Çünkü hem güzel, hem de çirkin bilinebilir. Bilmek her ikisi ile de alâkalıdır.

O hâlde ahlâk, dördüncü bir ma'nâdan ibarettir. Bu da bir hâl ve bir durumdur ki, nefs bununla cimrilik veya cömertlik gibi işlerin meydana çıkmasına hazırlanır. Öyleyse ahlâk, nefsin hâlinden ve bâtınî suretinden ibarettir. Dış görünüşün güzel olması için, sâdece bir a'zânın güzel olmasının yetmeyip, bütün a'zâların güzel ve uygun olması gerekir. Bunun gibi yukarıda sayılan dört hususun hepsi birbirine uygun ve ölçülü olur ve hepsi güzel olursa o zaman güzel ahlâk meydana gelir.

İyi huyların esâsı hikmet, şecaat, iffet ve adalet olmak üzere dört tanedir. Diğerleri bunların teferruatıdır. Bu dört hususta tam ma'nâsıyla kemâle ulaşan sâdece Resûl-i ekrem efendimizdir (s.a.v.). Bu dört hususta insanlar Resûlullaha ne kadar yaklaşırsa, Allahü teâlâya da o derece yaklaşmış olur. Bu dört vasfı kendinde toplayan her insan, insanlar arasında itaat edilen bir hükümdar olmaya lâyıktır. Etrafında toplanıp, iş ve hareketlerini örnek almaya lâyık bir kimsedir. Bu dört vasıftan uzak olan kimseler ise, insanlar arasından çıkarılmaya lâyık kimselerdir. Çünkü böyle kimseler, Allahü teâlânın rahmetinden kovulup, uzaklaştırılan

şeytana yaklaşmıştır.

Bu dört vasfı taşıyan insanlar mukarreb meleklere yaklaştığı için, böylelerini arayıp örnek almak lâzım olduğu gibi, diğerini, şeytana uyup ona yaklaştığı için halktan uzaklaştırmak gerekir. Nitekim Resûl-i ekrem efendimizin buyurduğu gibi, Resûl-i ekrem güzel ahlâkı tamamlamak için gönderilmiştir. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde mü'minlerin vasıflarını sayarken, bu ahlâka işaret ederek meâlen şöyle buyurdu: ***"Mü'minler ancak o kimseler ki, Allaha ve Resûlüne îmân ettikten sonra şüpheye düşmeyip, Allah yolunda malları ile, canları ile mücâhede etmektedirler"*** (Hucurât-15). Kuşkusuz, şek ve şüphesiz olarak Allahü teâlâya îmân etmek yakîn kuvvetidir. Aklım meyvesi ve hikmetin son noktası da budur. Mal ile cihâd, şehvet kuvvetini zapteden cömertliktir. Nefs ile mücâhede, gazab kuvvetini akla uygun kullandıran, şecaattir. î'tidâlin derecesini Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen şöyle bildirmiştir: ***"Kâfirlere karşı şiddetli, kendi aralarında ise merhametli olurlar"*** (Fetih**-**29). Burada, yerine göre şiddet, yerine göre de merhamet gösterilebileceği işaret buyurulmuştur. Dâima şiddetli veya dâima merhametli olmak olgunluk değildir.

Asıl olgunluk, merhameti de şiddeti de yerinde kullanmaktır, işte ahlâkın ma'nâsı, güzelliği, çirkinliği, kısımları, meyveleri ve kolları bunlardır. Bu, izahlardan anlaşıldı ki, güzel ahlâk; akıl kuvvetinin, gadab ve şehvet kuvvetlerinin mu'tedil olup, dîne ve akla uygun olmalarına bağlıdır.

Güzel ahlâk, ba'zan fıtrat ve tabiat ile, ba'zan iyi işleri yapmayı âdet hâline getirmekle, ba'zan da sâlih kimselerle, iyi insanlarla beraber olmakla elde edilir. İnsan tabiatı, arkadaşının hem iyiliğini hem de kötülüğünü alır. Bu bakımdan, sâlih kimseler ile sohbet ahlâkın düzelmesine vesiledir. Kötü kimselerle beraber bulunan ve kötülüğü âdet hâline getiren kimse ise Allahü teâlâdan uzaktır. Bu ikisinin arasında çeşitli dereceler vardır. Sıfat ve hâller neyi gerektiriyorsa, dereceleri de odur. Kur'ân-ı kerîmde meâlen; ***"Zerre kadar iyilik eden mükâfatını, zerre kadar kötülük eden de cezasını görür"*** (Zilzal-7**,** 8) ve ***"Allah onlara zulmetmedi, fakat onlar kendilerine zulmeder oldular"*** buyuruldu (Nahl-33).

Bedenîn her uzvu, kendine mahsus belli bir iş için yaratılmıştır. Hastalığı ise, hangi iş için yaratılmışsa o işi yapamamasıdır. Meselâ, elin hastalığı tutamamak, gözün hastalığı görememek gibi şeylerdir. Bunun gibi kalbin hastalığı da, hangi iş için yaratılmışsa onu yapamamasıdır. Kalbin yaratılma sebebi; ilim, hikmet, ma'rifet, Allah sevgisi, ibâdet, Allahü teâlâyı zikrden lezzet duymak, Allahü teâlânın sevgisini bütün sevgilerden üstün tutmak, bütün nefsânî isteklerine, şehevî arzularına karşı Allahü teâlâdan yardım dilemektir.

Hakka kavuşamayan, Hak yolunda gitmediği için kavuşamaz. Hak yolda gitmeyen, istemediği için gitmez, istemeyen de, bilmediği için istemez. Böyle kimsenin îmânı da tam değildir. Dünyânın zulmet,

birkaç günlük ve fânî olduğunu, âhıretin ise saâdet ve ebedî olduğunu bilince, âhıret için hazırlanmak, azık toplama arzusu kendiliğinden doğar. Bu arzuya kavuşan kimseye, kıymetli birşey için ehemmiyetsiz birşeyi vermek zor gelmez. Çünkü bugün topraktan bir saksıyı verip, yarın karşılığında altın bir kupa almak herkese kolay gelir. O hâlde insanların bütün kusurlarının sebebi, îmân zayıflığıdır... Hak yolda (din yolunda) ilerleyene en önce lâzım olan şey, şartları yerine getirmek, sonra bunlara sıkı sarılmak ye sonra da etrafını surlarla çevirip kale gibi olmak lâzımdır. Bunun şartları şunlardır:

1. Kendisi ile Allahü teâlâ arasındaki perdeyi kaldırması lâzımdır. Böylece âyet-i kerîmede meâlen; ***"önlerine ve arkalarına perde koyduk"*** (Yâsîn-9) buyurulanlardan olmaz. Perde dört çeşittir. Bunlar; mal, mevki, mücâdele ve münâkaşa, ma'siyettir.

Malın perde olması; kalbi meşgul etmesidir. Hâlbuki kalb, Allahü teâlâdan başka herşeyi terk etmedikçe ilerleme olmaz. O hâlde malı aradan kaldırmak lâzımdır. Ancak kalbi meşgul etmeyecek kadar, ihtiyaç miktarı almak perde olmaz. Mevki ve makamın perde olmasından kurtulmak, bunlan istememekle olur. İnsan meşhur olunca, insanlarla olmaktan, kabul görmekten lezzet alır.

Mücâdele ve münâkaşanın perde olması: Bu, kalbde başka birşeye yer bırakmaz. Bunların hepsini unutmak lâzımdır. "Lâ ilâhe illallah" kelimesinin ma'nâsına îmân etmelidir. Bunun ma'nâsı, Allahtan başka ibâdet edecek

hiçbir ma'bûd yok demektir. Arzu ve istekleri ağır basan kimsenin ma'bûdu, arzu ve istekleri olur. O hâlde işlerin keşfini münâkaşa ve mücâdelede değil, mücâhededе aramak gerekir.

Ma'siyetin, günahların perde olması: Günah işleyenin kalbi kararmış olur. Hakkı nasıl görebilir? Bilhassa haram yemek kalbi tam karartır. Helâl yemek kadar kalbi nurlandıran birşey yoktur. İşin esâsı haram yemekten sakınmaktır. Helâlden başka şey yememelidir. Bu perdeleri aradan kaldıran kimse, namaz kılmak için abdest alan kimseye benzer. Onun namaz kılmak için uyacağı bir imâma ihtiyâcı vardır. Perdeleri kaldıran kimsenin de bir rehbere ihtiyâcı vardır. (Bu rehber, İslâm âlimleridir.)

**Çocuk terbiyesi:** Bil ki çocuk, ana-baba elinde bir emânettir. Kalbi kıymetli bir cevher gibi temizdir. Mum gibi her şekli alabilir. Bütün yazı ve şekillerden uzaktır. Temiz bir toprak gibi olup, hangi tohum atılırsa, yetişir. İyilik tohumu ekilirse, din ve dünyâ saâdetine kavuşur. Annesi, babası ve hocası sevabında ortak olur. Şayet fesat tohumu atılırsa, helak olur, annesi, babası ve hocası da günahına ortak olur.

Nitekim Allahü teâlâ meâlen: ***"Kendinizi ve çoluk çocuğunuzu ateşten koruyunuz"*** buyuruyor. (Tahrîm-6). Çocuğu Cehennem ateşinden kurtarmak dünyâ ateşinden korumaktan mühimdir. Çocuğu korumak demek, onu terbiye etmek ve ona iyi ahlâkı öğretmekle ve kötü arkadaştan korumakla olur. Çünkü bütün kötülüklerin başı fena arkadaştır. Çocuğu süslü

elbiselere ve tatlı yemeklere alıştırmamalıdır. Sonra bunlardan ayrılamaz. Bütün ömrünü bunlara kavuşmağa sarfeder. Daha başlangıçta temiz olmasına dikkat etmelidir. Ona helâl süt vermeli, süt veren iyi huylu ve helâl lokma yiyici olmalıdır. Zîrâ kötü huylar sütle anadan geçer. Haramdan meydana gelen süt ise temiz olmaz. Çocuğun eti ve derisi o haramdan olursa, tabiatı buna yakın olur ve bulûğa erdikten sonra, meydana çıkar. Dili açılmaya başlayınca ilk sözü Allah olmalıdır. Bunu sık sık çocuğa söylemeli, söyletmelidir. Ba'zı şeylerden utanmaya, haya etmeye başlarsa, bu iyi bir müjdedir ve akıl nurunun kendisine geldiği kimsenin, utanmayı kendine muhafız yapmasına işarettir. Çünkü, kendisine çirkin gelen herşeyden haya eder.

İlk meydana gelen şey yeme arzusudur. O hâlde yemek yemenin edeblerini öğretmek lâzımdır. Meselâ sağ el ile yemeye alıştırmak. Bismillah demek, acele yememek, çok yememek, iyice çiğnemek, başkasının lokmasına bakmamak, bir lokmayı yutmadan diğerini eline almamak, arasıra yalnız ekmek verip hep iyi yemeğe alıştırmamak, çok yemeyi gözünde ayıb göstermek, bunu hayvanlar ve akılsızlar yapar diye söylemek, çok yiyen çocukları kendi çocuğuna ayıblamak, lâzımdır. Çocuk hamd etmeyi edeble söylerse, övünmemeye alışır ve öyle olur.

Kötü arkadaştan çocuğu korumalıdır. Korunmayan çocuklar, küstah yalancı, hırsız, saygısız ve korkusuz olurlar. Uzun yıllar bu sıfatlardan ayrılamazlar.

Mektebe verince, Kur'ân-ı kerîm öğretmeli, sonra zâhidlerin, evliyânın hikâye ve hâllerini, Sahâbe-i kirâmın ve geçmiş büyüklerin güzel ahlâkını anlatmalıdır.

Çocuk iyi iş yapınca ve çocukta iyi huy görünce, o işinden ve ahlâkından dolayı onu övmeli, aferin demeli, sevindirecek birşey vermeli, insanlarm yanmda onu övmelidir. Bir kusur işlerse veya kötü söz söylerse, bir iki defa görmemezlikten gelmeli, sık sık azarlamamalıdır. Sık sık azarlanırsa, cesaretlenir, gizli yaptığını açıkça yapmaya başlar. Kızacaksa, bir defa ona kızmalı, korkutmalıdır ve: "Sakın bu hareketini kimse görmesin ve bilmesin, insanlar arasında rezîl, rüsvâ olursun. Sana kimse arka çıkmaz!" demelidir.

Baba, baba olduğunu, büyük olduğunu hissettirmelidir. Anne, çocuğu baba ile korkutmalıdır. Gündüz uyutmamalıdır. Zîrâ gevşek olur. Yumuşak yatakta yatırmamalıdır. Böylece bedeni kuvvetli olur. Her gün bir saat oynamasına müsâade etmelidir. Terbiyeli olur ve sıkılmaz. Sıkılmak ve üzülmekten kötü huy peyda eder ve kalbi kör olur. Herkese karşı alçak gönüllü olmasını öğretmelidir. Çocuklar arasında övünmemeli, kendini medhetmemelidir. Çocuklardan birşey aldırmamalıdır. Bilâkis onlara vermelidir. Çocuğa, başkalarından birşey almak, dilencilerin ve sokak çocuklarının işidir, demelidir. Bir kimseden para almasına müsâade etmemelidir. Bu, helakine sebeb olur ve onu kötü işlere düşürür. Çocuğa tükürüğünü ve sümüğünü, yere atmamasını, arkasını insanlara

dönmemesini, edeble oturmasını, elini çenesine dayamamasını öğretmelidir. Zîrâ bu, tenbellik ve gevşeklik alâmetidir. Fazla konuşmamasını, kat'iyyen yemin etmemesini, sorulmadan konuşmamasını, kendinden büyüğüne saygı göstermesini ve onun önünden yürümemesini, dilini kötü söz, sövme ve la'netten korumasını öğretmelidir.

Hoca kendisini dövünce, feryâd etmemesini, bağırmamasını söylemelidir. İltimas ettirmeli, sabretmeyi öğretmelidir.

Yedi yaşında olunca, tatlı ve kolay bir ifâde ile namaz ve abdesti ona öğretmelidir. On yaşına gelince, namaz kılmazsa, kızarak, döverek kıldırmalıdır. Başkasınm malını çalmayı, haram yemeyi, yalan söylemeyi gözünde çirkin gösterecek şekilde anlatmalıdır. Dâima böyle kötülükler yapmış olanlardan bahsetmelidir. Böyle yetiştirip sonra bulûğa erince, bu edeblerin sırlarını, inceliklerini ona söylemelidir. Meselâ yemekten maksat, kulun Allahü teâlâya ibâdet etmesi için lâzım olan kuvvet ve gıdayı almaktır. Dünyâdan maksat, âhıret için azık toplamaktır. Zira kimseye kalmaz, ölüm çabuk ve ansızın gelir. Ne bahtiyardır o kimse ki, dünyâda iken âhıret azığını elde eder. Cennete ve Allahü teâlânın rızâsına kavuşur demelidir.

Cennet ve Cehennem hâllerini ve sıfatlarını çocuğa anlatmalı, işlerdeki sevâb ve ikâbı bildirmelidir. Küçük yaşında böyle terbiye ederse, taş üzerindeki yazı gibi olur. Sonra yapılırsa duvardaki toprak ve sıva gibi dökülür.

Sehl-i Tüsterî (r.a.) şöyle anlatmıştır: "Üç yaşında idim. Dayım Muhammed bin Suvâr gece namazı kılarken ona bakardım. "Ey oğul, seni yaratan Rabbini anmaz mısın?" dedi. Nasıl anayım? dedim. Gece yatağa girince, dil ile değil, kalb ile üç defa de ki, Allah benimledir. Allahü teâlâ dâima beni işitiyor. Allahü teâlâ beni görüyor. Birkaç gece dediği şekilde yaptım. Sonra her gece yedi kere söyle dedi. Öyle yaptım. Bir müddet sonra, bunun tatlılığını kalbimde buldum. Bir sene geçince: "Sana söylediklerimi ömrün boyunca unutma. Seni kabre koyuncaya kadar devam eyle. Çünkü bunlar bu dünyâda da, âhırette de senin dayanağın ve elinden tutucu olurlar" dedi. Birkaç sene devam eyledim. Kalbimdeki tatlılık arttı. Birgün dayım bana: "Allahü teâlâ kiminle olursa, kimi işitir ve kimi görürse, o kimse günah işlemez. Sakın günah işleme. Allahü teâlâ seni görüyor" dedi. Sonra beni hocaya gönderdi. Kalbim dağınık oldu. Her gün bir saatten fazla göndermeyin dedim. Kur'ân-ı kerîmi öğrendim. O zaman yedi yaşında idim. On yaşma gelince dâima oruç tutar, arpa ekmeği yerdim. Oniki yaşıma kadar böyle devam ettim. Onüç yaşında iken kalbime bir mes'ele geldi. Sormak için beni Basra'ya gönderin, dedim. Gittim ve bütün âlimlere sordum, çözemediler. Hûzistan'da bir kimseye gitmemi söylediler. Oraya gittim. O çözdü. Bir müddet onun yanında kaldım. Sonra Tüster'e geldim. Arpa ekmeği aldım, oruç tuttum ve orucumu onunla açtım. Daha fazla yemedim. Bir sene, hergün bir arpa ekmeği ile geçindim. Sonra üç gün üç gece hiçbir şey

yemeyeyim dedim. Bunu yapınca, beş gün beş geceye çıkardım. Sonra yediye çıkardım. Böylece tedricen, artıra artıra yirmibeş gün ve geceye çıkardım ve hiçbir şey yemedim. Yirmi beş sene böyle devam ettim. Her gece de sabahlara kadar namaz kılardım." Bu hikâyeyi anlatmamızın sebebi, büyük işlerin tohumumın küçüklükte ekildiğini göstermektir.

İmâm-ı Gazâlî hazretlerine senelerce hizmet edip, tam ve geniş ilim öğrenen talebelerinden biri, birgün kendi kendine düşünüp: Senelerce zahmet çekip çok şey öğrendim. Bu kadar çok ilimden bana en lüzumlu ve fâidelisi acaba hangisidir? Âhırette imdadıma yetişecek, mezarda dünyâ dostlarım beni yalnız bırakıp gittikleri zaman, bana arkadaş olacak, mezardan kalkınca, ananın evlâdından, kardeşin kardeşinden, dünyâdaki dostlarm birbirlerinden kaçıp, herkes başının çâresini aradığı vakit beni kurtaracak olan acaba hangisidir? Dünyâda, âhırette fâidesi olmıyan acaba hangileridir? Bilsem de bunlardan uzaklaşsam. Çünkü, Peygamberimiz (s.a.v.) ***"Fâidesiz ilmi öğrenmekten ve Allahü teâlâdan korkmıyan kalbden ve dünyâya doymıyan nefaden ve Allah için ağlamayan gözden ve kabule lâyık olmıyan duâdan Allahü teâlâ bizi korusun"*** buyurmuştur, diye uzun zaman düşündükden sonra, anlamak için hocası olan Hüccet-ül-İslâm İmâm-ı Gazâlî'ye (Allahü teâlâ, onun kabrini nûr ile doldursun) mektup yazdı, bununla beraber birkaç zaman hayırlı duâ etmesini yalvardı ve bana kısa, açık ve fâideli cevap veriniz de,

her sabah okuyup, ona göre hareket edeyim, dedi.

Hüccet-ül-İslâm İmâm-ı Gazalî, şu cevâbı yazıp gönderdi:

"Ey sevgili oğlum ve sâdık dostum! Allahü teâlâ, sana uzun uzun ömürler verip, ömrünü ibâdet ile ve O'nun gösterdiği yolda gitmek ile geçirmek nasîb eylesin! Bütün nasihatler Peygamberimiz Muhammed sallallahü aleyhi ve sellemden alınmıştır. Ondan gelmiyen nasihatler fâide vermez. Dünyâya yayılmış olan bu nasihatlerden, birisini bile almadın ise, senelerce yanımda niçin kaldın ve niçin okudun?

Peygamberimizin (s.a.v.) dünyâya yayılan nasihatlerinden biri şudur ***"Allahü teâlânın, bir kuluna rahmet etmeyeceğine, ona gazab ve azâb edeceğine alâmet, dünyâya ve âhırete fâidesi olmıyan şeylerle meşgul olması, zamanlarını lüzumsuz şeylerle öldürmesidir. Bir kimsenin ömründen bir saati, Allahü teâlânın beğenmediği bir şeyde geçerse, ne kadar çok pişman olsa, üzülse yeridir. Bir kimse kırk yaşını geçtiği hâlde onun hayırlı işleri, ya'ni sevapları, kötü işlerinden, ya'ni günahlarından ziyâde olmadı ise, Cehenneme hazırlansın."***

Bu hadîs-i şerifin ma'nâsını iyi anlayanlara, bu nasihat yetişir.

Nasihat vermek kolaydır. Nasihat kabul etmek güçtür. Çünkü, nefslerine uyanlara, dünyâ zevklerinin peşinde koşanlara, nasihat acı gelir, haramlar ise tatlı gelir. Bunun için, Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde;

***"Kafirlerle harbediniz! Harb, size, acı ve sıkıntılı gelir. Size zor gelen şeyler, ya'ni Allahü teâlânın emrleri, sizin için hayırlıdır, iyidir. Size iyi gelen, sevdiğiniz şeyler, ya'ni haramlar, size zararlıdır, fenadır. Hayırlı olanları Allahü teâlâ biliyor, siz bilmiyorsunuz"*** buyurdu (Bekara-216). Hele senin gibi, ilim ismi verilen ve ilim şekline sokulan, lüzumsuz şeyleri öğrenenlere ve ilmi, dünyâda ve âhırette kendine ve insanlara fâideli olmak için değil, herkese büyüklük satmak için ve yalnız dünyalık kazanmak için okuyup, âhıretlerini düşünmiyenlere nasihat te'sir etmez. Amelsiz ilim, insanı kurtarır zannediyorsun ve ilim sahibi olunca, amel etmeden kurtuluruz sanıyorsun. Bu hâlinize çok şaşılır. Çünkü ilmi olan kimsenin, amelsiz kuru ilmin kıyamette kendine zarar vereceğini, bilmiyordum, diye özür ve bahane yapamıyacağını bilmesi lâzımdır. Peygamberimizin (s.a.v.) şu hadîs-i şerifini de işitmediniz mi: Buyuruyor ki, ***"Kıyamet günü azâbların en şiddetlisi, elbette, ilminin fâidesini görmiyen âlime olacaktır."*** Büyüklerden biri, Cüneyd-i Bağdâdî'yi rü'yâda görüp ne hâlde olduğunu sorunca, Cüneyd buyurdu ki, o kadar sözlerim, keşf ve işaretlerim, ya'ni zahiri ve batini bilgilerim hep harâb oldu, tükendi; yalnız bir gece kıldığım iki rek'at nemaz imdadıma yetişti.

Ameli, ibâdeti elden bırakma! Kalbe âit hâlleri ve bilgileri unutma! Ya'ni hareketlerin ilme, hâllerin de, tasavvufa uygun olsun!

İyi bil ki, amelsiz ilim, insanı kurtaramaz. Bunu sana

bir misâl ile anlatayım: Bir kimse, dağda bir arslana rastlasa, yanında tüfeği ve kılıcı bulunsa ve bunları kullanmasını iyi bilse ve ne kadar cesur olursa olsun, bu âletleri kullanmadıkça, arslandan kurtulabilir mi? Sen de bilirsin ki, kurtulamaz, işte bunun gibi, bir kimse ne kadar ilim sahibi olursa olsun, bildiğine göre hareket etmezse, ilminin fâidesi olmaz. Diğer bir misâl, bir tabîb hastalansa, hastalığını teşhis edip ilâcını da bilse ve bu ilâç hakîkaten o hastalığa çok iyi gelse, ilâcı kullanmadıkça, yalnız bilgisinin onu iyi edemiyeceğini pekâlâ bilirsin. Şâirin dediği gibi:

Binlerce litre ilâç yapsan,
Fâidesi olmaz içmedikçe.

Bir insan ne kadar ilim edinse, ne kadar kitap okusa, bildiklerini yapmadıkça fâidesi olmaz.

Allahü teâlânm emrettiği, beğendiği iyi şeyleri yaparak onun merhametini kazanmaz isen, rahmetine kavuşamazsın. Bak! Allahü teâlâ bir âyet-i kerimede ***"Allahın rahmetine kavuşmak istiyenler, emirlerini yapsınlar"*** buyuruyor. Ve başka âyette ***"Dünyâda yapılanların karşılıklarını göreceklerdir"*** ve bir âyette ***"Îmân edip, ibâdet yapanlar ve haramlardan kaçanlar, elbette Cennetlere girecek, ni'metlere kavuşacaklardır"*** ve bir yerde ***"Cennet yalnız imân edip, ibâdet edenler içindir" ve "Allahü teâlâya ve O'nun Peygamberlerine itaat edenler, âhırette***

***Peygamberlere ve sıddîklara ve şehîdlere ve sâlihlere verilen ni'metlere ortak olacaklardır"*** buyuruyor. Peygamberimiz (s.a.v.y hadîs-i şerifte ***"Müslümanlık beş şey üzerine kurulmuştur: Birincisi, Allahü teâlâya ve Muhammed aleyhisselâmın O'nun Peygamberi olduğuna inanmak, ikincisi her gün beş vakit namaz kılmak, üçüncüsü, senede bir kerre malının kırkta birini müslüman olan fakirlere zekât vermek, dördüncüsü, Ramazân-ı şerif ayında her gün oruç tutmak, beşincisi, Mekke-i mükerremeye giderek, ömründe bir kerre hac etmek"*** ve bir hadîs-i şerifte; ***"İmân, altı şeye kalb ile inanmak ve inandığını dili ile söylemek ve Allahü teâlânm emirlerini beğenmektir"*** buyurdu. İnanmakla ve söylemekle îmân hâsıl oluyor, ibâdet etmekle kemâle gelip, cilalanıyor. Ehl-i sünnetin reîsi, dîn-i İslâmın en büyük âlimi İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe "rahmetullahi aleyh" vasiyetnamesinde buyuruyor ki: "İmân, dil ile söylemek ve kalb ile inanmaktır." Amelin lâzım olduğunu gösteren daha sayabildiğin kadar vesikalar vardır. Fakat ne yapayım ki sen uykudasın! Eğer bu sözümden (Şu hâlde insanlar amelleri için Cennete girecek, Allahü teâlânm rahmetiyle, ihsâniyle girmeyecekmiş) dersen, sözlerimi anlamamış olursun. Demek istiyorum ki, insan, Allahın lütfü, ihsânı ile Cennete girecektir. Fakat itaat ve ibâdet yaparak rahmete kavuşmaya hazırlanmaz ve lâyık olmazsa Allahın lütfü ve rahmeti ona gelmez. Nitekim Allahü teâlâ, ***"Rahmetim,***

***muhsinler için, ya'nî emirlerimi kabul edip yapanlar içindir"*** buyuruyor. Allahın rahmeti yetişmezse, kimse Cennete giremez. Cennete yalnız îmân ile girilecektir denilirse, evet öyledir, lâkin birçok tehlikeleri atlattıktan sonra girilebilecektir. Îmân ile gitmiyen, Cennete girmiyecektir. Cennete girmek için âhırete îmân ile gitmek ve diğer tehlikeleri de atlatmak lâzımdır. Fakat bu zaman da Cennetin en aşağı derecesine kavuşabilir.

İyi bil ki, çalışmayınca, din yolunda yürümedikçe sevap kazanamazsın! Benî-İsrâil'den birisi çok seneler ibâdet etmişti. Allahü teâlâ, bunun ibâdetlerini meleklere göstermek istedi. Yanına bir melek gönderip şöyle sordurdu: Daha ne kadar ibâdet edeceksin? Cennetlik olmadın mı? Cevâbında dedi ki: Benim vazîfem kulluk yapmaktır. Emir sahibi O'dur. Melek bu cevâbı işitince: "Yâ Rabbî, sen her şeyi bilirsin. O kulunun cevâbını da duydun" dedi. Cenâb-ı Hak ***"O kulum, alçaklığı ile aşağılığı ile beraber bizden yüzünü çevirmiyor, biz de ihsân ve merhamet sahibi olduğumuzdan, elbette onu bırakmayız. Ey meleklerim! Şûhid olunuz, onu affettim"*** buyurdu.

Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâm bak ne buyuruyor: ***"Ahırette hesaba çekilmeden önce, dünyâda iken hesabınızı görünüz ve tartılmadan önce, kendinizi tartınız!"*** Ali Murtazâ (r.a.) buyurdu ki: Uğraşmadan, çalışmadan Cennete kavuşacağını zanneden kimse, hayâle kapılıyor. Çalışarak kavuşacağım diyenin de kendini yorması, ibâdet

meşakkatlerini yüklenmesi lâzımdır. Hazret-i Ali'nin (r.a.) talebesinden Hasen-i Basrî (r.a.) diyor ki: "İbâdet etmeden Allahü teâlâdan Cennet istemek, büyük günahtır." Büyüklerden biri buyuruyor ki, "İlmi fâideli olan kimse, ibâdeti bırakmaz, ibâtdetin sevabını düşünmeği bırakır." Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Akıl sahibi, nefsini ezip, ahırette lâzım olan şeyler için çalışır. Ahmak, aptal olan da nefsinin arzuları peşinde koşup, Cennete götürmesi için de, Allaha duâ eder."***

İlim öğrenmek ve kitap okumak için çok gecelerini feda ettin ve çok tatlı uykularını kendine haram eyledin. Bilmem ki, niçin kendini bu kadar harâb ettin? İlim öğrenmekten maksadın eğer dünyâ menfaatlerini toplamak, şöhret, mevki sahibi olmak ve müslümanlara büyüklük göstermek idi ise, sana yazıklar olsun! Çok aldanmışsın, kendini asaba sürüklemişsin! Yok eğer maksadın İslâmiyete ve Muhammed aleyhisselâmın dînine yardım etmek ve ahlâkını temizlemek ve nefsini kırmak idi ise, sana müjdeler olsun! Kendine ne güzel ve ebedî istikbâl hazırlamışsın. İstikbâl, saâdet-i ebediyyeye kavuşmaktır. Beyt:

Senin için olmıyan uykusuzluklar boşunadır.
Başkalarının firakına ağlamak boşunadır.

Keyfine göre yaşa! Fakat bu yaşaman uzun sürmiyecek, birgün elbette öleceksin. Gece gündüz düşündüğün, sımsıkı sarıldığın lezzetlerden elbette

ayrılacaksın. Dünyânın nesini seversen sev, hepsine veda edeceksin! Elinden geleni yap! Fakat unutma ki, her yaptığının hesabını vereceksin!

Îmân edilecek şeyleri akla uydurmağa, beğendirmeğe uğraşma, dinsizlerle, câhillerle, münâkaşa edip, onların bozuk düşünceleri ile uğraşmak ve Kur'ân-ı kerîmi öğrenmeden ve namazı, abdesti, orucu, farzları, haramlan okumadan, bilmeden para kazanmağa kalkışmak, herkesten fazla zengin olmak için doktorluk, mühendislik, edebiyyât, hukuk ilimleriyle uğraşmak, ömrü boş yere harcamak olur.

Allahü teâlâya yemin ederim ki, Îsâ aleyhisselâmın İncilinde okudum; bir kimseyi tabuta koyduktan mezara bırakıncaya kadar; Allahü teâlâ ona kırk suâl soracaktır. Birincisi ***"Ey kulum! Yaşadığın kadar hep dünyâ için süslendin, herkesin beğenmesi, hürmet etmesi için birçok şeyler öğrendin. Benim emrettiğim şeyleri de öğrendin mi, istediklerimi yapıp, haram ettiklerimden kaçındın mı?"***

Allahü teâlâ sana her gün soruyor: ***"Başkaları için neye bu kadar uğraşıyorsun? Görmüyor musun ki, tepeden tırnağa kadar benim iyiliklerim ile, ihsânlarım ile örtülüsün?"*** Fakat sen bunu duymuyorsun. Çocuk oyuna dalıp etrafını görmediği gibi, dünyâ zevkleri, nefsin arzuları seni sağır ve kör eylemiş!

İlim öğrenip de, bunu kullanmamak deliliktir, ilımsiz amel de yanlış olur, kabul edilmez. Mısra:

İlim edin ve ibâdette kusûr etme!

Ateşte sonsuz yanmaktan bu ikisi kurtarır.

Bugün seni günahtan korumıyan ve ibâdete sevketmiyen ilim, yarın Cehennem ateşinden de korumaz.

İbâdet ederek geçmiş günahlarını affettiremezsen, kıyamette elin ve dilin âciz kaldığı zaman (Yâ Rabbî, bizi geri dünyâya gönder, bütün ömrümüzü ibâdetle geçireceğiz) diyenlerden olursun. Fakat ***"Ey ahmak! Oradan geldin ya!"*** cevâbını alıp kalırsın.

Cân-ü gönülden çalışmak, Allahü teâlânın düşmanı olan nefse şiddetle karşı koyup, onu ezmek lâzımdır ve her ân kendini mezarda bilip, ona göre hazırlanmalıdır. Senden evvel gidenler, hep sana, onlara ne zaman ve ne hâlde kavuşacağına bakıyorlar. Aklını başına topla da, oraya sermayesiz gitme! Ebû Bekr-i Sıddîk (r.a.) buyurdu ki: insanın vücûdu, ya kuş kafesine benzer ki, açılınca kuş uçup kurtulur veya hayvanın ahırına benzer ki, açılınca hayvan yük çekmeğe, zahmete sokulur. Düşün! Bakalım sen bunlardan hangisisin? Kuş kafesi isen, ***"Rabbine kavuş"*** sesini işitince uçup yükselirsin. Nitekim hadis-i şerifte ***"Sa'd bin Muâz'ın*** (r.a.) ***ölümü sebebiyle Arş titredi"*** buyuruldu. Eğer Allah korusun, ahıra benziyorsan, ya'nî Allahü teâlânın ***"Başlarına gelecekleri düşünmediklerinden, hayvanlara benzerler, hattâ daha aşağıdırlar"*** (A'râf-179) buyurduğu kimselerden isen, hiç şüphe etme ki, haneden hâviyeye, ya'nî doğru Cehenneme gidersin. Hasen-i Basrî (r.a.) hazretleri, birgün eline bir bardak

soğuk şerbet almıştı. Birdenbire bayılarak bardak elinden düştü. Kendisine gelince, sebebini sordular. Cehennemde yananların Cennetteki arkadaşlarına seslenerek: ***"İçtiğiniz Cennet sularından bize biraz veriniz"*** dedikleri hâtırıma geldi, korkudan aklım kaçtı, dedi.

Yalnız ilim kâfi olan ibâdete lüzum olmasaydı, her gece sabaha karşı ***"Duâ eden, istiyen yok mu? Vereyim. Tövbe eden yok mu? Affedeyim"*** buyurulmaz idi. Birgün Peygamberimizin (s.a.v.) huzurunda Eshâb-ı kirâmdan Abdullah ibni Ömer'i medhetdiler. ***"İyi insandır, teheccüd namazı*** (ya'nî gece nemazi) ***kılsaydı, daha iyi olurdu"*** buyurdu. Yine birgün Eshâbdan birine: ***"Ey... Çok uyuma!... Geceleri çok uyumak, insanı kıyamette muhtâc eder"*** buyurdu...

Lokman Hakîm, oğluna şöyle nasihat ederdi: Oğlum, horoz senden daha akıllı olmasın! Hâlbuki o, her sabah zikr ve tesbih ediyor, sen ise uyuyorsun. Şu iki beyti burada söylemek çok güzel olur:

Gece karanlığında güvercin, dallar üzerinde,
Feryâd ile zikrediyor, ben ise uykudayım.
Bu hâl, beni utandırsın! Eğer âşık olsaydım.
Güvercinden evvel, gece ben ağlardım.

Nasihatlerin hülâsası, özü, Allahü teâlâya kulluk ve itaat etmenin ne demek olduğunu bildirmektir. Tâat demek ve ibâdet demek, Peygamberimiz Muhammed

aleyhisselâma tâbi olmak demektir. Ya'nî, bütün sözlerini ve hareketlerini O'nun emirlerine ve nehylerine uydurmak demektir. Ya'nî her söylediğin ve her yaptığın, söylememen ve yapmaman, hep, O'nun emri ile olmaktır. Şunu iyi bil ki, ibâdet şeklinde yaptığın işler, eğer O'nun emri ile olmadı ise, ibâdet olmaz, belki günah olur. Eğer namaz ve oruç iseler de böyledir. Nitekim biliyorsun ki, Ramazan Bayramının birinci günü ve Kurban Bayramının her dört günü oruç tutmak günahtır, isyan etmektir. Hâlbuki, oruç bir ibâdettir. Fakat, emir ile olmadığından günah oldu. Bunun gibi, başkasından zor ile alınan elbise içinde veya böyle bir yerde namaz kılmak da günahtır. Hâlbuki namaz bıı ibâdettir. Fakat, emir ile olmayınca isyan oluyor. Bunlar gibi, bir kimsenin, nikâhlı hanımı ile her türlü oyun ve latifeler yapması ibâdettir, ya'nî sevaptır. Bunun sevabı hadîs-i şerif ile bildirilmektedir. Hâlbuki yapılan şey oyun ve eğlencedir. Fakat emir ile olduğundan sevaptır. Görülüyor ki, ibadet demek, yalnız namaz kılmak oruç tutmak değildir. İbâdet demek, İslâmiyetin emirlerine uymak demektir. Çünkü, namaz ve oruç, îslâmiyete uygun olunca, ibâdet olurlar.

O hâlde, bütün sözlerini ve bütün hareketlerini İslâmiyete uydur! Çünkü, kim olursa olsun, İslâmiyete uymıyan ilimler ve çalışmalar, doğru yoldan sapmaktır ve Allahü teâlâdan uzaklaşmağa sebeb olurlar. Peygamberimiz (s.a.v.) işte bunun için, eskiden kalma ilimleri ve âdetleri neshetti, değiştirdi. O hâlde, İslâmiyetin müsâadesi olmadan ağzını açmamak

lâzımdır ve iyi bil ki, senin öğrendiğin ilimlerle Allah yolunda gidilemez. Şunu da bil ki, bu yol, kendilerine sofi, ya'nî tarîkatçi ismini vererek, tarikat büyüklerinin yolunda olduklarını iddia eden câhillerin, ma'nâlarını anlamadıkları, İslâmiyete uymıyan sözleri ile de gidilemez. Bu yolda ancak, nefs ile mücâdele edenler gidebilir. Nefsin arzularını, şehvetlerini îslâmiyetin dışına taşırmamak lâzımdır. Lâf ile gidilmez, İslâmiyette yeri olmıyan sözler ve ilimler ve şehvet ile karışmış gafil kalb, şekâvet ve felâket alâmetleridir.

Öyle şeyler soruyorsun ki, bunlardan ba'zıları, ne söylemekle, ne de yazmakla anlatılamaz. Ancak oralara yetişenler, ele geçirenler bilirler. Ele geçiremiyenlerin anlamasına imkân yoktur. Çünkü bunlar, tadını alınca anlaşılacak şeylerdir. Tadarak anlaşılabilecek şeyler, söylemekle ve yazmakla anlatılamaz. Tatlılık, ekşilik, acılık ve tuzluluk söz ve yazı ile anlatılmaz.

Allahü teâlânın yolunda yürümek istiyen bir kimseye evvelâ ne yapmak lâzımdır? diyorsun. Evvelâ Ehl-i sünnet âlimlerinin yazdıklarına, bildirdiklerine uygun, temiz bir i'tikâd ve îmân lâzımdır. Bundan sonra tövbe-i nasûh, ya'nî daha işlememek üzere, günahlara tövbe etmek, üçüncüsü, herkes ile helâllaşmak, üzerinde hiçbir mahlûkun hakkı kalmamak, dördüncüsü, Allahü teâlânın emirlerini yapacak kadar, İslâmiyeti öğrenmektir. İslâmiyeti bundan fazla öğrenmek, herkese vâcib değildir. Diğer ilimleri lüzumu kadar okumalıdır. Bu lüzum, herkesin san’atına, mesleğine, ihtisasına göre değişir. Bunu, bir hikâye ile daha iyi

anlayabilirsin.

Şiblî hazretleri diyor ki, dörtyüz hocadan ders okudum. Bunlardan dörtbin hadîs-i şerîf öğrendim. Bütün bu hadîslerden bir tanesini seçip kendimi ona uydurdum, diğerlerini bıraktım. Çünkü, kurtuluşu ve saâdet-i ebediyyeye kavuşmağı bunda buldum ve bütün nasihatleri hep bunun içinde gördüm. Seçtiğim hadîs-i şerîf şudur: Peygamberimiz (s.a.v.) bir Sahâbîye buyuruyor ki: ***"Dünyâ için, dünyada kalacağın kadar çalış! Âhıret için, orada sonsuz kalacağına göre çalış! Allahü teâlâya, muhtâc olduğun kadar itaat et! Cehenneme dayanabileceğin kadar günâh işle!"***

Bu hadîsi şerîf gösteriyor ki, sana lüzumundan daha çok ilim lâzım değildir. Çünkü, ilmi çok öğrenmek farzı kifâyedir. Farzı ayn değildir. Bu işi, başkaları yaparak senin yükünü almışlardır. Aşağıdaki hikâyeye dikkat edersen, bunu daha iyi anlarsın:

Hâtim-i Esam, Şakîk-i Belhî'nin talebesinden idi. Birgün Şakîk-i Belhî kendisine sordu: Ne kadar zamandır buraya geliyor, beni dinliyorsun? Otuzüç sene. Bu kadar zaman içinde benden ne öğrendin, neler istifâde ettin? Sekiz şey istifâde ettim, dedi. Şakîk, bunu duyunca yazıklar olsun sana ey Hâtim! Bütün zamanımı sana harcadım, senin ise, sekiz şeyden fazla istifâden olmamış, diye çok üzüldü. Hâtim dedi ki: Ey hocam, doğrusunu istiyorsan, beyledir. Bundan fazlasını da zâten istemem. Bana bu kadar yetişir. Çünkü, iyi biliyorum ki, dünyâda, âhırette felâketlerden kurtulup

saâdet-i ebediyyeye kavuşmak, bu sekiz bilgi ile olacaktır, dedi Hocası, söyle! Bunları ben de anlıyayım! dedi.

Hâtim dedi ki: Ey Hocam! Birincisi, insanlara baktım, herkes, bir şeyi seçmiş, onu sevmiş gördüm ve bu sevgilerin çoğu, onlara ölüm yatağına kadar, ba'zıları öldüğü vakte kadar, ba'zıları da, mezara girinceye kadar, arkadaşlık ediyor ve sonra onları yalnız ve zavallı olarak bırakıp ayrılıyorlar gördüm. Onunla beraber kimse mezara girmiyor, dert ortağı olmuyor. Bu hâli görünce, düşündüm ve kendime dedim ki, dünyâda öyle bir dost seçmeliyim ki, mezara benimle gelsin, bana orada arkadaşlık etsin. Aradım, taradım, Allahü teâlâya yapılan ibâdetlerden başka böyle sâdık bir sevgili bulunmadığını gördüm. Dost olarak onlan seçtim ve onlara sarıldım.

Şakîk, bunu duyunca, çok güzel yapmışsın yâ Hâtim, çok doğru söylüyorsun, ikinci fâideyi de söyle, anlıyayım dedi.

Hâtim dedi ki: Ey Hocam! İkinci fâidem: insanlara baktım, herkesi, arzuları, keyfleri peşinde koşuyor, nefsin şehvetleri arkasında yürüyor gördüm ve şu âyet-i kerîmeyi düşündüm: ***"Allahü teâlâdan korkarak nefslerine uymıyanlar, elbette Cennete gideceklerdir"*** (Nâziât-40, 41). Çok düşündüm. Kur'ân-ı kerîmin başdan başa doğru olduğunu, bilgilerimle, tecrübelerimle, aklımla, vicdanımla anladım ve tâm inandım. Nefsimi düşman bilerek, ona aldanmamağa, uymamağa karar verdim ve mücâdeleye

başladım ve arzularını, şehvetlerini yapmadım ve nihayet teslim olarak, ibâdetlerden kaçan o nefsin, şimdi Allahü teâlâya itaate koştuğunu, şehvetlerden vazgeçtiğini gördüm. Şakîk bunları işitince, Allah sana iyilikler versin, ne güzel yapmışsın, üçüncü fâideyi de söyle dinliyeyim, dedi.

Hâtim dedi ki, üçüncü fâidem, insanların hâline baktım, herkes dünyâda bir sıkıntıya girmiş, böylece dünyalık toplamağa uğraşıyorlar gördüm, sonra şu âyeti kerîmeyi düşündüm: ***"Dünyâ malından, sarıldığınız, sakladığınız her şey, yanınızda kalmıyacak, sizden ayrılacaktır. Ancak Allah rızâsı içinyaptığınız iyilikler ve ibâdetler sizinle beraber kalacaktır"*** (Nahl-96). Dünyâ için topladıklarımı, Allah yolunda harcadım, fukaraya dağıttım. Ya'nî baki kalmaları için, Allahü teâlâya ödünç verdim. Şakîk bu sözleri işitince, ne güzel yapmışsın ve ne güzel söylüyorsun yâ Hâtim, dördüncü fâideyi de söyle dinliyeyim, dedi.

Hâtim dedi ki, dördüncü fâidem, insanlara baktım, herkesin başkalarını beğenmediğini gördüm. Buna sebep, birbirlerine hased etmeleri olduğunu, birbirlerinin mevki'lerine, mallarına ve ilimlerine göz dikmeleri olduğunu anladım ve şu âyet-i kerîmeye dikkat ettim: ***"Dünyâdaki maddî, ma'nevî bütün rızklarını aralarında taksim ettik"*** (Zuhruf-32). Herkesin ilim, mal, rütbe, evlât gibi rızklarının dünyâ yaratılmadan evvel, ezelde taksim edildiğini, kimsenin elinde bir şey olmadığını ve çalışmağı sebeplere

yapışmağı emrettiğinden, O'na itaat etmiş olmak için çalışmak lâzım geldiğini ve hased etmenin büyük zararlarından başka, zâten lüzumsuz olduğunu anladım ve Allahü teâlânın ezelde yaptığı taksime ve çalışınca Rabbimin gönderdiğine razı oldum ve bütün müslümanlarla sulh üzere olup, herkesi sevdim ve sevildim. Şakîk bunları duyunca, ne iyi yapmışsın ve ne iyi söylüyorsun; beşinci fâideyi de söyle dinliyeyim yâ Hâtim! dedi.

Hâtim dedi ki, beşinci fâidem: İnsanlara baktım, birçoklarının insanlık şerefini, kıymetini, âmir, müdür olmakta, insanların kendilerine muhtâc olduklarını ve karşılarında eğildiklerini görmekte zannettiklerini ve bununla iftihar ettiklerini, öğündüklerini gördüm. Ba'zıları da, kıymet ve şeref, çok mal ve evlâd ile olur sanarak, bunlarla iftihar ediyorlar. Bir kısmı da, insanlık şerefi, malı, parayı insanların hoşuna gidecek, herkesi eğlendirecek yerlere sarfetmektir sanarak, Allahü teâlânın emrettiği yerlere ve emrettiği şekilde harc edemiyorlar ve bununla öğünüyorlar gördüm ve şu âyet-i kerîmeyi düşündüm: ***"En şerefliniz ve en kıymetliniz, Allahü teâlâdan çok korkanınızdır"*** (Hucurât-13). İnsanların yanıldıklarını, aldandıklarını anladım ve takvaya sarıldım. Rabbimin affına ve ihsânlarına kavuşmak için, O'ndan korkarak İslâmiyetin dışına çıkmadım, haramlardan kaçtım, Şakîk bunları işitince, ne güzel söylüyorsun yâ Hâtim ! Altıncı fâideni de söyle, dedi.

Hâtim dedi ki, altıncı fâidem: insanlara baktım.

Birbirlerinin mallarına, mevki'lerine ve ilimlerine göz dikerek, fırka fırka, parti parti ayrılarak, birbirlerine düşmanlık ettiklerini gördüm ve şu âyet-i kerîmeyi düşündüm: ***"Sizin düşmanınız şeytandır. Ya'nî, sizi, Allah yolundan, müslümanlıktan ayırmak için uğraşanlardır. Bunları düşman biliniz"*** (Fâtır-6). Kur'ân-ı kerîmin doğru söylediğini bildim ve şeytanı ve onun gibi müslümanlarla uğraşanları düşman bilip, sözlerine aldanmadım, onlara uymadım. Onların tapındıklarına tapmadım. Allahü teâlânın emirlerine itaat ettim. Ehli sünnet âlimlerinin gösterdiği yoldan ayrılmadım. Kurtuluş yolunun, doğru yolun, yalnız Ehl-i sünnet yolu olduğuna inandım. Nitekim, Allahü teâlâ: ***"Ey Âdem oğulları! Şeytana tapmayınız, o sizin en belli düşmanmızdır, diye, sizden söz almadım mı idi, bana itaat, ibâdet ediniz! Kurtuluş yolu, ancak budur"*** buyurdu. Onun için, müslümanları aldatmağa uğraşanları dinlemedim. Muhammed aleyhisselâmın yolunu gösteren Ehli sünnet âlimlerinin kitaplarından ayrılmadım deyince, Şakîk; ne güzel yapmışsın ve ne güzel söylüyorsun, yedinci fâideyi de söyle, dedi.

Hâtim dedi ki, yedinci fâidem: İnsanlara baktım. Gördüm ki, herkes yiyip içmek, para kazanmak için uğraşıyor. Bu yüzden haram ve şüpheli şeyleri de alıyorlar ve zillete, hakaretlere katlanıyorlar. Şu âyeti kerîmeyi düşündüm: ***"Allahü teâlâ tarafından rızkı gönderilmiyen yer yüzünde bir canlı yoktur"*** (Hûd-6). Kur'ân-ı kerîmin Allah kelâmı olduğunu ve elbette doğru olduğunu ve o canlılardan biri olduğumu bildim.

Rızkımı göndereceğine söz verdiğine, elbette göndereceğine güvenerek O'nun emrettiği gibi çalıştım deyince, Şakîk; ne iyi yapmışsın ve ne iyi söylüyorsun, sekizinci fâideyi de söyle! dedi.

Hâtim, dedi ki, sekizinci fâidem: insanlara baktım. Herkesin, bir kimseye veya bir şeye güvendiğini, sırtını ona dayadığını gördüm. Ba'zıları altınlarına, mal ve mülküne, ba'zıları san'atına ve kazancına, ba'zıları mevki' ve rütbelerine, ba'zıları da kendi gibi bir insana güveniyor. Sonra, şu âyet-i kerîmeyi düşündüm: ***"Allahü teâlâ, yalnız kendisine güvenenlerin her zaman imdadına yetişir"*** (Talâk-3). Her zaman ve her işimde yalnız Allahü teâlâya güvendim. O emrettiği için çalıştım, sebeplere yapıştım. Fakat yalnız O'na güvendim. O'ndan istedim ve O'ndan bekledim.

Şakîk, bu sözleri işitince, yâ Hâtim! Allahü teâlâ, her işinde imdadına yetişsin! Hazret-i Mûsâ'nın Tevrat'ına, hazret-i Îsâ'nın İncil'ine, hazret-i Davud'un Zebur'una ve hazret-i Muhammed aleyhimüssalevâtü vesselamın Fürkân'ına baktım. Bu dört kitabın bu sekiz temel üzerinde bulunduğunu gördüm. Bu sekiz esâsı ezberleyip bunlara uyanlar, hayatlarını bunların üzerine kuranlar, bu dört kitaba uymuş, emirlerini yapmış olurlar, dedi.

*1)Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-6, sh. 191*
*2)Miftâhüs-se'âde cild-2, sh. 332*
*3)El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 173*
*4)Tebyînü kizb-ül-müfteri sh. 291*

5)*Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 10*

6)*Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 216*

7)*Menâkıb-ı Gazâlî v. 1a-b, 2a-b, 3a-b, 4a-b, 5a-b, 6a-b, Süleymâniye Kütüphanesi Hacı Mahmûd Efendi kısmı No:4609*

8)*Menâkıb-ı İmâmı Gazâlî v. 4b, 5a, 9a, 13a, 14b, 23a,b, 24a,b, Süleymâniye Kütüphanesi Hacı Mahmûd Efendi Kısmı No: 4651*

9)*İhyâu ulûmiddîn cild-1, sh. 3, 4, 5, 95 cild-2, sh. 112, cild-3, sh. 62, cild-4, sh. 3,11, 450, 558, 562*

10)*Kimyâ-i Seâdet cild-1, sh. 61, 109, 283, 288, cild-2, sh. 427, 444, 647, 673, 771, 862*

11)*El-Münkızü aniddalâl sh. 11*

12)*Tehâfüt-ül-felâsife sh. 3, 4*

13)*Tam İlmihâl Seâdet-i Ebediyye sh. 1007*

14)*Kıyâmet ve Âhiret sh. 66*

15)*Hak Sözün Vesikaları (Eyyühelveled) sh. 323*

16)*Fâideli Bilgiler sh. 310*

17)*El-A'lâm cild-7, sh. 22*

18)*Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 266*

19)*Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 12, 23, 24, 36, 148, 244, 607, 887 cild-2, sh. 1304, 1918, 2007, 2048*

20)*İzâh-ül-meknûn (Keşf-üz-zünûn zeyli) cild-2, sh. 43, 103, 370, 536*

21)*Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 79, 81*

22)*Mevdu'ât-ül-ulûm cild-1, sh. 804*

23)*Kâmûs-ul-a'lâm cild-5, sh. 3277*

24)*Nefehât-ül-üns sh. 404*

25)*Rehber Ansiklopedisi cild-6, sh. 137*

*26)Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 107*

**İMÂMZÂDE (Muhammed bin Ebî Bekr):**

Hanefi mezhebi fıkıh ve kelâm âlimi. İsmi, Muhammed bin Ebî Bekr el-Kummî el-Cügî el-Buhârî el-Hanefî'dir. İmâmzâde diye meşhur olmuştur. Vâ'iz, Rükn-ül-Îslâm ve İmâm lakabları vardır, İmâmzâde 491 (m. 1098) senesinde doğdu. 573 (m. 1177) senesinde vefât etti.

İmâmzâde, fazîlet ve kemâl sahibi, edib bir zât olup. Buhârâ'da fetva verirdi. Va'zları çok te'sirli idi. Beyânı güzel, ifâdesi geniş, yazısı mükemmel olup, insanlara va'z-ü nasihat verirdi. Tasavvuf bilgilerini açıkladı, İmâmzâde hazretleri ilmini; Muhammed bin Abdullah es-Serahketî, Şems-ül-eimme Bekr bin Muhammed ez-Zerencerî, Radıyüddîn en-Nişâbûrî'den, tasavvuf bilgilerini ise evliyânın büyüklerinden ve altın halka denilen silsilet-üz-zehebe dâhil olan Hâce Yûsuf Hemedânî'den öğrendi. Fıkıh ilmini, Ubeydullah bin İbrâhim el-Mahbûbî ve Muhammed bin Abdüssettâr el-Kerderî'den öğrendi.

İmâmzâde'nin yazmış olduğu eserlerden bilinenleri; Ukûd-ül-akâid fî fünûn-il-fevâid ve Şir'at-ül-İslâm'dır. Şir'at-ül-İslâm kitabı çok meşhurdur. Bu eseri birçok âlim medhetmiştir. Kitapta fıkıh, kelâm ve tasavvuf bilgileri vardır. Bir cild olup, altmış fasıl üzere tertîb edilmiştir. Seyyid Alizâde bu eseri şerh ederek genişletmiştir. Bu şerhin ismini, "Mefâtih-ül-cinân ve mesâbih-ül-cenân" ya'nî (Cennetlerin Anahtarları

Gönüllerin Kandilleri) vermiştir. Bu kitap İhlâs Vakfı tarafından neşredilmiştir. Bu eseri ayrıca Yahya bin Yahşî bin Bahşî İbn-i İbrâhim-i Rûmî şerh etmiştir. Bu şerh, Seyyid Alizâde'nin şerhinden kısadır.

Muhammed bin Ebû Bekr'in yazmış olduğu Şir'at-ül-İslâm adlı eserden ba'zı bölümler:

"Bize hissî ve aklî delillerle kendisini tanıma imkânı veren ve ikram olarak mâlî ve bedenî çeşitli ibâdetlerle, emir ve yasaklarla kendisine kul olmamızı isteyen, dünyâ ve âhırette salâh bulmamız için İslâm yolunu bildiren Allahü teâlâya hamd olsun. Bütün işlerinden Allahü teâlânın razı olduğu, bizi güzel ahlâkı ile Dâr-üs-selâma (Cennete) sevk eden Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâma ve O'nun âline salât olsun. Dâr-üs-selâm, selâmet yurdu ya'nî Cennet demektir. Cennet ehli her çeşit elem ve âfetten emindirler. Cennet bekçileri Cennettekilere; "Selâm, kurtuluş, emniyet sizin üzerinize olsun. Temiz oldunuz" derler. Cennettekilerin kavuştuğu en şerefli ikram, Yâsîn sûresinde bildirildiği gibi, Hak teâlânın, rü'yet zamanında onlara selâm vermesidir. Bu yönden de Cennet, Dâr-üs-selâm olmaktadır. Bir de Selâm Allahü teâlânın ismidir. Dâr-üs-selâm şeklinde tamlama yapılması, selâmet yurdu olan Cennetin şerefini bildirmektedir. Resûlullaha salât olsun demek, onun yücelmesini, isminin yükselmesini, da'vetinin her yerde duyulmasını, dîninin devamlı olmasını, âhırette ümmetine şefaatçi olmasını, ecr ve sevabının kat kat artmasını Allahü teâlâdan istemektir. Resûlullahın âline

demek, O'na uyanlara ya'nî mü'minlere demektir. Yalnız Ehli beyt ma'nâsına değildir. Çünkü Peygamber efendimiz (s.a.v.) ***"Bana salevât okuduğunuz zaman genelleştiriniz"*** buyurmuştur.

Bu kitap, doğru yolda olan din âlimlerinin kitaplarından seçilmiş, herbiri kıymetli saf cevher ve inci misâli olan Resûlullahın sünnetlerinin dizildiği bir gerdanlık gibidir. Herşeyin kıymetlisini toplamağa meraklı olanlar için konular güzelce açıklanmış, bâbları ve fasılları iyice aydınlatılmıştır. Çünkü kıymetli bir mücevher gerdanlık gibi olan bu kitab, îmân sahiblerinin çocuklarına en iyi şeyleri telkin etmekte, yakîn sahiblerini hatâ ve gafletten korumaktadır. Hattâ doğru yolda olanların nefsinin arzularına kapılarak helak kuyusuna düşmemeleri için, bu kitaba başvurmaları gereklidir. Nitekim Allahü teâlâ Yûnus sûresi otuzikinci âyet-i kerîmesinde meâlen; ***"Haktan sonra, dalâletten, sapıklıktan başka ne olabilir?"*** buyurmuştur. Hak ise, ancak Resûlullah efendimizin (s.a.v.) söylediği, yaptığı, işaret ettiği, tefekkür ettiği şeylerdir. Resûlullah (s.a.v.) hevâdan konuşmaz. Kendisine indirilen ve vahy olunanlardan başka emir ve nehy etmez.

Kerîm ve Vehhâb olan Allahü teâlânın fadlından umarım ki, beni ve benden sonrakileri, ahbabımı bu kitapdaki bilgiler ile fâidelendirsin, mübarek kılsın. Çünkü duâları kabul eden ve kullarına emir ve yasakları gönderen Odur. Dönüş O'nadır. Yâ Rabbî! Kendi hazînenden bize rahmet ihsân eyle. İşlerimizin doğru ve

kâmil olmasını, sapıklıktan ve taşkınlıktan uzak olmasını nasîb et!"

**Peygamberimizin (s.a.v.) sünnetine uymak:** Resûlullah efendimizin (s.a.v.) sünnetine uymağı, Kur'ân-ı kerîm ve hadîs-i şerifler bildirmektedir. Allahü teâlâ, Nisa sûresi altmışbeşinci âyet-i kerîmede meâlen; ***"Aralarında ihtilâf ettikleri şeyde seni hakem kılıp hükmüne razı olmadıkça, o hüküm sebebi ile kalblerinde darlık bulunmayıp, zahir ve bâtınları ile sana uymadıkça, Rabbin hakkı için mü'min olamazlar"*** buyuruyor. Haşr sûresi yedinci âyet-i kerîmede de meâlen: ***"Resûlümün size getirdiklerini alınız, men ettiklerinden sakınınız"*** buyuruyor. O hâlde Peygamberimize (s.a,v.) tâbi olmak farzdır, lâzımdır.

Resûlullah efendimize (s.a.v.) uymamak, İslâm ni'metine saldırmaktır. Resûl-i ekrem (s.a.v.) bir hadîs-i şerifte: ***"Getirdiklerime değil de, kendi isteklerine tâbi olanlarınız îmân etmiş sayılmaz" .*** buyurmuştur. Diğer bir hadîs-i şerifte de: ***"Sünnetimi zayi eden kimseye, şefaatim haram olur"*** buyurdu. Yine bir hadîsi şerifte: ***"Sünnetimi ihyû eden, dirilten, beni ihyû etmiş olur. Beni ihya eden, beni sever. Beni seven, kıyamet günü Cennette benimle olur"*** buyurdu. Meşhur olan şu hadîsi şerifte Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: . ***"İnsanların bozulduğu, yolların, milletlerin ayrıldığı zamanda sünnetime yapışana yüz şehid sevabı vardır. O zaman sünnetimi elde tutmak,***

***ateş korunu elde tutmak gibidir. Onu ne atabilir, ne de tutabilir."*** Uyulması gereken sünnet, ilk asrın şerefli insanlarının yürekten sarıldıkları sünnettir. Eshâb-ı kirâm, Resûlullah efendimiz (s.a.v.) zamanında görmedikleri bir işi yapanı veya bir âdet ortaya çıkaranı gördüklerinde, az olsun, çok olsun, büyük olsun, küçük olsun, ibâdetlerde, muamelâtta, zikirde olsun şiddetle reddederlerdi.

**Îmân bilgileri:** Dînimizde inanılacak şeyleri, Cebrail aleyhisselâmın suâline cevâb olarak Peygamber efendimiz (s.a.v.) şöyle açıklamıştır. ***"Îmân; önce Allahü teâlânm bir olduğuna, eşi ve benzeri olmadığına inanmaktır,*** (ikincisi), ***O'nun meleklerine inanmaktır.*** (Üçüncüsü), ***Allahü teâlânın indirdiği kitaplarına inanmaktır.*** (Dördüncüsü), ***Allahü teâlânın Peygamberlerine inanmaktır.*** (Beşincisi), ***Âhıret gününe inanmaktır.*** (Altıncısı), ***Kadere, hayır ve serlerin Allahü teâlâdan olduğuna inanmaktır."*** Kulun, bu îmânın altı şartına inandığını açıkça dil ile ikrar etmesi farzdır," Vakti gelince farzlarına, vâciblerine, sünnetlerine riâyet ederek ve hepsinin hakkını vererek beş vakit namaz kılmalıdır. Nisâb miktarı malı olanın şartlarına uygun olarak, vaktinde zekâtını vermesi farzdır. Ramazân-ı şerîf ayında oruç tutmanın ve gücü yetenin hacca gitmesinin farz olduğuna inanmalıdır. Bunların hepsine kalb ile inanan ve dili ile söyleyen kimseye mü'min denir. Mü'min, Allahü teâlânın fadlı ve keremi ile Cennete gider.

Mü'min, günah işlemekle îmândan çıkmaz. Kâfir, ihsân, iyilik etmekle küfürden kurtulmaz. Büyük günah işleyen mü’minlerin kıyametteki akıbeti Allahü teâlâya kalmıştır.. Dilerse bir miktar azâb eder, dilerse azabı tattırmadan affeder. Resûl-i ekrem (s.a.v.) bir hadîsi şerifte ***"Kalbinde zerre kadar îmân olan Cehennemden kurtulur"*** buyurdu. Îmânın zerre kadarı, dindeki yakînin en aşağı derecede olmasıdır. Dindeki, îmândaki yakîn, onun parlaklığıdır. Kalbinde zerre kadar îmânı olan, hâlis bir niyetle Allahü teâlâdan korkarak günahlardan az bir zaman olsun uzaklaşabilen günahkâr mü’minler cezalarını çektikten sonra Cehennemden çıkacaklardır. Günah işleyen kimse kâfir olmaz. Kötü amel ile İslâmdan çıkılmaz. Ya'nî ona kâfir denmez. Ehl-i kıble hakkında dili tutmalı, onlardan hiçbiri hakkında küfür, şirk ve nifak ile şehâdet etmemelidir. Yaptıkları işleri örtmeli, gizli ve aşikâr hâllerini Allahü teâlâya ısmarlamalıdır.

Dînimizde bilinmesi gereken şeylerden birisi de Kalem'in din ve dünyâ işlerinden meydana gelecek yaş ve kuru herşeyi yazdığına inanmaktır. Allahü teâlâ, En'âm sûresi ellidokuzuncu âyet-i kerîmesinde meâlen: ***"Yaş ve kuru herşey kitâb-ı mübînde vardır"*** buyuruyor. Levh-i mahfûz'da saâdet ve şekâvet, ikisi de yazılıdır. Ya'nî insanların saâdet ve şekâvet ehli (Cennetlik veya Cehennemlik) olduğu ezelde takdîr edilmiştir. Herkese Cennet veya Cehennemden hangisi yazılmış ise oraya gitmek için gerekli işler ona kolaylaştırılır. Allahü teâlânın sonra olmasını istediği

şeyi kimse öne alamaz, önce olmasını istediği şey de sonra olmaz. Hükmünün yerine getirilmemesi olmaz. Çünkü herşey Allahü teâlânın irâdesi ve yaratması ile meydana gelmektedir. Allahü teâlâ, Kamer sûresi kırkdokuzuncu âyet-i kerîmede meâlen; ***"Biz her şeyi şüphesiz takdir ile yarattık"*** buyuruyor.

Selef âlimlerine hareketlerinden dolayı dil uzatılmaz. Eshâb-ı kirâmın hepsi, iyilik, takva, yakîn, rüşd, zühd ve hudû'da en yüksek derecede idiler. Allahü teâlâ, Eshâb-ı kirâmdan meydana gelen yanılmaları, yaratılmışların Seyyidinin (s.a.v.) sohbetinde bulundukları, O'nun hizmetine ve yardımına koştukları için af ve mağfiret edeceğini va'd etmiştir. Onlar hakkında ağzı ancak iyilikle açmalıdır. Bir kimse yeryüzü dolusu altm sadaka verse, Eshâb-ı kirâmdan birinin yarım müd (437 gr.) arpa sadakasına erişemez. Eshâb-ı kirâmın hâlleri sorulduğunda, onlar geçmiş bir taifedir. Onların kazancı kendilerine, sizin kazancınız da sizedir, demelidir. Onların sözleri, işleri, büyük küçük yanılmaları hakkında ileri geri konuşmamalıdır. Çünkü Allahü teâlâ onların yanılmalarını bağışlamıştır. Eshâb-ı kirâm hakkında, ümmetin kalblerinde ülfet ve muhabbet meydana getirecek güzel hâllerinden bahsetmelidir. Resûl-i ekremin (s.a.v.) onlar üzerindeki hakkı ve hürmeti muhafaza edilmelidir. Onları seven, Resûlullahı sevdiği için sever. Resûlullahı (s.av.) seven de, Allahü teâlâyı sevdiği için sever.

Dinde kendi görüşüne değil, kitâb ve sünnete uyarak konuşmalıdır. Söyleyişinde, yaptığında, hükmettiğinde,

kendi reyine değil, kitâb ve sünnetin hükmüne uygun reye uymalıdır. Dînî mes'elelerin ve hükümlerin hepsinde Kıyâs'a tâbi olmamalıdır. Zîrâ ilk kıyâs eden İblis'tir. İblis'in yaptığı kıyâs dalâlet anahtarıdır. Allahü teâlânın sıfatları ve zâtı hakkmda akla gelen boş düşüncelere kapılarak hiç kimse ile münâkaşa etmemelidir. Çünkü Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîsi şerifte: ***"Bu ümmetin helaki, Rablerinin nasıl olduğu hakkındaki konuşmalarından olacaktır. Bu konuşmaları kıyamet alâmetlerindendir"*** buyurmuştur. Allahü teâlânın sıfatları hakkındaki sözleri derinliğine incelememelidir. Çünkü bu şeytandandır. Geçmiş peygamberlerin (a.s.) kitabları olsa bile Kur'ân-ı kerîmden ve Resûlullahın (s.a.v.) sünnetinden başkasına uymamalı, rağbet etmemelidir. Resûl-i ekrem (s.a.v.) bir hadîs-i şerifte: ***"Size, gecesi gündüz gibi parlak olan bir yol bırakıldı. Başka tarafa sapan helak olur***" buyurdu.

Din işlerinde, ilimde ve amelde orta yola yönelmelidir. Bizden önce yaşamış olan milletlerin hepsi, dindeki taşkınlıkları sebebiyle helak oldular. İ'tikâd ve ilimde olduğu gibi, amelde de orta yol tutmalıdır. Bu, sırât-ı mustekîm, doğru yoldur. Hiç kimse ibâdetlerde nefsine eziyet vermemeli, ona ağır gelen şeyi yüklememelidir. Yaradılmışların efendisi olan Resûl-i ekrem (s.av.), Allahü teâlâdan ençok korktuğu ve takva sahibi olduğu hâlde, ağır riyazetler çekmezdi. Namaz kılar ve uyurdu. Evlenir, oruç tutar, iftar eder ve et yerdi.

Kalbe gelen bozuk düşüncelerden, din mevzuundaki şüphelerden Allahü teâlâya sığınmak sünnettir. Böyle bozuk düşünceler kalbe geldiğinde, (Allahü teâlâya ve Resûlüne inandım. ***"Allahü teâlâ,*** (herşeyden önce mevcud olan) ***evveldir ve*** (her şey helak olduktan sonra geriye kalacak; ***âhirdir.*** (Varlığı sayısız delillerle) ***zahirdir ve*** (akılların idrâk edemeyeceği zâtı ise) ***bâtındır. O her şeyi bilendir")*** demelidir. (Hadîd sûresi 3. âyet meali.)

Bid'at ehlinden uzak durmak, Selefi sâlihînin sünnetindendir. Zîrâ Resûl-i ekrem (s.a.v.) bir hadîs-i şerifte: ***"Bid'at ehli ile bir arada bulunmayınız"*** buyurmuştur.

**İlim öğrenme ve öğretmenin sünnetleri:** Kulda bulunan yüksek mertebelerin en üstünü, kazandığı derecelerin en şereflisi din ilmidir. Hadîs-i şerifte Peygamber efendimiz (s.av.) buyurdu ki: ***"İlim ile yapılan az amel, çoktur. Cahillikle yapılan çok amel, azdır."*** Yine Resûl-i ekrem bir hadîs-i şerifte: ***"Âlimin, bilgisiz âbidden üstünlüğü, benim sizin en aşağınızdan üstünlüğüm gibidir"*** buyurdu.

Herkesin ihtiyâcı olduğu kadar ilim öğrenmesi, İslâmın farzlarından biridir ve farzı ayndır. İnsan lüzumlu îmân, ibâdet ve ahlâk bilgilerini öğrenmekle ma'rifetullaha, Rabbini tanımaya yönelmiş olur. Açık alâmetler ve nâtık şâhidlerden Allahü teâlâyı tanıtan deliller bulur. Allahü teâlânın insanlara, nefslerinde, mallarında, gece ve gündüzde emrettiği farzlar öğrenilir. Allahü teâlânın emrettiği farzları yaparken,

Resûlullahın (s.a.v.) sünnetlerini de öğrenmek ve yapmak gerekir. Farzlar, en adaletli yolda ve en iyi istikâmette yapılmalıdır. Bu da ancak Allahü teâlânın en güzel edeble edeblendirdiği, en temiz ahlâklı sevgili Peygamberinin (s.a.v.), sünnetine uymakla olur. İnsanın ihtiyâcı olduğu din ilimlerinin en mühimi fıkıh ilmidir. Buna ilm-i yakîn, ihlâs, zühd, tevazu, nasihat ve ahlâk ilimleri de dâhildir. Caiz olma, fâsid olma, helâl, haram, mekruh, müstehab gibi ahkâm-ı şer'iyyede dâhildir. Yine bunlara iffet, rıfk, vekar, haya da dâhildir. Cömerdlik, güzel tedbir almak, din işlerini düşünerek yapmak ve ciddî olarak başlayıp devam ettirmek, düşmanları yumuşaklıkla idare etmek, halkın eziyetlerine katlanmak, akrabayı ziyaret etmek de din ilimlerine dâhildir. Herkese iyilik etmek, geçimi dar olanlara yardımda bulunmak, zâlimi bağışlamak, kendisine kötülük yapanlara da iyilik etmek din ilimlerinden ve gereklerindendir. Başkalarına el ile, dil ile ve kalb ile eziyet etmekten çok sakınmalıdır.

Allahü teâlâdan başkası için ilim öğrenmek haramdır, bâtıldır. Resûl-i ekrem (s.a.v.) bir hadîs-i şerifte: ***"İnsanlar arasında kabul görmek için ilim öğrenen kimseyi, Allahü teâlâ Cehenneme koyar"*** buyurmuştur. Amel edilmeksizin öğrenilen ilim zayi olur. Bir hadîs-i şerifte Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Fâidesiz ilim, kimseye birşey verilmeyen hazîne gibidir. İlmin fâidesi, ibâdetleri en doğru, en makbul şekilde yapmakta görülür. Haramlardan kaçınmayı ve zühdü artırmayan ilim,***

***ancak Allahü teâlânın gadabını arttırır."*** Resûl-i ekrem (s.a.v.) fâidesiz ilimden Allahü teâlâya sığınırdı. Hadîs-i şerif te: ***"İlim ikidir. Birisi kalbde olan ilimdir ki, sahibine fâideü olan ilim budur. Diğer ilim, yalnız dilde olur. Bu ilim, Allahü teâlânın insanoğluna karşı hücceti, delilidir"*** buyuruldu. Diğer bir hadîs-i şerifte: ***"İlmi kendisine fâide vermiyen kimsenin, bu cehaleti ona zarar verir"*** buyuruldu. Yine Peygamber efendimiz (s.a.v.): ***"İnsanlardan en şiddetli azâb görecek olan, Allahü teâlânın ilminden füidelendirmediği âlimdir"*** buyurdu. İlmi ile amel etmeyen kimsenin va'zı, insanların kalblerine te'sir etmez. Kayalık araziye yağan yağmur gibi akar gider, dinleyenlerin kulağına girmez.

Selef-i sâlihînin sünnetlerinden biri de, ilim öğrenirken ameli geciktirmemektir. İlim öğrenmeyi mühim göstererek amelde noksanlık veya gecikme olması, şeytanın aldatması ve hîlesidir. Çok kere ecel, ilmin tamâmını öğrenmeden gelip çatar da, öğrendiği ile amel etme imkânını bulamaz. Böylece hüsrana uğrayanlardan, amelinde noksan olanlardan olup Cehenneme gider. İlmin aslının hükümlerini öğrenmeden, ilmin garipliklerine tâbi olmamalıdır. İlmin aslı ma'rifetullahdır, Allahü teâlâyı tanımaktır. Selef-i sâlihîn ölüm gelmeden önce Ölüme hazırlanırlar, lüzumlu bilgileri öğrenirler, bunlarla amel ederlerdi. Zîrâ Allahü teâlânın, kullarına fazla maldan soracağı gibi, fazla ilimden de soracağını düşünürlerdi.

Mü'min, insanlar arasında güzel ahlâkı ile tanınmalıdır. İlim, hilm, vekar, muhabbet, kerem, hayr ehli, cömert ve işlerinde ihtiyatlı olmalıdır. Şeytan, ilim ile konuşan, hilm ile susan alimlerden çok çekinir. Allahü teâlâ katmda ilmini hilm ile süsleyen âlimden efdal kimse yoktur. Âlemin ayakta durması, ilmi ile âmil, hilm ile hikmet sahibi âlimler iledir. Hilm ve hikmet sahibi âlimlere ise çok az rastlanır.

İlim öğrenirken ehemmiyetli olan öne alınmalıdır. Fıkıh, tefsîr, hadîs ilimleri din ilimlerinin mühim olanlarıdır. Her fenden, her ilimden yeteri kadar istifâde etmelidir. İhtiyaç olduğu kadar öğrenmeli, fazla veya azdan kaçınmalıdır. Bir kimse Allahü teâlâyı yalnız kelâm ilmi ile taleb ederse, zındık olur. Allahü teâlâyı yalnız zühd ile taleb eden, bid'at sahibidir. Allahü teâlâyı yalnız fıkıh ile taleb eden, fâsık olur. Çeşitli ilimleri ve fen ilimlerinden lüzumu kadarını öğrenen kimse, zındık olmaktan, bid'at sahibi olmaktan, fâsık olmaktan kurtulur, içindekileri yakîn ile bilmeden, iyice vâkıf olmadan ilim kitaplarını çoğaltmak, kütüphanesini doldurmak, kıyamet alâmetlerindendir. İlim öğrenmek isteyen, önce ilimden sünneti meydana çıkaracak, bid'atleri yıkacak şeyleri öğrenmelidir. Hadîsi şerifte: ***"Ümmetime, bir sünneti meydana çıkaran veya bir bid'ati yıkan hadîsi ulaştıran kimseye Cennet vâcib olur"*** buyuruldu. İlimden ve ilim öğrenmekten, o ilmin kalbe te'siri olmasa bile vaz geçmemelidir. Çünkü ilimler kulağına gire gire bir gün olur, bunların fâidesini görür, öğrendiği şeylerden fâidelenmesi ve fâideli

şeyleri öğrenmesi için Rabbine yalvarmalıdır. Abdullah ibni Mübarek hazretlerine: "Ne zamana kadar ilim ve hadîs talebinde olacaksın?" diye sorulduğunda: "Bilmiyorum, kurtuluşumun içinde olduğu kelimeyi henüz duymadım. O ümid ile çalışıyorum, ölünceye kadar ilim bırakılmaz" buyurdu.

Hiç kimse, kendini ilim öğrenmekten uzak tutmamalıdır. Çünkü Allahü teâlâ, Tâhâ sûresi yüzondördüncü âyet-i kerîmede kendisini en iyi tanıyan, hükümlerini en iyi bilen Resûlüne bile meâlen: ***"Ey Resûlüm de ki, Yâ Rabbî! İlmimi arttır"*** diye duâ etmesini emir buyurmuştur. Pazartesi, Perşembe ve Cum'a günleri ilim taleb etmek, öğrenmek sünnettir, âdettir. Zîrâ o günlerde ilim öğrenmek kolay olur. Bir harf bile olsa, hayır ile ilim öğretene tevazu göstermelidir. Tevazu, hakkını vererek alçak gönüllülük göstermektir. İlim öğretene gizli, aşikâre duâ etmeli, ona hizmet ve yardım etmelidir. Hadîs-i şerifte: ***"Bir kimseye Allahü teâlânın kitabından bir âyet öğreten, o kimsenin efendisi olur"*** buyurulmuştur.

Hocaya hizmeti ve yardımı kesmemeli, hocasına başkasını tercih etmemelidir. Aksi takdirde İslâm kablarından birini kırmış olur. Hocasma hürmet ve ta'zîm olarak onun kapısını çalmamalı, çıkmasını beklemelidir. Nitekim Allahü teâlâ Hucurât sûresi beşinci âyet-i kerîmesinde meâlen; ***"Eğer sen çıkıncaya kadar sabr etselerdi, bu onlar için daha hayırlı olurdu"*** buyuruyor. Dinde mubah olan işlerde hocasının emirlerine mutlaka uymalıdır. Hizmetinde ve

yardımında bulunarak onu memnun etmeğe çalışmalıdır. Hocanın, muallimin hakkı, anne-baba hakkından ve diğer müslümanların hakkından önce gelir. Hiçbir şeyi hocasından esirgememelidir. Hocasından gördüğü yanılmaları iyiye yorumlamalı, hatâlarını araştırmamalıdır.

Dînimizdeki sünnetlerden biri de, ilim öğrenme esnasında gadabını yenmektir. Kalbi dağıtacağı için şaka yapmamalı, ilim okuma ve dinleme esnasında, kalbi öldüreceği için gülmemeli ve oyun oynamamalıdır. İlimde mücâdeleye ve münâkaşaya girmemelidir. Çünkü din bilgilerinde tartışmaya girmek sapıtmaya yol açar.

Dinde sünnet olanlardan biri de, din ilimlerinden öğrendiklerini hatırda tutmak, ezberlemek, iyice sindirmek ve kalbe yerleştirmektir. Bilgiler tarlada biten ve yeşeren ekin gibi insan tabiatında yetişmelidir. Din hakkında ihtiyâcı olduğu şeyi sormalı, bildikleri ile yetinmemelidir. Suâli güzel sormalıdır. Çünkü suâli güzel sormak, ilmin yarısıdır. Suâl ilim hazînesinin anahtarıdır. Bâlig olmadan önce küçük yaşta din bilgileri öğrenilmelidir. Hadîs-i şerifte: ***"Küçük yaşta ilim öğrenmek, taş üzerine döğme yapmak, yazı yazmak gibidir. Büyük yaşta ilim öğrenmek, su üzerine yazı yazmak gibidir"*** buyuruldu. Küçük, büyük, zengin, fakir herkes ilim öğrenecektir, ilim öğrenmekten geri durmak yoktur. Kendinden daha aşağı derecede olan kimseden de ilim alınır. Çünkü hikmet (fen bilgileri) mü'minin kaybettiği malıdır.

Nerede bulursa almalıdır. İlmi herhangi bir âlimden değil; nasihat verici, temiz kalbli, gıybet etmiyen, dinde adaletli, soyu şerefli, yaşı büyük, sultanlarla görüşmeyen, din işlerini sekteye uğratacak kadar dünyâya dalmamış kıymetli âlimlerden öğrenmelidir. İlim öğrenmek için, gerekirse bir hadîs-i şerif öğrenmek için yaya olarak uzak ülkelere sefere gidilebilir.

İslâmın sünnetlerinden biri de, din bilgilerini yeren hocanın, Allahü teâlânın kullarına doğru yolu göstermeğe, onları ıslah etmeğe, fâideli bilgiler öğretmeye niyet etmesidir. Zîrâ Allahü teâlânın bir kimseye onun sebebi ile hidâyet etmesi, Güneş ve Ay'ın üzerine doğduğu şeyden, ya'nî dünyâdan hayırlıdır. Nasihat eden bir âlimin, isyan eden birini itaat eder hâle çevirrmesi, Allahü teâlâya insanların ve cinnîlerin ibâdetlerinden sevgili gelir. Nasihat verici din hocasının alâmeti, Hak teâlâdan haya ederek halktan tama'ı kesip, öğretmede fakirlere daha yakın ve daha yumuşak davranması, talebeye tevazu ve şefkat üzere olmasıdır. Hoca talebesine önce dünyâda ve âhırette en çok ihtiyâcı olacak şeyleri öğretmelidir. Çünkü ilim, hikmet, cevherlerden kıymetlidir, ilmi ve hikmeti kötü görenler, domuzdan daha zararlıdır. İlmi ehlinden saklamak da zulümdür.

Sünnetlerden biri de, her sınıf insan ile, onların akıllarının erdiği, zihinlerinin idrâk ettiği şekilde konuşmalıdır. Âlimin, hakikati hakkıyla anlatması lâzımdır. Karşısındakinin anlıyacağı gibi anlatmazsa inatçı olan bunu hemen yalanlar, zekî olmayan da

gevşeklik gösterir veya yanlış anlar. O zamanda büyük bir fitne meydana gelmiş olur. Bu sebeble âlim karşısındakilere, onların akıllarında kalacak şekilde ve mühim şeyleri anlatmalıdır. Mağrur câhillere ruhsatlardan bahsetmemeli, dîni, zorlaştıracak şekilde de anlatmamalıdır. Çünkü o zaman ye'se, ümidsizliğe düşerler. Hz. Ali'nin rivayet ettiği hadîs-i şerifte: ***"İnsanlara Allahü teâlânın rahmetinden ümid kestiren ve azabından emin kılan fakîh, gerçek fakîh değildir"*** buyuruldu. Va'zlarda sözü genişletmemeli, çeşitli yönlere saparak sözü sağa, sola götürmemelidir. Hadîs-i şerifte: ***"Sözü çok edebiyat yaparak söylemek şeytandandır"*** buyuruldu. Dinleyicileri sıkacak kadar çok uzun konuşmamalıdır. Zîrâ Resûl-i ekrem (s.a.v.) konuşmalarında Eshâbın sıkılmamasına riâyet ederdi. Dinleyicilerin sıkıldığını hissedince hemen sözü kesmelidir. Dînî bilgileri, ahkâmı, duyduğu şekilde arttırmadan ve azaltmadan bildirmelidir. Zîrâ bu dînî bilgiler, Allahü teâlâdan indirilmiş vahiylerin naklidir. Bir kimsenin ilimdeki hıyâneti, maldaki hıyanetinden daha kötüdür. İyice bilmediği şeyleri de söylememelidir Sahip olup olmadığını iyice incelemeden hattâ tahmin ile zan ile, öğrenmediği, duymadığı bilgiler üzerinde konuşan, Cehenneme girer. Allahü teâlânın kitabından, Resûlullahın sünnetinden ve icmâ'i ümmetten açık bir delîle dayanmadan fetva vermemelidir.

İnsanlardan güzel ahlâk sahibi olmalarını isteyen vâ'iz, önce kendisi iyi huylu, ilmi ile âmil olmalıdır.

İnsanları, konuşması ile, hâl ve hareketleri ile iyi yola da vet etmelidir. Söylediklerini kendisi de yapan vâ'izin sözü te'sirli olup, yalnız söz ile va'z verip ameli olmayanların konuşma ları zayi olur. Hilm sahibi, yumuşak tabiatlı olup, gadabını yenmeli, fakat vekarlı olmalıdır. Hafifliği ve acele etmeği terk etmelidir. İnsanlara rıfk ile muâmele etmeli, şiddet göstermemelidir. Hatiblik imâmlık ve öğretmenlik gibi vazifelerde herkesle iyi geçinmelidir. Ba'zı mes'elelerde sözünü kabul etmiyen kimselerin üzerine düşmemeli, bir şüphe arız olduğu için kabul etmemiştir, yoksa inâd için değildir, şeklinde düşünmelidir. Kendi kendini, da'vet bizden, hidâyet Allahü teâlâdan diye teselli etmelidir.

Talebenin ilim öğrenmekteki anlayışını ve ilim öğrenmekteki hırsını anlamak için imtihan yapmakta bir mahzur yoktur. Çünkü Resûl-i ekrem (s.a.v.) Eshâbını imtihan ederdi. Şöyle ki bir defa: ***"Bana yaprağını dökmeyen, mü'min gibi olan bir ağacı haber veriniz"*** buyurduklarında, bütün herkes o ağacı bulmak için kırlara koştu. İbn-i Ömer (r.a.) cevâbın hurma ağacı olduğunu bildi, ancak büyüklerden önce söylemeğe haya etti.

İslâmın sünnetlerinden biri de, herkesin içinde hiç kimseyi yüzüne karşı ayıplamamak, gücendirmemek, azarlamamaktır. Çünkü Resûl-i ekrem (s.a.v.) bu gibi hâllerde: ***"Bu insanların hâli nedir? Niye böyle yapıyorlar?"*** buyururdu.

Sünnetlerden biri de, maksadlı, karşısındakini

mahcûb duruma düşürecek sorulara cevâb vermemelidir. Yanıltıcı, şaşırtıcı mes'eleleri, ma'nâsı zor anlaşılan bilmece gibi soruları, karşısındakini mahcûb etmek için ortaya atmamalıdır. Böyle suâlleri âlimlere sormak haramdır. Çünkü bu âlimleri tahkir, küçük düşürme ve dini aşağılamaya kadar gider.

Selef-i sâlihînin sünnetlerinden biri de, fetva vermekte ve kadı olup hüküm vermekte az cesaretli olmaktır. Va'z ve ders vermek için ta'yin edilmeğe hevesli olmamaktır. Çünkü Resûl-i ekrem (s.a.v.): ***"Fetva vermekte cesur olanınız, ateşe cesur olanınızdır"*** buyurmuştur.

Selef-i salibin, sükût etmeği ve dinlemeği, konuşmaktan üstün tutarlardı. İnsanlar arasında meşhur olmamağı, ismi ve resmi bilinmemeği, ismi her yerde duyulmaktan, meşhur olmaktan şerefli sayarlardı. Birisinin sorusuna, bir kardeşinin fetva vererek kâfi gelmesini temenni ederlerdi. Hz. Ömer (r.a.) çok kere Bedr ehlini toplar, onlarla meşveret eder, bir hâdise karşısında yalnız kendi ictihadı ile hüküm vermezdi. Selefden hiçbiri, dinde önemli mes'elelerin dışında fetva vermezdi. Kapalı, önemsiz konulara hiç dokunmazlardı. Onların fetva vermekle, büyüklük, başkanlık, herkesin hürmetini kazanmak, kalblerine girmek, menfaat elde etmek, mevki kapmak gibi bir fikirleri yoktu. Onların bütün çalışmaları, Allahü teâlânın rızâsını kazanmak, ismini yükseltmek, dînine yardım etmek ve gelecek nesillere emâneti iletmek idi. Bütün bunları ve emâneti yerine getirmeyi üzerlerine

bir farz bilirlerdi.

Hafızası kuvvetli olmayanlar için, ilmi kitaplara yazmak ve açıklamalarını yapmak da sünnettendir. Resûl-i ekrem (s.av.) ***"İlmi yazarak kayd ediniz"*** buyurmuştur. Denildi ki: "Hıfz etmek, ezberlemek avdır. Yazmak onu bağlamaktır."

Sünnetlerden biri de, okunaklı yazmaktır. Çünkü yazının güzeli okunaklı olanıdır. Sözün güzeli de anlaşılanıdır.

İslâmın sünnetlerinden biri de, Arabiyi öğrenmektir. Hz. Ömer (r.a.): "Arabîyi öğreniniz! Çünkü Arabi, sizi mürüvvete delâlet eder, muhabbeti arttırır, İbâreyi güzel okumak, sözleri iyice açmak ve açıklamak, öğretmenin edeblerindendir.

**Kur'ân-ı kerimin fazîleti:** Kur'ân-ı kerimin yüceliği, yüksekliği, fazîletleri sayıya gelmez. Sonu, sınırı yoktur. Çünkü Allahü teâlânın kadîm kelâmıdır. Onun üstünlüğü, Allahü teâlânın mahlûklarına üstünlüğü gibidir. Hadîs-i şerifte: ***"Kur'ân-ı kerîm, Allahü teâlânın*** (kendisine yapışılan ve Allahü teâlâya kavuşturan) ***sağlam ipidir. Ma'nâların hepsi anlaşılmaz, bitmez. Çok okumak ve dinlemekle eskimez, usanılmaz. Kur'ân-ı kerim ile söyleyen doğrudur. Onun ile amel eden doğru yoldadır. Onun ile hükmeden âdildir. Ona tutunan sırât-ı müstekim üzere hidâyettedir"*** buyurdu. Muâz bin Cebel'in (r.a) rivayet ettiği hadîs-i şerifte ise: ***"Kıyamet günü Kur'ân ehli çağırılır. Herbirine taç takılır. Her tacın yetmişbin rüknü vardır. Herbir***

*rüknde kırmızı yakut vardır. Günlerce gidilecek uzak mesafelere ışık verir. Sonra ona "Razı oldun mu?" denir. "Evet" der. Dâima onunla olan Kirâmen kâtibin melekleri: "Yâ Rabbî! Daha ver" derler. Allahü teâlâ: "Ona keramet elbisesini giydirin" buyurur. Giydirirler. Sonra yine "Razı oldun mu?" denir. "Evet" der. Kirâmen kâtibin melekleri yine, "Yâ Rabbî! Ziyâde et" derler. Kur'ân ehline "Sağ elini aç" derler. Allahü teâlânın Rıdvan'ından doldurulur. Sol elini aç denir. Ona Huld'dan doldurulur. Sonra "Razı oldun mu?" denir. "Evet" der. Yine Kirâmen kâtibin melekleri, "Yâ Rabbî! Daha fazla ver" derler. Hak teâlâ: "Ona Rıdvânı'mı ve Huld'ümü verdim" buyurur. Sonra ona Güneş gibi nûr verilir. Yetmiş bin melek onu Cennete uğurlarlar. Kur'ân ehli, Rabbini tenzih ve tesbih eder. Cennete götürürler. Her harf için bir hasene, her kasene için bir derece verilir. İki derece arası yüz senelik mesafedir. Sonra Kur'ân-ı kerîm ehline, "Dünyâda okuduğun gibi tertîl ve rikkat üzere oku! Ve yüksel! Menzilin, okuyacağın son âyetin yanındadır'' denir. Okur ve yükselir. Nihayet Kur'ân-ı kerîm, onu inciden yapılmış bir odaya götürür. O odanın altından yetmiş bin kapısı vardır. Meyvaları, nehirleri, hizmetçileri, hanımları vardır. Orada gözlerin görmediği, kulakların işitmediği, insanın hatırına gelmeyen ni'metler bulur. Birinci kapıdan yetmişbin melek*

***girer. Hepsi güzel yüzlüdür, güzel kokuludurlar. Hepsinin elinde birer hediye vardır. Herbiri, Allahü teâlânın sana selâmı vardır, bu hediyeyi de sana gönderdi derler ve "Sabrınıza karşı size selâm olsun..." âyet-i kerîmesini okurlar. Sonra ikinci kapıdan yüzkırkbin melek girer. Herbirinde Rablerinin birer hediyesi vardır. Evvelki kapıdan girenlerin söylediği gibi söylerler. Sonra üçüncü kapıdan ikiyüzseksenbin melek girer. Böylece her kapıdan, bir evvelki kapıdan giren meleğin iki katı kadar girer. Sonra bu Kur'ân-ı kerîm ehlinin ebeveyni getirilir. Bunlara, oğulları sebebiyle çok ikram olunur. Bunlar, "Bize bu ikram neden oluyor?" diye sorarlar. Çocuğunuza Kur'ân-ı kerîmi öğrettiğiniz için diye cevap verilir"*** buyuruldu.

Kitapların birçoğunda Kur’an-ı kerîmin âyetlerinin sayısı, Cennet dereceleri kadardır diye yazmaktadır. Kur’an-ı Kerîmin bütün âyetlerini okuyan, Cennet derecelerinin en üstüne yükselmiş olur.

Namazın Edebleri: Namazın rüknlerini (farzlarını) lâyık olduğu şekilde edâ etmeli, vâcib ve sünnetlerini tamam yapmalıdır. İftitâh tekbirinde, ayakta düz durmalıdır. İftitâh tekbîri ânında, Allahü teâlânın zikri ile kalbi hazır olmalı, O'nun büyüklüğünü düşünmeli, ta'zimde bulunmalıdır. Amelini, Allah rızâsı için tam bir ihlâs ile şuurlu olarak yapmalı, geçmiş günahları için tövbe etmelidir. Farzı yerine getirmek için, kalbini din ve dünyâ işlerinden kurtarmalıdır. Sanki son namazı

kılıyormuş gibi, kalbi huşu' içinde ve bedeni hudû' içinde olmalıdır. Namazda sağa sola iltifat etmemelidir. Allahü teâlâyı görüyormuş gibi namaz kılmalı veya Allahü teâlânın onun bütün tavırlarını, hayır ve şer bütün hâllerini görüp bildiğini düşünmelidir. Allahü teâlânın kendisinin bütün hâllerini müşahede ettiğini düşününce huşû'u artar ve ta'zimi kendiliğinden olur.

Namazda a'zâların hareketsiz olmasına dikkat etmelidir. Bir sağa, bir sola meyletmemelidir. Namazda sekine, vekar, hudû' ve inkisâr üzere olmalıdır. İnkisâr, boyun eğmeye delâlet ettiği için omuzları indirmeli, namazda özürsüz öksürmemelidir. Namaza başlarken sümkürmemeli ve etrafına bakmamalıdır. Esnememeli, eğer çok bastırırsa önlemeye çalışmalıdır. Namazda gözünü semâya doğru kaldırmamalı, işaret de etmemeli, secde yerine bakmalı, sağ eli sol el üzerine koymalıdır. Namazda ayakkta iken, ayaklardan biri üzerinde dinlenmemelidir. Ayakları çok fazla açmamalı, iyice de birbirine bitiştirmemelidir. Kıyamda başı çok eğmemelidir. Kur'ân-ı kerîmi çok yüksek ve çok alçak sesle okumamalıdır. Kıraat ile rükû' arasında. Sübhânallah diyecek kadar durmalıdır. Rükû'da, düzgün durmalı, kıyam ve son oturuşu haddinden fazla uzatmamalıdır. Rükû'dan başını kaldırdıktan sonra, bütün uzuvlar yerine gelecek şekilde dik durmalıdır. Secdede, avuç içleri yere değerken, dirsekler yerden, karın uyluklardan ayrı durmalıdır. Kendini çok serbest bırakmamalı, yerden uzak olmağa, kollarını yanlarından ayrı tutmağa çalışmalıdır. Secde, yedi uzuv üzere

olmalıdır. Bunlar, alnı, iki eli, iki dizi ve iki ayağının parmaklarıdır. Secdelerde bütün kalbi ile önemli hacetleri için duâ etmelidir. Çünkü secde yakınlık makamıdır. Eshâb-ı kirâm, sevindirici bir haber geldiğinde, Allahü teâlâ için şükür secdesi yaparlardı.

İki rek'attan sonra sol ayak üzerine oturulur. Sağ ayak parmakları kıbleye karşı olmak üzere dikilir. Eller dizler üzerine, kıbleye karşı olmak üzere konur. Üçüncü rek’ate kalkarken ayakların uçları üzerinde kalkılır. Elleri yere koyup dayanarak kalkılmaz. Ancak yaşlı ve zaîf olanlar ellerine dayanarak kalkabilirler. Son teşehhüdden sonra iki tarafa selâm verirken yanakların beyazı görülecek kadar yüzünü çevirmelidir.

**İstiğfarın sünnet ve edebleri:** Devam üzere istiğfarda bulunmak İslâmın sünnetlerindendir. Devamlı istiğfar etmek insanın üzüntüsünü alır. Resûl-i ekrem (s.a.v.) gece ve gündüz yüz kere istiğfar ederdi. İstiğfardan önce günahtan el çekilmelidir. Bütün işlerde ve hâllerde istigfârı elde tutmalıdır. İstiğfar ederken de "Estagfirullahel'azîm ellezî Lâ ilâhe illâ hüvel hayyelkayyûme ve etûbü ileyh" demelidir.

**Helâl rızık için çalışmak:** İnsanlara muhtaç olmayacak kadar helâl ve tayyib rızık talebinde olmak, dilenmek zilletine düşmeden iffet içinde yaşamak farzdır. Meşru kazanç yolu Peygamberlerin (a.s.) ve Selefi sâlihînin (r.aleyhim) sünneti, yoludur. Kişinin yediği şeylerin en tayyibi, kendi kazancından yediğidir. Peygamberler (a.s.) bir san'at, ticâret veya başka yollarla bir kazanç sağlarlardı. Helâl kazanırken de, dîne

hizmet etmeğe ve kimseye muhtaç olmamağa niyet etmelidir. Allahü teâlâyı zikr etmekten alıkoyan, âhıret işlerini yapmayı engelleyen kazanç yollarına girmemelidir. En iyi kazanç yolu cihâddır. Bu cihâd, Allah yolunda yapılan harbdir. Rızık talebinde bulunmak üzere, sabahleyin erkenden işe başlamalıdır. Resûl-i ekrem (s.a.v.) ***"Rızık talebinde erken davranın. Çünkü sabahda bereket ve muvaffakiyet vardır"*** buyurmuştur. Cihâddan sonra en fazîletli kazanç yolu ticârettir. Ancak ticâret yapan kimsede; emânet, nasîhat ve sıdk bulunmalıdır. Bir buğday tâneside olsa emânete hıyanet etmemelidir.

Tacirin ticârette cesur olması da sünnettir. Bir işte kazanç sağladığı zaman, o işe devam etmelidir. Ticâret maksadı ile bir işe üç kere başlayıp kazanç elde edemezse, o işi bırakmalıdır. Ticârette Allahü teâlâya güvenmelidir. Rızkı ve kârı ancak Allahü teâlâdan beklemelidir. Takva nurunu söndürecek kadar hırslı olmamalıdır. Çünkü Allahü teâlânın ezelde takdir ettiği rızık hırs ile artmaz. Üstüne aşırı düşmemekle de azalmaz.

Müslüman satın aldığını aşağılamaz, satacağını da medhetmez. İlmi çok olanlar dışında hiç kimse, çarşıda dîne uygun alışveriş yapamaz. Doğru olsun, yalan olsun, malını satarken yeminle övmemelidir. Mü’min; arkadaşına mal satarken kârı düşünmez, alış-verişte hıyanet etmez. Malının ayıbını müşteriden gizlemez. Gaben-i fahiş ile mal satmaz, ya'ni piyasa fiatından fazlasına satmaz. Normal kâr ile satar. Bir alış-veriş

yapılırken, almaya niyeti olmayan bir başkasının, araya girip fiatı artırması caiz değildir. Böyle yapanın rızkının bereketini Allahü teâlâ kaldırır.

İşçinin ücretini teri kurumadan ödemelidir. Borcunu, alacaklının istediğinden daha iyi bir şekilde ödemelidir. Zor durumda olan borçlunun borcunu bağışlamalı veya az bir kısmını almalıdır. Tartı ile aldığı borcu verirken, fazlasıyla vermelidir. Başkasının hakkını noksan vermemek için, ihtiyaten tartı ile olan her işte fazla tartıp vermelidir. Alış-verişte fiat hususunda münâkaşa edip ileri geri konuşmamalıdır. Bu hâl, iki taraftan birinin hatâya düşmesine sebep olur.

Alış-verişte aldanmamalı, kimseyi de aldatmamalıdır. Çünkü devamlı aldanan kimse ahmak olduğundan, dünyâda insanlar arasında beğenilmez, âhırette de sevaba kavuşamaz.

Müslüman ihtiyâcı olduğu zaman, borç istediğinde ödeme niyeti ile ister. Muhtaç olanlara borç vermelidir. Çünkü dînimizin hukûkundandır. Şu üç hâlde borç istenir:

1.Lüzûm-i îcâbî: Nafakası olmayanın veya kazancı şüpheli olanın, helâl nafaka almak için, ödünç istemesidir. Setr-i avret için (avret yerini örtmek için) çamaşır parası da böyledir.

2.Lüzûm-i aklî: Evi olmayan kimsenin, memleketin âdetine göre, kira veya satın almak için ödünç istemesidir. Soğuktan korunmak için, elbise parası da böyledir.

3. Lüzûm-i istihsânî: Mevkii, vazifesi sebebi ile,

âdete uygun giyinmek için ödünç istemektir. Bu üç lüzum için, faizsiz ödünç istemek caiz olur. Yalnız bunlara ödünç verilir. Başkalarına, zâlimlere, fâsıklara ödünç verilmez. İhtiyâcı olana ödünç verilir. İhtiyâcı olmayana, malmı lüzumsuz yerlere, harama hare edene verilmez. Başkasına ödünç vererek kendini sıkıntıya düşürmek doğru değildir. Nisaba mâlik olmıyan kimsenin, kurban kesmek için ödünç istemesi caiz değildir.

Ticârette faizden çok sakınmalı, ödünç verirken de menfaat getirecek, faize düşecek şekilde vermemelidir. Çünkü faizin en aşağı derecesi, annesi ile zina yapmak gibidir. Rehin bırakılan şeyi kullanmaktan da kaçınmalıdır. Faiz yememeli, faize şâhid olmamalıdır. Kimse kimseye bir menfaat şart koşarak ödünç vermemelidir, ödünç verdiği kimseden, az da olsa hiçbir şey kabul etmemelidir. Borcu olduğu için değil de, yakınlığı, dostluğu veya cömertliği sebebiyle verirse, alınabilir. Zâlim, hırsız ve hâinden birşey satın almamalıdır. Habis kazançlardan sakınmalıdır. Hiç kimsenin malmı, rızâsı olmadıkça ve fiatında uyuşmadıkça almamalıdır. İnsanlara merhamet ve nasihat ile muâmelede bulunmak da sünnettir.

**Karaborsacılık:** İnsanların ihtiyâcı olan şeyleri alıp, bekletip, pahalandığı zaman satmamalıdır. İnsan ve hayvan gıda maddelerini biriktirip, fiatların artmasını beklemeye ihtikâr (karaborsacılık) denir. Böyle yapan kişiye muhtekir denir. Muhtekir mel'ûndur.

**Yalan:** Günahların en çirkini, ayıpların en fenâsı,

kalbleri karartan bütün kötülüklerin başıdır. Yalan, Peygamber efendimizin (s.a.v.) en sevmediği huydur. Neden böyle olmasın ki, yalan, îmânın karşısında durmaktadır. Ya'nî îmân bir yanda ise, yalan diğer yandadır. Melek, yalan söyliyenden, yalanı sebebi ile çıkan pis koku sebebiyle yanından bir mil uzaklaşır. Çocuğa: "Sus, sana şunu alacağım" dememelidir. Almazsan, bu sözün aleyhine yalan diye yazılır. Birşey anlatır, haber verirken, aksırmayı fırsat ve ni'met bilmelidir. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerifte: ***"Konuşurken aksırmak, konuştuğunun doğru olduğunu gösteren en âdil şâhiddir"*** buyurdu. Kişinin üç yerde yalan söylemesine izin verilmiştir. Birincisi, harbde yalan söylemektir. Zîrâ harb bir hiledir. İkincisi, iki kişinin arasını bulmak, iki mü'mini barıştırmak için yalan söylemektir. Üçüncüsü, erkeğin hanımını memnun etmek için gerektiği yerde yalan söylemesidir .

**Gıybet:** Müslüman kardeşini, beğenmediği bir şeyle anmaktır. Bir kimse, bir din kardeşinin arkasından açık, kapalı ve işaretle, yahut bir başkasını onun ayıplarını anlatmağa teşvikle, yahut gıybet eden kimseye hayranlık duymakla gıybet etmiş olur. Gıybet, zinadan daha şiddetlidir ve sevâbları ateşin odunu yediği gibi yer. Gıybet edeni de dinlememelidir. Çünkü gıybeti dinleyen de, gıybet günâhında gıybet edene ortaktır.

Dinde sahih olan bir maksadla, niyetle, başkalarının beğenilmeyen iş ve sözlerini anlatmak ve onu bildirmek gerekiyorsa, bu durumda gıybet günâhı kalkmış olur.

Bunu İmâm-ı Gazâlî beş kısma ayırmıştır. Birincisi; müslümanı, kötülükten, günahtan men etmektir. İkincisi; zulme uğramaktır. Üçüncüsü; günâha mâni olmak ve isyan edeni doğru yola çevirmek için, yaptıklarını söylemede fayda düşünmektir. Dördüncüsü; aşikâre günah işleyen, fısk meclisi kuran, yaptığı kötülük ve çirkin işleri dile getirmekten kaçınmıyan kimsenin yaptıklarını söylemek gıybet olmaz. Beşincisi; a'meş (gözü akan) yahut a'rac, (topal) gibi kusurunun bilindiği bir lakabla tanınan kimse için, bu isimleri kullanmak günah olmaz. Gıybet etmenin keffâreti, gıybet ettiği kimse için istiğfar etmektir.

**Nemîme:** Bir kimsenin saklı bir şeyini, istemediği bir kimseye ulaştırmak, yahut bu şahsın bu gizli, saklı şeyinin kendisine getirilmesidir. (Nemîmenin Türkçe karşılığı, koğuculuk veya söz taşımadır.) Bir hadîs-i şerifte; ***"Koğuculuk yapan Cennete giremez"*** buyuruldu. Söz taşıyana, Peygamberimizin (s.a.v.) bu tehdidi yeter. İslâm âlimleri şöyle demişlerdir: "Sana başkasından söz getiren, sonra senden başkasına söz götürür. Bunun için sana söz getirenden emin olma." Bir hadîs-i şerifte; ***"İnsanlar arasında söz taşıyarak dolaşan, ya zina çocuğu, veya kendisinde zina karışıklığı bulunan kimsedir"*** buyuruldu.

Fuhuş söz söylemek ve sövmek dînimizde yasaktır. Şöyle anlatılır: Îsâ aleyhisselâm önünden geçmekte olan bir hınzıra "Selâmetle geç" buyurmuştur. Yanında bulunanlar "Ey Allahın Peygamberi, bu hayvana da böyle söylenir mi?" dediklerinde, "Dilimi kötü söze

alıştırmamaya çalışıyorum" buyurdu.

Mâlik bin Dînâr anlatır: "İsâ aleyhisselâm, yanında havarileri olduğu hâlde, bir köpek leşinin yanından geçerken, beraberindekiler hoşa gitmeyen bir söz ya'nî ne pis kokuyor diye söylediler. Îsâ aleyhisselâm ise, "Beyaz dişleri ne güzeldir!" buyurdu.

**La'net:** Allahü teâlânın mahlûklarından hiçbirine la'net etmemelidir. La'neti âdet hâline getirmemelidir. Mü'mine la'net etmek, onu öldürmek gibi günahtır. Çok la'net eden, kalbinde merhamet olmadığı için, din kardeşlerine şefaatçi olamaz. Çok kere la'net döner ve la'net edene gelir. Mü'min, zina ve şarap içmek gibi günahları işleyene de la'net etmeyip, Allahü teâlâya onu bağışlaması için duâ eder. Allahü teâlânın mahlûklarından birşeye la'net eden, ona rahmet ve duâ ile bu la'netinden kurtulmak istemeli ve: "Yâ Rabbî, o la'neti ona rahmet ve kurbet eyle" demelidir.

**Yemîn etmek:** Allahü teâlâya, çok yemîn etmemelidir. Zîrâ çok yemîn eden, Allahü teâlânın ismini küçümsemiş, O'na ta'zimde gevşeklik göstermiş olur. Yalan yere yemîne gelince: Peygamber efendimiz (s.a.v.) yalan yere yemini, keffâreti olmıyan büyük günahlardan saymıştır. Bir hadîs-i şerifte: ***"İçinde, sivrisineğin kanadı kadar yalan ihtimâli bulunan bir yemîn edenin kalbinde, kıyamete kadar bir nokta hâsıl olur"*** buyuruldu.

Vallahi, Allahü teâlâ böyle yapacaktır diye yemîn ve hüküm etmemelidir. Ama Allahü teâlânın evliyâ kullarından biri, böyle yemîn ederse, Allahü teâlâ onun

yemînini doğru çıkarır, yemini bozmuş olmaktan onu korur. Evliyânın yemininde vâki olduğunu düşünüp de, böyle yemin etmeğe kimse cesaret etmemelidir. Zira çoğu zaman, yemîni doğrulanmaz ve bundan ötürü günah işlemiş olur. Doğru olarak yemin etmek isteyen, ya Allahü teâlâya yemîn etsin yahut sussun. Çünkü Allahü teâlâdan başkasına yemîn gizli şirktendir. Babasının ismine, bir kimsenin hayâtına veya Kâ'be'ye yemîn etmemelidir.

**Mâlâya'nî (boş) konuşmak:** Kalbinde iyice yoğurmadan söz söylememelidir. Eğrisini doğrultmadan, iyisini temizini alıp, yaramazını atmadan konuşmamalıdır. Boş söz söylememelidir. Zîrâ boş ve lüzumsuz konuşmalar, kişinin aklını azaltır. Ve çoğu zaman, bu sözler ona vebal ve dert olur.

**Şaka:** Çok şaka yapmaktan sakınmalıdır. Çünkü kişinin heybet ve vekarını kırar. Çok şakanın sonu pişmanlıktır. Yalan ve boş sözlerden uzak ve az yapılan şakada bir mahzur yoktur. Peygamber efendimiz (s.a.v.), yürümekten yorulan bir kimsenin, beni deveye bindir demesine karşılık: ***"Seni deve yavrusuna bindireyim"*** buyurması böyledir. Adam, deve yavrusunun kendisini taşıyamıyacağım düşündü. Bunun üzerine Resûl-i ekrem (s.a.v.) ***"Her deve, bir devenin yavrusu değil midir?"*** buyurmuştur. İhtiyâr bir hanım, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) huzuruna gelip: "Ey Allahın Resûlü! Allahü teâlâdan beni Cennete sokmasını istiyorum" deyince, Resûlullah (s.a.v.): ***"İhtiyar kadınlar Cennete girmez"*** buyurup,

bununla, sen önce gençlesir, sonra Cennete girersin demek istedi. Peygamber efendimiz (s.a.v.), yine birgün Hz. Enes'e ***"Ey iki kulaklı"*** diye seslendi. (Bu ifâdede, onun anlayışının ve anlatılanları iyi dinlemesinin medhi vardır. Ayrıca bunu bir şaka ile belirtmiş oldu."

Abdullah bin Abbâs (r.a.), yanında üzgün kimseler görünce, güzel, latîf sözlerle onların kalbini ferahlandırın derdi. Hz. Ali (r.a.): "Bu kalbleri rahatlandırın, çünkü onlar da bedenler gibi yorulurlar" buyurdu, İbn-i Uyeyne buyurdu ki: "Şakalaşmak sünnettir. Lâkin şaka yapmasını bilen ve yerinde yapan içindir."

**Konuşmanın edeb ve incelikleri:** Konuşurken, konuşmanın edeblerini, inceliklerini gözetmelidir. Nitekim Peygamberimizin (s.a.v.) huzurunda bir kimse, "Allahü teâlâya ve Resûlüne itaat eden doğru yoldadır. Onlara isyan eden hatâ eder, ya'nî fâsıktır" dedi. Peygamber efendimiz (s.a.v.) böyle diyene, ***"Allahü teâlâya ve Resûlüne isyan edene söyle"*** buyurdu.

Filân kimse aralarında bulundukça onlara bir zarar gelmez demememelidir. Ölen bir kimse için de, yok oldu gitti, yıkıldı gitti, geberdi demememelidir. Ancak müşrik, kâfir, haksız yere adam öldüren ve anasına babasına eziyet eden ölürse, bunlar için söylenebilir. Bir kimse için, o tamamen hayır idi demememelidir. Çünkü tepeden tırnağa kadar hep hayır olan, sâdece Resûlullah (s.a.v.) idi. Başkası için böyle denmez. Bir kimseye, senden sonra ehline bakacak bir halefin yoktur demememelidir.

Çünkü Allahü teâlâ herkes için en hayırlı haleftir. Sen aralarında bulundukça, onlar hep iyi olurlardı dememelidir. Bunların hepsinin söylenmemesi hakkında haber vardır.

Bir kimseye, Allahü teâlâya ve sana sığınırım dememelidir. Bir belâ veya istenmiyen birşey meydana geldiğinde, zamana sövmemelidir. Çünkü belâları gönderen ve hâlleri değiştiren Allahü teâlâdır, başkası değildir. Bir kimseye duâ ederken: "Allahü teâlâ seni uzun yaşatsın dememelidir. Çünkü bu, müşriklerin birbirlerine saygı ve esenlik ifâdeleridir. Onlar birbirlerine, bin yıl yaşa derlerdi. Yine denildi ki, bir zâlime Allah seni çok yaşatsın diyen, yeryüzünde Allaha isyana razı olmuş sayılır. Sözünden kötülük, bereketsizlik anlaşılmaması için, konuştuğunu iyi düşünmelidir. Kederlendiği zaman, ruhum pislendi, habis oldu dememelidir. Tabiatım değişti demelidir. Hz. Ömer (r.a.), ateş yakan insanlara uğradı. Onlara, "Esselâmü aleyküm ey ziya ehli" dedi. Ey nâr ehli, demedi. Yanlış anlaşılabileceğini düşündü.

Kur'ân-ı kerîm, hadîs-i şerîf ve mubah olan diğer şeyleri dinlemede sünnet olan; anlayışını, aklını, zihnini toplayıp, konuşanı, okuyanı ve hadis bildireni dikkatle dinlemek ve susmaktır. Zîrâ Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîm okunurken susanlara rahmet edeceğini va'detmiştir. Allahü teâlâ A'râf sûresi ikiyüzdördüncü âyet-i kerîmesinde meâlen: ***"Kur'ân-ı kerîm okunduğu zaman hemen onu dinleyin ve susun. Tâ ki merhamet olunasmız"*** buyurdu. Kur'ân-ı kerîm

dinlemenin sünnetlerinden biri de, a'zâların sükûnu, ve Kur'ân-ı kerîmden dinlediğini yapmaya azm etmek ve yerine getirmektir.

Konuşan sözünü bitirmeden, dinleyenin konuşmaması ve soru sormaması sünnettir. Bitirdiği zaman, anlamadığı bir yer veya şüpheli bir durum varsa, onu incelemek ve araştırmakta bir mahzur yoktur. Konuşurken söze karışmamak ve suâl sormamak, vekar ve hürmete daha yakındır. Nitekim Eshâb-ı kirâm (aleyhimümdvân), ekseriya Resûlullah efendimizden (s.a.v.) birşey sormazlardı. Hattâ incelikleri anlamaktan, ahlâk-ı hamîdeyi bilmekten uzak, şehir dışından bir bedevî gelip, suâl sorar, Eshâb-ı kirâm, muhtaç oldukları bilgileri, o esnada öğrenirlerdi.

Sahâbe-i kirâmın ba'zısı suâl soracakları zaman dizi üzerine otururlar ve "Anam babam sana feda olsun yâ Resûlallah! Bu nedir? Bu nasıldır?" derlerdi. Suâl sormada evlâ olanı, oturmak için izin istemek, büyüklere yakın olmak, sonra sormak için izin almaktır. Büyüklere birşey sorarken veya onlarla konuşurken sesi alçaltmalıdır. Çünkü Hz. Ebû Bekr-i Sıddîk ve Hz. Ömer-ül-Fâruk; ***"Ey îmân edenler, seslerinizi Peygamberin sesinden yüksek çıkarmayın ve birbirinize bağırır gibi O'na bağırmayın. Haberiniz olmadan amelleriniz boşa gidiverir"*** mealindeki Hucurât sûresi ikinci âyeti indikten sonra, Resûlullaha (s.a.v.) birşey söylediklerinde gayet sessiz söylerdi.

Hoca, imtihan için talebesine birşey sorarsa, cevâbı,

Peygamber efendimizin (s.a.v.) Eshâbınm verdikleri cevap gibi olmalıdır. Resûlullahın suâlinin cevâbını bilseler veya bilmeseler, "Allah ve Resûlü daha iyi bilir" derlerdi. Suâl soran, zor suâller sorsa da, âlim kızmamalıdır. Bedeviler, Peygamber efendimize (s.a.v.) getirdiği İslâm dîni esaslarında, yemîn ettirirlerdi. Resûl-i ekrem de yemîn ederdi ve hiç kızmazdı.

Din kardeşinin, kendisine söylediği sözü emânet saymalıdır. Konuşulan sözü, söyliyenin izni olmadan başkasına açmamalı, onun izni ile açarsa, en güzel bir şekilde, tam duyduğu gibi söylemelidir. İyiye yorumlanabilen tarafı bulunan hiç kimsenin sözüne, kötü zanda bulunmamalıdır.

**Çok Gülmek:** Çok gülmemelidir. Çünkü çok gülmek kalbi öldürür. Çok gülmek yüzdeki nuru giderir. Hayret, şaşkınlık verecek birşey olmadan gülmek akılsızlıktır.

**Resûlullahı rü'yâda görmek:** Rü'yasında Peygamber efendimizi (s.a.v.) görmek isteyen, O'na çok salevât getirsin ve şu duâyı okumaya devam etsin: "Allahümme rabbel beledil-harâmi veş-şehril harami vel-hılli vel-harâmi ver-rükni vel-makâm ikra' alâ rûhı Muhammedin minesselâm."

**Sohbet ve muaşeret edebleri:** İnsanlara nasihat etmek ve şefkat ile davranmak sünnettir. Bu şekilde insanlar arasında oulunmâk insanlardan ayrılıp nafile ibâdetle meşgul olmaktan daha iyidir. Sohbete katılmak, hakkını vermek büyük iş olup, sevabı da çoktur. İnsanlarla birlikte bulunmanın hakları çoktur. Biri, bedeni ve ameli ile insanlarla olmak, kalbi ve dîni

bakımdan ise onlardan ayrı bulunmaktır. Biri de, kendisi için sevdiğini insanlar için de sevmek, dînin zahir ve kalbe âit işlerinde, onlara nasihat etmektir. Çünkü nasihat, dînin temel direklerindendir. Görünüşlerinde ve amellerinde bulunan eziyet verici şeyleri onlardan gidermeğe uğraşır. Uygunsuz işlerden onları men eder. İnsanlara merhamet ve şefkatle muamele eder. Hiç kimseyi, beğenmediği şeyle anmaz. Çünkü kula müvekkel bir melek vardır. Arkadaşı için söylediğini, ona iade eder. Kim olursa olsun, bir kimsenin kötülüğünü istememelidir. Mü'min; iyi kötü, ehil, nâ ehil herkese iyilikte, ihsânda bulunur.

Biri de, insanların eziyet ve sıkıntılarına katlanmaktır. Kendisini döven, söven, eziyet edeni affedip, hakkını helâl eder. Onların eziyetlerinden kurtulmaya çalışmaz. Çünkü bundan kurtulmak imkânsızdır. İnsanların ağırlıklarına, zahmetlerine, istemiyerek değil, isteyerek ve Allahü teâlânın ni'metlerine şükr ederek katlanır. İnsanların ihtiyaçlarını görür. İşlerini görmeye çalışır. Hadîs-i şerifte: ***"Bir müslüman kardeşinin fâideli ve iyi bir hususta ki ihtiyâcını görüp onu sevindiren kimse, Allahü teâlânm rızâsı için bin sene hizmet etmiş, bu zaman zarfında bir ân günah işlememiş gibidir"*** buyuruldu. Mü'min, daralmış, zor ve güç hâlde olana kolaylık gösterir. Sıkıntıda olanın sıkıntısını giderir. Gamlının, kederlinin, gamını kederini almaya uğraşır. Çünkü kul, müslüman kardeşine yardımda olduğu müddetçe, Allahü teâlânın yardımındadır. Bir hadîs-i

şerifte: ***"Mağfiret sebeplerinden biri, müslüman kardeşinin kalbini sevindirmendir"*** buyuruldu. Mü'min iki kişinin arasını bulur. Bir kelime ilâvesiyle de olsa bunu yapar. Çünkü bu sadakanın efdalindendir. Din kardeşinin ırzını korur. Ya'nî canını ve namusunu korur ve aşağılanmasına karşı onu himaye eder. Arkasında, bulunmadığı yerde ona yardım eder. Bir hadîs-i şerifte: ***"İnsanların Allahü teâlâya en sevgilisi, insanlara fâideli olan ve kendine zulm edeni affedendir***" buyuruldu. İyi bir müslüman kendisine kötülük edene iyilik eder. Kendisini ziyaret etmeyen dostunu ziyaret eder, kendisine vermiyene verir ve insanlara iyi zanda bulunur. Çünkü kötü zan, düşüncenin en kötülerindendir. Allahü teâlânın verdiği ni'metten dolayı kimseye haset etmez, kimsenin malının, parasının elinden çıkmasını dilemez ve elinden çıkması için hileli yollara başvurmaz. Verdiği sözü yerine getirmelidir. Çünkü verilen söz bir bağış ve bir borçtur. Sözünden dönmek nifak alâmetidir.

Kimsenin ayıp, kusur ve gizli şeylerini araştırmaz, aksine örter. Bir kimseyi, onda gördüğü ayıbından dolayı ayıplamaz ve ona sitem etmez. Çünkü çoğu zaman aynı kusuru kendisi işler. Din kardeşinin hatâsına mazeret olarak yetmiş özür arar. Hiçbir özür bulamazsa, ben iyi göremedim deyip, din kardeşinin yaptığını iyiye yormaya uğraşır. Bizden önceki sâlihlerin âdeti böyle idi. Bir mü'min kardeşine veya zımmî gibi bir başkasına bir şey va'd ederken, söz verirken inşâallah demeli ve içinden onu yerine getirmeğe niyet

etmelidir. Bu durumda dediğini yerine getirmezse, önceki sözünden dolayı günah işlemiş olur. Müslüman kardeşinin tahakkümünü hüsn-i kabul ile karşılayıp, ihtiyâcını görür. Tahakküm, hüküm vererek istemektir.

**Kızınca ne yapmalı:** Mü'min kızgınlık ânında kendini tutar. Çünkü bu dinde kuvvetli olmanın alâmetidir. Kızınca hemen abdest almalıdır. Kızdığı zaman ayakta ise oturmalıdır. Oturmakla kızgınlığı geçer. Oturmakla geçmezse yatmalıdır. Müslüman, kardeşinin yaptığı kötülük ve kusurlarına katlanır eziyetlerine sabreder. Ayrılıp gitmesini, din kardeşinin mürüvvetsizliğine değil, kendi işlediği günahtan ve suçtan dolayı olduğuna hükmeder. Herkese hâline göre davranır.

**Büyüklere saygı:** Mü'min, yaşlı müslümanlardan haya eder ve onlara, Resûlullahın asrına daha yakın olduğu için saygı gösterir. Allahü teâlâyı tanıtmakta önde olmaları ve tâatlerinin çokluğu sebebiyle hürmet eder. Hadîsi şerifte: ***"Güçsüzlere, hastalara, yaşlılara ve küçüklere merhamet edilir"*** buyuruldu. Yaşına hürmetten, ziyarete büyükten; ihsân, iyilik, birşey vermeğe ise küçükten başlanır. Çünkü küçük yaştakilerin sabrı az, feryâd ve sızlanması çok olur.

Hizmetçiye karşı rıfk ile, yumuşaklıkla muamele eder. Zengine zenginliği için hürmet etmez ve tevazu göstermez. Eder ve gösterirse, dîninin üçte ikisi gider. Elinde az şey olan mü'mini aşağı görmez. Âlimler buyurdular ki: "Zenginliğinden dolayı zengini yücelten ve fakirliğinden dolayı yoksulu aşağılayan mel'ûndur.

Zâlime, zulm yapmaması için ve mazluma, zulümden kurtarmak için yardım eder.

Hediye verenin hediyesini alır ve bulunduğu mecliste olanlara ondan ikram eder. Hediyeye daha fazlası ile mukabele eder. Hediyede önce davranmağı, fazîlet bilir. Hediye ni'metine karşı ona duâ ile teşekkür eder. Onu medh eder ve yaptıklarını anlatır. Hastaları yoklar. Müslümanların cenazesinde bulunur. Musibete uğrayan, yakını ölen mü'mine başsağlığı diler, ta'ziyede bulunur. Mü'mine kaybettiği şey için, kolaylık ve yol gösterir. Zenginlerle ve zâlim devlet adamları ile oturup kalkmaktan sakınır. Çünkü böyleleri ile görüşmek, meclislerinde bulunmak fitne ve belâdır. Hükümdarların, vâlilerin ve zenginlerin çocukları ile oturmaktan kaçınır.

**Dostluk ve kardeşliğin sünnetleri:** Mü'minin en üstün hasleti, sevdiğini Allah için sevmesi, sevmediğini de Allah için sevlemesidir. Îmânın kemâlini ve Allah sevgisini bu güzel haslet kazandırır. Mü'min bu haslet ile îmânın zevkine erişir. Yine bu haslet, Allah için olan amelin en hâlisidir. Bir hadîs-i şerifte: ***"Çok dostunuz olsun. Çünkü Rabbiniz haya sahibidir. Kerîmdir. Kıyamette dostları arasında, din kardeşlerinin içinde bulunan kuluna azâb etmekten haya eder"*** buyuruldu. Bir hadîs-i şerifte de: ***"Çok tanıdığınız olsun. Çünkü kıyamette her biri için şefaat vardır"*** buyuruldu. Peygamber efendimiz (s.a.v.) yine bir hadîsi şeriflerinde: ***"Allah yolunda bir din kardeşi edinene, Allahü teâlâ Cennette bir derece verir"*** buyurdu.

Yine buyurdu ki: ***"Müminin mü'mine karşı ülfet ve muhabbeti, ruhun cesede olan bağlılığı, sevgisi gibidir"*** buyurdu.

Dînine, emânetine güvendiği, salah ve takvasını bildiği kimseler hâriç, başkaları ile dostluk etmemesi sünnettir. Çünkü kişi, sevdiği kimse ile beraberdir. Ameli sevdiği kimse gibi olmasa da, herkes sevdiği ile olacaktır. Allahü teâlâ çoğu zaman bir sevgili kulunun kalbinde, bir kimseye muhabbet görür de, onun hürmetine bir kimseye merhamet eder ve onu velîlerine ilhak eder. Allahın kullarından sevdiklerine, sevdiğini söylemelidir. Çünkü kalbler, birbirini tanır ve birbiri ile görüşürler. Sevdiği kimsenin ismini, babasının ismini, sülâlesini, köyünü ve memleketini sorar. Çünkü bu muhabbeti kuvvetlendirir. Sevgide ve buğzda aşırı olmamalıdır. Sevgi aşırı olursa, ülfet hâlini alıp, istese de ondan ayrılamaz. Buğzun ve nefretin de aşırı olmaması lâzımdır.

İyi bir müslüman, din kardeşinin yüzüne sevgi ve muhabbet ile bakar. Bir hadîsi şerîfte: ***"Mü'minin mü'mine sevgi ve muhabbet ile bakması ibâdettir. Mü'min bir kimsenin, müslüman kardeşinin yüzüne gülmesi, ikisinin de hatâlarını döker"*** buyuruldu. Sevmede hâlis olmaya gayret etmelidir. Hadîs-i şerîfte: ***"Seni saf, temiz kılan üç haslet vardır. Din kardeşine rastlayınca sevginden ötürü hemen selâm vermen. Mecliste ona yer vermen. Onu en çok sevdiği isim ile çağırman"*** buyuruldu.

Kardeşlik ettiği kimseye, güler yüzlü, tatlı sözlü, açık

gönüllü, açık elli, sabırlı, kibirsiz muamele eder. Saygıya devam edip, yalan veya doğru olsun özrünü kabul eder. Onunla görüşmeden bir gün geçirmez. Karşılaşınca, sevgi ve saygı gösterip: "Benden sonra nasılsınız?" der. Resûlullahın Eshâbı, birbiri ile karşılaşınca, birbirlerini güler yüzle karşılar müsâfeha ederlerdi. Ayrıldıkları zaman da müsâfeha ederler, bu zamanda Allahü teâlâya hamd ve istiğfar ederlerdi. Birgünde birkaç defa karşılaşıp, ayrılsalar da böyle yaparlardı.

İyi bir müslüman kardeşine, onun kendisine verdiğinden daha çok değer verir, elden geldiği kadar, müslüman kardeşine gönül rahatlığı ile hediye verir. Hediyeyi külfet ve utanma sebebiyle vermez. Onun verdiği hediyeyi kabul eder. Bu, az da olsa çok görür, onu daha çok sever, imkânı varsa ondan daha üstün hediye ile karşılık verir. Kardeşine bu iyiliğinden dolayı teşekkür eder, onu iyilikle anar, ona duâ eder ve Allahü teâlâ sana iyi karşılık versin der. Çünkü övmenin ve duânın en güzeli budur.

İyi bir müslüman, yapılan iyiliği gizlemez, yayar. Daha önce de bildirildiği gibi, kişinin müslüman kardeşi için en iyi hediyesi hikmetli sözdür. Çünkü hikmet mü’minin kaybettiği malıdır ve dîni için bütün dünyâ mallarından hayırlıdır. Yiyecek ve giyecekten eline geçtiğinde, Allah için olan kardeşini, kendine tercih eder. Eshâb-ı kirâmdan biri diğerine bir koyun başı hediye etti. Yedi evi dolaştı. Yine hediye olarak sahibine geldi. Kişi, kendisine iyilik edenin bedduâsından korkar.

Çünkü iyilik edenin, iyilik ettiği kimseye ettiği bedduâ kabul olur.

İyi bir müslüman, müslüman kardeşini gün aşırı ziyaret eder. Din kardeşini hergün ziyaret ettiğinde sıkılacağından korkarsa böyle yapar. Yoksa hergün ziyaret eder. Din kardeşini ziyaretinden dolayı Allahü teâlâdan sevap umar. Müslüman kardeşinin kapısına varınca içeri girmek için izin ister, kapının karşısında durmaz. Kapının sağında veya solunda durur. Kapı aralığından içeri bakmaz. Kapıyı üç sefer çalar. Abdest alan kimsenin abdestini bitirinceye veya dört rek'atlık namaz kılacak kadar bekler. Kendisine izin verilirse girer, verilmezse, hiçbir kin, hased ve düşmanlık beslemeden geri döner.

İslâmın sünnetlerinden biri de, ziyaretine gelene ikram etmek, altına minder koymak, hizmetine kalkmaktır. Ziyaret edenin de, kendine yapılan ikramı red etmemesi, hizmeti beğenmemezlik etmemesi lâzımdır. Çünkü ikramı red, müslümanın hakkını gözetmeme ve onu aşağılamak olur. Hadîsi şerifte: ***"Üç şey red edilmez: Minder, güzel koku ve süt"*** buyuruldu. Ancak ziyaret eden kimse, Allah için alçak gönüllülük yapıp yerde otururbut, mahzuru yoktur.

Din kardeşleri ile görüşmek için hazırlanmak, onlar için süslenmek, en temiz ve en güzel elbisesini giymek de sünnettir. Abdest alır, güzel koku sürünür, saçını tarar. Sonra da din kardeşlerinin yanına çıkar.

**İnsanlarla oturmanın sünnetleri:** insanlarla oturmanın edebleri ve sünnetleri çoktur. Din kardeşleri

ile otururken abdestli olur, yaşı büyük olanlara oturmada öncelik ve iyi yer verir. İlimde üstün olan, en şerefli yerde oturur. Hadîsi şerifte; ***"En hayırlı meclis, kıbleye karşı oturulan ve mecliste oturmak isteyene yer açılan meclistir"*** buyuruldu. İki kişinin arasına oturmaz ve onların izni olmadan onları birbirinden ayırmaz. Halkanm ortasına oturmaz. Kendisine yanında yer veren bulunmazsa, bulunduğu en geniş yerde oturur ve kendisinin oturması için kimseyi yerinden kaldırmaz. Meclisin baş köşesinde oturmayıp, sonunda oturur. Ancak mecliste olanlar veya ev sahibi kendisini baş köşeye oturtursa o zaman oturur.

Müslümanlar, din kardeşleri ile bir yerde otururken, saf hâlinde birbirine yakın ve bitişik olup, ayrı ve dağınık oturmazlar. Çünkü bu, kalblerin birleşmesine sebeb olur. İyi bir müslüman, müslümanlardan fakir olanlarla, vera' sahibleri ile, îmân ve ilim sahibleri ile oturmağı tercih eder. Hadîsi şerifte: ***"Büyüklerle otur, âlimlerden sor, hikmet sahibleri ile konuş"*** buyuruldu. Görüldüğü zaman, Allahü teâlânın hatırlandığı, konuştuğu zaman amelin arttığı ve âhırete ait sevgini çoğaltan kimselerle, ya'nî evliyâ ile otur. Mecliste konuşulanları muhafaza et, mahrem olan mevzuları başka yerde anlatma! Hadîsi şerifte: ***"Birlikte oturan iki kişi Allahü teâlânın emânetiyle otururlar. Bunlardan birinin, bir başkasına, hoşlanmadığı bir şeyi açması helâl olmaz"*** buyuruldu.

İyi bir müslüman, din kardeşinin sırrını ifşa etmez. Bu hıyanettir ve kalbin pis olduğunu gösterir. Yanlarında üçüncü bir kişi varsa, iki kimse birbiri ile gizli olarak fısıldaşarak konuşmaz. Çünkü bu hâl, diğer mü'mine eziyet verir ve onlara kötü zanda bulunulmasına sebep olur. Arkadaşı ile beraber otururken, kalkmak için izin ister.

İyi bir müslüman; din kardeşinin elbisesinde, yüzünde zarar verici bir şey görürse onu hemen alır. Merak etmemesi için önce ona gösterir, sonra atar. Arkadaşı da, ona, "Elin hayıra kavuşsun" veya "Çocukların ve torunların da sana, bana hizmet ettiğin gibi hizmet etsinler" der. Zarar, eziyet veren şeyi kaldıran, onun bu duâsına karşılık, "Senin elin de dert, kötülük görmesin" veya "Allahü teâlâ çocuklarını ve torunlarını sana karşı gelmekten korusun" der. Bu davranış ve söyleşmeler iki tarafın da sevgi ve beraberliğini arttırır, demişlerdir.

Müslüman, din kardeşine üç günden çok dargın durmaz. Böyle dargın olanların hayırlısı, önce selâm verip barışandır.

Sünnetlerden biri de; yanında bulunmayan din kardeşine hayır ve selâmetle duâ etmek, uzakta ise mektup yazıp, ayrıldıktan sonraki durumu, çoluk-çocuğunun hâlini bildirmektir.

İşlerin hepsi önem bakımından bir değildir. Biri diğerinden önemli olur. Hadisi şerifte: ***"Yıllarca yolculuk yapmakla mümkün olabilecekse de anne ve babana iyilik yap, bir sene yolculuğa mâl olsa***

***da akrabanı ziyaret et. Bir mil mesafede bulunsa da, müslüman hastayı yokla, dört mil mesafede olsa da cenâze namazım git kıl"*** buyuruldu.

**İstişare etmek:** Sünnetlerden biri de; vâki olan önemli işlerde akıllı kimselere danışmaktır. Zîrâ danışarak iş yapan zarar etmez, helak olmaz ve doğru yoldan ayrılmaz. Peygamber efendimiz (s.a.v.) Eshâbı ile çok meşveret ederdi. Bir iş için, akıl, takva, hikmet ve tecrübe sahibi on kişiye danışırdı. Veya bu sıfatta olanlardan biriyle on defa meşveret ederdi. Meşveret eden, iki rek'at namaz kılıp sonra Allahü teâlâdan hayırlı olanı ister. Başladığı işte rahat olur, acele etmez. Hilm ve vekar ile davranıp acelecilikten kaçınır. Orta yolu tutar, taşkınlık ve aşırılık yapmaz. İki işle karşılaşırsa, hafif ve kolayını seçer. Çünkü o, tehlike, zarar ve fitneden daha uzaktır. Her sözünde, işinde ve düşüncesinde Allahü teâlâdan hayır, afiyet ve din salahı ister. Her işin şerrinden Allahü teâlâya sığınır. Besmele okur. Çünkü onda her iyiliğe yardım vardır. E'ûzü çeker. Çünkü bunda da her belâyı ve fitneyi izâle vardır.

**Ana-baba hakkı:** Allahü teâlâ katında makbul amellerin en üstünlerinden biri de, ana-babaya iyilik ve ihsân etmektir. Allahü teâlâ, anaya-babaya itaat ve iyiliğin öneminin büyüklüğünü belirtmek için, bunu, kendine ibâdete yakın tuttu. Hadîs-i şerifte: ***"Babalarınıza iyilik ve itaat ediniz, çocuklarınız da size iyilik ve itaat etsinler"*** buyuruldu. Rivayet olunur ki: Allahü teâlâ Mûaâ aleyhisselâma: "Ana-babasına güzel muamele edip, bana isyan edeni

iyilerden yazarım. Bana itaat edip, ana-babasına isyan edeni âsîlerden yazarım" buyurdu. Ana hakkı, baba hakkının iki katıdır. O hâlde anaya itaat, iyilik ve güzel muamele, öncelikle lâzımdır, farzdır. Çünkü Allahü teâlâ, anaya güzel muamele etmeği, kitabında açıkça tavsiye; ve emretmektedir. Bir hadîs-i şerifte*;* ***"Cennet, anaların ayakları altındadır"*** buyuruldu.

Ana-babanın haklarından biri; onlara karşı alçak gönüllü olmak, yaşadıkları müddetçe onlara hizmet etmek ve bununla onların rızâlarını kazanmaktır. Ana vıe babaya karşı, az da olsa hoşlanmadıkları hareket ve ifâdede bulunmaz. Konuşurken, onların sesinden yüksek sesle konuşmaz, bağırarak hitâb etmez. Dinde mubah olan hususlarda, kâfir de olsalar, onlara itaat eder. Çünkü Allahü teâlânın rızâsı, ana ve babanm rızâsındadır. Gadabı da onların kızmasındadır. Salih müslüman, anne ve babasını beğenmiyerek, ben onların oğlu, kızı değilim demez. Kendi malından, parasından onlara sarf eder. Çünkü ana ve babasına harcayacağından, verdiğinden kendisine suâl olunmaz. Hz. Hüseyn'in oğlu Zeynel Âbidîn Ali (r.a.), edeblerini gözetemem endişesiyle ana ve babasıyla yemek yemezdi. Çocuk ana-babasına şefkat, merhamet ve sevgi ile bakar. Ona böyle her bakışı için, kabul edilmiş bir hac sevabı verilir. Harbe, hacca, ilim öğrenmeğe ve para kazanmağa ana-babasından izinsiz gitmez.

Ebû Hüreyre (r.a.) sabah olunca, annesinin odasının kapısına varıp: "Esselâmüaleyki ve rahmetullahi ve berekâtühü ey annem! Ben küçükken beni yetiştirip

terbiye ettiğin gibi, Allahü teâlâ sana hayırlı karşılıklar versin" derdi. Annesi de: "Sen bana, yaslandığım zaman itaat ve iyilik ettin. Bunun için sana da Allahü teâlâ, benim tarafımdan hayırlı karşılıklar versin" cevâbını verirdi. Sonra Ebû Hüreyre (r.a.) çıkar, döndüğü zaman yine aynı şekilde söylerdi.

Salih müslüman, anne ve babasına karşı saygılı ve itaatli olur. Emirlerini dinler. Onlara karşı alçak gönüllü davranır. Alçak gönüllülük ifâdesi olarak anasının elini öper. Ana ve babasma bizzat kendisi, eli ile hizmet eder, hizmetlerini başkasına bırakmaz. Babanın haklarından biri de; oğlu daha bilgili ve âlim olsa da, babasına hürmet ve ta'zimi gözetip, namazda ona imâm olmaz. Ana ve babası müşrik, kâfir olsalar da, hizmetten geri kalmaz.

Salih müslüman, ana ve babaya dünyâda Allahü teâlânın emrettiği şekilde muamele eder. Ana ve baba hakkını, öldükleri zaman ve sonra da gözetir. Onları dinimizin emrine uygun techîz, tekfin ve defn eder. Yaşadıkları müddetçe onlara hayır ve hidâyetle duâ eder.

Salih müslüman, ana ve babasının önünden yürümez. Onların yanında, meclisin baş köşesinde oturmaz. Ana ve babasını isimleri ile çağırmaz. Anneciğim, babacığım diye hitâb eder. Kimsenin anasına-babasına sövmez. Çünkü o kimse de kendi anasına-babasına sövebilir. Yemek, içmek, oturmak, konuşmak ve benzeri şeylerde onlardan önce davranmaz. Onlara keskin ve dik bakışla bakmaz.

Mü’min iseler, cenaze namazlarını kılar ve Allahü teâlâdan onlar için mağfiret diler.

Anası ve babası öldükten sonra, verdikleri sözleri ve vasiyetleri icrâ eder. Onların dost ve ahbablarına hürmet eder. Sevdiklerini yoklar, akrabalarını ziyaret eder. Bir hadîsi şerifte; ***"Babanın arkadaşını ve arkadaşının oğlunu arayıp sorman, babana iyiliktendir"*** buyuruldu. Bir hadis-i şerifte de; ***"Babasını'kabrinde ziyaret etmek isteyen, babasından sonra onun ahbahlarmı ziyaret etsin. Ana-babasına iyilik, ihsân etmiyen, bari onlar vefât ettikten sonra iyilik yapsın ve onlar için sadaka versin, böylece ana-babamna iyilik edenlerden yazılsın"*** buyuruldu. Bir hadîs-i şerifte de; ***"Ana ve babasının veya bunlardan birinin kabrini her Cum'a günü ziyaret eden, onlara iyilik yapanlardan yazılır"*** buyuruldu.

Salih müslüman, malından, parasından verdiği sadakalarda, ana ve babasına diye niyet eder. Böyle niyet ederse kendi sevabından birşey eksilmez ve ana-babasına da onun kadar sevap verilir. Rebi' bin Heysem (r.a.) büyüklerden idi. Yolda insanlara eziyet veren taşları, birini babasına niyetle kaldırıp sağ tarafına, diğerini annesine niyetle sol tarafına atardı. Ana-babasına iyilik etmek ve sevabı onlara olmak üzere kızgınlığını yenerdi. Buradan anlaşılıyor ki, çocuk yaptığı her iyilikte ana-babasına niyet ederse, kendisinin aldığı sevaptan hiç azalmadan, birer misli de onlara verilir. Kuşluk vakti iki rek'at namaz kılıp,

sevabını onların ruhuna bağışlar, sevabı onlara ulaşır. İyi bir evlât, onların hakkını ödemede kendini dâima eksik ve kusurlu görür.

*1)Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 116*
*2)Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1044, 1156*
*3)Fevâid-ül-behiyye sh. 161*
*4)Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 98*
*5)Brockelmann Sup-1, sh. 642*
*6)Şir'at-ül-İslâm*

**ÎSÂ BİN MUHAMMED BİN ÎSÂ EL-HAKKÂRİ:**

Selâhiyye (Eyyûbiler) devletinin en büyük devlet adamlarından ve fakîhlerinden. İsmi, Îsâ bin Muhammed bin Îsâ bin Ahmed bin Yûsuf bin Kâsım. Künyesi Ebû Muhammed, meşhur lakabı ise Ziyâeddin Hakkâri'dir. Aslen şerif olup, Hz. Hasen'in onüçüncü batından torunudur. Doğum târihi bilinmemektedir.

Genç yaşında ilim tahsiline başladı. Cezire'de, İmâm Ebû Kasım bin Bezrî'den uzun zaman ders alıp, büyük bir fıkıh âlimi oldu. Sonra Haleb'e gitti. Zücaciyye Medresesi'nde Hafız Ebû Tâhir es-Silefî ve Ebü'l-Kâsım ibni Asâkir'den de hadîs-i şerif dinledi. Kadı Muhammed bin Ali el-Ensârî ve başkaları da, Îsâ bin Muhammed'den hadîs-i şerif rivayet ettiler.

Haçlı seferlerine karşı ilk cihâda çıkanlardandır. Eyyûbîler devletinin meşhur sultânı Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin amcası Esedüddîn Şirkûh'un emrine girdi. Beş vakit namazda onun imâmlığını yaptı. Onunla

beraber Mısır'a gitti. Onun vefâtından sonra da Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin en kıymetli yardımcılarından biri oldu.

Gayet cesur, büyük işler yapabilen bir zâttı. Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin amcası Esedüddîn Şirkûh, onu emîr yaptı. Selâhaddîn-i Eyyûbî ise onun selâhiyetlerini genişletti. Bir emirlikten başka emirliğe nakletti. Daha sonra Selâhiyye (Eyyûbîler) devletinin en büyük emîri oldu. Bir defa haçlılara esir düştü ve Altmışbin altın diyet ödenerek kurtarıldı.

585 (m. 1189) senesi Zilka'de ayının dokuzuncu günü güneş doğarken, Akka muhasarasında kendi çadırında vefât etti. Mübarek nâşı Kudüs'e götürüldü ve oraya defn olundu.

Ebû Muhammed Îsâ bin Muhammed (r.a.), kıymeti büyük, hürmet sahibi, istişare edilen ve görüşü alınan, herkesin kendisine müracaat ettiği bir zât idi. Selâhaddîn-i Eyyûbî dahî onunla istişare eder ve onun sözünden dışarı çıkmazdı. Diğer insanlar da ona çok hürmet eder, buyurduklarını yerine getirmeye çalışırlardı. Çok ince düşünür, birşeyi anlatırken kimsenin tâkat getiremiyeceği deliller getirirdi. İnsanların hayrına vâsıta ve makâmıyla pekçok kimselere de fâideli olurdu.

Fıkıh âlimleri gibi sarık sarar, askerler gibi elbise giyerdi. Çok ibâdet eder, en müşkil fıkıh mes'elelerine dahî, ânında cevap verirdi.

1)*Tabakât-üş-Şâfiîyye cild-7, sh. 255*

2)*Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 497*
3)*El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 334*

**İSMÂİL BİN ABDÜLVÂHİD EL-BÛŞENCÎ:**

Hirat'da yetişen Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Sa'îd olup, ismi İsmâil bin Abdülvâhid bin İsmail bin Muhammed el-Bûşencî'dir. İsmâil Bûşencî, Hirat'da 461 (m. 1069) senesinde doğdu. 536 (m. 1142) senesinde doğduğu yerde vefât etti.

İsmâil Bûşencî, fazîletli, ihsânı bol, ma’rifet sahibi ve Şafiî mezhebinin inceliklerine vâkıf, hâli güzel, çok ibâdet eden, zikri devamlı, aza kanâat eden, vekarlı, gece gündüz dîn-i İslâma hizmet için çalışan, sünnet-i seniyye üzere bir hayat süren, hükümdarlara ve makamlarına iltifat etmeyen, dünyânın malına ve mülküne değer vermiyen bir zât idi. İsmâil el-Bûşencî, Nişâbûr'da Ebû Salih el-Müezzin, Ebû Bekr bin Halef eş-Şîrâzî'den hadîs-i şerif dinledi. Hacca gitmek sebebiyle uğradığı Bağdad'da, Ebû Ali bin Nebhân, Ebü'l-Kâsım bin Beyân er-Rezzâz ve başkalarından hadîsi şerif dinledi ve rivayette bulundu.

İbn-i Abdülkâdir onun hakkında; "Ömrünü Allahü teâlâya ibâdetle geçirdi. O fakîh, münazara ilmini iyi bilen, müderris ve zâhid idi" demektedir.

İbn-i Râfiî, Kitâb-ül-Câmi'de; "İsmâil Bûşencî ilmin inceliklerine vâkıf bir imâm idi. Hirat'da vefât etti" diye yazmaktadır.

İsmâil Bûşencî, Şâfiî mezhebi hakkında kitaplar tasnif etti. Yazdığı eserlerin ba’zıları şunlardır: El-

Müstedrek fî fürû-iş-Şâfiî, El-Cehru bil Besmeleti.

1)*Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 278*
2)*Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 112*
3)*Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1673*
4)*Tehzib-ül-esmâ vel-lüga cild-1, sh. 121*
5)*Tabakât-üş-Şâfiîyye cild-2, sh. 48*

**İSMÂİL BİN MUHAMMED EL-İSFEHÂNÎ (Kıvâm-üs-sünne İsmâil Teymî):**

İsfehan'da yetişen tefsir, hadis ve lügat âlimlerinin meşhurlarından. İsmi, İsmâil bin Muhammed bin Fadl bin Ali bin Ahmed bin Tâhir'dir. Teymî, Talhî ve İsfehânî nisbetleriyle zikredildi. "Kıvâm-üs-sünne" lakabı ile meşhur oldu. "Cevzî" lakabı ile de anılırdı. Künyesi Ebü'i-Kâsım'dır. 475 (m. 1082) senesinde İsfehan'da doğdu. Tefsir ve hadis ilimlerinde zamanının bir tanesiydi. Birçok memleketleri dolaşıp çok âlimden hadîs-i şerif dinleyip yazdı. Hadis âlimlerinin şeyhi kabul edildi. Tefsir ilmine dâir otuz cildlik "El-Câmi" isimli bir eseri vardır. Daha başka eserler de yazdı. 535 (m. 1141) senesi Kurban Bayramı gecesinde, İsfehan'da vefât etti.

O, İsfehan'da Ebû Amr bin Mende'den ve onun tabakasındaki âlimlerden, Bağdad'da Ebû Nasr ez-Zeynebî'den, Nişâbûr'da Muhammed bin Seni es-Sirâc'dan, çeşitli şehirlerde; İbrâhim bin Muhammed et-Tayyâr, Ebû Mensur bin Şükreveyh, Ebû Îsâ Abdurrahmân bin Muhammed bin Zeyyâd, İbn-i Hurşîd,

Ebû Bekr bin Merdeveyh ve daha pekçok âlimden hadîs-i şerif dinleyip yazdı. "Tergîb ve Terhîb" kitabının sahibidir. Hadis ilmine dâir yazdığı başka eserleri de vardır. Hadîs-i şerif öğrenmek için çok yer dolaştı. Gittiği her memlekette, büyük hadîs âlimleriyle karşılaştı. Medâin şehrinde çok sayıda hadîs-i şerif dinleyip, bir sene orada kaldı, öğrendiklerini bir eser hâline getirip yazdı. Birçok hadîs âliminin hâllerini araştırma imkânı buldu.

Kendisinden de; Ebû Sa'd es-Sem'ânî, es-Silefî, Ebü'l-Kâsım bin Asâkir, Ebû Mûsâ el-Medînî, Yahya bin Mahmûd es-Sakafî, Abdullah bin Muhammed bin Hamîd el-Habbâz, Ebü'l-Fedâil Mahmûd bin Ahmed el-Abdekevî, Ebû Necîh Fadlul-lah bin Osman, Ebü'l-Mecd Zahir es-Sekafî, Müeyyed bin el-Uhuvve ve daha başka âlimler hadîs-i şerîf rivayet ettiler.

Ebû Mûsâ el-Medînî diyor ki: "Hafız Ebü'l-Kâsım İsmâil Teymî, zamanının büyük âlimlerinin en üstünü idi. Asrındaki âlimlerin üstadı oldu. Hayatında iken ondan birçok kimseler hadîs-i şerîf rivayet etti. Babası Ebû Ca'fer sâlih bir kimse olup, vera' sahibi bir zât idi. O, Sa'îd-ül-Iyâr'dan hadîs-i şerîf dinledi. Kur'ân-ı kerîmi Ebü'l-Muzaffer bin Şebîb'den okumuştu. Onun babası, Cennetle müjdelenen on Sahâbîden birisi olan Talhâ bin Ubeydullah'ın (r.a.) evlâtlarındandır."

Yine Ebû Mûsâ anlatıyor: "Ben küçük yaşta iken, Âişe binti Hasen'den, o da Ebü'l-Kâsım bin Aleyk'ten işitmiştim. Ö diyordu ki, "İsmâil Teymî'yi, sözü ve işi sebebi ile ayıplayan hiçbir kimseyi bilmiyorum. Hiçbir

kimse ona karşı gelemedi. Bu, Allahü teâlânın ona yardımı oldu. "İsmâil Teymî, Sultanların da'vetlerine gitmez, yemeklerini yemezdi. Meliklerin yanından kendisine gelenleri hemen evinden çıkarır, mülkünü ilim öğrenmek için gelenlere tahsis ederdi. Bunlar, ellerinde çok az birşey getirip verseler bile böyle yapardı. Onun yanında dünyâ malının hiç kıymeti yoktu. Onun hadîs-i şerîf yazdırdığı üçbinbeşyüz ayrı ilim meclisi vardı. O, bedihi olarak, ya'nî hemen aklına gelenleri yazdırıyordu."

Yahya bin Mende diyor ki: "O, i'tikâdı doğru ve ahlâkı güzel bir zât idi. Az konuşurdu. Zamanında onun bir benzeri yoktu."

Abdülcelîl bin Kevtâh anlatıyor: Bağdad'daki büyük âlimlerin; "Bağdad'a İmâm-ı Ahmed bin Hanbel'den sonra, İmâm-ı İsmâil bin Muhammed Teymî'den daha fazîletli ve daha çok bilen bir âlim uğramadı" dediklerini işittim.

Kur'ân-ı kerîmin çeşitli kıraat rivayetlerini birçok âlimden öğrendi. Kur'ân-ı kerîmin tefsiri, Arab dili ve edebiyatı ile meânî ilimlerine dâir gerek Arabca ve gerekse Farsça olarak eserler yazdı. Fıkıh ilmine dâir olan fetvaları, kendi memleketinde ve diğer birçok memleketlerde gizli kalıp yayılmadı.

Ebü'l-Menâkıb Muhammed bin Hamza el-Ulvî anlatıyor: Onu anlatanların birinden işitmiştim. Diyordu ki; "Zamanının en kıymetlisi ve yaşadığı devrin en önde gelen âlimi olan İsmâil bin Muhammed, çok ibâdet yapar, geceleri teheccüd namazı kılardı."

Ebû Mûsâ el-Medînî anlatır: Onu anlatan birisinden işittim. Diyordu ki; "O, oğlu vefât ettiğinde, ta'ziyesini (başsağlığı dileyenleri) kabul etmek için oturmuştu. O gün otuza yakın abdest aldı ve her abdestten sonra iki rek'at namaz kıldı. Yine onun arkadaşlarından işittim. O da diyordu ki; "O, Sahîh-i Müslim kitabının şerhini, oğlu Ebû Abdullah'ın kabri yanında yazıyordu. Onu tamamladığı günde, büyük bir sofra ve çok yemekler hazırlayarak ziyafet verdi.

Onun oğlu Ebû Abdullah Muhammed, 500 (m. 1106) senesinde doğmuştu. Yetiştikten sonra, Arab dili ve edebiyatının fesahat ve beyânı hakkında ve daha başka ilimlerde çok kimsenin önünde bulunuyordu. Hattâ babası onu, Arabcanın dil ve edebiyatında kendisinden üstün tutuyordu. Sahîh-i Buhârî'nin ve Sahîh-i Müslim'in şerhlerinin birçoğunu yazmıştı. 526 (m. 1132) senesinde, babasından önce, Hemedân'da vefât etti. Genç yaşta olmasına rağmen birçok eserler yazmıştı. Sahîhayn'ın eksik kalan şerhlerini, vefâtından sonra babası, onun kabri yanında tamamlamıştır.

Ahmed bin Hasen diyor ki: "Biz, büyük âlim Ebü'l-Kâsım İsmâil Teymî ile beraberdik. O, Hafız Ebû Mes'ûd'a iltifat ederek dedi ki: "Allah, ömrünü uzun eylesin! Muhakkak ki sen, uzun olarak yaşarsın. Ve senin bir benzerin görülmez." Duâ ettiği gibi oldu. Bu, onun kerametlerinden biridir.

Ebû Mûsâ diyor ki: "Kıvâm-üs-sünne İsmâil Teymî, hicri 500 senesinin başlarında, Allahü teâlânın dînini ihya etmek, her yere doğru îmân bilgilerini yaymak için

çeşitli memleketlere gitti. İslâm diyarında, onun gibi ıslâh edici, insanları hakka, doğruya da'vet edici olan birisini tanımıyorum."

Ebû Sa'd es-Sem'ânî diyor ki: "İsmâil Teymî, hadîs ilminde benim üstâdımdır. Ondan çok hadîs-i şerif öğrendim. O, hadîs, tefsîr, lügat ve edebiyat ilimlerinde imamdır. Hadîs-i şeriflerin metinlerini ve senetlerini iyi bilirdi. Karşılaştığım müşkül mes'elelerden kendisine birşey sorduğum zaman, hemen ânında cevap verirdi. Onun ömrünün sonuna doğru, usûlünün çoğunu terk etmişti. O, "Cami" adındaki tefsîrini yaklaşık üçbin ilim meclisinde öğrendiklerinden yazdı. Babam, şöyle demişti: "Irak'ta hadîs-i şerifleri bilen ve anlayışı kuvvetli olan iki kimseden başkasını görmedim. Birisi İsfehan'da İsmâil Cevzî, diğeri de Bağda'da el-Mü'temen'dir."

Ebû Mûsâ el-Medînî'nin bildirdiğine göre, başlıca eserleri şunlardır: 1. El-Câmi: Otuz cildlik büyük bir tefsîr kitabıdır. 2. El-îzâh: Tefsire dâir dört cildlik bir eserdir. 3. El-Mûdıh: Bu da üç cildlik tefsîr kitabıdır. 4. El-Mu'temed: On cildlik tefsîr kitabıdır. 5. Kitâb-üt-tefsîr: Farsça olarak yazılmış bir tefsîr kitabı olup, iki cilddir. 6. Et-Tergîb vet-Terhîb, 7. Kitâb-üs-sünne: Bir cilddir. 8. Siyer-üs-selef: Eshâb-ı kirâm ile Tâbiîn-i izamın hâl tercümelerini bildiren kıymetli bir eserdir. 9. Delâil-ün-nübüvve: Peygamberlik ile ilgili naklî ve aklî delilleri bildiren bir eserdir. 10. Şerh-ül-Buhârî ve Şerh-ül-Müslim: Oğlu Ebû Abdullah'ın Sahîh-i Buhârî ve Sahîh-i Müslim kitaplarına yaptığı ve vefât sebebiyle

tamamlayamadığı şerhlerini, babası kabri yanında tamamlamıştır. 11. İ'râb-ül-Kur'ân, 12. El-Hucce fî beyân-il-muhacce: İstanbul kütüphanelerinde mevcuttur. Kelâm ilmine âit mes'eleleri anlatan bir eserdir. 13. El-Meb' as vel-megâzî.

Bunlardan başka eserleri de vardır. İsimleri bilinmemektedir. Fetvaları Kıvâm-üs-sünne İsmail bin Muhammed'in "Kitab-ül-Hucce fî beyân-il-muhac-ce" adındaki eserinden ba'zı bölümler:

**Ehl-i sünnet i'tikâdınının özeti faslı:**

Sünnet-i seniyyenin garib kaldığını ve unutulduğunu, bid at sahiplerinin de çoğaldığını ve kendi arzularına uyanları görünce, talebelerime ve diğer müslümanlara sünneti seniyyeye uygun i'tikâdı, hikmetli nasîhatları açıklamayı ve hadîs âlimleri ile önceki ve sonraki ma'rifet ve tasavvuf ehlinin üzerinde icmâ' ettikleri bilgileri toplamayı arzu ettim. Şöyle ki:

"Allahü teâlânın kazasına rızâ göstermeli, Allahın emrine teslim olmalı, Allahın hükmüne sabretmeli, Allahın emrettiklerini almalı ve nehyettiklerinden sakınmalıdır. Îmân, söze, amele, niyete ve sünnete muvafakattir. O, tâat ve ibâdetleri yapmakla kuvvetlenir, günah olan şeyleri işlemekle zayıflar (ya'nî parlaklığı azalır).

Resûlullah efendimizden (s.a.v.) sonra insanların en üstünü ve en hayırlısı, Hz. Ebû Bekr'dir. Sonra Ömer-ül-Fârûk, sonra Osmân-ı Zinnûreyn ve sonra Aliy-yül-mürtezâ'dır (r.anhüm). Bu dört büyük zât, insanları hidâyete götüren Hulefâ-i râşidîn olup, zamanındaki

mü'minler tarafından herbirine halîfe olarak bî'at edilmiştir. Bî'at edildiği günde halifeliğe onlardan daha lâyık bir kimse yoktu. Resûlullah (s.a.v.), on kişinin Cennetlik olduğunu haber verdi. Bunlar: Ebû Bekr, Ömer, Osman, Ali, Talhâ bin Ubeydullah, Zübeyr bin Avvâm, Abdurrahmân bin Avf, Sa'd bin Ebî Vakkâs, Sa'd bin Zeyd ve Ebû Ubeyde bin Cerrâh'dır.

Hz. Ebû Bekr'in kızı Âişe-i Sıddîka, Resûlullahın mübarek hanımıdır. O, bütün kirlerden uzak ve her türlü şüpheden temizdir. Resûlullahın (s.a.v.) bütün hanımları, mü'minlerin tertemiz olan anneleridir. Hz. Mu'âviye bin Ebî Süfyân, Allahtan gelen vahyin kâtibi ve O'nun emîn saydığı bir kimsedir. Peygamberimizin kayınbiraderi olup, mü'minlerin dayısı sayılırdı.

Bu nizâmı yaratan Allahü teâlâ, (Hayy) diri, (Alîm) bilici, (Kadir) gücü yetici, (Mürîd) dileyici, (Semî') işitici, (Basîr) görücü, (Mütekellim) söyleyici ve (Hâlık) yaratıcıdır, ölmek, câhil olmak, gücü yetmemek, sağırlık ve körlük, söyleyememek birer kusurdur ve utanılacak şeylerdir. Bu kâinatı, bu düzen üzere yaratanda ve yok olmaktan koruyanda böyle kusurlu sıfatların bulunması olacak şey değildir. Allahü teâlâyı mü'minler âhırette, cihetsiz olarak ve karşında bulunmayarak ve nasıl olduğu anlaşılmayarak ve ihâtasız, ya'nî bir şekilde olmayarak görecektir. Nitekim Peygamerimiz**: *"Kıyamet günü Rabbinizi, ondördüncü ayı gördüğünüz gibi görürsünüz"*** buyurdu. Allahü teâlâ da, Kıyâme sûresinin 22 ve 23'ncü âyeti kerîmelerinde meâlen; ***"Kıyamet***

***gününde*** (Peygamberlerin, evliyânın ve mü'minlerin) ***yüzleri parıldayıp ışık saçarlar.*** (Onlar) ***Rablerini*** (perdesiz) ***görücüdürler.*** (Cennet ehli, dâima huriler ve gılmânlar ile ni'met, rahat ve huzur içinde olup, sabah ve akşam Allahü teâlânın cemâlini görmekle zevklenip, neş'elenirler. O seçilmişlerin zikirleri; "Ey Allahım! Ben, senden, kerîm olan zâtını görmeyi istiyorum" diye yalvarmaktır)" buyurmaktadır.

Kabir azabı haktır. Kabrin sıkması haktır. Münker ve Nekir isminde iki meleğin, insanların kabirlerine gelip, "Rablerinden, dinlerinden, Peygamberlerinden ve başka şeylerden sormaları haktır. Allahü teâlâ dünyâ ve âhıret hayatında kavl-i sabit (Kelime-i şehâdet) ile îmân edenlerin ayaklarını kaymaktan korur. Zâlimleri, îmân etmeyenleri de cezalandırmış olur. Allah dilediğini yapar.

Resûlullah efendimize mahsus olan Kevser havuzu haktır. Onun bir ucu ile diğer ucunun arası, Aden ile Umman arası kadar uzundur. Onun etrafındaki ibrikler (kâseler), gökyüzündeki yıldızlar sayısıncadır. Onun suyu, baldan daha tatlı ve sütten daha beyaz olup, kokusu miskten daha güzeldir. Ondan içen kimse, hiç bir daha susamaz.

Resûlullahın şefaati haktır. Bunun gibi diğer bütün Peygamberlerin, meleklerin, âlimlerin, şehidlerin şefaat etmeleri de haktır.

Sırat köprüsü haktır. O, Cehennemin üstünde kurulacak olan bir köprüdür. Herkes, mutlaka onun üzerinden geçecektir. Onun üzerinde dikenler, çengeller

ve pıtraklar bulunup, ayak kayacak biryerdir. Allahü teâlâ, Meryem sûresi 71 ve 72'nci âyet-i kerimelerinde meâlen buyurdu ki: ***"İçinizden hiçbiri istisna edilmemek üzere, mutlaka Cehenneme uğrayacaktır. Bu*** (Cehennemin ateşine uğramak), ***Rabbinin katında kesinleşmiş kat'î bir hükümdür.*** (Fakat bir sınıf mü'minler, ondan geçerken ateş sönüverir. Sonra ondan geçtiklerini melekler haber verir. Onlardan bir sınıfı da, oraya uğrayıp günâhı kadar kaldıktan sonra Cennete gider.) ***Bundan sonra, Allaha eş, ortak koşmaktan sakınanları, ateşten çıkararak kurtarırız. Kâfirleri de, o ateşte dizleri üzerine çökmüş olarak terk ederiz."***

Sûr haktır. O, İsrafil aleyhisselâmın üfleyeceği bir borudur. İki defa üflenir. Birincisinde, bütün canlılar ölürler. İkincisinde de, tekrar dirilirler. Allahü teâlâ Zümer sûresinin 68. âyet-i kerîmesinde buyuruyor ki; ***"İlk Sûra üflendikte, gökte ve yerde bulunan mahlûkûtın hepsi ölürler. Ancak Allahü teâlânm diri kalmalarını murâd ettikleri kalır.*** (Bunlar da; Cebrail, Mikâil, Azrail, Hamele-i Arş gibi meleklerdir denildi.) ***Sonra Sûra ikinci defa üflendikte,*** (o anda bütün) ***ölüler dirilerek kabirlerinden kalkıp, hayretler içinde*** (acaba ne yapılacaktır? Diye) ***bakınıp dururlar."***

Kalbinde zerre kadar îmân bulunan kimse, Cehennemde sonsuz olarak kalmaz. Günahları sebebiyle Cehenneme atılan kimseler, Allahü teâlânın rahmetiyle oradan çıkarılırlar. Sonra Cennetin kapısı

yanındaki bir nehrin içine sokulurlar. Suyun içindeki kuru tohumun bittiği gibi biterler. Sonra Cennete sokulurlar.

Cennet ve Cehennem, Allahü teâlâ tarafından sevâb ve azâb yeri olarak yaratılmıştır. Cennetin ni'metleri ve Cehennemin azabı ebedî, sonsuzdur. Bu ikisini, diğer varlıkları yaratmadan önce yaratmıştır.

Kıyamet kopmadan meydana çıkacak olan alâmetlerden; Deccâl, Dâbbet-ül-erd, Ye'cûc ve Me'cûc, güneşin batıdan doğması, hepsi haktır, doğrudur. Ya'nî mutlaka olacaktır.

Mi'râc haktır. Peygamberimiz (s.a.v.) bir gece, ruhu ve bedeniyle semâya yükseldi. Cenneti, Cehennemi, melekleri, Peygamberleri gördü. Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya kadar gece yolculuğu yaptı. Sonra oradan mi'râc eyledi. Allahü teâlâ ile konuştu. Gözü bir an Allahü teâlâdan ayrılmadı.

Resûlullahın (s.a.v.) Eshâbı arasmda meydana gelen hâdiseleri konuşmamalı, onların fazîletlerini yaymalı ve onlara uymalıdır. Çünkü onlar, gökyüzünün parlak yıldızları gibidir. Sonra, onları görmekle şereflenen ve Tabiîn adı verilen din imamlarına, büyük âlimlere ve Selefi sâlihîni sevmeli onların yolundan ayrılmamalıdır.

Dinde kendi aklına ve görüşüne uyarak kıyâs yapmayı terk etmek lâzımdır. Cedelleşmeyi ve husûmeti, Kaderiyye'nin kepazeliklerini, i'tikâdda sapık yolları gösteren Ehl-i bid'at kelâmcılarını, kelâm ya'nî i'ti-kâd konusunda görüş beyan etmeyi ve yıldıznâme kitaplarını okumayı terk etmek lâzımdır.

Bütün Ehl-i sünnet âlimlerinin kendisinde icmâ' ettiği doğru i'tikâd böyledir. Bunların hepsi, Allahü teâlânın emr-i ilâhiyyesine uyularak Resûlullah'dan (s.a.v.) alınmıştır. Allahü teâlâya ve Resûlüne itaat hususunda Kur'ân-ı kerîmde meâlen buyuruldu ki:

***"Allaha ve Resûle itaat ediniz!"*** (Âli îmrân sûresi, 132).

***"Resûle itaat eden kimse, Allaha da itaat etmiş olur."*** (Nisa sûresi, 80).

***"Peygamberin size getirdiklerini alınız. Sizi nehy ettiklerinden, de kaçınınız."*** (Haşr sûresi, 7).

Allahü teâlâ, tebliğ hususunda Peygamberine Mâide sûresinin 67'nci âyet-i kerîmesinde meâlen; ***"Ey Resûlüm! Rabbinden sana indirileni tebliğ et, açıkla!"*** buyurmuştu. Resûlullah (s.a.v.) efendimiz de Peygamberliğini ilân ederek, Allahü teâlânın emirlerini açıkladı. Herkesi kitap ve sünnet ile Allaha da'vet etti. İnsanları, Sahabeye, Allahın yolunu bilen âlimlere ve âlimlerin bildirdiklerinden ayrılmayan ülül-emre ittibâ etmeyi, uymayı emretmişti. Çünkü Allahü teâlâ Nisa sûresi 59'ncu âyet-i kerîmede meâlen; ***"Ey îmân edenler! Allaha itaat ediniz. Ve Resûlüne itaat ediniz ve ülül-emrinize itaat ediniz!"*** buyurmaktadır. (Burada ülül-emr, ictihâd derecesine yükselmiş âlimler demektir. Hadîs-i şerifte, ***"Ülül-emr, fıkıh âlimleridir"*** buyuruldu.) Resûlullahtan sonra, emirlerine uyulacak âlimlerin en üstünü Hz. Ebû Bekr'dir. Sonra Ömer, sonra Osman, sonra Ali ve sonra da sırası ile Sahabenin büyükleridir. Bunların büyükleri;

Aşere-i mübeşşere (Cennetle müjdelenen on Sahâbî) ve Resûlullahın fazîletlerini beyan ettiği diğerleridir. Onların herbirisine uymamızı emretti. Resûlullah efendimiz buyurdular ki:

***"Benden sonra şu iki kişiye uyunuz: Ebû Bekr ve Ömer!"***

***"Eshâbım, gökteki yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız, doğru yolu bulursunuz."***

Peygamberimiz, hak, doğru olan Ehl-i sünnet i'tikâdını Allahü teâlâdan öğrendi. Eshâb-ı kirâm da, Resûlullahtan (s.a.v.) öğrendiler. Tabiîn de, bu i'tikâdı Eshâb-ı kirâmdan öğrenip aldılar. Sahabe, Resûlullahın kendilerine uyulmasını işaret buyurduğu kimselerdir. Sahabe de, kendilerinden sonra Tabiîne uyulmasını işaret buyurmuşlardır. Sa'îd bin Müseyyib, Alkame bin Vakkâs, Esved bin Yezîd Nehâî, Kasım bin Muhammed, Atâ bin Ebî Rebâh, Mücâhid bin Cebr, Tâvûs bin Key-sân, Katâde, Şa'bî, Ömer bin Abdülazîz, Hasen-i Basrî, Muhammed bin Sîrîn ve onlardan sonra Eyyûb-i Sahtiyânî, Yûnus bin Ubeyd, Süleym-i Teymî, Abdullah bin Avn, sonra Süfyân-ı Sevrî, Mâlik bin Enes, İbn-i Şihâb-ı Zührî, Evzâî, Ebû Hanîfe Nu’man bin Sabit, Ahmed bin Hanbel, Muhammed bin İdrîs eş-Şâfiî ve Şam, Hicaz, Mısır, Horasan, İsfehan, Medîne gibi şehirlerde yetişen nice sayısız âlimler, kendilerine uyulmaları işaret edilenlerdendir. Sonra biz onlarla karşılaştık ve onlardan ilim öğrenip hadîsi şerifleri ve Sünnet-i seniyyeye uygun i'tikâdı yazdık. Hadîs ve tasavvuf âlimlerinin icmâ' ettiklerini beyan eden birçok

kitaplar yazıldı.

Resûlullaha (s.a.v.) tabî olmanın delili şudur ki; Allahü teâlânın O'na olan sevgisini bilmektir. Ona tâbi olanlar, Allahın sevgisine ve mağfiretine kavuşurlar. Çünkü cenâb-ı Hak Kur'ân-ı kerimde, Âli İmrân sûresi otuzbirinci âyetinde meâlen buyurdu ki: ***"Ey sevgili Peygamberim! Onlara de ki, eğer Allahü teâlâyı seviyorsanız ve Allahü teâlânın da, sizi sevmesini istiyorsanız, bana tâbi olunuz! Allahü teâlâ bana tâbi olanları sever.*** **"**Allahü teâlâyı sevmenin alâmeti, her hâlinde Resûlullahın (s.a.v.) sünnetine ittibâ etmek, uymaktır. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde Âl-i İmrân sûresi 103'ncü âyeti kerimede meâlen; ***"Hepiniz Allahın ipine sımsıkı sarılınız!"*** buyurdu. Peygamber efendimiz de, bu âyet-i kerîmenin tefsirinde buyurdu ki: ***"Ey insanlar! Allahtan korkunuz. Size tâat ve cemâat lâzımdır. Çünkü cemâat, Allahın size,*** (sarılmanızı) ***emrettiği ipidir."***

Yine Resûlullah efendimiz buyurdu ki: ***"Ümmetimden, hak üzere olan âlimler, kıyamete kadar bulunacaktır. Kıyamete kadar, muhalefet edenlerin onlara hiçbir zararı dokunmaz."*** **Bu** taife, eser sahibi olan ilim ehlidir. Yezîd bin Harun'a, Peygamber efendimizin bildirdiği (Fırka-i Nâciye) nin kim olduğu sorulduğunda, "Eğer onlar, hadîs eshâbından değillerse kim olduklarını bilmiyorum" dedi.

Dinde sünnet olan esas, tâbi olmaktır. Bu tâbi olmak da, Allaha tâat olan şeye ve Allaha itaat eden kimselere tâbi olmaktır. Allaha tâata tâbi olmak demek de, Allahın

emir ve yasaklarına uymak demektir. Allahü teâlâ, kendisine tâat hususunda, kendine itaat edenlere de itaat etmeyi farz kıldı. Onlar da, Âdem aleyhisselâm zamanından Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâm zamanına kadar gelen Peygamberlerdir. Onlar, Allaha çağıran, da'vetçiler ve O'na tâat hususunda rehberler, yol göstericiler oldular. İlk gelen peygamberler, sonra geleni müjdeledi. Sonraki de, öncekini tasdik etti. Her peygamber Allahın kendisine bildirdiği îmân ve amel bilgilerine da'vet etmektedir. Allahü teâlâ bütün kullarına, peygamberlerine itaat etmeyi farz kıldı. Peygamberleri, kulları üzerinde kendisinin delili kıldı. Nihayet onların sonuncusu Muhammed aleyhisselâm oldu ve bütün kullarına da, O'na itaat etmeyi farz eyledi. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerimde meâlen; ***"Muhammed, ancak bir peygamberdir"*** ve ***"Kim, peygambere itaat ederse, Allaha itaat etmiş olur."*** ve yine ***"Peygamberin getirdiği şeyi alınız, nehyettiklerinden kaçınınız!"*** buyurmaktadır ve yine buyurdu ki; ***"Allahü teâlâ ve Resûlü bir işe hüküm verdiği zaman, mü'min bir erkek ve kadın için, kendi işlerinden dolayı, Allahın ve Peygamberin hükmüne aykırı olan seçme hakkı yoktur. Kim Allaha ve Resûlüne isyan ederse, muhakkak apaçık bir sapıklık yapmış olur"*** (Ahzâb, 36). Daha birçok âyeti kerîmeler Peygambere itaat etmenin Allaha itaat etmek olacağını bildirmektedir. Resûlullah (s.a.v.) kendisinin Allahü teâlânın peygamberi olduğunu tebliğ edip açıkladı. Vefât edinceye kadar nasîhatlarına devam

etti. Allahü teâlâ da O'nun vefâtından sonra bizi Peygamberine (s.a.v.) ve âlimlere itaat etmeye çağırdı. Bütün kullarına da, bu Peygambere itaat edeceklerini emr-i ilâhiyyesi ile bildirdi. Ve yine kendisine itaat eden kullarının, âlimlere de itaat etmelerini emretti. Resûlullah (s.a.v.) de daha dünyâdan ayrılmadan evvel, Eshâbına, âlimlere tâbi olmayı bildirdi ve ümmetine de emretti. Peygamberimiz buyurdu ki: ***"Benden sonra şu iki kimseye uyunuz: Ebû Bekr ve Ömer!"*** Bir kerresinde de, "Ben, gelip de seni göremezsem, kime gideyim?" diyen kimseye, ***"Ebû Bekr'e git!"*** buyurmuştu. Yine bir defasında Eshâbına: ***"Size, Ebû Bekr namaz kıldırsın!"*** buyurdu. Bir kerresinde de: ***"Hak, Ömer ile beraberdir "*** buyurdu. Hz. Osman için de buyurdu ki: ***"Bu, o günde hak üzere olacaktır."*** Ve yine, ***"Ali, hak ile beraberdir ve hak da onunla beraberdir"*** buyurdu. ***"Ebû Ubeyde, bu ümmetin eminidir", "Talhâ ve Zübeyr, Cennette benim komşularımdır", "Muâz bin Cebel, kıyamet gününde âlimlerin imamıdır," "Zeyd, ferâizi en iyi bileninizdir"*** **ve** ***"İbn-i Ümm-i Abd'ın yol göstermesiyle hidâyete erişiniz!'*** hadîs-i şerifleri gibi, Selmân-ı Fârisî, Ammâr bin Yâser, Huzeyfet-ül-Yemânî, Ebû Zer, Ebüdderdâ, İbn-i Abbâs ve İbn-i Ömer ve Peygamberimizin amcaları gibi nice Sahâbîlerin fazîletlerini bildiren hadîs-i şerifler vardır. Yine buyurdu ki: ***"Eshâbım gökteki yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız, doğru yolu bulursunuz."*** Resûlullah (s.a.v.) efendimiz, Eshâbından Muâz bin

Cebel'i Yemen'e kadı olarak ta'yin ederken ona: ***"Ne ile hüküm vereceksin?"*** diye sorunca, o da: "Allahın kitabı ile" diye cevap verdi. ***"Allahın kitabında olmayan birşey sana gelirse?"*** deyince, "Resûlullahın sünneti ile" dedi. Peygamberimiz (s.a.v.) ona: ***"Allahın kitabında ve Resûlullahın sünnetinde olmayan birşey sana getirilirse, ne ile hüküm vereceksin?"*** deyince, o da: "Salih, ya'nî iyi kulların kendisiyle hüküm verdiği şey ile!" diye cevap verdi ve "Ondan sonra ictihâd ve istişare ederim" diye ilâve etti. Resûlullahın ümmeti olmak derecesine yükselen bu kimseler, O'nun kendileriyle istişare ettiği ve ümmetine de onlara itaat etmelerini emrettiği Sahâbîleridir. Sahabenin herbiri, kendisinden sonra diğer Sahabelere tâbi olunmasını işaret ve tavsiye etmeden ölmemiştir. Onların ba'zısı diğer ba'zısına uyulmasını tavsiye ederlerdi. Eshâb-ı kirâmdan sonra gelen Tabiîn ve onlardan sonra gelen Tebe-i tabiîn de böyle yapmışlardı. Sahabeden İbn-i Abbâs, İbn'i Ömer, İbn-i Zübeyr ve bunların benzerleri, Tabiînin büyüklerinden Sa'îd bin Müseyyib, Alkame, Esved, Mesrûk ve benzerleri ile Tâvûs, Mûcâhid, Atâ, Şa'bî, Hasen-i Basrî, İbn-i Sîrîn ve benzerleri, hep böyle kendilerine uyulması işaret edilen seçilmiş kimselerden olmuşlardır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) Eshâbına, Sahâbe-i kirâm da Tabiînden olan büyüklere, onlar da kendilerinden sonra gelen Tebe-i tabiînin büyüklerine uyulmasını, onlara tâbi olunmasını işaret ve tavsiye ettiler. Böylece önce gelen, sonrakine işaret ve tavsiye ediyor, sonraki

de, evvelkinin yoluna tâbi oluyordu. Kıyamet kopuncaya kadar hep böyle olur. Hadîsi şerifte; ***"Ümmetimden, hak üzere olan âlimler, kıyamete kadar bulunacaktır. Kıyamete kadar, muhalefet edenlerin onlara hiçbir zararı dokunmaz"*** buyuruldu. Âdem aleyhisselâmdan, Muhammed aleyhisselâma gelinceye kadar hep böyle, önce gelen Peygamber kendisinden sonra gelecek Peygamberi işaret etmiş ve ona uyulmasını tavsiye etmiştir. Peygamberimiz (s.a.v.) Eshâbını, onlar da Tabiîni ve onlar da kendilerinden sonra gelenlere işaret edip uyulmasını tavsiye ettiler. Allahü teâlânın dîni, hiç değişikliğe uğramadan bu zamana kadar ulaşmış oldu. Hattâ böylece kıyamete kadar, öncekiler sonra gelenleri işaret ve tavsiye ederek ve sonrakilerde, öncekilerin gösterdiği yola uyarak ye ba'zısı da, diğer ba'zısını tasdîk ederek, sağlam ve apaçık bir din olarak devam edip gidecektir. Çünkü Allahü teâlâ Feth sûresinin 28. âyeti kerîmesinde meâlen; ***"O Allah ki, Resûlünü*** (Muhammed'i aleyhisselâm ) ***hidâyet ve hak din*** (ya'nî İslâmiyet) ***ile gönderdi.*** (Onunla diğer bütün) ***dinlerin hükümlerini nesh edip*** (yürürlükten kaldırıp), ***bâtılın bozukluğunu gösterdi"*** buyuruldu.

Va'd ve va'îd haktır. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: "Allahü teâlâ, ameli karşılığında sevâb vermeyi va'dettiği kimseyi elbette mükâfatlandırır. Ameli karşılığında azâb etmekle korkuttuğu kimseye, dilerse azâb eder, dilerse affeder." Yahya bin Muâz diyor ki, "Va'd ve va'îd haktır. Va'd; Allahü teâlânın üzerinde,

kendilerine te'minat verdiği kulların hakkıdır. Şöyle yaparlarsa, şunu kendilerine vermeye söz veriyorum, dediği şeydir. Vefa sahibi olmaya, Allahü teâlâdan daha lâyık kim vardır? Va'îd ise; kullarının üzerinde Allahın hakkıdır. Şunu yapmayınız, yoksa size azâb ederim, diye buyurduğudur. Şayet yaparlarsa, dilerse affeder, dilerse azâb eder. Çünkü o, O'nun hakkıdır. İkisinden en evlâsı, Allahü teâlânın bize af ve keremi ile iyilik etmesidir. Çünkü O, Gafur ve Rahimdir. Ya'nî O'nun bağışlaması ve merhameti çoktur.

**İmân ile ilgili hadîs-i şerifler:**

İbn-i Abbâs'dan bildirildi. Resûlullah efendimizden işittim. Buyurdu ki: ***"Komşusu aç iken, karnını doyuran kâmil mü 'min olmaz."***

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) bildirdiği bir hadîsi şerifte; ***"îmân ve küfür, asla bir kalbde beraber bulunmazlar. Doğruluk ve yalan da, asla birleşemez. Hıyanet ve emânet de bir arada bulunamaz"*** buyuruldu.

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Kendisinde emânet*** (eminlik) ***bulunmayan kimsede îmân yoktur. Ahdine vefa göstermeyen kimsede din yoktur. Muhammed'in nefsi yed-i kudretinde bulunan Allaha yemin ederim ki, kulun dili, istikâmet buluncaya kadar îmânı doğru olmaz. Onun, kalbi doğru oluncaya kadar, dili doğru olmaz. Komşusu, bevâyıkasından emin olmayan kimse Cennete giremez."*** Bevâyıka nedir, yâ Resûlallah?! diye sorulduğunda, ***"Onun zulüm ve***

***haksızlığıdır"*** diye cevap verdi.

Fudâle bin Ubeyd anlatır: Resûlullah (s.a.v.) veda hutbesinde, ***"Size mü'minleri bildireyim mi?"*** diyebuyurunca, Eshâb-ı kirâm: "Evet ey Allahın Resûlü!" dediler. Resûlullah (s.a.v.): "(Mü'min; ***insanların malları ve canları hakkında kendisinden emin olduğu kimsedir. Müslüman, elinden ve dilinden insanların selâmette olduğu kimsedir. Mücâhid; Allahü teâlâya itaat yolunda nefsiyle cihâd edendir. Muhacir*** (hicret eden); ***hatâ ve günahları terkedendir"*** buyurdu.

"Kitâb-ı Siyer-üs-selef" adındaki eserinde, Kıvâm-üs-sünne buyuruyor ki:

"Alimleri, zâhidleri, velîleri her zaman ve her yerde bulunduran ve bunları insanların hayâtını kurtarmağa, iki cihanda saâdete kavuşmağa vesîle kılan, onlan vefâtlarından sonra hatırlamayı, rahmete ve mağfirete sebeb kılan, Allahü teâlâya hamd olsun! Hadîsi şerifte bildirildi ki: ***"Sâlihlerin anıldığı yere rahmet-i ilâhi iner."*** Ahmed bin Mihrân diyor ki: Ebû Mes'ûd er-Râzî ile İsfehan çarşısında yürüyorduk. Aramızda, Süfyân-ı Sevrî'nin fazîletlerinden bahsediyorduk. Ebû Mes'ûd dedi ki: "Umarım ki, Allahü teâlâ, Süfyân-ı Sevrî'nin fazîletlerinden bahsetmemiz sebebiyle bizleri mağfiret eder." Fakir (Kıvâm-üs-sünne Ebü'l-Kâsım İsmail bin Muhammed bin Fadl) der ki: "Allahü teâlâ, bu kitapta büyüklerden, seçilmişlerden, âbidlerden, ebrârdan zikredilenlerin hürmetine bizi bağışlar. Ba'zı ilim ehli, bana Selefi sâlihînin hâillerini muhtasar bir kitapta

toplamamı teklif etti. Bizden önce de bu konularda kitaplar yazılmıştı. Ba’zıları kitaplarına "Târih-ül-muhaddisîn", ba'zıları "Târih-üs-sûfiyye", ba'zıları da "Târih-üs-sûfiyye vel-arifin", kimisi de "Târihi tabakât-ı ehl-il-ilm" isimlerini vermişlerdir. Ben de bu kitabı tasnif ettim ve "Kitâbü Siyer-is-selef" ismini verdim. Kitabıma Sahabenin meşhurlarından başladım. Kitabımı harf sırasına göre yaptım. Ancak Aşere-i mübeşşereyi öne aldım. Sonra Tabiînden zühd ve verâ' ile meşhur olanları zikrettim. Sonra, onlardan sonra gelenleri anlattım."

Ebü'l-Aliyye anlatır: Bir kimse Ubeyy bin Ka'b'a gelip, "Bana nasihat et!" dedi. Ubeyy bin Ka'b da buyurdu ki: "Allahın kitabına îmân ederek hepsini kabul et! Ondan hâdî ve hakîm olarak razı ol. Peygamberimizin size bıraktığı Kur'ân-ı kerîm, kıyamette şefâatçi ve itham olunmamış bir şâhiddir. Onda sizin hâliniz, sizden öncekilerin haberleri, sizin ve aranızda olan şeylerin haberi, sizden sonrakilerin haberleri, sizin ve aranızda olan şeylerin haberi, sizden sonrakilerin hâlleri vardır."

Yine buyurdu ki: 'Kul, dört şey arasındadır: "Belâya düçâr olsa sabreder, bir ni’mete kavuşursa şükreder, eğer konuşursa doğru söyler, hüküm verirse adâlet gösterir."

Ebû Zer-il-Gıfâri b uyurdu ki: "Ben size nasihat ediciyim. Kabir vahşetinden kurtulmak istiyorsanız, gece namazı kılınız. Kıyamet gününün şiddetinden korkuyorsanız, sıcak yaz günleri oruç tutunuz. Sonsuz

bir felâketten kurtulmak için sadaka veriniz."

Peygamber efendimiz (s.a.v.), Ebû Zer hazretleri hakkındaı buyurdu ki: ***"Îsâ aleyhis selâmın tevazusuna bakmak kimi sevindiriyorsa, Ebû Zer'e baksın!"*** Diğer bir hadîs-i şerifte: ***"İnsanların zühd ve ibâdette, Îsâ aleyhisselâma en çok benziyeni Ebû Zer'dir."***

Abdullah ibni Abbâs buyurdu ki: "Mü'min olan herkesin nzkını Allahü teâlâ ezelde helâlden takd'tr etmiştir. Kul sabrederse, bu rızkına helâlden kavuşur. Şayet sabretmez, sabırsız davranırsa, bu defa harama dalar. Allahü teâlâ da onun haramdan yediği kadar helâl rızkından eksiltir."

"Yine buyurdu ki: "Allahü teâlânın size vazife olarak emrettiği farzları yapınız. Bu hususu kolaylaştırımasını Allahü teâlâdan dileyiniz. Allahü tei âlâ kulunun niyetinin hakikatini bilir. O, dilediğini yapar."

Bilâl bin Sa'd buyurdu ki: "Zikir ikidir. Birisi dil ile zikirdir ve güzeldir. İkincisi, hâl ile zikirdir. Bu ise en güzeldir."

Kıvâm-üs-sünne'nin Süleymâniye kütüphanesi Çorlulu Ali Paşa kısmı 84 numarada kayıtlı bulunan "Et-Tergîb-vet-Terhîb" ismindeki eserinden ba'zı bölümler:

**Allah için sevmek, Allah için buğz etmek:** Ebû Hüreyre (r.a.) şöyle rivayet etti: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Allahü teâlâ kıyamet gününde Nerede benim için birbirini sevenler! Gölgemden başka gölge bulunmayan bu günde, onları*** (Arş'ımın gölgesinde), ***gölgelendireceğim."***

Ömer bin Hattâb (r.a.) şöyle rivayet etti: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki; ***"Allahü teâlânın ba'zı kulları vardır ki, bunlar, peygamber ve şehîd değildir. İnsanlar, Allahü teâlânın katındaki derecelerinden dolayı onlara gıbta ederler."*** Eshâb-ı kirâm (r.anhüm): "Ey Allahın Resûlü! Onların kim olduklarını bize bildir!" dediler. Resûlullah (s.a.v.): ***"Onlar öyle kimselerdir ki, aralarında herhangi bir akrabalık olmadığı ve birbirine verdikleri mal da olmadığı hâlde, Allah için birbirlerini severler. Vallahi onların yüzlerinde bir nûr vardır. İnsanlar korktukları zaman, onlar korkmazlar, İnsanlar mahzun oldukları zaman, onlar mahzun olmazlar."*** Sonra, ***"Biliniz ki, Allahın velî kulları için hiçbir korku yoktur ve onlar mahzun da olmayacaklardır."*** (Yûnus-62, mealindeki âyet-i kerîmeyi okudular.

**Helâl yemek ve helâlinden giymek:** Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Allahım! Bana helâlinden vermek suretiyle, haram olana muhtaç kılma. Fadlınla, senden başkasına beni muhtaç etme!"***

Câbir bin Abdullah'ın (r.a.) rivayet ettiği hadis-i şeritte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Sizden biriniz, rızkını tamamlamadıkça ölmiyecektir. O hâlde, Allahü teâlâdan korkun. Ey insanlar! Talebi güzel yapın. Helâl olanı alınız. Allahü teâlânın haram kıldıklarını gözetiniz*** (onları almayınız)."

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerifte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Allahü teâlâ***

***tayyibdir. Ancak tayyib olanı*** (temiz olanı) ***kabul eder. Allahü teâlâ Resûllerine tayyibi*** (temiz ve helâl olanı) ***emrettiği gibi, mü'minlere de bunu emretti."*** Allahü teâlâ meâlen şöyle buyurdu: ***"Ey Resûller! Helâl şeylerden yiyiniz ve sâlih amel işleyiniz. Çünkü ben, ne yaparsanız hep bilirim."*** (Mü'minûn-51) ve ***"Ey mü'minler! Size verdiğim rızıkların temiz ve helâlinden yiyin ve Allaha şükredin, eğer hakîkaten ona kulluk ediyorsanız"*** (Bekara-172) mealindeki âyet-i kerîmeleri okudular. Sonra ***"Yüzü gözü toza bulanmış, saçı dağınık olduğu hâlde uzun bir sefere çıkıp, sonra elini semâya kaldırıp, yâ Rabbî, diye yalvaran, fakat yediği haram, giydiği haram, içtiği haram ve haram gıda ile beslenmiş böyle birisinin duâsı nasıl kabul olunur?"*** buyurdular.

Ebû Hüreyre (r.a.) rivayet etti. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"İnsanların üzerine öyle bir zaman gelecek ki, onlardan birisi aldığı malın, helâl mi, yoksa haram rm olduğuna aldırış etmiyecektir."***

Enes bin Mâlik'in (r.a.) rivayet ettiği hadîs-i şerifte, Resıûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Bu dîn, öyle sâbit bir ağaca benzer ki, îmân onun kökü, zekât dalı, oruç damarı, Allah için kardeş olmak onun nebâtı, güzel ahlâk onun yaprağı, haramlardan sakınmak onun meyvesidir. Bu ağaç, ancak temiz ve güzel meyve ile kâmil olur. Îmân, Allahü teâlânın haranı kıldığı şeylerden sakınmakla kemâle erer."***

Utbe bin Yezîd (r.a.), Hz. Îsâ'nın şöyle dediğini

rivayet etti: "Ey zaîf olan Âdemoğlu! Nerede olursıan ol, Allahü teâlâdan kork. Helâlinden ye, evini mescid edin. Dünyâda misafir gibi ol! Kendini ağlamaya, kalbini tefekküre, bedenini sabra alıştır."

Fudayl bin Iyâd (r.a.) buyurdu ki: "İnsanlar, doğruluk ve helâl rızıktan daha fazîletli birşey ile süslenmemiştir." Bunun üzerine oğlu: "Babacığım, helâl kıymetlidir" deyince, "Ey oğlum, helâlin azı da Allahü teâlânın katında çoktur" dedi.

**Haram yemenin ve giymenin kötülüğü:** İbn-i Abbâs'ın (r.a.) rivayet ettiği hadîs-i şerîfte, Reslûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Haramdan meydana gelen ete, Cehennem lâyıktır."***

Ebû Humeyd Saı'îd'in (r.a.) rivayet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Bir kimsenin müslüman kardeşinin âsâsını, onun rızâsı olmadan alması helâl değildir."*** Bu hadîsi şerif, izinsiz olarak bir müslümanın malını almanın ve kullanmanın uygun olmadığını bildirmektedir.

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivayet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v) buyurdu ki ***"Müflis kime denir, biliyor musunuz?"*** "Parası ve malı kalmıyan kimseye diyoruz" elediler. Buyurdu ki: ***"Ümmetim arasında müflis, şu kimsedir ki, kıyamet günü, defterinde çok namaz, oruç ve zekât sevabı bulunur. Fakat, bir kimseye sövmüş, iftira etmiş, malını almış, kanını dökmüş, döğmüş. Sevâbları, bu hak sahiblerine dağıtılır. Hakları ödenmeden önce, sevâbları biterse, hak sâhiblerinin günâhları***

***bunun üzerine yükletilir sonra Cehenneme. atılır."***

**Hayâ:** İbni Ömer (r.a.) anlattı. Resûlullah (s.a.v.), müslümaın kardeşine haya hakkında nasîhatta bulu inan birisine uğrayıp, ***"Haya îmândandır "*** buyurdu.

Ebû Hüreyre'niıa. (r.a.) rivayet ettiği hadîs-i şerîfte, Resıûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Îmân, yetmiş*** (veya altmış), ***küsur şu'bedir. Bunların, en üstünü, Lâ ilâhe illallah kelimesini, ma'nâsına inanarak söylemek, en ednâsı, yoldan geçenlere eziyet veren şeyi gidermektir. Haya da îmândan bir şu'bedir."***

İmrân bin Husayn (r.a.) anlattı. Resûlullah (s.a.v.) ***"Haya, yalnız hayır*** *getirir"* buyurdu.

Ebû Bekr (r.a.) şöyle anlattı. Resûlullah (sav.); ***"Haya îmândandır. îmân Cennettedir"*** buyurdular.

Sa'îd bin Yezîd anlattı. Resûlullaha (s.a.v.) biri gelerek: "Ey Allahın Resûlü! Bana bir şey tavsiyede bulun" deyince, ***"Kavminden bir kişiden haya ettiğin gibi, Allahü teâlâdan da haya et!"*** buyurdu.

**Hasedin kötülüğü, zararı:** Enes bin Mâlik'in (r.a.) rivayet ettiği hadîsi şerifte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Hased, sevapları ve hasenatı, ateşin odunu yediği gibi yer. Sadaka ise, günahları suyun ateşi söndürdüğü gibi söndürür. Namaz mü'minin nûrudur. Oruç da Cehenneme karşı siperdir."***

Enes bin Mâlik'in (r.a.) rivayet ettiği hadis-i şerifte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Birbirinize hased etmeyin, bir birinizle alâkayı kesmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin. Ey Allahın kulları kardeş olunuz."***

Zübeyr bin Avvâm'ın (r.a.) rivayet ettiği hadîs-i şerifte Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Muhammed'in nefsi yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemin ederim ki: Birbirinizi sevmedikçe kâmil bir şekilde îmân etmiş olmazsınız. Size bir şey haber vereyim nü? Onu yaptığınız zaman, birbirinizi seversiniz. Aranızda selâmı yayınız."***

Ebû Hazım Medînî (r.a.) şöyle buyurdu: "Sultanlar için dost, hasedci için rahat yoktur. İşlerin sonu hakkında çok düşünmek, akla zarar verir."

Zeyd bin Hâlid'in (r.a.) rivayet ettiği hadîs-i şerifte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Kul, müslüman kardeşinin ihtiyâcını gidermeye devam ettiği müddetçe, Allahü teâlâ da onun ihtiyâcını giderir."***

Abdullah bin Avf anlattı: "Resûlullah (s.a.v.) çok zikreder, az konuşur, namazı uzatır, hutbeyi kısa yapardı."

Câbir bin Abdullah'ın (r.a.) rivayet ettiği hadîs-i şerifte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Dul ve yoksulun hizmetine koşan kimse, Allah yolunda cihâd eden kimse gibidir."***

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivayet ettiği hadîs-i şerifte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ***ki: "Açlığını gidermek*** (doyurmak), ***bir sıkıntısını gidermek gibi bir yolla, müslüman kardeşini sevindirmek, mağfirete sebeb olan şeylerdendir."***

Câbir bin Süleym anlattı: Ben Resûlullahın (s.a.v.) huzurlarına ilk defa gitmiştim. Resûlullah (s.a.v.)

Eshâbı arasında bulunuyordu. "Hanginiz Allahın Resûlüdür?" dedim. Resûlullah efendimiz (s.a.v), mübarek elleriyle kendilerini işaret buyurdular. "Ba'zı şeylerden sıkıntı duyuyorum. Bana bir şeyler öğret" dedim. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: ***"Allahü teâlâdan kork. Müslüman kardeşine güler yüzle konuşmak, kabındaki suyu, senden su istiyenin kabına boşaltmak şeklinde bile olsa, hiç bir iyiliği hor görme. Kibirden sakın. Çünkü Allahü teâlâ, kibiri sevmez."***

Enes bin Mâlik'in (r.a.) rivayet ettiği hadîs-i şerifte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Kıyamet günü olunca, Allahü teâlâ, Cennet ve Cehennem ehlini saflar hâlinde bir araya toplar. Bu sırada Cehennemliklerin saflarından birisi, Cennetliklerin saflarında birini görür."Ey falanca! Hatırlar mısın? Hani sana dünyâda iken bir iylik yapmıştım" der. Cennetlik şahıs onu eliyle tutup, "Yâ Rabbî.'Bu bana, dünyâda iken iyilik yapmıştı" der. Bunun üzerine kendisine: "Onu rahmetimle Cennete götür" denilir."***

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivayet ettiği hadîs-i şerifte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Kim müslüman kardeşinin bir sıkıntısını giderirse, Allahü teâlâ da onun kıyametteki sıkıntılarından birini giderir."***

Enes bin Mâlik'in rivayet ettiği hadîs-i şerifte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Kim müslüman kardeşinin bir ihtiyâcını gidermek için yürürse, Allahü teâlâ onun her adımına karşılık yetmiş***

***serap yazar, yetmiş tane günâhını siler. Bu, o dönünceye kadar devam eder. Eğer müslüman kardeşinin ihtiyâcını giderirse, günahlarından sıyrılır, anasından doğduğu günki gibi olur. Bu sırada vefât ederse, hesabsız Cennete girer."***

Câbir bin Abdullah'ın (r.a.) rivayet ettiği hadîsi şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Kim müslüman kardeşinin ihtiyâcını giderirse, Allahü teâlâ da onun ihtiyâcını giderir."***

**Hilme** (yumuşaklığa) **teşvik:** Ebüd-derdâ'nın (r.a.) rivayet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Hilm, onu elde etmek için çalışmakla, ilim ise, öğrenmek için gayret göstermekle olur. Hayrı*** (iyiliği) ***araştıran kimseye hayır verilir. Şerden sakınan kimse de, şerden muhafaza olunur."***

Ebû İshâk anlattı: Mûsâ (a.s.): "Yâ Rabbî! Hangi kulunu daha fazla seviyorsun?" deyince, Allahü teâlâ: "Beni en fazla hatırlayanı" buyurdu. "Yâ Rabbî! Hangi kulun daha halimdir?" diye suâl edince, Allahü teâlâ: "Kızdığında nefsine daha çok sahip olan" buyurdu. "Yâ Rabbî! Hangi kulun daha sabırlıdır?" deyince, Allahü teâlâ: "Öfkelerini daha fazla yenenler" buyurdu.

Ebû Süleymân-ı Dârânî (r.a.) buyurdu ki: "Kıyamet gününde Allahü teâlâya yakın olan kimse, kendisinde şu hasletlerin bulunduğu kimsedir: Kerem, hilm, ilim, hikmet, merhamet, fazîlet, affetmek, iyilik etmek " buyurdu.

Hakimlerden (hikmet sahiplerinden) birisi oğluna dedi ki: "Ey oğlum! Edeb en hayırlı mirastır. Güzel

ahlâk en hayırlı arkadaştır. Çalışmak, en kazançlı maldır. Akıldan daha fâideli bir mal, meşveretten daha güvenilir bir yardımcı, ucubdan (kendini beğenmekden) daha fena bir yalnızlık, cehaletten daha şiddetli bir fakirlik, akıl azlığından şiddetli bir yokluk yoktur."

Câbir bin Abdullah'ın (r.a.) rivayet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Size en hayırlılarınızı haber vereyim mi?"*** Eshâb-ı kirâm: "Evet haber ver. ey Allahın Resûlü!" dediler. Resûlullah (s.a.v): ***"Ömrü en uzun olup, ahlâkı en güzel olantnızdır"*** buyurdu.

Hişâm bin Urve'nin babası, hikmet sahiplerinin şöyle dediklerini bildirdi: "Yüzün açık, sözün hoş olsun. Böyle yaparsan, insanlara, kendilerine birşey veren kimseden daha sevimli olursun."

Denildi ki: Güleryüzlülük, sevginin tuzağıdır.

Selef-i sâlihînden birisi: Sözü yumuşak olan kimsenin sevilmesi haktır, dedi.

**Kötü ahlâkın fenalığı:** Resûlullah (s.a.v.): ***"Allahun! Şikâktan, nifaktan ve kötü ahlâktan sana sığınırım!"*** diye duâ buyurmuşlardır.

İbn-i İshâk, Müzeyyine veya Cuheyne kabilesine mensub birisinden şöyle nakleder. Birisi Resûlullaha: "Ey Allahın Resûlü!. İnsanlara verilen en hayırlı şey nedir?" diye sordu. Resûlullah (s.a.v.) ***"Güzel ahlâktır"*** buyurdu. O şahıs tekrar. "İnsanlara verilen şeylerin en kötüsü nedir?" diye sorduğunda: ***"Kötü ahlâktır "*** buyurdu.

Ebû Saîd-i Hudrî'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte,

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu **ki:** ***"İki haslet mü'minde bulunmaz. Bunlar: Cimrilik ve kötü ahlâktır."***

Câbir bin Abdullah Ensârî'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullaha (s.a.v.) "Uğursuzluk nedir?" diye sorulduğunda: ***"Kötü ahlâktır"*** buyurdular.

Meymûn bin Mihrân'ın (r.a.) bildirdiği hadis-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Allahü teâlânın indinde en büyük günah, kötü ahlâktır. Çünkü onun sahibi, bir günahtan çıkar, diğer bir günaha başlar."***

Âişe validemizin (r.anhâ) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Her günahın tövbesi vardır. Fakat, kötü ahlâk sahibi böyle değildir. O, bir günahtan tövbe eder, sonra ondan daha kötü bir işe başlar."***

**İçki içmenin kötülüğü:** İbn-i Ömer'in (r.a.) bildirdiği hadîsi şerifte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Kim dünyâda içki içerse, âhıretin içkisinden*** (içeceğinden ) ***mahrum kalır."***

Ebû Mûsâ Eş'arî'nin (r.a.) bildirdiği hadîsi şerifte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"İblis, ordusunu müslümanlara gönderir. Hanginiz bir kimseyi saptırırsa, ona taç giydireceğim, der. Onlar dönünce, birisine "Sen bugün ne yaptın?" der, o da "Kişi ile kardeşi arasına düşmanlık koydum" deyince, İblis, "Onun tekrar sulh olmasına vesile olacak birşeyi yaptırma," der. Diğerine "Sen ne yaptın?" deyince o, "Ben de birisine hanımını boşatıncaya kadar yanında kaldım" der. Şeytan:***

***"Ona tekrar evleneceği birşeyi yaptırmazsın" der. Diğerine, "Sen ne yaptın?" der. "İçhi içirinceye kadar onunla beraber idim" der. İblis, "Onu içkiden vazgeçirecek birşeyi yaptırma." Diğerini, "Sen ne yaptın?" der, o da "Zînâ yaptırıncaya kadar onun yanında kaldım" der. Ona da önceki yaptığı tenbihi yapar. Diğerine, "Sen ne yaptın?" der. "Bir kimse ile birisini öldürünceye kadar beraberdim" der. Yine ona öncekiler gibi söyler."***

Fadl bin Abbâs'ın bildirdiği hadîsi şerifte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"İçkiden sakın, çünkü o, her kötülüğün anahtarıdır."***

Enes bin Mâlik'in (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerifte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Kim dünyâdan sarhoş olarak ayrılırsa, kabre sarhoş olarak girer, kabrinden sarhoş olarak diriltilir, sarhoş olarak Cehenneme atılır. Cehennemde bir dağa bırakılır ki, ona Sekrân denilir. O dağda bir çeşme vardır. Ondan, irin ve kan akar. Bunlar onların yiyeceği ve içeceğidir."***

**Allahü teâlânın azabından korkmak:** Enes bin Mâlik (r.a.) anlattı: Resûlullah (s.a.v.) ölüm hâlinde bulunan bir gencin yanına teşrif buyurdular. ***"Kendini nasıl buluyorsun?"*** buyurunca, genç: "Ey Allahın Resûlü! Allahü teâlâdan ümidliyim, fakat günahlarımdan korkuyorum" dedi. Resûlullah (s.a.v): ***"Bir mü'minin kalbinde bu ikisi bulununca, Allahü teâlâ ona umduğunu verir, korktuğundan kurtarır"*** buyurdu.

Ubeyd bin Verd'in (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerifte,

Resûlullah (s.a.v.. buyurdu ki: ***"Firdevs Cennetinin sevgisi ve Cehennem korkusu, günah işlememe hususunda sabr meydana getirir, kulu, dünyâ rahatından uzaklaştırırlar."***

Mutarrif bin Abdullah buyurdu ki: "Sağlam ve çok dakîk bir terazi getirilip, mü'minin korkusu ile ümidi tartılsaydı, ikisi birbirine eşit gelirdi. Mü'min, Allahü teâlânın rahmetini hatırlar, ümitli olur, Allahü teâlânın azabını hatırlar, korkar."

Lokman Hakîm oğluna şöyle nasîhatta bulundu: "Oğlum! Allahü teâlâdan öyle kork ki, bu korku seninle ümidin arasına girsin, senin ümidini tamamen kessin. Fakat Allahü teâlâdan öyle ümid et ki, senin ile korkun arasına girip, sendeki korkudan hiçbir şey bırakmasın." Bunun üzerine oğlu. "Ey Babacağım! Benim bir kalbim var. Kalbimi korku ile doldurursam, bu, benim ümidime mâni olur. Kalbimi ümit ile doldurursam, bu ümidim, hiçbir korkuya kalbimde yer vermez" dedi. Lokman Hakîm: "Ey oğul! Mü'minin öyle bir kalbi vardır ki, sanki o iki kalb gibidir. Birisi Allahü teâlânın rahmetini umar, diğeri ile Allahü teâlânın azabından korkar. (Ya'nî, mü’min ümit ile korku arasında olacaktır. Ne sâdece ümit edip, azabdan emin olacak, ne de korkuya düşüp, Allahü teâlânın rahmetinden ümit kesecek.)

**Duâ:** Nu'man bin Beşir'in (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerifte, Resûlullah (s.a.v.): ***"Duâ ibâdettir"*** buyurdu. Sonra, ***"Bana duâ edin icabet edeyim"*** (Mü'min-60) mealindeki âyet-i kerîmeyi okudu.

Selmân-ı Fârisî'nin bildirdiği hadîsi şerifte, Resûlullah

(s.a.v.): ***"Muhakkak ki Allahü teâlâ, huzurunda ellerini uzatıp kendisinden isteyen kulunun o iki elini boş çevirmekten hayâ eder"*** buyurdu.

Hz. Ali anlattı: Ben Kâ'be-i muazzamada tavaf ederken birisi ile karşılaştım. Kâ'be'nin örtüsüne yapışmış, "Ey her şeyi işiten, her istiyenin istediğini bilen, ey ısrar edenlerin ısrarından rahatsız olmayan Allahım! Beni affın ile, rahmetinin tatlılığı ile rızıklandır" diye duâ ediyordu. Hz. Ali: "Ey Allahın kulu! Sözünü bana bir defa daha tekrar eder misin?" dedi. O zât, "Sen benim söylediğimi işittin mi?" deyince, Hz. Ali: "Hızır'ın nefsi yedi kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, herhangi bir kul, bu sözleri her farz namazın peşinden söylerse, onun günahları af ve mağfiret olunur" dedi.Bu zâtın Hızır aleyhisselâm olduğunu keşfen anlamıştı.

**Zikir:** (Allahü teâlâyı anıp, hatırlamak): Muâz bin Cebel'in (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerifte, Resûlullah (s.a.v,; buyurdu ki: ***"Cennet ehli dünyâda, Allahü teâlâyı anmadan geçirdikleri bir âna bile üzülürler."***

İbn-i Ömer (r.a.) buyurdu ki: "Kişi ile kölesi Cennete girerler. Kölenin derecesi daha yüksek olur. Kölenin efendisi: "Yâ Rabbî! Bu dünyâda iken benim kölem idi" der. Ona: "O, beni senden daha fazla zikrederdi" denir."

**Dünyâda zühde teşvik:** Sehl bin Sa'd anlattı: Resûlullaha birisi geldi. "Ey Allahın Resûlü! Bana öyle bir amel öğret ki, onu yapınca Allahü teâlâ ve insanlar beni sevsin" dedi. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki:

***"Dünyâya rağbet etmezsen*** (Allahü teâlânın haram kıldıklarından sakınır, şüphelilerden uzak durursan), ***seni Allahü teâlâ sever. İnsanların elindekilere rağbet etmezsen, o zaman seni insanlar sever."***

Ebû Bekr (r.a.) buyurdu ki: "Dünyâda zühd, kalbi fâidesiz, boş şeylerden temizler ve bedeni rahatlatır. Dikkat ediniz. Dünyâya rağbet etmek, kalbin meşguliyeti ve bedenin yorgunluğudur."

Enes bin Mâlik buyurdu ki: "Kimin niyeti âhıreti elde etmek ise, Allahü teâlâ zenginliği onun kalbine koyar. Onun işini ve durumunu derli toplu kılar, dünyâ ona boyun eğerek gelir. Kimin de niyeti dünyâ ise, Allahü teâlâ fakirliği onun iki gözü arasına kor. Onun işini darmadağınık yapar. Ona dünyâdan ezelde ne yazılmışsa, sâdece o gelir."

Allahü teâlâ, Mûsâ aleyhisselâma; "Ey Mûsâ, benim sevgim ile, dünyâ sevgisi bir arada bulunmaz" diye vahyetti.

Lokman Hakim oğluna; "İnsanlara muhtaç olduğunu gösterme. Çünkü senin böyle yapman zenginliktir. Tama'dan sakın. Çünkü tama' hazır bir fakirliktir. Namazını dünyâya veda eden kimse gibi kıl. Özür dilemeyi gerektirecek şeylerden sakın" buyurdu.

Fudayl bin Iyâd (r.a.) buyurdu ki: "Pişman olmadan önce, tefekkür edip amel işleyiniz. Dünyâya aldanmayınız. Çünkü, dünyâda sağlam ve sıhhatli olan, hastalanır. Yeni olan, eskir. Ni'metleri yok olur. Gençler ihtiyarlar."

**Kadının, kocasına itaati:** Âîşe validemizin (r.anhâ)

bildirdiği hadîs-i şerifte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Ey Fâtıma! Allahü teâlâdan kork. Kocana itaat et. Böyle yaparsan, selâmetle Cennete girersin."***

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) bildirdiği hadîsi şerifte, Resûlullah (s.a.v.): ***"Hiçbir kimsenin bir kimseye secde etmesi lâyık değildir. Eğer bir kimsenin diğer birisine secde etmesini isteseydim, kadının kocasına secde etmesini emrederdim"*** buyurdu.

Yezîd bin Enes'in bildirdiği hadîsi şerifte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Kadın, beş vakit namazını kıldığı, Ramazân-ı şerif orucunu tuttuğu, namusunu koruduğu ve kocasına itaat ettiği zaman, Cennetin istediği kapısından girer."***

**Allah için dostları ziyaret:** Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivayet ettiği hadîs-i şerifte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Müslüman, diğer müslüman kardeşini Allah için ziyaret ederse, Allahü teâlâ "Sen de, yolculuğun da iyidir. Cennetten bir menzile oturdun"*** buyurur.

**Kabir ziyareti:** Abdullah bin Büreyde babasından nakletti: Onun babası bir mecliste idi. O mecliste Resûlullah da (s.a.v.) bulunuyordu. Resûlullah (s.a.v.) burada: ***"Ben sizi kabirleri ziyaretten men etmiştim. Artık*** (bundan sonra) ***ziyaret edebilirsiniz"*** buyurdu.

Yine o, babasından nakleder: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Kim kabirleri ziyaret etmek isterse, onları ziyaret etsin. Çünkü kabirleri ziyaret, âhıreti hatırlatır."***

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerifte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Kabirleri ziyaret ediniz. Çünkü kabirleri ziyaret ölümü hatırlatır."***

**Cömertlik ve cömertin fazîleti:** Âişe validemizin (r.anhâ) bildirdiği hadîs-i şerifte, Resûlullah (s.a.v.): ***"Allahü teâlânın velî kulu, cömert olarak yaratılmıştır"*** buyurdu.

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) bildirdiği hadîsi şerifte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Cömert kimse, Allahü teâlâya, insanlara ve Cennete yakındır, Cehennemden uzaktır. Cimri kimse, Allahü teâlâdan, insanlardan ve Cennetten uzak, Cehenneme yakındır. Câhil fakat cömert olan kimse, âbid fakat cimri olan kimseden daha sevimlidir. En büyük hastalık, cimriliktir."***

Abdullah bin Ömer'in (r.anhümâ) bildirdiği hadis-i şerifte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu: ***"İki ahlâk vardır ki, Allahü teâlâ bu ikisini sever. Bunlar; cömertlik ve semâhattir*** (vermesi lâzım ve vâcib olmıyan şeyleri seve seve vermektir). ***Yine iki ahlâk daha vardır ki, Allahü teâlâ onlardan dolayı gazab eder. Bunlar; kötü ahlâk ile cimriliktir. Allahü teâlâ bir kulu hakkında hayır murâd edince, onu insanların ihtiyaçlarını gidermeye vâsıta yapar."***

**Misvak kullanmayı teşvik:** Âişe validemizin (r.anhâ) bildirdiği hadîs-i şerifte, Resûlullah buyurdu ki; ***"Misvak, ağzı temizleyici ve Rabbin rızâsını kazanmaya vesiledir."***

**Allahü teâlânın mahlûkâtına şefkat ve**

**merhamet:** Ebû Sa'îd'in (r.a.) bildirdiği hadis-i şerifte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"İhtiyâçlarınızı, merhamet sahiplerinden isteyiniz."***

Ebû Bekr'in (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerifte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu: ***"Allahü teâlâ buyurdu ki: Eğer benim rahmetimi istiyorsanız, mahlûkuma merhamet ediniz."***

Câbir bin Abdullah'ın (r.a.) bildirdiği hadis-i şerifte, Resûlullah (s.a.v.): ***"İnsanlara merhamet etmeyene, Allahü teâlâ da merhamet etmez."*** .
Ebû Hüreyre'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerifte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Sizden öncekiler arasında bulunan birisi, yolda atılmış bir dikene rastladı. Kendi kendine; vallahi müslümanlara eziyet vermemesi için bu dikeni yoldan alacağım, dedi. Allahü teâlâ bu yüzden onu af ve mağfiret etti."***

Allahü teâlânın mahlûkatına şefkati terk etmemek:

İbn-i Ömer'in (r.a.) bildirdiği hadis-i şerifte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Bir kadın, bir kedi yüzünden azaba uğradı. O kadın kediyi bağladı, ölünceye kadar aç bıraktı. O kedinin yüzünden Cehenneme girdi."***

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerifte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Cennete merhametli kimseden başkası girmiyecektir."*** **"**

Ka'b-ül-Ahbâr anlattı. Allahü teâlâ, Mûsâ aleyhisselâma: "Ey Mûsâ! Küçüklere, oğluna olan şefkatin gibi şefkat göster. Kendinden büyük olanlara

senden küçük olanlara yaptığın merahmet gibi merhamet göster. Sıhhat ve afiyette olana, mübtelâya gösterdiğin merhameti göster. Fakire gösterdiğin merhamet gibi zengine de göster."

**Şükür:** Üsâme bin Şureyk'in bildirdiği hadîsi şerifte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"İnsanlara teşekkür etmeyen, Allahü teâlâya şükretmiş olmaz."***

Ebû Bekr el-Verrâk'ın bildirdiği hadisi şerifte, Resûlullah (s.a.v.) ***"Her ân seni görmekte olan Allahü teâlâdan gafil olma. Şükrünü, itaat ve tevâzuunu, hiçbir zaman mülkünden çıkamadığın Allahü teâlâya yap"*** buyurdu.

**Sabır:** Ebû Hüreyre (r.a.) bildirdi: Resûlullaha (s.a.v.), "Ey Allahın Resûlü! Acaba Cennete hesabsız girecek kimse varmıdır?" diye sorduklarında Resûlullah (s.a.v): ***"Evet, her merhametli ve sabırlı kimse"*** buyurdu.

Sehl bin Sa'd es-Sa'îdî'nin (r.a.) bildirdiği hadîsi şerifte, Resûlullah (s.a.v.) Abdullah bin Abbâs'a; ***"Ey küçük! Sana ba'zı şeyler öğreteyim, onlardan faydalanırsın"*** buyurdu. Abdullah bin Abbâs (r.a.), "Buyur yâ Resûlallah" dedi. Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: ***"Allahü teâlânln senin için yazmadığı bir şeyi ile insanlar sana fayda vermek için çalışsalar, buna onların gücü yetmez. Yine kullar, Allahü teâlânm ezelde senin için yazmadığı şeyler ile zarar vermeye çalışsalar, onlar buna güç yetiremezler. Eğer sıdk ile yakîn içerisinde Allahü teâlâ için amel yapmaya gücün yeterse, yap.***

***Gücün yetmezse, şüphesiz istemediğin şeylere sabretmekte pekçok hayır vardır. Bil ki, nasr*** (yardım) ***sabır ile beraberdir. Ferahlık sıkıntı ile beraberdir."***

**Doğruluk:** Ebû Ubeyde (r.a.) bildirdi: Ebû Bekr-i Sıddîk, Resûlullahın (s.a.v.) vefâtından bir sene sonra minbere çıkıp şöyle anlattı: Resûlullah (s.a.v.), vefâtlarından bir sene önce buyurdular ki: ***"Şüphesiz, Âdemoğluna afiyetten daha fazîletli birşey verilmemiştir. O hâlde Allahü teâlâdan afiyet isteyiniz. Doğruluk ve iyiliğe yapışınız. Çünkü bunlar, Cennettedir. Yalan ve kötü işten sakınınız. Çünkü bunlar, Cehennemdedir."***

Ebû Yahya buyurdu ki: "Doğru sözlü tüccar, Cennet ehlinden olmaya lâyıktır."

**Resûlullaha salevât-ı şerife getirmek:** Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivayet ettiği hadîs-i şerifte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Kim kabrimin yanında (bana) salât okursa, onu işitirim. Kim de uzakta olduğu hâlde bana salât okursa, bana ulaştırılır."***

Enes bin Mâlik'in (r.a.) rivayet ettiği hadîs-i şerifte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Ey insanlar! Sizin kıyamet gününde, kıyametin korkularından ve korku yerlerinden kurtulacak olanınız, dünyâda bana en çok salât okuyanınızdır.***

Yine onun rivayet ettiği hadîs-i şerifte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Bana salât okuyunuz. Çünkü bana salât okumak, sizin için keffârettir. Kim***

***bana salât okursa, Allahü teâlâ da ona salât*** (rahmet) ***eder."***

Sa'îd bin Umeyr babasından nakletti. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Kim bana cân-ı gönülden bir salât okursa, Allahü teâlâ ona on salât*** (merhamet) ***eder. Onu on derece yükseltir. Ona bir salât için on sevap yazılır."***

Abdullah bin Ali bin Hasen, babası ve dedesi yoluyla, Resûlullahın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu bildirdi: ***"Cimri o kimsedir ki, yanında ben anıldığım hâlde, bana salât okumaz."***

**Lüzumsuz sözü terketmek:** Anbese bir Sa'îd Kelâî bildirdi. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Malının fazlasını infâk eden, sözünün fazlasını da tutan kimseye ne mutlu."***

Büyük zâtlardan birisi Mâlik bin Dînâr'a "Ey Ebû Yahya! Dili muhafaza etmek, insanlara, dirhem ve dinarlarını muhafaza etmekten daha ağır gelir."

Ebû Zer (r.a.) buyurdu ki: "Hayır bir şey yazmak sükûttan, sükût şerri (kötü olan bir şeyi) yazmaktan, sâlih arkadaş, yalnız bulunmaktan, yalnız olmak kötü arkadaştan daha iyidir."

Evzâî (r.a.), Süleymân bin Davud'un (a.s.) şöyle buyurduğunu bildirdi: "Konuşmak gümüş ise, sükût altındır."

**Oruç:** Hadis-i şerifte buyuruldu ki: ***"Ateşin odunu yediği gibi, hased de iyilikleri yer. Suyun ateşi söndürdüğü gibi, sadaka da hatâyı söndürür. Namaz mü'minin nuru, oruç Cehenneme karşı***

***kalkanıdır."***

Sehl bin Sa'd'ın bildirdiği hadîs-i şerifte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Cennette bir kapı vardır ki, ona Reyyân denir. Ondan oruç tutanlar girer. En sonuncu girince, bu kapı kapatılır. Artık oradan kimse giremez."***

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerifte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Âdemoğlunun yaptığı her iyiliğin karşılığı, o kimse için on ile yediyüz kat arasında sevap verilir. Oruç, bu iyiliklerden müstesnadır. Çünkü oruç için olanı kimse bilmez. Allahü teâlâ. buyurur ki: Kulum benim için; yeme, içme ve cima arzularını terketti. Benim için gözünü haramlara kapadı, dilini muhafaza etti. Oruç bana aittir. Onun karşılığını ben veririm."*** Bundan sonra Resûlullah efendimiz ***"Oruçlu için iki sevinç vardır. Birisi, iftar vaktindeki sevinci, diğeri, Allahü teâlâya kavuştuğu zamanki sevincidir."*** buyurdu.

**Ramazân-ı şerifin fazîleti:** Selmân-ı Fârisî (r.a.) anlattı: Resûlullah (s.a.v.) Şa'bân ayının son günü hutbede buyurdu ki: ***"Ey Müslümanlar! Üzerinize öyle büyük bir ay gölge vermek üzeredir ki, bu aydaki bir gece*** (Kadir gecesi), ***bin aydan daha fûidelidir. Allahü teâlâ, bu ayda, hergün oruç tutulmasını emretti. Bu ayda, geceleri teravih namazı kılmak da sünnettir. Bu ayda Allahü teâlâ için ufak bir iyilik yapmak, başka aylarda, farz yapmış gibidir. Bu ayda bir farz yapmak başka***

***ayda yetmiş farz yapmak gibidir. Bu ay, sabır ayıdır. Sabredenin gideceği yer Cennettir. Bu ay iyi geçinmek ayıdır. Bu ayda mü'minlerin rızkı artar. Bir kimse, bu ayda, bir oruçluya iftar verirse, günahları affolur. Hak teâlâ, onu Cehennem ateşinden azâd eder. O oruçlunun sevabı kadar ona sevâb verilir."*** Eshâb-ı kirâm dediler ki, "Yâ Resûlallah! Her birimiz, bir oruçluya iftar verecek, onu doyuracak kadar zengin değiliz." Resûl aleyhisselâm buyurdu ki: ***"Bir hurma ile iftar verene de, yalnız su ile oruç açana da, biraz süt ikram edene de bu sevâb verilecektir. Bu ay, öyle bir aydır ki, ilk günleri rahmet, ortası af ve mağfiret, sonu Cehennemden azâd olmaktır. Bu ayda, işçinin, me'mûrun, askerin, talebenin vazifesini hafifleten patronları, âmirleri, kumandanları ve müdürleri, Allahü teâlâ affedip, Cehennem ateşinden kurtarır. Bu ayda dört şeyi çok yapınız! Bu ikisini Allahü teâlâ çok sever. Bunlar: Kelime-i şehâdet söylemek ve istiğfar etmektir. İkisini de zâten her zaman yapmanız lâzımdır. Bunlarda; Allahü teâlâdan Cenneti istemek ve Cehennem ateşinden ona sığınmaktır. Bu ayda bir oruçluya su veren bir kimse, kıyamet günü susuz kalmayacaktır."***

Enes bin Mâlik'in (r.a.) bildirdiği hadisi şerifte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Ramazân-ı şerif ayma, günâhları yaktığı için Ramazan denmiştir."***

Zührî (r.a.) buyurdu ki: "Ramazân-ı şerifte bir

teşbih, Ramazân-ı şerif dışında okunan bin teşbihten daha fazîletlidir."

Muallâ bin Fudayl buyurdu ki: "Büyüklerimiz (Ramazan'dan önceki) altı ay Allahü teâlâdan, kendilerini Ramazân-ı şerif ayına ulaştırması için, (Ramazan'dan sonraki) aylarda, Ramazânı şerifi kendilerinden kabul etmesi için duâ eder, yalvarırlardı."

Hâlid el-Cühenî'nin (r.a.) bildirdiği hadîsi şerifte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Kim bir oruçluya iftar verirse veya bir gaziyi teçhiz ederse,*** (donatırsa) ***ona onların ecri*** (sevâbı) ***kadar ecr vardır."***

İbn-i Mes'ûd (r.a.) buyurdu ki:"Eğer insanlar Ramazânı şerifte olan şeyi bilselerdi, bütün senenin Ramazan olmasını temenni ederlerdi."

Huzâa kabilesinden bir kimse, "Yâ Resûlallah, Ramazan ayının üstünlüğünü bize anlat!" dediğinde: ***"Cennet, Ramazan ayı için senenin başından sonuna kadar süslenir. Şehr-i Ramazan'm ilk gecesi olduğunda, Arş'ın altından bir rüzgâr esip, Cennetin ağaç ve yapraklarını sallar. Hûr-i ayn bu hâli görüp, "Yâ Rabbî! Şu ayda sana ibâdetle meşgul olan kullarından bize eş nasîb eyle, bizimle onların ve onlarla bizim gözlerimizi aydın eyle!"derler. Allahü teâlâ Ramazân-ı şerifte oruçlu olan bir kuluna, Çadırlarda saklı huriler vardır"*** (Rahmân-72). ***Mealindeki âyet-i kerîme ile övülen, anlatılan ve inciden çadırlar içinde saklı bulunan hûr-i ayndan bir zevceyi eş olarak verir. O hûr-i***

***ayndan her biri, inci ile süslü, yakuttan bir sedir üzerindedir. O sedirde istebrak*** (sırma ile işlenmiş çok güzel ipek kumaş) ***ve atlastan yetmiş yatak ve her yatakta bir yastık vardır. Her birine hizmet edecek yetmiş bin, zevci için de ayrıca yetmiş bin hizmetçi vardır. Her hizmetçinin elinde, altın kâse*** (tabak) ***içinde bir çeşit yemek vardır. Cennettekiler her birinden ayrı lezzet alırlar. İşte kavuşulacak bu lütuf ve ihsânlar, o kimsenin Ramazanda işlediği sevaplardan ayrı olarak, her günün orucu içindir."*** buyurdu.

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivayet ettiği bir hadîsi şerifte, buyuruldu ki: ***"Ramazân-ı şerifin ilk gecesi olunca, Allahü teâlâ kullarına rahmet nazarı ile nazar eder*** (bakar)***. Allahü teâlâ, rahmet nazarı ile baktığı kuluna asla azâb etmez. Bu ayın her bir gününde, Hak teâlâ bir milyon âsîyi Cehennem ateşinden azâd eder. Ramazân-ı şerifin yirmidokuzuncu gecesi olunca, bütün bir ay boyunca, mağfiret ve azâd olunan kadar daha mağfiret ve azâd olunur. Fıtr bayramı gecesi olunca, melekler yerlerinde duramaz olurlar. Bayram sabahı müslümanlar namaz için camilere toplanınca, Allahü teâlâ, "Ey meleklerim, şâhid olun, ben ki, Allahım, onları mağfiret ettim" buyurur."***

**Oruçlu iken çirkin söz söylemekten sakınma:** Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivayet ettiği hadîsi şerifte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Ademoğlunun her ameli kendisine aittir. Ancak oruç bundan***

***müstesnadır. Çünkü Allahü teâlâ, "Oruç bana aittir. Onun karşılığını da ben veririm" buyuruyor. Oruç Cehenneme karşı kalkandır. Sizden birisi oruçlu iken çirkin söz söylemesin, bağırmasın! Eğer, birisi ona söver veya onunla itişip kakışmak isterse, "Ben oruçluyum" desin. Muhammed'in nefsi yed-i kudretinde bulunan Allahü teâlâya yemin ederim ki, oruçlunun ağzının kokusu, Allahü teâlânın katında misk kokusundan daha güzeldir."***

**Sahurun fazîleti:** "İbn-i Ömer'in (r.a.) rivayet ettiği hadîs-i şerifte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Bizim orucumuzla, ehl-i kitabın oruçlarını birbirinden ayıran sahur yemeğidir."***

İbn-i Abbâs'ın rivayet ettiği hadîs-i şerifte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Geceleyin ibâdet yapabilmek için, gündüz kaylülesi yapınız. Oruç için de sahur yemeğinden istifâde ediniz."***

Yine o rivayet etti: Resûlullah (s.a.v.), ***"Mü'minin iftar vakti yaptığı duâ kabul olur"*** buyurdu.

Câbir bin Abdullah (r.a.) buyurdu ki: "Oruç tuttuğun zaman, kulağın ve gözün de oruç tutsun, haramlardan sakınsın. Dilin de yalan sözden oruç tutsun. Hizmetçiye eziyet etme. Sende vekâr ve sekînet olsun. Oruçlu günün ile oruçlu olmadığın gün, birbirine müsâvî olmasın."

**Muharrem ayının ve her aydan üç gün oruç tutmanın fazîleti:** Ebû Hüreyre (r.a.) şöyle rivayet etti: "Resûlullaha (s.a.v.) birisi geldi. "Ey Allahın

Resûlü! Hangi namaz daha fazîletlidir?" diye sordu. Resûlullah (s.a.v); ***"Gece kılınan namaz"*** buyurdular. "Ramazan'dan sonra hangi oruç daha fazîletlidir?" diye sordu. ***"Muharrem dediğiniz, Allahü teâlânın ayındaki oruç"*** buyurdular."

**Namazda huşu' ve tevazu:** İbn-i Abbâs (r.a.) şöyle anlattı: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Allahü teâlâ şöyle buyuruyor: Şüphesiz ben, sâdece, benim azametime tevazu edenin, mahlûkâtıma karşı te'âzüm etmiyenin*** (onlara karşı kibirlenmiyenin, büyüklenmiyenin), ***benim rızâmı kazanmak için nefsini şehvetlerinden alıkoyanın, gündüzünü benim zikrime ayıranın hep beni hatırlayanın, bana isyanda ısrar etmiyenin, açı doyuranın, çıplağı giydirenin, küçüğüne merhamet edenin, garîb olanı barındıranın namazını kabul ederim. Bu sebeble, yüzünün nuru, güneşin nurunun parlaması gibi olan kimse bana duâ ederse, duâsını kabul ederim. Benden isterse veririm. Benim ismim ile yemin ederse, yeminini yerine getiririm. Cahillikte ona yumuşaklık, karanlıklarında ona bir nûr veririm. Onu meleklerim ile korurum. Onun benim yanımdaki durumu, Cennetler içerisinde Firdevs'in durumu gibidir. Onun*** (Firdevs'in) ***meyveleri yok olmaz. Onun elbiseleri değişmez."***

Ebû Hureyre (r.a.) şöyle anlattı: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Namazlar günahlara keffârettir."***

Yine Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivayet ettiği bir hadîs-i

şerifte de buyuruldu ki: ***"Beş vakit namaz, bir Cum'a'dan diğer Cum'a 'ya kadar, oruç, bir Ramazan'dan, diğer Ramazan'a kadar, büyük günahlardan sakınıldığı müddetçe aralarındaki küçük günahlara keffarettirler."***

Abdullah ibni Abbâs'ın (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerifte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Kişinin namaza tembel olarak kalkması uygun değildir. Bilakis, namaza büyük bir rağbetle*** (arzu ve iştiyakla) ***ve pek sevinçli olarak kalkması gerekir. Çünkü o, Allahü teâlaya münâcaat halindedir. Allahü teâlâ onu bağışlar. Duâ ettiği zaman duâsına rağbet eder."*** Resûlullah (s.a.v.) böyle buyurduktan sonra, namaz kılmakta tenbellik gösterenler hakkında; ***"Onlar namaza kalktıkları zaman, istemiye istemiye kalkarlar. İnsanlara gösteriş yaparlar. Allahü teâlâyı pek az hatıra getirir, anarlar."*** (Nisa-14 2) mealindeki âyet-i kerîmeyi okudu.

**Namazda ta'dîl-i erkâna riâyet etmemenin cezası:** Ubâde bin Sâmit'in (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerifte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Kim güzel bir abdest alır, sonra namaza kalkar, namazını güzel kılar, rükû' ve secdelerini tamam yaparsa, namaz sevinir ve nurlu olur. Melekler, o namazı göke çıkarır. O namaz, namazı kılmış olana, iyi duâ eder ve "Sen beni kusurlu olmaktan koruduğun gibi, Allahü teâlâ da seni muhafaza etsin" der. Namaz güzel kılınmazsa, siyah olur. Melekler o namazdan iğrenir. Göke götürmezler. O namaz***

***kılmış olana, fena duâ eder. "Sen beni zayi eylediğin, kötü hâle soktuğun gibi, Allahü teâlâ da seni zayi eylesin" der. Semâ kapıları ona açılmaz. Sonra eski bir elbisenin dürüldüğü gibi dürülür, sahibinin yüzüne çarpılır."***

Âişe validemizin (r.anhâ) bildirdiği hadîs-i şerifte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Farz namazlar, Allahü teâlânın indinde öyle tartılır öyle ölçülür ki, kim onda noksanlık yaparsa, yaptığı noksanlığa göre hesaba çekilir."***

Enes bin Mâlik'in (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerifte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Muhammed'in nefsi yed-i kudretinde bulunan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, eğer siz benim gördüğümü görseydiniz. Az güler çok ağlardınız."*** Eshâb-ı kirâm dediler ki: "Ey Allahın Resûlü! (s.a.v.) Siz ne gördünüz?" Resûlullah (s.a.v), ***"Cenneti ve Cehennemi gördüm"*** buyurup, onları namaza teşvik buyurdu. Kendilerine imâm olduğu zaman, rükû' ve secdeleri kendisinden önce yapmalarını, namazdan kendisinden önce ayrılmalarını men etti.' ***"Ben sizi, ön tarafımda olduğunuz zaman gördüğüm gibi, arka tarafımda olduğunuz zaman da görürüm"*** buyurdu.

**Gece ibâdetine teşvik:** Hz. Ali'nin (r.a.) bildirdiği hadîsi şerifte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Cennette bir takım odalar vardır ki, dışları içlerinden, içleri dışlarından görülür.*** Bu sırada birisi kalkıp, "Ey Allahın Resûlü! Bu odalar kime aittir?" diye sordu. Resûlullah (s.a.v), ***"Bu odalar, tatlı ve***

***hoş konuşan, yemek yediren, oruca devam eden, geceleyin insanlar uyurken kalkıp Allah için namaz kılan kimseler içindir"*** buyurdu.

Ebû Sa'îd-i Hudrî (r.a.) şöyle anlattı: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Bir kimse hanımını geceleyin uyarıp, iki rek'at namaz kılarlar ise, o gece Allahü teâlâyı çok zikreden erkek ve kadınlardan yazılırlar."***

**Duhâ namazı:** Enes bin Mâlik'in (r.a.) rivayet ettiği hadîs-i şerifte şöyle buyuruldu: "Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Kim, oniki rek'at duhâ namazı kılarsa, Allahü teâlâ onun için Cennette bir köşk bina eder."***

**Duâsı kabul olanlar:** Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivayet ettiği hadîsi şerifte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"İki duâ vardır ki, onlarla Allahü teâlâ arasında perde yoktur. Birisi mazlumun duâsı, diğeri, din kardeşine gıyabında yapılan duâ."***

**Ana-babaya karşı gelmenin yasaklanması:** Birisi, "Ey Allahın Resûlü! Eğer beş vakit namazı kılarsam, Ramazân-ı şerif orucunu tutarsam, malımın zekâtını verirsem ve gücüm yettiğinde, hacca gidersem benim için ne mükâfat vardır?" diye sorunca Resûlullah (s.a.v); ***"Kim böyle yaparsa, nebilerle, sıddîklarla ve şehîdlerle beraber olur. Fakat ana ve babasına karşı gelen bundan müstesnadır"*** buyurdu.

Ebû Bekr'in (r.a,) rivayet ettiği hadîs-i şerifte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Allahü teâlâ, günâhlardan dilediğini kıyamet gününe bırakır.***

***Fakat ana ve babaya âsi olmak böyle değil. Allahü teâlâ, âsî kimse ölmeden önce dünyâda da onun cezasını verir."***

Abdullah bin Amr bin As'in (r.a.) rivayet ettiği hadîs-i şerifte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Kişinin kendi ana-babasına sövmesi büyük günahlardandır."*** Eshâb-ı kirâm, "Ey Allahın Resûlü! Kişi hiç ana-babasına söver mi?" dediklerinde, ***"Evet, o başkasının babasına söver, o da onun babasına söver. O başkasının annesine söver, o da onun annesine söver"*** buyurdu.

**Ana-babaya hürmet ve onlara iyilik:** Enes bin Mâlik'in (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerifte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Bir kimsenin ana-babası veya ikisinden birisi vefât eder. Fakat o, onların sağlıklarında onlara âsî olmuştur. Bu kimse, onlara duâ etmekte devam eder ve onlar için mağfiret dilerse, nihayet Allahü teâlâ. onu bâr*** (itaat edici) ***olarak yazar."***

**Gıybet:** Ebû Hüreyre (r.a.) anlattı: "Resûlullahın (s.a.v.) yanından birisi kalktı. Kalkmasında acziyet görüldü. Orada bulunanlar, "Falanca da ne kadar âcizmiş" dediler. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v); ***"Kardeşinizin etini yediniz. Çünkü onu gıybet ettiniz"*** buyurdu."

Ebû Hüreyre (r.a.) bildirdi: Birisi, "Ey Allahın Resûlü! (s.a.v.) Gıybet nedir?" diye sorunca: ***"Senin müslüman kardeşini, onun hoşlanmadığı şeyle anmandır"*** buyurdu. "Eğer söylediğim şey, kardeşimde

varsa" diye sorunca, ***"Eğer varsa, onu gıybet etmiş olursun. Eğer söylediğin şey onda yoksa, ona iftira etmiş olursun"*** buyurdu.

Ebû Sa'îd-i Hudrî'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerifte, Resûlullah (s.a.v.), ***"Gıybet, zinadan daha şiddetlidir"*** buyurdu. Bunun üzerine "O nasıl olur?" diye sorulunca, ***"Çünkü, zina eden kimse tövbe eder ve Allahü teâlâ da onun tövbesini kabul eder, fakat, gıybeti yapılan kimse af etmedikçe, Allahü teâlâ gıybet eden kimseyi affetmez"*** buyurdu.

Ebû Sa'îd-i Hudrî'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerifte, Resûlullah (s.a.v.); ***"Yollarda oturmaktan sakınınız"*** buyurdu. Bunun üzerine Eshâb-ı kirâm (r.a.), "Ey Allahın Resûlü! Oturmamız icâb ediyor. Biz oralarda (lüzumlu şeyleri) konuşuyoruz" dediler. Resûlullah (s.a.v.) ***"Madem ki oturuyorsunuz,*** (bâri) ***yolun hakkını*** *veriniz"* buyurdu. Eshâb-ı kirâm, "Ey Allahın Resûlü! Yolun hakkı nedir?" dediler. Resûlullah (s.a.v.); ***"Haram şeylere bakmamak, geçene eziyet vermemek, verilen selâmı almak, iyiliği emredip, kötülükten alıkoymak"*** buyurdu.

Ebû Ümâme'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerifte, Resûlullah (s'.a.v.) buyurdu ki: ***"Bana altı şey için kefil olunuz. Sizin için Cennete kefil olayım; 1. Sizden birisi konuştuğu zaman yalan konuşmasın. 2. Kendisine birşey emânet edildiği zaman, hainlik etmesin. 3. Bir şey va'd ettiği zaman, va'dine muhalefet etmesin, va'dini yerine getirsin. 4. Haram olan şeylere bakmayınız. 5.***

***Ellerinizi*** (haramdan) ***alıkoyunuz. 6. Ferclerinizi*** (namuslarınızı) ***muhafaza ediniz!"***

Cerîr (r.a.) şöyle anlattı: "Resûlullaha (s.a.v.), yabancı bir kadını ansızın görmenin hükmünü suâl ettik. ***"Hemen gözünü çevir!"*** buyurdu."

Ebû Ümâme (r.a.) şöyle bildiriyor: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Yabancı bir kızı görüp de, Allahü teâlânın azabından korkarak başını çeviren kimseye, Allahü teâlâ ibâdetlerin tadını duyurur."***

Gadaba mâni olmak ve gadabı söndürmek: Enes bin Mâlik (r.a.) anlattı. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Bir kimse, Allahü teâlânın rızâsı için gadabını giderirse, Allahü teâlâ da ondan azabını giderir."***

Hz. Osman (r.a.) buyurdu ki: "Anladım ki, her kötülüğün başı kızmaktır."

İbn-i Ömer (r.a.) şöyle anlattı: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Allahü teâlânın katında, onun rızâsını istiyerek söndürülen gayz*** (kin) ***yudumundan daha büyük ve zor bir yudum yoktur."***

**Fakirlik:** Eshâb-ı kirâmdan ba'zısı Resûlullaha (s.a.v.) fakirlik, giyecek bulamama ve ba'zı şeylerinin az olmasından sitem ettikleri zaman, Resûlullah (s.a.v.); ***"Muhakkak ki, ben sizin hakkınızda, eşyânızın az olmasından değil, çok olmasından korkuyorum"*** buyurdu.

**Kur'ân-ı kerîm okumanın fazîleti:** Enes bin Mâlik'in (r.a.) bildirdiği hadîsi şerifte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Ey oğlum! Lâ ilâhe illallah kelimesini çok söyle! Çünkü o, yedi kat gök, yerler ve onların***

***içinde bulunanlardan daha hayırlıdır. Ey oğlum! Kur'ân-ı kerim okumaktan gafil olma! Çünkü Kur'ân-ı kerîm, ölü kalbi diriltir. Kötü sözden, işten ve taşkınlıktan alıkor. Kur'ân-ı kerîm, dağları yürütür. Ey oğlum! Ölümü çok hatırla! Çünkü ölümü çok hatırlarsan, dünyâya düşkün olmazsın. Âhırete çok rağbet eder, istekli olursun. Âhıret hakîkî yerleşme yeridir. Dünyâ ise, ehli için aldatıcı bir yurttur."***

**Yetime ihsânda bulunmaya teşvik:** Ebû Hüreyre (r.a.) anlattı: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: *"Dula ve miskine* (yoksula) ***yardımcı olan, ihtiyaçlarını gideren kimse, Allah yolunda cihâd eden veya gecelerini ibâdetle, gündüzlerini oruçla geçiren kimse gibidir. Yetime kefil olan kimse, Allahü teâlâdan da ittikâ ederse,*** (haram ettiklerinden sakınırsa), (şehâdet ve orta parmaklarını işaret ederek) ***ben ve o, Cennette şu ikisi gibiyiz"*** buyurdu.

Adî bin Hâtem'in (r.a.) bildirdiği hadîsi şerifte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Kim, bir yetime kefil olursa, Allahü teâlâ da ona kefil olur"***

Ebû Ümâme'nin (r.a.) rivayet ettiği hadîs-i şerifte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Bir kimse, yalan yeminle, bir müslüman kardeşinin malını alırsa, Allahü teâlâya kavuştuğunda, Allahü teâlâyı gadablı olarak bulur."***

*1)Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1277*
*2)Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 112*

*3)Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 8*
*4)El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 217*
*5)Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 105, 106*
*6)Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 455*
*7)El-Âlâm cild-l. sh. 323*
*8)Keşf-üz-zünûn sh. 123, 211, 400, 442*
*9)Mucem-ül-müellifîn cild-2, sh. 293*
*10)Et-Tergîb vet-Terhîb: Çorlulu Ali Paşa Kütüphanesi No: 84*

**KÂDI EBÛ YA'LÂ (Abdullah bin Ali):**

Hadîs ve Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi, kadı. Künyesi Ebü'l-Kâsım olup, ismi, Abdullah bin Ali bin Muhammed bin Muhammed bin Hüseyn bin Muhammed bin Halef ibni Ferrâ'dır. Künyesi ile tanındığı gibi, Kadı Ebü'l-Kâsım ibni Kadı Ebî Ferec bin Kadı Ebî Hâzim diye de bilinir. İbn-i Kadı Ebî Ya'lâ diye meşhur oldu. 527 (m. 1133) yılında doğdu. 578 (m. 1183) yılında Bağdad'da vefât edip, Bâb-ı Harb kabristanında babasının yanına defnedildi.

Baba ve dedeleri âlim olan İbni Kadı Ebû Ya'lâ'nm ilk hocaları aile çevresindendi. Temel ilimleri öğrenip yüksek ilimleri tahsil edecek seviyeye geldikten sonra, bir taraftan kadı olan babasından ders aldı. Diğer taraftan da babasının uygun gördüğü âlimlerin ilimlerinden istifâde etti. Bu âlimler arasında başta amcası Ebû Muhammed Abdurrahîm ibni Kadı Ebî Hâzim olmak üzere, Ebû Mensur Kazzâz, Ebû Mensur bin Havrûn, Abdülhâlık bin Beden, Ebû Sa'd Zûzenî,

Ebü'l-Beder Kerhî, Ebü'l-Hasen bin Abdüsselâm, Ebü'l-Fadl Ermevî, Hayyat'ın torunu Ebû Muhammed gibi zamanın meşhur hadîs, fıkıh ve kıraat âlimleri vardı. Daha sonra Hafız İbn-i Nasır Ebû Bekr bin Zâgûnî, Sa’îd bin Bennâ, İbn-i Bâtır, Ebü’l-Izz bin Kâdis, Hüseyn bin Talhâ, Tırâd ve daha birçok âlimden ilim tahsil edip hadîsi şerif işitti. Birçok hadîsi şerifi ezberledi, fakat pekaz rivayet etti. Dört mezhebin fıkıh bilgilerini öğrendi. Bağdad'a kadı ta'yin edildi. Hanbelî mezhebine göre âdil hükümler verdi. İnsanların huzur içinde yaşamalarına vesîle oldu. Herkes tarafından sevildi. Evi âlimlerin toplantı yeri, diğer insanların istifâde mahalli oldu. Ehl-i ilimle beraber olmaktan, öğretici veya öğrenici olmaktan çok hoşlanırdı. Evinde toplanan âlimlerle dîni mes'eleler üzerinde müzâkerelerde bulunur, kendi bilmediği varsa öğrenir, bildiğini öğretirdi. Bu arada dinleyici olarak gelen insanlar da çok istifâde ederlerdi. İlim ve malda çok cömertti. Kendi hattıyla pekçok kitap yazdı. Evinde kendi yazdığı ve elde ettiği kitaplardan meydana gelen bir kütüphane vardı. Kitaplarından insanların istifâdesini kolaylaştırırdı. Kadılık vazifesiyle insanlar arasında hüküm vermek, fıkıh, hadîs ve kıraat ilimlerini öğretmek ve emr-i ma'rûf yapmak maksadıyla evinden çıkar, diğer zamanlarda hep evinde bulunurdu. Güzel ahlâkı, cömertliği ve âdil hükümleri ile insanlar tarafından çok sevildi. Yaptıklarında ve söylediklerinde yalnız Allahü teâlânın rızâsını düşünür, harama düşerim korkusuyla şüpheli şeylere yaklaşmaz, mubahların

birçoğunu da terk ederdi.

Birçok talebe yetiştirip onlara ilmini cömertçe aktardı. Duyduklarından en iyisini yazdı. Yazdıklarının en iyisini ezberledi. Ezberlediklerinin en iyisini rivayet etti. Çok çocuğu vardı. Onların hepsi âlim kimseler oldu. Ondan ilim öğrenenler arasında amcasının oğlu Ebü'l-Abbâs Ahmed, Ebü'l-Hasen Zeydî, İbn-ül-Ahdâr, fıkıh âlimi Ebü'l-Abbâs Katî'î, Abbasî halîfesi Nasır ve daha birçok âlim vardı. Bu mübarek insanlar da hocaları gibi, din bilgilerinin yayılması ve herkes tarafından öğrenilmesi için gayret ettiler. İnsanlara emr-i ma'rûf yapıp, doğru yolun Ehl-i sünnet yolu olduğunu, ondan ayrılanların maksada (kastedilen şeye) kavuşamayacaklarını anlatırlardı.

İşitmiş olduğu hadîs-i şeriflerden seçtiklerini, konularına göre tasnif eden İbn-i Kadı Ebû Ya'lâ, Hanbelî mezhebi üzerine birçok fıkıh kitapları yazdı. Bilinen en meşhur eseri "Er-Ravd-ün-nazîr fî hayât-i Ebi'l-Abbâs el-Hadar"dır.

*1)Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 351*
*2)Şezerât üz-zeheb cild-4, sh. 264*
*3)Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 93*

**KADI EBÛ YA'LÂ İBNİ FERRÂ** (**Ebü'l-Hüseyn Muhammed bin Muhammed):**

Kıraat, kelâm, hadîs, târih ve Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi ve "Tabakât-ı Hanâbile" kitabının yazarı. Künyesi Ebü'l-Hüseyn olup, ismi, Muhammed bin Ebû Ya’lâ

Muhammed bin Hüseyn bin Muhammed bin Halef bin Ferrâ'dır. Kadı Ebû Ya'lâ'nın oğlu, Kadı Ebü'l-Hâzim ibni Ferrâ'nın ağabeyidir. 451 (m. 1059) yılında Bağdad'da doğdu İbn-i Ebî Ya'lâ, İbn-i Ferrâ ve Kadı Ebû Ya'lâ denildi. Bağdadî nisbet edildi. 526 {m. 1131) yılında Bağdad'da eşkıya tarafından evinde şehîd edildi. Bâb-ı Harb kabristanında babasının yanına defnedildi.

Babası ve yakınlarının ilim sahibi kimseler olması sebebiyle, küçük yaşta ilim öğrenmeye başlayan Ebü'l-Hüseyn bin Ebû Ya'lâ, zamanında Bağdad'ın kıraat imâmı olan Ebû Bekr Hayyât'tan kıraat ilmini, çeşitli rivayetleri ile birlikte öğrendi. Babasından, Abdüssamed bin Me'mûn'dan, Ebü'l-Hüseyn Mühtedî'den, İbn-i Nekûr'dan, Ebû Bekr Hatîb Bağdâdî'den, Âsımî'den ve daha birçok âlimden hadîs-i şerif öğrendi. "Şeyh-ül-mezheb" lakabı verilen babası zamanında, Hanbelî mezhebi fıkıh bilgilerini en iyi bilen kimseydi. Ebü'l-Hüseyn bin Ebû Ya'lâ babasının engin fıkıh ilminden istifâde için üstün bir gayretle çalıştı. Ancak, babası oğlunu tam yetiştiremeden vefât etti. Babasının vefâtından sonra şerif Ebû Ca'fer'den fıkıh ilmi öğrenip tahsilini tamamladı. Fıkıh bilgilerinde zamanın önde gelen âlimlerinden oldu. Hanbelî mezhebi fıkıh bilgilerinde arif idi. Fetva makamına yükseldi. Üstün zekâsı ve engin bilgisi ile insanların mes'elelerini kısa zamanda hallederdi. Ehl-i sünnet ve cemâat yolunun müdâfaasında çok gayretliydi. Bu hususta pekçok kitap yazdı. Çalıştığı odaya kimseyi almazdı. Evine gelip giden hizmetçiler, o odada para sakladığını zannettiler.

526 (m. 1131) yılı Aşure günü gecesi evine girip, kendisini şehîd, eşyalarını yağma ettiler. Katilleri, yakalanıp, muhakeme neticesinde ölümle cezalandırıldılar.

Güzel ahlâkı yüksek ilmi, hafızasının üstünlüğü ve zekâsının keskinliği, insanların mes'elelerini kolayca çözümlemesi ile müslümanların sevgisini kazandı. Onlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğretti. Ehli sünnet i'tikâdına ters olan fikir sahiplerine güzel cevaplar vererek susturdu. Çok cömertti. Dünyâya kıymet vermezdi. Eldeki malı Allahü teâlâ rızâsına uygun harcamadıktan sonra insana zararından başka birşeyi olmayacağını söylerdi. Haram ve şüphelileri terk eder, mübahlan da zaruret miktarı kullanırdı. Vaktini Allahü teâlânın dînine hizmet ile kıymetlendirirdi.

Pekçok talebe yetiştirdi. Kıraat ilminde en meşhur talebesi Abdülmugis Harbî idi. İbn-i Nasır, Ma'mer bin Fahir, Ebü'l-Hüseyn Birendisî, Cüneyd bin Ya'kûb Ceylî, Abdülganî bin Hafız Ebü'l-Alâ Hemedânî, Ebû Necîh Mahmûd bin Ebi'l-Mercâ İsfehânî, Abdülvehhâb bin Ebî Habse, Yahya bin Bûş, Ali bin Merhab Betâihî, Mübarek bin Tabâh, İbn-i Harîf, Hafız İbn-i Asâkir ve daha birçok âlim kendisinden hadîsi şerif ve fıkıh ilmi öğrendi. Ebû Mûsâ Medînî ve İbn-i Küleyb de ondan icazet alan âlimler arasındaydı.

Ebü'l-Hüseyn ibni Ebû Ya'lâ'nın rivâyetinde Enes bin Mâlik (r.a.) buyurdu ki: "Bıyıkları kısaltmak, tırnakları kesmek koltuk altlarını ve kaşıkları tıraş etmek hususunda bize kırk günden fazla müddet tanınmadı."

Kadı Ebû Ya'lâ'nın "Tabakât-ı Hanâbile" adlı eserinde rivayet ettiği hadîs-i şeriflerde buyuruldu ki:

***"Nasr*** (yardım) ***sabır ile, ferahlık keder ile beraberdir. Güçlükle beraber kolaylık vardır."***

***"Allahü teâlâ, bir kavim hakkında şer murâd edince, onların arasına cedel atar, onları amelden alıkor."***

***"Allahü teâlâ buyurdu ki: "Ben kulumun bana olan zannına göreyim. Beni andığı yerde onunla beraberim" buyurdu. Vallahi, Allahü teâlâ kulunun tövbesine sizden birinizin sahrada kaybolan hayvanını bulmasından daha çok sevinir."***

***"Allahü teâlâ buyuruyor ki: Ey Âdemoğlu! Şirk koşmadan yer dolusu günahla bana kavuşursan, seni yer dolusu mağfiretle karşılarım."***

***"Allalıü teâlâ ba'zı kullarına çok ni'met vermiştir. Bunları, kullarına faydalı olması için yaratmıştır. Bu ni'metleri Allahın kullarına dağıtırlarsa, bu ni'metler azalmaz. Eğer bu ni'metler onlara ulaştırılmazsa, Allahü teâlâ o ni'metleri bunlardan alır, başkalarına verir."***

Birisi gelip, Resûlullaha (s.a.v.): "Bana nasihat et" dedi, Resûlullah da (s.a.v.): ***"Namaz kılarsın, zekât verirsin, oruç tutarsın, hacca gidersin, umre yaparsın"*** buyurdu.

***"Kim bir serçeyi boş yere öldürürse, kıyamet gününde o serçe Allahü teâlâya: Yâ Rabbî! Falanca, fâidesiz boşyere beni öldürdü, der."***

***"Pişmanlık tövbedir."***

***"Benden sonra, benim sünnetime ve Hulefâ-i Râşidîn'in yoluna sımsıkı sarılınız. Dinde sonradan ortaya çıkarılan şeylerden sakınınız. Çünkü dinde sonradan ortaya çıkarılan her yenilik bid'attir."***

***"Bir kimse, din kardeşini seviyorsa, sevdiğini ona bildirsin!"***

***"Allahım! Ensârı, onların oğullarını, oğullarının oğullarını af've mağfiret eyle."***

***"Ensârı, hiçbir münafık sevmez."***

***"Îmânın en sağlam kulpu, Allah için sevmek, Allah için buğz etmektir."***

***"Mü'minler, tek bir vücûd gibidir."***

***"Hüküm verme işini üzerine alan kimse, bıçaksız kesilmiş demektir."***

***"Kadılar üç tânedir: ikisi Cehennemde, birisi Cennettedir. Cehennemde olan iki kişiye gelince, bunlardan birisi, hakkı bildiği hâlde ondan başkasıyla hüküm verdiği için Cehennemdedir. Diğeri ise, câhil olduğu ve bilmediği hâlde hüküm vermiştir, bu da Cehennemdedir. O bir tanesi ise, hakkı bilmiş, ona tâbi olmuş, onunla hüküm vermiş ve Cennete kavuşmuştur."***

***"Allahü teâlâ size Ramazân-ı şerif orucunu farz kıldı. Ben de size onun kıyamını*** (teravih namazını) ***sünnet kıldım. Kim inanarak ve mükâfatını Allahü teâlâdan bekleyerek, Ramazân-ı şerif orucunu tutar ve gecelerini de ihya ederse, Allahü teâlâ onun geçmiş günahlarını af ve mağfiret eder."***

***"Kim Allah için bir şeyi terk ederse, Allahü teâlâ onun karşılığında ona ondan hayırlısını, verir."***

***"Kurbanlarınızı iyilerinden kesiniz. Çünkü onlar, sırât'ta sizin bineklerinizdir.***

***"Allahü teâlânın rızâsı, babanın rızâsında, Allahü teâlânın gazabı, babanın kızmasındadtr."***

***"Size onu yaptığınızda birbirinizi seveceğiniz bir şeyi bildireyim mi? Selâmı aranızda yayınız."***

***"Kim bana bir salevât-ı şerife okursa, Allahü teâlâ ona ona rahmet eder.***

***"Kur'ân-ı kerimi, kendi görüşü ile açıklayan, doğru olsa dahi, hatâ etmiştir."***

Resûlullah (s.a.v), Mu'âviye bin Ebû Süfyân için; ***"Allahım! Ona kitabı*** (yazıyı) ***ve hesabı öğret, onu azabtan koru"*** buyurdu.

***"Evlendiğim ve evlendirdiğim kimseler, cennetliktir."***

Enes bin Mâlik (r.a.) anlattı: "Biz Resûlullahın (s.a.v.) huzurunda oturuyorduk, önümüzde olgun ve taze hurmalar vardı. Resûlullah (s.a.v.) hem kendileri yiyor ve hem de bize yediriyorlardı. Bunun üzerine ben: "Ey Allahın Resûlü! (s.a.v.) Siz hem yiyorsunuz ve hem de bize yediriyorsunuz" dedim. O zaman Allahın Resûlü (s.a.v.) ***"Evet"*** deyip, ***"Cennette de böyle yaparız, birbirimize yediririz"*** buyurdu."

Cebrail (a.s.) Resûlullahın (s.a.v.) huzuruna geldi ve dedi ki: ***"Ey Muhammed! Allahü teâlâ, Mu'âviye'yi kendine kâtip yapmanı diliyor. Çünkü, senin kâtip***

***olarak alacaklarının en hayırhsı, kuvvetli ve emin olanıdır."***

Câbir bin Abdullah (r.a.) anlattı: "Resûlullah (s.a.v.), bir kimsenin bir yere yaslanarak bir ayağını diğer ayağının üstüne atmasmı menetti."

***"Mü'minin firâsetinden sakınınız. Çünkü o, Allahü teâlânın nuru ile bakar."***

***"Ümmetimden hak üzere bulunan bir taife kıyamete kadar bulunacaktır."***

***"Gariblere ne mutlu, gariblere ne mutlu."*** Ey Allahın Resûlü! Garibler kimlerdir? denildi. O zaman Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ***"Kalabalık ve kötü kimseler arasında bulunan, az ve sâlih kimselerdir. Onlara buğz edenler, sevenlerden daha çoktur."***

***"Allahü teâlâ, sünnet-i seniyyeye yapışan kulunu Cennete sokar."***

***"Her kötülük sahibi için tövbe vardır. Fakat kötü ahlâk sahibi bundan müstesna. Çünkü o, bir günahtan tövbe eder, sonra ondan daha kötüsünü yapar."***

***"Rükû' ve secdeleri tam yapınız. Vallahi ben sizi ön tarafımdan gördüğüm gibi, arkadan da görürüm."***

***"Sizden birisi uykusundan kalkınca, üç kere yıkamadıkça elini su kabına sokmasın. Çünkü eli geceleyin nerede idi, o bunu bilemez."***

***"Aralarında bir baba olmayınca, amca, baba gibidir. Aralarında bir anne olmayınca, hala,***

***teyze, anne gibidir."***

***"Kıyamet günü olunca, yetmiş bin kişi, hesâbsız Cennete girer."***

***"Ey insanlar! Allahü teâlâdan korkunuz. Vallahi, sizden önce mü'minlerden birinin başı bıçkı ile iki parçaya ayrıldı. Yine de dîninden dönmedi."***

***"Eshâbımın ismini işitince, susunuz! Şânlarına yakışmayan sözleri söylemeyiniz."***

***"Kıyamet gününde kişinin amel defteri, yazılmış olarak kendisine verilir. O kimse, amel defterinde dünyâda iken yapmadığı bir takım iyiliklerin yazılı olduğunu görür. "Yâ Rabbî! Bu iyilikler nereden buraya yazıldı?" der. Allahü teâlâ da, "İnsanlar seni gıybet ediyorlardı. Sen ise bunu bilmiyordun. Bu iyilikler, sana bu sebeble verildi" buyurur."***

***"Birinin yanında müslüman kardeşi gıybet edilir de, o kimse, gıybet edilen müslüman kardeşine yardım etmeye gücü yettiği hâlde yardım etmezse, Allahü teâlâ onu dünyâda ve âhırette zelîl eder."***

***"Kim dünyâda müslüman kardeşinin ırzını korursa, Allahü teâlâ onun vücûdunu Cehennem ateşinden koruyacak bir melek yaratır."***

***"Allahü teâlâ bir kulu sevdiği zaman, "Ey Cebrail! Rabbin falancayı seviyor, sen de onu sev" buyurur."***

Resûlullah (s.a.v.); ***"Benden sonra peygamberlik***

***yoktur. Fakat mübeşşirât devam eder"*** buyurunca, Eshâb-ı kirâm; "Mübeşşirât nedir, ey Allahın Resûlü?" diye sordular. Resûlullah (s.a.v.); ***"Müslümanın gördüğü veya ona gösterilen güzel rü'yâlardır"*** buyurdu.

***"Rü'yâda beni gören kimse, uyanıklık hâlinde beni gören kimse gibidir. Çünkü şeytan benim suretime giremez."***

***"Allahü teâlâ, hakkında hayır murâd ettiği kimseyi, dinde fakîh yapar."***

***"Dinde fıkıhtan daha fazîletli bir şey ile ibâdet edilmez. Bir fakîh, şeytana bin âbidden daha şiddetlidir.***

***Herşeyin bir direği vardır. Bu dinin direğide fıkıhtır."***

***'"Alimlerle oturmak ibadettir."***

Resûlullah (s.a.v), Abdullah bin Abbâs için; ***"Allahım! Onu dinde fakîh eyle. Ona te'vili öğret."*** diye duâ buyurdular.

***"Allahü teâlâ dünyâya rağbet etmiyenin kalbine hikmet koyar, diliyle hikmet konuşturur. Ona, dünyânın hastalığını ve kusurunu ve onun ilâcını gösterir. Onu salim olarak dünyâdan çıkarıp, Cennete koyar."***

***"Dünyâya rağbet etmemek, kalbe ve bedene rahatlık verir."***

Ebû Mûsel-Eş'arf (r.a.) anlattı: Resûlullaha (s.a.v.) "Ey Allahın Resûlü! Bir kimse bir kavmi sevse, fakat henüz onların arasına karışmamış ise durumu nedir?"

diye soruldu. O zaman Resûlullah (s.a.v.): ***"Kişi sevdiği ile beraberdir"*** buyurdu.

Resûlullaha. (s.a.v.): "Ey Allahın Resûlü! Hangi meclis daha hayırlıdır?" diye soruldu. Resûlullah (s.a.v.): ***"Görüldüğünde size Allahü teâlâyı hatırlatan, konuşması amelinizi çoğaltan, ilmi ile âhıreti hatırlatan kimse ile bulunduğunuz meclis"*** buyurdular.

***"Ben Âdemoğullarının efendisiyim. Fakat övünmüyorum. Kıyamet gününde Livâ-ül-hamd, benim elimdedir, övünmüyorum."***

"Resûlullah (s.a.v.) bir hutbelerinde: ***"Ey insanlar! Allahü teâlâdan af ve âfiyet isteyiniz"*** buyurdu.

***"Şüphesiz cömertlik, Allahü teâlânın cûd*** (cömertlik) ***sıfatındandır. O hâlde cömert olunuz. O zaman Allahü teâlâ size cömertlik eder. Dikkat ediniz! Allahü teâlâ cömertliği, bir ağaç şeklinde yaratmıştır. Onun kökünü, Tûbâ ağacının köküne yerleştirmiş, dallarını, Sidret-ül-müntehâ'nın dallarına bağlamış, onun dallarından ba'zısı, dünyâya sarkmıştır. Kim o dallardan birisine bağlanırsa, o dal onun Cennete girmesine vesile olur. Dikkat ediniz. Sehâ*** (cömertlik) ***imândandır, îmân Cennettedir. Allahü teâlâ, cimriliği kendi gadabından yarattı. Cimrilik, Cehennemde bir ağaçtır. Allahü teâlâ onun kökünü*** (Cehennemdeki) ***Zakkum ağacının köküne yerleştirdi. Onun dallarından ba'zısı, dünyâya sarkmıştır. Kim o dallardan birisine yapışırsa, o dal onun***

***cehenneme girmesine vesile olur."***

Hadîs-i kudsîde Allahü teâlâ buyurdu ki:

***"Kulum farzları yapmakla bana yaklaştığı gibi, başka şeyle yaklaşamaz. Kulum nafile ibâdetleri yapınca, onu çok severim, öyle olur ki, benimle işitir. Benimle görür. Benimle herşeyi tutar. Benimle yürür. Benden her ne isterse veririm. Bana sığınınca, onu korurum."***

Hadîs-i şeriflerde buyuruldu ki: ***"Ölüleriniz hakkında hayırdan başkasını söylemeyiniz."***

***"Kaderiyye*** (î'tikâdında olanlar) ***bu ümmetin mecûsîleridir."***

***"Cennete girdim. Cennetliklerin çoğunun miskinler*** (yoksullar) ***olduğunu gördüm. Cehenneme girdim. Cehennemliklerin çoğunun kadınlar olduğunu gördüm."***

***"Ebû Bekr ile Ömer*** (r.anhümâ), ***dinde kulak ile göz makâmındadırlar."***

***"Resûllerden ve nebilerden*** (aleyhimüsselâm) ***sonra Ebû Bekr'den daha üstün birisini yeşillikler gölgelememiş, yer kaldırmamıştır."***

***"Ramazan ayı geldiğinde Cennet kapıları açılır. Cehennem kapıları kapatılır. Şeytanlar da bağlanır."***

***"Bir beldede zina ve ribâ*** (faiz) ***zuhur ederse,*** (o belde halkı) ***Allahın azabına hak kazanmış olurlar."***

***"Eshâbım gökteki yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız kurtuluşa erersiniz."***

***"Kadere îmân, sıkıntı ve kederi giderir."***

***"Müslümanların fakirleri, zenginlerinden beşyüz sene önce Cennete girer ve zenginler, "Keşke biz de dünyâda fakir olsaydık" derler. Kâfirlerin zengini de, fakirlerinden kırk sene evvel Cehenneme girer. Hattâ kâfirlerin zenginleri, "Keşke biz de dünyâda fakir olsaydık" derler."***

***"Bir kul*** (yeni) ***müslüman olduğu ve İslâmı da güzel olduğu zaman; Allah, o kimsenin evvelce yapmış olduğu her hasenesini yazar, evvelce yaptığı bütün seyyielerini ise silip atar. Bundan sonra yeni hesap başlar. Her iyiliğine on mislinden yedi yüz misline kadar yazılır. Günahı ise, Allahü teâlânın affettiği hâriç misliyle yazılır."***

***"Size namazın, orucun, haccın ve zekâtın farz olduğu gibi, Ebû Bekr'i ve Ömer'i ve Osman'ı ve Ali'yi*** (r.anhüm) ***sevmeniz de farzdır."***

***"Ameller niyetlere göredir."***

***"Kişinin mâlâya'nîyi terketmesi, müslümanhğının güzelliğindendir."***

***"Bir mü'min, kendisi için istediğini müslüman kardeşi için de istemedikçe îmânı kâmil bir mü'min olmaz."***

***"Helâl belli, haram da bellidir, bu ikisi arasında şüpheliler vardır."***

***"Allahü teâlâ bir kuluna, sâliha bir hanım, evlâd ve maldan bir ni'met verir de, kul*** (da), ***"Mâşâallah lâ havle velâ kuvvete illâ billâh" derse, ölümden başka âfet görmez."***

***"Bir kula, dîninin gitmesinden sonra, gözünün***

***gitmesinden daha büyük musibet olmaz. Gözü gidip de sabreden kimse muhakkak Cennetliktir."***

Abdullah bin Mes'ûd buyurdu ki: Resûlullahın (s.a.v.) sünnet-i seniyyesine tâbi olunuz. Bid'atları (Resûlullah efendimizin (s.a.v.) zamanında ve onun dört halîfesi zamanlarında bulunmayıp, dinde sonradan meydana çıkarılan ve ibâdet olarak yapılan, her türlü söz, iş ve usûlleri; yapmayınız. Her bid'at dalâlettir (sapıklıktır).

İbn-i Ömer (r.a.): "İnsanlar güzel görse bile, her bid'at dalâlettir" buyurdu.

Ebû Mûsâ: "Allahü teâlânın ilim verdiği kimse, onu insanlara öğretsin. Fakat, bilmediği şeyi söylemekten sakınsın. Yoksa, kendisini ilgilendirmiyen bir şeye karışmış olur, dinden çıkar" buyurdu.

İbn-i Mes'ûd (r.a.): "Sizden birine, bilmediği bir şey sorulduğu zaman bilmediğini i'tirâf etsin, utanmasın."

"Kişiye bilmediği sorulunca, Allahü teâlâ bilir demesi, ilimdendir" buyurdu.

Rebî' bin Haysem buyurdu ki: "Kişi, (bilmediği hâlde) bu haramdır, bu men edilmiştir, demekten sakınsın. O zaman Allahü teâlâ ona "Yalan söyledin" buyurur."

İbn-i Abbâs buyurdu: "Dosdoğru ol. Bid’atten ve bid'atçi olmaktan çok sakın."

Büyük âlim İbrâhim Harbî: "Allahü teâlâ, kötü arzu ve isteklerde zerre miktarı bir hayır, iyilik bulundurmadı. Bunlar, şeytanın süsleridir. Şeytan bunları insanlara güzel gösterir" buyurdu.

Şa'bî (r.a.): "Bilmiyorum demek, ilmin yarısıdır" buyurdu.

"Ma'rûf-i Kerhî hazretleri buyurdu ki: "Allahü teâlâ mü'minlerden bir zümreyi kabirlerinden kanatlı olarak diriltir. Sûr üfürüldüğü zaman kabirlerinden uçarlar. Cennet-i a'lâya koşarlar. Onları melekler karşılar ve onlara, "Siz kimsiniz?" derler. Onlar, "Mü'minlerdeniz. Ümmet-i Muhammeddeniz, Ümmet-i Kur'ândanız" derler. Melekler, "Siz Sırât'ı gördünüz mü?" derler. "Hayır" diye cevap verirler. "Siz Haşrı gördünüz mü?" "Hayır." "Siz Allahü teâlâyı gördünüz mü?" "Biz O'nun nurunu gördük." "Peki siz dünyâda ne amel, yapardınız?" "Biz O'na kulluk ettik. O'ndan başka herşeyden yüz çevirdik. Allahü teâlâ bize hesaba çekilecek bir dünyalık vermedi" derler.

"Kim Allahü teâlâya tevekkül eder, O'na sığınır ve güvenirse, Allahü teâlâ onun yardımcısı olur. Kim Allahü teâlâ için tevazu ederse, Allahü teâlâ onu yükseltir."

Abdullah bin Abbâs'dan en efdal cihâd hakkında sorulduğu zaman şöyle buyurdu: "Bir mescid yaptırmak ve orada Kur'ân-ı kerîm, fıkıh ve sünneti öğretmektir."

Kadı Ebû Ya'lâ ibni Ferrâ Allahü teâlânın dînine hizmet için, bir taraftan insanlara ilim öğretirken, diğer taraftan da pek kıymetli eserler yazdı. Eserlerinin en meşhuru Hanbelî mezhebi âlimlerinin hayat ve üstünlüklerini anlatan "Tabakât-ı Hanâbile" adlı iki cildlik eseridir. "El-Mecmû fil-fürû' ", "Rüûs-ül-mesâil", "El-Müfredât fil-fıkıh", "Et-Temâm li-kitâb-ir-rivâyeteyn vel-vecheyn" (Babasının kitabının eksiklerini

tamamlamıştır), "El-Müfredât fî usûl-il-fıkh", "Tabakât-ül, Eshâb", "Îdâh-ül-edilletü fir-reddi alel-firak-id-dalle vel-mudille", "Er-Redd-ü alâ zâigiy-yil-i'tikâdât fî men'ihim min sima'-il-âyât", "Şeref-ül-üttibâ ve şeref-ül-ibtidâ", "Tenzîh-ü Mu'âviye bin Ebî Süfyân el-Muknî' ven-niyyât", "El-Miftâh fil-fıkh" ve daha birçok eser onun kitapları arasındadır.

1) *Zeyli Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 176*
2) *Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 79*
3) *Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 211*
4) *El-A'lâm cild-7, sh. 23*
5) *Tabakât-ı Hanâbile*